PROPI

CONFIGURACIÓ DE LA IDEOLOGIA NACIONAL DE ROVIRA I VIRGILI: DE LA NACIÓ CULTURAL A LA NACIÓ POLÍTICA O LA SUPERACIÓ DEL FEDERALISME D'ESTAT (1900-1923).

Memòria per accedir al grau de doctor en Història Contemporània

Projecte inscrit en el curs de doctorat: "Dinàmiques socials en temps de crisi" (Bienni 1995-1997).

Director de la Tesi: Dr. Pere Anguera i Nolla

Doctorand: Xavier Ferré i Trill

Reus, juliol de 2002

ÍNDEX

0. Introducció 3

0.0.1. Objectiu de la tesi

0.0.2. Objectiu central de la investigació: hipòtesi

0.0.3. Interès de la recerca i estat de la qüestió

0.0.4. Metodologia

0.0.5. Agraïments

A. ELS FETS

0.1 Evolució ideològica i política 50

0.1.1 De la joventut republicana federal al nacionalisme republicà (1900-1914)

0.1.2 De les idees i la política (1914-1923)

0.1.3 Del Directori de Primo de Rivera a Acció Republicana (1923-1930)

0.1.4 Del Partit Catalanista Republicà a Esquerra Republicana (1931-1939)

0.1.5 La lluita per la vida o el treball esperançat (1939-1949)

0.1.5.1 Entre el mecanisme polític (Consell Assessor) i el projecte ideològic ("Les Etapes Polítiques de la Restauració de Catalunya")

0.1.5.2 Sentit rovirià del Consell Assessor

0.1.5.3 "Les Etapes polítiques de la Restauració de Catalunya"

0.1.5.4 "L'Estat Català. Estudi de Dret Públic" (1947)

B. LES IDEES

B.1. IDEOLOGIA NACIONAL

1. Bases ideològiques nacionals: 229

1.1. De la Joventut Federal tarragonina a la civilitat republicana d'"El Poble Català" (1902-1905)

1.2. De Solidaritat Catalana a la Joventut Republicana: *El Poble Català* (1905-1908)

1.3. Programa: "Liberal-laboralisme" i nació (1908-1913)

1.4. *La Nacionalització de Catalunya* i l'Esquerra Catalanista (1914-1915)

2. Projecció del fet nacional

2.1. Divulgació del catalanisme i programa polític:

2.1.1. "España" (1916)

2.1.2. "La Nova Catalunya" (1919-1920)

2.1.3. La funció internacionalitzadora d'"Oc" (1924-1930)

2.1.4. "El Sol" (la etapa:1930-1931)

2.1.5. "Crisol" (1931)

2.1.6. "El Sol" (2a etapa: 1932-1933)

2.1.7. "Mundo Gráfico" (1932)

C. DE LA NACIÓ CULTURAL A LA NACIÓ POLÍTICA

3. Model: "Renovació doctrinal del nacionalisme" 330

3.1. Interpretació de Pi i Margall

3.2. "La sobirania de Catalunya" (1916)

3.2.1. D'*El Nacionalisme* a *Nacionalisme i Federalisme*

3.3. Context: Europa de les Nacionalitats

3.3.1. Europa de les Nacionalitats: polítiques i valors

3.3.2. Referents internacionals de la catalanitat:*Història dels Moviments Nacionalistes* (1912-1914)

3.3.3. Rovira i Virgili i "Iberia" (1915-1919)

3.3.4. "Iberia" i el principi de les nacionalitats

3.3.4.1. Nació i socialisme

3.3.5. Concepció liberal i nacional sobre la "Rússia Sovietista" (1917-1923)

3.4. Programa (I). Federalisme Nacional

3.4.1.Construcció Nacional: "El Problema de les Nacions Ibèriques" (1922).

3.5. Programa (II). Un projecte democraticorepublicà.

C. CONCLUSIÓ 461

D. BIBLIOGRAFIA 475

-Bibliorafia inèdita [citada a la tesi] d'Antoni Rovira i Virgili

- Bibliografia sobre Antoni Rovira i Virgili

- Bibliografia General

0. INTRODUCCIÓ

"[Rovira i Virgili] Que esdevindrà, després de Prat de la Riba, el primer teoritzador i expositor de la qüestió catalana"[Domènec Guansé, 1940].

0.0.1. **Objectiu de la tesi**: Conceptuar el pensament polític d'Antoni Rovira i Virgili a partir de l'evolució ideològica de la nació cultural a la nació política. Es tracta de reflectir la configuració o el cicle de formació ideològica nacional que abasta des de la militància a la joventut federal tarragonina fins a la conferència *Més enllà del federalisme*[1]. És a dir l'estudi de l'evolució ideològica de Rovira es configura a partir de les idees motrius: nacionalització del federalisme de Pi i Margall i distinció entre federalisme i confederalime a partir dels conceptes de federació interior o regional i federació exterior o nacional, entre 1900-1923. Aquest cicle -centralment caracteritzat entre 1912 i 1917 com a fixació del nacionalisme basat en la voluntat política i el pacte entre nacions en un estat plurinacional- és el que determina l'evolució ideològica de Rovira; evolució centrada en la constitució d'una esquerra catalana que havia de socialitzar la idealitat nacional entre les capes populars urbanes. Aquest projecte, alternatiu al de la Lliga Regionalista, serà l'hegemònic arran de la constitució de l'Esquerra Republicana de Catalunya el 1931. Com ha constatat Josep Termes, l'emergència d'una esquerra catalana ha estat "difuminada" al costat del projecte de la Lliga[2]. De fet, doncs, la concepció de nació de Rovira s'ha de situar en el marc d'organització d'aquesta esquerra republicana i en el context de crisi d'hemonia de la Lliga arran de la Primera Gran Guerra. Entenc aquest període com el de formació i desenvolupament intel·lectuals dels posicionaments confederatius de Rovira. Per aquest motiu aquesta recerca no tracta tant sobre la pràctica política com sobre l'evolució de la ideologia nacional de Rovira -que era concebut pels seus coetanis més com un intel·lectual que no pas un estrateg polític donat a "aventures

---

[1] Entenc per nació cultural una comunitat de cultura amb una base referencial en l'àmbit de lleialtat lingüístic. Nació política és un àmbit de lleialtat, d'identitat/oposició (vers un altre marc de pertinença) consensuat per una voluntat de pertinença representada/institucionalitzada políticament. Són conceptes complementaris més que no pas excloents. En aquesta recerca proposo que Rovira articula/legitima una nació cultural (factors nacionalitaris objectius) subjectivada/ socialitzada (consciència nacional) a través del moviment polític (nacionalisme) per abastar l'estatus polític confederatiu (nació política). És a dir, una nació cultural té poc sentit sense un procés de conscienciació/afirmació política. Per a la complementarietat d'ambdós conceptes: Gurutz JAUREGUI: *La nación y el estado nacional en el umbral del nuevo siglo,* Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1990, pp.63-71, i per a les interpretacions que contraposen ambdós tipus de nació, pp. 56-62.

[2] Vegeu també, Josep TERMES: *El Catalanisme i les classes populars en la història,* "L'Opinió Socialista", 3, 1986, p.47. D'altra banda, la projecció del treball fins 1947concretada en l'apartat del model democraticorepublicà recull la trajectòria de Rovira a l'exili, que comporta la redacció de l'inèdit *Estat Català.* Aquest extrem pretén d'abastar la projecció posterior del seu pensament polític concretat en aquest text inèdit. Val a dir que la recerca tracta de relacionar la teoria amb el context històric; però sempre vehiculada amb blocs temàtics unitaris. Vegeu també una definició de Rovira des del punt de vista de "teoritzador del fet nacional més important de l'esquerra catalanista" a *El centenari d'un desconegut/* Miquel BUXEDA I SERRA, "Punt Diari", 21-I-1983, p.7

polítiques"-[3] tot establint un context intel·lectual de les idees en relació a la seva trajectòria, emmarcada en el procés de 'construcció nacional' obert després de la crisi de 1898 i que va posar les bases del pas de la identitat regional a la identitat nacional concebuda com "alternativa" a l'estat de la Restauració no sense explicitar contradiccions i oposicions entre republicans espanyols i republicans catalans (nacionalistes federalistes)/ (bascos/gallecs)[4]. El projecte de Rovira, com a ideòleg nacional ratifica un lloc comú de la historiografia sobre el fet nacional en concretar que hom pot parlar de nació quan existeix una capacitat de socialització/ mobilització envers un projecte nacionalitzador cultural i piolític a fi de construir "*ser colectivo específico*" que esdevé "*sujeto colectivo de derechos políticos*". Per tant la funció de la teorització/divulgació roviriana cobra relleu en el marc d'un procés de "*nacionalización catalanista de la sociedad*" que causa una 'consciència nacional' a fi que "*la nación catalana deja ser la 'comunidad imaginada' por un puñado de intelectuales y por sectores minoritarios de las clases medias para convertirse en realidad históricamente operativa*"[5]. Aquest procés marca una tasca d'intervenció en la vida pública en el decurs de la

---

[3] Jaume Bofill el considerava l'ideòleg més representatiu del nacionalisme d'esquerra. Cf.: *Una política catalanista*, Llibreria Catalònia 1933, p. 38. Un testimoniatge a Josep M. PI i SUNYER:_____ *i la Fundació d'Acció Catalana/* Guillem-Jordi GRAELLS, "Serra d'Or", novembre, 1972, p. 19. La valoració de Rovira com a "clàssic" del pensament polític a Isidre MOLAS: *Rovira i Virgili i el pensament català*, "Serra D'or", desembre de 1966, p.73.Una clara constatació dels processos polítics definits com a ideològics pertocants a catalanistes d'esquerres com Rovira a Enric UCELAY DA CAL: *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, La Magrana, Barcelona, 1982, pp. 19 i 20. La contextualització d'aquesta intervenció intel·lectual de Rovira en una orientació nacional de masses a Òscar COSTA; Aantoni GUIRAO; Santiago IZQUIERDO: "Sota el signe del conflicte i de la massificació" dins Jordi CASASSAS [coord.]: *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya. Materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani(1808-1975)*, Pòrtic, Barcelona, 1999, p. 233. Els mateixos autors incideixen en aquesta funció rectora intel·lectual en el cas d'Acció Catalana, p 252. Josep PLA també apunta al fet de les idees més que no la política estricta en definiar Rovira com a "doctrinari d'esquerra" a *Obra Completa*, Vol. 17, Destino, Barcelona, 1970, p.247. Vegeu també la tipologia, en el sentit de la mateixa valoració de Rovira i Virgili o Gabriel Alomar a Pere Coromines: *De la Solidaritat al catorze d'abril*, Vol.II, Curial, Barcelona, 1974, p.267. Un retrat prou eloqüent referent al vessant d'escriptor, historiador i intel·lectual i no tant com a polític a Carles PI I SUNYER: *Memòries de l'exili. El Govern de la Generalitat. París 1945-1948*, Curial, Barcelona,1979, p.48.

[4] Un estat de la qüestió sobre el sentit de l'aportació de la cultura política republicana, pròpia dels sectors populars, des de l'àmbit politològic del pensament polític "progressista-democràtic" i de les limitacions amb l'obrerisme, Àngel DUARTE: *El Republicanismo decimonónico (1868-1910)*, "Historia social", 1, 1988, pp. 120-126. Des de la derivació de la "cultura liberal progressista" cap al nacionalisme republicà -com a concreció de la renovació del moviment republicà en nacions culturals- i l'azanyisme com a expressió evolucionada del reformisme melquiadista, Àngel DUARTE/ Pere GABRIEL: "*¿Una sola cultura política republicana ochocentista en España?*", "Ayer", 39, 2000, pp. 11-35 (esp. 33-34). Per a les contradccions nacionalitàries dels moviments republicans peninsulars tot reconeixenent un acord amb el projecte social reformista, Justo BERAMENDI: *Republicanismo y nacionalismos subestatales en España (1875-1923)*, "Ayer", 39, 2000, (esp.: 157-159).

[5] Les cites són de Justo G. BERAMENDI: "Identidad nacional e identidad regional en España entre la guerra del francés y la guera civil" a *Los 98 ibéricos y el mar. El estado y la política.*Vol. III,Fundación Tabacalera, Salamanca, 1998, pp. 187-217 (esp. 194-197 i 204). Un marc ideològic general sobre l'evolució contemporània del catalanisme pel que fa a la vinculació entre estratègies intel·lectuals i revisió de les actituds polítiques quant al procés de nacionalització: Jordi CASASSAS i YMBERT: *Espacio cultural y cambio político. Los intelectuales catalanes y el catalanismo* in "Espacio, Tiempo y Forma", sèrie V. Vol. VI, Madrid, 1993, pp.77-79. El mateix autor, anteriorment a Beramendi, centra la tasca dels intel·lectuals en el procés de 'reconstrucció política' del sistema de partits entre 1921 i 1923 amb el sorgiment d'Acció Catalana i la Unió Socialista de Catalunya, p. 63. Des del concepte d'Història de les Idees Polítiques: Demetrio CASTRO ALFIN a

Gran Guerra, que redefineix el calanisme sorgit de les Bases de Manresa. I que té un punt de confluència en la proclamació de la República Catalana el catorze d'abril de 1931 per part de Francesc Macià. Aquest fet, segons Rovira, era reflex del dret de lliure determinació que havia de comprendre Espanya en virtut del nou règim republicà, i que, diferenciant el sentit de sepració de la República de 1641, ara, prenia el sentit de federació lliure amb els pobles i nacions peninsulars: "la nova República Catalana declara, de bon començament [...], que vol unir-se federativament , com a poble lliure, als altres pobles ibèrics, també lliures. La proclamació de la República Catalana, en aquestes condicions, no representa un acte de separació, sinó d'unió veritable, sincera i cordial"[6]. Calia, doncs, aplegar consciència nacional i nova organització política i territorial.

Comprenc el treball des de la concepció intel·lectual de Rovira, seguint la idea d'Ory/ Sirinelli, com a relació entre activitat cultural i situació d'home polític amb una voluntat col·lectiva[7], tot destacant: a) ideari nacionalitari, palesant el pas de nació cultural a nació política[8], i b) ideologia social. *L' ideari social*, desenvolupat en diaris com "El Poble Català" (1905-1914). Aquest apartat té com a objecte situar el pensament de Rovira en el marc d'una tradició liberal progressista[9] tot reprenent un fil socialista no marxista i tenint com a referents,

---

La Historia de les Ideas Políticas. Contenidos y Métodos, WP, 168, ICPS, UAB, Barcelona, 1999, p. 19. La vinculació entre debat intel·lectual i debat ideològic a Francisco VILLACORTA BAÑOS: *Burguesía y cultura. Los intelectuales españoles en la sociedad liberal, 1808-1931*, Ed. S. XXI, Madrid, 1980, p.3. En aquesta recerca només emfixo, per tantn, en el primer nivell dels set esmentats per Justo GONZALEZ BERAMENDI: *El nacionalismo gallego en el primer tercio del siglo XX*, Universidad de Santiago de Compostela. Facultad de Geografía e Historia, 1987, p.7. Aquest historiador concep un estudi global del nacionalisme tractants 1) l'aspecte ideològic, 2) composició social del moviment nacionalista, 3)orientacions socials del nacionalisme, 4)organització i pràctica política, 5) tipus de pràctica socialitzadora. Des de la política i sindical a la cultural i propagandística, 6) estudi de la història política interior al propi moviment nacionalista.

[6] *La nostra República*, "La Nau", 15-IV-1931.

[7] Pascal ORY/ J. François SIRINELLI: *Les intellectuels en France de l'Affaire Dreyfus à nos jours*, Armand Colin, 1992, p.10. La dimensió de teòric va ser destacada del tot pels seus coetanis com Abelard TONA I NADALMAI: "Les escoles en les quals es disciplinà foren la política, en el seu aspecte teòric, i el periodisme [...].Tanmateix, si en tant que polític actiu Rovira i Virgili ha estat i serà molt discutit, restarà com a teòric; després de Prat, el definidor del nacionalisme català" a *Ha mort Rovira i Virgili*, "La Nostra Revista", 31-XII-1949, núm., 48 pp. 366-367.En el mateix de sentit de vinculació tasca intel·lectual i 'patriotisme', destaca J[osep] ROURE-TORENT, *Rovira i Virgili, gran intel·lectual i patriota*, (rev. cit) "Perquè el seu intel·lectualisme i el seu sentit patriòtic són els valors veritablement perennals de l'il·lustre escriptor, historiador i publicista, segurament el darrer dels polígrafs contemporanis que posseïa Catalunya", p.368. D'altra aquesta idea va ser reamarcada per Antoni Jutglar quan valorà la tasca del polític tarragoní quan s'incorporà a l'Esquerra Republicana de Catalunya més des de l'òptica intel·lectual que no pas política: "més que polític era un intel·lectual, amb tots els condicionaments que això representa a l'hora de "jugar" decididament a la política" a Antoni JUTGLAR: *Les derivacions federals en el republicanisme català: El cas d'Antoni Rovira i Virgili*, "Quaderns d'Estudis Socials", núm. 7, Barcelona, 1986. p.165.

[8] Miquel Caminal estableix que la nació política s'identifica amb la voluntat subjectiva, amb la "consciència nacional", car si no existeix "no es pot parlar de nació", a *Nacionalisme i Partits Nacionals a Catalunya*, Ed. Empúries, 1998, p. 33 i ss.

[9] Jordi SOLÉ-TURA i Francesc VALLVERDÚ, seguint l'orientació de Joaquim Maurín, partien de la tipologia de tres classes de nacionalisme: dretes (Lliga Regionalista), "de signe liberal que tendeix al federalisme" i un "nacionalisme d'esquerra, que s'orienta cada vegada més cap a una solució socialitzant". Rovira i Virgili és situat dins el nacionalisme liberal; però concebut com a ideòleg que ha formulat una "doctrina

per exemple, Joan Jaurès o E. Herriot, ambdós polítics, segons Rovira, més identificats en una 'esquerra republicana' que no pas en el 'socialisme marxista'[10]. D'altra banda, aquesta concepció socialista reformadora, l'emprèn des de la joventut, encara que en un nivell més literari -i doncs teòric- que polític, en obres com *Nova Vida* (1905) i *Episodis* (1909)[11]. Com a marc general europeu situo aquest pensament social en la cultura política del model de les democràcies republicanes quant al model no socialista marxià, però que maldava per impulsar polítiques socials no privatitzadores properes a la socialdemocràcia. Es tracta, doncs, d'un model democràticorepublicà que Rovira proposa des del nacionalisme d'esquerres -en l'etapa de la Unió Federal Nacionalista Republicana- i que aprofundirà en l'etapa de l'Acció Republicana a través de "La Nau". Com ha establert Anna Sallés, Rovira seguia -notablement configurat en el període de constitució de la Fundació Valentí Almirall i d'Acció Republicana- el model de l'esquerra radical francesa: "un socialisme en la modalitat laboralista" però apartant-se de les "doctrines marxistes i socialistes"[12].

Per abastar aquesta síntesi de la ideologia roviriana divideixo la recerca en els apartats que passo a detallar, tot introduint-los amb l'epígraf "**evolució ideològica i política**". Aquest apartat vol ser una presentació de la biografia intel·lectual i política centrada en les preocupacions teòriques de Rovira i Virgili al voltant del fet nacional. No és tant una elaboració clàssica, un 'tractar la vida' del personatge, com una demostració, en els aspectes més rellevants de cada etapa, de la seva 'unitat de pensament'[13] entorn de la ideologia nacionalitària. És, doncs, un apartat que es proposa de resseguir el context històric dels principals trets evolutius del seu ideari pel que fa a l'estatut organitzatiu de la nació. Amb tot, destaco, com a projecció de la idealitat nacional roviriana, l'etapa 1939-1947, que pot ser

---

més coherent" cap a l'orientació del "catalanisme al republicanisme democràtic", basat en tres columnes: la pròpia fórmula republicana com a forma organitzativa, el "mediterranisme com a fórmula d'expansió" i la via europea com a marc internacional. Malgrat tot, no resta clar que Rovira es proposés "Europeïtzar Espanya", encara que sí concebés "Catalunya [com] un tros d'Europa" . Segons ambdós autors a Rovira es deu "la definitiva catalanització del federalisme". Cf: Ferran SOLDEVILA [Dir]: *Un Segle de Vida Catalana*, (Vol.II), Barcelona, Editorial Alcides, 1961, p. 1175 i 1176.

[10] Segons definició d'ORY/SIRINELLI: *Op. Cit.*, p.44.

[11] En aquest treball, llevat dels textos ideològics recollits a *Episodis*, no aprofundeixo en el vessant de la narrativa social de Rovira. Per a la qüestió, vegeu Magí SUNYER: *Antoni Rovira i Virgili, dramaturg ibsenià*, "Revista de Catalunya", 143, pp. 35-44 i (aut.cit): "L'estètica del jove Rovira i Virgili" a Xavier FERRÉ [ed.]: *Àlbum Antoni Rovira i Virgili*, Ed. Centre de Lectura-Ajuntament de Reus, Reus, 2000, pp. 33-41.

[12] En aquest treball no aprofundeixo el període constituent de l'esquerra republicana, formalitzada sota la Fundació Valentí Almirall, i d'Acció Republicana ja estudiat -a l'epígraf "Antoni Rovira i Virgili i la seva tasca al front d'Acció Republicana i de l'Esquerra republicana de Catalunya" (pp. 15-34)- per Anna SALLÉS BONASTRE: *La formació de l'Esquerra Republicana de Catalunya i la lluita per l'autonomia*, TD, UAB, juny de 1981, 2 vols. Per a les cites, pp. 22 i 27 (Vol.I).

[13] Aquesta unitat de pensament de Rovira ha estat demostrada en aspectes com l'organització territorial Oriol NEL·LO: "L'evolució del concepte regió en el debat de la divisió territorial de Catalunya" a *Les futures regions de Catalunya*, Societat Catalana d'Ordenació Territorial, IEC, Barcelona, 1989 (esp. pp. 14-19).

reflectida en l'article "Federals Tanmateix"(febrer de 1945)[14]. Però cal remarcar que, a causa de les pròpies característiques d'aïllament durant el període de postguerra ([Rieumes]-Tolosa de Llenguadoc- Montpeller-Perpinyà), la concepció política de Rovira i Virgili es concretà en tres àmbits complementaris adscrits a l'organització i la idealitat, més que no pas a la pràctica: l'estratègia unitària del Consell Assessor (1944), amb la tasca de recuperar -en el context del debat amb posicionaments autodeterministes de Carles Pi i Sunyer- l'estatut d'autonomia de 1932. Aquest debat, d'altra banda, es fixarà doctrinalment amb l'article de Rovira *Les Etapes polítiques de la Restauració de Catalunya* i, en el si d'ERC, en el Congrés de juny de 1945 a Tolosa de Llenguadoc, amb la intervenció, amb voluntat unitària, de Pi i Sunyer i Rovira i Virgili; i 2) concepció política en la redacció de *L'Estat Català* (1947). Val a dir que els dos primers punts són els que mostren més interès a l'hora de copsar la continuïtat de la ideologia confederal. És a dir, articulo l'etapa de l'exili a partir del període central en la trajectòria roviriana entre 1944-1947: des de la formació del Consell Assessor fins a l'elaboració de *L'Estat Català,* tractant la conjuntura del Congrés d'ERC de juny de 1945, car Rovira exposa en aquesta etapa una estratègia i una concepció sobre com calia atènyer el marc de relacions polítiques confederals entre les nacions ibèriques i el valor que tenia la recuperació de l'Estatut de 1932. Pel que fa a l'apartat de l'exili cal dir que comptem amb les recerques de Diaz Esculies, *El catalanisme polític a l'exili* (1939-1959) (1991), els treballs historiogràfics i memorialístics sobre l'exili intel·lectual i polític de Joan Sauret (1979) i els de Bladé i Desumvila, com el dietari d'exili 1939-1940 (1976) i *El meu Rovira i Virgili* (1981), assaig de gran interès per les lletres intercanviades entre Rovira i Bladé i per les anotacions, en forma de dietari, de Bladé. També cal destacar el treball sobre el procés constituent i l'elaboració de les ponències prospectives per part del Consell Assessor, a càrrec de Maria Capdevila[15] .

Quant a les parts de la recerca que estudien la configuració de la ideologia nacional de Rovira, destaco tot seguit els principals apartats.

A) "Bases ideològiques nacionals": Es tracta de desenvolupar-hi els referents del nacionalisme republicà, organitzats a través de les categories 'democràcia, república i voluntat política'. En aquest apartat estudio:

1) l'establiment general de l'assumpció del federalisme pimargal·lià. *L' ideari nacional* palesa el projecte de confederació[16] política peninsular partint de la trajectòria

---

[14] Teresa ROVIRA, *Records de l'exili*, "Revista de Catalunya", 35, novembre de 1989, pp. 37-49. Es tracta d'una síntesi de les etapes de l'exili de Rovira i Virgili tant des de l'aspecte intel·lectual com a polític.

[15] Maria CAPDEVILA: "El Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat (França, 1944-1945) a CEHI-UB-FCCC-FJB: *Congrés Internacional sobre L'exili Als Països Catalans (1939-1978),* Barcelona, 4-11 d'Octubre de 1989.

[16] Un definició de confederació, distintiva de la de federació, en la línia de Rovira de situar una interdependència entre nacions, superadora de la comunitat supranacional/estatal a Nicolas SCHMITT:

republicana federal tarragonina (1900-1905), més concretament en la trajectòria de Rovira al si de la Joventut Federal i del seu portantveu, "La Avanzada"[17], on aconsegueix d'establir unes bases de reflexió política hereves del pensament liberal: des de la ideologia despresa de la Revolució francesa (Rousseau) a Gabriel Alomar passant per Valentí Almirall. Aquest marc local, desenvolupat posteriorment en d'altres ciutats del Camp de Tarragona com Reus (en el marc de la militància a Acció Republicana o Esquerra Republicana de Catalunya), mostra la base, els orígens republicans federals pimargal·lians, que serviran de punt de partença a la formació de la idealitat confederal republicana de Rovira i Virgili[18]: *El Estado es un tutor que pretende eternizar la menor edad de regiones* [nacions], *municipalidades, e individuos, para arrebatarles derechos y bienes*", escriurà Rovira i Virgili a "La Avanzada" (4-XI-1903), incidint en la crítica a la figura de l'Estat -dins el context de canvi social ideat per Pi i Margall- com a presó de pobles i societats. Aquesta concepció de l'Estat no era cap casualitat. Val a dir que la tasca de les Joventuts Federals de Tarragona, que comptaven amb l'orientació de Rovira, era vincular el programa republicà de Pi i Margall amb una certa protoconsciència de catalanitat. Incloc, doncs, aquest període de joventut perquè la impressió és que en tractar el pensament polític de Rovira -sovint centrat en l'etapa de "La Publicitat"- se'ns dóna un Rovira "fet". Per aquesta raó penso que cal recórrer el procés de la formació de l'ideari nacional de Rovira per copsar com en els primers anys de militància republicana federal els seus supòsits són més a prop de l'autonomia federativa que no pas de l'autodeterminació. Quin n'era el *primer context*? És a dir, si a "La Publicitat" -més orgànicament a "La Nau" com a òrgan d'Acció Republicana- existeix una reivindicació de Pi i Margall, cal comprendre d'on ve aquesta identificació amb el polític federalista, tenint present que serà una vinculació evolutiva superadora d'un Pi i Margall que, com recordava Domènec Guansé, portava la

---

'confédération er fédération' a Denis de ROUGEMONT: *Dictionnaire internationales du fédralisme*, Bruylant, Bruxelles, 1994, p. 41.Vegeu una comparació dels règims federatiu i confederatiu a Segundo RUIZ RODRIGUEZ: *La teoria del derecho de autodeterminación de los pueblos*, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 1998, pp. 91-92.

[17] Pel que fa a Rovira existeixen dues etapes en el periodisme tarragoní. Entre 1900-1902/1905, vinculat a "La Justicia" i entre 1902-1904 vinculat a "La Avanzada". Entre el 28 de maig de 1903 i febrer de 1904 es fa càrrec de la direcció de "La Avanzada" Claudi Ametlla.

[18] Aquest projecte confederal a la fi de la Dictadura de Primo abasta la seva concreció en connexió amb les idees iberistes, segons: José Antonio ROCAMORA a *El nacionalismo Ibérico*, Universidad de Valladolid, 1994, p.172. Amb tot, aquest projecte entre confederatiu i iberista ja va ser formulat per Rovira al si d'Acció Catalana. Vegeu *infra* Apartat B, capítol 10. A[nna] S[allés] estableix que "*Cataluña requería no una mera descentralización administrativa sino una auténtica autonomia federal, que fuera el primer paso hacia una forma confederativa del Estado español*" a Andres de BLAS GUERRERO [Dir.]: *Enciclopedia del Nacionalismo*, Tecnos, Madrid, 1997, p. 474. Un altre assaig que contempla els posicionament federatius de Rovira en una perpectiva federativa peninsular a A. CARRETERO GIMÉNEZ: *Las nacionalidades españolas*, Hispamérica, 1977.

"fredor marmòria" davant "la passió que palpita" dins Rovira[19]. Serà doncs aquesta evolució, marcada per l'assumpció de les nacionalitats que Rovira escriurà el 1906, encara, doncs, en una certa etapa formativa, que "hi ha en els pobles una força interior que cap tirania pot vèncer, que no poden abatre ni lleis ni espases: l'esperança. Poble que espera té el triomf futur segur. Esperar és tenir aliança amb l'esdevenidor"[20].Cal remarcar, doncs que aquesta evolució, aquest "esdevenidor" provenia de la Joventut Federal Tarragonina. Rovira mantindrà un model de societat "demòcrata i esquerrista", aproximatiu al sostingut per Pi i Margall; però, en canvi, allò que superarà serà aquell "inicial federalisme", "insuficient per a resoldre el problema nacional de Catalunya". Rovira té una vinculació inicial amb el pensament federal clàssic de Pi, sostingut al voltant de la teoria del lliure pacte (allò que roman continu en Rovira); perquè el que aporta Rovira és un model doble d'organització territorial-política: una confederació de nacions i una organització interna -federalisme regional- envers una àrea nacionalitària amb una continuïtat històrica i cultural[21].

2) Les aportacions bàsiques federalistes i nacionals a través de la "renovació doctrinal del nacionalisme", en el marc de la construcció d'una 'esquerra catalana' (1908-1914). Aquesta renovació doctrinal tindrà una innovació essencial: obrir i connectar el moviment nacionalista català amb els moviments polítics nacionals de la resta d'Europa (*Història dels Moviments Nacionalistes*).

B) La centralitat estratègica i ideològica del projecte confederador se situarà, tanmateix, en el marc de l'organització al si d'Acció Catalana ("Ideologia i programa del federalisme nacional"). Ara, aquest procés constituïa un punt d'arribada a partir d'**(1):**

a) la internacionalització del plet català en la primera contesa bèl·lica ("Iberia"), la relació amb els catalanistes cubans ("La Nova Catalunya") i occitanistes ("Oc"), i la concepció nacional i social del procés revolucionari bolxevic ("Rússia Sovietista")[22].

b) la teorització del fet nacional sobre la base de la voluntat política ("de "la sobirania de Catalunya" a *El Nacionalisme* i *Nacionalisme i Federalisme*). Aquesta teorització és a la base del pas de la nació cultural a la nació política; c) la pedagogia sobre el plet nacional a Espanya - "El Sol" (1ª etapa: 1930-1931), de "Crisol a "El Sol" (2ª etapa: 1932-1933) i "Mundo Gráfico" (1932)- en un context de reivindicació autonomista (apartat:"divulgació del

---

[19] *La vida i l'obra d'A. Rovira i Virgili* ,"Germanor", gener-febrer de 1950. TONA I NADALMAI, *art. cit.* situava tres referents ideològics de Rovira: "Pi, Almirall i més tard Prat de la Riba", p. 366.

[20] Ms. 1230 adreçat a Alexandre Bros i Buys [1906]. Arxiu de Montserrat.

[21] *La vida i l'obra...*, p. 12.

[22] En el context de postguerra on Rovira s'identifica amb postures laboristes . Per a l'apunt del context ideològic després de la Primera Gran Guerra, Josep TERMES: *art. Cit.*, p. 48

catalanisme i programa polític"). Aquest ideari nacionalitari, però, també es fonamenta en un programa historiogràfic assumit des de la constitució d'un nucli d"historiadors republicans d'esquerra"que s'organitzen entorn del programa d'esquerra liberal i nacional provinents d'Acció Catalana i del Partit Catalanista Republicà- com a "resposta crítica a la política menada per la Lliga, especialment pel que fa a la política cultural i lingüística"[23]. "Un programa historiogràfic per a la idealitat confederal"- (*Història Nacional de Catalunya* i estudi i divulgació de referents biogràfics i d'episodis històrics amb la funció de construir un imaginari col·lectiu). En aquest sentit, la present recerca pretén demostrar que la història, en el cas de Rovira, esdevenia conseqüència d'un programa polític, cohesionador d'una comunitat nacional. La història, doncs, com a factor pedagògic nacionalitari. *En la recerca, només es destacarà la vinculació amb el programa de nacionalització cultural, és a dir, la divulgació de la consciència històrica com a base, segons el propi Rovira, de la consciència de comunitat nacional.* En efecte, la base programàtica de la ideologia nacional roviriana és la confederació, indestriable de la divulgació de la tradició històrica. Rovira es proposarà de fer partícip el col·lectiu de la seva pròpia memòria com a màxima expressió de la consciència cultural: "Realment les persones -observa Avishai Margalit- poden participar de la memòria col·lectiva de la seua comunitat encara que, en el fons, no creguen que l'esdeveniment en qüestió haja tingut lloc realment: participen de la història que *el col·lectiu conta sobre el seu propi passat*"[24].

2) L'articulació d'un "projecte democràtic i liberal" que explica un **model democràtico-republicà**. Aquí paleso el model sociopolític de Rovira centrat en l'estratègia social del catalanisme liberal. Aquest apartat vol establir una relació entre nació i societat, el model de Rovira i Virgili articulat entorn de la "defensa de la democràcia", que no és altra cosa que la defensa de la legitimitat d'una orientació liberal i d'esquerres, establerta de forma sistemàtica entre 1928 i 1929 a la "Revista de Catalunya". Aquesta concepció de societat roviriana constitueix el complement nacionalitari entre Acció Catalana i Acció Republicana.

Finalment, la recerca (apartat de "conclusions") proposa, després d'avaluar les aportacions de Rovira al fet nacional i social, l'interrogant sobre si la concepció política del federalisme que empra una tendència interpretativa de la ciència política, elaborada des de la idea d'"identitat dual" i de "lleialtat compartida" (en un àmbit de plurinacionalitat), té algun

---

[23] Enric PUJOL: *Ferran Soldevila i els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, editorial Afers, Catarroja-Barcelona, 1995, pp. 97-101 i *Els historiadors republicans d'Esquerra*, "El Contemporani, 18, maig-agost, 1999, p. 30.

[24] Avishai MARGALIT: *Recordar, Oblidar, Perdonar*, "El Contemporani", gener-abril, 1999, p.48.

punt de relació amb les elaboracions del confederalisme de base republicana catalanista[25]. Es tractaria de plantejar indicativament si en el marc de debat politològic sobre la realitat nacional i el confederalisme té algun pes específic la reflexió historiogràfica aportada des de la història contemporània, i, més concretament, les reflexions de Rovira i Virgili. De fet, aquestes argumentacions constitueixen un exemple prou significatiu d'evolució de la idea de "pacte" federal a la idea d'Estat lliure associat (tot seguint el model irlandès, tal com es desprèn d'articles derivats del seguiment dels fets sobre la "*Home Rule*" des d'"El Poble Català" a "La Publicitat"). També n'és un exemple l'article que des de "La Humanitat" defensa el 3-VII-1935 un horitzó de relació internacional entre les nacions peninsulars -en el marc de suspensió de les garanties estatutàries arran de la repressió militar espanyola pels fets d'octubre de 1934-, basat en una relació federal al si d'una mateixa nació cultural, organitzada a partit de regions històriques, i en una relació confederal d'aquesta nació amb d'altres nacions històriques. Amb tot, per Rovira, i més tenint present aquell context de suspensió de garanties d'autogovern, calia tenir present com a fet bàsic les aportacions de referència nacionalitària de Pi i Margall, però tenint clar que les entitats a federar eren nacions i no pas regions. Era en aquest aspecte que Rovira evolucionava des de les postures regionalistes de Pi a les nacionals que havien de tenir en compte el concepte d'igualtat política a l'hora de concretar qualsevol pacte[26]:

"Sense destruir els principis essencials del federalisme pimargallià i sense renunciar tampoc a la plenitut de les reivindicacions patriòtiques, l'actual generació del nostre poble convergeix en l'afirmació d'un neo-federalisme que s'avé amb la realitat ibèrica i amb els corrents polítics del món modern. Aquest neo-federalisme manté el principi bàsic -alhora democràtic i nacional- que els pobles tenen el dret d'autodeterminació, és a dir, de disposar dels propis destins. Però la voluntat, que és fonament jurídic de la llibertat nacional dels pobles i dels enllaços que concertin o acceptin, s'aplica naturalment a les realitats vives, no pas a les ombres i a les ficcions. I el federalisme històric que a priori vol convertir en Estats de la federació totes les tretze o catorze regions d'Espanya, moltes de les quals són ombres sense vida, no és ja sostingut pels catalans. [...] Així la constel·lació que respongui a l'estructura ètnica i lingüística i lingüística del territori de l'Estat espanyol, no ha de tenir tretze o catorze estels; ha de tenir-ne quatre: el gallec, el basc, el castellà i el català [...]. El neo-federalisme revisa l'abast del llaç federatiu. I troba que el federalisme clàssic és massa

[25] Vegeu, com a exemple, Luis MORENO: *La federalización de España*, S.XXI, Madrid, 1997. També D. J. ELAZAR, quan afirma que "los principios federales nacen de la idea de que los pueblos libres pueden establecer asociaciones libres, limitadas a determinados aspectos, y de larga duración, con el fin de alcanzar objetivos comunes preservando, al propio tiempo, su respectiva integridad", p. 57, a *Exploración del Federalismo*, Ed. Hacer, Barcelona, 1987.

[26] *El federalisme i les nacions/* ARV, "La Humanitat", 1-V-1935.

limitat per a les unions de pobles verament diversos i amb personalitat accentuada; aquest federalisme és un pont de trànsit que va de la separació a l'unitarisme. O vice-versa; però no dóna base suficient a les reivindicacions de caràcter nacional. És més apte per a unir regions d'una mateixa nació que no tenen encara prou consciència o prou pràctica de la unitat política comuna, que no pas per a unir distintes nacionalitats. Per això l'ideal màxim, des del punt de mira nacional, és adoptar, per a aquestes unions, amplíssimes formes confederatives amb preferència a les del federalisme clàssic, puix que aquestes últimes estrenyen massa alguns lligams unitius. Dins la península, per tant, el neo-federalisme preveu dos graus d'unió: el federatiu i el confederatiu. Les regions de llengua catalana, per exemple, haureien de formar, si ho volguessin llurs ciutadans, un grup federatiu, el qual entraria en una més àmplia convivència de pobles, com més ampla millor, unida amb el llaç confederal. Aquesta és la idea tendencial del federalisme català d'avui [...] [car] ha de venir per l'ascensió gradual. Es tracta avui, més d'una orientació que d'una meta. La present etapa política tan accidentada, és la de l'Estatut temporalment suspès"[27].

Crec oportú aquest breu *excursus* final per veure, al capdavall, fins a quin grau el debat coetani sobre les realitats nacionals té com a punt de referència la *historicitat* de teories o formalitzacions ideologicopolítiques concretes com les del Front Nacional de Catalunya[28]. D'altra banda, sóc conscient del desplaçament temporal (vers la situació present) en aquesta derivació final del treball; el que es tractaria de veure és si aquest decalatge resisteix certs

---

[27] *El federalisme*, "La Humanitat", 3-VII-1935.

[28] D'entre les forces polítiques que d'alguna manera es feien receptores de les idees de Rovira i Virgili figura el Front Nacional de Catalunya. Entre les lectures d'aquesta organització figurava *El principi de les nacionalitats*, de Rovira "perquè és una revisió i exposició sistemàtica de la doctrina històrica romàntica (Prat de la Riba) de les nacions i dels seus drets polítics de la qual poden treure's algunes idees ben interessants".

Alhora Front Nacional de Catalunya feia seva la distinció entre federació de regions i federació de nacions de Rovira: "La federació es pot formar prenent com a base les regions d'un Estat (federació de regions) o bé prenent com a base les nacions d'un Estat (federació de nacions). Per a una nació només admetem la *federació de nacions* perquè considerem que cada nació ha de tenir els drets igual als de les altres nacions. Si la nació formés part d'una *federació de nacions*: 1) La nació seria considerada com una regió o almenys equiparada a una regió i la nació és un grup humá més diferenciat que el purament regional. És una representació que no està d'acord amb la realitat. 2) La nació més potent de la federació tindria més regions. Això podria ésser una base per a un desequilibri.

"El nostre concepte d'*independència* está d'acord amb el de *ferderació de nacions*. Si els òrgans de coordinació de les nacions federades no tenen la facultat d'imposar-se políticament a cadascuna de les nacions, perquè a la realitat hi ha tendència a dominar la federació el grup nacional més fort més fort (població, exèrcit, localització del govern). Nosaltres acceptem i defensem la federació sempre que hi hagi les garanties esmentades de tal manera que es tracti d'una federació de nacions lliures sense la supeditació d'una nació a una altra" S/p, s/l, s/d. [Arxiu Josep Ferrer].

D'altra banda FNC explicava la teoria de la nació a partir de les "teories espritualistes" de Rovira i Virgili, bo i comprendre l'evolució dels "Elements naturals"- "consciència nacional"- "voluntat d'afirmació", com a evolució de la "nacionalitat en si" cap a la "nacionalitat per a si". Aquesta seria la base de consciencia política, que, segons FNC, se sintetitzaria amb la "lluita d'alliberament" amb base teòrica en les "teories de les nacionalitats naturals" de Stalin. Allò a retenir, doncs, és la vigència de les teories de Rovira als anys setanta quant a activar un procés de consciència nacional-voluntat política. Cf: Joaquim FERRER MALLOL/ Oleguer SANABRA I FRANCH: *FNC. La teoria de la nació*, [s/d].

plantejaments actuals sobre la ideologia nacional que motiva la recerca. Breu: els plantejaments conceptuals confederals de Rovira i Virgili tenen algun tipus de vigència actual? El plantejament teòric de Rovira com a superador d'una conjuntura estrictament històrica?[29] Segons estudiosos de la seva obra així ho afirmen, malgrat que sectors historiogràfics considerin "envellida" la seva interpretació del fet nacional[30]. Des de les ciències socials comptem amb alguns casos que ens poden servir de referents teòrics per a enllaçar el nostre marc historiogràfic amb l'anàlisi (pensament polític) de les categories bàsiques que situen la recerca: **nació i consciència nacional**, a partir dels estadis de socialització -per part dels intel·lectuals- proposats per Miroslav Hroch, i **republicanisme** com a "aspecte igualitari de la llibertat com a no-dominació"[31]. I També existeixen interpretacions de la nació política identificada amb l'estat nació (nal) que consideren legitimada a partir d'"*un cemento comunitario*" (historicitat de l'estat-nació) i que a més admet (!) l'aportació "*enriquecedora con otras realidades comunitarias nacionales o no, de carácter supra y subestatal*". Aquesta concepció, identificada amb el nacionalisme d'estat, és comuna de certa tradició que també concep el federalisme (no pas confederalisme) com a concepció regionalitzadora en l'àmbit d'una concepció nacional espanyola que construeix un 'invent de la tradició' basada en la compartimentació de 'centralismo' i 'localismo'[32]. Aquesta

---

[29] Com a mostra de la "recepció"polèmica actual del pensament de Rovira -titllat de "mussolinades"-, vegeu Ivan Tubau, *Univers universitari*, "El Mundo", 1- IV- 1997. Sobre la influència- autoritat d'un pensador polític més enllà de la conjuntura viscuda –com a trascendència sobre la seva època "*sin de jar de ser representativo de ella*"- Demetrio CASTRO AFIN, *Op. Cit.* , p.26.

[30] Josep MURGADES a *De la Indefugible Vigència, encara, de Rovira i Virgili*, "Revista de Catalunya", 97, Juny de 1995, pp.104-107, proposa que Rovira "parteix d'uns supòsits clarament adscrivibles al pensament noucentista [sic] però reformulats des d'una òptica esquerrana" i situa la reflexió sobre aquesta vigència -sobre la llengua i política nacional- sobre la valoració d'allò passat en una situació de ruptura de tradicions polítiques ["1939"] i de certa anroamlitat política: "Tan és així que podríem convenir, d'una banda, que la delimitació del concepte de perspectiva històrica és factible en funció pura i simple d'un tal sentiment de *déjà vu*: en la mesura en què aquest es sobreprèn ara sí, adés també, és que no disposem encara prou d'aquella, i a l'inrevès, és clar; d'altra banda, cabria especular si aquesta persistència en l'avui d'allò que s'esdevenia ja en l'ahir no és una de tantes seqüeles d'una trajectòria històrica tan pròdiga de sotracs espectaculars com parva en transformacions de base" (p.104). Quant a la concepció d"envelliment" (juntament amb la de Joaquim Maurin) de la interpretació del fet nacional català, Josep TERMES: *art. Cit.*, "L'Opinió Socialista", 3, 1986, p. 41.

[31] Mirolav HROCH: *La naturalesa de la nació*, Afers/Universitat de València, 2001, pp. 23 i ss. Per al paper de la untel·lectualitat en la legitimació de la construcció nacional, p. 29. El mateix Rovira es referia a la funció dels intel·lectuals en el sentit de socialitzar la cultura: "Els catalans d'ofici intel·lectual, donant l'exemple, han de fugir de l'industrialisme egocèntric o la vanaglòria personal per damunt l'interès de la cultura col·lectiva. Han de fugir de l'excés d'esperit crític, que arriba a degenerar sovint en insà esperit rosegador, o almenys han de girar cap a la sileciosa autocrítica l'instint implacable de l'anàlisi". Cf. *La Cultura Catalana*, "La Publicitat", 3-IX-1924. Un esperit idèntic era mantingut per Rovira en commemorar el sis anys de la fundació Valentí Almirall: "Una institució de cultura democràtica, amb organització ampla i amb activitat intensa, promouria un moviment fecund d'ascens espiritual en el nostre poble. No n'hi ha prou, en els nostres dies, amb la propaganda dels partits polítics. Més enllà dels partits, i dels comitès i de les eleccions, existeix una ampla zona d'acció cultural, que ha d'ésser atesa d'una manera permanent i amb tots els mitjans de la paraula oral i escrita". Cf.: *Per la Cultura Popular*, "La Humanitat", 23-IV-1935. Quant a l'ètica alliberadora del republicanisme, Philip PETTIT, *Republicanismo. Una teoría sobre la libertad y el gobierno*, Paidós, Barcelona, 1999, p. 157.

[32] Juan Pablo FUSI AIZPURUA: "Centralismo y localismo: la formación del Estado Español"· a G. GORTÁZAR. Ed: *Nación y Estado en la España Liberal*, Ed. Noesis, Madrid, 1994, pp. 77-90.

historiografia estudia un bloc comú d'interessos politicointel·lectuals entre republicans i liberals conservadors com a base d'una construcció nacional espanyola argumentada a través el pimordialisme (no és l'estat que 'crea' la nació, sinó que és aquesta què 'crea' l'estat: "*Es más, el intenso patriotismo de regeneracionistas, republicanos y dinásticos, tan evidente en los años veinte y treinta o el espíritu de concordia de nuestra reciente Transición democrática, sólo se comprende sobre la base de la solidez de unos valores nacionales gestados durante largos siglos de convivencia común y en particular durante el siglo XIX y principio del XX* [...]. *En una época en la que las grandes naciones europeas han iniciado un camino de defensa de sus propios intereses en el contexto de la Unión Europea, parece conveniente destacar la poderosa personalidad de la cultura y tradición histórica de la nación española* [...]. *Hay Estado estado español porque esxiste una nación española y esto es algo que conviene recordar*[33]. En aquesta tendència, doncs, la interpretació de Rovira restaria mancada de legitimitat política[34], com també sembla que no és contemplada en tradicions historiogràfiques i de dret polític que mantenen la tesi de la vertebració d'una nació política legitimada per un estat nacional on l'aplicació del federalisme és concebut com a màxim com a aplicació tècnica, sino insolidària"[35].

0.0.2. **Objectiu central de la investigació (hipòtesi)**. L"'ambient" de la hipòtesi el dóna Agustí Calvet ("Gaziel") quan expressava a *Enteniment de la Península Ibèrica* un estat del catalanisme i del paper de Catalunya en la política peninsular. Del primer deia que el vuitcents havia tingut exclusivament "teoritzants passius" fins a la pèrdua de les colònies espanyoles de 1898 quan "va saltar a la palestra, amb petjada agressiva i ferma, i tot seguit va fer trontollar el ritme anèmic, falsificat i cançoner de la política oficial"[36]. I de Catalunya - "mentre les circumstàncies no canviïn radicalment"- que hauria de viure "turmentada pel seu

---

[33] "Presentación"/ Guillermo de GORTÁZAR, *Op. Cit.* p. 12.

[34] Andrés de BLAS GUERRERO: *Nacionalismos y naciones en Europa*, AU, Madrid, 1994. esp, pp.173-174.

[35] Una concepció d'un federalisme tècnic la tenim a Jordi SOLÉ-TURA: *Un desarrollo federal del sistema de autonomías*, "El País", 29-VIII-1987: El federalisme és essencialment una cerca d'equilibris entre l'estat i les nacionalitats (*"entidades miembros"*): *"fundamentalmente una técnica de gobierno basada no sólo en la distinción de esferas entre el poder central y las entidades miembros, sino también y principalmente en unos mecanismos de cooperación y colaboración estable entre unos y otros"*. Una concepció contrària a la construcció d'un Estat federal a Carlos SECO: *Del federalismo y las esencias*, "El País", 13-X-1987: " *Resucitar esencias disgregadoras de la esencial unidad conseguida a lo largo de los últimos siglos es, exactamente, como decía Ortega, un 'proceso de retrogradación' [...]. Pues bien, mientras el estado de las autonomías contribuye -o pretende contribuir- a afianzar la solidaridad entre partes diferenciadas, El Estado Federal puede ser el pórtico abierto a una dispersión insolidaria e irremediable de las partes convertidas en pequeños todos"*.

[36] *Un estudiant a París*, Ed. Selecta, Barcelona, 1968, p. 207.

complex de ventafocs espiritual"[37] . També es referia a l'estat de descatalanització, davant el qual apostava per una estratègia cultural (sense cap correspondència amb la idealitat autodeterminista roviriana) prou semblant a la de Rovira: "El que ens manca, abans que tot i per damunt de tot, com finalment Maragall sabé percebre, són energies veritables per a catalanitzar-nos a fons, i així aconseguir que sigui respectada la nostra catalanitat irrenunciable"[38]. Amb tot, Rovira i Virgili aporta una superació d'aquests elements. Pel que fa al primer, dota el nacionalisme d'uns instruments teòrics superadors d'una concepció de nació a través dels factors culturals objectius. Rovira aposta per la voluntat política, com a factor conformador de la consciència nacional, a través del qual hom assolirà una estructura de poder -allunyada de la via regeneracionista[39] d'Agustí Calvet- que trenqui amb la dependència política i amb la tradició naturalista del catalanisme de plataformes com la Unió Catalanista[40]. Segonament, tota aquesta tasca parteix d'una simultània política de nacionalització vers la consciència històrica i cultural del país. Únicament a partir d'aquest "retrobament" es pot impulsar l'estratègia política roviriana, interioritzada en la pràctica com reflecteix Ferran de Pol en el cas de la influència -definida com a "mestratge formatiu"- de la lectura de la *Història Nacional de Catalunya*: "Quan som joves tenim molts mestres, però només alguna vegada el Mestre és també un formador. Quant a Rovira i Virgili, fou el meu cas. Aquestes àmplies remarques [el significat del conpte 'Pàtria' després de la lectura de la *Introducció*] m'alliberaven del migrat espectacle del Regionalisme de la Lliga que, al meu poble [Arenys], prenia sovint unes característiques tan casolanes com depriments, i poc d'acord amb els esplèndids plantejaments de *La Nacionalitat Catalana* de Prat de la Riba. Saber -des dels meus anys formatius-, que mostrar-se català en totes les ocasions de la nostra vida reclamava un combat, que la Pàtria era allà on ressonava el meu idioma, i que sobre una base humana original els Països de Llengua Catalana s'havien format, es formaven i es formarien en la pròpia història, eren els carreus bàsics per tota actuació posterior. I si jo vaig prendre part a la Guerra del 1936-39, si vaig anar a un camp de concentració, si em vaig exiliar, i, sio de retorn

---

[37] Op. Cit., p. 220.

[38] Op. Cit., p. 218.

[39] "L'error capital del catalanisme no separatista i burgès, que va influir tant la política espanyola de començaments del segle, va ser de creure que Catalunya ho podia fer tot, només amb les pròpies forces". *op. Cit.*, p. 220.

[40] En la constitució del Centre Catalanista de Gent Nova de Badalona es feia aquesta declaració naturalista sobre la concepció nacional: "La nació catalana que existeix, no per voluntat dels homes, sinó per rahóns históricas y naturals, son poch per a destruhitla la voluntat dels cacichs; son poch los dictadors de la darrera fornada que no troban per ahont comensar; son poch las lleys que fan los homes, perque en contra las lleys de la naturalesa no hi pot res ni ningú", "Gent Nova", Badalona, 15-VIII-1901, núm.27. Era tota una síntesi de la concepció nacionalitària "abans" de Rovira i Virgili.

em dedicava novament al conreu únic de la meva parla, tot fou degut a les paraules guiadores del Mestre [Rovira i Virgili]"[41].

L'objectiu central de la present recerca consisteix, doncs, a destacar el procés d'establiment de la idealitat del *pas* de 'nació cultural' (factors objectius que identifiquen una nació: història, llengua, economia) a 'nació política' (factor subjectiu: voluntat de pertànyer a un àmbit nacional), en el marc del que hom estableix com a tradicions del catalanisme polític. Rovira emfasitzarà aquesta idea de nació política davant la concepció més positivista -segons que ell mateix jutjava- de Prat de Riba. És a dir, el corpus teòric de Rovira i Virgili té un fil conductor constant: elaborar una doctrina, un sistema ideològic, que parteix com a base fonamental del dret a determinar lliurement l'esdevenidor d'una comunitat nacional. *La construcció nacional a través de la voluntat política* (represa de la idealitat romàntica) és la categoria clau a través de la qual s'entén tota l'obra i trajectòria política de l'intel·lectual tarragoní, i que determina qualsevol esdevenidor nacional de les nacions[42]. El fet de la voluntat política, com a articulació/legitimació del programa nacionalitzador cultural és una característica que el distingirà de Prat de la Riba, amb la seva concepció organicista, estàtica, de la nació[43]. Però també que aquesta línia respon -des de les bases de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga que incidiren notòriamenrt en la formació Acció Catalana- a un cert retrobament amb la línia més de retorn a 'Catalunya endins' del propi Prat, abans que la Lliga s'aboqués al projecte d'Espanya endins, estratègia, formulada sota la idea d'imperialisme patrià d'ençà de 1906 i críticada per Rovira des de la UFNR. Rovira mostrava el seu escepticisme en la línia intervencionista/expansionista regeneradora de Prat de la Riba. Dins el projecte de nacionalització de la societat catalana, Rovira pensava que encara calia treball

---

[41] [Lluís] FERRAN DE POL, *Antoni Rovira i Virgili*, "El Maresme", 7-XII-1982, p. 11.

[42] Aquesta construcció nacional -com a conseqüencia d'un programa d'dentificació política i cultural envers el col·lectiu nacional-va ser remarcada per Miroslaw Hroch en destacar que "*la identidad nacional no nació porque un determinado grupo de población se encontrara definido mediante fronteras objetivamente comprovadasy contara con el reconocimiento del mundo exterior. Lo decisivo fue la identificación personal del individuo con el macrogrupo o nación. Así pues se trató de un proceso psicológico* determinado social, política y culturalmente" a: *La construcció de la identidad nacional: del grupo étnico a la nación moderna*, "Revista de Occidente", 161, octubre, 1994, p. 52 (subratllat meu). Vegeu la síntesi de l'orientació de Rovira i Virgili des de l'assumpció dels principis de la Revolució Francesa i d'Ernest Renan quant a la concepció de la nació com a *"fet de consciència"* (subratllat nostre) a Norbert BILBENY: *La Ideologia Nacionalista a Catalunya*, Editorial Laia, Barcelona, 1988. p.171. Una bona síntesi de la distinció de voluntat política ["nacionalisme subjectivista"] oposada al "nacionalisme objectiu" de Prat de la Riba, com de l'antítesi del catalanisme "imperialista" de la Lliga envers el catalanisme "endins" d'Acció Catalana, [Montserrat BARAS i GÓMEZ]: "Rovira i Virgili, Antoni" a DD.AA: *Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans*, Ed.62, Barcelona, 1979, pp. 420-421.

[43] Una concepció de nació política a través de la consciencia subjectivs l'aporta Miquel CAMINAL quan estableix que "cal l'element subjectiu de la consciència nacional perquè puguem afirmar plenament el fet de la nació i la seva voluntat de realització en l'Estat", Cfr.: "El Nacionalisme" a *Manual de Ciència política*, UB-UAB, Tecnos, Barcelona, 1998, p.164. Per a la vinculació entre comuninat nacional-cultural i consciència política, base de la "*comunidad también territorial y política*", Adrian HASTINGS: *La construcción de las nacionalidades*, CUP, Madrid, 2000, p.41.

en la línia de la pròpia construcció nacional en comptes d'estendre una àrea d'influència peninsular. En acomplir-se el cinquè aniversari de la publicació de *La nacionalitat Catalana*, Rovira remarcava que "no s'ha de confondre l'esperit dels cenacles patriòtics ab l'esperit general dels catalans, ni'ls esclats passionals ab l'interna fortalesa de les conviccions [...]. No pot pas anar a conquerir l'ànima d'altres pobles [=objectiu de l'imperialisme pratià] el poble que encara no ha reconquerit del tot l'ànima pròpia"[44].

Aquesta idea s'adaptarà en cada moment del debat polític del país: des de la crítica al regionalisme de la Lliga (Acció Catalana) a la crisi d'aquesta plataforma nacionalitària per a fonamentar ideològicament -a través de la Fundació Valentí Almirall i la funció de socialització ideològica de "La Nau"- l'organització de l'esquerra republicana (1929-1931). Rovira mateix entenia aquesta primera equerra no pas com a "unificació" orgànica, sinó com a "coordinació dels grups republicans dispersos"[45]. En aquest sentit trobo en Rovira i Virgili un clarificador ideològic del nacionalisme català, car establiria uns paràmetres de formalització de relacions de Catalunya amb les altres nacions de la península, més enllà de la via intervencionista que congriava l'estratègia encapçalada per la Lliga Regionalista (als anys trenta, Lliga Catalana).

Aquest aspecte teòric tornaria a actualitzar la figura intel·lectual de Rovira, ara en el marc dels comicis al Parlament de Catalunya de 1995, a *El Catalanismo busca el aval de sus padres*/ Ernest Udina a "La Vanguardia", 3-XI-1995[46], o la vindicació de la seva proposta de l'estat confederal per part de plataformes d'intel·lectuals i de diversos sectors socials[47]. Per contra de les visions que encara conceben la proposta nacional de Prat de la Riba com a "darrera" i "articuladora ideològica del catalanisme" (*Temps de repensar el catalanisme*/ Alfons Quintà a "Avui", 24-IV-1996) Per tot això aquesta recerca no suposa cap plantejament de dur a terme una biografia clàssica de Rovira i Virgili i, de l'altra suposa, un propòsit de recórrer un camí ideològic a través de les seves obres cabdals, car cada obra, amb tot, assumeix un context.

---

[44] *L'Expansió del Catalanisme*, "Gent Nova", 15-VIII-1911, p. 2.

[45] La vinculació entre aquesta plataforma cultural i ideològica (="Centre de reflexió") i el procés d'organització d'una primera esquerra republicana a Anna SALLÉS: Tesi Doctoral cit. pp. 23-25. La citació de Rovira a l'editorial: *L'Esquerra Republicana*, "La Nau", 8-XII-1929.

[46] A destacar la interpretació d'Isidre Molas en la línia de vincular Rovira amb socialistes com Rafael Campalans i Serra i Moret, ja que "*representan la línea federal y popular que ha sido y será la gran fuerza del catalanismo en una Europa unida y que no tiene otra alternativa que la contínua descentralización de poderes*".També Salvador Cardús destacava que Rovira produí un discurs des del nacionalisme universal i, doncs, "*continua siendo hoy el más aplicable*". En el context de cercar referents al catalanisme actual, un altre exemple, molt més definit, és una reivindicació del la línia endegada per Pi i Margall i Valentí Almirall a *La otra tradición*, de Juan-José LOPEZ BURNIOL "La Vanguardia", 12-VII-1998.

[47] "Avui", 29-III-1996.

Val a dir que l'objectiu quant a l'estudi de l'evolució ideològica de Rovira se centra essencialment entre la "renovació doctrinal del nacionalisme" (1912)-*Història dels Moviments Nacionalistes* i l'estudi *Nacionalisme i Federalisme* (1917). Serà en aquest període -condicionat en la reflexió nacional per la relació entre l'esclat del conflicte bèl·lic (1912-1919) i l'anomenat "Principi de les Nacionalitats"- quan Rovira establirà tota la seva ideologia nacional. Per tant, l'elecció de Rovira i Virgili com a objecte de recerca ha estat condicionada pel fet que és un teòric central (possiblement el més significatiu quant a intensitat de socialització/divulgació) que incideix sistemàticament en la dimensió política d'una comunitat nacional que articula una nació cultural. La proposta confederativa, doncs, que és la que és desclou de l'aplicació de la voluntat política, dóna sentit tant a la seva tasca de periodista com a la d'historiador. Era un periodista present en totes les reflexions que des de *La Publicitat* apostaven per una intensificació catalanitzadora, és a dir, propostes per a estendre socialment la idea de país. Tot en Rovira anava relacionat, tal com testimonien els seus coetanis: "Rovira i Virgili escometia el treball -escriu Roure-Torent-, tant si es tractava d'investigar i fixar la història o d'analitzar els problemes universals de la política, com si emprenia el comentari d'un fet d'actualitat, amb plena consciència que calia aprofundir i que havia de passar conceptes i paraules pels sedassos del seu intel·lecte i del seu bagatge de coneixements. I l'obra brollava metòdica i harmoniosament teixida amb el complex de qualitats que formaven l'esperit del literat. Al llarg de tota la seva obra, també es manifesta en tot moment el patriota que pensa en Catalunya, sempre amb plena responsabilitat de *català nacional*, per usar un terme que tan grat li era en els darrers anys"[48].

L'elecció de Rovira com a objecte d'estudi ve donada, en conseqüència, pel fet que constitueix un exemple de relació entre cultura i política, i pel fet que el projecte polític -entès com expressió intel·lectual- acondueix, segons el seu criteri, tota la tasca estrictament cultural. Tan sols així és possible d'entendre (com en el de cas de Ferran Soldevila) el projecte historiogràfic del polític tarragoní en un context sovintejat pel dèficit nacional, com ja va establir ell mateix a *La Nacionalització de Catalunya* (1914). Història i política, doncs, en un mateix món conceptual[49].

D'altra banda, Rovira és també determinant com a exemple de socialització de la consciència historicocultural per abastar tot un programa de construcció nacional[50].

---

[48] J[osep] ROURE-TORENT: *art.cit.*, "La Nostra Revista", desembre de 1949, núm, 48. p. 368.

[49] Cal no aïllar aquesta doble vinculació pel que fa a un model d'intel·lectual que, com Rovira, per exemple, duu a terme empreses editorials com la "Revista de Catalunya", inserida en un programa de nacionalització cultural, juntament amb la publicació del primer volum de la *Història Nacional*... Domènec GUANSÉ: *La vida...*, p. 15.

[50] Maria Aurèlia Capmany remarcava amb lucidesa: "avui, que ja estem de tornada dels falsos cientifismes i de dubtosos objectivismes, comencem a descobrir la validesa d'una història feta a a partir d'una

Finalment, la vinculació del projecte nacional rovirià en el marc d'una concepció d'esquerra socialista-reformista fa que es desmarqui del noucentisme a fi de apostar pel populisme d'esquerres d'Esquerra Republicana. De fet, doncs, es tracta d'estudiar com s'arriba a la idea de Màcià de Republica Catalana en el marc de la federació ibèrica. Aquesta idealitat trobaria en Rovira i Virgili, que partiria de la ideologia de Pi i Margall, un referent significatiu[51]. Per tant, la nació política en Rovira se situa en la tradició que arribaria a l'Estat Lliure, actualment encara reivindicat (com el mateix intel·lectual estableix en l'anàlisi del cas irlandès)[52] o en els anys trenta a la concepció confederal de Macià. L'establiment del confederalisme, com a concreció del principi de les nacionalitats i com a procés social de conscienciació cultural, és, doncs, la hipòtesi de la recerca.

El segon centre d'interès -com he apuntat- rau en el desenvolupament de la ideologia social de Rovira, partint de la tradició de Pi i Margall, pel que fa al reformisme social que apareix en la doctrina de l'autor de *Les Nacionalitats,* que apostaria per un canvi estructural en el si de l'organització de l'Estat i de la societat. Aquesta constant de reformador social, concreció d'una ideologia nacional en clau de projecte polític liberal d'esquerres[53], apareix nítidament en Rovira -com en tot el ventall d'opcions del republicanisme catalanista: Carles Pi i Sunyer, Josep Maria Vilà- com alternança entre llibertat individual i limitacions als sistema capitalista per part de l'estat. Tot el programa d'Acció Republicana -el partit fundat per Rovira el gener de 1930- es veurà amarat d'aquesta concepció social, que ell mateix definí com a socialista humanista: una alternativa d'aquests sectors republicans al model soviètic. En efecte, Rovira es referia el 1930 a el "problema obrer" com "essencialment problema humà". És a dir un fet no determinat com a fet econòmic, sinó comprès en el debat sobre la llibertat: "El punt central dels problemes humans és el de la llibertat [...]. Els problemes de la igualtat, de la justícia [...], apereixen plnatejats vivicioasament i perillosament quan no es basen en

---

declaració de principis". I considerava que "Rovira i Virgili va tenir de la història el concepte que n'havien tingut els romans, la d'un exercici per a millor coneixement d'ells mateixos i per a la projecció del poble protagonista de cara al futur. Pensava, sens dubte, com Ciceró, que els pobles que no saben què els ha esdevingut abans és com si continuessin essent infants, i ell [Rovira] volia per al seu poble la maduresa, una maduresa conscient i responsable", "Mundo Diario", 5-XII-1979.

[51] Des de la recerca historiogràfica clàssica C. A. M. HENESSY ja valorava la valoració de Pi i Margall per part de Rovira, ja que "*admirando las cualidades de Pi y Margall, proclamaba que era 'verdadero catalán'*". Probablement aquesta relectura nacional de Pi feia dir a l'historiador que Rovira "*era un ejemplo notable de los nuevos teóricos del nacionalismo catalán*", aut. cit: *La República federal en España. Pi y Margall y el movimiento republicano federal 1868-1874*, Aguilar, 1966, p. 254, n. 12. Pel que fa als referents ideològics macianistes d'Esquerra Republicana que es veuen influenciats del catalanisme liberal formulat per Rovira, quant a l'organització social i nacional, vegeu: M. DOLORS IVERN I SALVÀ: *Esquerra Republicana de Catalunya/2. (1931-1936)*, PAM, 1989 [Vol.II], pp. 384-398.

[52] Josep HUGUET I BIOSCA, *Per L'Estat lliure de Catalunya*, "Avui", 18-IV-1999.

[53] Miquel CAMINAL, *art. cit*, p. 172.

l'existència de la llibertat"[54]. Per tant, no tan sols concep la nació des d'un punt de vista "extern" [relacions inter-nacionals] sinó que també cerca un contingut societari que articula aquella justícia social, però fora del materialisme històric. Aquí, tota la tradició del socialisme francès de base guesdista i la tradició del laborisme britànic amb la recuperació de Proudhon restaran a la base de la seva ideologia social. Al capdavall la pregunta que em formulo és: com pensava socialment el país, Rovira i Virgili? Aquest camí societari, Rovira l'inicia a Taragona (al si de les Joventuts Federals), el continua a les Joventuts de la UFNR i el madura en la contesa de la Primera Guerra mundial amb la síntesi entre socialisme i nacionalisme, per aplicar-lo políticament entre 1929-1932.

Com tracto de palesar, el model teoriconacional de Rovira es dóna en forma de cercles concèntrics i de menys a més intensitat en la formulació: primer, organitzar una nació cultural "enfortint-la" interiorment; segonament, fixar-hi el projecte de nació[nalització] política i, en darrer lloc, adoptar un programa social i economic en la nació *política*. Crec que aquest programa situa Rovira com un exemple de model de teorització de la revolució democràtica pel que fa al fet nacional. El doble component de reflexió nacional i de programa social liberal d'esquerres defineix l'estratègia intel·lectual/ teòrica de Rovira com a *model democraticorepublicà*, comú al moviment catalanista republicà. El desenvolupament del procés revolucionari -1929-1931- l'havia d'aconduir hipotèticament a una base social més ampla que la de la petita burgesia. Heus ací el sentit que tindria la Fundació Valentí Almirall [1929] organitzada des de "La Nau" i perquè penso que l'anàlisi marxiana dels anys trenta pot explicar l'orientació política de Rovira, car era un lloc comú des d'aquesta tradició veure en els liberals republicans i en llur programa de democratització reformista de les estructures polítiques de l'estat, un moviment que, superant el catalanisme conservador de la Lliga, construïa una nova hegemonia social per a proposar la confederació ibèrica[55].

En l'aspecte **conceptual,** la recerca es mou al voltant de les categories constants de Rovira i Virgili:

1) concepció del nacionalisme com a manifestació d'un 'esperit nacional' [idealisme nacional], concepció liberal heretada de la Revolució Francesa[56]

---

[54] A. ROVIRA I VIRGILI: *Liberalisme i col·lectivisme*, "La Nau", 13-XII-1928.

[55] Per als primers objectius de la Fundació Valentí Almirall en el marc d'organitzar una oposició d'esquerra republicana, "que aviat començarà a publicar els seus llibres" i superant les convocatòries electorals: *L'esquerra catalana. Manifestacions de Rovira i Virgili*, ["El Día Gráfico"], "La Nau", 14-VIII-1929.

[56] "L'ideari de la Revolució francesa per un costat i la guerra del Romanticisme per l'altre fan reviure, en el segon quart de segle passat, l'esperit esmorteït de les velles nacionalitats europees, i des de Finlàndia a Catalunya i des de Irlanda a Grècia les velles llengües ressuscitaren". Cf.: *La Història de Catalunya sintetitzada en una hora de conversa* (Tarragona, 20-IV-1930), "La Riuada", (Móra, 5-VI-1930).

2) concepció del nacionalisme determinada en 'consciència de nacionalitat', en termes de nacionalització (consciència cultural, lingüística: consciència de nació cultural)

3) voluntat política-federalisme nacional (consciència política, model nacionalitari).

Seguint el model d'anàlisi interpretatiu de les ideologies nacionalistes elaborat per Beramendi[57], aquesta concepció de nacionalisme inclou -segons Rovira- una concepció de nació centrada en factors definitoris de l'etnicitat com la llengua i el territori, a través de la legitimació d'historicitat. Tanmateix, aquests factors objectivables s'insereixen en la coetaneïtat com a conseqüència del bastiment de la nació a partir d"elements estructurals polítics', que concretarà en l'organització política de l'estat espanyol a través de la confederació de les nacions ibèriques, una de les quals, la catalana, és concebuda pel que fa al 'referent d'integració' dins l'àrea nacional lingüisticocultural (Principat, Antic Regne de València, Mallorca i El Rosselló) definida com 'Catalunya'. Quant a les analogies, per 'afinitat política' el model finès i l'irlandès seran exemples d'aplicació de l'autonomia nacional. Als anys trenta el model analògic serà la federació nacional soviètica.

A la base, la 'pràctica ideologicopolítica' a través de l'organització de l'"esquerra republicana" (via orgànica) serveix per bastir un model democraticorepublicà de societat, definidor estratègic i polític de la ideologia nacional. Una ideologia que legitimarà el nacionalisme de matriu liberal que, segons Rovira, és exponent de canvi social. [58] Així, doncs, el pas de la "raó històrica" a la "consciència política", el fa Rovira amb l'assaig *Nacionalisme i Federalisme* [1917], que unifica reflexions polítiques autodeterministes i pimargal·lianes. Aquest assaig mostra la transició entre la seva militància nacional-republicana [UFNR] i Acció Republicana, partit que concentra la consciència nacionalitària d'AC. Aquest assaig és determinant no tan sols pel que fa a la trajectòria ideològica de Rovira, sinó pel que significa en el pas d'un catalanisme orientat des d'una concepció naturalista [*La Nacionalitat Catalana*, 1906] a una idealitat que cohesiona políticament [*voluntat política*] amb consciència historicocultural.

Aquesta concepció teòrica i pràctica se sintetitza en la següent seqüència deductiva: Plantejament general (1): Nació(nalisme) com a 'esperit nacional' [idea des de la

---

[57] Justo G. BERAMENDI: "El Partido Galleguista y Poco más. Organización e ideologías del nacionalismo gallego en la II República" a Justo G. BERAMENDI/ Ramón MÁIZ [comp.]: *Los Nacionalismos en la España de la II República* , S.XXI Ed/ Consello da Cultura Galega, Madrid, 1991, esp. pp. 132-318.

[58] Matriu liberal que és definida com a eix del republicanisme. De fet, el liberalisme democràtic es vincula al canvi cultural i a un cert humanisme socialista com a *"ingrediente ideológico más importante de la opinión política en la España de la Restauración"*: Nigel TOWSON (ed.): *El republicanismo en España (1830-1977)*, Alianza Editorial, Madrid, 1994, pp. 15, 23, 25 i 26.

racionalitat][59], com a 'consciència de nacionalitat'[60], conseqüència d'una voluntat política (2) [federalisme regional: entre regions d'una mateixa àrea historicocultural-nacionalitària i

[59] El 1915 Rovira i Virgili va presentar un treball, sota el lema "Flor de Civilitat",guardonat amb premi extraordinari i el lliurament d'una col·lecció de les obres completes de Joan Maragall- ("Bages Ciutat", 1-IX-1915, núm. 2112)- a la secció de narrativa "Leonci Soler i March" als desens Jocs Florals de Manresa el juliol de 1915, organitzats pel Casal regionalista, proper a la Lliga Regionalista. El títol d'aquesta composició fou *El contingut espiritual del nacionalisme* ("Cenacle. Revista Cutural", desembre, 1915, núm 1, p. 4; gener, 1916, núm.2, pp. 3-4 i febrer, 1916, núm.3, pp. 14-15). Es tracta d'un treball -recolzat parcialment amb les tesis sobre el principi de les nacionalitat de l'historiador Charles Seignobos, de qui acorda l'inicia dels nacionalisme amb la *consciència nacional; però en critica la identificació que aquest historiador francès en fa amb una concepció* d'expansionisme- que cerca la fonamentació política dels moviments nacionalistes. Rovira, en canvi, se situa en una concepció més 'ètica', identificada amb la introspecció interior de les comunitats nacionals perquè posin els fonaments de la no-dependència, a través d'una idealitat política que activi vindicacions polítiques, tot superant principis biologistes o objectius de construcció nacional. Per Rovira, sense un factor subjectiu -nascut d'aquesta idealitat políticoespiritual prèvia- no és explicable cap moviment d'afirmació nacional. Segons Rovira, cal una 'idea política' que superi el sentiment biològic i espontani en el procés de reivindicació nacional. Aquesta idea política és el principi espiritual del nacionalisme: "L'idea política ha estat el primer element espiritual que, plasmant els sentiments patriòtics, ha produït els moviments nacionalistes. El Nacionalisme contemporani no consisteix en l'instintiu dalit de llibertat i d'independència que tene els pobles, en el desig egoista (llegítimament egoista) de governar-se a sí mateixos; consisteix, ben diferentment, en una concepció política i jurídica del règim dels pobles, i sobre tot, en un anhel nobilíssim de sobirania espiritual [...].El ver nacionalisme és, per damunt de tot, una espiritualitat. Per això no comença fins que el sentiment nacional esdevé una idea política, la qual és ja un principi espiritual. Després va afirmant-se i elevantse. No de pobles primitius, ingenus i inexperimentats, és propi el nacionalisme: és propi, al contrari, de pobles civils, arribats a la maturitat ciutadana [...]. El moviment nacional no és el punt de partida de l'intervenció política d'un poble, ans bé és un moment avançat de la seva evolució, i constitueix un síntoma que revela la superiorització d'aquell poble [...]. Avui els moviments nacionalistes es presenten com a moviments essencialment espirituals. La personalitat política i l'autonomia política són considerables i preuades, mes que en sí mateixes, com a instrument de la personalitat i de l'autonomia espirituals de la Pàtria. Per això el nacionalisme no es limita a voler el governament propi, a demanar institucions polítiques i administratives. Tot això no és més que el cos de la Nació. És indispensable que dins aquest cos, hi habiti l'Esperit. Ell, l'Esperit nacional, és qui dona vida a la Nació, qui li dóna la força de joventut propia dels pobles gloriosos. El Nacionalisme demana per a la Pàtria la bastida d'un Esperit; però amb *una ànima a dins. No vol el Nacionalisme que la Pàtria sigui una província administrativa; més tampoc vol que* sigui una província espiritual. Ni governadors civils, ni governadors espirituals. Ni delegats d'Hisenda, ni delegats de cultures de altri. Sense una plena personalitat espiritual sense una plena autonomia espiritual, un poble no és Nació, encara que tingui l'urc extern de la bandera i els uniformes. Aquest poble incomplet, damunt el mapa polític tindrà marcades fronteres i ostentarà un color distintiu propi; però damunt el mapa de la cultura hi serà esborrat i desconegut. Es la sobirania espiritual de la Patria la suprema aspiració del Nacionalisme. Aquesta sobirania, per a ésser efectiva, demana una llengua materna amb plenitut d'imperi dins la pròpia terra, una cultura pròpia, un art propi, una cooperació directa i diferenciada en el progrés universal. Quan això s'ha assolit, la Nació existeix, viu plenament, brilla amb esplendor immortal, àdhuc si els seus òrguens polítics són incomplets o insuficients. catalunya, la patria nostra, ha arribat a l'estadi espiritual de la seva ruta" (pp 5[I], 3-4[II], 14-15 [III]). Per a l'estudi de"Cenacle", vegeu Eudald TOMASA: *Cenacle, Ciutat i Bages. tres plataformes culturals a la Manresa del segle XX*, Fundació Caixa de Manresa, Manresa, 1995. Per a la participació de Rovira en aquest premi vegeu també: "Bages Ciutat", 19-V i 16-VIII-1915. Per als objectius culturals i autonomistes del Casal Regionalista manresà: *Història de la Ciutat de Manresa*.[Vol.III], Caixa de Manresa, 1991, p. 203.

[60] El concepte d"esperit nacional' és aprofundit en un marc de procés de reivindicació nacionalitària europea. Hi aprofundeix una concepció romàntica -*Volkgeist*- com a unificadora de les característiques nacionalitàries; però establint que l'esperit de poble' és biunívoc amb els factors que caracteritzen una comunitat nacional i amb la consciència nacional o de nacionalitat. No és un 'més-enllà-de-la-nació'. Així, Rovira especifica que el primer teòric del principi de les nacionalitats va ser Mancini, destacant que "el principal element constitutiu de la nacionalitat es troba en la *consciència* que hom té de pertànyer a aquesta nacionalitat, en la *voluntat* dels qui la formen. I la importància dominant d'aquest element de la consciènciana cional és tal, que l'absència d'un més dels factors dits [objectius: llengua, història, dret, religió costums i raça] no impedeix l'existència d'una nacionalitat quan existeix aquesta". Sobre la determinació de la consciència "voluntarista" en el pensament polític italià vuitcentista: Federico CHABOD: *La idea de nación*, FCE, México, 1987, pp. 93-99.

L'element de consciència de pertinença política no és prou present, en canvi, en Pi i Margall -com encara més clarament en Proudhon-, car "no fa aparèixer prou l'element de consciència, el nexe espiritual que constitueix els poble i és el fonament vital del principi de les nacionalitats". D'altra banda en la constitució de

federalisme nacional]. Aquest doble procés federalitzador és un reflex polític del procés de nacionalització cultural (3) (=consciència nacional: consciència històricocultural). Aquesta organització política territorial, alhora, és conseqüència del lliure pacte igualitari entre nacions. La derivació de la lliure determinació es concreta en la Confederació de Nacions Ibèriques (4) [=l'Estat Lliure o Autònom (Constitució interior: federació regional: 'Catalunya' [Antic Regne de València, Principat-Rosselló i Antic Regne de Mallorca)] i en la Confederació Europea de Nacions (5).

A la base, aquest model nacionalitari de Rovira es concreta a través de la *Pràctica ideologicopolítica:* model democraticorepublicà de societat ['esquerra republicana'].

0.0.3. **Interès de la recerca i estat de la qüestió**. L'interès d'aquesta recerca ve donat per la reflexió crítica de futur que des de sectors nacionalistes sobiranistes es va produir -en un marc de transició postfranquista-, sobre les condicions de possibilitat de treball polític arran del referèndum per l'Estatut d'Autonomia de 1979. En aquest sentit, aleshores -com al llarg de la dècada dels anys noranta[61]- hom recollia unes característiques bàsiques de la tasca -i l'obra- de Rovira i Virgili, val a dir que condicionades pel context polític que maldava pel

---

l'esperi nacional' també hi té lloc Ernest Rénan, quan recull Rovira que "'la nació és un principi espiritual'". La distinció amb Prat de la Riba rau quan per aquest l'esperit' precedeix -produeix- la nació [els factors objectius]. Per Rovira "cal tenir en compte que l'esperit nacional no és cosa anterior a aquelles característiques. Va desplegant-se junt amb elles [llengua, història...]. No podem dir que en sigui causa, car ell mateix n'és el resultat, fins a cert punt. L'ESPERIT NACIONAL NO ÉS UNA COSA SEPARADA, DISTINTA DE LA LLENGUA, EL DRET, ELS COSTUMS, LA HISTÒRIA. ÉS LA SÍNTESI ESPIRITUAL D'AQUEIXES CARACTERÍSTIQUES, L'ESSÈNCIA D'ELLES, ALHORA CAUSA I EFECTE, PER MUTUALS INFLUÈNCIES ENTRECREUADES I OBSCURES. ÉS CREADOR, PERÒ TAMBÉ CREAT, DINS UNA MENA DE PANTEISME SOCIAL[...]. "L'esperit nacional és la flama creadora, vivificadora, que surt de la consciència de la nacionalitat. Il·lumina tots els sectors del pensament i de la vida del poble; però es contrau al fet de la nacionalitat, a la seva existència. No és aquell esperit que va pels camps de les idees filosòfiques, polítiques i morals, o sigui dels sentiments aliens al de pàtria. Es refereix a la pàtria, i a res més".

Una característica central però, és que l'esperit de poble o nacional està en relació amb la comunitat d'individus, encara que no en la mateixa sistematització. Per tant és una conseqüència -d'on una aplicació del catalanisme liberal rovirià-del grau de consciència de pertinença: "La col·lectivitat no és res per defora dels individus, però és una especial RELACIÓ DE LES INDIVIDUALITATS. L'esperit nacional és l'esperit comú, coincident, de les individualitats en quant es refereix al sentiment de la nació. Però no està tot en cada individualitat, no surt d'ella mateixa, sinó que es FORMA dins l'individu PER LA TRADICIÓ, l'herència, la convivència, les múltiples influències socials. Cada individualitat, en sa formació espiritual, rep la influència de l'eperit nacional així format; alhora les individualitats fortes, contribueixen a formar l'esperit nacional [...]. L'esperit nacional no es manifesta plenament en totes les individualitats, de la mateixa manera que les idees polítiques o els sentiments religiosos no són perfectament concebuts per tots i cada un dels homes que els professen. Arriba a la seva més alta concreció en els homes-cims[...]". Vegeu: A[ntoni] ROVIRA I VIRGILI: *L'esperit nacional,* "La Revista", octubre, 1918, pp. 338-341. [majúscules, x.f.].

[61] En termes de remarcar l'aportació de Rovira a la teorització sobre la nació: "la consciència i la voluntat, és a dir, saber-se una nació i voler ser-ho", Cf: josep M. ROIG I ROSICH: *Una aproximació al Pensament* polític *d'Antoni Rovira i Virgili,* "Serra d'Or", gener de 1996, p. 53. En el mateix sentit d'actualització del pensament de Rovira, *Nacionalisme i qüestió catalana,* "El Temps", 15-VIII-1994, p. 72 i "Avui", 6-XI-1994, p. B3

debat entorn de la qüestió nacional. Així, Rovira era un exponent determinant de la superació del federalisme de Pi i Margall, lliure determinació i cerca de les bases constitutives de la nació [catalana]: "Rovira i Virgili depassa els límits del federalisme pimargallià, incapaços d'abastar les noves proporcions del moviment catalanista en el tombant del segle: el seu ideari, el que orientarà tota la seva activitat política i l'evolució del seu pensament, esdevé radical en l'afirmació nacionalista sobre la qual bastirà de bell nou l'edifici del federalisme: 'Nacionalisme i Federalisme [1917]' serà l'obra en la qual ens presenta les línies de força vertebradores del seu ideari, i només a partir d'una cció política decidida en coherència amb aquests postulats creu possible la incorporació harmònica de Catalunya al'Estat espanyol; un Estat que caldrà construir a partir del reconeixement del dret de les nacions que l'integren a la lliure determinació [...]. La personalitat i l'obra de Rovira i Virgili constitueixen una de les aportacions més valuoses des del punt de vista polític a la nostra història recent. El seu pensament se'ns presenta, encara ara i malgrat els canvis considerables en l'entrellat sòcio-econòmic i les noves prespectives incorporades a la nova historiografia, com una reflexió lúcida i vàlida sobre el fet nacional. I encara amb més motiu si considerem la navegació - sense nord ni timó- de molts dels grups polítics que, entre nosaltres i en el moment actual, es defineixen com a nacionalistes. [...] [caldria] "una reflexió rigorosa sobre el fet nacional dins de les coordenades històriques actuals i amb autèntica visió de futur [i que] hauria de tenir present l'exemple de fidelitat [...] a unes idees en un país i una història concrets que estimà i serví sense defallença [...]. Cerca les arrels de la nacionalitat catalana i ressegueix cada fase del seu creixement a través del temps [...]"[62].

D'altra banda, l' estudi sobre el nacionalisme cultural i polític des de la ciència política i la sociologia coneix al llarg de la dècada dels anys vuitanta i noranta un treball acumulatiu en la formulació d'hipòtesis que majoritàriament cerquen el sentit d'aquesta ideologia des dels *propis paràmetres* definidors[63]. Per abastar una complementarietat metodològica, des de la historiografia s'ha avançat també notòriament en l'estudi de perfils biogràfics, que han aportat diversos aspectes explicatius des de la ideologia i des de la reflexió de la funció social de la història en una pràctica nacionalitzadora. Són casos com el de Ferran Soldevila i la tasca de dur a terme síntesis històriques des d'una assumpció de la professionalitat més que no pas des de la funció política (cas de Rovira). Soldevila és un exemple d'historiador sota el mecenatge de Francesc Cambó per a dur a terme una síntesi

[62][Xavier DALFÓ]: *L'any Rovira i Virgili, inici d'una reflexió,* "Canigó", 15-XII-1979.

[63] "Sobre algunes dificultats en l'anàlisi teòrica del nacionalisme"/ Salvador CARDÚS i ROS a *Nacionalisme i Ciències Socials. Col·loqui internacional, Barcelona 7,8 i 9-Novembre 1996,* Fundació Jaume Bofill-Càtedra Lluís Companys, Barcelona, 1997, pp. 9-13.

històrica de Catalunya[64]. També ho són Ramon D'Abadal[65] i Vicens Vives, pel que fa a la polèmica historiogràfica de 1935/1938, sostinguda amb Rovira[66]. Només, doncs, des del diàleg metodològic al si de les ciències socials podrem obtenir una anàlisi i una interpretació de la formació del nacionalisme i dels *nacionalistes* per aconseguir una confluència en la metodologia de la formació de les idees i dels processos nacionalitzadors, tant des dels models interpretatius com des de l'evolució històrica.

Des d'aquest vessant, l'interès de la recerca va ser avançat ja en una hipòtesi de Leandre Colomer durant la dècada dels anys vuitanta en situar Rovira i Virgili com intel·lectual i polític integrador del catalanisme cultural i polític que abastava una proposta social i federal [nacional] en un marc de debat nacionalitari -des d'octubre de 1982- sota govern estatal socialista, impulsor d'un nou nacionalisme espanyol regenerador i partidari de propostes d'articulació tecnicofederal (=descentralització) de l'Estat espanyol[67]. En aquest sentit, l'elaboració d'un *treball de conjunt*[68] on es mostrin els factors explicatius de la concepció roviriana sobre la realitat nacional i la seva teorització i *socialització* des de la tradició republicana catalanista, s'insereix en la tradició de l'elaboració de monografies que cerquen l'evolució d'una ideologia (nacionalisme confederalista) en el si de la trajectòria d'una cultura política (republicanisme d'esquerres). Cal tenir en compte, però, que la dimensió de Rovira com a configurador d'un programa confederatiu i socialitzant era avaluada des de la trajectòria del catalanisme pratià temps abans que Carles Soldevila elaborés la primera

---

[64] Enric PUJOL: *Op. Cit.*, pp. 69 i 107-108.

[65] Francesc VILANOVA: *Ramon D'Abadal: Entre la Història i La Política*, Pagès Editors, Lleida, 1996.

[66] Josep M. MUÑOZ I LLORET: *Jaume Vicens i Vives. Una biografia intel·lectual*, Ed. 62, Barcelona, 1997 (esp. pp. 54-64 i 78-80). Josep Pla també incidí en la polèmica historiogràfica, mostrant un posicionament favorable a la concepció metodològica de Vicens, ja que "no es pot escriure [al·ludint Rovira] la història d'un país amb preconceptes i prejudicis polítics, sobretot la història d'un país com el nostre [...]". Josep PLA: *Homenots*. Vol. XXVII, Ed. Selecta, Barcelona, 1961, p. 181.

[67] Per a la qüestió, Leandre Colomer es demanava en aquest article "¿quins són els [objectius] d'aquests pseudofederalistes que ni tan sols impulsen la construcció de l'Estat de les autonomies dibuixat a la Constitució de 1978?", p. 183. Aquest historiador va definir Rovira i Virgili - a *El Nacionalisme català és federalista* ("La Vanguardia",13-I-1985)- com "el màxim teòric del nacionalisme català", que "realitzava la síntesi definitiva entre els diversos corrents del catalanisme". Reconeixia que els seu pensament polític està "escassament estudiat" i que la seva obra *Nacionalisme i Federalisme*, "integra les aspiracions del catalanisme i els principis del federalisme en un sistema nacionalista global, ben articulat i equilibrat, del qual resulta realment difícil separar cap dels elements". Leandre COLOMER: *Catalunya i el Federalisme*. Eumo Editorial, Vic, 1991, pp. 181-183.

[68] Josep TERMES a *Antoni Rovira i Virgili: intel·lectual i polític*, "Avui", 7-III-1993, exposava la necessitat de fer una biografia del polític, tot destacant l'activitat de Rovira en els àmbits del periodisme, estudiós dels moviments nacionalistes, divulgador d'idees, formulador d'un catalanisme liberal i federal (el que acondueix el present treball) i historiador de la qual Termes remarca un cert "desajustament" entre "mètode" i "pràctica historiogràfica". En aquest sentit cal matisar que Rovira primava del tot la pràctica historiogràfica vinculada a un projecte polític.

biografia de Rovira, tal com també feren López- Picó[69], Francesc Pujols[70] o Joaquim Folguera[71]. I des de la tasca de divulgador cultural (per mitjà de la intervenció en la pedagogia escolar), ha estat valorat -des de la dimensió de "periodista, escriptor i biògraf"- per intel·lectuals republicans amb trajectòries ideològiques paral·leles, com Carles Rahola[72].

Pel que fa a les recerques sobre Rovira i Virgili -i per ordre cronològic-, cal destacar el "Quadern Blau" de Carles Soldevila (secció "La Nostra Gent"), *Antoni Rovira i Virgili* s/d [1925]. Es tracta d'una primera aproximació coetània a Rovira -encara que un any abans Carles Rahola li dedicués un esbós biogràgic[73]- des d'un dels articulistes de "La Publicitat". Cal destacar-ne, doncs, la utilitat "propagandística" en el context de militància del biografiat a

---

[69] De Josep Maria LÓPEZ PICÓ: *Moralitats i Pretextos [1912-1917]*, Ed. La Revista, Barcelona,1917 on valora la *Història dels Moviments Nacionalistes* de Rovira, "que ens ajudarà a comprendre alguns aspectes de la guerra actual", p.73. Les relacions entre López- Picó i Rovira se centren en el període de "La Revista" , amb les col·laboracions del segon entre 1915 i 1925.

[70] Francesc PUJOLS a *Concepte general de la Ciència Catalana*, Antoni López, Barcelona, 1918, destaca que Rovira ha estudiat amb "erudició i ciència" el "problema de les nacionalitats", p. 125 i que *Nacionalisme i federalisme* (opinió prou estesa a l'època), "obra capital de les que ha escrit fins ara", "està basada en els estudis continguts en la *Història dels Moviments Nacionalistes*", p. 125. El que Pujols criticava de Rovira era que emplacés els moviments nacionalistes com a fenomen contemporani, seguint la tradició de Prat de considerar-los a través del positivisme. Pujols, a *La Solució Cambó. Interviu política*, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1931, es referí de nou a la tasca ideològica de Rovira palesant que allò que el singularitzava era l'acceptació de l'estratègia de l'imperialisme, tot reconeixent-ne els estudis de les altres nacions: "L'amor immens que en Rovira i Virgili té a Catalunya ens ha fet estimar els altres pobles oprimits [però en referència a la crítica de l'imperialisme patrià]: "És partidari acèrrim -diu Pujols- de la llibertat dels pobles i té una repugnància moral i física a admetre que els uns puguin ésser més que els altres. Els vol tots iguals. Entre les relacions jurídiques de les nacions només admet la relació d'igualtat absoluta", p. 109. Pel que fa a la catalanització del federalisme, Pujols afirma: Rovira "ha portat el federalisme al catalanisme [i que] l'abstracció pimargalliana, amb l'auxili poderós i extraordinari d'en Rovira i Virgili, serveix per defensar les concrecions nacionalistes més vives [...] Ara, mercès sempre a en Rovira i Virgili, els catalanistes ens podem dir federals", p.118-119. La perspectiva de Pujols entenia que Rovira no formava part de la "magrana política" [del "catalanisme orgànic"] catalana [en referir-se a la Lliga Catalana], pp. 113 i 118. També es referia a la concepció estratègica d'Acció Catalana i de Rovira, reconeixent que "ha portat el federalisme al catalanisme",*Op. cit.*, p. 115. Una síntesi del llibre, tenint Rovira, Aiguader i Macià com a centralitat de l'opinió de Pujols, a la secció *Els llibres. La Solució Cambó*/ Cecili GASÒLIBA, "La Nau", 20-II-1931. El mínim acord amb aquestes opinions és després de la conclusió del crític, que acaba la crònica amb un "*Liberanos Domine*".

[71] Joaquim FOLGUERA a *Articles*, Ed. de "La Revista", Barcelona, 1929, en fer una crítica de *Les Valors Ideals de la Guerra*, considera que Rovira i Virgili és un dels casos més significatius del periodisme, després d"una pura educació democràtica i un vigorós empelt nacionalista" i, a més, el feien ser "el cronista del nacionalisme català" [60].

[72] "Dansa d'ombres"/ A. Rovira i Virgili a Carles RAHOLA: *Antologia de prosistes i poetes catalans*, Dalmau Carles, Girona, 1933. pp.86-87.

[73] Per als problemes causats pel Govern Civil espanyol a Tarragona envers la divulgació d'aquesta biografia, concretats arran d'una ressenya de Domènec GUANSÉ al diari "Tarragona", Cf.: Xavier FERRÉ "Rovira i Virgili, divulgador nacionalista a les comarques taragonines" a *Rovira i Virgili 50 anys després*, Cossetània edicions, Valls, 2000, p. 106 i n.35.. Per a una nota biogràfica coetània a la biografia de Carles SOLDEVILA, [Carles RAHOLA]: "Rovira Virgili (Antonio) a *Enciclopedia Universal Ilustrada*, Madrid, [c.1924]. Vol 52è. pp. 554-555. Es tracta d'una ressenya que remarca l'afiliació pi i margal·liana del polític: "*ya desde entonces* [a La Avanzada] *el futuro historiador manifiesta sus tendencias nacionalistas cuando del pleito catalán se trataba*". Amb tot hi ha errors d'apreciació en la militància política de Rovira ("*Se ha abstenido* [prescindint de la militància a la UFNR, l'Esquerra Catalanista o a la Joventut Nacionalista de Catalunya] *de figurar en partido político alguno hasta el momento de reunirse, en Mayo de1922, la Conferencia Nacional Catalana*". p. 554). L'aportació del ressenyador però és clara: *"Poco a poco* [segons Maseras a partir del període de 1914-1918] [...] *se convertía no sólo en historiador, sino en definidor del catalanismo, como lo prueba su obra* [...] *El nacionalismo catalán* [...]".

Acció Catalana, aspecte també comprensible si es té en compte que l'editorial és Llibreria Catalònia, el mateix centre d'on sorgí la iniciativa de la subscripcions de la *Història Nacional de Catalunya*, de Rovira[74]. El text de Soldevila és fet en un to clarament militant, apologètic: "Vocació"? Imperatiu patriòtic? Les dues coses [...]. Té sens dubte, la passió i el gust de la lluita política, per bé que el seu esperit hagi de revoltar-se sovint contra les petiteses que comporta. Ah, la revolta d'en Rovira¡ No hi plany la còlera ni l'energia. No li basta de fer emmudir l'adversari; vol anorrear-lo" (p.50). El mateix any Josep Pla destaca que "els noucentistes eren generalment intel·lectuals de dreta. El senyor Rovira era, per contra, un doctrinari d'esquerra, de formació petitburgesa i periodista d'ofici", tot i anotar-ne la trajectòria que vehiculrà la seva reflexió: "federalisme, democràcia directa i representació proporcional"[75]. També el periodista Domènec de Bellmunt a *Figures de Catalunya* (1933) entrevista Rovira i Virgili per a "La Rambla", on destacava que era deixeble d'Ibsen i de Pi i Margall i que no podia separar l'exercici d'historiador "com a part de la política", car sentia "molt més la vocació política" (p.140). I des de la militància separatista (tal com es definia l'independentisme els anys vint i trenta) Ramon Arrufat i Arrufat a Catalunya, *Pi i Margall i el Catalanisme* (1935), encara que palesava que a Rovira "li restava encara un cert prejudici pimargallià que fa que moltes vegade sembli i tot que es desviï", sí que li reconeix que és "l'escriptor teòricament més nacionalista, el que ha treballat més en aquest sentit i el que ha fet una obra més meritòria per als que han volgut estudiar el moviment nacional del nostre poble, i al qual hem d'estar força agraïts" (p.19)[76]. Rovira, doncs, era una referent d'unitat a tota l'esquerra nacional catalana.

La inciativa de recerques sobre Rovira continua la dècada dels anys seixanta des de nuclis culturals[77] i des d'estudis avaluatius. El 1962 -finançada per Ferran Cuito i editada per Rafael Tasis i Marca- aparegué a *Morts a l'exili vivents en la història*. Es tracta d'una publicació on es recullen les biografies -amb l'objecte de servar la consciència nacional- de Pompeu Fabra, Rovira i Virgili i Vidal i Barraquer. En el cas de Rovira és un excel·lent resum (pp.35-61) de la seva biografia politicointel·lectual, amb una atenció especial a la formació d'historiador i a la seva dedicació a la lluita "per la llengua i la cultura" (p.59). Tot amb tot, si

---

[74] Vegeu *infra* epígraf (1914-1923).

[75] *Retrats de Passaport*, Destino, Barcelona, 1992, pp. 537 i 538.

[76] Arrufat remarcava a les seves *Notes Autobiogràfiques* que Rovira "a desgrat dels seus errors" era "el meu mestre" [full núm. 2. Fons Arrufat. ANC. Sst: 01.10.06.02].

[77] Es tracta de l'homenatge dut a terme pel Club de Joves de Tarragona amb intervencions de Josep Anton Baixeras i Bladé Desumvila, A.BLADÉ I DESUMVILA: *Viure a Tarragona (Fulls d'un Dietari 1966-1967)*, IET, Tarragona, 1984, pp., 206-207. Una ressenya biogràfica de Rovira en l'avinentesa del vintè aniversari del traspàs a Josep A. BAIXERAS: *Carnet Tarragoní (1963-1975)*, IET, Tarragona, 1983, p. 114 i pp.174-175. Quant al recordatori del vint-i-cinquè aniversari, l'autor rememora la presència a la biblioteca dels pares de la *Història Nacional de Catalunya*.

bé això és del tot cert, caldria no menystenir la tasca de Rovira en el Congrés d'ERC el juny de 1945. Aquesta biografia assenyalà, segons la crítica, el referent de Pi i Margall que dugué críticament el polític tarragoní a integrar-se al catalanisme[78]. De la mateixa dècada dels seixanta data el retrat literari i ideològic de Rovira a càrrec de Domènec Guansé. Aquest crític hi destaca l'assaig divulgador sobre el plet nacionalitari europeu amb la *Història dels Moviments Nacionalistes*; que la "Revista de Catalunya" fou la primera publicació "ideològica" i de "crítica"; l'esmenta com a "successor" de Valentí Almirall, i de Prat de la Riba com a "teoritzador" del catalanisme, malgrat que "La Publicitat" i Acció Catalana suposin una certa continuació dels posicionaments del primer president de la Mancomunitat en la tasca de nacionalització interior[79]. Un any més tard -des de la historiografia oficialista espanyola- García Venero edita la segona edició de la *Historia del Nacionalismo Catalán*, on Rovira i Virgili constitueix una de les fonts per a aquesta crònica ideologitzada sobre el catalanisme[80]. Amb tot, aquest historiador resta ben lluny de comprendre el sentit politicocultural de la història rovirià en oposar-ne els "*esquemas históricos*" a la "*incursión en el alma de los hombres*"[81].

---

[78] *Morts a l'exili, vivents en la història/* Antoni PEYRÍ, "Pont Blau" 121, febrer, 1963, p. 58. Una altre comentari de l'assaig adreçat a la "molt gent jove que no visqué aquells moments dramàtics i potser en té una imatge un xic desfoçada" a *Recensions/* Joan COLOMINES I PUIG, "Pont Blau", 124, juny-juliol, 1963, p.153.

[79] Domènec GUANSÉ: *Abans d'ara. (Retrats literaris)*, Aymà, Barcelona [(1a ed. Edicions Catalònia 1947) 1966], pp. 61-68. Aquest mateix escriptor establiria una altra síntesi biogràfica i ètica de Rovira a *Siluetes de Catalans* [1969: 5-25], destacant la via pròpia, autònoma, de Rovira envers el noucentisme. A trenta anys del traspàs de Rovira, Guansé també el concep com "el primer teoritzador i expositor de la qüestió catalana", després del traspàs de Prat de la Riba; teorització que, des de "La Publicitat", "és declarada la guerra moral a l'Estat espanyol; s'hi accepta la doctrina federalista, però a base d'un previ reconeixement del dret a l'autodeterminació". Fèlix Cucurull, d'altra banda, entenia que Rovira havia articulat un "ideari" que tenia "com a punt de partida i de referència constant el republicanisme democràtic federal de Pi i Margall i que "s'orienta cap a l'alliberament nacional dels Països Catalans; uns Països Catalans estructurats amb plena sobirania política i amb un absolut respecte als drets humans, a tots els drets humans" (*Rovira i Virgili, escriptor polític*, "Avui", 15-XI-1979).

[80] Aquesta obra però fou el resultat del requisament del fons bibliogràfic de Rovira: [García Venero] "Em penso que aquest "personatge" és el que va requisar la casa del pobre Rovira Virgili a Horta i va aprofitar les fitxes del nostre amic en benefici propi i naturalment treient-ne tot el verí, quan no la substància" [Carta de Ferran Cuito a Lluís Nicolau d'Olwer, París, 18-I-1952]. Rovira hi apareix referenciat -amb el *Resum d'història del catalanisme*- al seu primer volum com a historiador defensor de "*las tesis nacionalistas*"(1967a: 45). Pel que fa a la recepció de les teories de Proudhon via Pi i Margall, aspecte que Rovira va rebatre sistemàticament (1967a: 313). Quant a l'etapa de la Restauració borbònica -palesant l'opinió de Rovira en l'obstacle que va suposar el règim restauracionista per a la construcció nacional- García Venero contesta que "*La Restauración no paralizó la forma histórico-literaria, como tampoco cerró las puertas a las demandas de los proteccionista*" (1967 a: 365-366). D'altra banda, a l'ocasió del Memorial de Greuges de 1885, quan Rovira palesa el rebuig que va causar a Madrid, i, que, segons García Venero, "*los comisionados se defendieron como representantes de las fuerzas vivas catalanas, y nadies sentia en Madrid desdén alguno hacia éstas*" (1967a: 406). En el que pertoca al segon volum, Rovira hi és situat dins la tradició del modernisme historiogràfic, al costat de Valls i Taberner, Ferran Soldevila i Nicolau d'Olwer (1967b: 156). Des de l'oposició al Pacte de Sant Gervasi, Rovira és conceptuat com "*un ala joven del esquerrismo*" (1967b: 168). Pel que fa a la caracterització de Rovira en el marc de constitució d'Acció Catalana, és conceptuat com a "*vagaroso hombre de la "esquerra", un tanto errático*" (1967b: 298). Vegeu: Maximiano GARCIA VENERO: *Historia del nacionalismo catalán*, Editora Nacional, Madrid, 1967.

[81] Maximiano GARCIA VENERO: *Vida de Cambó*, Aedos, Barcelona, 1952, pp. 65-66.

Una ressenya biogràfica ben estructurada des del vessant polític i intel·lectual és l'elaborada per Santiago Albertí. Hi centra les diverses etapes de Rovira des de les relacions inicials -des de la seva militància a la Joventut Federal tarragonina i la fi de la militància per l'edició en català del seu òrgan, *La Avanzada*- amb nuclis polítics federalistes barcelonins, fins a completar el cicle amb la incorporació a Esquerra Republicana de Catalunya, passant per l'etapa de col·laboració amb "La Veu de Catalunya" ("l'òrgan de la Lliga Regionalista. Rovira no ingressà tanmateix a la Lliga, que mal podia avenir-se al seu ideari esquerrà, i limità la seva principal col·laboració al diari als comentaris de política estrangera") i per la fundació de "La Nau" ("que no aconseguí gaires adeptes perquè apuntava a un públic ja compromès amb l'Estat Català de Macià o bé il·lusionat amb la línia del diari *L'Opinió*, precursor en bona part de l'Esquerra Republicana de Catalunya")[82].

La continuïtat al llarg dels anys setanta per estructurar aspectes de la figura de Rovira es va concretar en la reedició de la *Història Nacional de Catalunya* a càrrec de Jaume Sobrequés. Es tracta d'una síntesi biogràfica on destaca el plantejament historiogràfic de l'inte.lectual. Val a dir que aquesta introducció serà reelaborada en una edició de 1990[83]. També cal esmentar l'edició d'epistolaris, que cal destacar pel seu valor ideològic i intel·lectual, com el de Guillem-Jordi Graells (1975) i l'aplegat a "Recerques" (1977), amb l'intel·lectual Amadeu Hurtado[84].

Més de cinquanta anys trigà a aparèixer una continuació del treball de Carles Soldevila. Em refereixo als dos estudis d'un company de lluita política a partir dels anys trenta a Móra d'Ebre: Artur Bladé i Desumvila amb *El meu Rovira i Virgili* (1981) i *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps* (1984)[85]. La particularitat del primer treball és oferir una biografia

---

[82] 'Rovira i Virgili', Antoni (pp. 159-162) a *Diccionari Biogràfic IV Q-Z i Apèndix*, Albertí, Editor, Barcelona, 1970.

[83] Jaume SOBREQUÉS: "Pròleg", a Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Història de Catalunya*, Vol. I. Editorial "La Gran Enciclopèdia Vasca", Bilbao, 1972, pp. 11-68. Per a la concepció historiogràfica de Rovira (pp. 40-51), de qui destaca que és el "primer historiador general científic de Catalunya, articulant l'obra a partir del factor raça, caràcter històric i la continuïtat intel·lectual". Aquest epígraf resta reproduït íntegrament a la biografia sobre Rovira del 1990. Cfr. Nota 90 *infra*.

[84] *Tres lletres de Rovira i Virgili*, "Serra d'Or", gener de 1975, pp. 27-29. La seqüència completa d'aquest epistolari inicial es troba a *Correspondència inèdita Amadeu Hurtado-Antoni Rovira i Virgili (1947-1949)*, "Recerques", 7, Curial, Barcelona, 1978 pp.147-186.

[85] Quan Rovira traspassà, Bladé va escriure a Francesc Pujols des de Mèxic el 9 de gener de 1950 notant que "suposo que s'haurà assabentat de la mort del nostre amic Rovira i Virgili, a Perpinyà, el dia 9 del mes passat [sic]. M'ha fet molta pena aquesta mort. Penso que així es va liquidant un període de la nostra història i fins i tot (si això continua) de la nostra cultura. Ara penso també en el pobre Fabra" [Fons Francesc Pujols. Arxiu Històric de Martorell]. Prèviament a la biografia sobre Rovira en féu una descripció -tot destacant les distincions amb Prat- a través del paral·lelisme amb Ernest Rénan *A l'ocasió del 25 aniversari de la mort d'un gran tarragoní: Rovira i Virgili* a "Revista del Centre de Lectura", Reus, setembre de 1974, pp.2-4 i *El meu Rovira i Virgili*, "Serra d'Or", gener de 1975, pp.23-26. Posteriorment, Bladé realitza un esbós biogràfic de Rovira fins el 1932, tot destacant la funció d'historiador com a "imperatiu de la seva cionsciència de català nacional" [67] a *Fragments d'una biografia de Rovira i Virgili*, "Taula de Canvi", 19, gener de 1980 [63-74]. D'altres articles de Bladé sobre Rovira: *L'Any Rovira i Virgili*, "La Humanitat", Barcelona, 1-III-1979; *Rovira, teòric del*

bàsicament de l'exili, encara que la primera part sigui un compendi dels primers anys d'avantguerra. Són destacables les aportacions extretes de les anotacions de Bladé des de l'exili, que visqué amb Rovira i Virgili, i els records que aporta sobre estudis inèdits de l'historiador i polític tarragoní com la *Història de les Institucions de Catalunya,* acabades el maig de 1941[86]. La biografia més completa fins ara, doncs, és la de Bladé i Desumvila de 1984[87]. És una minuciosa descripció de la vida de Rovira en el seu vessant intel·lectual, d'escriptor i de polític. Cal remarcar l'aportació detallada de la trajectòria del "primer" Rovira tarragoní (1900-1905)[88] i de tot el Rovira d'abans de 1939. Es tractaria d'una ampliació de la recerca de 1979 amb la incorporació de materials de primera mà (correspondència)[89]. Pel que fa a la síntesi biogràfica establerta per Sobrequés: *Rovira i Virgili* [col·lecció "Gent Nostra", Barcelona, 1990)[90] parteix d'un apriorisme ideològic en emfasitzar el no-independentisme de Rovira i Virgili: "El nacionalisme de Rovira i Virgili no fou mai separatista" (p.27). Dic

---

nacionalisme, "Avui", 6-IX-1979, *'L'Estat Català'*, "Avui", 29-XII-1982 i *El primer crit català a favor dels pobles oprimits*, "Avui", 26-V-1989. Una resenya de la biografia sobre el *Rovira* de Bladé a càrrec de Jaume GILS I MATEU, destacant que és una "anàlisis d'un investigador de la causa nacional de Catalunya", a "Diario de Tarragona", 17-IV-1985.

[86] Ferran SOLDEVILA: *Dietaris de l'exili i el retorn. I L'exili*, Eliseu Climent, Editor, València, 1995, p. 332. Avui localitzada a la Sala de Manuscrits de la Biblioteca de Catalunya [part I i llibres 1er i 2on], Ms 4029 i en la versió francesa escrita pel catalanòfil Pierre Berthaud: *Histoire des Anciennes institutions catalanes. Première Partie. Les Institutions comtales (du Ix-èXIIè siècle). Livre premier: les facteurs de la collectivité catalana. La Terre-La Race-L'Histoire-La Langue-L'Esprit*, Ms 4025-4030. Agraeixo a Joana Escobedo la possibilitat de consultar ambdós textos.

[87] El militant d'ERC Josep Fornas va ser qui suggerí el novembre de 1970 a Bladé d'escrure una biografia sobre Rovira i Virgili. Cf: A. BLADÉ I DESUMVILA: *Viure a Tarragona (fulls d'un Dietari 1970-1971)*, IET, Tarragona, 1986, p. 112.

[88] Pel que fa a la militància federal pi i margal·liana tarragonia de Rovira i del nucli de la Joventut Federal el treball clàssic és el Maria DOLORS COMAS I ANDREU: *Bio-Bibliografia de Rovira i Virgili* [1970-1973], tesina de llicenciatura de l'escola de bibliotecàries que consisteix en un desglossament de les fites de l'activitat política de Rovira i del buidatge exhaustiu dels articles que va escriure per a "La Justicia" i "La Avanzada". Per a l'anàlisi dels federalistes catalanistes tarragonins del grup de "La Avanzada" en contrposició als republicans unitaris a Maria-Jesús MUIÑOS VILLAVERDE: *Ideologia i societat durant la Restauració: La precària configuració d'un ventall polític a Tarragona (1890-1914)*, TD, UB, 1990. 2 Vols. (esp. pp. 440, 472-480, 526, 846 i 849), i _____: *Tarragona 1923: crisi econòmica i postures ideològiques davant el cop d'estat*, Ajuntament de Tarragona, 1987. Aquesta recerca situa la tasca d'Acció Catalana en l'estratègia de continuïtat de socialització del programa nacionalitari de Rovira i la solidaritat de la Unió Nacionalista Republicana tarragonina envers aquest partit (esp. pp. 53, 61 i 145).

[89] Amb tot, he ampliat o concretat algunes dades biogràfiques no prou especificades en aquesta biografia de Bladé a l'apartat introductori "El fets" .

[90] Un compendi on Sobrequés sintetitza la teorització nacional de Rovira amb la tasca d'historiador (sense afegir res de nou al "pròleg" de 1972 de la *Història...*) a l'article *Rovira i Virgili, historiador i teòric del nacionalisme* ["Annals". UCE, 1, 1983: 17-33]. Permet inferir que el projecte de Rovira pogués identificar-se amb "un règim autonòmic que defineixi amb claredat les competències exclusives de les diverses nacionalitats" (p.30). Amb tot Sobrequés contrastava la "inversió" de la concepció roviriana entre l'Estatut de 1932 i el de 1979, en atorgar l'estat "competències", en contrast amb la potestat de sobirania de 1932 (que Rovira crítica en el marc de l'Estat Integral). D'altra banda la idea de relació entre pràctica historiogràfica, objectivitat crítica i consciència de país a *La història al servei de Catalunya* ["Avui", 28-XI-1982]. Una interpretació més política de Rovira, en relació a les aportacions federalistes, insistint doncs en el no-separatisme de Rovira i aprofundint en la proposta del federalisme nacional, encara que criticant-ne la concepció "maximalista" la va fer Sobrequés a "Federalisme i Nacionalisme en el pensament de Rovira i Virgili" a DD.AA, *Federalisme i Estat de les Autonomies* [1988: 37-55].

'apriorisme ideològic' perquè allò que és notori en Rovira, si més no, és l'èmfasi en el dret a l'autodeterminació com a punt comú de la reivindicació nacional, és a dir, no limitar la llibertat política. Malgrat això, per raons de conjuntura, Rovira optà per la confederació, opció nacionalment oganitzativa prou més ampla que el federalisme clàssic regionalista de base margal·liana, punt de partença per al jove Rovira. Amb tot, allò que configurà la seva originalitat fou el pas d'aquest federalisme de base regional a un federalisme amb fonament i continguts nacionals. Proposo, en aquest sentit, la idea que el model federal-nacional de Rovira no és dependent d'un federalisme tècnic que cerca l'articulació territorial/subsidiària de l'Estat nacional[91]. Del mateix autor cal destacar l'antologia d'articles de Rovira d'orientació socialista escrits entre 1908 i 1916 a "La Campana de Gràcia", *Notes Obreres* (1986). L'aportació d'aquest treball consisteix a relacionar la trajectòria de les forces d'esquerra amb el debat sobre polítiques socials del moviment obrer, la ideologia esquerrista de Rovira i, sobretot, la vinculació entre la qüestió social amb el fet nacional. L'època triada és significativa perquè abasta el període de militància de Rovira a la UFNR[92] fins a la I Guerra Mundial i el contrast entre neutralisme i aliadofília[93]. La relació entre la concepció socialista i el dret a l'autodeterminació, i la crítica als socialistes que no recollien els postulats nacionalitaris en creure'ls oposats a l'aspecte de classe van ser constants en Rovira dins el període 1914-1918, encara que ja havia iniciat aquesta reivindicació al si de la Unió Federal, com palesa l'article *Els obrers catalans i l'autonomia* (21-XI-1908), en concretar les causes del fet que la classe obrera donés suport a la reivindicació nacional de Catalunya.

---

[91] Quant a la submissió/dependència d'un federalisme legitimador de l'Estat nació: Miquel CAMINAL, *art. cit.*, p. 175.

[92] Un estudi peoner sobre la Unió Federal Nacionalista Republicana a Teresa ROCA GIBERNAU: *La Unión Federal Nacionalista Republicana o el Fracaso de una política*, Tesina de Llicenciatura, UB, juny de 1973. (esp. p. 34 per al procés de confluència dels partits i organitzacions republicanes que confluïren a la UFNR: Unió Republicana, Partit Federal i Centre Nacionalista Republicà, en el qual militava Rovira; p. 21 quan destaca l'aportació de Rovira en l'*"interés por la información internacional desconocida en otros diarios hasta la I Guerra Mundial"*; p.67 la descripció del diari "El Poble Català" amb l'etapa de director de Rovira i Virgili, substitut de Francesc Rodon entre final de 1908-juliol de 1909, qua Rovira fou destituït per la seva crítica de la repressió militar i policial, unida a la crítica de la campanya de l'exèrcit espanyol al Marroc a la Setmana Tràgica [aspecte també destacat per GOULA: 1975: 92-93] i pp. 89-91 per a l'estudi del nacionalisme dins el partit).

Per a l'estudi de l'organització que serà nuclear en la formació de la UFNR, el Centre Nacionalista Republicà és estudiat a Eulàlia GOULA GOULA: *El Centre Nacionalista Republicà de Barcelona*, TL, UB, setembre de 1975, que comprèn una biografia d'*Antoni Rovira i Virgili, director*", pp. 92-93. Però sobretot cal destacar del treball la fixació de la funció de Rovira i Virgili en el si del CNR com a Vice-President de la Secció D'Estudis i Propaganda entre juliol de 1908 i juliol de 1909, (coincidint pràcticament amb l'etapa de director d'"El Poble..."), p. 274. I, finalment, la valoració del que va significar el CNR que "*se malogró como partido, pero introdujo en la vida política catalana una nueva ideología liberal-renovadora dentro del ambiente conservador en que había caído el catalanismo -que tendrá grandes consecuencias en la historia futura de Cataluña*", p. 267.

Finalment una síntesi molt desigual d'ambdós estudis anteriors, destacant per a l'interés del nostre treball l'apartat dedicat a "L'Esquerra Catalana", a Sílvia TUSELL GÓMEZ: *Los nacionalistas republicanos de 1904 a 1914 (Centre Nacionalista Republicà y Unió Federal Nacionalista Republicana)*, TL, UB, juny de 1984.

[93] Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Nostres obreres*, La Magrana, Barcelona, 1986, esp. pp.55-57.

Des de la perspectiva nacionalitària que pertoca a les relacions entre el Principat i l'Estat espanyol, Sobrequés ha elaborat l'antologia *Catalunya i Espanya* (1988). Aquesta edició fou comentada críticament per Pere Anguera[94]. a partir de l'aposta pel dret a l'autodeterminació per part Rovira: "on es fa palesa la seva reafirmació per la plenitud de l'ús del dret a l'autodeterminació per als pobles, en especial per a Catalunya, que es tradueix en el dret i desig de la independència com a pas previ per poder vertebrar posteriorment unes opcions federals amb Espanya o amb Europa" (p.168). En efecte, aquesta és la tesi de Rovira, explicitada a través del federalisme nacional: pactar -el lliure pacte de Pi i Margall- en iguals condicions amb qualsevol nació o Estat. Amb tot, l'antologia de Sobrequés demostra que dels 345 articles seleccionats, pertocants a la crítica contra l'unitarisme i el dogmatisme nacionalitari espanyol, 163 ho són pertanyents a l'època del Rovira d'Acció Catalana (1922-1923). Aquest aspecte no és cap casualitat, ja que fou en aquesta etapa quan Rovira insistí més pregonament en la complementarietat de la "independència cultural" i el recobrament del centre polític propi (quant a facultat de sobirania). Com també, en el procés de recuperació nacional, no tant per la política intervencionista de la Lliga com de la pròpia societat, i la crítica al nacionalisme republicà liberal espanyol.

Ultra això, cal assenyalar en aquesta selecció, una doble aportació. Primerament, el posicionament rovirià contrari a la definició d'Espanya com 'nació de nacions' a partir de la base de diferenciació clara entre regions adscrites culturalment a la matriu castellanoespanyola i nacions amb trajectòria històrica i política pròpia (Països Catalans, Euskadi-Navarra i Galícia). I, en segon lloc, la crítica a l'exercici d'un cert imperialisme ideològic respecte d'Espanya, ja que, segons Rovira, cada nació ha d'articular la seva àrea nacionalitària culturalment definida des del centre nacional a la perifèria (on la consciència nacional és menys definida): "No ens plau l'hegemonia política o espiritual d'una nació damunt unes altres . L'hegemonia és fecunda i legítima quan l'exerceix un boci dirigent d'una nació damunt els altres bocins menys avançats en el camí del recobrament nacional i de l'elevació popular"[95].

D'altres treballs realitzats són introduccions a assaigs de Rovira com *Resum d'Història del Catalanisme* (1983), d'Anna Sallés[96], que destaca a l'epígraf "La sublimació de la pròpia

---

[94] "Recerques", 22, pp. 166-168.

[95] Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Catalunya i Espanya*/ Jaume SOBREQUÉS [cur.], Edicions de La Magrana/ Diputació de Barcelona, Barcelona, 1988. Els articles de Rovira a què em refereixo són: *La Reconquesta de Catalunya, Centrífugs i centrípets, La separació dels Esperits, Els dogmes d'Espanya, Catalunya, Nació* ("La Publicitat", 17-I, 2-II, 26-V i 29-VI-1923, 7-II-1932). La citació correspon a *Catalunya i Espanya* ("La Publicitat", 19-III-1931), p.462.

[96] Aquesta historiadora analitza [*Antoni Rovira i Virgili: el fracàs d'una vocació hegemònica*, "L'Avenç", 36, març 1981] el període de transició de la fi de la Dictadura de Primo i el compromís de Rovira en l'organització de plataformes polítiques republicanes, encara que hi remarqui "la manca de clarificació político-

existència" una possible vocació d'historiador en Rovira com a resultat del fracàs de la seva tasca de polític (esp. pp. xxi-xxviii). Tot i això, reconeix que la història era per a Rovira una estratègia de nacionalització cultural. I potser caldria ja pensar que "Rovira i Virgili -com diu Sallés- és un dels principals representants de la historiografia neo-romàntica catalana, escola que té en Ferran Soldevila la seva figura important (p. xxii). Si per romàntic s'entén la voluntat d'afirmació i la capacitat d'introspecció i autoformació prèvies (*Einfühlung* i *Ausbildung*), podem afirmar que Rovira s'adscriu a la tradició romàntica, amb Soldevila i el nucli de "La Publicitat". Tanmateix, aquest romanticisme s'entendria com un revulsiu moral, interior, projectat envers una realitat provincianitzada en la dimensió nacionalitària i no oposat a una tradició del catalanisme liberal d'esquerres, vinculat al principi romàntic subjacent a la tradició revolucionària francesa i al liberalisme. Aquest aspecte fou ja destacat per Gabriel Alomar en contraposar un projecte de país articulat per la Lliga regionalista que havia perdut tota concepció transformadora i/o espiritual[97].

És així com Rovira, en un context de lluita contra el feixisme remarca la tradició política de la nacionalitat a través de la historicitat com a fet dinàmic, conseqüència de la voluntat de construcció nacional, que el 1938 és veia condicionada per la lluita contra el feixisme. Aleshores l'onze de setembre representa, segons Rovira, un fil conductor d'aquesta lluita però que alhora obeeix a una tradició nacional:

> "[...] La monarquia a Catalunya com a fora de Catalunya, mentre és nacional pot fer bé o pot fer mal a un poble, però quan és anti-nacional ha de fer mal forçosament. I és un error, un error històric, creure que nom més hi havia dues

---

ideològica". Aquest aspecte provoca, quan opta per l'organització del Partit Catalanista Republicà, que acabi en fracàs electoral, car Rovira "no era conscient que la Dictadura no tan sols havia accelerat la descomposició dels partits dinàstics, sinó també la d'amplis sectors de l'oposició republicana, liberal i d'esquerres". Encara que Sallés posi en evidència que "el llenguatge, les maneres i les propostes formulades per Rovira i Virgili havien quedat anquilosades", crec que allò que cal retenir és -com havien palesat els sectors de l'esquerra i marxista- la seva ideologia *jacobina* i *petitburgesa* en un context de recomposició de forces revolucionàries dins la transició de crisi de la dictadura (pp.31-32). Una concepció semblant de la historiadora (a destacar l'epígraf '*Historia e ideología*') a l'article "Antoni Rovira i Virgili", dins J. ANTON/ M. CAMINAL[ed.]: *Pensamiento político en la España Contemporánea*,Teide, Barcelona, 1992, pp. 649-656.

[97] Vegeu Gabriel ALOMAR: *La Política idealista,. Proyecciones y reflejos del alma*, Ed. Minerva, Barcelona, s/d. p. 216: "*El catalanismo*[...] *incurrió en un gran pecado inicial y fundamental: se tituló realista, esto es, oportunista, materialista. Se extirpó, conscientemente, su mejor virtud;: el idealismo. Y así pudimos ver la paradoja de una escuela de libertad nacional que se declaraba enemiga de aquellos mismos impulsos históricos que aportaron las libertades nacionales: esto es, la Revolución, el romanticismo, el liberalismo*[...]". El contingut romàntic, interioritzador de Ferran Soldevila és aplicable del tot a Rovira quant a "la comuna manera de sentir la història d'un grup". Cfr. Pierre VILAR: "Ferran Soldevila, historiador" a *Per conèixer Ferran Soldevila*, PAM, Barcelona, 1994, p. 45-46. Eva SERRA a *Una aproximació a la Historiografia catalana: El nostre segle*, "Revista de Catalunya", 27, febrer de 1989, remarca que el model historiogràfic de Rovira és de "combat polític" (p.44) i que "Rovira és conscient de la doble dialèctica interna i externa que hi ha en el si de la història de Catalunya [...] però li manca una teoria de l'estat per a situar, en termes crítics i teòrics i més enllà del resistencialisme, la història nacional" (p.45). D'altra banda l'inseriment, de Rovira, al costat de Ferran Soldevila, en el marc d'un renovellament historiogràfic, situat dins "l'escola moderna dels historiadors catalans" a: Rafael TASIS, *La literatura catalana moderna*, Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1937, p.. 63.

dinasties estrangeres a Espanya, els Austria i els Borbons; en realitat n'hi ha un altre i és la dinastia del segle XV que també intervé a Catalunya, els Trastámara, d'origen estranger però establerta a Castella [...]. Quan Catalunya es redreça ja a començament del segle XIX es per efecte netament europeu, universal, de la influència de la R[evolució] francesa i la influència del romanticisme. Torna a proclamar la sobirania de la seva llengua i torna a parlar amb català. Com a Finlàndia, com a Bolonia, a Irlanda, en el conjunt europru tots els pobles caiguts tornen a alçar-se i entre ells Catalunya. I ara que som en moments quela consciència catalana està desvetllada i que es troba amb una amenaça enorme, en què torna l'ombra de Felip IV i Felip V, en que un general Franco protegit per uns estrangers volen atacar les nostres llibertats, fem-nos més republicans que mai. Catalunya s'ha revoltat contra tres reis i es per tant tres vegades catalana i Republicana. Catalunya amb un esperit republicà ha fet una República de garanties, de llibertats individuals i col·lectives i ocupa en la lluita contra el feixisme el lloc que li pertoca, que el nostre passat és el nostre esdevenidor. Volem provar que l'esperit heroic del segle XVIII és viu encara, però també que al costat de l'esperit heroic tenim un sentit polític. Els catalans d'avui procurem reviure la gesta de l'onze de setembre i provem que l'espasa blincada de Casanovas no es trencada i que resta encara forta i arborada per la defensa de les nostres llibertats"[98].

El concepte de voluntat, per tant, caldria *contextualitzar-lo* en la tradició germànica, que cerca aquesta construcció de la consciència històrica *des de* la subjectivitat: en el marc de cada cicle polític[99].

Cal destacar, d'altra banda, la *Lectura de Pi i Margall*, en la direcció interpretativa d'Isidre Molas alhora de vincular el pensament de Pi a la tradició del pensament polític nacional, a càrrec de l'historiador Leandre Colomer (1990). Aquesta edició té un doble interès. D'una banda perquè centra el context de formulació ideològica bàsica sobre el principi de les nacionalitats entre La Mancomunitat i la Primera Guerra Mundial, amb la qual cosa el període teòric de Rovira resta perfectament definit. En segon lloc, perquè introdueix el

[98] *El Camí Històric que ens va portar al 11 de setembre. Resum de la conferència sota l'esmentat tema que va donar A. Rovira i Virgili en l'Ateneo Barcelonès, el 11 de setembre del 1938.* 14 folis mecanografiats (AMTM. Carpeta ARV). pp. 2 i 14. Val a dir que el model finlandès, reivindicat per Rovira des de la Unió Federal, era certament capdavanter, perquè identificava autonomia amb progrés: "y tot just la Finlàndia marca l'orientació del nacionalisme modern, que consisteix en fer de la autonomia nacional un instrument, un medi de progrés. Avuy lo arcaich, lo reaccionari, lo incompatible ab les modernes tendencies de llibertat, és el centralisme, l'uniformisme". Cf.: *El Nacionalisme*, "Gent Nova", 13-VIII-1910, pp. 3-4.

[99] La historiografia espanyola continua sense concebre una concepció subjectiva-nacional, òbviament fora de l'espanyola. Una darrera interpretació que, per exemple, (re)situa Vicens i Vives *finalment* en la trajectòria de Soldevila i Rovira i Virgili (!!), la tenim a Javier VARELA: *La novela de España. Los intelectuales y el problema español*, Taurus, Madrid, 1999 (citacions de Rovira dins el context de Vicens a pp. 371 i 374).

vessant de referents socials de Rovira -a més de Valentí Almirall- com Proudhon, encara que, com mostra encertadament el curador, les idees federatives de Pi i Margall són prèvies al socialista francès[100]. Un altre recull de textos -en la línia de remarcar més el pensament nacionalitari-, el tenim en *Antoni Rovira i Virgili i la qüestió nacional*, recull d'articles i escrits entre 1913 i 1947 a cura de Josep-Lluís Carod Rovira (1994), amb l'objectiu de recórrer la ideologia nacional del polític tarragoní en els aspectes centrals de la plurinacionalitat de la península ibèrica, la reivindicació del marc nacional català complet, les relacions entre Catalunya i Espanya, la concepció federalista i els esdeveniments nacionalitaris internacionals. Carod remarca que "el nacionalisme rovirià és democràtic per essència, i per definició, no dubta a afirmar que les lluites per la nacionalitat van unides a les lluites per la llibertat. Per ser liberal i demòcrata cal, alhora, ser també nacionalista. Nacionalisme i llibertat són, per tant, consubstancials, del tot indestriables" (p.17) i també estableix una distinció -bàsica- entre "federalisme interior" [regional] i "federalisme exterior o nacional [que] enllaça nacions distintes, amb fórmules àmpliament confederatives" (p.22)[101].

Des de l'emergència de la premsa de masses al primer terç del segle XX, cal emmarcar la difusió del periodisme ideològic de Rovira en el que s'ha definit "noucentisme de masses"[102]. D'altra banda, la valoració crítica a l'hora de valorar le fonts d'informació emprades[103], ha estat tractat *parcialment* per Josep M.Casasús tot destacant la funció de socialització política que representava la premsa en la ideologia roviriana, car exercia una "funció social com a impulsora dels processos de sensibilització catalanista"[104]. Des de la

---

[100] Per a ambdós aspectes, i especialment el primer: *Lectures de Pi i Margall*, La Magrana*Diputació de Barcelona*, Barcelona, Barcelona, 1990, pp. XVI-XVIII. Rovira mateix destaca l'originalitat de les idees de Pi i Margall amb anterioritat a les de Proudhon , en el context del debat sobre l'organització federal del sindicalisme a [ressenya de *Les doctrines de Proudhon* de Joaep Maria TALLADA] "La Revista", LXXXI, febrer, 1919, p.57.

[101] Del mateix autor: "Antoni Rovira i Virgili. Poeta, periodista, escriptor, historiador i polític" a *La nostra Gent. Història de Catalunya*, Vol. IV, Plaza & Janés, Esplugues de Llobregat, 1988, pp.108-116. En destaco la concepció catalanitzadora envers el federalisme de Pi i Margall: "La influència de Pi i Margall sobre el pensament rovirià fou determinant. I si bé en un començament se sentí del tot seduït pel caràcter abstracte del federalisme republicà finisecular, a mesura que aconseguia una més gran independència de criteri i una superior maduresa política, donà forma catalana a aquell gran moviment progressista" (p. 110).

[102] Josep-Lluís GÓMEZ MOMPART: *La Gènesi de la Premsa de Masses a Catalunya (1902-1923)*, Pòrtic, Barcelona, 1992, pp.111-116.

[103] Alexandre GALÍ: *Història de les Institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Llibre XI. "Biblioteques populars i moviment literari", Barcelona, 1984. En remarca que "és un altre dels nostres bons autors d'assaigs [...]. El seu únic defecte era potser la facilitat a causa de la qual a voltes no triava prou els elements d'informació o precipitava els judicis", p.208.

[104] Maria-Dolors CANELA I BARRABEIG: *Antoni Rovira i Virgili divulgador de la causa nacional de Catalunya*, "L'Esplai", 2-9 febrer 1980. J.M. CASASÚS: *L'obra de Josep Pla i la seva vinculació amb la història dels gèneres i de les doctrines periodístiques a Catalunya*. Tesi Doctoral, Facultat CCII, Barcelona, 1985. Per a les referències a Rovira i Virgili, pp. 500, 505 i 515. Del mateix autor Periodística catalana comparada [1993] per a l'espai de la premsa als anys vint i trenta, encara que d'un mode excessivament genèric (pp. 21-33). A l'antologia *Periodisme català que ha fet història*, Proa, Barcelona, 1996, Casasús remarca -pel que fa a la prosa Rovira i Virgili- que "estava al servei, gairebé sempre, de l'apostolat polític i del combat dialèctic d'un peculiar catalanisme esquerrà, realista [sic] i pragmàtic[sic]" p. 376. En canvi una concepció

historiografia, Josep Maria Roig i Rosich ha analitzat les conseqüències de la Dictadura de Primo de Rivera sobre les activitats culturals del país, encara que -pel que fa a la trajectòria de Rovira- sense aprofundir en la fundació de la revista "Oc" per part de l'historiador, Josep Fontbernat i el Dr. Girard, bo i reconeixent que constituïa un vincle de solidaritat entre Occitània i el Principat[105]. Aquest historiador també ha aprofundit el periodisme de guerra de Rovira com a exemple de "front cívic per convertir una guerra en la lluita de tot un poble"[106]. Per a l'estudi de la Mancomunitat, amb referències escadusseres a Rovira i Virgili, que va ésser-ne cap de premsa, Albert Balcells, Enric Pujol i Jordi Sabater han estudiat globalment la institució a *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia* (1996). Els comicis electorals als anys vint, inclosa la tupinada de la Lliga envers Rovira i Virgili, ha estat estudiada per Albert Balcells, Conxita Mir i Joan B. Culla a *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923* (1982: 405-419). Des del vessant de la història dels intel·lectuals Maria Campillo a *Escriptors catalans antifeixistes (1936-1939)* (1994) situa Rovira en el context del compromís intel·lectual republicà en temps de la guerra d'Espanya a través de la seva participació a la Institució de les Lletres Catalanes i en organismes culturals de difusió (revistes, ràdio). També, Montserrat Corretger a *Alfons Maseras: Intel·lectual d'acció i literat* (1995) situa el món d'aquest escriptor en un context prou semblant al de Rovira: "El Poble Català" i la tasca de difusió envers l'exterior amb Joan Estelrich a Expansió Catalana, amb la qual Rovira col·laborà, amb la seva intervenció a "La Nova Catalunya".

Un model de referència per al pensament polític de Rovira -llevant-ne els factors estrictament biogràfics- és, sens dubte, la tesi doctoral d'Anna Sallés, que estableix el context social i polític del catalanisme d'esquerres entre el *Grup de* "L'Opinió", Rovira i el Partit Catalanista Republicà fins la política d'Esquerra Republicana el 1932[107]. Aquest estudi mostra la construcció d'un moviment nacionalista i republicà que esdevé alternativa real a la Lliga Catalana i al Partit Radical lerrouxista, amb suport de sectors de la CNT. ERC, segons Sallés, hegemonitzarà aquest moviment -o bloc nacional-popular- essent hereva del teixit sociològic

---

culturalista quant als factors d'adscripció nacional [sentiment terral i treball], juntament amb una concepció formalista quant a Rovira, "nacionalista radical" a Josep Maria CASASÚS: *Ser y cultura*, "La Vanguardia" maig de 1991.

D'altra banda una visió del Rovira periodista que "*a través de ditoriales y comentarios anónimos*", "*marcaba rumbos doctrinales en nombre de su partido o grupo político*", amb l'excel·lent síntesi biogràfica i periodística de J[osep] M[aria] CADENA a *Antoni Rovira i Virgili, periodista*, "Diario de Barcelona", 2-VIII-70.

[105] Josep M. ROIG ROSICH: *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, PAM, Barcelona, 1992, p. 474.

[106] _____: *"La Guerra que han provocat". Selecció d'articles sobre la guerra civil espanyola*, PAM, Barcelona, 1998. Es tracta del desenvolupament de la idea originària que en forma d'una antologia d'articles sobre el tema reproduí a "Serra d'Or" [maig de 1986, pp. 17-23].

[107] Anna SALLÉS: *Quan Catalunya era d'Esquerra*, Ed. 62, Barcelona, 1986 (esp. 'introducció' i pp. 13-77).

del catalanisme republicà vuitcentista, després dels intents d'ençà del Centre nacionalista Republicà, Solidaritat Catalana i la Unió Federal Nacionalista Republicana. Esquerra Republicana, d'altra banda, no serà una forma circumstacial sinó que recollirà tot el moviment 'moral' del catalanisme popular. Amb tot, cal destacar centralment les limitacions -"el fracàs d'una vocació hegemònica"- del projecte de Rovira: "els plantejaments de Rovira i Virgili, tot i la seva insistència en la necessitat indefugible d'un *aggiornamento* de les esquerres catalanes, tenien un cert regust de capelleta decimonònica i de saviesa lletraferida, a la vegada que estaven massa marcats per la seva pròpia personalitat. Tot plegat feia difícil que el gruix de la petita burgesia urbana i agrària se sentís atret pels seus reclams polítics i que els sectors socials republicans i catalanistes amb una educació política superior es deixessin convèncer. Aquests sectors, sorgits en gran part durant la Dictadura, difícilment podien estar satisfets amb el llenguatge i les maneres polítiques usuals fins a 1923" (1986:55). De tota manera, manca una visió de conjunt del seu pensament polític, superadora de l'estricta descripció vital, tot i que al treball s'emfasitzen algunes dades que matisen referències aportades anteriorment en estudis sobre la vida de l'intel·lectual i polític republicà. (En aquest cas la consulta de correspondències ha estat prou determinant). Aquesta recerca intenta aportar un estudi sobre una trajectòria ideològica nacional des del nucli dels catalanistes republicans. Així, caldrà veure les interconnexions amb d'altres biografies polítiques que tenen punts en comú amb la trajectòria política de Rovira. En són exemples, Bofill i Mates, d'Albert Bastardas i Sampere, Josep Pous i Pagès i el marc cultural modernista i nacionalista republicà[108] -que explica les bases culturals i regeneracionistes de l'etapa federal tarragonina i de l'obra *Vida Nova*- al costat de Pere Coromines, amb una especial èmfasi pel que fa a la vinculació amb Rovira amb la crisi de la Unió Federal Nacionalista Republicana arran del Pacte de Sant Gervasi[109]. En aquest sentit però, cal comptar amb recerques que tracten moviments polítics (que han incidit en Rovira) com Acció Catalana o nuclis d'opinió intel·lectuals com el grup de "L'Opinió"[110].

---

[108] M. Àngels BOSCH: *J. Pous i Pagès. Vida i obra*, Institut d'Estudis Empordanesos, 1997, (esp. pp. 37-107).

[109] Santiago IZQUIERDO: *Pere Coromines (1870-1939)*, Editorial Afers, Catarroja-Barcelona, 2001 (esp. pp. 59-106).

[110] Jordi CASASSAS: *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Curial Edicions, Barcelona, 1980, recerca d'interès per a contextualitzar l'evolció de Rovira envers Acció Catalana; Alfred-Pérez BASTARDAS: *Els Republicans Nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardas i Sampere (1871-1944)*, Ed. 62, Barcelona, 1987. En el vol.II Bastardas parla de 'republicanisme nacionalista' i 'republicanisme noucentista', dues categories a aplicar en principi a Rovira, encara que cal matisar el qualificatiu 'noucentista' en el cas de l'intel·lectual tarragoní perquè, si bé forma part de la Mancomunitat i entra a col·laborar a "La Veu" -segurament per manca de projecte polític propi, un cop acabat el "somni" nacionalista-republicà de la UFNR- el concepte noucentista en Rovira restava en el marc d'un dinàmica d'esquerra liberal, pp.466-468; Montserrat BARAS: *Acció Catalana, 1922-1936*, Curial Edicions, Barcelona, 1984, recerca estasiològica que originàriament -en forma de Tesi Doctoral (1980)- se centrava en el Partit Catalanista Republicà, caldria estendre-la més territorialment i analitzar el pensament polític (efectuat en casos concrets per Pere Anguera) de líders d'Acció Catalana -i catalanitzador del

És a dir, ens trobem que en el debat historiogràfic hom ha polaritzat les recerques cap al catalanisme de matriu més conservadora, que es concretaria en la formació de la intel·lectualitat de la Lliga. El darrer cas analitzat és la figura de Narcís Verdaguer i Callís (1998). També cal incidir en els avenços que aporta el fet de situar intel·lectuals en l'espectre de la història contemporània de la cultura, com mostren els volums dedicats als períodes 1906-1918 i 1918-1930 de la *Història de la Cultura Catalana*, on s'insereixen les aportacions editorials i intel·lectuals de Rovira en el marc historiogràfic i social contemporani del país[111].

Tenint en compte, doncs, aquesta línia d'investigació, parteixo essencialment de la tradició metodològica i interpretativa *emmarcada* per Isidre Molas als anys seixanta, dècada marcada per la introspecció nacional[112]. Aquest intel·lectual-polític comença detectant el 1966 una aportació de Rovira: la "introducció dels pensadors demòcrates com un corrent català oposat al dels conservadors"[113]. Molas continuarà el seu estudi ideològic amb un "pròleg i selecció" sobre la visió de Rovira quant a Prat de la Riba (1968). Allò més remarcable d'aquesta visió és que situa Prat de la Riba en la concepció de la conjuntura viscuda per Rovira, sigui destacant l'afirmació nacional o la tasca de l'home de govern: "Els escrits de l'època republicana, i els posteriors, són una crítica a l'home de partit, una defensa i valoració de l'home de govern, del teòric dels últims temps i de la seva afirmació doctrinal" (p.15). Des del punt de vista doctrinal Molas diferencia notòriament el iusnaturalisme de Prat (=la fonamentació de la nació en el dret natural) del fet de la "voluntat dels homes" de Rovira (p.13), aspecte rellevant car un dels factors claus de Rovira és mantenir la tensió entre nació cultural i voluntat política. No tot ve donat atemporalment: cal l'actitud política. Amb tot potser cal remarcar la poca rellevància dels factors objectius a l'hora de definir una nació, que

---

diari degà reusenc "Las Circunstancias"- com Joaquim Santasusagna, tot just per a intuir-hi una "vida paral·lela ideològica" amb Rovira i Virgili. També per al cas d'Acció Catalana a Reus queda per esporgar les planes de "Foment", màxim representant del republicanisme nacional local fins 1939. Pel que fa al treball de Joan B. CULLA: *Catalanisme d'esquerra (1928-1936)*, Curial Edicions, Barcelona, 1977, és d'utilitat per a delimitar les polèmiques inicals de Rovira amb "L'Opinió", com a òrgan de concentració d'esquerres, quant a la qüestió social entre 1928 i 1932.

[111] Per a l'adscripció republicana de la historiografia sota la Dictadura de Primo: " La Historiografia a les primeres dècades del segle XX"/ Enric PUJOL a *Història de la Cultura Catalana*, VII, Ed. 62, Barcelona, 1996, p. 94. Per a les empreses editorials del període 1923-1930: "Normalització lingüística, premsa i activitats editorials"/ Josep Maria ROIG ROSICH a *Història...*, VIII, Barcelona, 1997, p. 117 i ss. En la mateixa línia metodològica, vegeu l'estudi del mot 'nacionalisme' a través de la història contemporània de Catalunya: Jordi CASASSAS: "La història del terme 'nacionalisme' en la política catalana" a *El nacionalisme com a ideologia* , pp.51-76, [1995]. Del mateix autor, "L'arrencada del segle XX" a *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, Vol. VIIIè, (1900-1930) Ed.62, Barcelona, 1995. Es tracta d'un retrat del context cultural i sociopolític que és d'utilitat per a situar els referents ideològics i polítics de Rovira.

[112] En la mateixa dècada l'historiador Serra Ràfols féu una crítica a *Viatge a l'URSS*. ["Serra d'Or", maig de 1969, pp. 57-58] En remarcava la rapidesa d'assimilació per part de Rovira dels ensenyaments -en el marc de la tradició de Bosch i Gimpera- tot destacant l'actualitat d'aquells articles sobre la Unió Soviètica.

[113] Comentari d'Isidre Molas al llibre de Rovira *Corrents ideològics de la Renaixença catalana* a "Serra d'Or".... Una interpretació historiogràfica dels *Corrents...* quant a tenir com a fil conductor la "renaixença" [nacional] fins al 1920: Ferran SOLDEVILA, "Serra D'or", desembre, 1966.

sí eren adoptats per Rovira[114]. En un nivell més general, Molas, a l'estudi sobre La Lliga Catalana, s'ha referit a la Joventut de la Lliga que serví de base organitzativa a Acció Catalana i esmenta la tasca del Partit Catalanista Republicà i Esquerra Republicana[115]. Posteriorment, ha insistit en l'aposta més política que no pas estrictament culturalista, tot defensant una idea a retenir: Pi i Margall és un punt de partença en les idees d'organització política (=federalisme) i, diria, que de model de societat socialista; tanmateix, Rovira adaptarà un tipus de federalisme nacional, idea reiterada en els anys de la seva actuació a Acció Catalana. Molas, *després de remarcar els elements més polítics de Rovira, concreta que* "El *sistema federal* pimargallià estructurat per a fer de la llibertat la base de tota autoritat i la font de tot dret és recollit per Rovira com a propi, però Pi concep el seu federalisme com un federalisme regional, mentre que Rovira el concep com un federalisme nacional. Aquesta és la continuïtat i aquesta, la diferència"[116]. El mateix any, a l'ocasió del centenari del naixement de Rovira, Molas destaca que el nucli de teorització sobre la concepció nacional esdevé en dos moments continus: "el primer situat en els anys de la guerra europea, en què forjà la seva teoria de nació, i l'altre, en el període de crisi de la Dictadura i la Monarquia, centrat en els temes de la democràcia". Destaca de Rovira la concepció del catalanisme com a negació d"un tot tancat" i que com a "moviment nacional català, és patrimoni de tots i des d'ell sorgeixen les grans opcions polítiques [...]". "El catalanisme -continua Molas- és patrimoni general que expressa el fet i la voluntat de pertànyer a una comunitat nacional, però el moviment que en deriva sorgeix travessat per les clivelles que deriven de les grans opcions ideològiques i socials"[117].

D'altres aportacions no tan centrals per a la recerca que presento són les que relacionen Rovira amb la tradició literària[118]. També hom ha pensat sobre la tasca de Rovira al si de la "Revista de Catalunya[119] i les teories sobre la nació[120]. També hom ha tractat de

---

[114] Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Prat de la Riba*/ Isidre MOLAS [cur.], Edicions 62, Barcelona, 1968. La 'sobredeterminació' de la voluntat política quant al poc pes específic dels factors culturals i històrics, en el sentit que aquella hi sembla independent a p. 13.

[115] Isidre MOLAS: *Lliga Catalana*, esp. Vol.II (1973) pp. 76-80 per a la Joventut de la Lliga; pp. 259-263 i 265-271 per a la tasca de PCR i ERC com a partits de centreesquerra. El context posterior dels anys trenta en plena transició republicana la nova estratègia centrista consitucional de la Lliga comportava el que es concebia com a "la crisis del regionalisme". Vegeu aquesta editorial homònima de "la Ciutat", 16-I-1931: "Tot desplaçament circumstancial del centre de gravetat del partit, produeix un principi de crisi [...]. Potser el Regionalisme atrau gent conservadora, però al mateix temps per l'adhesió de gent catalanista".

[116] "pròleg" a *Nacionalisme i Federalisme*, pp., 11-21; Ed. 62, Barcelona,1982, p. 20.

[117] Sis anys més tard Isidre MOLAS sistematitzarà tota la concepció sobre Rovira a "Antoni Rovira i Virgili: nacionalisme català i federalisme a Albert BALCELLS [dir.]: *El Pensament Polític català. Del segle XVIII a Mitjan Segle XX*, Ed. 62, pp. 283-296.

[118] *Ensems sentia la vocació literària*/Joaquim MOLAS, "Avui", 28-XI-1982.

[119] *La Revista de Catalunya*/ Manuel IBAÑEZ ESCOFET, "La Vanguardia", 16-XI-1982, p.45. Aquest periodista hi destaca la funció de "concentració intel·lectual" de la revista.

les continuïtats i discontinuïtats del programa rovirià[121]. Finalment es plantegen les limitacions de les propostes de Rovira i Virgili[122].

Presentem, doncs, una recerca pel que fa a l'estudi de conjunt de la ideologia nacionalitària de Rovira en el sentit de continuar la reflexió sobre el concepte de federalisme en Rovira, però cercant, a més, la tradició del seu pensament general, que expliquen assaigs com *Nacionalisme i Federalisme* (1917). Així, aquesta recerca no s'orienta envers una anàlisi de la totalitat dels articles periodístics de Rovira i Virgili, sinó que pretén estudiar-ne la configuració ideològica i intel·lectual a través d'una part de la seva producció de premsa[123] i dels assaigs i conferències més representatius, per a copsar, alhora, com estructura la difusió civicopolítica del seu pensament.

0.0.4. **Metodologia**[124]: a) buidatge -referent estrictament al pensament polític rovirià que reflecteixi la ideologia nacional en el pas de la nació cultural a la nació política- de fonts

---

[120] *Antoni Rovira i Virgili: una teoría de la nación* / Ferran MASCARELL, "La Vanguardia", 16-XI-1982, p. 41. És un treball que sembla no contextualitzar el significat –i el sentit- del sintagma "*raza nacional*" al primer terç de segle, car no era altra cosa que un sinònim de poble i de característiques culturals. També s'hi postil·la la reflexió amb unes reflexions de l'historiador Jaume Vicens tot destacant la rellevància però alhora "insuficiència" dels posicionaments de la "generació de 1917" [sic] quant a la dinàmica social.

[121] *Ideòleg del catalanisme liberal i progressista*/Enric UCELAY DA CAL, "El Pais", 7-XI-1982. Les continuïtats ["comunitat catalana com una equació estable home-terra"] i discontinuïtats [oposició quant a mètode de realització nacional="autodeterminació" per a Rovira; "corporativisme", "imperialisme" per a Prat de la Riba] entre Part i Rovira. Però allò a destacar de la reflexió d'UCELAY és la valoració de la tasca de Rovira quant a "principal ideòleg", "creador", "d'una cultura cívica catalana i liberal-democràtica" [socialització nacional-cultural] que cohesiona la tasca política. D'altra banda, menys clara resta la qualificació de "poc operatiu" pel que fa al seu pensament nacional".

[122] *Creador de partits i sembrador d'idees*/ Joan B. CULLA, "El Pais", 7-XI-1982. Culla hi destaca les limitacions entre les propostes del catalanisme liberal de Rovira i el context social i polític; bo i destacar els reiterats fracassos organitzatius, Rovira hi apareix com a fornidor de matèria intel·lectual per al "catalanisme populista, victoriós" d'Esquerra Republicana.

[123] He tractat els articles en què Rovira analitzava qüestions ideològiques generals en cada conjuntura: federalisme tarragoní, nacionalisme republicà, federalisme nacional i republicanisme socialitzant.

[124] Quant a bibliografia general sobre estudis del nacionalisme cultural i polític, Borja de RIQUER I PERMANYER, palesava la necessitat de superar la identitat entre nacionalisme i burgesia (en la qual Rovira i Virgili serveix d'exemple d'anàlisi) a *Apogeo y estancamiento de la historiografía contemporánea catalana*, "Historia Contemporánea", 7, EHU, 1992, p.133. També Justo. G. BERAMENDI, valora la tasca de Rovira i Virgili en la tasca d'historiador del nacionalisme a *La Historiografía de los Nacionalismos en España* a rev.cit., p.136. D'altra banda, Xosé M. NUÑEZ SEIXAS: *Historiographical Approaches to Nationalism in Spain*, Saarbrücken, Germany, 1993. Per a la citació de Rovira on Nuñez Seixas el considera a partir del *Resum d'història del Catalanisme* juntament amb la *Història dels moviments nacionalistes*, un "exemple remarcable de definició del món com un sistema i combinació de "nacions en lluita per la seva llibertat", p. 32. Quant al marc de les anàlisis de Rovira en la tradició del "catalanisme liberal" oposat al "catalanisme conservador" de Prat, tot partint del corrent federalista després de 1868, p. 33. També, una identificació del *Resum*... amb un esforç de socialització envers les classes populars, p. 38. D'aquest autor també: *El problema de las nacionalidades en la Europa de entreguerras. El Congreso de Nacionalidades Europeas (1925-1938)*, Ph. D. Dissertation, European University Institute, Florence, 1992. Per al marc general de les nacions en l'Europa d'entreguerres emfasitzant el que l'autor entès com a "liberalisme nacionalitari", pp. 31 i ss. Dins aquesta tesi, per a la relació de les idees nacionals de Rovira i Virgili en el marc de la Primera Guerra Mundial, pp. 571 i ss. Pel que fa al buidatge de la premsa republicana a les comarques del Principat, J. B. CULLA i Àngel DUARTE: *La Premsa Republicana*

hemerogràfiques, partint del buidatge establert per Felip Calvet i Teresa Rovira[125]: "La Justícia", "La Avanzada", "El Poble Català" (1905-1914)[126], "L'Esquella de la Torratxa" (1909-1912), "La Bandera", "La Pàtria" i "La Nació"(1914), "Gent Nova"(1914-1916), "La Veu de Catalunya"(1916-1923)[127],"La Publicidad"/"La Publicitat"(1916-1923)[128],"La Nau"[129], "Revista de Catalunya" (exclusivament articles sobre ideologia nacional i social de Rovira i Virgili), "Ideari" (1929), "El Sol","Crisol","La Humanitat"(1933-1939)[130], "La Ciutat"(1934-1935); b) consulta de memòries biogràfiques que han situat el personatge en un context determinat[131]; c) recerca de fonts primàries i arxivístiques: fons hemerogràfic i epistolar de la

---

Col·legi de Periodistes de Catalunya/Diputació de Barcelona, 1990. Pel que fa a la premsa tarragonina J-P. VIRGILI I SANROMÀ: *Tarragona i la seva premsa,* Caixa de Tarragona, Tarragona, 1980. El primer volum que abasta fins a la guerra d'Espanya és el que ha servit de referència per a l'estudi pel que fa a la relació entre Rovira i Tarragona després de 1905.

[125] Felip CALVET/Teresa ROVIRA: *Bibliografia D'Antoni Rovira i Virgili,* Barcelona, 1970 , (I-II).

[126] Amb un total de 766 articles

[127] Rovira hi va escriure 779 articles.

[128] "La Publicidad": 1436 i 910 (ed. nit); "La Publicitat": 2215 articles. Per als objectius del diari en l'edició de la nit, prestant més atenció a "*los acontecimientos locales y catalanes*" i "*animados por el espíritu de la democracia catalana*". Cf.: editorial del primer numero de l'edició *Crónica. Edición de la Noche*, "La Publicidad", 18-X-1919.

[129] 1284 articles en total.

[130] Hi va escriure un total de 1516 articles.

[131] Ens ha estat d'utilitat les explicatives consideracions de Josep Maria FRANCÉS a *Memorias de un cero a la izquierda,* Ed. Olimpo, México, 1962. Francés hi narra com es "fabricava" la consciència nacional entre el jovent republicà amb la lectura de "Metralla" o "El Poble Català": "*Entretanto, la lectura continuada d'"El Poble Català" y de "Metralla", semanario que ha sustituído a "La Tralla", definitivamente suspendida, va engendrando poco a poco en mi subconciencia un fenómeno sorprendente. Me siento cada día más catalán y menos español*", p.209. Alhora explica les relacions entre l'autor (militant a Esquerra Republicana) i Rovira a "La *Nau*" p.623 i fa referència a la fundació d'Acció Catalana que "*arrastra consigo a las mejores mentalidades de la joventud estudiosa y adquiere el viejo diario republicano "La Publicidad"* p.584. Francés mateix dedica una necrològica en el traspès de Rovira: *Antoni, Rovira i Virgili. L'home, l'amic, el mestre,* "El PobleCatalà. Portantveu de la Comunitat Catalana de Mèxic", 31-I-50, sintetitzant la tasca de Rovira: "El jove federalista tarragoní de començos de segle, devingut més tard el definidor, si no més doctoral, més fervent i patètic de la sana idea nacionalista; el prosista inimitable dels editorials de "La Publicitat", capaços, ells sols, d'acreditar una ploma; l'investigador àgil i eficient de les gestes nacionalistes de tota Europa; el compilador trassut i atraient de la Història Catalana; el membre conspicu de les darreres formes institucionals de Catalunya, exemple de dignitat i de patriotisme en totes les etapes més dures de l'exili [...]".

Des dels rengles dels republicans independents les consideracions d'Amadeu HURTADO a *Quaranta anys d'advocat* [Vol. II, 1958], on abasta el context de màxima teorització de Rovira entre 1917 i els anys trenta (1930 en l'abast cronològic d eles memòries). Pel que fa a l'espai entre 1906 i 1931, Pere COROMINES a *De la Solidaritat al Catorze d'abril* (1974), ofereix una part central de la trajectòria de la UFNR (partit on militià amb Rovira fins el Pacte de Sant Gervasi). Secundàriament hi tracta qüestions de política internacional com la irlandesa, etc. Des del vessant de la Unió Catalanista i la Protectora de l'Ensenyança Catalana, Manuel FOLGUERA I DURAN a *Una Flama de la Meva Vida,* Nova Biblioteca Sabadellenca, Sabadell, 1996. Hi descriu el paper de la socialització de la consciència nacional i el període en què la Unió Catalanista incideix en política nacional i social on Rovira tingué una activitat en el context de construcció de l'esquera catalana a les planes de "Renaixement" i "La Nació". Però també defineix la Conferència Nacional Catalana, nucli d'Acció Catalana, com a "republicanisme democràtic moderat", p.352. Des del vessant del periodisme polític les clàssiques apreciacions de Claudi AMETLLA -company polític de Rovira des de les Joventuts Federals de Tarragona- a *Memòries Polítiques 1890-1917* (1963) per descriure la vida intel·lectual i periodística a "El Poble Català"; per a la vida a "La Publicitat", Jaume Passarell: *"La Publicitat", Diari Català* (1971). Per als anys trenta les *Memòries* del periodista Lluís Aymamí Baudina, a cura de Francesc BURGUET, Col·legi de

família de Rovira i Virgili[132], Macià Mallol (sense cap localització del fons documental)[133], Pere Lloret (sense localització de l'arxiu personal)[134], Manuel de Montoliu[135], Jaume Bofill i Mates, Ferran Valls i Taberner[136], Ramon Turró, Joan Alavedra, Heribert Barrera[137], Agustí Duran i Sampere, Ferran Cuito[138], Domènec de Bellmunt[139], Ferran Canyameres, Tomàs Roig

---

periodistes de Catalunya, 1997, ens expliquen l'ambient cívic i polític del país a través de "La Rambla", on va col·laborar puntualment Rovira i Virgili entre 1930 i 1933, i que, segons Aymamí, "va ser el primer el primer i més reeixit assaig de Front Nacional Català [l'objectiu de Rovira i del catalanisme republicà] i, en certa manera, de Front Popular. Hi van col·laborar homes i dones de totes les tendències progressistes i alliberadores, polítiques i socials". Des del vessant comarcal, Josep M. POBLET aporta la incidència de Rovira en la vida política de Montblanc dels anys vint: " D'ençà dels anys vint érem uns entusiastes de les cròniques de Rovira i Virgili, modèliques de claredat, de precisió, de llenguatge, de llenguatge" a *Memòries d'un rodamón*, Pòrtic, Barcelona, 1976, p. 98. *El mateix polític considera que a l'exili de Montpeller fou el "mestre de tots"*, *Op. Cit.*, p. 300. Per a l'exili, aspecte no pas central de la recerca quant a "seguici biogràfic" de Rovira, parteixo de Joan SAURET: *L'Exili Polític Català*, Aymà/ Proa, Barcelona, 1979; Miquel FERRER: *La Generalitat de Catalunya a l'exili*, Aymà, Barcelona, 1977 i Carles PI I SUNYER amb la tasca del Consell Nacional de Londres a *Memòries d'exili*, II Vols. Ed. Curial, Barcelona, 1978. D'altra banda Miquel FERRER–*El nostre Antoni Rovira i Virgili*, "Canigó", 6-X-1979- destacà en l'avinentesa del trentè aniversari del traspàs de Rovira que "La participació de Rovira i Virgili en la política activa del nostre país, la seva solidaritat amb la gran massa del nostre poble durant la guerra, la desfeta i l'abandonament forçós de la Catalunya conquistada per la força de les armes són proves evidents de les condicions de ciutadà exemplar i de polític abnegat al servei de la nostra causa [...]" .Víctor TORRES, company de militància política amb Rovira i Virgili palesa a *Memòries polítiques i familiars*, Pagès edicions, Lleida, 1994 les relacions amb Josep Irla i la tasca del Consell Assessor, del qual Rovira fou president. Joan ALAVEDRA, que mantingué relació epistolar amb Rovira des de Perpinyà el 1944 ha tractat la figura de *Francesc Macià, el camí cap a la presidència de la Generalitat, 1859-1926* , Ed. Curial, Barcelona, 1993, que ajuda a comprendre les relacions frustrades entre Acció Catalana i Estat Català envers a construir un Front Unitari d'oposició a la Dictadura.

[132] Bàsicament xerocòpia d'articles de Rovira i sobre Rovira a més de correspondència i bibliografia inèdita pertanyent a l'exili.

[133] Agraeixo al seu fill, Sr. Mallol la possibilitat de la consulta de la col·lecció completa de "Renovació".

[134] Pere Lloret adreça una lletra a Josep-Pau Virgili i Sanromà el 26-X-1964 on descrivia el material arxivístic del qual disposava: "El meu despatx, que en matèria política i principalment en l'aspecte local, era un veritable arxiu, fou devastat i saquejat, com no en teniu idea. Els cinc Anuaris de l'Institut d'Estudis Catalans, els sis volums de la Història Nacional de Catalunya de Rovira i Virgili, tota la meva biblioteca jurídica". Vegeu, Josep-Pau VIRGILI SANROMÀ: *La Tarragona de L'alcalde Pere Lloret i Ordeix* [s/d], p. 131.

[135] Fons Montoliu. Carpeta Bibliotecas [Capsa I-núm.3][s/d]. Es tracta d'un llistat de llibres censurats de la Biblioteca de Santa Coloma de Queralt dins la "Colección Biblioteca Regional Catalana", entre els quals no es recomanava la lectura -de fet el volum era suprimit del llistat de recomanacions- de l'assaig de Rovira, El nacionalismo Catalán (Ratllat, amb l'anotació "mala-fuera"), i, en canvi no existia cap comentari cap a l'Antologia Catalana del mateix autor. Altres autors censurats eren Alfons Maseras amb l'obra A la Deriva (Ratllat. "Autor algo fuerte. Para mayores. Fuera) i Rousseau amb l'obra El Contracte Social (Ratllat. "Fuera").

[136] Lletres de Rovira a Valls i Taberner amb les signatures L-145/24, L-148/25, L-250/26, L-370/26, L-386/26, L-202/27 que segons el curador de l'Arxiu Particular Ferran Valls i Taberner [APFVT], Manuel J. Peláez, "carecen de interés" (carta, Màlaga, 9-V-1997). Lúnica lletra rellevant en què s'emet un judici de valor sobra la tasca de Rovira i Virgili com a teòric és l'adreçada Valls i Taberner pel teòleg i filòsof vallenc, Josep Miquel i Macaya (Barcelona, 20-II-1939) Sg: L-376/39 [APFVT]. Vegeu epígraf 0.1

[137] Amb Heribert Barrera i Costa vaig mantenir una entrevista (juliol de 1996) sobre les relacions que va mantenir amb Rovira i Virgili a l'exili de Montpeller i la política "realista" d'Esquerra Republicana a partir del congrés de juny de 1945 (en un context de perdurabilitat de la dictadura franquista després de la victòria de les potències occidentals sobre l'Eix feixista a la II GM) a l'hora de recuperar l'Estatut de 1932 davant la postura autodeterminista del Consell Nacional Català de Londres.

[138] Es tracta de correspondència de Ferran Cuito i de Rovira i Virgili amb Nicolau d'Olwer, compresa entre 1944 i 1945, entorn de les funcions del Consell Assessor [Arxiu de l'IEC]. Agraeixo a Eulàlia Miret i al Dr. Emili Giralt la possibilitat de la consulta.

i Llop, Rafael Tasis (amb relacions epistolars puntuals amb Domènec Guansé i Pous i Pagès)[140], Jordi Verrié (per a la relació de Rovira amb l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana), Pous i Pagès[141], Francesc Macià, Ventura Gassol, Josep Tarradellas, Víctor Torres[142], Lluís Nicolau D'Olwer[143], Ramon Abadal, Alfons Serra-Baldó, Josep Soler i Pla, Leandre Cervera, Domènec Guansé, Ramon Peypoch, Carles Riba, Eugeni Xammar[144], Josep Pla (impossibilitat d'accés), Francesc Cambó (impossibilitat d'accés) i Carles Pi i Sunyer (únicament la correspondència abastida per Teresa Rovira), Ambrosi Carrion[145] i Josep Puig i Cadafalch (pel que fa a publicacions internacionals que difonien la causa catalana com *Les Annales des Nationalités*)[146]. També, per a resseguir el camí de postguerra civil: Arxius

---

[139] La biblioteca del periodista és dipositada a Tolosa de Llenguadoc; però no se'n conserva cap correspondència amb Rovira i Virgili.

[140] Es tracten de la lletra de Domènec Guansé a Rafael Tasis del 25-VII-1950 amb un agraïment de Guansé per les referències a la necrològica sobre Rovira i Virgili. També les dues lletres de Pous i Pagès a Rafael Tasis del 15-I-1944 i del 18-V-1945 sobre política a l'exili.

[141] Les lletres localitzades de Rovira i Virgili a Pous i Pagès són les datades a Montpeller: 22-VIII, 6-IX, 28-IX-1940, 12-VI, 3-VII-1941, 7-I, 1-III-1942 [ANC. Fons sense catalogar]. Es tracta de lletres que tracten la problemàtica econòmica dels subsidis i de l'estat de la Residència de Montpeller.

[142] La correspondència mantinguda entre Rovira i Virgili i Víctor Torres té especial interès per a constatar la manca d'estructura econòmica de la Generalitat a París davant l'estratègia restrictiva del Govern republicà espanyol. Aquesta situació resta recollida en la correspondència en sengles lletres de Torres a Rovira i de Rovira a Torres (repctivament. París, 26-III i Perpinyà, 28-III-1949).

[143] Aquest arxiu resta fragmentat entre l'Abadia de Montserrrat (correspondència de preguerra) i L'Institut d'Estudis Catalans Catalans (correspondència d'exili). Pel que fa a la correspondència de preguerra la vinculació entre Rovira i Nicolau consta d'un total de vint-i-dues lletres, la freqüència de la qual és: 28-IX-1915, 19-VII-1918, 18-VI-1919, 2-VI-1922, 15-III-1923, 3-VI-1924, 16-VII-1924, 1-IX, 29-X-1925, 31-XII-1926, 24-VI, 30-VII, 26-VIII, 28-IX, 1-XI-1927, 26-IV, 28-VI, 31-VII, 17-IX, 30-IX, 26-I, 16-III-1931. L'interès d'aquesta relació epistolar se centra centralment en la formació del Patit Catalanista Republicà.Agraeixo al pare Marc Taixonera i al president de l'Institut d'aleshores, Emili Giralt la disponibilitat per a la consulta d'ambdós fons.

[144] Dipositat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, sense inventariar. Agraeixo a Rosa Cruelles la possibilitat de la seva consulta.

[145] L'arxiu d'aquest escritor és dipositat a Saorra (nord de Catalunya). Entre la documentació existent no hi he sabut localitzar cap relació epistolar ni documental de Rovira i Virgili.

[146] "Les Annales des Nationalités. Bulletin de l'Union des Nationalités" *Étude sur la nation catalane*, núms. 6-8, [juliol-agost] 1916, es tracta d'un monogràfic que té per objectiu la difusió internacional de la trajectòria nacional catalana en diverses facetes socials. Entre els constituents de la Unió de les Nacionalitats, base impulsora de la revista, cal esmentar per part catalana: Francesc Cambó, Puig i Cadafalch i Carme Karr. La presentació explicitava una represa dels estudis nacionalitaris en el marc de la primera guerra mundial: "[...] *nous sommes heureux d'annoncer que la présente étude sur la Catalogne marque le début d'une nouvelle série d'études sur les Nationalités distinctes pour completer notre docukmentation ayant pour but d'appuyer les justes revendications des Nationalités au moment des pourparlers de la paix*". Aquest monogràfic s'obria amb un capítol sobre la reivindicació nacional: *Le mouvement nationaliste catalan dans ces dernières années*. En aquest apartat s'esmenta com a punt de referència per a l'explicació de l'evolució del moviment de construcció nacional català, l'obra de Rovira, *Història dels Moviments Nacionalistes*, "*pour faire ici l'historique du mouvement catalan depuis la guerre hispano-américaine*". I aclareix que Rovira i Virgili "*s'est spécialisé dans l'étude des mouvements nationalistes européens: aussi son autorité est un gage de la justesse des appréciations que l'on trovera au cours de cet exposé* [...]", p. 154. En efecte el guitage de Rovira a judà a elaborar l'epígarf sobre Solidaritat Catalana (p.162). Els altres apartats són: *La pensée catalane* (pp.171-173), *La littérature catalane contemporaine* (pp. 174-186), *L'"Institut d'Estudis catalans" de Barcelone* (pp.187-189), *La "Mancomunitat" catalane* (pp.190-193), *La Catalogne culturale* (pp. 194-200), *Développement économique de la Catalogne* (pp.

Departamentals de Perpinyà, Tolosa de Llenguadoc [més Arxiu Municipal][147], Montpeller [i Arxiu i Biblioteca municipals][148] i el fons de Generalitat a l'exili provinent del Partit Nacionalista Basc[149]. He de dir, d'altra banda, que no m'ha estat possible l'accés a la consulta de la gran part de l'epistolari de Rovira amb polítics a l'exili, de més de set-centes lletres. Únicament la disponibilitat de Teresa Rovira ha possibilitat la reproducció d'aquells documents que tindrien interès directe per al pensament polític de Rovira i Virgili. Tanmateix he pogut tenir accés -facilitat per Teresa Rovira -a un document rellevant *l'Estat Català* (1947), on l'intel·lectual tarragoní reflecteix una continuïtat rellevant amb els seus posicionaments especialment desenvolupats a la dècada dels anys vint, partint de la sistematització establerta a *Nacionalisme i Federalisme* (1917). Pel que fa a l'*Hemeroteca Municipal i Biblioteca Nacional de Madrid*, m'han estat d'utilitat per a consultar els diaris republicans "El Sol" i "Crisol" on Rovira i Virgili va escriure entre 1930-1931 i octubre de 1932-juliol 1933, i el 1931 respectivament. També la Fundació Penzol (Vigo) per a localitzar fons hemerogràfic quant a la commemoració de la Triple Aliança a la dècada dels anys trenta[150]. D'altra banda, no m' ha estat possible de localitzar la biblioteca i altra documentació de Rovira i Virgili a l'*Archivo Histórico Nacional (Sección Guerra Civil)* de Salamanca, llevat del que detallo. Igualment, A l'*Archivo Histórico Nacional (Fondos del Ministerio del Interior)*[151]; d) recerques concretes sobre les vinculacions de Rovira i Virgili i el republicanisme catalanista a enclavaments polítics d'incidència republicanista heterogènia:

201-210), *Le courant politique actuel* (pp.213-223), *La Catalogne devant la guerre européenne* (pp. 224-227), *interview de M. Francesc Cambó. La politique espagnole et le problème catalan* (pp.228-231).

D'aquest arxiu particular he consultat les capses "Política interna" i "Catalanisme", sense cap resultat concret pel que fa a dades sobre Rovira i Virgili. Quant a dedicatòries de llibres de Rovira a Puig i Cadafalch a *Historia de los Movimientos Nacionalistas* (6-III-1920): "A En Josep Puig i Cadafalch, arquitecte de bells casals i de la bella pàtria nostra".

[147] Buidatge de correspondència de Rovira i Virgili a l'arxiu del Col·legi d'Occitània i a l'Arxiu Municipal en relació amb la *Maison des étudiants* a l'exili l'any 1939. Als Arxius Departamentals de Tolosa de Llenguadoc no en vaig trobar cap documentació.

[148] La sèrie consultada a L'Arxiu Departamental de L'Hérault [Montpeller] ha estat: AD (34): 4M20, 4M47, 4M39, 4M50, 4M15, 4M14, 4M48, 4M49, 4M16, 4M40, 4M38, 4M39, 4M58, 4M37, 4M32.

[149] Es tracta del Fons 511. La documentació referent a Rovira i Virgili se centra, sense relleu ideològic, però sí amb concreció biogràfica, en aspectes referents al Consell Nacional de Catalunya, Associació dels Amics de la República Francesa i la correspondències mantinguda amb Jaume Miravitlles, director d'*El Poble Català*. Vegeu *infra evolució ideològica i política*, 0.1.5.

[150] "Alento. Boletin de Estudios Políticos", 1 e 2 Xullo/Agosto, 1934, pp. 9-12.

[151] Es tracta de la Serie de Personal. Lligall 444. Per a una recerca d'història del periodisme en relació a Rovira, caldria consultar el Lligall 444 Serie A: Lligall 49 on consta "documentación sobre prensa y publicaciones periódicas catalanas de 1927 al 31 tanto nacional como extranjera. No consta en inventario el nombre de las publicaciones ni el del periodista señalado". Aquesta darrera informació segons lletra (Madrid, 15-VII-1996).

Terrassa, Valls, Tarragona[152], (Lleida, Figueres, Girona, Igualada, Manresa, El Vendrell) i Reus[153]. Aquests casos de recerca mostren com el recurs a la història local és útil a l'hora de cercar correspondències entre la capital del país i capitals de comarca que han dut una activitat política o cultural significativa, tal com esmenta Pere Anguera en la relació entre irradiació (biunívoca) de premsa comarcal a Barcelona[154]; e) correspondència auxiliar d'interès quant a la contextualització de la trajectòria de Rovira: Jordi Rubió i Balaguer, Antoni Rubió i Lluch[155], Gabriel Alomar[156]; f) història oral: Bladé i Desumvila[157], Victòria

---

[152] Pel que fa a l'estudi dels nuclis catalanistes del Camp de Tarragona és obligada la consulta a Mercè COSTAFREDA: *Orígens del Catalanisme a Tarragona* (1900-1914)[1988]. L'aportació de Costafreda pel que fa a Rovira és situar-lo en els cercles federalistes per a destacar la tasca de la seva catalanització. La línia de treball sobre el catalanisme al Camp de Tarragona es veeu continuada amb el "Dossier": *Orígens i vertebració del Catalanisme reusenc* per Jordi TOUS I VALLVÉ (pp19-26); *Pere Lloret i el Catalanisme a Tarragona* Per Mercè COSTAFREDA (pp.26-30); *El Catalanisme a la Conca de Barberà* per Andreu MAYAYO I ARTAL (pp.30-35) a "Lligalls. Revista d'Història", desembre 1990, núm. 2. Pel que fa a Rovira i Virgili cal destacar el monogràfic d'Òmnium Cultural de Tarragona (fruit de la commemoració del trentè aniversari del traspàs del polític), "El Balcó. Revista cultural del Tarragonès", juny de1980, amb articles de Bladé i Desumvila, Carod-Rovira, Joan Triadú, Leandre Amigó, Fèlix Cucurull, Josep Faulí, Domènec Guansé, Jordi Moran i Clanxet, i el buidatge no exhaustiu però molt significatiu quant a la relació de Rovira amb Tarragona als vint i trenta: Rovira i Virgili i el "Diari de Tarragona" (1927-1936), per Salvador J. Rovira i Gómez. Pel que fa a bibliografia local de Rovira i Virgili, m'ha estat d'utilitat l'obra inèdita de l'editor del "Diari de Tarragona", Josep VIRGILI I SANROMÀ: *Notes per a un diccionari tarragoní*, Vol. XXXIII [Rev-Rui] [s/d]. Vegeu també el buidatge sistemàtic de la premsa republicana arreu del Camp de Tarragona a Pere ANGUERA, Antoni GAVALDÀ, Xavier PUJADES: *La premsa a la Província de Tarragona durant la Segona República (1931-1936)*, Diputació de Tarragona, 1996.

[153] Per a l'anàlisi dels nuclis catalanistes i nacionalistes reusens contemporanis és obligat de consultar la miscel·lània de Pere ANGUERA: *L'Ombra de l'Estel Blanc. Estudis sobre el Catalanisme polític*, AER, Reus, 1989, centrada sobre l'evolució de la consciència nacional reusenca (tractada anteriorment per l'historiador el 1978) (pp19-91) i en la síntesi biogràfica de Joaquim de Santasusagna (pp.135-153). Darrerament el Centre de Lectura de Reus ha editat dues conferències de Rovira pronunciades entre 1932 i 1933 al voltant de les vinculacions entre la conjuntura de la negociació de l'estatut d'autonomia de 1932 i la catalanització interior, tema recurrent en el pensador polític [Catalunya i l'autonomia i La Catalanització general, 1996 amb "pròleg" introductori de Josep Murgades]. El tema de fons en aquestes dues conferències per Rovira és que "la màxima llibertat ha de correspondre a la màxima consciència nacional" p.16; o "si la nostra catalanització no és prou total i intensa, no podem anar més enllà d'on ara ens trobem", p.19. Heus ací, de nou, el lligam entre consciència nacional -com a condició necessària- i condició política, com a condició suficient. Antoni ROVIRA I VIRGILI/ Teresa ROVIRA I COMAS: *Conferències al Centre de Lectura de Reus*,Ed. Del Centre de Lectura, Reus, 1996.

[154] Pere ANGUERA: *El catalanisme en la historiografia catalana*, "Recerques", 29, pp. 60-83 i esp. 73-74.

[155] Es tracta de la correspondència mantinguda entre Rovira i Virgili , Jordi Rubió i Balaguer i Antoni Rubió i Lluch entre 1926 i 1934. Les lletres de Rovira a Jordi Rubió, des de la "Revista de Catalunya", són del 6-X i 5-XI del 1926. En la primera lletra Rovira acusa recepció de la lletra de Jordi Rubió acompanyant un article del pare [Rubió i Lluch]: "Estic content de portar la seva feina a les nostres planes". La lletra adreçada el 5-XI-1926, fa referència a la publicació del mateix articcle de Rubió i Lluch [La gestació i el contingut de la "Història d'Atenes", de Gregorovius, en el seu aspecte català, "Rev. de Catalunya", 29]. D'altra banda, Rovira adreça una targeta postal de record a Antoni Rubió i Lluch des de Tarragona el 31-XII-1934: "Al mestre de tots els historiadors catalans d'ara, desitja bon any nou i llarga vida el seu devot" [ARV]. Agraeixo a la família Rubió l'accés a aquesta documentació.

[156] Es tracta de les lletres següents dipositades a la "Biblioteca Nacional" d'Espanya (St: Arch GA/6/39): lletra de Rovira a Gabriel Alomar (25[?]-IV-1912), un agraïment de Rovira per la publicació de dos articles d'Alomar a la "Revista de Catalunya": *De Bentham a Keir Hardie* (3-IV-1912) i *Irlanda i Catalunya* (24-IV-1912). Cartes del 17-VI i 4-VII. 1924 i 6-II-1925, referents a la col·laboració d'Alomar a la "Revista de Catalunya" [vegeu *infra*: 'Evolució biogràfica i intel·lectual'] i lletra de Rovira de l'11-II-1927, pertanyent a un editorial de Rovira sobre Alomar, aparegut a "La Publicitat".

Palau[158], Josep Maria Ametlla -fill de Claudi Ametlla[159]-, Josep M. Cadena[160], Josep-Maria Murià[161], Marc-Aureli Vila[162], Annà Murià[163], Fèlix Cucurull[164], Carles Sentís[165], Avel·lí

---

[157] Entrevista (Barcelona, 21-II-1995). Per Bladé, Rovira va ser un "Intel·lectual complet" que va abastar l'"empremta definitiva" amb la *Història Nacional de Catalunya*.

[158] Entrevistada a Tarragona el 25-IX-1995, fou qui m'assabentà que el seu germà, Aleix Palau, era "encarregat de port" dels nòlits de Macià Mallol, a l'ocasió del primer exili de Rovira i Virgili -amb Nicolau d'Olwer i Leandre Cervera- el gener de 1924 a Tolosa de Llenguadoc, a bord del vaixell transportador de botes de vi "Danielito" que feia el recorregut Tarragona-Sèta-Masella. Sobre les característiques i desplaçaments d'aquest vapor al llarg de 1923, quan féu 10 sortides (una de les quals, doncs, amb Rovira i Virgili): Junta de Obras del Puerto de Tarragona: *Memoria que manifiesta el estado y progreso de sus obras. Datos estadísticos de su tráfico y relación de ingresos y gastos durante el año 1922-1923*, (s/p), Tarragona, 1923. [AHPT].

[159] Entrevista mantinguda el 18-II-95, on observava que en Rovira pesava el passat republicà federal i que era un "home d'esquerra"; que Claudi Ametlla veia Rovira com a intel·lectual, que l'etapa d'"El Poble Català" era la praxi d'un "catalanisme autèntic"; que Ametlla féu de pont entre l'agència Havas i la revista "Ibèria" i que l'autor de les Memòries no compartí -contràriament a Rovira i Virgili- l'estratègia de separació entre Acció Catalana Republicana i Esquerra Republicana. A més, el fill remarcà que la *Història Nacional de Catalunya* era de "combat", mentre que el programa historiogràfic de Soldevila era més "crític".

[160] Entrevista mantinguda l'1-III-1995. Aquest periodista concep Rovira com un "teòric"; en valora "una lírica pròpia"quant al periodisme, com també que "té pensament propi d'estructuració de país. És un teòric". Una valoració de la tasca periodística, més rellevant que no pas la d'historiador o política a J. M. CADENA: *Antoni Rovira i Virgili, Periodista*, "Diario de Barcelona", 2-VIII-1970.

[161] Josep Maria Murià escrivia que "n'era un admirador pels seus articles editorials, primer a "La Publicitat", després a "La Nau" i també pel que deia en els seus discursos, de sòlid contingut i molt ben estructurats, fins gramaticalment. La seva ideologia nacionalista socialitzant m'entusiasmava força. Llavors jo no era encara separatista militant. Quan es va separar d'Acció catalana per formar Acció republicana, seguit per Leandre Cervera, pel jove Josep Tomàs i Piera i alguns més, és clar em vaig fer soci del seu partit. Era quan jo assistia a casa del doctor Cervera, on treballava el comitè pro-presos que liderava la seva senyora. Quan jo feia reportatges d'esport a "La Publicitat" havia sentit dir al personal de la impremta que de vegades en Rovira, tard del vespre, dictava l'editorial al linotipista, per no haver tingut temps d'escriure-la. Això demostra la facilitat que tenia per expressar idees. En fondre's Acció Catalana amb Acció Republicana, jo el vaig seguir, però quan ell se'n va anar a l'esquerra, perquè volia ser diputat, il·lusió de tota la seva vida, jo no el vaig seguir, puix que ja m'havia format com a separatista. En Rovira mai no el vaig tenir com a ídol, peò sí que el vaig admirar sempre, pel seu valor com historiador, per la seva intel·ligència, per la seva fermíssima catalanitat i també per ser un home molt bo. I aquesta admiració meva no va disminuir quan les nostres militàncies polítiques eren oposades. Sempre vaig creure, però, que en el seu fur intern hi havia un sentiment independentista" (Guadalajara, Mèxic, 7-VIII-1995). Posterioment remarcava que "amb en Rovira i Virgili no hi vaig tenir cap tracte directe. Llegia molts dels seus escrits i n'escoltava bastants discursos. Per això va contribuir molt en la formació de la meva catalanitat. Vaig ingressar al seu partit, Acció Republicana, poc després d'haver-se format [1930], per conducte del Dr. Leandre Cervera, a casa del qual ens reuníem els que formàvem el comitè pro-presos que presidia la senyora Cervera, assistida per la meva germana [Anna Murià]" (Lletra des de Guadalajara [Mèxic], 25-IX-1995). Per a les relacions de J.M. Murià amb Leandre Cervera o Rovira i Virgili al si del Partit Catalanista Republicà. I per a l'ascendent de Rovira com a periodista i historiador: Josep Maria MURIÀ: *Vivències d'un Separatista*, El Llamp, Barcelona, 1985, pp. 21-23.

[162] Entrevista mantinguda l'u de març de 1995. Aquest geògraf el va conèixer devers 1928: "ens presentàrem a la redacció de "La Nau" situada a la Via Laietana núm. 68 de Barcelona, davant per davant d'un cinema i demanàrem de veure el director. Teníem 20 anys. Ens introduí, creiem recordar-ho bé, un amic de jove d'en Rovira i Virgili i com el tarragoní. Un fidel a l'home i a la causa [...]. El nivell de veu de l'introductor s'elevà obstensiblement car en Rovira i Virgili era força sord. Resumint: vaig sortir del despatx moblat en gran senzillesa amb el carnet de periodista de "La Nau" a la butxaca, no cal dir que ad-honorem, i amb l'encàrrec de recollir les notes que de tant en tant proporcionava la rectoria de la Universitat de Barcelona a la premsa. Certament poca cosa fer car les notes eren escasses. El carnet que per les contingències viscudes qui sap on va anar a parar, ens serví per estar presents a la inauguració d'un Col·legi Major per a estudiants a les proximitats de Vallvidrera. Els generals espanyols Primo de Rivera i Martínez Anido també s'hi feren presents. El general Primo de Rivera, en el moment del brindis, saludà els periodistes que cobrien la informació preguntant-nos a cada un de quin diari érem. En el nostre cas diguérem que de "La Nau" i el dictador ens va dir: me suena a separatista. El general Martínez Anido ens va llançar una mala mirada. El representant d'"El Noticiero", un periodista veterà amb alguns anys a sobre, agafant-nos del braç ens conduí fora del recinte bo i dient-nos: "Marxeu tot seguit; la mirada d'en Martínez Anido no m'ha agradat".

Artís Gener[166], Josep Miracle[167], Artur Bladé Desumvila[168], Leandre Amigó[169], Joaquim Ventalló[170], Raimon Galí[171], Núria Folch[172], Josep-Maria Lladó[173] -l'arxiu del qual no he

---

[163] Pel que fa a Anna Murià (Terrassa, 4-VII-1995). Murià situà la coneixença de Rovira al voltant dels ays trenta. Va conèixer-ne la dona per a la campanya de la llibertat dels presos polítics sota la dictadura de Primo el 1930; a través de la qual va demanar a Rovira escriure a la secció de dones de "La Nau". Per Murià Rovira era un "intel·lectual de primera línia", els articles del qual a "La Nau" tenien un ressò social significatiu. "Molta gent comprava "La Nau" per llegir l'article de Rovira i Virgili". En va destacar que "era molt socialitzant" I que, en definitiva "La Nau" tenia "més sentit social que "La Publicitat". A més, els articles de Rovira li emfasitzàren el republicanisme, el "sentiment independentista" i el "sentiment de la llengua".

[164] Entrevistat el 15-IX-1995 destacant de Rovira el seu "catalanisme d'esquerres", la "tasca política", l"activisme pedagògic" i remarcant-ne una tradició que partiria de Narcís Roca i Ferreras i Domènec Martí i Julià. Cucurull començà de conèixer els escrits de Rovira a través de la lectura del "D'ací D'allà" als anys trenta i en la seva participació en la Joventut Catalanista d'Arenys de Mar. En la joventut de Cucurull, Rovira era una dels referents nacionals que constituïen un guiatge ideològic juntament amb Pi i Margall o Domènec Martí i Julià. Cf.: Fèlix CUCURULL: *Catalunya, República i autonomia (1931-1936)*, La Magrana/ Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1984, p. 6. Aquest intel·lectual i polític s'ha centrat en Rovira i Virgili a *Panoràmica del Nacionalisme Català*, Vols: IV, V, VI, Edicions Catalanes de París, 1975, tot donant una nota biogràfica al volum IV (pp.459-460), destacant la militància a la Unió Catalanista. A *Rovira i Virgili, escriptor polític*, "Taula de Canvi", gener del 1980, núm. 19, (pp. 75-88), centra l'objectiu de Rovira en l"alliberament nacional dels Països Catalans", p .87. Encara que remarca que "en alguns aspectes [la idealitat de Rovira] resulta menys actual que el de Roca i Ferreres i el del doctor Martí i Julià" , p.88. A *Catalunya, Nació Somesa*, Nova Terra, Barcelona, 1981, una síntesi de la història del catalanisme, Cucurull dedica un espai a Acció Catalana, pp.78-83

[165] Entrevista el 23-IX-1995. Sentís va conèixer Rovira a "La Publicitat", bo i destacar-ne la tasca de periodista expert en temàtica internacional.

[166] Entrevistat el 5-II-1996 Avel·lí Artís tingué referència de Rovira en el període 1923-1924 a l'Escola Catalana Mossèn Cinto, on Josep Parunella feia llegir fulls de "La Mainada" i editorials de "La Publicitat", i al Foment Autonomista Català. A partir de 1939 hi va relació a Perpinyà i a la Casa dels Bombers de Tolosa de Llenguadoc. Una refereència coetània pel que fa al referent de "La Mainada" i dels editorials de "la Publicitat" a Alexandre CIRICI: *Nen, no t'enfilis*, El Dofi, Barcelona, 1972, pp. 105-106. Aquest darrer exemple, que en projecció va ser un intel·lectual socialista, exemplifica l'espectre de dentre esquerra social que volia concretra el programa rovirià.

[167] Entrevista a Mollet del Vallès (17-XII-1995). Remarcà la tasca pedagógica de la *Història Nacional de Catalunya* i les vinculacions de Rovira amb Pompeu Fabra.

[168] Entrevista mantinguda el 21-II-1995, on reivindicà la categoria d"intel·lectual complet" per a Rovira, remarcà que els teòrics francesos era els de "referència" i que la *Història Nacional de Catalunya* era una "empenta definitiva".

[169] Entrevista a Barcelona (13-X-1996). L'opinió de Leandre Amigó, amb un èmfasi especial a la tasca de periodista a l'època de "La Nau" i de la tasca d'historiador, no va diferir del retrat -destacant el vessant humanista-"Rovira i Virgili, Gran Prosista" a *La Frontera de l'oblit*. Ed. Selecta, 1983, pp. 44-46. També, *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, "Ateneu", 3er trimestre 1987, pp. 23-24, [publicat posteriorment a *Semblances. Testimonis d'una cultura*, Columna, Barcelona, 1990, pp. 88-93] on Leandre Amigó concep "La nacionalització de Catalunya"- en el context de l'obra de Prat de la Riba- com un "programa d'acció" i, pel que fa al programa polític, "accentuava la seva posició catalanista nacional i socialitzant, però no marxista", p.23 i ss.

[170] Entrevista mantinguda el 29-VI-1995. Ventalló destacà que la relació amb Rovira, malgrat les crítiques des de "L'Opinió" on a partir de 1928 escrivia Ventalló, era unitària amb el catalanisme ("es tractava de fer catalanisme"). Interpretava Rovira com que "més aviat era d'esquerra" i que era "més ideòleg que polític". Aquesta ideologia es produïa, segons Joaquim Ventalló, des de l'articulisme. D'aquest periodista la semblança biogràfica que en fa a partir de la biografia de Bladé i Desumvila a *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, "Recull de Blanes", núm. 1482, 13-IV-1985. En destaca la vessant de "poligraf i gran patriota". També, Joaquim VENTALLÓ a *Rovira i Virgili, director de "La Publicitat"*, "La Vanguardia", 28-XII-1982, on constata que Rovira en fou director a partir del 3-I-1927 i que, segons Ventalló, quan va exercir la direcció de "La Nau", va ser succeït per Martí Esteve.

[171] Entrevista el 18-III-1997. Galí destacà que la *Història Nacional de Catalunya* era un "programa polític ple d'intencions"

[172] Entrevista el 26-X-1998. Núria Folch definí Rovira com a "militant de ciutadania"

pogut consultar en no ser dipositat finalment a l'arxiu Montserrat Tarradellas Macià de Poblet- i Lluís Icart Leonilla[174]. Tampoc no m'ha estat possible d'entrevistar el periodista Josep Maria Xicota[175]. En canvi, Emili-Granier Barrera destacava de Rovira i Virgili: "evidentment, Rovira no era marxista. Tampoc no penso que fos antimarxista -Marx mateix havia dit 'no sóc marxista'- i penso que l'error greu d'Acció Catalana, republicana o[?] menys republicana, fou no aliar-se amb Esquerra Republicana i l'aleshores Unió Socialista. En realitat, com sembleu sostenir, és podia considerar Rovira més o menys com un radicalsocialista francès de l'època tipus Herriot, per a entendre'ns. [...] En efecte, hi ha certa part de voluptuositat en la creació política sincera. I, en efecte, allò que pot determinar el futur d'un poble és la *voluntat actual de persistir*. La fidelitat de Rovira a les tesis pimargallianes més modernes -*La reacción y la revolución* és encara actual- és una altra característica a retenir"[176]. Granier mateix en el traspàs de Rovira constatava que la constant de la seva trajectòria era "el periodisme militant dins el camp nacional i republicà [...]. El patriotisme, en el sentit més noble del mot, el va portar a tot arreu"[177].

També Jaume Ros, des de la concepció d'Estat Català, remarca l'ascendent ideològic de Rovira: "Forçosament, des del punt ideològic i doctrinal no se'l podia menystenir. Tampoc no en teníem tants [ideòlegs]. El que sí que puc dir, que tota la gent rectora d'Estat Català, i, en aquest cas quan era l'organització de les Joventuts a dins de l'ERC, havien begut en les fonts nacionalistes d'Antoni Rovira i Virgili. Òbviament, el seu pensament era tan sobiranista com ho pugui ser el de qualsevol pensador actual. A més, el seu pas des d'Acció Catalana a l'Esquerra Republicana no va significar-li cap afebliment, sinó que possiblement s'hi trobà més còmode, ja nacionalment parlant, ja que l'ERC estava uns graus més amunt"[178].

---

[173] Entrevistat el 20-IX-1995, va començar a conèixer Rovira i Virgili a la redacció de "La Nau", amb Joan Sacs, Enric Palau, Felip Greugés, Joaquim Vilar, Josep Maria Massip. Va fer el seguiment del viatge de Rovira i Virgili i Bofill i Matis a Madrid per a entrar en contacte amb José Ortega y Gasset, Gregorio Marañón, Pérez de Ayala i els presos polítics del Comitè Revolucionari: Alcalá Zamora, Miguel Maura, Álvaro de Albornoz, Largo Caballero, José Giral, Ángel Galarza, Sánchez Guerra el febrer de 1931. Posteriorment Josep M. Lladó aprofundí la relació amb Rovira a "La Publicitat" el 1930, del qual valorava el periodisme com una dimensió de la literatura. La relació més estreta però es va donar quen Lladó va ser director a "La Humanitat" entre l'octubre de 1936 i juliol de 1937. A l'exili hi coincidí a Montpeller entre el Nadal de 1939 i 1942 sobretot a la Tertúlia del Cafè de l'Esplanada. Mantenien correspondència a partir de 1945, coincidint amb la col·laboració de Rovira a "Per Catalunya", de Niça, (1945) d'on era director literari Josep Maria Lladó. Vegeu també: Josep M. LLADÓ: *Rovira i Virgili, director de "La Publicitat"*, "La Vanguardia", 28-XII-1982; p. 31. I Joan TORRENT/ Rafael TASIS: *Història de la Premsa Catalana*, Vol.II, Bruguera, Barcelona, 1966, p. 611.

[174] Em va contextualitzar la seva relació amb Rovira i Virgili en temps de la militància d'Acció Catalana Republicana. Entrevista (Tarragona, 14-III-1996).

[175] Per a una visió de la difusió i de redactors de "La Publicitat", dels seus inicis periodístics i a "La Nau", vegeu "Josep M. Xicota" a Josep M. FIGUERES: *12 periodistes dels anys trenta*, Col·legi de Periodistes, Barcelona, 1994.

[176] Lletra de Granier-Barrera (Barcelona, 24-I-1996).

[177] *A. Rovira i Virgili/* Granier-BARRERA,[Emili], "Ressorgiment", gener de 1950, núm. 402, p. 6513

[178] Lletra de Jaume ROS (Escaldes-Engordany, 12-XI-1996).

La utilitat d'aquestes fonts orals i epistolars han servit per a situar esdeveniments o situacions (l'"ambient") del que formà part el propi Rovira i Virgili, de les quals destacaria el retrat ideològic -amb les limitacions de la ideologia de Rovira- i la valoració literària [*Teatre de La Natura*] d'Emili Granier- Barrera; la funció catalanitzadora del "Diario de Tarragona" entre 1927-1936 i l'ambient catalanista republicà a través de la tasca d'Acció Catalana Republicana a Tarragona i la coneixença que tingué de Rovira a través dels mítings polítics al Metropol per part Lluís Icart Leonilla; la semblança genèrica i la caracterització periodística de Rovira a càrrec de Carles Sentís en el marc de "La Publicitat"; i el debat el 1945 sobre l'autodeterminació o la recuperació de l'Estatut de 1932 entre militants del Front Nacional de Catalunya, Rovira i Esquerra Republicana per part de Joan Casanovas[179].

0.0.5. **Agraïments**. Aquesta recerca no hauria estat possible sense l'atenció i la generositat, entre d'altres, de Felip Calvet i Teresa Rovira, Albert Roqué, Rosa Cruelles, Roser Incenser, Helena Virgili, Rosa Molas, Teresa Buixó i Montserrat de Anciola, Montserrat Catalan, Marc Taxonera, Eulàlia Miret, Olga Giralt i Mercè Bruguera i Víctor Hurtado. D'altra banda, la direcció pacient del Dr. Pere Anguera i Nolla ha estat determinant, com també ho han estat l'ajut constant i rigorós de Montserrat Corretger. Igualment, he d'agrair els ajuts del Centre d'Història Contemporània, la Fundació Jaume Bofill i el Consell Assessor de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. Per part de les indicacions científiques, he de regraciar l'atenció dels Drs. Antoni Jutglar, Isidre Molas, Anna Sallés, Joan. B. Culla, Àngel Duarte, Hilari Raguer, Alfred-Pérez Bastardas, Enric Pujol i Jaume Sobrequés.

[179] Entrevista (Barcelona,10-X-1995).

A) ELS FETS

0.1. Evolució ideològica i política. En aquest apartat tracto de cercar els punts ideològics que articulen la biografia de Rovira en funció del context polític. He tractat, doncs, de recórrer el fil conductor de la ideologia nacional i social d'acord amb les conjuntures polítques diverses, amb la bibliografia establerta i amb les noves dades a les quals he pogut accedir.

0.1.1. De la joventut republicana federal al nacionalisme republicà (1900-1914)[180].

"Si l'ambient ho permet y l'hora es oportuna, insistiu en la rectificació en el problema nacionalista, ampliant la reclamació que entaula la nostra conciencia nacional. Perqué això es avui lo que ens distingeix y caracteritza en l'acció republicana, lo que alhora pot donarnos forsa en el nostre poble" (lletra de Lluhí i Rissech a Pere Coromines [Llinars del Vallès, 15-VII-1910]).

Humbert Torres, republicà d'esquerres lleidatà, destacava que Rovira va ser "educat en l'amor a la llibertat i en les virtuts del federalisme de Pi i Margall"[181]. En el context històric aquesta apreciació no era gratuïta ja que Rovira valora especialment el període transcorregut entre l'Exposició Universal de Barcelona (1888) i la Solidaritat Catalana (1906). Era un temps polític que simbolitzava "dos grans moments de la Catalunya Contemporània. La creixença econòmica de Barcelona promogué aviat la creixença espiritual de Catalunya"[182]. Aquest marc general és condicionador per a esguardar la dinàmica dels republicans federal tarragonins. En efecte, la trajectòria al si del nucli republicà federal tarragoní es caracteritzava per una crítica continuada al sistema restauracionista espanyol, pel canvi social regeneracionista -marcat per una actitud romàntica (com a sinònim d'idealitat transformadora)[183]- i l'"esperit federal" de 1894[184]. De fet, per Rovira aquest programa federal

[180] El context cultural tarrgoní era molt limitat culturalment i intel·lectual en el marc d'una Barcelona centralitzadora: "era una devastació. No deu ésser avui gaire més florit, ni molt diferent del que és a tota la província catalana. Barcelona, cap monstruós d'una Catalunya massa petita, ho engoleix tot. Em sembla, però, que Tarragona, aleshores i ara, és, tocant a manifestacions espirituals, particularment pobre". *A. Rovira i Virgili*/ Carles SOLDEVILA, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1925, p. 20.

[181] *El Comiat d'Humbert Torres,* "La Humanitat", 31-XII-1949. Manuel de Montoliu interpretava coetàniament l'aportació republicana i d'esquerres d'Humbert Torres a partir d'una de la trajectòria del catalanisme progressista, tenint com a exponents Pi i Margall, Valentí Almirall i el nucli de "L'Avenç", i definint-ne el sentit com a "tres moments d'esforços generós pera oposar les tendencies progressives a la corrent conservadora o regressiva, que impedia l'expandiment integral en tots els aspectes del nacionalisme català". *Gloses de* "Futurisme" [Gabriel ALOMAR], "El Poble...", 2-IX-1905.

[182] *La Catalunya Contemporània. Una conferència de Joan Sardà*, "Germanor. Revista dels catalans de Xile", abril-maig, 1948, p.8.

[183] Carles SOLDEVILA *Op. Cit.*, P. 19. Quant a remarcar els "trets anticlericlas i socialitzants" , Josep M . SALRACH I MARÉS: *Rovira i Virgili entre el catalanisme liberal i el catalanisme polític*, "Canigó", 7-XII-1974, p. 7

establert per Pi i Margall representava la idealitat federal que era més moderna i progressista que les Bases de Manresa com a formulació catalanista. El federalisme de Pi conceptuador de les nacionalitats precedia el catalanisme corporatiu de 1892[185]. I aquest punt assenyala la vigència de Pi i Margall. Aquest marc també mostra una continuïtat ideològica explicativa en els primers posicionaments i intel·lectuals d'Antoni Rovira i Virgili (1882-1949)[186] en l'escenari tarragoní, en el qual "la nostra joventut avançada [se sentia] mig anarquista i mig catalanista"[187]. La trajectòria de Rovira, doncs, se situa en els nuclis intel·lectuals que volen recuperar els ideals republicans de 1873-1874 concretats en la "democràcia liberal, de la justicia electoral, de la llibertat de pensament, d'impremta, de culte, amb un compromís formal anticentralista i autononomista"[188]. Era una conjuntura de participació de Rovira en actes polítics arreu del país, quan alhora estava estudiant a Barcelona per a difondre l'ideari de Pi i Margall i els principis de juny de 1894 com a tasca de pedagogia política en una conjuntura d'impuls social del Partit democràtic Federal dins d'una ideologia positivista-evolutiva: "[...] *Los jefes se hunden, desaparecen, mueren; las ideas perduran. Por eso el federalismo confia en el porvenir, siempre justiciero, preñado de esperanzas; en la Evolución, que realiza todo lo racional; en el Progreso, que hace practicables concepciones sublimes que en sueños un día generosos visionarios. Prediquemos sin cesar y sin desmayos el Programa federal, resumen de cuanto queremos; abierto, muy abierto á las innovaciones que el tiempo vaya haciendo posibles. Llevémosle á las ciudades, á los pueblos rurales, á las llanuras fértiles y á las escarpadas cordilleras. Introduzcámosle en los talleres, en las fábricas, en las Universidades, en el hogar de las familias. Sus párrafos, hermosos como toda la prosa de Pi y Margall y grandes como todos sus escritos doctrinarios, harán sentir allí donde haya razones, que sientan y hará pensar allí donde haya cerebros que piensen. Los*

---

[184] Una lectura política juvenil de màxima influència va ser "El Nuevo Régimen" a més dels articles i treballs de Pi i Margall, i l'estètica d'Espronceda, car la formació escolar tingué poc ascendent en Rovira. A. ROVIRA I VIRGILI: *Quinze articles*, Institució de les Lletres Catalanes, Barcelona, 1938, p.9

[185] En un context de reivindicació de Pi i Margall enfront dels posicionaments regionalistes/biologistes del catalanisme conservador, Rovira en reivindicà l'esmentada la vigència a *Perennitat de Pi i Margall* ["La Nau", 29-XI-1928] a *Lectura de Pi...*, pp. 6-7.

[186] Nascut el 26-XI-1884. La notació de l'acta de naixement a Jutjat de primera instància de Tarragona (Registre Civil) Tom 36, foli 19.

[187] Pel que fa a les lectures modernistes i regeneracionistes europees, A. ROVIRA I VIRGILI, *Op. Cit*, p. 17

[188] Alfred-Pérez BASTARDAS, *Op. Cit*, p.13. Rovira i Virgili commemora la proclamació de la I República de 1873 a *La República española*, "La Avanzada", 8-II-1902. La concepció autonomista era concebuda per tots els nuclis territorials federalistes que assumien les doctrines de Pi i Margall com a principi que sintetitzava el dret individual amb el dret col·lectiu" lo complet desenrotllo de la vida social d'un ser individual o col·lectiu. No es solzament l'home, element primordial de la gran família humana, lo que te'l dret á la vida d'un modo absolut y de tot punt indiscutible; sinó que tenen igual dret y en la mateixa forma indiscutible y absoluta tots los organismes socials d'ell derivats qu'enllassan y ordenan cada una de las individualitats dintre

jóvenes federales han de traducir su entusiasmo en actividad fecunda, tomando parte principalísima en la cruzada redentora; que sola será redentora la que substituya ideas caducas por doctrinas nuevas, no la oponga una denominación á otra denominación, unos hombres á otros hombres [...]"[189]. Des d'altres trajectòries, com la de Pous i Pagès, aquesta convergència ideològica és palesa, car Rovira, com el literat, "apareix [...] amb obertes simpaties per l'esquerra, que des de la República creu que es podrà laïcitzar el país, evitar el caciquisme que fomenta l'endarreriment, i fer realitat la política federal de l'ex president i filòsof Pi i Margall"[190].

Claudi Ametlla, amic d'infantesa i company de militància política de Rovira, ens retrata amb precisió aquell ambient: "L'ideari dels federals tarragonins es podia dossificar així: un quaranta per cent d'anticlericalisme; un trenta per cent d'essències republicanes i l'altre trenta per cent es repartia entre federalisme i proletarisme tirant a anarquista. Em sembla que per tot Catalunya -i, pocs o molts, els federals no mancaven en cap contrada, ni en cap població de mitjana importància- la proporció era semblant. A tot arreu es consideraven els més purs i autèntics republicans. I com que això ho identificaven en la rojor, també eren els més roigs. Els de Tarragona miraven amb algun menyspreu els altres republicans, que eren generalment gent benestant. Ara diríem que això els feia un complex de superioritat"[191]. Aquest "retrat de família" -que situava Rovira en posició relativament avançada quant als alres militanst republicans[192]- incloïa amb matisos *nacionalitaris* el jove Rovira, que féu oscil·lar la trajectòria política entre Tarragona i Barcelona, en l'ocasió d'iniciar el cursos de Dret (estudis que hagué d'interrompre i que acabà el 1915)[193]. Aquests matisos es

---

de la col·lectivitat suprema. Lo que nei del home porta quecóm de la seva vida y ve enrotllat dels mateixos atributs y drets consemblant": *Autonomisme pràctich/* G[eroni] Estrany,"Gent Nova", 14-VIII-1903, pp. 5 i 6.

[189] "El Nuevo Ideal", 6-VI-1903. Rovira i Virgili participa en una vetllada al Centre Federal de Mataró en record de Pi i Margall com a representant de "La Avanzada", juntament amb Ignasi Bo i Singla, Lluís Martorell, Francesc Floriach, Josep Planas i un participant de cognom Tortella. Els fragments de l'article -inèdit- de Rovira , a "El Nuevo Ideal", Mataró, 20-VI-1903, *La propaganda del programa.*

[190] M. Àgels BOSCH: *Op. Cit.*, p. 38.

[191] Claudi AMETLLA: *Memòries polítiques (1890-1917).* Ed. Pòrtic, Barcelona, 1963, p. 149.

[192] "La Justicia" (12-VI-1902) destacava, quant a una certa capacitat de lideratge de Rovira, que era un "Joven estudioso que llegará muy lejos sino desmaya en su laboriosa tarea de estudiar para saber revelando en sus palabras, conocimientos poco comunes y convicción profunda en los principis de libertad". També Claudi AMETLLA a Op. Cit., p.,156 remarca que Rovira era "element indispensable" quant a l'oratòria i al periodisme.

[193] Fet que comportarà, per exemple, que la direcció de "La Avanzada" entre mitjan maig de 1903 fins febrer de 1904 recaigui en Claudi Ametlla ("La Justicia", 28-V-1903 i 14-II-1904). Quant a la trajectòria acadèmica de Rovira comença a l'Institut Martí i Franquès quan s'examina de grau de batxiller el curs 1899-1900. L'examen d'ingrés a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona el realitza el 10-IX-1900. L'examen de Grau de Llicenciat el realitza el 8-III-1915 examinat-se sobre *El régimen del salario* [tema 18] i *De las diversas formas del mandato mercantil y en especial del contrato de comisión.* [tema 72]. Pel que fa a la primera prova sobre el salari, reflecteix un coneixement de diverses teories coetànies: " [...] *Los inconvenientes son especialmente señalados por los socialistas, que ven en el sistema del salariado una verdadera iniquidad. Dicen que el valor del trabajo del obrero es superior al salario que cobra, de manera que el capitalista le*

relacionaven amb l'actualització intel·lectual d'aquell esperit federal de juny de 1894 que Pi i Margall establí en fundar el Partit Federal[194]. En efecte, el nucli de la Joventut Federal, agombolada al si del Centre Federal[195], mantingué una concepció federal no unitarista -en el marc de la renovació doctrinal republicana davant la Unió Republicana[196]- en l'aspecte de l'organització política peninsular aplicant el principi de lliure pacte entre nacionalitats (mot a l'ús entre els federalistes de l'època per referir-se a les nacions), fet que l'anà diferenciant dels federalistes que fundaren *La Justicia* (1900-1906), on Rovira intervingué com a director i redactor d'articles tant polítics com literaris[197].

L'activitat d'agitació política de *La Avanzada* (1902-1904), "fulla de caire republicà federal"[198], amb Rovira i Virgili, Bru i Ferrer i Claudi Ametlla, plantejà -en un context de pròpia evolució ideològica dels joves federals tarragonins- la via establerta per Pi i Margall des de la realitat plurinacional peninsular; tanmateix, no ho féu com a "concessió" de l'estat vers aquestes comunitats. Aquesta era la principal diferència entre els partidaris del federalisme centralitzador d'Eduardo Benot i el dels seguidors de l'autor de *Las Nacionalidades*. El procés de diferenciació de les dues línies federals quallà el juny de 1904 quan el Consell Republicà Federal de Catalunya aconduït per Francesc Pi Sunyer establí l'assumpció del fet nacional per part del federalisme[199] que, en el cas del jove militant tarragoní, acabà en la participació -amb la ponència "Estudi del moviment obrer

---

usurpa una parte del producto de su trabajo. Añaden que el salario sujeta al obrero a una servidumbre con relación al patrono, y consideran que los proletarios modernos representan la evolución histórica del tipo del esclavo antiguo y del siervo medieval. Afirman además que el obrero carece de interés respecto del resultado y la prosperidad de la industria , pues él siempre cobra lo mismo. En los últimos tiempos, se ha preconizado el sistema de substituir el salario por una participación en los beneficios o, mejor aún, un sistema mixto por el cual, además del salario obtenga el obrero dicha participación. A esta tendencia obedece un proyecto defendido en Francia por M. Briand, en el cual se establecían para las industrias dos clases de acciones: acciones de capital y acciones de trabajo. El salartio se puede calcular a tanto por día, o por un período fijo de tiempo, o a tanto por pieza o unidad de trabajo. Esta última forma es el llamado trabajo. Esta última forma es el llamado trabajo a destajo [...]. *Los salarios están sometidos a la ley de la oferta y la demanda.* [...]. *La cuestión del salario da origen a numerosas huelgas obreras. Los trabajadores aspiran a la vez a elevar los salarios y a disminuir las horas de trabajo*". [Expedient d'Antoni Rovira i Virgili. AUB].

[194] *Manifiesto y programa del partido republicano democrático federal de 22 de junio del año 1894*, Tipografia J. Valls, 1903, p. 9.

[195] Al Centre Federal Rovira intervingué el juny de 1902 amb la conferència *Drets y llibertats individuals* ("La Justícia", 5-VI-1902); el juny de 1903 ("La Justicia", 18-VI-1903) en un acte commemoratiu del programa de juny de 1894. També hi intervingueren: C. Castells i P[ompeu] Gener.

[196] Manuel SUÁREZ CORTINA: "La quiebra del republicanismo histórico, 1898-1931", a Nigel TOWSON (ed.): *Op. Cit.*, pp. 144 i 157.

[197] Aquest procés no era però clarament evolutiu car Rovira, segons Carles Soldevila, anà prenent consciència de catalanitat, Carles SOLDEVILA, *A. Rovira i Virgili*, Barcelona, 1925, p. 20.

[198] A. ROVIRA I VIRGILI: *Els darrers dies de la Catalunya Republicana (Memòries sobre l'Èxode Català)*. Ed La Revista, Buenos Aires, 1940, p.7.

[199] "El Nuevo Ideal. Periódico Semanal. Órgano del partido Republicano Democrático Federalista", Mataró, 11-VI-1904. Rovira i Virgili es va ocupar de la ponència "Organització o llei municipal, juntament amb David Ferrer, Danyans, Roig i Armengol i Marial.

contemporani"- en el Congrés fundacional de la Joventut Republicana (1908) i en la intervenció en òrgans nacionals-populars com "la Campana de Gràcia"[200] en el marc del procés de constitució que dos anys després -el 1910- durien a la Unió Federal Nacionalista Republicana (1910). Aquesta evolució marca el pas del federalisme doctrinari iniciat en el mestratge de Pi i Margall al nacionalisme republicà en debat/ oposició vers el catalanisme conservador que polítics com Ametlla conceben en el cas del grup de la Joventut Federal tarrragonina: "a mesura que la nostra puresa federal s'exacerbava i la conducta del diputat [Julià Nougués] s'apartava de línia [unitarista] sense giragonses, que per a nosaltres era l'única que havia de seguir un elegit del poble, el vell sentiment se'ns manifestava i prenia formes de franca reprovació. La topada definitiva vingué, després d'algunes escaramusses. Devia ésser cap a la primavera del 1905"[201]. La fixació de la línia que delimitava el federalisme d'estat envers un nou federalisme nacionalitari -com a primer "motor" ideològic per a desenvolúpar el principi del que Rovira i la resta de la Joventut Federal concebien com *autonomia federativa*- és el que cal remarcar de l'etapa política i cultural d'aquest intel·lectual entre el republicanisme tarragoní i el projecte entre nacionalista i socialitzant del que serà la UFNR a Barcelona. En aquesta avinentesa escriurà per a *La Autonomia* o *El Pacto*[202] i participarà en actes de propaganda a l'entitat *Catalunya Federal*, "*único lazo existenteentre catalanistas y republicanos durante el tiempo en que la Unión Republicana alcanzó en Barcelona tan enorme potencia*"[203].

En aquest context de debat polític cobra sentit, doncs, que Rovira iniciés la redacció d'articles en català a *La Justicia* (*Trench d'auba*), que emprengués iniciatives contra la

---

[200] La celebració del Congrés de la Joventut Republicana de Catalunya els dies 18-20 d'abril de 1908 va tenir ressò en la premsa comarcal en mostra dels nuclis nacionalistes i d'esquerres que s'hi anaven creant. Un exemple és l'àmplia informació que en donà "La Federació. Setmanari Republicà Federal. Portaveu de la Joventut Republicana Federal de Mataró y del Partit Republicà Federal del Districte d'Arenys de Mar" (Mataró, 9 i 16 de maig de 1908). En el número del dia 9 s'hi sintetitzaren les propostes de Rovira i Virgili: "El Congrés Catalá de la Joventut Republicana proclama l'alta conveniéncia de l'adveniment de la democràcia obrera organisada al camp de les lluites polítiques y socials de Catalunya. Les forses polítiques de l'esquerra catalana han d'adoptar un contingut de reformes socials sólides y variables, que iniciin valentament la transformació del present regim capitalista, encarrilant per les vies legals les lluites obreres, les quals menassen provocar en tot el mon fortissimes sotregades revolucionàries. El Congrés recorda la necessitat de donar an aquest moviment una resultant francament expansiva y democrática, pera vencer aixi l'hostilitat que impossibilitaria definitivament el triomf de l'ideal autonomista. El Congrés Català de la Joventut Republicana, crida amicalment als obres catalans pera una colaboració lleal y feconda ab les forses d'esquerra en la comuna tasca de reformes polítiques i socials que ha de realisarse desde'ls municipis de Catalunya". Pel que fa al començament de la participació de Rovira a "La Campana de Gràcia", definit com a "vibrant escriptor" a "La Campana...", 7-XI-1908. Any XXXIX. Batallada 2061, p. 2.

[201] Claudi AMETLLA, *Op. Cit*, pp. 169-170.

[202] A. ROVIRA I VIRGILI, *Op. Cit.* Pp. 15 i 17.

[203] F. Pi Y SUÑER: *El problema catalán*, Imprenta de Pau València, 1906, p. 100.

monarquia alfonsina[204] i que impulsés la catalanització -amb la introducció de classes de català- de l'*Ateneo Tarraconense* (1904), que acabà amb una escissió al si de la institució. Però en l'aspecte cultural -indestriable de la ideologia antiestatista de començament de segle- la composició d'obres de teatre com *Nova Vida*, suposava una innovació argumental en la funció de vincular nous temes socials a la literatura teatral d'inici de segle[205]. En efecte, Rovira exposà en aquesta obra una oposició entre l'estatus conservador (representat per Don Gregori) i l'ideal de revolta i, donc, modernista (Ignasi) [206]. Va ser estrenada el novembre de

---

[204] Rovira va ser empresonat arran de l'article que va redactar per a "La Justicia" a causa de la majoria d'edat d'Alfons XIII a Tarragona el maig de 1902 per un article titulat *Nuestro luto* (17-V-1902). Per "La Avanzada" del 7-VI-1902 sabem que Rovira ja era lliure.

[205] Per a comprendre aquesta concepció de teatre social vinculat a "la veritable expressió de l'ànima catalana en lo que té de particular y d'universal, y ja no cap dintre'ls motllos esquifits d'una anticuada organisació de botigueta", vegeu *El moviment actual del Teatre Català* J[OSEP] P[OUS] i PAGÈS "El Poble Català", 8, 31-XIII-1904.

[206] Val a dir que anteriorment Rovira plantejava aspectes de consciència social en composicions com *El castillo y la cabaña* ("La Justicia", 15-VIII.-1901) on lluiten dues forces antagòniques per l'amor d'una jove. El senyor del castell (representant de les classes dominats, exemplificades pel senyor) i les classes subalternes, representades pel morador de la cabana. És una obra amb contingut moralitzador i exemplificador de la nova societat de classes. També, *¿Amor Lliure?*, "La Justicia", 4-XI-1903. Però la valoració del teatre d'idees, també es concreta en comentaris d'obres com la representació que te lloc a l'*Ateneo, Magda.*, de Sudermann En la crítica a "La Justicia" (27-X-1904), Rovira remarca que "*El pensamiento es la traducción de algo vivido, es la concreción de un aspecto de la realidad*".

Pel que fa a l'obra teatral, A. ROVIRA I VIRGILI: *Nova Vida. Drama en Tres actes,* Imp. E. Pámies, Tarragona, 1905 [l'exemplar consultat duia una dedicatòria formal a Josep Roca i Roca, qui, alhora en va fer donació a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, segurament per la temàtica d'obra social. També existeix una dedicatòria d'un Volum al crític de teatre de "Joventut", Emili Tintorer (sense fer-n'hi una crítica), el 29.IV-1905. BAB)]. Dos passos que mostren aquesta oposició els tenim quan Don Gregori diu: "En l'Ignasi tot son il·lusions i esperances. Peró les il·lusions no engreixen, i de les esperances no se'n pot tirar cap tros a l'olla" (p.50). *Per contra*, l'Ignasi idealitza la natura, que no s'avé a les convencions socials: "La Natura és més qu'una enamorada. Es la nostra mare, la nostra mare eterna" (p.37). Un ordre natual que s'oposa a l'artificiositat del món de les ciutats: "Un ambient d'artifici les fa esclaves [les ciutats] de la ruptura social, i una educació formalista i freda impossibilitat en elles els espectes de la Joventut. Per'xó no'l coneixen ni'l forneixen, l'amor" (p.45). D'altra banda, l'esperit de crítica a l'ordre social, que portarà al retrobament amb la Natura, és simbolitzat per la joventut, per l'Ignasi: "Nosaltres som la joventut que creu, la joventut que sent, la joventut qu'estima, i'ls joves amb l'amor farém florir el goig a la terra i edificarem en món de benestar. Ara van espessint-se les ombres del capvespre i la foscor ja'ns volta. Esperém el nou dia. L'alba aclarirá les tenebres, i la llum, la llum regnará" (pp.213-214). Aquest cicle d'oposició ordre establert-natura-joventut-transformació es repeteix a tota l'obra (i.e. pp: 50, 48-49, 51). La recepció de l'obra obtre la Joventut federal va ser concretada en una sèrie de tres articles de Claudi Ametlla a "La justicia" (23, 25 i 26-XI-1904). En el primer article Amella disposava l'objectiu pedagògic de cercar una nova societat a través de l'obra de Rovira: "En Rovira y Virgili, 'l seu autor, ventatjosament conegut en la política y en la literatura de nostra terra, ha escrit una obra pel teatre, potser tenint més fe en ell per fer arrivar ideals redentors a las consciencias dels homes, que en els medis de que disposa la política; potser creyent mes en l'eficacia de l'acció personal, que'n els resultats de l'acció colectiva. Y crech que en això ha fet bé. Sovint obliga l'acció colectiva á transaccions que no escauen als homes independents, y l'actuació de las colectivitats en las lluytas modernas es, segurament, mes migrada, mes infructuosa que l'acció y l'iniciativa individuals". En medis catalanistes, "Lo Camp de Tarragona" destaca que amb *Nova..*, Rovira "begut en las fons del teatre modern" ("Lo Camp de Tarragona", 3-XII-1904). La crítica, és clar, negativa i remarcant una superficial expectació social, per part dels sectors monàrquics al drama de Rovira a "Diario de Tarragona" a càrrec de *Crítico* (20 i 23-XI-1904).

El ressò de l'obra a Barcelona es va valorar que "no careix de mèrit" i que era "una mostra de descentralisació teatral ("L'Esquella de la Torratxa", 9-VI-1905, núm. 1379, p. 394). En aquest context d'idealitat modernista Rovira tenia en projecte -que no va dur finalment a terme- dues obres més de teatre que s'havien d'estrenar l'octubre de 1907 al Teatre Principal i al Romea de Barcelona: *L'amich intim* i *El sant de la noia* ("Senyera Federal", Tarragona, 13-X-1907). Un comentari de l'obra quant a situar-la en l'òrbita de la

1904. i inseri estèticament Rovira -com a crític de teatre inclòs- en el marc intel·lectual dels modernistes[207], entès com a recepció de tota una tradició regeneracionista i crítica -amb vasos comunicants amb la tradició anarquitzant- que no tan sols rememorava figures literàries franceses com Émile Zola, sinó que proposava una línia de justícia social obrerista[208]. Per aquest motiu l'obra de teatre de Rovira, comentada en aquest context pel seu correligionari Claudi Ametlla[209], exemplifica els lligams ètics entre nuclis modernistes i polítics federalistes, vinculació que va mantenir amb la col·laboració (entre 1905 i 1914) a l'òrgan nacionalista republicà *El Poble Català*, síntesi del federalisme nacionalitari i el socialisme reformador[210],

---

temàtica social d'Ignasi Iglésies: A. BLADÉ I DESUMVILA: *Viure a Tarragona (Fulls d'un dietari 1975-1976)*, IET, Tarragona, 1991, p. 127.

[207] Aquesta vinculació de Rovira amb la idealitat modernista i de progrés social -ara en l'obra d'Ibsen- l'exemplifica amb la redacció de l'article l"Obra futurista" per a l'*Homenatge dels catalans a Enrich Ibsen* (Barcelona), juliol de 1906. La reivindicació del dramaturg Noruec significava una idealitat de superació de la societat del moment. A l'Endreça s'hi deia que "Hi ha noms que encarnen l'ànima batega dora de tota la Humanitat y a ella perteneixen per complet". Rovira hi constatava que "[...] L'obra del genial dramaturch noruech es obra d'avenir, producte de les clarividentes intuicions d'un esperit visionari y profetich y per l'evolució dels temps devindrà triunfanta. Les generacions que vindràn, al comprendre integralment les idees ibsenianes, glorificaràn la personalitat del gran revolucionari del Art dramatich. [...] Ells reconeixeràn que fou un moralista flagellador dels vells preceptes y un apóstol y un apóstol d'una nova moral sincera y feconda. Ells proclamaràn que fou un rebelt sostret a les fórmules hipòcrites de la modestia y als nocius sentimentalismes, un homes fort, qui sentinse immensament superior a la societat del seu segle, cercà en l'isolament soperb de la seva ànima la fruició anticipada de les futures perfeccions. Però per sobre de tot, com lo mèrit més eminent de les obres d'Ibsen, les generacions del demà admiraràn lo valor humà dels seus drames, la profonda y refinada psicologia dels seus personatges, los quals revelen sovint les misterioses fondaries de la conciencia y los motius suprems y intims que mouen a la voluntat individual". Pel que fa a la concepció sobre Ibsen, Rovira assegurava que "en la meva primera joventut vaig tenir dos grans ídols: Ibsen i Pi i Margall [...]. L'any 1904 vaig estrenar un drama al teatre de l'Ateneu Tarraconense de la Classe Obrera, titulat "Nova Vida", i que el protagonista s'esbravava exterioritzant tots els seus neguits ibsenians", segons comentava a Domènec de BELLMUNT: *Figures de Catalunya*, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1933, p. 137. Al si de "La Nau" també Rovira recordà el dramaturg pel "plantejament dels grans problemes de consciència". Vegeu Una rememoració del dramaturg com a "plantejament dels grans problemes de consciència" a *El meu Ibsen*, "La Nau", 19-III-1928. I també a *Idees i Homes. Henrik Ibsen*, on Rovira remarca que "les generacions de demà admiraran el valor humà dels seus drames, la profunda i refinada psicologia dels seus personatges, els quals revelen, sovint, les misterioses fondàries de la consciència i els motius suprems i íntims que mouen la voluntat individual". Cf.: "La Nau", 25-IX-1931.

[208] Carles SOLDEVILA, *Op. Cit.*, p. 30. Per al marc internacional de recepció de la cultura francesa al si dels republicans espanyols de començament de segle XX: i per a la integració del programa de justícia social en la cultura política republicana com a "*visión del mundo, un conjunto de creencias sobre los avatares humanos* [com a], *plan general de racionalización de las relaciones humanas cuyas principales promesas eran la igualdad entre los ciudadanos y la supresión de la crueldad y el temor, de la ignorancia y la superstición, del dolor y la miseria* [...]" a J. ÁLVAREZ JUNCO: "Los "Amantes de la libertad": La cultura republicana española a principios del siglo XX" a Nigel TOWSON (ed.): *Op. Cit.*, pp. 268 i 275.

[209] Aquest correligionari de Rovira mostrava el context social i polític transformador present en aquesta obra de teatre: "Y es també, qu'entre l'ambient de sanitosa poesia qu'embolcalla'l drama, hi sura sempre, latent ó manifest, un esperit de generositat y d'altruisme, una aspiració nobilíssima envers els ideals moderns que rejoveniran al mon, una continua condemnació de las corcadas preocupacións y injusticias del món" ("La Justicia", 26-XI-1904). Una altra crítica, en medis modernistes reusencs, "Pàtria Nova", 21-V-1905, p. 118 per Modest Surroca: "revel[a] un refinat sentimentalisme i un temperament ben predisposat per aqueix gènere".

[210] Socialisme reformador comparable en hipòtesi al "Partido Reformista", Cf.: Manuel SUÁREZ CORTINA: *El reformismo en España. Republicanos y reformistas bajo la Monarquía de Alfonso XIII*, S.XXI, Madrid, 1986, pp. 108 i ss i 130. La mateixa idea a aut cit. "Republicanos y reformistas ante la crisis de la monarquísa de Alfonso XIII" a J. L. GARCIA DELGADO [ed.]: *La crisis de la Restauración. España, entre la primera guerra mundial y la II República*, S. XXI, Madrid, 1986, pp. 51-75.

encara que la idealitat del diari reflecteix la crisi d'entesa amb la "Conjunción Republicano-Socialista pertocant a la comprensió del fet nacional"[211]. Aquesta vinculació va ser interpretada com a fruit de la dedicació de Rovira a la lluita per un règim polític liberal contra "el lerrouxisme, el caciquisme i el centralisme" i el desenvolupament de "les seves idees federalistes" que "es nodreixen d'un contingut nacional català que ha d'envigorir-se i fruitar esponerosament fins a la seva mort"[212].

Aquest ambient polític i intel·lectual republicà l'exposa el nacionalista republicà Pere Cavallé i Llagostera, quan defineix l'aportació del federalisme nacional al si de la Unió Federal Nacionalista Republicana, a la qual s'incorporarà Rovira i Virgili a través del servei d'estudis del Centre Nacionalista Republicà: "Hem cregut qu'era platònic, qu'era suicida seguir més temps en la passivitat del catalanisme indefinitit"[213].O que la UFNR "capitalitzarà la representació d'amplis sectors catalanistes populars", encara que des d'una altra òptica hom identifiqui la Unió Federal amb un partit d'adscripció de classes mitjanes[214]. Aquest projecte polític es complementava amb la tasca de divulgació de la cultura i institucionalització cultural i literària[215] en clau de socialització de la normativització lingüística mitjançant obres

[211] Pel que fa a la crisi d'aliances de la UFNR amb la "Conjunción", Manuel SUÁREZ CORTINA: *El reformismo en España*... pp. 53 i 10. En aquest període, Rovira traduí en lliuraments la novel·la de Jack LONDON, *La crida del bosc*, "El Poble...", 13, 14, 15 i 16 d'agost de 1908. D'altra banda, un exemple significatiu de vinculació entre socialisme i nacionalisme serà la conferència que pronunciarà a l'Ateneu Enciclopedic Popular el febrer de 1911: "Socialisme i Nacionalisme". Aquesta activitat, en el marc d'unes "Conferències socials", tindrà d'altres participants: Cebrià MONTOLIU: "El marxisme"; Pere COROMINAS: "Assegurances obreres"; Josep M. TALLADA: "l'Estat socialista"; Josep COMAPOSADA: "Sindicalisme á base múltiple"; Francisco LAYRET: "La política i els obrers; Manuel RIUS: " El colectivisme"; Amadeu HURTADO: "El dret de vaga"; R. NOGUER COMET: "El treball de la dona"; Francisco RIPOLL: "La cooperació, principi de millorament social"; Alexandre PLANA: "Art i Democràcia"; N. BAS I SOCIAS: "Els procediments revolucionari i evolutiu"; Josep PRAT: "La vaga general"; Angel GICH: "El socialisme catòlic"; S. VALENTÍ CAMP: "Els obrers intelectuals"; M. MORAGAS MANZANARES: "Segur[o] contra el paro forzoso"; Antoni SAYOS: "L'industrialisme rural"; Josep ANTICH: "L'higiene i els obrers"; J. PUIG I FERRETER: "Teatre social"; A. LORENZO: "L'anarquia"; R. NOGUERAS OLLER: "Literatura social"; C. AMETLLA: "El socialisme i l'escola"; J. RUIZ CASTELLÀ: "Deu declararse obligatoria l'associació dels obrers". Cf: fulletó: *Ateneo Enciclopedico Popular: Conferencias sociales* (IMHB).

[212] *Una figura il·lustre que desapareix. Trets biogràfics d'Antoni Rovira i Virgili*, "Ressorgiment", gener de 1950, núm. 402, p. 6512.

[213] *Perquè som republicans*/ P[ere] C[AVALLÉ], "Foment", 19-I-1907.

[214] Jaume COLOMER I POUS: *La Unió Catalanista i la formació del Nacionalisme radical (1895-1917)*. TD, Facultat de Geaografia i Història, UB, 1984, p. 344. Pel que fa a la mesocràcia de la UFNR, Klaus-JÜRGEN NAGEL: *El movimiento nacional y la clase obrera en Barcelona (1898-1923)*, Ed. Documentos de Trabajo, desembre, 1983, pp. 77. Aquest historiador remarca que la base social del partit nacionalista republicà era format majoritàriament per un 30,2% de juristes; fabricants, 14,4% i un 12,7% de periodistes i artistes.

[215] Un fet que mostra la progressiva consideració intel·lectual de Rovira fora de Barcelona és la intervenció en esdeveniments culturals com les festes literàries de Badalona, formant part del jurat ("Gent Nova", 18-VI-1910).

que van assolir un notable ressò social com una *Novíssima ortografia catalana. Vocabulari ortogràfic* (1913)[216] i un *Diccionari català-castellà i castellà-català* (1914)[217]:

> "al costat de la tasca, gairebé diríem doctrinal, de l'Institut [amb la recerca de Pompeu Fabra][218], cal esmentar l'esforç divulgador de la premsa catalana i la cooperació d'alguns editors. Entre aquests, l'Antoni López [editor de l'obra i a Rovira], qui tantes proves ens té donades dels seus coneixements filològics més que limitats a la teorització, fets vivents en la puresa artística dels seus treballs d'escriptor. [a més de la] Utilitat espiritual, duta al terme màxim de les possibilitats gràcies a la renovació d'anteriors diccionaris meritíssims que en ella s'acompleix; utilitat material per les condicions de facilitat que el fan assequible i manejable; per la doble disposició de les equivalències catalanes i castellanes i per la breu claretat amb que facilita les consultes. Utilitat total perquè liquida amb aventatge tota una etapa de transició lingüística i s'avança a un període de segura fixació [...]. No és un diccionari d'autoritats, però sí un diccionari en el qual a l'autoritat de la tradició s'hi ha sabut sumar l'autoritat dels grans vidents d'avui qui forgen la nova tradició"[219].

Tot amb tot, calia dotar aquest programa cultural-polític d'infrastructures de socialització d'aquesta ideologia nacional d'esquerres exposada per Rovira el març de 1910[220]. L'empresa "Societat Catalana d'Edicions" en va ser baula de transmissió a fi de

---

[216] L'obra de Rovira suposava un graó en l'ús popular i la norma científica. Pel que fa a la seva acceptació en esgotar-se'n la primera edició i la significació d'orientació normativitzadora en el contexte d'aprovació de les Normes Ortogràfiques de L'Institut, *Llibres*, "El Poble...", 9-III-1913.

[217] Aquest diccionari havia d'anar prologat per Pompeu Fabra, segons una carta que escriu a Joaquim Cases-Carbó (Bilbao, 31-I-1910): "Acabo de rebre una carta de l'editor [Antoni] López participant-me que va a *començar l'impressió del diccionari català-castellà d'en Rovira Virgili i demanant-me que li fassi un proleg: un* estudi sobre la llengua catalana. Jo li he contestat que abans d'escriure'l proleg me cal conèixer l'obra; que'm vagi enviant els plecs impresos, i que, en vista del que sigui l'obra, li faré o no'l proleg. Què'n sabs tu, d'aquest diccionari? Quina llàstima que per mor de no ésser amb vosaltres, L'Avenç no hagi encara emprès la publicació d'un diccionari!" (Arxiu Ateneu Barcelonès). Miguel de Unamuno en féu una ressenya a "la Publicidad (24-IX-1916) situant aquesta obra en el context de la "*falta de interés por las literaturas portuguesa y catalana y a la falta de conocimiento directo de ellas y de sus lenguas, hermanas de la nuestra castellana*", aquest fet provocava que atribuís "*en gran parte la pobreza y el anquilosamiento de esta nuestra lengua castellana literaria*", ja que "*muchas de sus intimidades vivas, pero ocultas, no se ven bien sino a través de los romances hermanos peninsulares*". Amb tot, trobava irrellevant en l'obra de Rovira la reproducció de paraules idèntiques en català i en espanyol, fent prevaler en aquests casos la morfologia espanyola: "*Es que un vocabulario así, diferencial y lo más breve y sencillo posible, debería ir precedido de una sucinta introducción en que se expusiera las mutuas relaciones fonéticas diferenciales entre ambas lenguas*".

[218] La funció "descastellanitzadora" de Fabra a *Lectures estivals*, "L'Esquella de la Torratxa, pp.434-435 [recollit a *Siluetes de Catalans*, Proa, Barcelona, 1999, pp. 129-131].

[219] Ressenya de Josep M. LÓPEZ-PICÓ a "Catalunya", reproduïda a "Renovació", 4-I-1914, pp. 2-3. Aquesta obra va ser objecte d'obsequi per al premi "Conveniència d'enaltir el propi idioma i desterrar l'ús d'altri" ofert per la Joventut Nacionalista Republicana dins el certamen Agrupació Horaci, "Renovació. Setmanari Nacionalista Republicà", 28-IV-1918.

[220] *La vida barcelonina*, "El Poble Català", 14-III-1910. Rovira constatava premonitòriament, com excusa de l'assistència a una conferència de Pere Coromines (*Els fonaments indestructibles de la qüestió catalana*, 8-III-1910): "[...] l'estat deplorable en que aquí's troba la bibliografia política y sociológica. D'obres

publicar assaigs i obres de conjunt no tan sols per a a normalitzar la llengua sinó per actualitzar la cultura del país -com destacaren Rovira i Virgili o Alexandre Plana[221]- en esferes d'estandardització cultural que no eren abastables per l'Institut d'Estudis Catalans, car hom partia del reconeixement que "en totes les nacions de cultura efectiva trobareu, pera estudiar els seus problemes, la seva vida, la seva evolució, un conjunt de llibres. Aquí no trobareu res o casi res d'això [...]. Cal, doncs, crear una institució que per l'organisació y per l'esfors d'uns quants ciutadans benmèrits s'asseguri lo que espontàniament no's aconsegueix". Aquesta Societat, doncs, "té per objecte la publicació d'obres inèdites de política, sociologia, economia, història, literatura, demografia, estadística [...], per a contribuir a l'enfortiment y al progrés de la cultura catalana"[222]. Aquesta iniciativa va ser continuada per

---

sociológiques y d'obres de política crítica o doctrinal no se n'escriu cap. Les grans crisis polítiques y socials d'Espanya y de Catalunya en els darrers temps no han produït cap llibre de volada".

[221] Rovira contextualitzà la necessitat de normalitat cultural constatant "la carència d'un nucli suficient d'autors que esmersi les llurs activitats en la producció intelectual y literaria y la carencia d'un public prou nombrós". Això comportava "la modificació d'un estat de coses indigne d'un poble que vol colaborar en l'obra universal de la cultura [...]. Un català que comegui la producció de llibres dels pobles contemporanis, adhuc d'aquells que, com Catalunya, lluiten contra les influències desnacionalisadores, adquirirá dessegudia l'evidencia de la pobresa de la mateixa producció a la nostra pàtria", a *Com nasqué la idea de la Societat*. Alexandre Plana ve contextualitzar aquesta editorial en el procés de renovellament generacional: "Cada generació ha de formular la seva crítica de tota cosa vella y de tota coasa nova [...]", a *L'orientació de la Sc de F.* Ambdues declaracions a "El Poble Català", 5-VIII-1911.

[222] *Una noble Empresa*. "El Poble Català". Una concepció semblant a *La Sociedad Catalana d'Ediciones*, "La Cataluña", 7-XII-1910, p. 803.Un exemple d'aquesta posada al dia cultural, el tenim en la demanda de col·laboració a intel·lectuals com va ser l'acceptació de l'edició de *L'Origen del coneixment*,de Ramon Turró. (L'evolució tècnica d'aquesta edició es troba en les lletres de Rovira a Turró del 25-VI i 20-VIII-1912. *Epistolari Ramon Turró*. BC). O també en el cas dels "Poetes Catalans moderns", com detalla a Carles Riba en carta (Barcelona, 18-VI-1913): "la Societat Catalana d'Edicions torna a estar en marxa. Caldrà dur tot seguit a l'impremta Tobella l'original del segón volum de Poe. Ara estàn acabant un llibre d'En Carles Soldevila. Pot passar voté mateix per l'impremta, i entendre's amb en Tobella, que ara és el propietari de la S. C. D'E." [Fons Carles Riba/Clementina Arderiu St.: 03.01.05.04.05 caixa n. 42. ANC. Autorització de la família Riba]. La dedicació de Rovira al capdavant de la SCDE transcorregué entre l'any de la fundació de l'editorial,1910 i 1915. El document, signat el vuit d'octubre de 1913 entre Rovira i Virgili i Ramon Tobella, figurant Lluis-Pou Fàbregues i Josep Arnau com a testimonis, establia una certa divisió de funcions entre Rovira i Ramon Tobella. En la seva Base I deia que "Don A. Rovira i Virgili encarrega la confecció de totes les obres de la Societat Catalana d'Edicions a Don Ramon Tobella. Pel que fa al preu del tiratge, segons la Base III, era "Tretze pessetes el plec de 16 planes, 1.000 exemplars, catorze pessetes, 1.500 exemplars, Quinze pessetes, 2.000 exemplars. En cas de major tiratge se fixarà el preu de comú acord". Pel que fa a l'adquisició de paper, la Base IV constatava que "El paper anirà a càrrec del senyor Rovira i Virgili. Mentre aquest no en faci fabricar d'especial, el senyor Tobella adquirirà el paper i el carregarà en compte al senyor Rovira". Era un acord, doncs, que establia en la seva base vuitena que "el senyor Tobella compra al senyor Rovira el material d'impremta que aquest tenia depositat en son taller, per la quantitat de Pts. 850. Aqueixa suma serà descomptada del saldo que actualment resulta a favor del senyor Tobella. Les obres de la S[ocietat] C[atalana] d'E[dicions] se compondran amb el referit material, mentre reuneixi les degudes condicions". El cicle de Rovira al capdavant de l'editorial restava especificada en l'escriptura del set de desembre de 1915 quan Rovira "unico socio de la entidad "Societat Catalana d'Edicions" cede y transfiere todos los derechos que en la misma le pertenecen, tales como uso de nombre "Societat Catalana d'Edicions"; existencia de los veinte y tres tomos publicados hasta hoy y sumados arrojan un total de mil ciento cincuenta tomos (o sean ochocientos cincuenta encuadernados en rústica y trescientos encuadrenados en tela) que se hallan en poder del señor Rovira y distribuidos una parte en las librerías de esta ciudad, cuya liquidación pasará a favor de dicho señor Tobella, asi como los derechos de cobro de diez y ocho recibos atrasados y un crédito de trece pesetas cincuenta céntimos contra el corresponsal de Reus; y toda la documentación y originales de la "Societat Catalana d'Edicions". La Base cinquena de l'escriptura recollia el compromís de Ramon Tobella a publicar un original de Rovira i Virgili, i en qualsevol cas "De no admitir el señor Tobella la obra que ofrece el señor Rovira y de insistir éste en su publicación, se nombrarán tres

la voluntat d'actualització del pensament polític nacionalista republicà d'acord amb les tendències de pensament i cultura política internacional amb la direcció per part de Rovira de la "Revista de Catalunya" (1912): "No hi ha avui a Catalunya una veritable revista a la moderna. No hi ha una revista que sigui un ample i complet resum de la vida complexa de la pàtria nostra i que, alhora, informi el públic català del moviment d'idees i de fets del món contemporani"[223].

Rovira emprarà comparativament processos nacionals de reivindicació política per a divulgar a la societat catalana mètodes de reivindicació d'estructures polítiques d'autogovern. L'objectiu era mostrar que a la base de l'autonomia federativa hi havia una voluntat de mobilització política [224]. Aquest fet extern es vinculava al programa nacionalista republicà amb la valoració de la trajectòria de Pi i Margall en assaigs reivindicadors com *La Qüestió de Catalunya* [1913], "millor estudi que s'ha fet sobre les idees d'en Pi i Margall", a fi de

---

autores catalanes, de reconocida fama para que estos con los señores Rovira y Tobella resuelvan si debe o no admitirse y publicarse el referido tomo comprometiéndose ambos a acatar y cumplir la decisión de este jurado. Entregará, luego de la publicación de este tomo el señor Tobella al señor Virgili doscientas pesetas en metálico y treinta ejemplares de la obra de referencia, veinticinco de ellos encuadernados en rústica y cinco en tela". D'altra bada la Base Sisena acordava que Rovira lliurés a Tobella els originals corregits de Carles Soldevila, Verger de Plasenteries; E.A. Poe, Històries extraordinàries i del mateix Rovira el II Vol de La Guerra de les Nacions.I referent a aquesta obra de Rovira "el señor Tobella [lliurarà] al señor Rovira veinticinco ejemplares en rústica y cinco en tela de cada volúmen para los respectivos autores y además cincuenta pesetas en metálico para el autor de la Guerra de les Nacions". De l'estat de comptes tancat a 3-V-1916 es pot destacar que la sèries de llibres més venuts de Rovira i Virgili va ser la primera sèrie de la *Història dels Moviments Nacionalisies*, el segon volum de la *Guerra de les Nacions i Debats sobre'l catalanisme* (en edicions populars). D'ençà d'aquesta data Rovira passà a ésser conseller honorari. Però aquesta funció servia d'enllaç a intel·lectuals per a publicar obres a l'editorial com va ser el cas de l'aplec d'assaigs de Nicolau D'Olwer: *Comentaris (1915-1917)*, editats el 1920. Vegeu per al procés de publicació d'aquesta obra sengles lletres de Rovira a Nicolau (19-VII-1918 i 18-VI-1919). En la primera lletra assabentava de les condicions sota les quals es faria la publicació: "El que hi ha -potser ja deveu sospitar-ho- és que En Tobella, actual impressor, editor i propietari de la S[ocietat] C[atalana] d'E[dicions], no pot oferir una paga metàlica als autors. Els dona exemplars (vint-i-cinc, generalment). Pel demés, vos editarien l'obra pulcrament i entraria molt aviat en torn de publicació [...]" (Lletra núm. 2/1 Fons Nicolau D'Olwer. Arxiu de Montserrat). Per a una valoració de l'editorial des de criteris favorables a la protecció d'aquesta empresa, "La Veu de Catalunya" (12-I-1918) destacava que "l'aparició dels esmentats volums, curosament editats és una prova ben palesa i fa aquella entitat sigui digna d'ésser secundada i protegida pels bons patricis de tot Catalunya, ja en forma de donatius, ja en la de subscriptors a la "Societat Catalana d'Edicions", al fi que aquesta pugui complir la missió que li ha estat confessada". L'èmfasi de "diversificació dels programes" editorials a Francesc VALLVERDÚ: *L'evolució de l'edició catalana de 1923 a 1930*, "Els Marges", 9, 1977, p.38. Per a l'evolució general de la Societat Catalana d'Edicions, Albert MANENT: *Escriptors i Editors del Nou-Cents*, Curial Edicions, Barcelona, 1984, pp. 151-158. Agraeixo a Ramon Tobella la documentació que he esmentat adés. En relació amb la biografia de Rovira i els medis d'escriptors que donà a conèixer l'editorial, breument, a Artur BLADÉ I DESUMVILA: *Antoni Rovira...* p. 95. Per a una exposició general de la tasca editorialista/publicista de Rovira: Albert MANENT: *Rovira i Virgili. Promotor d'editorials, revistes i diaris*, "Revista de Catalunya", núm., 75, juny de 1993, pp.133-139. La circumscripció ideològica liberal de l'editorial a Joan FUSTER: *L'aventura del llibre català*, Empúries, Barcelona, 1992, p. 49.

[223] *Prospecte*, "Revista de Catalunya", núm. 1, 3-IV-1912.

[224] És un exemple del que dic la comparació que fa Rovira entre la demanda d'autonomia d'Irlanda envers el govern anglès de Mr. Asquith i la tasca del partit nacionalista irlandès de John Redmond, en relació a la manca de programa a Catalunya: *L'autonomia de Catalunya*, "L'Esquella de la Torratxa", 24-II-1911, p. 114-115: "Jo he comparat lo que fan els nacionalistes d'Europa pel triomf dels seus ideals, y lo que'ls catalans fem. Y la diferencia amic es enorme. Potser cap ideal costa tant d'assolir com l'ideal nacionalista [...]. Aquí, perquè 40 diputats no'ns portaren l'autonomia en un any ja'ns declararem desenganyats [...]".

concretar la "diferenta actuació, la ideologia dels federals catalans de la dels espanyols"[225]. Aquest doble factor de recerca de fenòmens polítics nacionalitaris internacionals amb una *ideologia nacional pròpia orientada a la cerca d'estructures polítiques de govern* era el que explicava i dotava de sentit el procés de renovació doctrinal del nacionalisme. És a dir, l'organització política havia de ser un reflex d'aquest procés de conscienciació i de teorització. Ambdues funcions anaven indissolublement lligades. Aquest doble projecte era el que finalment superaria processos anteriors de manifestació de la personalitat nacional. El nou cicle polític que havia d'aconduir l'esquerra catalana demanava "que lo que cal fer pera crear un fort nacionalisme es posar a l'edifici de Catalunya solids fonaments, més que ornamentarlo ab banderes i domassos. Ens hem adonat que no conseguiriem el triomf de l'autonomia ab versos rebels, ni ab invocacions als comtes y reis de l'historia nostra, ni ab entremaliadures de carrer, ni ab valenties de vetllada política-literaria-musical. Hem vist que'ns convenia, per de prompte, cridar menys y estudiar més".

És evident que Rovira proposava orientar la pràctica política com a conseqüència d'una aliança amb el combat intel·lectual i cultural. La cultura, havia de ser una base programàtica del procés d'unitat dels federals catalanistes. En el marc de l'aprovació de les eleccions municipals de 1909 l'historiador i polític assumia una concepció social de la cultura en el context d'analitzar críticament el procés de catalanització, a fi de superar un "patriotisme lírich y buit que sería altament nociu pera l'avenir de Catalunya", ja que calia evitar que el "llegitim orgull catalá degeneri en tartarinisme", perquè "la primera condició dels pobles forts es saber conèixer els propis defectes [...]. El veritable patriotisme no consisteix pas en alabar desmesuradament la terra nadiva, ni en contar atothora las sevas glorias y grandesas [...]. Es acte de valent y sá patriotisme senyalar las deficiencias y las taras d'un pais, ab el sant intent de que de que s'hi posa esmena y remei [...]. A Catalunya s'estudia massa poc[...]"[226]. Era una posada en pràctica de la idealitat modernista dels nacionalistes republicans: "Abans els savis era aqui casos isolats, excepcions; treballaven independentment; no tenien res que agrair a l'ambient que'ls envoltava; eren d'aqueixes flors solitaries que no fan istiu. Avui al contrari, la cultura catalana renaixenta s'organisa, se fa cosa colectiva y social, troba un ambient favorable pera'l seu desplegament. D'aquesta manera es com se posen solids fonaments a la

[225] La valoració d'aquesta obra a càrrec de Rodergas i Calmell a "Renaixement", 29-I-1914, p.70. En aquell context Pi i Margall era proposat per a formar part de l'imaginari col·lectiu de la societat. Mitjançant la reivindicació del monument Rovira aprofità per socialitzar la idealitat que representava: "L'estatua d'en Pi no tindrà per objecte assegurar la persistencia d'un record que podria fugir de la memoria de les generacions, sinó que vindrá a consagrar en la via pública de la ciutat la recordansa lluminosa que d'un mort immortal serva la nostrav patria": *El monument d'en Pi y Margall*, "L'Esquella...", 26-I-1912 [reproduït a Leandre COLOMER: *Lectura de Pi...*, pp. 174-176].

[226] [WIFRED (pseud. De ROVIRA I VIRGILI, A)]: *La cultura catalana*, "L'Esquella de la Torratxa", 5-III-1909,pp. 146-147.

nacionalitat catalana, com se desvetlla y s'arrela el sentiment nacional, com ens atansem al triomf de la causa patriòtica. Per això no anyoro els passats dies de sentimentalisme, de romanticisme. Tampoc els codemno, per això [...]. El nacionalisme català tindrá el ferm sustentacul de la cultura catalana. J[a] no's tractará dels crits nerviosos dels febles, sinó del clam robuts dels forts"[227]. Cultura i nació eren recíprocs que havien d'abastar nous sectors socials als quals calia no identificar amb certs estereotips desmobilitzadors[228].

0.1.2 De les idees i la política (1914-1923)

La dedicació professional de Rovira i Virgili a la Mancomunitat de Catalunya, primer com Auxiliar interí del Negociat de Premsa -a partir del 8-VII-1914- i com a Oficial del Departament d'Administració des del 27-III-1920, acabà en el lloc d'oficial del Negociat de Premsa, d'ençà del 15-X-1920. En aquest àmbit Rovira passava a ser un intel·lectual-professional de la Mancomunitat pratiana. Rovira mateix defineix aquesta institució com a

> "*Une union ou Fédération administrative des quatre provinces qui constituaient l'ancienne principauté de Catalogne. Première victoire de la longue campagne autonomiste catalane: en 1918, le gouvernement Dato promulgua un décret permettant la constitution de "Mancomunitat" provinciales, estimant que la loi provinciale espagnole les autorisait implicitement* [...]. [És] *une institution de caràctere administratif, d'où son aspect légal et officiel. Grâce à l'esprit catalan elle a pris tot de suite la valeur d'une noble restauration patriotique. Amis et ennemis voient en elle le premier pas vers l'autonomie intégrale et l'unité stable de la terre catalane* [...]. *La Mancomunitat a pris à sa charge de nombreuses obligations que l'Etat Central espagnol très arriéré en sciences avait négligées ou qu'il avait sans cesse différées: la cartographie géographique et géologique catalanes, Météorologie, Inventaire et Conservation des Monuments* "[229].

Aquest context de concepció política general pratiana, integradora de diversos corrents intel·lectuals i polítics[230], està delimitat en la trajectòria roviriana per una etapa de transició

---

[227] [WIFRED]: *El nou periode de la renaixensa catalana,* "L'Esquella...", 21-IV-1911, p. 242-243.

[228] [WIFRED]*La pátria y la joventut,* "L'Esquella...", 24-XI-1911, p. 738.

[229] *L'Oeuvre de la Mancomunitat/* A. ROVIRA I VIRGILI, "Le Feu. Organe du Regionalisme Mediterranéen", núm. 2, gener de 1923.

[230] Com concebia Josep Pla: "Aquest organisme tan limitat i precari [Mancomunitat] esdevingué de seguida un factor de direcció general molt important Un fet fou decisiu: el retorn, en alguns aspectes de l'administració, a una concepció del país com a totalitat, és a dir, per sobre de l'esquarterament de les províncies. [Prat de la Riba] fa una política d'idees", *Homenots. Primera Sèrie, Obra Completa,* Vol.11, Ed. Destino, Barcelona, 1969, pp. 14 i 40. Com a síntesi de la tasca de construcció d'una intel·lectualitat en el mar del projecte mancomunitari ideat per Prat de la Riba, Borja de RIQUER: "Introducció" a *Història de la Diputació,* Diputació

política marcada per la crisi en els rengles de la Unió Federal Nacionalista Republicana el març de 1914 arran del Pacte de Sant Gervasi, aliança entre els nacionalistes republicans i els republicans radicals del populista i carismàtic Lerroux[231]. Aquesta aliança va ser interpretada per la premsa internacional com a "paradoxal", tanmateix, va ser legitimada per Pere Coromines al·ludint a la necessària aliança amb les classes populars, bo i basant-se en les argumentació de Rovira pel que feia a la relació entre nacionalisme i socialisme. Encara que aquest posicionament no fos recolzat per polítics com Francesc Layret que acabaria abandonant el partit: "Jo no soc enemic de les alianses amb les esquerres; pero si amb en Lerroux. Crec que el continuar aquesta darrera és la mort definitiva del republicanisme a Catalunya i per aquesta raó no puc colàborar ni activa ni passivament en xemblant política. Potser estigui equivocat; pero es un convenciment fermament arrelat"[232]. Domènec Guansé, d'altra banda, s'hi refereix com a "combinació política de laboratori, sense tenir en compte les

---

de Barcelona, 1987, Vol. I, p. 35. En aquesta estratègia de captació d'intel·lectuals-professionals d'esquerra catalana per part del programa noucentista vegeu el paral·lelisme de context de Rovira amb Pere Coromines a Santiago IZQUIERDO: *Op. Cit*, pp. 109-117.

Rovira ascendí a Oficial encarregat del servei de Premsa. D'altra banda, Rovira és absent de la Mancomunitat entre el 31-XII-1923 i el 19-II-1924 en desplaçar-se a Tolosa de Llenguadoc. I explicava així aquesta absència: "El sotasscrit, oficial de la Mancomunitat de Catalunya, tenint necessitat de dedicar algun temps a afers propis, sol·licita que, de conformitat amb el Reglament d'Oficines, li siguin concedits tres mesos de llicència sense sou, a partir del pròxim més de gener". Poc després, Rovira i Virgili dimiteix el càrrec d'Oficial de Negociat de Premsa el 7-III-1924 (aprovat el 15-III), que *"dispuso que constase en acta* [...] *que debiendo hacer los funcionarios todos abstracción completa de sus ideales políticos en ele ejercicio de sus funciones, no existe posibilidad de que las órdenes del Consejo dirigidas a los funcionarios para el cumplimiento, puedan ponerlas en contradicción de sus ideales"*. El mateix càrrec era previst de restituir-li per ordre del 28 de febrer de 1936: "el dret que el senyor Antoni Rovira i Virgili al·lega en la seva instància del 27 de febrer del 1936[en què Rovira sol·licitava que li fos "reconegut el dret de reintegració a la plantilla de la Generalitat de Catalunya, d'acord amb les condicions que siguin procedents] li fou legalment reconegut i que cal adaptar-lo a la plantilla de la Generalitat, amb la mateixa categoria en què ho foren els funcionaris de la mancomunitat que trobant-se en idèntiques condicions varen ésser adaptats a la plantilla de la Diputació de Barcelona, això és, al càrrec d'Oficial segon amb el sou anual de 5.000 ptes, i reconeixent del temps transcorregut entre l'acceptació de la seva dimissió fins a la declaració d'excedència feta la reducció que assenyalen les normes establertes per la Diputació de Barcelona en 2 de desembre del 1930". [Lligall 4116. Exp. 33. ADB].

[231] Aquesta opinió és la que sembla que va donar Rovira quan va escriure, en el traspàs de republicà espanyol, que "Lerroux trobà la mssa republicana de Barcelona força nombrosa encara, però descoratjada i dividida. Pogué reagrupar-la en alta part; afegí a la seva host importants contingents obrers situats en la zona intermèdia de l'anarquisme i el republicanisme, i contingents també importants d'immigrats, principalment aragonsos. I encara, en determinats moments, rebé l'ajuda de gent conservadora i monàrquica enemiga del catalanisme" Cf.: *Lerroux*, "La Humanitat"[segona època], 113, 27-VII-1949, p.1.

[232] "Les Annales...", p. 165. Lletra a Pere Coromines [III (?)-1914] ["Correspondència". Arxiu Pere Coromines]. Sembla que l'opinió de Layret no anava equivocada. Una mostra del posicionament espanyolista del republicanisme de Lerroux és la negativa a donar suport a l'oficialitat de la llengua en una sessió de la Mancomunitat, en resposta a la defensa que en féu Albert Bastardes. La carta de felicitació que li trameté Rovira (30-V-1914) és prou evident envers l'actitud oficialista dels radicals: "Encara va tenir un altre mèrit la seva intervenció: i és posar de manifest l'insinceritat amb que's diuen autonomistes els radicals. Els que no volen passsar per *federals*, van sortir ahir amb la excusa de que l'ensenyança és cosa de l'Estat. No saben que l'organització de l'ensenyança, dins el règim federatius pertoca als Estats particulars de la federació". Cf.: *Apud.* Alfred PÉREZ BASTARDAS: *Els republicans nacionalistes...*, Vol. I, p. 260. el subratllat és meu. xf].

opinions dels més joves [Rovira, Claudi Ametllaj"[233]. En qualsevol cas aquesta aliança significava el qüestionament d'un cert "purisme catalanista" i tornava a atorgar un crèdit polític a la Lliga i al no casual manifest de Prat dos anys més tard: "Per Catalunya i l'Espanya Gran"[234]. El pacte originà, doncs, l'escissió del nucli de redactors d'"El Poble Català" que no hi estaven d'acord, entre els quals es comptaven Rovira i Virgili o Lluhí i Rissech[235]. Els

---

[233] Pere COROMINES: *De la Solidaritat...*, [discurs de campanya electoral,1-III-1914],p.310. Domènec GUANSÉ: "Pere Coromines (1870-1939)" a *Op. Cit.*, pp. 35-36. Una interpretació del totmdiferenciada es dóna en el cas de Emilio Navarro quan entén que aquest pacte va representar un "*espíritu altamente conciliador, desinteresado y patriótico y de afirmación republicana*", que havia de suposar una "*poderosa fuerza de oposición contra el predominio de las derechas*". Cf.: aut. cit.: *Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-1914)*, Barcelona, 1915, p. 130. L'orientació de l'obra, favorable al Pacte de Sant Gervasi, no va recollir, és clar, la biografia de Rovira i Virgili.

[234] J. A. GONZÁLEZ CASANOVA: *Federalisme i Autonomia a Catalunya (1868-1939)*,. Curial,. Barcelona, 1974, p. 214

[235] Segons Lluís Capdevila, l'evolució posterior del diari, a mans de Ribera i Rovira va perdre qualitat periodística en haver marxat el gros dels redactors dissidents amb el Pacte de Sant Gervasi. Lluis CAPDEVILA: *De la Rambla a la presó*, Edicions de La Paraula Viva, Barcelona, 1975, p. 199. D'altra banda la trajectòria de Lluhi i Rissech,. en aquesta situació ,. és significativa perquè en una lletra adreçada a Pere Coromines (20-V-1914) comenta les raons polítiques, extensives per igual a tot el col·lectiu que deixa la UFNR", que palesen una disconformitat amb el Pacte de Sant Gervasi, ja que, segons Lluhí, havien reduït "l'UFNR a un simulacre de partit, a un esquelet sense essencia o principi espiritual [...]" Tot exposava l'ideari dels nacionalistes republicans: "Jo soc nacionalista republicá. Professo l'ideal nacionalista en tota la seva amplitut, o sigui sense atenuar-lo i sense sacrificar-lo devant cap altra afirmació de caràcter social o de dret public. Aspiro igualment a la Democracia i a la República, sense les quals son en absolut impossibles a Espanya les llibertats tant individuals com colectives. Y crec, en fi, que una actuació intensament progressiva i esquerrana, en els ordres polític, social i económic, es l'únic camí de salvació que té la nostra patria en la present crisi de la seva vida, o sigui per a donar ánima al seu cos encara purament territorial i provincial; per a provar-li els destins de la seva forma peculiar de civilisació, i per a arrencar-la a la absorció o predomini dels seus nuclis conservadors, sempre inadequats per a exercir reivindicacions nacionals o patriótiques". I finalment explicitava la seva sortida del partit: "[...] deveu considerar-me fora de l'UFNR en quan aquesta no respongui en la realitat de fet, a les aspiracions que deixo formulades, en quan, amb naturalesa humil de satélit, vagi vacilant i incoerent de l'actuació obrerista a la conveniencia i direcció virtual del lerrouxisme en quan no tingui política i existencia propies i genuines en el procés, avui plé de obstacles, de redressament i nacionalisació de Catalunya. Jo desitjo que les forces nacionals, en quan continuen dormides o latents, surtin de la seva inercia, per a contribuir, amb ardor i eficacia, a les reivindicacions catalanes. Conservo l'esperansa de veure realisada, en bé de Catalunya, una selecció de esperits directors, preparats i aptes per a l'obra nacional, i una forta organisació social i política al servei de la causa popular. Peró declaro que avui per avui no tenin ni creada i seleccionada l'élite, ni disciplinada i en marxa la multitut dels patriotes, ni en consequencia marcat en terra catalana el camí august de l'ideal. Y per això mateix jo'm refuso a tot lo no sigui contribuir a que's fixi, de una manera definitiva, la ruta ideal de Catalunya, a que la segueixi resoltament l'esquerra patriótica, i a que la Democracia nacionalista se converteixi hardidament en centre de gravetat i expressió fonamental de l'existencia del nostre poble" (Arxiu Pere Coromines. Correspondència. BC). És a dir Lluhí exposava els mateixos principis i preocucions de Rovira i Virgili, pels quals aquest darrer ingressarà el 1932 a Esquerra Republicana de Catalunya.

En canvi Ribera i Rovira, un del "grup dels dotze, continuador de la tasca d'El Poble Català remarcava el paper de Rovira en aquella trajectòria posterior: "[...] Ara que nosaltres, els joves, els qui saben perdonar agravis -i pocs n'hauran soferts tants i tant valorosos!- volen deseixir-se d'aquest emboirament dels sentits i de l'ànima que'ns feia viure per odiar, per comptes de viure, com devíem, estimant, ara que a nosaltres, els joves, ens sol passar la vida estèrilment barallant-nos amb la gent de dreta i amb la gent d'esquerra, esgotant les nostres energies en una lluita ingloriosa de males passions i d'anatemes; ara que, per deixar rastre del nostre curt pas per aquest món, ens disposem a treballar i a combatre lo que s'oposi al nostre treball agermanant-nos amb tots aquells elements que estiguin més a la vòra del nostre seny i del nostre cor... és ara precisament que'l vell company [Rovira i Virgili] ens deixa; és ara que li posaran una ploma als dits per combatre'ns, una ploma enverinada per l'odi dels que'l rodegen, i reemprendrà l'escomesa d'altrora obeint el darrer clam perceptible i que serva confús fent vibrar el seu timpanell, aquell anatema impropi dels homes que comparteixen cordialment els idealismes democràtics" RIBERA I ROVIRA, I: *Siluetes*."El Timpanell", pp.2-4. Exemplar manuscrit xerocopiat [1914]. [Arxiu Antoni Ribera].

sotasignants del manifest evidenciaven els motius polítics de la sortida del diari i del partit: "[...] Sortim d'*El Poble Català* perquè després de les eleccions no hem volgut fer política de coalició amb els radicals, atenent la nostra conciencia, a la conveniencia del partit i del diari [...]. Sortim del diari perque no volguerem donar aire a la pensada habilíssima del senyor Lerroux de celebrar amb una *merienda democrática* l'anomenada festa de la pau, amb la qual el quefe radical acaba d'assegurarse del tot l'adhesió dels restes de l'UFNR"[236]. "La Bandera", amb un únic número, fou la plataforma d'expressió de les critiques a la política d'aliança amb els radicals, seguida de "La Patria"[237]. L'objectiu d'aquesta darrera publicació era "co[h]esionar els elements dispersos del nacionalisme lliberal i fer que trobin en el poc o molt prestigi d'aquestes planes, la representació que no han trobat fins avui, en la premsa" i mostrar-se continuadora de la trajectòria de la UFNR després del pacte de Sant Gervasi: n'era una "rectificació"[238]. Aquesta situació -entre 1915-1922 representada en Rovira com a republicà nacionalista sense partit- es perllongà fins a endegar la tasca de redactor entre 1916 i 1928 (represa posteriorment entre 1931-1932) a *La Publicidad*, catalanitzada a mans dels

---

[236] Els sotasignats del manifest eren: Rovira i Virgili, Noguer i Comet, Claudi Ametlla, Marius Aguilar, Pere Casals, Prudenci Bertrana, Alexandre Plana, A. Serrano i Victori, Andreu Nin, J. Bertran y Ballet, Delfi Sanmartin: Lo de *El Poble Català*, "El Diluvio", 21-IV-1914. La solidaritat d'aquest rotatiu republicà envers aquests signats era clara: "*los antiguos redactores de* El Poble Catalá, *de aquel diario en el que durante ocho años laboraron en pro de Cataluña, haciendo toda clase de sacrificios*". Per contra, el número d'"El Poble Català", del 19-IV-1914 (*Als nous companys*) feia pública la represa del diari a partir de nous rengles de la Joventut Federal Nacionalista Republicana: "EL POBLE CATALÀ, amb la sava nova de la joventut, prèn el caràcter que li esca, com a diari portaveu d'un partit jove i hardit, convertint-se en la modesta però vibrant tribuna dels homes de llibertat que breguen sense defallir per la redempció de Catalunya republicana [...]". Vegeu en la mateixa direcció de relleu polític de l'anterior redacció: "*El Poble...*", 20 i l'editorial "Davant de Catalunya", 21-IV-1914. Aquesta editorial també fa una ressenya del que es va conceptuar com a abandonisme de l'anterior equip malgrat l'actualització de les retribucions econòmiques: "I quan els vells redactors retribuïts sempre fins a darrera hora, abandonaren els seus llocs d'honor, nosaltres els substituirem sense pensar un sol moment en la retribució material que generosament cedirem a la nova empresa del diari. I aquest acte de generositat, que ells eren els primers que'ns l'havien d'agrair, els empeny a una política nascuda d'un senzill conflicte econòmic, precisament en aquells llocs tradicionals des de on s'ha blasmat sempre del Nacionalisme català, i son ells mateixos -els vells companys d'ahir!- els qui ens escometen pel gran crim d'haver salvat el nostre diari per la causa de Catalunya!".

[237] "La Bandera. Fulla escrita pels exredactors d'"El Poble Català", 25-IV-1914, núm 1. Per al context de fundació de "La Bandera", Artur BLADÉ: *Op. Cit.*, p 122-123. Bladé també afirma que Rovira va ser l'autor de l'editorial d'aquesta "Fulla [...]": "Amb el cap ben alt". Rovira hi afirmava que amb la sortida d'"El Poble Català": "hem aquest sacrifici sense vacil·lar, amb el cor ben content , amb el cap ben alt. En mig de tants sacrificis verbals com s'ofereixen cada dia a Catalunya, nosaltres hem fet a la patria el sacrifici efectiu del nostre estipendi de periodistes. No tenim la pretensió d'haver realitzat una acció heroica. Però estem segurs d'haver complert el nostre deure de ciutadans i de patriotes". Ramon Noguer i Comet, un altre integrant de la redacció del diari reflectí la presa dedecisó apel·lant a una interpretació objectiiva dels esdeveniments: "[...]Volem que'l partit judiqui la nostra conducta i la d'*ells* [El nucli favorable al Pacte encapçalat per Pere Corominas i Jaume Carner], la d'aquells que l'hem servit sense ambicions, amb lleialtat, seny i disciplina, o la d'aquells que l'han portat, amb les seves equivocacions formidables, les seves baixes ambicions o les seves ridiculeses, a la més vergonyosa desfeta, destruint amb ell, la força patriòtica més poderosa que mai havia tingut Catalunya!". El cos de redacció de "La Patria" (12-VI-1914) era format per: Prudenci Bertrana, Claudi Ametlla, Marius Aguilar, Rovira i Virgili, Pere Calders, Andreu NIN, Alexandre Plana, R. Noguer Comet, A. Serrano i Victori, J. Bertrin i Ballet, Carles Soldevila, V. Solé de Sojo, R. Reventós, Delfi Sanmartin, J. Vives i Borrell, V[icenç] Bernades.

[238] "La Patria", num.1, 22-V-1914 i 26-VI-1914, p.6.

integrants d'Acció Catalana[239], i de col·laborador de política nacional i estrangera a l'òrgan d'unificació intel·lectual i nacional "en detriment de "La Veu de Catalunya", *La Revista. Quaderns de publicació setmanal*[240] i *La Veu de Catalunya* (1916-1922), fet que comportà a Rovira la dimissió del càrrec a la Junta Permanent de la Unió Catalanista. Rovira mateix comentava a Martí i Julià la situació en entrar a de col·laborador a "La Veu":

> "Estimat i respectable amic: Fa dies que volia passar un moment a veure'l pel local de la Unió. Però l'escassedat de les meves hores lliures, d'una banda, i de l'altra la dificultat de les meves "comunicacions" verbals, me decideixen a escriure-li ço que pensava dir-li de paraula./ El cas és que, pocs dies abans de marxar a Madrid, En Josep Carner, qui ocupa ara un lloc important a *La Veu*, va proposar-me que hi col·laborés, començant amb una sèrie d'estudis sobre la solució dels problemes nacionalistes [sèrie de catorze articles ppublicats entr el 3 de juny i 14 d'octubre de 1916 sota el títol genèric *La solució federalista dels problemes nacionalistes*]. El primer que va dir-me és que jo sols devia parlar d'aquells temes on pogués lliurement exposar el meu pensament, és a dir, que jo no havia de fer cap violencia sobre les meves conviccions. Tenint en compte el que En Carner va dir-me vaig creure que devia acceptar el seu oferiment/.Ara bé, el fet de la meva col·laboració -íntegrament nacionalista- a *La Veu*, pot crear-me, davant de l'Unió Catalanista, una situació equívoca (sobretot formant part de la Permanent). I com que jo sempre vull procedir amb lleialtat, me crec que el deure de dimitir el meu càrrec de la Permanent i d'ésser baixa com a soci de l'Unió. Pels antecedents que li exposo, ja comprendrà vostè que la meva decisió té un caràcter

---

[239] Bo i Singla, redactor de "La Publicidad", descriu la crisi del diari que havia de passar a mans d'Acció Catalana": La *Publicitat* que havia decaigut molt en el terreny espiritual ab la sortida d'en [Amadeu] Hurtado, ha sigut un *negoci* més de la Casa Tayà. Com tots els hi anaven malament ha traspassat part de la propietat a una Societat anònima patrocinada per la Federació Patronal de Catalunya [...]". [Lletra de Bo i Singla a Conangla i Fontanilles, 9-V-1922. Fons Conangla i Fontanilles. ANC]. Com assenyala Martí Esteve a Ramon d'Abadal en lletra del 8-VII-1922, segons reprodueix de la correspondència Abadal, Francesc VILANOVA: *Ramon d'Abadal...*, p. 161, nota 51. La valoració d'Acció Catalana en funció de la tasca de la catalanització de *La Publicitat*, a GAZIEL [Agustí Calvet]: *Punts de Seny*, "Mirador", 15-V-1930, núm. 68, p. 3. Una descripció del procés de catalanització anterior a 1922 quan ja hi escrivien futurs integrants d'Acció Catalana com Nicolau d'Olwer, Bofill i Mates, Josep Barbey o Lluis Massot, a Domènec de BELLMUNT: *Cinquanta anys de periodisme català (1923-1975)*, Edicions Mirador del Pirineu, Andorra la Vella, 1975, p. 32. Amb tot, Bellmunt no esmenta el nom de Rovira, que també escrivia a La Publicidad". Per al conjunt de col·laboradors del diari i la constatació que Rovira i Virgili hi redactava essencialment cròniques de política internacional, vegeu Carles Soldevila, *De la llum de gas al llum elèctric*, Ed. 62, Barcelona 2002, p. 194.

[240] Per al context de "La Revista"/ Junta d'Afirmació Catalana, com a "fonamentació de la política catalanista de la cultura, des de concepcions no partidistes i integradores": Jordi CASTELLANOS: *El Noucentisme: una proposta de Cultura*",."L'Avenç", 194, juliol-agost, 1995, p.l 25. La col·laboració en aquest òrgan vinculat al programa cultural noucentista no és casual atesa la vinculació de Rovira a l'obra nacionalitzadora de la Mancomunitat. Rovira hi va intervenir regularment en el periode 1915-1921 amb un total de 34 articles i més esporàdicament a partir dels anys 1922-1925 amb sis col·laboracions. Aquesta darrera etapa va correspondre a l'organització d'Acció Catalana. Per a la inscripció d'aquesta revista en l'esperit noucentista: Maria Carme RIBÉ: *"La Revista" (1915-1936). La seva estructura. El seu contingut*, Editorial Barcino, Barcelona, 1983, pp. 10-11.

purament personal i que no és deguda a cap discrepancia política. He d'afegir-li que el compliment d'aquesta decisió me dol de veritat, puix en els companys de l'Unió no he trobat més que amics afectuosos i patriotes abnegats. Tant és així que per la meva part no tinc desig de fer públic aquest determini, les causes del qual exposo a vosté en la confiança de l'amistat. Resto, com sempre, de vostè i dels companys de l'Unió, cordialíssim amic, A. Rovira i Virgili"[241]. Aquest, doncs, va ser un període marcat per la "lluita per la vida" arran de la primera postguerra mudial [242].

En aquests anys i al mateix temps que duu a terme intents per "continuar" l'etapa de la UFNR -de l'anomenada "esquerra catalanista"- amb la fundació d'òrgans com *La Nació*, Rovira culmina, amb prou ressò social[243], l'estudi dels moviments nacionalitaris europeus amb la *Història dels Moviments nacionalistes* (1912-1914), "el primer crit català a favor del pobles oprimits"[244]. Aquest estudi s'emmarcava en la voluntat d'internacionalitzar el fet català

[241] Carta del 8-V[?]-1916: "[Ms 167 BC]. Rovira serà substitit en el càrrec de la Junta Permanent de la Unió per J. Grant i Sala, "Gent Nova", 4-XI-1916, pp.6-7. Una lectura global del procés de periodístic de Rovira des d'"El Poble Català" a "La Veu de Catalunya", l'aporta José M. FRANCÉS: "*periodista estrella que cubrió magistralmente la sección internacional del fenecido Poble Català, de mi juventud. En los últimos años hubo de cultuvar su especialidad en La Veu de Catalunya, pero no creo que jamás se sintiera bien en ella, siendo hombre de ideas amplias y generosas*": *Memorias...*,p. 498. Sota l'hegemonia del'esquerra nacional republicana, a trajectòria del Dr. Martí i Julià serà definida per Rovira en el sentit que fou "precursor del moviment d'alliberació política i social que estem vivint". Cf.: *Recordem el mestre*, "La Humanitat", 21-VI-1936, *apud.* Félix CUCURULL: *Panoràmica...*[VI], p. 454.

[242] Pel que fa a la condició econòmica de Rovira, J. M. FRANCÉS constata que : "La guerra, la postguerra i l'altra guerra, la social, que va seguir-les, estronquen aparentment la trajectòria brillant del periodista-historiador. La lluita per la vida l'obligà a ancorar, per breu termini, a "La Publicitat" castellana de Tayà, i a la mateixa "Veu de Catalunya". Res d'això no enclou cap de les vergonyes de transfuga que claudica. El periodista ha de viure i la seva activitat és honrada mentre no carregui l'estilogràfica amb cap tinta incofessable. Mai Rovira no va emprar aquestes tintes. Fou un cronista internacional, documentat i sobri. La seva obra de dirigent i director [de "La Nau"] ja es dibuixava en l'esdevenidor", *Antoni Rovira i Virgili. L'home, L'amic, el mestre*, "El Poble Català", 31-I-1950.

[243] "Gent Nova" (7-XI-1914), assabenta que la *Història...* s'ha esgotat i que se'n fa una segona edició "vista la importancia que tenen en els actuals moments [esclat de la Gran Guerra europea]".

[244] Artur BLADÉ i DESUMVILA fa una síntesi de la recepció política entre nacionalistes republicans a "Avui", 26-V-1989. Una valoració biogràfica de Rovira arran de la publicació dela *Història...* a *En Rovira y Virgili*/X.R, "Bages Ciutat", 30-I-1913: "El nom de'n Rovira y Virgili no solsament figura a la avensada dels escriptors moderns de Catalunya; sino que es conegut pels intelectuals de fora aquesta terra, que s'ocupen de temes nacionalistes y del moviment social contemporani. Ba[i]x aquests dos punts de vista mondials, cal reconeixe'l avuy com el primer entre'ls del seu rang, Catalunya[...] Jo no sé que's pugui trovar a Catalunya un home que trevalli mes que'n Rovira am matèries peridistiques, y això, anc que no sia un desfavor sino ben al contrari, priva moltes vegades de que una inteligencia pugui manifestar tot lo que batega dintre la seba ànima". D'altra banda, "Bages..." s'adheria al banquet d'homentatge a Rovira en ocasió de la publicació de la "Història...". Altres identificacions de l'obra de Rovira i Virgili en l'avinentesa de l'edició de la primera sèrie de la *Història...* van provenir d'òrgans de l'esquerra catalana com "El Gall" (21-XII-1912), que, sota l'article *El nou llibre den Rovira* i solidaritzant-se amb l'homenatge, hi destacava: "d'aquest estudi profund y madurat que ha realitzat durant una pila d'anys sobre'ls problemes nacionalistes mondials [...]. Per lo que'n coneixem, porta a les seves entranyes, una vertadera renovació doctrinal del nacionalisme y que pot ser la base ferma y indestructuble de futures posicions del nacionalisme catalá", p. 400. Unió Catalanista de Badalona a través del portantveu "Gent Nova" destacava que Rovira "figura en els primers llocs de l'intelectualitat catalana": "Gent Nova", 8-II-1913. Quant a la valoració del parlament de Rovira en l'acte de recepció de l'obra, "Gent Nova, 15-II-1913, va destacar que consistia en "una ben justa crítica de l'estat actual de la situació nacionalista", i "convidà a tots a persistir lluitant fins aconseguir la victoria". Un mes més tard, aquest òrgan en defineix l'obra: "aquesta història de les nacionalitats oprimides serà un dels primers llibres de la renaixença política de Catalunya [...]. I sempre agreirem

superant una concepció provincialista, tema, d'altra banda que va ser de referència central en els articles periodístics -atesa la conjuntura de la I Guerra Mundial- de l'òrgan aliadòfil *Iberia*, on va col·laborar entre 1915 i 1919 (i ocasionalment a "Messidor")[245], els articles dels dos primers anys del qual van ser recollits en gran part a *Les valors ideals de la guerra* (1916). La Gran Guerra, doncs, va ser un marc on el periodista canalitzà una difusió de teories alliberadores contra l'expansionisme germànic vinculades també al cas català. Era un context que definia el nacionalisme català com a estratègia que *"va donc au-delà des limites d'un mouvement provincialiste ou d'amour-propre local. Les catalans luttent pou incorporer leur patrie pleinement à l'Europe, en tant que nationalité distincte, par les larges voies du progrès et de la culture"*[246]. Nacionalització del país[247] i integració als fets nacionalitaris internacionals eren simultanis en la trajectòria de Rovira i Virgili[248]. A causa de la difusió dels

---

infinitament que se'ns hagi fet conéixer per tot Europa, car, com els portuguesos amb el libre [*Iberisme*] den Ribera [i Rovira], les nacionalitats opreses al veure aquest llibresentirán una profonda satisfacció i agrairán que hi hagi allí en les terres meridionals d'Europa qui es recorda d'elles, peró al mateix temps sabrán que qui's recorda d'elles es una altra nacionalitat opresa, que potser no coneixen. I una ideal de germanor entre aqueixes nacionalitats farà ovirar més segura i més próxima llur deslliurança", "Gent Nova, 8-III-1913 [P]ere [de] [T]era. D'altra banda, el setmanari de l'esquerra catalana badaloní "Acció" (14-XI-1914), assabenta de l'edició econòmica de la sèrie de "l'admirable" obra de Rovira, "incansablement al servei dels nostres ideals patriótics", "que tant d'interès té actualment amb motiu de l'estat excepcional d'Europa, al qual molt hi han contribuit els batecs persistent de lses nacionalitats oprimides". "La Publicidad", 28-III-1917, a la ressenya publicitària d'*El Nacionalismo Catalán* valorava aquesta *Història*: "*Rovira y Virgili ha sido el primer tratadista de nuestra tierra que ha dado al nacionalismo catalán un carácter internacionalista*". El comentari destacava que abans d'aquesta investigació "*las definiciones y los tratados que se escribieron sobre la cuestón catalana teniamn carácter completamente local. La doctrina se fundaba no sobre hechos vivos, sino sobre viejos textos o cuestiones sentimentales*". Aquesta obra, doncs, "*dio un carácter completamente nuevo europeizado, a nuestro problema político*". La primera sèrie de l'estudi de Rovira també ser llegida per intel·lectuals i politic republicans espanyols. Lluis de Zulueta en carta (Madrid, 4-VIII-1913) feia notar a Rovira que "*me dispongo a leerlo con gran interés, con aquel doble interés a que V. se refiere al final de su prólogo*[era de Pere Coromines]. *Creo que será hoy un libr o único en su género que habrá que manejar y consultar à cada paso* [...]" [Fons Albert-Pérez Bastardas]. Aquesta obra [I i III sèrie] va ser enviada a líders d'Acció catalana com Ramon d'Abadal [Lletra de Pelai Vidal de Llobatera a Abadal (Barcelona ["La Publicitat. Gerència"], 27-III-1923).

[245] En el marc del "triomf dels nacionalismes dintre l'universalisme". Per a l'orientació de la revista com a nucli intel·lectual de la internacionalització de Catalunya, Montserrat CORRETGER: *Alfons Maseras: Intel·lectual d'acció i literat (biografia, obra periodística)*, Curial Edicions Catalanes/PAM, Barcelona, 1995, pp. 103-108. La citació a la p. 103.

[246] "Les Annales...", p. 167.

[247] Nacionalització que en el temps de guerra Rovira -conjuntament amb 62 intel·lectuals i professionals- també cercava en la solidaritat amb el nord de Catalunya, com es desprèn del seu suport vers els *Amics de Rosselló i del Casal Català de Perpinyà*. [Arxiu Solé i Pla. St: 5.1.3 ANC].

[248] Aquesta divulgació de la política internacional sempre vinculada a la intersecció amb el cas català també la va dur a terme des de la Mancomunitat de Catalunya. Rovira va participar en el "Segon Curs d'Humanitats i Cultura General Per Obrers", organitzat per l'Escola Elemental del Treball de la Mancomunitat de Catalunya. La conferència que impartí el dia 21-VII-1920 va ser "Els nous pobles d'Europa", amb la finalitat, doncs, de sintetitzar les conseqüències politicoterritorials dels tractats de pau de la primera postguerra. L'objectiu d'aquests cursos era "la "formació d'homes complets", posseïdors de l'equilibri espiritual i de la confiança en ells mateixos necessària per a l'eficàcia de la vida. Aixi, com una manifestació més de l'esperit de reacció de l'escola Elemental del Treball contra el perill de l'uniformisme especialista de les clàssiques Escoles professionals, s'iniciava l'estiu darrer el "Primer curs d'humanitats i cultura general per obrers"". Cfr: Mancomunitat de Catalunya. Escola Elemental del Treball: *Curs d'Humanitats i Cultura General per Obrers*. Estiu de 1920. Segon Curs (fulletó informatiu de les conferències. Arxiu Alexandre Galí-ANC). L'estiu de 1923 va participar en el "Cinquè curs d'humanitats i cultural general per obrers amb la conferència impartida l'u d'agost: "Dos problemes

fets nacionals internacionals durant la contesa, Rovira va esdevenir un referent entre els republicans i periodistes coetanis[249].

Les preocupacions internacionals no obstaculitzaren, tanmateix, la constant raó de la seva lluita política: la nacionalització dels catalalans que tenia el fonament en la memòria històrica d'esdeveniments polítics com l'onze de setembre[250]. Segons Rovira, la progressiva despersonalització lingüísitica, cultural i històrica era un factor que impedia la consecució d'un estatus de normalització política. Per al periodista, doncs, existia una vinculació entre conscienciació cultural de la societat i construcció política nacional. Tractà aquests aspectes en assaigs com *La Nacionalització de Catalunya* (1914)[251], *Debats sobre'l catalanisme* (1915)[252], *El Nacionalisme* (1916)[253] i *Nacionalisme i Federalisme* (1917), i en la síntesi

---

internacionals. La Ruhr i l'Orient pròxim": Mancomunitat de Catalunya. Escola de Treball: *Curs d'humanitats i cultural general per obrers. Curs cinquè. Estiu de 1923. Del 17 de juliol al 31 d'agost* (full volant. Arxiu Leandre Cervera). Per a la totalitat dels conferenciants, vegeu la reproducció del fulletó a l'annex. Per als cursos de formació de l'Escola del Treball, encara que no s'hi recull aquesta conferència esmentada, però sí que s'hi esmenta la que va impartir sobre "Els conflictes polítics de la pau", vegeu: Mancomunitat de Catalunya: *L'Obra realitzada*, Barcelona, 1923, p. 331-332. Per al context de la tasca de formació cultural duta a terme per la Mancomunitat, amb la participació directa de Rovira com a conferenciant: Alexandre GALÍ: *Història de les Institucions i del Moviment Cultural a Catalunya. 1900-1936*, Llibre IV: "Ensenyament Tècnico-industrial i tècnico-manual o d'arts i oficis", Barcelona, 1981, pp.170-182. També: Albert BALCELLS, Enric PUJOL/Jordi SABATER: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona,1996, pp. 458 i ss. Lluis CAPDEVILA es refereix a aquestes conferències de l'Escola de Treball, entre els col·laboradors de les quals es trobava Rovira i Virgili, amb l'objectiu d'una formació "política, sindical, cooperativista i cultural", destacant que entre els conferenciants també hi havia Fabra, Serra i Moret, Cristòfor de Domènec, Serra Hunter, Joaquim Xirau i Carles Pi i Sunyer. Aut.cit: *Homes i dones d'ahir (memòries inèdites)*. Vol.II, p. 105. Capdevila, també cita Rovira com a conferenciant en les activitats de l'Ateneu Polytechnicum, "centre de cultura i de conspiració contra el règim" (cosa que no he sabut trobar) a *Op. Cit.*, Vol. III, p. 105. Una conferència de Rovira en aquest Ateneu va ser "L'home i la professió" (25-IX-1928).

[249] És el cas de Paradox (pseud. De Màrius AGUILAR), que evoca el significat de las tasca de Rovira a favor de les nacions sense estat a la fi de la contesa: "Si un home ha triomfat és ell [Rovira i Virgili]. Tots els pobles que ens semblaven inverossímils que ell protegia han estat lliberta ts, tots els mapes que pretenia modificar han canviat de línies i de colors conformen els seus desitjos. Totes les profecies nacionalistes que va fer han estat complertes": *En Rovira i Virgili és el nostre Wilson*; "Renovació"[reproduït de "L'Esquella de la Torratxa"], 3-XI-1918.

[250] Rovira forma part, representant l'Esquerra Catalana, de la comissió sobre "El segon centenari de la Caiguda de Catalunya". Aquesta plataforma també era formada per Martí i Julià (Unió Catalanista), Ramon d'Abadal (Lliga Regionalista), Puig i Esteve (CADCI), Santiago Estapé (Centre Nacionalista Republicà), *El segon Centenari de la Caiguda de Catalunya*, "Gent Nova", 27-VI-1914.

[251] "Acció" (Badalona, 1-VIII-1914) assabenta de l'aparició de *La Nacionalització*...: "Tots els bons catalans i especialment els nacionalistes deurien haver d'ajudar a l'obra que s'ha emprès aquesta benemèrita entitat [institucionalment per extensió : Mancomunitat de Catalunya i la seva obra de govern]. Per a una translació dels objectius d'"aquest a la posterior estratègia de 'Catalunya endins' d'Acció Catalana: J.B. CULLA [ressenya de *La Nacionalització*...], "Serra d'Or", març, 1980, p[169].

[252] Aquesta assaig va tenir difusió en nuclis territorials pertanyents a la Unió Catalanista. Cf.: "Gent Nova" (Badalona, 16-X-1915), on es defineix com "escrits tots ells amb sinceritat i ferm convenciment, i amb la dignitat i altesa de mires propis de tota persona que sap lluitar per una causa justa".

[253] En la recepció d'aquest estudi destaquen: la centralitat de la voluntat política com a eix que actualitza la nació, la traducció en clau universal del fet nacional català a través de la reivindicació dels drets dels pobles i, finalment, la vigència del nacionalisme en el sistema rovirià. Martí ESTEVE ("La Revista", 31-I-1917, pp.73-74) destacava les tres primeres aportacions citades: "El sotmetre l'home -no certament en quant a l'individu, més com a ser social -a l'imperi de lleis fatals, fou una de les solucions proposades per la determinació de les nacionalitats. Al costat d'això l'obra pretèrita, les valors humanes col·lectives -tals la llengua, la cultura, el

divulgativa sobre la ideologia nacional de Prat de la Riba, *Nacionalisme* (1918). Rovira reconeixia l'aportació nacional de Prat en el context de l'obra de la Mancomunitat: "L'esperit de Catalunya s'havia encarnat en aquest patrici eminent. Hi havia dins la seva ànima, una concentració de la catalanitat. Era com un orgue individual de la consciencia de la nació catalana. Homes com ell, proven per si sols l'existència d'una nació [...]. La consciència catalana d'en Prat de la Riba havia arribat a la plenitut [...]. Ell ha fet el miracle de la resurrecció de la pàtria. Ell va trobar una Catalunya-regió, i ens deixa, en morir, una nació catalana. Per ell, el despatx de la Diputació era el laboratori de la nova Catalunya [...]. Com a polític, ha posseït la virtut més alta: l'eficàcia. Segles feia que cap català no havia obert en el camp de la pàtria un sole tan ample i tan pregon [...]"[254]. Amb tot, seran els treballs sobre les bases polítiques de la nació que incidiran en la fixació de la seva proposta republicana: la superació del principi naturalista-historicista de les nacions en un moment en el qual s'assolia, segons Rovira, una evolució de la teoria a la pràctica nacional, integrada sota el programa noucentista: "La Nació és això: una comunitat d'esperit en el treball divers [...]. Totes les tendencies i tots els estils, tots els genres i tots els temes són lligats en una gloriosa unitat superior per aqueixa força sotil i immensa: l'esperit nacional [...]. La Nació ja és per als catalans més que una teoria, un anhel, una amor o un programa. És una acció. És una vida creadora"[255]. Així, la preocupació de Rovira en l'àmbit mancomunitari era destacar fites institucionals i intel·lectuals que estructuraven la nacionalització del país, com s'esdevenia en el terreny historiogràfic: "[...] El seu nom [Botet i Sisó] evocava tot el període en que l'ideal

---

dret constituïa també una mena de fatalisme històric [...]. No serà, certament prescindint de les lleis fatals que la llibertat serà aconseguida, ans al contrari, serà per la superació de les dites lleis, superació que significa tenir-les en compte [...]. Per ço En Rovira i Virgili no ha prescindit d'aquests elements nomenats naturals; mes al costat d'ells, els altres, els elements de voluntat, ens priven de considerar les nacions com alguna cosa d'estàtic; l'element propiament humà, lliure, de creació constant, es converteix així en valor no menys determinant [...]. Mes a cada pas sentim de nou i més fortament com Catalunya és un factor universal; a cada instant sembla fer-nos present el nostre problema essencial, el plet d'un poble a resoldre davant de tots els pobles, la nostra voluntat adherint-se a ço que és médula de les nacions. En una concepció semblant, J. CAPDEVILA I ROVIRA a "Ofrena" (abril de 1917) establia que : "Ja no defensa ara ningú el principi de l'absoluta superioritat de la natura sobre la voluntat d'una nació que pot decantar-se a la solució que cregui més convenient en tot cas. Les velles doctrines *tradicionalistes* que daven preferència a l'història sobre tot altre element, han fet pas a la teoria més lliberal que situa la conciència i la voluntat col·lectives en un nivell més elevat que els determinants naturals [...]. Finalment, és rebatuda en aquest llibre la suposició d'haver sigut ja superat el nacionalisme. Tota unitat superior que arribi a formar-se, serà pròpiament un enfortiment de la personalitat nacional de cada poble. Al cap i a la fi, la nostra doctrina es progressiva, i com a tal, no s'oposaria a una organització més extensa que afermés vigorosament els mitjans de desenrotllo de tots els pobles que tenen dret a la lliure existència". El comentari confiava que aquestes teories genèriques "tinguin aplicació pràctica en el nostre poble, masa dat al desordre *inconscient*".

[254] *Prat de la Riba*, "La Veu de Catalunya", 2-VIII-1917, p. 5.

[255] *L'optimisme*, "La Revista", 1-I-1917, p. 1.

polític de la renaixença s'anava concretant per arrivar a l'esplendida volada present"[256]. I aquest projecte nacional s'activà entre 1914-1919.

El context de la Primera Guerra Mundial emfasitzava els ideals polítics de les nacionalitats[257], entre les quals Catalunya s'havia de regir per una superació del marc estatal i abastar una nova federació ibèrica amb una perspectiva de qüestionament de l'hegemonia castellana:

> *"La conception des Catalans va même au-delà d'une étroite collaboration entre les nationalités d'Espagne; leur désir serait de constituer une Ibérie unie et forte, basée sur le respect de l'égalité du droit de tous les peuples qui la composent* [...]. *La Catalogne se résignera-t-elle à supporter davantage cet état d'inertie et à rester dans l'ombre derrière la Castille indifférente à la transformation de l'Europe? Un très proche avenir nous le révélera. Mais ce que l'on peut affirmer d'ores et déjà, sans crainte de se tromper, c'est que le peuple catalan est fermement résolu à chercher, là où il aura la certitude de les trouver, les éléments nécessaires à son évolution nationale et la possibilité de se maintenir en contact avec l'Europe libérale, convaincu qu'un peuple, si faible soit-il, doit pouvoir contribuer librement au progrès de la civilisation"*[258].

Tot amb tot, Rovira també va difondre aquestes qüestions de consciència cultural i política en articles de divulgació en enclavaments nacionalistes comarcals dins campanyes de sensibilització lingüística en àmbits com l'ensenyament[259]. Aquesta preocupació envers la sensibilització nacional des de la conscienciació lingüística, la reflecteix en articles com "La llengua i l'escola", publicat a "Nostra Parla"[260]. L'enfocament de Rovira consistia a establir la

---

[256] "La Veu...", 30-I-1917., p. 2.

[257] És en aquest contex com cal interpretar una "evolució del nacionalisme català", com observa Fèlix CUCURULL: *Catalunya...*, p. 33.

[258] "Les Annales...", p. 223.

[259] En un moment -desembre de 1915- marcat pel qüestionament del català com a llengua vehicular a l'ensenyament : "[...] *Les attatques dirigées il y a quelques mois contre la langue catalane dans le Sénat espagnol et, tot récemment, le message de la royale Académie de la langue castillane, presidée par M [iguel] Maura, demandant de restreindre plus encore l'usage des langues autres que la castillane, ont donné l'accasion aux Catalans de montrer leur attachement à leur langue maternelle*", "Les Annales...", p. 167.

[260] La reproducció del text, a Isabel GRAÑA I ZAPATA: *L'Acció pancatalana i la llengua: Nostra parla (1916-1924)*. PAM, Barcelona, 1995, p.88. Rovira i Virgili era inclòs en projectes per a la unificació dels Països Catalans amb conferències com "Deducció per la *història* de Balears, Catalunya, Rosselló, València, de l'unitat espiritual d'aquestes terres", a Isabel GRAÑA: *Op. Cit.*, p. 134.L'article citat de Rovira va ser reproduït a la premsa comarcal; és el cas del "Baix Penadès", 3-I-1920, en un "nombre dedicat a la llengua catalana". La tasca d'aquesta associació patriòtica es determina amb la socialització de la consciència lingüística arreu dels Països Catalans, vinculant la seva tasca a l'àrea d'Acció Catalana: "[...] Al fi que de qué els menorquins s'en adonin de lo que és tenir una llengua que ens dona fesomia propia, ha sigut creada a Menorca "Nostra Parla". Aci s'ha perdut gairebé la noció de ço que és l'esperitualitat del Poble i "N.P." vol deixondir els esperits fent coses pel bé de Menorca i pel bé de la Pàtria. Però "N.P." ha de lluitar amb una ensopida indiferencia, quant no

centralitat de la llengua en la perspectiva del nacionalisme internacional: "més que per la influència de cap teoria general, els moviments nacionals de l'Europa contemporània han donat a la llengua la primacia entre els factors de la nacionalitat"[261]. El problema radicava, en opinió de Rovira, en la divulgació de la història cultural i política, per assolir una consciència de pertinença, aleshores motiu de preocupació d'associacions polítiques -com la Unió Catalanista, on Rovira ingressà efímerament en la Junta Permanent el febrer de 1915 a fi d'impulsar "un nou període del catalanisme"[262] (en la reivindicació d'un procés de conscienciació nacional de la societat que havia de ser la base de l'estructuració política del país). És així com publicà -amb caràcter d'estudi de les obres normatives del 1913- una *Gramàtica elemental de la llengua catalana* (1916) i un llibre d'alfabetització infantil: *Llibre de lectura escolar* (1916). Aquest volum era concebut com un manual de lectura a través de la història de la literatura i de la cultura del país[263]. Així, Rovira es proposà de "bastir una estructura de conjunt" i desenvolupar una "història viva, bategant del verb català i de la renaixença integral catalana", que "de vegades xoca amb l'aspecte purament literari". L'objectiu era, doncs, "oferir un document de conjunt de la nostra renaixença, a l'abast de l'esperit dels infants". Una "visió secular del patrimoni intel·lectual i literari i la revelació d'un esperit nacional [per a servir l'obra fecunda i patriòtica de l'ensenyament català". Era un exemple d'integració de la joventut catalana -més encara si tenim present el context de guerra

---

amb enemics i romàn sense medi per a dur a bon terme sa tasca. Per açò nosaltres gosam demanar a "Acció Catalana" que ens ajudi, envian-nos alguns llibres i revistes [...]". [Lletra de Marçal Pascudri a Nicolau D'Olwer, Menorca, 9-VIII-1923. Lligall 905. PSB. AIINGC-Salamanca].

[261] A. ROVIRA VIRGILI: *Descripció de Catalunya . Els factors de la col·lectivitat catalana: la terra, la raça, la història, l'economia, l'estructura social, la llengua, l'ànima* [1944].

[262] Aquesta idealitat l'expressava enmig del conflicte de la Primera Gran Guerra ("Renovació"; 30-V-1915, p.3): "Sí, companys, veurem a Catalunya, no trigar molt, dies de lluita i de vibració popular. I com la lluita s'acosta, ens hem de preparar. Hem d'esmolar les nostres armes, que avui per avui són armes civils i polítiques. Hem de reforçar les nostres trinxeres, que són aquests casals que sostenen i mulipliquen l'entusiasme i apleguen als lluitadors. Hem de fer més ferm que mai en la nostra consciència el convenciment de que treballem per una justa i noble causa. Aquest convenciment hem de cercar-lo en la paraula dels més convençuts i dels més abnegats. Hem de cercar-lo també en els llibres on l'ànima de la pàtria batega i on el fonament racional i real dels nostres dret és explicat. El nostre entusiasme no ha d'ésser superficial i lleuger. Per'xó en cada casal, en cada fortalesa de la Unió Catalanista, ha d'haver-hi un recó silenciós, però ple de vida i d'esperança, on la fe del nostre jovent s'enforteixi amb els sentiments i les ensenyances d'un conjunt d'obres literàries, socials i polítiques [...]. A la feina, doncs, i coratge, jovent de la pàtria. Alça els ulls enlaire, i guaita com omple el cel una claror nova!" .

[263] A. ROVIRA I VIRGILI: *Llibre de lectura escolar. Selecció de treballs en prosa i en vers d'autors catalans moderns i antics*, Antoni López, Barcelona, 1916. En efecte, Rovira insereix a l'estudi textos representatius d'intel·lectuals i polítics contemporanis que introdueixin l'infant en temes de sensibilització nacionalitària. Vegeu com a exemple: Rubió i Ors ("pròleg" de *Lo Gayter de Llobregat*), pp. 23-29; Wenceslau Querol (*Als poetes provençals*), pp. 47-49; Teodor Llorente (*València i Barcelona*), pp. 50-51; Valentí Almirall (*El Catalanisme*), pp.55-57; Prat de la Riba (*El fet de la nacionalitat catalana*), pp. 125-131; Rubió i Lluch (*Esperit nacional de les cròniques catalanes*), pp. 157-165; Pompeu Fabra (*Cal Gramàtica als escriptors*), pp. 166-172 Gabriel Alomar (*Catalunya i Mallorca*), pp. 189-192. Un avenç editorial a "La Revista" (1-I-1917), p. 1917.

europea del moment- en una nova "joventut civil europea"[264]. Aquest estudi va ser interpretat en la premsa republicana federal comarcal com un instrument de conscienciació envers el programa pedagògic espanyolitzador: "Quan els pobles passen a ésser invadits per un altre de més poderós, cumplint-se així una llei inexorable d'esclavitut col.[l]ectiva, encara que vagi en contra de tota llei natural, no sols se li posterguen els drets inherents a la seva funció social i política, sinó que també se li procuren fer oblidar totes aquelles coses que siguent-li amades i volgudes amb pregón sentiment, tendeixen a despertar-li la seva dignitat de esclau revivint-li les aures ufanoses de la seva llibertat perduda [...]. Aquest llibre [...], bellament recopilat per aquest escriptor tan culte i refinat com és el d'En Rovira i Virgili, denota ja un avenç formidable dintre els llibres escolars i que predisposará al[s] infants en una simpatia intuitiva a favor de la literatura catalana, perque la influencia castellanitzant dels métodes escolars d'avui, no arribarán aixi tant en el seu dintre [...]. Són relatives les nostres llibertats com a poble oprés i és precisament a la escola el lloc aon se deu haver de inculcar a l'nfant la seva condició catalana fentli saber el passat de Catalunya, i àdhuc totes aquelles ordres de coses que, deixats a mans mercenàries, o sotllevats a l'influencia castellanista deixen de tenir la valor de la característica de la raça". En general aquesta crítica situava el llibre de Rovira en un marc d'opressió nacional i de substitució lingüstica: "[...] Així en totes les nacionalitats opreses del món, per les quals Europa es devasta com en els antics temps de la barbàrie i de la anarquia, la qüestió fonamental perquè lluitaven els ciutadans oprimits era per a obtenir el reconeixement de la seva personalitat i per tant, del seu verb, de la seva parla. La llengua és la característica de les races i perquè l'invasor o l'anexionador o aquell qui passa a ésser mandatari d'un poble integrant-se un escut més en el frontis del seu soli, sap que aquesta cosa tan divina com és la paraula, tan sols donada als homes en tot l'ample univers, és l'arma invencible que aquests podén esgrimir contra aquell poder absorvent, i tanca là escola on s'ensenyava amb aquella llengua o bé pro[h]ibeix l'ús de la mateixa en aquells ensenyaments i decreta per voluntat reial, desatenent-se de tota llei pedagògica, la implantació de la seva llengua, la llengua dita *oficial*"[265].

En la mateixa direcció endegà aquesta necessitat de divulgació de la construcció nacional catalana, quant a explicació històrica vers Espanya, en assaigs pedagògics i de difusió sobre la història del nacionalisme -des del republicanisme nacional i socialitzant- com *El Nacionalismo Catalán "su aspecto político, los hechos, las ideas y los hombres"* (1917)[266].

---

[264] A. ROVIRA I VIRGILI: *Llibre de lectura* ... Les citacions són de les pp. 9, 10, 17,13 i 11.

[265] "Sabadell Federal" (17-II-1917), p. 2.

[266] Val a dir que aquesta obra serà un referent per a estudios del fet català en conjuntures de debat politic estatutari a la segona república. Per al cas d'analistes gallecs, partidaris d'una concòrdia hispànica: Manuel

CASÁS FERNANDEZ: *Proceso del catalanismo. El problema regional en la Segunda República Española: Estatuto Catalán*, Ciap, Madrid/Barcelona/Buenos Aires, 1932. Aquest autor, president de l'Institut d'Estudis Gallecs, entén que *El Nacionalismo...* reflecteix "*un hondo rencor, un profundo resentimiento contra Castilla y los pueblos hermanos de España, contemplando con fría indiferencia los males que son comunes*", p. 161. Aquest fet era però una conseqüència d'una mútua "*incomprensión de catalanistas y representantes de la anacrónica y funesta política española*", p. 162. Malgrat aquest esperit regenerador, l'autor no s'està de criticar l'orientació "*imperialista*" de l'assaig pel que fa a la definició que Rovira fa de l'àrea lingüística en incloure la Catalunya Gran pratiana. Així Rovira és un dels "*más fieles intérpretes del sentimiento catalanista, acerca de los sueños imperialistas*" p. 214.

Pel que fa a la progressiva obertura cap a sectors socials i polítics del republicanisme català, Jordi CASASSAS: *Jaume Bofill...*, p.178. Per L'elaboració de l'obra va ser reconeguda en una convenció organitzada per la Junta d'Afirmació Catalana, a la qual assistiren: Josep Carner, Lluís Massot, Carles Soldevila, Joan Puig i Ferrater, Antoni López i Jaume Bofill i Mates. L'assaig de Rovira era definit com a ple "de rica espiritualitat catalanesca", "La Veu de Catalunya", 25-III-1917. La publicitat de l'obra anava en la direcció de valorar aquesta obra en la tradició roviriana de l'estudi dels moviments nacionalitaris europeus, que actuaven acom a marc del moviment catalanista: "*Rovira y Virgili ha sido el primer tratadista de nuestra tierra que ha dado al nacionalismo catalán un carácter internacionalista*". Pel que fa a l'evolució del pensament polític, Rovira afirma que Valentí Almirall, Prat de la Riba o Duran i Ventosa aportaren una visió "Científica": "*les ha faltado esa visión de conjunto, ese sentido de amplitud, esa modernización de ideas y de sentimientos*". Aquesta apreciació era feta en un àmbit creixent de la política catalanista finisecular: "*Había sólo el instinto. Las ideas no aparecían claras; el pensamiento se expresaba penosamente* [...]. *Pero debemos advertir que la conciencia nacionalista no se ha manifestado hasta los últimos años, habiéndose encontrado algunos elementos catalanistas sorprendidos del carácter europeo que podía tener su problema cuando Rovira y Virgili publicó su primera historia de los movimentos nacionalistas.* Hom destacava finalment que aquesta obra "*no es un libro de definiciones sino de historia*". *El nacionalismo...*, "La Publicidad"... Per als objectius de divulgar el nacionalisme català a Espanya, Fèlix CUCURULL: *Panoràmica...*[IV], p. 65.

Quant a la recepció de l'obra a la premsa nacionalista republicana comarcal, el portantveu reusenc "Foment" destacava: "fins aquí, les aspiracions del nacionalisme catalá tenien llurs expositors i teoritzants, mes encara no tenien llur historiador que raonadament presentés com un fet natural i fatal, i n'estudiés tots els natiços des d'un punt de mira elevat". I situava el llibre com un "capitol més de l'obra cabdal d'En Rovira i Virgili, "Historia dels Moviments Nacionalistes", per quan exposa la substancia de la esmentada estratificació, pel que es referix a la patria catalana, i el desenrotllament que la aspiració catalana de lliberació ha pres fins els temps actuals" i caracteritzava l'estudi com una aportació "científica sobre el catalanisme" en un context de desvetllament dels pobles europeus: "Es que les teories comencen a davallar a la pràctica. El nacionalisme comença a ésser cosa viva viable. És ja una série de fenomens encadenats. Trobar aquelx encadenament, presentar-lo al métode, vet-aquí una tasca no sols de historiaire, sinó de bióleg. I en Rovira i Virgili és per ara, el primer biologista del catalanisme". Val a dir que el sentit donat al mot 'biologista' és equivalent en la ressenya a una concepció metòdica en l'estudi del nacionalisme alhora d'establir-ne una síntesi i una seqüència: un procés de construcció. Aquest comentari crític destacava la importància de la reivindicació de la llengua, de l'iberisme, com a maduració de les aportacions polítiques de Rovira i l'inseriment de "la nacionalitat catalana" "dintre de la Societat de Nacions". Acabava reconeixent que, malgrat que el fenomen nacional fos contemporani, estava soterrat des de temps "mitgevals", "durant els quals es formaren i consolidaren la majoria de les nacionalitats avui dia existents": *A posta del "Nacionalismo Catalán* [Pere Cavallé?], "Foment, 6-V-1917. El mateix òrgan va divulgar el pròleg de l'obra (12-IV-1917). "La Veu de Tarragona", 13-V-1917 també comentarà el llibre (per Montseny, pseudònim de Manuel Galés), destacant que era la síntesi més àmplia feta fins al moment sobre el moviment nacionalista i situant el text amb dos altres referents: *La Nacionalitat Catalana* i *La Tradició Catalana*. Finalment, reconeixia: "constituirá una segura base d'orientació i d'adoctrinament". Una valoració contrària a l'assaig es pot trobar en intel·lectuals basccespanyols com Unamuno que s'hi referia en una lletra a Pere Coromines (2-V-1917), destacant que "*el libro de Rovira* [...], *revela la más profunda incomprensión -e incomprensión voluntaria- de lo que es Castilla. Aquí se conoce poco a Cataluña y mal, no se la quiere conocer, pero por poco que se la conozaca no es menos ni peor que Rovira conoce a Castilla, a la que además no quiere conocer, és que se da de tan bien enterado de tantas cosas*" a Pere COROMINES: *De la Solidaritat...*, p. 338. Des de la campanya d'Expansió Catalana, "Revue Historique", (CXL, maig-juny de 1922) en dedica una ressenya a càrrec de J[oseph] R[einach]. S'hi destaca que Rovira "*marque les étapes principals du catalanisme au XIX è siècle*" i que l'assaig és fet des de l'òptica del "*nationalisme catalana, ou plutôt le pancatalanisme*", tenin com a objectiu "*reunir en un même État, membre d'un future fédération hispanique, occidentales, latine ou européenne, non seulement les catalans de Catalogne, mais aussi les catalans de Valence et des Baleares, mais aussi encore les catalans de France*", I davant aquesta darrera possibilitat, el comentarista remarca que, amb tot, "*les roussillonnais se sont identifiés spirituellment avec la France*", p. 129-130.

Era un estat de la qüestió per a difondre "el nostre ideal fora de Catalunya", tenint en compte que "el nostre moviment [ha] entrat en ple període ofensiu [i que] la tradició nacional, així, no és un pes mort sinó una fermança de novella ascensió [...]. El nacionalisme no és un fenomen isolat, no és improvització, com s'ha cregut a voltes. No és, però, tampoc una retrogradació: ideal que fa via, força progressiva, necessita una llei que la faci segura; la tradició nacional, així, no és un pes mort sinó una fermança de novella ascensió. La valor tradicional -tant en el sentit de *tradició racional*, com en el comprensiu dels alts i baixos de la poixança dels pobles- es compresa en el "Nacionalismo Catalán". Fidel a la promesa d'objectivisme que fa l'autor en el pròleg, no podia mancar la gènesi de la nació catalana i les ulteriors evolucions [...]. El Romanticisme, síntesi de la revolta contra tota norma humana -classicisme-, trascendint en tots els ordres portà en l'esfera política la pertorbació de les grans unitats forjades en passat períodes absolutistes [...]. Homes calen a les idees -s'ha dir- i és per aquesta eficacia de la valor individual que en Rovira i Virgili ens presenta la labor que en distints camps polítics i en esferes diverses han realitzada il·lustres personalitats per assegurar el triomf de la idea nacional catalana"[267]. També "L'Esquella de la Torratxa", destacava que "era un llibre que feia més falta a Castella que a Catalunya [...]. En Rovira i Virgili ha vingut a fer, sobre tot, això: omplir un buit, omplir de coneixements històrics i de raonades veritats actuals les carabaces de molta gent que malparlava de nosaltres sense coneixe'ns. De una manera clara [...], l'autor ens presenta tal com som a l'enemic *tirano*, despullats de tota hipocresia, rebels a estones i senyors Esteves a ratos [...]"[268]."La Veu de Catalunya" en destacava l'aportació analítica i

D'altra banda, la recerca de Rovira era "*escrita con método severo y que responde, por decirlo así, una concepción arquitectónica, de manera que el problema lo examina el Sr. Rovira y Virgili en toda su integridad, en sus antecedentes, en su estado actual y en sus posibles soluciones futuras. Rovira y Virgili es, entre los jóvenes de la nueva generación intelectual catalana, quien mayor relieve ha adquirido en los estudios de historia y de teorizaciónpolíticas. Su* "Historia dels moviments nacionalistes" *(que es el único compendio histórico integral de los problemas de nacionalidad publicado hasta hoy) es suficiente para dar a un autor un alto lugar en la cuestión catalana y un sólido prestigio de historiador y de tratadista de cuestiones políticas* [...]. La EDITORIAL MINERVA cree que la publicación de El Nacionalismo Catalán *presta un servicio de excepcional valor a cuantos quieran o deban conocer, en su esencia y en sus múltiples aspectos, el problema de Cataluña cuya importancia intrínseca y cuya influencia sobre la política española aumentan cada día. Los políticos, los escritores, los periodistas y la opinión de España, frecuentemente muestran su conocimiento deficiente del problema catalán. Y esto aumenta su gravedad y sus peligros. La obra de Rovira y Virgili, hija, a la par, de un intenso patriotismo catalán y de un rigoroso respeto a la probidad científica, ofrece un excelente resumen de los aspectos histórico, político, ideológico, ético y crítico del nacionalismo catalán. Sus afirmaciones serán sin duda discutidísimas. Pero tienen, innegablemente, el valor de situar el problema en su centro verdadero*" [full volant: Editorial Minerva: *El nacionalismo catalán...* fons Bergnes de les Casas. Sg. 536.10]. La tradició sistemàtica de Rovira va fer, doncs, que aquest estudi fos pres com a punt de referència per a estudiosos del fet nacional català com Jean LESAFRE: *Le problème national de la Catalogne et sa solution par le Statut de 1932*, Montpelier, Imprimerie Mari-Larit, 1934, p. 29.

[267] Ressenya de Martí ESTEVE sobre "El Nacionalismo Catalán", "La Revista" (1-V-1917) 1917, pp.182-183. Per a la versió original catalana del pròleg, "La Revista" (1-IV-1917). La ressenya de Martí Esteve va ser reproduïda parcialment a "La Nau. Setmanari Nacionalista" (Mataró, 2-VI-1917), pp. 7-8. Pel que fa a aquest òrgan: F. COSTA I SOLER: *La premsa a Mataró 1820-1980*, pp. 178-180.

[268] *El Nacionalismo Catalán, per A. Rovira i Virgili*, "L'Esquella de la Torratxa", 1-VI-1917, p. 426.

d'exposició, característica de les obres que palesen la "manifestació del nostre nacionalisme, que no constitueixen -[...]- una crítica, ni un reclam, sinó que en són una parcel·la viva de vegades essencial". Posava èmfasi en l'aportació dels estudis de Rovira que malgrat contextualitzar moviments nacionalitaris internacionals [*Història dels Moviments...*], "són fets pensant en Catalunya, són un clam més del nostre nacionalisme". A la base, però, *El Nacionalismo Catalán* se situava en clara contraposició a l'espanyolisme: "El patriotisme ponentí [contraposat a "l'ideari riquíssim de la nsotra renaixença"] subsisteix com un orgull, com un tòpic, com una rebequeria...Els seus apòstols no curen d'omplir-lo amb un contingut ideal. El dia que un espanyol eminent es posa a tractar-ne, és per fer-ne durissima la dissecció"[269]. La vinculació entre política i pedagogia, que havia de ser concretada per intel·lectuals -i Rovira ho era sota la Mancomunitat- va ser una altra característica que contextualitza aquest estudi, destacada per Àngel Samblancat, en un context de compromís nacional: "[...] *Cataluña estaba empeñada en una lucha terrible, y era necesario, para no sucumbir, recoger todas las piedras. Era necesario que todos los intelectuales fueran patriotas, fueran militares, fueran militantes del nacionalismo, fueran guerreros de la patria y de su causa. Y así ha sucedido. Existe hoy en Cataluña una viva corriente de simpatía entre la política y la inteligencia. Los políticos buscan la colaboracion y la luz de los intelectaules. Y los intelectuales piden la aplicación y la realización de su ciencia a los políticos* [...]. *El libro de Rovira es una afirmación catalana en medio de esa orgía infernal de negaciones españolas*"[270].

Al marge de l'orientació pedagògica, aquest assaig va ser concebut en un marc de progressiva radicalitat del nacionalisme català i ha estat situat per la historiografia en l'àmbit de la Junta d'Afirmació Catalana, com a integració del catalanisme republicà[271] i en el procés de reestructuració ideològica de la Joventut Nacionalista de la Lliga[272]. També cal valorar que aquesta obra va ser elaborada en el marc de la primera guerra mundial com a especificitat

---

[269] *Bibliografia nacionalista*, "La Veu de Catalunya", 2-IV-1917.

[270] Àngel SAMBLANCAT: *El nacionalismo catalán* [parlament d'Àngel... al banquet-homentage per la publicació d'*El Nacionalismo...*], "La Campana de Gràcia", 14-IV-1917.

[271] Jordi CASASSAS: *La "Junta d'Afirmació Catalana (1914-1917)*, "L'Avenç", 39, juny, 1981, p. 61. Una vinculació quant a idealitat nacional sobiranista entre la Junta i la futura Acció Catalana, a Jordi CASASSAS i IMBERT: *La configuració del sector "intel·lectual-professional" a la Catalunya de la Restauració (a propòsit de Jaume Bofill i Mates)*, "Recerques", 8, Curial, Barcelona, 1978, p.129. En aquest context, NUÑEZ SEIXAS dissenya una perspectiva de radicalitat del catalanisme que esdevé culminant en la primera postguerra mundial, *Tes. Doc.*, pp.598 i 801-803.

[272] Per al context polític i institucional mancomunitari de l'estudi de Rovira: Enric UCELAY DA CAL: "La Diputació i La Mancomunitat: 1914-1923", a *Història de la Diputació de Barcelona*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987, Vol. II, p.74.

demostrativa de la reivindicació del Principat[273]. Cal dir, doncs, que aquest estudi va ser concebut com "l'estudi més ampli i complert que s'ha fet de la marxa del nacionalisme a Catalunya [i com a] síntesi clarissima i exacta dels fets nacionalistes de Catalunya [que] constituirà una segura base d'orientació i adoctrinament polític"[274]. El fet que òrgans territorials de la Lliga valoressin d'aquesta faisó l'assaig confirma el treball en comú de Rovira al si de l'obra pedagògica de la Mancomunitat[275]. Rovira va emfasitzar en el parlament de l'homenatge per l'edició de l'obra, la importància de la unitat nacional més enllà de les diferències polítiques i la necessitat de pensar una nova estratègia a partir d'una nova definició nacional: "[...] si no sentim en comú el sentiment nacional català, ens trobem amb un mur de glas que ens separa [...]. Els d'esquerra, els de dreta i els de centre, confraternitzem sense cap traba en l'esperit de Catalunya. Quan ell ens guia el mur de glaç desapareix. [...] El catalanisme ha d'ésser més ofensiu en el sentit estratègic de la paraula [...]. Però el sentit ofensiu no ha d'ésser de paraula, sino de concepte. No anem a recaptar favors, sinó a formular exigències. D'ara endavant aquest principi ha d'inspirar l'actuació de Catalunya. La Catalunya de demà serà tal com la fem nosaltres. Això ens ha de donar sentit de responsabilitat"[276]. Aquesta dimensió pedagògica també va restar concretada en la traducció espanyola de la *Història dels Moviments Nacionalistes*: *Historia de los Movimientos Nacionalistas* (1920). Aquesta traducció però, va comptar amb el context favorable a les reivindicacions de les nacionalitats posterior a la Primera Guerra Mundial, on "*se está procediendo a la reconstrucción de los nuevos Estados*", d'acord ambla doctrina nacionalitària de Wilson "*al*

---

[273] Jordi CASASSAS: "Joventuts i crisi política d'entreguerres. A la recerca d'un nou nacionalisme" a *La joventut a Catalunya al segle XX*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987, Vol. I, pp. 110.

[274] Vegeu la ressenya d'aquest assaig de Rovira a MONTSENY [pseud. Manuel GALÉS?], "La Veu de Tarragona", 13-V-1917, núm. 214. El comentari de Montseny situa l'estudi de Rovira en la tradició encetada per Torras i Bages amb *La tradició catalana* i *La Nacionalitat Catalana* de Prat de la Riba.

[275] Enric UCELAY DA CAL: " La Diputació...", p. 81.

[276] Per a l'homenatge a Rovira i el parlament, *Afirmació nacionalista. El banquet a En Rovira i Virgili*, "La Veu de Catalunya", 3-IV-1917. Una ressenya del llibre, feta per Pol [Ferran Agulló], "La Veu...", 27-III-1917. El comentari en destaca la prosa semblant a la dels historiadors vuitcentistes (Aulèstia, Coroleu, Pella i Forgas), per bé que el sentit d'aquesta obra era aprofundir en la consciència de país: "Aquest llibre, em deia jo, farà molts nacionalistes; és el fet i el sentiment juntats amb art meravellosa d'escriptor. Fòra de Catalunya, explicarà clarament, valentment, sense cap eufemisme, sense cap arruga que amagui un sol pensament del moviment nacionalista, el que vol, per què ho vol i com ho vol Catalunya, allò que cerca en son moviment de reivindicació i civilització. Dintre de Catalunya despertarà moltes ànimes adormides, treurà, en molts catalans, la brossa d'una educació oficial tendenciosa, per a mostrar-los l'or inapreciable de la pròpia catalanitat. Això ha conseguit en Rovira i Virgili. Escriure un llibre revelador tant pels no catalans, com pels catalans que encara no ho són ben bé; i fins pel qui, essent nacionalistes, ens complavem en renovar les dèus del nostre sentiment, de la raó de la nostra causa". Encara que aquet comentari general es concretava en una certa parcialitat de l'estudi atesa la trajectòria esquerrana de Rovira que va provocar "certs buit en la relació dels fets, certes equivocacions en el jutjament dels homes del nacionalisme, alguna omissió que creiem involuntària, provinent tot això [...] d'haver ebn Rovira i Virgili viscut molts dels fets darrers anys [UFNR-Esquerra Catalanista] dintre de sectors del moviment nacionalista [...]". Amb tot, el darrer mot d'ordre era eloqüent: "llegir-la, fer-la circular arreu de Catalunya, de les regions germanes de la gran nacionalitat catalana; de les altres regions de Ibèria és una obra patriòtica".

proclamar el derecho de todos los pueblos, pequeños o grandes, a disponer libremente de sim mismos"[277].

Quant a l'activitat editorial -d'ençà de la seva primera dedicació a la direcció de la Societat Catalana d'Edicions- impulsà l'*Anuari de Catalunya* (1917) i va dirigir l'*Anuari dels Catalans* (1923-1926)[278]. El primer *Anuari* es presentava com a balanç de "les manifestacions de la moderna activitat catalana" atès que "no han estat, fins ara, sistemàticament recollides i historiejades". Rovira afegeix una justificació completa de l'obra:

"Qui vulgui conèixer llur desplegament històric de conjunt, o qui necessiti dades i referències especials, es veu, obligat, sovint, a regirar col·leccions de diaris i revistes i a repassar llibres i fascicles de caràcter especial o limitat. Una historiografia especialitzada de cada branca del nostre viure és certament indispensable. Cal que hi hagi històries i cròniques de la política, de la literatura, de l'art, de l'economia catalanes. La bibliografia catalana, en aquest com en tants altres aspectes, és encara incompleta; però tendeix a completar-se. Cal també que, periòdicament, siguin recollides alhora les manifestacions multiformes de la nostra activitat, per a donar una idea de conjunt, sincrònica, del viure del poble nostre. Aquells apleecs de cròniques i documents, que constituiran els volums del nostre ANUARI, seran una font abundant, seriosa mi utilissima per a la història nacional de Catalunya i per a l'estudi dels seus problemes i dels seus fets socials [...]. Ens guia el pensament d'oferir a Catalunya una publicació que li mancava, i la mancança de la qual es deixava sentir sovint. La EDITORIAL MINERVA sap prou bé que una obra d'aquest caràcter, sobre tot durant els primers anys, no pot ésser remuneradora. Tot el contrari. Un desinteressat patriotisme català i un fort daler espiritual l'han duta a emprendre la publicació d'aquest ANUARI. Aspirem a reflectar en els volums anuals d'aquesta obra, com en un clar mirall, la vida catalana. Sentim l'ambició que siguin, aquests volums, no pas cròniques fredes, sinó vius documents bategants, per on passin els homes, els fets, les lluites, les obres i els ideals del poble de Catalunya"[279].

---

[277] La citació a "Advertencia editorial"s/p. Aquesta versió no compta amb el pròleg de Pere Coromines, quan aquest, és clar, ja no formava part de la Unió federal ni participava en política. La segona reedició de l'obra en espanyol va ser del 1982. Els comentaris d'aquesta iniciativa anaven molt vinculats al context de la conjutura postfranquista. En qualsevol cas, la vigència de l'obra de Rovira es destacava en el sentit de trobar-hi "aspectes nous que no podem oblidar si volem redreçar Catalunya". I també en el marc, encara vigent aleshores de la lluita per l'autodeterminació que havia d'abastar a una majoria social, desllligada d'un projecte conservador amb el qual no s'identificava Rovira. Però allò a destacar era la vigència de les idees rovirianes, car "després de cent anys continuen sent una de les aportacions fonamentals que es coneixen en el camp del nacionalsime", i per la manca d'alternatives "és el que fa de la seva obra, impregnada de reflexió i profunditat, una realitat encara vigent on s'apleguen les raons i la història que demostren el fet nacional català i d'altres nacions sotmeses". Cf.: *En escaure's el centenari del teòric nacionalista català. Nova sortida de l'obra bàsica d'Antoni Rovira i Virgili*, "Diario de Barcelona", 11-XII-1982, p. 20.

[278] Per a la direcció de la publicació vegeu la lletra de Rovira a Francesc Curet des de la redacció de "La Publicidad" (Barcelona, 28-XI-1920) [Fons Curet. Institut del Teatre]. A partir del número doble de l'any 1924-1925 l'"Anuari" va ser publicat per la "Revista de Catalunya". Cf.: "Revista de Catalunya", 9, març 1925 s/p.

[279] [ARV], *L'objecte d'aquest Anuari*, "Anuari de Catalunya", 1917 pp. 5-7.

Així, la intensificació del sentit de pertinença (a través de la difusió cultural i de l'actualització intel·lectual), que era a la base de la pràctica política nacionalitzadora, esdevingué una característica central al llarg de tota la trajectòria de Rovira, que desenvolupà significativament en termes periodístics a *La Publicitat*[280] de la qual va ser editorialista fins a 1928, i en la tasca política dins d'*Acció Catalana*. Aquest partit en l'inici va ser concebut com una plataforma d'intel·lectuals[281] i polítics provinents del republicanisme i del liberalisme. Aquesta organització, doncs, serà un referent essencial de la crítica de la progressiva orientació del partit catalanista Lliga Regionalista cap a posicions no nacionals, sinó intervencionistes respecte de l'Estat Espanyol. Era el que la Lliga havia definit com *Catalunya i l'Espanya Gran*. Aquesta via política era defensada per intel·lectuals propers a la Lliga com l'autèntica doctrina del "catalanisme nacionalista"; mentre que l'estratègia d'Acció Catalana era concebuda com a "separatista radical", un dels màxims exponents de la qual seria Rovira mateix[282]. En l'àmbit internacional, Acció Catalana, també era definida en funció del suport al dret a l'autodeterminació i en el context de "preparar l'opinió del país a la resistència passiva i, si l'ocasió favorable es presenta, a la revolució nacional"[283].

Aquest esperit alliberador necessitava un diari: "La Publicitat", doncs, no s'havia de desvincular de la Conferència Nacional Catalana ni d'Acció Catalana[284]. "La Publicitat", definia dins el corrent de la "premsa d'opinió" i "en comunió espiritual i patriòtica amb el seu

---

[280] A l'exili, Ferran Cuito destacava Nicolau d'Olwer que "La Publicitat", "fou la gran arma contra Primo de Rivera" [Lletra datada a Perpinyà, 2-V-1945. IEC].

[281] La concepció de partit d'intel·lectuals com a via liberal respecte de la Lliga era observada per propis fundadors d'Acció Catalana. Josep M. Pi i SUNYER: *art. cit.*, p.21. També Ramon PEYPOCH: *Notes sense data per a la història d'Acció Catalana* [1977/1978],p.1. Una concepció del diari catalanitzat com "*una sucursal provinciana de la prpopaganda francesa*", contraposada a la tradició germanòfila del catalanisme de Prat a Agustí CALVET [Gaziel]: *Las incoherencias del nacionalismo*, "La Vanguardia", núm. 18462, 18-IV-1923, p. 10.

[282] El marc de polèmica que sorgeix des de la base de les Joventuts de la Lliga a: Enric UCELAY DA CAL: "La Diputació...", pp.168-170. Aquesta era la ideologia que s'establia en òrgans de difusió del fet nacional a l'Europa de la Societat de Nacions. Vegeu, per exemple, l'anàlisi que establia Rafael MARQUINA a *Catalogne. Le nationalisme catalan*, "La Revue de Genève", 51, setembre, 1924, pp. 350-354. Marquina insisteix a distingir les doctrines de la Lliga Regionalista i d'Acció Catalana: "*Les uns disent* [Lliga]: *puisque l'Espagne est une chose vivante, mais profondément déchue, sauvons-la, rendons-la forte, qu'elle ait une vigueur suffisante, assez de sérénité et de consciencia pour pouvoir résoudre les problème des nationalités ibériques. Telle est la théorie d'une Catalogne grande dans une Espagne grande* [...]. *Les autres* [AC] *au contraire disent: Puisque l'Espagne est finie, il faut l'abandoner, et résoudre nous-mêmes notre problème. Cette théorie a comme défenseur Rovira i Virgili* [...]", p.351. Les citacions al text, pp. 350-351.

[283] *La Catalogne et sa lutte pour la liberté nationale* [29-VII-1924], Les Documents européens, Paris, 1924, pp. 38-39.

[284] Per a la vinculació entre el diari i el programa de catalanització nacional: *La Publicitat, diari de la joventut*/ Rafael TASIS i MARCA; *La premsa liberal catalanista*/ Claudi AMETLLA i *L'exemple de la Publicitat*/ Ramon PEYPOCH: "La Publicitat", 1-X-1935, p. 4. Vegeu també la diferenció entre "La Publicidad", com a diari general aliadòfil i no pas de partit, i "La Publicitat", com a òrgan de partit sota la direcció de Rovira i Virgili, a Jaume PASSARELL: *"La Publicitat", Diari...*, p.15.

públic"[285] era una eina de consciència nacional en funció del programa sobiranista del partit, també, sota la Dictadura de Primo de Rivera: "I el nou diari català, complint en una forma imprevista i eficacíssima la missió que s'havia imposat, fou, durant la dictadura espanyola, el fogar del patriotisme liberal que mantenia la fe i l'esperança del poble en mig de l'opressió d'un règim persecutor"[286]. L'adscripció ideològica del diari, representava, per tant, "la catalanització integral" i "el catalanisme que desbordava del canal de la Lliga", el qual necessitava d'un "amplificador", exemplificat en el rotatiu, defensor del liberalisme i expressió del catalanisme intel·lectual[287].

Aquesta crisi d'estratègia de la Lliga era comentada pel republicà Bo i Singla en lletra a Conangla i Fontanilles, prèviament a la convocatòria de la Conferència Nacional Catalana, des d'una òptica regeneradora que havia d'abastar la vida política espanyola: "Ja has vist el fracàs de la política d'intervenció den Cambó. L'afany de manar i d'enriquirse, acceptar gobernar oblidant a Catalunya, ha portat entre'ls seus mateixos el cansanci y la depressió. Ara s'ha convocat una "Conferència Nacional catalana" sugerida per la gent jove i es un dels directors en Rovira i Virgili. Sembla que's marcarà un canvi d'orientació i a la política dels resignats seguirà una d'extremista. Mentres no tinguin el poble al seu costat dupto que facin res prèctic. Ens falten idees i això explica la profunda crisis d'Espanya"[288]. La formació d'Acció Catalana, doncs, responia a la cerca d'"un contrapès nacional i nacionalista a la política de Cambó a Madrid, contrapès inexistent d'ençà de la mort -feia ja cinc anys- de Prat de la Riba"[289].

La fundació d'Acció Catalana, valorada críticament per òrgans propers a l'independentisme[290], va ser analitzada des de la Comissió d'Acció Política de la Lliga per veure com calia contrarestar-ne l'acció. Així, Francesc Cambó explica des de Madrid a Joan Ventosa i Calvell: "Convé que amb en Riera examineu l'influencia que en els districtes de la

---

[285] Una lectura de l'evolció creixent en els primers mesos de la catalanització del diari a *L'èxit del nostre diari* [ARV], "La Publicitat", 19-XI-1922.

[286] *1922-1932*/A. ROVIRA I VIRGILI: "La Publicitat", 16-VIII-1932.

[287] *La creació i la vida de la Publicitat*/ Carles CAPDEVILA: "La Publicitat", 1-X-1935, p. 3. Els articles de Rovira a "La Publicitat" van influir en futurs intel·lectuals d'esquerra com Alexandre Cirici, segons el que constata a *Nen, no t'enfilis*, Ed. El Doll, Barcelona, 1972, p.105. Aquestes intervencions també eren valorades, des del Noucentisme, per Carles Riba (lletra del 18-XI-1922) pel to realista i d'"efusió cordial". Cf.: *Epistolari J.M. López-Picó- Carles Riba*/ Osvald CARDONA [cur.], Editorial Barcino, Barcelona, 1976, p.214

[288] Lletra d'Ignasi Bo i Singla a Josep Conangla i Fontanilles... Octavi Saltor, des de la Lliga, també reconeixia un ambient de catalanització generalitzat en el marc organitzatiu d'Acció: "El catalanisme és una cosa tan aferrada en nosaltres que, com la santedat, espandeix arreu on anem i l'ambient se'n sent influït" [Lletra d'Octavi Saltor a Tomàs Roig i Llop, Barcelona, 25-VIII-1921. Fons Roig i Llop. N'Agraeixo a Albina Fransitorra l'accés].

[289] Lletra de Martí Esteve a Ramon Peypoch (Mèxic, 26-III-1967) [Arxiu Ramon Peypoch].

[290] "L'Intrasigent. Setmanari nacionalista d'esquerra", núm. 53 (Barcelona, 14-VI-1922), definia Acció Catalana com a organització intermèdia entre la Lliga i el nacionalisme.

Província de Girona pot produir l'escissió des de la Conferència [Nacional Catalana]. Com més hi penso, més crec indispensable que en la primera quinzena de juliol fem un gran acte que signifiqui una exhibició de les forces de la Lliga i un apinyament de tots els elements que ens resten fidels: crec que això servirà per a que tots els vacilants continuin amb nosaltres i fins, per a que tornin alguns que amb mes lleugeresa que altre cose, s'han sumat a la Conferencia. El meu dubte está amb si l'acte ha de reduir-se a una reunió d'elements representatius (senadors, Diputats provincials, Regidors i Presidents d'Associacions) o si es convenient donar-hi major amplitut i organitzar, per exemple, un gran dinar que donguessin a la Comissió d'Acció Política tots els que mantinguin en ella la seva confiansa [...][291]".

Aquesta preocupació de Cambó es contraposava a la concepció de periodistes com Rovira i Virgili, intel·lectuals com Nicolau d'Olwer o científics com Leandre Cervera, que optaren per insistir en la catalanització de Catalunya com a conseqüència d'una concepció organitzativa[292]. Acció Catalana es perfilava bàsicament com una organització d'intel·lectuals: "*El nuevo partido* [AC], *arrastra consigo a las mejores mentalidades de la juventud estudiosa*"[293]. Es tractava, doncs, d'una resposta vehiculada amb l'apel·latiu de *Catalunya endins*, encara que no va ser del tot entesa per intel·lectuals que no concebien la vinculació dels homes de pensament a la política[294].

La tasca de socialització de la consciència de pertinença era sintetitzada pel crític Joan Arús: "L'A[ntoni] Rovira i Virgili ha comprès que tant, tant o més que teoritzar bellament i assenyada sobre les valors del nostre nacionalisme, es fa precisa, paral·lelament, una acció que sigui no ja teoritzar sinó fer nacionalisme; aplicar damunt la insconsciència del poble - senyaladament del poble de demà, que és la infantesa de avui- un llevat de consciència nacional que senyoregi de mica en mica els esperits"[295].

El debat entre la visió regionalista conservadora de la Lliga i les poques opcions que tenia davant Espanya es produí en un ambient de conflictes socials i polítics on el sistema restauracionista mostrava l'esgotament o el que hom ha qualificat de blocatge de legitimitat,

[291] Lletra datada a Madrid, 12-VI-1922. Carpeta "Correspondència de Francesc Cambó ". [Arxiu Borràs. BC]

[292] "Caldria pensar en l'organització d'A[cció] C[atalana]; en començar a mourer la qüestió dels estudiants; i potser en aprofitar les recomanacions de la S[ocietat] de N[acions] per a una campanya de front únic. Aquest últim punt val la pena de que'l penseu bé donc potser inclus ens donaria una solució del paorós problema electoralque aquest hivern deurà presentarse [eleccions legislatives espanyoles d'abril de 1923] [Lletra de Ramon D'Abadal a Jaume Bofill i Mates, Pradell, 20-IX-1922].

[293] Jose M. FRANCÉS: *Memorias...*, p. 499.

[294] Vegeu el cas d'Agustí Calvet [Gaziel] pel que fa a la crònica dels orígens fundacionals d'Acció Catalana: "*Mi generación se ha lanzado al campo de la política. Esta salida, para mi sorprendente, la realizó con la 'Asamblea Nacional Catalana' de hace dos meses*" a *Una salida arriesgada*, "La Vanguardia", 26-VII-1922, núm. 18.256.

[295] Joan ARÚS a "Diari de Sabadell", 18-II-1917.

que obria un període de "reivindicació regionalista"[296]. Rovira concretà aquest context crític en el marc de la reivindicació de l'Estatut d'Autonomia, de l'obra de la Mancomunitat i de la definició d'un marc propi d'irradicació cultural. I ho féu a partir del compromís intel·lectual que articulà sota el periodisme de "La Veu de Catalunya" i, en especial, a l'obra *La Crisi del Règim: Crònica documentada dels darrers esdeveniments de la política espanyola* (1919)[297]. Pel que fa a l'àmbit internacional, va traduir aquesta conjuntura en l'estudi d'un tema central del seu articulisme: la descripció de les conseqüències de la primera postguerra, que quallà en l'edició de la *Història de Rússia des dels temps primitius als temps actuals* (1919)[298]. Aquest

---

[296] Manuel SUÁREZ CORTINA, *El reformismo...*, pp. 171-172. També: "Liberalismo y corporativismo en la crisis de la Restauración" a Luis ARRANZ a J.L. GARCÍA DELGADO [ed.]: *La crisis...*, pp. 14-22.

[297] Val a dir que aquesta obra era excepcional entre els objectius de l'Editorial Catalana, car "la seva finalitat és diferent, millor dit més àmplia i més concretament cultural. Per tant, els volums successius contindran obres de caràcter científic, artístic, històric, tècnic, lingüístic, comercial, industrial". Ara, l'oportunitat d'editar l'obra de Rovira, que semblava fora de la intenció de l'editorial, es produïa perquè "és d'una fortíssima actualitat, perquè marca un moment culminant en la Història de Catalunya i de tota Espanya i perquè hem entès que tot bon català s'alegrarà de tenir perpetuada en un llibre, i per una ploma tan destra com la d'en Rovira i Virgili la narració veridica i completament documentada d'aquells dies gloriosissims per a la nostra terra, que són com l'espléndida albada d'una nova fase de la vida política així catalana com espanyola. El treball resulta per tots conceptes ponderant i definitiu: ja es comprèn, doncs, com la seva lectura s'imposa a ton bon català que senti legítim orgull per les pròpies glòries". "La Veu de Catalunya", 26-II-1918. Editorial Catalana, artífex de l'assaig de Rovira, definia la col·lecció d'estudis que encetava com "l'obra magna que el fervor de tots els catalans està creant, i que esdevindrà el més gloriós i complet instrument de difusió de les nostres reivindicacions autonomistes". "Era un afany universalment sentit a tot Catalunya el que s'incorporessin a la nostra llengua, per fer-les assequibles a tothom, les obres mestres de totes les literatures, aquelles obres que eren considerades arreu del món com el llevat essencial per a tota educació literària. Doncs això és el que primordialment aquesta Biblioteca es proposa, i a aquest objecte hem encarregat als nostres millors escriptors la traducció **directa, des de la llengua originària a la nostra**, de totes les obres de més anomenada [...]". D'altra banda, l'estratègia nacionalitzadora de l'empresa era prou evident: "Catalunya, que està a punt d'assolir la seva plenitud política, es deleix per a assolir la plenitud intel·lectual i presentar-se al món amb un bagatge de cultura no inferior al de cap altra nació europea. Per això ha estat creada aquesta nova Editorial, que no té altre fi que el de catalanitzar Catalunya, Balears i València en ço que hi de més dignificant en un poble, que és la cultura". La relació entre la nacionalització cultural mancomunitària i els intel·lectuals, en la projecció d'una obra civilista, era central: "Simultàniament creiem també que és hora ja de donar impuls a la producció intel·lectual nostrada; i per això volem que, d'avui endavant, tots els autors catalans de vàlua tinguin editor en llur llengua pròpia, cosa que sistemàticament s'havia estimat fins ara com impossible pel marge migrat de negoci que, a parer de molts, oferia el mercat català [...]. ¿Quin mitjà millor que el d'una gran editorial per a posar-nos en contacte continu amb aquests catalans i donar així a tots els fills de Catalunya, tant als de casa com als de fora, una espiritual unitat i aquella mena de fesomia ètnica que ens torni inconfundibles com a poble? Això volem, i aquesta serà sens dubte la nostra victòria". Pel que fa als "mitjans", l'evidència de "la Veu de Catalunya" era clara: "Primerament entenem que la nostra obra ha de tenir com a eix principal i orgue més fecund de penetració un gran diari català, no polític precisament, sinó densíssim d'informació, tan gràfica com noticiera, on hi col·laborin les millors firmes, i es tractin amb mestria i amb prioritat sobre qualsevol altra publicació tots els temes d'actualitat [...]., de manera que ningú a Catalunya hagi de recórrer a cap periòdic de fora en cerca d'informacions especials o de qualsevol ordre" [Fulletó *Editorial Catalana, S. A. La Veu de Catalunya, Biblioteca Literària, Enciclopèdia Catalana, D'Ací D'Allà, Agricultura, Agricultura i Finances*. Fons Bergnes de las Casas, Sg. 779.1]. Una valoració d'aquesta editorial circumscrita ideològicament [a la Lliga] a Joan FUSTER: *L'aventura...*, p. 49. Quant als subscriptors incials de la col·lecció editorial, "La Veu de Catalunya (12-V-1918) n'estableix 6.000 i així destacava que, de la sèrie de col·leccions, "l'Enciclopèdia" és sens dubte la de més fonda catalanització i la que, a la llarga, obtindrà també una més extensa penetració per tot Catalunya".

[298] L'antecedent de Rovira va ser suficient per a prologar el llibre de Francesc BLASI I VALLESPINOSA, *Viatge a Rússia passant per Escandinàvia*, Llibreria Casulleras, Barcelona, 1929. Rovira valorava d'aquesta crònica la "sèrie d'imatges objectives", ja que "hi ha una visió més que un anàlisi". Segons Rovira aquest asssaig ajudava a "formar un judici de l'esdeveniment més dramàtic que la gran guerra d'Europa provocà". ("Pròleg"), p. 11.

assaig va ser valorat especialment des de la historiografia pel fet de ser una de les poques elaboracions des de Catalunya sobre història internacional: "Comptem els volums d'història estrangera redactats pels nostres historiadors; ben aviat haurem finit la nostra tasca, si és que havem pogut començar-la. No obtant, és una direcció que cal seguir. És precís que poguem conèixer la història del món feta des d'un punt de vista català, sense perjudici de conèixer-la des de punts de vista estranger"[299]. Rovira, a més, tenia projectes historiogràfics en col·laboració amb intel·lectuals com Bordoy Torrents, amb recerques sobre l'Europa oriental[300].

La tasca historiogràfica, com a vector de nacionalització cultural, va ser significativa. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana encarregà a Rovira i Virgili la síntesi biogràfica *Pau Claris* (1922)[301]. Era un treball que centrava la "descripció de la figura patriòtica i dels fets polítics de l'immortal President de la Generalitat de Catalunya [...]. De la difusió entre els catalans, i sobretot entre la joventut catalana, de la coneixença de la vida i de l'obra patriòtica" de Claris[302]. En aquest darrer cas, la col·laboració de Rovira es va plantejar en el procés fundacional de l'Editorial Pedagògica a fi d'aconseguir "la potència moral i econòmica que precisa l'ampliació del mercat editorial català". Aquesta editorial, doncs, obeïa la necessitat de resoldre una conjuntura on es plantejava una "desproporció entre el refloreixement nacional de Catalunya i la sòrdida vida editorial del nostre idioma". Per aquest motiu calia "reunir aquells elements professionals que fins avui han treballat desinteressadament pel llibre català"[303].

---

[299] Ferran SOLDEVILA: *Cultura Catalana. A Propòsit de la* "Història de Rússia" *d'en Rovira i Virgili*, "La Publicidad [nit]", 3-VI-1920.

[300] Es tracta del llibre que finalment no va aparèixer: *La Civilització Bizantina*, segons va anunciar "Messidor", núms., 22-23-24 (novembre-desembre, 1919/ gener-febrer-març, 1920).

[301] El tiratge d'aquest estudi va ser de 3000 exemplars; va esdevenir un dels volums més venuts a llibreries significatives com la Verdaguer: de 49 exemplars en vengué 41, segons albarà del 21-V-1923. El text de Rovira va ser rebut en aquesta llibreria el 22-XI-1922. [Correspondència D-I: 1918-1924] (Arxiu Editorial Pedagògica i documentació de Tomàs Iduarte. IEC. Agraeixo a Eulàlia Miret l'accés a les dades). La figura de Pau Claris serà reivindicada posteriorment per Rovira en el marc del debat sobre l'Estatut Interior, probablement per a remarcar el fet de proclamació de la I República Catalana en el marc de la guerra de separació de 1640: "En la Història un dels homes per mi més admirats és un canonge, és Pau Claris, canonge que per a mi val més que certs laico-històrics d'avui". *Parlament de Catalunya...*, Vol. I,7-III-1933, p. 510. També a *La commemoració d'avui. Pau Claris i el Corpus de* Sang ("La Humanitat", 15-VI-1933). A l'exili, la trajectòria de Pau Claris, concebut per Rovira dins el rengle de "catalans de flama", va ser vindicada en record a la proclamació que féu de la República Catalana en la guerra dels segadors. Cf: Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Els grans catalans. Pau Claris*, "El Poble Català", 1, 27-X-1939.

[302] A. ROVIRA I VIRGILI: *Pau Claris. Estudi Biogràfic i Històric*, APEC, Barcelona, 1922, p. 8. Els autors de base que des del catalanisme serviren de referència a Rovira per a l'estudi van ser: Josep Coroleu i Narcís Roca i Farreras. Pel que fa a historiadors renaixentistes: Joan Cortada, Antoni de Bofarull i Víctor Balaguer.

[303] Cf: *Primer esborrany de la creació d'Editorial Pedagògica* [19.XII.1916?], Carpeta de Correspondència [D-I]. Pel que fa a la subvenció del treball de Rovira, Manuel Folguera adreça una lletra al President de la Diputació Provincial de Barcelona [19-IX-1918] tot sol·licitant un ajut de 1000 pta per a la

Així, Rovira inicià, per primera vegada (amb un procés anterior de crítica a la historiografia vuitcentista de Víctor Balaguer, Antoni de Bofarull i Aulèstia i Pijoan, tot destacant, altrament, una nova metodologia de recerca empírica en Miret i Sans i Anton Rubió i Lluch)[304] una de les empreses més rellevants en la síntesi de la història de Catalunya contextualitzada en "la moderna historiografia catalana", on mereix "un lloc d'honor"[305]: la *Història Nacional de Catalunya* (1922-1937)[306], difosa a través de subscripció popular[307].

---

redacció de la biografia de Pau Claris "patriota resolt i exemplar, president que fou de la nostra gloriosa Diputació General, en moments històrics per Catalunya". La difusió estimada de l'obra seria de 3000 exemplars, prevista amb la col·laboració d'institucions de la resta dels països catalans "perquè serveixin de lectures exemplars als infants de Catalunya, València, Rosselló i Mallorca". Cf: Carpeta de Correspondència... [Arxiu de l'IEC]. Per al projecte de la publicació: *A* [ssocciació] *P* [rotectora] de l'*E* [nsenyança] *C*[atalana]. *Memòria* (1917), p. 19. Per a una visió general de l'Editorial Pedagògica amb al·lusió al volum de Rovira, Lluís DURAN: *Breu història de l'Editorial Pedagògica*, "Afers", 27, 1997, p. 409. Una rememoració roviriana de la trajectòria de Pau Claris i el Corpus de Sang, caracteritzat com uns fets que ofereixen "una densitat històric excepcional", a *1640*, "Catalunya" (Bs. As.), juny 1940, núm. 115.

[304] "Avui succeeix que els qui es dediquen a l'estudi documentat de la història catalana, veuen enfonsarse, davant llurs investigacions una part de l'edifici històric que ens havia llegat el segle XIX. Les tres històries catalanes de la passada centúria, la d'en Victor Balaguer, la de N'antoni de Bofarull i la de N'Antoni Aulestia, son ja gairebé inutilitzades. La més discreta i acceptable és la del darrer, simple manual, i on hi ha molt poca cosa de feina pròpia i d'estudi directe. I si dels historiadors generals passem als monografistes i als autors d'estudis parcials, escassos son els noms vuitcentistes que s'aguanten. Entre els més sólids hi ha el d'En Sampere i Miquel; i encara la seva vasta obra històrica cal passar-la per un bon cedaç abans de poder-vos-en servir". A.ROVIRA I VIRGILI: *Itinerari de Jaume I, El Conqueridor*, "La Publicidad", 26-X-1919. Pel que fa a la superació de les històries de Víctor Balaguer i Antoni de Bofarull quant a "aiençament, equanimitat, exacta visió, estil diàfan", Cf.: *Cultura Nacional/ "la Història Nacional de Catalunya" d'en Rovira i Virgili!* Ferran SOLDEVILA, "La Publicitat", 4-XI-1922, p. 3. En la mateixa direcció, Valls i Taberner destacava del conjunt de l'obra, el fet de mostrar una clara superació de les històries romàntiques esmentades, "intentar una ampla reconstrucció i informar-la d'un esperit nou" i "saber estructurar en una síntesi admirable el munt de dades acumulades durant els últims anys per diversos recercadors i monografistes erudits que han vingut rectificant i acalarint el coneixement dels aspectes principals de la vida de la nostra terra en els temps carolingis i romànics". És a dir, Taberner valorava sobretot el fet que "arribar a presentar una visió general ben fonamentada d'aquells moments interessantíssims en què es va produir la naixença i primer desdoblament del nostre poble, és quelcom excepcional a casa nostra i bé mereix la major consideració i el més sincer agraïment dels estudiosos, per als quals tan profitosa resulta l'obra d'En Rovira, particularment apropiada per a la consulta freqüent". Cf.: "A.Rovira i Virgili: *Història Nacional de Catalunya (4 volums.- Barcelona, 1922-1926)*" a F[erran] V[ALLS] T[ABERNER]: *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans: MCMXXI-XXVI*, pp. 314-315. La valoració de la Història de Catalunya com a síntesi més rellevant del segle dinou: "introducció" a *Història Nacional de Catalunya!* Antoni ROVIRA I VIRGILI, Edicions Pàtria, Barcelona, 1922, p. 60.

[305] Comentari en l'edició del tercer volum a "La Revista dels llibres", núm. 10, febrer 1926. Per a un exemple de la difusió internacional d'aquesta obra -sota la dictadura de Primo de Rivera-, vegeu la propaganda del III volum de la IINC a "Le Courrier Catalan", 1-IV-1926, p. 4.

[306] Per a una avaluació de l'elaboració de la *Història Nacional*, segons un propi mètode i "una tyeoria vital". Cf.: A. ROVIRA I VIRGILI: "Com escric La '"Història de Catalunya"', *La Nova Revista*, 10, octubre de 1927, pp., 100-104. L'edició del primer volum de l'obra se situa dins el programa de nacionalització cultural i en el corrent de les reflexions dutes a terme en la conferència de Rovira *Els camins de la llibertat de Catalunya*. Aquesta vinculació entre ideologia nacional i recerca va ser remarcada per Ferran SOLDEVILA a *Cultura nacional...*, "La Publicitat", 4-XI-1922. En el comentari a l'aparició del cinquè volum de l'obra, s'insistia en el fet que aquesta història s'articulava a través de les institucions , dels "estats de civilització i de cultura, d'estructura interna del govern polític i social del país nadiu". Es tracta, doncs, de l'"obra moderna d'història catalana", que "té la virtut de les grans síntesis a través d'un fons ban nodrit de rebals monogràfics. La tasca de Rovira i Virgili en aquest respecte enclou dificultats innombrables i és avui per avui una gesta de treball copiós i d'abnegació porfiada, que fa honor a les nostres lletres i emplena un buit en l'hodierna historiografia nostrada". Cf.: *El volum cinquè de la Història Nacional de Catalunya de Rovira i Virgili*, "La Nau", 30-I-1931. Per a una interpretació de l'obra historiogràfica de Rovira valorant la síntesi de la "Història Nacional": Josep FONTANA: *Antoni Rovira i Virgili, historiador*, "Revista de Catalunya", 144, octubre de 1999, p.11. Abelard TONA I NADALMAI a *Ha*

mort... constatava el poc sentit de les crítiques a la *Història Nacional* de Rovira atesa la seva orientació de divulgació: "La crítica pejorativa parteix dels investigadors erudits, amb certa raó des del seu angle, i la repeteixen els no investigadors ni erudits, sense justificació de cap mena. Els primers difícilment passaran mai de les monografies, molt doctes i necessàries, però inevitablement avorrides pel gran públic. Rovira va escriure la seva *Història* per a tothom, per als preparats i per als no preparats, molt literària per la forma i pel llenguatge. Serà un llibre que no mai no caurà de les mans de ningú. Indubtablement assolí el que l'autor es proposava. Els defectes són els de totes les històries generals, en la vastitud de les quals poden navegar a tota vela els enderiaments dels autors. La qual cosa no minva el seu valor. Amb la de Ferran Soldevila, més concisa i més ben orientada, són les dues grans Històries generals que té Catalunya. A elles hauran de recórrer les joves generacions catalanes quan vulguin iniciar-se en l'estudi del passat", p. 367.

[307] He pogut registrar 426 subscripcions populars pel que fa al primer volum de la sèrie sota la inscripció *Senyors subscriptors de la* Història Nacional de Catalunya *escrita per Antoni Rovira i Virgili*. Pel que fa a adhesions identificades d'**associacions i empreses** hi consten: *Centre Popular Catalanista de Sant Andreu del Palomar* (Barcelona), representat per J. Cararach; *Nostra Parla. Secció Catalana* (Barcelona), representada per Ramon Negre i Balet; *Mútua Regional de Accidentes de Trabajo.* (Barcelona); *Escola Catalana. Ensenyansa Integral Nacionalista*; *Farmacia de la Merced* (Barcelona), representada per Josep Roselló; *Consell de Pedagogia* (Mancomunitat de Catalunya); *El Diluvio* [diari radical]; *Chocolatería Francisco Cruells.* (Barcelona); *Emili Ferrater [?] Martínez, advocats*; *Gubianas y Serrat. Sucesores de A. Sebastiá* (Barcelona), *Pere Pascual. Decorador* (Barcelona); *Tinencia de Alcaldia de Barcelona. Distrito segundo*; *Dalmau Liceo* (Barcelona), representat per Delfí Dalmau; *Catalunya Sportiva* (Barcelona); *La Jornada. Dos ediciones diarias* (Barcelona); *Fonellar y Barbany* (Barcelona); *Farré y Aymá* (Barcelona); *Peluquería de José Ribes* (Barcelona); *Relojería Ricard Dorgelats* [?]; *Escoles del Districte Segon de la Mancomunitat de Catalunya*, representada per per Pere Casademomont; *Cassino Regionalista de la Bordeta* (Barcelona); *Orfeó de Sans*; *Escoles de Sang Nova*; *Taller de Tintorería de José Ribes* (Barcelona); *Arxiu Municipal de Barcelona*, representat per [Agustí] Duran i Sampere; *Sociedad española de [.../ Metálicos*, representada per Jaime Pujol; *Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, representada per Manuel Folguera i Duran; *Escoles Catalanes Gratuïtes* (Ajuntament de Barcelona), representada per Enriqueta Séculi; *Escoles Catalanes Verdaguer*, representades per J[osep] Parunella; *Escoles de l'Aliança del Poble Nou*, representades per Miquel Fornaguera; *Escola de Santa Eulària*, representada per la directora, M. Tallada de Trabal; *Escola del C[entre] N[acionalista] R[republicà] [?] de Sant Gervasi*, representada per Francesca Olivet Pujolà; *Centre Autonomista de Dependents del Comerç y de l'Indústria*, representat pel bibliotecari Guillem Roig; *Sucesor de Badia y Mañá* (Barcelona); *Biblioteques Populars de la Mancomunitat de Catalunya* (amb l'adquisió de sis volums), representades pel director Jordi Rubió [i Balaguer]; *Escola Superior de Bibliotecàries* (un exemplar), representada per Lluís Segalà; *Bar Amigó* (Barcelona), representat per Bartomeu Amigó Ferreras; *Las Columnas*, representada per Juan Almirall; *Agència Executiva de la Mancomunitat de Catalunya*, representada per Enric Pla; *"Material Elèctric. Instalacions"* (Barcelona), representada per Amadeu Casases; *Farmàcia Morató* (Barcelona), representada pel titular Francesc Morató; *Bar Bristol* (Barcelona), representat per F. Janer Pidelaserra; *Panadería y Confitería. F. Carbonell Espina* (Barcelona), representada pel titular ; *La Montañesa* (Barcelona), representada per F. Casas i Termes; *Casal Català de Sant Andreu*; *Biblioteca Pública de Sant Andreu del Palomar*; *Sucesores de Viuda é Hijos de Ferré. Fábrica de Jabones* (S. Martín. Barcelona), representada per Baptista Ferré; *Escuela Nacional de niños* (Barcelona); *Viuda de Farré y Aimá.Sociedad en Comandita* (Barcelona); *Carbonell-Aleu i Germans. Fabrica de Ceramica*; representada per Constantí Aleu.

Pel que fa a **subscriptors identificats**: Josep M. Cornellà, Frederic Barceló, Frederich Piguillem, [Pere]- M[artir]. Rossell i Vilà (científic), Lluis Corbera, Baldiri Rahola, Josep Viciano, J[osep] Civera i Sormaní, Víctor Rahola, Josep Figuerola, Joaquim Casas, Manuel Amat Gerona, Antonio Lozano, Francesc Navarro Costabella, Antonio Bayona, Ramon Formiguera, Narcís Molins, Antoni Sayés, Lluís Peris, Josep Maria Girona,, José Udina Corales, Ramon Noguera, Joan Ruiz i Porta, J. Farran i Mayoral, lluis Jover, Manuel Marinello, Lluis Sisquella, Joan Crexells, Miquel Porta, Emilio Trulls, Arcadi Armengol, Arturo Gimenez, Josep Quintana, Jaume Planells, Alfons Damians, Marcel Riu, Isidre Lloret, R[amon] Suriñach Senties, J. Rahola; J.Olivart, Jaime Claramunt, J. Guasch, F. Llorens, Lluís Tió, [Ignasi] Ribera-Rovira, N. Bas y Socias, Amadeu Hurtado, Joaquim Biosca, Adolf Monreal, David Ferrer, Josep Maria de Sucre, Doctor Queraltó, Josep Rodergas i Calmell, Pau Cot, J. Aymerich, Pau Cot, Rogeli Mora, Francisco Vall, A. Roca, Ferran Cañameres, Josep Vilà, Enric Casanelles, Marta Matons, Joan Estelrich, Juli Marial, Esteve Farré Calveras, Albert Camillo, Joan Ventosa, Antonia Oliveras, Salvador Granados, Francisco Pérez, , Josep Castanyer Prat, , Ricart Vilá, Pere Vergés, J. Regàs, Pelegrçi Llangort, Josep Puig Esteve, Montaner, Josep Ramori, Manuel Folch y Torres, Francesc Sarsanedas, J. M. Rognoni, Albert Piera, Pere Marca, S. Crivillé, Lluis Aymerich, Marià Manent, Pere Casals, Joan Borràs, Jaume Farré, Ignacio Vicente Grau, Juan de Nadal, Esteve Rabadà, Joan Mas Junyent, R[amon] Rucabado, Francesc Tusquets, Antoni Carboncll, Josep Romaguera, José M[aria] Perayre, Miquel Vinues, Magí Vilalta, Ramon Peypoc, Martín Oliva, Joaquim Rubió, Dr. M. Faura, amador Revilla, Josep Janer, Jaume Jujol, J. M . Martínez, Tomàs Iduarte i Aragonés [Editorial Pedagògica], Enric Martí, Joan B. Alà, Carles Magriñà, F[rancesc] Tosquellas, R. Coll Serra, Puig i Sais, Frances Castelló, R. Sarsanedas, M.A. Planas,

Aquesta obra va ser valorada perquè omplia "aquelles llacunes que, malgrat tot, encara existeixen en el coneixement d'aquests transcendentals períodes del nostre passat"[308]. És a dir, es destacava, que en un context de "deacaïment", aquesta recerca aportés un impuls al "renaixement" nacional, ja que "la diàfana exposició de l'obra d'En Rovira", era "l'obra admirable d'un patriota"[309]. I aquest fil conductor nacionalitari era allò que calia destacar en el criteri d'exposició historiogàfic rovirià. En aquest sentit, els coetanis la van valorar com "la primera en la qual l'autor decidia deixar de banda, segons la pròpia expressió, 'les daurades llegendes' i les belles faules' i no donar-hi entreda més que als fets verificables. Si així ens oferia ja una història concebuda ja amb esperit científic cal afegir que al mateix temps qui l'escrivia era un mestre i un artista del llenguatge. La prosa de Rovira i Virgili, impecable en la sintaxi, formada de frases ben tallades, esculpides, és en la seva natural noblesa una de les més aptes per parlar amb els reis i per fer-se intèrpret de l'ànima dels pobles. Quan es posava a la tasca, Rovira i Virgili, més que posseir el geni de l'idioma, en semblava posseït, i una certa, comunicativa, febreta l'enardia. Això li permetia infondre una alenada vital als altívols personatges que evocava, i acolorir i dramatitzar els episodis que descrivia [...]. Antoni Rovira i Virgili és no sols un gran historiador, sinó també un dels clàssics moderns de la literatura

---

Domènec Soler, M. Llopis Bertrand, F. Rabasa, Joan Marco, M. Capdevila, Joseph Pagés Roca, Antoni Vilardebó, Rafel Folch, Alfons Porta, Artur Cruilles, [Josep] Soler i Pla, Dr. F. Giró Savall, Leandre Cervera, Lluís Massó, Martí Esteve, Antoni Cortés, E[duard] Toda, Manel Rotllan, Pere Ribalta, J[osep] Aymà Rabell, Agustí Escolà, Francisco Pi, Manel Masià, Miquel Vilà, Joaquim Prat, Lluis Esbert, José Guardia, Pere Soteras, Joan Cavallé, J. Casanova, Ricart Figuerola, Vicens Esteve, Francesc Fargas, Josep Balló, Joaquim Boet, Emili [C]-Ferrer, Josep Diez, Juan Viladoms, A. Pous Margarit, Josep Bassas, Jaume Saié, Pere Ventura, J. Padró, Lluís Forasté, Jaume Castells, Joan Oller, J. Pallarés, I[gnasi] Bó y Singla, Joaquim Parés, Manuel Argullol, Francesc Pi, J. Fort B, Francisco Argelagués, Ezequiel Martín, Martín Serrat, Joan Feliu, Felix Barranqueres, Esteve Inglés, Maximi Terradas, Anastasi Sarret, Cristòfol M. Carcer, Enrique Mestres, Segalà Torres, "El dibuixant Santa", Bar Bristol (Barcelona), Ramon Soler, Salvador Dalmau, Lluis Puig, Manuel Codina, Jaume Durà i Bellera, F. Beuquet [?], metge; Avelina Curet, Josep Alomar, Josep Gabriel, Francesc Miralpeix, Josep Cotó, Lluís Puig, Pere Trullas, Joan Queralt, C. Sans, Ramon Vila, Josep Maria Folch [i Torres], Pere Simon Isern, Carles Soldevila, P. Casas, Salvador Borrut i Soler, Tomàs Prat, Antoni Utrillo, Mariano Fiestas, B. Clotet, Enric Mitjans, Ignasi Parés, Manuel March Sala, Jaume Guardià, J. Ventura Riera, Mossèn Clapés i Corbera, Gabriel Feliu, Lluís Ponsá (metge), Sagimon Catá, Josep Plarisa, Josep Marin, Juan Barangé, Pere Garcia, Pere Riera, Joan Garcia, Miquel Avellanas, Angel Rovira, Jaume Silès, Joaquim Batista, Josep Fontanals, Norman Solé, Agustí Riqué, Lluis Capdevila, Ramon Navarro, Jaume Roca, Antoni Gratacós, Vicente Muntadas, Joaquim Bosch, Jaime Camelo, Domènec Latorre, Jesús Batiste, Francesch de A. Perús [?], Narcis Abadia, Jaume Martí, Agustí Mañé, Enrich Espert, Eduardo Marqués, M. Gabarró i Garcia, J. Maria Pujals, A. Martínez Domingo, Marta Matons Bofill, J. Murillo, D. Vilar, Juli Marial, Esteve Farré Calveras, Albert Camillo, Marian Ventosa, Ramon Navés, A. Jové, J. Mir y Garriga, D. Roig i Pruna, Joan Quer, Domingo Llor, R. Bonafont, Moragas [Arxiu Leandre Cervera].

La impressió del ressò social favorable a Josep PLA: *Obra Completa*, Vols 16 i 17, Destino, Barcelona, 1970, p. 565 i p 249. Pel que fa a la campanya de difusió de l'obra, Josep Pla hi va participar activament. Cf.: lletra de Josep Pla a Carles Rahola (Palafrugell, 4-XI-1922), *Els epistolaris de Carles Rahola. Antologia de cartes de cent corresponsals (1901-1939)*/ Narcís-Jordi ARAGÓ/Josep CLARA, PAM, Barcelona, 1998 pp. 434-435.

[308] "Diario de Tarragona", núm., 30, 31-I-1931 [ressenya del cinquè volum de la HNC].

[309] Tomàs GARCÉS [ressenya del primer volum de la HNC], "La Revista", octubre-desembre, 1922, p. 245

catalana"[310]. Aquesta obra, doncs, era definida com "la més moderna i completa de les Històries de la nostra terra"[311]. De fet, Rovira, en aquesta etapa simultaniejava l'estandardització d'una història nacional amb la divulgació d'episodis històrics en centres associatius territorials amb una cultura cívica assenyalada, a fi de recordar "totes les glòries i totes les febleses d'aquells segles oblidats" i lluitar contra una "historia estrafeta", que "ens donaven de tal faisó en les escoles del govern, que ens avergonyíem d'ésser catalans". La conclusió de Rovira era que el recobrament històric anava paral·lelament vinculat al recobrament nacional[312]. Era la complementarietat entre militància a Acció Catalana i la seva estratègia de contínua nacionalització de la societat del país. La història, doncs, al servei d'un projecte polític nacional català. Aquesta voluntat de pedagogia històrica era palesada per

---

[310] Contesta de Domènec Guansé a la lletra de Jaume Sobrequés i Callicó (Barcelona, 31-XII-1971). [Fons Domènec Guanse, sense indexar, ANC].

[311] Llibreria Catalònia: *Catàleg* [1929-1930] [Arxiu Bergnes de las Casas. CEIC].

[312] *En Rovira i Virgili a l'Ateneu*, "L'Eco d'Igualada", 10-III-1923, núm., 122, p. 74. Aquesta aportació que destaca aquest informatiu forma part de la conferència que Rovira imparti a l'Ateneu Igualadí sobre una síntesi de la història de Catalunya des del segle IX al XV: "Els fets culminants de l'Historia medieval catalana". La ressenya destacava que "la personalitat de l'hoste benemèrit, té un extraordinari relleu a Catalunya i fora de Catalunya, adquirit a força d'un treball d'investigació i d'un pregon estudi de tot allò que fa referència a la vida dels pobles baix els dos aspectes, històric i politic. Així ha pogut, durant molt temps, orientar les multituds de la nostra terra en els conflictes derivats de la lluita mondial; orientacions fermes i definitives que demostren l'ample criteri i la capacitat de l'orientació en les qüestions internacionals. No cal dir que en Rovira i Virgili forma, com tots els valors reals de Catalunya, a les files nacionalistes i que l'història de la nostra pàtria ha sigut la preferida per als seus estudis més pregons". La reproducció íntegra de la conferència a "La Publicitat", 6-III-1923, p. 3. Rovira hi destacava que la història medieval es caracteritzava per dues unions (Aragó i Castella) i dos matrimonis (ibidem). Però també explicitava que una altra via històrica "es començarà el dia que Catalunya entri de ple i sense entrebancs en el corrent de les nacions avançades, les quals la respectaran no pas per la força que pugui tenir, sinó per la florida de cultura. Serà aleshores quan podrem dir, fora de les nosres fronteres, amb noble orgull: Sóc català! [...]". El programa historiogràfic roviríà anava vinculat a la constant de la voluntat política de futur.

Un altre exemple de divulgació de la història de Catalunya, el tenim en la conferència que va fer al saló de sessions de l'Ajuntament de Girona sobre "Les causes de la decadència històrica de Catalunya", realitzada (i organitzada conjuntament per Acció Catalana) a l'Ateneu de la ciutat el dia següent. Aquesta sessió constituïa la clausura del primer cicle de conferències de l'Ateneu de Girona. Rovira va situar les causes de la decadència entre els segles XIII i XIV, mentre que al segle XVIII "sucombirem per manca d'un pensament politic, car un poble que no té una política, està destinat a enfonsar-se"; per bé que Rovira observava que "hi ha com una correlació entre la devallada i l'ascendiment", perquè allò que calia era "recobrar el nostre ideal i les nostres ambicions"; "El Autonomista"/ "La Publicitat", 21-VII-1923. Aquesta sessió va ser precedida de la divulgació a la premsa gironina d'un retrat literari sobre Rovira realitzat per José PLA el 1920: *Una semblanza de Rovira y Virgili*; "El Autonomista", 19-VII-1923. "El Gironés", 21-VII-1923, a més, explicitava en la ressenya que "Així Catalunya ha de pujar graó per graó l'escala baixada; així primer ha renacionalitzat la llengua, ha creat una cultura, ha estructurat una política i si precisa ha d'acudir a l'apel·lació patriòtica". Val a dir que Rovira complementava aquestes xerrades historicoformatives amb d'altres de clar tall polític. N'és un exemple la conferència que va donar al Teatre Principal de Girona el dia 20 de juliol sobre "La posició de Catalunya davant Espanya"; "El Autonomista", 19-VII-1923. (Comentari signat per R[odriguez] G[rahit]). Aquesta conferència va ser una continuació de l'acte de l'Ateneu. Consistí en una glossa dels segles XVIIIè i XIXè, alhora que significà una crítica al regionalisme de la Lliga. Hi va apostar per un "regionalisme interior català: Catalunya Lliure, amb una autonomia de les regions catalanes". Camps i Arboix, militant d'Acció Catalana, destacà en la ressenya d'quest parlament que "l'oratòria d'En Rovira és fondament persuasiva" i que "la seva tasca té tots els aspectes i totes les virtuts d'un apostolat"; "El Gironés", 21-VII-1923. D'altra banda, les conferències de Rovira reprenien el fet del comentari i anàlisi de fenòmens nacionalitaris europeus, com va ser la xerrada pronunciada l'1-VIII-1923: "Dos problemes internacionals: la Ruhr i l'Orient pròxim", a l'Escola de Treball de la Mancomunitat a Girona: "El Autonomista", 14-VII-1923.

coetanis de Rovira com Miquel Ferrer: "[...] Les noves teories i les noves tècniques en el camp de la investigació no poden deixar arraconat tot el treball d'anys i anys realitzat per l'autor de la *Història Nacional de Catalunya* i per tantes i tantes obres importants d'investigació, en la formació de les noves generacions que el seguiem i en la divulgació dels principals fets de la nostra història antiga, moderna i contemporània"[313].

La participació de Rovira i Virgili dins d'Acció Catalana es caracteritza, doncs, per l'estudi del procés de reivindicació política de Catalunya, la cerca de vies internacionals com a punts de referència i el treball per la internacionalització del "cas" dels catalans en la política l'exterior. Conferències com *Els Camins de la llibertat de Catalunya* (1922) proposaren la via de la lliure autodeterminació dels pobles per optar a la sobirania nacional[314]. Aquesta via era definida per Rovira, a partir del procés de crítica a la via regionalista de la Lliga, com una opció de confederació entre les nacions ibèriques (federació nacional) i la federació regional entre els països catalans. L'etapa de "trànsit" polític de la UFNR, que hauria de conduir a les relacions amb les bases de la Lliga com la Joventut Nacionalista i d'altres organitzacions juvenils nacionalistes en procés de convergència[315] (que cercaven un procés d'unitat amb les organitzacions patriòtiques d'Acció Catalana i Estat Català)[316], acabà amb l'ingrés del

---

[313] *En el desè aniversari de la mort de Rovira i Virgili*, "Ressorgiment", desembre de 1959, núm. 521.

[314] Amb tot, sectors nacionalistes com "L'Intransigent" concebien la intervenció de Rovira com a idealitsta, "no volent per força convertir la idealitat en realitat immaculada de tares sinó, pel contrari, estudiant la forma com l'estat actual de la vida més ràpidament es pot perfeccionar, procurant un cop sabut com es pot fer-ho, verificar-ho sense massa de pressa". La definició de Rovira i d'Acció Catalana, en conclusió, reflectia per a aquest òrgan, una indefinició programàtica: "En Rovira i Virgili és home de dreta? És home d'esquerra? L'Acció Catalana és dreta? És esquerra?" [*Elogis i objeccions a la conferència d'En Rovira i Virgili*]"L'Intransigent", 20-IX-1922, p. 7.

[315] Aquest és el cas del "Projecte d'Estatuts de la Federació de Joventuts Nacionalistes de Catalunya", signat a Barcelona l'agost de 1919, l'objectiu del qual és "fomentar i propagar l'ideal nacionalista català, en sa més absoluta pureça". Aquesta Federació era integrada per la Joventut del Partit Republicà Català, Joventut de la Lliga Regionalista, de la Unió Catalanista, Federació Democràtica Autonomista i Associació Catalana d'Estudiants [Arxiu Ramon Peypoch].

Ferran Cuito observava quina era la base sociològica d'Acció Catalana: "[...] El grup més notori i coherent procedia de la Joventut de la Lliga Regionalista, recolzada per socis, pocs en realitat, d'edat més avançada. Hi havia l'aportació del partit presidit per Rovira i Virgili". Quant a "La Publicitat", òrgan del nou partit, deia que "la comprà el nou partit [AC] i la catalanitzà [...]. Aquesta unió fou un èxit" [Fons Ferran Cuito. Document 7/9]. "Carpeta AC".

[316] Aquest és el cas de la Joventut Nacionalista La Falç, que, arran de la Conferència Nacional, emet un ban a tots els "patriotes de Catalunya" constatant que "[...] En pro de la nostra doctrina reivindicadora, hem combatut en tots moments les actituds equívoques dels si-dients directors del moviment català; intransigents a tota hora, i abrandats pel foc de la nostra llibertat, hem rebutjat sempre tota intel·ligència amb l'adversari a base de concessions parcials, que ni poden ésser atorgades per aquell que detenta el reconeixement de drets de la nostra personalitat, ni poden tampoc resoldre l'esdevenir de Catalunya [...]. L'ideari nacionalista proclamat en la dita Conferència Nacional ha estat reconegut per tots els nacionalistes catalans, àdhuc per la mateixa benemèrita "Unió Catalanista", com a concreció exacta de les aspiracions de Catalunya; i si l'Assemblea va trobar-se dividida al punt de procediments, nosaltres hem de reconèixer avui que les dues tendències assenyalades poden practicar-se simultàniament i amb resultats ben positius. El sol fet de decantar-se cap a una d'elles, no creiem tampoc que pugui interpretar-se com a hostilitat envers l'altra, i per això, malgrat el confessar que l'obra portada a terme per l'Estat Català ha d'ésser en definitiva la de tots els catalans, mentre no hi hagi la saturació patriòtica

federalista tarragoni a l'"aplec de patriotes" d'Acció Catalana (1922)[317]. Quina va ser-ne, doncs, l'evolució constitutiva? Segons Ferran Cuito, Rovira, Bofill i ell mateix no van ser -ne els promotors. Rovira "després del Pacte de Sant Gervasi" havia abandonat *El Poble Català* i l'activitat política, dedicant-se a catalogar moviments nacionalistes, nacions i quasi-nacions. La Lliga restava l'únic partit catalanista actiu -però més infeudat cada dia al partit conservador de la monarquia [...]. En Bofill, que era president de la Joventut [Nacionalista], manifestava públicament una actitud molt poc d'acord amb la de la Lliga. És possible que l'hi empenyés en Josep Carner, de Gènova estant". Alguns membres de la Joventut Nacionalista (Vidal de Llobatera, Martí Esteve), "Van tenir la idea que calia organitzar una Conferència nacional" per tal de remoure l'opinió catalanista i arribar per l'entesa de tots a una mena de nova Unió Catalanista [...]. La majoria [dels signats de la CNC] era gent de Joventut, Lliga. Els altres, franctiradors, procedents de l'antiga Esquerra i de la Unió Catalanista". La idea inicial, però, no era estructurar un partit polític: "En tot allò no hi havia cap idea de fundar un partit polític. Potser la Conferència no hauria passat d'un foc d'encenalls més o menys líric, si els prohoms de la Lliga [...] no haguessin engegat un ukase excomunicant a tots els que participessin a la conferència [...]. Llavors va venir la Conferència [NC] amb *gran èxit*; d'ella va sortir Acció Catalana. I aquesta va ésser un partit polític (contra el desig de molts, entre els quals jo),

---

convenient, hem de reconèixer també del tot encertada la tasca que va fent "Acció Catalana". Sense defugir una cooperació amb l'Estat Català, d'acord també amb la "Unió Catalanista" i laborant a la vegada en pro dels nostres ideals humanitaris i de justícia social, devem, a més de sumar el nostre esforç al moviment nacionalista d'"Acció Catalana", puix que el seu ideari polític sintetitza totes les nostres aspiracions [...]". [Arxiu Ramon Peypoch].

[317]Coetàniament, Pelai Vidal de Llobatera, en lletra a Nicolau d'Olwer (Barcelona, 28-III-1922), definia Acció Catalana com a procés orgànic al marge del partidisme: "Sense cap mira partidista, un grup de nacionalistes de diverses tendències hem cregut d'alta conveniència preparar una actuació fermament catalanista, el primer acte de la qual serà la publicació del manifest [fundacional, que signarà Rovira i Virgili] que us acompanyem [...]" [Lletra núm. 1. Fons Nicaolau d'Olwer. Abadia de Monteserrat]. Ideològicament, la naturalesa liberal i patriòtica d'Acció Catalana la descriu amb exactitud Ramon Peypoch quan aquest estava en procés d'elaboració d'una història del partit, concebuda com a "experiència de centrisme a Catalunya" (lletra de Ramon Peypoch a Martí Esteve, Barcelona, 21-XII-1974): "Durant la Dictadura, AC fou de fet un moviment en que convergí una gent que podia estar d'acord per a una acció patriòtica radical i de moderació i tolerància en altres aspectes. No resistirem els plantejaments concrets de la realitat política, social i religiosa que seguiren i vingueren les escissions [en al·lusió a la "Crida de Lleida" feta per Francesc Macià la tardor de 1932 i que suposà la incorporació de militants d'AC a Esquerra Republicana]. Considero com un cas especial la de Carles Pi-Sunyer. Un cop passada la crisi del partit en sortí beneficiat perquè esdevingué homogeni" (Lletra de Ramon Peypoch a Martí Esteve, Barcelona, 4-II-1975). En el mateix sentit, Peypoch aclaria a Martí Esteve les etapes del que seria un partit: "[AC era] una experiència de centrisme liberal i progressista, matís que tingué Acció Catalana en la vida política del nostre país després del [19]31. La primera etapa, la que va des de la fundació a la caiguda de la dictadura, constitueix un esclat de romàntica intransigència nacionalista, que és l'únic sentiment capaç de mantenir la cohesió entre gent tan heterogènia com fou l'equip inicial del nostre grup. Tan que el nom de partit feia por i ens anomenàrem unió de patriotes" (Lletra de Ramon Peypoch a Àngel Ferran, Barcelona, 28-XII-1968). I en un altre lliurament, Martí Esteve continua explicitant a Ramon Peypoch que Acció Catalana era en el propòsit "una entitat patriòtica, per damunt els partits. Sortiria de la Conf [erència] Nac[ional] Cat[alana], únic projecte concret de moment. Factors [converses entre Peypoch i Ramon d'Abadal] que, sense proposar-nos-ho, la van convertir en par[tit] pol[ític]: el Com[itè] d'Ac[ció] Pol[ítica] de la Lliga, en declarar separats els seus afiliats assistents a la Conf[erència] Nac[ional] Cat[alana]" (Lletra de Martí Esteve a Ramon Peypoch, Mèxic, 26-IV-1975) [Arxiu Ramon Peypoch].

perquè la gran majoria dels sortits de la Lliga, i també de Rovira, tenien temperament de fer política [...]"[318].

I aquesta organització que tindria la traducció tarragonina -constant Rovira com orientador ideològic- a través d'*El Camp de Tarragona* (1923)[319], definia el periodista tarragoní: "Rovira i Virgili fou el nostre inspirador. Vingué alguna vegada a Tarragona i en aquell piset del carrer d'August, on teníem el centre, ens orientava i ens assenyalava el pla a seguir en la política fonamental d'Acció Catalana, de la què Rovira n'era un capdavanter. Quan ens decidirem a llençar al carrer el nostre portaveu "El Camp de Tarragona", com a recordança d'aquell altre "Lo Camp de Tarragona" que es publicava a començaments de segle, de l'Associació Catalanista, Rovira ens marcà també la pauta a seguir. Allò que també desitjava per al nostre setmanari era que a més d'enfocar la finalitat ideològica de la publicació, hi bandegéssim totes les incorreccions gramaticals" [...]"[320]. La militància a Acció Catalana reportà a Rovira la proposta d'un cert model iberista que havia de tenir el seu encalç en el projecte de la Triple Aliança, del qual fou l'autor intel·lectual o organitzador del "pla de deliberació"[321].

De fet, Rovira, arran de la tupinada electoral promoguda per la Lliga en no poder sortir elegit a les eleccions legislatives espanyoles de l'abril de 1923, esdevingué un referent central en la política catalanista, en una conjuntura percebuda com a fi de l'hegemonia de la Lliga. Els sectors més joves es desplaçaven cap a Acció Catalana amb una irradiació comarcal que es vinculava també al radi d'influència de "La Publicitat": "Estem molt esperançats [en els resultats electorals] -comentava Pelai Vidal a Abadal-. El míting dels Bosch fou un èxit immens [...]. Un míting com el de diumenge fa cotitzar en alsa la nostra candidatura. A la Lliga estan esverats i no n'ensopeguen ni una; pel diaris deus haver vist les darreres *gaffes*. Han tingut reunions d'interventors de barriades en las que aquests han exigit per actuar, la llibertat de poder incloure en la candidatura llur, el nom de'n Rovira. Nosaltres confiem que en Rovira serà diputat, però lligueros i carlins n'estan més convençuts que nosaltres.

---

[318] Lletra de Ferran Cuito a Nicolau d'Olwer (11-VI-1959) [C.272. Arxiu Nicolau d'Olwer.IEC].

[319] La intervenció de redactor d'articles de Rovira en aquest òrgan d'Acció Catalana fou secundària, amb treballs historicistes com *¡Pietat per les runes!*, "El Camp de Tarragona", núm 1 i 7, 5-VII i 16-VIII-1923

[320] Josep VIRGILI I SANROMÀ: *Notes per a un diccionari Tarragoní*. Vol. XXXIII (Rev-Rui), [s.l/s.d/ s.p]. Exemplar mimeografiat. Josep Virgili cita com a membres d'Acció Catalana al Camp de Tarragona: Antoni Casares (Vimbodí), Antonio i Guardias, Joan Rendé (L'Espluga de Francolí), Joaquim Delclòs, Antoni Brunet i Magranés, Leandre Santamaria, Antoni Company.

[321] Lletra de Ramon d'Abadal a Jaume Bofill i Mates [Pradell, 9-IX-1923]. Per a l'organització de la federació entre el Principat, Euskadi i Galizia, vegeu l'editorial de l'òrgan del Partit Nacionalista Basc, "Aber[r]i", 42, 15-VII-1923: *La guerra para la paz. Triple Alianza!* GUIDARI [pseud. Elias Gallastegi]. Per al context organització de l'aliança, on es reflecteix el protagonisme impulsor de Rovira,: Xosé ESTEVEZ: *El nacionalismo vasco en el concierto de los nacionalismos peninsulares*, Caja Laboral Popular, Jakin, Donostia, 1985, pp.: 420, 571, 576.

Electoralment la gent respon més que bé. Està ja casi complert el cuadre d'interventors voluntaris. La subscripció per les despeses electorals també raja suficientment. Amb gran profusió s'estan editant fulles, cartells i tota mena d'impresos". En aquest context preelectoral, doncs, el diari experimentava un cert impuls: "La subscripció de Barcelona qu'era de 4.116, és ara de 4.801; a fora era de 4.073, es ara de 4.316. El promitg de venda a Barcelona era de 2.400, es ara de 2.700. Hem aumentat el tiratge diari en mes de un miler. Els anuncis han sigut respectivament en els mesos de gener, febrer i març de 20.600, 18.400 i 23.500. Aquest mes d'abril arrivarem a aquelles 30.000 pts del mes de decembre" [322].

La participació en aquestes eleccions era entesa com un mitjà de difusió de la ideologia nacional. La idea proposada per Rovira era l'explicació del plet català a la Cambra

---

[322] Lletra de Pelai Vidal de Llobatera a Ramon d'Abadal (Barcelona ["La Publicitat. Gerència"], 24-IV-1923).Al llarg de les eleccions legislatives espanyoles on Rovira es presentà per Barcelona, Acció Catalana reparti uns fulls volants en qué es demanava el vot per a l'intel·lectual tarragoni amb una recuperació de la idealitat pratiana: "NACIONALISTA: TÚ NO ADMETS DÚES PÀTRIES IGUALMENT SENTIDES COM ADMETÉ CAMBÓ A LA BARCELONETA. TÚ CREUS, COM DIGUÉ PRAT DE LA RIBA QUE CATALANYA PETITA O GRAN ÉS L'ÚNICA PÀTRIA NOSTRA. DONCS, PER AFIRMAR AQUEST IDEAL VOTA LA CANDIDATURA D'ACCIÓ CATALANA ON HI EL NOM ÚNIC DE N'ANTONI ROVIRA I VIRGILI" [Arxiu Ramon Peypoch]. Un altre exemple el tenim a la circular de suport a Rovira, *A l'elector català de Barcelona*, que suposava una dura contestació a la política intervencionista de la Lliga: "Catalunya es troba davant una accentuació de la rancúnia que sempre li ha tingut l'Estat que la domina. Havem vist les demostracions reiterades i continues del creixent menyspreu i de la profunda animadversió per a la nostra pàtria i per a les seves institucions materials i espirituals. Ha calgut que passéssim per les més humiliants vergonyes i per les injustícies més revoltants. No us recordarem la llista de greuges recents rebuts per Catalunya, que ben viva és encara la punyida que en l'ànima catalana han causat. I l'agreujament dels atacs al nostre dret, a la nostra llengua, al nostre patrimoni econòmic i moral, s'ha produït en l'època més florida de la política intervencionista practicada pels regionalistes catalans. A les declaracions d'espanyolisme que aquests han fet [Lliga], a llurs serveis d'apuntalament del règim, a llurs prèdiques i treballs per l'Espanya gran, de vegades en perjudici de la nostra Catalunya petita, l'Estat espanyol i les colles polítiques madrilenyes han respost amb disposicions hostils i persecutòries i han arribat a suprimir despectivament la qüestió catalana dels programes de govern [...]" [Arxiu Ramon Peypoch]. Els esdeveniments dels resultats evidenciaven però la tupinada de la Lliga: "Sembla que, definitivament surt en Rovira per pocs vots sobre en Emiliano Iglesias. En Rovira tenia de sortir per majories o tot lo més al sisè lloc. Però la tupinada Lliga-Lerroux l'ha portat a l'últim. I encara perque es veu que a última hora, a la Lliga s'espantaven i varen recular un xic. Dóna gust de veure l'entusiasme de la gent d'Acció Catalana. Lo únic que ha faltat ha estat organització, principalment en lo referent als interventors i repartidors de candidatures [...]. Jo em vaig estar d'interventor a can Tunis desde les 7 del matí a les 6 del vespre [...]. Hi era tot sol, i únicament una estona hi va haver un repartidor a fora. Els resultats de la meva secció van ésser: Lerroux: 45 [vots], Igésias [39], Martinez D[omingo] 21, Cambó [20], Morera [21], Batlle [21], Rahola [21], Rovira [8]. D'aquests 8, 6 eren amb el seu nom sol. La gent ha anat amb gran fe ja que quasi ningú tenia candidatures a domicili i a més no hi havia repartidors als col·legis. Varen haver de procurar-se les candidatures com pogueren. Deu vulgui que l'èxit vagi continuant en tot d'aquí endavant fins a tenir la independencia" [Lletra de Josep Maria Pi i Sunyer a Ramon d'Abadal, Barcelona, 30 [IV]-1923]. En aquest context, Ramon d'Abadal referia a Jaume Bofill la necessitat de "purificar" la Lliga [Lletra a Jaume Bofill, Pradell, 5-V-1923].

Pel que fa al cas de la no-elecció de Rovira, "El Autonomista" (3-V-1923) comentava que la tupinada electoral representava "un cop mortal per la Lliga, que pot dir-se que ha complert ja la seva missió política més important [...]. Les joventuts catalanes es desplacen cap a Acció Catalana i cap a les solucions radicals del problema nacionalista, i ja res podrà deturar-les en aquest camí. La República Catalana està en el cor del jovent ardit que no creu amb les solucions harmòniques -federalisme i iberisme- que les pensades com Pi i Margall han defensat". Per al diari, Rovira era un "símbol" d'aquest nou moment. Qant a l'expansió territorial d'Acció Catalana, n'és un exemple la incorporació d'El Bloc Catalanista: "Avui, però, la persistència dels atacs de l'enemic obliga tots els patriotes a una major cohesió" ("Avant", Vilafranca del Penedès, 6-VII-1923). Una descripció proRovira d'aquestes eleccions ["*Este ganó fácilmente un lugar de minoría*"] incidint en la tupinada de la Lliga-lerrouxistes-Emiliano Iglesies ["*un experto en embuchados*"] a Jose M. FRANCÉS: *Op. Cit.*, p.505.

espanyola; però sense cap voluntat intervencionista[323]. És a dir, es volia actuar sense una concepció "quantitativa" de "minoria parlamentària":

"[...] No pensem que mai del Parlament espanyol pugui sortit-ne la llibertat de Catalunya; creiem tanmateix, que aprofitar el tornaveu polític de la tribuna parlamentària, plantejant-hi d'una manera viva i crua el fet de la nostra voluntat nacional, dient davant d'Espanya, per tal que ressoni dins i fora d'Espanya, que, lluny de qualsevol conxorxa i amistançament, hi ha a Catalunya un nombre de patriotes cada dia més gran, un poble que recobra la seva consciència i que vol governar lliurement la seva vida [...]. Cal anar-hi sense pacte ni aliança de cap mena, car els vots de la candidatura d'Acció Catalana seran vots emesos per la llibertat de Catalunya. I cal també anar a la lluita amb un nom tot sol. La nostra representació no engranarà pas amb la política espanyola, no col·laborarà ni en el Govern ni en l'oposició parlamentària, deixarà que els morts enterrin els morts; intervindrà només per la reivindicació dels drets nacionals i per la defensa dels catalans víctimes d'agents de l'Estat espanyol. No és minoria parlamentària, és una representació nacional de Catalunya, ço que ens cal a les Corts d'Espanya".

El candidat per Barcelona era Rovira i Virgili, del qual es recordava que "fou qui a la Conferència Nacional Catalana defensà la ponència 'Actuació del Nacionalisme davant l'Estat espanyol'. Els assistents votaren amb entusiasme unànim les conclusions d'En Rovira i Virgili. Res més escaient que sigui ell mateix l'encarregat de dur-les a plena actuació. Sabeu el seu nacionalisme, sabeu la seva competència i sabeu la seva austeritat; el seu nom és popular avui arreu de Catalunya. Ell és el nostre candidat; ell serà el nostre representant".[324] Més enllà de la no-elecció, doncs, la trajectòria teòrica sobre el fet nacional era un atribut de pes per a proposar-lo com a candidat pel partit. Així, hom destacava que "Estimem en aquesta victòria la manifestació solemne de la voluntat catalana; estimem l'entusiasme dels ciutadans que votaren la candidatura d'Acció Catalana i dels que cooperaren al seu triomf; estimem la demostració calrissima de la superioritat ètica de la nova agrupació de patriotes damunt els

[323] Com estableix Ramon PEYPOCH a *Notes i retalls de premsa per a la Història d'Acció Catalana* [s/d]: "La missió del candidat era si sortia elegit exposar en el debat polític inicial les aspiracions de Catalunya en tota llur integritat i retirar-se", f. 18.

[324] Full volant redactat pel "Consell Centre d'Acció Catalana" [signat per Jaume Bofill i Matas, Lluís Nicolau d'Olwer, Ramon d'Abadal i Vinyal, Carles Jordà, Leandre Cervera] adreçat a "l'opinió pública" [Arxiu Ramon Peypoch]. Aquesta propaganda presentant Rovira com a candidat d'AC per a diputat a les corts espanyoles va ser publicada simultàniament a "La Publicitat", 13-IV-1923. L'opció d'oposició als regionalistes continua davant les eleccions a diputats de la Mancomunitat: "Si voleu, però [en oposició a la política de col·laboració amb la política espanyola de la Lliga Regionalista] [...], que La Mancomunitat segueixi fidel l'esperit del seu egregi fundador [Prat de la Riba], si voleu que ella sigui el veritable Parlament català - democràtic, assenyat, incondicionalment nacionalista-, voteu la candidatura d'ACCIÓ CATALANA [...]. Així respondrà Catalunya les provocacions i els atacs del Govern d'Espanya i els seu satèlits. Perquè triomfin, però, cal el vot de tots els nacionalistes [...]". Circular d'Acció Catalana signada a Barcelona (1-VI-1923) per: Bofill i Mates, Rovira i Virgili, Ramon D'Abadal i Leandre Cervera [Arxiu Ramon Peypoch].

seus aniversaris; estimem la revelació de la força eficaç amb què les més joves generacions entre a la gran guerra per la llibertat nacional"[325]. Era l'anàlisi d'un tromf de les idees.

Acció Catalana era, per tant, un partit, concebut com a "moviment independentista" en estat embrionari, que per molts federalistes recobrava un cert esperit del republicanisme pimargal·lià de fi de segle, amb l'objectiu de confederació de nacions ibèriques, però que encara era insuficient per a representar les classes populars[326].

0.1.3. Del Directori de Primo de Rivera a Acció Republicana (1923-1930)

"Rovira i Virgili abandonant les comoditats del camí dretista escollit per La Publicitat ha tingut el coratge de virar cap a l'esquerra, enfrontant els esculls que presenta la mar en aquests paratges. Volent estendre més el camp de la seva obra fa de La Nau un diari matinal que pugui escampar arreu del nostre país les idees de laïcisme, democràcia i de república" [*La Nau, diari del matí*, "L'Opinió", 5-X-1929].- "L'home *d'Acció Republicana* [Rovira i Virgili] no és un polític: és un doctrinari. Al seu cap s'organitzen perfectament les definicions, però al voltant seu es desorganitzen les coses i els homes. El tinc per un magnífic periodista polític de partit, per un escriptor excel·lent. És, també, un liberal de naixença, un republicà de cor. Això mereix tots els respectes; però confiança política, gens [Gaziel, *Punts de Seny*, "Mirador", 22-V-1930].

El període del directori de Primo de Rivera, amb incidència repressiva sobre sectors polítics sobiranistes[327] i amb la propaganda des de París per part de Francesc Macià, significà

---

[325] *Allò que no es pot robar* [ARV], "La Publicitat", 2-V-1923.

[326] "El moviment polític Acció Catalana, desprendiment en part de la Lliga, té la virtualitat de que els homes d'esquerra, com en Rovira i Virgili, Nicolau d'Olwer, el [August] Pi i Suñer,[Ferran] Soldevila, Elies i altres poden fer-hi molt. Tenen la virtut d'ideal que la Lliga ha perdut en ares de l'interès. Sembla un rebrot d'aquell puritanisme dels federals dels nostres temps joves, al costat de lo corcat dels que sols volen càrrecs per als seus prohoms deixant en les convicciones predicades pera vulgar política [...]. Sols que d'aprop aquest moviment independentista està en embrió. Cal renacionalitzar Catalunya i serà altra generació la que veurà el triomf, si sap produir un Maceo o un Martí, un Massaryk o un Benes, un De Valera o un Paderewski, cosa mol llunyana, encara. Cal també emancipar la nova generació del vot jove dogmàtic o religiós, estil Pomells, ja que els pobles catòlics estan condempnats a sotmissió eterna. Ajuda a esperar quelcom la desfeta de l'Estat espanyol, digne de qualsevol protectorat inteligent, amb politics immorals i mancament d'idealitat i retrassat en l'hora que marca l'humanitat. Si hi hagués poble, o les classes democràtiques (si es que en queden) entressin al catalanisme, la mateixa aventura d'Àfrica podria avençar l'hora d'alliberament. Dissortadament no hi ha res que l'acosti. El catalanisme és encara massa burgès. No sent la fricansa de la revolució i ens debatim en l'odi, atiat des de Madrid [...]. Convindria crear un ànima nacional (en el sentit de que respongués al poble) i aleshores potser seria possible aquest messianisme salvador que apuntes. L'Acció Catalana, quan es presenta com moviment patriòtic, estil solidaritat, és gran; quan fa obra de partit de partit, la seva acció és esquifida. De totes maneres és un símbol de moralitat, de dignitat, de correcció a vells mals. No sé si una guerra de separació sortiria més cara i seria més infeconda que una revolució que acabés amb la malehida trinitat de la Monarquia, l'unitarisme i la centralització. Els interessos tornarien a lligar-nos en el primer cas; en el segon, morta Espanya, finit l'Estat espanyol, seria possible la federació amb Portugal i la constitució dels Estats Units d'Ibèria, solució que per voluntat de la sobirania dels pobles, per la història i la geografia estimo la més factible. Però per això cal reformar també tota Espanya, cosa en realitat també molt difícil" [Lletra d' Ignasi Bo i Singla a Josep Conangla i Fontanilles. Barcelona, 25-VII-1923. ANC].

[327] Així es constata en un llistat del 1925: *Els presoners catalans*, on figuren detencions com les de Jaume Pallàs Gabarrella, dependent i empresonat "per haver-se-li trobat a casa llibres catalanistes, entre ells la "Història dels Moviments Nacionalistes d'en Rovira i Virgili" (Dec el coneixement d'aquest document a Emili Granier BARRERA). Pel que fa a la propaganda de Macià des de París, aquest adreçava una carta , "Germà de Pàtria", en què constatava que "Convé aprofitar l'hora crítica que estem vivint. L'historia no registra cap sostenimient perllongat d'un poder que s'aguanti en les bayonetes; tan com fàcil ha estat l'entrada serà la sortida. Pensalhi sinó. Cal donos preparar-nos pera quant vingui el moment decisiu, qui sap si está més aprop del que tu suposes. No tothom está plegat de braços. No pots dubtar que el principal factor que ha impulsat el

una intervenció de Rovira en la mobilització de sectors socials a favor de la llibertat dels represaliats polítics i el seu retorn a la Diputació el mes de març i octubre de 1930[328]. El context general, doncs, venia encapçalat per una progressiva incorporació dels intel·lectuals al compromís polític al llarg dels anys trenta per a exercir una pressió legitimadora del republicanisme, com va demostrar ser l'adhesió de sectors polítics d'esquerra al Manifest d'Intel.ligència Republicana (2-V-1930). Seria, com ha interpretat un vessant de la historiografia, la condició de possibilitat cap a l'opció populista, teoritzada per uns nous intel.lectuals i quadres urbans[329]. I Aquesta estratègia s'explicava per la vinculació intrínseca entre política i cultura, perquè "la política dóna extensió popular als moviments, la cultura els

---

pronunciament militar ha sigut el desvetllament del patriotisme català, tens l'obligació d'activar aquets desvetllaments encara que sigui a l'ombra i afeblir tot el que puguis l'enemic. I tens l'obligació de no regatejar *cap esforç que'n calen molts per assolir els nostres dalers* [...]. *No demostris simpatia pels que mantenen* engrillonada la nostra Patria. Mentre puguis no parlis mai altre idioma que'l teu, no transigint mai per ningú. Escampa la llavor arreu i no planyis cap mitjà per a fer Patria. Aixeca en ton cor un altar a Catalunya i jura a n'ell no deixar de treballar constantment per la seva redempció, que la necessita, la mereix i l'obtindrà [...]. És l'hora, germà de Pàtria, d'estar en l'ull atent i el cor despert. Tot per la llibertat de la nostra Pàtria avans tan gran i avui sotmesa. Francesc Macià. Diputat per Borges Blanques. París, novembre de 1923". [Arxiu Ramon Peypoch].

[328] Entre les accions cap a aquests presos polítics constava la solidaritat d'Acció Republicana envers el retorn de Francesc Macià com a exemple que entre aquest partit i Estat Català no existia diferència política de grau. Però l'efecte d'aquesta defensa requeia sobretot en el desmarcatge respecte a la política conciliadora de la Lliga amb la Dictadura de Primo. Vegeu el parlament de Rovira a Molins de Rei, juntament amb Josep Maimó, Jau Váchier, Vilanova i Bruc i Ambrosi Carrion: *Acció Republicana a Molins...*, "La Nau", 9-X-1930. Pel que fa a la solidaritat amb els presos polítics, Rovira i Virgili va ser el redactor del document a favor de la llibertat dels activistes dels fets del Garraf "Per l'ampliació de l'amnistia. Manifest de les dones catalanes" (1-III-1930), reproduït a "La Publicitat" (2-III-1930), "El Matí" (2-III-1930) i "La Nau" (3-III-1930). També se'n feren postals al·legòriques -amb signatures de Roser Pino de Cervera, Rosa Asensio de Carrion i Regina Cervera-, on destacaven plecs de signatures: *Les dones de Catalunya demanen l'amnistia pels presos i exiliats polítics catalans.* Pel que fa al retorn a la Diputació de Rovira i a les gestions de Maluquer a Madrid per la llibertat dels presos: Joan MALUQUER I VILADOT *Una mica d'història. La catalanitat de la darrera Diputació Provincial de Barcelona*, Luis Gili, Barcelona, 1934, pp. 27-37 (Aquests documents resten localitzats al llibre de Joan MALUQUER I VILADOT: *Op. Cit.* 114-115). Maluquer, President de la Diputació, va escriure un telefonema el 2-IV-1930 assabentant Roser Pino de Cervera que "*Con la mayor de las satisfacciones comunico á Usted y confirmo las noticias que Ud. yá se que tiene respecto al indulto completo de toda la pena de los presos del Garraf. Stop. A estas horas podrán yá algunos haber salido del penal. Stop. Respecto la Amnistia en mi obtimismo*[sic] *de que pronto iran también a reunirse con sus familias. Stop. Á Ud y demás damas catalanas se debe sin duda el éxito por haber sido las iniciadoras de tan brillante campaña. Stop. Mis respetos y mis saludos*". [Arxiu Leandre Cervera]. La dada del manifest no és recollida a BLADÉ I DESUMVILA, A: *Op. Cit.*, pp.267-271. D'altra banda, les campanyes per a la solidaritat envers els represaliats i l'aplicació de l'amnistia serviren de marc per a reivindicar la unitat de l'esquerra. Un exemple de la campanya per a l'amnistia d'aquesta unitat d'esquerres és el míting que es proposa des del Centre Democrata i Republicà de les Borges Blanques per al dia 9-III-1930, en el qual prenen part Marcel·lí Domingo, Rovira i Virgili, Àngel Samblancat, Humbert Torres i Josep Estadella. Vegeu la lletra adreçada pel Secretari de l'entitat, Primitiu Boldú, i pel president, Jaume Sans, a Lluís Nicolau d'Olwer (Borges Blanques, 22-II-1930) [Lligall núm. 905. Secció PSB-AIIN-SGC-Salamanca]. El manifest de personalitats polítiques i intel·lectuals, entre les quals es trobava el suport de Rovira, per al retorn de Francesc Macià (2-X-1930), a Miquel FERRER I SANXIS: *L'evolució del pensament polític català*, El Llamp, Barcelona, 1982, p. 33. Finalment, cal anotar la signatura de Rovira pel que fa a la reivindicació del retorn de Macià, a partir de la mobilització entre sectors intel·lectuals de la plataforma "Comitè Pro llibertat". Cf.: *Al Poble*, "El Autonomista", 3-X-1930, p.1.

[329] El procés d'organització de la campanya i redacció final del Manifest, entre els signats del qual hi hauria Rovira, a M. Dolors IVERN i SALVÀ: *Esquerra Republicana de Catalunya/I.(1931-1936)*, PAM, Barcelona, 1988, pp. 28-29. Pel que fa a la configuració de la política populista d'esquerres (que no seria altra cosa que la configuració d'un moviment de construcció polític nacional-popular), Enric UCELAY DA CAL: *La Catalunya populista...*, pp. 93 i ss.

dóna profunditat"[330]. Però també aquesta unitat de treball revertia a favor de la reciprocitat entre la intensitat (cultura) i l'extensió (política) del catalanisme[331].

I un vector d'aquest compromís, en clau civicopolítica es va concetar en l'empresa editorial que significà la fundació de la *Revista de Catalunya*[332], "no de combat, sinó d'exposició d'idees"[333], que Rovira va dirigir en la seva primera etapa entre 1924 i 1930[334],

---

[330] *Les feines paral·leles: política i cultura*/A. Rovira i ViRGILI, "La Rambla", 5-V-1930.

[331] Era un context tot altre del descrit a la *Traïció dels intel·lectuals*, de Jules Benda. Vegeu: Jean BÉCARUD/ Evelyne LÓPEZ CAMPILLO: *Los intelectuales españoles durante la 1a República*, S. XXI, Madrid, 1978, p. 35. Per a la qüestió de la superació del context de la Solidaritat Catalana i el nou context polític quant a l'impuls de la nacionalització: *Política d'ideals*/ A. ROVIRA I VIRGILI, "La Nau", 22-IV-1930. En el mateix sentit: *Política d'ideals* i *Els passos socials i polítics: els drets de l'esperança*, "La Rambla",21-IV i 9-VI-1930.

[332] Per a resseguir les motivacions, la crida de la "Revista", les justificacions que en proposaven i la fundació com a revista de cultura i d'idees davant altres publicacions específiques de cultura literària [Rovira es referia a "La Revista"]: *La "Revista de Catalunya"* [editorial], *Per la creació d'una revista catalana d'idees*; *La "Revista de Catalunya"* ; *Com serà La "Revista de Catalunya"* ; *La "Revista de Catalunya"*; "La Publicitat", 18-V-1924; 4, 14 i 28-VI-1924.

[333] Carta de Rovira iVirgili a Gabriel Alomar (Barcelona, 17-VI-1924). En aquesta lletra Rovira sol·licitava a Gabriel Alomar un article (que no va arribar a fer) sobre Pi i Margall "i particularment de l'evolució del seu estil, des del retoricisme romàntic a la concisió clàssica". L'orientació de la "Revista" de cercar col·laboradors també resta explicitada, en relació amb Alomar, en la lletra de Rovira del 6-II-1925, aprofitant el comentari elogiós d'un article del mallorquí sobre Juan Valera ["Revista de Catalunya", gener de 1925, núm.: 7 pp. 95-96]: "la lectura d'aquest article, ha revivat el meu desig de tenir la vostra col·laboració per a la Revista. Qualsevol tema, tractat per vós, serà interessant per a nosaltres [...]. Podria comptar amb un article vostre per al número del mes d'abril? A mi em sembla que mentre no pugui veure la vostra firma a la "Revista de Catalunya", aquesta no queda completa".

[334] Els inicis de l'empresa editorial comptava amb una perspectiva positiva quant a implantació social segons opinió de Rovira adreçada a Massó i Torrents: "Aquesta Revista està des d'ara sòlidament basada, i té totes les garanties possibles de permanència" (Lletra de Rovira [encapçalament de "La Publicitat", Barcelona, 11-VII-1924). També Rovira expressa a Nicolau D'Olwer els incicis de l'empresa editorial: "Ja haureu vist que m'he posat al cap de fer la "Revista de Catalunya". La idea reix. Tenim els diners que calen per començar i les subscripcions van venint. La cosa que ara em fa més por és el nodriment intel·lectual i literari per a les 100 fulles de tamany grosset que la Revista tindrà. Compto amb vós, naturalment. I encara que el temps és molt just, us voldria demanar que féssiu un esforç per trametre'm un article vostre per al primer número, que sortirà a mitjans de juliol [al primer número Nicolau no hi col·laborà] [...]. Tema? El podeu triar vós mateix. El meu pensament és que tots els temes poden ésser tractats a la Revista, curant, però, de tractar-los en aquells caires que interessen el públic de cultura general [...]" [Lletra de Rovira a Nicolau D'Olwer, Barcelona, 3-VI-1924. Lletra núm 6. Fons Nicolau d'Olwer. Arxiu de Montserrat]. Poc després, Rovira assabenta l'evolució de la "Revista": "[...] Tenim uns 900 subscriptors i un capital inicial efectiu d'unes 9.000.-Ptes. amb ofertes d'altres quantitats si és necessari. Em sembla que no n'hi haurà necessitat, perquè gràcies a la respectable aportació dels anuncis, des del primer número la Revista cobreix amb escreix les seves despeses [...]. [Lletra de Rovira a Nicolau, Barcelona, 16-VII-1924. Lletra núm. 7. Fons Nicolau. Arxiu de Montserrat]. L'evolució en el decurs dels dos propers anys caracteritza una certa embranzida: "La "Revista de Catalunya", de la qual sou subscriptor, es troba completament consolidada. Té uns 2000 subscriptors, i un promedi [sic] de tiratge mensual que mai cap revista catalana del seu caràcter no havia assolit. Tenint en compte l'àrea de difusió del nostre llenguatge, relativament petita, aquest resultat és esplèndid, molt superior al de les revistes espanyoles similars i al nivell de les més reeixides revistes estrangeres. El nostre pressupost, està del tot anivellat. Ara anem a augmentar el nosmbre de pàgines, en forma que no baxin mai de 120 o 128. Molts mesos ens manca espai [...]" [Lletra de Rovira a Joaquim Santasusagna]. Cal dir també que el context cultural d'aquesta revista coincidia amb un ambient de socialització cultural crític amb el compromís envers les publicacions de cultura (com la "Revista de Catalunya") per part de la classe dominant: "Els joves obrers catalans conscients de l'eficàcia de les nostres publicacions culturals ben orientades i de tot el notable que va sortint en el camp bibliogràfic català, ens trobem ben sovint, a contra-cor, que les possibilitats no ens arriben per a apaivagar els nostre afany estudiós i de delectança espiritual. I ara mateix és tant noble el guany obtingut per les edicions catalanes en tots els ordres que hom no pot per més que envejar la posició de tanta de gent adinerada que tenen a la mà l'instituir-se i l'afavorir la vida d'aquestes revistes, però que les contemplen impassibles i inconscients, sense adquirir-les ni ajudar-les [...]. Molts anys de glòria per a la

amb l'objectiu d'actualitzar la cultura del país en relació a les tendències ideològiques i estètiques internacionals[335], adreçada a un públic "no pas d'especialistes en tal o qual ram d'estudis, sinó gent de cultura general"[336], i en lluita subreptícia contra la Dictadura de Primo de Rivera en referència a articles polítics: "la censura ens destorba de publicar articles polítics, i ens cal refugiar-nos als temes històrics, literaris i artístics"[337].

Pel que fa als contactes occitanocatalans -matisats als anys trenta per a evitar "una confusió de catalanisme amb occitanisme"[338]- Rovira intervingué en la fundació del setmanari *Oc*, on va col·laborar centralment entre 1924 i 1930. Aquest òrgan cultural i polític va sorgir, des de la xarxa de relacions culturals i patriòtiques, sota la iniciativa de Joan Estelrich[339]. Hi

---

causa de la nostra intel·ligència". (Lletra de Joan Russinyol a Ferran Soldevila en fer-se càrrec de la direció de la "Revista de Catalunya, (Rubí, 4-IX-1930) [St. 7.1.1.42] Arxiu Ferran Soldevila). Per al balanç de la progressiva crisi i "tancament" de la "Revista" en l'etapa Rovira, Ferran Soldevila esmenta aquesta situació en reunió amb el propi Rovira, Lòpez Llausàs i Valls i Taberner: Ferra SOLDEVILA: *Al llarg de la meva vida. I. 195-1939*, Edicions 62, 1970, p. 226 [anotació del dietari del dia 21-XII-1930]. Pel que fa a la represa de la "Revista..." Joaquim Pellicena, en lletra del 28-VI-1930 a Ferran Soldevila, desitja que la nova etapa amb aquest darrer al capdavant sigui recuperadora de la "que fou creada i mantinguda fins a l'aparició de "La Nau".[St. 7.1.1.75. Fons Ferran Soldevila. ANC]. També Joan Puig i Ferrater (en lletra del 26-VI-1930 a Ferran Soldevila) s'expressava en termes semblants: "Ja era hora que la "Revista de Catalunya" sortís de la seva atonia -tot fa creure que a les vostres mans creixerà magníficament" [St. 7.1.1. 76 Arxiu...]. I les informacions de Soldevila a Ramon d'Abadal i Vinyals que assabenten dels preparatius de la nova etapa de la "Revista" (Palautordera, 15-VI-1930): "[...] Estic mobilitzant la gent perquè col·labori en la Revista. Si tots els que m'han ofert ja articles per a abans d'un mes, complissin, podríem revisar, em sembla, amb un cert optimisme, aquest aspecte essencial. Ara, cal veure com compleixen. Em falta encara parlar amb dos o tres redactors de cròniques que no he pogut haver. Ahir i abans d'ahir viag ésser a Barcelona i no vaig tenir ni temps de telefonar-vos. Volia dir-vos que, sobretot, lliguéssis ben bé la imprenta perquè els números sortissin puntualment: us ho volia dir, encara que suposo que ja ho haveu tingut en compte. En Rovira [i Virgili] diu que la meitat de la culpa és seva [dimissió de la direcció de "Revista de Catalunya"], però l'altra meitat de la impremta" [Arxiu Ramon d'Abadal]. En la mateixa direcció Soldevila certifica a Ramon d'Abadal que "aviat haig de començar a rebre articles dels col·laboradors. Veiam com compleixen" (Palautordera, 24-VI-1930).

En aquesta etapa de director, Rovira també intervenia en actes a favor de la socialització cultural. Un exemple el tenim en la participació en la *II Fiesta del libro de Siges* (6-X-1929), *gran acto de propaganda cultural*, on van intervenir, a més, Jaume Aiguader, Joan Puig i Ferrater, Carles Capdevila i Joan Estelrich. [Fons Jaume Aiguader. Inventari 91. Caixa 3. ANC]. D'altra banda, el 16-I-1934 Ventura Gassol com a Conseller de Cultura definia acumulativament l'esperit de la "Revista de Catalunya" "que recollia mensualment la nostra vida cultural i col·lectiva [...]. Hi ha en les pàgines de la REVISTA DE CATALUNYA el nostre moviment nacional d'aquests últims anys. Ha estat en tot moment una publicació oberta a tots els noms, a totes les tendències i a totes les inquietuds. El seu índex comprèn tots els escriptors de Catalunya, prescindint d'ideologies i sense cap exclusió de matisos [..]". [lligall 4360 núm 21. ADB]

[335] En aquest marc, Rovira també formà part del Pen Club a partir de la seva organització el 7-I-1924 [Lligall 4116. Exp. 33. ADB].

[336] Lletra a Ferran Soldevila (Barcelona, 30-V-1924), [S.t.: 6.2.3. 32. Fons Ferran Soldevila. ANC]. Altra correspondència amb Ferran Soldevila sobre aquesta col·laboració amb la "Revista": lletres de Rovira: 17-VI-1924 [St. 6.3.33], 30-XI-1926 [St. 6.2. 4.8], 1-XII-1926 [St. 6.2.4.16], 8-III-1927 [St. 6.2.4.34]. Una lletra en idèntic sentit explicatiu a Jordi Rubió des de la redacció de "La Publicitat" (30-V-1924).

[337] Lletra de Rovira i Virgili a Jaume Massó i Torrents (Barcelona, 19-XII-1924) [Fons Jaume Massó. BNC].

[338] Postura reflectida en el manifest col·lectiu: *Desviacions en els conceptes de llengua i pàtria*, "La Veu del Vespre", 7-V-1934.

[339] Per a la idea d'internacionalització cultural de Joan Estelrich com a marc general de l'europeïtzació de la cultura nacional, Xosé-Manoel NUÑEZ SEIXAS: *Tes. Doc.*, p. 608. Aquestes relacions es duen a terme en projectes com la preparació de trameses de llibres per a una exposició bibliogràfica a Tolosa de Llenguadoc: "[...] Tinc en mon poder totes les publicacions de la Junta Municipal de Ciències Naturals de Barcelona (uns 40

destacava el nou moviment occitanista acabdillat per Ismaël Girard, Pèire Roqueta[340] i Camil Soulà, amb la missió concreta d'assabentar tant de la tasca de la Mancomunitat -aleshores en plena actualitat a causa de l'afer Dwelshauvers- com del moviment catalanista[341]. Aquesta tasca -en el context hipotèticament favorable de la Societat de Nacions envers els drets de les nacionalitats ibèriques, car existia la contraposició de l'Estat espanyol[342]- s'emmarcava en el projecte d'internacionalització del fet català que havia impulsat notòriament Joan Estelrich a fi de "crear a l'entorn del nostre plet un ambient internacional favorable i [per a] enfortir internament l'esperitualitat de Catalunya organitzant i estimulant la nostra cultura, les nostres

---

volums). Totes les publicacions de l'Escola Superior d'Agricultura i dels Serveis d'Agricultura de la Mancomunitat (uns 60 títols). Donatius particulars de Prudenci Bertrana, Serra i Boldú, Joan Sacs, Alfons Maseras, Pere Corominas, Josep M. Roca, Pau Vila, Rossell i Vilà, etc. Concedida la donació de les obres completes de l'"Institut d'Estudis Catalans, Societat de Biologia, Centre Excursionista de Catalunya, Consell de Pedagogia, Editorial Ràfols, Foments de les Arts Decoratives, Joan Llongueres, Protectora de l'Ensenyança Catalana, Massó i Torrents, Bordoy Torrents, et, etc. Comprendreu, doncs, que l'èxit és des d'aquest punt de vista indiscutible [...]. Però jo crec que ço que a nosaltres ens interessa per damunt de l'èxit de la fira [bibliogràfica] és que els llibres quedin després en poder dels toulossencs. Aleshores tothom em pregunta: qui serà el vetllador d'aquests llibres un cop finida l'exposició? En Bertrand [?] i jo creiem que cal constituir un grup d'amics d'aquesta biblioteca i batejar-lo amb el nom que volgueu. Jo vaig proposar el d'INSTITUT D'ESTUDIS OCCITANS. Això no vol pas dir que sigui un compromís ni molt menys [...]. Si des de fa molt de temps acaricieu l'idea de constituir l'Institut d'Estudis Occitans, no us sembla que l'ocasió de reunir-se a Tolosa uns quants milers de llibres occitans es el moment oportú per a fer-ho?" [Lletra de Leandre Cervera a Ismaël Girard, Barcelona, 8-III-1924). Fons Ismaël Girard. Col·legi d'Occitània. Tolosa de Llenguadoc].

[340] Vegeu l'entrevista que li fa Rovira i Virgili a *El diàleg dels amics. Pere Roquette*, "La Nau", 26-V-1928. Les relacions amb Pèire Roqueta continuaren als anys quaranta pel que fa a la confecció d'un número monogràfic cobre Catalunya per a la revista "Les cahiers du Sud" (que no arribà a aparèixer). Segons el director de la revista, Jean Ballarden [lletra a Roqueta (Marsella, 11-XII-1944)], era un número projectat pensant que Catalunya seria capdavantera en un futur polític lliure del franquisme (car s'havia produït l'alliberament de França de l'exèrcit nazi): "Je crois que l'heure n'a jamais été aussi propice, nous allons voir la Catalogne prendre la tête du "risorgimento" espagnol. Elle sera non seulement un foyer de rénovation sociale, mais aussi culturelle, et nous ne devons pas laisser passer l'occasion d'être les premiers à le souligner; n'est-ce pas votre vis?". Roqueta en seria el coordinador car "votre connaissance approfondie de la question, vos amitiés nombreuses en Catalogne et en France parmi les spécialistes, vos contactes suivis avec les meilleurs esprits, même à travers les plus graves vicisssitudes politiques, votre position élevée, impartiale de serviteur de la catalanité, font de vous le meilleur meneur de jeu d'une telle entreprise, à la fois moniteur et support de l'équipe que vous grouperez au sommaire". Rovira s'adhereix al projecte, i diu a Roqueta que "j'accepte volontiers d'écrire pour le numéro spécial des *Cahiers du Sud* l'étude sur l'histoire de la Catalogne que vous me demandez [...]". També li suggereix col·laboradors: Rafael Tasis, Just Cabot, A. Romigosa, l'abat Tarrés, Ferran Cuito i Heribert Barrera (*Carta a Pèire Roqueta, Montpeller, 6-III-1945*). Altres lletres de Rovira a Roqueta explicant l'evolució del treball: Montpeller 21-VIII; La Bastide-de- Séron 28-VIII i 30-VIII-1945. Per la carta del dia 30 sabem que el treball de Rovira es titulava: *Tableau Historique de la Catalogne.* (Dec el coneixement d'aquesta documentació a Pere Grau). D'altra banda, "Oc" era conseqüencia de la intensitat de les relacions entre Tolosa de Llenguadoc i Barcelona. I, és clar, aquestes vinculacions depenien de la conjuntura política. Així, a la fi de la Dictadura de Primo de Rivera, aquest òrgan cultural era situat en aquesta conjuntura per Leandre Cervera en lletra a Ismaël Girard (Barcelona, 30-I-1930): "[...] Crec que ara el nou govern pot iniciar un canvi de rumb en la marxa d ela política nostrada i, per tant, és possible que hom pugui tornar a parlar de biblioteca occitana i d'intercanvi intel·lectual entre Tolosa i Barcelona. El temps dirà. "Oc" cada jorn que passa fa més goig. Crec que comença ja a trovar el motllo escaient. ¿Com respon el públic occità?".

[341] Una remembrança editorial del diari d'aquell viatge a Tolosa amb la fundació d"Oc" (editant un article de Rovira de "La Publicitat" ["Els amics de Tolosa"]) a *Los amics de Barcelona/* [Pèire Roqueta?], "Oc", 15-I-1927.

[342] Una visió general de les reivindicacions de les nacions ibèriques en el marc de la Societat de Nacions entre 1919-1936 a Xosé M. NUÑEZ SEIXAS: *Nacionalismo y política exterior: España y la política de minorías de la societat de las Naciones (1919-1936)*, "Hispania", 189, pp. 229-265. Per a la contraposició/ interferència espanyola envers els nacionalismes peninsulars, pp. 230-231.

publicacions"[343]. També destacà en aquest període la segona redacció d'*Els grans catalans del Vuit-cents* ([1924-1925],1928), el projecte d'elaboració d'una biografia sobre Pi i Margall[344], els assaigs sobre el debat entre clergat i ciutadania[345], la intervenció en òrgans de concentració d'esquerres com la revista "Ideari"[346] i en la redacció d'obres que facilitaven l'anàlisi política de la crisi dictatorial de Primo des de la perspectiva històrica, com *Els Polítics Catalans* [1925-1927(1929)], assajos avaluatius sobre Prat de la Riba, Ildefons Sunyol, Jaume Carner, Joaquim Lluhí i Francesc Cambó. Aquest projecte, iniciat amb la trajectòria de Francesc Cambó a la "Revista de Catalunya", tenia com objectiu reflectir la relació entre les actituds, la psicologia dels quadres polítics i la realitat social. Era, en certa mesura, un treball sobre sociaologia política que volia reflectir la història contemporània del país a través del fet del lideratge polític al si de l'evolució del catalanisme. En aquest sentit, Rovira planteja una vinculació entre quadres dirigents nacionalistes i l'evolució de la societat urbana des de la Unió Catalanista (expressada pels literats i enginyers), la Solidaritat Catalana (representada pels advocats) i la conjuntura dels anys vint (hegemonitzada per intel·lectuals). Aquesta recerca, doncs, s'ha de situar com a història de l'evolució del catalanisme republicà i conservador dins la militància de Rovira dins Acció Catalana. Sobre aquest recull concretà: "No intento fer estudis complets, ni pretenc formular judicis definitius. Dic lleialment el que penso sobre els homes més destacats en la política catalana, i dono un conjunt de notícies i de records personals que em semblen d'interès per a conèixer els homes i per a comprendre els fets en que intervingueren"[347].

---

[343] Letra de Joan Estelrich a Josep Conangla i Fontanilles (Barcelona, 17-IV-1925. Fons sense inventariar de Josep Conangla i Fontanilles. ANC). Vegeu l'apartat *Rovira i Virgili* a "La Nova Catalunya" (1919-1920).

[344] "La Veu de Tarragona"(29-XII-1928), assabenta de l'aparició a la col·lecció L'Estel de l'editorial Proa de la sèrie de "Vides de catalans il·lustres", en la qual es preveia una biografia de Pi i Margall per part de Rovira i Virgili.

[345] El títol del llibre de Rovira havia de ser *Clerecia i ciutadania* i s'havia de publicar el 1929 a la col·lecció "Biblioteca d'Estudis Econòmics i Socials", dirigida per Joan Estelrich i Francesc Maspons i Anglasell. Aquest assaig no editat recollia un aplec de reflexions de Rovira publicats al número 10 de la "Revista de Catalunya" del mes d'abril de 1925, pp. 325-341: "Clerecia i ciutadania. Conversa amb el Pare Miquel d'Esplugues: 1) la rèplica a una al·lusió històrica; 2) els clergues com a ciutadans; 3) el romanisme en religió i el romanisme en política; 4) del canonge Claris al bisbe Torres; 5) de Pau Claris a Fra Vicenç Ferrer; 6) el bon consell d'un pare caputxí; 7) el cordial respecte en l'honesta divergència".

[346] Aquesta revista va aparèixer el primer de novembre de 1929 en una conjuntura de "crisi d'homes i d'idees" i concebuda com a òrgan per a una "imminent actuació política i ciutadana", però amb el propòsit d'abastar l'atenció de la joventut "sota el punt de vista d'esquerra republicana socialment democràtica, segons el magne programa de l'apostol Pi i Margall". Rovira va escriure en aquest primer número l'article de to regenerador *El jovent sense il·lusions*, destacant que "els joves sense ideal i il·lusions només esperen de la vida el plaer quotidià i el vulgar profit material[...]. El jove sense il·lusions és el símbol de la joventut que ja està cansada quan tot just comença la feina", p. 10.

[347] El primer retrat, Francesc Cambó, aparegué a la "Revista de Catalunya", 9, març de 1925, amb un introit, el sentit del qual seria reproduït com a "pròleg" al volum de 1929. A. ROVIRA I VIRGILI: *Els polítics catalans*, Tipografia Occitània, Barcelona, 1929, p. 13.Pel que fa a la vinculació entre les tres etapes del catalanisme d'inicis de segle esmentades i la base social del lideratge, p. 80.Narcís MOLINS I FÀBREGAS va

Aquest estudi va ser rebut per la crítica amb una atenció especial al fet destacat de la manca estructural d'aptituds polítiques dels catalans com a resposta a la biografia de Cambó de Josep Pla i, alhora, com a contraposició a la política oligàrquica de Cambó, oposada a la política oberta a les classes populars de Rovira. Era la resposta de Rovira a la figura de Cambó dibuixada per Pla en l'horitzó d'una alternativa d'esquerra republicana: "Rovira i Virgili, al mig del vast camp de les multituds ha fet aquest llibre que és la història de l'esperit polític català durant el primer quart del nostre segle i dóna al poble una gran dosi d'equilibri polític, posant l'ideal esquerrà compatible amb la noble lluita política de les aristocràcies i avorria els crits joiosos quan el cop d'estat [de Primo de Rivera] desfé la gran armatosta de la Lliga"[348]. En aquest context, va ser situat, menys afortunadament en l'aspecte propagandístic, al marc de la proposta d'Acció Republicana, més tenint en compte el període de transició cap al règim republicà. Així, Rovira era vist com "un dels homes que més i millor han treballat per una Catalunya culta i liberal. Rovira i Virgili és un home de llibres, un esperit d'esquerra - un dels veritables i raríssims esperits d'esquerra que hi ha a Catalunya- i un periodista formidable, un dels periodistes més intel·ligents i lúcids. A Catalunya, on -llastimosament- la política té un to massa casolà i retallat, convenen homes del tremp de Rovira i Virgili: homes d'ideal, de lluita, d'intel·ligència, de passió [...]. És un dels homes que més mereixen l'afecte i

---

ressenyar aquest assaig de Rovira situant-lo en la conjuntura de transició de fi de la dictadura de Primo i en la preocupació per un recobrament nacional: "En moments de revisió dels nostres homes i de les nostres valors [...], és un llibre indispensable a tot aquell qui no vulgui tenir-se per un indocumentat. Encara que creiem que potser és masa aviat per poder fer una bona història objectiva de la renaixença política i literària [ARV prepara amb els estudis] *la feina a qui després l'hagi de fer*". "Ideari", 2, 16-XI-1929, p. 20.

[348] Quant a la manca d'aptitud política dels catalans i per a delimitar la tasca de la funció intel·lectual i política, la ressenya d'Agustí Esclasans és especiament aclaridora: "La nostra fe de catalans, la nostra dignitat d'homes de passió continguda, ens fa desitjar amb tota l'ànima que els temps venidors vegin la naixença, amb principi i amb fi, de les perfectes qualitats polítiques de la nostra psicologia organitzada de debò, vertebrada amb professions de fe que no es trenquin mai i que converteixin, com cal, les vocacions en professions, sense defalliments, amargors, ni retirades còmodes": *Els llibres. A. Rovira i Virgili: "Els polítics catalans"*/ A. ESCLASANS, "La Nau", 1-XII-1929, p. 5. Pel que fa a la crítica metodològica implícita de la biografia sobre Cambó que féu Josep Pla: "Però si el cos que l'historiador introspecta no és el panoràmic d'un poble, d'una col·lectivitat o d'una època, sinó que és labor biogràfica, aleshores la seva tasca en lloc d'ésser d'investigació, és de percepció i de sensibilitat; sensibilitat i percepció intel·lectual, física i psicològica, car els factors de l'anàlisi, són les impressions que hauran causat en ell els defectes, les qualitats, les obres, les accions, i els esdeveniments d'ordre públic en els quals el biografiat haurà intervingut [...]. Amb aquestes biografies, Rovira i Virgili aclareix l'aigua històrica que no ha mancat qui tot recentment s'ha aplicat a enterbolir per al major lluiment d'uns goigs en tres volums. Aquesta és la valor més gran de l'obra, en representar la victòria de l'historiador damunt del publicista, damunt del polític que amb igual equanimitat analitza la llei política dels seus més volguts amics com dels seus més grans contraris, sense que mai una ombra de parcialitat enteli la visió del seu intelecte prolixament guarnit, que per a excelir en una altra cosa més, psicològicament perfora". *Els llibres. "Els polítics catalans* [...]"/ Cecili GASÒLIBA, "La Nau", 28-I-1931. Quant a la l'oposició entre Cambó i Rovira, vegeu Prudenci TORNER [pseud.?]: *Els polítics catalans d'A. Rovita i Virgili*, "Diario de Tarragona", 273, 5-XII-1929: "Dels escrits de Cambó als de Rovira hi va la diferència de l'home que viu el club i del que viu la massa. L'un ha escrit per a les aristocràcies, l'altre per a les masses populars, i qui visqui en un despatx trobarà els camins polítics de Cambó un xic més viables que el que faci la vida de carrer, perquè aquest no creurà que les xifres, per més que siguin apoiades per les estadístiques més modernes, provin cap orientació democràtica". Un comentari a la reedició de l'any 1977 evicava la necessitat de relectura de la història política del país per a no caure de nou en la manca d'aptitud estratègica: J[oaquim] V[entalló]: *Literatura en catalán*, "La Vanguardia Española", 5-V-1977.

l'admiració del poble: perquè ha lluitat per ell, perquè mai no s'ha mogut del seu costat, perquè ha estat fidel a un ideal de democràcia [...]"[349].

Però la reflexió política no bandejà el conreu narratiu. Per a la producció literària dóna a l'estampa el *Teatre de la Natura* (1928), majoritàriament, un recull d'articles literaris sobre el paisatge tarragoní percebuts amb sensibilitat: "La visió de la terra [...] sembla ésser percebuda per mitja d'unes vibracions que tenen la particularitat de posar en commoció tot l'ésser contemplador". També hom reconeix a l'obra una valor educativa pel que fa al "coneixement de la natura"[350].

Tot amb tot, ultra la tasca divulgativa de referents ideològics que havien protagonitzat la història política del país, Rovira emprengué -en un procés de distanciació ideològica envers Acció Catalana i Jaume Bofill i Mates[351]- la fundació del diari *La Nau* (1 d'octubre de 1927), concebut com a diari que havia de ser el "reflexe de la vida nostra i del viure divers de tot el món" [i] liberalíssim"[352],"diari d'idees" que havia d'articular una esquerra catalana pel que feia a les comarques[353] i amb una òptica que "no té res a veure amb "La Publicitat"[354]. El nou diari

---

[349] "L'Esquella de la Torratxa", 31-I-1930.

[350] Cf. Ressenya del *Teatre de la Natura*/ A. BRUNET, "Diario de Tarragona", 14-X-1928, p. 3. Una interpretació paral·lela a *De com Rovira i Virgili prepara la publicació dels seus llibres*/ Domènec GUANSÉ, "La Publicitat", 26-VI-1928: "És un llibre de visions de la natura. Totes responen a una emoció". Una reflexió sobre la complementarietat del Rovira polític, historiador i periodista amb el poeta "enamorat panteista copsador d'una guspira d'ànima en tots els éssers i en totes les coses [...]", *Impressions impremeditades*/ Cecili GASÒLIBA, "El Autonomista", 21-II-1929, p.1. Des de "La Publicitat" (10-X-1928), Tomàs GARCÉS destacava que amb el *Teatre*... hom havia recuperat el Rovira líric, que romania ocultat per la tasca periodística política que Garcés evoca amb la lectura del primer aplec de proses polítiques de Rovira: *Episodis*. Per al ressò social i ràpid exhauriment de la primera edició al dia del llibre: *El gran èxit de "Teatre de la natura"*, "La Nau", 9-X-1928.

[351] Es tractava de reflectir el progressiu i imparable distanciament dins d'Acció Catalana del sector d'esquerres, encapçalat per Rovira. Cf.: M. Dolors IVERN i SALVÀ: *Esquerra Republicana/I*..., p.5. Clarament, Rovira entenia que Bofill i Mates "no és liberal-radical, com som nosaltres" (*Radicals i conservadors*, "La Nau", 22-XI-1928). Per al procés de separació de Rovira de "La Publicitat" i de Bofill, Jordi CASASSAS: *Jaume Bofill*..., pp. 305-306. Domènec GUANSÉ situa bé l'escenari del distanciament de Rovira i Acció Catalana, a través de les diferències de concepció amb Bofill i Mates: "L'esquerranisme de Rovira no lligava amb el medievalisme de Bofill i Mates, ni amb les tendències que ell considerava excessivament dretistes d'altres prohoms del partit", *La vida*..., p.20. Un distanciament que reflectia una certa crisi política, segons constata des de la Lliga Octavi Saltor a Roig i Llop: "Fora del Directori [de Primo de Rivera], no hi ha un altre camí que el de l'intervencionisme o el de la veritable acció. A[cció] C[atalana] avui no té raó d'existir ni té homes que puguin fer-la viable. Tenen un diari molt llegit ["La Publicitat"], i al seu darrera tractaran d'aguantar llurs posicions, però substancialment i ideològicament haurien d'ésser a la Lliga. Si pogués convocar-se una conferència política amb elelements d'ambdós bàndols, quedaria demostrat de seguida" [Barcelona, 24-VIII-1929. N'agraeixo a Albina Fransitorra el coneixement]. Aquesta polarització implícita entre el retorn a La Lliga, que preveu lúcidament Roig i Llop, i la trajectòria cap a una esquerra republicana, no té res a veure amb la impressió un tant allunyada dels fets que dóna Pla quan diu que Rovira i Bofill són "intercanvibles". Cf.: Josep PLA: *Obra Completa*, Vol.40, p. 210. Per a un retrat crític d'Acció Catalana, com a partit de concentració entre liberals i conservadors que, tenint com a precedent un cas paral·lel, el "Partit Nacionalista Republicà" (=UFNR), entén una certa identitat sociològica amb la Lliga Regionalista: Jaume PASSARELL: *Op. cit.*, pp. 135-136.

[352] "La Gralla. Revista", Granollers, 9-X-1927, núm. 325, p.7.

[353] Xavier VILÀ i CARRERA: "El naufragi de *La Nau*", al *III Congrés d'Història de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 1993, pp. 593-594. Per a la irradiació de "La Nau" fora de Barcelona i com a factor de nacionalització cultural i política (="ésser el diari del vespre de les comarques catalanes que són lligades amb

naixia com a continuïtat amb les idees de Pi i Margall com a fil conductor per abastir un "ideari polític i social d'esquerra". Però aquest model d'esquerra defugia la identificació programàtica amb el centre ideològic i amb el socialisme: "[La Nau] se separa de l'orientació socialista i sobretot del comunisme més o menys bolxevitzant, per no admetre el principi de la lluita de classes i per no creure realitzable el col·lectivisme, almenys en el present estadi de l'evolució humana"[355]. Aquesta nova iniciativa periodística va ser valorada en el sentit de "democratitzar les gents catalanes que han perdut el sentit liberal que abans tenien"[356]. Amb tot, eren els prolegòmens de l'organització de la plataforma cultural, d'opinió i parapolítica d'esquerres, *Valentí Almirall* (1929); encara que entre 1927 i setembre de 1928[357], Rovira mantingués una col·laboració doble a "La Publicitat" i a "La Nau", car de fet Rovira ideava una duplicitat de mitjans de comunicació amb una ideologia coincident. Era, de fet una col·laboració marcada pel debat sobre la dificultosa gènesi d'una opinió vinculada a l'esquerra

---

Barcelona") les reflexions de Francesc des del "Diari de Sabadell" són concloents. Cf.: *Revista de premsa. Premsa catalana*, "La Publicitat", 22-VII-1927.

[354] *Rovira i Virgili i "La Nau"/* J. M. PROUS I VILA, "Reus", 4-VIII-1927, p. 1. El 26-VIII-1927 Rovira escriu amb to optimista a Nicolau sobre el procés de fundació del nou diari: "[...] Estic fent els darrers treballs de "La Nau", que sortirà amb molta empenta" [Arxiu de Monteserrat]. Un estudi global de "La Nau" a *El naufragi de la Nau/* Xavier VILÀ i CARRERA, [s/l], [1992], 107, pp mecanografiades. Per a l'enfocament ideològic: "L'Univers Rovirià en "La Nau", i "'La Nau', VEHICLE D'EXPRESSIÓ DE L'ESQUERRA" pp. 11-28: "[...] Els tarragonins encara tenim més obligació que ningú d'ajudarla ["la Nau"] per a què la seva vida sigui econòmicament esplèndida. Un tarragoní il·lustre, A. Rovira i Virgili, prou que es cuidarà amb l'excel·lent tacte de periodista que tothom li es reconegut de introduir les millores necessàries fins fer-lo el quotidià amable i imprescindible a totes les nostres llars, on hi hagi un cert interès per les notres coses i on el noble comerç espiritual vulgui dir quelcom". Aquesta iniciativa de Rovira, era, doncs, percebuda com "una excel·lent manera de fer agafar interès pel nostre moviment espiritual": J.M. BORONAT: *El moment editorial d'ara. VI. "La Nau"*, "Diario de Tarragona", 26-XI-1927. Amb tot, existia una contraposició entre el diari i el setmanari "L'Opinió", "*de tendencias exaltadas dentro de lo que permite la censura, y que, en realidad se dedica mejor a combatir a Rovira y Virgili que a la Lliga o a Primo de Rivera. Op. Cit.*, p. 613.

Una concepció "La Nau", com a "diari catalanista i republicà", i que "tant havia fet per mantenir la flama catalanista i republicana" sota la dictadura primoriverista. I la interpretació de la crisi del diari en el marc de la constitució d'Esquerra Republicana, "que era una amalgama d'ideals diversos, gairebé irreconciliables, en detriment del partit catalanista autèntic i ensems del seny, Acció Catalana Republicana [...], això portà una davallada irreparable de tiratge al diari del vespre "La Nau", a Josep VILLALON: *Memòries d'un catalanista de tota la vida* (Tolosa d'Occitània, juliol de 1971), text mecanografiat, 146pp., p. 41. En dec la consulta a Albert Manent i Segimon. L'aportació de "La Nau", quant a construir un periodisme nacional, democràtic i liberal va ser reconeguda des de la premsa comarcal com s'esdevingué al portantveu "Saba Nova", de Rubí (30-X-1928). En la seva editorial, *La Nau* constatava que era "un diari ben fet amb un ideal fixe i amb un idèntic pensament unificador, és una de les armes més formidables dels proselitisme cultural modern. Res més voldríem per a poder encarrilar el criteri general dels catalans, que obtenir d'aquests la lectura normal i interessada d'algun dels tres grans diaris catalans ["La Veu de Catalunya", "La Publicitat", "La Nau"] que amb llengua vernàcula es publiquen". El comentari remarcava l'aportació política democràtica d'aquest diari envers la premsa "independiente" ["La Vanguardia"] que encara predomina".

[355] *La nostra orientació*, "La Nau", 3-IX-1928.

[356] *Homes de Catalunya*, "Germanor", 352, desembre, 1929.

[357] Joaquim Ventalló, redactor que fou de "La Publicitat", assegura que la dimissió efectiva de Rovira del diari es produeix el 3-X-1928. [Lletra de Joaquim Ventalló a Ramon Peypoch, Barcelona, 9-VII-1979. Arxiu Joaquim Ventalló]. La direcció del diari recau en Martí Esteve per damunt de Ferran Soldevia, que va ésser escollit per Rovira mateix com a successor [Lletra de Vidal de Llobatera a Ramon d'Abadal, s/d [1928] [Arxiu Ramon d'Abadal].

catalana[358]. Rovira explicava a Jaume Bofill aquesta conjuntura en què abandonava la redacció de "La Publicitat":"[...] Tindreu present, amic Bofill, els fets de les darreries del 1926. Sense la vostra intervenció personal, aleshores ja hauria deixat del tot la meva feina a La Publicitat. A la casa hi ha vicis interns que hi fan sempre difícil, i de vegades impossible, la meva actuació, almenys tal com jo l'entenc. Si aleshores vaig acceptar la direcció [gener de 1927] (que mai no m'ha fet goig) va ésser, segons paraules textuals que vaig dir a l'amic [Claudi] Ametlla, perquè "era l'últim intent de fer possible la meva continuació en el diari". No em considero víctima de cap malifeta. Però em considero incompatible amb el procediment intern dels qui obren com a amos i senyors de La Publicitat. Crec haver-hi posat una part espiritual que val tant almenys com la part material que hi hagin posat ells, i no em resigno al paper que volen adjudicar-me. Per damunt d'això, hi ha raons més importants que m'aconsellen de reivindicar la meva entera llibertat d'acció. Tinc la sensació molt clara que, d'ací endavant, més que ajudar-nos mútuament ens entrabancaríem. La pressió de certs elements de dreta exigeix fins en bé de Catalunya, una decidida actuació d'esquerra. El meu determini ha estat objecte de llarga reflexió, i el sostinc irrevocablement, perquè crec que serà el millor que en aquests moments puc prendre [...]"[359]. Aquesta opinió ideològica la va

---

[358] En aquest context vegeu les reflexions de Rovira sobre la creació de "La Nau" i el manteniment de diàleg amb "La Publicitat" a *El problema de l'Esquerra i els diaris catalans*, "La Nau", 27-IV-1928. Per a la incial divisió del treball informatiu en la qual, segons Rovira, "estic segur que al matí ["La Publicitat"] i al vespre ["La Nau"] em trobaré amb els mateixos lectors, amb els mateixos amics", vegeu l'editorial *Crònica. "La Nau"*, "La Publicitat", 1-X-1927. Així ho expressa també l'informe de Carles CAPDEVILA, *Relació d'incidents esdevinguts entre el senyor A* [ntoni] *R* [ovira] a *Correspondència entre Lluís Nicolau d'OLwer i Jaume Bofill i Mates* [a cura de Montserrat VILÀ i BAYERRI i Joan MOLAR i NAVARRA], PAM Barcelona, 1999, p. 240. La inicial doble col·laboració complementada ideològicament també és mantinguda per Ramon PEYPOCH: *Notes i retalls...*, f.14 [s/d].

[359] Lletra de Rovira a Jaume Bofill i Mates [encapçalament de "La Nau". Diari del Vespre], Tarragona, 28-VIII-1928 [Epistolari Jaume Bofill. BC]. Aquesta lletra va ser la contesta a una altra de Bofill escrita el 24-VIII-1928. Bofill reconeixia que "en aplegar-nos [amb Rovira] no veníem del mateix punt cardinal i portava, cadascun, ja feta, la seva formació. Sense abdicar mai dels respectius ideals hem reeixit a ésser-nos fidels l'un a l'altre, i puc assegurar-vos que la consciència no m'acusa d'haver afeblit un sol instant la vostra gloriosa actuació, més intensa, aquests darrers anys, de la meva". Cf.: *Dues cartes*, "La Publicitat", 1-IX-1928. Vegeu també la resposta simultània de l'editorial de Rovira a "La Nau" (1-IX-1928): *Lleialtat*. Rovira hi reconeix dos aspectes a destacar: primer que Acció Catalana era "circumstàncial", i, segon, que dins AC, "només una part del meu ideari [Rovira] estava representada en el programa del novell agrupament". Encara que reconeix que aquella part [nacionalització interior] "havia pres en la vida catalana un relleu predominant i era la preocupació actualíssima de la majoria del nostre poble". És a dir, que Acció Catalana era un partit de pas mentre no hi hagués l'ocasió de constituir una organització d'esquerra republicana paral·lela a la tasca de la Unió Federal.

Per a la separació de Rovira de "La Publicitat", Artur BLADÉ i DESUMVILA: *Op. cit.*, p. 250. En aquest marc Bofill i Mates comunicava a Josep Carner que "el buit d'en Rovira, si algu l'omple, podria dir-se que som en Nic[olau d'Olwer] i jo, amb el nostre actual director" [lletra de Bofill i Mates a Josep Carner, Barcelona, 3-X-1928. Carpeta de Jaume Bofill a Josep Carner. Arxiu Bofill i Mates. BC].

Des del propi diari aquesta separació de Rovira va ser entesa dins un marc de transició i de debat ideològic sobre la seva posterior orientació, "tot conservant sempre les característiques ideològiques que li han donat naixença, La Publicitat cal que esdevingui el diari de tothom que llegeix català [...]. Políticament, caldrà com tu dius, fer un examen de consciència, i pendre posicions" [Lletra núm. 135 de Nicolau d'Olwer a Ramon D'Abadal a J. SOBREQUÉS i CALLICÓ, J. PELÁEZ I ALBENDEA, F. VLANOVA I VILA-ABADAL, M.

explicitar en una altra lletra a Bofill i Mates, reflectint una tendència de no compromís perpetu "[...] feia temps que fora del clos del diari, aquella col·laboració s'havia extingit sens dubte per falta d'afers a tractar o a discutir [...]. Val a dir que en ajuntar-nos per a una acció comuna, no vam voler donar a aquesta un caràcter perpetu. Allò era més aviat una acció circumstancial. Les circumstàncies han canviat. Avui crec que sense dany per les coses que tots estimem puc recobrar la meva entera independència d'acció per a la defensa dels ideals de llibertat humana que ha mantingut sempre i a cap dels quals no he renunciat mai"[360]. Aquest rotatiu arribaria a defensar els principis republicans d'esquerra del nou partit liderat per Rovira i per Tomàs i Piera, Macià Mallol i Leandre Cervera: *Acció Republicana* (AR) constituït el primer de gener de 1930[361]. Es tractava d'abastar la fita perpètua de constituir un partit republicà d'esquerres que reunís intel·lectuals i capes mitjanes apartades tant de la Lliga -és a dir de l'accidentalisme- com d'Acció Catalana[362]. Acció Republicana significava la "constitució d'un partit catalanista i esquerrà que declarés obertament el seu republicanisme i

---

SORIANO i MARIN: *Epistolari de Lluís Nicolau d'Olwer amb Ramon d'Abadal i de Vinyals amb Ferran Valls i Taberner. 1905-1933*, PPU, Barcelona, 1989, pp.194-195.

[360] *Dues cartes* [lletra de Rovira i Virgili a Bofill i Mates, 21-VIII-1928], "La Publicitat", 1-IX-1928. Una interpretació de la separació de Rovira, interpretada com un afer "anecdòtic", també en el context de davallada de la "Revista de Catalunya" a la lletra de Ramon d'Abadal a Nicolau d'Olwer (El Pradell, 6-IX-1928) in Francesc VILANOVA: *Ramon d'Abadal...* pp. 186-187. La premsa comarcal republicana d'esquerres també comentava l'abandonament de "La Publicitat" per part de Rovira: "Es veu que han estat les circumstàncies que han obligat a aquest senyor a tal decisió. Fa alguns dies que deixà la direcció i ell mateix diu que ja tenia intent de separar-se'n a finals d'agost". En aquets sentit es recollia que "La Publicitat" en sortiria perjudicada, car "Rovira i Virgili comptà amb una sèrie de garanties polítiques exteriors guanyades en molts anys, i que forçosament havien de fer-lo discrepar, (si és que no hagi canviat d'uns anys a aquesta part), de l'ambient que es respira a aquell diari. Per contra "La Nau" hi guanyarà" [...]". Cf.: *Antoni Rovira i Virgili* ["Garba"]/ B[aptista] X[uriguera], "Lleida", 79, 10-XII-1928, pp. 20-21. Una altra versió de la separació Rovira/ Bofill la dona "El Pla de Bages", pròxim als rengles de la Lliga. Tot i explicitar el caràcter ideològic de l'escissió, en canvi indicava que allò que no restava clar en l'ideari de Rovira era el "grau de catalanisme" que "resta ben confús". Cf.: *El nou ideari polític de Rovira i Virgili*, "El Pla...", 5-XII-1928, p.3. Malgrat tot, aquesta nova divisió política no era contemplada en to pessimista, sinó que reflectia "una crisi de creixença". En aquest sentit hom reprodueix un article de "El Sol" on s'analitza l'evolució de la polèmica, partint del llibre sobre Cambó de Pla, i remarca que aquesta divisió estratègica "*es un bien político muy grande el que con ello se hace Cataluña. Un repaso de la historia de cincuenta años nos diría que ha venido lo nuevo lógicamente y que la raiz común no padece; que no es estrago lo que ha venido, sino crisis de crecimiento*". Cf.: *Les dretes i esquerres i la democràcia de Catalunya*, "El Pla..."; 12-IX-1928, p.3.

[361] Jose M. FRANCÉS: *Op. Cit.*, pp., 626 i 629. Una de les tasques centrals de Rovira al front del nou partit era divulgar la cultura política republicana i liberal, com va ser el col·loqui sobre *La democràcia social i política*, "Acció Comarcal" (Valls, 19-IV-1930).

[362] Una significativa mostra d'aquesta fracció republicana entre ambdós partits és reflectida per Jaume Bofill, que, en lletra a Ramon d'Abadal (Viladrau, 29-VIII-1930), especifica setmanes després del Pacte de Sant Sebastià que "Ja n'hi ha prou amb les coincidències habituals d'A[cció] R[epublicana] justificades per la similitud d'ella i de nosaltres [Acció Catalana] i per la conveniència de mantenir amb En Rovira i Virgili aquesta forma d'articulacions". Martí Esteve explica a Ramon Peypoch que la separació de Bofill d'Acció Catalana es produeix perquè Acció Republicana "es definí com a liberal d'esquerra. Bofill basa en primer terme la seva baixa en aquesta definició; ve a dir que el liberalisme no es pot adjectivar [...]. Bofill era home dels acords equilibrats i precautors que tenen presents les possibilitats de desequilibri. Els seus, "si més no en els textos polítics ho proven. Algunes vegades, encara que fos amb somriures entre cordials i escèptics, resolgueren problemes". Cf.: Ramon PEYPOCH: *Homes d'Acció Catalana i de la seva època. Esboços biogràfics* [exemplar mecanografiat], pp. 4 i 20[Arxiu Ramon/ Irene PEYPOCH].

no es quedés en la indefinició de l'accidentalisme"[363]. La idea de Rovira era de no ser un partit satèl·lit republicà de les organitzacions espanyoles: "La nostra inclinació personal i el nostre interès polític convergeixen en el desig de mantenir relacions cordials amb tots els partits republicans espanyols que no siguin oposats a les reivindicacions de Catalunya i amb tots els partits catalans que no siguin servidors de la monarquia [...]. Quan la comunitat ideològica i sentimental no arriba a ésser prou forta i profunda per a arribar a aquesta fusió, més val conservar la personalitat de cada grup i limitar l'actuació conjunta a les qüestions concretes i temporals"[364].

D'altra banda, la funció societària del partit havia de ser catalanitzar els obrers (objectiu no assolit per Acció Catalana ni per la Lliga) i atreure'ls cap al catalanisme. Aquesta estratègia era l'única que podia allunyar la majoria social del lerrouxisme: "*Acció Republicana* hauria de girar-s'hi bonament d'esquena, deixar-les fer [AC i Lliga], i encarar-se d'una vegada i per sempre amb la gentada obrera de Catalunya, catalanitzar-la, organitzar-la políticament i privar que mai més ningú no pugui servir-se'n contra l'esperit de la terra"[365].

El pas d'AC a AR representava, doncs, la superació de la "puresa de doctrina" de catalanitat a una "acció concreta"[366]. O com palesava un dels impulsors, Leandre Cervera: "[...] Rovira i jo ens veiem ara amb molta assiduïtat car ens havem emprès la tasca de reorganitzar les forces esquerristes del catalanisme que varen fondre's amb els elements conservadors del nacionalisme català, aleshores d'"Acció Catalana". Això ens ha motivat hostilitats de part d'aquells elements que veuen en nosaltres l'imàn destinat a atreure's un considerable tant per cent de les forces que abastà aquell moviment d'abans del Directori que acaba de morir"[367]. Aquest esperit esquerrista va ser remarcat per Rovira en afirmar que "*Cree*

---

[363] Ramon PEYPOCH: *Homes...*, p.20.

[364] *Les relacions entre republicans/* A. ROVIRA I VIRGILI, "La Nau", 29-X-1930.

[365] GAZIEL [Agustí Calvet]: *Punts de Seny. La futura actuació política de Catalunya*, "Mirador", 69, 22-V-193, p.3.

[366] *La vida...*, p.20. En un sentit semblant, però situant el procés fundacional d'Acció Republicana precisament arran de la separació de Rovira de "La Publicitat", Anna SALLÉS: Tesi Doctoral *Cit.*, p.18. Amb tot, a la resta del país aquesta divisió de treball polític no era jutjada críticament sino que era unificada a l'hora d'oposar unes relacions entre el valencianisme republicà i les opcions catalanistes d'esquerra i el blasquisme. Aquesta darrera opció ciutadana identificava catalanisme amb el catalanisme conservador de la Lliga. Vegeu *València i el catalanisme/* Artur PERUCHO [article reproduït de "La Rambla de Catalunya, agost de 1930] "Avant, Setmanari valencianista republicà, 2, 20-IX-1930: "[...] El catalanisme ha anat guanyant simpaties i respectes en València, a mesura que s'ha anat fent més esquerrà és a dir: a mesura que s'ha anat allunyant de la ideologia i dels procediments de la Lliga. En Rovira i Virgili, En Macià i tots els homes d'Acció Catalana tenen hui entre el poble valencià una simpatia que els senyors de la Lliga no han tingut ni tindran mai. Ja no se diu en Valencia que "el catalanisme" es reaccionari; se diu, sencillament que hi catalanistes reaccionaris... i tots sabem qui són [...]".

[367] Lletra de Leandre Cervera a Ismaël Girard (Barcelona, 30-I-1930). [Fons Girard. Col·legi d'Occitània. Tolosa de Llenguadoc].

[Rovira] *que Acció Catalana puede ser un partido de Centro, pero no de izquierda*"[368]. La diferenciació era bàsica perquè Acció Republicana volia sintetitzar els principis de democràcia política i democràcia social, "que faciliti la transformació de la societat en el sentit de la justícia econòmica i de l'elevació moral". És a dir Rovira -i AR- impulsaven una "transformació del règim capitalista"; però en el sentit que "cal harmonitzar la igualtat [en un sentit no estrictament material de]: les necessitats econòmiques i les necessitats de l'esperit". I aquest programa calia dur.lo a la pràctica des de la pròpia personalitat de l'estructura social i legislativa del país, ja que: "els nostres obrers han tingut camins propis [d'organització sindical] perquè el nostre poble tenia ànima pròpia"[369]. La idea de Rovira -en clau de divisió del treball polític- era establir un sistema de partits polítics propi en què Acció Republicana, en plena expansió territorial de "més de dos-cents centres", representava el partit republicà d'esquerra i Acció Catalana el republicanisme moderat. I ara, només calia organitzar el partit obrerista a fi de delimitar l'espai social i ideològic del republicanisme:"El partit republicà moderat i el partit republicà d'esquerra ja el tenim: són, respectivament, Acció Catalana i Acció Republicana [...]. El partit que manca és el partit obrer o treballista[370]. Rovira, amb això dit, pensava amb un sistema de partits independents no pas subordinat a l'espanyol. Cada nació havia de tenir els seus referents polítics. Es tractava d'anar cap a "la nacionalització del republicanisme": El catalanisme republicà no és un matís o una varietat del republicanisme

---

[368] Aquesta concepció de Rovira va ser ratificada en una intervenció al Centre de la Unió Republicana de Girona amb la conferència "L'ànima Republicana de Catalunya" ("El Autonomista", 5-IV-1930). La intervenció va ser una conferència sobre història de Catalunya a través del fil conductor liberal que aleshores era reflex de la naixent Acció Republicana: "*Cita* [Rovira] *casos en que la autoridad real hubo de someterse a la voluntad del pueblo en el transcurso de la Historia. Este espíritu liberal de Cataluña es el que reivindicamos los hombres de izquierda. Hay el prejuicio de que los reyes y príncipes hacen la historia: la nuestra la hizo el pueblo* [...]. *En 1640 Cataluña vive republicanamente, confirmándose oficialmente en 1641 y seis días después reconociócomo conde soberano a Luis XIII de Francia, ocasionando la deseperación de Claris*". I constata l'imaginari republicà margal·lià: " *De Pi y Margall dice que si fue republicano federal era porque pensaba que Cataluña, señalando el contraste entre Almirall que se retractó a última hora de sus ideas catalanistas y el insigne repúblico que en la hora de su muerte sólo se preocupaba por el problema de Cataluña*". La declaració d'intencions de Rovira era prou clara quan esmentava la relació entre intel·lectuals espanyol i catalans: "*A propósito de la confraternización de intelectuales castellanos y catalanes celebrado en Barcelona, dice que la efusión no puede ser verdadera entre pueblos cuando éstos no se hallan en un plano de igualdad de derechos* [...]". Aquesta intervenció de Rovira, quant a la socialització del missatge d'Acció Republicana també va ser present a Salt en què va emfasitzar "*los aspectos* de *política general republicana y la cuestión social*". La síntesi d'ambdues intervencions a "El Autonomista. Diario Republicano de avisos y noticias", Girona, 8-IV-1930, p. 1. Una altra concepció coincident es pot trobar a Domènec Guansé quan referia que la fundació d'Acció Republicana venia condicionada per l'eclecticisme ideològic que suposava Acció Catalana ("Una agrupació de patriotes, amb barreja d'homes d'esquerra i de dreta [...], amb mescla de volterians i d'ingerències jesuítiques"): "Ell creia [Rovira] que calia crear una força política, netament republicana i esquerrana, amb un programa social definit": *Antoni Rovira i Virgili*, "Germanor. Revista dels Catalans de Xile", 452, desembre, 1950, p. 27.

[369] *El moment polític. La conferència de Rovira i Virgili a Valls* ["La democràcia política i social" al Centre d'Unió Republicana], "La Nau", 24-IV-1930. Accio Republicana volia representar "el nucli de la genuïna esquerra política i social del catalanisme": *El partit d'Acció Republicana!* A. ROVIRA I VIRGILI, "La Nau", 21-VI-1930; *Acció Republicana a Molins...* i *El republicanisme d'esquerra* [conferència de Rovira al Centre d'Acció Republicana de Santa Coloma de Gramanet], "La Nau", 22-XI-1930.

[370] *L'assemblea d'Acció Republicana!* A. ROVIRA I VIRGILI, "La Nau", 5-XI-1930.

espanyol. La fe republicana dels nostres cors no ha de dur-nos a un engrescament encomanadís que ens faci provincians [...]. El confusionisme o fusionisme ha estat un dels errors tradicionals del republicanisme peninsular [...]. Nosaltres som republicans nacionals de Catalunya"[371].

D'altra banda, Ramon Peypoch definia aquest nou partit com a "partit catalanista i esquerrà que declarés obertament el seu republicanisme i no es quedés en la indefinició de l'accidentalisme [en oposició a la Lliga Regionalista]"[372]. En una lletra al company de militància Secall, Rovira rememorava l'encert que, segons ell, havia constituït Acció Republicana, en el marc de l'evolució de les seves idees en els anys vint: [...]" Sempre que reflexiono sobre aquesta trajectòria [d'ençà d'Acció Catalana], arribo a la conclusió que m'he mantingut en el mateix punt ideològic, mentre que alguns partits i homes han anat evolucionant/. També jo crec que A[cció] R[epublicana] de C[atalunya] estava excel·lentment situada políticament i que tenia un excel·lent esdevenidor. Li mancava, però, una cosa que en la política dels nostres dies té una gran importància: els mitjans materials. I em mancava a mi el gust de la feina interna d'un partit i la possibilitat del continu contacte amb els homes. Tanmateix, quan penso en aquell agrupament ho faig sempre amb enyorança"[373].

En el terreny de les idees aquest trànsit entre les dues Accions es caracteritzà per la polèmica sorgida arran de la visió crítica que Josep Pla havia ofert de Pi i Margall al primer volum de *Cambó* (1928), i que sectors del catalanisme conservador volien veure superada per les consequències d'afebliment que podien comportar, "davant la profunda crisi que patia el catalanisme de la Dictadura ençà, i àdhuc podríem dir d'ençà de l'escissió d'Acció Catalana". Per aquests sectors no existia oposició estratègica entre el "doctrinarisme de Pi i el "pragmatisme" de Prat[374]. Val a dir però, que aquesta polèmica -complementada amb una intervenció a l'Ateneu Enciclopèdic Popular respecte de la comparació entre l'ideari de Pi i de Proudhon i en l'exposició de l'ideari "demòcrata i progressista" del doctrinari francès[375]- va

---

[371] *La nacionalització de*[l] *republicanisme*/A. ROVIRA I VIRGILI, "La Nau", 6-X-1930. La citació a *Cooperació, no pas confusió*, "La Nau", 17-X-1930.

[372] Els primers elements fundadors d'Accció Republicana foren portats per Rovira i Virgili provinents d'Acció Catalana: Leandre Cervera, Macià Mallol i Josep Tomàs i Piera. Cf: [Ramon i Irene PEYPOCH]: *Homes d'Acció Catalana i de la seva època. Esboços biogràfics.* Material mecanografiat [s/l], [s/d], [p. 20].

[373] Carta de Rovira i Virgili a Secall (Montpeller, 18-I-45).

[374] L'observació sobre l'estat del catalanisme sota la Dictadura i la no-contradicció entre Pi i Margall i Prat a Joan ESTELRICH: *Catalunya Endins. Un exament de consciència col·lectiva en temps tèrbols. Llibre per a tots i contra ningú*, Llibreria Catalònia, 1930, s/p i pp.117-123.. Una defensa de la posició de Rovira davant les desqualificacions de Pla sobre Pi i Margall: *Una controvèrsia entre Rovira i Virgili i Josep Pla*/ A. BLADÉ I DESUMVILA, "Avui", 13-V-1979, p. 21.

[375] Rovira hi imparteix la conferència el 20-IV-1929: *Les idees de P. J. Proudhon*, en el marc del vint-i-cinquè aniversari de la institució que "com a complement als cursos regulars escolars, encarrega a homes prestigiosos de camps diversos i distintes especialitats, cicles de conferències. I també remarquem que ha viscut sempre en l'esperit de les persones que han laborat en les complexes tasques que informen la vida del nostre

ser contestada per Rovira amb dues conferències a l'Ateneu Barcelonès: "La psicologia de Pi i Margall" (13-III-1928) i "La Glòria de Pi i Margall" (17-VIII-1928). Mentre que en la primera intervenció, Rovira aprofundia en el període de formació ideològica aconduïda pel racionalisme i l'heterodòxia; en la segona dissertació repassava la trajectòria política de l'ideòleg federalista en contraposició a assaigs com el de Lluís Duran i Ventosa *Regionalisme i Federalisme,* tot destacant les seves aportacions amb anterioritat a *El Principi federatiu* de Proudhon comentant críticament les apreciacions de Duran i Ventosa envers el suposat provincialisme, no nacionalisme, de Pi[376]. Aquesta conferència va ser interpretada per sectors republicans com un exemple de qui ha sabut veure (des del republicanisme autonomista valencià) *"en el nacionalismo catalán, más que un movimiento reaccionario y clerical"*[377]. Es tractava, doncs, de situar el debat en la redefinició del federalisme de Pi i del positivisme cíclic/biologista de Prat de la Riba per a poder sintetitzar el fet nacional (que mancava a Pi) i la voluntat política (que mancava a Prat)[378].

Aquest debat -que tingué ampli ressò a la premsa republicana comarcal[379]- fou un indicador, com he apuntat, del progressiu distanciament respecte d'Acció Catalana i del seu

---

Ateneu, l'idea d'infondre en l'obra col·lectiva del mateix, un ample sentit liberal". Fulletó Ateneu Enciclopèdic Popular. *Cursets de divulgació cultural. Curs 1928-1929* i ____: *Programa dels cursets i conferències per al mes d'abril de 1929.* (IMHB). La rfeproducció d'aquesta conferència a "Revista de Catalunya", 55, maig-juny, 1929, esp. pp. 344-346 pel que fa a la comparació entre les propostes socialitzadores de Pi i de Proudhon.

[376] "La Psicologia" [esp. epígraf "la formació de la seva ideologia"] a *Lectura de Pi...*, pp. 35-37 i "La Glòria..." a *Lectura de Pi...* [esp. epígraf "les errades del senyor Duran i Ventosa"], pp. 77-80.

[377] "Diario de Tarragona" [reproduint un article -comentari de la conferència de Rovira, d'Artur Perucho d'"El Pueblo" valencià], 1-IX-1928.

[378] Cristina BADOSA: *Josep Pla. El difícil equilibri entre la literatura i la política 1927-1939*, Curial, Barcelona, 1994, pp. 54 -59.

[379] Un exemple significatiu és la polèmica mantinguda a "Aires de la Conca", òrgan de la Lliga a Montblanc. En dos dels seus articles destacava que Pi i Margall va fer una ecassa contribució a la "renaixença pairal" (4-VIII-1928), núm. 82. Aquesta nul·la aportació es devia bàsicament a la predominància de la voluntat política en comptes de la consideració orgànica (a la manera pratiana) de nació: "El moviment pairal no li arribà a l'ànima [Pi i Margall], ni, probablement, a la intel·ligència. Recordi's sinó, la seva doctrina sobre el pacte, que fa dependre els drets de la nacionalitat de la voluntat, excloent-ne el fet biològic de la seva existència, ço que tira per terra la renaixença pairal", "Aires...", 18-VIII-1928, núm. 83. L'editorial d'"El Autonomista", 8846, (Girona, 20-VIII-1928) palesava la polèmica sobre l'assaig de Pla mostrant l'avaluació positiva de Rovira sobre Pi i Margall : "D'aquestes veus ["menys irades que dolorides rebutjant el blasme fet a un home i a unes idees per qui ni ha conegut l'home, ni l'ambient en què visqué, ni les idees que defensa [...]"] n'hi ha hagut una de gran autoritat. Antoni Rovira i Virgili [...] ha parlat amb unció de Pi i Margall i la seva doctrina".

Un altre editorial d'aquest òrgan en direcció semblant, ara, quant a l'ús de la llengua a "Aires...", 1-IX-1928, p. 5: "No solament Pi i Margall estava descatalanitzat; creia i predicava de bona fe que, en bé de Catalunya, calia prescindir de l'idioma matern i usar la llengua oficial. Ell ho feia així. Predicava amb l'exemple". També des de "Saba Nova" (Rubí, 26-VIII-1928) a l'editorial *Entorn de "Cambó"*, es destacava que "és d'elogiar l'actitud del senyor Rovira i Virgili i la seva campanya empresa ["La Nau", "La Publicitat" envers "La Veu de Catalunya"] per a deixar les coses ben sentades i cada una al seu lloc. Trobem justificadíssimes les esmenes que apunta aquest notable historiador al discutir les idees pimargallianes i al criticar "Cambó"". En la mateixa direcció en l'article *Antoni Rovira i Virgili- Josep Pla* [signat per "O"] a "Saba..." (Rubí, 16-VI-1929), es manifestava que "en Pla és encara jove per a discutir amb homes de la talla d'en Rovira i Virgili, home d'estudis, coneixedor de totes les organitzacions socials i polítiques de la terra hagudes i per haver. De poc li servirien a l'autor de la "Historia Nacional de Catalunya" -una prova més de la seva força, documentació i

líder, Jaume Bofill i Mates. Però la premsa comarcal també interpretava aqueixa polèmica sobre el llibre de Pla com un fet significatiu per a comprendre el distanciament i separació final de "La Publicitat": "El llibre de Josep Pla [*Cambó*], tan combatut i també tan exaltat, ha estat la pedra que ha fet remoure les aigües somortes de l'estany tranquil [...]. Rovira no vol amagar-ho i ha dit: 'Jo, sóc Català i Federal'. I s'ha fet cap a l'esquerra justament quan la memòria d'un home tan significat com Pi i Margall, és blasmada per molts dels qui més s'esforcen a dir que no han d'haver-hi ni dretes ni esquerres. Nosaltres creiem que no és possible d'amagar els fets, ni és bonic d'enganyar-nos. Al món, sempre hi hauran liberals i retardataris. I ara, pel gest de Rovira i Virgili, a la premsa pairal hi hauran delimitats els tres matissos: dreta ["La Veu"], centre ["La Publicitat] i esquerra ["La Nau"]"[380].

Amb tot, la clarificació de l'espai ideològic i polític es concretà en l'organització de la *Fundació Valentí Almirall* (1929)[381], on Rovira es mostrà favorable a endegar un debat ideològic que s'orientés vers els principis de l'esquerra socialitzant -o "democràcia esquerrista"- hereva de la tradició il·lustrada europea que comptava amb referents clàssics com Joan Jaurès, el propi Pi i Margall i Proudhon o amb homes de la cultura com Anselm Clavé[382]. Segons Rovira calia reivindicar el segle XIX romàntic perquè explicava el sentit de l'acció d'aqueixos intel·lectuals (Pi i Margall i Clavé en el cas català: "[...] Els homes i el poble d'aquell segle XIX van demostrar la seva força. L'exemple de la seva vida mostra que és falsa i llegendària l'apreciació de poble materialista. Hi havia seny, sí, però el seny és el

---

competència per a discutir afers com el que estan discutint, que posa en pla superior si s'hagués hagut de refiar de les dades històriques que pogués facilitar-li l'obra d'en Pla, que segons l'autor conté "materials per a una història d'aquests últims temps" si no són del tot sinceres les afirmacions contingudes en el llibre".

[380] "La Gralla. Publicació setmanal", núm. 372, Granollers, 16-IX-1928.

[381] Per a la funció de nucli orientador de l'esquerra republicana roviriana. Cf.: Anna SALLÉS: "Antoni Rovira..." a *Resum...*, p.XVI. Aquesta iniciativa de bastir una plataforma de debat ideològic, que serà una base de constitució d'Acció Republicana, no és compartida per investigacions sobre la transició republicana. Hom conceptua que aquesta plataforma era més "cultural i nacionalista" que altra cosa; com també es valora Acció Republicana des del vessant del "catalanisme cultural", més que polític. Aquesta característica portaria a minimitzar les diferències i aportacions respecte d'Acció Catalana. Vegeu: Shlomo BEN AMI: *Los orígenes de la Segunda República Española. Anatomía de una transición*, Alianza Universidad, Madrid, 1990, p.142.

[382] Per als objectius liberals i "esquerristes" de la Fundació: *La ideologia esquerrista*, "La Nau", 6-VII-1929 i *in extenso* Anna SALLÉS: *Quan Catalunya...*,pp. 19-22. Es tracta de la conferència que va impartir Rovira al centre "La Violeta de Clavé" (Barcelona) sota el títol: *Clavé i el seu temps*. En aquest col·loqui Rovira va sintetitzar la història del moviment obrer i polític republicà a través de la figura de Clavé per a mostrar les convergències coetànies més que no pas oposicions en el moviment republicà d'esquerres: "Aquell era republicà [Clavé], potser socialitzant; no diversificava la branca esquerrana republicana i la part obrerista, de classe. Aquesta diferenciació, per bé que és un fet consumat, no és lògica des d'un punt de vista teòric. En Clavé l'ideal social i l'ideal polític formaven una sola peça. La realitat ha enfosquit i desviat el moviment, però la mentalitat i la sentimentalitat del nostre poble són les mateixes que ahir. A través del moviment republicà federal -Pi i Almirall-, del moviment àcrata de fi de segle, del republicanisme-radical de principis del noucents i del sindicalisme de fa deu anys, l'esperit essencial dels obrers i del poble s'ha mantingut". Aquesta conferència va ser reproduïda pel "Diario de Tarragona", d'on he extret la citació, on es justifica la reproducció amb aquests mots: "[...] No sols pel fet d'haver constituït aquell significat acte de cultura un gran èxit per a nostre admirat amic i compatrici, ans també per l'interès i importància de les seves manifestacions sobre assumpte tan cabdal com és el desenvolupament d'un dels aspectes bàsics de la cultura nostrada", "Diario de Tarragona", 25-IX-1929.

patrimoni moral dels pobles i no vol pas dir materialisme. Podria resumir-se la història del segle passat amb aquella coneguda frase: Seny i Flama. Flama d'ideals [...]. I si el seny no fos més que una força de retenció fóra estèril i, més, esterilitzador; però el seny és un fre a l'ànima de l'home i el fre s'aplica sobre cossos en moviment. D'altra manera és inútil. Allò aturat no cal frenar-ho"[383].

Aquesta nova esquerra que havia de ser el resultat polític de la Fundació havia de representar, doncs, el ventall social "liberal i radical, que es diferenciï, per un costat, del liberalisme moderat o centrista [=Acció Catalana] i, per l'altre costat, del socialisme col·lectivista i de classe [=Grup de l'Opinió]. Aquesta gran força de demà, que ha de respondre al dobre sentiment terral i democràtic dels catalans, ha d'ésser molt més ampla que els cencles intel·lectuals, i que la redacció i el públic d'un diari ["La Publicitat" en el cas d'AC]"[384].

Allò que Rovira defensava era la constitució d'un partit liberal que es posicionés activament sobre la qüestió social i nacional al voltant de la llibertat individual i de la llibertat col·lectiva. No obstant això, un any i mig més tard els camins dels liberals d'esquerres es tornaren a retrobar amb l'organització del Partit Catalanista Republicà (1931), concebut fracassadament com a organització de centreesquerra i que intel·lectuals coetanis havien definit com a "partit de la intel·ligència", però sense irradiació social i en el context que "les esquerres catalanes havien ja trobat el cabdill i el guia en la figura senyera de Francesc Macià, amb el qual Acció Catalana es negava a pactar"[385].

Però en aquest context, la tasca política de Rovira no es limita en aquests anys a l'àmbit barceloní. Retorna al Camp de Tarragona per impartir conferències sobre la formació ideològica i política de Pi i Margall, a fi de demostra-ne la vigència de les idees[386]. De fet, a

---

[383] *Clavé...*, p..2.

[384] *L'ampla esquerra*/A. ROVIRA I VIRGILI, "La Nau", 7-XII-1928. La reiteració de la idea de la constitució d'una "gran força esquerrista" en creure que el tipus de partit catalanista liberal (Acció Catalana) havia periclitat en fer fallida la dictadura de Primo a l'editorial *La democràcia catalana*,"La Nau", 25-VII-1929.

[385] Domènec GUANSÉ: *Art. cit.*, p. 27. Per a la ideologia centrista i liberal del PCR, "*reconociendo la necesidad de que el Estado y las corporaciones públicas valen por la salvaguarda de la igualdad y la libertad individual*", Montserrat BARAS GÓMEZ: *El Partit Catalanista Republicà: aspectos ideológicos del centro político en Cataluña durante el periodo de formación de la II República* TD (UAB) (s/d), pp 171 i 173. També Jean LESAFRE: *Le problème national...*, Montpeller, Imprimerie Mari-Larit, 1934. Aquest jurista i historiador analitzava els orígens de la fusió de les dues Accions, que "*englobaient des liberaux à la polique hésitante et indéfinie, empreinte d'un ideologie quarante-huitarde*", p.142. A remarcar la identitificació que aquest autor feia entre el PCR i una ideologia pròpia de revolució democràtica.

[386] "Diario de Tarragona"[que reprodueix la síntesi de la conferència de Rovira de "La Nau"] (9-II-1929). La conferència, titulada "La formació política i social de Pi i Margall", la va impartir a l'Ateneu Pi i Margall de Vila-Seca. L'objectiu de la sessió era donar "una visió verídica i tan clara com pugui, de la formació de l'esperit de Pi i Margall". La sessió va ser orientada a esbossar la trajectòria política de Pi, tot destacant: "Ell fou el qui més va fer per a convertir en republicans els que només gosaven dir-se demòcrates. Ell, més que ningú, féu que els republicans fossin federals: la llàstima és que ben bé no eren, però se'n deien; ell fou qui, dins el federalisme imposà el principi del pacte, que és inseparable del federalisme [...]. La feina dels deixebles d'En

Tarragona conserva els lligams d'amistat i polítics amb Macià Mallol i Pere Lloret, líders nacionalistes i republicans, que serviran per a concretar la trajectòria republicana d'esquerres fins a l'opció de Rovira per Esquerra Republicana. Aquestes col·laboracions, tanmateix, evidenciaven una altra característica. El Rovira polític es constituïa també en divulgador de la història del país en institucions com l'Ateneu Enciclopèdic Popular o la Universitat de Barcelona, alhora que tenia projectades unes primeres memòries polítiques[387].

En la conjuntura de crisi de la Dictadura de Primo amplià unes reflexions publicades a la *Revista de Catalunya* sobre la *Defensa de la Democràcia* (1930)[388], assaig prologat per Gómez de Baquero, col·laborador a *El Sol*. Aquest assaig constituïa una síntesi de la política

---

Pi és avui treballar per una realitat prou ampla i per una cultura popular prou sòlida, que permetin la realització de les idees pimargallianes. Aquestes idees no són mortes. En veritat que es troben una mica colgades sota terra. Però, amics meus, no totes les coses que estan colgades han mort. També estan colgades les llavors, i són el secret de les collites futures. El jovent ha de clavar la reu en el camp del poble, perquè d'això depèn que la llavor fructifiqui en la nostra terra que està assaonada per als esplets de l'ideal". Per al context de la conferència, Joan-Maria PUJALS I VALLVÉ: *L'Ateneu Pi i Margall en el seu cinquantè aniversari (1929-1979)*, Vila-Seca, 1979, p. 19.

També era previst que Rovira participés en un acte en homenatge dels herois populars de Cambrils durant la guerra dels Segadors el 27-XII-1931 amb la intervanció de Josep Iglésies, Alferd Gilabert, Daniel Roig i Pruna, Riera i Puntí, Narcís Masó i Roda i Ventura ("Diari de Tarragona", 25-XII-1931).

[387] Per al 1930, Rovira tenia prevista la participació en un cicle de conferències a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, que orientava aquests cursets "per a la emancipació social en el sentit de l'educació i de la cultura". El tema a desenvolupar per Rovira era *Historia de Catalunya*. Cf: fulletó de propaganda (IMHB). També tenia projectada una conferència (que va ser prohibida) al Vendrell titulada *Elogi del liberalisme*. Amb tot, Rovira homenatjà els republicans caiguts el quatre març de 1874 ["Baix Penedès", 8-III-1930, núm. 1249, p. 6]. Pel que fa a la informació del projecte d'unes memòries polítiques entre 1922 i 1930 a *Els líders dels partits catalans ens diuen quina és la seva activitat política en els moments actuals* [entrevistes a Duran i Ventosa, Lluís Companys, Marcel·lí Domingo, Rovira i Virgili, Bofill i Mates, Jaume Aiguader Miró], "Imatges", 7, 23-VII-1930.

Rovira va intervenir també en el curs sobre "Cultura Catalana" (secció de "Geografia i Història") dins la sèrie de conferències que va organitzar "L'Associació Professional d'Estudiants de F[ilosofia] i Ll[etres]. Sota el patronatge de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona". El tema que hi desenvolupà era: "El paper decisiu de Bernard Du Plessis-Besançon en els esdeveniments catalans de 1640-1641.Cf: fulletó informatiu *Cultura catalana. Conferències sobre geografia, història, llengua, literatura, art, filosofia i folk-lore* (curs de tardor 1932). A l'exili féu una rememoració d'aquest tema a *La unió de Catalunya a França L'any 1641*, "Catalunya", juliol de 1940, pp. 3-4.

[388] Els capítols centrals de l'assaig publicats foren *Defensa de la Democràcia, Defensa del liberalisme* i *Democràcia i corporativisme* ("Revista de Catalunya" [1928, VIII a) i b); 1929, IX]. Un comentari de l'assaig a *Els Llibres*/ J [osep] ROURE i TORENT "La Nau", 31-X-1930. Aquesta crítica destacava la base ideològica de la interpretació roviriana articulada al voltant del règim representatiu i la legitimitat de la democràcia des del conjunt de la societat, com a eix per a contrarestar tant el marxisme com el feixisme/populisme: "[...] El liberalisme és la flor de la cultura, de la intel·ligència, de la justícia. És el progrés el qui porta al liberalisme. Per això, esquerrisme, avançat o moderat no vol pas dir liberalisme; hi ha esquerres, perfectament radicals, que són antilliberals. Molts cops, el radicalisme depén de l'embranzida dels instints primitius. L'home verament avançat, és l'home essencialment liberal [...]. Home polític, Rovira i Virgili, estudia el liberalisme preferentment des del punt de vista polític. Per això tracta amb especial atenció de la crisi actual de les doctrines liberals com a doctrines de partit. I entén que el socialisme reformista encarna avui aquest liberalisme". El crític destaca la causa de la crisi dels règims liberals: "la causa d'aquesta crisi la troba en el divorci de l'obrerisme i la política. És un lamentable error, creu, el fer del problema obrer el centre de tots els altres. És, certament, un problema importantíssim, capitalíssim; però forma part del conjunt de problemes que els homes tenen plantejats. El centre vital de tots aquests ha d'ésser el de la llibertat". Una anàlisi quant a la tasca intel·lectual-polític de Rovira, més enllà de l'escriptor: *Rovira i Virgili escriptor*/ Domènec GUANSÉ, "La Rambla", 7-XI-1930. Una comparació estilística entre aquest assaig rovirià ("parteix de la concisió i de la diafanitat") i *L'altra concòrdia*, de Bofill i Mates a *El darrer llibre de Rovira i Virgili*/ Lluís ICART, "Diario de Tarragona", 4-XII-1930, p.5.

roviriana al si d'Acció Republicana -editat no per causualitat per la Fundació Valentí Almirall- amb temes -socialitzats territorialment per a divulgar l'ideari d'Acció Republicana[389]- que s'articulaven a través de la reflexió sobre la democràcia, de la tasca de les seleccions (dels quadres que ha de regir un règim democràtic en contraposició als règims autoritaris i qüestionadors del demoliberalisme)[390] i el liberalisme: "La reacció, en forma de dictadures que com un mal vent s'ha oposat en alguns països al progrés accelerat vers el més pur liberalisme, ha donat una actualitat palpitant a tot el que es refereix a la idea de democràcia i a les seves aplicacions polítiques"[391]. Al capdavall aquest assaig seria tota una síntesi del programa d'esquerra liberal de Rovira al llarg dels anys trenta. I aplicable, doncs, al llarg del període posterior d'Esquerra Republicana.

Igualment, aquesta funció democartitzadora formava part de manifestacions de solidaritat amb els intel·lectuals espanyols que reconeixien la cultura i llengua pròpies del país, com s'esdevingué pel març de 1930. Rovira en l'avinentesa es va pronunciar de la següent manera: "[...] Són amics nostres, són amics de Catalunya, tots aquells que reconeixen el dret de l'idioma català. Reconèixer el dret del nostre idioma, és reconèixer el fet de la nostra diversitat. El nostre idioma és l'expressió de la nostra ànima. I no hi ha cap concessió política, ni administrativa, ni econòmica, que pugui compensar els greuges a aquest instrument immaterial que constitueix la més forta de les característiques del nostre poble i que és la força que l'ha fet triomfar a través de llargs anys de decadència"[392].

Aquesta etapa final de desclosa de la dictadura va representar per al Rovira d'Acció Republicana un cert prestigi polític i intel·lectual com demostra una entrevista popular que li

---

[389] És el cas de la conferència de Rovira al Centre d'Unió Republicana de Girona: "L'ànima republicana de Catalunya", amb el següent sumari: "L'esperit liberal i democràtic de Catalunya a través de la història; crítica dels Comtes i Comtes reis de la dinastia catalana; la República dels anys 1640-1641; Catalunya en el moviment republicà del s.XIX; el doble ideal català i republicà dels nostres dies". Cf.: "El Autonomista", 5-IV-1930. També, la intervenció de Rovira, amb Martí Cabot (Centre Republicà Català), Bernaldo de Quirós (Partit Republicà Federal) i Noguer i Comet (Partit Reblicà Català), en la inauguració de les sessions públiques del Centre Republicà Català badaloní. L'objectiu era el de "propagar l'ideal d'Esquerra Catalana i Republicana i difondre el concepte matriu de que cal establir el front únic de totes les democràcies per a arribar a lograr la implantació d'un veritable règim de llibertat". Acció Republicana, doncs, representava una força nuclear per a articular catalanitat i republicanisme d'esquerres en el trànsit cap a la República. Cf. *Ciutadà badaloní*, "Acció. Periòdic d'esquerra catalana republicana. Portaveu del Centre Republicà Català", 535, (Badalona, 10-V-1930).

[390] Un avenç de Rovira, desenvolupat a *Defensa...*, pel que fa a la vinculació entre aquestes "oligarquies" dels partits democràtics i el factor corrector del règim democràtic, en contraposició a la Itàlia feixista (la selecció de minories de la qual "tampoc no és d'una selecció intel·lectual o moral") i la Rússia Sovietista. Cf.: *Les seleccions*, "Mirador", 7-II-1929. El teòric que serveix de referència a Rovira per a defensar la vinculació entre sistema de partits i règim democràtic és el sociòleg Robert Michels: *El partit polític en la democràcia moderna*.

[391] *Un nou llibre de Rovira i Virgili*, "La Nau", 6-X-1930. També *un llibre de Rovira i Virgili. "Defensa de la Democràcia"*, "La Nau", ...

[392] *Els amics castellans*, "La Nau", 22-III-1930. Aquest article-editorial va ser reproduït a *Cataluña ante España*, La Gaceta Literaria, Madrid, 1930, p. 292. Per al context de la vinguda dels intel·lectuals espanyols i la

féu "Mirador", car el situava després de Lluís Nicolau d'Olwer[393]. Les reflexions de Rovira anaven en la direcció d'estructurar un centre esquerra republicà amb ple contingut nacional, "dins el cercle nacional de la nostra terra"[394]; però condicionat per les relacions amb els partits republicans estats al si del Pacte de Sant Sebastià a fi que aquesta entesa reconegués el dret a l'autodeterminació basat en la redacció d'un Estatut Interior, que tindria per objecte delimitar la sobirania política interna: "Allò que dóna valor al Pacte de Sant Sebastià, és el principi de l'autodeterminació adoptat per al problema de Catalunya [quant la Constitució Interna], que serà determinada solament pels catalans"[395].

La defensa de Rovira en aquesta intervenció, per part d'Acció Republicana, s'establia per la defensa que van fer els catalanistes republicans del fet nacional català envers el reconeixement polític, identificant catalanitat amb legitimació republicana[396]. Però el desenvolupament d'aquesta legitimació popular tindrà lloc a la primera meitat dels anys trenta entre el Partit Catalanista Republicà i Esquerra Republicana. I el lideratge de Macià, "encarnació del sentiment popular", amarava sectors del republicanisme nacionalista[397]. Esquerra esdevindrà finalment una concreció de les idees de Rovira: "I es pot dir, en realitat, que és en les seves idees i doctrines [de Rovira] que l'Esquerra s'havia nodrit"[398].

---

redacció del manifest de benvinguda, entre els signants del qual consta Rovira i Virgili, J.M. ROIG i ROSICH: *La Dictadura de Primo....*p. 585.

[393] *L'èxit i les ensenyances del nostre concurs electoral*, "Mirador", 26-IV-1930. Les votacions van ser les següents: Nicolau d'Olwer (Acció Catalana, 1340 vots; Rovira i Virgili (Acció Republicana), 1277; Francesc Macià (Estat Català), 1175; Jaume Bofill i Mates (Acció Catalana), 1056, Francesc Cambó (Lliga), 900, Jaume Aiguader (Estat Català), 851 i Ramon d'Abadal (Lliga), 743. Allò que "Mirador"destacava en els elegits era que tenien el "denominador comú" del catalanisme.

[394] *Quina ha estat per a vós la lliçó de 1930/* Xavier PICANYOL, "La Ciutat", 1, 16-I-1931. La resta del qüestionari s'estenia a Carles Soldevila, Valls i Taberner, Pere Coromines i Emili Mira.

[395] *Història dels trenta anys darrers* [Conferència al Casal Català Martinenc], "La Nau", 10-XI-1930. Una síntesi més crítica respecte aquesta Pacre, en el sentit que, segons Rovira, no va croncretar el règim que seria constituït després de la caiguda de la Dictadura fins la formació de les constituents espanyoles.: "D'aquesta falla vingué el conflicte dels primers dies de la República Catalana proclamada per Francesc Macià". Implícitament per Rovira el dret a l'autodeterminació no va ser considerat. Cf.: *La Reunió de San Sebastián/* A. ROVIRA I VIRGILI[reproducció de l'article publicat a "La Humanitat" el 14 d'abril de 1949], "Germanor", 405, abril 1950. Per a una síntesi de la concepció de sobirania interna en Rovira, vegeu, J. A. GONZALEZ CASANOVA: *Op. Cit.*, p. 370. La reivindicació del dret a l'autodeterminació, a la plena sobirania política a M. CARRASCO I FORMIGUERA: *El Pacte de Sant Sebastià*, Les edicions de l'Arc de Barà, Barcelona, 19341, pp. 17-30.

[396] *Fer bé les coses/* A. ROVIRA I VIRGILI, "El Autonomista", 21-VIII-1930, p.1.

[397] Amadau HURTADO: *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps.*Vol. III, Xàloc, Mèxic, 1967, pp.172-173.

[398] Domènec GUANSÉ: *Art. cit.*, p. 28.

0.1.4. Del Partit Catalanista Republicà a Esquerra Republicana (1931-1939)

"La definició del partit [PCR] com a liberal d'esquerra, el situava en una posició de centre obert a l'evolució social: és a dir era un punt de partida per a dirigir-se a més ambicioses realitzacions de la llibertat humana" [Ramon PEYPOCH: *Notes...*, f.64].-"De la política assenyalada dels prohoms de la Lliga Regionalista hom no n'ha tret més que unes poques utilitats aranzalàries; de la política reticent d'Acció Catalana, hom no n'ha llevat més que perfilants productes periodístics i perfectes joiells literaris" [Josep CARNER-RIBALTA: *Francesc Macià*, Ed. Arc de Barà, Barcelona, 1931, p. 75].- "Servien i aplaudien [Lliga Catalana] l'home [Alfonso XIII] d'Annual i ataquen l'home de Prats de Molló [Macià]",[Rovira i Virgili: "La Humanitat, 25-IV-1933]

El procés de transició republicà de Rovira està constituït, sobretot, per la pedagogia entorn d'un altre model de catalanisme: el catalanisme liberal[399]. De fet, aquesta aportació de la liberalitat del catalanisme no era nova, car, com hem anat veient, era un fil conductor que desenvolupà orgànicament d'ençà de la intervenció a la Unió Federal. Ara, en el context previ de proclamació de la República Catalana el que difonia Rovira -també en el procés constituent del PCR[400]- era la fórmula indestriable de relació entre catalanisme i liberalisme: "Deixant de banda l'episodi electoral, anem de pressa cap a la formació de la gran força catalanista i republicana que ha d'ésser un poderosíssim instrument per a la realització dels nostres ideals de llibertat i pàtria"[401]. També emfasitzava que "som més catalanistes perquè som liberals, i

---

[399] Per a una definició del que era el catalanisme liberal, com a síntesi entre els valors de la Ravolució francesa, el Romanticisme i l'oposició envers el nacionalisme de l'Acció francesa, a més de vincular aquest principi de liberalitat amb la República, bo tenint en compte el principi de solidaritat catalana republicana del 1906: "El catalanisme liberal vol alguna cosa més que la llibertat abstracta; per sota el concepte de llibertat, batega l'amor d'un poble". Cf.: Conferència de Rovira i Virgili al Teatre Jardí de Figueres, *El Catalanisme Liberal*, "La Nau", 27-II-1931. La contextualització de la celebració d'aquest acte en funció de la tradició nacional i republicana de la ciuta de Figueres ("doble ideal català i republicà") i l'estratègia del naixent Partit Catalanista Reuplicà quant a l'articulació dels principis esquerristes a l'editorial *Tres hores a l'Empordà*, "La Nau", 28-II-1931.

[400] Procés de fusió entre AR i AC que va concretar-se el 7-II-1931 en una primera aliança a través del "Comitè Catalanista Republicà, Fèlix CUCURULL: *Catalunya...*, p. 148. Un mes després Ramon d'Abadal assabentava Nicolau d'Olwer del procés de formació del nou partit i del preparatiu de les noves eleccions municipals (Barcelona, 6-III-1931): "Tenim redactats l'Estatut del nou partit i la Declaració de principis; avui els aprovarem i diumenge els publicarem; la Declaració és molt més detallada que el borrador que et va portar en [Manuel] Reventós, hauríem volgut enviar-te-la i esperar les teves observacions, però anem tan justos de temps i la gent frissa tant que es imprescindible publicar-la diumenge el més tard; així no és possible el nostre desitg, posem en canvi tot l'esment per interpretar l'ideologia comú. Publicats diumenge els documents, prepararem amb quinze dies el meeting gros que ha d'anar acompanyat d'una reunió de delegacions foranes i ha d'ésser la base pública de concreció del nou partit. Aquest ha estat molt ben rebut a Barcelona i encara més a fora; almenys així ens ho sembla; les pròximes eleccions han de dir-ho [...]. En Bofill i en Rovira es cuiden de preparar la candidatura, assessorats per tots nosaltres". Però aquesta lletra resulta d'interès perquè assabenta de la formació del *Centro Constitucional* cambonià: "la novetat del dia és la constitució del partit d'en Cambó i adlateres; la nota de la Lliga resulta una cosa semblantment confusionària a la que feren els nostres regidors que no sabien si quedar-se o marxar; té l'agravant, però, de tractar-se d'un assumpte permanent i que donarà lloc, en la pràctica, a un seguit de conflictes. Per nosaltres, millor" [Arxiu Nicolau D'Olwer. Abadia de Montserrat].

La confluència programàtica de base (liberal) d'Acció Catalana i d'Acció Republicana i que feia comprensible aquesta unificació a: "L'articulació de l'oposició catalanista i republicana: El Partit Catalanista Republicà" (esp. pp. 164-173). Per a la lògica ideològica i política del procés d'unificació, en el marc de les conseqüències organitzatives (reestructuració de les forces d'esquerra) del Pacte de Sant Sebastià, a Anna SALLÉS: Tesi Doctoral *Cit.*, p.166. El consell Directiu del nou partit era format per: Albert Bastardes, Jaume Bofill i Mates, Nicolau D'olwer, Rovira i Virgili i Josep Sunyol i Garriga.

[401] "La Rambla", 13-II-1931.

som més liberals perquè som catalanistes". Però alhora reincidia en la tesi que sostenia de la doble procedència contemporània del nacionalisme. De la Revolució Francesa i del moviment romàntic, apartant el seu significat de la càrrega reaccionària:"[...] Convé que acabi el confusionisme: durant molt de temps, el mot "nacionalisme" ha tingut un noble significat concret; però després aquest mot ha tingut un mal moment a Europa. Avui a Europa s'entén per nacionalisme l'accentuació del patriotisme, fins arribar a un nivell de xovinisme. Ha estat el xovinisme de Maurras i Daudet el causant d'aquest malentès, Nosaltres, nacionalistes catalans, rebutgem aquella exageració del patriotisme que portà a mirar amb hostilitat els altres pobles". Aquesta és una idea que sostindrà de nou a "El Principi de les Nacionalistats". "[...] En realitat el nacionalisme, en el bon sentit de la paraula, és un ideal modern, europeu, liberal i revolucionari. El nacionalisme fou un gran vent que va passar per Europa, impulsat per dues forces: la Revolució francesa i el romanticisme literari i artístic [...] .El catalanisme liberal defensa dues llibertats: la llibertat de Catalunya com a poble, i la llibertat dels catalans com a homes". I essencialment, per a Rovira, és un ideal, que reprèn la interpretació roviriana de la nacionaliat com a fet de vindicació política, que supera la "poesia floralesca, l'ardit excursionisme; no és tampoc el concert econòmic, ni el tancament de caixes, ni l'ús de la llengua pròpia". "Avui el catalanisme és l'afirmació nacional de Catalunya". Aquest plantejament, doncs, que identificava progrés nacionalitari amb formes de govern liberal feia que en aquella conjuntura de transició republicana la situació fos favorable al fet nacional: "Avui comptem amb el que no comptàvem abans: l'ajut de la democràcia espanyola. Avui tenim la seguretat que el dia que hi hagi a Espanya una República, hi haurà a Catalunya una àmplia autonomia [...]. Ha arribat el moment que els pobles i les viles i les ciutats de Catalunya s'alcin amb fervor per la llibertat i per la catalanitat". Finalment, Rovira, partint de la filiació liberal de Valentí Almirall, fundador del catalanisme liberal en contraposició a la instrumentalització conservadora que en féu la Lliga, oposava comparativament les reivindicacions del Partit Nacionalista Basc que "posa en el seu lema els mots "llei vella"" amb el futur partit dels catalanistes republicans: "Quan nosaltres demanem l'autonomia, no és per restablir les lleis velles, sinó per establir una llei nova, feta en les nostres pròpies mans"[402]. Difongué simultàniament aquest programa quan anà a Madrid amb Bofill i Mates

[402] Fragments de la conferència, organitzada per la Joventut Republicana, que donà a Figueres el 26 de febrer sobre *El catalanisme liberal* ("Empordà Federal", 7-III-1931). L'òrgan republicà destacava que "Rovira i Virgili és interessant, sobretot, per ço que es combatut" i, a més, tenia una funció social: "remourà la dormida ciutadania". Rovira va fer un editorial per a "La Nau" el 28-II-1931, *Tres hores a l'Empordà* (reproduïda a "Empordà Federal", 7-III-1931), en què destacava la irradicació de la proposta catalana i liberal en comarques amb tradició republicana com Figueres: "L'Empordà, que fou la primera comarca republicana i federal de Catalunya, ha lligat sempre la catalanitat i l'esquerrisme en un profund sentit modern. Els llocs on el federalisme del segle passat havia crescut, són llocs ben preparats per als esplets i les collites del catalanisme liberal [...]. L'ideari i els procediments del partit que està a punt de néixer [PCR] s'avenen plenament amb l'esperit de la gent democràtica del Gironès, de La Selva, de l'Empordà més alt que baix. No serà pas un partit de centre en el sentit

per a visitar els presos republicans espanyols (Sànchez Guerra, Ossorio i Gallardo, Ortega i Gasset, Alcalá Zamora, F. de los Rios)[403] i exposar-los la necessitat de reconeixement de Catalunya en el procés del futur debat constituent, segons els acords sobre la legitimació de la personalitat de Catalunya establerts al Pacte de Sant Sebastià: "El nostre interés de liberals, republicans i catalans està a fer simultània la solució del problema de la democràcia espanyola i el de l'autonomia catalana"[404]. Rovira, amb tot, era conscient del reconeixement de l'autonomia catalana i basca encara que aquests republicans "en el camp de les idees generals", "no són partidaris del règim federalista". L'observació era destacada perquè la idea dels catalanistes republicans -amb Rovira al capdavant- era aconseguir un federalisme pactat des de les nacions, no pas des de l'estat cap a les nacions[405].

La conjuntura era, doncs, prou decisòria, com pronosticava amb anticipació Josep Barbey, car es tractava de "poder estructurar la constitució dels pobles peninsulars, i la gran responsabilitat dels que no hi portin el seu ajunt. En això no hi pot haver abstencionisme,

---

corrent d'aquest mot. Serà un partit que adaptarà essencialment ideals esquerristes, ennoblit i depurat per un intens sentit de convivència, de respecte liberal. L'esquerrisme autèntic és perfectament compatible amb la contenció, que s'oposa el decordament baladrer, i amb daler constructiu, que s'oposa a l'afany morbós de pertorbar i destorbar. El seu partit catalanista republicà ha d'ésser una força de sentit europeu, un factor d'educació cívica, un instrument d'actuació positiva. El seu ample ideari, anàleg al dels grans partits liberals i esquerristes d'Europa, trobarà sens dubte col·laboració entusiasta dels republicans empordanesos, que saben estimar els ideals de llibertat humana tot estiment la terra de Catalunya i tot servint el gran ideal de la nostra nació".

[403] D'entre aquests polítics, Rovira destacà la tasca d'Alcalá Zamora, molt més com a intel·lectual i típic exemple de liberal del vuitcents que no com a polític estricte, encara que "no tancava els ulls davant la realitat", davant la qüestió nacional catalana. Cf.: *En la mort d'Alcà Zamora/* A. ROVIRA I VIRGILI, "La Humanitat", 107, 8-III-1949

[404] Declaracions de Rovira i Virgili a Madrid. Cf.: *La posició catalana*, "La Nau", 13-II-1931. Els resultats de la trobada amb polítics republicans espanyols va ser valorada positivament: "pel discurs d'en Bofill i per carta d'en Barbey ja et faràs càrrec del viatge de Madrid; personalment porten bones impressions i pel que m'han dit en Barbey i en [Macià] Mallol, en Bofill estigué felicíssim, causant molta impresió a l'Ortega [i Gasset] i als de la presó", lletra de Ramon d'Abadal a Nicolau d'Olwer, Barcelona, 19-II-1931. Lletra núm. 112. Fons...]. Aquest viatge va ser analitzat des del setmanari "Mirador" que, a més d'incidir en la significació política i positiva de l'entesa entre republicans catalans i espanyols, recupera aquesta tradició des des la Unió Federal Nacionalista Republicana, encara que aleshores les relacions no tinguessin cap conseqüència concreta: "Fa vint anys que aquesta orientació de les esquerres catalanes estava indicada sense cap profit, vint anys esmerçats a discutir si era molt o poc catalanista voler demanar col·laboracions a les forces polítiques afins dels partits espanyols". Cf.: *Moments històrics*, "Mirador. Setmanari de Literatura, Art i Política", 107,19-II-1931, p.1. Una visió totalment contrària a l'establiment d'aquests contactes entre republicans catalans i espanyols és l'aportada per Francesc Cambó en el dietari del 23-XI-1938 des d'Abazzia: "Els Catalans d'esquerra i llurs culpes", car el "front revolucionari", "naturalment governat des de Madrid" suposava la "destrucció del front català i catalanista", Francesc CAMBÓ: *Meditacions. Dietari (1936-1940)*, Editorial Alpha, Barcelona, 1982, p. 434. Les reivindicacions d'autodeterminació i liberalisme per per a Catalunya a Jordi CASASSAS: *Jaume Bofill*...p.334. Finalment, una crònica de la intervenció de Rovira per aplegar els enviats d'Acció Catalana (Carrasco i Formiguera) i d'Acció Republicana (Macià Mallol) a la convenció republicana: *L'anada a San Sebastià*, "La Nau", 1-VI-1931.

[405] A. ROVIRA I VIRGILI: *Les converses de Madrid*, "La Nau", 14-II-1931. La valoració del viatge a Madrid, va ser interpretada com la primera vega que el "catalanisme radical" estengué una entesa amb partits republicans espanyols. Amadeu HURTADO: *Quaranta anys d'advocat*..., p. 21. Una anàlisi retrospectiva del procés endegat entre el Pacte de Sant Sebastià i el vitage a Madrid, des de l'òptica del marc d'indefinició quant al règim polític de Catalunya que es desprenia des del qüestionament de la República Catalana fins a l'aprovació de l'Estatut [de Núria] a *Entre l'alegria i l'angúnia/* A.ROVIRA I VIRGILI [Montpeller, 14-IV-1945].

tohom que fresi [sic] s'ha de donar a la feina...[...]"[406]. En aquest sentit, per als republicans catalanistes es tractava d'establir relacions polítiques de prospecció envers la presentació a les legistatives dels catalanistes republicans en procés de convergència[407]. L'estratègia d'aquesta empresa, tanmateix, calia establir-la des de la pròpia independència orgànica respecte dels partits republicans espanyols: [...] S'ha de procedir amb molta cura per no trencar aquelles coses que convé que segueixin lligades, i a la vegada desempallegar-nos de les noses que a nosaltres no ens deixarien marxar. Hem estat els darrers quinze dies la *vedette* de Madrit. Ací es considerava de més trascendència l'entitat que poguéssim prendre que no pas la decisió del constitucionalistes. Per xo entenc que convé que ens situem sense defraudar-los, però acusant la nostra posició independent"[408].

La fusió entre Acció Republicana i Acció Catalana donà lloc al Partit Catalanista Republicà[409], aliança que volia unificar el "catalanisme radical" i el "republicanisme" a fi de trobar un espai social propi -alternatiu al de la Lliga que, en clau intervencionista espanyola

---

[406] Lletra de Josep Barbey a Nicolau d'Olwer (Barcelona, 23-II-1931. Lletra núm. 6. Fons...].

[407] En una lletra de Ramon d'Abadal a Nicolau d'Olwer [Barcelona, 2-II-1931. Lletra núm. 110 Fons Nicolau d'Olwer. Arxiu de Montserrat], palesava aquesta cerca d'interlocutors republicans espanyols: "[...] Com hauràs vist per la premsa anem a Madrid a documentar-nos i a pendre les relacions que la ponència preveu; després d'aquesta visita vindrà la decisió. A Madrid veuran [Bofill i Mates, Josep Barbey i Rovira i Virgili] a n'en Josep Ortega, que vol enviar a la Publicitat un document especial per Catalunya, a n'en Sánchez Guerra, als republicans i als socialistes. Dimecres hi va en Barbey per a preparar les coses i els dijous seguiran en Bofill i en Rovira [...]". Una altra lletra de Ramon d'Abadal a Nicolau d'Olwer [Barcelona, 8-II-1931. Lletra núm. 111. Fons...] reiterava la vinculació de la redacció de les ponències als "resultats de [l] [viatge de] Madrid: "Ahir es reuniren les dues comissions d'A.C. i A. R. Per a aprobar la nota i emprendre la fusió; es nomenaren dues ponències, per a conciliar els programes (Bofill i Rovira) i per a endegar l'organització (Carrasco [i Formiguera] i Tomas [i Piera]). Dimarts en Barbey surt cap a Madrid i el dimecres en Bofill i en Rovira; veuran l'Ortega i companys, Sanchez Guerra, socialistes i republicans. Conten estar de retorn dissabte al matí; pel dissabte al vespre reunió de Comissió mixta A.C. i A.R. per l'aprobació de les ponències i resultats de Madrid [...]".

Una breu síntesi programàtica d'aquest viatge a Artur BLADÉ: *Op. Cit.*, p. 282. Els moments de transició política de la República Catalana a la Generalitat reflectien implícitament el debat sobre el model d'estat que es des prenia d'aquest viatge i de la concepció de la cultura política republicana espanyola envers el debat estatutari de 1932. Leandre Cervera, integrant del Partit Catalanista Republicà, comenta a Ismaël Girard aquesta conjuntura: "[...] Crec que havem donat un pas endavant camí de la llibertat però encara no podem cantar victòria. La república és un fet a Espanya, però cal assignar-li el cognom federal. L'esperit absorbent dels centralistes espanyols (monàrquics i republicans indistintament) ha estat, és i serà l'obstacle màxim que els polítics catalans troven sempre devant. Macià s'ha covert de glòria en aquesta primera etapa. Caldrà, però que sàpiga sobrecarregar-se d'energia per a resistir les proves que l'esperen. Per aquest motiu tots els catalanistes republicans li havem ofert incondicionalment el nostre ajut, independentment de tota mena de partidisme. El repugnant Borbó ara treballa des de França per a destorbar la nostra pau i desviar els nostres primers passos del camí de la felicitat. Encara no poden cridar ¡Visca la República Catalana! Però confio poder-ho fer aviat [...]" [Lletra del 21-IV-1931. Fons Girard. Col·legi d'Occitània].

[408] Lletra de Josep Barbey a Nicolau d'Olwer (Madrid, 11-II-1931. Lletra núm. 5. Fons Nicolau...].

[409] Rovira va intervenir en mitings electorals per a divulgar la fusió entre Acció Catalana i Acció Republicana, com va ser el cas del "Míting electoral" a Igualada, on prengueren part també: Josep M. Imbert, M. Thió i Rodés, Domènec de Bellmunt, Xavier Regàs i Rossend Llates ("L'Ideal". Periòdic quinzenal. Portaveu del "Centre Català" adherit a "Acció Catalana", Igualada, 9-IV-1931). Rovira també va intervenir en "Mitings d'afirmació nacionalista", com a resposta a un acte polític de la *Unión Monárquica Nacional* a Granollers amb Riera i Puntí (Unió Catalanista), Duran i Albesa (Federació Democràtica de Catalunya), Pous i Sabater (Esquerra Catalana) i Francesc Macià (Diputat), "Acció", Granollers, 1-XI-1931, p. 3.

era el *Centro Constitucional* en un clar intent de donar suport a la monarquia[410]- enllà dels republicans radicals i d'Esquerra Republicana, per bé que inicialment la idea era unificar altres sectors republicans com Francesc Macià[411]. Per a Rovira, el nou partit republicà venia a

[410] Una definició molt clara del que Rovira entenia per concepció estratègica del nou partit cambonià era la de "partit centrista espanyol". Per a Rovira aquest partit se situarà al centre-dreta sense por de perjudicar la representació del PCR: "Personalment, el senyor Cambó serà centrista a Espanya i regionalista de la Lliga a Catalunya [...]. Nosaltres, situats dins el camp nacional català i decidits a no abandonar-lo mai, reconeixem que després de la vella esllavissada del senyor Cambó cap al camp de la política espanyola, és preferible que hi hagi entrat del tot". Cf.: *El Partit centrista espanyol*, "La Nau", 23-II-1931. Per al "continuisme monàrquic"de la Lliga en clau del nou partit, Albert BALCELLS: *Història del Nacionalisme Català. Dels orígens als nostres temps*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1992, pp. 114-115.En aquest context d'articulació del Partit Catalanista Republicà no era estranya la crítica de la tàctica camboniana possiblement adreçada a una disputa d'un sector elector semblant: "En lloc d'ocupar a Catalunya -diu Rovira- la posició central de Valentí Almirall i de Prat de la Riba, Cambó ha ocupat a Espanya la posició descentrada de Prim i Pi i Margall. Aquesta posició obligada en el període de desnacionalització catalana, és un lamentable retrocés en el període de reconstrucció nacional. No diem que Cambó ha traït Catalunya. La veritat és que Cambó s'ha violentat a si mateix". Cf.: *Els centristes descentrats*, "La Rambla", 9-III-1931. La idea pragmàtica de Rovira era evident: en moments de desnacionalització sí que calia reformar la política espanyola, en conseqüència amb el període d'hegemonia de la Lliga al si del moviment de construcció nacional, entre 1901-1922. Posteriorment, en transició cap a l'organització del catalanisme, és a dir, a un nivell més pròxim del sentiment que no pas de la consciència, allò que calia era una acumulació de forces polítiques cap a la nacionalització interior.

[411] En una primera lletra de Ramon d'Abadal a Nicolau d'Olwer es reflectia una primera aproximació del grup de Rovira i Virgili al nou partit com també una hipotètica fusió de diaris republicans: "[...] La satisfacció interna del Consell és general davant la unanimitat aconseguida i sols un petit incident del Sunyol [i Garriga], que es creu agraviat per desconsideracions personals, enterboleix el conjunt. [...]. La Comissió executiva està integrada, ultra la Presidència, per en Bofill mentre estiguis absent, per en Duran, en Barbey i jo [...].Un afer de molta trascendència ha modificat la visió de conjunt que tenien aquests a Paris; es tracta de la reintegració d'en Rovira i tot el seu partit a Acció Catalana, seguida, en els possibles, dels nuclis republicans de Tarragona, Girona i Lleida. Idea d'en Bofill que es manté en un secret impenetrable com exigeix la tramitació delicada de l'afer. [...]. Entesos sobre això [sobre el programa del nou partit], tractaren [Bofill, Sunyol i Barbey] a seguit del segon punt, que rebé la més entusiasta adhesió d'en Rovira, decidit a reintegrar-se; acordaren inclús els detalls d'estructuració i fins la forma de col·laboració en el Diari ["La Publicitat"], que seria la publicació d'un article setmanal firmat [...]. En conjunt, doncs, ja veus que les coses rutllen; junt amb la reintegració es faria la fusió de la Nau i de la Rambla, en un sol diari de nit, que a diferencia de la Publicitat que restaria com orgue oficiós, seria sols un diari simpatitzant, amb tribuna lliure, però amb un cert control [...]". Però aquest procés d'unificació cobrava com més va més intensitat. En una carta signada conjuntament per Jaume Bofill i Mates i Rovira i Virgili es palesava a Lluís Nicolau D'Olwer l'inci del procés d'unificació republicà catalanista: "Amic Nicolau: Dintre d'un esperit d'absoluta concòrdia hem canviat impressions per veure si seria possible arrivar més o menys gradualment a una fusió de Acció Republicana, Acció Catalana i altres elements afins, especialment comarcals, en un gran partit catalanista, liberal i republicà. Sapigue-ho amb tota reserva, adhuc envers companys intims d'una i altra agrupació. Quan a les pròximes eleccions legislatives hem arrivat facilment a una entesa, ja ratificada pels respectius Consells. No us parlem de les candidatures foranes, que farém rutllar amb la col·laboració dels nostres delegats de cada comarca. De la candidatura de Barcelona hem convingut que, sense que tradueixi una proporció de forces que alguns dirigents d'Acció Republicana estimarian en la proporció de quatre a dos, sigui integrada del vostre nom, i els de Carrasco, Macià i nosaltres dos. En Macià com a deferència personal a l'Avi, al patriota estimat de tots els catalanistes i conegut en els medis internacionals. A n'en Macià cal que el convideu Vos en nom d'A[cció] R[epublicana] i A[cció] C[atalana] i per delegació conjunta que us fem en aquesta carta. Creiem que la vostra amistat amb en Macià i la fertilitat enginyosa del vostre esperit reeixirá à commoure'l i a decidir-lo a acceptar la nostra proposta. Tan en aquest cas com en el de que no acceptés és urgent saber la resposta. Consti però que si no acceptava fariem la nostra candidatura de Barcelona amb els quatre esmentats, deixant en blanc la vacant de'n Macià com una deferencia que permeteria manifestar-se en forma electoralment ostensible el sentiment popular. Ens interessará a més de la vostra resposta explicant el resultat de la vostra gestió, que ens feu a mans una copia literal de la carta que rebreu de'n Macià respecte d'aquest afer, l'original de la qual no pot tenir millor arxiu que la vostra cartera. Amb la cordialitat de sempre i amb l'efusió d'aquest moment, que vos podeu suposar, us estrenyém les mans, la dreta i l'esquerra, els vostres afectíssims [...]". [Fons Nicolau d'Olwer, lletra num. 21. Barcelona, 26-1-1931]. Posteriorment a la unificació d'ambdós partits -AC i AR- Nicolau D'Olwer escrivia a Bofill sobre l'oportunitat d'organitzar el PCR, que "va prenent cos". I, en el mateix sentit, Bofill escrivia a Nicolau reiterant la necessitat de la integració en el nou partit, perquè "certament el P.C.R. ens va creixent a les mans. Dona goig de veure [...]" [lletra de Jaume Bofill a Nicolau

representar un nou "centre espiritual" de base nacional, liberal i democràtica[412], alhora que aquest projecte maldava de superar la política regionalista, que d'ençà de 1901 havia vist substituir la política de Prat de la Riba per la de Cambó: "A Catalunya s'ha produït un gran buit en la política. L'any 1901 fou creada la Lliga; en trenta anys ha tingut alts i baixos, victòries i derrotes, encerts i errors; els encerts eren gairebé tots de Prat de la Riba; els errors han estat gairebé tots de Francesc Cambó". Aquest representava quant a projecte no tan sols una superació d'hegemonia de la Lliga sinó una correcció cap a l'esquerra de la concepció de nacionalització interior d'Acció Catalana[413].

Per al nou partit i, per als seus afiliats, "la llibertat de Catalunya, a més d'ésser la consagració política d'un fet natural i espiritual, representa una part inseparable de la plena llibertat dels catalans. Encara que no tan encertadament constituís, com referia Bofill i Mates únicament a la continuïtat de "l'escola nacionalista d'en Prat de la Riba".[414] El [PCR] creu que els drets naturals dels homes i dels pobles, pel fet d'ésser dirigits al compliment de cada respectiva missió personalíssima, són superiors, en la licitud de llur exercici, els preceptes de tota llei positiva, als veredictes dels tribunals que l'apliquen i a la sobirania parlamentària o de tota altra institució". Aquesta declaració introductòria dels principis aprovats el 22-III-1931, unificats sota el lema "Catalunya, Liberalisme, Democràcia i República"[415], no va contrarestar

---

d'Olwer, Barcelona, 4-IV-1931. Lletra núm 42. Fons Nicolau d'Olwer...]. Per a la reproducció completa d'ambdues lletres: *Correspondència entre...*, pp. 213-216.

El context de la constitució del PCR (identificat amb un "esquerrisme ponderat"), que hipotèticament es pot interpretar com una conseqüència de les relacions amb els republicans espanyols, per a enfortir unitàriament els republicans i liberals, a *Les esquerres catalanes* i *L'hora de les esquerres*, "Mirador", 110 i 112 (12 i 26-III-1931). Per al sentit de la unificació del catalanisme republicà, superant sectors del republicanisme tradicional i la divisió del treball entre Acció Republicana i Acció Catalana. Cf.: els editorials de Rovira: *El Catalanisme republicà* i *Un gran partit catalanista republicà* ("La Nau", 10 i 19-II-1931). Per a l'aportació del nou partit a la consecució de la República en el marc de les eleccions municipals del dotze d'abril, en el sentit que ha contribuït abnegadament i honestament al plebiscit decisiu. I ho ha fet sabent que per la posició nacional catalana que ocupa [després de la formació d'Esquerra Republicana] i per la ponderació del seu sentit liberal i democràtic no podria obtenir-ne un guany de partit". Cf.: l'editorial de Rovira, *La missió del Partit Catalanista Republicà* ("La Nau"), 14-IV-1931.

[412] *El centre espiritual!* A. ROVIRA I VIRGILI, "La Nau", 25-II-1931. I Jordi CASASSAS: *Jaume Bofill...*, pp. 335-336.

[413] Parlament de Rovira i Virgili a *Una diada memorable per la democràcia catalana. El Partit Catalanista Republicà és constituït i consagrat pel poble de Catalunya*, "La Nau", 23-III-1931, p.2.

[414] Jaume BOFILL i MATES: *Una política...*, p. 72.

[415] Ramon d'Abadal constatava el decurs del congrés d'unificació: "[...] L'Assemblea de la tarda reuní un milenar de persones de totes les contrades de Catalunya; aquelles esmenes ocioses de sempre però cap de compromís serio; aquella gent que vol lluir-se, una esmena, que donà lloc a moltes intervencions, i que desfeia l'organització i l'estructura de l'Estatut, estigué a punt de malmetre-ho tot; em vaig veure obligat a intervenir-hi, davant l'indecissió del públic i aconseguirem guanyar, ja reaccionada la gent, amb sols una vintena de vots en contra. En Bofill es demostrà un President insuperable i a gust de tothom. Tots plegats donàrem una sensació de serietat que es traduí amb satisfacció general, més que més, després del cent peus que havia resultat la conferència d'esquerres [en al·lusió al procés constituent d'Esquerra Republicana de Catalunya]" [Lletra de Ramon D'Abadal a Nicolau d'Olwer, Barcelona, 27-28-III-1931. Lletra, núm. 115. Fons...]. L'estratègia del PCR era, doncs, la d'impulsar el partit a partir de la tradició nacionalista i republicana dels enclavament històrics del republicanisme. És així el cas de la ciutat de Terrassa, on el Centre Catalanista Republicà de la ciutat va imprimir

les derrotes a les eleccions municipals del 12 d'abril, obviant una possible l'aliança fructífera amb l'acabada de constuir Esquerra Republicana[416] i les legislatives espanyoles del 28 juny de 1931[417], en les quals Rovira acabà presentant-se com a independent de la candidatura del Partit Catalanista Republicà per la circumscripció de Tarragona (amb un resultat de 7541vots), després que aquest proclamés una candidatura pròpia, formada per Rovira, Josep Briansó i Macià Mallol, com a resposta a la candidatura republicana de Marcel·lí Domingo que no incloïa cap representant del Partit de Rovira[418].

Aquest conjunt de desfetes electorals, que congriaren, segons Isidre Molas, la fi d'un partit hegemònic del catalanisme desquerres, acabaren, després d'un any i mig de romandre políticament independent (juny de 1931-octubre de 1932)[419], amb la incorporació de Rovira a

---

fulls d'afiliació amb els principis de la declaració del partit [Arxiu Soler i Palet. Biblioteca Pública de Terrassa]. Per al procés d'unificació d'Acció Catalana i d'Acció Republicana, Cf: Francesc VILANOVA: *Ramon D'Abadal...*, pp. 206-222.

[416] La carta de Bofill i Rovira enviada al secretariat d'organització d'Esquerra, palesant la negativa de la unitat d'acció política a la circumspcripció electoral de Barcelona en aquestes eleccions municipals d'abril a M. Dolors IVERN i SALVÀ: *Esquerra Republicana.../1...*, p. 76. La negativa a fer una aliança amb Esquerra Republicana i els catalanistes republicans del nou partit va provenir de Rovira i Virgili, Bofill i Mates i Ramon d'Abadal, mentre que Josep Sunyol era partidari de fer-ne l'aliança. Encara que aquests posicionaments es concretaven des d'orientacions diferenciades: "Bofill, en cas d'una majoria contrària a la seva opinió s'hauria deixat convèncer... amb una certa renúncia. La seva oposició a la coalició era més aviat producte del seu temperament i de raons diríem estètiques o de pulcritud, més que de principis polítics. Les de Rovira eren de caràcter polític i àdhuc tàctic; les d'Abadal, terminants i omnímodes [...]. El vespre anterior a la publicació de la candidatura, el Consell va reunir els seleccionats en un restaurant d'uns baixos de la Plaça de Catalunya; van parlar Bofill i Rovira. Recordo literalment una part del discurs d'aquest darrer: 'Cal tenir present que en política, les sumes de vegades són restes. Recordem el Pacte de Sant Gervasi, que no sols va fer perdre les eleccions a l'antiga Esquerra [UFNR], sinó que va determinar la seva mort'" (Lletra de Martí Esteve a Ramon Peypoch, Mèxic, 16-XII-1967) [Arxiu de Ramon Peypoch]. La reflexió del PCR després de la davallada electoral, incidint en un cert reconeixement de l'error de la no aliança amb l'Esquerra; però també a fixar el caràcter de Partit mogut per les idees, més que no pas per les conteses electorals a A. ROVIRA I VIRGILI: *Les eleccions d'ahir*, "La Nau", 13-IV-1931.

[417] La preparació de les eleccions es palesa en una lletra de Ramon d'Abadal a Nicolau d'Olwer (Barcelona, 25-I-1931): "De totes maneres s'ha comensat per les negociacions electorals separades en la forma que ja coneixes. En Bofill, en Sunyol i en Barbey han vist a n'en Rovira i s'han posat d'acord sobre el programa de Barcelona i de tot Catalunya [...]".

[418] Per al procés organitzatiu de la candidatura unitària catalanista republicana, la posterior candidatura independent de Rovira i els resultats electorals: Joaquim M.MOLINS: *Elecciones y partidos políticos en la Provincia de Tarragona*. Vol.II, Publicacions de la Diputació Provincial de Tarragona, 1985, pp. 38-42. Els resultats comparatius del PCR (48/18 milers de vots màxim/mínim)i ERC (328/311 milers de vots màxim/mínim: Borja de RIQUER I PERMANYER: *El sistema de partidos políticos en Cataluña durante el primer bienio republicano (1931-1933)*, dins "1931. Una Constitución y un sistema político","Historia Contemporánea", EHU/UPV, 6, 1991, p.87.

[419] Per al distanciament de Rovira amb el PCR: M. Dolors IVERN I SALVÀ: *Esquerra Republicana.../1*, pp. 235 i 236. Per als efectes polítics en aquesta fi del projecte hegemònic del PCR, Cf.: Isidre MOLAS: *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Ed. 62, Barcelona, 1972, p.71. Aquest clima de transició és reflectit en la lletra de Jaume Bofill a Nicolau d'Olwer (13-VIII-1931) a *Correspondència...*, pp. 218-219. La postura de Rovira quant a la no pertinença al PCR, ni en tasques directives a "La Publicitat", es fa explícita, per primera vegada, a l'editorial *De Política Catalana* ("La Nau", 7-XI-1931). La davallada final del PCR -dos mesos després de la Crida de Lleida per a la incorporació d'intel·lectuals a l'Esquerra Republicana- és palesa quan Ferran Soldevila se'n dóna de baixa remarcant a Nicolau d'Olwer: "no veig per al partit altra solució que deixar d'ésser partit polític i convertir-se en una senzilla agrupació patriòtica, deixant en llibertat els seus adeptes per a formar en els rengles dels altres partits. Fóra, em sembla, la forma més discreta de retirada, i crec que la retirada s'imposa [...]" [Barcelona, 1-I-1933. Lletra núm 26. Fons Nicolau D'Olwer. Arxiu de Montserrat].

ERC[420]. Aquest nou partit era definit com una organització hegemònica de concentració de les "masses proletàries, la classe mitja, els homes liberals i els homes lliurepensadors"[421] per "col·laborar políticament en l'estructura estatal catalana", fruit d"un esforç de síntesi més polític"»[422]. Rovira definia l'esquerra a partir del reagrupament orgànic del nacionalisme menestral (Centre Nacionalista Republicà), del republicanisme històric (Unió Federal), i dels "obrers amb seny polític"(Bloc Republicà Autonomista i Partit Republicà Catalanista). Rovira, doncs, reconeixia que el nou partit representava, consequência d'aquesta unificació, el "liberalisme patriòtic i avançat"[423]. En aquest context, Rovira remarcava: "Jo crec que la política d'embranzida que ara necessita Catalunya només poden donar-la els grans partits. En una forma o altra tots els catalans d'avui que volien donar un sentit d'eficàcia a la seva situació política hauran de recolzar o indirectament un dels dos grans partits [Lliga Regionalista o Esquerra Republicana]"»[424]. Una idea semblant mantenia quan va clarificar el seu posicionament a la conferència *Una gran hora de Catalunya* per a concretar les possibilitats de la política nacional: "Els qui volen fer una política plenament nacional i plenament esquerrista, troben que l'únic partit fort, que l'únic partit de massa populars és l'Esquerra Republicana de Catalunya", la qual ha de concretar una "acció fecunda". Però alhora aquest partit era un reflex de substitució del barcelonisme per la irradicació del catalanisme a nivell general: "I és que Barcelona, que ha recobrat l'esperit nacional no sent l'amor propi municipal; sent més el catalanisme que el barcelonisme"[425].

---

[420] Efectivament, com comenta Jaume Bofill, la ideologia d'Esquerra Republicana era més pròxima a l'ideari de Rovira que no pas el sincretisme entre Acció Catalana i Acció Republicana. Cf.: Jaume BOFILL, *Una política...* p. 90.

[421] *Cap a l'Esquerra/* A[lexandre DEULOFEU, "Empordà Federal", Figueres, 3-XII-1932. Rovira va valorar aquesta incorporació a través de la limitació política d'Acció Catalana, car si bé va tenir una efectivitat política sota la Dictadura de Primo, "després, l'hora d'Acció Catalana i el seu error -[...]- fou de voler ajornar massa el moment inevitable de la seva fi": *Al cap de deu anys. La fi d'Acció Catalana*, "L'Opinió", 19-II-1933. La ideologia d'Esquerra com a superació del regionalisme de la Lliga, del progressisme del Partit Catalanista Republicà i com a representació de la força sincrètica del proletariat urbà o la integració de la "*tradición republicana democrática y laica, con las crecientes aspiraciones populares a cambios sociales profundos* [i atorgant-li] *el papel de sucedáneo de partido de las clases trabajadoras*", a Borja de RIQUER..., *art. cit.*, p. 89. Les conseqüencies electorals del PCR el 28 de juny de 1931 i el novembre de 1932 causaren el traspàs de militància cap a Esquerra: Borja de RIQUER..., p. 90.

[422] Ramon PEYPOCH: *Homes d'Acció Catalana i de la seva època...*, p. 20. Alfred Pérez BASTARDAS: *Op. Cit*, p. 338.

[423] *El moment polític: El Parlament de Catalunya*, "La Rambla", 28-XI-1932, p. 1

[424] "Foment", 19-X-1932. En el mateix sentit de cercar la unitat política nacional al si d'Esquerra Republicana s'expressava Rovira en el parlament d'agraïment que les Joventuts del Foment Nacionalista Republicà organitzen als diputats escollits pel districte electoral de Tarragona a les eleccions del Parlament de 1932: Josep Folch, Josep Andreu i Abelló, Jaume Simó, Gonçal Ibars i Rovira i Virgili, "Foment", 13-XII-1932, p.1. Aquestes observacions de balanç coincideixen amb l'apreciació que Rovira no va restar mai bel·ligerant amb l'Esaquerra Republicana. Cf.: Enric JARDÍ: *Francesc Macià. El camí de la Llibertat (1905-1931)*, Aymà, Barcelona, 1977, p.167,

[425] *Una gran hora de Catalunya.* Teatre Principal de Tarragona, 12-XI-1932, fulletó Imp. Foment, Reus. Val a dir que aquesta conferència de Rovira es produí en el context electoral de les eleccions al Parlament.

És a dir, el raonament rovirià demostrava que a la base de la cultura política republicana hi havia d'haver tres tius de formacions polítiques: l'obrerista, l'esquerrista liberal, que havia de tenir el model del partit radical francès, i la dreta, representada per la Lliga. Així, Rovira conceptuava que Esquerra Republicana era l'aglutinant de les dues tradicions d'esquerra esmentades: l'obrerista o socialista i la radical. Per aquesta raó, veia en Esquerra una formació sincrètica d'aquestes cultures, del tot oposada a la Lliga Catalana: "i desitjaria que la meva decisió, sigui la que sigui, pogués coincidir amb el major nombre possible d'aquells catalans nacional amb els quals s'uneix un ample esperit d'esquerrisme polític i de reformisme social". La situació de Rovira era aleshores la d'un independent: "L'únic que puc afegir és que la situació de no afiliat de cap partit és una situació interina. L'allargament d'aquesta interinitat la considero poc compatible amb els deures que l'idealisme imposa en aquests moments". I, d'altra banda, la seva opinió respecte de la Lliga a l'hora de dissenyar els dos espectres polítics favorables o contraris al republicanisme, Rovira era taxativa: "Posi's el nom que vulgui, la Lliga serà sempre de dreta. És possible que accepti la República com un fet, però molts d'ells si tinguessin a la seva mà l'enderrocar-la ho farien immediatament, no pel que té de República, sinó pel que té d'esquerrista"[426].

Aquesta etapa es veu marcada, doncs, per l'adscripció de Rovira a Esquerra Republicana de Catalunya, com a organització d'unitat d'esquerra inacional esdevinguda un fet la tardor de 1932 arran de la Crida del President Macià[427]. Es cloïa un cicle que Rovira sabé sintetitzar en el sentit d'aportar un servei polític en una nova conjuntura, com de la mateixa manera s'esdevingué en la fundació d'Acció Catalana, que era un partit òptim per als temps de la dictadura de Primió; però insuficient quant a l'etapa republicana. Existia un retorn d'intel·lectuals d'Acció cap a la Lliga i d'Acció cap a Esquerra. Aquesta bifurcació era prova

---

[426] Aquestes declaracions de Rovira eren situades pels nuclis republicans catalanistes comarcals com a aclariment de la situació política: "En el garbuix actual en el camp polític -cosa molt natural en vigilies d'eleccions- i que, per ara, encara hom no en pot treure l'entrellat, a no ésser que envaeixi el terreny de les possibilitats, de les hipòtesis o de les profecies, són de gran valor per a donar una clariana de llum, les paraules i el pensament dels homes que per la seva posició cultural, ideològica i política, tenen un gran relleu en la política catalana", *El moment polític actual. Unes paraules de Rovira i Virgili*, "El Dia", Manresa, 18-X- 1932, p.1.

[427] La interpretació de l'adhesió de Rovira com a intel·lectual sense adscripció de partit a Carles PI I SUNYER: *La República y la Guerra. Memoria de un político catalán*, Oasis, México, 1975, p. 113. El seguiment de la campanya d'adhesió a *Responent a la crida del senyor Macià, prestigioses personalitats ingressen a l'Esquerra*, "La Humanitat", 4-X-1932, p. 1. També, l'opinió de Rovira, contestant al portantevu reusenc d'Acció Catalana, "Les Circumstàncies", "Foment", 19-X-1932. Aquesta crida va ser seguida per un viatge de Macià a les comarques tarragonines on van prendre part Ventura Gassol, Martí Rouret, Farrers i Duran i Rovira i Virgili, "La Humanitat", 7-XI-1932. Rovira donà suport a l'Esquerra en el conjunt del territori. N'és un exemple el viatge que fa a Móra el novembre del mateix any en el marc de les primeres eleccions al Parlament de Catalunya, descrit en l'article (*Salutació*) que va escriure espressament per a "La Ribera" (13-XI-1932, p.2): "Estic segur -diu Rovira- que donareu l'esforç del vostre braç i l'entusiasme de la vostra ànima a la causa que simbolitza en Francesc Macià, gran capità de la nova Catalunya victoriosa". Amb tot, el mateix dia aquest setmanari va aclarir que no s'hi identificava en no haver-se concretat una "cordial intel·ligència" de "tots els veritables catalanistes [ACR i marcel·linistes]". Les conseqüències polítiques -quant a la vàlua dels militants- i econòmiques sobre l'increment d'accionistes a "La Humanitat" a Jose M. FRANCÉS: *Op. Cit.*, p.696.

que Acció Catalana era un partit frontissa a l'espera d'una nova estructura política en un nou horitzó polític.

I precisament en aquest context, Macià fou objecte d'un retrat polític per part de Rovira a l'òrgan de concentració republicà "El Sol", arran del seu nomenament com a President la Generalitat per part del Parlament català; hi avaluava molt especialment la trajectòria de Macià d'ençà de la proclamació de la República Catalana[428]. Amb l'ingrés a ERC i l'elecció per la circumscripció de Tarragona com a diputat al Parlament en les eleccions del 20-XI-1932[429], Rovira cloïa la seva evolució política com va destacar Agustí Esclasans: "La seva trajectòria, que en els anys joves començà amb Francesc Macià, trobà un ample moment de repòs en el nacionalisme de Prat de la Riba, per acabar cristal·litzant sot el signe

---

[428] Pel que fa al retrat sobre Macià, Rovira en destacava la figura política, emergent en la conjuntura republicana: "[...] *El presidente Maciá es un político, un gran político. Posee, en grado eminente, algunas de las más características cualidades del político de raza: instinto, sagacidad, serenidad, clarividencia, poder de sugestión. En los instantes decisivos, su instinto llega a ser maravilloso y su serenidad se acentua a medida que la situación es más difícil. Da entonces el Sr. Macià la plena sensación de un hombre que no incurrirá en un error irreparable, que sabrá escoger, en la encrucijada, el buen camino. Y mientras a su alrededor estalla y crece el torbellino sentimental de las exaltadas emociones, él se mantiene imperturbable, seguro, más que nunca dueño de simismo. En vez de dejarse arrastrar por las fuerzas impulsivas las domina y las encauza. Nosotros no conocimos este Don Francisco Maciá completo y verdadero hasta el día 14 de abril de 1931.*[...] *Hay en él una concentración de vitalidad y una condensación de fuerza colectiva. En él se encarna el hondo anhelo del pueblo catalán; en él se juntan la obra de las generaciones que pasaron y la misión de las generaciones que vendrán*". Cf. A. ROVIRA Y VIRGILI: "*Política catalana. El Presidente Macià*", "El Sol", 22-XII-1932.

[429] El marc d'aquestes eleccions era descrit per l'advocat i candidat per Tarragona Gonçal Ivars al director de "L'Opinió", Joaquim Ventalló en lletra (s/d): "Vivim uns moments decisius, ja que del resultat que donguin les eleccions al Primer Parlament de Catalunya autònoma, se veurà si aquesta està capacitada per a regir-se d'acord amb els corrents netament esquerrants que dominen arreu del món o si encara queden resabis monàrquics que l'impedeixin gaudir de les llibertats que hi ha estat reconegudes. Els homes que vagin al Parlament Catalá han de fer-se càrrec de què tota Iberia està pendent de nosaltres, i deuen posar llurs voluntats al servei de Catalunya, per damunt dels interesos particulars i amb mires a una superació de tots els ordres. La tasca a realitzar es feixuga en els ordres jurídic i social però tenint en compte que la nostra regió és eminentment agrícola ha d'ésser l'agricultura la que ha de merèixer especial curament, no solsament amb la intensificació d'obres hidràuliques i vies de comunicació sinó amb la creació de sindicats i bancs agrícoles, que emancipin als pagesos dels acaparadors i prestamistes, facilitant els adobs necessaris para el conreu de les terres, ja que els donaria una vida més lliure e independent" [Arxiu Albert Roqué].

Per a l'elecció de Rovira com a diputat per l'Esquerra Republicana, amb un total de 24.940 vots, Joaquim de CAMPS i ARBOIX: *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*, Ed. 62, Barcelona, 1976, p. 51.Rovira va fer una valoració del sentit del triomf d'Esquerra Republicana en aquestes eleccions, prenent com a model de lideratge a Francesc Macià, referent reeixit de síntesi nacional, ja que es va aconseguir que "una gran part del proletariat rural i ciutadà entri de ple en el corrent reivindicador de les llibertats catalanes i que s'adoni de l'íntima i profunda solidaritat que existeix entre la llibertat dels pobles, la llibertat dels individus i la igualtat de classes [....]. Ha estat Francesc Macià qui ha pogut fer, amb èxit complet, la gran Esquerra conjunta dels menestrals catalanistes, dels republicans històrics, dels obrers amb seny polític. I aquesta Esquerra puixant és avui l'instrument de la voluntat del nostre poble". Per aquesta raó Rovira continuava sol·licitant unitat d'esforços envers aqueix partit: "Si l'esquerra Republicana és ara l'única força eficaç del liberalisme patriòtic i avançat de Catalunya, el deure dels catalans avançats i patriotes és de sumar-s'hi o de treballar al seu costat". Cf. *El Parlament de Catalunya*, "La Rambla", 28-XI-1932. El programa d'unitat republicana i d'esquerres emfasitzant la superació intervencionista espanyola de la Lliga, la base popular que mancava al Partit Catalanista Republicà i la complementarietat entre els factor objectius articuladors de la nació i la base de projecció política (Catalunya nacional i Catalunya política), a Jesús M. RODÉS: *Antologia de manifestos electorals*, "L'Avenç", 23, gener, 1980, pp. 27-28. Una anàlisi de les eleccions exposant la centralitat d'esquerres d'ERC enfront de la l'estratègia de "dreta moderada" de la Lliga, a Conxita MIR CURCÓ: *Resultats electorals: confirmació del bipartidisme*, "L'Avenç", 23..., p. 32.

de la República Catalana, en el moment actual de la Revolució catalanista que presideix Francesc Macià. Antoni Rovira i Virgili ha estat sempre un autonomista pur i un antiunitarista convençut. Home lliberal per damunt de tot, té una visió serena de les lluites polítiques [...]. Homes con Antoni Rovira i Virgili tenen un vastíssim sector de públic catalanista, republicà i revolucionari, que els escolta, els comprèn i els segueix. La probitat, cent per cent dels seus escrits, ha estat en certs moments de la història del Catalanisme del quart de segle, com una mena de cristall dintre la qual foren salvades les essències del moviment català nacional, entre les marors i les tempestes de les escomeses castellanistes"[430].

L'escriptor i polític esmerçà l'etapa republicana en col·laboracions dins òrgans d'esquerra com *Crisol*[431], *L'Opinió* (1933)[432] i, diàriament, a *La Humanitat* (1933-1939)[433] i *La Ciutat* (1934-1935), substitut entre el 13-XI-1934 i el 13-I-1935 de *La Humanitat*[434]. En l'àmbit institucional, treballà com a integrant, a partir del nou de novembre de 1931, de la ponència sobre la divisió territorial de Catalunya[435], formant part del Consell de Cultura de la

---

[430] *A. Rovira i Virgili/* A[gustí] ESCLASANS, "La Humanitat", 5-V-1933.

[431] Vegeu epígraf *infra* 2.1.5

[432] Segons carta de Rovira a Joaquim Ventalló, director de "L'Opinió" [3-XII-1932]: "Us agraeixo molt l'oferta que em feu per a la meva col·laboració al vostre diari i m'és plaent d'acceptar-la. Em sembla bé d'escriure a "L'Opinió" dos articles setmanals. Deixo a la vostra mà la fixació de les condicions econòmiques" (Dec a Albert Roqué el coneixement d'aquesta lletra).

[433] Hi començà d'escriure a partir de 28-IV-1933. Com a "escriptor polític", "La Humanitat", 28-IV-1933. Agustí Esclasans destacava la prosa periodísticament austera i clara de Rovira, alhora que feia una crítica d'un cert model de cultura: "A Catalunya, dissortadament, els mestres del periodisme no troben encara el lloc adequat per produir-se amb la màxima confiança [...].El botiguerisme crònic i la sordidesa semi-analfabeta d'alguns directors dels diaris catalans deixa al marge o en l'ostracisme més absolut les màximes plomes del nostre periodisme". Val a dir que articles de Rovira i Virgili escrits a "La Humanitat" van ser referents ideològics a l'exili com mostra una reproducció de l'article "Bandera de les llibertats" [25-VII-1936] en el monogràfic sobre els fets de juliol de 1936 a Barcelona a "Remembrança!, 19 de juliol del 1936. Butlletí d'Informació", Generalitat de Catalunya [1966?].

[434] La totalitat d'articles que hi va escriure Rovira puja a quaranta-cinc: *Catalunya* (13-XI-1934), *Catalunya democràtica* (14-XI), *Les eleccions futures: la força de les dretes* (18-XI), *Els altres revolucionaris* (20-XI), *El renovellament de Poblet* (21-XI), *La doctrina de Prat de la Riba* (23-XI), *La tragèdia del senyor Cirera* (24-XI), *La fira trista* (27-XI), *El vell lerrouxisme* (28-XI), *Les portes de la República, Temps de fantasmes* (1-XII), *L'esdevenidor de Catalunya* (2-XII), *El catalanisme* (5-XII), *El republicanisme* (6-XII), *L'obrerisme* (7-XII), *Els bisbats catalans* (8-XII), *El senyal de la llengua* (9-XII), *La proposta de Gil Robles* (11-XII), *El Maura pitjor* (12-XII), *Alexandre i Emilià* (13-XII), *El col·lapse de l'Estatut* (14-XII), *Fraternitat* (15-XII), *El deler de tots* (16-XII), *Fer mèrits* (18-XII), *Catalanisme i església* (19-XII), *El nou Maquiavel* (20-XII), *Compareu catalans* (21-XII), *La resurrecció de Tàrraco* (22-XI), *Dant i Gaziel* (23-XII), *Els ulls de Macià* (25-XII), *La causa profunda* (27-XII), *Gil Robles ha agafat por* (28-XII), *Provatura inútil* (29-XII), *Les coses mixtes* (30-XII), *El meravellós desembarcament de Sant Pau a Tàrraco* (1-I-1935), *Galeria de Virreis* (2-I), *Unes insinuacions del señor Martínez Barrios* (3-I), *La reforma de la Constitució* (4-I), *Brunetto Latini* (5-I), *Les sucursals* (6-I), *Les barques franques* (8-I), *De Prat a Cambó* (9-I), *L'ànima als peus* (10-I), *El fracàs de Gil Robles* (11-I), *L'article 20 de la Constitució* (13-I). Cf.: pp. CALVET-ROVIRA: *Bibliografia*...[Vol.III] 559-560.

[435] *Informe presentat Al Honorable Josep Tarradellas Conseller de Governació al fer-se càrrec de la Presidència de la Presidència de la Ponència de la Direcció Territorial de Catalunya* [AMTM]. A l'acta del 21-XII- 1931, Rovira proposa la "conveniència d'establir unes divisions intermitges entre la demarcació comarcal i la totalitat de Catalunya, les quals divisions foren equivalents a les províncies actuals, però amb les modificacions que calguessin", Cf: *Informe*..., p.2.

Generalitat, mostrant-se partidari de la creació d'uns organismes intermedis, les supercomarques, regions o vegueries, com a resultat d'agrupaments comarcals, i, estructuralment, mantenint una relació harmònica de les comarques amb Barcelona i enllaçant l'organització territorial del Principat amb la resta dels Països Catalans, com a federació d'Estats autònoms: "La funció de Barcelona dins Catalunya és essencial. Una terra sense cap és un no-res políticament i espiritualment; la tragèdia del Rosselló és d'ésser una comarca decapitada. Al contrari, la Catalunya presidida per Barcelona no ha perdut mai la seva ànima nacional. Les relacions entre les comarques i la capital han d'establir-se amb harmonia, comprensió, mutual afecte i mutual respecte. Si no és just que Barcelona s'imposi a les comarques, tampoc és just que les comarques s'imposin a Barcelona". Aquesta era, per Rovira, la idealitat de la "Catalunya-Ciutat", on "la distinció entre ciutat i comarca, entre ciutadans i comarcans, va desapareixent". Quant al model territorial integrat, Rovira no feia altra cosa que aplicar la doctrina del federalisme regional intern i la projecció peninsular del federalisme entre nacions. Aquest fet és d'interès perquè en la concepció territorial de Rovira se sintetitzava, és clar, el seu projecte polític confederador: "Veig en el futur una República Catalana composta de tres Estats autònoms: el Principat, València i les Illes. Aquesta República federativa podria formar part d'una confederació més àmplia". El "sentit del problema comarcal" era, per a Rovira, una aplicació de la ideologia nacional i una consecució històrica del catalanisme, que "*ha mirado siempre con antipatía y con hostilidad la divisón en provincias, que representaba el desgarramiento de la unidad catalana y la sumisión al centralismo. Sólo en su viejo sentido era tolerado el vocablo "provincia"; es decir, cuando se refería a las grandes provincias antiguas o regiones, y ni aún en este sentido se toleró después*".[436]

[436] Vegeu tant el fet de la "Catalunya-Ciutat" com el de la federació catalana a "Les comarques a través de la història" [conferència impartida el 27-III-1931]/ a A. ROVIRA I VIRGILI, *El problema comarcal de Catalunya*, Casa del Vallès, Barcelona, 1931, pp. 40-41. El cicle de conferències d'aquesta entitat anava en la direcció de mostrar una visió de conjunt de tot el territori:"[...] Sense abandonar el propòsit d'aplicar-nos especialment als aspectes relacionats amb la nostra Comarca, hem comprès la necessitat i l'oportunitat d'enfocar el problema de les comarques en el seu aspecte general, perquè no hi haurà possibilitat d'arribar a solucions pràctiques i definitives, si aquestes no fossin resultat d'una convergència de criteri entre tots els components del conjunt comarcal [...]. Per a molts dels il·lustres conferenciants [a més de Rovira, Jaume BOFILL I MATAS: "el sentiment comarcal; Ferran VALLS I TAVERNER: "El problema comarcal i l'estructuració política a Catalunya", F. MASPONS I ANGLASELL: "Per una ordenació jurídica del nostre problema comarcal"; Carles PI I SUNYER: "Els factors comarcals a l'economia catalana"; Pau VILA: "Per a una solució del problema comarcal"], llur concurs, en aquest moment d'intensitat política i de responsabilitat assumida personalment, és clara demostració que el moviment comarcal interessa als homes representatius dels diferents sectors d'influència decisiva en els destins de Catalunya". L'esperit de la iniciativa de la Casa del Vallès es reflectia en la generació d'idees envers una concepció d'equilibri territorial: " [...] En el camp de les activitats de la Casa del Vallés hi escau singularment una feina orientadora i definidora del problema comarcal. Naturalment que una empresa de tanta importància, i que gairebé està per a fer, no és cosa que pugui portar-la a cap el nostre modest sector amb els seus sols elements i mitjans. És un fet plenament comprovat per nosaltres, que les demés agrupacions de classsificació comarcal que actuen a Barcelona, no poden aportar un concurs eficient a aqueixes aspiracions de la Casa del Vallés és, perqué la finalitat i l'actuació llur son purament d'esbarjo i no les trobem propenses a

Una ideologia a la cerca de difusió internacional. Així, va ser inclòs en un "Patronat d'Honor" de l'associació "Foment Català" constituït a París el 1931 i va col·laborar en la divulgació del nacionalisme català en el marc de constitució del Parlament republicà arran de les eleccions de novembre de 1932 a revistes espanyoles com "Mundo Gráfico"[437]. I a partir

---

rectificar les orientacions. No obstant, nosaltres no podem renunciar a les actuacions de sentit comarcalista perquè la nostra Entitat fou creada amb l'idea fonamental de contribuir a l'estudi i a les solucions racionals i més convenients per Catalunya del problema comarcal [...]. Es tracta d'enfocar el problema comarcal de Catalunya i de confiar l'anàlisi dels aspectes diversos als homes de major autoritat en les diferents especialitats amb l'objecte de formar un cos de doctrina sobre el que puguin apoiar-se els geògrafs i tots aquells científics que hauran de treballar en el problema geogràfic de Catalunya" [Lletra d'Emili Moragas (President) i Francesc Glanadell (Secretari), Barcelona, 23-I-1931. Lligall núm. 905. SPSB. AHN-SGC-Salamanca]. Val a dir que el ressò de la conferència de Rovira va ser concretada en la transcripció parcial a òrgans del Partit Catalanista Republicà com "Diario de Tarragona", 31-III-1931. La darrera citació és de l'article de Rovira a "El Sol" (26-XII-1932): *Catalunya sin provincias.*

La idea de cohesió territorial entre ciutats-comarques i capital era reiterativa; vegeu en aquest sentit l'editorial de Rovira, poc abans d'ingressar a la Ponència de la divisió Territorial: *Catalunya i Barcelona*, "La Nau", 24-XI-1931. Quant a la Ponència de la divisió territorial poc després de l'ingrés de Rovira, *La divisió territorial de Catalunya*/ A. ROVIRA I VIRGILI, "La Publicitat", 25-XII-1931. Oriol NEL·LO configura l'evolució del pensament trerritorial rovirià i també mostra la vinculació entre organització municipal i regional, i a la cúpula l'Estat confederat i republicà federatiu (federació regional), a "L'evolució...", pp. 16 i 17.En general per al debat sobre la qüestio territorial, vegeu: Josep OLIVERAS I SAMITIER: *Antoni Rovira i Virgili i la Divisió territorial*, "Revista de Catalunya", 144, octubre de 1999, pp. 50-73 i ___: "Rovira i Virgili i la creació de les vegueries", a *Rovira i Virgili 50 anys després*, Cossetània edicions, Tarragona, 2000, pp.: 115-133. Cal dir, tanmateix, que el tema de l'ordenació territorial no és conjuntural. Així, en el marc d'elaboració de l'Estatut Interior, Rovira pronuncia una conferència a la seu d'Esquerra Republicana de Vilafranca del Penedès: *Fonaments per a una delimitació comarcal.* L'òrgan d'esquerra de la ciutat, "Abril", dedicà un editorial el 14-I-1933 a la informació sobre aquest acte: *Una conferència*, on es presenta Rovira com un "cas insòlit. S'ajunta en Rovira i Virgili el polític inclassable, l'historiador eminent i res menys que el gran literat". L'editorial acabava amb una conclusió ideològica de la conferència: "El problema no és sols fer una Catalunya lliure amb comarques lliures, sinó també amb homes lliures".

[437] *Foment Català. Catalunya, València, Mallorca. Cultura, Comerç, Turisme"*, [París, 12-IV-1931]. La resta d'integrants d'aquest Patronat eren: Francesc Macià, Pere Coromines, Pompeu Fabra, Manuel Folguera, Ramon d'Abadal, Francesc Cambó, Joan Estelrich, Marian Rubió, J[oan] Vetosa i Calvell, Joaquim Cabot, Lluís Millet, Pau casals, Gabriel Alomar. El Consell Directiu el componien: Lluís Nicolau d'Olwer, com a President Honorari, Joan Masot i Rodamilans, com a President, Xavier Calderó i Corones i Fèlix Ferrer Mestres, com a Vice-Presidents, Domènec Verdaguer i Padró, Tresorer, Pere Font i Manen[t], Comptador, Ignasi Dalmau i Puig de la Bellacasa, Secretari, Vicens Verdera, Bibliotecari, Santiago Codina i Bertran, Bonaventura Solà i Reig, Joan Coca, Martí Dalmau i Vintró, Vocals, Domènec Verdaguer, Oficial de Secretaria. La primera circular de l'entitat aclaria: "aquest Foment es dedicarà especialment a intensificar l'intercanvi comercial de tots els països de parla catalana amb França a propagar llurs bellesas per tal de canalitzar-hi el turisme i a orientar i estimular els nostres compatriotes que arribin a aquesta Capital [...]. L'objectiu cabdal serà el de coordinar els valors i els esforços dispersats i quelcom ignorats a dintre mateix, per tal de conèixer les coses de Catalunya i de les terres germanes [...]". Cf.: *Foment...*, París, març 1931[BPS-Barcelona. Lligall 905. AHN-SGC]. L'article primer de l'entitat afirma que "es constitueix una Entitat destinada a vetllar pels interessos morals i materials dels catalans, valencians i mallorquins residents a França amb caràcter d'organisme d epropaganda al servei de Catalunya, València i Mallorca [...] El Foment Català estarà domiciliat a París i tindrà com a llengua oficial la catalana". L'article segon constatava que [Foment] procurarà a més fer una constant difusió i propaganda de tots els atractius de la Catalunya [G]ran, establirà cursos de llengua catalana i de llengua francesa, organitzarà conferències i actes públics, mantindrà relacions íntimes i constants amb els organismes oficials i amb les principals corporacions de les terres catalanes i posarà tot el seu esforç pels mitjans que les circumstàncies de cada moment aconsellin a fer que la Patria Catalana sigui coneguda, estimada i respectada". [Arxiu Jordi Verrié]. Una vinculació d'aquesta entitat amb l'ensenyament de la llengua per part de l'Associació Protectora, a Lluís DURAN: *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de L'Ensenyança Catalana*, Afers, Catarroja-Barcelona, 1997, p. 164. Pel que fa a la col·laboració a "Mundo Gráfico" Infra epígraf 2.1.7.

de 1934 formà part de la Comissió Permanent de Cultura[438], o en el debat sobre una "universitat verament popular", organitzat per l'Ateneu Enciclopèdic Popular[439].

Pel que fa a elaboració ideològica, la tasca política estrictament republicana, en un període de transició entre el debat constitucional espanyol i l'aprovació de l'Estatut de Núria l'agost de 1931, es compendia a *Catalunya i La República* (1931), on, a més de tractar aspectes com la concepció federal interior i entre nacions, i la distinció política entre nació i regió en el context federal -"l'establiment constitucional de l'Autonomia"[440] i el Pacte de Sant Sebastià[441]-, Rovira hi ofereix un aplec de textos programàtics federals des de 1873 fins a 1928. Aquest assaig, doncs, és una sitematització política de la ideologia nacional que Rovira havia establert tant en la primera etapa de la Unió Federal (concepte d'autonomia federativa) com en l'etapa d'Acció Catalana (diferenciació entre federació entre nacions i federació entre regions, així com la incompatibilitat de federar nacions i regions). Per aquesta raó Rovira divulgava el sentit de la reivindicació dels drets nacionals en un doble sentit. D'una banda, recórrer la història moderna i contemporània més immediata per a mostrar la força estratègica

---

[438] Alexandre GALÍ: *Història...*Llibre XV. *Serveis Tècnico-administratius*, Barcelona 1985, pp.33-47. I Isamel PITARCH: *Parlament de Catalunya. L'Obra legislativa 1932-1939*, Publicacions del Parlament de Catalunya, Barcelona, 1981, p. 29.

[439] Cf. fulletó de la "Secció d'Excursions de l'Ateneu Enciclopèdic Popular" (Maig del 1936). Hi anunciava la col·laboració de Ventura Gassol, Emili Mira, Antoni M. Sbert, Joaquim Xirau, Antoni Trias i Pujol, August Pi i Sunyer, Jaume Serra i Hunter i Carles Pi i Sunyer (IMHB). A. BLADÉ i DESUMVILA: *Op. cit.*, pp. 373-374.

[440] El capítol sobre "l'establiment constitucional de l'autonomia de Catalunya, *Op. Cit.*, pp. 27-76 és pràctiment una reproducció de la conferència homònima que Rovira va pronunciar a l'ateneu Barcelonès el 29-IV-1931 i que va ser divulgada en fulletó a càrrec del "Centre Catalanista Republicà" de Tarragona [arxiu Estela. Tarrgona). La significació d'aquesta conferència rau a establir un pla de treball davant el procés constituent espanyol per a fixar uns conceptes polítics sobres els quals s'ha de basar un Estat autònom que res no té a veure amb el principi ordenador regional estatal: "En aquesta qüestió, nosaltres hem de demostrar que la Catalunya nostra no és una pàl·lida regió, sinó una ànima viva, un poble amb plena vitalitat". El principi que articula tot el raonament és la definició de l'organització territorial des de cada entitat amb capacitat de decisió lliure envers les atribucions que ha d'atorgar a l'estat i les competències interiors (=la futura Constitució Interior) que en cap cas són qüestinades per l'entitat estatal: "no solament les Constitucions federals senyalen la sobirania dels Estats particulars o federats, sinó que en totes aquelles matèries sobre les quals no es diu res en la Constitució general, la sobirania pertany als dits Estats". Aquest era, doncs, "el concepte de la sobirania dels Estats dins el federalisme". La reproducció de la conferència també va ser divulgada a "La Nau", 30-IV-1931.

[441] Rovira i Virgili va reflexionar sobre el procés de negociació entre els partits catalans, espanyol i gallecs, emfasitzant les propostes d'Acció Republicana: establiment d'un règim provisional a l'estat espanyol amb l'establiment provisional de l'autonomia catalana, assegurar la viabilitat d"un moviment de caràcter revolucionari" per a concretar la intervenció d'Acció Republicana i impedir el contacte amb el Partit Radical de Lerroux, "i això no pas per qüestions de personalisme, sinó per raons de confiança i de decència". Però allò a remarcar del document de Rovira era la constatació de la indefinició política del Pacte davant la qüestió catalana: "El pacte de Sant Sebastià no determinava quin règim hi hauria al nostre poble des de la caiguda de la monarquia fins a la reunió de les Constituents de la República. D'aquesta falla vingué el conflicte dels primers dies de la República Catalana proclamada per Francesc Macià". Cf.: *La Reunió de Sant Sebastián*, "Ressorgiment", abril de 1950. Es tracta de la reproducció de l'article que Rovira va escriure l'abril de 1949 per a "La Humanitat. La justificació de la reedició venia donada pel "seu interès i a fi de refrescar la memòria d'aquells que hagin oblidat els antecedents de la proclmació de la República a Catalunya i a Espanya, el transcrivim en el dinovè aniversari d'aquella gesta estrènua duta a terme per Francesc Macià el dia 14 d'abril del 1931". Per al context d'auge republicà i catalanista previ al Pacte de Sant Sebastià: Eduardo de GUZMÁN: *1930 Historia política de un año decisivo*, Ed. Tebas. Madrid 1973, p.p. 317-318.

de les aportacions de la Solidaritat Catalana, que no tan sols s'hauria establir el 1906, sinó que tindria conseqüències en la consecució de la Mancomunitat i en la reivindicació de l'autonomia no-nada de 1919. Però, segonament, la vinculació entre Catalunya i la República tenia com a rerafons una síntesi de la reciprocitat entre solidaritat nacional i solidaritat republicana. Un tipus d'acord nacional que s'havia d'especificar en l'elaboració d'un Estatut d'Autonomia, el contingut del qual havia de recollir els principis autodeterministes de Wilson i de Pi i Margall. Aquest passatge era, doncs, clau a l'hora de determinar el contingut nacional d'aquesta carta que, de nou, no tenia res a veure amb els principis d'una autonomia regionalitzadora. I aquesta era la conseqüència que calia derivar del Pacte de Sant Sebastià: "Aquest alt principi modern de l'auto-determinació en temps de la gran guerra sentat per Wilson, és en el fons el mateix principi del pacte que Pi i Margall va posar en el seu ideari. Entre el "pacte de Pi i Margall i l"auto-determinació" de Wilson no hi ha cap diferència essencial; és la força de la voluntat popular enquadrant els fets històrics i polítics. Ara, és per Catalunya, el moment de l'auto-determinació". Restava clar que el suport social a l'autonomia era el que havia de determinar una legitimitat que per a Rovira havia de ser "inviolable", en el moment d'establir "les relacions entre el nostre poble amb l'Estat central"[442]. Una legitimitat que es concretava amb la incorporació de la classe obrera a través de la pedagogia del sindicalisme nacional. D'altra banda, aquesta nova hegemonia republicana havia d'aclarir la voluntat federalitzadora de l'estat espanyol, "perquè jo us dic -diu Rovira- que si aquest dret nostre a la llibertat parcial ens és negat, aleshores hauria arribat per Catalunya l'hora de reivindicar la llibertat total"[443].

Catalunya..., d'altra banda, va ser interpretada -favorablement pel seu caràcter estratègic- a l'exili americà per Joan Torrendell com a la convergència de la "independència pairal" i "la convivència cordial amb la resta de la Península", en un context -com a continuïtat, segons Rovira, de la manca de consciència nacional- on "l'admirable historiador no s'amaga de reconèixer que el nostre poble sent més aviat el republicanisme que la catalanitat [...]. Cal, doncs, que el catalanisme perseveri en l'esforç de la seva missió", car "molts han cregut que, constituïda la Generalitat i establerta la federació amb totes les seves

---

[442] *Al Foment Autonomista Català. "La Nova Solidaritat catalana i republicana"*, "La Nau",18-V-1931.

[443] Aquesta reflexió va ser feta en la commemoració de l'onze de setembre, preveient una activació del nacionalisme republicà espanyol, contra el qual "nosaltres, els catalans, hem d'estar disposats a defensar ensems les llibertats republicanes d'Espanya i les institucions autonomistes de Catalunya". Però allò més central a destacar és la identificació entre llibertats republicanes i crisi del model borbònic: "Avui, en celebrar la diada de l'onze de setembre, tenim a l'abast de la mà la victòria de l'esperit de Catalunya. Per la seva renaixença espiritual, Catalunya ha triomfat. Hem vist com l'obra assimilista dels funcionaris de Castella s'ha clivellat". Cf.: *"L'onze de setembre de 1714". La Conferència d'Antoni Rovira i Virgili al Centre Autonomista de Dependents*, "La Nau", 11-IX-1931. De nou les reflexions historicistes servien per projectar l'imaginari col·lectiu davant qüestions polítiques d'actualitat. La història per Rovira, no era pas erudició, sinó activació de consciències.

conseqüències -si això s'aconsegueix- hauria arribat l'hora de llicenciar l'exèrcit catalanista". Torrendell emfasitza el caient republicà espanyol: "Els demòcrates es declaren més amants de la llibertat de l'home que de l'autonomia col·lectiva. Avantposen el dret individual a la sobirania ciutadana. Exigeixen l'apaivagament del catalanisme davant l'empenta republicana". Allò destacable per al comentador és que Rovira -davant "símptomes hi ha que inclinen a sospitar una resistència espanyolista a l'Estatut català"- s'adscriu a la solució -en l'àmbit del federalisme nacional rovirià- d'"obtenir la facultat de que els pobles peninsulars puguin constituir-se en Estats autònoms sense haver d'esperar la federació total; fórmula pràctica anàloga a la de les mancomunitats". Torrendell conclou que Rovira "exposa la conveniència de seguir el camí més pràctic per obtenir la suprema aspiració nacional, sense necessitat d'entossudir-se en solucions plenes d'esculls", tenint en compte que "a la península hi ha més anticatalanistes que antirepublicans". En conseqüència, l'assaig de Rovira "ofereix una visió acabada de la teoria federal i de la posició actual de Catalunya davant d'una Espanya de reduïda comprensió, inflada de conceptes falsos, apassionada i recelosa. Temo que haurem de fer un altre esforç per espantar els fantasmes de l'espanya castellana"[444]. I en la mateixa línia de Torrendell Rovira també clarificava que calia no identificar estat republicà amb reconeixement dels drets nacionals catalans. L'autonomia és un mitjà però no pas un fi[445].

Però a més d'establir aquest tipus d'orientacions ideològiques aplicades a un context polític concret, Rovira aprofundeix en línies de treball anterior. En l'aspecte teòric destaquen en aquesta etapa fonamentacions ideològiques dels drets polítics del país redactades el 1932 en assaigs com *El Principi de les Nacionalitats* (nova edició corregida d'*El Nacionalisme* de 1916)[446] i *La Constitució Interior de Catalunya*. Aquest darrer treball de Rovira era definit

---

[444] *Llibres, Llibres, Llibres!. "Catalunya i La República"/* J [oan] TORRENDELL, "Catalunya", Buenos Aires, juliol, 1931, pp. 2-3. També des de Xile, "Germanor" (gener de 1932) publicava un comentari i una divulgació de l'assaig de Rovira ("Germanor", abril de 1932, pp. 3-5). Pel que fa a la ressenya *Tres llibres i una biografia*, J[osep] M[aria] Pi-Sunyer (pp.13-14) destacava que "dóna una indicació dels camins legals més aptes per arribar, en aquests moments de comprensió a una bona solució del problema de Catalunya".

[445] Rovira exposa una doctrina -articulada al voltant de la constant 'voluntat política'- que mantindrà posteriorment a l'"exili": "ni el triomf de la República ha portat la fi del ha portat la fi del republicanisme, ni el triomf de l'autonomia catalana ha de portar la fi del catalanisme. L'autonomia de Catalunya no serà doncs, la meta del catalanisme, ans bé serà un punt de partida per a la nacionalització de diverses branques de la nostra vida material i espiritual [...]. No ens quedarà ni en el pretext de l'opressió. Serém el que voldrém ésser, i si no arribém ben aviat a totes les realitzacions del nostre ideal, será perqué ens mancará la força interior i no pas perqué la força exterior ens cohibeixi [...]. I el catalanisme triomfant serà simplement, la fisonomia auténtica del nostre poble" (*Catalunya autònoma*, "Germanor", juliol-agost, 1931. Aquest article havia estat reproduït de "La Nau", 28-V-1931).

[446] Isidre MOLAS proposa que el canvi de títol va venir donat per l'auge dels règims feixistes i autoritaris europeus d'entreguerres, que s'apropiaven, també, de la doctrina nacionalista. En canvi, segons Molas, Rovira era partidari del nacionalisme de la llibertat i de la definició liberal de nació basada en la lliure voluntat de decisió de la societat. Cf.: Isidre MOLAS: "Los nacionalismos durante la II República. Una perspectiva comparada" a Justo. G. BERAMENDI/ Ramón MAIZ[comp.] *Op. Cit.*, pp. 15-16. Ramon Arrufat, dirigent d'Estat Català, concloïa una reflexió sobre aquest assaig mostrant les coincidències amb la idea de Rovira de no identificar nacionalisme amb feixisme. Però allò més remarcable és la concepció que Arrufat tenia de Rovira,

com a resposta de "català íntegrament nacional, de demòcrata i d'estudiós de les qüestions més apassionants de la constitució interior de Catalunya", que de les institucions històriques n'havia d'imitar "l'esperit liberal i democràtic"[447]. També l'assaig era observat des de la viabilitat de l'"estructuració de Catalunya segons las seva constitució interna"[448], atès que se centra en la legitimació constitucional dels drets polítics de Catalunya tal com es concretava en la idea de la constitució interior en el període 1932-1933[449]: com a exponent de la sobirania nacional en clau de vindicar la voluntat política: "La nació existeix plenament quan té consciència de la personalitat pròpia. Però el fet de consciència és intern. Perquè la Nació s'afirmi, cal un factor trascendent, susceptible de manifestació exterior; i aquest és la voluntat [...] Europa ha vist, en l'època contemporània, la resurreció de les nacions caigudes. Caure no és morir. Un poble no mor, si conserva l'ànima, per caigut, colgat o esquarterat que sigui el seu cos, la seva estructura estatal i política. No hi ha altra mort, per als pobles, sinó la de l'ànima. I les ànimes vives de les nacions caigudes o trossejades tornen, arribat el moment, a ajuntar-se amb el cos redreçat i rejovenit".

A la base, però, persistia el debat sobre els processos de construcció política[450] i el grau de consciència nacional dels catalans, que Rovira divulgava a través de síntesis sobre història de Catalunya[451]. En aquest sentit Rovira oferí al Centre de Lectura de Reus dues conferències en el marc del debat per l'aprovació de l'Estatut de 1932[452]: *Catalunya i*

"una de les primeres figures del nostre poble i un dels que ha treballat més per a donar-li una personalitat política, Catalunya en fora". Arrufat també coincidia amb Rovira en la tasca central d "catalanitzar Catalunya". Cf: *Coincidència/* Ramon DE LES BORGES [pseud. De Ramon ARRUFAT], "Estat Català", núm. 11, 14-IV-1932.

[447] *Els llibres nous/* Domènec GUANSÉ, "La Publicitat", 15-XII-1932.

[448] "L'Opinió", 4-IV-1933, p. 7 .

[449] Rovira va ser ponent de la comissió per a l'Estatut Interior amb Joan Casanoves o Humbert Torres, Joaquim de CAMPS i ARBOIX: *El Parlament...*, p.76. La ponència completa ebcarregada de la redacció de l'esatut Interior era: Serra Hunter, J. Casanoves, Rovira i Virgili, Joan Tauler, Josep Andreu, A. Dot i Arxé, Carles Gerhard, Rouret Callol, Soler i Pla i Soler i Bru. Cf.: Fèlix CUCURULL: *Panoràmica...*[V], p.429.

[450] Per exemple, al llarg dels mesos d'octubre, novembre i desembre té lloc a l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera d'Igualada un cicle de conferències amb els següents ponents: Joaquim Maurin ("L'hora"), Maurici Serrahima ("El Matí), Àngel Samblancat ("El Diluvio"), F. Pujol i Algueró (Centre Excursionista de Catalunya), Josep Escofet ("La Vanguardia", Joan Peiró ("Solidaridad Obrera"), F. Valls i Taberner ("La Veu de Catalunya") i Antoni Rovira i Virgili ("La Nau"). Rovirà parlà el dia 7-XII-1931 sobre "La Catalunya autònoma".

[451] Un exemple és la conferència que imparteix a L'Escola del Treball sobre "Història política de Catalunya". Es tracta d'una síntesi d'història medieval, moderna i contemporània (fins als orígens de la Renaixença) per a destacar les continuïtats i discontinïtats de la consciència nacional. Cf.: "La Nau", 6-XI-1931. Pel que fa al marc previ i posterior a les eleccions al Parlament, Rovira va pronunciar les següents conferències amb idèntic objectiu socialitzador: "El ressorgiment del Parlament català" a l'entitat La Falç; "El Parlament de Catalunya en el passat" a l'Escola Normal; a Palestra, sota el cicle "Els Problemes d'ara", Rovira va parlar sobre la Constitució de Catalunya. Vegeu respectivament: "L'Opinió" (7, 10 i 20-XII-1932).

[452] Val a dir que en la conjuntura de debat estatutari a les Corts espanyoles, els articles de Rovira eren un referent per als diputats catalans. És així que l'"Oficina de Madrid" de la Generalitat de Catalunya tramet als diputats de la "minoria catalana" l'article de Rovira publicat a "La Publicitat" el 5-III-1932: *El debat lingüístic a*

la Cambra belga.. J. Massip escrivia en la lletra que acompanyava el text que "per tractar-se, al nostre criteri, d'un punt de vista remarcable en la qüestió del bilingüisme -que ha d'ésser posat a debat en la pròxima discussió de l'Estatut de Catalunya- acompanyem amb la present còpia de l'article que ha publicat el senyor A. Rovira i Virgili en el periòdic "La Publicitat" de Barcelona. Es tracta d'un comentari a la discussió d'aquest mateix tema a la Cambra popular belga, a la qual ha estat presentat un interessant projecte de llei de reforma [...]". L'article de Rovira és significatiu perquè proposa la territorialitat de les llengües en un estat binacional (com en el cas belga), superant la cooficialitat: "[...]. La característica de la nova llei és que marca una neta victòria del principi de l'unilingüisme regional damunt el principi del bilingüisme general [...]. La cooficialitat, entesa com a duplicació de llengües, retrocedeix per a fer lloc a l'oficialitat singular de cada llengua dins el seu territori". Ara, aquesta territorialitat es basa en la concepció espiritual-política (liberal) de nació que depassa i cohesiona els drets individuals -tot reconeixent les minories lingüístiques al si de la nació-: "l'element espacial, geogràfic, inseparable del concepte de nació i més encara del concepte de pàtria, s'imposa així ben justament a l'element personal individual. La nació és un poble amb l'esperit propi damunt la terra pròpia. La pàtria és una terra humanitzada que dona rel i encuny i casi a un poble. Sense terra ni hi ha nació ni pàtria de veres. L' ideal polític del principi de les nacionalitats consisteix precisament en l'edificació d'una estructura estatal damunt l'espai material on ha d'exercir-se la sobirania de la nació [...]. La fórmula bona per als Estats plurilingües no és la de donar iguals drets a les diverses llengües damunt el territori estatal, sinó la de donar a cada llengua la plena senyoria dins el propi domini geogràfic. Si dins aquest domini hi ha minories considerables d'una altra parla, per liberalisme els ha d'ésser reconeguts alguns drets, i per cordialitat els en poden ésser atorgats alguns altres" [Fons Generalitat Republicana 1931-1939. Caixa 531/ 4ANC]. Pel que fa al corrent d'opinió de les associacions republicanes catalanistes de base, la coincidència en la defensa de l'autonomia nacional aprovada en el plebiscit d'agost de 1931 era prou evident. Per exemple, la Joventut Catalanista Repulicana [d'ACR], per mitjà del President (Tomàs Roig i Llop) i el Secretari (Josep M. Casasses) adrecen una lletra a Nicolau D'Olwer (Barcelona, 7-I-1932) per a donar suport a la defensa de l'Estatut de Núria com a procés intermedi del dret a la lliure determinació: "[...] En el nostre parer que els nostres representants no han de reconèixer a ningú el dret de violentar per la força del nombre la voluntat del poble català clarament i repetidament expressada durant els segles d'opressió i d'una manera ben concreta i recent en el referèndum efectuat per a l'aprovació de l'estatut [...]. D'una manera especial ens sembla necessari d'insistir sobre els entrebancs que hom ha volgut establir ben deliberadament per impossibilitar la incorporació d'altres territoris catalans al de l'antic Principat de Catalunya, entrebancs contra els quals els nostres comissionats han de fer constar llur protesta més vehement; ja que intenten barrar d'una manera absoluta el camí que duu a l'assoliment de la unitat catalana, que és i ha d'ésser el desig més viu, el propòsit més ferm i l'ideal més constant dintre el cor de tots els fills de la nostra terra. Si els nostres diputats tenen el sentiment de llur dignitat altíssima de representants de la Nació Catalana, defensaran la seva voluntat independentment de tota altra consideració àdhuc si estan convençuts de la inutilitat immediata de llurs esforços. La cosa pitjor que podria esdevenir-nos és que hom pogués interpretar la nostra actitud com una renúncia als drets nacionals de Catalunya, els quals, com els drets de la personalitat humana, són irrenunciables i d'altra banda independents del nostre voler. Per això entenem, i demanem, ben conscients dels deures que l'hora que ens imposa que, siguin les que siguin les facultats que ens reconeguin les Corts Espanyoles, els representants catalans, tots conjuntament, i d'una manera ben solemne, facin la declaració que l'acceptació per part nostra de l'exercici del drets reconeguts, no representa de cap manera l'abandonament de tots els drets de la nostra nació [...]"[Lligall num. 905. SPSB-AHN-SGC-Salamanca]. Al si del de les entitats catalanistes de base associativa l'Estatut representava "el mínim de les aspiracions de Catalunya" [Lletra de la Joventut d'Esquerra Republicana de Catalunya "La Falç" a Nicolau D'Olwer, Barcelona, 30-I-1932 Lligall, núm. 135...]. Altres entitats com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana reiteraven el suport a l'Estatut refrendat a Núria centralitzat en la sobirania de decisió sobre la cultura: "[...] 1er.- Que l'Associació es dirigeixi a tots els Diputats representants de Catalunya a les Corts de la República d'Espanya, requerint-los a defensar en elles l'Estatut de Catalunya amb la seva plena integralitat tal com el redactà el Parlament de la Generalitat i el votaren els nostres Ajuntaments i el poble en memorable plebiscit, posant de manifest que representa, no ja la totalitat de les aspiracions catalanes, sinó una generosa transacció del nostre ideal per a facilitar la consolidació de la República espanyola. 2on.- Que d'una manera especialíssima s'esforcin a conseguir la subsistència plena dels articles referents i la cultura que l'Estatut reclama com a exclussivament discrecionals del Parlament català [...]" [Lletra de Manuel Folguera i Duran a Nicolau d'Olwer, Barcelona, 26-II-1932. Lligall núm.135]. En la mateixa direcció l'Ateneu Republicà de la Bonanova destacava que s'acordava la resolució de mantenir "sense distinció de partits, el nostre desig de que mantinguin íntegrament l'Estatut de Catalunya, tal com fou redactat per la Generalitat, plebiscitat pels Ajuntaments catalans, i refrendat unànimament pel poble catalá. Aquest estatut [Núria de 1931] és una expressió mínima de la la sobirania que correspon a la Nació Catalana, i no és admissible que ara sigui vexada per aquesta gent qur tot i dient-se fervents autonomistes, com Maura, Melquíades Àlvarez, Royo Vilanova, etra; tracten de destralejar el nostre Estatut. Aprofitem aquesta avinentesa per a reinterar-vos el testimoni de la nostra adhesió, i el nostre desig de que la vostra tasca sigui digna de l'alt prestigi de nostra Pàtria Catalana" [Lletra d'El President (F. Ferrer Pié) i el Secretari (Domènec Vinyas) a Nicolau D'Olwer, Barcelona, març de 1932. Lligall núm. 135...].

l'autonomia (1932) i *La Catalanització general* (1933), on constatà que "sense cultura catalana no hi haurà un poble català. Pretendre la construcció espiritual i material d'un poble no és cap afany regressiu. El nacionalisme no és cap marxa enrera. El que coneix la política mundial no creu que les nacions siguin coses velles; l'Europa nova és un producte dels moviments de caràcter nacional"[453]. Aquesta idealitat de la Catalunya Republicana i popular de Rovira és concretada en compendis divulgatius com la *Història de Catalunya (Tria d'episodis)* [1933], (capítols extrets de "La Mainada" entre 1921 i 1922)[454], que abasten d'ençà de "l'art rupestre" fins a la "Catalunya autònoma", on remembrava novament la figura de Pau Claris: "De la llunyania dels segles arribaven a l'ànima dels catalans els records de dolor i de glòria. I prenia carn de realitat aquell anhel patriòtic que, en anotar tristament la mort de Pau Claris, [...] expressava que prenguessin ànima per haver tingut en llur major aflicció un fill que donà llibertat a la pàtria"[455]. Però també en el recorregut historicopolític de les idees que, segons Rovira, eren vectors de la "Renaixença"[456]. La recepció d'aquesta narració històrica contemplava el vessant pedagògic que es proposava no tan sols entre la joventut -"nois de nou a catorze anys"- sinó que cercava "formar o reformar moltes altres ànimes. Tancades en cossos grans i cepats, hi ha moltes ànimes d'adolescent a Catalunya: d'adolescents sobretot en catalanitat i en catalanisme. Persones que es creuen uns patriotes fervorosos, us parlen un llenguatge que us fa comprendre de seguida que ho ignoren tot de Catalunya. Es pensen o es diuen catalans, però llur pàtria espiritual i intel·lectual és Castella". Era, doncs, un llibre

---

D'altra banda, en aquesta conjuntura, que culmina amb l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de 1932, Rovira adreça una carta de felicitació a Francesc Macià (13-IX-1932): "[...] En aquesta hora de alegria per als catalans, li trameto, amb tota l'efusió de l'ànima, la meva enhorabona i la meva abraçada. Ha quedat ben present en la meva memòria aquella conversa nostra del dia de Sant Jaume al matí, en un moment dificilíssim i anguniós de la tramitació parlamentària de l'estatut. Ara que aquest és ja llei, amb minves, però ben valuós, els catalans hi trobem una compensació a aquelles hores d'inquietut i d'incertes. Ahir al migdia, de tornada d'un viatge a les terres gironines, vaig trobar al Full Oficial el seu emocionat i emocionant parlament per ràdio. I l'al·lusió cordial i elogiosa que vostè em féu, em paga llargament, en el fons del meu esperit, la meva contribució periodística a la defensa de la causa catalana. Aquelles paraules són per a qui, verament, una alta recopensa. No podria jo desitjar-ne de millor. N'estic orgullós. Per Catalunya i per la República, disposi en tot del seu amic que l'admira i l'estima. A. Rovira i Virgili." (*Fons Francesc Macià*. ANC).

[453] Antoni ROVIRA I VIRGILI/Teresa ROVIRA I COMAS: *Conferències al Centre de Lectura de Reus*, Edicions del Centre de Lectura, Reus, 1996, pp. 15-21.En aquest context de conscienciació cultural Rovira homenatjà Pompeu Fabra a l'ocasió del Diccionari General de la Llengua Catalana, constatant que "hem de retre novament homenatge a Pompeu Fabra, patriota i gramàtic, un dels constructors de la nova Catalunya" a *Diccionari General de la Llengua Catalana de Pompeu Fabra. Opinions autògrafes*. Llibreria Catalònia, Barcelona, 1933.

[454] Jordi RUBIÓ i LOIS: "Nota preliminar" a A. ROVIRA I VIRGILI: *Història de Catalunya (Tria d'episodis)*, Editorial Teide, Barcelona, 1978, [s/p].

[455] A. ROVIRA I VIRGILI: *Història de Catalunya (Tria d'episodis)*, L'ocell de Paper, Barcelona , 1933, pp. 131-132. Aquest text era una referència bibliogràfica en els certàmens de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Cf: "Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Comissió Delegada a Reus. IV Concurs Infantil", Reus, 7-V-1936.

[456] Per exemple, la conferència (en el context de commemorar-se dos anys de la creació d'ERC) a la societat Atenea de Figueres anunciada per al disset de març: *La Renaixença política de Catalunya. Almirall, Pi i Margall, Prat de la Riba* ("Empordà Federal", 11-III-1933).

escolar aparegut davant la mancança de l'ensenyament d'història del país a les escoles, i que tenia, de retop, una conseqüència sobre l'educació del caràcter, en contraposició de l'ensenyament espanyol: "No solament és en les gramàtiques oficials on es repeteix que l'únic idioma de la península és el castellà, del qual els altres peninsulars són dialectes, ans és de tots els manuals d'història on el nostre esperit hi és curiosament bandejat. Totes les grans gestes que ens hi ensenyaren eren episodis relacionats només amb la història de Castella, o que hi esdevenien.[...] Però cap català no sabia qui era un don Jaume el Conqueridor, o un Roger de Llúria o un Roger de Flor [...]. El caràcter d'un castellà, per comparació sobretot amb el nostre, és orgullós, despectiu. Arriba de vegades, en aquest tarannà, a la niciesa. El nostre, al seu costat, és casolà, encongit, arriba sovint, a la timidesa i a la humilitat [...]. Aquest concepte tan diferent que tenen castellans i catalans dels respectius països -els uns d'una hiperbòlica grandesa, els altres d'una estargida mediocritat-per força havia d'influir en llurs relacions. Als primers els havia de semblar natural de manar. Castella ha manat sempre. Els altres, en canvi, en veure's tan petits, tan infeliços, s'havien de decantar a cedir fàcilment els ressorts de govern, a fer de comparses en totes les cavalcades més o menys glorioses, més o menys grotesques, i a pagar, sovint, els plats trencats. Per fer reaccionar els catalans contra aquesta actitud humiliant, contra aquest plec diria, del nostre esperit, no hi ha sinó un recurs: ensenyar-los la pròpia grandesa, fer-los veure que no en tot hem estat els darrers i que en alguns aspectes de la civilització hem anat davant de tothom [...]. Aquesta brillant cavalcada a través de la nostra història, que ara ens ofereix Rovira i Virgili amb el seu nou llibre, pot ajudar per això molt al retrobament de la nostra grandesa i al redreçament del nostre caràcter"[457].

Rovira destacà també en intervencions al Parlament de Catalunya, en aspectes determinants com la redacció de la Constitució Interior[458] i el conflicte rabassaire. Per Rovira el fet de la política parlamentària tenia una dimensió ètica. I, per tant, calia una confluència dels debats parlamentaris amb l'orientació de la societat. Ara, aquesta concepció tractava de ser aconduïda a través del vessant moral del fet nacional: "[...] En l'opressió, en la servitud, hi ha un factor de plebeisme, factor que només pot ser contrarestat, en els homes i en els pobles, per una constant i invencible esperança interna. En tot recobrament nacional promou un redreçament de dignitat, un guany en la noblesa de l'ànima, un ascens en el nivell moral i intel·lectual [...]. El deure interior i la pressió exterior ens exigeixen ensems de prestigiar

[457] *La Història i el caràcter*/ Domènec GUANSÉ, "La Rambla", 29-I-1934, p. 2.

[458] La Comissió encarregada de redactar l'esborrany de l'Estatut o Constitució Interior va ser: Jaume Serra Hunter, Joan Casanoves, Antoni Rovira i Virgili, Joan Tauler, Josep Andreu i Abelló, Antoni Dot i Arxé, Carles Gerhard, Martí Rouret, Joan Soler i Pla i Joan Soler i Bru. *Parlament de Catalunya...*, Vol. III, 25-V-1933, p. 1572. Una valoració de l'Estatut Interior en el context de l'obra legislativa del govern a Josep ANDREU ABELLÓ: *L'Obra Legislativa del Parlament*, "L'Avenç", 23,..., p. 37.

adequadament la política catalana i de tonificar-la en tots els sentits. Qualsevulga que fos.-[...]- que no sentís aquesta exigència, mostraria la seva inferioritat cívica i cauria en greu mancament"[459]. Aquestes reflexions eren prèvies al necessari enfortiment del govern parlamentari de l'Esquerra, en un marc de crisi interna i institucional. Així Rovira serà un dels integrants en la constitució del Centre Catalanista d'Esquerra, fundat el març de 1933, amb l'objectiu de bastir un enfortiment quant a idees i orientacions d'Esquerra. Segons el propi Rovira, tenia la concepció de la "persistència de les orientacions, de la realització successiva del programes de partit que responen a les necessitats i a la voluntat del poble"[460]. Era una idea semblant a la que va aconduir a l'organització de la Fundació Valentí Almirall en un procés de constitució d'una primera esquerra republicana. Encara que, en aquest cas, la fundació d'aquest organització era posterior i, en certa mesura, una conseqüència de l'esmentada crisi de govern de gener de 1933. Aquest propòsit es produïa en una polarització Esquerra/Lliga. Mentre aquesta es desmarcava d'una idealitat nacional, Esquerra, "els catalanistes d'esquerra", hegemonitzava una idea de país i de societat representativa de la majoria social. És a dir, entenia la nació com a fet social[461].

Aquestes intervencions en polítiques concretes, com ara el debat sobre l'Estatut Interior, venien definides per una evolució en l'estratègia del catalanisme mateix. Per Rovira hom havia passat "*del periodo de propaganda y de protesta*" al "*periodo constitutivo*". I alhora esbossava l'orientació hegemònica del catalanisme d'esquerres ja que "*he aquí que los constructores de la Cataluña autónoma no son los hombres del catalanismo tradicional ni los del viejo republicanismo, sino los del partido de Esquerra Republicana que ha sabido fundir en un solo ideal popular las aspiraciones catalanistas y las tendencias democráticas* [...]. *El catalanismo triunfa* [...] *pero triunfa en su matiz liberal, democrático e izquierdista*". Així, institucionalment i política: "*La organización de la Generalitat no responde a los principios del catalanismo histórico*" sinó a "*los principios del catalanismo republicano*". Tant el projecte de l'Estatut Interior, com l'orientació d'aquest nou catalanisme era, per tant, "*un triunfo del principio de libertad en su doble aspecto individual y colectivo*", fins al punt que "*un izquierdista español que se pronuncie contra este catalanismo obedecerá a un sentimiento anticatalán no a un sentimiento liberal*". Per Rovira aquest programa nacional republicà orientat cap a la Constitució Interior sintetitzava, probablement per recuperar el símbol nacionalitari que Prat representava en la Lliga Catalana, tant la "*personalidad nacional*

[459] *Catalunya autònoma. El to de la política catalana*, "La Publicitat", 9-XII-1932.

[460] Cf. *La democràcia catalana. Una nova Associació d'Esquerra Catalana*/ARV, "La Rambla. Esport...", 13-II-1933. Per a la constitució del centre, "La Rambla...", 27-III-1933, p. 5. La presidència l'ocupà Jaume Serra Hunter. Rovira en va ser vocal.

[461] *Un homenatge merescut. Francesc Layret*/ A. ROVIRA I VIRGILI, "La Humanitat", 23-VI-1933.

formulada por Prat de la Riba" com "*el federalismo izquierdista formulado por Pi i Margall*"[462]. Cal tenir en compte, però, que el debat de la Carta que definia la sobirania interior del país no tenia res a veure, segons Rovira, amb la Mancomunitat: "No som, com en temps de la Mancomunitat, quatre províncies que fan una Federació"[463].

El procés d'aprovació de l'Estatut Interior coronava els dos primers anys republicans al país. Rovira n'extreia dues conclusions. Primer, que encara existia una inèrcia unitarista espanyola i que, per tant, el grau de desenvolupament d'autogovern depenia sempre del grau de consciència nacional: "Sense una Catalunya molt forta en la seva consciència nacional i en la seva voluntat d'autonomia, podríem sofrir les conseqüències d'una mena d'unitarisme republicà". I, per tant, una estructuració del nivell de pertinença era aprofundir en la consciència històrica. En segon lloc, es vinculava aquest grau d'autonomia al triomf de les esquerres espanyoles: "cal que governin les esquerres a Espanya per a conservar-la i eixamplar-la [l'autonomia]"[464]. Aquesta visió s'estructurava mentre Rovira feia balanç dels dos primers anys republicans al Principat. Hi manifestava el guany en catalanitat, el protagonisme de les esquerres enfront de la Lliga i la concepció que el grau d'autonomia era un pas previ a la constitució d'una segona República Catalana. Val a dir que aquesta concepció gradualista serà una constant, com veurem, en la seva participació al govern de la Generalitat a l'exili. El 1933 Rovira establia: "El veritable període constructiu que els homes de la Lliga només pogueren assajar, és el d'ara, és el que ha obert el catalanisme republicà i esquerrista [...]. Vindrà un 14 d'abril en el qual prodrem celebrar l'assoliment de les llibertats que ara manquen, la història plena de la voluntat del nostre poble"[465]. És clar, tanmateix, que aquest projecte cobrava la seva singularitat en el resultat de les eleccions legislatives espanyoles del 19 de novembre de 1933, quan Rovira dissenya una oposició -esbossant també una anàlisi del significat europeu del plebiscit en el context d'emergència del feixisme i el populisme en oposició a la "democràcia liberal i social"[466]- entre la cultura política espanyola i la catalana: "[...] Les eleccions d'ahir [19-XI-1933] ens mostren de la següent manera la present situació de la República: una Castella que es gira altra vegada cap al dretisme, i una Catalunya incommoviblement esquerrista [...]. La batalla continua. I ara entra en una fase acarnissada i decisiva. Els catalans hem de sostenir aquesta batalla en dos fronts alhora: el de

[462] *El Catalanismo que triunfa*, "El Sol", 27-III-1933.

[463] *Parlament de Catalunya...*, Vol.I 28-II-1933, p. 429.

[464] Aquestes opinions de Rovira formen part d'una entrevista col·lectiva amb els polítics Carles Pi i Sunyer, Joan Comorera, Joan Ventosa i Calvell i Nicolau d'Olwer, "La Rambla. Esport i ciutadania", 10-IV-1933.

[465] *1931-1933. El bienni republicà a Catalunya*, "La Rambla. Esport i ciutadania", 17-IV-1933.

[466] *El valor internacional de les eleccions d'avui*, "La Humanitat", 19-XI-1933.

l'esquerrisme i el del catalanisme. Hem de pensar que el primer cop de la reacció dretista seria contra nosaltres, que som odiats per ella doblement com a republicans i com a catalans"[467]. Era un marc que, dominat per la dreta espanyola radicalcedista, requeria la unitat del catalanisme d'esquerres com a estratègia de resposta a l'hegemonia de la dreta populista espanyola. La legitimitat transformadora del catalanisme era un exponent de la contribució a la modernitat política i, per tant, requeria d'aquest moviment una hegemonia enfront de la conjuntura dretista: "Ningú que hagi viscut la política catalana de finals del segle passat ençà, que en conegui el curs i els episodis, no podrà dubtar que el catalanisme n'ha estat el motor, la força que explícitament i implícitament ha decidit tots els esdeveniments [...]. Les dretes monàrquiques i no monàrquiques han estat els enemics irreductibles de l'Estatut, i continuen essent-ho; si qualsevol força catalana s'hi alia [=Lliga Catalana], és que posa altres interessos per damunt del catalanisme [...]. Com a catalanistes, doncs, hem de defensar la República i treballar per la victòria de l'esquerrisme, que si ens ha ajudat a conquistar la llibertat, ell i ningú més sinó ell ens ajudarà a consolidar-la"[468]

Però allò que va caracteritzar aquest primer terç republicà va ser l'aprovació de l'Estatut Interior (com a delegació de l'estatut d'autonomia i com a referent del "liberalisme i de la democràcia")[469] que Rovira equiparava a la sobirania pròpia del país: "[era] una llei que constitueix políticament el nostre poble en tota l'àmplia zona de competència que li queda lliure"[470]. Aquest dictamen era comparat per Rovira amb d'altres episodis en què hi hagué actes de sobirania com la República de Pau Claris, però aclareix que aquell "era una claror de posta, i aquest [Estatut Interior] és una claror d'aurora. Allò era una resta de llibertat; això és un inici de llibertat". La Constitució o Estatut interior era una base d'estructuració política que calia acréixer en el procés del "recobrament de la personalitat de Catalunya", caracteritzat per l'exercici de "sobirania" del poble català. Ara, allò que continuava marcant el problema de fons era que aquesta carta constitucional depenia del grau de consciència nacional de la societat: "és a l'ànima nostra, més que no pas en les lleis, on els catalans hem de voler la

---

[467] *La significació de les eleccions d'ahir*, "La Rambla. Esport ...", 20-XI-1933. Una interpretació dels resultats elctorals en aquesta direcció també la va efectuar en l'editorial [sense títol] de "La Humanitat" (21-XI-1933). La idea de Rovira era que l'enfortiment de l'Esquerra Republicana significava que Catalunya es constituïa en una "ciutadella del republicanisme i de l'autonomisme", fet que requeria alhora traslladar aquest esperit al conjunt dels republicans espanyols, "amb els patriotes bascos i gallecs", ja ben forts els primers i encara febles els segons. Catalunya ha d'ésser l'eix de la renovació peninsular. Si aquesta renovació fracassés -i això no seria pas per culpa nostra- totes les energies dels catalans s'aplicarien a fer completa i segura la plena llibertat de la nostra pàtria". Era una premonició del que passaria el sis d'octubre de 1934.

[468] *L'esquerrisme i la catalanitat*, "L'Opinió", 11-I-1934.

[469] *El diputat al Parlament de Catalunya, senyor Rovira i Virgili, dissertà sobre l'Estatut* ["Valor i eficàcia de l'Estatut"], "La Humanitat", 12-V-1933.

[470] *Catalunya autònoma. El valor de l'Estatut Interior*, "L'Opinió", 20-I-1933.

plenitud nacional"[471]. Al mateix temps, la Constitució Interior, "liberal, moderna i democràtica", representava l'ideal de la Catalunya d'esquerres enfront de la política de la Lliga. I aquest context havia de servir per prevenir la política del país de "viaranys antidemocràtics". Rovira era conscient, doncs, que l'ofensiva de la dreta a Espanya possibilitava que fos Catalunya la defensora de la República, "fins a fer la gran República federal que ens ha de fer més lliures com a poble"[472].

Ara bé, simultàniament a les anàlisis polítiques, Rovira divulgava episodis de la història social moderna dels catalans com el compromís de Casp[473] i l'onze de setembre[474] tot concretant el programa d'aprofundiment en la consciència de pertinença i extraient-ne el

---

[471] *El Parlament Català ha enllestit l'Estatut Interior*, "La Rambla. Esport...", 15-V-1933. En un sentit coincident en remarcar la determinació de la consciència nacional amb l'efectivitat de l'Estatut Interior, Rovira assenyalava: "Ara que hem arribat a la gran claror, després de passar per l'ombra freda de la decadència i per la lenta aurora de la renaixença, cada català nacional ha de fer, davant la pròpia ànima, un jurament de fidelitat i de fermesa. Cada català nacional ha de jurar que mai no retrocedirà, i que mai no s'aturarà en la marxa cap endavant [...]. Que s'enforteixi aviat i de pressa l'ànima nacional d'aquesta Catalunya que ja té novament la seva Constitució política [referint-se a la Constitució de l'època medieval i moderna]. Cf.: *Inicis de la llibertat. La Cosntitució Catalana*, "La Humanitat", 25-V-1933.

[472] *Conferències de Farreras i Duran* ["El problema econòmic de la Catalunya autònoma"] *i de Rovira i Virgili* ["L'actual moment polític i social de Catalunya"] *a[l] [Centre d'Esquerra Republicana] de l'Arbós*, "La Humanitat", 25-IV-1933. Per a la divulgació de la Constitució Interior Cf.: conferència de Rovira i Virgili: *L'Estatut Interior de Catalunya* al Centre Catalanista d'Esquerra Republicana el 10-VI-1933, "La Humanitat" 8-VI-1933.

[473] La projecció del paper arbitrari de la Generalitat moderna en el context de la Generalitat republicana quant a la qüestió agrària i el factor lingüístic com a senyal de la vivència del fet espiritual encara que existeixi una opressió material a *El Compromís de Casp. Conferència del diputat senyor A. Rovira i Virgili* [a l'Avenç Obre Català de Sant Andreu], "La Humanitat", 24-V-1933. En el mateix sentit actualitzador, quant a Jaume el Dissortat: *Avui fa 500 anys. La fi del comte d'Urgell*, "La Humanitat", 1-VI-1933: "Jaume d'Urgell fou vençut, com vençuda fou Catalunya; fou malaurat, com malaurada fou Catalunya. De la caiguda d'aquell príncep català n'hem de treure lliçons els catalans d'ara, per evitar les recaigudes en els errors vells i els pecats contra l'esperit -en aquest cas l'esperit nacional-, que són els pitjors pecats dels homes i dels pobles".

[474] Rovira va prendre part, com a exemple, en actes de divulgació dels fets de l'onze de setembre, a les envistes de l'aprovació de l'estaut d'autonomia per part de les corts espanyoles, a Torroella de Montgrí i a Girona. Per als prolegòmens de les conferències, proposant Rovira per part del Foment Catalanista Republicà de Girona: "Vibració. Setmanari Catalanista Republicà", 3-IX-1932. Rovira hi era definit com "el benemèrit escriptor patriota i historiador memorable". En aquestes conferències exposà el procés de decadència de la societat catalana d'ençà del Compomís de Casp; alhora que remarcava els processos polítics de ressorgiment. Amb tot, cal destacar dues característiques: la concepció progressiva de la història i la lleialtat lingüística per part de les classes populars: "Hi ha el prejudici que la història són coses velles i mortes, però la generació nostra ha tingut el privilegi de veure un dels moments més vius de la nostra història. Hem vist una Europa Nova, una Espanya nova, una Catalunya nova. Aquests quinze anys passats valen més que segles per a Europa, Espanya i Catalunya; sembla que siguem al segle XXI [...]. Fou la llengua traïda per tots, menys pel poble, la que produí l'enfonsament de Catalunya. La majoria d'escriptors del segle XVI, Mompard i Feliu de la Penya , quan amb l'espasa lluitaven contra els reis castellans, escrivien en llengua castellana, i Dalmases, ambaixador de Catalunya a Europa també escrivia en castellà mentre defensava Catalunya amb la seva diplomàcia. Catalunya ha d'ésser Catalunya per la seva llengua. La terra nostra és petita amb els seus cinc milions d'habitants. El que no ho tenim en extensió podem tenir-ho en intensitat, en altitud i en profunditat; podem caminar-hi fins al final. Els homes del 1714 estan venjats plenament. Aquella monaquia que destruí les llibertats catalanes ha trobat per mans catalanes la seva mortalla". Vegeu sobre aquetes conferències, "L'Autonomista" (Girona,14-IX-1932). Per als comentaris en la premsa del Partit Catalanista Republicà, "Vibració" (Girona, 17-IX-1932), destacant que Rovira és "la consciència viva de Catalunya". A l'exili les reflexions sobre els fets de l'onze de setmbre eren un lloc comú per a Rovira. Aquests fets eren projectats sobre la conjuntura política del partit d'ERC i sobre el conjunt nacional pel que fa a la voluntat de projectar la consciència nacional. Cf.: *11 de setmbre de 1714. L'apel·lació a l'avenir* i *Significació històrica de l'Onze de Setembre* ("La Humanitat", 74, 11-IX -1947 i núm., 97, 17-IX-1948).

significat polític. També elaborava reflexions sobre les vinculacions entre Catalunya i Europa, superant el tòpic del provincialisme, a través d'aportacions d'intel·lectuals -en el camí de la "Confederació universal"- com Alexandre Deulofeu[475] i debats polítics del moment com s'esdevingué en l'avinentesa de la Llei de Contractes de Conreu[476], en els esdeveniments dels fets d'octubre i en l'anul·lació per part de la coalició radical-cedista espanyola dels atributs autonòmics: "Ací hi ha Catalunya. Doneu-li, en l'aspecte polític o històric o científic, el caràcter que vulgueu. El fet és que Catalunya existeix, i viu i perdura. Per això ningú no pretén avui que la Generalitat creada l'any 1931 mori com la Mancomunitat creada l'any 1914. Els qui actualment treballen, segons sembla, en conjuminar un règim d'interinitat asseguren que llur feina és la d'un simple i provisional redreç"[477].

Era una opinió que també implícitament desacreditava el posicionament de Cambó sobre quins eren els veritables republicans a Catalunya i acordava que ho eren els lerrouxistes. Per a Rovira la identificació era del tot desvirtuada: "La tradició republicana del nostre poble ve de molt abans de la famosa instal·lació d'Alexandre Lerroux i Barcia a Barcelona. El lerrouxisme, a casa nostra, mai no ha tingut cap caràcter tradicional. Al contrari: ha tingut el caràcter d'una influència exòtica. El republicanisme federalista sí que es tradicional a Catalunya. El republicanisme lerrouxista no ho és, ni ho ha estat".[478]

---

[475] "Pròleg"/A. ROVIRA i VIRGILI a Alexandre DEULOFEU: *Catalunya i L'Europa Futura*, Llibreria Catalònia, 1934. "Un dels encerts de l'autor [Deulofeu] és el de situar la qüestió de Catalunya en el pla europeu i mundial. Amb això aporta una prova més del caràcter universal de la nació i del valor internacional de les causes patriòtiques. Els esperits localistes i reclosos, els endarrerits i els isolats, no són pas els catalans nacionals. La Catalunya-nació és un factor de la unitat moral d'Europa. La Catalunya-província (o la Catalunya-regió, que en el fons és la mateixa cosa), és una serventa domèstica d'una nació territorialment més gran, i no té intervenció ni personalitat en el conjunt universal de les cultures [...]. La Catalunya nacional, independent en el seu esperit, té lloc propi en el rengle dels pobles lliures, encara que no el tingui en el rengle oficial de les daurades casaques diplomàtiques" [s/p].

[476] Rovira es mostra sempre partidari dels drets dels camperols a usdefruitar la terra. Per aquesta raó equiparava els drets dels pagesos de remença als rabassaires, tot proposant una "transformació del règim de la terra". Per a Rovira els remences eren precursors de la lluita pels drets sobre la terra i, doncs, defensors d'uns principis patriòtics: "sense l'alliberament dels remences, Catalunya hauria sucumbit en els segles XVI i XVII, i els menestrals no haurien arribat a temps per a contribuir, amb la pagesia, al manteniment de les valors essencials de la pàtria catalana" Cf.: *El problema de la terra: Dels remences als Rabassaires*, "L'Opinió", 31-I-1933. Per al seu interès en una contrada caracteritzada pel conflicte rabassaire, aquest article fou reproduït a "Abril" (Vilafranca del Penedès), 4-II-1933.

[477] *Catalunya*/ A. ROVIRA I VIRGILI, "La Ciutat", 13-XI-1934. En el mateix sentit de recuperació de l'autonomia política com a exercici de la voluntat política nacional: "Convé restablir la normalitat de la política catalana. I ha d'ésser definitivament restablerta d'acord amb els procediments democràtics i de conformitat amb la voluntat del poble", Cf.: *Catalunya democràtica* i *L'esdevenidor de Catalunya*/ A. ROVIRA I VIRGILI, "La Ciutat", 14-XI i 2-XII-1934, p.1. Pel que fa a les derivacions de la Llei Agrària rebutjada, Rovira comparà l'esperit de la Llei de Contractes de Conreu amb un projecte posterior d'arrendament rústics del govern republicà espanyol, que n'era hereu quant a continguts. La conclusió que en treia Rovira era prou eloqüent: "Vol dir que la campanya d'aquells catalans contra el Govern i el Parlament de la Generalitat fou injustificada, insincera, verament demagògica. Per tal de poder fer mal als partits esquerristes catalans, va ésser ferida greument l'autonomia de Catalunya. Ara això apareix ben clar als ulls de tothom". Cf.: *Compareu, catalans*, "La Ciutat", 21-XII-1934.

[478] *El republicanisme*/A. ROVIRA I VIRGILI, "La Ciutat", 6-XII-1934, p.1.

I, per a recobrar aquest marc polític, Rovira socialitza en termes socials el sentit i la tradició de la revolta camperola del país com a constatació d'emancipació humana en articles com *La revolta dels remences* (1934), on remarcava que "l'actual conflicte del camp català ha donat motiu a retreure les velles lluites dels pagesos de remença [...]. La llibertat de l'home que treballa esdevé en el camp més fecunda que enlloc. Ja lliure i pròspera, la pagesia catalana, que abans havia lluitat pel rei contra la pàtria, després -en la guerra dels Segadors- lluità per la pàtria contra el rei. I és que per a ésser políticament patriotes, els homes han d'ésser socialment lliures"[479]. Aquesta qüestio agrària la va desenvolupar en una reflexió més general i política a l'article publicat a la "Revista de Catalunya", *El conflicte entre la Generalitat de Catalunya i el Govern de la República*"[480]. I va ser feta extensiva a la commemoració de l'onze de setembre de 1934, organitzada per la Joventut Nacionalista Republicana reusenca; l'objectiu central que s'hi explicità fou el d'impulsar "el moviment nacionalista i d'esquerra actual"[481]. Era el marc que hauria de conduir a la revolta d'octubre de 1934, els precedents de la qual van ser concebuts per Rovira en una conferència a Girona el mateix dos d'octubre: "La crisi de la democràcia: causes, remeis i esperances"[482]. Aquesta crisi política va comportar la suspensió del règim estatutari, el restabliment del qual Rovira va defensar en mantenir oberta la possibilitat d'un triomf de les esquerres: "Tornarà, per obra de la pròxima victòria de les esquerres, la plenitud del règim estatutari. Tornarà a funcionar el Parlament suspès. Tornaran en cos i ànima tots els enyorats absents. I altra vegada ens

---

[479] *La revolta dels remences*/ A. ROVIRA I VIRGILI, "Pamflet", 3, 16-IX-1934, pp. 11-24. Per a la situació d'aquesta revista d'esquerres, fundada i dirigida per Jaume Aiguader i Miró: Josep Maria POBLET: *Jaume Aiguader. "Una vida" amb Catalunya i per Catalunya*, Teide, Barcelona, 1977, pp. 213-223. Els articles de Rovira que feien esment de les conseqüències de l'aplicació de la Llei de Contractes van abastar les comarques. I no és estrany que "L'Igualadí. Setmanari d'Esquerra" (28-VII i 28-IX-1931) reproduís, com a exemple, sengles articles de "La Humanitat" (*El dret de la terra. Ignorància i follia dels reaccionaris* i *El problema del camp. Propietaris sense seny*, 18-VI i 19-IX-1934).

[480] *El Conflicte entre la Generalitat de Catalunya i el Govern de la República*, "Revista de Catalunya", juny de 1934, núm. 80, pp. 293-312. La "Revista de Catalunya" emmarcava aquesta col·laboració perquè "Catalunya intervé a la política peninsular no pas com a província ans com a nació"; per aquesta raó hom demanava a especialistes, entre ells Rovira, que donessin a conèixer fets coetanis d'interès, "per a l'estudi de l'estat d'ànim a Catalunya durant el present període polític i que oferim a les generacions que hauran de judicar, històricament el nostre temps". Aquest article va ser comentat per Carles Riba a J.V. Foix, director de la "Revista de Catalunya" (lletra datada a Breda, 9-VII-1934), criticant "el to", "fonamentalment errat"; i afegia:" ¿Per què un assaig mitinesc, i no un estudi d'historiador sobre la qüestió agrària a Catalunya" [...]". La reproducció de la totalitat de la carta a Carles-Jordi GUARDIOLA: *Carles de Carles Riba. I: 1910-1938*, Edicions de La Magrana, Barcelona, 1990, pp.420-422.

[481] *Grandiós miting en commemoració de la data de l'onze de setembre*, "Foment", 14-IX-1934. Hi intervingueren Pau Sans (JFNR), Joan Sentís, Dolors Bargalló, Rovira i Virgili i Ventura Gassol. La intervenció de Rovira es va basar en la comparació entre Rafael de Casanova i la situació de 1934.

[482] Conferència impartida al Centre d'Unió Republicana de Girona i presentada per Jaume Camps i Arboix, "L'Autonomista", 3 i 4-X-1934, p. 5. Prèviament, Rovira s'havia referit al clima d'unitarisme espanyol en ser qüestionada la capacitat de decisió de la Justícia catalana, la qual cosa comportava "posar en evidència la psicologia dels espanyols unitaristes. És una psicologia de dominadors, d'homes que es creuen destinats per dret propi a manar i a imposar-se" ("La Humanitat", 899, 29-IX-1934), *apud.* Fèlix CUCURULL: *Panoràmica*...[VI], p. 248.

posarem a la feina per a refer, com ens deia Francesc Macià en el seu manifest de tres anys enrera, Una Catalunya políticament lliure, econòmicament pròspera i espiritualment gloriosa"[483]. Però, a més, la suspensió de garanties polítiques comportava una clarificació ideològica pel que feia a la crítica de l'apropiació del catalanisme per part de la Lliga Catalana. La proposta roviariana era, per contra, palesar la ideologia nacional com a patrimoni de la tradició republicana i d'esquerres incidint en la primera concepció d'organització autonòmica federal vuitcentista, la formulació ideològica positivista del catalanisme i la proclamació d'una estructura de poder republicana: "A Catalunya sovint sentim a dir: Els catalanistes som nosaltres! Aquells altres, els homes d'esquerra, no són catalanistes!" Els que això diuen voldrien tancar el catalanisme dins el camp dretista i conservador, fent aparèixer com la substància de la catalanitat algunes deixalles jurídiques i folk-lòriques de la vella Catalunya que pertanyen a les formes passatgeres de la vida dels pobles [...]. Els catalans de dreta no són els propietaris ni els estanquers del catalanisme. No en són tampoc els inventors [...]. Cap home de la Lliga -ni Prat [de la Riba]- no va inventar el catalanisme. Inventar el catalanisme voldria dir igual que inventar Catalunya [...]. La primera fórmula àmplia i moderna de l'autonomia catalana, la concebé un català d'esquerra: Pi i Margall. La primera doctrina política del modern catalanisme, la donà un català d'esquerrà. Valentí Almirall. La primera restauració estatal del catalanisme, la féu un català d'esquerra: Francesc Macià"[484]. A l'ensems calia recuperar la funció culturitzadora del catalanisme i la unitat envers la reivindicació nacional. Rovira, doncs, davant les conseqüències dels fets d'octubre emplaça a una hipotètica hegemonia nacional d'esquerres però alhora, també, a un clima de diàleg i a una unitat frontista envers el govern espanyol, radical-cedista. I aquesta reflexió va ser assumida des d'una certa autocrítica en evidenciar la negativitat de la lluita de partits en detriment de la unitat política nacional[485].

El període republicà, doncs, fou una etapa en què es desenvoluparen aspectes del pensament de Rovira com la voluntat política i la sensibilitat per les qüestions socials, dins el quadre del populisme d'esquerres, en el període de transició a l'hegemonia del Front d'Esquerres el febrer de 1936 en el context del retorn de la legitimitat de la Generalitat

---

[483] *Parlament català. Tres anys*, "La Humanitat", 6-XII-1935. En anteriors articles, al voltant dels fets del sis d'octubre, Rovira argumentava a favor del restabliment de l'autonomia política, que, amb tot, no era superior al fet de l'existència del Principat: "Suprimir l'autonomia limitada que s'havia aconseguit, i esborrar el text de l'Estatut, seria feina fàcil, en les presents circumstàncies, per als qui tenen a llur abast els ressorts del poder públic. Allò que no pot suprimir-se, allò que no ha suprimit ningú, allò que ningú no suprimirà és la realitat de Catalunya", *Allò que no pot suprimir-se*, "La Humanitat", 10-X-1934. En la mateixa direcció, *El dolor de tots* i *l'essència de l'autonomia*, "La Humanitat", 16-XII, 1934 i 8-VIII-1935.

[484] *El Catalanisme/* A. ROVIRA I VIRGILI, "La Ciutat", 5-XII-1934.

[485] *Acció política* i *les esquerres catalanes i la Lliga*, "La Humanitat 24-IV i 3-IX-1935.

Republicana[486]. Aquests aspectes oferien l'oportunitat de fer un recompte del període de transició des del Pacte de Sant Sebastià i de l'aportació de l'hegemonia d'un bloc nacional-popular: "El pacte de San Sebastian era fet de cara a una possible Espanya republicana i autonomista que establís damunt noves bases polítiques la convivència dels pobles peninsulars [...]. La confluència del nacionalisme, el republicanisme i l'obrerisme, va fer caure la monarquia l'any 1931 i ha fet caure recentment el rebrot maligne representat pel bienni negre [1934-1936]. Avui tota l'Espanya republicana i obrera, tota l'autèntica Espanya nova, aclama els detinguts catalans [durant els fets del sis d'octubre] que volgueren establir la fórmula ultraestatutària de l'Estat Català dins la Federació i que volen recobrar íntegrament i ràpidament l'Estatut d'autonomia"[487]. Aquesta legitimitat republicana, segons Rovira, servia per a establir comparacions amb la proclamació de la I República espanyola de 1873, en el sentit que la nova república d'esquerres de febrer de 1936 tendria sentit si contemplava els drets nacionalitaris. I això, integrat en el joc de forces polítiques, es traduïa a deslegitimar la dependència cultural de l'aliança del Front dels partits conservadors: "Els pitjors enemics de Catalunya són els enemics de la sobirania del nostre idioma"[488].

En aquest context, els principis programàtics de Rovira eren els propis del model democraticorepublicà: "La República ha establert una nova vibració ciutadana, ha multiplicat la tasca cultural, ha realitzat la política autonomista, ha iniciat el camí de la justícia social; però tot això hauria estat estèril si no hagués assegurat per a nosaltres i sobretot per a les generacions venideres, una completísssima llibertat de consciència"[489]. Per aquesta raó Rovira

---

[486] *De l'octubre de 1934 al gener de 1936*, "La Rambla. "Diari catalanista de les esquerres", 9-I-1936, p. 1. Hi constatava que "contra la política personal, contra el presidencialisme clandestí de que ha parlat Manuel Azaña, les esquerres republicanes i obreres han de mantenir l'esperit d'aquelles notes històriques del mes d'octubre inoblidable".

[487] *L'Espanya Nova i Catalunya*, "La Rambla...", 27-II-1936, p. 8.

[488] *En la diada de l'onze de febrer: La República morta*, "La Rambla...", 11-II-1936, p. 8.

[489] "Acció Ciutadana. Setmanari del Partit Republicà Federal Nacionalista de les Comaques Gironines ", núm 34, 21-IV-1933, p. 4. Aquests mots rovirians poden recollir l'esperit de la campanya per l'ensenyament laic, en el marc del bienni commemoratiu de la República Catalana, que a les comaques gironines portaren a terme Joan Tauler, Pere Cerezo, Joan Casanoves, Miquel Santaló, Lluís Companys i Rovira i Virgili. Aquest darrer, situant el la qüestió de llibertat de creences en el panorama internacional d'hegemonia del nazifeixisme, amb la col·laboració del Vaticà, destacava: "[...] Prou voldríem nosaltres que no ho fos d'actualitat, però la reacció vol començar de dia en dia i no vol resignar-se a un sentit comprensiu de la religió, sense cap ànsia de domini terrenal. En la trista actualitat del feixisme, hi veiem ben clarament una nova aliança amb el poder papal. [...] En totes les Repúbliques modernes s'aferma més i més el laicisme i l'esquerranisme encara que les dretes reaccionàries intentin negar-ho. I és perquè a l'Europa lliure han d'ésser també lliures les consciències dels homes. Actualment el laïcisme no és un problema de doctrina, no és un problema de religió; és únicament i exclusiva un problema clerical. A nosaltres no ens preocupa el misteri de l'encarnació, no ens preocupen les seves teories; el que volem és que controlin fins els llocs més secrets de la nostra existència. No ens preocupa guanyar el cel, com diuen; el que volem és guanyar la terra a la llibertat individual i col·lectiva dels ciutadans. El laïcisme no és una oposició; és únicament la igualtat davant la llei". I el periodista que ressenyava l'acte [anònim] destacava que Rovira "acabà el seu parlament dient que sense esquerrisme Catalunya seria trista i sense catalanisme l'esquerrisme seria migrat, per la qual causa hem hagut tots de lluitar per una Catalunya justa que

parlava d'un oasi català no pas com un marc idíl·lic sense conflicte social, sinó com un espai nacional i social propi que permetés desenvolupar polítiques socials progressistes: "Que ningú no demani ni esperi que l'oasi català serveixi per a conservar privilegis de classe, per a aturar l'obra de reforma justa, per a impedir la realització dels principis d'esquerra. Oasi o no, la Catalunya autònoma ha de situar-se a la davantera de l'esquerrisme republicà i ha de portar a cap -pels camins legals mentre aquests siguin lliures- l'obra transformadora que les extremes dretes voldrien impedir provocant escenes de sang i de foc"[490].

La projecció d'aquest escenari polític necessitava, tanmateix, nous sectors socials, un dels quals era la joventut, que podia ser un agent de transformació social, car "el canvi i la transformació, relativament ràpida, afecten l'estructura de l'Estat i de la societat. El segle XX veurà un Estat nou i una societat nova. [...] El deure i l'interès de la joventut han de portar-la a la plena intervenció civil. Vénen dies [entre la perspectiva del triomf del Front d'Esquerres i l'embat del nazifeixisme] en els quals la frivolitat duria el jovent a les més tràgiques contingències. Si es mostrés indiferent a la sort de la Nació, de l'Estat i de les classes, els capgiraments nacionals, estatals i socials, l'esclafarien o l'arrossegarien com un cos mort. En cap nació, en cap Estat, en cap classe, no és possible que els joves, o una part important dels joves, visquin al marge dels moviments socials i polítics o els mirien com una cosa secundària. I això és menys possible encara allí on, com a Catalunya, està plantejat a part dels problemes generals dels temps moderns, el bàsic problema propi, que és el del recobrament del nostre esperit de nació i de la sobirania política que necessitem els catalans per a tenir un nom i un lloc i una obra en el món en crisi de transformació radical"[491]. En aquest cicle de progressiu avenç republicanista d'esquerres, Rovira concreta la intervenció com a intel·lectual a les corporacions amb la divulgació de la història de la Generalitat en un context de derogació de les seves funcions[492] i en la síntesi entre adscripció nacional i avenç social. Aquesta funció divulgativa tingué lloc en rememorar referents nacionals com Prat de la

---

porti la redempció a la consciència dels homes". Per al la ressenya de les conferències: "L'Autonomista", 19-IV-1933 i "Acció Ciutadana [...] ", 28-IV-1933, núm., 34, pp., 1-4.

[490] *L'oasi català*, "La Humanitat", 15-III-1936, *apud.* Fèlix CUCURULL: *Panoràmica...*[VI], p. 370.

[491] *El jovent i el segle*, "Cossetània. Ciència, Literatura i Art. Revista de Joventut", Tarragona, gener de 1936, any IV. Per al contingut d'aquesta revista juvenil amb diversos continuguts culturals: Cf. Josep VIRGILI SANROMÀ, Op.Cit, p 175-176.

[492] Jaume Miravitlles, en representació de l'Associació de Funcionaris de la Generalitat de Catalunya, escriu una lletra a Nicolau d'Olwer (Barcelona, 5-III-1935) anunciant un seguit de conferències en nom de la "Comissió de Cultura" de l'entitat. El cicle de conferències es va establir de la següent manera: 26-III-1935: "Orígens històrics de la Generalitat de Catalunya" (Rovira i Virgili); 29-III, "La filosofia catalana" (Francesc Pujols); 2-IV, "La tradició humanista a Catalunya" (Joan Estelrich); 5-IV, "La literatura catalana" (Nicolau d'Olwer); 9-IV, "La tradició jurídica catalana" (F[rancesc] Maspons i Anglasell); 12-IV, "La tradició econòmica a Catalunya" (Carles Pi i Sunyer); 16-IV, "La tradició militar a Catalunya" (Ferran Soldevila). La iniciativa d'aquestes conferències era feta amb la "col·laboració a la nostra obra de cultura [...], en nom de dos mil cinc cents afiliats" [Lletra de Jaume Miravitlles. Lligall num. 905. SPSB-AHN-SGC-Salamanca].

Riba[493] i populars de la cultura com Ignasi Iglésias[494] o en prologar treballs periodístics d'articulistes com Josep Maria Francès a *Focs de Bengala* (1935), un exemple "d'aquests fills del poble que, a través de les asprors i les dificultats d'una vida de treball, assoleixen pel propi esforç la possessió d'una cultura [...] que coneix i sent i toca les angúnies, les misèries, els anhels i les esperances dels proletaris. Coneix i sent i toca també els fons dolorosos i tenebrosos de la gran ciutat"[495].

Però la condició d'esquerres de Rovira no era oposada a la contínua divulgació de les síntesis històriques de manifestacions de la catalanitat com *Resum d'Història del Catalanisme*, l'"oportunitat" del qual a les envistes del triomf de la candidatura del Front d'Esquerres era emmarcat, doncs, en una conjuntura d'incorporació de "masses noves" al "catalanisme"[496]. El ressò d'aquest assaig a "La Humanitat" definia l'autor com "el recercador de nacionalitats oprimides", que "ha prestat un gran servei a la nostra història contemporània en aquest resum que tot català ha de llegir i meditar. Moltes vegades oblidem massa aviat certs fets i certs homes"[497].

---

[493] No ha de sorprendre la reivindicació de la concepció nacional de Prat de la Riba en el context de suspensió de garanties estatutàries arran dels fets del sis d'octubre, com es desprèn de la col·laboració de Rovira [extreta del pròleg de *Nacionalisme*: "En Part de la Riba i l'esperit nacional"] a l'*Àlbum record a Enric Prat de la Riba*, Barcelona, 1935, pp. 111-112.

[494] Rovira va evocar projectivament -en un context de viratge populista i de suspensió de garanties estatutàries per part del govern espanyol- l'autor teatral en el marc de la tradició modernista: "Si de l'exageració de la sentimentalitat en volem dir sentimentalisme, caldrà defugir aquest com un perill. Sospitem tanmateix, que allò que a molts repugnà és, no ja el sentimentalisme, ans bé el sentiment. En aquest punt, nosaltres subscrivim la magnífica reivindicació que del sentiment va fer anys enrera Gabriel Alomar. Els intel·lectual d'avui que consideren massa sentimental la generaci[ó] de començos del segle, s'exposen a ésser considerats com a massa cerebrals per les generacions següents. En aquesta classe de discussions i preferències, hom oblida que no es tracta verament d'establir el predomini d'una de les potències anímiques sobre les altres, sinó d'establir entre totes un equilibri harmònic i normal. La generació actual ha de fer examen de consciència. Potser veurà que la minva de la sentimentalitat té grossos inconvenients. Amb tots els defectes i excessos que vulgueu, el cor dels nostres obrers i dels nostres menestrals bategava, mig quart de segle enrera, amb un ritme més vigorós i ample que no pas avui. En altres coses hem progressat; però en això hem retrocedit. Aquell ritme d'aleshores és el de les obres de l'Ignasi Iglesias; i en això hi ha un mèrit de l'alta figura que aquests dies homenatgem. Després de la reacció sentimental i intel·lectualista dels últims decennis, seria bo que els homes d'avui -tant els de baix com els de dalt- donessin el just valor a la sentimentalitat humana. Val més el cor del poble tal com l'estima i el presenta l'Iglesias, que no pas el cor ressec i agre de certs savis i de certs redemptors que hem conegut i coneixem" (p.35). Cf: "El Cor del Poble" a *Llibre d'Or a Ignasi Iglesias. Patrocinat per la comissió pro-biblioteca Ignasi Iglesias* [Barcelona, 1935]. Del mateix Rovira, a *Op. Cit.*: "El darrer acte", p. 164.

[495] J. M. FRANCÈS: *Focs de Bengala. 1ª sèrie (1931-1932)*, Tipografia Cosmos, Barcelona, 1935, p1-3.

[496] *Un resum d'història del catalanisme/* D[omènec]. GUANSÉ, "La Rambla. Diari Catalanista de les Esquerres", 27-II-1936, p.2.

[497] *"Resum d'història del catalanisme", per A. Rovira i Virgili/* M. C., "La Humanitat", 23-II-1936, p. 4. El comentari d'aquesta obra destacava que "reflecteix en tots moments l'estat d'esperit dels moments". També actualitza la tasca dels lerrouxistes de la Lliga regionalista després de les eleccions del febrer de 1936: "En aquests moments, després de la gran victòria, és profitós llegir aquell capítol dedicat a les lluites entre la Lliga regionalista i les forces desfermades del tètric Lerroux". En la valoració metodològica d'aquest assaig es troba l'aportació roviriana: "L'exposició de Rovira i Virgili és imparcial, purament objectiva dels fets, però la conclusió d'aquests fets és prou categòrica. No és en certs partits polítics on s'ha fet Catalunya, sinó en l'ànima, en l'esperit de tots aquells catalans abnegats, que han lluitat, anònims i ignorats del públic, que han sofert, i fins i tot han mort. Ells fan que Catalunya sigui immortal".

En el context de la guerra revolucionària Rovira -referent a les comunitatats de catalans d'Amèrica[498]- persistí en la tasca de socialització cultural i política de períodes històrics que culturalment impulsaven la resistència antifeixista com la vivència de l'onze de setembre: "El Camí Històric que ens va portar al 11 de setembre"[499] També estudià trajectòries que van ser referents del seu catalanisme d'esquerres com *Valentí Almirall* (1936), exponent de la unitat del catalanisme i federalisme[500], i estudis sobre l'anàlisi comparativa entre *Pi i Margall i Proudhon* (1936), o conferències per a la Protectora de l'Ensenyança Catalana[501]. Igualment va intervenir en el Congrés d'Esquerra Republicana de la Federació de

---

[498] És el cas de la reproducció de tres articles de Rovira a "Ressorgiment". Aquesta revista interpretava Rovira com "un dels homes més il·lustres de Catalunya [...]. La seva paraula, serena, clara i autoritzada, s'encén d'entusiasme davant el nou ordre de coses que s'està elaborant a Catalunya gràcies a la tràgica atzagaiada dels militars espanyols. Home d'esquerra, Rovira i Virgili, però equànime, tolerant i respectuós, patriota per damunt de tot, veu els esdeveniments amb un optimisme que, tanmateix, prou falta ens feia enmig l'atmosfera enrarida, gairebé asfixiant, en què hom es mou per aquests mons de Déu". Els articles reproduïts eren: "El senyal segur" ["La Humanitat", 29-VIII-1936], "La sobirania del treball" i "Catalunya, capadavantera" ["La Humanitat", 20-VIII-1936]. Cf.: *Tres bells articles de Rovira i Virgili* , "Ressorgiment", octubre de 1936, núm. 243.

[499] Rovira publica un fulletó sobre el tema abans del 6-X-1934, segons A. BLADÉ I DESUMVILA, p. 358. Pel que fa a aquesta conferència impartida a l'Ateneu Barcelonès cal destacar la vinculació dels fets històrics de la Catalunya Moderna amb l'oposició a l'exèrcit espanyol feixista: "I ara que som en moments que la consciència catalana està desvetllada i que es troba amb una amenaça enorme, en que torna l'ombra de Felip IV i Felip V, en que un general Franco protegit per uns estrangers volen atacar les nostres llibertats, fem-nos més republicans que mai. Catalunya s'ha revoltat contra tres reis i és per tant tres vegades catalana i republicana. Catalunya amb esperit republicà ha fet una República de garanties, de llibertats individuals i col·lectives i ocupa en la lluita contra el feixisme el lloc que li pertoca, que el nostre passat és el nostre esdevenidor. Volem provar que l'esperit heroic del segle XVIII és viu encara, però també que al costat de l'esperit heroic tenim un sentit polític. Els catalans d'avui procurem reviure la gesta de l'onze de setembre i provem que l'espasa blindada de Casanoves no és trencada i que resta encara forta i arborada per la defensa de les nostres llibertats". *Resum de la conferència...*, p. 14.

[500] Com Rovira va exposar anteriorment a l'estudi (*Homes de Catalunya. Valentí Almirall*, "Catalunya", Buenos Aires, desembre 1931, p. 19): "Valentí Almirall representa la unió perfecta i fecunda del catalanisme i el federalisme. En la doctrina de Pi i Margall, el sentit català és quelcom que corre per sota, que vivifica les arrels del sistema. En la doctrina d'Almirall aquest sentit català sorgeix impetuosament a la superfície". La valoració política de Valentí Almirall posteriorment a la victòria del Front d'Esquerres, va tenir lloc en l'avinentesa de la commemoració del cinquantenari de *Lo catalanisme*. Rovira explicità no tan sols la significació d'aquest estudi sinó l'aportació d'Almirall a la construcció nacional: "En aquest llibre ric i dens de doctrina [*Lo Catalanisme*], hi ha la justificació històrica i ideològica del nostre ideal, completant i superant l'aspecte literari i sentimental de la Renaixença; Almirall va donar-li un robust cos de doctrina [...]. Ell, Almirall, va posar el nostre problema concret en un ordre general d'idees; va pensar que el nostre cas no era solament el cas d'un amor filial a la pàtria dolorosament caiguda, sinó que havia d'ésser també una reivindicació humana presentada davant de la raó humana. Així, va pujar de l'estadi sentimental a l'estadi del pensament. Ell, doncs, va ajuntar al daler instintiu del nostre cor la visió d'una estructura política, dins la qual Catalunya trobaria el reconeixement de les llibertats arrencades violentament per la monarquia unitària [...]. Podem dir, encara, que Valentí Almirall fou un precursor del nostre gloriós Francesc Macià en la formulació de l'Estat Català [...]. Ell va fundar la primera entitat pròpiament catalana política, el Centre Català de Barcelona, amb aquell lema que encara avui és de fet el nostre lema: 'Catalunya i Avant!'. Catalunya, el mot és afirmació del nostre Dret, de la nostra pàtria; Avant!, és l'afirmació del coratge il·limitat polític, social i humà". Vegeu: *Parlament de Catalunya. Diari de Sessions*, 20-V-1936, núm. 223., p. 4464.

[501] Rovira participà en un cicle de Conferències organitzat per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a l'estiu de 1938 amb una sessió sobre *El Vocabulari* (5-VIII). En aquest cicle també participaren: Josep M. Capdevila (*Llengua i literatura*), Jaume Aimà (*L'aprenentatge del català*), Alexandre Galí (*Elogi de la gramàtica*), Dr. Solé i Pla (*Del nom de les plantes*), Carles Riba (*Llengua, gramàtica, estil*), Josep Pallnella (*Llenguatge i pensament*), Enric Bagué (*Llengua i història*) i Pompeu Fabra (*El català literari*). Per al gener de 1939, l'APEC tenia previst un altre cicle de conferències -que no s'arribà a realitzar- en el qual Rovira havia de parlar sobre *Francesc de Tamarit, diputat militar dels anys 1638-1641*. En aquest cicle era previst que també hi

les comarques tarragonines a Tortosa, on va incidir sobre la qüestió territorial vinculada a la ciutat de Tortosa. Així va escriure un article -relacionant la catalanitat de la ciutat amb les classes populars- sobre aquest extrem, especialment per al Congrés, "La catalanitat de Tortosa": [...] La història de Tortosa confirma la nostra tesi alhora democràtica i catalanista. En efecte: les classes modestes de Tortosa, el poble menestral i obrer, estimava en els vells temps de Catalunya la doble causa patriòtica i social. Així va demostrar-se en aquell any tempestuós de 1640, el de la famosa guerra dels Segadors. A Tortosa hi veiem dos partits: el popular, que es revoltà contra les tropes de Felip IV el dia 21 de juliol, i el de les classes altes, que es posà al costat del monarca i traí Catalunya. La Tortosa que nosaltres reivindiquem i honorem avui, és la base dels menestrals i obrers que lluitaren aleshores per la pàtria dirigits per Josep Rius, afusellat després pels filipistes, i no pas la dels burgesos i nobles que lluitaren pel rei, dirigits pel procurador en cap Francesc Forcadell i pel sots-veguer Andreu Pinyana". Un cop més, doncs, Rovira emprava l'episodi històric com a eina de conscienciació nacional-territorial. I ell mateix n'extreu conseqüències després del Congrés: "[...] Vam anar a la capital del Baix Ebre per a complir un deure d'homes de partit, i hi vam trobar, ultra el goig del deure acomplert, múltiples motius de satisfacció política i patriòtica [...]. La Tortosa catalanista, era ignorada per molts. Ara, la llegenda d'un pretès tortosinisme anticatalà ha estat desfeta. S'ha parlat als tortosins en un llenguatge d'explícit catalanisme nacional, i ells l'han comprès, l'han aplaudit i s'hi ha sentit interpretats"[502]. Aquesta vinculació entre passat i present va ser notòria en la commemoració de l'onze de setembre en temps de guerra quan Rovira identificava els resistents de 1714 amb la lluita contra els feixistes del 1937 en la defensa de "la llibertat dels catalans com a homes i la llibertat de Catalunya com a nació". Aquesta projecció cap al present fa que la història tingui un subjecte: "per això totes les ensenyes catalanistes, republicanes i obreres són arborades avui a honor d'aquells herois". Aquesta funció de la memòria històrica en una conjuntura de conflicte social i polític el 1937 feia destacar que "hi ha una solidaritat efectiva entre les lluites culminants de la nostra història i la lluita que avui

---

prenguessin part: Pere Boch Gimpera (*Entorn de la idea d'Espanya*), Josep Maria Capdevila (*Perspectiva de la literatura catalana de la Renaixença)*, Leandre Cervera *(Aportació de Catalunya i Occitània a la ciència mèdica*), Eduard Fontserè (*L'aportació de Catalunya a les ciències d'observació: el que ha estat i el que hauria d'ésser*), Alexandre Galí (*L'escola en funció de la col·lectivitat*), Emili Mira *(Psicopedagogia del caràcter*), J. Quero Molares *(El problema de la Mediterrània)*, A. Oriol Anguera (*Vint-i-quatre hores al Palau de la Descoberta*), Josep Parunella (*L'ensenyament a Catalunya de la Renaixença ençà*), Jordi Rubió i Balaguer (*La vida literària a Catalunya vers l'any 1839*), Jaume Serra Hunter (*La filosofia de la Catalunya vuit-centista*), Feliu Elias (*L'art català a partir del Renaixement*), Josep de C. Serra Ràfols (*Els orígens de Barcelona*), Pau Vila (*Les possibilitats alimentàries de Catalunya*). (Arxiu de Jordi Verrié).

[502] Els participants al Congrés van ser: Lluís Mestres, Rovira i Virgili, Martí Rouret, Miquel Cunillera, Farreras i Duran, Nogués i Biset, Fort i Llorenç, Josep Andreu i Abelló, Joan Benet i Pinyana i Francesc Cabanes. La intervenció de Rovira va anar en la direcció de remarcar la cohesió territorial en la guerra contra l'exèrcit espanyol franquista: " Hi va haver un moment que València es va creure que sense Catalunya es podia guanyar la guerra. Aviat s'han adonat que això no és possible", "Llibertat", 6-VII-1937.

sostenim els catalans. En cada segle, en cada dinastia, en cada època, Catalunya s'ha alçat contra els poders absoluts, opressors, reaccionaris o totalitaris. I és que ella ha estat i serà democràtica, igualitària, progressiva i liberal. Podem dir que Catalunya ha rebutjat sempre el feixisme sota totes les formes que aquest ha revestit històricament. Joan II, Felip IV, Felip V representaven, en el fons, allò mateix que avui representa Franco". Rovira, al mateix temps, centrava la defensa nacional en les classes populars: "Així veiem que els estaments populars són els que més es distingeixen en les guerres nacionals catalanes. Pagesia i menestralia són les màximes forces de la Catalunya històrica, a les quals en els temps moderns s'ha afegit el proletariat". Aquesta base social nacional-popular fa que Rovira presentitzi, ara en la lluita contra el feixisme, la contribució dels que lluitaren defensant Barcelona l'onze de setembre de 1714: "Els herois i màrtirs del 1714, en caure, van assegurar el redreçament. I ara, aquelles ombres nacionals de Catalunya ens acompanyen en la lluita contra les ombres hostils, altre cop reencarnades"[503].

Aquesta tasca divulgativa culminà amb la consecució del Premi Valentí Almirall el 1937 amb el llibre *Quinze Articles* (1938)[504], compendi de la seva autobiografia. I també confluí amb la intervenció a la Institució de les Lletres Catalanes[505] i amb l'elaboració dels assaigs polítics que publicà a *La Humanitat*, on destaca un article, la *Força de Catalunya.* Aquest article, com a model de la premsa política del moment, apel·la -després dels fets de maig de 1937- a "la Catalunya catalana, la Catalunya nacional, la Catalunya que no àbdica ni es disfressa, que no s'humilia ni es deixa humiliar". El mateix any, amb una significativa al·lusió a les dates de 1641 i 1938 pel que fa a la relació entre dos escenaris d'ocupació -felipisme/franquisme-, publica l'opuscle *La Victòria de Montjuïc.* Aquesta difusió era un exemple de la conjuntura de socialització de la cultura nacional en el terreny de la pedagogia[506]. Una pedagogia que s'estenia a la necessitat que Catalunya tenia d'una pròpia política internacional al costat de la defensa dels drets nacionals (aspecte que ja havia defensat el 1914/1922): "[...] Hem de posar, doncs, la nostra simpatia en aquell grup de potències on

---

[503] *La significació del 1714*, "La Humanitat", 11-IX-1937.

[504] Les opinions sobre la trajectòria de Rovira arran del Premi remarcaven que Rovira "ha estat el forjador d'una Catalunya autènticament catalanista, conscient d'ella mateixa i sensible a les valors racials, etnològiques i substancials d'un poble que es redreça, després d'un tombant tràgic de la seva història viva". Cf.: *Un periodista autèntic. A. Rovira i Virgili* / Manuel VALLDEPERES, "Moments", octubre-novembre, 1937. Vegeu també una semblança del Rovira periodista a *El Premi Valentí Almirall,* dins *Antoni Rovira i Virgili. Un mestre del periodisme*, "Última Hora", 8-XII-1937., núm. 665.

[505] Segons el "Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya" (16-IX-1937), p. 1151.

[506] *La Victòria de Montjuïc*, Ediciones Españolas, Barcelona, 1938. Les obres de Rovira eren objecte de difusió dins els projectes pedagògics de la Generalitat. En són exemple la *Història de Catalunya. Tria d'episodis* i *Valentí Almirall.* Cf: *Tria d'obres per a infants feta per l'antiga Comissió Mixta per a Llibres i adoptada per l'actual Comissió del llibre Escolar del Servei de Material Escolar i Pedagògic* [del Departament de Cultura] *de la Genralitat de Catalunya*, Barcelona, 1938 [Fons Alexandre Galí. Inventari núm.: 253. ANC].

predomina l'amor a les llibertats col·lectives, on els drets nacionals i lingüístics són més respectats, on el sentiment no revesteix el caràcter exclusiu de l'egoisme ni el caràcter absorbent de l'imperialisme, ans bé ens situa dins el marc d'un principi general aplicable a les altres nacions [...]. Catalunya ha de fer internacionalment la política dels seus alts interessos, permanents i vitals. No hem de sacrificar les nostres amistats a les aures sentimentals que sovint ens han fet quedar malament [...]. Catalunya, territorialment petita; Catalunya, desproveïda dels ressorts poderosos que té un Estat, ha de fer ús, en els seves relacions exteriors del seu esforç de treball, dels seus valors espirituals, de la seva ideologia liberal, democràtica i profundament universal. Una Catalunya que aparegui davant l'estranger amb el rostre polític i social de l'Esquerra Republicana de Catalunya serà més ben mirada, no ho dubteu, que una Catalunya amb el rostre que ha mostrat transitòriament en alguns períodes d'aquest any i mig de guerra". La posició roviriana en política internacional era a favor de tres potències que hipotèticament defensarien la Catalunya republicana: La Unió Soviètica, Anglaterra, França i els EUA[507].

Però en aquest context de defensa de les nacionalitats oprimides, quan va ser nomenat Vice-president primer del Parlament, sota la presidència de Josep Irla[508] -conjuntament amb Manuel Serra i Moret, mentre aquest era Vice-President segon-, Rovira emprengué un viatge a la Unió Soviètica (*Viatge a la URSS*) del qual donà compte a *La Humanitat* entre el novembre de 1938 i el gener de 1939[509]. Era el temps d'una guerra que Rovira i Virgili va

---

[507] *Parlen els homes de la democràcia catalana*, "L'autonomista", 10386, 1-I-1938, p.1.

[508] "Parlament de Catalunya", núm 259, sessió del 1-X-1938. Ismael PITARCH: *Parlament de Catalunya...*, p. 41.

[509] El canvi de marc polític en la Catalunya de la guerra i de la revolució (1936-1939) posicionà Rovira en una defensa del referent soviètic com a baluard de la lluita antifeixista en l'àmbit peninsular i com a mur de contenció de l'hegemonia annexionista del nazisme a l'Europa Centreoriental en el cas dels sudets a Txecoslovàquia. El *viatge a la URSS* que emprèn, traduït en articles per a "La Humanitat" entre el 25-XI-1938 i el 15-I-1939 i a "Meridià" entre el 31-XII-1938 i el 14-I-1939 és una mostra de les preocupacions socials i d'organització territorial de Rovira. És el cas de la crònica 'El benestar públic', com a culminació del període revolucionari obert el 1917: "Del 1917 ençà, el poble soviètic ha passat per períodes. Hi ha hagut anys d'escassetat i de fam. Ara ja fa temps que la reconstrucció econòmica, a través de reformes i plans famosos [quinquennals], ha aconseguit d'obrir un període de prosperitat ascendent. El nivell mitjà de vida, abans inferior al dels països occidentals, l'ha igualat, i àdhuc superat en alguns casos [...]. El benestar públic que ha començat a regnar a la URSS, com a resultat, principalment, de l'èxit dels plans econòmics, representa pel costat polític, un puixant factor de consolidació, contra el qual no tenen eficàcia pràctica les reserves de doctrina i de procediment. La millor propaganda soviètica és el fet innegable de la present prosperitat". Respecte a l'organització territorial, Rovira concebia com l'aplicació federal de la Unió Soviètica era un model reeixit d'estat multinacional, remarcant el tipus de federació regional de Rússia (amb paral·lelisme amb les regions espanyoles?). Com escriu a 'Un fort estat multinacional' ("La Humanitat", 11-XII-1938): "[...] La consolidació estatal és ací una cosa visible, que salta als ulls. I Stalin ha pogut declarar que la Unió Soviètica és un Estat multinacional que per la seva cohesió interna pot fer enveja a qualsevol Estat nacional del món [...]. L'exemple de la URSS prova, doncs, que es factible de donar als Estats una unitat autèntica, resistent i duradora, sense apel·lar als procediments d'absorció i de dominació que caracteritzen l'unitarisme. A la Unió Soviètica, millor encara que als Estats Units de Nord-Amèrica i que a Suïssa, pot apreciar-se la realització pràctica de la fórmula federativa: la unitat dins la varietat. Una varietat que és de nacions, i no ja de simples regions, i per tant més difícil d'harmonitzar-la amb la unitat del conjunt estatal [...] La Gran Rússia, nucli i ciutadella de la Unió, no sent, sota el règim soviètic, cap afany d'imposició idiomàtica ni cap vel·leïtat d'imperialisme cultural damunt les altres nacions. Ella mateixa

descriure a *La Humanitat* tot situant-se en la denúncia dels "incontrolats", la tàctica no intervencionista i la crítica a la política republicana espanyola[510]. Eren senyals de clar compromís antifeixista -la tasca del qual no era unànime entre antics companys de militància republicana[511]- que arribava fins al front dels combatents republicans[512]. Un compromís que, com a constant al llarg de la trajectòria intel·lectual de Rovira, mantenia el vector de la

---

forma, per dintre, una complexa Federació regional. Un Estat d'Estats, una Federació de Federacions, un poble de pobles. Això és la URSS. I és Stalin mateix qui, ben lluny de parlar de nació russa referint-se a la Unió, o de nació soviètica -fórmules que serien falses i perilloses- proclama el caràcter multinacional de l'Estat soviètic i remarca que aquesta multiplicitat no el priva de tenir una unitat tan forta, almenys, com la de l'Estat uninacional que en tingui més". Aquesta visió feta des del liberalisme d'esquerres comportà projectivament la comprensió des de rengles de l'esquerra: "Quan, a les acaballes de la nostra guerra, anà a la URSS, no es declarà comunista ni ho trobà tot excel·lent, però digué amb l'honradesa de sempre allò que pensava, admirà les solucions nacionals que eren la vivent realització dels millors somnis dels catalans com ell i no es reclogué en actitud hostil davant les noves realitats socials que, vulguem o no, informen el món futur".

La Premsa comunista es féu ressò de la solidaritat del viatge de Rovira. Vegeu "Frente Rojo. Órgano del Partido Comunista. S.E.I.C.", Barcelona, 27-X-1938. Aquest òrgan recull la sessió dedicada al comiat dels delegats espanyols que van cap a la Unió Soviètica en la qual intervenen Ramon Hortoneda, Joseba Urkijo, Torres Campanyà i Rovira i Virgili, del qual es destaca que "*en un bello párrafo presintió la ilusionada emoción de los españoles ante la perspectiva de tener cerca de los espontáneos y desinteresados amigos de la Unión Soviética que en todo momento y sin más estímulo que sus afanes de libertad estuvieron al lado de la República española brindándole el aliento de su adhesión y la enseñanza de su obra creadora*". També "Frente Rojo...", 14-XII-1938, destacava unes afirmacions de Rovira i Virgili: "*Hay allí* [*URSS*] *una nueva vida llena de confort, de alegría y de risueñas perspectivas. "Ya nadie puede calificar de utopías los proyectos soviéticos*". Per auna visió comparativa entre les impression de Josep Pla, Rovira i Virgili, i Eugeni Xammar, Cf.: Jaume GUILLAMET: *L'URSS, des de Catalunya*, "El País", 5-IX-1991.

[510] Josep M. ROIG I ROSICH: *'La guerra que han provocat '. Selecció d'articles sobre la guerra civil espanyola*, PAM, Barcelona, 1998. Per exemple els articles: "Respecteu la casa" o "La participació de Catalunya" [respectivament LH, 8-VIII-1936 i 12-XI-1937].

[511] És el cas d'Ignasi Ribera i Rovira desqualificant la tasca dels intel·lectuals d'esquerres definits com "*Les il·lustres formiguetes roges*", car "Tots aquests intel·lectuals, i artistes que han servit de suport al règim marxista, silenciant els horrors de la revolució i les iniquitats del govern roig s'han vist arrastrats a la traïció dels seus principis morals, socials, polítics, per la por, la covardia, l'egoisme i la vanitat". Entre aquests intel·lectuals Ribera i Rovira incloïa Rovira i Virgili, Carles Riba o Pompeu Fabra: "cap d'aquestes il·lustres formiguetes roges ha sofert els estralls de la guerra ni de la revolució" [s/p, s/l, s/d]. Aquesta visió de Ribera contrasta almenys amb una altra que va sobre Rovira el 1914, arran del Pacte de Sant Gervasi. En efecte a *Siluetes* i en l'apartat "El Timpanell" deia sobre el perdiodista en temps de la redacció a "El Poble...": "Jo'l tinc per una bona persona. A mi, no m'ha fet mai ni bé ni mal. M'ha tractat sempre afectuosament i jo li he correspost de la mateixa manera. Ell mereix qu'escrigui el seu nom. Se diu Rovira i Virgili. La seva especial i dolorosa atrofia física el sostreia del desencadenar furiós de les passions dels seus companys. Quan xiulaven els improperis, quan se malparlava del partit [UFNR] i dels seus homes, quan al seu entorn la furia de les llengües desencadenades llepaven, com el foc devorador, les honres agres, ell permaneixia impassible treballant, treballant, els ulls fits en l'alvura del paper i en el rasguejar de la ploma inquieta i desfermada, i el pensament voleiant per la Croacia, per la Finlàndia... La sordesa el va tornar immune, li va salvar la complicitat en la mala obra dels companys [contra els continuadors d'El Poble... després del Pacte de Sant Gervasi, entre els quals destacava Ribera i Rovira]. En les seves orelles adormides, s'hi conservava només el darrer clam perceptible: -un anatema fulminant: el lerrouxisme. Fa sis anys d'això. Per ell no ha passat el temps: l'anatema encara ressona, i ell n'està enamorat perque fou el darrer sò que va fer vibrar el seu timpanell", pp. 1-2[s/l. s/d]. Exemplar manuscrit fotocopiat [Arxiu personal d'Antoni Ribera].

[512] És el cas de la intervenció al llibre col·lectiu *Presència de Catalunya I. La terra. El paisatge català a través dels seus poetes.* Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Serveis de Cultura al Front, 1938. Rovira hi va intervenir amb "Conreus de Catalunya", "L'aigua esperada", "Vila de Prades vermella", "Els fanals de la mar". Els llibres de Rovira i Virgili eren compresos en el *Catàleg del Llibres* del Servei de Biblioteques del Front, creat pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Vegeu la *Llista primera* citant els assaigs *Catalunya i la República* i *El Principi de les nacionalitats* (p. 14). També arribava al front el *Teatre de la Natura. Paisatges i Marines. Botànica i zoologia.*

catalanitat nacional. I el mantenia en una conjuntura de tensió en el marc de l'enfrontament bèl·lic. Així, el juliol de 1938, a tall de rememoració del bienni de confrontació amb l'exèrcit feixista i de l'ofensiva que mantenia contra el país, Rovira mantenia els posicionaments que partien d'aquella *Nacionalització de Catalunya* de 1914: "el primer problema és el de l'ànima pròpia [...]. La Catalunya autèntica, la que té la plenitud de la pròpia vida, no és la Catalunya comarcal, ni la provincial, ni la regional. Es la Catalunya nacional. Només hi ha en veritat, aquesta Catalunya. Les altres són degeneracions, o desfiguracions de Catalunya. Sense partir del concepte de Catalunya-nació, no podríem explicar-nos ni la història, ni la llengua, ni la cultura, ni l'ideal de la nostra terra [...]. Encara hi ha molts catalans que per ànima nacional tenen animetes regionals, provincials o comarcals [...].La desnacionalització, en efecte, és una espècie de desclassificació [...]. El primer problema català, en l'ordre d'importància, és aquest: que Catalunya tingui plena consciència que és una nació; que els catalans se sentin catalans nacionals, que és l'única manera de sentir-se verament catalans. Només els comarcalistes, els provincians i els regionalistes troben que l'esperit nacional de Catalunya i dels catalans pot impedir o destorbar les relacions, les col·laboracions i les unions amb els altres pobles, sobretot amb els altres pobles peninsulars". I reprenia, en efecte, la tesi federal del lliure pacte entre nacions en el marc de lluita contra l'abast del feixisme europeu: "Allò que fa l'esperit nacional és establir les relacions, les col·laboracions i les unions damunt una base d'igualtat i de dignitat. [...] Hem de tenir present que s'acosten hores a Espanya, a Europa i al món, en què la qualitat nacional dels pobles serà un element primordial que assolirà la valoració màxima [...]. Únicament la nació té, en el món, un esdevenidor polític, social, cultural. Són les nacions amb llur ànima les que fan la història [...]. Que pleguin d'un cop tots els pessebristes del regionalisme -de dreta o d'esquerra- i que Catalunya aparegui als ulls de tothom amb la seva irrenunciable qualitat de nació, al costat de les altres nacions ibèriques"[513].

[513] *El Primer problema català*, "Meridià", 29-VII-1938. Per a reproducció i la difusió en forma de fulletó editat pel Comitè Llibertat de Buenos Aires, pròxim al nucli d'emigrats catalans que editaven "Ressorgiment", Josep-Lluís CAROD ROVIRA [cur.]: *Antoni Rovira i Virgili i la qüestió nacional. Textos polítics, 1913-1947*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1994, pp177-181. En el mateix context Rovira publicà l'editorial *València Nostra*, commemoratiu de l'entrada a València per part de Jaume I el 1238; però que era alhora un record simbòlic contra l'ofensiva de l'exèrcit espanyol contra el País Valencià. Es tractava d'un article rememoratiu de les etapes de vinculació que els rerpublicans nacionalistes havien mantingut amb València d'ençà del Centre Nacionalista Republicà el 1907 i la recepció a Macià a l'ocasió de la recepció de les despulles de Blasco Ibàñez. I cloïa. "Que la València nostra es recordi, com nosaltres mateixos, del dia de la seva antiga naixença! Que se'n recordin tots els catalans -els d'enllà de les muntanyes, els d'enllà els rius, els d'enllà la mar", "Revista de Catalunya", setembre de 1938, pp. 3-6.

0.1.5 La lluita per la vida o el treball esperançat (1939-1949)

"Que l'any 1943 ens sigui propici! Ara farà quatre anys de la nostra sortida de Ctalunya. I jo, que soc un home que no m'enyoro en el sentit corrent del mot, sento tanmateix la impaciència de la tornada. Tot plegat, però, em sembla encara una mica llarg, per a nosaltres almenys" [Rovira a Pous i Pagès, Montpeller, 7-I-1942].-"A côté des exilés individuels se trouvaient un gran nombre de familles entières. Tous abandonnaient avec un doleur poignante la terre natale, non seulement por se soustraire a la vengeance des envahisseurs, franquistes, italiens et allemands, mais aussi par un sentiment de dignité. Ils ne volaient pas être les sujets de Franco; ils ne voulaient pas vivre sous le joug de la Phalange, crée à l'image du Fascio et du nazisme [...]" [(ARV): "L'éxode catalan de 1939" a *Pour la Restauration de l'Autonomi catalane*, 1945. f.1].-"Ara bé; la pèrdua d'en Rovira, tan sensible per a Catalunya, no ha de fer canviar cap dels nostres plans, al contrari, crec que ens obliga encara més a tirar-los endavant. Però hi ha un punt en què caldrà pensar-hi, ja que la intenció era que en Rovira es posés al cap de la tasca d'organització espiritual a emprendre. Caldrà veure com es substitueix" [Lletra de Pi i Sunyer a Josep Irla, Londres, 18-XII-1949].

Pel gener del 1939 començava la diàspora per a Rovira[514], mentre que des de l'interior sectors conservadors emetien una tasca crítica i contrària al passat polític immediat de sectors intel·lectuals d'esquerra, com fou el mateix Rovira. Aquest fou el cas de la lletra del filòsof cristià vallenc Josep Miquel i Macaya, que el 20 de febrer de 1939 va escriure des de Barcelona a Ferran Valls i Taberner tot comentant una relectura de l'historiador [*La falsa ruta*] i en fer una anàlisi del desenvolupament del catalanisme des de començament de segle, destacava: "Hi ha un autor a qui jo faig molt responsable d'aqueixa mala orientació [política de Catalunya i de l'orientació nacionalista del país]: Rovira i Virgili. Potser ha estat el tractadista a malgrat de la seva agilitat i romanitat d'estil, qui ha influït més a crear una concepció nacionalista, si bé en principi de base general -Historia dels moviments nacionalistes- després de base estretament esquerrana- tota la seva tasca a *La Publicitat*, *La Nau* i *La Humanitat*. I ja sabem que en certs moments ell féu de pontífex i de caçador d'aloses, sol o acompanyat [Acció Catalana i Acció Catalana Republicana], per l'exemplar [Jaume]Bofill [i Mates]. Si algú fa la revisió política de Catalunya en aquests trenta anys, estiguem segurs que Rovira, doctrinalment, hi haurà fet més mal que una pedregada en sec"[515]. El mateix esperit informava la premsa:

---

[514] Un exili que Rovira comparava, des de Tolosa de Llenguadoc el maig de 1939, amb la tasca de destrucció de Felip V: "Amb quina fúria d'odi els enemics han iniciat ara la tasca sinistra de destruir el sentiment nacional dels catalans! El Decret de Nova Planta esdevé pàl·lid al costat de les disposicions anticatalanes de les autoritats franquistes. Felip V resulta un aprenent al costat d'aquests mestres. Però si tenen la fúria de l'odi, no tenen la claretat d ela intel·ligència. Destralejant l'arbre sagrat, preparen les vigorosíssimes rebrotades de demà. En la terra del silenci aniran ajuntant-se els elements del futur clam". *Terra de Silenci/* A. ROVIRA i VIRGILI, "Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana", 1939, 103, p. 3.

[515] Sg [APFVT] L-376/39. D'altra banda, restava emmarcar el sentit de la crítica en Rovira a nivell més general: "La nostra poca comprensió de la realitat històrica d'Espanya, la nostra generalitzada separació de la realitat peninsular, ha de menar-nos, doncs, a fer ruta diversa [al·lusió a l'article "La falsa ruta" de Valls] i a foraeixir-se dels camins plens de mirallets que fins l'hora actual hem seguit. Hem [sic] penso que catalanisme, nacionalisme, fet diferencial, l'ús exclusiu del llenguatge regional, separació sistemàtica de la cultura catalana de la de Madrid, etc, etc, no és o no era sinó altra cosa que un tinglado amb potes i bancs, ben muntat, enlluernador de molts encants, de bona fe, però que partia d'alguns principis més sentimentals que no pas reals [...]."

"Pedantería, petulancia, intemperancia, fatuidad, habilidad, inconsecuencia, ladinismo, sordera y... sordidez; tal, este "separatista claudicante" cuando le convino que, llevado de su ambición y de su odio implacable a España, encontróse, después de haber hecho carantoñas a la "Lliga", en "Acció Catalana", desde cuyo órgano en la Prensa arrojó pellas de barro contra el insuficiente mental que dirigiera aquel partido de aluvión aflorando insospechadamente a la vida política en vísperas del humear de la ollas de Zenón, sin perjuicio de ingresar posteriormente don Antonio en la "Esquerra" al objeto de pescar truchas o bragas enjutas. [...] *Si hay una planta maldita que precisa extirpar de raiz del suelo catalán, es ésta del separatismo, del que erigióse en apóstol, por tozudez y por miopia moral, el obstinado lenguaraz y mendaz Rovira y Virgili, digno, en verdad, de los honores de la picota* [...]. *Rovira y Virgili todavía iba más lejos: pedia que los "forasteros" no interviniesen ni directa ni indirectamente en los asuntos de Cataluña* [...]. *Nos imaginamos a Rovira y Virgili por esos mundos de Dios, con el dolor clavado en el alma, entreviendo a Cataluña* [...], *limpia totalmente de separatistas, de fantasmones rojos, de tragediantes, de ladrones y de incendiarios, y regida y ennoblecida por los que llevan el sentimiento de Patria en lo más hondo del corazón. Nuevo "Judío Errante", este raro ejemplar de la raza judaica andorreará por tierras extrañas, sin rumbo, sin amigos y hasta sin billetes de "los de serie. Es el fin que le teníamos pronosticado al antiespañol Rovira, parte integrante un tiempo de la "Lligueta", miembro destacado después de la "Esquerra", comediógtafo, diputado y valiente (valiente sinvergüenza) que durante el infamante periodo rojo, mientras eran atormentados en las "prisiones flotantes",*[...] *centenares de honorables ciudadanos por el delito de sentirse españoles, y otros vilmente asesinados por los sicarios del monstruoso Negrin, él se entregaba a catalogar las "victorias" de los bandidos de Lister, a dar cima a "Pequeña Historia dels Segadors", a romper lanzas en pro de Checoeslovaquia, etc., sin un temblor en el alma, ni un estremecimiento en el corazón, rebosante de odio* [...]"[516].

Aquestes apreciacions no eren gratuïtes. El dotze d'abril de 1940 hom instruí a Rovira un expedient de responsabilitats polítiques basat en informes de les instàncies polítiques d'aleshores[517]. L'informe del tribunal de Responsabilitats -realitzat el 5-IV-1940- descrivia Rovira amb les següents paraules: "[...] *Persona de ideas izquierdistas desde muy antiguo. Perteneció al partido de "Acción Catalana Republicana de Cataluña" y luego y a raiz del triunfo de la funesta República se pasó al partido denominado "Esquerra Republicana de Cataluña", llegando a ostentar el cargo de Diputado del Parlamento Catalán. Era oficial*

[516] *Fantasmones Rojos. Antonio Rovira y Virgili/* Juan FRANCISCO BOSCH, "Solidaridad Nacional", 13-X-1939.

[517] Tribunal Superior de Justicia de Catalunya/ *Tribunal de Responsabilidades Políticas* [Exp. 3102/1940].

primero de la fenecida Generalidad, llegando a ser jefe de Negociado de la misma, Gran publicista y colaborador del periódico llamado "La Humanitat" de Barcelona. Pocos días antes de ser liberada esta población huyó al extranjero (Francia), donde parece se encuentra en la actualidad [...]".

L'informe de FET i de les JONS -instruït el 2-IX-1940- destacava: "[...] *se trata de un destacado y antiguo militante de los partidos separatistas. Periodista conocido por sus colaboraciones y campañas en periódicos afines a su ideología, entre los cuales pueden citarle "L'Opinió", "La Humanitat", etc. Pertenecía a "Izquierda Republicana de Cataluña de cuyo Consejo Permanente formaba parte. Actuó como Diputado del llamado "Parlamento de Cataluña", tomando parte en multitud de actos y propaganda de carácter separatista. Por su personalidad destacada entre los hombres de letras catalanistas, fue nombrado miembro del Jurado para adjudicar el premio literario de la "Generalidad", "Juan Maragall". Durante el dominio rojo su actitud fue de completa hostilidad al Glorioso Movimiento Nacional, habiendo abandonado esta Ciudad, juntamente con sus familiares, el 23 de enero de 1939, marchando en dirección a Francia. Pertenece a la Masonería* [...][518]. *El Delegado Provincial de Información e Investigación Pedro de Armenteros.*

L'informe de l'Ajuntament, a càrrec de Miquel Mateu, fou incoat el 5-VI-1940, remarcant que Rovira "*Procede del antiguo partido Nacionalista Republicano, fue uno de los fundadores y jefe con Nicolau d'Olwer, de "Acció Catalana Republicana", pasando después a "Esquerra Republicana de Catalunya". Profesaba reconocida ideología separatista y había tomado parte muy activa en un sin fin de actos de propaganda de su partido y sentir político. En representación del último fue nombrado Diputado del Parlamento Catalán y más tarde, Presidente del mismo. Como periodista que era, escribía en los periódicos "La Humanitat" y "La Publicitat" y en otros de las misma tendencias. Fue también Diputado a Cortes y como escritor, autor de la "Historia Nacional de Catalunya"* [...]".

L'informe de la *Jefatura Superior de Policia de Barcelona*, del 14-VI-1940, apreciava que "*el citado individuo es de malos antecedentes políticos, ya que fue uno de los más destacados separatistas. El informado, había pertenecido a la Lliga Catalana, ingresando más tarde en Acción Ciudadana y por último en la Esquerra Republicana de Cataluña, donde colaboró intensamente para la consecución del estatuto catalán, siendo uno de sus*

[518] El jutge numero 3 del TRRP demana informes sobre maçoneria el 29-IV-1941. Segons Volant de la *Delegación del Estado de Recuperación de Documentos* adreçat al Jutge instructor contata que "*Antonio Rovira Virgili no tiene antecedentes masónicos*" (Salamanca, 7-V-1941). També la *Dirección General de Seguridad* (Madrid, 9-V-1941), constatava que "*Carece*" d'antecedents maçònics. Full 17 (Exp.). De l'expedient sobre maçoneria de Rovira dipositat a AHNGC núm. 1069/23 tampoc no es desprèn, doncs, cap antecedent d'aquesta modalitat. Val a dir que aquesta causa va ser continuada entre el 25-IV-1944 i 25-III-1958 a través de la *Dirección General de Seguridad.*

redactores. Fue diputado del Parlamento Catalán y figuró en diversas candidaturas del Frente Popular. Fue director del periódico "La Publicidad", y fundador del periódico "La Nau. Colaborador de "Nosaltres Sols" y "Palestra"[519]*. Debiendo significar a V.I. que el que nos ocupa durante la guerra figuró en la Comisión que fue a Rusia, para solicitar la ayuda del Gobierno marxista. De regreso, se dedicó principalmente a los temas periodísticos siendo autor de unos artículos que publicaba en el periódico "Solidaridad Obrera" titulado "Historia del Segador". Además de todo lo anteriormente expuesto, fue uno de los firmantes del manifiesto de intelectuales que se publicó en la prensa roja, y que repercutió enormemente en el extranjero. Fue también uno de los redactores de los* ***Trece Famosos Puntos del Nefasto Negrin, por encargo de éste. Haciendo observar a vuestra autoridad que según informes del Sr. Cadena, de la Diputación Provincial de esta Ciudad, el citado Rovira falleció en Paris. Por lo tanto teniendo en cuenta todos los antecedentes anteriormente mencionados y de su filiación política se le debe considerar afecto a la causa marxista*** [...]".

Finalment, l'*Informe* de la *Guardia Civil*, redactat el 12-XI-1940, constatava que el personatge "*era de arraigado ideario separatista, militante en acción catalana y posteriormente en la esquerra. Al advenimiento de la República, fue reintegrado al cargo que desempeñaba en la Mancomunidad en el que cesó por incompatibilidad política con la Dictadura, siendo ascendido a Oficial 2º del Negociado de Administración. Al surgir el Movimiento Nacional, continuó con dicha posición político-social, siendo nombrado Jefe de Negociado de la plantilla de Presidencia de la extinguida Generalidad en Septiembre del 36; fue Diputado provincial y del parlamento catalán, distinguiéndose siempre por su fobia*

---

[519] Vegeu el manifest fundacional de "Palestra": *Als Joves de Catalunya* (Barcelona, 10-IV-1930). Rovira n'és president honorari juantament amb: Raimon d'Abadal, L. Nicolau d'Olwer i Jaume Aiguader Miró. Un dels objectius centrals de l'associació -que d'alguna manera recollia les preocupacions periodistiques i espirituals de Rovira- era "promoure un moviment de la joventut catalana, amb tota l'activitat i l'empenta de la gent jove, per al seu propi millorament en tots els aspectes, moral, intel·lectual, social i físic, i desvetllar el seu interès per a totes les causes nobles". El sentit d'aquesta agrupació patriòtica, pel que fa a la recerca de suport intel·lectual, era que "son joves els qui figuren en els rengles de "Palestra", però donant mostres de la solidaritat que forma un poble, volen agrair en les persones de llurs Presidents els esforços fets per les promocions anteriors. Escollint els qui han ocupat sempre dignament el lloc de treball i de lluita per Catalunya que els ha pertocat, "Palestra" ha volgut retre homenatge als homes de tots els partits que qualsevol que hagin estat llurs idees polítiques han coincidit en llur amor a la Pàtria i a la Llibertat. El nostre desig és que tant com ho permetin les vostres preocupacions, pogueu prendre una part activa en les tasques de "Palestra" i que volgueu prendre una part activa en les tasques de "Palestra" i que volgueu comunicar-nos totes les iniciatives que us sembli que "Palestra" pot realitzar [...]". [Lletra de Pompeu Fabra (President) i Batista i Roca (Secretari) a Nicolau d'Olwer (Barcelona, 5-V-1930). Ligall núm. 905. BPS Barcelona. AHN-SGC-Salamanca].

Rovira també participà en una conferència de l'entitat patriòtica Palestra a partir del primer curs de la seva fundació (1930). Així, va realitzar una sessió en un "curset de Cultura Catalana" titulat "Catalunya en el segle XVII", amb una assistència de cinquanta-set persones, essent el segon curs en nombre d'alumnes per assistència. El primer va ser el de Pompeu Fabra "Punts de Gramàtica Catalana". [Circular de "Palestra", datada el 10-IV-1931] [Arxiu de Ramon Peypoch. La noticia de la conferència de Rovira va ser anunciada a "La Nau", 4-XII-1930].

separatista y campañas por medio de la prensa, conferencias y mítines, todas ellas contrarias a todo lo significara ESPAÑOLISMO. Colaboró en el órgano de la ESQUERRA "La HUMANITAT" y "PUBLICITAT", habiendo publicado también folletos y libros de propaganda contraria a la Causa Nacional, estando conceptuado como rojo separatista PELIGROSO y totalmente desfecto a la Nueva España [...]".

D'aquests informes,[520] el Tribunal va concloure que "*atendiendo a los informes emitidos por las Autoridades que únicamente coinciden en señalar al inculpado como elemento destacado y antiguo militante de los Partidos separatistas, así como que se hallaba afiliado al Partido de Izquierda Republicana de Cataluña, habiendo formado parte del Consejo Permanente, actuando como Diputado del llamado Parlamento Catalán y también habiendo tomado parte en diversos actos de propaganda como periodista que era, escribiendo en los periódicos "La Humanitat y La Publicitat", el juez que subscribe, considera incursos en los apartados b) c) e) j) k) l) y n) del artículo 4° de la ley de 9 de febrero de 1939*[521], *apreciando como circunstancias modificativas de responsabilidad la agravante que establece el art. 7° de dicha ley*[522], *dada la consideración social y cultural del referido inculpado, y estimando concluso el expediente se eleva a ese Tribunal para la resolución que proceda* [Barcelona, 13-XI-1941]". Aquestes eren les al·legacions de l'estat francofalangista.

Després de l'entrada per Perpinyà, provinent d'El Voló, Rovira es traslladà a Tolosa durant uns deu dies a la residència dels bombers[523]. Per mediació del doctor Camil Soulà, es

---

[520] Un altre informe va ser el del prevere de Sant Joan d'Horta (Barcelona, 2-VII-1941), que destaca que "*el citado Antonio Rovira era de ideas izquierdistas y era de gran propagador de las mismas. Religiosamente él no practicaba; pero no se oponia que cumplieran con la Iglesia su esposa e hijos*". Expedient citat, full 23.

[521] La llei de 9-II-1939 és la de Responsabilidades políticas, BOE, 13-II-1939 núm, p. 174 . Els apartats esmentats de l'article quart fan les següents observacions: "Haber desempeñado cargos directivos en los partidos, agrupaciones que alcanza la declaración del artículo 2° [partits i agrupacions que formaren part del Front d'Esquerres], así como haber ostentado la representación de los mismos en cualquier clase de Corporaciones y organismos, tanto públicos como privados" [apartat b]. L'apartat c) fa esment de la militància als partits del Front d'esquerres. L'apartat e) es refereix a "Haberse significado públicamente por la intensidad o por la eficacia de su actuación a favor del Frente Popular [...] o contribuido con ayuda económica a los mismos, prestada de manera voluntaria y libre y con propósito deliberado de favorecerles, aunque no se hubiese desempeñado puestos directivos o de representación, ni cargos o misiones de confianza, ni se tratase de afiliados a aquéllos". Els apartats j) i k) acumulen els anteriors quant a col·laboració. L'apartat l) és "Haberse opuesto de manera activa al Movimiento Nacional i l'apartat n) fa referència a "Haber salido de la zona roja después del Movimiento y permanecido en el extranjero más de dos meses, retrasando indebidamente su entrada en el territorio nacional [...]". p. 174.

[522] "*Se tendrá en cuenta para agravar la responsabilidad del inculpado su consideración social, cultural, administrativa o política cuando por ella pueda ser estimado como elemento director o prestigioso en la vida nacional, provincial o local; dentro de su respectiva actividad*".

[523] Per a la coordinació de la caserna dels bombres, amb el nom de Residència Ramon Llull. Cf. lletra de Jesús Maria Bellido a Carles Pi i Sunyer (Tolosa, 30-V-1939) a *La Cultura Catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*/ Maria CAMPILLO-Francesc VILANOVA, Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000, pp. 82-83. Rovira vincula l'hospitalitat a Tolosa de Llenguadoc a les relacions històriques nacionals amb Catalunya:

traslladà a Rieumes durant un mes i mig, i es traslladà de nou a Tolosa fins al 20 maig de 1939 -on rebia ajut econòmic del Comitè universitari tolosenc[524]. En aquest context formà part de l'Associació dels Amics de la República Francesca, la Secció Catalana de la qual va ser organitzada a París el 26 de juny de 1939[525]. Aquesta situació venia determinada per la seva radicació a Montpeller fins al 1946, tot qüestionant una anada definitiva a Mèxic[526].

La situació de Rovira a Montpeller reflectia un esforç per refer les activitats culturals[527], les relacions polítiques amb militants[528] i per concretar la tasca dels exiliats

---

"Aquest acolliment és d'un gran abast moral. Respon a una antiga tradició, a una germanor autèntica, a un veïnatge terral i espiritual alhora. Entre occitans i catalans hi ha múltiples llaços. Hi ha el llaç de la parla. Hi ha el llaç de la història. Hi ha el llaç de la sang. Hi ha el llaç de l'ideal. I aquests llaços estrenyen tant les relacions dels dos pobles, que els donen una quasi unitat per damunt de la doble ratlla de les muntanyes i les fronteres. Ens ve a la memòria un vell document, una lletra del segle XIVè, en la qual hom diu a un català que trobarà en una ciutat estrangera una determinada persona, nadiu d'Occitània i per tant, afegeix "quasi de la vostra nació". *Els exiliats catalans/* A. ROVIRA I VIRGILI, "Catalunya...", 104, p. 4.

[524] Per exemple, el 12-III-1939, rep la suma de quatre-cents francs [5 S 419/2. AMT].

[525] L'*Association des Amis de la République Française* (setembre 1939), tenia per objectiu "establir i desenvolupar damunt bases sòlides els lligams materials i espirituals entre francesos i estrangers. No admet, en relació amb els seus membres, cap mena de diferència de classe, de confessió, d'origen o de raça". La primera Direcció anual era formada per: Jaume Aguadé, Cladi Ametlla, Josep Andreu, Rafael Closes, Joan Cornudella, Josep M. Espanya, Pompeu Fabra, Josep Irla, Jaume Miravitlles, Lluís Nicolau d'Olwer, Ramon Peypoch, Santiago Pi i Sunyer, Josep Pous i Pagès, Eduard Ragasol, Antoni Rovira i Virgili, Miquel Santaló, Antoni M. Sbert, Josep Tarradellas, Rafael Tasis i Josep M. Trias Peix. Vegeu també, Daniel DÍAZ ESCULIES: *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*, Edicions de la Magrana, Barcelona, 1993, pp. 168-170. I també, Josep MASSOT I MUNTANER: *Antoni M. Sbert. Agitador, polític i promotor cultural*, PAM. Barcelona, 2000, pp. 126-129.

[526] Rovira arriba a Montpeller el 20 de maig de 1939 procedent de Tolosa i és acollit a la Residència Catalana, organitzada pel catalanòfil Jean Amade. Artur BLADÉ I DESUMVILA: *Op. cit.*, 405 i ss. En concret, el suport venia del "Comitè d'aide aux Intellectuels Catalans". El total de refugiats catalans en aquesta Residència, adscrita a la Fundació Ramon Llull, el 31-VIII-1939 era de: menors de 15 anys (21 homes; 29 dones), de 15 a 60 anys (121 homes; 87 dones) i més de 60 anys (5 homes; i 2 dones). Nombre de famílies: 96. Vegeu dades generals extretes de *La collaboration des intellectuels catalans hebergés a Montpeller a la Recolte du vin* (Setembre-Octobre 1939). Lligall 4M49 (AD34). Arxius Departamentals de L'Herault (Montpeller). Per a la qüestió del plantejament d'un exili mexicà -finalment negat- per part de Rovira, cal tenir en compte les lletres en què en comentà la possibilitat a alguns amics: a Pous i Pagès [Montpeller, 29-IX-1940] en relació amb la continuïtat de la tasca de la Fundació Ramon Llull: "Si ve efectivament, el cas de marxar cap a Mèxic, penso, com vós, que els homes de la Fundació Ramon Llull hauríem de tenir com a missió la continuació de l'obra cultural en llengua catalana. Tinc la convicció que l'[Antoni] Sbert pensa com nosaltres. De fet, no hi ha altra feina a fer per nosaltres, en les circumstàncies presents, que la de cultura [...]". Un any i mig més tard Rovira clarifica la situació definitiva de residència en lletra a Ferran Soldevila del 14-IV-1942: "Soc dels que resten a França. És cert que tinc encara ajornat el visat de sortida, però encara que el tingués a la butxaca, la meva inclinació serà igualment de quedar-me, malgrat que en les presents circumstàncies hom no pot preveure l'avenir [...]". [St. 9.1. 4.2. AFES.ANC]. La mateixa determinació en lletra a Soldevila el 9-V-1942: "Respecte al meu cas, he de puntualitzar que jo no tinc verament opció, encara, en la qüestió del possible viatge a Mèxic. Estic decantat a quedar-me, però el fet és que no he rebut el visat de sortida. En la meva inclinació no hi ha cap segur efecte de tenir garanties econòmiques sòlides. Els temps són essencialment insegurs. Que un hom confiï, per a certs casos, en l'ajut de l'amistat o de la solidaritat, no significa que s'hi pugui pujar de peus" [St. 9.1.4.3. AFS.ANC].

[527] El 8-VII-1939 Rovira pren part en una "exposició d'estudiants catalans", presidida pel catalanòfil Joan Amade, "Directriu. Periòdic de la Joventut Catalana", agost de 1939, núm.1

[528] N'és un exemple la informació d'Humbert Torres a Tarradellas en una lletra des de Montpeller el 8-III-1945: "Tots els dissabtes, de fa algun temps, acostumem a coincidir a casa de Rovira i Virgili, els amics Sauret, Nogués [i Bizet], Barrera [i Costa] i jo per a canviar impressions sobre coses polítiques, en conversa d'amics i sense el menor caràcter oficial" [AMTM]

envers la consciència nacional dels catalans. Era, doncs, també, una dimensió de l'exili com a introspecció i com a constatació que d'ençà de la redacció de *Lo Catalanisme* de Valentí Almirall "dins Espanya, no hi ha sortida per a les nostres aspiracions cabdals". Era una conclusió marcada possiblement per l'ocupació franquista del país. En qualsevol cas, aquest nou context polític incidia en la necessitat de retornar a la base de la teoria nacional de Rovira: la consciència nacional i la voluntat política interior: "En aquests temps de meditació -una meditació adolorida, però no pas deprimida- els catalans han d'adquirir definitivament i plenament, la consciència de llur dret nacional. Aquesta consciència ha d'ésser clara i robusta [...]. Seria millor que tots els catalans posseïssin la plena consciència nacional independentment de les dures i crues lliçons de la història. Però quan aquestes lliçons colpeixen un poble, cal que els inconscients i els poc conscients en treguin el profit de l'esmena, la conquesta del sentit de la pàtria i la fortitud de la idea de nació [...]. La meditació d'ara servirà per a preparar una magna acció. Conèixer el propi dret i adonar-se de les possibilitats de realitzar-lo: tals són els dos elements de la futura acció dels catalans [...]. Que tothom, dins o fora de la nostra terra, faci tot allò que pugui, i que ningú no demani als altres més del que puguin fer. Consciència del propi dret i ciència de les possibilitats de realització"[529].

Simultàniament, calia activar les tasques institucionals en el si dels acords d'ERC respecte al "restabliment de la legalitat republicana, establerta per la Constitució de la República de l'any 1931 i dels estatuts de Catalunya i d'Euzkadi. L'acceptació d'aquesta legalitat no significa renuncia a cap de les aspiracions del nostre poble per tal d'assolir per a Catalunya una més àmplia llibertat [...]. Per a realitzar aquest acord Esquerra Republicana, creu necessari i així procurarà fer-ho, el que tots els sectors polítics i sindicals catalans antifeixistes s'apleguin per a constituir una veritable Unitat Nacional Catalana. Aquesta deurà ésser representada i convinguda per els organismes directius dels partits i organitzacions, tots els quals mantindran però la seva pròpia personalitat"[530]. Aquesta unitat era la que va dur a terme el Consell Nacional de Catalunya constituït per Lluís Companys el 13 de maig de 1940,

---

[529] *Catalunya i Espanya/* A. ROVIRA I VIRGILI, "Catalunya...", 105, agost, 1939, p. 5. Aquest tipus de reflexió era comuna en Rovira: "Sense oblidar cap dels nostres ideals humans, els catalans d'avui hem de dedicar primordialment el nostre esforç a Catalunya, a l'obra de preparar el seu esdevenidor lliure. Cal la concentració dels esforços individuals dels catalans en aquest esforç col·lectiu que ens demanen totes les veus de la terra, d'aquella terra de silenci extern que parla ara en l'àmbit intern de l'ànima. Hem de concentrar l'esforç nostre en la causa de Catalunya, perquè el treball a fer és enorme i ens toca fer-lo a nosaltres sols. Els ciutadans dels pobles lliures, que no tenen la preocupació del redreçament de llur pàtria, són els més obligats a treballar per les grans causes universals, per les grans idees humanes, mentre que els ciutadans de les nacions oprimides senten el pes anguniós de llur cas particular i el deure de consagrar-se preferentment a la causa pròpia". *L'Esdevenidor de Catalunya/* A. ROVIRA VIRGILI, "Catalunya...", 113, abril, 1940.

[530] Incorporació de Rovira al Consell Nacional de Catalunya el maig de 1940, segons designi del President Companys [*Informe del Secretari General d'ERC senyor Josep Tarradellas pronunciat en el curs del Congrés del partit* [juny de 1945] a Tolosa. C. 814.AMTM].

institució que aglutinava intel·lectuals i polítics[531]. Rovira i Fabra no s'hi pogueren incorporar aquesta data. La idea d'aquesta institució era, per tant, incorporar representants que no tenien "una responsabilitat concreta en els fets esdevinguts a Catalunya després del 19 de juliol de 1936". I en quedaven allunyats "d'un primer pla de direcció aquells polítics que, per la seva actuació de govern durant el període de trasbals, poden semblar-ne, justament o no responsables. El Consell és, doncs, representant i fill d'un estat d'opinió [...]. El Consell no té nom; però en la consciència de tots els catalans és explícit que és el nostre Consell Nacional [...]. En Fabra i en Rovira no han pogut assistir a l'acte. No han tingut oportunament el salconduit necessari". D'altra banda, aquesta orientació política d'unitat explicitava plantejaments -com el de la unió voluntària de les nacions peninsulars "per lliure consentiment i mútua convivència en un organisme estatal"- que Rovira anirà desenvolupant institucionalment i teòricament al llarg de la trajectòria posterior del Consell Assessor[532].

Aquesta integració al Consell Nacional no obsta perquè quatre anys més tard Rovira reprengui la continuïtat en les tasques polítiques al si d'ERC[533], i culturals, amb el suport de

---

[531] La preocupació de Carles Pi i Sunyer a les envistes de la constitució del Consell per a saber quina tasca feien els politics exiliats a Carles PI I SUNYER: *Memòries de l'exili. El Consell Nacional de Catalunya. 1940-1945*, Vol. I p.71. Pel que fa a la convocatòria esmentada, en una lletra de Companys (París, 24-II-1940) emplaçava a una crida al President del Parlament Josep Irla a fi que "volgueu fer totes les gestions prèvies i necessàries per a facilitar i procurar la unitat de tots els catalans nacionalistes" [Fons Generalitat a l'Exili, 511... 10.1.1/2]. L'esperit de la constitució d'aquest Consell resta palès en la lletra del President de la Generalitat Lluís Companys als futurs integrants de la institució: Pompeu Fabra, Rovira i Virgili, Pous i Pagès, Santiago Pi i Sunyer, Jaume Serra Hunter (Paris, 20-IV-1940): "[...] Realitzades pel President del Parlament Sr. Irla, les gestions necessàries prop d'aquelles personalitats i organisme, sense excepció de significació en el camp nacionalista català, i una volta repassades novament les possibilitats després de les consultes, i obtinguts nous assessoraments, s'ha afermat el criteri i, mantinguda la urgència del mateix, decidit la formació d'un Consell de persones, quin prestigi, clara i innegable filiació nacionalista, destacada en el camp de la intel·lectualitat catalana, podran ademés, encara, ésser útils a l'afany de persistir en els esforços començats. Totes les gestions realitzades i la solució adoptada no ha estat sense prèvies reunions dels sectors i personalitats que han volgut contribuir-hi, i que han donat facilitats sense reserves. Altrament, penso, també, delegar en un membre del Consell per l'exercici de les funcions executives. És evident que la formació del Consell no significa per [als] seus components, de cap manera, minva o cambi o reserva, etc., en el plenament lliure judici respecte els actes o persones en el passat, present i futur, sinó l'acceptació d'un deure petriòtic, d'un lligam patriòtic, que a tots, catalans, ens pot ajudar. Amb el propòsit dit, les facilitats obtingudes i després dels assessoraments rebuts de tots els que han volgut contribuir a a aquesta tasca, us demano que volgueu integrar el Consell, per deure i interès patriòtic que a tots obliga, i per a que davant dels problemes actuals i dels que poden presentar-se pugui començar a actuar i fer feina catalana [...]" [Fons Generalitat Exili, 511. Sg. 10.1.1./15].

La Constitució del Consell Nacional de Catalunya era format per: Pompeu Fabra, Pous i Pagès, Serra Hunter, Rovira i Virgili i Santiago Pi i Sunyer. Aquest nomenament consta en l'acta feta a París el 13-V-1940 [Fons, 511... 6.1.1./10]. Per al context: Daniel DÍAZ ESCULIES: *El Catalanisme...*, pp. 49-50.

[532] "Dilluns 13 de maig" a Josep POUS I PAGÈS: *Diari de la guerra (del 10 de maig al 6 de juny de 1940)*, s/p. (manuscrit fotocopiat) [Fons Pous i Pagès. Caixa número 3]. La consulta d'aquest fons, encara sense inventariar, ha estat possible gràcies a Àngels Bosch i Rosa Cruelles.

[533] La primera reunió d'ERC a Montpeller va tenir lloc el 28-X-1944 convocada pel secretari general, Josep Tarradellas, amb assistència de Joan Sauret, Miquel Guinart, Josep Delmàs, Jaume Castelló, Leopold Morant, Josep Delmas, Jaume Castelló. Per part del Consell Assessor hi assistiren: Rovira i Virgili, Humbert Torres, Martí Barrera, Ramon Nogués i Biset, Hilari Salvadó, Joan Rodríguez, J. Puig Pujades i Laureà Dalmau. I pels presidents dels Comitès Departamentals: Francesc de P. Jené, Joan Alvarez de Lara, J. Benet Pinyana i Joan Prats", p. 6. Entre els acords s'hi establia "el restabliment de la legalitat republicana, establerta per la Constitució de la República de l'any 1931 i dels Estatuts de Catalunya i d'Euzkadi. L'acceptació d'aquesta

la Fundació Ramon Llull[534]. Així ho explicava a Josep Conangla i Fontanilles en carta des de Montpeller el 12-VIII-1939: "[...] El record d'aquella amistat [de joventut política tarragonina amb Conangla] resta ben viu en el meu esperit, a desgrat de la poca freqüència de la nostra comunicació epistolar. Reconec que si aquesta comunicació ha estat molt espaiada, la culpa recau damunt meu. La meva culpa, amb tot, té atenuants. He escrit tant per al públic, que la pròpia correspondència particular se n'ha ressentit. Ha calgut que la tragèdia de Catalunya [l'ocupació de Barcelona pel General Yagüe el gener de 1939] canviés les normes de la meva vida quotidiana, per a trobar en el repòs forçat el lleure d'escriure als bons amics.- Aquest repòs, però, és relatiu. Bon punt he tingut, en l'exili, una casa acollidora, una petita taula de treball, uns papers i una ploma, m'he posat altra vegada a escriure. I tot escrivint he recobrat la calma espiritual i l'amor de la vida. Veig que aquesta és la meva llei, i l'obeeixo amb fidel constància. De les feines que he emprès després de la sortida de Catalunya, en tinc una de llesta. És un llibre de memòries personals sobre l'èxode [*Els Darrers dies de la Catalunya Republicana*][535], que vaig viure, amb la meva família, durant uns dies aspríssims i inoblidables. D'ací a pocs dies trametré l'original als amics de la revista de Buenos Aires "Catalunya", que m'han demanat llibres per a l'Editorial per ells fundada.- Per a viure en l'exili he de treballar, i això no em desplau, posat que ací trobi feina; una feina que en el cas meu ha de reduir-se a les activitats d'escriptor i de conferenciant. De moment soc a la residència catalana de Montpellier[536], regida sota els auspicis de la Fundació Ramon Llull[537], on tenim

---

legalitat no significa renuncia a cap de les aspiracions del nostre poble per tal d'assolir per a Catalunya una més ampla llibertat" i que "per a realitzar aquests acords Esquerra Republicana, creu necessari i així procurarà fer'ho, el que tots els sectors polítics i sindicals catalans antifeixistes s'apleguin per a constituir una veritable unitat Nacional Catalana. Aquesta deurà ésser representada i convinguda per els organismes directius dels partits i organitzacions, tots els quals mantindran però, la seva pròpia personalitat" [*Actes del Congrés de Tolosa 3-VI-1945*. Carpeta 814. AM'I'M]. Per a la contextualització d'aquesta primera reunió orgànica després de l'alliberament de França i també per la intervenció de Tarradellas pel que fa a la idea de constitució de Solidaritat Catalana. Cf.: Carles PI I SUNYER: *Memòries...*, Vol. I, pp. 167-168

[534] Per a la tasca de la Fundació Ramon Llull envers els intel·lectuals i el nexe amb nuclis occitanistes Pierre GRAU: "L'aide de Félibres aux intellectuels catalans" a Jean SAGNES et Sylvie CAUCANAS: *Les Français et la guerre d'Espagne*, CREPF,[s/d] Universitat de Perpinyà. També -focalitzat en la represa de la "Revista de Catalunya"- Joan SAURET: *L'exili polític...*,pp. 40-42. Per al programa de suport de la Fundació a publicacions i recerques (entre les quals la història de les institucions de Rovira): Josep MASSOT I MUNTANER: *Antoni M. Sbert. Agitador, polític i promotor cultural*, PAM, Barcelona, 2000, pp. 291-313.

[535] "Sabem que Rovira i Virgili, que sojorna en un poblet vei, ha escrit un reportatge sobre els darrers moments de Catalunya, en el qual moltes personalitats hi són severament judicades", *Catalans a Tolosa*, "Catalunya" (Bs. As.), núm. 102, 1939. Per al context de l'edició, vegeu Xavier FERRÉ: "Epíleg" als *Darrers dies de la Catalunya Republicana*, Ed. Proa, Barcelona, 1999, pp. 197-206.

[536] L'estat del ingressos de Rovira a la Residència-Centre Cultural de Montpeller entre octubre de 1939 i març de 1940 a *Centre Cultural de Montpeller. Relació d'ingressos per reintegrament de serveis*. Sgs 7.2.5./14 i 7.2.5 /12 [Fons de la Generalitat a l'exili, 511...]. Una visió crítica del funcionament de la Residència la donava Pou i Pagès[Montpeller, 6-IX-40]: "Quant a la situció de la Residència i del grup de refugiats catalans de Montpeller, tinc la convicció, ja fa temps, que amb una mica més d'entitat i real activitat en la conducció dels afers, tot rutllaria normalment. He vist d'aprop moltes coses de la Residència, n'he viscudes directament algunes, i amb tota franquesa us dic [...] que si el règim d'[e Manuel] Alcàntara patia d'una certa apatia i d'una lentitud burocràtica, el règim del Patronat ressuscità els vicis de grup i de partit que han tingut una part important en les

assegurats, no sé per quant temps, el menjar i el dormir. I cal atendre pel propi compte les altres despeses. Fins ara m'ha fet força servei la col·laboració que m'han ofert els amics de "Catalunya" [revista on començà a col·laborar des de 1939], a base d'un article mensual, pel qual em paguen 200 francs. M'han nomenat membre del Consell de la Fundació Ramon Llull, de l'Acadèmia Catalana i de la Secció Catalana de l'Associació d'Amics de la República francesa [juntament amb Pompeu Fabra][538], càrrecs dels quals em sento molt honorat, però que no resolen els meus problemes econòmics. Es dóna el cas que l'organisme espanyol d'ajut als refugiats concedeix subsidis als diputats del Parlament espanyol, però no als del Parlament Català, entre els quals em trobo. D'aquests només cobren els que exerciren càrrecs de govern, i així restem exclosos uns quinze diputats catalans. A mi no em val, per a aquest efecte, el meu càrrec de vicepresident primer del nostre Parlament. És una cosa injusta i absurda, en la qual cal veure la mà de certs anticatalans.- Enmig de la lluita per la vida, jo tinc l'avantatge d'haver-me acostumat i d'haver acostumat els meus, a unes despeses modestes. Per això confio resoldre els problemes al·ludits amb el meu treball d'escriptor [...]. La part de família de la meva muller que va quedar-se a Catalunya ha estat molt dissortada. El meu cunyat Sebastià [Comas] ha estat condemnat a 30 anys de reclosió per ésser republicà i catalanista; una neboda, a 15 anys, i té un fillet de dos anys! el meu cunyat Ramon [Comas] va suïcidar-se a Tarragona el mes passat per totes aquestes coses; i els fills petits queden en trista situació. Ja comprendràs com han afectat a la meva muller totes aquestes dissorts.- Per la nostra banda hem perdut tot allò que teníem com a producte, més aviat magre, d'una vida. El xalet de Barcelona, que havia jo pagat a terminis durant vint anys, m'ha estat confiscat, i allí vaig haver de deixar els meus llibres i papers. Però jo no estic descoratjat. Ben sincerament et dic que espero, a no trigar gaire, una noble revenja per a Catalunya i els catalans [...].- He rebut així mateix el teu llibre [*Humanologia*], que ja he llegit en gran part i que m'ha interessat des de bon començament. Hi trobo la teva imatge espiritual i el viu reflecte de moltes idees que ens són comunes en el camp moral; en aquest camp, més encara que en el polític, es manifesta

---

nostres dissorts col·lectives. Els membres del patronat [...] no tenen gaire grapa personalment; la culpa veritable és de perduració d'un ambient de personalismes i la tàctica de colles. La desfeta no ha ensenyat a molta gent nostra, com no sigui el dolor, l'escassetat i la misèria [...]".

[537] Per a la planificació de les activitats de la Fundació: Josep MASSOT i MUNTANER: *Antoni M. Sbert...*, pp. 117-119.

[538] Vegeu l'autorització d'assistència a una reunió de l'Associació a París [2-V-1940] al document 2W602 [Arxius Departamentals de L'Hérault. Montpeller]. Per als tràmits, vegeu la correspondència entre Lluís Companys (confirmant els tràmits per al viatge) i els interessats a la reunió: Rovira i Virgili, Jaume Serra Hunter i Santiago Pi i Sunyer (París, 27-IV-1940); d'Eduard Ragassol (com a Director de l'Associació dels Amics de la República Francesa) a Lluís Companys (París, 27-IV-1940), del Delegat General de l'Associació, Robert Lange, confirmant les gestions per als salconduits als Prefectes dels Pirineus Orientals, per als tres components del Consell Nacional de Catalunya (París, 27-IV-1940), i de Jaume Serra Hunter a Joan Tauler, confirmant les dificultats per assistir a la reunió (Tolosa [de Llenguadoc]), 2-V-1940. [Fons de la Generalitat a l'Exlili, 511-Arxiu del Partit Nacionalista Basc. Sgs.: 10.1.1./5, 6.1.1./5, 10.1.1./6, 6.1.1./6 i 6.1.1./7].

la veritable faç de les ànimes dels homes.- S'ha parlat, tal com tu indiques, d'un possible viatge de propaganda cultural als països hispanoamericans d'alguns membres de la Fundació Ramon Llull, en una mena de tournée de conferències i altres actes, que duraria uns quants mesos. Però fins ara no s'ha concretat res, i em penso que la greu situació internacional entrebancarà aquest projecte.- Per la meva part desitjo i espero, com t'he dit, fixar la residència a França, mentre no pugui tornar a Catalunya. De totes maneres no sé si això serà factible. Repetidament m'ha estat ofert de sumar-me al grup de vint o vint-i-cinc escriptors catalans que van a Xile; no he acceptat l'oferta, tot deixant entreveure una possibilitat per més endavant. En efecte, l'esdevenidor és incert, i seria imprudent tancar cap porta. De cara a les eventualitats que es poden presentar, m'interessaria que em diguessis el teu parer respecte als països americans on fos més fàcil i avinent instal·lar-se. Les meves preferències personals són l'Argentina, Cuba i Colòmbia [...]"[539].

I aquesta activitat institucional era complementària amb les tasques -orientades per Lluís Companys- de suport als exiliats[540].

Entre 1946 i 1949 Rovira residí a Perpinyà, on traspassà el cinc de desembre. Aquest periple però, no impedí la seva tasca política i -sobretot- intel·lectual, pel que fa a la projecció de publicacions sobre divulgació històrica i politicocultural [541]. Rovira i Virgili ocupà la

---

[539] Aquesta lletra de Rovira és una resposta a la lletra tramesa per Josep Conangla i Fontanilles des de L'Havana el 18 -VII-1939, amb l'objecte de refer contactes: "La incertitud sobre lo que podessis sofrir per causa de la desfeta de Catalunya a les darreries de Gener, constituïa una de les meves preocupacions més íntimes. Com n'haurà sortit en Rovira i els seus, em preguntava, cordialment. Fins a conèixer la teva residència actual, no vareig sentir-me tranquil: perquè malgrat nostre intercambi amistós no era freqüent, no ignores el profund afecte que per tu com a vell amic i com a primer publicista de nostra terra sempre t'he guardat, d'ençà de nostra antiga convivència inoblidable.- Aquí rebérem noves de probable vinguda teva, en companyia de Mestre Fabra i d'altres intel·lectuals, en missió indefinida. Molt content estaré si es realitza aqueix anunci, sobre el qual et prego que m'informis, en cas d'ésser un projecte definitiu. També arribaren notícies sobre el propòsit de reviurer a França la publicació de la Revista de Catalunya, i també t'estimaré que m'inscriguis com a subscriptor de la meteixa, a reserva de contribuir, per altre part, a mida dels meus possibles, per tant patriòtica idea. -Recentement he publicat el llibre *HUMANOLOGIA* del qual t'envio un exemplar, i en quines pàgines podràs sentir-hi palpitacions de la meva fidelitat als principis clàssics del lliberalisme català. Originalment, *HUMANOLOGIA* fou escrit en nostre idioma; i la meva ilusió era de publicar-lo en edicions simultànees en català a Barcelona i en castellà a Cuba; però en els entorpiments de la guerra em privaren de realitzar la ilusió primera, i ha estat molt ben rebuda [...]". [Fons Josep Conangla i Fontanilles. Inv. 450. Capsa 19. Sèrie Epistolaris, carpeta "Rovira i Virgili". Arxiu Nacional de Catalunya].

[540] Com constata Rovira en constesta a una lletra del President Companys (París, 13-I-1940) en sol·licitud que es fes càrrec de l'assistència a refugiats a França. Rovira, amb tot, expressava a Companys la problemàtica legal per a intercedir: "[...] La dificultat major, amb tot, em sembla que és l'obtenció del permís de viatge. Dies enrera va dir-me l'Alcàntara [Manuel] que en aquesta Prefectura [de Montpeller] és actualment dificilíssim d'obtenir permisos i que més val gestionar-los a París. Potser seria útil de fer aquesta gestió, i veure si els qui hem d'anar de tant en tant a París aconseguim un document que ens autoritzi a fer-ho. Pel que toca a les despeses del viatge, ja les rescabalaria a París si no hi hagués temps d'enviar-les abans. De totes maneres, tant si vinc com si no a París [a la central del Govern Català: Laietana Office], pots comptar absolutament amb mi per a tot allò en què pugui ésser-te útil i des d'ara em sumo a qualsevol acord o orientació que considereu convenient de prendre [...]". [Lletra de Rovira i Virgili a Lluís Companys, Montpeller, 17-I-1940. Fons Generalitat a l'exili, 511...Sg. 10.2.1./563-564].

[541] Rovira tramet unes consideracions editorials sobre aquest aspecte divulgatiu a Carles Pi i Sunyer (Perpinyà, 2-VII-1947), tot dividint una hipotètica política editorial entre l'interior i l'exterior, "que agullonin el

presidència del Parlament durant el relleu de Lluís Companys a la presidència de la Generalitat per part de Josep Irla, i formà part, com a president, del Consell Assessor (1944), institució que tenia com a objectiu elaborar informes i treballs que servissin d'orientació per a un retorn a la pàtria que abans de 1945 es veia com a possible si l'eix nazifeixista era derrotat[542]. El Consell Assessor era un òrgan consultiu que reflectia "l'actuació del Consell Nacional Català a França". L'organisme era "format per homes de tots els sectors democràtics i nacionals i [es vol que es] representi així la unitat de Catalunya". I amb aquesta opció unitària i projectiva, el Consell Assessor tenia per finalitat assessorar i preparar "el nou període republicà i autonòmic que ben aviat s'ha d'obrir per l'acció conjunta de les forces democràtiques peninsulars"[543].

Entretant, Rovirà encetà col·laboracions periodístiques que evocaven retrats de polítics i moviments nacionalistes dels Països Catalans en òrgans unitaris republicans com *El Poble Català* (1939)[544] i *La Humanitat*[545], i s'adherí a campanyes de difusió i denúncia del que suposava el franquisme contra Catalunya, al costat d'altres intel·lectuals[546].

---

sentiment català i liberal sense caure en la fraseologia truculenta, que no té pràcticament cap eficàcia si pren un caràcter permanent; potser més valdria prescindir del tipus de periòdic o butlleti, on acostumen a barrejar-se coses de molt diferent valor. Si allí hi ha possibilitats d'editar llibres, o opuscles, jo donaria la preferència a textos de Guimerà, Almirall, Torras i Bages, Prat -o fragments- del primer, i d'articles dels altres, seria un bon nodriment per a la gent nostra d'allà. I per la de l'exili també. Les publicacions de l'exili haurien de tenir tres branques: primera, literatura d'alè nacional (i així empro el mot literatura en sentit ample) que mantingui l'esperit dels exiliats i eduqui la minyonia que puja fora de la pàtria; segona, documentació (política, cultural, social, econòmica); tercera, informació i documentació de cara a l'estranger, en opuscles llegidors i ben presentats en diverses llengües, encarregats a especialistes [...] Si disposéssim de temps -i en el feliç cas contrari podria continuar-se la sèrie a la Barcelona alliberada- resultaria molt interessant una sèrie documental de la Renaixença en l'aspecte polític: fragments dels pròlegs de Rubió i Ors a les tres edicions del *Gaiter*, de discursos de Jocs Florals, de la *Cataluña Vindicada* de Lluís Cutxet, de *Cataluña y los catalanes* de Joan Cortada, d'articles del *Diari Català*, *La Renaixença*, *Lo Gay Saber*, àdhuc de *La Veu del Montserrat*; això pel que toca al passat segle. També anirien bé *episodis*, diguem-ho així, de la història del catalanisme, com el *Memorial de Greuges* i el moviment a què donà lloc, l'Assemblea de Manresa, el Missatge al rei Jordi de Grècia, l'agitació dels anys 1898-1901, la Solidaritat, etc. Així mateix biografies, seguides de breus antologies d'autors moderns. Recordo que, poc abans de la guerra civil espanyola, havíem establert amb en Casacuberta tot un pla de publicacions d'aquesta classe".

[542] La definició d'aquest Consell com a institució no partidista a Joan SAURET: *L'exili...*, p. 89.

[543] *El President de la Generalitat al Poble de Catalunya/* Josep IRLA (octubre de 1944) [Full volant. Fons Padró]. Una concepció semblant sobre el Consell destacant "el valor tècnic" i alhora el "valor moral d'una col·laboració estreta", és l'aportada per Rovira a l'editorial de "Foc Nou" (10-II-1945): *El Consell Assessor*: "Es tracta -escrivia Rovira aclarint la funció constituent de la institució- d'estudiar i proposar les primeres mesures que haurà de prendre el futur Govern de Catalunya, fins que el nou Parlament es reuneixi". La versió de Pi i Sunyer és la mateixa a partir de les informacions abastades per Rubió i Tuduri. Però a més, Pi assenyala que el nom del Consell Assessor era per no confondre's i "interferir" amb el Consell Nacional de Londres. La diferència, doncs, entre un òrden consultiu i una institució política era clara. Carles PI I SUNYER: *Memòries...*, Vol. I, p. 216.

[544] La sèrie: *Els Grans Catalans*: *Pau Claris*; *Enric Prat de la Riba*; *Pere Coromines*; *Macià en la història de Catalunya*; *El Moviment Valencianista* (respectivament: "El Poble Català", 27-X-1939, 10-XI-1939, 15-XII-1939, 22-XII-1939, 26-I-1940). El procés de col·laboració de Rovira en aquest òrgan unitari republicà catalanista resta palès, en l'aspecte tècnic, en les lletres a Jaume Miravitlles (Montpeller, 5 i 25-X-1939). En lletra (Montpeller, 5-I-1940), Rovira esmenta un article que no hi va aparèixer: *Raons històriques que determinen la cultura catalana*. Però aquesta lletra és d'un cert interès perquè en denota les dificultats de documentació: "[...] Només disposo d'una documentació elemental, i sovint em veig obligat a recórrer els arxius

Perdudes les esperances d'aquest retorn[547], Rovira, i amb ell el conjunt d'ERC, es dedicà a debatre les vies d'institucionalitat que des de fora de Catalunya es podien portar a terme per continuar una mínima representació catalana internacional. Bàsicament existien dues postures, una, encapçalada per Carles Pi i Sunyer, amb el Consell Nacional Català establert a Londres, defensava la superació de l'etapa estatutària de 1932 envers la lliure determinació[548]. L'altra, des de França -i amb el president Irla i Josep Tarradellas com a secretari general d'Esquerra-, representada per Rovira, defensava la continuïtat de l'opció autonòmica establerta amb l'Estatut de 1932, com una etapa intermèdia, tot aspirant a la fita de la confederació. L'acord d'unitat també era pres entre els sectors republicans al Principat, com palesaven intel·lectuals com Josep Pous i Pagès[549]. El juny de 1945 a Tolosa de

---

de la meva memòria, en falta d'altres. Però a poc a poc millora la meva situació documental en l'exili". Aquesta mancança de bibliografia era substituïda per préstecs com el que li féu el director d'*El Poble...*, Jaume Miravitlles (Montpeller, 28-I-1940), en deixar-li el volum setè de la *Història Nacional...* Aquesta lletra té interès per la informació que Rovira dóna sobre la utilitat de l'assaig de Sieberer [*Espagne contre Espagne*] que "amb tot i algunes imprecisions, trobo d'un gran interès. És un llibre que ens farà molt de bé. La seva tècnica és més la d'un reportatge (com va remarcar l'amic Sbert en una conversa que hi vaig tenir) que no pas la d'un estudi estructurat; però això no li lleva valor [...]". [Fons Generalitat, 511... Signatures respectives: 12.5.1./104, 12.5.1./158, 12.5.1./484, 12.5.1./563]. La darrera carta que Rovira tramet a Miravitlles (Montpeller, 23-II-1940) és per a interessar-se per la suspensió d'*El Poble...* (Montpeller, 23-II-1940) [Sg. 16.1.1./122]. En aquest sentit també té interès la lletra d'Antoni Maria Sbert a Carles Pi i Sunyer (París, 27-III-1940), anunciant la suspensió de la publicació a *La Cultura Catalana...*, pp.147-148.

[545] Rovira hi va començar a escriure amb la nova sortida del portantveu republicà a partir de 1944. A. BLADÉ I DESUMVILA, *Op. Cit,* p. 430. D'altra banda, la col·laboració de Rovira a "La Humanitat" de Mèxic s'inicia l'agot de 1948, com confirma en lletra a Tarradellas (Perpinyà, 1-VIII-1948): "els amics de Mèxic de La Humanitat han demanat col·laboració i els he enviat els primers articles [AMTM].

[546] *A Message From Catalan intellectuals in exile to their friends in the United States.* Aquest manifest era signat per: Pompeu Fabra, Bosch Gimpera, Pi i Sunyer, Serra Hunter, Antoni-Maria Sbert, Lluís Nicolau d'Olwer, Carles Pi i Sunyer, Joan Moles, Jesus -Maria Bellido, Antoni Rovira i Virgili, Feliu Elies, Ambrosi Carrion, Josep Pous i Pagès, Carles Riba, Ferran Soldevila, Joan Trias i Pujol, Ventura Gassol i Pau Casals [Fons Lluís Nicolau d'Olwer. Carpeta "exiliats" [s/d]. St: 4.2.2/11. IEC]. La data s'ha de situar amb anterioritat a 1943.

[547] Unes esperances que arran de la fi de la IIGM augmenten en vincular la derrota del nazisme a la consegüent derrota, també, del franquisme. Vegeu sengles lletres escrites a Montpeller (26-XII-1945) i Perpinyà (26-XII-1946), on palesa respectivament que "la nostra esperança és ja molt a prop de convertir-se en realitat. Una doble esperança: alliberament de la pàtria i retorn dels que en són dignes. Això esperem de l'any 1946 [...]. O "que sigui el 1947 l'any de l'alliberament de Catalunya i del retorn digne dels catalans exiliats. Crec que no podem admetre altres pròrrogues i que l'any que està a punt de néixer ha d'ésser decisiu per a nosaltres. Tornar l'any que ve a la pàtria nostra, ha de ser per a nosaltres, no ja una esperança, sinó un jurament" [AMTM]. En aquest context, un editorial on Rovira vincula la victòria sobre el nazifeixisme i les reivindicacions dels pobles sense estat, en concret de Catalunya, Galícia i Euskadi a *L'ascens dels pobles*, "La Humanitat", 50, 2-VII-1946: "Els catalans, els bascos i els gallecs, seriem menys que els pobles nacionals i colonials ascendits a la categoria d'Estats lliures?".

[548] "Crec honestament que és possible conciliar les tendències [la que propugnava la "restauració de les institucions republicanes" i "els que voldrien fer taula rasa del passat" perquè la "commoció ha estat tant profunda que ho ha sacsejat tot", "i que cal construir de nou"] en un gran corrent d'unitat catalana" [lletra de Pi i Sunyer a Tarradellas, Londres, 21-XI-1944. c.688. AMTM]. Però el mateix Pi reconeixia que el Consell de Londres era una etapa transitòria que va tenir una funció bàsica de aportar una coherència ideològica a la diàspora republicana a Londres. Cf. Carles PI I SUNYER: *Memòries...*, Vol.I, pp. 242-244.

[549] Vegeu lletra de Josep Pous i Pagès a Rafael Tasis (Barcelona, 18-V-1945): " [...] Aquí s'ha arribat a una unitat de pensament entre diversos sectors del republicanisme català, a base del retorn a la constitució del 31 i al règim d'estatuts i estructuració federal, subsegüent de l'estat espanyol, estructuració pactada ja des d'ara amb els altres republicans espanyols. Ha costat una mica d'arribar a aquest acord. Fruit de les vexacions i repressions

Llenguadoc -i amb el ressò en cercles intel·lectuals de l'article de Rovira *Federals Tanmateix*[550]- Pi i Sunyer s'uneix a la via proposada per Josep Irla i Tarradellas envers la configuració del Govern presidit per Irla. Aquesta clarificació ideològica de síntesi entre la via de Londres i la de França era necessària per a formar el posterior Govern de Josep Irla[551]. I en aquest context Rovira exercí una determinant tasca de mitjancer entre ambdós corrents. De fet, en la tasca política, entesa més des del vessant de l'intel·lectual que de l'"home de partit", Rovira mostrà una continuïtat provinent del pensament congriat durant l'etapa de preguerra: la defensa del federalime nacional entre nacions configurades històricament i el federalisme interior en el cas dels Països Catalans. Articles com *Les Etapes de la Restauració de*

---

de l'actual règim, ningú no volia sentir parlar d'entesa amb la resta d'Espanya. Quan indicava, de bella arribada la necessitat d'entendre's amb els castellans, els uns rebutjaven francament l'idea i els que, per respecte, no gosaven contradir-me, sentia perfectament que eren hostils a tot projecte de concòrdia. L'opinió general no passava per menys d'una total separació, d'una absoluta independència. Però una idea sensata s'obre sempre camí, mentre hi hagi perseverància en proposar-la i així ha sigut en el cas present. Avui, fora d'alguns rebecs intransigents, exactament iguals d'esperit als intransigents de l'altra banda, tothom admet la necessitat d'una estreta col·laboració de castellans i catalans dins d'un estat federatiu. Sembla que els gallecs i els bascs també accepten aquesta fórmula [...]" [Fons Pous i Pagès, sense indexar, ANC].

[550] És el cas de l'adhesió al posicionament de Rovira per part de Pompeu Fabra en lletra del 22-II-1945. Vegeu *Pompeu Fabra, 31 cartes* [edició a cura d'Albert Manent], Barcanova, Barcelona, 1990, p. 110. L'explicació de l'argument de l'editorial de Rovira trobà ressò en intel·lecuals com Nicolau M. Rubió: "celebro que trobeu bona la fórmula que jo proposo per a resoldre la famosa qüestió d'estatutistes i lliuredeterministes (allò de pactistes, tan de moda en el segle XIX espanyol, era més curt). És una fórmula recepta. Una mena d'antidot per a les fórmules de l'amic P[i] i S[unyer]. Resta ben entès, naturalment, que m'adreçaré a ell a títol personal. L'amic Irla també m'ha indicat, com vós, la conveniència d'escriure-li [...]. Jo he pogut comprovar que el nus de la qüestió és aquest: què hi ha d'haver a Cat[alunya]. Tot seguit que el règim republicà s'hagi restablert a Espanya? Nosaltres diem: l'Estatut del 1932, ampliat i això és possible. Pi i els seus seguidors no diuen res concret" [Rovira a Nicolau M. Rubió, Montpeller, 11-II-1945]. No obstant aquest ressò, va existir una crítica de Tarradellas envers aquest editorial en considerar-lo una "trangressió" en contradir les normes del partit pel que fa a mantenir tàcites aquestes opinions. Cf.: Joan SAURET: *L'exili...*, p. 100.

[551] Carles Pi i Sunyer després d'haver-se incorporat a la línia gradualista de reivindicació de l'estatut del 1932 arran del congrés de juny de 1945 d'ERC escriu a Josep Tarradellas sobre la seva funció en la constitució del Govern Irla: "Sabeu que el meu propòsit era i és, relligar els dos corrents en que s'havia dividit la majoria dels catalans, els que dintre la terminologia que havia arrivat a ésser mítica, es deien partidaris del "legalisme" o de l'autodeterminació" [carpeta, 689, Londres, 13-VII-1945. AMTM]. En el document redactat per Pi i Sunyer *Consideracions entorn de la Unitat Catalana amb motiu de la formació del Govern de Catalunya* s'hi expliciten les tasques a fer en el marc que "l'exigència de l'hora obliga a anar més enllà, a la constitució d'un Govern d'unitat catalana, en el qual estiguin representats tots els sectors polítics i matisos d'opinió catalana". La concepció subjacent al programa a realitzar era, segons Pi "endegar per normes democràtiques els problemes; reconeixement dels drets inherents al fet de la personalitat catalana i eleccions per a decidir dels seus destins d'acord amb el seu propi voler" [c.695. AMTM]. Amb tot, per Pi el pas al Govern Irla no qüestionava la reivindicació a la lliure determinació ni a la confederació ibèrica (punt d'encontre amb Rovira): "tot això [comentant la seva entrada al Govern Irla] per tal d'harmonitzar el que representava el Consell Nacional amb les institucions i a l'efecte de reforçar de cara al món la posició nacional catalana [...]. L'Estatut no és necessari reivindicar-lo. Qualsevol solució que vulgui donar-se al problema republicà s'haurà de reconèixer a l'Estatut. Per tant nosaltres hem de reivindicar el dret a la lliure determinació (aquest o un altre nom) i la confederació ibèrica". *Notes fetes per Josep Sans d'una conversa amb Pi i Sunyer el 18-XI-1945 a Londres* [c. 689. AMTM]. Un indicatiu de la via gradualista i de síntesi entre les vies superadores i continuadores de l'Estatut de 1932 es troba en la reflexió de Rovira respecte de la vigència del Parlament constituït el 1932 davant de sectors que optaven per la constitució d'una Assemblea Consultiva, "la qual aplegaria, al costat dels diputats elegits l'any 1932 [...] els representants de les sindicals, dels moviments de resistència i d'altres grups no representats al Parlament [...]. No hi hauria una manera pràctica de conciliar els dos punts de vista? Jo penso que sí: És aquesta: continuació del primer Parlament fins que sigui elegit el nou, i ampliació del Consell Assessor". Cf.: *El Parlament de Catalunya!* . ROVIRA I VIRGILI, "La Humanitat", 21-XI-1945.

Catalunya (1945) exposen aquesta idealitat confederal. L'esperit de Pi i Margall, per bé que matisat pel decurs de les situacions, continuava present. Institucionalment, després d'aquest Congrés d'Esquerra, Rovira participà, com a President del Parlament, en el Govern de la Generalitat -connectat amb les tasques d'elaboració del Consell Assessor- constituït el catorze de setembre de 1945 per Josep Irla amb la finalitat d'integrar personalitats de diverses tendències polítiques a fi de constituir un Govern de concentració nacional. Es tractava de cercar personalitats caracteritzades més per la vàlua intel·lectual que no pas per la tasca partidista. I en aquest context, Rovira va connectar l'articulació d'aquest Govern amb la projecció simbòlica de la resistència patriòtica de l'onze de setembre: "En veritat, Catalunya va obrar, tant l'any 1705, com el 1641, no per legetimisme, sinó per patriotisme; no per sentiment dinàstic, sinó per sentiment nacional, un sentiment que havia minvat de grau i degenerava en regionalisme o provincianisme, però que subsistia en les seves arrels. Catalunya no era borbònica en la guerra contra Felip V. En totes dues guerres era catalana. No per un rei, sinó per una llei combatia. Per la pròpia llei, per la pròpia llibertat"[552].

Més enllà de la tasca política de partit, Rovira i Virgili continua en aquests darrers anys el seu estudi sobre episodis dels catalans i el conreu de la literatura. Així, Rovira elaborà recerques com *Història de les antigues institucions catalanes* (1942), treball previst per a ser editat per la Fundació Ramon Llull el 1942 i fet per encàrrec del Comte de Güell[553]; *Ce qu'il*

---

[552] Per al caràcter d'unitat del Govern Irla: *El Govern de Catalunya*. I per a la vinculació entre la constitució d'aquest Govern i la cobertura historicista de l'onze de setembre de 1714: *La Caiguda de Catalunya*/ A. Rovira i Virgili. Cf.: "Per Catalunya", 4, setembre de 1945, pp. 1 i 2-3. La valoració de la tasca de Rovira en el Govern es fonamentava en el fet que "hom hi trobava tot seguit el teoritzant, el gran coneixedor dels aspectes que més apassionen els nostres temps". Cf.: *El President Irla ha format govern*, "La Humanitat", 24, 23-IX-1945. Els integrants eren: Antoni Rovira i Virgili, Josep Carner, Carles Pi i Sunyer, Joan Comorera i Pompeu Fabra.. Per al context de la constitució del Govern: Felip CALVET i COSTA/ Josep M. ROIG I ROSICH: *Josep Irla....*, pp.226 i ss. D'aquest Govern es pot desprendre una certa vinculació amb la tasca de prospectiva del Consell Assessor. Vegeu: Daniel DÍAZ ESCULIES: *La Generalitat de Catalunya a l'Exili (1939-1977)*, "L'Avenç", juliol-agost, 1994, núm. 183, pp. 24-25. La tasca de Rovira al Govern Irla l'expressava a Humbert Torres en lletra (Montpeller, 29-IX-1945): "Per la meva part, no tinc altre desig que el de servir a Catalunya i facilitar, en la modesta esfera en què em moc, la bona marxa de les coses". Vegeu, també, la lletra de Rovira a Bladé Desumvila (Montpeller, 3-X-1945). Es tracta d'una contextualització internacional del Govern Irla en el marc del triomf contra el feixisme, tot destacant, com a balanç, la tasca del Consell Assessor: "Un dels nostres mals ha estat, fins en certes altures, la manca de preparació i la consegüent improvisació. Per contribuir a un sistema més saludable, hem creat el Consell Assessor, de la tasca del qual estic content. Tasca silenciosa i seriosa que donarà -així ho espero- bons fruits primerencs. Per compte de la cridòria efímera, l'estudi permanent. Aquesta podria ésser la nostra divisa": *El meu*...pp.175-176.

[553] Segons lletra de Rovira a Ferran Soldevila (Montpeller, 14-IV-1942), assabentant de la tasca de recerca durant els dos primers anys d'exili i de les incidències de la traducció per part de l'humanista Pierre-Louis Berthaud (1899-1956). Aquest catalanòfil escriu a Rovira des de Vichy (22-I-1941): "[...] Notre ami [Antoni] Sbert [secretari de la Fundació Ramon Llull] m'a rémis hier votre second envoi, qui se compose des pages 30 à 55 de votre manuscrit [...], je vais m'occuper de la traduction incessanment [...]. Je fais dactylographier la première partie, que j'ai corrigée selon vos indications. [*Història de les institucions*...Ms. 4025 BC]. Rovira escriví a Tarradellas des de Montpeller (5-X-1942), sobre la recepció de llibres per a aquesta obra i per a d'altres estudis d'història: "Precisament havia rebut el dia abans els llibres que m'havieu fet trametre de Perpinyà. Us en dono moltes gràcies, puix que de moment em permetran de continuar els meus treballs històrics durant un parell de setmanes" [AMTM]. Per a les fonts (*Història Nacional de Catalunya*) que Rovira va utilitzar a la Biblioteca Municipal de Montpellier -el Fons de l'occità catalanòfil Vallat- i la tasca de copiador del text

faut savoir de la question catalane (1943)[554], *Le peuplement protohistorique et historique de la Catalogne*(1945)[555], *Richelieu, amic de Catalunya*[556], o projectes com una biografia de

---

original per part d'Artur Bladé: A. BLADÉ I DESUMVILA: *El meu Rovira...*, pp. 87-89. Vegeu també, *La 'Fundació Ramon Llull' i la cultura catalana*, "La Nostra Revista", 15-V- 1946, p. 161. Per a la data de l'acabament de l'obra (11-V-1941), que Soldevila titula *Les institucions polítiques de Catalunya*, Ferran SOLDEVILA: *Dietaris de l'exili i del retorn. I L'exili*, Edicions Tres i Quatre, València, 1995, p.332.

[554] L'extrem d'aquest encàrrec partia del Comte de Güell per a la realització d"una mena d'explicació de Catalunya en tots els aspectes" a la lletra de Ferran Cuito a Lluís Nicolau d'Olwer [Perpinyà, 12-XI-1943. Lletra núm. 79]. Aquest treball va ser elaborat per aconseguir l'alliberament de Nicolau d'Olwer detingut el 1943. Rovira finalment titulà aquest informe *La question de Catalogne* [1-25 fulls manuscrits]. Aquest treball de divulgació del fet nacional català constava de les següents parts. I "***La Catalogne proprement dite***". Era un capítol introductori general on situava el sentit nacional de Catalunya en un marc d'internacionalització lligat a l'interdicte de les Nacions Unides en un suposat context de victòria sobre l'eix nazifeixista i, doncs, contra l'Espanya de Franco. Així, hom destacava que

"*La Catalogne proprement dite est le pays le plus evolué, le plus industrialisé et le plus riche de l'Etat espagnol. Elle a éte oujours devancière dans les progrés scientifiques et techniques en Espagne et aussi dans les mouvements politiques et sociaux qui s'y sont développés. Elle reste la grande porte européenne de la peninsule. Pays très montagneux plutot pauvre par nature, la Catalogne est devenue prospère grâce à la labeur de ses fils. Le peuple catalan ets cultivé, travailleur, fier, très attaché aux ideés liberales et les seccions démocratiques, très jaloux de ses péculiarités et de ses institutions constanmment agité par l'aspiration an récouvrement de son ancienne autonomie, qu'il entend rétablir sous des formes modernes. Les Catalans, écrasés pendant sis années par la botte franquiste, attendent impaciemment l'heure propice pour proclamer une fois de plus leurs révendications face à l'Espagne et face au monde delivré par la victoire des Nations Unies*".

La resta dels apartats de l'informe bastien de legitimitat històrica les reivindicacions polítiques nacionals. II. ***La Plus Grande Catalogne***. Es tracta de registrar tot l'àmbit cultural-nacional històric comprès entre el Rossellò-Alacant i les Illes. Amb tot, la traducció política d'un procés de reunificació resta sotmès a una lliure decisió expressada a través de la voluntat política: "*Mais il ne s'agit aucunement d'une visée imperialiste ou annexioniste. Le pancatalanisme respecte la volonté des peuples, y compris celles des peuples qui sont de la même langue et du même origine. Si un jour doit se faire l'unité politique des pays de langue catalane, ce sera par le libre vouloir de leurs habitants et d'accord avec les règles de Droit public qui regiront après la guerre actuelle* [...]. Però aquesta reivindicació és estesa en el context republicà espanyol. Amb l'aprovació de la Constitució espanyola de 1931, Rovira constatà que "*la même Constitution interdit absolument la féderation de régions autonomes, ce qui est fait surtout pourempêcher dans l'avenir la réunion du Principat avec l'ancien royaume de Valence et aussi les illes Balécares. La restauration eventuelle de l'unité pancatalane est envisagé avec apprehension pour bauconp d'espagnols* [...]. Però Rovira també reconeix que la consciència nacional és desigual en el conjunt de territoris de la mateixa cultura i reconeix que "*si un jour il y a une unité politique pancatalane, elle revêtira très probablement la forme d'un Fédération triale du Principat, les Baleares et le Pays Valencien (partie de l'ancien royaume de Valence où l'on parle le catalan). Cette fédération pourrait appartenir a une plus large féderation hispanique, ibérique ou européenne*". Aquesta argumentació geopolítica té el seu suport en un apartat històric. Es tracta de sintetitzar la història política i institucional del país. Així a l'epígraf tercer (III) Rovira tracta de ***Le passé de la Catalogne***. Es tracta d'una síntesi de la història medieval i moderna catalana destacant l'etapa hegemònica d"irradiació mediterrània i l'època dita de crisi -"*un événement défavourable*"- a partir del Compromís de Casp: "*ce fut l'extinction de la dynastie catalane et l'intronisations d'une branche de la dynastie castillane dans l'Union catalano-aragonaise, laquelle n'avait d'autre bien politique que la persone du souverain*". En efecte, segons Rovira, a partir de la segona meitat del segle XVè, amb la unió de Ferran el Catòlic i Isabel de Castella:

"*au moment de cette union, le procés de décadence catalane est commencé. Malgré l'autonomie que la Catalogne serve dans l'Espagne unifiée par la Monarchie absolue, ses institutions s'afeblissent progressivement, son litterature s'abatardit, son langage se corromp* [...]. *Les catalans perdent leur elan et même leur joie. Les causes de ce fait surprenant? Il y en a une de politique: la subordination a une monarchie étrangère et hostile. Il y en a une d'économique: la très forte diminution du rôle de la Méditerranée, par suite de l'action des Turcs, des découvertes géographiques dans l'Atlantique et de la persécution espagnole contre les juifs, qui étaient un des plus importants facteurs de l'économie catalane. Toutefois, les Catalans auraient trouvé sans doute une compensation suffisante dans le commerce avec l'Amérique. Mais ils furent exclus, par les Rois Catholiques et par leurs successeurs, du droit de commercer avec les possessions américains de l'espagne* [...]. *En verité, la querelle de la Catalogne et de la Castille -ou, si l'on veux, du peuple catalanet de la monarchie espagnole- a commencé au moment même de l'union des deux couronnes. C'est un ménage qui rarement s'est montré bien uni*".

La conclusió per a Rovira és el caràcter opressiu de la monaquia castellana contra Catalunya: "*La monorchie a été pour la Catalogne un instrument d'oppresion et de dénationalisation*". Aquest context porta l'historiador-polític a desenvolupar el període transcorregut entre la Guerra dels Segadors i la Guerra conta l'ocupació de Catalunya per part de Felip V: "*Chute de Barcelone après un long siège héroique qui mérit les hommages de Voltaire dans son Siècle de Louis XIV. Ce fut alors la fin des anciennes libertés catalanes*". La contemporaneïtat és iniciada amb un cert recobrament del sentiment cultural i lingüístic. Es tracta de l'apartat IV: ***La Renaissance nationale***. Rovira contextualitza aquesta represa enmig d'un intent d'unificació nacional espanyola amb el projecte de provincialització (1833). Aquest període iniciat, segons Rovira, amb la publicació de *l'Oda a la Pàtria* d'Aribau, posa les bases d'un renaixença nacional: "*Littéraire d'abord, politique ensuite, pleinement nationale en fin, cette renaissance est une expression particulière du grand mouvement des nacionalités qui se produisit en Europe sous la double influence du romantisme historique et des idées liberales*". Aquesta síntesi entre romanticisme i liberalisme és una causa de la posterior presa de consciència del naixent catalanisme que va tenir un punt de partença en la proclamació de la I República espanyola de 1873 on "*les catalans furent sur le point de proclamer l'Etat Catalan dans unes Espagne qu'ils voulaient fédérale*". Els orígens del moviment nacional ("*mouvement nationale*") van presenciar un impuls entre finals del segle XIXè en el context que "*le régime espagnol centralisateur s'était discrédité et même deshonré par le désastre des guerres coloniales, qui provoquèrent la folle guerre avec les Etats Unis d'Amerique. Dès les premières années du nouveau siècle, le catalanisme politique mobilisa d'importantes masses populaires et obtint des remarquables succés electauraux*". Aquest movement catalanista -amb l'èxit electoral de la plataforma de la Solidaritat Catalana ("*La "Solidarité" fit élire, en 1907, 41 députés des 44 assignés a la Catalogne*"), va posar les bases de la Mancomunitat de Catalunya. Així, l'apartat cinquè de l'informe era ***La Mancommunauté de Catalogne***. Aquesta institució era "*une sorte de fédération officielle des quatre provinces du Principat, presidée par le premier teoricien de l'idée nationale catalane, Frat de la Riba*". El sentit d'aquesta institució era que "*sous l'appareil modeste de cet organisme d'aspect purement administratif, palpitait l'âme catalane, impaciente de réalisations*". I els assoliments anaven en contra dels desigs dels polítics espanyols:

"*les gouvernements de Madrid et les autorités du pouvoir central en Catalogne furent tous leur possible pour mettre des bâtons dans les roues de l'organisme catalan, et une inquiétante tension souvint*". Aquesta política d'aversió, segons Rovira, va possibilitar que "*l'opinion publique catalane accentuait de plus en plus sa pression dans le sens autonomiste. Les revendications catalanistes devinrent radicales et comminatoires. Dans cette ambiance, apparût par la première fois comme leader politique le colonel Macià, qui avait sû abandoner la carrière militaire à cause de sa adhesion à la "Solidarité Catalane", dont il fut un des deputés aux Cortés*".

I aquest context presencià la formació d'Acció Catalana en detriment la política immobilista de la Lliga: "*La jeunesse catalaniste, mécontente davant les résultats négatifs de la tactique d'atermoiments. La jeunesse catalaniste, mécontente davant les résultats négatifs de la tactique d'atermoiements practiquée par la "Ligue Regionaliste" dirigée par Francesc Cambó, alla en grande partit nacional "Acció Catalana"*". El període obert amb la Mancomunitat fins al 1925 es clou per la irrupció del pronunciament de Primo de Rivera. Per a Rovira la interdicció de la institució va ser a causa que aquest òrgan de govern "*avait prouvé l'aptitude des catalans à se gouverner eux-mêmes, et leurs adversaires ne pouvaient pas lui pardoner ce témoignage*". La lluita contra Primo de Rivera ocasionà la instauració de la República, prèviament acordat al Pacte de Sant Sebastià: "*ils* [catalans] *aidèrent de toute leur force le triomphe de la République sur la base d'un pacte avec les républicains espagnols, les quels promurent la reconaissance légale de l'autonomie catalane (1930)*". La part sisena (VI), ***Sous la République: la Généralité de Catalogne***, és dedicada a explicar l'evolució dels fets que conduïren a la proclamació de la República Catalana a la Generalitat i la instauració de l'Estatut i el Parlament el 1932. Amb tot, Rovira no deixa d'indicar les hostilitats de sectors polítics i socials espanyols contra Catalunya com a nació:

"*Il faut avouer que le fonctionement du régime autonomique n'alla pas sans quelques tiraillements, et il y en eu un qui fut grave, comme nous verrons. Une considerable partie de l'opinion espagnole, imbue de principes centralisateurs et poussée pour des politiciens et des journalistes peu contents des libertés, même restraintes, reconnues à la Catalogne, se manifesta souvent passionément et bruyamment contre le Statut, et les plus comprensifs des espagnols fûrent parfois embarrassées par les campagnes hostiles. On ne peut pas douter que ces passions étaient attirés par les ennemis de la République, désireux de l'affaiblir*". Les seccions VII i VIII (***Droites et gauches*** i ***Les évènements d'octobre 1934***) estableixen el període de conflicte social entre 1931 i 1934, amb la paradoxa, segons Rovira, que a partir de les eleccions de novembre de 1933

"*On se trouvait en face d'une redoutable discordance: à Madrid, un Parlement et un gouvernement de droite; à Barcelone, un Parlement et un gouvernement de gauche. Cette tendance de la politique catalane se trouva renforcé par la nette victoire de catalanistes republicains aux élections municipales du mois de janvier 1934. L'agressivité des droites allait en croissant. Une loi agraire du Parlement de Catalogne -plutôt modéré- offrit l'occasion d'un conflit. On prétendit qu'elle était inconstitutionnelle, et le Tribunal de Garanties Constitutionnelles d'Espagne le declara ainsi, contre toute évidence. Par une regrettable imprevision des*

auteurs de la Constitution republicaine, ce Tribunal se composait d'un majorité d'hommes de droite, moins soucieux en ce moment-là des principes juridiques que des interêts politiques. Ils en profitèrent pour saper la République démocratique et provoquer son effondrement [...]. *Le 6 d'octobre la proclamation à Barcelone, par le gouvernement autonome de l'État Catalan dans la République fédérale espagnole qu'on devait constituer. Il semble bien, que les dirigeants catalans, ou quelques uns d'entre eux, avaient la conviction que le gouvernement de la République entrerait en négociations avec le gouvernement de la Généralité sur la base d'une transaction. Mais deux après la proclamation lue par Companys du haut du balcon du Palais de la Généralité, l'état de guerre fut declaré en Catalogne et l'autorité militaire pris l'affaire en mains. Il y eu quelques echaffourés sanglantes entre les forces armées catalanes et les troupes espagnoles; mais ayant compris que toute résistance était vaine, le gouverbement catalan fut sa rendition à l'aube du 7 d'octobre. Le fonctionement de l'autonomie catalane resta interrompu et le President Companys et les conseillers de la Généralité furent condamnés au bagne par la Cour Supreme espagnole* [...]".

La part dedicada a les eleccions del Front d'Esquerres del 16 de febrer és exposat a l'epígraf nové (IX) ***La revanche des gauches***. Es tracta de comentar les conseqüències que la victòria del bloc d'esquerres tingué per al retorn de la Generalitat. Encara que Rovira mostra la preocupació per l'actiud dels militars i les organitzacions a la dreta de la CEDA com *Falange Española*:

"*Cependant de nombreaux de l'armée espagnole, trop enclin à se mêler de la politique moyenant la traditionelle pratique du* pronunciamiento, *jurèrent la perte de la République. Ils cherchèrent le concurs de droites. N'ayant pu obtenir l'adhesion de la CEDA (Confederation Espagnole de Droites Autonomes) dont le chef était Gil Robles, se rebattirent sur un petit partit bruyant, la FE (Falange Espagnole) crée à l'image du* Fascio *italien et nazisme allemand, et sur les Requétés carlistes (jeunesses organiséesén forces de Choc). Cette coalition antirepublicaine s'entendit avec Mussolini et Hitler, desquels elle reçu aussitôt des encouragements et plus tard des armes, des munitions et des soldats. Pour les puissances de l'Axe, il s'agissait de détruire la République espagnole, qui gérait leurs projets de guerre, et de mettre à sa place un régime totalitaire, au service des grands seigneurs de Rome et Berlin* [...]".

Aquest marc serveix per a desenvolupar l'apartat desè (X), reservat a ***La guerre civile espagnole de 1936-1939***. Rovira hi destaca tres fets: la resistència i la victòria antifeixista dels dies 19 i 20 de juliol de 1936: "*On vit la petite force de la police catalane et les civils sans instruction militaire se battre héroiquement contre des puissantes formations de troupes régulières bien instruites et bien armés. Il est vrai -et il faut le dire- que les soldats, fils du peuple et non contaminés de fascisme, ne se battirent avec moins d'ardeur que les officiers*". Però aquesta victòria no obsta, segons Rovira, per a especificar l'acció dels incontrolats dins el bàndol republicà. Amb tot, l'acció de la Generalitat fou determinant com a mitjancera sobre les víctimes d'aquestes accions:

"*Des erreurs furent commis, sans doute par quelques dirigeants catalans. Mai, en général, ils s'efforcèrent pour reprimer l'action des gens incontrolées et sauvèrent, même au risque de leur propre vie, un très grand nombre de personnes en danger. On condemne -et c'est justice- les excès qui alors furent commis. Mais s'imagine-t-on tout ce que la Généralité evita, tous ce qui aurait advenu sans la Généralité de Catalogne? Elle n'était assez forte materiellement pour s'opposer par la force à certains déviations, et d'autre elle n'avait pas assez d'emprise morale sur des groupes d'immigrés qui, n'étant pas catalans, se souciaient peu de l'obéir*". El tercer factor que aporta Rovira són les conseqüències polítiques pel que fa a pèrdua de sobirania de la Generalitat a mans del Govern espanyol arran dels fets de maig:

"*À cause des desordres que des éléments de l'extrême gauche social provoquèrent à Barcelona au mois de mai 1937, le gouvernement de la République assuma, d'accord avec le Statut Catalan, le maintien de l'ordre en Catalogne. La Généralité dut se limiter a un rôle administratif. Plus tard, l'installlation du governement de la République à limita encore plus de champ d'action de l'autonomie catalane. Pour tant ce qui se passe dans le domaine de la guerre et l'ordre publique pendant ces temps-là, on ne peut ni applaudir ni censurer la Généralité de Catalogne, car elle n'y pouvait rien. Nous rappelerons tout de même une courageuse protestation que, vers la fin de 1939 le President Companys adreça au chef du gouvernement de la République, M. Negrin. Et nous ajounterons encore que le ministre qui répresentait la Catalogne dans le gouvernement espagnol, M. Aguadé, demissiona*". Finalment, Rovira exposa les conseqüències nacionals que comportà la fi de la guerra d'Espanya a l'epígraf onzè (XI): ***L'oppression franquiste en Catalogne***.

"*Dans le cas des Catalans, l'ppression qu'ils souffrent est double, car ils sont opprimés comme catalans et comme hommes. Le régime franquiste les nie, non seulement, la liberté individuelle, mais aussi toute forme d'expression nationale* [...]. *On a même detruit, en les reduisant à pâte de papier, les exemplaires du* Dictionnaire de la Langue Catalane, *de Pompeu Fabra, et de* l'Histoire Nationale de Catalogne, *d'Antoni Rovira Virgili* [...]. *Les quelques écrivains catalans qui, en Catalogne, n'ont su garder sous l'oppresion un noble silence, doivent écrire en langue castillane ou bien traduire en cette langue leurs ouvrages catalans* [...]. *Le régim franquiste pretend imposer à la Catalogne des conceptions politiques, sociales, historiques, philologiques qui la rebuttent parce qu'elles sont radicalement contraires à ses ideaux et même a son âme* [...]. *Elle* [Catalunya] *ne peut se faire entendre que par la voix des exiliés, parmi lesquels il y a presque tous des cadres politiques,*

sociaux et intellectuels. La persecution s'étend à la vie économique de la Catalogne. De tous temps, son industrie florissante a été jalousé et combattue par une sordide coalition anticatalane de rancunes et d'intérets. On est arrivé jusqu'à établir un plain pour la dispersion de l'industrie catalane et les machines d'un certain nombre d'usines ont été transportés hors du territoire catalan. Ce plan de guerre économique contre la Catalogne semble avoir échoué miserablement. Mais la production fabrile souffre d'une grave et persistante crise, dont la principale victime est la classe ouvrière catalane [...]. *C'est toute la culture catalane, c'est toute la tradition nationale, c'est toute forme d'expression authocthone qu'on bafoue* [...], *qu'on veux detruir et effacer, extirper de la terre et de sâmes. Une persecution de ce genre est bien privé que la supression des libertés publiques de la démocracie. L'Espagne castillane se trouve aujord'hui soumise par la force a une minorité qui lui impose un régime totalitaire et la prive des libertés populaires. Mais elle parle et chante et écrit el lit en sa langue* [...]. *Par contre il n'y a en Catalogne ni littérature catalane, ni théatre catalan, ni presse catalane, ni enseignement en langue catalane. La langue de Castille a tous les droits d'une langue libre. La langue de Catalogne n'a aucun de ces droits; elle est bandie, refoulée, reprimée* [...]. *On veux que les catalans changent d'idées, de langage et de nature. On en veux faire des malines* [il·legible], *des serfs à genoux davant les autorités et les hierarchies du régime imposé par les armes. La voilà bien la "démocracie organique" du general Franco* [...]. *Mais ils* [els catalans] *constateron à nouveaux que leur plus grande force, leur meilleure arme, leur plus précieux trésor, c'est cette langue qui a sauvé tant de fois la nation, et que la nation à sontour doit sauver des agressions brutales et des tauts oublis*".

[333] Es tracta d'un altre treball inèdit, de divulgació del fet nacional a través de la formació social del Principat (70 ff manuscrits) ara, sota l'aixopluc de la tasca del Consell Assessor. Aquesta síntesi d'història de Catalunya de Rovira, seguint el mètode genètic, evolutiu, per etapes, abasta des dels orígens fins a la coetaneïtat del primer terç del segle XX. Les parts del treball eren: "*Note préliminaire: Le cadre territorial de notre étude. La Catalogne proprement dite et les Pays de langue catalana*".- A.) *Le peuplement protohistorique*.- 1) *Les élements préhistoriques: Capsiens, Pyréneens, Almeriens*.- 2) *L'invasion celtique*.- 2[sic]) *La invasion ibérique*.- 4)*Tableau de la Catalogne au IIIe siècle av. J.-C.*".-5)*La prédominance ehnique de Capsiens*.- 6) *Pas de phéniciens en Catalogne continentale*.-7)*Les Carthaginois en Eivissa*.- 8)*Les grecs sur la côte catalane*.- B.) *Le peuplement historique*.- 1)*Les romains en Catalogne*.- 2)*L'apport visigothique*.- 3) *L'apport bizantin*.- 4) *L'apport sarrasin*.- 5) *L'apport franc*.- 6) *L'apport occitan*.- 7)*L'infiltration juive*.- 8)*L'apport des captifs*.- 9) *L'apport hispanique*.- 10) *Les petits apports étrangers*.- 11) *La moderne concentration géographique du peuplement catalan*". Aquest treball, doncs, va ser orientat a la superació de les "fronteres" administratives-provincials imposades per la divisió provincial espanyola. I l'única manera de depassar aquesta "maquetació" va ser mostrar una formació històrica a partir de les aportacions dels repoblaments. Així, a la introducció, Rovira deixava clar que

"*La présente étude serait forcément incomplète si nous devions la limiter à la Catalogne prise dans le sens strict et courant de ce nom; c'est-à-dire, au pays situé dans l'angle nord-est de la peninsule ibérique [...]. Ce pays n'est qu'une partie -la plus importante- d'une collectivité humaine beaucoup plus vaste, qui comprend tous les pays de langue catalane. On ne peut présenter isolément l'histoire de l'un d'entre eux sans fausser les données réelles et sans se condamner aussi d'avance à des conclusions erronées ou tronquées. Il faut donc envisager les aspects successifs du peuplement de la Catalogne en prenant el nom dans son sens le plus large, qui englobe tous les pays où la langue catalane est parlée comme langue maternelle [...]. La Catalogne est, par sa composition ethnique, par son histoire, par sa largue et par son âme, le dédoublement, au sud-est des Pyrénées, de la Gaule méditerranéenne*". Pel que fa a l'empremta dels poblaments, Rovira projecta l'empremta dels ibers:

"*La peuple ibérique était le plus civilisé des quatre peuples que nous trouvons habitant la Catalogne à l'époque protohistorique. Son industrie et son art sont aujourd'hui assez bien connus* [...]". Però també la influència dels francs i dels occitans: "*L'influence franque dans le domaine politique, culturel et moral fut autrement considérable. Elle marque la naissante collectivité catalane avec une empreinte caracteristique qui ne s'est jamais effacée. Encore au XIIe siècle, les castillans et les maures donnent aux gens de Catalogne le nom de francs [...]. Nous croyons que cette influence [occitana] fut, non seulement ethnique et politique, mais encore linguistique. Le dialecte catalan oriental se distingue du dialecte occidental par des traits qui le rapprochent du languedocien. Les étroites et persistantes relacions entre la bande côtière du Principat et le Languedoc maritime, produissent à plusieurs reprises des courants migratoires réciproques qui entremêlèrent plus ou moins les populations*".

El vessant més sociològic del text rovirià s'explicita quan hom fa esment del canvi de seqüència de les capes migratòries pel que fa a la substitució de la població valenciana-aragonesa a l'espanyola. Aquesta substitució és datada per Rovira vers 1910: "*Ils forment des enclaves et se montrent assez refractaires à l'assimilations lingüistique et espirituelle qui s'est operée sur les autres immigrants*". Però el fet estructural, determinant, segons Rovira, és la migració dels catalans, vinculada a l'adscripció ideològica, al Rosselló arran de 1939: "*Pendant ce temps, un exode s'est produit, dû à la guere civile. Le cours des opérations militaires, la situation géographique de la Catalogne et surtout sa position idéologique, furent autant de causes de la*

Valentí Almirall per encàrrec de Ferran Cuito en el marc d"una mena de galeria de polítics catalans il·lustres [...] però que convé que els joves coneguin"[557]. També redactà el pròleg i la revisió del *Petit Compendi de la Història Nacional de Catalunya*, de Domènec de Bellmunt, que abasta, des del "L'origen del nom 'Catalunya'" fins al període 1931-1938; els primers anys de l'ocupació dels militars franquistes, la diàspora republicana i l'afusellament del President Companys (1940).

En aquest 'pròleg' Rovira -reflectint la continuïtat d'una idea fixa del polític: la socialització de la història, evolucionant a través de noves fonts metodològiques, com a mitjà per a bastir una estructura política de país- destacava: "conèixer almenys en els seus fets essencials, la història de Catalunya, és per als catalans un deure i una necessitat. Deure moral, necessitat espiritual. El català que no coneix el passat de la seva pròpia pàtria, és un català que no sap d'on ve; i qui no sap d'on ve no sap on és, ni menys encara on va. El retrobament de l'ànima pels catalans mateixos -la Renaixença del segle XIXè- va ésser degut en gran part a la història. Una història encara mítica, plena de llegendes, més enllaçada amb la poesia que amb la ciència: però eficaç tanmateix en la seva funció evocadora i estimulant. D'aleshores ençà,

---

prédominance des catalans parmi les exilés". Rovira, doncs, diferencia una migració política (exili) i una migració espanyola a Catalunya per causes sociològiques, que s'estén al llarg dels anys trenta i que causa esdeveniments polítics "qui n'ont pas été vraiment de Catalogne", car "*leur localisation géographique n'autorise pas, étant données les circonstances, à les atribuer aux catalans. Ceux qui ignorent ou connaissent mal les phenomènes ethniques de la Catalogne moderne, ne peuvent rien comprendre à la toute récente histoire de ce pays*". La conclusió de l'apartat final de l'informe explicita, com a conseqüència d'un procés de migració interior i externa i del procés industrialitzador del país, que, malgrat aquesta hegemonia industrial, l'economia agrària, en conjunt, hi és predominant: "*Toutefois, dans l'ensemble, la Catalogne reste un pays agricole. Même dans le Principat, il ne s'est produit rien de semblable à la déchéance de l'agriculture anglaise. Le gran développement industriel n'a pas nui, bien au contraire, à la prosperité rural catalane*". La conclusió de Rovira mena a vincular aquesta insdustrialització complementària amb la producció agrària i amb una concepció nacional catalana amb els factors objectius del territori: "*La Catalogne, ce pays à la fois continental et maritime, dont nous venons d'étudier le peublement à travers les âges, maintien en tous sa personalité distincte; et , sur les assisses meterielles du terroir et de la race, il élève son esprit mediterranéen*". Una concepció que retorna Rovira a una certa concepció pratiana de nació.

[556] Aquesta obra era una síntesi de la història moderna de Catalunya dels segles XVI i XVII, tenint com a marc central la Guerra dels Segadors i la política del Comte-Duc d'Olivares. El treball s'estructurava en els apartats: "L'ànima i la faç", "Els grans amics francesos de Catalunya", "L'esforç fracassat per la unificació espanyola", "La [posició?] catalana sota Felip IV", "Claris entre Olivares i Richelieu", "La política catalana de Richelieu", "Els sentiments de Richelieu per Catalunya". Vegeu: *L'obra inèdita de Rovira i Virgili. "El Cardenal Richelieu...[o la Guerra de Separació]"*. [Notes manuscrites d'Artur Bladé i Desumvila, 7.ff]. Sobre el decurs de l'elaboració d'aquest estudi històric: A. BLADÉ I DESUMVILA: *El meu Rorvira i Virgili*, Editorial Teide, Barcelona, 1981, pp. 198 i ss. La difusió de l'obra destacava que "L'autor de RICHELIEU, AMIC DE CATALAUNYA no es limita a tractar del període dels anys 1640-1652. A fi de donar al lector una visió clara d'aquell moment culminant, exposa el problema català a partir de la unió de les dues grans corones ibèriques, la de Catalunya-Aragó i la de Castella, i fa veure de quina manera allò que havia d'ésser només una comunitat de monarca sobre Estats lliures, diversos i separats -tesi oficial catalana sostinguda i imposada encara l'any 1621- es convertí en una monarquia absorbent i absoluta, entossudida a reduir els múltiples pobles de la península *al estilo y leyes de Castilla*, segons els mots d'Olivares". Però també donava a la recerca de Rovira una projeccció coetània: "pregunta Benedetto Croce: "Per què serveix la història?". I ell mateix contesta: " Per conèixer el present". I bé: aquest llibre de Rovira i Virgili, tot fent conèixer aspectes històrics essencials de la qüestió catalana, serveix per comprendre el seu descabdellament contemporani i el seu esdevenidor". Cf.: el fulletó *A punt de sortir: Richelieu Amic de Catalunya/ per A. Rovira i Virgili*, pp. 1-2. [s/l, s/d, s/e]. En dec el coneixement a Teresa Rovira.

[557] Lletra de Ferran Cuito a Nicolau d'Olwer (Perpinyà, 22-XI-1946. Lletra núm. 152).

la nostra historiografia ha anat depurant-se i precisant-se, i a despit de les dificultats materials i de la insuficiència de l'ajut oficial, força llacunes històriques han desaparegut, molts dels períodes històrics han estat estudiats a fons, i així s'ha pogut arribar ja a síntesis ambicioses, provisionals sens dubte, però que marquen un notable avançament en la coneixença del nostre poble [...]. Saber la història de Catalunya -que és una noble i gloriosa història- per a continuar-la dignament en el treball, en l'estudi, en la llibertat, en la pau si ens està donada, en la lluita si cal: heu's ací la missió de les generacions d'avui i de demà"[558].

D'altra banda, la represa de l'edició de la *Revista de Catalunya* (1939) a instàncies de la Fundació Ramon Llull[559], li permet de col·laborar amb articles d'assaig d'història i política que tracten de la futura organització territorial europa en el marc de la Segona Guuerra Mundial, reprenent, de nou, el principi de les nacionalitats: *Les nacionalitats dins l'Europa nova* (1940) i *Problemes catalans d'ara* (1947)[560]. El juny de 1945 difon la història del Principat a la Facultat de Lletres de la Universitat de Tolosa en un acte realitzat en espanyol i organitzat pel setmanari "Unidad y Lucha"[561]. El maig de 1946 és mantenidor del Jocs Florals de Montpeller, on va tractar sobre els vincles entre Occitània i el Principat: "[Rovira] *retraça avec l'esprit de l'historien, l'évolution idéologique et linguistique de l'Occitanie*"[562]. I també el

---

[558] "Pròleg" a Domènec de BELLMUNT: *Petit Compendi d'Història de Catalunya. Revisió i pròleg d'A. Rovira Virgili*, Edicions Foc Nou, Tolosa del Llenguadoc, 1946. Aquest "pròleg" va ser difòs anteriorment -amb data Montpeller, agost de 1945- a l'edició de l'opuscle a "Canigó. Bulletin Intérieur de la "Societé Française des Amics de la Catalogne", Tolosa de Llenguadoc, (11-IX-1945).

[559] Antonio RISCO: "Las Revistas culturales y literarias de los exiliados españoles en Francia" a *El exilio español de 1939. Revistas, pensamiento, educación*. Vol. III, Ed. Taurus, Madrid, 1976, pp. 99-100.La primera notícia de la voluntat de represa de la Revista a la lletra de Jaume Serra Hunter a Cerles Pi i Sunyer (Tolosa, 12-II-1939) a *La Cultura...*, p. 16.

[560] *Les Nacionalitats...* era l'article censurat a "El Poble Català" i publicat a "Revista de Catalunya", 3, febrer, 1940, pp. 133-140. El segon article va ser-hi publicat al número d'octubre-desembre de 1947. Rovira hi exposava la "psicologia de desil·lusió" envers el context internacional posterior a la segona guerra mundial davant la continuïtat del franquisme. En aquest sentit valorava metafòricament fases de la història política catalana contemporània que duien a la unitat. Aquestes eren les de 1885 (Greuges davant Alfons XII), 1906-1907 (Solidaritat Catalana), 1914 (Mancomunitat) i 1918-1919 (vindicació de l'Estatut d'Autonomia). El mateix Rovira en lletra a Bladé i Desumvila [4-V-1948] -i amb una concepció actualitzadora i estratègica unitària amb els ponts entre l'exterior i l'interior- remarcava que a *Problemes catalans*.. volia explicitar "tot allò que penso i que és oportú de dir. No emplauria que la nostra escampada de l'any 39 acabés en l'absorció dels emigrats pels països on es fixen. Ens ho necessitem tot, a Catalunya, per a mantenir el nostre combat quotidià, adés brugidor,a dés silenciós. No podem renunciar a les desenes de milers de catalans avui dispersos [...]. Catalunya la formen els catalans aplegats a la terra pàtria. La nostra absència no ens ha de desarrrelar. Com més s'allarga l'exili i com més boirós es veu l'esdevenidor internacional, amb menys ganes em sento de blasmar els qui tornen a casa, encara que admiri els qui, podent tornar-hi, se n'estan per esperit de resistència als intrusos". Cf.: *El meu Rovira i Virgili...*, p. 230. Una projecció de les reflexions de Rovira en aquest article en el marc de les primeres eleccions parlamentàries al Principat: *El "testament polític" de Rovira i Virgili*/ A. BLADÉ I DESUMVILA, "Avui", 20-III-1980..

[561] Segons es desprèn de la lletra de Joan Àlvarez a Josep Tarradellas (Tolosa de Llenguadoc, 27-VI-1945).

[562] "Midi Libre", 26-V-1946. Aquest diari remarcava que "*les Jeux Floreaux de la langue catalane, symbole de l'unité occitanienne se sont déroulés avec éclat* [...]. *Tandis que les catalans supportent, nous l'esperons, une dernière année d'exil, ils ont tenu à souligner l'unité de la race latine, dans cette vieille Occitane qui rattache le Languedoc à la Catalogne*". [ADH]. Puntualment, A. BLADÉ: *Op. Cit.*, p. 447.

1946 col·labora en la *Miscel·lània Verdaguer* a l'ocasió del centenari del naixement del poeta[563]. Entre el set i tretze d'abril de 1947 pren part -amb una sessió sobre "Història de Catalunya"- en una Setmana d'Estudis Catalans a Prada de Conflent organitzada per la FNEC a fi d'impulsar políticament Esquerra Republicana[564], juntament amb Josep Carner ("Evolució del català literari"), Ferran Cuito ("Persecució soferta per l'economia catalana"), Carles Pi i Sunyer ("Nacionalisme i economia") i Manuel Serra i Moret ("Moviment obrer a Catalunya"). Van cloure l'acte una lletra de Josep Irla apel·lant els estudiants a "ocupar el vostre lloc en el combat de cada hora" i un parlament de Pompeu Fabra. El parlament de Rovira emfasitzà la necessitat del factor 'consciència nacional' per a materialitzar l'adscripció nacional-territorial dels ciutadans dels Països Catalans. Així, Rovira acabà el parlament concloent que "ésser avui catalanistes és prendre consciència nacional de Catalunya, amb totes les conseqüències polítiques, econòmiques, socials i espirituals que se'n deriven" i va reblar, en aquest sentit: "ni ibers, ni llemosins, ni occitans, ni espanyols, un sol nom hem de voler tenir, prou gran i prou il·lustre: Catalans, Catalans, Catalans"[565]. També el 5 de novembre pronuncia a París la conferència inaugural, una síntesi política i social de la Història de Catalunya, del "Curset d'Història de Catalunya" organitzat per Rafael Tasis al Casal de Catalunya[566]. De fet, la tasca

---

[563] Antoni ROVIRA i VIRGILI: "Verdaguer poeta de les muntanyes" [reproduït a "Catalunya", novembre, 1948] a *Miscel·lània Verdaguer. Homenatge al Poeta Nacional de Catalunya amb motiu del centenari del seu naixement* [pròleg de Lluís Nicolau d'Olwer], E[duard], Ragasol editor, París, 1946.

[564] Com explicava el secretari general de la FNEC, Heribert Barrera a Josep Tarradellas (1-IV-1947): "[...] Li adjunto una circular adreçada als adherents de la FNEC on trobarà alguns detalls que així m'estalvio de repetir. Inútil dir que la Setmana constituirà políticament un èxit per nosaltres. Entre els conferenciants i els assistents els de l'Esquerra seran la majoria. Espero que serem també els millors i que aconseguirem donar-hi el to de les nostres coses. Em penso que serà una propaganda eficaç. Les circumstàncies col·loquen al nostre Partit en posició d'inferioritat pel que que respecta a la influència dintre la joventut catalana. La nostra ideologia allunyada d'extremismes, la nostra tàctica ponderada de qui té una responsabilitat i una situació a defensar, no són fetes per a frapar gaire les imaginacions jovenívoles. Cal doncs estremar l'activitat i em penso que una inciativa com la Setmana pot portar-nos -si hi som com espero prou nombrosos i actius- a augmentar la popularitat del nostre partit [ERC] entre tot un sector de joventut indiferenciada encara políticament i a afermar la fe dels qui -de vegades més per tradició familiar que per altra cosa- ja estan amb nosaltres. [...] Aquesta Setmana d'Estudis tindrà una trascendència patriòtica innegable. Per a realitzar-la hem comptat sobretot amb l'ajut oficial però l'amplada que ha anat prenent fa aquest ajut insuficient encara. No hem volgut refusar cap demanda i potser per això ens hem avençat excessivament en el capítol de despeses. Això ens ha portat a establir una llista de persones que serien susceptibles d'ajudar-nos econòmicament i naturalment vostè figura en aquesta llista.[...]" [AMTM]. Per a la constatació d'aquestes activitats: Joan SAURET: *L'exili...*, p. 252. També, A. BLADÉ: *Op. Cit.*, p.450 i Heribert BARRERA: *La Setmana d'Estudis Catalans a Prada dels estudiants catalans exiliats*, "Revista de Catalunya", 123, novembre de 1997, pp. 3-7. Per a l'evocació del discurs de Rovira quant a la "justesa d'expressió", p. 4. Per al context polític de la " Setmana", *Declaració dels estudiants de la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya reunits a la "Setmana d'Estudis Catalans" de Prada,* "Butlletí de la FNEC", abril de 1947.(Agraeixo a Heribert Barrera la tramesa del document).

[565] Carles Pi i SUNYER: *Memòries de l'exili...*, Vol.II, p181. A. BLADÉ i DESUMVILA: *Op. Cit.*,450; Joan SAURET,*Op. Cit,* p.252 i "Germanor", juliol-agost, 1947, pp. 48-49.

[566] El curset era organitzat en deu lliçons: "Catalunya en el món. Primers pobladors. Cartago, Grècia i Roma"; "Les grans invasions: bàrbars i sarraïns"; "Naixença de la nacionalitat: l'època comtal"; "La Reconquesta: de Ramon Berenguer Berenguer III a Jaume I"; "L'imperi Mediterrani: Pere el Gran; Jaume II i Pere III"; "La dinastia d'Antequera: segle d'or literari i decadència política"; "El domini dels Habsburg. La Guerra dels Segadors"; "De la Pau dels Pirineus a l'Onze de setembre de 1714"; "De l'abaltiment a la

de conscienciació lingüística i nacional no serà marginal: al coneixement de la història s'afegia una tasca de projecció de lleialtat envers la llengua i la nació catalanes, que segons Rovira, havia d'abastar l'àrea cultural completa[567]. En certa continuïtat amb aquesta funció nacionalitzadora guanya l'Englantina d'Or als Jocs Florals de Londres amb la composició poètica *Oda a la llengua catalana*[568], el nou de maig de 1948 la Flor Natural als Jocs Florals de Perpinyà[569], i el set de novembre, també de 1948, participa als Jocs Florals de París, on és guardonat per l'obra l'*Estat Català. Estudi de Dret Públic* (1947), "millor treball monogràfic sobre un tema jurídic referent a Catalunya o d'interès per a Catalunya"[570]. També intervé al llibre commemoratiu amb records d'episodis històrics *Ofrena a París*[571]; forma part, entre els representants del Govern Irla, del "Comitè Nacional d'Homenatge a Pompeu Fabra"[572]; enllesteix un *Bref resumé de l'Histoire de la Catalogne*[573] i redacta un treball per a les

---

Renaixença: Segles XVIII i XIX"; "El Catalanisme polític. Mancomunitat i Generalitat". Per a la conferència de Rovira concebuda com "un ample pròleg i resum del curs projectat, ja que exposà la composició ètnica dels catalans, a través de les distintes onades de pobles i races que han travessat la nostra terra"; "La Humanitat", 19-XI-1947.

[567] Vegeu les reflexions sobre la importància del capteniment lingüístic a *Sota el signe de l'any nou*, "La Nova Revista", gener, 1948, núm. 25, pp. 1-3. Quant a la vindicació dels Països Catalans, com a xarxa de solidaritat, Rovira era prou eloqüent: "[...] És correcte i natural que els mots Catalunya i catalans serveixin avui, com van servir ahir, no sols per a designar el Principat i els seus habitants, sinó també el conjunt geogràfic i els homes de les terres de llengua catalana, que formen en veritat l'ampla, vera i total nació de Catalunya. En aquest darrer ús no hi ha cap manifestació d'imperialisme ni de megalomania. És la simple afirmació d'un fet real [...]. Mai com ara no ha estat tan necessària la fraternitat de llengua i d'història entre els catalans del Principat, de València i de Mallorca. La separació moral entre les regions de la nació catalana era un efecte de la decadència, que ha d'ésser totalment esborrat " a *Catalunya i els catalans*, "La Nova...", juny, 1949, núm. 30, p.205.

[568] "L'Emigrant", 33-34 (agot-setembre 1947). Era una composició que destacava l'adscripció de la llengua entre les classes populars: "Si l'abandonen escriptors, juristes,/ nobles decrèpits i plebeus amb títols,/ sempre li queda per conhort el poble,/ flor de la raça [...]".

[569] La reproducció de la versificació de Rovira duia per títol: "Paisatges de Perpinyà". Es tractava d'una composició dedicada a la Llotja, com a símbol arquitectònic nacional dels Països Catalans. Cf.: *Els Jocs Florals de la Ginesta D'or*, "Ressorgiment", juny 1948, p. 6218.

[570] Rovira va ser guanyador amb aquest treball del premi Joan Lluhí instituït per Josep i Jeroni Bertran Cusiner i Joan Casanelles, dotat amb 80.000 Ff: *Jocs Florals de la Llengua Catalana. Any XC de llur Restauració*, París, MCMXLVIII.

[571] Rovira participà en aquest homenatge amb "Escenari de París", compost per '1924.-El vagó de l'armistici, '1936.- La Batalla de Muret', '1938.-El plor de l'heroi', '1940.- El record de Lluis Companys' a *Ofrena a París*, Editorial Albor, París-Barcelona, 1948, s/p.

[572] Lletra de Ferran Canyameres a Estanislau Ruiz-Ponsetí (París, 29-V-1948).

[573] Lletra a Víctor Torres (Perpinyà, 15-VI-1948). El primer redactat d'aquest treball de divulgació de la Història de Catalunya data del 23-VIII-1941. L'índex consta de: "1. *Part préliminaire*: I. *La nation catalane*.- II. *Le patriotisme catalan*.-III. *La structure réelle de la Péninsule ibérique*.- IV. *La formule de concorde suggerée par les catalans*.- V. *Les constantes de l'histoire catalane*; 2. *Formation ethnique*: I. *Le territoire catalan*.- II. *La composition raciale*.- III. [Greces et romains en Catalogne] *Les anciennes influences spirituelles*; 3. *Le développement historique*: I. *Les goths*.- II. *Les maures*.- III. *Les francs*.- IV.*La Catalogne comtale*.- V.*L'union catalano-aragonaise*.- VI. *L'expansion catalane mediévale*.- VII. *La dynastie castillane en Catalogne-Aragon*.- VIII. *L'union avec la Castille*.- IX. [La République catalane et l'] *union à la France*.- X. *La guerre de Succession. Chûte de la Catalogne*.- XI. *La Révolution française et la Catalogne*.- XII. *Napoléon et la Catalogne*.- XIII. *La renaissance nationale*.- XIV. *Le soulèvement franquiste*. Aquest informe consta de quinze fulls i té l'objectiu de sintetitzar els orígens històrics de Catalunya i d'explicar-ne l'evolució històrica, cultural i política a fi de mostrar-ne la constitució nacional. La primera part del treball és dedicada a exposar aquests

Joventuts d'Esquerra de Mèxic, "proclamació de la Primera República espanyola a la proclamació de la República Catalana dins l'àmbit de conferències "Història del Pensament Polític de Catalunya"[574]. Aquesta tasca divulgadora d'episodis històrics continua des de la revista "Germanor" amb semblances biogràfiques d'intel·lectuals vuitcentistes a fi d'abastar tot

---

factors estructurals i de concepte: "*La Catalogne est una nation dans le sens éthnique et spirituel du mot: une nationalité, si on préferele terme. Elle a toutes les conditions nationales: une terre, une langue, une histoire, une âme, une conscience, une volonté persistente. Elle est un être collectif. Ell est une personalité distincte*", p. 1. Però la nació, sempre segons Rovira, és reflex d'un sentiment patriòtic dels "catalans nacionals" "*qui soutiennent la cause de leur patrie*", p. 2. L'exposició però aprofundeix en una idea constant en la trajectòria ideològica roviriana: explicitar que la concepció nacional catalana no és "aïllacionista", sinó que entén que la Península Ibèrica és formada per tres nacions més: Euskadi ("*une nationalité cantabrique*"), Galícia-Portugal ("*une nationalité atlantique*") i Castella ("*une nationalité centrale*"), p. 2. Amb tot, aquesta estructura plurinacional, la qual ha estat, reprenent el fil francòfil i liberal-polític de Rovira, "*celle des homes de la Révolution française et de Napoléon*", "*choque violemment les partisans du principe de l'unité monarchique espagnole, et cette oposition de vues a été l'un des aspects les plus interessants de la politique péninsulaire pendant la période contemporaine*", p. 2. D'altra banda, l'informe exposa quina és la fórmula política que permet -"*la formule de concorde suggerée par les catalans*"- projectar la llibertat nacional. Aquesta no és altra que la federal o la confederal, "*selon une conception démocratique qui met les facteurs spirituels et la volonté du peuple au dessus de la fatalité et du materialisme des facteurs racials ou historiques. Même les nationalistes catalans les plus radicaux, comme feu le Colonel Macià, se sont montrés enclins à accepter le régime federatif fondé sur la libre détermination, pourvu qu'il fût agrée et respecté par les autres peuples de l'Espagne* [Rovira es refereix al contingut de la proclamació de la República Catalana de contingut confederatiu]. Com a conclusió, doncs, als principis ideològics orientatius del fet nacional, l'autor estableix que "les constants de la història catalana" es basen en a) un "esperit nacional" (idealitat nacional: projecte), b) un "esperit democràtic" (lliure determinació) i c) un "esperit federalista" (basat en la federació entre nacions i en la federació entre els països catalans). Pel que fa a l'esbós de l'evolució històrica dels catalans, Rovira no fa altra cosa que especificar tombants polítics que aclareixen que la unió entre Catalunya i Aragó només tenia en comú el rei, però que totes dues entitats eren independents; pel que fa a la unió entre Castella i Catalunya el 1469, especificar igualment una unió personal però no nacional, encara que aquest fet comporta finalment una "*hégémonie croissante de la Castille*", p. 11. Quant a l'època contemporània exposar el caràcter polític de la Renaixença, amb contingut federal, i fent notar l'emergència del catalanisme polític aclarint que "*Le mouvement national acquit un fort élan après la défaite coloniale espagnole de la fin du XIXè siècle. On voit le catalanisme s'étendre à toutes les classes socials et à tous les partits politiques*". I aquesta etapa reivindicativa es concretà en una primera fita d'autogovern regional: La Mancomunitat. "*Le premier résultat légal du mouvement catalana fût l'instauration, en 1914, de la Mancommunauté de Catalogne, qui était une sorte de fédération des quatre provinces catalanes. Sous l'appareil d'un organisme administratif, palpitait l'idéal catalan d'autonomie* [...], p. 14. Després de traçar somerament tota l'etapa republicana, destacant l'autonomia restrictiva de 1932, els fets del sis d'octubre, com a conseqüència de l'hegemonia ultraconservadora espanyola arran de les eleccions estatals de novembre de 1933 i el sollevament dels militars espanyols, cloïa l'anàlisi amb una esperança (pròpia de les forces polítiques a l'exili) que vinculava el retorn al país amb la victòria contra el feixisme: "*Mais la liberté, qui doit triompher finalement dans le monde, triomphera aussi pour la terre catalane. Et la Catalogne pourra continuer, dans la paix et le travail, son histoire nationale souvent interrompue par les coups de force de l'oppresion*" [Dec a Teresa Rovira el coneixement d'aquest document].

[574] El títol definitiu de la conferència -llegida per Marius Calvet el 26-II-1949 a l'Orfeó Català de Mèxic- va ser "De la Primera República Espanyola a la segona República Catalana (1873-1931)". Es tractava d'una panoràmica del catalanisme polític contemporani fins a l'hegemonia de l'Esquerra Republicana i com es mantenia el pensament macianista en la Generalitat de l'exili: "Vet aci el camí fet pel pensament català i per la realitat política de Catalunya des de Valentí Almirall a Frances Macià, des del Centre Català a l'Esquerra Republicana de Catalunya. A través dels temps incerts i dels anys negres, el pensament de Macià, que fou també el de Companys, que és també el del President Irla, persisteix. Un pensament que és capaç d'alliberar Catalunya, de refer les Espanyes i d'articular-les amb els futurs estats lliures del món".

La conferència va ser publicada a "La Humanitat" de Mèxic, març de 1949, pp. 2 i ss. L'encarregat d'aquessta activitat, Dalmau Costa, i Màrius Calvet, esbossava a Rovira el caràcter del treball, que havia de tractar de la "formació d'ERC, la seva intervenció en les eleccions del 12 d'abril i, sobretot, la seva acció com a protagonista en la proclamació de la República Catalana" (Mèxic, 28-III-1948) [c.819. AMTM].

l'àmbit d'enfocaments ideològics i culturals[575]. Ultra el conreu de la poesia patriòtica i de records, el 1947 veu publicat mitjançant la iniciativa dels catalans de Mèxic, el llibre de poemes *La Collita Tardana* i la segona edició del *Teatre de la Natura*[576]. Però l'assaig on retrata de manera més punyent el seu exili (i metafòricament el de tots els exiliats) és *Els Darrers Dies de la Catalunya Republicana. Memòries sobre l'èxode català del 1939* (1940). Es tracta de les seves vivències des del final de la guerra a Barcelona fins a l'arribada a Perpinyà recollides en forma de dietari entre el 22 de gener i el 5 de febrer: "Aquesta obra - afirma Rovira- és la narració verídica d'uns fets dramàtics viscuts per mi quan entrà en la fase culminant l'ofensiva final de Franco contra Catalunya. Narració de l'angoixa, la desfeta i l'èxode dels catalans, que ha estat les principals víctimes de la guerra encesa a Espanya per l'alçament militar de l'any 1936"[577].

Relacionat amb polítics i intel·lectuals exiliats a França[578] i amb els catalans d'Amèrica, on va escriure per a *Germanor* de Santiago de Xile, *Ressorgiment* i *Catalunya* de Buenos Aires o *La Nostra* Revista de Mèxic[579]-, traspassà a Perpinyà, el 5 de desembre de 1949[580]. Eugeni Xammar, periodista polític coetani de Rovira, en destacà tots els vessants

---

[575] Es tracta de les biografies de Torres i Bages, la comparació entre Pompeu Gener i Ernest Renan, Josep Morgades, La polèmica entre Torres i Bages i Pompeu Gener, Joan Sardà, una conferència de Rossinyol i sobre Emili Vilanova a la sèrie "La Catalunya Contemporània" a "Germanor. Revista dels catalans de Xile", respectivament: desembre de 1947, gener, febrer, març, abril-maig, juliol i setembre de 1948).

[576] Les crítiques als dos llibres valorant comunament l'estil literari: F[erran] [de] P[OL]: *La Collita Tardana*, per A. Rovira i Virgili, "La Nostra Revista", any II, juliol 1947; R[afael] T[ASIS]: *Teatre de la Natura*, per A. Rovira i Virgili, "La Nostra Revista", any III, 29-II-1948. En aquesta ressenya Tasis, destaca el model de llengua pensat per als infants i alhora remarca unes frases de Rovira referent a la vinculació - neoromàntica- entre natura del país i "ànima catalana, que és una expressió nacional de l'ànima universal".

[577] A. ROVIRA I VIRGILI: *Els Darrers dies de la Catalunya Republicana (Memòries sobre l'Èxode Català)*. Edicions La Revista Catalunya, Buenos Aires, 1940, p. 9. D'aquest llibre se'n feren exemplars mecanoscrits a l'interior. N'he pogut consultar un, procedent de l'arxiu Leandre Cervera.

[578] Un dels darrers actes actes presidit per Rovira mateix, va ser la sessió en homenatge -de "caràcter privat"- a Lluís Companys el dia 16-X-1949. Hi van parlar Ramon Nogués i Bizet, Humbert Torres i Josep Tarradellas. Cf.: "Informe del Servei Departamental de les informacions generals de Perpinyà", 28-IX-1949 (Lligall 53W37. ADP).

[579] La relació de revistes i diaris més significatius on va escriure Rovira a l'exili foren: "Catalunya" (Buenos Aires) [1939-1940/1946, 1947], "Germanor (Xile) [1939-1940/1946-1948-1949], "La Humanitat" (Montpeller) [1944-1949], "La Nostra Revista" (Mèxic) [1946-1947/1948-1949], "El Poble Català" [1939-1940], "Foc Nou" (1944-1945), "Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials" (Perpinyà) [1945-1947], "Revista de Catalunya" [1939-1940 i 1947], "Per Catalunya" (Niça) [1945], "L'Emigrant" [1946/1948].

[580] La premsa perpinyanenca es feu ressò del traspàs: "Le Républicain du Midi", 6-XII-1949, p. 1, assabenta de la mort de Rovira, definit com a "président du Parlement et conseiller de la Généralité de Catalogne e, en exil [...], avait été député de gauche aux Corts Catalanes. C'était un historien de talent auteur d'une importante histoire de la Catalogne en neuf volumes [...]". Aquest mateix dia aquest diari assabenta que el dia 7 tindrà lloc una conferència sobre la figura de Rovira a Ràdio Rosselló a càrrec d'Artur Conte: "Rovira i Virgili, mestre d'una llengua i d'una ànima". En aquest mateix número Josep Maria Corredor li dedica un article: *Homenatge d'ERC*, p. 2. Es tracta d'una biografia on es destaca que la seva visió del catalanisme era als antípodes de "l'esperit de capella i d'almanac". Era definit com a "liberal i republicà i federalista convençut". I finalitzava dient que Rovira va veure en la "federació ibèrica el sol mitjà de superar les crisis endèmiques del seu país, i d'instal·lar-hi un règim de tolerància i de comprensió mútua".

intel·lectuals en una necrològica: "Mig segle, tots els anys i mesos de mig segle, totes les hores dels dies de mig segle, tots els minuts desperts de les nits de mig segle, al servei de Catalunya. Al servei de la pàtria i de res més. De la pàtria nua. Primer, i sempre, el periodista [...]. Editorialista, cronista, reporter, crític teatral i crític de llibres, comentarista polític, de la política estrangera sobretot, dels moviments nacionalistes a Europa més especialment encara, a cada ratlla dels articles que Rovira i Virgili va publicar durant els primers anys de treball a *El Poble Català*, era ja present l'escriptor de raça, el futur autor d'assaigs innombrables i de llibres importants, l'arquitecte d'una obra immensa, periodística, política, crítica, històrica, el valor literari de la qual en fa un dels grans monuments de la lengua catalana". Emili Vigo, en una síntesi de l'ideari polític, destacà que: "com a bon català nacional, fou home de llibertat [...]. Volia la llibertat de la seva terra com volia la llibertat de tots els pobles oprimits i de tots els homes eclaus. I s'enorgullia constatant la tradició democràtica de Catalunya que no era un fet accidental, ans bé sorgia del més profund de l'ànima del nostre poble, provinent com era de l'esperit de llibertat que presidiren les nostres institucions de govern en l'hora de llur màxima esplendor". El portantveu d'Esquerra Republicana el sintetitzava com a "gran historiador, prosista més concís i brillant i el patriota més fidel i íntegre"[581].

D'altres organitzacions, com Estat Català, el valoraren des del vessant de teòric nacionalista al costat de Prat de la Riba, superant interessos partidistes, fet que li permetia "la visió general del problema català", a través del seu "integral nacionalisme"[582].O, com

---

Poc després del seu traspàs, es proposà d'editar les obres de Rovira a les noves "Edicions Proa". Així ho exposà Joan Puig i Ferrater a Felip Calvet amb la intenció d'incloure l'edició d'"El Renaixement literari català" ["Els corrents ideològics de la Renaixença catalana", Ed. Barcino, Barcelona, 1966] i "Descripció de Catalunya": "[...] Ara bé, com una editorial catalana del crèdit i prestigi de la nostra pot reaparèixer a l'exili sense una obra (o unes obres) de la gran figura de qui, com Rovira i Virgili, representa el millor del pensament català i de la prosa catalana de la qual fou mestre admirat de tothom? [Lletra de Puig i Ferrater a Felip Calvet, Paris 21-VI-1950]. Vegeu també el procés de realització sobre "l'estudi de la Renaixença catalana" a *Enquestes de Germanor. I.- Antoni Rovira i Virgili*, "Germanor. Revista dels catalans de Xile", 537-538, pp. 11-13.

Una crònica completa dels actes arran del trapàs a *La mort de Rovira i Virgili*, "La Nostra Revista", 31-XII-1949 pp. 385-386. També, "Ressorgiment", *Ha mort Rovira i Virgili*, desembre de 1949, núm. 401.

[581] "La Humanitat", 31-XII-1949. Es tracta d'un report arran del traspàs de Rovira i Virgili, amb parlaments d'Emili Vigo, Artur Conte, Humbert Torres i una necrològica institucional del president Josep Irla. De la notícia del traspàs per part d'ERC, vegeu: *"La Humanitat. Gauche republicaine de Catalogne" (Resumé de l'édition du 30 novembre 1949)*, núm 117 i *"La Humanitat. Gauche..." (Resumé du numéro 118)*, 31-XII-1949, amb una síntesi biogràfica sota l'encapçalament: *La mort du President de la Catalogne*, definint-lo, per la redacció de la *Història dels Moviments Nacionalistes*, com a un dels primers "tractadistes polítics peninsulars".

[582] *Antoni Rovira i Virgili, és mort!* "Butlletí del Partit d'Estat Català", 1-III-1950: "[...] sentim més que res la fi del seu mestratge que ens produí la "Història dels moviments nacionalistes", el de "El nacionalisme català", "Federalisme i Nacionalisme", "La nacionalització de Catalunya", "El Principi de les nacionalitats", i totes les seves obres, estudis, assaigs, monografies i biografies que es centren entorn de la nostra causa. En aquest sentit fou un digne continuador de la tasca d'En Prat de la Riba; les seves obres sobre el problema català es poden dignament posar al costat de l'autor de "La Nacionalitat Catalana [...]. Podríem dir que ambdós [Prat de la Riba i Rovira i Virgili] representen la més pura doctrina nacionalista exalçada i encarnada per un home d'esquerres i un home de dretes; i les dues grans figures ens demostren com, per damunt de les posicions de partit i dels angles de visió política, l'amor a la Pàtria i el ferm sentiment nacionalista pot fer que es retrobin [...]" . En aquesta necrològica es reproduïa un fragment de "Les quatre nacions ibèriques". També Estat Català

interpretà "El Poble Català" -en un futur context d'institucionalització de la seva tasca[583]-, es tractava de "L'Ideal perdurable": "Altres [homes], en canvi, deixen un profund solc social i encara que els veiem submergir-se materialment en el no-res, en les lletres de llurs noms perdura el record dels seus fets i de la seva obra i quan una i altra cosa han estat dedicades, tota una vida a la millor coneixença de la raó d'existir d'una pàtria lliure, els seus noms esdevenen uns lluminosos símbols que permaneixen com estels fixes a l'infinit i als quals ens plau d'esguardar quan sentim l'ànim decaure per malvestat"[584]. A l'interior, la premsa tradicionalista com "El Correo Catalán", destacava "*Ha muerto en Perpiñán el rojo Rovira i Virgili*"[585] i periodistes que hi havien compartit la tasca en la redacció de "La Publicitat i "La Nau" destacaven tant l'escriptor, el propi periodista i l'historiador[586].

Tot amb tot, com es desenvolupà aquell 'ideal perdurable' en els aspectes institucionals i polítics específics de la trajectòria de Rovira? La tasca al si del del Consell Assessor, contextualitzada en un debat amb el Consell Nacional de Londres respecte a les vies nacionals a emprendre: autodeterminació o legitimació de l'Estatut d'Autonomia de 1932, mostren, a la fi, una síntesi del que Rovira elaborà com les "Etapes de la Restauració de Catalunya" i en estudis com "L'Estat Català". Aquest apartat, per tant, té l'objecte de mostrar la unitat de doctrina roviriana que es reprodueix a traves dels organismes d'unitat política. En síntesi: que la vindicació de l'autonomia de 1932 no qüestionava la lliure determinació catalana[587]. Però

---

recordà Rovira com a "eminent historiador de Catalunya. Gran forjador d'història de Catalunya. Morí a l'exili foragitat de la seva terra per l'enemic invasor. CATALANS, RECORDEU-VOS-EN!" a "Estat Català. Òrgan del Partit. Patria. Llibertat. Justicia", març del 1956, núm., 11. El mateix òrgan edità entre els números 9 i 11 l'article pòstum de Rovira: *El Problema de les nacionalitats ibèriques.*

[583] Els Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Cambridge el 1956 contemplaven un premi constituït per l'Orfeó catlalà de Mèxic "Rovira i Virgili" per a la "millor monografia sobre història del catalanisme". La primera convocatòria va ser guanyada per Abelard TONA I NADALMAI amb la recerca *Imperi-Catalunya-Commonwealth*

[584] "El Poble Català", 31-I-1950. Altres rememoracions: *Mai no ens sereu absent*, composició poètica a càrrec de Pere de Bergadà: "[...] Amb vós la Història ha marcat un cim/ de Pàtria tornada al cor fidel:/ ara sabem ja quina sang tenim/ inconfusible en uberosa rel.", "Ressorgiment", febrer de 1950, núm. 403. En un sentit narratiu, destacant la tasca a la *Història Nacional de Catalunya*, Gràcia B. de Llorenç: *Un record perenne*, "Ressorgiment", juliol de 1950, núm.408.

[585] "Ressorgiment", febrer de 1950, núm. 403.

[586] Lletra de Domènec de Bellmunt a Josep Tarradellas (Tolosa de Llenguadoc, 14-XII-1949) [c.675. AMTM].

[587] Per Rovira, el restabliment de l'Estatut de 1932 i de la Generalitat Republicana havia de ser automàtic, conseqüència de la constitució d'una Assemblea constituent espanyola. Es tractava de recórrer un camí semblant al que va portar a la constitució de la Generalitat com a forma d'institució política. Aquest posicionament, per exemple, restava explicitat en el context d'un hipòtetic "canvi de règim" al si del propi règim franquista. Rovira, doncs, identificava l'assoliment de l'autonomia com un exercici de llibertat sobirana interna: "sostenim la necessitat de precisar almenys dos punts: que en allò que afecta al règim interior dels diversos pobles peninsulars, nosaltres entenem que la sobirania pertany a cada un d'aquests pobles si ell la reclama, i que Euscadi i Catalunya, que ja havien conquistat democràticament el règim estatutari, no han d'ésser condemnades altra vegada a partir de zero". Aquest marc permetia la reivindicació del restabliment de la Generalitat Republicana, ja que encara que "incicialment" "era poca cosa", "era més que la Mancomunitat, perquè aquella no estava constituïda, com aquesta, per una simple federació de les quatre Diputacions provincials, sinó que

en qualsevol cas aquesta autodeterminació havia de ser gradual -com a contrapunt als posicionaments de Pi i Sunyer i el Consell de Londres- atenent, com sempre, a una constant: el nivell de consciència de la societat catalana[588]. Amb tot, Pi i Sunyer destacà l'aportació de base de Rovira per a "fomentar i coordinar les activitats espirituals catalanes"[589] Tot seguit desenvolupo aquest context historicoideològic.

0.1.5.1. Entre el mecanisme polític (Consell Assessor) i el projecte ideològic ("Les Etapes polítiques de la Restauració de Catalunya").

"Aquesta vegada el cop no és solament militar, polític i administratiu. No va contra la clofolla de l'organització legal, sinó contra l'esperit, la idea, la cultura, la força i la vida de Catalunya. Es vol destruir, no sols l'edifici polític, ans encara, l'ànima nacional. El cop va contra Catalunya-nació, contra la civilització catalana" (*Els darrers dies de la Catalunya Republicana*).- "[...] *no sóc incondicional* del retorn de la legalitat anterior i que només l'admeto provisòriament per a facilitar les coses de bon principi, sense fer-ne per això una condició *sine qua non*. Res de dogma, doncs, per la meva part. Us afegiré encara que dins el partit de l'Esquerra he sostingut sempre que Catalunya no ha de lligar forçosament la seva sort al restabliment d'aquella legalitat. I diré més: he declarat que tot mantenint l'Estatut com una reivindicació mínima, els catalans no ens hem d'encastellar en la defensa de la Constitució espanyola" [Rovira a Nicolau M. Rubió, Montpeller, 22-II-1945].

L'objectiu d'aquest apartat és mostrar l'alternança que es produeix dins les activitats de Rovira entre les dedicades a la tasca organitzativa del govern català a l'exili i les propostes de tipus teòric. Ultra les infraestructures paragovernamentals -com el Consell Assessor- i de política de partit (ERC), Rovira i Virgili, conduïa el seu pensament polític -a les envistes d'una suposada fi del franquisme i de les potències feixistes de l'eix com a conseqüència de la victòria aliada a la Segona Guerra Mundial[590]- en funció d'un objectiu: el procés que calia

---

representava la unitat territorial i espiritual del poble de Catalunya". Cf: *Les eventualitats*, "La Humanitat", 1-IV-1948.

[588] La pràctica política a l'exili era definida per Rovira amb la correspondència entre voluntat i poder, un paral·lelisme que havia de possibiltar la tasca concreta de continuïtat cultural nacional: "Voler sense poder, no és senyal de major patriotisme, sinó de menor sentit de responsabilitat. El millor patriota no és aquell que augmenta les pretensions, sinó aquell que augmenta les possibilitats de la pàtria": *El 14 d'abril català*/ ARV, "La Humanitat", 14-IV-1946.

[589] Carles PI I SUNYER [carpeta, 690] [Arxiu AMTM].

[590] Aquest era l'esperit de fons de l'acord de Montpeller. La base del posicionament republicà a l'exili són els deu punts de Montpeller. Eren uns principis acordats el juliol de 1943 pel president de la Generalitat (Josep Irla), el President del Parlament (Rovira i Virgili), Joan Sauret (membre de la direcció d'ERC i Humbert Torres (diputat al Parlament). L'esperit d'aquest acord, recollit en el primer punt, era cercar el restabliment de les institucions nacionals republicanes, legitimades pel restabliment de l'Estatut d'Autonomia. Però també s'hi deixava clar que en cas de restabliment de la República espanyola i si aquesta no reconeixia l'autonomia catalana, els catalans eren cridats a no col·laborar amb el règim espanyol (punt III). D'altra banda, aquest acord plantejava establir relacions amb els partits republicans espanyols -"sense renunciar als drets de Catalunya" (punt VII)- i bascos, a fi de cercar una via d'entesa comuna en la reivindicació de l'autonomia (punt VIII). Finalment, el document establia les bases del futur Consell Assessor (sense concretar aquesta denominació) per a redactar disposicions "destinades a establir la transició entre el règim anterior [franquisme] i la futura etapa de l'autonomia". La importància d'aquest document es va reflectir en la difusió que tingué: "*Ils furent répandus, copiés, recopiés, et même expédiés par la poste. Au milieu de la désorientation due au silence forcé, aux*

fixar perquè Catalunya recuperés unes certes estructures polítiques d'autogovern en l'horitzó de la proposta confederativa peninsular i europea. En aquest sentit, centro l'anàlisi en el doble aspecte del significat del Consell Assessor, segons Rovira, i en la correspondència que es produïa amb les seves propostes ideològiques.

El criteri polític internacional de Rovira envers l'alliberament dels pobles un any després de l'exiliada, no variava substancialment d'ençà del punt de referència dels tractats de pau arran de la Primera Guerra Mundial, entre 1919 i 1940, si bé el 1940 calia establir una estructura d'unió dels Estats -enfront de l'hegemonia francoanglesa- per a combatre el germanisme. En aquest marc, Rovira destacava la continuïtat de les qüestions a resoldre: l'organització política dels pobles, el possible agrupament d'Estats i la garantia internacional del nou ordre establert, destacant que "el principi de les nacionalitats en la seva concepció democràtica, el federalisme i la creació d'un organisme internacional eren els tres mitjans que hom considerava adequats per a resoldre aquells tres problemes [organització, agrupament i garanties internacionals]". I proposava un agrupament d'Estats que no significava la renúncia a la independència: "Els Estats nacionals que s'agrupin han de renunciar a la separació, però han de conservar la independència. Aquesta fórmula no és un joc de paraules, ans bé respon a una profunda realitat de la vida dels pobles lliures"[591]. La recerca de la llibertat de les nacions

---

difficultés de communication et à la dispersion des exilés républicains, ce document ***signala un chemin*** *sans l'imposer, et exprim, plus qu'une définition, un point de vue. Ce fut, pour les nombreus exilés qui en eurent connaissance, un acte de ralliement, un réconfort et surtout l'indication que l'heure était proche où les problemes polítiques catalans et espagnols se poseraient à nouveau*". Aquest acord, tanmateix, no s'entén sense el context internacional que per a Rovira resulta determinant a l'hora del restabliment autonòmic:

"Même aux heures les plus sombres de la guerre, les Catalans, avec leurs dirigeants en tête, conservèrent la foi dans la victoire finale des Alliés et dans la restauration de la République espagnole, et des libertés de la Catalogne. Ils se refusèrent à toute abdication de leurs idées et à toute tractation avec les agents de l'Allemagne. Sans vantardise et sans inutiles imprudences, les dirigeants catalans se concentrèrent pour une action commune, à la fois nationale et démocratique, qui tînt compte aussi bien hauts idéaux que des possibilités prochaines [...]. L'espoir catalan de juillet 1943 recevait une première confirmation éclatante une année plus tard. La France était liberée par ses fils et par ses alliés, par les maquis et par les troupes de débarquement [...]. Au mois de Septembre 1944, se trouvèrent à nouveau réunis a Montpellier, dans la même maison, dans la même pièce, les quatre catalans du mois de juillet 1943: Mm. Irla, Rovira i Virgili, Sauret et Terres. Els furent d'avis que le Président de la Généralité devait reprendre publiquement la tâche commen cés auparavant, en s'inspirant de ces orientations essentielles: rétablissement de l'autonomie légale en Catalogne, et de la legalité republicaine en espagne. Pour réaliser cette tâche il fallait un organisme adéquat. Du Conseil National designé par le Président C ompanys, il ne restait en France que deux membres: MM. Fabra et Rovira i Virgili. Le Président décida sur le champ de reconstituer le Conseil, tout en élargissant sa base politique et sociale et lui donnat des fonctions, non pas exécutives, mais consultatives et techniques". Amb aquest fi d'estructurar la continuïtat de les institucions sota el règim alemany a París i a la cerca d'una tasca "d'orientation et de prévision de l'avenir" es van concretar aquests punts de Montpeller esmentats. Cf. [ARV]: "Les 10 points catalans de 1943. I. Sous l'oppression allemande" a *Pour la Réstauration*...ff. 9 i ss. Per a les citacions, ff. 9, 13 i 12. (La negreta és meva. xf]. La projecció política posterior d'aquests principis de restauració autonòmica es concretaran en l'editorial de "La Humanitat", *Federals tanmateix* (1945).

[591] *Les Nacionalitats dins l'Europa Nova*, "Revista de Catalunya", febrer de 1940, pp. 136 i ss.

-en un marc de constitició de la Federació europea[592]- era, doncs, una constant al llarg de l'exili. Aquesta preocupació per un model futur d'organització territorial, Rovira l'exemplifica en una interpretació paral·lela a l'article citat de la "Revista de Catalunya". En efecte, a "Dues concepcions sobre el problema ibèric" centrava el fet nacional en el futur europeu un cop posada una primera fi al germanisme: "Si triomfés l'Alemanya nazi -cosa que considerem impossible- el problema seria resolt, per un temps més o menys llarg, en el sentit de la consolidació del règim dictatorial i unitari en cadascun dels dos Estats ibèrics [Espanya i Portugal] d'avui amb el dos dictadors d'ara [Franco i Salazar] o amb uns altres. Si triomfen els Aliats -cosa que considerem segura- hauran d'influir perquè el problema sigui resolt en un sentit de doble llibertat nacional i democràtica". La proposta era, per tant, que un sistema polític i jurídic internacional servés "les llibertats de Catalunya i Euscadi, totalment suprimides per l'Estat franquista". Rovira, amb tot, era conscient que en aquella conjuntura francofalangista i d'ofensiva nazifeixista només podia mostrar "una orientació", bo i posant les bases de les "Etapes polítiques de la Restauració de Catalunya" i del programa polític federalista que assumirà Esquerra el juny de 1945: una estratègia per a "adaptar-nos a la realitat". Ara bé, del text de Rovira cal emfasitzar la continuïtat de pensament pel que fa a la concepció nacionalitària organitzada al voltant de la voluntat política territorial i del model polític confederal, que poc tenia a veure amb un federalisme clàssic uninacional en l'àmbit d'un estat plurinacional. És així que Rovira continuava apostant per una clara opció del model territorial, oposada a una "concepció orgànica". Mentre que la darrera forma d'organització "conserva els marcs oficials, les ratlles de frontera, les figures geogràfiques de l'Edat moderna", la forma territorial "comença per trencar els marcs, per traçar ratlles noves, per dibuixar les figures geogràfiques de les quatre nacions en el lloc de les dels dos Estats. Com a catalans, com a liberals i com a homes, nosaltres estem decididament [...] per la concepció territorial. La concepció orgànica s'aturaria, com a màxim, en la fórmula federativa clàssica. Una fórmula que a Espanya ofereix dos inconvenients enormes: que no és ni serà mai sincerament acceptada per Castella i que no té veritables garanties de permanència. Una República federal espanyola, si arribés a constituir-se, seria tan feble com un castell de cartes [...]. Dins Espanya, no podrà Catalunya, passar de l'obtenció d'una Mancomunitat, d'una Generalitat o d'un Estat autònom que durin uns quants anys, fins que la reacció blanca o blava, o groga, o vermella, baixi de l'altiplà central cap a les terres liberals i riques que guaiten la mar". La superació del federalisme d'estat-nació era clara: "que caigui el vernís dels mapes i d'oficina, i que apareguin, amb els colors i amb les ànimes i amb les llengües de cadascuna,

[592] *"Le thème de la solution fédérale du problème européen et d'une Espagne fédérale dans une Fédération européenne est avancé par les nationalistes catalans en exil dès 1939 et repris régulièrement par*

les quatre nacions que la Península ibèrica conté: la nació occidental o atlàntica que es Portugal amb Galícia (una Galícia que podria ésser autònoma dins la unió lusitana); la nació central que és Castella; la nació nòrdica o cantàbrica, que és Euscàdia, i la nació oriental o mediterrània, que és Catalunya"[593].

Amb tot, el que calia precisar eren els mecanismes polítics que calia establir per a concretar com a projecte una via nacional catalana en ple debat amb concepcions autodeterministes proposades pel Consell Nacional Català de Londres[594]. Calia assolir aquests mecanismes, segons Rovira, a través d'una estratègia unitària de la comunitat catalana al costat de les forces polítiques espanyoles que anessin en la mateixa direcció[595]. És a dir -com comentava a Alexandre Deulofeu, bo i explicant el seu posicionament, que fou el que mantingué al llarg de la diàspora-, que "tothom hauria de fer un esforç damunt ell mateix i damunt els seus [sectors polítics], per a trobar els camins dreturers de la *Unión [Nacional Española]* i de l'Aliança [Nacional de Catalunya][596] completes. Els noms rai, allò que ha d'interessar són les coses. En aquest sentit d'acoblament i de mutua comprensió treballo jo, i

---

eux-mêmes el par les basques au long de l'exil" a DREYFUS-ARMAND, *Tes. cit.* p. 527.

[593] *Dues concepcions sobre el problema ibèric* [Montpeller, abril de 1940], "Catalunya (Bs. As.), maig de 1940.

[594] Pi i Sunyer escrivia a Jaume Aiguader (Londres, 9-III-1942) constatant una nova conjuntura en el panorama políticacatalà quan el President Irla no tenia capacitat d'actuació política ni institucional. Davant aquesta nova situació, Pi reclamava la "instauració d'un règim democràtic a tota Espanya", però partint del respecte de "la llibertat de Catalunya" i de la constatació de la superació de l'estatut polític estatutari: "[...] els catalans no podem defugir ni desertar el deure de fer tots els esforços posibles i els imposibles per a treure de les majors o menors posibilitats del moment, tot allò que poguem per a Catalunya [...]. La continuïtat pura i simple del règim anterior [Generalitat republicana] no ha existit mai des de que varem sortir de Catalunya [...]. Nosaltres [Consell Nacional de Londres] sempre hem estat propicis a reconstruir aquesta continuïtat, i mai hem deixat de indicar-ho així [...]. Ho hem fet públicament [...]. Mai hem considerat el Consell [de Londres] ni sota l'angle personal ni el de grup; sempre ens hem manifestat disposats i oberts a totes les modificacions o adaptacions, i desitjosos de que s'arranjés d'una manera estable i sòlida el problema dels òrgans representatius catalans [...]. Si l'Irla ara no pot actuar, procurem posar-lo en una situació en què pugui actuar, o al menys que pugui manifestar el seu pensament. Però mentre així no sigui, mentre continuï tancat a l'atmosfera de la França vichynesa, el que és angoixant i perjudicial per a Catalunya és que vulgui fer-se servir el reflexe de la seva ombra i el miratge de la seva figura per a amparar maniobres que en el fons són contràries als interessos de Catalunya. No veieu que és irreverent i grotesc que s'exalci interessadament la figura d'un home, sabent que no està en condicions d'actuar, però que mentrestant s'en vulgui administrar la representació i fins ja imposar-li al dictat la composició de governs que s'el commina a formar? [...]. I la unitat catalana és condició essencial i inexcusable perquè podem valorar fins al màxim possible les nostres possibilitats [...]". [Fons Jaume Aiguader. Inventari 91. Caixa 3. "Carpeta 1942"].

[595] Mecanismes, també, de tipus personal, que sovint no expliquen els documents: "moltes vegades els escrits i els documents no reflecteixen exactament la realitat dels fets ni molt menys encar, els mecanismes pels quals les coses es van produir" a Heribert BARRERA: "Dues vies per a la recuperació nacional de Catalunya: les polítiques de Carles Pi i Sunyer i Josep Tarradellas (1939-1945) in *Quaranta anys d'exili (1939-1975). Memòria i història*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 1993, p.109.

[596] Aquesta organització unitària formada per integrants d'ERC, ACR, EC, UDC, PSU i UGT, difonia en diades representatives com l'11 de setembre fulls volants evocadors de la significació de la lluita contra les tropes felipistes amb editorials de Rovira i Virgili. És el cas de la reproducció de l'últim article de Rovira en record de l'efemèride reproduït de *Va ésser el Poble Català*, "La Humanitat" (11-IX-1938). [Full volant *Catalunya. Portant-veu de l'Aliança Nacional de Catalunya. Suplement extraordinari de la 7ª Regió (Hérault-Gard-Lozère-Ardèche)* [1944?]. Fons Padró]. Per al procés constituent d'aquesta organització, Daniel DÍEZ ESCULIES: *El catalanisme...*, p. 110.

no pas d'ara [...]. No sols crec permès, sinó necessari i tot, de mantenir contacte i relacions amb els agrupaments espanyols que persegueixn finalitats anàlogues. Amb la condició això sí, de mantenir plenament la nostra llibertat de pensament i d'acció, salvats els pactes i acords que pugui haver-hi, d'igual a igual. Com a català nacional penso que la col·laboració, per part dels catalans, a l'obra general espanyola, ha d'ésser feta, no a base d'integració en un mateix organisme, sinó a base de relació i entesa entre els organismes respectius. Sigui com sigui respecto, com a bon liberal, les tàctiques diverses i les opinions de cadascú. Més necessari encara que l'unir-nos o aliar-nos, és el respectar-nos [...]". Aquest marc general d'aliances, però, el feia mantenir en les condicions de possibilitat del restabliment provisional de l'Estatut de 1932 -tema recurrent en el pensament polític de Rovira i d'ERC a les envistes del Congrés de Tolosa de Llenguadoc del juny de 1945, en el qual fou responsable, i no pas per casualitat, de la declaració política[597]- com a baula unitària de tots els partits nacionals catalans a l'exili i de la relació d'igualtat amb les organitzacions i plataformes espanyoles, com comenta a Deulofeu:

"[...] Com a català nacional que sóc, penso que l'aportació dels catalans a l'obra general espanyola ha d'ésser feta no a base d'integració en un mateix organisme, sinó a base de relació i entesa entre els organismes respectius. Aquesta és la clara, senzilla i lleial doctrina catalanista, que ha vingut a esmenar, per la influència del sentiment patiòtric, la desviació representada per les seccions catalanes dels partits generals espanyols, les quals corresponen a una etapa, ja passada, del moviment català: l'etapa provincial o regional [...]. Em plau molt el que em dieu sobre l'actitud d'una gran part d'espanyols refugiats, davant el problema de Catalunya. Si aquest estat d'esperit es generalitzés, que fàcil fora l'entendre's perdurablement i el crear allò que encara no ha existit mai, una germanor ibèrica, lligam espiritual molt més fort i molt més sà que la imposada comunitat estatal!. Millor que hi hagi en perspectiva solucions polítiques més amples que les de l'Estatut de l'autonomia de 1932 [en al·lusió al Consell Nacional de Londres i a la via autodeterminista de Carles Pi i Sunyer] (text esquifit i encara retallat en fer els traspassos). Però mentre la solució superior vingués- que no fora en quatre dies- el règim estatutari oferiria una primera base, o almenys un punt de referència per a avenços ulteriors. No sóc incondicional, ni molt menys, del retorn pur i simple a la legalitat anterior; però em sembla que aquest retorn -provisional- facilitaria molt les coses en els primers moments, a dins i a fora. És en aquest sentit que l'accepto, però sense fer-ne una condició *sine qua non.* El més important, a hores d'ara, és no obrir fossats de rancúnia entre els catalans nacionals, ni entre els espanyols republicans. Els catalans hem d'esforçar-nos per trobar una fórmula d'unitat entre nosaltres, i per ajudar els espanyols a trobar-la pel seu cantó.

[597] Joan SAURET: *L'exili...*, p. 139.

O ens avindrem, o fracassarem. Davant la magnitud del problema, les anècdotes divisionistes perden tot valor [...]"[598].

Es tractava d'una unitat que cercava la vindicació de l'esperit liberal polític envers els drets de les persones i dels pobles. Així, en una lletra a (15-XI-1944) Rovira remarcava, en referir-se a la posició favorable d'incloure el Partit Socialista Unificat al Consell Assesor, que "Els problemes que se'ns imposen en aquest moments són sobretot de tàctica. Hem de sostenir les nostres idees, i pensar alhora en l'acoblament, per a l'acció immediata i per al govern futur, de tots els catalans que es situen enfront dels interessos. No podem precindir de la gran massa del proletariat, en primer lloc peruqè és carn i sang del poble, i en segon lloc perquè la seva posició té un valor decisiu i el tindrà encara més en el nou període republicà i autonòmic pel qual treballem [...]. Hi ha una cosa en la qual els liberals no podem cedir mai: els drets dels homes i dels pobles [...]. Però en la balança que es faci servir per a pesar la seva acció [PSU], és just de posar al platet favorable el fet, importantíssim, que aquell partit va mantenir un caràcter nacional en la seva organització i sobretot en la llengua. Mai no havíem vist encara això en un ample sector obrerista català. Fins la UGT catalana s'havia catalanitzat pel lenguatge"[599]. Aquesta doble dimensió nacionalitària i social que Rovira havia palesat al llarg de la seva militància nacionalista i republicana, relacionant una estratègia socialista no marxista amb el dret a l'autodeterminació dels pobles, troba una certa continuïtat en la política d'exili dels anys quaranta, desenvolupada més centralment a partir de la constitució del Consell Assesor. Aquesta actitud hauria de trobar dins Esquerra Republicana una traducció en la política d'unitat formalitzada en el Congrés de juny de 1945, que va tenir en Rovira i Virgili un ponent destacat. La idealitat roviriana -com s'esdevenia en la preguerra- esdevenia programa. Un programa que calia que establís la unitat política, com a posteriori estableix en una lletra a Bladé Desumvila el 3-X-1945, on exposa l'ambient -envers un futur d'expectatives per al país després de la derrota del nazifeixisme- en què es desenvolupava la tasca dels republicans a l'exili:

---

[598] Lletra de Rovira i Virgili a Alexandre Deulofeu, Montpeller, 8-XI-1944. Aquesta lletra és reproduïda a "Foc Nou", 27-I-1945 [per error aquest òrgan de Solidaritat Catalana esmenta la data del 18-XII-1944]. Altres polítics com Claudi Ametlla també mostraven una posició contrària a l'estratègia autodeterminista del Consell de Londres quan el Consell Assessor estava en procés constituent: "[...] La novetat més important del moment és el Manifest de Pi i Sunyer, que ja deus conèixer. Jo'l desaprovo i amb mi els meus amics d'ací. Bona o dolenta, la solució autonòmica era clara, simple, acceptada pels castellans i susceptible d'unir els catalans. Irla, l'home que la representa, no suscita odis i pel contrari inspira confiança. Vet-aquí que el pompós "Consell Nacional de Catalunya" [de Londres], ve a oposar-se a això i a proposar-nos plebiscits i autodeterminacions en el moment en què es pot dubtar que una nova votació del trist Estatut obtingués el "quorum". Qu'en penses d'això? Dic que és important la novetat per tal com no mancaran homes, sobretot joves que s'entusiasmaran amb aquesta solució, que sembla més catalanista que cap altra. Ja saps quins estralls ha fet sempre a casa nostra el catalanisme verbal contra'l catalanisme constructiu. Sospito que el manifest donarà no poc de joc" [Lletra de Claudi Ametlla a Rovira i Virgili, Perpinyà, 1-XII-1944].

[599] Vegeu la reproducció completa de la lletra a Arnau Cortina -amb data equivocada del 2-I-1945- a "Foc Nou...". 27-I-1945.

"[...] Va dir Joan Maragall que el catalanisme és un "crit entre perills. Totes les idees de llibertat han estat això mateix. Vulgues o no, als qui vam restar a França ens ha tocat "viure perillosament", com Nietzsche volia, i potser més i tot. Hem hagut de patir, però la gran majoria ens hem salvat, de cos i d'ànima. Vagi el nostre homenatge als caiguts i el nostre menyspreu als desertors./ Fins els dies més foscos de la guerra, -vós m'ho recordeu-, quan el nazisme estenia els seus tentacles per Europa, jo vaig conservar la fe -íntima i profunda- en la victòria final de les democràcies. No em descoratjava ni l'espectacle de molts amics i compatricis, que ja es creien que mai més no es sortiria del clot llòbreg. Ara mateix, quan alguns tornen a ésser escèptics i malfiats respecte al nostre cas català i al cas espanyol, jo mantinc la creença sincera que, si nosaltres mateixos no ho espatllem amb tristos desencerts, tornarem aviat a la pàtria enyorada. No hem de refusar-nos a l'apel·lació heroica, si és necessària; però la primera condició de l'èxit és unitat política intel·ligent, clara i serena. No crec en la intel·ligència freda; tampoc no crec en l'engrescament impulsiu. Els fets del món han confirmat la nostra orientació política, i podem dir que Catalunya s'ha situat en el camí de pujada que segueixen els pobles lliures i els que són dignes de la llibertat. Penso, amb tot, que cal en la nostra política una renovació de mètodes, i no dic d'homes perquè no veig les fesomies del substitut./ Un dels nostres mals ha estat, fins en certes altures, la manca de preparació i la consegüent improvisació. Per contribuir a un sistema més saludable, hem creat el Consell Assessor, de la tasca del qual estic content. Tasca silenciosa i seriosa que donarà -així ho espero- bons fruits primerencs. Per compte de la cridòria efímera, l'estudi permanent. Aquesta podria ésser la nostra divisa./ El Govern català, quan tingui a bord tota la tripulació, podrà començar a navegar. La tasca és àrdua i els mitjans són curts. Caldrà un esforç, per a anar endavant. No dubto que aquest esforç serà fet [...]"[600].

Crec, doncs, que un reflex d'una certa continuïtat d'idees, enmig de les dicontinuïtats del context de guerra i postguerra mundials, es pot deduir a partir de la correspondència que Rovira i Virgili va mantenir amb Josep Tarradellas, a l'exili, Secretari General de l'Esquerra Republicana. La correspondència mantinguda entre Rovira i Virgili i el secretari general d'ERC a l'exili, Josep Tarradellas, és indicativa dels debats i propostes mantingudes no tan

[600] De fet, les expectatives d'un efecte demostració cap a Catalunya després de l'alliberament de França de l'exèrcit alemany, era un lloc comú en Rovira, com en tota la comunitat de l'exili català. Rovira mateix escrivia en la commemoració de l'11 de setembre de 1944: "Els pobles vençuts per la força, no moren si conserven la saba nacional. No hi ha cap tirania, cap dictadura, cap exèrcit opressor o invasor que sigui capaç de destruir un poble, ni amb l'ajuda d'un grapat de traïdors. Quan els opressors el creuen mort, ressuscita, si no al tercer dia, al cap d'uns quants anys. Ho acabem de veure dels Pirineus ençà. Ho veurem aviat dels Pirineus enllà. Passa per damunt dels nostres caps la vibració miraculosa dels grans fets històrics, que decideixen, per segles, la sort dels pobles i de la humanitat. I els que hem cregut sempre, fins enmig de les hores d'angúnia i dissort, en la victòria de la llibertat, i de la democràcia, comencem a rebre de la nostra fe", *Apunts diversos: història, etc.*. [s/p] [1944-1945]. Cf.: Lletra de Rovira i Virgili a Artur Bladé i Desumvila (Montpeller, 3-X-1945). Dec el coneixement d'aquest document a Teresa Rovira.

sols al si d'Esquerra Republicana sinó de la tasca de la Generalitat Republicana[601]. És per això que crec que a través del desgranament d'aquesta relació epistolar podem fer-nos cabal de la situació de Rovira en el context polític de l'exili[602].

El nucli temàtic d'aquesta correspodència es debat en el marc de la voluntat d'abastar una política suprapartidista per a arribar -entre Londres i París, entre el Consell Nacional Català i la Solidaritat Catalana, organitzada per Josep Tarradellas el sis de gener de 1945[603]- a una política d'acords mínims. La idea de Tarradellas era arribar com a objectiu prioritari a "una gran unitat, única manera al meu entendre de retornar aviat a casa nostra"[604]. En aquest context, Rovira i Virgili en sengles intervencions a l'òrgan catalanista tolosenc "Foc Nou"[605], dissenyava el seu esperit unitari. En una primera entrevista realitzada per Domènec de Bellmunt[606], Rovira proposava algunes passes constitutives d'un Govern Unitari: a) formació d'un Govern de concentració nacional presidit pel president de la Generalitat Josep Irla, b) elaboració d'un programa de Govern comú, c) contemplar la legalitat establerta -un cop recuperat el poder català-, amb el retorn de vies democràtiques, d) utilització de l'Estatut de 1932, "de manera que desapareguin tot seguit les minves que va sofrir per defectes d'aplicació, especialment en procedir-se als traspassos" i e) preparació d'eleccions. La base prèvia per a Rovira era la constitució d'un "Front Democràtic Català a base dels grups polítics i socials", en el qual "els partits republicans nacionals s'hi podrien presentar ja aplegats en conjunció (prenunci del futur Partit Republicà de Catalunya)". Aquestes propostes, doncs, cal situar-les en una conjuntura de vinculacions indirectes entre Solidaritat Catalana (plataforma política) i Consell Assessor (base institucional). La base política havia de ser un eix que no

---

[601] La consulta d'aquesta correspondència ha estat possible gràcies a la disponibilitat del Patronat del l'arxiu Montserrat Trarradellas i Macià, a la Sra. Antònia Macià (e.p.d.), al Dr. Josep Maria Bricall i, molt especialment, a l'arxivera, Montserrat Catalan.

[602] El valor polític de la relació epistolar Rovira-Tarradellas se situa en la conjuntura de fixació de la política d'ERC. A l'entorn del Consell Assessor i del Congrés del partit a Tolosa de Llenguadoc el juny de 1945. Tarradellas dissenya a Rovira aquest cicle en la lletra del 10-IX-1947 en "el Ple de Montpeller de 1944, el Congrés de Tolosa i el de Carcassona d'ara fa un any [1946] [...] són tres fites perfectament determinades de la nostra continuïtat".

[603] Plataforma integrada pels partits Esquerra Republicana (Josep Tarradellas), Acció Catalana Republicana (Lluís Nicolau d'Olwer), Estat Català (Antoni Figueres), Front Nacional de Catalunya (Jaume Comudella), Unió Democràtica de Catalunya (Àngel Morera) i Front de la Llibertat (Josep Rovira). Per al procés organitzatiu, Daniel DÍAZ ESCULIES: *El catalanisme*...pp. 108-121.

[604] Lletra de Josep Tarradellas a Josep Irla (25-I-1945) [c.589. AMTM].

[605] "Foc Nou" era el portantveu més significatiu de Solidaritat Catalana. La constitució d'aquesta plataforma va ser valorada a l'editorial "L'esforç comú", (27-I-1945), palesant que era "l'hora de la unió sagrada, de l'esforç de tots els catalans de bona voluntat. Quan la pàtria desagnada sofreix la tortura i l'escarni sota l'allau nazi-falangista, quan la sang dels màrtirs segueix regant la terra dels camps d'execució, quan els presos esperen entre reixes la fi propera de llur captiveri, quan tot un poble és sotmès durant anys i anys a la dictadura brutal, a la humiliació col·lectiva, a la misèria social, a la injusticia i a l'arbitrarietat revoltants, no tenim dret a l'isolament, a la inacció, a la passivitat, a l'habilitat partidista o a la martingala de mal gust".

[606] "Foc Nou", 11-XI-1944, núm. 10.

havia d'entrar en contradiccions perquè, com escrivia Solà Cañizares a Rovira: "És evident que la desfeta de Solidaritat podria ésser gravíssima per a Catalunya i que la lluita d'un conjunt de partits i fronts de resistència contra el Consell Assessor posaria en entredit l'autoritat moral que tant v[ost]è com el President Irla necessiten devant dels catalans, dels espanyols i dels estrangers"[607].

Però existia una base prèvia a l'estratègia política: la consciència nacional, fonament d'un futur polític lliure, que articularia una organització confederal peninsular. Per Rovira, doncs, exisitia una continuïtat de la tasca de Catalunya endins: "La reconstrucció de Catalunya ha de ser l'obra cabdal dels catalans d'avui", en un marc d'internacionalització a través del federalisme europeu que asseguraria un "cinturó polític" a favor de Catalunya: "El federalisme europeu, més que el federalisme hispànic o ibèric, ajuntaria en una convivència germanívola i fecunda les quatre nacions de la península: Castella, Portugal, Catalunya i Euscadi. Totes quatre serien aleshores d'una mateixa col·lectivitat continental i es trobarien orgànicament enllaçades. Cadascuna seria senyora d'ella mateixa i cap no seria serventa d'una altra"[608]. Aquesta plataforma confederativa es concretava en veure que el retorn al país no seria immediat, encara que fos a les envistes de la victòria dels aliats en el marc de la Segona Guerra Mundial. En una segona intervenció a "Foc Nou"[609], Rovira adoptava la via de l'Estatut de 1932 com a camí d'unitat política entre els cercles polítics de l'exili, aspecte que estabilitzava el debat sobre l'autodeterminació que sostindria amb Carles Pi i Sunyer i amb Tarradellas. Des de l'aspecte social plantejava el que era el segon tret ideològic: "El problema no és de reformes; és de transformació. Que se salvi la llibertat i la dignitat de l'home, i amb aquesta condició indispensable pot ésser admès tot avanç social que ho sigui de debò"[610]. I tenint present una influència del comunisme soviètic, remarcava: "Les influències que ens puguin venir d'Orient hauran d'adaptar-se al liberalisme democràtic, que és l'ànima mateixa dels pobles d'Occident, entre els quals té un lloc el poble de Catalunya"[611].

Manifestava aquest esperit al secretari del partit, Josep Tarradellas, en referir-se també a les declaracions de "Foc Nou" [11-XI-1944]: "¿Es que no creieu prudent parlar avui

---

[607] Lletra de Solà Cañizares a Rovira i Virgili (París, 8-II-1945) [AMTM].

[608] *Ibidem*.

[609] *La política catalana. Cartes a uns amics*,"Foc Nou", 27-I-1945, núm. 21

[610] *Ibidem*.

[611] Pel que fa a la continuïtat ideològica, Rovira comenta a Bladé i Desumvila que encara es continua sentint "republicà, demòcrata i liberal", és a dir partidari del liberalisme polític, de l'esquerra liberal, amb al·lusions a la crítica que feia Pi i Margall, a l'apoliticisme dels obrers i a la reivindicació del sufragi universal. Artur BLADÉ I DESUMVILA: *El meu Rovira i Virgili*, Ed. Teide, Barcelona, 1981, pp. 99-104. També la correspodència entre Rovira i Amadeu Hurtado a "Recerques", 7, Barcelona, 1978. Especialment la lletra adreçada a Hurtado (Perpinyà, 2-II-1948), on relaciona i contraposa el "demoliberalisme" català "enfront dels grans Estats autoritaris [al·ludint a la contraposició Catalunya/Espanya]", p. 160.

d'autodeterminació? En aquest cas es podria dir simplement "voluntat dels pobles ibèrics", o pacte, o consentiment que tot és el mateix. Serà avui subversiva la doctrina pimargalliana davant els esquerristes espanyols? I quant a l'ús de certs mots i fórmules nacionals, ¿no les puc usar jo, i les poden usar en els seus periòdics, manifestos i correspondència els del F[ront] N[acional] de Cata[lunya], el qual, segons acabo de veure, té dos representants dins el Consell de Londres? [...]. La fórmula es pot també fixar d'aquesta manera: com a punt de partida, l'Estatut; tan aviat com es pugui, la seva ampliació, i finalment un règim federal o confederal nascut de la lliure voluntat dels pobles ibèrics. No és de creure que aquesta fórmula pugui destruir ni comprometre res, i molt menys tractant-se d'una fórmula entre catalans"[612].

En aquest punt, el debat sobre com calia entendre l'Estatut de 1932 i l'organització social liberal, foren els dos referents primordials en la reflexió de Rovira. En l'ambient preparatiu del Consell Assessor, en una lletra a Nicolau, comentava l'estratègia del Consell de Londres i l'alternativa estatutària: "No hi ha cap perill de confusió amb el Consell de Londres. Aquest, que va començar amb un aire de govern a l'exili, apareix en el seu recent manifest com a organisme director d'un *rassemblement* patriòtic, una mena de "Palestra" política (oh, la taleia de Batista i Roca!). Naturalment, només signen els cinc membres autèntics. La incorporació dels membres del Consell creat per Companys [Consell Nacional de Catalunya] només pot ésser en intenció. A mi va contar-m'ho un amic ja fa temps, però mai no he rebut cap nomenament ni cap notificació. Pel fons i per la forma, el manifest m'ha desplagut. Aquella prosa espessa [...]. Aquells paràgrafs inacabables, aquella sintaxi acastellanada [...]. I tot plegat per inserir-hi la fórmula de l'autodeterminació, que tots els catalans nacionals propugnem com un ideal, però que només hem de plantejar pràcticament quan tingui possibilitats de realització. Mentrestant, ¿què hi ha d'haver a Catalunya? Si en Pi no tingués por que el renyessin els catalans vells de l'Havana i Buenos Aires (els quals hem d'estimar, però no pas seguir quan van errats) diria segurament el mateix que diem nosaltres: l'Estatut [de 1932], i si més tard ens vingués l'autonomia federativa, millor. Però no correm, que encara hi ha Franco. Sento per Pi un afecte d'amic, però em sembla que fa una marrada, tot creient-se que va per una drecera"[613]. Nicolau d'Olwer transmetia en contestació la seva conformitat a la constitució del Consell Assessor amb una concepció d'evident realisme estratègic: "Si cal fer un Consell Assessor perquè el President Irla l'ha anunciat, crec que un consell *assessor* (de

[612] Lletra de Rovira a Tarradellas (Montpeller, 13-II-1945).

[613] Carta de Rovira a Nicolau d'Olwer (Montpeller, 11-XII-1944). Pel que fa a l'acord amb el Consell Assessor d'alguns casals catalans americans, Rovira escrivia a Nicolau d'Olwer (4-I-1945): "La posició dels catalans d'Amèrica pot canviar, em sembla, quan estiguin més ben informats i tinguin més elements de judici. Pel que toca als diputats catalans que són a Mèxic, la gran majoria es mostren contraris a l'actitud de Pi i Sunyer, segons tinc entès". I pel que feia al Principat: "De Catalunya sé que la gent de l'Esquerra afirma que no seguiran pas l'orientació del Consell de Londres".

nom de i de fet) és més viable i menys perillós. Estructurat com una mena de ponències de treball no semblaria un govern, i no despertant entusiasmes no covaria decepcions. Vaig oferir-vos la meva col·laboració a les comissions d'estudi i d'orientació; no em faig enrere [...]. No dono una importància exagerada al C[onsell] N[acional] C[atalà] de Londres; però ja sabeu que el catalanisme, moviment d'ordre sobre tot sentimental, es deixa endur facilment pel maximalisme verbal. Segons les meves informacions, la majoria dels nostres emigrats a Amèrica -els nous, els vells ja no cal dir-ho- prenen la posició extremista, o més ben dit confusionària del Consell de Londres. Ara que les comunicacions postals ja són restablertes, penso que no no hi perdríeu res de posar-vos en contacte directe amb Carles Pi i Sunyer. Els catalans som pocs; sobre això no hi ha res a fer; cal esforçar-nos, però a no semblar mal avinguts". A més, aquesta lletra volia dimensionar les polítiques a l'exterior enfront de la conjuntura de l'interior: "Tot el que organitzem a l'exili -és inevitable, és clar- em fa una mica soroll de buid i de cosa muntada a l'aire, perquè Catalunya no és ací ni és a Mèxic. Quin és avui el sentiment de les masses catalanes? Els que allà baix han sofert potser ens menyspreen, com si fossim uns emboscats; els altres potser temen el nostre retorn, pensant que amb ell reviurien els "passeigs", els patrullers, les incautacions. Democràcia deu ser una paraula sense sentit, per a una joventut criada en la violència; el nom mateix de Catalunya deu ressonar ben diferent per ells que per nosaltres. Bé o malament (més malament que bé) el país ha anat vivint i evolucionant; nosaltres hi tornarem endarrerits d'una colla d'anys, com uns "reventats", amb idees que els semblaran desenterrades, o almenys de caixa de conserves [...]. I el pitjor de tot és que els nostres companys d'exili, en immensa majoria, es comporten com si ho haguessin de trobar tot igual i al mateix punt, àdhuc la cadira buida on seure [...]"[614].

Aquesta situació dissenyada per Nicolau requeria un acord polític entre les dues vies del republicanisme catalanista: Pi i Sunyer i el president Irla (=Consell Assessor). L'acord s'hauria de traduir en el Congrés d'Esquerra Republicana a Tolosa de Llenguadoc el juny de 1945[615]. Pel que fa a l'acceptació de l'Estatut de 1932 com a punt de partença, hi seria ratificat[616]. El progrés d'unificació era implícitament argumentat en un editorial de "La

---

[614] Lletra de Nicolau d'Olwer a Rovira (París, 27-XII-1944).

[615] L'esperit del congrés era plantejat en un telegrama per part de Rovira a Tarradellas (8-II-1945): "*Je pense proposer Pi i Sunyer deus bases. unité catalane. Première acceptation provisoire statut amplifié si possible. Seconde ulterieure solution fédérale ou confédérale par autodetermination peuples ibériques* [...]". ["Carpeta Rovira i Virgili". AMTM]. Pi i Sunyer reprodueix una carta tramesa per Arnau Cortina on s'hi constata el reconeixement de Rovira per la tasca de Pi al Consell Nacional de Londres. Cf.: Carles PI I SUNYER: *Memòries...*, Vol.II, p. 219.

[616] La trajectòria d'un "abans" i "després" de 1945, venia marcada per la necessitat d'una "política realista" arran de la continuïtat del franquisme. (Entrevista a Heribert Barrera, Barcelona, 12-VII-1995). D'altra banda, aquell Congrés reflectia a nivell intern d'ERC, com ha dit Heribert Barrera, una "lluita pel lideratge" entre Carles Pi i Sunyer i Josep Tarradellas; encara que també ha estat interpretat, per Víctor Torres, com un "moment culminant" de l'exili (simbolitzat amb "l'abraçada de Rovira i Virgili i Pi i Sunyer"). Vegeu: *Dues vies...* , p. 106 i

Humanitat" del 15-II-1945, *Federals tanmateix;* Rovira hi estableix la seva postura davant el Consell Nacional de Londres[617] quan admet que possiblement l'aplicació del federalisme "tal com Pi i Margall el concretava" aleshores "donaria a Catalunya a Catalunya valuoses llibertats, més àmplies que les de l'Estatut de 1932; però resultaria insuficient com a règim definitiu de l'autonomia catalana. Els catalans nacionals el considerarïem si vingués, com un pas més enllà de l'Estatut, no com la meta". La qüestió era especificar quina era la meta: si proposar com a mínims l'Estatut de 1932 o abastar la meta real per Rovira: "la d'un federalisme ben folgat, molt més ampli que el clàssic, dins el qual el poder comú només s'exercís damunt un curt nombre de relacions indispensables. És a dir, un règim més confederal que federal". Amb tot, el moment real era, segons Rovira, partir de l'Estatut de 1932, "si no ve una cosa millor". El seu posicionament, al capdavall, era assumir un acord comú -ratificat al Congrés de Tolosa de juny de 1945 com a "síntesi del nostre ideal"[618]- amb el Consell de Londres: "Els catalans nacionals que ajuntem a l'ideal permament i íntegre la visió de les realitats immediates, podem traçar el nostre programa successiu i oferir-lo al Consell de Londres com a base d'un acord que completi i estrenyi la unitat catalana, avui més necessària que mai. Heu's ací el programa nostre, que pot ésser el de tots: acceptem, per començar, l'Estatut del 1932; desitgem la seva ampliació, si pot aconseguir-se sense trontolls; admetem el federalisme, si l'Espanya castellana es decideix a implantar-lo i aspirem a fer ús de la lliure determinació quan aquesta sigui possible nacionalment i internacionalment. Com a bons demòcrates, respectarem en cada moment la solució que el nostre poble triï./ I des d'ara declarem quin seria, en l'hora solemne, el nostre vot. La federació europea, dins la qual Catalunya es trobés amb Castella, Portugal i Euscadi igualment lliures, i pogués establir-hi un pacte especial de convivència peninsular". La translació de l'editorial de "La Humanitat" la concreta a Carles Pi i Sunyer. Era una invitació a la col·laboració entre la via autodeterminista i la que cercava el restabliment -com a decret de mínims- de l'estatut de 1932: "[...] proposar-vos de trobar entre tots dos -si això no fos aconseguit per altres [...]- un acord de principi que faci la unitat dels catalans nacionals. Tots proclamem el dret imminent [?] de Catalunya a establir ella mateixa, dins la llibertat dels pobles, la mida de la pròpia llibertat. Tots posem el nostre ideal màxim en una Catalunya que no tingui orgànicament altres lligams sinó els

---

Víctor TORRES: "Entre França i Catalunya", *Op. Cit.*p. 82. La idea de Rovira com a "home pont" entre França i Londres, i la definció com a "persona d'unitat", segons l'entrevista a Víctor Torres (Lleida, 25-XI-1995).

[617] Un setmana abans de l'editorial, Rovira telegrafiava des de París a Nicolau d'Olwer (8-II-1945) exposant la seva posició davant el Consell de Londres a les envistes del Congrés de Tolosa: "*Je pense proposer Pi Sunyer deus bases unité catalanes. Premiere acceptation provisoire Statut amplifié si possibe.Seconde ulterieure solution federale ou confederale par autodermination peubles iberiques* [...]". [Correspondència Rovira-Nicolau d'Olwer. AIEC].

[618] L'expressió és de Carles Pi i Sunyer a *Ibid*: *Memòries...*, Vol.I, p. 228.

consentits, per la voluntat del nostre. Així, jo estic d'acord en tot allò que diu el vostre Manifest d'agost passat. Però aquest document no ho diu tot. Dues coses hi manquen al meu enteniment; la concreció del règim que hauria d'ésser proposat al P[arlament] C[català] en el moment de la lliure determinació, i la declaració del règim que hi hauria d'haver a Catalunya immediatament després del restabliment de les nostres institucions fins que vingués l'hora en què nacionalment i internacionalment, fos possible la tria democràtica del règim federatiu [...]. Som en gran suport [?] -els catalans que creiem que, com a punt de partida el més aviat possible és la restauració de l'Estatut del 1932 dins la legalitat republicana espanyola. Aquesta solució, no sols té l'assentiment de la quasi totalitat dels partits i de les organitzacions sindicals de Cat[alunya] ans encara l'assentiment i el consens de tots els partits republicans i de les organitzacions sindicals de la resta d'Espanya. Per aquest camí, tots podríem anar de comú acord; per un altre camí, trobarem la desavinença [...]"[619]. I en la mateixa significació ho transmet en lletra a Josep Tarradellas el 20 de febrer de 1945: "Tots proclamem el dret de Catalunya a establir ella mateixa, dins la voluntat [?] dels pobles, la mida de la pròpia llibertat. Tots posem el nostre ideal màxim en una Catalunya que no tingui orgànicament altres lligams sinó els consentits per la voluntat del nostre". L'article de Rovira, doncs, era doctrinalment representatiu de la línia d'Esquerra però amb un valor afegit: era, també un article tàctic que contestava la política autodeterminista del Consell de Londres i del Front Nacional de Catalunya i s'oposava a una certa resposta anticatalanista[620].

Aquesta cerca de la unitat es traslladava a d'altres intel·lectuals. En carta a Nicolau-Maria Rubió, Rovira adopta una estratègia semblant a *Federals...*: una situació de trànsit -tot depenent de l'enderrocament del franquisme per les potències aliades en el marc de la Segona Guerra Mundial- cap a unes estructures polítiques nacionals superadores de les atorgades en la Constitució Republicana espanyola de 1931 tot i contemplar com a punt de partença l'Autonomia de 1932:

"[...] Ja sabeu que no sóc dels que es conformen amb una situació estatutària de límits indefinits, però que de vegades semblen voler ésser, els d'un període que abraci tota la vida

---

[619] Lletra de Rovira a Carles Pi i Sunyer (Montpeller, 20-II-1945).

[620] Pel que fa a l'editorial de Rovira a "La Humanitat", Sauret explica a Tarradellas que el publicarà, bo i afegint que "la base del document seria que l'actitud del Consell de Londres provocarà una reacció anticatalana per part de tots els espanyols si s'insisteix en autodeterminacions i radicalismes. Jo crec que això és convenient que ho digui precisament en Rovira" (Lletra de Sauret a Tarradellas, Montpeller, 11- II-1945). Pel que fa a la lletra de Joan Sauret a Tarradellas sobre l'article de Rovira era eloqüent en les conseqüencies de la tàctica del Front (Montpeller, 2-III-1945): "Jo el vaig llegir quan l'enviaren. T'he de dir que el creia oportunissim i tàctic... per a la nostra posició [...]. Crec que constituïa una forta pinya contra els franctiradors del Front Nacional els quals inunden els nostres Comitès de manifestos. En demés, jo he cregut oportunissima la seva publicació perquè en Pi [i Sunyer] no tindrà cap dubte que les discrepàncies no són entre ell i tu, ans amb tot el partit (no existeix, però dintre nostre cap grup frontissa) [...]. Parlant d'això en Rovira va dir que la posició dels Pi i Front riscava de promoure una gran onada anticatalana. Jo crec que hem de lligar a Rovira puix la seva autoritat catalanista pesarà més que la nostra quant a denunciar aquell perill. I res més que això" [AMTM].

d'una generació. Tinc present tothora a l'esperit l'ideal d'una Catalunya lliure, lliurement associada o confederada a d'altres pobles i [il.egible], si no la impaciència, la pressa historica. No em trobo, en aquest aspecte essencial, soprepassat per ningú./ Insisteixo, però, en la necessitat d'adoptar una posició concreta i clara davant les perspectives de l'esdevenidor pròxim. Jo no atribueixo al Consell de Londres, ni us atribueixo a vós, una política independentista, puix és evident que sosteniu una política confederal, bé que d'estructura no prou precisada encara. Pero és impensable que aquella situació no-estatutària que vós preveieu i que defensen en termes força clars els amics d'E[stat] C[atalà] i de F[ront] N[acional], significa com dic jo en la meva lletra anterior, una independència interina. Fixeu-vos bé que jo afegia aquest adjectiu al substantiu. I on interinitat d'aquesta mena, establerta per part només dels catalans, sense avinença amb els veïns ni amb els altres elements de Catalunya, com una reivindicació mínima, els catalans no ens hem d'encastellar en la defensa de la Constitució espanyola [de 1931]. He fet constar, de més a més, que aquella Constitució és inaplicable avui en bloc, i que caldria adaptar-la mitjançant la modificació de diversos articles, entre els quals, hi ha precisament els articles-claus que determinen la forma d'elecció del president de la República. He hagut de comprovar que una pila de polítics i fins de diputats espanyols s'han oblidat que per a elegir el President han de fer-se abans unes eleccions generals de compromissaris, si es vol complir al peu de la lletra els preceptes constitucionals. Però àdhuc en el cas que es prescindís, en tot o en part, de la Constitució del 31, l'Estatut ens podria servir durant el període provisional, amb alguns retocs d'adaptació. Una situació no-estatutària, més aviat ens deixaria, per sota de l'Estatut que per damunt d'aquest./ Vós parleu del que va fer Macià l'any 31. Però Macià, després de proclamar, el dia 14 d'abril, la República Catalana com a Estat de la República federal espanyola, el dia 17 hi renunciava per a admetre una Generalitat sense altres facultats que les de les quatre provincies, les quals subsistien tanmateix, àdhuc amb els respectius governadors civils. La República Catalana no va passar de les al·locucions i dels cartells. I així i tot la cosa només va durar tres dies. Dies d'angúnia, d'amenaça, de gran perill. Macià, va fer bé de proclamar aquella República nominal, i va fer bé així mateix resignant-se a bescanviar-la per la Generalitat. Sense aquella Generalitat, que de cop no va passar d'una Diputació cívica, l'Estatut no hauria arribat mai. I ara us diré una cosa que molt poca gent sap: i és que la fórmula d'avinença, o sia la constitució de la Generalitat catalana, vaig proposar-la jo, en un moment desfavorable que feia preveure la desaparició de la República catalana sense cap compensació./ Tot fa esperar que, en procedir-se el pròxim canvi de règim a Espanya, Catalunya obtindrà de cop, com a mínim, les llibertats estatutàries, i no solament una Generalitat-Diputació, com l'any 31./ L'altre perill.- Us vull fer avinent, amic Rubió, que

certes campanyes i certes formes de plantejament de la qüestió catalana son tan poc indicades, en les presents circumstàncies, com el toc de tabals per a agafar llebres./ Jo no crec -ni vós tampoc, ni en Pi [i Sunyer] - que el pòsit d'hostilitat a l'ideal català ha desaparegut del planell central. Compte a remoure'l, que aviat l'aigua es podria enterbolir! Tot mantenint la nostra dignitat de catalans, hem d'esforçar-nos a evitar el desfermament de les passions. Els polítics catalans que ho siguin verament han d'adonar-se d'aquest perill greu, i han d'esquivar-lo si poden. Almenys, no han d'atiar cap foc que el pugui acréixer. Catalunya hi tindria molt més a perdre que a guanyar [...]"[621].

Políticament, Rovira tradueix aquest posicionament en l'article *Catalunya i el Federalisme espanyol*, publicat a "La Humanitat" el 8-III-1945. L'interès de la reflexió roviriana, continuadora de "Federals, tanmateix", rau a establir l'interès pel federalisme clàssic, ja que contempla el Principat com una regió: "en efecte: una regió de la nació catalana, la nostra pàtria gran". Existeix, doncs, una certa correspondència entre el federalisme clàssic i el federalisme regional rovirià com a àmbit nacional cultural català. També amplifica el concepte de federació entre nacions i regions apostant per l'Estatut de Núria de 1931 com a expressió de la real autonomia federativa, com a sortida al concepte clàssic de federalisme que mantenia el republicanisme espanyol en identificar Espanya amb un Estat Federal construït a partir d'una federació de regions. Per contra, l'esperit federatiu segons Rovira, ha d'estar plenament analitzat: "La federació hispànica o ibèrica, si ha de venir, ha de separar-se molt del regionalisme històric. Les regions històriques de parla castellana s'han fos i refòs, ja fa segles, dins la unitat nacional de la Castella major, la Castella de l'esperit, de la cultura, de la irradiació universal, aquesta Gran Castella -mal dissimulada amb el nom d'Espanya- que té virtuts i defectes, com totes les nacions, però que és una realitat del món, un factor important de la col·lectivitat humana; aquesta Castella perenne i autèntica, a la qual jo català nacional, admiro i estimo. I si les varietats regionals de caràcter històric no tenen de molt temps ençà cap substància espiritual ni cap personalitat política, ni són subjectes de voluntat, ni demanen ni necessiten autonomies federatives, quin interès té ningú, quin interès tenim els catalans o els castellans a fer-ne Estats d'una Federació, a convertir constitucionalment la Castella una i unificada en un mosaic, en un vestit apedassat amb els dos pedassos andalusos, el murcià, l'extremeny, els dos castellans estrictes, l'aragonès i el canari i tot? Si Castella, la Castella Gran -diguem-li Espanya- volgués fer això, els catalans ho acceptaríem, posat que ens fossin respectades les nostres llibertats. Però un deure de lleialtat ens obliga a dir que, en cas d'una solució federal, el més pràctic i el més senzill, el millor per a tots, seria partir, no pas dels fonedissos espectres regionals, sinó de les realitats

[621] Lletra de Rovira i Virgili a Nicolau-Maria Rubió, Montpeller (5-III-1945).

actuals i vives, que són les nacions peninsulars. Aquestes quatre nacions porten el ric heretatge del passat gloriós i la llavor d'una nova Ibèria que ha de tornar a totes quatre la perduda categoria internacional".

Des de posicionaments pròxims als postulats de Carles Pi i Sunyer -i doncs, del Consell Nacional, com va ser Front Nacional de Catalunya- en canvi, el context polític i l'actitud presa per Rovira no era assumida, tal com es desprèn de la lletra de Joan Casanovas Cuberta a Carles Pi i Sunyer el 14-III-1945: "La gran massa de l'Esquerra està esperant la teva vinguda, ja que solament tenen confiança amb tu, per bé que molts dels dirigents han intentat una campanya de descrèdit -ja que no sé per on començarien- però sí de ridiculització, amb aires protectors. Coneixes sobradament la mentalitat de molts dels homes polítics, per fer-te'n càrrec. L'Ametlla [Claudi] va escriure un article a "Quaderns. Revista d'Estudis Econòmics, Polítics i Socials, que es publica a Perpinyà" dient que la Declaració del Consell (Em referia al Consell de Londres) era fosca i en definitiva, que us deixéssiu de romanticismes, que estaven bé per altres, però no per tú. Us venia a dir que estàveu equivocats i parlant amb aquell aire protector que té molt sovint, que ho deixéssiu córrer i que no en parléssim més. L'article en qüestió fou molt criticat. Nosaltres li vam contestar des d'Opinions (el nostre setmanari)[622] i l'Arnau i Cortina (gran admirador teu) li contesta en el pròxim número des de la mateixa revista de Quaderns". "Rovira Virgili va escriure un article a La Humanitat, dient que el manifest de Londres era confús, ja que no es veia clar si el que volíeu era la federació estil Pi i Margall o la federació de Nacionalitats. Article de mala fe, ja que després acaba dient que no sap qui ha estat l'inspirador d'aquelles ratlles; afegeix que si tú i Batista i Roca penseu de la mateixa manera, posa les mans al foc que ha estat Batista qui t'ha convençut a tú i no tú a Batista". "Nosaltres que hem estat posats al corrent per molta gent de l'Esquerra, podem afirmar que la polèmica iniciada per aquests dos senyors, a desgrat dels juraments d'amistat que fan a cada pas, no ho ha estat amb el desig sincer de trobar la solució desitjada, mitjançant un estudi crític fet amb bona fe. Tot al contrari, intentar minimitzar-ho, fent-ho passar per l'obra d'uns somiadors que no toquen de peus a terra. Tots dos fan protestes d'amistat i parla un d'ells del teu prestigi, però et puc dir sincerament que aquest els hi fa més nosa que servei. ¿Com s'atrevirien a negar-lo si és la veritat? Aquesta setmana publiquem un article de l'Arnau i Cortina que La Humanitat no li ha volgut publicar per no entaular polémica, que contesta molt bé a Rovira i Virgili. Per un bon amic de l'Esquerra, que es troba plenament identificat amb la Declaració del Consell i que té gran confiança amb tu, he sapigut que s'ha acordat no dir res més en contra teu ni parlar de la

[622] *Renovació* [ed.] i *Cal o no revisar el Catalanisme?* i *La ponència de Joan Casanovas*, "Opinions. Front Nacional de Catalunya", 3-III-1945.

posició adoptada. S'han donat compte de la planxa, al veure la reacció de la gent i volen fer marxa enrera. Ara intenten plantejar-ho com un plet interior de l'Esquerra i deixen entendre que quasi s'ha arribat a un acord. S'apoïen sobre el telegrama que enviares a Rovira i Virgili saludant-lo a ell i al Consell. I d'aquest telegrama dedueixen que ja estàs d'acord amb la posició adoptada pels d'ací, que formen part del Consell. ¡No podia ésser altrament!"[623].

En aquest marc de debat[624] sobre quina estratègia calia per recuperar una estructura de poder sobiranista (Consell de Londres) o bé l'autonomia, sobre com exercir la relació amb les altres nacions peninsulars, i, en l'aspecte intern de partit, com arribar a un acord entre els posicionaments de Tarradellas, Rovira i Pi i Sunyer[625], tingué lloc el parlament de Rovira i Virgili a Tolosa el juny de 1945 en el marc del Congrés d'Esquerra Republicana. Aquest parlament va suposar un estat de la qüestió de la política del partit republicà envers un hipotètic restabliment de la legalitat republicana a Espanya un cop el nazifeixisme fou derrotat el maig del mateix any. Era una concepció d'Esquerra com a partit central a l'exili que superava les tendències de "Londres [per la presència de Carles Pi i Sunyer], de Mèxic, de Montpeller i potser de Perpinyà"[626]. I com a partit integrador -nacional- de diversos corrents ideològics i solidari amb la resta dels països catalans: "El partit central de Catalunya és el nostre partit, que és un partit majoritari, però no pas totalitari [...]. Si hi havia un home que

---

[623] Agraeixo aquesta lletra a Joan Casanovas i Cuberta.

[624] Rovira escriu a Nicolau-Maria Rubió (Montpeller, 11-IV-1945): "La lletra de l'amic Batista m'ha plagut per dos motius: perquè la seva tesi general s'avé del tot amb les les meves idees de català nacional, i perquè conté, baldament sigui una mica de passada, l'eventual acceptació de l'Estatut com a moviment tàctic. Com a tàctica i no com a estratègia l'he presentat sempre jo en relació amb l'ideal de Catalunya. Em sembla, doncs, ben fàcil d'arribar sobre aquest punt a una fórmula concreta igualment acceptable per tots. He rebut l'acta dels acords adoptats a New York pel Govern d'Euskadi, i hi he trobat també, el mateix criteri, o sia el de la possible adopció dels Estatuts com a punt de partida. Caldria, però, establir un eixamplament de l'Estatut ja des del període provisori, cosa factible si es negocia amb habilitat i perspicàcia. Val a dir que l'esdevenidor immediat d'Espanya (vull dir la manera com evolucionarà la situació en els mesos pròxims) no és cosa que es vegi clara. Tot indica que Franco es proposa durar. I si no l'empenyen de fora estant, potser ho aconseguirà per un cert temps".

[625] La transcendència del Congrés d'ERC a Tolosa de Llenguadoc era percebuda des de l'exposició prèvia de la manca de posicionament únic d'aquest partit. Com expressava Ferran Cuito a Josep Tarradellas (Perpinyà, 9-IV-1945): "la política catalana de l'exili pateix de la manca de concordança entre els punts de vista teus [Tarradellas], d'en Pi i d'en Rovira. Aquest mateix fet en un partit que no aspira a la majoria té menys importància i hem de convenir que les diferències allà on les comunicacions són possibles no existeixen sinó com a matitzacions d'un procediment únic" [AMTM].

[626] Les conseqüències polítiques unitàries dins el partit sorgides d'aquest Congrés les especifica Rovira a Batista i Roca:" [...]. Rebia notícies vostres directes i veia, en la vostra exposició del nostre problema nacional, aquell mateix ideari que ha estat i és la flama de les nostres vides i el guiatge de la nostra acció. I si en algun aspecte de política pràctica semblava marcar-se una divergència, vós mateix donàveu la fórmula avinent que ens posava d'acord: 'Vista en aquesta perspectiva històrica i com a projecció per al futur, la Confederació és l'objectiu final de la gran estratègia, la restauració de l'Estatut pot ésser un moviment tàctic'. Vaig comunicar aquest paràgraf vostre a diversos amics, i tots van comprendre que, partint d'un comú sentiment nacional català, per força havíerm d'arribar a una avinença que ens permetés de treballar junts, ara encara més que abans, per Catalunya. Esperant, feia dos mesos, la vinguda de l'amic Pi i Sunyer a França. En Pi ja ha vingut, ens hem vist, ens hem abraçat, hem parlat i, naturalment, ens hem entès. El Congrés d'ERC ha consagrat la unitat del partit i -cosa més important- la del moviment nacional català". Lletra de Rovira (Montpeller, 8-VI-1945).

era home de pàtria i no de partit, aquest home era Francesc Macià [...] [que] va emplenar el nostre cor de catalans, i em plau de recordar l'esforç que va fer per a tenir els tres grans corrents sortits de les entranyes de la nostra terra: el republicanisme, el catalanisme i l'obrerisme. Macià ho va veure clar, i avui tots comprenem que per a treballar eficaçment per Catalunya, hem de fer-ho junts republicans, catalanistes i obrers, i hem de procurar que aquest lligam sigui indestructible. L'Esquerra Republicana de Catalunya saluda amb plena sinceritat els altres pobles catalans i els ofereix una col·laboració en l'obra comuna per la llibertat de Catalunya, de manera que n'exalti allò que ens uneix i no allò que ens separa. És cert que hi ha hagut hores de tibantor entre Esquerra Republicana i el Partit Socialista Unificat, però no deixem de tenir en compte que ens uneix la catalanitat. Tot essent un partit de classe, el PSUC ha adoptat plenament la llengua catalana, i en això ha donat un exemple als obrers de Catalunya. I la sindical que ha tingut la seva naixença, el seu centre, el seu fogar a Catalunya, la CNT, va fent el mateix i segueix un camí de catalanització. Avui veig amb goig que una carta escrita a la CNT en llengua catalana, és contestada en català, i en bon català, i llegeixo que organitza conferències catalanes i que els seus periòdics respecten la nostra llengua. Això té un valor sentimental i un valor nacional i polític, i fa més possible encara la col·laboració i la intel·ligència entre tots"[627].

L'apartat dedicat a 'Catalanisme i Proletariat'[628], 'La llibertat de Catalunya', 'Catalunya i la guerra civil espanyola', constituïa una visió retrospectiva dels anys republicans pel que fa a la síntesi de l'esquerra envers les classes subalternes i els partits que la representaven [Rovira cità el PSU], car havien mostrat una decidida voluntat de catalanització. També significava una reiteració de la incomprensió del govern espanyol envers Catalunya en la guerra civil (fet que ja havia destacat en articles a "La Humanitat")[629]. Amb referència a l'estratègia de la llibertat del país i a la relació que calia establir amb les organitzacions republicanes espanyoles, bo i destacant llur caràcter poc comprensiu respecte a les esquerres -sobretot en la guerra i revolució del 1936-1939-, destacava: "[...] Vénen uns temps en què el

---

[627] Amb tot, la línia posterior del Govern Irla ere distant respecte de l'estratègia dels comunistes, com es reflectí en la darrera etapa de la institució entre 1947 i 1948. Cf.: Carles PI I SUNYER: *Memòries....* Vol. II, *pp.160-161.*

[628] Aquesta estratègia de classe, Rovira l'havia esmentat uns mesos abans en lletra a Arnau Cortina (Montpeller, 6-II-1945). Rovira destacava quant a la qüestió social que "l'evolució del món sembla dret a una síntesi. La democràcia política es va convertint en una democràcia social. I ja podem estar contents si la socialització de la vida pública no perjudica greument la democratització. Circumscrivint-nos al cas de Catalunya, i per parlar en termes ben concrets, us diré que considero d'un interès primordial per a l'esdevenidor pròxim del nostre poble una entesa del republicanisme nacional amb el doble corrent obrerista representat avui per la CNT i el PSU de C."

[629] Vegeu, per exemple, *Un error de Prieto*, "La Humanitat", 28-VIII-1936, pp.111-112 a *La Guerra que han provocat!* a cura de Josep Maria ROIG I ROSICH, PAM, Barcelona, 1998 .

problema més important serà la transformació social, apressada per la guerra totjust finida [...]. Els dos grans problemes de la segona meitat del present segle seran el problema interior demogràfic i social i el problema peninsular de les nacionalitats ibèriques. De com els enfoquem depèn que Catalunya sigui lliure i pròspera com la volem, o agitada pels dolors i convulsions [...]. Cal tenir, doncs un pensament social i un pensament nacional. I en el primer hi entra el problema demogràfic [...]. Cal que Catalunya tingui a la mà els instruments de la seva llibertat. I és per això que considerem indispensable que en ésser establerta la nostra autonomia i restaurat el règim de la voluntat popular, l'Estatut sigui millorat. Convé corregir-ne tot seguit alguns defectes, i després ampliar-lo fins al nivell de les llibertats federatives, les quals augmentarien la nostra autonomia en matèria lingüística i d'ensenyament, en el dret civil i l'administratiu i també en el penal i el social. Hem de voler que la justícia sigui catalana i no mixta, i que l'economia catalana estigui a les nostres mans. Vet ací quina ha d'ésser la nostra ambició immediata, per arribar més endavant a la unió lliure de pobles lliures en la futura Confederació peninsular. Queda però, en molts, un dubte: aquesta República del 1931 i aquest Estatut del 1932, tornarà a ésser? Crec que si les coses no van per aquest camí és perquè a hores d'ara la unitat dels republicans d'Espanya és encara lluny. Cal que aquesta unitat sigui feta, i que ho sigui sòlidament. I és en aquest sentit i amb aquesta noble aspiració que treballen els caps de dues nacionalitats ibèriques: el President Irla i el President Aguirre. Com que la història no es pot desentendre dels imperatius de la realitat, crec que el problema tindrà remei [...]. No hi haurà, però, respecte a aquesta dignitat [dels partits republicans catalans envers les possibles relacions amb els partits republicans espanyols] si consentim que sigui dit que la culpa d'haver-se perdut la guerra civil és dels catalans. Hem de rebutjar enèrgicament certes insinuacions. Si volem passar balanç, veurem precisament que la culpa és d'aquells republicans espanyols que van bastir una república amb militars monàrquics. Veieu, per exemple el cas de Franco i de Goded. Tothom sabia que conspiraven. Per tota precaució el Govern envià l'un a Canàries i l'altre a les Balears; li va semblar que havent-hi la mar per entremig ja no podrien fer res, com si no existís avui l'aviació, que en un moment determinat els podria dur a la Península o al Marroc, com va succeir [...]" [630]

La proposta de Rovira i la d'ERC al Congrés de Tolosa era cercar la manera com arribar al règim confederat partint dels mínims de l'autonomia catalana amb una estratègia d'unitat entre els partits republicans catalans i espanyols (amb la tasca conjunta amb el govern basc d'Agirre): "No ens volem separar -deia Rovira-, volem viure junts, però lliures; en una mateixa casa, però no pas com hi viuen una mestressa i una minyona". Mentre que la via de Pi

[630] Totes les cites provenen del text íntegre del discurs de Rovira a *Discurs D'A. ROVIRA I VIRGILI* a "Carpeta ERC" (Arxiu MTM, de Poblet). Una versió reduïda –provinent de l'edició de "La Humanitat- és a

i Sunyer era rupturista vers el passat estatutari, Rovira, més gradualista, però crític envers l'assoliment autonòmic, en copsava encara una línia de desenvolupament des d'una crítica al grau de relació que calia establir amb els partits republicans espanyols, és a dir, una crítica oberta al seu grau d'identificació amb una península confederativa. El marc polític general on Rovira encabia aquesta proposta federal coincidia amb la fi de la Segona Guerra Mundial i amb un hipotètic canvi d'estructures polítiques hispàniques: "Per a donar realitat a aquest principi dins l'Estat espanyol, cal que l'Espanya Castellana s'atengui als corrents universals i si es fan plenament càrrec del sentit de la nova estructura d'Europa dintre l'Europa renovada, la vella Espanya s'ha de renovar també"[631].

Amb tot, gairebé un any després, Carles Pi i Sunyer, al Govern Irla, mostra el seu acord a Perpinyà el 27 de gener de 1946. Pi i Sunyer, fent un balanç de la tasca del Consell de Londres des de 1940, es referia al fet que el principi d'autodeterminació i l'acceptació de l'Estatut de 1932 "no són oposats ni antagònics", tot afegint: "Al contrari, s'harmonitzen i complementen. Així, ha anat concretant-se una posició ideològica catalana que, partint de la indiscutible legitimitat de la República, de la continuïtat de les institucions filles de la voluntat democràtica del nostre poble, reconeix, però, el dret que aquest poble té de decidir per ell mateix, quan pugui manifestar-ho, i aspira a enquadrar la nacionalitat catalana en el marc hispànic per voluntari acord dels pobles lliures. La República de Repúbliques de la qual parla Esquerra Republicana en una de les conclusions del Congrés de Tolosa [de juny de 1945]"[632].

Pi i Sunyer, doncs, volia arribar a una "zona de coincidència dels diversos sectors ideològics i com a instrument [la defensa de "la continuïtat constitucional"] polític del retorn i la reconquista"[633]. Per tant, amb el Govern Irla hom havia arribat a unes posicions unitàries

---

"L'Emigrant", gener del 1946, Any II, núm. 14, pp. 16 i 17.

[631] *La nació en l'Europa Nova*, "Canigó. Bulletin...", 8, 26-VII-1945.

[632] *La Posició d'Esquerra Republicana de Catalunya. Discurs Pronunciat per Carles Pi i Sunyer a Perpinyà el 27 de Gener de 1946.* Val a dir que aquest posicionament de convergència entre ambdues vies, Pi i Sunyer l'explicitarà al Centre Català de Xile: "Volem simplement uns lligams federatius entre pobles que pactin lliurement. I bé, aquest federalisme tan consubstancial amb el pensament català, aquest federalisme que ja va obtenir un apòstol en la figura de Pi i Margall, i que respon a la manera d'ésser d'Espanya, a la manera autèntica i real, no a la manera falsificada de la Monaquia, veiem que és el sistema que es perfila en les estructures del futur", *Notes sobre el viatge de Carles Pi i Sunyer a Xile* (19-V-1948) (c.694. Carles Pi i Sunyer) [AMTM].

[633] *Ibidem*. D'altra banda, aquesta concepció unitària, més enllà de la defensa del dret a l'autodeterminació, Pi i Sunyer la va mantenir pocs mesos abans del Congrés de Tolosa en el context de la formació del Consell Assessor. Com palesa a Tarradellas des de Londres (21-XI-1944): "Crec que tant dolent fora prescindir del passat, renegar-ne, fins com alguns volguer-lo oblidar, com per altre banda encastellar-se en el que fou, sense veure que des del moment en que fou han passat moltes coses, i ben trascendents, un cop com des del 1714 no havia sofert Catalunya. Crec honestament que és possible conciliar les tues tendències [autodeterminista i estatutària] en un gran corrent d'unitat catalana [AMTM]. Altrament la vocació d'unitat nacional entr la via del Consell de Londres i la del Govern de Pi i Sunyer a Carles PI I SUNYER: *Memòries...*, Vol.II, p.6.

entre Londres i França. Aplegava una síntesi de les dues tradicions que mantenia Pi i Sunyer: autodeterminació i la via que cercava una certa continuïtat institucional, concretada en l'autonomia del 1932, que acceptarà Rovira: "La fórmula es pot fixar d'aquesta manera: com a punt de partida, l'Estatut; tan aviat com es pugui, la seva ampliació, i finalment un règim federal o confederal nascut de la lliure voluntat dels pobles ibèrics [...]. No és de creure que aquesta fórmula pugui destruir ni comprometre res, i molt menys tractant-se d'una fórmula entre catalans"[634]. Aquest període transcorregut d'ençà de la formació del Consell Assessor (1944) fins arribar al Govern Irla (1945), hauria de marcar un període de transició, de debat ideològic per unificar esforços entre els dos fronts polítics que optaven entre la lliure determinació i la via estatutària de 1932. Rovira exercirà una tasca d'enllaç "suprapartidista" entre Pi i Sunyer i Tarradellas. Aquesta era, doncs, la característica política d'aquella "organització espiritual". Aquest procés, d'altra banda, servirà perquè Esquerra Republicana cobri una funció de primer ordre en el marc de la crisi a l'exili del govern republicà espanyol el 1947. En aquest sentit la carta de Tarradellas a Rovira i Virgili del 10-XI-1947 és significativa a l'hora de mostrar la centralitat del partit dins la política estatal, en el marc del Govern Llopis i de la formació del gabinet Albornoz. Tarradellas hi diu que ha promès el suport "moral i parlamentari" [d'ERC] "a l'actual govern sempre que respecti aquestes dues condicions" [la no bel·ligerància vers una solució al "problema hispànic", i que es "respecti lleialment" els compromisos establerts envers el Govern català]. Malgrat tot, Rovira es mostrarà escèptic cap aquest sentit d'obertura i insistirà a traballar en l'aprofundiment de la consciència nacional a fi de mantenir una relació de no dependència cap al Govern espanyol: "No he deixat de remarcar naturalment, determinades incidències que ens fan veure el joc intern d'alguns sectors republicans en allò que afecta la política catalana. No són coses que tinguin molta importància; però proven la persistència d'un esperit poc amical i d'intencions que altres vegades ja hem pogut constatar. Això és un motiu més per a no lligar-nos massa amb cap sector espanyol, tot mantenint amb ells les millors relacions possibles"[635]. Però

[634] Carta de Rovira i Virgili a Josep Tarradellas, Montpeller 13-II-1945. Tarradellas contesta a Rovira [17-II-1945]: "Com a punt de partida l'Estatut, tan aviat com es pugui la seva ampliació i, finalment, un règim federal o confederal nascut de la lliure voluntat dels pobles. Completament d'acord amb vós".

[635] Carta de Rovira i Virgili a Josep Tarradellas, Perpinyà, 16-IX-1947. Aquest posicionament el torna a manifestar Rovira a Tarradellas (Perpinyà, 23-X-1947) en el procés de crisi interna del Govern de Josep Irla, que acabarà en dissolució el 26 gener de 1948 i en un context hispànic condicionat per la *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado* (6-VII-1947): "Recordareu que en la reunió quen vau tenir a casa nostra vaig parlar en termes quasi iguals: mantenir les institucions republicanes fins que el poble s'hagi pronunciat democràticament, però deixar la porta oberta a una situació provisional si altre camí no es troba; en el ben entès que nosaltres no podem participar en una tal situació si no reconeix com a mínim immediat l'Estatut". Per al marc de la fi del Govern Irla: Daniel DÍAZ ESCULIES: *El catalanisme...*, pp. 130 i ss.

aquesta concepció tenia per Rovira un recorregut polític i cultural previ[636] desenvolupat al voltant del Consell Assessor.

0.1.5.2 Sentit rovirià del Consell Assessor[637].

"[actuació del Consell Assessor] En l'ordre *interior*: Procurar per tots els mitjans la restauració de les nostre institucions polítiques i estudiar a fons i en tots els aspectes els problemes que plantejarà tant la solució automàtica, com les altres possibles solucions [...]. Promoure i afavorir tota mena d'iniciatives que puguin enfortir la consciència col·lectiva dels catalans [...]. Cal però fer aquesta aquesta obra amb sentit pràctic i caràcter immediat, fugint d'extremismes de realització llunyana i incerta, més propis d'una oposició inoperant que d'un govern. Aquesta acció caldria fer-la principalment de cara a Catalunya" [Lletra de Ferran Cuito a Nicolau d'Olwer, Perpinyà 25-X-1944].

Una descripció de l'evolució del Consell Assessor resta palesa en la correspondència de Rovira amb Tarradellas. La sèrie de lletres a Josep Tarradellas posteriors a 1941[638] s'inicia el 1942 amb una preocupació general econòmica: el cobrament de subsidis[639]. Pel que fa a la tasca de Rovira en aquest moment, se centra en dos àmbits: l'institucional i la divulgació de la consciència nacional en l'aspecte polític. En la tasca institucional les primeres passes rovirianes es manifesten en la constitució del Consell Nacional de Catalunya: "Durant més de dos mesos el Sr. Rovira i Virgili ha dedicat tota la seva activitat a aquesta feina indispensable

---

[636] La tasca cultural es concretà a divulgar fets històrics contemporanis, a partir de l'esforç previ de recuperar obres de referència que havia deixat a Barcelona el gener de 1939. En una lletra a Tarradellas (Perpinyà, 1-IV-1949) esmenta que la seva biblioteca constava de 5.000 volums "la majoria catalans o de coses catalanes" [...]. He fet gestions i no he tret més que una frase en clar: quan grup de minyons va anar a prendre possessió del meu xalet, un d'ells va dir als altres [...]: "Aquí hay un tesoro de libros". Tinc por que el devien vendre a una llibreria de vell". Vegeu també "Bulletin d'Informations Franco-Catalans", maig1939, 1. p. 2 "On a réquisitioné toutes les librairies catalanes eet détruit les livres écrits en catalan, notamment la monumentales *Histoire Nationale de la Catalogne* de Rovira i Virgili". [lligall 2W602], Arxius Departamentals de Montpeller.

Pel que fa als volums que trametia Tarradellas a Rovira "per a avançar els meus treballs relatius a la Renaixença Catalana, en els quals estic posat de ple fa uns quants mesos", li agraeix *el Pau Claris* i *Nacionalismo Catalán* (21-X-1945), el *Diccionari Pal·las* (15-II-1948), les *Corts Catalanes*, el segon volum dels *Escrits, Nacionalisme* [Prat de la Riba] i *Per Catalunya* (19-V-1949). En aquest sentit escrivia a Joan Alavedra des de Montpeller el 5-I-1944, assabentant de la marxa de les recerques: "En l'exili he enllestit tres llibres: Els darrers dies de la Catalunya Republicana, publicat a Amèrica l'any 1940 i que jo encara no he vist imprès; Les antigues institucions catalanes, que havia de publicar la Fundació Ramon Llull; Descripció de Catalunya (El factor de la col·lectivitat catalana: la terra, la raça, la història, l'economia, la llengua i l'esperit), que està destinat tant als no catalans com als catalans i que confio veure publicat en francès, anglès i espanyol (ultra l'original català) bon punt les circumstàncies ho permetin. Ara estic enfeinat escrivint un breu treball intitulat "El Cardenal Richelieu amic de Catalunya".

[637] La tasca de Rovira al capdavant de la presidència del Consell Assessor es mantenia amb independència de l'adscripció a ERC: "Quant a les qüestions internes del partit, ja sabeu, amic Arnau, que no hi tinc gaire vocació. Miro, veig, observo, m'adono de tot allò que és poc o molt interessant, però procuro defugir la intervenció personal meva. El meu present caràcter de P[resident] del C[onsell] A[ssessor] em situa fora de l'àrea del partidisme, i això no em sap cap greu". [Lletra a Arnau Cortina, Montpeller, 6-II-1945].

[638] 1941 és la data d'inici -que he pogut localitzar- de la relació epistolar amb Tarradellas, en la qual Rovira es mostrava esperançat amb un proper retorn al Principat: "el meu pensament -escrivia des de Montpeller el 30-XII-1941- va cap als bons amics i cap a la nostra pàtria silenciosa, però viva i immortal".

[639] Al voltant del cobrament dels subsidis, lletra del 23-IX-1942 on també sol·licitava a Tarradellas la tramesa de llibres "per continuar els meus treballs històrics i literaris".

d'exploració, posant al servei de la mateixa el seu gran prestigi personal. En arribar al terme de la missió que vaig confiar-li, el Sr. Rovira i Virgili me ha donat compte detallat de totes les seves converses i gestions [per a la constitució d'una instància d"unitat dels catalans" amb intel·lectuals i polítics d"innegable filiació nacionalista" [...]".[640]

Però la continuïtat -prospectiva- d'aquesta política institucional serà el Consell Assessor, com a mètode de treball superador de la improvisació política[641]. Al llarg de la seva formació, Rovira declara la voluntat de formar un bloc republicà [ERC i AC], en termes de "conjunció o entesa" cap a un "prenunci del futur partit unificat" sense deixar de sondejar organitzacions independentistes com Estat Català o intel·lectuals vinculats al Consell Nacional de Londres com Batista i Roca[642]. Constatava així -seguint un esperit previ a 1939- una sintonia entre dues variants del republicanisme, i una actitud oberta a establir aliances amb partits i sindicats de classe[643]. D'altra banda (i heus ací la centralitat de la

---

[640] Carta de Lluís Companys a Pompeu Fabra, Serra Hunter...el 20-IV-1940 [Carpeta núm 579. President Irla. AMTM].

[641] Vegeu: [Josep IRLA] *Le Président de la Generalité Au Peuple Catalan. Octubre de 1944*, on constatava que preveient una pròxima llibertat del país -en el marc de l'alliberament aliat a la IIGM- calia "*nécessaire l'action du Consell National Catalan en France, institué en 1940 par le Président Companys*". Es tractava d'ampliar les funcions del Consell Nacional de Catalunya a "*tous les secteurs démocratiques et nationaux et qu'il représente ainsi l'unité de la Catalogne*". Aquesta ampliació esdevingué en Consell Assessor amb les tasques de coordinació de Rovira i Virgili: "Tal com ara està constituït el Consell Nacional de Catalunya proseguirà la tasca de que [va] assignar-se en reprendre la seva activitat és dir, la preparació del retorn de Catalunya a un regimen de llibertat i de Govern i la representació dels catalans residents a França devant les autoritats francesas i la defensa dels interessos de Catalunya devant del mon. El Sr. Rovira i Virgili resta encarregat de dirigir els treballs de les ponències d'estudi [del Consell Assessor] que es puguin nomenar i establir un sistema de consulta permanent amb els representants dels partits polítics i de les organbitzacions obreres en el exil[i] i de mantenir-se la relació amb les forces que a Catalunya estan al servei dels nostres ideals" [Carpeta núm. 579. President Irla. Consell Nacional de Catalunya. AMTM].

[642] Lletra de Rovira a Nicolau d'Olwer (Montpeller, 7-V-1945). De l'opinió de Rovira cap a d'Olwer cal destacar el comentari de l'opinió de Batista i Roca : "[...] arriba a la conclusió que si la Confederació, *projectada sobre el futur*, és la nostra gran estratègia, l'Estatut pot ésser un moviment tàctic".

[643] En una significativa carta (datada a Montpeller el 15-[XI]-1944), pel seu valor prospectiu, a Arnau Cortina, Rovira -en els prolegòmens organitzatius del que serà el Consell Assessor- mostrava un acord obert amb els partits de classe, bé que pensant en els problemes que hipotèticament podien sorgir dels partidismes: "[...] les meves idees no han canviat gens, ni en l'ordre social, ni en l'ordre polític, ni en l'apreciació del cas de Catalunya. Els problemes que se'ns imposen en aquests moments són sobretot de tàctica. Hem de sostenir les nostres idees, i pensar alhora en l'acoblament, per a l'acció immediata i per al govern futur, de tots els catalans que es situen enfront dels intrusos. No podem prescindir de la gran massa del proletariat, en primer lloc perquè és carn i sang del poble, i en segon lloc perquè la seva posició té un valor decisiu i el tindrà encara més en el nou període republicà i autonòmic pel qual treballem. Veig tots els perills, comprenc totes les objeccions -me'n faig jo mateix-; però sovint hem de prendre les coses del món polític i del món social tal com són, i no pas tal com voldríem que fossin. Per això crec que podem i devem tenir tots els contactes que siguin necessaris i dignes. Tota exclusió d'un sector ó partit determinat ens portaria a una situació perillosa, sobretot en els primers temps de la restauració autonòmica i republicana. Crec que no hem de prendre actituds que representin una mena de declaració d'hostilitat a tal o tal altre grup, a tal o tal altra força. I això ho hem de fer encara menys en l'ordre internacional que en l'interior. La petita Catalunya, noble però feble, no pot permetre's el luxe de crear-se enemics poderosos. Prou que en té amb els enemics que ho són per naturalesa, diguem-ho així. Sé prou, amic Arnau, com són certes actuacions dels *partits*, i no d'un partit determinat. Hi ha graus, certament, en el partidisme i en els seus trucs. Però hi ha procediments que els he vist usats per partits diversos, de manera que he arribat a la conclusió -i d'això ja fa molt de temps- que tota actuació de partits presenta tares les quals són imputables, més que els principis, a la imperfecció humana. Cal posar a aquests procediments tot l'aturador

correspondència amb Tarradellas dels anys 1944-1945), Rovira esmenta que el C.A (o com també el denomina, "Consell Nacional") "no ha de fer política de partit ni de partits, sinó una obra preparatòria del primer període de la Catalunya restaurada, en l'aspecte de govern. És una cosa ben diferent del Bloc o Front. No pot ésser que tornem a Catalunya sense tenir preparada la feina dels primers temps, amb projectes i solucions estudiats i sospesats". Calia una voluntat prospectiva que superés la provisionalitat de les lleis de la Generalitat Republicana: "Hi va haver massa improvisació i massa incompetència en algunes de l'etapa anterior [...]. Hi havia temps per tot, i no es var fer ni allò que era més urgent i necessari. De les poques coses que es van fer, en l'ordre legislatiu normal; les més reeixides van ésser la llei municipal i les lleis civils [...]". Rovira, com a element bàsic organitzador d'aquesta plataforma, preveu una superació de l'etapa de preguerra i alhora una tasca -la del C.A.- que "pot ésser utilíssima, i àdhuc pot constituir un exemple per als homes que volen governar a Madrid. I aquesta feina és de tal caràcter que no aniria bé que se la barregés amb les lluites i les empentes de la política quotidiana"[644]. O, com remarcava a Nicolau-Maria Rubió: "Volem [amb el Consell Assessor] preparar l'autodeterminació per mitjà de l'autoestudi". Cal tenir en

---

possible. Però succeeix sovint que un mateix procediment és admès o almenys tolerat quan afavoreix els propis i condemnat quan afavoreix els estranys [...].

[En relació al PSU apreciava que]" No em pertoca de defensar ni acusar un cert partit català. Però en la balança que es faci servir per a pesar la seva acció, és just de posar al platet favorable el fet, importantíssim, que aquell partit va mantenir un caràcter nacional en la seva organització i sobretot en la llengua. Mai no havíem vist encara això en un ample sector obrerista català. Fins la UGT catalana s'havia catalanitzat pel llenguatge. Això no ho és tot, verament. però és molt, moltíssim. No en podem prescindir. Jo no en prescindeixo pas [...]. Ens hem planyut molt de temps, amic Arnau, de l'apoliticisme de la nostra classe obrera en els vostres dies. Ara que s'inicien en importants sectors d'aquesta les tendències a la intervenció política, toca als republicans catalanistes de facilitar-la mitjançant un esperit de col·laboració. Allò que calgui cedir als nou-vinguts pel cantó parlamentari i governamental serà ben esmerçat si s'obté l'encarrilament dels problemes socials pel camí democràtic. Res de conservadorisme poruc o incomprensiu. Res de convertir una esquerra política en una oferta social. Aviat resultaria que els frares i els capellans ens passarien al davant en aquest terreny [...]. Quant al règim econòmic, sé que el que encara predomina a la major part del món no és just, ni bo tècnicament. El problema no és ja de reformes socials; és de transformació social. Que se salvi la llibertat i la dignitat de l'home, i amb aquesta condició es pot admetre tot avanç social. Les influències que puguin venir d'Orient [URSS] a Occident, hauran de combinar-se ací amb el liberalisme democràtic que és l'ànima mateixa dels millors pobles occidentals entre els quals cal posar el poble de Catalunya".

[644] Totes les cites són de la carta de Rovira a Tarradellas, Montpeller, 22-XI-1944. La idea de futur -avaluativa pel que fa la tasca realitzada pel Consell Assessor en sentit coincident amb la lletra a Tarradellas- també és expressada per Rovira a Humbert Torres (Montpeller, 29-IX-1945). D'altra banda, la formació del Consell Assessor havia de comptar amb el suport de les forces polítiques catalanes; n'és un exemple la contesta del PSU a un requeriment de Rovira i Virgili per assabentar-lo de la constitució del C.A. El requeriment de Rovira -que el PSU complementa amb la formació de l'Aliança Nacional de Catalunya- és reflectit en un informe del novembre de 1944 tramès a Tarradellas: nota personal sobre una comunicació del PSU. En aquest dossier Rovira tractava de les diverses estratègies -inclosa la basca- cap a la política de la "Unión Nacional Española", amb una constant acceptada per Rovira, la "tesi catalana": "Com a punt de partida, el més desitjable és la restauració del règim republicà anterior, és a dir, l'adopció de la Constitució de 1931 i dels Estatuts d'Autonomia, amb reserva dels drets de Catalunya i Euscadi a una més ampla llibertat ulterior". [El document de proposta del PSU, en la línia solidària amb la *Unión Nacional Española*. Còpia de la carta del PSUC al Sr. Rovira i Virgili].

compte el comentari que li feia del manifest[645] elaborat per Pi i Sunyer en representació del Consell Nacional de Londres, tot remarcant "considero que la doctrina que sosté en el seu Manifest [24-VIII-1944] no es separa gens de la trajectòria nacional. Trobo, això no obstant, que en el document hauria de dir-se què hi ha d'haver a Cat[alunya] un cop caigut el règim franquista i abans que el procediment d'autodeterminació pugui ésser aplicat. Si el Consell de Londres omplís aquest buit amb una declaració explícita, les dues tesis -l'estatutària i la lliuredeterminista- s'enllaçarien naturalment. El meu desacord amb el Manifest de Pi no és per allò que diu, sinó per allò que deixa de dir. El nostre amic sap perfectament que entre el restabliment de la legalitat republicana i el moment propici per a la lliure determinació, s'escolarà un període no pas curt. Haurem de construir ara un règim nou per a aquest període, tenint a la mà la implantació ràpida d'un règim ja conegut i practicat. Conec de sempre el bon sentit de Pi, i no puc imaginar-me que entre ell i nosaltres no es trobi un punt d'entesa"[646].

El procés de formació del Consell Assessor, com a via alternativa a la immediata formació d'un govern a l'exili i a la proposta autodeterminista del Consell de Londres, comptà amb la participació de diversos sectors polítics[647]. Amb tot, aquesta constitució es ratificava en el seu esperit prospectiu -com remarca Rovira- en qualitat de marc d'unitat entre diversos sectors republicans: "Si els catalans -escrivia Rovira a Nicolau d'Olwer- ens entenguéssim lleialment, podríem influir amb eficàcia per l'entesa dels espanyols i aconseguiríem en la política peninsular el lloc de primer rengle que hem perdut temps ha. Sempre em recordo del moment crucial del 1931. Enmig d'aparents victòries, els catalans vam passar a un lloc secundari dins la República. El catalanisme segueix essent 'un crit entre perills'". En aquest context, doncs, Rovira, a instàncies del president Irla, impulsa la constitució del Consell Assessor: "Es tracta de crear un òrgan de treball i de coordinació, encarregat de proposar solucions i preparar projectes relatius als problemes immediats de la restauració autonòmica. Encara que aquesta trigués -jo no sóc ni il·lus, ni escèptic- la feina del Consell sempre podria ésser profitosa. Volem oposar la preparació a la improvisació, el mètode al desgavell. Al voltant del Consell actuaran diverses comissions, que s'ocuparan de qüestions com aquestes: llei electoral del Parlament de Catalunya, divisió territorial, Ajuntaments interins, reposició i destitució de funcionaris, restabliment de la llei de conreus, condicions del treball industrial, casos jurídics plantejats per la derogació de les lleis civils de la Generalitat, responsabilitats,

---

[645] Sobre la concepció autodeterminista, i doncs, superadora del marc estatutari, del Manifest de Carles Pi i Sunyer, Daniel DÍAZ ESCULIES: *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*, Edicions de la Magrana, Barcelona, 1991, pp. 75 i 76.

[646] Lletra de Rovira i Virgili a Nicolau-Maria Rubió (Montpeller, 26-I-1945).

[647] Com es desprèn de la carta de Solà Cañizares a Rovira i Virgili del 5-XII-1944, en què proposava la formació del Consell amb la constitució d'un Govern.

fiances inicials, etc. No ha d'ésser un treball acadèmic, sinó pràctic. Ja podeu comprendre quin enorme avantatge no fora el tornar a Catalunya amb els primers problemes estudiats i resolts per un acord comú de tots els sectors catalans. Això ens guanyaria l'afecte dels propis, i el respecte dels estrangers. Donaríem un bell exemple, i oferiríem una garantia sòlida per a l'esdevenidor"[648].O com comentava a Tarradellas: "Finalitat del Consell? La de preparar les coses que d'ací estant poden ésser preparades. Unes ponències que serveixin de base a les primeres resolucions a prendre quan torni a funcionar la Generalitat [...]. El Consell ve a fer aquesta feina convenient d'estudi i preparació [...]. No es tracta, doncs, de cap Govern, ni de cap organisme que intervingui en les coses pròpies dels partits ni en les facultats executives"[649]. El Consell, constituït el gener de 1945, tingué una funció estrictament

[648] Carta de Rovira a Nicolau d'Olwer (Montpeller, 20-XI-1944). En la resposta, Nicolau es mostrava d'acord amb el parer de Rovira pel que feia a les divisions entre els republicans i manifestava la seva disposició a col·laborar en les tasques del Consell Assessor (París, 28-XI-1944). En una altra lletra des de Montpeller (11-XII-1944) Rovira continua explicant la història de la constitució del Consell Assessor: "[...] Tal com jo concebeixo el Consell, entenc que la seva actuació pot ésser profitosa i que en tot cas no serà perjudicial. Crec que hauria valgut més que la declaració presidencial s'hagués publicat per donar compte de la constitució del Consell en el seu dia. Però ens venien apressats demandes d'ací i d'allà baix, perquè es fes o es digués tot seguit alguna cosa que servís per confortar i orientar la gent, que es planyia de la inactivitat i del silenci dels uns contrastant amb l'activitat i la propaganda dels altres. La veritat és que el document Irla [de constitució del Consell Assessor l'octubre de 1944], en publicar-se va fer bon efecte "en les multituds i en les seleccions", que deia el nostre enyorat amic Bofill i Mates, i de Catalunya ens han vingut una pila d'informacions coincidents en aquest sentit. L'efecte que aleshores es cercava, ja és aconseguit. Però la declaració anunciant el Consell, obliga a constituir-lo. I aquesta és la part difícil, que el president ha tingut la bondat d'encarregar-me. Els termes en què vós plantegeu el problema ho demostren prou [carta de Nicolau 28-XI-1944]. Convé crear el Consell tot alhora amb un vagó llargarut i únic, diria jo, al·ludint la vostra imatge ferroviària-; convé que no sigui un govern, ni ho sembli, i que la gent no es pensi que ho sigui; convé finalment que no decepcioni. D'acord. Complir unes tals condicions no és cosa senzilla. A això és degut que vagin ja passant dos mesos fent gestions i consultes. Val a dir que les dificultats en les comunicacions contribueixen fortament a allargar-ho. En temps normals, n'hauríem tingut prou amb dues o tres setmanes. El meu pensament -que l'Irla comparteix- és de donar a l'organisme el nom de "Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat" o bé el de "Consell Assessor Català", per distingir-lo d'altres Consells i per mostrar millor el seu caràcter d'organisme de treball i d'estudi. Què us en sembla? Som encara a temps de triar el nom definitiu i de justificar amb bones raons un nom d'aquest estil. D'altra banda, penso que no podent-hi haver al capdamunt de la llista els noms que hauríem volgut, el millor és estructurar el Consell com un simple conjunt de Comissions amb una Presidència que les relligui totes. Cada Comissió tindria un Ponent i uns vocals, i es procuraria que la majoria dels seus membres residissin en una mateixa població [...]".

[649] Carta de Rovira a Tarradellas, Montpeller, 22-XII-1944. Quant al nom de la institució, Rovira comenta a Tarradellas: "fa uns vint dies vaig presentar el meu report al President [Irla], proposant que el nom de l'organisme fos de "Consell Assessor", perquè aquest és realment el seu caràcter, i així no hi ha confusió possible. Ara funciona un Consell Nacional Català a Londres, i, dins Catalunya, un Consell Nacional del Front i un Consell Nacional d'Aliança. Més val, doncs, diferenciar-nos degudament".[Lletra citada].

D'altra banda, Rovira, en lletra a Nicolau d'Olwer (Montpeller 21-I-1945), l'assabenta de la constitució d'un Consell Assessor del qual no formava part Tarradellas però al qual plaïa la idea. Li dóna compte dels integrants: President (Rovira i Virgili); Ponents: Governació (Claudi Ametlla); Cultura (Fabra); Qüestions estatutàries (Nicolau d'Olwer); Justícia i Qüestions agràries (Ramon Nogués i Biset); Dret Civil (Solà Cañizares); Economia i Finances (Ferran Cuito); Qüestions Municipals (P. Jané); Treball (Martí Barrera); Institucions Socials (Albert Foraster); Qüestions Funcionarials (Joan Sauret). També hi esmenta un "esforç de conciliació" dels catalans, en el marc de constitució de Solidaritat Catalana, amb Josep Irla com a peça clau d'entesa, amb la qual cosa "Catalunya hauria obtingut un gros resultat i un gros avantatge". [Fons Nicolau d'Olwer IEC].

tècnica[650]. És un exemple d'aquesta orientació el que proposa Rovira al dirigent de la Unió de Rabassaires, Pau Padró: "per iniciativa del President Irla anem a constituir el Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat, el qual treballarà mitjançant Comissions tècniques. Una de les comissions s'ocuparà del problema agrari, i és natural que entre els seus components hi hagi representacións de la Unió de Rabassaires [...]. Es tracta d'estudiar les mesures que cal prendre en la qüestió dels conreus tot seguit de tornar a la nostra terra [...]"[651]. Segons Rovira, doncs: "No destorbem altres treballs ni altres gestions... -lletra a Tarradellas del 13-II-1945- No fem mal a ningú estudiant els problemes del demà pròxim i proposant solucions, que el futur govern podrà acceptar, modificar o rebutjar".

Tota aquesta tasca però, havia d'establir relacions amb d'altres instàncies de l'exili. En aquest sentit Rovira, en contrast amb Tarradellas (que el febrer de 1945 havia constituït la plataforma Solidaritat Catalana), proposava el dret a l'autodeterminació. Aquest havia de ser un punt de partença en un context que entenia que havia d'acordar-se amb el Consell de Londres: "És que l'entesa general -escriu Rovira a Tarradellas el 13-II-1945- espanyola o ibèrica no ha de comprendre un bloc català tan ample com sigui possible? ¿No heu treballat vós mateix en aquest sentit, amb un resultat que a hores d'ara ignoro, mitjançant la vostra correspondència amb Pi [i Sunyer]?". Per tant, la concepció roviriana era observar l'Estatut de 1932 com a punt de partença i apel·lar a un "règim federal o confederal [com a constant de tota la trajectòria política de Rovira] nascut de la lliure voluntat dels pobles ibèrics" [lletra del 13-II-1945].[652] Rovira i Virgili explicitava aquesta concepció a Nicolau amb una referència

---

[650] En una lletra a Tarradellas, Rovira li demanava -per a redactar informes del Consell-: l'Estatut de 1932, l'Estatut Interior [1933] i la llei municipal [Montpeller, 4-II-1945]. Rovira i Virgili fou qui redactà l'Annex de la Ponència sobre qüestions estatutàries; el president era Lluís Nicolau d'Olwer i dos volcals, Rafael Closas i Josep Quero Molares. Aquest document és una revisió de l'aplicació de l'Estatut de 1932 adreçat als següents punts: Ordre Públic, El President, El President de la Generalitat com a representant de l'Estat, l'execució de les lleis del Treball i la representació de l'Estat central a la Catalunya autònoma, on diu que "per a l'exercici de les funcions de representació del poder central, hi hauria d'haver un Departament que depengués directament del President de la Generalitat, fins i tot en el cas de delegació estatutària per aquest".

La tasca de Rovira al capdavant del Consell Assessor es reflecteix en el balanç que en fa l'abril de 1948, *La Tasca del Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat*, on se'n reflecteix la finalitat: "Calia preparar el restabliment de la llibertat catalana com a factor integrant de les llibertats hispàniques". Amb això, en un nou context, calia establir unes noves directrius que organitzessin de nou el país. Un altre informe avaluatiu de les ponències d'aquesta institució, elaborat pel secretari de Josep Irla, Víctor Torres, a *Report del Secretari General de la presidència al Molt Honorable President de la Generalitat de Catalunya* (Paris, 20-XI-1949). En aquest resum es remarcava que la constitució del Consell Assessor precedia la constitució del Govern a l'exili. Pel que fa a la difusió de cada ponència, llevat de la de Cultura, Municipis, Funcionaris i Justícia, de les quals es va creure oportú no donar publicitat, se'n féu un tiratge de tres-cents exemplars. La idea de no donar a conèixer aquestes ponències, sense cap justificació" a la lletra de Víctor Torres a Rovira (Paris, 3-III-1949).

[651] Lletra de Rovira i Virgili a Pau Padró (Montpeller, 22-I-1945) [Fons particular Padró].

[652] Mentre, la qüestió del retorn s'entreveia amb la propera fi de la Segona Guerra Mundial i amb la consegüent victòria del front contrari a l'Eix nazifeixista. És per aquest motiu que en una lletra a Josep Tarradellas (Montpeller, 26-XII-1945) Rovira remarca: "la nostra esperança és ja molt a prop de convertir-se en realitat. Una doble esperança: alliberament de la pàtria i retorn dels que en són dignes. Això esperem de l'any 1946. Que el nostre esforç i el nostre seny hi col·laborin". Fet que es tornarà a repetir en l'informe, Declaració del

històrica al pacte de la Triple Aliança de 1923[653] i, poc després, en una lletra a Josep Maria Lladó[654] i en un article a "Iberia"[655], a les envistes "optimistes" de la fi del règim de Franco en el marc de triomf sobre el nazifeixisme[656].

Govern de Catalunya [febrer de 1947], signada pel President Irla i els consellers residents a França. Davant la pressió de l'ONU envers la dictadura de Franco, aquest informe evidenciava la necessitat d'una unitat de les forces polítiques de l'interior, unides al Govern Català. Era un camí per aconseguir una relació interior-exterior. El que cal constatar, doncs, és una voluntat de màxima unitat política per part de totes les institucions de l'oposició, encara que Rovira no en percebés posteriorment un futur clar. El 1947 Rovira es desmarcava de les estratègies de partit i, en el camí d'enfortir una futura unitat política comentava a Tarradellas: "Desitjo de tot cor que les coses vagin pel millor camí possible. Les circumstàncies no ens ajuden, i els homes, si no les podem millorar gaire, almenys hem d'esforçar-nos per no empitjorar-les. En això i en tot, amic Tarradellas, no trobareu per part meva cap dificultat, ans al contrari. He deixat de sentir l'afany de la intervenció personal en la política de partit, però mantinc el meu interès vivíssim per tot allò que afecta a Catalunya i als nostres ideals". Tanmateix, el 1948, en un contetx ple d'oscil·lacions polítiques internacionals, Rovira escrivia a Tarradellas [Perpinyà, 5-XI-1948], referint-se a la victòria de Truman i els demòcrates a les eleccions nord-americanes: "El cas dels Estats Units confirma la meva teoria de confiar en l'imprevist, un cop perdudes les confiances positives i lògiques[...]. L'atzar hi faci més que nosaltres! Val a dir que almenys la meitat de la història està feta d'esdeveniments que estaven fora de les previsions lògiques ¿És que no fou aquest el nostre cas del 1931?".

[653] "La plataforma de la Ibèria quadrinacional és per als catalans molt més avantatjosa que la del federalisme hispànic de tipus regionalista i que la de la Triple Aliança galaico-basco-catalana, darrerament Galeuzca. Com que jo vaig ésser, l'any 1922 [la Triple Aliança es va efectuar el juliol de 1923], sense proposar-m'ho -tot va venir d'un article meu a La Publicitat- l'inventor d'aquesta aliança, he de fer constar que jo concebia l'acció conjunta de gallecs, bascos i catalans com un instrument d'intervenció en la política espanyola, mentre que el primer acte de Galeuzca en aquest terreny ha estat l'abstenció parlamentària, amb motiu del plantejament prematur del problema de l'autodeterminació. De totes les perspectives que l'esdevenidor pot oferir a Catalunya, en el camp exterior, em sembla que la més favorable és la d'una entesa ibèrica que ens evités la topada amb Castella, topada per a la qual no estem gaire ben armats en cap sentit. La vostra adaptació de la fórmula hegeliana és ben trobada i ben vista. Em recordo que Proudhon -hegelià de l'esquerra, com Pi i Margall- l'aplica al federalisme. Tesi: Independència. Antítesi: unitarisme. Síntesi: federació" (Lletra de Rovira a Nicolau d'Olwer, Montpeller, 26-II-45).

[654] "Estem en converses amb un grup republicà portuguès a França, la figura més vistent del qual és el Dr. José Dominguez Dos Santos [patrocinador d"Iberia"], ex-president del Govern portuguès. Es tracta del moviment "Aliança Iberica" de tipus nacional, republicà i democràtic. Domínguez va venir a Montpeller per a veure'ns, i vam quedar molt amics. L'he posat en comunicació amb diverses personalitats catalanes. "Aliança Ibèrica" no té per ara lligams amb la Junta constituïda a Anglaterra, però la finalitat és la mateixa: l'entesa i connivència, dins un règim lliure, de les nacions peninsulars. Tot això potser no és cosa de demà mateix, però marca, al meu entendre, la bona orientació per als dies esdevenidors.

La unió dels catalans, en la qual no deixo tanmateix de pensar, és una cosa una mica dura d'aconseguir, com sabem tots per experiència. Qualsevol iniciativa que es prengui, topa sempre amb un ó més grups que no la troben bé. No hi ha processó nostra sense ciris trencats. Val a dir que el mal de les picabaralles s'estén avui a la major part del món. L'avinença de tothom és un ideal inassolible, i en aquest punt, com en altres, ens cal aconhortar-nos amb la relativitat. Tot ben garbellat, no estic pas malcontent dels guany aconseguits els últims mesos [tasca del Consell Assessor], i espero que augmentaran, a despit de certes actituds [Pi i Sunyer?]". (Lletra de Rovira a Josep Maria Lladó, Montpeller, 1-III-1945).

[655] *Portugal i Catalunya*, "Iberia. Revue des Nationalités Ibériques", 1-IV-1945. Rovira, emparant-se en les relacions en el segle XVè entre Catalunya i Portugal, planteja la via -"síntesi"- confederal com a superació de "la contradicció de la tesi separatista i l'antítesi unitària". L'editorial, possiblement redactat per Rovira i Virgili, situava la relació entre les nacionalitats ibèriques en la perspectiva "des Nations victorieuses" en el context de la Segona Guerra Mundial, per a abastar "el principi de l'autodeterminació dels pobles".

Amb referència a l'article aparegut a "Iberia", Rovira escrivia a Lluís Nicolau d'Olwer (7-V-1945): "Em penso que Iberia ja deu haver sortit. Jo vaig enviar-los, per indicació d'ells, un article sobre les relacions històriques entre Portugal i Catalunya [Portugal...]. Contingut forçosament magre, que he hagut de bastir periodísticament per a donar-li interès. Igual que vós, presento l'ideal de la nació ibèrica com una cosa d'esdevenidor. Poso -i em sembla que no és massa arriscat- la segona meitat del present segle, per temps de realització. L'avantatge per als catalans és que, àdhuc projectat sobre el futur, aquest iberisme confederal envers la nostra orientació nacional catalana sense exasperar els castellans [...]". "El Poble Català", 30, juliol-agost, 1945, en presentar-ne el primer número de la revista obsevava que era "destinada a crear les bases i el clima

0.1.5.3 "Les Etapes polítiques de la Restauració de Catalunya"[657]

"Dins Catalunya, som catalans nacionals, dins l'Estat Espanyol, republicans federals; dins del món, homes de llibertat. Com més liberal més justa i més humana serà Catalunya, més catalana serà també", *El Principi de la tercera República/* ARV, "La Humanitat", 27-X-1945].

El projecte ideològic que donava sentit a la tasca de Rovira al Consell Assessor, i també al context que va quallar en el Congrés d'Esquerra Republicana de juny de 1945, va ser sintetitzat en l'anàlisi-conferència prospectiva "Les Etapes polítiques de la Restauració de Catalunya" el maig de 1945. L'esperit del text, conciliador amb les estratègies autodeterministes i estatutàries, l'explicava a Arnau Cortina: "Efectivament, hi ha anunciada una conferència meva sobre "Les Etapes de la restauració catalana, l'Estatut i la lliure determinació. La meva tesi és que entre els estatutaris i els lliuredeterministes hi ha un malentès. Les dues tendències no s'oposen, ans bé, es complementen, si ho tractem des del punt de mira del fets ¿És que els amics de Londres i d'Amèrica i del Front Nacional de Catalunya esperen que tan bon punt tornem a casa podrà haver-hi un plebiscit o una cosa equivalent? I si en tals condicions fos cridat el nostre poble, tot just sortit de la llarga tragèdia, per a dir lliurement el que vol, estan gens segurs d'un resultat nacionalment favorable? Ningú no pot preveure el curs dels esdeveniments; però em sembla indubtable que entre el retorn i la possibilitat pràctica d'un procediment plebiscitari hi haurà un període no pas curt. I durant aquest període, i sobretot al seu començament l'Estatut de 1932 ens pot servir. Jo no estic en

---

necessaris per a l'establiment d'una Confederació Ibèrica de Nacions Lliures". Per a l'anàlisi d'"Iberia" i la col·laboració de Rovira i Virgili en el marc de la cerca d'una confederació política de les nacions peninsulars, separant els conceptes de nació i estat: Antonio RISCO: "Las Revistas Culturales y literarias del exilio en Hispanoamerica" a José-Luis ABELLAN: *El exilio español de 1939*, [Vol.III], Taurus, Madrid, 1976, pp. 118-120. (cit. p. 119).

[656] Optimisme que Rovira reflectí críticament en la composició inèdita cap al "desarrelat" a "El blasme del desarrelat" (Montpeller, 15-XII-1945) a " *Poemes no inclosos a* "La Collita Tardana". [Quadern de notes inèdit.Composats l'any 1946]. "Desarrelat, tant si vius dins com fora,/ tu ja has perdut la Catalunya mare,/ i mentrestant jo amb amor la conservo,/ màxim tresor que em fa ric en la vida/ més que els plaers, la fortuna i el luxe./ Queda't, si vols, a la terra vexada;/ menja i fins dorm entre els folls crits adversos./ Ets mort del tot, i tu no te n'adones./ Palpa't, mesquí, i sabràs que ets una ombra./

L'exili amarg l'endolceix l'esperança./ El ver patir, és el corc que et rosega./ Tu prou que el sents en les hores quietes,/ quan s'esmorteix el soroll de l'orgia,/ i així acarat amb la teva natura/ de català, veus la teva vergonya./ Remordiment és la basa que et crema./ L'apat del crim -carn i sang de la pàtria- deixa per tu escorrims i despulles./ Del teu malfet has rebut mala paga:/ trenta diners repartits entre trenta./ Un diner sol, i en el disc hi ha l'efigie/ deshonorant de l'Anti-Catalunya./

Desarrelat, has perdut la partida./ No diguis pas que un joc doble jugaves;/ el doble joc és la doble vilesa./ Per a guanyar, no n'hi ha prou d'esser murri./ Ho has perdut tot,/ la partida i la fama./ Menyspreu roent/ el teu front et blaeixi/ i hi deixi imprès un senyal perdurable,/ càstig suprem que tot altre fa inútil".

[657] Aquesta reflexió de Rovira era recurrent. Així, en unes edicions que hom havia programat des del Consell Assessor, i que no arribaren a eixir, Rovira féu un estat de la qüestió política -a tall de divulgació per a la comunitat exiliada- de l'evolució de l'exili català. Aquest era l'objectiu de l'informe inèdit, *Pour la Restauration de l'Autonomie Catalane/ Cahiers Catalans*, Publications de la Generalité de Catalogne, 1945. 25ff mecanografiats. Els apartats de la reflexió eren: "*L'exode de 1939.- Le Conseil National catalan en France.- L'enlèvement et le meurtre du président Companys (1940).- Le President Irla.- Les dix points catalans de 1943.- Le Conseil Assesseur de la Presidence de la Généralité de Catalogne*". Per a la informació coetània de l'existència d'aquest report: Joan SAURET: *L'exili politic...*, p. 89. n. 2.

desacord doctrinal amb el Manifest de Pi i Sunyer. Però el considero deficient. No ens diu allò que de moment ens interessa més: la fórmula per a esperar els procediments autodeterministes. No insisteixo més sobre aquest punt, perquè el tracto amb certa extensió en un article que he escrit per a La Humanitat" [=*Federals tanmateix*]"[658].

El procés d'elaboració del text -titulat originàriament "La pròxima restauració de Catalunya"- exposa els apartats ideològics i polítics de la reflexió: a) "problemes catalans" ("primer problema", segons Rovira), establerts per 1)"continuïtat jurídica", 2) "constitució del govern provisional català", 3) "divisió interior de Catalunya", b) "els problemes peninsulars. L'ideal polític català" ("segon problema"). Es tracta, per Rovira, de proposar una concepció política establint un programa nacional vers el context previsible de triomf dels països aliats d'ençà de maig de 1945, observant críticament allò que cal reformar de l'estatus polític català d'abans del 1939, incloent la formació del "Govern Provisional" a través del sistema de representació proporcional. Tot plegat, en un marc territorial que adoptaria la divisió comarcal, fent un balanç de la legitimació de la República Parlamentària en l'Europa d'entreguerres: "Som en una hora de grans prometences, però també de grans perills. Passem del desig mig amagat a la responsabilitat oberta, activa. Passem de la simple espera a l'esperança clara. No serà cosa d'entretenir-nos gaire preparant els cants i les músiques del retorn, perquè els problemes vells i nous ens estiraran per tots els costats i en tots els moments, recordant-nos que si el règim de l'opressió ha caigut, el règim de la llibertat encara ha d'alçar-se [...]".

"**[Legitimitat de l'ordre juridicopolític sorgit de l'Estatut de 1932]**: És més recomanable la tesi d'un restabliment de la legalitat anterior, tot reconeixent a les pròximes Corts espanyoles el caràcter de constituents per a modificar o refer la Constitució del 32. La tesi bona és la que veig que s'adopta a França: la de considerar, que sense perjudici del que faci el Parlament futur, les lleis que es va donar el país quan era lliure, tornen en general a ésser vàlides. I les lleis espanyoles de la Segona República es troben en aquest cas, i entre elles hi ha els Estatuts autonòmics i les lleis que en virtut d'aquests Estatuts van ésser promulgades. Del contrari, es reconeixeria que les lleis que els legítims representants del poble van elaborar han estat anul·lades per la interposició del règim franquista; es reconeixeria que aquest tenia el poder d'anul·lar les lleis republicanes [...]. Sis anys de nagació del dret, no desfan el dret [...]".

[658] Lletra de Rovira a Arnau Cortina (Montpeller 6-II-1945).

"[**Sistema de Representació Proporcional**][659]: hom pot triar el sistema de llista majoritari (en qualsevol de les seves varietats), el sistema proporcional, o bé una combinació dels dos sistemes [...]. La representació proporcional ha estat defensada al nostre país per la Lliga Regionalista, per Acció Catalana, per la U[nió] C[atalanista], per la Federació Nacionalista Democràtica de Macià, per la Unió Socialista de Catalunya. El socialisme internacional sempre l'ha defensada, i un dels seus homes més il·lustres, Jean Jaurès, n'era partidari convençut i defensor incansable [...]. Al meu entendre, la primera obligació d'un partit és demostrar que no és una simple decoració de teatre, que no és sols una organització, una bastida, un aparador, sinó que té força pròpia, opinió pròpia, gent en quantitat respectable. I això no pot fer-se a base de coalicions on els partits i els nous van barrejats [...]".

"[**República Parlamentària d'entreguerres**]: En el període europeu d'entre dues guerres, la R[epública] P[arlamentària] va fer progressos enormes, va arribar a ésser quasi general. Pels anys 30 va començar a decaure. Però va ésser perquè van anar venint els cops feixistes en diversos Estats petits i grans. Al centre d'Europa, al Bàltic i als Balcans, la R. P. Va caure justament amb el règim democràtic. Quin esdevenidor tindrà en l'Europa Nova? És difícil dir-ho, perquè és una qüestió que afecta els problemes interns. Jo crec que s'obrirà novament pas, com el sufragi femení: Mireu, respecte a aquest, l'exemple de França. Abans de la guerra, les dues grans democràcies occidentals, la Gran Bretanya i França, eren una excepció en el dret general de vot dels dos sexes. Ara la IV República ha anunciat ja el sufragi universal d'homes i dones. I és molt probable que Anglaterra, com veurem aviat, em sembla un règim polític d'esquerra, adoptarà el mateix principi, plenament just [...]".

"[**"Divisió interior de Catalunya" prenent com a model la republicana; però establint una reducció de Comissaries**][660]: "[...] Si continuem essent provincials, no acabarem d'ésser provincians. No hi ha cap qüestió local, ni comarcal, ni de compatibilitat, que pugui oposar-se amb raó a l'esborrament d'unes ratlles provincials que, a més de no ésser adequades a les modernes realitats administratives de Cat[alunya], són una de les marques del centralisme damunt la terra viva, una i diversa, de la pàtria nostra [...]. Crec que podrien establir-se cinc Comissaries. Comissaria de l'Ebre (vegueries de Tarragona, Reus i Tortosa), Comissaria del Segre (vegueries de Lleida, de Tremp-Sort), una Comissaria del Ter (vegueries de Puigcerdà, Vic i Girona), Comissaria del Llobregat (vegueries de Manresa i Barcelona), Comissaria del Besòs (Vallès i Maresme?). A les capitals de vegueries on no hi

---

[659] El referent de la defensa del sistema proporcional és el llibre de Rovira: "*representació proporcional en el sufragi universal* [1910]" que "va ésser el meu primer llibre polític i la primera publicació proporcionalista en llenguatge català".

[660] Rovira pren com a referent la Ponència de la Divisió Territorial formada el 1931 de la qual formà part.

hagués Comissari, hi podria haver un sots-comissari, per l'estil del sots-prefecte francès [...]".

Tot amb tot, aquest context organizatiu, institucional i internacional era sostingut amb l'exposició del seu programa ideològic a "Els problemes peninsulars. L'ideal polític català", on concreta les fites que calia seguir per al retorn immediat de l'aplicació de l'Estatut d'Autonomia de 1932, independentment del període constituent d'una República Federal espanyola.: "Quin és, per a un català nacional, l'ideal polític de Catalunya? Aquesta demanda, segons Rovira, s'assoliria amb la constitució d'un Estat republicà en el pas de l'"autonomia estatutària" a l'"autonomia federativa"(l'ideal de l'etapa de la UFNR), que seria a la base de la construcció d'una Unió de Pobles a Europa, basada en el règim confederatiu quan l'Estat fos plurinacional. El que calia destacar, doncs, és que la reivindicació del restabliment autonòmic era feta des de la pròpia evolució política catalana, no pas dependent de l'estratègia de la política dels republicans espanyols, i en un marc internacional europeu que vinculés les nacions peninsulars amb el concert polític confederatiu europeu, basat en el principi de la voluntat política o "voluntat nacional", que Rovira pren com a referent de la Constitució de la URSS[661]: "per a un català nacional és Catalunya mateixa, la majoria dels catalans si no la totalitat, qui ha de determinar o consentir els límits de la llibertat o de l'autonomia de Catalunya" [...]. És a dir, el projecte nacional de Rovira passava de la limitació -heus ací la significació de la reflexió de Rovira- del règim intern espanyol a la dependència directa de la construcció europea:

"¿Però és que el moment actual del món [1944-1945], és que les perspectives de la pau que s'acosta, porten cap a la separació i l'isolament dels pobles? No. Europa, el món, van cap a una unió, una unió de pobles lliures. Encara que calgui sacrificar una mica aquesta fantasmor de la sobirania nacional, que unes vegades destorba la llibertat dels pobles que formen part d'un Estat, i altres impedeix l'acostament entre els pobles i la mútua garantia de les seves llibertats. Trobo que, en el terreny internacional, la tesi verament separatista està avui desplaçada. El mot mateix de separatisme és un mot impropi, inadequat. Es tracta de crear una gran societat de Pobles per garantir la llibertat de cadascun i la pau de tots. I això dóna l'avinentesa de superar certs plets històrics. Com? Per l'ampliació de les possibilitats d'unió o federació de pobles. Els pobles europeus, en una forma o altre, hauran de conviure dins l'Unió Europea o mundial futura. Què voldria dir, en tot cas, el separatisme? Separatisme

[661] "El principi de la voluntat nacional és el que inspira aquell article, ben clar i categòric, de la Constitució de la URSS que diu que les Rep[úbliques] federades poden separar-se de la Unió quan així ho vulguin. En això la URSS va molt més enllà que el federalisme històric, que per a la separació exigeix la conformitat dels altres pobles federats. Pi i Margall mateix sostenia aquesta tesi, si bé només l'aplicava als pobles que s'havien federat lliurement. La federació és un contracte, deia, i un contracte no pot trencar-se per la voluntat d'una sola de les parts. Però si en el contracte s'ha fet constar, com a la URSS, el dret de separació, ja no hi problema, ja no hi ha obstacle. Tenir dret a separar-se no vol dir separar-se [...]" : *Apunts diversos...*

respecte a Europa? Fóra un suïcidi. Separatisme respecte a l'Estat dins el qual un poble es troba? En aquest cas no fora separatisme, sinó canvi de forma de la unió. La unió en el camp peninsular ibèric, en efecte, es transformaria en unió en el camp europeu. Si Catalunya, com a tal, formés part de la Unió Europea, com que indubtablement Castella també en formaria, resultaria que Catalunya i Castella no estarien separades, sinó que estarien unides dintre la Unió Europea, serien companyes d'un mateix conjunt, participarien en una mateixa comunitat, assistirien pels seus respectius representants a les mateixes assemblees, tindrien el mateix règim de dret internacional. Estarien unides, o associades, o federades, com es vulgui dir, dintre d'Europa, junt amb els pobles ibèrics, llatins, europeus. El problema, doncs, deixa d'ésser el d'estar units o separats d'Espanya. Els fets del món, els grans corrents dels nostres dies, que seran més forts encara en venir la liquidació de la guerra, porten a la unió general. El problema evitable era i és aquest: ¿quina ha d'ésser la forma de la unió? La immensa majoria dels catalans, per no dir tots, si fossim lliures de triar, triaríem, no en tinc cap dubte, la forma d'una convivència dins la Unió Europea. Federals? Bé. Però si s'estableix una federació gran, seria esquifit i localista deturar-nos en una federació petita. Els quatre veritables pobles peninsulars -Portugal, Castella, Euscadi i Catalunya-, que encara no han arribat a formar mai un conjunt ben avingut, serien els quatre companys ibèrics de la Unió Europea. Cap dels quatre no dependria d'un altre. No hi hauria hegemonies, ni submissions. Règim interior? El que cada poble volgués. Règim exterior? El que determinarà la Unió europea pels seus estatuts"[662].

Posteriorment aquest plantejament va ser sintetitzat -partint del document suara citat- en la conferència que féu el maig de 1945 al Casal de Catalunya de Perpinyà, "Les Etapes Polítiques de la Restauració de Catalunya", on esmentava tres etapes d'assoliment del règim confederatiu. Es tractava del projecte general de relació entre nacions ibèriques que Rovira exposaria, com hem vist al Congrés d'ERC de juny del 1945: "La idea de la Confederació ibèrica, tal com avui és concebuda, no parteix de les regions peninsulars, ni dels dos Estats d'ara; parteix de les quatre nacions peninsulars [...]. La primera etapa de la nostra restauració hauria de fer-se damunt la base de l'Estatut, tot corregint les seves minves i les seves tares; la segona etapa seria l'eixamplament del contingut autonòmic de l'Estatut fins al nivell de les facultats que el federalisme pimargallià reconeix a les regions, i això sense exigir l'estructura general del federalisme espanyol, el qual, si vingués, no fora segurament tan ampli com el de Pi i Margall; i la tercera etapa, la de la confederació nacional ibèrica, vindria en la segona meitat del segon segle, d'acord amb les nacions de la Península, i naturalment, amb Castella,

[662] Aquest "esborrany" previ a la redacció de l'article "Les Etapes de la Restauració de Catalunya" es troba a *Quadern de notes [1944-1945]*. En dec el coneixement a Teresa Rovira.

és a dir amb l'Espanya castellana. D'aquesta manera s'arribaria a construir una Ibèria unida,que encara no ha existit mai"[663].

---

[663] "Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials", Perpinyà, juny 1945, p.21. La fase de restauració estatutària i el procés de confederació ibèrica és establerta més àmpliament a *Els problemes...* Pel que fa al restabliment de l'Estatut de 1932 amb modificació de continguts (etapes primera i segona de la construcció nacional de Catalunya): "[...] Per començar, tornada a l'Estatut. Tant si es parteix de la restauració de la legalitat anterior, com si ve un nou període constituent, és indispensable que de bon principi ressorgeixi la Generalitat, símbol i òrgan de la unitat de Catalunya. Admetre això és, per als homes d'Espanya i de Cat[alunya], una prova de lleialtat. Ni que hagués de venir més endavant una República federal, la restauració de l'autonomia estatutària no pot ajornar-se. Ni interinament hauria de continuar Catalunya sota el règim unitari i centralista, baldament fos republicà. Recordo que l'any passat [1944?], quan un amic nostre va fer conèixer a un prohom republicà espanyol de tipus conservador [...] els deu punts que vam fixar alguns homes d'Esquerra Republicana de Cat[alunya] [Rovira es refereix als 10 punts de Montpeller del juliol de 1943], ell va dir "Esto del Estatuto me sobra porque la próxima República espanyola serà federal, y no habrá necesidad de Estatutos". La veritat és que no és gens segur que la Rep[úblicà] futura sigui federal. [...] Suposem que ho fos. Tindríem un període constituent, de durada indefinida; caldria elaborar i implantar la Constitució federal. I durant tot aquest temps, ¿quin règim hi hauria a Cat[alunya]?, l'unitari? Hauríem de tenir aquells quatre governadors civils nomenats de Madrid estant, o un governador general, o tots cinc governadors alhora? [...]. No, no; aquest tracte no convé, i en política encara menys. De cop, l'Estatut, simple restitució del que ens van prendre els sabres; de cop, l'Estatut, repeteixo que pot ésser i ha d'ésser restablert amb relativa facilitat. L'Estatut no és més que una mitja autonomia, ben cert. Però la seva realització completa ens dóna feina autonòmica per a una bona temporada. Si la 3ª Rep[úblicà] espanyola resultés federal, i bé: aleshores tindríem l'autonomia federativa, que és força més àmplia que l'autonomia estatutària".

En aquest marc de prospectiva constituent espanyola Rovira era crític cap al model constitucional de 1932, la reestructuració del qual havia de convergir -no pas determinar- amb la reivindicació estatutària: "De totes maneres, és pensable que es faci una nova Constitució espanyola. La del 32, cal dir-ho francament, si bé és lloable [il·legible] per moltes de les seves tendències, és dolenta tècnicament, i fins literalment molt inferior, en aquest punt, a la Constitució monàrquica del 1876. Les revisions constitucionals presenten sovint moltes dificultats però posats a fer, la Constitució del 32 podria ésser avantatjosament reformista o substituïda. En aquest cas, caldria un gran esforç català per eixamplar la base de l'autonomia, d'acord amb aquell principi que una vegada ja va defensar Cambó, que encara que sembli estrany, tenia raó alguna vegada: el principi és aquest, en matèria d'autonomia, que es donin menys coses, però que ens les donin del tot". Rovira també destacava els aspectes a reformar -fent així una assumpció crítica del que hauria de ser una situació d'autonomia federativa- de l'Estatut atorgat el setembre de 1932: "Les coses a adobar dintre l'Estatut són principalment dues: el règim de l'ensenyança i el règim del treball; en l'Estatut del 32, el règim de l'ensenyança va ésser retallat per uns quants senyors catedràtics; el del treball, va ésser retallat per uns quants senyors socialistes, que tenien por que la força sindical de Cat[atalunya] no fos del seu grup; van voler quedar-se a Madrid els ressorts del control. Tenim dos estadis de la nostra trajectòria catalana: primer, restitució immediata de l'Estatut; segon, eixamplament posterior, federatiu o no, de facultats autonòmiques.

Referent a la darrera etapa confederativa, com a culminació de l'aplicació de l'autonomia federativa a cada nació peninsular en el marc de la construcció europea, Rovira explicitava -mantenint la línia que va establir en la seva trajectòria política de preguera, basada en la centralitat de la voluntat política lliurement assumida per la societat catalana- que

"El tercer Estadi, el principal, el final, és o hauria d'ésser, el de la reconstrucció d'Europa, el de la Unió Europea. Això deurà trigar tres o quatre o cinc anys. Hi haurà aleshores possibilitat perquè les nacions , els pobles d'Europa, manifestin lliurement, democràticament, pacíficament, la seva voluntat, o almenys el seu desig? Aquells principis que regiran per als pobles europeus en general, ¿regiran també per als pobles ibèrics? Regiran també per a Catalunya? Si Portugal, dins la mateixa península ibèrica, forma part, com és segur de la Unió Europea, per què no pot forma-ne part Catalunya? Per què Portugal pot tenir molta [?] voluntat pròpia i Catalunya, no? ¿Pels fets consumats de la història perquè a mitjans del segle XVII, revoltats contra Felip IV d'Àustria, els catalans i els portuguesos, els portuguesos aliats d'Anglaterra, van guanyar, i els catalans aliats de França, van perdre? Aquest criteri pot ésser invocat pels reis, [il·legible] i pels conservadors, i pels imperialistes i pels partidaris de la força. Però no pot ésser invocat per cap home d'esquerra. Que en el seu dia, sense esperit de consciència ni d'hostilitat per ningú, fos sotmès aquest plet a la voluntat del poble català democràticament expressada davant del món i de la història, qui en podrà protestar? SI DEL FUTUR ESTATUT EUROPEU ES DERIVÉS EL DRET DE CATALUNYA, COM D'ALTRES POBLES, A ÉSSER MEMBRE DE LA UNIÓ EUROPEA, I EL POBLE CATALÀ OPTÉS PER AQUESTA SOLUCIÓ, EN NOM DE QUINS PRINCIPIS S'HI PODRIA OPOSAR NINGÚ? PERÒ SI LA MAJORIA DEL POBLE PREFERÍS NO CANVIAR LA FORMA D'UNIÓ DIRECTA AMB L'ESTAT ESPANYOL, ELS CATALANS NACIONALS RESPECTARÍEM LA VOLUNTAT [IL·LEGIBLE], I ALESHORES LA SOLUCIÓ ADOPTADA TINDRIA UNA AUTORITAT QUE

L'establiment d'aquest règim confederatiu va ser desenvolupat simultàniament a dos articles: *Les nacions ibèriques* i *la futura confederació ibèrica*, quan Rovira va entrar en contacte amb polítics portuguesos[664]. En el primer informe -molt més conceptual- establia la diferència clàssica entre federalisme regionalista i nacional alhora que configurava una confederació d'estats ibèrics i apostava per la via de la voluntat política envers l'afirmació nacional, més enllà d'una afirmació cultural :"Quina diferència hi ha entre l'iberisme vuitcentista i l'iberisme d'avui, que hom pot anomenar neoiberisme? Durant el segle passat es van manifestar a la Península tres corrents iberistes: un d'unitari, que volia fer de la Península un sol Estat mitjançant la unió d'Espanya i Portugal, o sia l'annexió de Portugal a Espanya; un altre de dual, que volia unir els dos Estats sense destrucció ni absorció de cap; un altre de federal, que proposava la constitució d'una Federació ibèrica formada per Portugal i les múltiples regions hispàniques [...]. I bé: el neo-iberisme no és ni unitari, ni dual, ni regionalista, ni propiament federalista; és nacional i confederal. Allò que vol unir son, no pas les regions, sino les nacions peninsulars, i vol unir-les amb els llaços de la Confederació, menys nombrosos i menys estrets que els de la Federació.[...] El criteri nacional posa el fet de la llengua en el primer lloc, perquè aquest fet és la resultant del procés històric i psicològic. Però àdhuc quan la llengua distinta no existeix o ha reculat com en els casos d'Irlanda, Euscadi, la consciència de tenir una personalitat col·lectiva i la voluntat de consagrar-la políticament donen o mantenen el caràcter de la nació. Tal és la interpretació liberal de les nacionalitats".

NO TÉ SI ÉS O SEMBLA FILLA D'UNA IMPOSICIÓ. SI EL POBLE CATALÀ TROBÉS QUE NO LI CONVÉ, O QUE ÉS MASSA ARRISCAT L'ÉSSER MEMBRE DIRECTE DE LA UNIÓ EUROPEA, LA TASCA DELS CATALANS NACIONALS SERIA LA DE TREBALLAR DINS EL MARC DE L'AUTONOMIA ESTATUTÀRIA O FEDERATIVA ESPANYOLA, LLEIALMENT, LEGALMENT, PROCURANT TREURE TOT EL PROFIT POSSIBLE DE LES FACULTATS AUTONÒMIQUES QUE TINGUÉSSIM. RECONEC QUE HI HAURÀ RETALLADA PER ALGUN TEMPS, PER MOLTS ANYS. I MENTRESTANT ESPERARÍEM SEMPRE, TOT PERSISTINT EN EL TREBALL I EN L'AMOR A LA LLIBERTAT HUMANA, ELS TEMPS DE PLENITUD PER CATALUNYA QUE UN DIA O ALTRE VINDRÀ". Rovira, doncs, torna a explicitar el principi de la voluntat política -com a principi definidor de les nacionalitats- com a concreció d'una consciència nacional-cultural assumida (La versaleta en majúscula és nostra).

[664] Respectivament, a "Per Catalunya", núms. 1[juny de 1945] i 2 [juliol de 1945] pp. 1-2 i 5-6. En una lletra a Lladó (Montpeller, 16-III-1945), Rovira emfasitza la necessitat de mantenir contactes amb els iberistes portuguesos: "Crec que ens convé establir llaços d'amistat amb els demòcrates portuguesos i fomentar en tots sentits l'amistat entre els dos pobles, oposats geogràficament, però acostats pels ideals profunds i pels alts interessos. L'intercanvi catalano-portuguès en l'aspecte cultural i literari tindrà força valor; aquest últim intercanvi, el literari, no el podrem fer amb els bascos, que no tenen verament una literatura. I pel que fa als castellans, el seu imperialisme lingüístic per procediments d'imposició no deixa gaire lloc al veritable intercanvi, que ha de tenir una base d'igualtat. L'expansió literària de Castella a Catalunya pren un aire de colonització. Es creuen allà massa superiors per a admetre ni la hipòtesi d'una reciprocitat expansiva. El neo-iberisme, que podríem dir, posa damunt d'un peu d'igualtat les quatre nacions peninsulars, i ofereix a Castella un lloc entre iguals. Per compte del recel i de l'animadversió de les altres tres nacions contra ella, tindríem la germanor de totes. Els castellans han de dir si els convé o no el tracte. És un problema que no es resoldrà en quatre dies, però que des d'ara queda plantejat en termes clars i precisos. Em felicito, amic Lledó, que vós també sigueu neo-iberistes. És una cosa que mai no podran ser els prohoms de casinet i de vileta".

En la segona aportació -"passar del camp de la geografia lingüística al de la geografia política"- establia que el procés confederatiu entre les entitats nacionals (analitzant els casos galaicoportuguès, basc, castellà i català) era desigual. En el cas de Galícia-Portugal, tot i reconèixer la unitat de la llengua: "seria actualment viable un Estat gallego-portugués dins la Confederació ibèrica?"); pel que feia a Euskalherria, existia el rerefons de la unitat territorial: "Ètnicament i nacionalment, els navarresos són bascos. Entrarien dins l'Estat basc si la Península s'organitzés confederalment? I si no hi entressin, formarien una unitat a part?"; pertocant a Castella també destacava la qüestió de la territorialitat atesa la fragmentació d'aquesta nació a través del "federalisme històric": "La cosa més natural i més recomanable, dins l'organització confederativa, fora que Castella formés un sol Estat". I, finalment, la realitat de la Catalunya Gran, "avui menys unificada que Castella". I afegeix: "El procés de desnacionalització que l'ha afectada, ha afluixat els lligams espirituals de la seva unitat. Aquesta unitat no és sentida, o ho és molt poc, per la massa de la població valenciana i mallorquina o el catalanovalencià". A més de remarcar la qüestió de la territorialitat lingüística -"A les parts occidentals i meridionals del País Valencià hi ha zones de llengua castellana" [anotació manuscrita per Rovira]-, calia un procés de nacionalització intern. Per aquest motiu concloïa: "L'exposició sumaria dels problemes territorials que enclou la Confederació ibèrica, basta per a demostrar que aquesta solució no és aplicable immediatament, ni en un termini curt. Cal abans un període de preparació política, cultural i econòmica, cultural i econòmica. Per un costat hem de treballar per l'aglevament de les nacions peninsulars que estan trencades; per l'altre costat hem de facilitar llur entesa. I mentre es fa aquest doble treball preliminar, els pobles de l'Estat espanyol han de trobar en un règim d'autonomia la manera de preparar, a través d'una espera digna, l'hora gloriosa de la plena i harmònica Confederació peninsular".

La idealitat[665] -el règim de pacte igualitari entre nacions ibèriques- s'havia d'assolir gradualment, amb independència del que resolgués el recobrament d'una Assemblea Constituent espanyola en el cas de restitució republicana. El front estatal, segons Rovira, no havia d'impedir el procés de restitució estatutari per iniciar les tres etapes de construcció nacional: "Per això creiem i sostenim que la solució, no ja millor, sinó l'única bona, seria la restauració de les institucions republicanes i autonòmiques, pel dret establertes i per la força

[665] Idealitat que Rovira mateix sintetitzà poèticament -en coincidència amb el sisè aniversari de l'afusellament del president del govern català Lluís Companys i Jover- a "La Crida al Món" (Montpeller, 16-X-1946), dins *Poemes no inclosos* ...: "Alceu, companys, els penons agitats pel fort vent de la lluita./ Alceu els cants insistents que del cor pugen dret fins als llavis./ Digueu al món que els fidels lluitadors de la gran Catalunya/ porten al pit els colors d'or i sang, vell senyal de la pàtria./ Digueu al món que al vessant llevantí de les terres ibèriques,/ un poble vol recobrar el seu dret a la llibertat magna./ I si els puixants, negligents, la requesta no acullen,/ ja no podran en els dies vinents acusar-lo d'audàcia/ quan, deixat sol, ell tot sol amb coratge el combat recomenci/ i amb esforç dur per la sang i el dolor i el valor es faci lliure".

enderrocades. Si aquest criteri prevalgués, la represa de la legalitat implicaria el restabliment simultani de la República i dels Estatuts. Cap ajornament d'aquests últims no fora possible, ni en l'aspecte legal ni en l'aspecte moral [...]"[666]. L'equilibri de Rovira a l'exili era una aposta per harmonitzar els drets nacionals i els fets polítics que els condicionaven. Així actuà a través del Consell Assessor i al si d'Esquerra Republicana cercant una via d'entesa amb la proposta autodeterminista de Carles Pi i Sunyer i el Consell Nacional Català. És a dir, sense renunciar a la relació confederal entre nacions -o neoiberisme-, calia establir una estratègia d'unitat al si del propi partit per assolir-la i impulsar una reflexió -principal tasca de Rovira i Virgili- sobre l'estatus polític que hipotèticamemt havia d'aconseguir-se a Catalunya arran de la victòria aliada sobre el nazifeixisme el maig de 1945.

De tota manera, al marge del temps historicopolític, la proposta de Rovira es basava en els fets despresos de l'aplicació de l'Estatut de 1932, cosa que des de l'exili serví per a impulsar la recuperació estatutària com a primera fase per assolir -en virtut del lliure pacte de decisió- una realitat confederativa. Rovira, amb tot, com ell mateix reconeixia, entenia que no era una fet mecànic l'aplicació autonomista i l'accés a l'autodeterminació confederativa. Per aquesta raó, des de l'exili, semblava que tornava a cobrar vigència la tasca de nacionalització cultural del teixit social del país que ell mateix havia subratllat a *La Nacionalització de Catalunya* i també amb la vinculació amb la Unió Catalanista, car el pas de l'estadi federatiu al confederatiu es donava en funció del grau de consciència política -el principi de voluntat política després de *Nacionalisme i Federalisme*- dels connacionals (d'on el reiterat concepte de 'català nacional'). I per Rovira era difícil d'assolir aquest grau de vindicació política si a la base no s'havia produït la construcció d'una nació cultural. Bona mostra d'això darrer és la seva recerca *Descripció de Catalunya.*(I) *La terra catalana* (1944)[667], on destacava una

---

[666] *Les eventualitats*, "La Humanitat", 1-IV-1948.

[667] El treball duia com a subtítol: *Els factors de la col·lectivitat catalana: la terra, la raça, la història, l'economia, l'estructura social, la llengua, l'ànima.* Dec el coneixement del text a Teresa Rovira. El sumari del treball era: "Cap[ítol] primer: Figura de Catalunya. I. L'angle nordest de la península ibèrica; II. El triangle català; III Geometria i geografia; IV. La figura i el destí; V. Avantatges i desavantatges de la posició geogràfica de Catalunya; VI. Dues magnífiques perspectives: el canal de les dues mars i el ferrocarril eurafricà. Cap[ítol] II: La Catalunya major. I. Catalunya històrica i Catalunya lingüística; II. Les terres de llengua catalana; III. El cas de la Catalunya aragonesa; IV. El cas de la Catalunya francesa; V. El cas de la Catalunya italiana; VI. Llaç de germanor, no pas jou d'imperi; VII. La Vall d'Aran, comarca gascona de Catalunya; VIII. El criteri català en les qüestions territorials.Cap[ítol] III: El doble signe català: muntanya i mar. I. Predomini muntanyà i marítim; II. Els Pirineus, plasmadors de la terra catalana; III La muralla pirinenca: els seus marlets i els seus portells; IV. "Aquelles muntanyes que tan altes són"; V. La bifurcació dels Pirineus orientals; VI. Un esquema orogràfic; VII. Els catalans i les muntanyes; VIII. Escassetat de planes; IX. Els rius; X. La mar i Catalunya; XI. La riba de la mar; XII. El clima.Cap [ítol] IV: El paisatge de Catalunya. I. Elements del paisatge; II. El cel; III. La llum; IV. El relleu i el tapís; V. Els conreus com a creadors de paisatges; VI. El paisatge i l'home".

Val a dir, tanmateix, que la matriu originària d'aquest projecte era la *Història de les Antigues Institucions Catalanes* [llibre I][1942] [Ms. 4029], on, a més de recollir aquests factors, incloïa un capítol dedicat a "la llengua": a) els parlars pre-romans, b) el llatí a Catalunya, c) la formació de la llengua catalana i d) el valor de la llengua.

relació entre nació històrica i comunitat lingüística[668] i, sobretot, insistia en el nexe entre marc territorial i voluntat de pertànyer-hi. Sobre aquest darrer aspecte exposa, un cop més, la concepció electiva, liberal de nació adscrita a la lliure de determinació i/o a la voluntat de pertinença:

"[...] la delimitació geogràfica de Catalunya presenta, per a avui i per a demà, múltiples problemes. Però aquests problemes no arribaran mai a ésser conflictes, si això ha de dependre dels catalans. I és que els catalans tenen una noció liberal i democràtica del principi de les nacionalitats. Professen sincerament la doctrina del dret dels pobles a disposar d'ells mateixos i acepten l'aplicació d'aquesta doctrina als punts litigiosos o dubtosos que avui o demà puguin afectar a Catalunya. En cap qüestió territorial, ja ho hem dit, no mostren tendències an[n]exionistes o imperialistes. Si un dia les qüestions territorials que hem exposat, o algunes d'aquestes es plantegessin en el camp polític per efecte d'esdeveniments ibèrics o europeus o mundials, els catalans no demanarien altra solució que la derivada del lliure consentiment dels habitants afectats, i en últim cas s'avindrien lleialment a un arbitratge autoritzat i imparcial. Mai no donarien al plet, en allò que d'ells depengués, el caràcter d'aspror i de rancúnia que en molts indrets d'Europa han revestit i revesteixen els plets d'aquesta naturalesa. Considerem els catalans que és inadmissible democràticament, aquella concepció del principi de les nacionalitats naturals en virtut de la qual un Estat pot dir al poble d'un país, d'una regió, d'una comarca o d'un municipi: 'Em pertanys, perquè ets de la meva nacionalitat. T'annexiono al meu territori'. Quan els habitants no s'hi avenen, l'an-[n]exió és una depredació i un abús de força. Aquesta és també la tesi que Rénan i Fustel de Coulanges sostenien contra Mommsen aleshores que el gran historiador germànic, amb motiu de la guerra francoprussiana de l'any 1870, afirmava que Alsàcia i la part reivindicada de Lorena pertanyen a Alemanya perquè són països alemanys. El principi nacional ha de considerar-se des d'un altre punt de mira, i la seva fórmula ha de guiar-se així: un país, una regió, una comarca o un municipi que es trobin fora de l'Estat de la seva nacionalitat, hi han d'ésser units o reunits, si tal és la voluntat comuna i si això és factible geogràficament. Per extensa que Catalunya pogués ésser, no seria verament per als catalans la Catalunya major, si la seva unitat es basés en la força coactiva. L'autèntica grandesa de les nacions no radica en l'extensió

[668] Aquesta adscripció nacional a partir de criteris lingüístics era reflectida a l'apartat "Catalunya històrica i Catalunya lingüística": "El triangle geogràfic que havem descrit ["l'angle nordest de la península ibèrica"] és certament el de Catalunya. Però de Catalunya en sentit estricte. Aquesta és la Catalunya dels límits oficials i administratius, la del vell Principat, la de les quatre províncies modernes creades per reial decret l'any 1833 -Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona-, la de la Mancomunitat constituïda l'any 1914 i dissolta el 1925, la de la Generalitat nascuda l'any 1931 i caiguda tràgicament l'any 1939. La seva extensió passa de 32.000 Kmq., el nombre dels seus habitants passa de tres milions. Però hi ha sentit ampli del mot Catalunya: el de la Catalunya major: la Catalunya que abraça totes les terres on el llenguatge català és parlat. La Catalunya estricta és la Catalunya de la història. La Catalunya major és la Catalunya de la llengua".

de llur territori, ni en la puixança material; radica en l'alt esperit que les inspira i en l'obra de civilització que porten a cap. Els catalans més s'estimarien una Catalunya petita, ni oprimida ni opressora, culta, lliure i rica pel propi treball, que no pas una Catalunya gran formada i sostinguda per la coacció i la violència. Quina és la terra de Catalunya? És la terra dels qui, parlant la llengua catalana, són i volen ésser catalans".

De nou, cultura-política nacional era un binomi indestriable. Per aquest motiu, des de l'exili, Rovira plantejava un "retorn" als orígens nacionalitzadors[669]. O "[...] una germanor ibèrica, lligam espiritual molt més fort i molt més sà que la imposada comunitat estatal"[670]. Però aquesta argumentació tenia unes bases històriques i jurídiques, que establí en l'escrit inèdit, "L'Estat Català. Estudi de Dret Públic"[671].

0.1.5.4. "L'Estat Català. Estudi de Dret Públic" (1947).

"Es fet principalment, per a posar de relleu el fonament jurídic i el procés històric de les nostres reivindicacions nacionals. En escriure'l, pensava tant com en el nostre públic interior i d'exiliats, en el públic internacional. Em sembla que seria útil de fer-ne una edició a a part, i traduir-lo". [Lletra de Rovira a Joan Casanellas, 9-IX-1947].

L'objectiu d'aquest treball[672] era la divulgació de la configuració històrica i institucional del fet nacional català. Però també significava una investigació que es produïa en el context de reflexions polítiques que tractaven sobre les característiques estructurals,

---

[669] És el que Rovira exposa en commemorar episodis històrics com la proclamació de la República Catalana el 14 d'abril de 1931. Davant les actituds crítiques perquè Macià reconegués finalment la fórmula de la Generalitat, Rovira exposa que "una bona política catalana ha de tendir, en els nostres dies, a restablir l'equilibri entre les aspiracions i les forces, entre el voler i el poder. Per voler més, s'ha de poder més. I el poder el dona, en primer lloc, una consciència nacional robusta. Voler sense poder, no és senyal de major patriotisme, sinó de menor sentit de responsabilitat. El millor patriota no és aquell que augmenta les pretensions, sinó aquell que augmenta les possibilitats de la Pàtria. Macià va fer, l'any 1931, tot el que podia, i encara més. La seva acceptació dolorosa de la Generalitat inicial va salvar Catalunya i la República de greus perills i va deixar obert el camí de les possibilitats futures [...]. Que Catalunya sigui plenament catalana, i serà República. La llibertat és als cors abans d'ésser a les lleis". Cf.: *El 14 d'abril català. Comentari Històric*, "La Humanitat", 40, 14-IV-1946. En una projecció quant als fets del 19 de juliol de 1936, Rovira refecteix una perspectiva semblant quant a la vinculació/identificació entre "esperit republicà" i "esperit nacional": *El 19 de juliol barceloní. Comentari històric*, "La Humanitat", 48-49, 19-VII-1946.

[670] Lletra a Alexandre Deulofeu, 8-XI-1944.

[671] Els debats sobre l'estructura política peninsular i catalana eren freqüents a l'exili. Així, Rovira és preguntat sobre aquesta qüestió des del Consell Directiu de la Comunitat Catalana de Mèxic a fi de "conèixer el pensament polític dels compatriotes més representatius de les diverses tendències de la política nacional catalana que viuen exiliats als països d'Europa". Pel que feia a l'apartat d'"El règim futur de Catalunya i la nova estructura peninsular" hom consultà les persones següents: Rovira i Virgili, Batista i Roca, Josep Carner, Claudi Ametlla, Amadeu Hurtado, Progrés Alfarache, Josep Xirau. Cf.: *Una enquesta entre els compatriotes exiliats a França*, "El Poble Català", 34 (Mèxic, agost-setembre, 1946).

[672] Aquesta recerca no serà mai publicada. Un any després de la redacció Rovira aclaria a Tarradellas des de Perpinyà (17-VIII-1948): "Espero les noticies de l'amic Roig [i Querol?] sobre el meu treball *L'Estat Català*, que obtingué el premi Lluhí"[AMTM]. Una síntesi de l'estudi destacant la vinculació entre 'esperit liberal'-'esperit català'-cultura-política-jurisdicció, a *En el centenari de Rovira i Virgili ."L'Estat català"/* A. BLADÉ I DESUMVILA, "Avui", 29-XII-1982.

econòmiques i socials del Principat en temps normals, "no de la Catalunya deformada del darrer decenni"[673] i d"El poble nacionalitari a Espanya"[674]. Era així, perquè cal tenir present que aquestes reflexions polítiques que hem anat comentant anaven adreçades no tan sols a l'exili polític sinó a la resta de nuclis catalans. En efecte, en una carta a Ventura Gassol, Rovira comenta: "L'Estat Català... 'estava escrit' de cara al públic estranger a fi de fer conèixer els fonaments i el descabdellament de les reivindicacions. Fóra per mi un goig que vós la traduïssiu al francès [finalment, no va ser així]. Alguns dels seus capítols són dedicats al federalisme i hi faig al·lusions al règim suís [Ventura Gassol era aleshores a Suïssa] [...]"[675].

Rovira va plantejar aquesta reflexió per a legitimar la reivindicació de l'Estat Català al llarg de la història. Però es tracta, sobretot d'una síntesi de la pròpia ideologia nacional. És a dir, Rovira establia una sistematització entre la doctrina del del federalisme nacional i els fets juridicopolítics que el catalanisme contemporani va establir per a explicitar el règim de sobirania del Principat. Volia, per tant, remarcar que després de l'ocupació borbònica del 1714 la legitimitat del l'Estat Català no era qüestionada: "del problema que plantejà internacionalment el Principat amb obstinat heroisme el primer Borbó d'Espanya, els anglesos d'aquell temps van dir-ne "el cas dels catalans". Era i és, essencialment, el cas d'un poble liberal que vol ésser lliure, d'un poble democràtic que vol ésser lliure, d'un poble democràtic que vol governar-se ell mateix, d'un poble nacional que vol encarnar el seu esperit en la forma material d'un Estat que sigui instrument i garantia de la llibertat pròpia". Amb aquest plantejament genèric "l'objecte del present treball és mostrar, de primer, el procés històric de l'antic Estat català, i després l'esforç constant dels catalans, a partir de la renaixença patriòtica del segle XIX, per recobrar l'Estat perdut [...]. Estudiarem a fons, sobretot l'aspecte

---

[673] *Caracteristiques de Catalunya!* A. ROVIRA i VIRGILI, 196-197, "Catalunya", març-abril, 1947, pp. 7-12.

[674] La perspectiva política d'aquesta anàlisi venia condicionada perquè un any abans Rovira es manifestava en contra del restabliment de la monquia borbònica a Espanya, perquè "el republicanisme català ha trobat en el federalisme la fórmula que aplega avui l'afany de llibertat humana i l'afany de llibertat catalana. Volem República a Espanya i República a Catalunya". El nostre amor a la Generalitat vé, no solament del prestigi històric de la nostra antiga institució nacional, sinó també del fet que, per a nosaltres, la Generalitat [...], té en principi el sentit i el valor de la República catalana, que aspirem a integrar dintre d'una República hispànica de nacions lliures", *Els espectres* ("La Humanitat, 36, 15-II-1946).

L'anàlisi en profunditat del fet nacional a "Le Problème nationalitaire en Espagne" *a Antoni Rovira i Virgili i la qüestió nacional. Textos polítics 1913-1947*, pp. 95-105. Aquesta reflexió es concebia des de l'aplicació del liberalisme polític als drets de les nacions peninsulars: "*Le mouvement national et le mouvement libéral sont apparus comme dérivés du même principe. S'il y a des droits pour les hommes, il y a des droits pour les peuples, et ces derniers droits ne sont qu'une forme des premiers*". La perspectiva de solució al fet nacional peninsular s'establia, doncs, a partir de l'acceptació dels drets polítics en un marc federal concretat per les nacions catalana, gallega i basca.

[675] També li explicava que miraria de publicar la *Terra Catalana* de la qual he publicat a Quaderns de Perpinyà (La figura de Catalunya, [gener de 1945]) i la Nostra Revista (*El paisatge de Catalunya*, *El doble signe català*, *Mar i Muntanya* [15-III-1946 i 15-VIII-1948]). Lletra de Rovira i Virgili a Ventura Gassol (Perpinyà, 1-I-1949) [Fons Ventura Gassol. ANC].

constitucional del "cas dels catalans" a través de les fórmules jurídiques proposades, assajades o implantades en els darrers temps"[676]. La recerca, per tant, no era estrictament teorètica sinó que cercava d'establir reglamentacions concretes que al llarg de la història havien concretat una forma d'institució nacional catalana davant el qüestionament que es feia de la sobirania nacional[677]. El marc ideològic consistia a fixar la sobirania amb la independència, fórmules federatives o confederatives: "L'ànima d'una nació tendeix vitalment a encarnar-se en el cos d'un Estat. L'ànima catalana, avui com ahir, demana l'Estat català. L'autonomia moral de Catalunya, plenament recobrada al llarg d'un segle de renaixença, reclama i exigeix l'autonomia política. I ací emprem el mot autonomia en el seu ampli sentit etimològic, igualment compatible amb la sobirania independent i amb les fórmules federals i confederals"[678]. La finalitat de la investigació era reflectir "un procés històric, una realitat política, un problema jurídic" per a examinar "el cas dels catalans" com a qüestió "del daler de llibertat en els homes i en els pobles"[679]. L'argumentació rovirìana era la pròpia del catalanisme republicà en destacar la identitat entre 'riquesa-llibertat-igualtat' i estructura social, que legitimaria la sobirania política regida no pas per principis economicistes sinó d'idealitat: "a la riquesa apelgada treballant hi ha afegit una altra riquesa encara més valuosa i més duradora, la de la cultura, de la qual la llengua vernacla ha estat i serà la més alta expressió. I per damunt d'aquestes dues riqueses, hi ha posat la riquesa màxima; el daler de llibertat. Si la riquesa de Catalunya és mitjana, és també amitjanada. Volem dir repartida

---

[676] *L'Estat Català. Estudi de Dret Públic*, pp. 1-2.

[677] _____, p. 3.

[678] _____, p.4.

[679] _____, p.4. L'estudi de Rovira es dividia en els aparata següents: I) *Antecedents històrics*: 1.1)"La terra i els homes": a) Quadre geogràfic; b) Barcelona i Catalunya; riquesa, llibertat, igualtat; d) Les Catalunyes (pp. 5-16); 1.2) "L'origen de les quatre espanyes": a) La falsa unitat de l'Estat visigod; b) El regne catalano-septimànic; c) No a la Ibèria una, sinó la Ibèria quàdruple; d) Els sarraïns i el fraccionament ibèric (pp. 17-30); 1.3) "La formació de l'antic Estat Català": a) La composició ètnica en temps de la Reconquesta; b) La Catalunya comtal; c) El comtat i la Marca; procés de la Marca Hispànica; d) L'atracció dels Pirineus i la crida del mar (pp. 31-58); 1.4) "La Unió Catalano-Aragonesa": a) Motius de l'enllaç; b) Caràcter de la unió: Estats diversos sota un sol monarca; c) El comte-rei dins la Unió; d) Preponderància de Catalunya; e) El nom d'Aragó; f) L'expansió hispànica de la Unió sota Jaume I: Mallorca i València; g) La *repartició del dominis: dos grups d'Estats i dos reis (pp. 59-79); 1.5) "La Catalunya Imperial": a) L'imperi* mediterrani de Catalunya; b) El règim de València i Mallorca; c) El règim de l'Imperi català; els tres grans òrgans de l'antic Estat català: el Comte-rei, Les Corts i la Diputació del General (pp. 80-99); 1.6) "La Decadència sota les dinasties forasteres": a) De nació a província; b) La fi de l'Estat Català (pp.100-106);

II) *Programes i projectes constitucionals en l'època contemporània. Cap al nou Estat Català*: a) Sota el vent de la renaixença: l'aspecte polític; b) El règim representatiu i el parlamentari; c) Les Corts catalanes: unicameralisme i pluricameralisme; d) El poder executiu; e) El poder judicial (pp.107-140); III) *L'organització i les facultats de la Catalunya Autònoma*: a) 3.1)"Un assaig de Govern català": La Mancomunitat de Catalunya (1914-1924) (pp.1-6); 3.2)) De la dictadura a la República (pp. 7-9); 3.3) "L'Estatut de Catalunya" a) Del projecte a la llei; b) Les institucions autonòmiques; c) Les facultats de la Catalunya autònoma (pp.10-26); 3.4) "L'Estatut català i el federalisme": a) El concepte de federalisme; b) El federalisme pimargallià comparat amb l'Estatut de 1932; c) El contingut autonòmic i l'estructura federativa; d) Règim estatutari o federalisme general? (pp.27-61); 3.5) "Els fonaments espirituals de l'Estat Català": a) L'ànima catalana; b) L'esperit demo-liberal; c) L'esperit nacional; d) L'esperit universal; (pp. 62-70).

sense grans desnivells [...]. Així Catalunya està preparada alhora per al règim de la lllibertat del poble i per al règim de la igualtat dels homes. Llibertat política i igualtat social són per als catalans les dues cares d'una mateixa medalla encunyada per l'esperit de justícia. Catalunya vol ésser un poble lliure constituït per homes iguals. Doble democràcia social i política [...]. I ha d'esser una fórmula política d'Estat l'instrument de l'ascensió catalana. El dret a l'Estat propi el té Catalunya, no sols per un heretatge del seu passat nacional, ans encara per una exigència vital i permanent"[680]. El marc jurídic partia, segons Rovira, de dues constants clàssiques en el seu ideari nacional: a) fixar territorialment l'abast de Catalunya i b) establir la plurinacionalitat peninsular. Pel que fa al primer aspecte, el fet objectivable que traça el territori és la cultura i la història i, més específicament, la llengua. En aquest sentit, en comptes de parlar d'heterogeneïtat com s'esdevé a Espanya, el factor cultural cohesionaria un àmbit nacional català: "La pluralitat catalana no té els mateixos caràcters que té la pluralitat hispànica. Representa una diversitat geogràfica i històrica, però no pas ètnica ni lingüística. La raça [=cultura] i la llengua, que diversifiquen les Espanyes com la geografia i la història, no diversifiquen les Catalunyes; al contrari, les unifiquen. Les Catalunyes fan una Catalunya. Les Espanyes no fan una Espanya. Les quatre Espanyes -Castella, Catalunya, Portugal i Esucadi- són quatre nacions. Les tres Catalunyes -Principat, València i les Illes- són tres regions d'una sola nació"[681]. Però aquesta nació cultural no es deu a cap concepció assimilacionista d'un territori vers un altre. Es tracta de la conseqüència de l'aplicació de la tesi liberal de consentiment d'adscripció política a partir de la base lingüística: "No hi ha cap imperialisme, ni cap irredentisme en el sentit ampli del nom Catalunya. No hi ha més que l'afirmació d'una unitat lingüística, i per tant d'una unitat cultural i espiritual. La terra de les nacions pertany als homes que l'habiten. La terra del futur Estat català ha d'ésser la dels qui, parlant espontàniament la llengua catalana, són catalans i ho volen ésser políticament. Tesi nacional, ben cert. I també tesi liberal i democràtica [...]. Creiem, doncs, que cal continuar i intensificar la represa del nom Catalunya en el seu ampli sentit. Si la llengua de tots aquests països [Catalunya continental i insular] és la catalana, com avui reconeix, és lícit i lògic d'aplicar a llur territori el nom de Catalunya i el de catalans als qui l'habiten"[682]. La nació, doncs, no és un òrgan que s'"autolegitima" cíclicament, al marge del plebiscit, sinó que és en funció del lliure acord del connacionals [subjectes històrics].

Pel que fa al segon fet estructural, que remet a establir la quadrinacionalitat peninsular (base històrica del federalisme nacional), Rovira parteix del qüestionament de la unitat

680 _____, pp. 10-11.

681 _____, p. 12.

682 _____, pp. 14 i 15.

territorial d'ençà dels visigots[683]. En l'apartat "No a la Ibèria una, sinó la Ibèria quàdruple", planteja que "el període de la dominació visigoda no és el de la formació de la unitat real ibèrica, sinó els dels prolegòmens de la formació dels diversos grups nacionals de la

[683] La tesi de la realitat plurinacional ibèrica va ser contestada reiteradament per la intel·lectualitat liberal espanyola. Un exemple demostratiu (la polèmica més significativa que he localitzat arran de les reflexions de Rovira i Virgili) d'aquesta rèplica es va esdevenir amb la publicació d'un article pòstum de Rovira: *El problema de las nacionalidades hispánicas* ("Revista Trimestral. Cuadernos del Congreso por la Libertad de la Cultura", juny-agost 1953, pp. 42-47). Aquesta revista definia Rovira com "*uno de los más brillantes y puros escritores en catalán*"). La hipòtesi de Rovira que s'hi desenvolupava no era nova. Es tractava de sintentitzar el que definia com a falla estructural organitzativa de l'estat espanyol. Una mancança que era a la base del no reconeixement de les quatre nacions peninsulars. Però, a més, Rovira aportava la via de la lliure voluntat política, no tan sols per a resoldre aquesta manca de reconeixement polític sinó que, en els casos basc (en relació a Navarra) i català (en relació a València i les Illes), el polític remarcava la necessitat de la federació regional basada en l'articulació política en línia proporcional a la concreció d'una consciència nacional de pertinença comuna. Per tant, la tesi de Rovira remetia de nou a la vinculació entre llibertat individual i llibertat col·lectiva: "*El movimiento nacional y el movimiento liberal aparecieron como derivados del mismo principio. Si existen derechos para los hombres también existen derechos para los pueblos, no siendo estos últimos otra cosa que una forma de los primeros. El verdadero sujeto de las libertades humanas es siempre el individuo; la libertad de la lengua, por ejemplo es una libertad -la más elemental y a la par la más espiritual- de los individuos que la hablan*", p.42.

La contestació de l'intel·lectual liberal Salvador de Madariaga establia un recobrament del principi descentralitzador, però alhora qüestionador dels fets nacionals exposat per Rovira: "*No creo en las cuatro nacionalidades. Creo que la unidad del pueblo español cala mucho más hondo que su variedad. Creo que su variedad es verdaderamente maravillosa, per en el seno de una unidad psicológica todavía más impresionante* [...]. *Seguro estoy de que el particularismo portugués y el catalán llevan en la Historia tanta responsabilidad por las desgracias de España como cualquiera de las demás causas que se suelen enumerar; y de que, si Cataluña y Portugal hubieran orientado sus esfuerzos hacia una coordinación creadora con los demás pueblos españoles, la Historia de España hubiera sido mucho más estable* [....]. *Pero estas autonomías son indispensables si España ha de volver a ocupar en el mundo el lugar que le corresponde. Y no sólo las de Cataluña y Vasconia* [...]. *Para que España renazca de verdad, es menester una honda descentralización, a fin de cada reino recobre la dirección de sus asuntos, para dar libre curso al espíritu creador de pueblos tan diversos y tan originales. Esta descentralización es necesaria. Para que sea posible, es menester que el espectro del separatismo no vuelva a surgir en la imaginación de los españoles. A los vascos y a los catalanes toca huyentarlo para siempre de la Península*", p. 48 *Las autonomías en España* a "Revista Trimestral..., pp.48-51(la citació a la pàg., 48). Madariaga mateix insiteix en les crítiques a les tesis de l'article de Rovira pel que suposaven de "*transfigurar la realidad*" a Salvador de MADARIAGA: *Memorias de un Federalista*, Editorial Sudamericana, Buenos Aires, 1967, p. 117 (i en general tot el capítol d'aquestes memòries: *Polémica con Rovira i Virgili*, que no és altra cosa que la reproducció de l'article de Madariaga citat, pp. 117-126).

La resposta a les tesis de Madariaga, favorables, en canvi, a les nacions peninsulars i contràries a la descentralització per a les nacions sense estat, proposada també per Madariaga, a *Consell Nacional Català. Documents*: *Salvador de Madariaga y el Problema de las Nacionalidades Ibéricas* [Salvador ARMENDARES/ Miquel FERRER], Mèxic, 31-X-1953: "*Es tarde ya para las descentralizaciones y autonomías de tipo regional español que propone el señor Madariaga. Esta obra ha sido iniciada por la Segunda República Española y a los bárbaros de la España imperial, una e indivisible, y que también hablan contantemente de la "unidad de destino", se les antojó que era separatismo. Ha quedado, pues, conclusa la época del regionalismo español y se aproxima la de las naciones periféricas. Después de la experiencia reciente, ni a catalanes, ni a vascos ni a gallegos nos toca ahuyentar nada, excepto los bárbaros*". [Aquesta resposta, com a exemple del ressò del debat Rovira-Madariaga, es reproduïda, traduïda al català, a "Estat Català. Butlletí interior del Partit d'Estat Català", 2, juny del 1955. Aquest butlletí entenia que aquesta contesta era "inspirada en el més ferm sentiment catalanista"].

Cal dir que l'article de Rovira també va ser difòs, en traducció catalana ("El Problema de les Nacionalitats Ibèriques") a través del butlletí "Estat Català...", núm 4, 9 i 11 (agost, 1955-març 1956). L'acceptació de l'article de Rovira per part de l'òrgan independentista "sobre aquest problema cabdal de la vida política de la Península Ibèrica", donava una "visió minimitzada de la veritable aspiració del poble català". La reproducció de l'article rovirià anà acompanyada de les adhesions que rebé aquest butlletí d'intel·lectuals espanyols, com fou el cas d'Eduardo Ortega y Gasset, del tot favorables al dret de la lliure determinació de les nacions ibèriques i a l'organització confederal [Vegeu el text en suport a les tesis rovirianes d'Eduardo ORTEGA Y GASSET: *La España poliforme. Las Españas*, "Estat Català...", 8, desembre de 1955, pp. 2-4. Segons Ortega l'article de Rovira "*contiene una visión exacta, amplia y cordial de la angustiosa cuestión*"].

península. Aleshores comencen a formar-se, per una evolució relativament lenta, els idiomes peninsulars sortits del llatí. I cada un d'aquests idiomes neo-llatins és el senyal d'un nou poble que el terrer i la raça van encunyant a través de la història. Les fronteres d'aquests pobles -fronteres una mica fluctuants- no són clivelles d'un anterior aglevat peninsular, sinó fites d'unitats de llarga gestació [...] sota la unitat aparent del regne visigod s'inicia l'estructura quadrinacional de la península, amb els tres idiomes neollatins -oriental, central i occidental- i el basc, llenguatge primitiu, que subsisteix en l'angle de la costa cantàbrica. Els grups prefigurats, damunt per damunt, per les divisions administratives de l'època romana, ara prenen una base concreta, ensems territorial i espiritual: la parla popular. Les parles neollatines s'faiçonen durant els segles Vè, Viè i Viiè, que són precisament, a la península ibèrica, els de la denominació visigoda; en el segle Viiiè ja tenen fesomia pròpia i diferenciada, en el segle ixè es revelen en alguns documents. Allò que es prepara en veritat durant el període visigòtic és, no la Ibèria una, sinó la Ibèria quàdruple. Tal és l'origen històric de les quatre Ibèries [...]"[684]. Aquesta concepció dinàmica, segons Rovira, aprofundeix el procés de ruptura de les potencials nacionalitats amb la invasió sarraïna, que accentuà "la diversitat quadrinacional" i, doncs, pot trobar un símil amb el "regionalimse, comarcalisme, i no nacionalisme". D'aquest procés de "diversificació de pobles" no es desprèn un origen nacional català: "allò que en aquell temps s'exterioritza en els comtats no és la incipient nació catalana que té en la comunitat de llengua el seu primeren senyal revelador", sinó, "la multiplicitat de les antigues tribus instal·lades en les respectives comarques. Allò que el comtat representa aleshores no és l'esperit nacional de l'esdevenidor pròxim: és esperit tribal i comarcal del passat llunyà. I si més endavant la nació surt a flor de terra i pren l'estructura política d'un Estat, ho deu sobretot a la llengua, a la clara i forta llengua que va engendrar, va infantar, va nodrir i va engrandir Catalunya". La configuració política medieval reflectia, com a conseqüència dels processos de formació nacionalitària una "pluralitat d'Estats nacionals, amb fronteres vacil·lants i discutibles durant els primers anys d'existència"[685].

La base argumentativa de Rovira evolucionarà, doncs, a l'explicació de l'evolució i crisis internes d'un d'aquests Estats, el català. La conformació nacional prové, segons Rovira dels "habitants de les comarques lliures, els refugiats del Baix Llenguadoc i les forces de l'Estat franc", però "no de la península ibèrica [...]. La Reconquesta peninsular va iniciar-se, *no com una restauració de la unitat peninsular que se suposa trencada pels sarraïns, sinó com* una rebrotada de la diversitat prehistòrica"[686]. En efecte, l'impuls de recuperació dels territoris

---

[684] _____, pp. 24 i 25.

[685] _____, pp. 25-30.

[686] _____, pp. 32 i 33.

als sarraïns ens dugué als francs; per aquest motiu, Rovira assenyalà que "Catalunya és filla de Carlemany"[687]. Una formació de Catalunya, que geogràficament mirava més a la muntanya que al mar[688] i que al llarg de tota l'Alta Edat Mitjana tingué punts decisoris d'organització territorial. Una d'aquestes institucions va ser, per Rovira, la Marca Hispànica o de Tolosa, que configura un territori estès "entre el Roine i l'Ebre"[689]. La Marca, doncs, era un ens cohesionador que diferenciava exterior i interior (comtats) i que actuava com a "força unificadora" que "actua damunt els comtats". Era un exemple de "força insistent, creixent i formidable: la força nacional. Per a constituir l'Estat nacional català [expansió meridional] calia trencar la Marca gran de la qual era part la Catalunya trossejada en comtats múltiples, i afegir aquests comtats, aquests trossos, en un sol cos"[690]. El fil que seguia Rovira per a l'explicació històrica, com es veu, no era altre que la configuració de la consciència nacional. Rovira mostra com a través de la història no tan sols es configura una comunitat, sinó que l'argument últim és la concreció de la comunitat *nacional*. I aquesta característica no és aparent en el procés de divisió dels comtats catalans: "El homes d'aquella època [s. IXè] no tenien encara la consciència de la unitat nacional, ni quan aplegaven les terres, ni quan les trossejaven"[691]. Però sí que en aquest procés de repartiment territorial per Guifré I[692], es configurà una evolució entre la construcció de la unitat i la de la independència, amb el comtat de Barcelona com a nucli aglutinador[693]. Rovira assumeix, la clàssica interpretació d'un procés cap a la indepedència, fruit de la crisi interna de la monarquia franca, que comportà una defensa del propi territori[694]. L'evolució de la separació dels francs posà les

---

[687] _____, p. 34.

[688] _____, p.36.

[689] Cf: *Història de les antigues...* II part) "La naixença de l'Estat Català Llibre 2n: "La catalunya carolíngia". Capítol 4rt a) La Marca Hispànica; b) Marca de Tolosa; c) La Marca Hispànica, pròpiament dita; d) Importància de la creació de la Marca Hispànica; e) La composició ètnica de la Marca; f) El sentit del mot Espanya (pp. 30-91) [Ms. 4029.BC]. Pel que fa a les relacions entre el Principat i Occitània: II part) Capítol 8è: "Catalunya i Occitània". A) Les línies d'acció de l'expansió catalana; b) Les relacions catalano-occitana; c) Influència sobre l'organització; d) Similitut de les institucions.

[690] _____, pp. 43 i ss.

[691] _____, p. 50.

[692] Cf: *Història de les antigues...* II) part. Llibre 3er: "La Catalunya Independent" (s. XI-XIII). Capítol I) a) Les dinasties comtals catalanes; b) Guifré I, fundador del casal de Barcelona; c) Les conquestes de Guifré I; d) Acumulació de comtats per Guifré I; e) Divisió dels comtats després de la mort de Guifré I. D'altra banda, no és cap casualitat que Rovira en dediqués una monografia a la tasca articuladora de la Marca Histpànica o de Tolosa: *Guifré I*, Editorial Barcino, Barcelona, 1926, pp. 5-10.

[693] Cf: *Història de les antigues...* I) Part. Capítol III) "La unitat de Catalunya". D) Supremacia del comtat de Barcelona.

[694] Cf: *Història de les antigues...* Llibre 3er. Capítol II "La independència de Catalunya". A) Un punt llargament debatut; b) Versions llegendàries; c) La versió de Pròsper de Bofarull; d) La tesi de Rubió i Ors; e) L'opinió de Balari [Jubany]; f) La independència fou assolida en el temps de Borrell II?; g) La gradual independència del fet.

bases "en acabar-se l'època comtal, per la unió d'Aragó i Catalunya a la mitjania del segle XIIè," d'un "Estat fort". Segons Rovira aquesta era una primera fita de formació nacional i institucional que s'estenia "dels Pirineus a l'Ebre; el poble català és un poble jove, amb una llengua pròpia, una força en creixença i una vasta ambició"[695]. Els segle XII serà el moment en què Catalunya evoluciona de la muntanya a la mar, fet congriat amb Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer IV, el dos comtes representants de la unió catalanoprovençal i catalanoaragonesa: "En unir-se a Aragó, terra interior, Catalunya ja ha escoltat la crida al mar, ja ha emprès l'orientació marítima. No deixa, però, d'esguardar els Pirineus. Reparteix els seus esguards de noble ambició entre el mar i la muntanya"[696]. Per a Rovira es tractava d'una unió entre Catalunya i Aragó, i no d'un règim confederatiu. Era una "corona dual" (regne d'Aragó i Comtat de Catalunya) que reunia dos Estats independents: dos Estats "independents, juxtaposats, damunt els quals exerceix el seu poder una sola testa coronada"[697]. Amb tot, segons Rovira, aquesta unió no va llevar a Catalunya la "preponderància" geoestratègica, car "aquesta posseïa una major puixança, una major riquesa, una millor riquesa, una millor situació geogràfica, una superior cultura, un més ample ideal, unes més vastes possibilitats d'esdevenidor"[698]. Aquest fet no ha de dur, tanmateix, a menystenir aquesta orientació dominant malgrat que el nom fos el d'"Aragó".[699] L'orientació es mantingué sota l'expansió cap al sud de Jaume I, que "va determinar l'àrea de la llengua catalana i, per tant, de la nació catalana. La Catalunya nacional, per obra de Jaume I, va sortir dels límits estrets del Principat i va integrar al seu territori les Illes i la major part del regne de València. Catalunya es va fer així més marinera i més mediterrània encara i va esdevenir la nació oriental de la península ibèrica, amb una costa extensa i uns ports excel·lents, la primera potència peninsular, destinada a ésser aviat la major potència de la Mediterrània. L'expansió de la Unió catalano-aragonesa cap al sud va resultar particularment favorable a Catalunya. Les tres quartes parts del territori conquerit van ésser catalanes per la llengua"[700]. Ara, Jaume I "no va fer la unitat política [de la Corona d'Aragó] [...]. Si els catalans del segle XIII haguessin pogut veure les

---

695 _____, pp. 52-53.

696 _____, p. 58.

697 _____, p. 62. Val a dir que aquesta interpretació era una síntesi de l'elaboració més extensa que Rovira va exposar al capítol primer ("L'organització política i administrativa") de la tercera part "Les institucions reials [XII-XIV]) del llibre primer de la *Història de les antigues...*, amb els següents apartats: a) La Unió catalano-aragonesa; b) Judicis sobre la Unió; c) Caràcter de la Unió; d) El comte-rei i e) El nom d'Aragó [Ms.4029. BC].

698 _____, p. 67.

699 _____, p.70 I Rovira afegia: "lliçó moderna d'aquest fet: que Catalunya s'ha de dir sempre Catalunya, que els catalans ens hem de dir sempre catalans. Les unions polítiques que hi pugui haver no han d'esborrar ni emboiraran mai el nostre nom de nació", p. 72.

700 _____, pp. 74-75.

coses com els d'alguns segles després, haurien creat la vera confederació catalana, amb tres Estats autònoms -el Principat, el País Valencià i les Illes- amb un Parlament confederal [...]. No solament Jaume I no va fer la unitat política de la Catalunya gran, sinó que amb el seu testament, va trencar-se la unitat monàrquica. Va repartir, en efecte, els seus dominis entre els seus fills, com Guifré I a les darreries del segle IXè"[701]. Aquestes bases articulades d'una nació política van donar lloc a la Diputació del General, institució representativa del l'Estat Català medieval: "la Diputació del General de Catalunya esdevingué la institució política cabdal del nostre poble [...]. Les atribucions de la Diputació s'anaren estenent i precisant dins el segle XVè. En l'ordre legislatiu, li corresponia la publicació, explicació i interpretació de les lleis, capítols i actes de Corts; a partir del 1481 féu imprimir un quadern que contenia els de cada legislatura"[702]. Però Rovira estableix que el període de consolidació de la Diputació del General entra en crisi arran del compromís de Casp, que "havia substituït, en el tron catalano-aragonès, la dinastia nacional catalana per una dinastia castellana, la de Trastàmara. En comptes dels reis catalans d'Aragó, com diu Josep Calmette, hi hagué els reis castellans de Catalunya"[703]. Però, amb tot, "L'estructura dels Estats de la Confederació no canvia"[704]. Aquesta trajectòria tingué un influx elen el període 1640-1652 amb la proclamació (el fil conductor de Rovira) de la República Catalana per part de Pau Claris, que no aconseguí l'hegemonia a causa d'un cicle llarg de monarquia castellana: "El mal que aquest patia [Estat català], des del segle XVè, era el mal monàrquic. Pel conducte de la Institució reial, aliena aleshores a la sang i a l'esperit de Catalunya, aquesta era objecte de repetides agressions de l'absolutisme, de l'unitarisme polític i de l'assimilisme castellà. El poder que els reis catalans feien servir per a enlairar Catalunya, els reis castellans, més forts encara constitutivament, el feren servir per a abatre-la". La qüestió central, per a Rovira, era que en els segles XVII-XVIII els monarques no eren tan sols absoluts sinó antinacionals[705]. I és el segle XVIII -amb 1714 i la caiguda de Barcelona envers les tropes francoespanyoles de Felip V- que obre el període entès com "la fi de l'Estat català", conseqüència darrera del pas de "nació a província".

Aquest procés serveix a Rovira per a fer un balanç de la immediata història moderna catalana "; [Catalunya] havia pujat des del segle IXè, havia assolit i mantingut l'alçada de gran

---

701 _____, pp.76 i ss. Però el fil nacional continuava articulant-se: "Tant en temps dels comtes conm en temps dels comtes-reis, l'ànima única de la nació treballava secretament per donar-se un cos únic", p. 78.

702 _____, pp. 90 i 97.

703 El text de referència que n'utilitza Rovira és *El feudalisme: els orígens de la nacionalitat catalana.*

704 _____, p. 100.

705 _____, pp. 102 i 103.

potència en els segles XII, XIII i XIV; en el segle XV resplendeix però es detura i vacil·la. Ha donat una passa en fals -ai, sentència de Casp- i aviat ve la fatal davallada. Després de tres grans segles, tres segles ínfims. La prosperitat econòmica s'esquerda per l'acció dels turcs a la Mediterrània; la llibertat política és ferida per les reformes antidemocràtiques de Ferran II; la llengua que brilla en els seglesXIVè i gran part del XV, i dóna aleshores les figures màximes de la nostra literatura, va avall ràpidament, com una àguila ferida, i a mitjan segle XVIè un editor publica traduïdes al castellà les obres d'Ausiàs March per treure-les, diu, del sepulcre de la llengua catalana. Catalunya, espiritualment fina [...]. I la causa profunda d'un tal fenomen, un dels fenòmens més impressionants de la història, és aquesta: s'ha esvaït -o s'ha soterrat- la Catalunya d'ànima nacional. Resta una Catalunya amb ànima -amb animeta- de província [...]". Però aquest període de crisi té un element regenerador: "Conserven els catalans en el període fosc algunes de llurs virtuts: la del treball sobretot. I el treball pot ésser, i és en el cas de Catalunya, un germen de rehabilitació"[706]. Aquesta part històrica del procés nacionalitari català donava lloc a l'establiment de la part juridicopolítica. Aquesta part Rovira la desenvolupa a l'apartat "Programes i projectes constitucionals en l'època contemporània". Es tracta, d'altra banda, de textos constitucionals vuitcentistes annexats a *Catalunya i la República*[707]. Aquest apartat consisteix en un recorregut per la tradició legislativa que legitimava la representació parlamentària i la proporcionalitat[708], la separació de poders i l'organització federativa nacional de l'Estat partint de la tradició històrica de les estratègies catalanistes[709]. Aquesta opció es va descloure arran de la primera gran guerra: "Aquest problema constitucional va guanyar interès i actualitat a partir de l'any 1918. La desfeta dels Imperis centrals porta una reconstitució política d'Europa en el doble aspecte territorial i constitucional. Caigueren Estats i s'alçaren nacions, caigueren monarquies i s'alçaren Repúbliques; i la major part de les monarquies que subsistiren accentuaren l'esperit liberal i democràtic. Del període d'aquella post-guerra pot dir-se'n el període de les noves

---

[706] _____, pp. 105 i 106.

[707] _____, pp. 107 i ss. Vegeu : A. ROVIRA i VIRGILI: *Catalunya i la República*, Arts Gàfriques Nagsa, Barcelona, 1931, pp. 103-269.

[708] Aspecte desenvolupat a *Els sistemes electorals*, Ed. Barcino, Barcelona, 1932, pp. Per a la història, pp. 57-66. Per a una història del règim proporcional en el sistema de partits republicans des de la Unió Federal al Partit Catalanista Republicà, pp. 117-119.

[709] "Curiosa paradoxa: els catalanistes sortits de la renaixença literària, trigaren força més que els republicans i que els carlins a formular programes i projectes polítics de cara a la restauració de l'Estat català", p. 107. Rovira prenia com a orientació tendències doctrinals: *El Federalismo en España/* Francesc Romaní i Puigdengolas; *Las Nacionalidades/* Pi i Margall; *Los fueros de Cataluña/* Josep Coroleu i Pella i Forgas; *Lo Catalanisme/* Valentí Almirall; *Institucions de Catalunya/* Salvador Bover. I entre els textos rovirians: *Nacionalisme i Federalisme*, *Catalunya i la República*, *La Constitució Interior de Catalunya* i "el programa de l'Esquerra Republicana de Catalunya", p. 111.

constitucions. Mai no s'havia vist, en tan poc temps, l'aparició d'un tan gran nombre de Constitucions noves"[710].

Aquest nou context fa plantejar a Rovira en el darrer apartat de l'obra, els textos legislatius que arbitraren tant la Catalunya de la Mancomunitat com la Catalunya autònoma. Pel que fa a la institució de la Mancomunitat, "s'unien les quatre províncies en què l'any 1833 havia estat dividit el Principat, i de la unió sortia, no pas una província quàdruple, sinó una entitat d'un ordre molt superior: l'organisme representatiu de la unitat catalana. El Principat ressuscitava, no sols en el seu cos territorial, sinó en la seva ànima nacional. I és que sempre que s'adjunten els trossos d'una nació -sigui regions, províncies o comarques- de l'operació en surt, no una suma de trossos, o un tros més gran, sinó la nació viva, rediviva"[711]. La Catalunya autònoma era conseqüència, segons Rovira, del període de transició d'agost de 1930 -arran del Pacte de Sant Sebastià- envers un context d'hegemonia de les forces d'esquerra, republicanes i obreres. Amb tot, Rovira va tenir una actitud crítica cap al període republicà pel que fa a l'enfocament del fet nacional, traduït a l'Estatut de 1932. En efecte, l'àmbit de discussió del text estatutari estava condicionat per un règim final d'organització territorial -Estat integral[712]- entre "l'Estat federal clàssic i l'Estat unitari"[713] que impedia l'organització interna (federació regional) de regions autònomes amb una mateixa llengua. Amb tot, Rovira avaluava l'autonomia republicana com un avenç notori respecte del règim de la Mancomunitat: "L'autonomia integral, fórmula de les reivindicacions catalanes, quedava reduïda a una mitja autonomia. Però comparada aquesta amb la Mancomunitat i adhuc amb els projectes elaborats després a Madrid, tenia una valua considerable i representava un gran pas cap a la realització legal de les aspiracions catalanes. Res equivalent no podia esperar-se sota la Monarquia". El que feia notar Rovira, en qualsevol cas, era que la República no desenvolupés el màxim les potencialitats federals, "per culpa d'alguns dels seus partits i d'una mena de bloc de professors [i.e. Ortega i Gasset]"[714]. Amb tot, "els catalans, sense renunciar a l'increment futur de les llibertats autonòmiques, acceptaren l'Estatut de l'Autonomia, promulgat el dia 15 de setembre de 1932. Al capdavall, era la disposició més favorable per a Catalunya a partir del decret de

---

[710] _____, p. 118.

[711] _____, p. 2.

[712] Rovira insisteix en el caràcter pseudofederal d'aquesta modalitat organitzativa influïda per les doctrines prussianes de Hug Preuss i seguides per Jiménez de Asúa, un dels màxims definidors de l'Estat integral, p. 33. Per al context de la polèmica sobre els fets nacionals peninsulars en el debat sobre la Constitucó espanyola republicana i les influències del teòric del dret alemany Preuss quant a la configuració de l'estat integral i el seu defensor, Jiménez de Asúa : Andres de BLAS GUERRERO: *El debate doctrinal sobre la autonomia en las Constituyentes de la I República*, "Historia Contemporánea...", p. 121.

[713] _____, p. 18.

[714] _____, p. 20.

Nova Planta. Contenia un primer reconeixement de la personalitat política del nostre poble i un conjunt valuós i funcions". La de Rovira era una concepció gradualista del poder polític, aspecte que, com hem vist, mantenia a les "Etapes de la Restauració de Catalunya". En aquest sentit, el que aporta Rovira a "L'Estat Català" és, de nou, una clarificació de la doctrina federalista en contrastar l'Estatut d'autonomia de 1932 amb els textos federals clàssics[715] i les doctrines de Pi i Margall (*Les nacionalitats*), de Valentí Almirall (*idea exacta de federació*) i les atribucions polítiques autònomiques que finalment acorda la Constitució republicana. Així, Rovira diu que el problema rau no pas en la pròpia autonomia del 32 sinó en el problema originari: el caràcter restrictivament federal del text constitucional espanyol: "que l'Estatut del 1932 és inferior, pel seu continugut d'autonomia, al federalisme pimargallià, ja ens ho mostra aquesta simple consideració: si el projecte de l'Estatut de Núria equivalia aproximadament al contingut de l'autonomia federativa i l'Estatut aprovat dóna a Catalunya menys autonomia que aquell projecte, n'hi dona també menys que el federalisme. Aquesta veritat es pot traduir en una elemental fórmula aritmètica. La diferència entre l'autonomia federativa i l'autonomia estatutària és poc o menys, la que hi ha entre el text preparat als Pirineus i el text cuinat a Madrid"[716]. I per a mostrar els diferents graus de sobirania interior en cada una de les competències atorgades per l'Estat espanyol, són comparades respecte dels textos federals vuitcentistes esmentats[717].

Què és allò que admet Rovira de la tradició federal clàssica? El concepte d'autonomia màxima. I què és allò que contraposa a la confederació de nacions? Precisament, el fet que el federalisme clàsssic federava regions, no pas nacions. Quina és la diferència, doncs, entre el federalisme català i el federalisme de l'Estat?: "De cara a Espanya, el nostre federalisme és més nacionalista que regionalista i més confederal que estrictament confederal. Aquest federalisme trigarà a venir? Sens dubte. Els catalans mateixos no hi estem encara prou preparats, puix que el sentiment de la unitat nacional, fort al Principat, no ho és encara al País Valencià ni a Mallorca. L'única nació d'Ibèria que avui apareix completa i compacta és Castella. Els castellans, en el curs de la història han guanyat i han perdut moltes coses, però han mantingut a la Península, territorialment i espiritualment, llur unitat"[718]. L'autonomia federativa, doncs, apareix com a punt intermedi entre el federalisme clàssic regional i l'estat confederat, conseqüència de l'assumpció política de la consciència nacional. El sentit de

---

[715] Aquests textos són la Constitució de l'Estat Català federal de 1883, el projecte constitucional espanyol de Saragossa i el programa federal de Pi i Margall de juny de 1894. p. 31.

[716] _____, pp. 31 i 32. Rovira segueix aquí l'argumentació amb els textos constitucionals federals que va establir a *Catalunya i la República*, pp. 74-92, 93-104 i 11-117.

[717] Les competències comparades són: Llengua, Dret, Justicia, Ensenyament i Finances, pp. 33-51.

[718] _____, pp. 53-54.

comunitat anava vinculat de nou a l'aplicació política; però alhora no es podia avançar en formes d'organització política superiors si la consciència nacional era qüestionada a l'interior de la nació o de la regió (en el cas dels Països Catalans).

La idea fonamental de Rovira és que, a l'últim, en el cas d'una nació, l'estructura política és conseqüència de la voluntat d'autogovern més que dels tractats: "Mentre es creen les condicions que permetran de convertir un dia en realitat la gran esperança de la Ibèria confederal, el canvi més avinent, més pràctic i més profitós és el de donar a l'Estatut l'amplada de l'autonomia federativa. Aquesta ens interessa, no sols per les facultats noves que ens donaria, ans encara per la supressió de les interferències destorbadores en les facultats ja contingudes a l'Estatut. I la veritable justificació d'aquesta amplitud no es troba en les teories del tractadistes i professors [en contrast amb els constitucionalistes espanyols], ni en els textos de programes, projectes i Constitucions. Es troba en el gran daler que sent Catalunya de governar-se ella mateixa, lliurement. Daler que li ve ensems de la història llunyana, de la terra pregona [consciència històrica o historicitat] i de la perenne ànima nacional [idealitat nacional com a fet de consciència de pertinença]"[719]. Així, l'estadi final organitzatiu és la confederació de nacions peninsulars, clarament diferenciada dels estatuts regionals, en el context europeu i mundial: "El criteri nacional i democràtic ens porta, com a ideal de l'esdevenidor, no com a solució immediata, a una confederació de tres Estats lliures. Castella, Catalunya i Euscadi, prenent aquests noms en el seu sentit ampli. Els estats confederats serien quatre -solució òptima- si Portugal s'hi sumés. Aquests Estats, o alguns d'ells, podrien ésser per dintre federacions de regions. L'Estat de la Catalunya gran estaria així constituït per tres regions autònomes: Principat, València i les Illes. Per damunt de la Confederació ibèrica, albirem els futurs -i potser propers- agrupaments confederals de l'Europa democràtica i pacífica. I més amunt encara, els Estats Units del món, amb Govern, Parlament i justícia. En el nostre casal català, totes les finestres de l'ideal són ben obertes"[720].

Rovira, en aquest treball, com he dit, sintetitzava la seva idealitat nacional. Una idealitat que, com a conclusió de la recerca, basa en dos elements: "l'esperit demoliberal"[721] i l'esperit

---

[719] _____, p. 54.

[720] _____, p. 61. Per a les derivacions federalistes europees a les quals Rovira donà suport en el marc del Congrés de l'Europa a realitzar entre el 7 i 10 de maig de 1948: Joan SAURET: *L'exili...*, pp. 213-214.

[721] Cf. *Història de les antigues...* I) part: "Les institucions comtals (ss.IX-XIII). Llibre 1er) "Els factors de la col·lectivitat catalana". Cap Vè) "L'esperit". a) El sentiment de llibertat; b) El sentiment jurídic; c) L'amor al treball; d) L'home i la terra. Amb tot, aquesta argumentació no és nova. A la *Història de les antigues...* Rovira dedica un apartat a tractar "L'esperit de llibertat", on destaca que "l'examen de la documentació catalana del segle xvè produeix sovint admiració i de vegades sorpresa. Aquells homes quatrecentistes parlen un llenguatge polític que sembla el del segle xixè i mostren una ideologia essencialment liberal". Cf. 'L'esperit de Llibertat', s/p. (Ms.4029).

universal. "L'Estat Català" és una exposició de la manera com s'ha manifestat el règim de llibertat en la història de les institucions polítiques catalanes; aquesta centralitat liberal-política és també pròpia del republicanisme rovirià. Així, la llibertat nacional és conseqüència de l'aplicació d'aquest esperit: "[...] Les antigues institucions catalanes són referides a les d'un poble lliure [...]. En l'època contemporània, el poble català, deseixint-se de l'exemple de la intolerància exòtica, ha reprès la seva tradició demo-liberal, i és, sense cap contradicció possible, el més avançat, el més liberal i el més igualitari dels pobles peninsulars. Com no havia de traduir-se aquesta característica tan pronunciada en l'organització i en el funcionament d'un Estat català lliure?"[722]. Per tant, quan Rovira parla d'"esperit nacional" - "ànima nacional"- remet aquesta categoria al nivell de consciència del col·lectiu nacional i a la vindicació d'un règim de llibertat. I d'altra banda, l'aplicació d'aquest règim liberal remet a la jerarquia màxima de la llibertat humana: "l'esperit universal": "[...] els catalans no són isolacionistes. Admeten de bon grat l'entesa i la unió amb els altres pobles, posat que resti salvada la llibertat de Catalunya. Allò que reprotxen a l'Espanya unitària no és la unió, sinó l'unitarisme [...]. Cal remarcar que en la història catalana, el màxim grau d'expansió coincideix amb el màxim grau de sentit nacional. La Catalunya-nació s'ofereix als esguards del món i esguarda el món: és universal [...]. Així la Catalunya dels nostres dies manté, amb tot i la seva tragèdia, aquest esperit expansiu i generós que, com l'esperit demo-liberal i l'esperit nacional, és una de les constants de la seva història. L'isolament és la situació més oposada al deler de l'ànima nostra. Per això els catalans lliguen íntimament llurs reivindicacions autonomistes a les fórmules federals i confederals, que seran les del món nou, si el món ha de salvar-se. Per ells l'Estat nacional ha d'integrar-se en l'Estat o Estat supranacionals. Veuen la Nacionalitat i la Universalitat com dues expressions d'una mateixa idea profunda i fecunda"[723].

Per a Rovira, doncs, Estat català era una expressió de dos principis: democràcia (com a marc d'organització política i social) i nació (com a marc territorial amb un procés històric objectivable a partir d'una expressió de voluntat política i institucional). Per aquesta raó va organitzar la seva reflexió a través de dos blocs fonamentals: la legitimitat històrica de l'Estat Català, com a forma d'institució liberal i democràtica, i la legitimitat politicojurídica: què deia la tradició federal, quines en van ser les aplicacions des de l'Estat espanyol i quina projecció política gradual (autonomia federativa) calia per concretar un règim confederal. La confederació de nacions és el que subjau a L'"Estat Català" com a forma de superació, tant de l'Estat integral republicà espanyol com del federalisme que es basa en la regió i no en la nació.

---

[722] _____, p. 66.

[723] _____, pp. 69-70.

Una tradició nacional que s'identifica amb la proclamació republicana al llarg de la història moderna i contemporània: "En totes les grans crisis, ha aparegut a Catalunya el projecte de República catalana: 1462, 1640, 1713, 1873, 1931. I la República catalana, que ha passat per la nostra història, cinc vegades, com un llampec de claror intensa, significa un Estat català amb un doble senyal de democràcia i de nació"[724].

[724] _____, p. 68.

B. LES IDEES

B.1. IDEOLOGIA NACIONAL

1. Bases ideològiques nacionals

Pere Estasén al·ludia al fet bàsic de "*cuando un pueblo tiene consciencia de que iguales aspiraciones y tendencias le han sostenido unánime y compacto en las luchas que la historia registra, el sentimiento nacional se vigoriza*"[725]. Aquest posicionament federal vuitxentisrta és un punt de referència que pot mostrar el fil conductor del fedralisme rovirià.

Les bases constitutives de la concepció nacional de Rovira es caracteritzen per una recepció de les propostes federals de Pi i Margall i per un inseriment de l'estratègia federal al si del nacionalisme republicà, concretat en la Unió Federal Nacionalista Republicana: "El flac de la doctrina d'En Pi i Margall no devia trigar a parèixer-li. I el flac era aquest, justament: que era doctrina i no cosa viva. El catalanisme, era en canvi, era cosa viva, viva en tota l'amplada de la terra i viva dintre de cada u de nosaltres [...]"[726]. La trajectòria intel·lectual i política de Rovira es gesta com a conseqüència ideològica del procés de síntesi entre el catalanisme progressista i el federalisme, amb un model de societat identificat amb la majoria social no hegemònica. S'inseria, per tant, en el que hom ha concebut com "els orígens de la tradició democràtica [Àngel Duarte]" contemporània, i que procedia, en bona part de sectors federals. La trajectòria inicial de Rovira, doncs, és fruit d'una complexa confluència que parteix dels primers nuclis federals catalanistes finiseculars (organitzats al voltant del Consell Regionalista federalista de Catalunya de 1883) i es resol en la valoració del posicionament d'un federalisme concret/ territorial heretat de Valentí Almirall. És el que significava el pas del model federal regionalista al federalisme nacionalitari[727].

Aquest apartat, doncs, analitza l'evolució de la primera catalanització federal, l'organització nacionalista republicana, que tenia com a objectius primordials l'elaboració d'una base social progressista i la socialització de la consciència nacional en el marc d'òrgans d'opinió representatius que recollien tant aspectes polítics nacionalitaris com factors culturals-

---

[725] Pere ESTASÉN: *El Problema de las Nacionalidades*, Establecimiento Tipográfico de los Sucesores de N. Ramírez y Cª, Barcelona, 1882, p. 18.

[726] Carles SOLDEVILA: *La Nostra Gent. A. Rovira i Virgili*, Llibreria Catalònia, 1925, p. 26.

[727] Àngel DUARTE: *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Eumo Editorial, Vic, 1987, pp. 23-26 i 108-111. Vegeu també: Pere GABRIEL: 'L'Estat democràtic i popular. El federalisme' dins "Socialisme, Lliurepensament i cientifisme" pp.153-157 a *Història de la Cultura Catalana. Naturalisme, positivisme i catalanisme (1860-1890)*, Ed. 62, Barcelona, 1994 [Vol. Vè]. Per a la rajectòria del federalisme clàssic a l'assumpció de les nacios: Àngel DUARTE: 'Del federalisme al nacionalisme' dins ""A l'esquerra del sisterma: demòcrates i republicans" a *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1996, p.105. [Vol. VIIè].

intel·lectuals.

1.1. De la Joventut Federal tarragonina a la civilitat republicana d'*El Poble Català* (1900-1905)[728]

"Les Bases de Manresa, formulades l'any 1892, són enormement més antigues i passades que el programa federal, formulat dos anys després. Les Bases tenen avui un simple valor històric. El Programa [de Pi i Margall] conserva la seva vitalitat" [*L'actualitat de Pi i Margall*/ ARV(ed.), "La Nau", 29-XI-1928].

Rovira i Virgili explicitava en els rengles del republicanisme tarragoní un esperit de de canvi social que, en el context restauracionista, esdevenia principi de canvi revolucionari[729]. Aquesta concepció progressista era la que expressava anys després a un company de militància: "[...] De totes les impressions i emocions de la meva vida, les de Tarragona són les que han deixat un solc més profund en la meva ànima. I això és degut no sols al fet que en els anys d'infantesa i jovenesa els nostres sentits són més àvids i els records més duradors, sinó també a la qualitat excepcional del nostre paisatge rural i urbà. De Tarragones i de Camps no n'hi ha gaires pel món [...]. ¡Ai, les vetllades de l'11 de febrer [commemoració de la I República espanyola de 1873] i del 14 de juliol [commemoració de la Revolució francesa de 1789][730], i del 29 de setembre [sexeni revolucionari de1868], i encara la Festa del Programa [republicà de Pi i Margall de juny de 1894], festa que jo vaig inventar, i la primera capçalera de "L'Avançada" amb unes lletres voladoresque dibuixà el Tonet Argenter". Aquesta lletra de Rovira a Bru i Ferrer[731] descriu l'ambient polític de Rovira al si de la Joventut Federal de Tarragona (per molts polítics coetanis que conegueren Rovira, base de la seva ideologia nacional posterior)[732] marcat per la vindicació de la idealitat republicana i d'un programa cultural regenerador, modernista que serà comú a tot un grup intel·lectual

[728] La relació d'articles de Rovira a "La Justicia" i a "La Avanzada" la dec a Dolors Comas i Andreu: *Bibliografia d'A. Rovira i Virgili. Etapa Tarragonina 1882-1906.* Tesina de l'escola de Bibliotecàries [1970-1973]. Per a les referències d'aquesta etapa són d'obligada consulta: Claudi AMETLLA, *Memòries Polítiques (1890-1917)*, Ed,. Pòrtic, Barcelona, 1963; Artur BLADÉ, *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, FSVC, Barcelona, 1984; Mercè COSTAFREDA, *Orígens del Catalanisme a Tarragona (1900-1914)*, Diputació de Tarragona, 1988; A. Rovira i Virgili, *Quinze articles*, Barcelona, 1938; J-P VIRGILI, *Tarragona i la Seva Premsa (1900-1980)*,. Vol.I, Hemeroteca de Tarragona/ Caixa de Tarragona, Tarragona, 1980.

[729] *El escepticismo*, "La Avanzada", 19-IV-1902.

[730] Esdeveniment evocat per Rovira a *El asalto a la Bastilla*,"La Avanzada", 12-VII-1902.

[731] Perpinyà, 27-VIII-1947.

[732] És el cas del militant nacionalista republicà reusenc, un dels impulsors del diari "Foment", destacava que "Nosaltres el coneguerem fa gairebé mig segle; quan en Rovireta -així l'anomenàven els nostes companys de la impremta on treballàvem- era director del periòdic *La Avanzada*, òrgan del Centre Federal de Tarragona. D'aleshores ençà [1949] la seva obra feconda la dedicà al servei de la causa nacional de Catalunya" (Marian ROCA: *Rovira i Virgili*, "El Poble Català", novembre-desembre de1949, p.3).

d'esquerres quan s'incorpori al nacionalisme republicà amb "El Poble Català"[733]. Però quina era aquesta idealitat? Rovira explicitava que: "Aspirem a que capeixi el poble la virtualitat de la Democracia, de l'Autonomia, del Pacte, de la Federació y de la República, com a médis pera restar autoritat al Estat, pera fomentar la vida de les regions y dels municipis [...]. Per a assegurar, al ensemps que la dels pobles, la llibertat dels individus [...] Y'ls municipis lliures y autónoms, volém que pel lliure pacte formin la regió; y la regió lliure y sobirana formi ab las demés regions la Federació espanyola. Vejem, donchs com, si com a catalans treballem inmediatament per l'Autonomia de Catalunya, ens recordem de les demés regións que com nosaltres sofreixen el jou del Estat unitari y monárquich. Y, homes dignes, demócratas, deleguém pel sufragi nostra sobirania á qui digni administrar y fer cumplir las lleys: ajuntament o Concell en el Municipi; república en la regió y l'Estat Central. Som, donchs, a la vegada que autonomistas entusiastas, convensuts domócratas y republicans"[734].

Aquesta declaració d'intencions de la Joventut Federal de Tarragona definia la trajectòria de Rovira i Virgili, que venia marcada per la formació d'un nou nucli generacional que havia d'impulsar el catalanisme en una estratègia de canvi social, a fi d'oposar-se a una idea extesa entre els republicans: "*la idea de que el catalanismo era reaccionario*"[735]. En efecte, "Democràcia, República i Federació" (o voluntat-pacte i federació) era l'objectiu transformador de la trajectòria del "primer" Rovira. És a dir allò que caracteritzà la primera militància de Rovira va ser transformar l'estat espanyol ancorat en l'uniformisme. Amb aquest objectiu, aquesta nova etapa catalanista la durien a terme uns catalanistes federals que a començament segle havien adoptat una concepció nacionalitària no pas unitària sinó construïda des del propi marc d'autoreferència cultural. Com reflectia, Josep Maria Vallès i Ribot federalista que havia apostat per un programa catalanista: "Hi há dins del moviment catalanista, un grupo d'homes de gran inteligencia y cultura destinats, si, com es d'esperar, la fe no'ls manca y per consegüent la constancia no els abandona, á ésser avuy el centre d'atracció del catalanisme francament avansat, pera ésser demá una forsa intel·lectual de poderosa influencia social y política, aixís dintre com fora de Catalunya. [...] en l'ordre económich-social aspiran a una organisació que acabi ab la explotació d'uns homes per altres, assegurant á tots el dret a la vida; y en l'ordre politich volen una democracia que no ofegui la llibertat en cap de las sevas manifestacions, condempnant, en conseqüencia, tota mena de

---

[733] La recepció d'una ideologia anarquitzant, republicana i federal és un fil conductor no tan sols de Rovira, sinó dels intel·lectuals com Pous i Pagès. Vegeu: M. Àngels BOSCH: *Antiindustrialisme i valors* gentry, "El Contemporani", 16, setembre-desembre, 1998, pp. 36-37.

[734] *Als joves federals de la Comarca de Tarragona*, "La Justicia", 10 i 11-X-1904, p. 1.

[735] Franesc PI y SUÑER: *Op. Cit.*, p. 78. Des de "La Justicia" (15-V-1902), Leopoldo BONAFULLA identificava el catalanisme com "*una metamorfosis del carlismo*" i que "*cuenta con el apoyo de la burguesia más avanzada y egoista de esta región*".

privilegis, intolerancias, absorcions y fanatismes. Per això son radicalment autonomistas, per això volen la integral autonomia de Catalunya y de totas las demés nacionalitats naturals é históricas agermanadas per medi de lliures federacions; per això aborreixen y combaten ardidament tot lo que actualment y en tots els ordres regirá á Espanya, y enalteixen tot lo que pot salvar del general naufragi á Catalunya y á las regions qu'ab ella vulguin redimirse, volent per la nostra terra un renaixement de tot lo que constituheix son carácter, sas naturals vocacions, peró no de res que'l progrés hagi manat retirar de la circulació dintre dels pobles civilisats y lliures" [736].

En aquesta òrbita -caracteritzada a Tarragona per les polèmiques continuades de Rovira i els joves federals amb sectors tradicionalistes catòlics, catalanistes, radicals i liberals[737]- ens trobem que Rovira elabora unes primeres idees que superen "pactes i contubernis restauracionistes", i que qüestionen el sistema "des de l'origen"[738]. La tasca anirà decididament a vincular un federalisme que cal catalanitzar i que cal legitimar-lo a través d'una política de progrés. És a dir la base federal de Rovira parteix d'una concepció nacional basada en la "fraternitat entre tots los homes", car "pretendre tancar lo patritosime dins de les fronteres d'un nacionalitat o d'una regió, és propi dels cervells migrats y atávichs, que no poden concebir altra cosa que aspiracions estretas y esquifidas". Aquesta reivindicació però, és basada amb característiques objectives de nació, comprenent una solidaritat internacional: "Si som partidaris de la autonomia de la terra catalana se deu á que la nostra regió té personalitat jurídica, étnica é histórica que l'hi don a fesomia especial y l'hi confereix dret á regir sa vida interna sense [il·legible] tutelatge. Per idénticas rahóns defensém l'autonomia de totas regións espanyolas y la llibertat de tots los pobles de la terra. D'aqueix modo lo nostre patriotisme no's converteix en egoisme de rasses, ni en esclavisme mesquí. Lo nostre amor á Catalunya no enclou odi á cap altra regió ni á cap altra nissaga, puig es resultancia del respecte que'ns inspiran los furs inviolables de l'humanitat [...]. Lo nostre patriotisme es cosmopolita y reconeix per fonament l'amor al ser y als seus drets" [739].

---

[736] "proleg" de Vallés i Ribot a Francesc PUJULÁ Y VALLÉS: *Francisco Pi y Maragall*, Barcelona, 1902, pp. V-VI.

[737] Josep VIRGILI I SANROMÀ: *Notes...* Virgili es refereix als diaris "La Cruz", "Lo Camp de Tarragona", "Fraternidad Republicana" i "Diario de Tarragona" o "Diario de Comercio".

[738] Segons Maria-Jesus MUIÑOS VILLAVERDE: *Tes.Cit*: p.526 i p.846. Però cal aclarir que en aquesta etapa encara no "teoritza el liberalisme", ni el teoritzarà al llarg de la seva trajectòria si s'entén en el sentit clàssic de vincular llibertat individual i règim d'acumulació capitalista. Tampoc el model de França de Rovira és el de la "revolució burgesa", (p.526) sinó que és un model intel·lectual recolzat en el repte de transformació ideològica i cultural que actua sobre una estructura política restauracionista.

[739] *Lo Sentiment de Patria*, "La Justicia", 5-IX-1901.

Amb aquesta estratègia progressiva de concepció nacional, concreta la seva incorporació a "La Avanzada. Semanario Republicano Democrático Federal"- com a vehicle de propaganda i d'instrucció per a crear una identitat republicana federal o un "corpus doctrinal del republicanisme"[740]- per a cercar "la vertebració de l'oposició [republicana] entorn d'ideals nacionalistes"[741]. El codi polític d'aquest òrgan era impulsar la vinculació entre els ideals de justícia social vehiculats a través de la Revolució Francesa i els ideals d'autonomia en el marc de la "*exposición practica y el desarrollo le la trilogía redentora de Libertad, Igualdad y fraternidad, escrita en la Historia por la Revolución Francesa* [...]. *Consideramos la autonomía como un atributo necesario é inseparable de todo ente social. Fuera del sistema autonomista no hay sino la heteronomía en sus diversos grados y en sus diferentes manifestaciones. Y la heteronomía es irracional, tiránica, é injusta. El autonomismo es la regla, la medida, el criterio para definir la libertad y marcar sus límites. Somos autonomistas porque somos liberales. Tienen derecho á la autonomía todas las entidades humanas, que son, a nuestro juicio, el individuo, el municipio, la región y la nacionalidad. Allí donde hay un órden de intereses, debe haber también un poder que lo rija y presida* [...]. *Como consecuencia de nuestro amor á la fraternidad, aborrecemos la guerra, cuando no tiene por objeto romper cadenas esclavizadoras, y á sus causas más frecuentes: el odio y egoismo de raza, la patriotería y el fanatismo polítco y religioso. Por todo ello somos partidarios de la Libertad, la Igualdad y la Fraternidad. Por todo ello somos libreprensadores, demócratas, republicanos, federales y socialistas*"[742].

Aquest era el programa de la Joventut Federal, basat a sintetitzar la vindicació de la territorialitat amb els ideals d'esquerra identificats amb la ideologia federal de Pi i Margall, superant el catalanisme de base conservadora que tenia com a aglutinador ideològic les Bases de Manresa i proposant una alternativa al republicanisme unitari de Salmeron de base Pi i margal·liana, però que no contemplava l'adscripció nacional[743]. Aquest federalisme unitari entenia que les atribucions polítiques havien de partír de l'Estat, no pas de la voluntat de cada

---

[740] Vegeu l'objectiu clau de construir una ideologia alternativa a més de concebre el periodisme republicà com a institució de diàleg entre la direcció política i sectors intel·lectual i de base a Joan B. CULLA-Àngel DUARTE: *La Premsa Republicana*, Diputació de Barcelona,-Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 1990, pp.25-28

[741] Maria-Jesus MUIÑOS VILLAVERDE: *Tes. Cit.* P.480.

[742] *Nuestro modo de pensar*, "La Avanzada", 4-I-1902.

[743] Rovira contesta a la concepció unitarista republicana, al·legant que la república es basteix des del contracte igualitari entre les parts: "*¿Pero habrá insensato que niegue la influencia directa y trascendental del régimen autonómico en la creciente prosperidad de ambas republicas? ¿Sin la federación de los Estados la América del Norte, vencedores contra Inglaterra, hubiera podido constituirse y crecer aquella gran nación, hoy a la caheza del mundo por su industria, su comercio, sus inventos, su riqueza y sus hombres?" Por la Federación y la República* [III],"La Avanzada" (3-X-1903).

estat federal, per contra la Joventut Federal, amb Rovira, partia de "la voluntat de base que configura els diversos estats federals"[744].

Però allò que caracteritza l'etapa inicial de militància federal de Rovira és una fase doctrinàriament bàsica en relació amb un pensament de concentració republicana entre federalista i unitari, exemplificat a "La Justícia"[745] i la tasca de divulgació, a través del periodisme d'idees, de conferències i activitat cultural al si de Joventut Federal, representada per "La Avanzada", portaveu d'un republicanisme autonomista[746]. Fixar, doncs, l'evolució de Rovira en l'àmbit de les bases republicanes federals, pot ser un exemple d'oposició evers l'immobilisme de l'estat de la Restauració, que a Tarragona, per exemple, es traduïa en una hegemonia del partits polítics de referent espanyol: "A Tarragona tots els partits espanyols i espanyolistes, hi tenien representació més o menys important, però mancats en absolut de caps dirigents de solvència intel·lectual per encarrilar bé els seus correligionaris"[747]. Correspondria, d'altra banda, als sectors catalanistes de portar a terme un procés de qüestionament d'aquesta hegemonia espanyolista a començament de segle, tant des del catalanisme que s'organitzava al voltant de la Unió Catalanista[748] com des de la Joventut Federal.

---

[744] *Ibidem.* P.485. En oposició, doncs, el nucli federalista concep que "per això nosaltres al considerar com á primera pedra de nostre edifici polítich, l'autonomia, no prediquem la de certs republicans que la fan dependre de la voluntat de l'Estat y no la concebeixen ni entenen sinó com una concessió d'aquell. No us penseu tampoch tampoch que, com alguns catalanistas, la fonamentan en l'historia y en la tradició de Catalunya. Per nosaltres l'Autonomia es una perllongació de la llibertat individual, un dret innat y propi de tota entitat individual ó colectiva, á regirse lliurement, y aquèix dret es tan just, tant de rahó, com el dret á la vida que te l'home al naixer [...]. Y'ls municipis lliures y autónoms, volém que pel lliure pacte formin la regió; y la regió lliure y sobirana formi ab las demés la Federació espanyola. Vejeu, donchs, com, si com a catalans treballém inmediatament per l'Autonomia de Catalunya, ens recordem de les demés regións que com nosaltres sofreixen el jou del Estat unitari y monárquich. Y, homes dignes, demócratas, deleguém pel sufragi nostra sobirania á qui digui administrar y fer cumplir las lleys: ajuntament o concell en el municipi republicá, en la regió y l'Estat central. Som, donchs a la vegada que autonomistas, convensuts demócratas y republicans" ("La Justicia", 11-X-1904).

[745] Rovira en deixa de formar part de la redacció l'octubre de 1901, segons editorial del 24-X-1901, la qual cosa explica poc temps després, com hem vist el pas a la redacció de "La Avanzada".

[746] Enric OLIVÉ SERRET a "Rovira i Virgili: la perspectiva de futur" a *El Moviment Anarquista català i l'obrerisme (1900-1909)*, TD, UAB, juny de 1977. Vol. II: "'La Avanzada' i el federalisme de Rovira i Virgili", pp. 609-612, planteja el període entre 1900-1909 per a Rovira com a "formatiu", perquè "no dóna a la impremta massa col·laboracions cabdals per copsar el seu pensament, però sí que ofereix una afirmació rotunda i constant: la preocupació en contemporitzar el fet nacional nacional català i la problemàtica social", p. 609. Crec, en canvi, que la "divisòria" analítica caldria posar-la a partir de quan entra a col·laborar amb "El Poble Català", quan Rovira ja havia assolit -precisament en l'etapa tarragonina- la vinculació entre realitat nacional (a través de la doctrina de Pi i Margall) i fet social. A partir d'"El Poble Català" assistim a una maduració i impuls polític (des del Centre Nacionalista Republicà- Joventut Nacionalista Republicana-Unió Federal Nacionalista Republicana) d'aquest plantejament orientat tant a la qüestió de la represenatció proporcional com a la cerca de connexió entre el moviment nacionalitari català i els fets nacionals europeus (*Història dels Moviments Nacionalistes*, 1912-1914).

[747] Josep VIRGILI I SANROMÀ: *Op. Cit.* [s/p].

[748] "Lo Camp de Tarragona", 18-XI-1905, feia una crida -"ALS TARRAGONINS- contrastant "l'avens del moviment nacionalista" a Barcelona; mentre que "en cambi la comarca tarragonina permaneix indiferent,

Amb tot, la tasca de divulgació de la ideologia de Pi i Margall va ser en revistes culturals com "Gent Jove", del Centre Català, on faria primeres divulgacions del pensament de Pi i Margall a sessions literàries sobre *Los grans sentiments de la joventut*; però, es clar, també a l'òrgan republicà "La Justicia"[749]. Aquest ambient intel·lectual se situava sota l'hegemonia dels nuclis modernistes barcelonins com a referent nacional alternatiu al conservador: "Cert també -escrivia Pere Redon a "La Justicia" el 27-VI-1901- que no tots els catalanistes son clericlas y reaccionaris; precisament per aqueix motiu considero que deu ferse la divisió entre ells. Hi ha a Barcelona un grupo que publica el setmanari "Juventut" format tot ell de catalanistas d'ideas avansadas. Recordo haver llegit un manifest firmat per Pompeyus Gener, director d'aquell periódich, en el qual se defensan totas las autonomias comensant per la individual, s'abomina de l'explotació del home per l'home y es defensa la llibertat de conciencia. Ab aquestos catalanistes si podria el partit federal pactar y anar junts en totas les eleccions". (Aquest ambient cultural va ser reflectit en un cicle històric posterior per Rovira arran de la convergència entre les doctrines futuristes d'Alomar i l'organització de la Solidaritat Catalana)[750]. Des d'aquest vessant, "La Justicia" i "La Avanzada" assumien polítiques laiques[751] o tradicions de protesta de pensadores anarquistes (Kropotkin), d'escriptors i intel·lectuals com Zola, a qui homenatja la Joventut Federal i Antoni Rovira, ("La Avanzada", 15-XI-1902), però també mostrant solidaritat amb antimilitaristes com el cas "José Bergillos" ("La Avanzada", 5-III-1904). En aquest context no ha d'estranyar que Rovira concebés que "*El Estado es un tutor que pretende eternizar la menor edad de regiones, municipalidades, e individuos, para arrebatarles derechos y bienes*" ("La Avanzada", 4-XI-1903).

---

gairebé dormida respecte l'esperit de desliurament de nostra terra". "A vosaltres, agricultors y propietaris del plá; industrials y comerciants de las vilas y ciutats més importants de la provincia, especialment de Reus y Tarragona, a vosaltres endresso aquest escrit pera que sortiu de l'ensopiment que vos fa sens adonarvosen esclaus dels politicaires de Madrit y de sos funestos representants en cada poble". D'altra banda la vàlua de Rovira i Virgili com a "element indispensable" tant en la tasca oratòria com periodística a Claudi Ametlla, *Memòries Polítiques*, Vol.I, p. 156.

[749] "Lo Camp de Tarragona", 23-IV-1903 i "Gent Jove", Època II, núm 2, Tarragona, maig de 1903: "La Vetllada literària musical del desè aniversari de la fundació del Centre Català", pp.14-17. En aquest acte Rovira va fer al·lusió al discurs de Pi i Margall als Jocs Florals de 1901. Quant a l'homenatge que "La Justicia" dedicà a Pi i Margall a l'casió del segon aniversari del traspàs, Rovira hi va escriure *Alma Fuerte* , destacant que "Fue Pi y Margall un espiritu fuerte. Su fortaleza de ánimo es la más sobresaliente de sus grandes cualidades. Vivió y murió sin apartarse un solo instante de las doctrinas que en vida predicara" ("La Justicia", 29-XI-1903). D'altra banda el 1903 –com cada any- la Joventut Federal ofrenà una corona de flors a la làida de Pi i Margall ("La Justicia", 30-XI-1904).

[750] Gabriel Alomar era un altre intel·lectual de referència per als federals tarragonins. Així A. Cabestany en l'article *Federalismo y Catalanismo* ("La Justicia", 21-XII-1905) identifica el catalanisme progressistamb *Lo Catalanisme*, d'Almirall i *El Futurisme*, de Gabriel Alomar i "El Poble Català". Aquest bloc catalanista no seria, segons l'autor, ni "*burgués*" ni "*católico*".

[751] És el cas del posicionament de Rovira davant Melquiades Álvarez , en defensar la separació entre església i estat i la dissolució dels ordes monàstics a *Un discurso gubernamental*, "La Justicia", 18-Vii-1901.

En aquesta tradició intel·lectual se centra la seva dedicació a "La Justicia"- on va publicar el seu primer article en català de clara orientació socialitzant[752]-, òrgan impulsor de la unitat dels republicans, del qual deixa de ser redactor en cap per l'octubre de 1901 en donar, el gener de 1902, el pas envers l'òrgan estricte de la Joventut Federal Tarragonina, "La Avanzada". Aquest pas, però, no serà casual, car des de "La Justicia", amb un "federalisme estrictament pimargal·lià" i "comprensiu amb els unitaris de Salmeron"[753], s'identificava significativament els catalanistes amb el programa conservador de les Bases de Manresa: "*Pueden el programa federal y las Bases de Manresa, asemejarse en la determinación de las atribuciones al poder central reservadas y en la consiguiente fijación de los derechos al estado regional correspondientes, pero mientras en el programa del partido federal se salva la autonomía de la individualidad humana; en las Bases de Manresa parece que esa individualidad para nada se cuenta y que solo se ve la unidad dela región*"[754]. Amb tot, Rovira estableix un posicionament a "La Justicia" superador l'historicisme conservador a fi de mostrar a les bases republicanes de concentració una ideologia crítica amb el tradicionalisme quant al procés històric basat en una vindicació al voltànt d'una organització política per al país car: "[...] Per nosaltres no consisteix la plenitut ni la riquesa dels pobles en extendre triomfans llurs armes per continents i mars. Creiém incompatibles la grandesa i la violencia injusta, i en lloc de conceptuar fet heróic el furtar a un país sa llibertat, ho tenim per un crim vergonyós, per un abús impropi del esperit de justicia i germanó qu'hauria d'animar a totas les nacions de la terra. [...] Somiar en el regrés d'Espanya al principi de l'Edat Moderna es tan esbojerrat com el esperar el retorn dels temps mitjevals per Catalunya. Ni el pervindre de la nació espnyola està en imitació de la política, avuy impossible, d'altres temps, ni convé a la regió catalana tornar a esser un comptat...per gran que fos [...]. [Cal] una complerta autonomia que la lligui, mitjansant pacte lliure a les demés regions espanyoles pels vinculs federalistas, anant de brasset am la llibertat regional la llibertat del municipi i la del ciutadà. El principi autonomista fonamenta tot un sistema sociologic i, per lo tant, qui'l trenca, qui

[752] "Trench d'Auba", "La Justicia", 3-I-1901, on defensava -en el marc d'auge modernista- que "Per' xo alimento respecte al nou segle falagueras esperanças; per'xo deixo que s'apoderi de mi la dolça il·lusió d'una millor societat, ahont no's vegin les petiteses del egoisme, i si sols la grandiosa figura de la Fraternitat, escampant los seus beneficis, establint intim consorci de germinació i fent de tots los homes un conjunt armónich de ser lliures é iguals".

[753] Maria-Jesús MUIÑOS VILLAVERDE: *Tes. Cit.* P.473 i Mercè COSTAFREDA *Op. Cit.* P.129. L'aparició de "La Justicia" va ser interpretada encara allunyada de la tradició federal des d'altres òrgans republicans federalistes com "Badalona Federal" (15-IX-1900), que destacava: "ens fa molt estrany que'l setmanari ["La Justicia"] no's proclami clara y obertament federalista [...]. Avuy dia dirse republicá y res més, es no dirse res".

[754] *Catalanismo y federalismo*, "La Justicia", 2-I-1902.

l'escapse, el fá malbé"[755]. Les bases per a una lluita contra el lerrouxisme, l'aportació real del grup de "La Avanzada", eren posades[756].

D'altra banda, la Joventut Federal era una conseqüència del *Centro Republicano Democrático Federal*, (del qual fou fundador entre d'altres el pare de Rovira el 1er de març de 1888)[757], comptà, entre d'altres, amb Claudi Ametlla, que continuà amb Rovira en el nacionalisme republicà a Barcelona. L'objectiu central de la Joventut era "propagar i evangelitzar sens treva els principis continguts en lo Programa Federalista de 22 de Juny de 1894, dedicant preferent atenció a inculcar les doctrines autonomistes a l'element jove [i] per portar a cap la nomenada propaganda la Joventut organitzarà dintre i fora d'aqueixa capital "mitins", vetllades, conferencies, manifestacions i demés actes similars. Al ensemps que'ls mecionats medis de propagació, la Societat celebrarà tota classe d'actes d'apoyo als projectes aixecats, de simpatia al proletariat, de protesta contra'ls abusos del autoritarisme, posantse sempre de part del débil atropellat i en contra del poderós que l'atropella". Quant a l'ús de la llengua especificava que "l'idioma de la Societat es lo català, en quina para s'extendran les actes, oficis i demés documnets. No obstant sempre que la Joventut s'hagi de dirigir a persones o entitats de fora de Catalunya's farà us de la llengua castellana o d'altra u que's cregui convenient. Lo castellà s'empleará també en aquelles altres ocasions en que's consideri oportú". D'altra banda es podia simultanejar la militància en entitats de signe catalanista progressiu: "No pertànyer a cap altre Centre polític a no ser que sigui catalanista democràtic". Aquesta hipotètica doble vinculació farà que la Joventut fos una impulsora de la catalanització del propi federalisme; però amb un clar distanciament al catalanisme conservador[758].

A "La Avanzada", com a òrgan ideològic de la Joventut Federal, Rovira estableix unes bases de reflexió política hereves de la cultura política liberal: des de la Revolució Francesa a

---

[755] *Del foc a les brases*, "La Justicia", 22-XI-1903.

[756] Carles SOLDEVILA: *La nostra gent...*, p. 28.

[757] Expedient número 887 del Registre d'Associacions[AHT]. La denominació original era *Centro Democrático Federalista de Tarragona*. L'objectiu, segons l'article primer, era "*la propaganda pacífica y legal de los principios democráticos y al propio tiempo proporcionar a los socios que lo componen medios de lícito recreo, de ilustración y cultura*". La militància federal del pare de Rovira consta a Carles SOLDEVILA: *La nostra...*, p.20.

[758] Els estatuts de la Joventut Federal de Tarragona porten data del 8 de gener de 1904 Exp. 887[AHT]. L'esperit posterior d'aquesta Joventut es projectarà en els estatuts de les Joventuts d'Esquerra Republicana inscrits el 30-XII-1932. Així, en el primer article esmenta que "l'objecte de la Joventut Federal de Tarragona, que fou fundada el 8 doctubre [sic] de 1904, és propagar les idees polítiques de Pi i Margall, prenent per norma el Programa Federal de 22 de Juny de 1894, cuidant especialment de propagar l'esperit laic del Programa en els actes de la Societat i dels Socis". Quant a la base social a qui s'adreça: "La joventut Federal de Tarragona, malgrat no ésser un partit de classe fa constar la seva simpatia pel proletariat conscient i apoiarà les seves justes reivindicacions, protegint el feble contra els atropells del poderós" [Exp. 469].

Valentí Almirall[759] i Gabriel Alomar. En aquesta direcció, Ametlla especificava l'ambient polític tarragoní en una ruptura entre vells i nous federalistes quant a l'assumpció de l'autonomia federativa més que no pas de la República abstracta: "Això escandalitzava els militants vells, que no entraven gaire en aquesta hermenèutica, i els federals espanyols, que en llurs periòdics blasmaven la nostra campanya. Però d'aquests darrers ens en preocupàvem poc: ja els havíem declarats no idonis per a comprendre Pi i Margall, el gran català condemnat a no ésser entès sinó pels catalans"[760].

El posicionament de Rovira i Virgili fou assumir els principis democràtics de la Revolució francesa i de la tradició lliurepensadora, quant a la transformació social a través del pensament de i Pi i Margall. Així, en la commemoració del segon aniversari del traspàs de Pi Rovira defensava que "es licit i llógic dir-se *piista*, perque'l nom de Pi simbolisa'ls ideals avensats en tots els ordres de la vida social i l'activitat humana. Dins las sevas obras s'hi troban claras teorias i ideals orig[in]als qu'aclareixen i explican molts punts duptosos. Federal, autonomista, racionalista, lliurepensador. [...]Prou qu'ho soc jo lliurepensador, racionalista, autonomista i federal. Mes ho soc tal com en Pi ho entenia i ho defensava"[761]. La seva tesi maldava per relacionar la tradició d'una esquerra socialitzant amb la llibertat individual i col·lectiva -també des de les Associacions culturals[762]- fet que comportà la difusió d'alguns dels seus articles de "La Avanzada" en òrgans republicans federals i socialistes[763]. Per tant, la tasca de Rovira consistia a configurar un model d'organització d'estat que partís

---

[759] Aquest diari dedica una necrològica al polític ("La Avanzada", 7-VII-1904) reconeixent que va ser un "ferm propagandista del federalisme. Ell va ser durant molt temps l'apostol de las nostras doctrinas á Catalunya, havent lluytat per la seva implantació tan en el terreny revolucionari com en el de las ideas [...]. Malgrat haver après de Proudhon las teorias federals, en uns moments de ofuscació poch explicable va combatre el pacte y per tal motiu va ser dissident del gran Pi i Margall. Més tard va reconéixer llealment el seu erro. L'Almirall es el pare del catalanisme politich. Després d'haver donat vida al moviment regionalista de Catalunya, se va veure arreconat per mals deixebles".

[760] Claudi AMETLLA, *Op. Cit.*, p. 152. Per a aquesta catalanització de la Joventut Federal, Mercè COSTAFREDA, *Op. Cit.* i en semblant apreciació, Teresa ABELLÓ I GÜELL: "La crisi del tombant de segle (1898-1917). Polèmica entre Tarragona Federal i el grup de Rovira i Virgili" dins Enric OLIVÉ (ed.): *Història del Camp de Tarragona*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1989."D'altra banda, la vinculació entre el moviment federal i el catalanisme que es dóna a molts indrets de Catalunya, l'últim quart de segle, no el trobarem a Tarragona fins molt més tard [...]. I quan s'hi entra en contacte serà a través dels grups més arrauxats [SIC] que integren la "Joventut Federal", i també els més propers a 'La Avanzada'", p. 184.

[761] *Piista*, "La Avanzada", 28-XI-1903.

[762] Com va ser el cas de la introducció de la *Gramàtica Catalana* a l'Ateneo Tarraconense a càrrec de Rovira i Virgili, Pere Lloret i Leandre Ripoll, que van proposar en el Consell general de l'Ateneu del 31-I-1904: "presentaren una moció per la què era demanada la instauració d'una càtedra de català a la casa, i després de moltes discussions, així s'aprovà. El propi Pere lloret s'hi oferí per a explicar-la. Vegeu: Josep-Pau VIRGILI I SANROMÀ: *La Tarragona de l'Alcalde Pere Lloret i Ordeix* (s/l. s/d), p.33. També ("La Avanzada", 6-II-1904). Aquest procés de catalanització en va comportar una escissióel 1906 del grup de Rovira i Virgili. Vegeu Adelina MANUEL NOGUERAS: *El Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera*, TD, juny de 1987, FF i CCEE, Tarragona. Esp. capítol Vè. "Surge una escisión en el Ateneo", pp. 275-297.

[763] És el cas de l'article "*La amnesia*" editat a "La Avanzada" el 2-VII-1902 i reproduït a "El Trabajo", de Valls.

del lliure pacte entre les col·lectivitats (regions, segons els federalistes) i les polítiques d'emancipació individual, basades en una crítica a la política de la Restauració (separació entre Església i Estat, crítica al militarisme i a les oligarquies). Per a concretar la tasca organitzativa i ideològica prengué com a model l'obra de Pi i Margall en el seu aspecte de referent emancipador de les classes subalternes i de les nacions. És a dir, ser federalista seguidor de les tesis de Pi i Margall significava situar-se en una radicalitat transformadora de l'Estat a partir de dues centralitats: l'organització territorial i la crítica a la societat d'antic règim a partir d'una revisió de la història moderna peninsular "*estúpida cantinela de la pasada grandeza de España*" (*Falsas Glorias*, "La Avanzada", 9-I-1904).

El pensament transmès per part de la Joventut Federal de Tar ragona -que presidí entre 1901-1903[764]- feia, doncs, que fos definida com a "*juventud intelectual*", ja que el seu objectiu essencial era la formació ideològica dels republicans de base i de sectors de classes populars a través de ponències o converses -partidàries d'un regeneracionisme social definit per una obertura de relacions socials i econòmiques de tipus igualitari- que eren debatudes al si de la Joventut. Aquestes converses tenien com a objectiu exposar orientacions sobre aspecte de política social o d'economia política, interpretades des d'un vessant de crítica ideològica[765]. Rovira, doncs, se situarà en el context regeneracionista social de portar a terme un canvi .les estructures de l'ordre social de la Restauració, sense qüestionar però, l'estat ni concebre una estratègia obertament socialista, la qual únicament podia ser concretada co a mitjà pràctic per assolir uns fins. La ideologia que organitzava les reformes socials i polítiques era el federalisme. Un exemple d'aquest programa el tenim en conferències com la que va donar al Centre Federal (del qual se'n separarà el maig de 1905) amb la hipòtesi de mostrar la relació entre *Drets y llibertats individuals* ("La Avanzada", 14 i 21-VI-1902), quant a la relació entre llibertat, democràcia i la vinculació entre llibertat individual i col·lectiva:"Considero

---

[764] "La Justicia", 25-VII-1901 assabenta de la constitució de la nova Junta Directiva de la "Juventud Republicana Federal". President: Rovira i Virgili; Vice-President, Jaime Margalef; Secretari, José Floresví; Vice-Secretari, Miquel Grau; Tresorer, Ramon Pié; Vocals. Bru Ferrer, R. Homedes, Antoni Argenté i C. Masdeu. L'única assemblea de què tinc esment de la Joventut Federal va tenir lloc el novembre de 1904, amb Rovira com a President; Secretari, Claudi Ametlla i Vice-President, Venerando Solanellas ("La Justicia", 3-XI-1904).

[765] D'aquestes sessions en tenim exemples. La que divulgà Rovira amb *Lo proletariat y'ls partits politichs espanyols*, tenia com a objectiu fixar una doctrina –diferenciadora de la "*completa organización socialista del Estado*"- envers l'estat; però considerant "*imposible la total supresión del Estado, que debe ser reducido á su mínima expresión* ("La Justicia", 22-VIII- 1901). A la sessió dedicada a comentar el lliurecanvisme titulada: *Lliurecanbi i proteccionisme* en Rovira és partidari d'una obertura de relacions socials i econòmiques de tipus igualitari: "*Califica el proteccionismo de aspiración egoista, considerándola como consecuencia de la perniciosa idea de patria local en cuyo holocausto se sacrifica el interés de toda la humanidad. Dice que con el librecambio la producción de cada país estaría en armonía con la condiciones de que le ha dotado la naturaleza*" ("La Justicia", 29-VIII-1901). Al si de la Joventut Federal, *La pàtria, la guerra, lo servey militar y'ls exercits pemanents* ("La Avanzada", 7-III-1902). D'altres sessions eren debatudes al Centre Català, del qual .Rovira és secretari el cinc gener de 1903, amb Evarist Fàbregas com a vice-president, segons "La Avanzada", 22-I-1903. També, A. BLADÉ: *Op.Cit. p.*50

perfectament compatible la llibertat ab l'autoritat sempre y quant no's lesionin ni l'autonomia del individu ni las autonomias colectivas [...]. La llibertat individual és també la base de la colectiva. De les llibertats del ciutadà naixent les de les colectivitats humanes". Aquesta era una declaració d'intencions en relació a l'exercici de les llibertats col·lectives quant a la llibertat individual (ciutadania) en el context de l'oposició als actes contra Alfons XIII[766]. En efecte, el referent de Pi i Margall fou una constant quan també romangué a Barcelona en l'etapa inicial dels estudis de Dret, intervenint en actes d'associacions catalanes i federals on s'identificava amb el nacionalisme autonomista[767] o en la fundació de "El Pacto", a través del qual Rovira socialitzava la "propaganda republicana federal", en actes on Rovira "*elogió la obra de Pi i Margall presentándola com antitética del unitarismo, pues en ella se aboga por las diversas autonomías, municipal, regional y de la nación. Nuesto sistema se basa por medio de la voluntad por encima de todo, distinguiéndose de ciertos nacionalismos que buscan solo en la historia los antecedentes, cuando nosotros aspiramos a una patria grande, nueva y libre. La autonomía de Cataluña no la fundamos en diferencias cerebrales ni en leyendas de romanticismo, sino en la necesidad de ser autònoma la región, que no es otra cosa que el pacto de los municipios que la integran*"[768]. Pi i Margall, doncs, esdevenia referent de les activitats d'aquest nucli de federalistes, del qual Rovira en socialitzava una "*detallada biografia* [...]. *Estudió con amplio criterio sus ideas y aconsejó á la juventud que*

---

[766] Acte organitzat pel Centre Federal en el qual prengueren part, a més de Rovira, J. Nougués, Claudi Ametlla, Diez Rossell. Rovira contraposava la monarquia als conflictes socials ("La Justicia", 15-IV-1904)

[767] "El Pacto", 12-IX-1903, *Una conferencia*,pronunciada per Antoni Rovira i Virgili a la Catalunya Federal amb el títol "El federalisme y la actual agitació republicana"; en la qual "*estudió las causas de la decadencia del federalismo español, como partido político, señalando como una de ellas, que ha hecho descuidar los intereses y la organización del partido, provocando al mismo tiempo luchas y divisiones intestinas. Ocupóse de las resultantes uniones, coaliciones y confusiones, perturbadoras para el partido federal. Citó el ejemplo de la llamada unión revolucionaria, haciendo notar que la casi totalidad de los que en aquella época abandonaron el Sr. Pi i Margall, han pasado con armas y bagajes al campo unitario. Afirmó que si el federalismo arrastra vida raquítica fuera de Cataluña, a la táctica de los unitarios se debe, y no á la falta de espíritu autonomista. Estudió el origen del actual movimiento republicano, la campaña de "El motín", la Aasamblea del 25 de marzo, y el carácter del partido republicano único. Hizo resaltar la actitud de nuestro partido ante la unión y la propaganda de los unionistas. Determinó los principios fundamentales del federalismo, defendiendo rigorosamente la autonomía y explicando y analteciendo el pacto. Trató de las iniciativas regionales, de las diversas condiciones de raza y lenguaje entre las regiones de la Península, deduciendo de ellos la bondad y la necesidad del sistema federativo. Puso de relieve el brutal imperio de la fuerza en la formación de las nacionalidades y los atropellos de que la personalidad de los pueblos es objeto. Declaróse por ello nacionalista, pero observó con el ejemplo de Hungría, Bohemia y Croacia, que no siempre el triunfo de una causa nacionalista lleva consigo la libertad de los pueblos, si no se practica y reconoce en su integridad el principio autonómico. Dedució de todo ello la esencialidad de la Federación, no admitida por los salmeronianos, siendo por lo mismo imposible de la unión que se pretende. Expuso su opinión sobre la revolución, poniendo en evidencia que el unitarismo la desfigura y anula. Juzgó de absoluta necesidad la educación del pueblo por medio de la propaganda de ideas, y calificó duramente los procedimientos empleados por otros oradores que fanatizan al pueblo* [...]". La societat "Catalunya Federal" va ser inscrita al registre d'associacions del Govern Civil el 9-II-1903 i va ser dissolta el 12-VI-1907. [AGCB]: *Registro de Asociaciones*, Tom. II, p. 150.

[768] "El Pacto", 12-IX-1903, "Propaganda republicana federal".

conservase en toda su integridad el legado que el sabio apóstol les había confiado. Dio oportunos consejos a sus compañeros, analizando las circunstancias dela actual política republicana y dijo que la obra de Pi y Maragall era digna de un colosal monumento al que debían aportar su concurso Cataluña autónoma, España federal y el mundo emancipado"[769]. La finalitat política era vincular la idea ferealista amb la lluita contra la "*reacción, la monarquía y el centralismo abogando por la República Federal*[770] . El model rovirià, doncs, començava de proposar un continugut social al catalanisme des dels posicionaments de Pi i Margall. I, efectivament l'entitat "Catalunya Federal" representa una baula d'unió entre federalisme i catalanitat. Des del federalisme, Rovira articulà un projecte nacional que es basava en el pas de l'historicisme a la consciència política[771].

Aquest plantejament no feia altra cosa que apostar per una lectura civicopolítica del modernisme ideològic en termes d'una radicalitat socialitzant (entès a començament de segle des del republicanisme federal com a 'regeneració') que superés el catalanisme basat en el tradicionalisme ("*catalanismo clerical*", en al·lusió a la Lliga, "La Justicia", 30-V-1901) i el republicanisme unitarista, tot oposant-se a "*una República que mantuviese esclavos en Regiones y municipalidades negando a las colectividades naturales y jurídicas el integral disfrute de la autonomía*" ("La Avanzada", 8-XI-1902). La idea era superar la concepció formal de la República com a "institució" per donar-li un contingut organitzatiu que s'identifiqués amb la federació com mantenia Claudi Ametlla:"*La República es solamente forma de gobierno y no sistema. La República centralizadora es además atentatoria a la libertad colectiva y por lo mismo, malamente pueden llamarse liberales a nuestro ver, los que no proclaman una República federal*"[772]. Aquesta concepció era també la de Rovira. Així, la tasca de Rovira en l'etapa tarragonina és articular una primera proposta ideològica que articulés el fet nacional -aconduïda amb el programa de Pi i Margall de 22 de juny de 1894- a través del progrés social[773], com en el cas de la defensa al dret de vaga: "Las vagas no son

---

[769] *En record de Pi i Maragall*, "El Pacto", 5-XII-1903, núm.19.

[770] Míting al Centre Republicaofederal amb Claudi Ametlla, Nougués i Rovira: "El Pacto", 16-IV-1904, núm.38.

[771] Per a la significació de "Catalunya Federal" en la trajectporia inicial de Rovira com a fil conductor nacional i fedral. Cf.: Claudi AMETLLA: *La nostra...*, p.26 i nota 41ena *supra.*

[772] *La República en el federalismo*, "La Avanzada", 24-V-1902.

[773] Rovira participa en el míting del primer de maig de 1904, amb Claudi Ametlla, en representació de "la Avanzada" ("La Justicia", 3-V-1904): "Examina á grandes rasgos la política de crímenes seguida por los prohombres de la monarquía y deteniéndose ante la gestión del señor Maura con su política del mauser hace incapié en el atentado de qye fue objeto en Barcelona u dice: ' Si Maura al salir tan bien librado del cuchillo de Artal ofreció su casaca á la Virgen de las Mercedes por haberle librado de la muerte, pregunto yo: ¿á qué virgen ofreceremos nosotros los instrumentos de tortura de Montjuich'. La intervenció de Rovira acaba amb un al·legat a favor de "la unión y la ilustración como base para lograr la reivindicación de sus derechos [obrers]". Vegeu, en el mateix sentit, també la participació de Rovira en un míting en suport de Julià Nougués a Vila-Rodona ,

sinó síntomas que demostran l'existencia d'una malaltia en lo cos de la societat, preludis qu'anuncian la tempesta que s'acosta, escaramussas que precedeixen á la batuda ferma que soterrará per sempre més lo regnat del despotisme politich y económich [...].La veu del proletariat, demanant lo millorament de la seva condició, es lo crit de la víctima de las justicias socials, que solicita l'igualtat nivelladora que fassi del esclau un ser lliure, que converteixi lo pária en home racional"[774]. D'altra banda, Rovira, i els joves republicans federals estableixen, en un context dividit entre el catalanisme conservador i el republicanisme unitari de "Fraternidad Republicana", concepció oposada envers la catalanització del federalisme de "La Avanzada"-*Los niños de La Avanzada morirán jóvenes de un empacho sintáctico catalo-federal* ("Fraternidad...", 3-IV-1904)-"[775], un repartiment del poder entre els municipis, les nacions i l'estat. Cada àmbit tindrà unes atribucions de poder determinat. Les nacions -'regions' en registre de Pi- tenen una funció en el govern interior, mentre que l'estat té unes atribucions internacionals. El pensament federal de Rovira al si de la Joventut Federal manté una identificació clàssica entre nació i estat i regió i nacionalitat, que reprodueix l'esquema pimargal·lià Estat-regió-municipi-individu. De tota manera cal

---

juntament amb la intervenció de Francisco Llauradó, Claudi Ametlla ("La Justicia", 5-VI-1904), on exposa una defensa del programa federal, tot criticant la història moderna espanyola durant la monarquis dels habsburg: "Afirma que es una aberración el decir que España, en tiempo de Carlos I y Felipe II era grande, puesto que no puede ser grande un Estado que se apodera de los derechos de otro, sugetándolos á su dominio. Dice que España no puede ser grande sin abolir la monarquía la monarquía y el unitarismo. La autonomía de los pueblos y de cada uno de sus individuos es la vida de los mismos. Combate el centralismo. Dice que la autonomía que los catalanistas defienden, la han tomado del programa federal, si bien impide que sea tan apmlia su tendencia, el lastre de clericalismo de aquellos. Dedica algunos párrafos al problema social, diciendo que los capitalistas deben reconocer el sueldo que un obrero necesita para vivir desahogadamente. Hablando del problema religiosa muéstrase partidario de la separación de la Iglesia del Estado, respetando todas las religiones, preferencias a ninguna".

[774] *Las Vagas*, "La Avanzada", 11-I-1902.

[775] L'oposició al republicanisme unitari de "Fraternidad..." i l'aportació catalanitzadora del federalisme al si de "La Avanzada", és palesada a Carles SOLDEVILA: *La nostra...*, pp.21i 28. De fet el debat entre el republicanisme federal i unitari era un lloc comú per Rovira, quan, escrivia que "no cae el federalismo en la incosecuencia de los republicanos unitarios que afirman la autonomía individual y la municipal y niegan la autonomía á la región; ni tampoco en la de los catalanistas que juzgan imprescindible la de la región y la del municipio y relegan al olvido la libertad del ciudadano" (La mejor orientación, "La Justicia", 3-X-1901). Aquesta orientació, doncs, era la contestada pels republicans unitaristes, que es reflectia en l'hegemonia del principi generalista sobre les realitats nacionals. Aquestes realitat però, eren reduïdes a manifestacions medievalitzants: "Cuando hayamos alcanzado y solidificado la República, cuando los enormes intereses que tantot siglos de monarquia han vinculado en ciertos organismos ó clases, abatidos ante la unión patriótica de todos los republicanos, queden á un lado vencidos, entonces y solo entonces nos entregaremos con toda el alma á nuestras competencias íntimas, y entonces sabremos si en el sistema hemos de ser unitarios ó federales sometiéndonos a la mayoría y entonces quedarán constituídos los grandes partidos radical y conservador de la República [...]. España podria ser federal con la resurrección y armonía de los antiguos reinos, principados, condados, etcétera ¡Hartos quedaríamos con ser federales así!". (*Por la República*, "Fraternidad Republicana", 6-IX-1903).

Quant a "La Avanzada" "Fraternidad..." titllen l'òrgan de la Joventut Federal d'"órgano de los desahogos político-literarios de cuatro jóvenes que se encuentran en la edad del pavo". O que "los chicos de "La Avanzada" son precoces y han atiborrado aquella importante víscera, de artículos del Maestro razonados con sal catalanista, es decir sal sosa [...]"(Fraternidad...", 10-IV-1904).

contemplar aquesta concepció en un context en què el conjunt del catalanisme es debatia entre la cultural- lingüistica i una idea política de nació. Ara, allò que Rovira mantindrà com a principal actiu polític d'aquesta etapa és la idea de lliure pacte. Per tant, en el cas de Rovira, no es tracta d'un pensament clos en aquests primers anys de militància, sinó que aquest cerca una síntesi entre catalanitat i federalisme, mantenint un esperit obert cap als catalanistes; per bé que la crítica que hi incorpora és envers el caràcter conservador tot im observant un primigeni concepte de revolució social: "*Pero donde la cuestión política se manifiesta con más fuerza es en el regionalismo, que tanto ha dado á decir en los últimos años. Como federales convencidos no podemos menos de felicitarnos al ver que bajo los nombres de regionalistas, descentralizadores y catalanistas haya quien defienda la autonomía, que no es sino el desarrollo lógico del principio autonomista, escrito y jamás borrado de nuestro estandarte. Lo único vituperable es que bajo esas denominaciones se comprenden reaccionarios solapados, que sin valor para combatir cara á cara al progreso, le asestan golpes á traición, buscando un refugio y una apariencia de bondad en doctrinas que al apropiárselas las escarnecen u profanan* [...]. *En el horizonte creemos notar los albores de la Revolución social*"[776].

El vincle, doncs, entre federalisme i concepció social del catalanisme era una base que Rovira va contribuir a construir sobretot des de "La Avanzada", i és així que l'òrgan de la Joventut Federal el 7-VII-1904 dediqués una necrològica a Valentí Almirall com a "ferm propagandista del federalisme. Ell va ser durant molt de temps l'apostol de las nostras doctrinas á Catalunya, havent lluytat per la seva implantació tant en el terreny revolucionari com en el de las ideas [...]". L'adscripció federal de Rovira, a les idees de Pi i Margall – l'esperit de 1894[777]- serà la base a través de la qual anirà concretant en funció del context polític. Així, cal destacar el fet de la participació de Rovira en l'Assemblea del Consell Regional Federalista de Catalunya -organització cohesionadora del republicanisme federal al Principat[778]-(presidit per Francesc Pi i Sunyer) qua havia de tenir lloc a Tarragona amb una

---

[776] La labor de la Restauración, "La Justicia", 14-II-1901. Claudi Ametlla mantenia una postura semblant quant a una futura aliança política: "El regionalismo qaue nos debe salvar, ha de ir unido íntimamente con los adelantos modernos y con las ideas nuevas, á fin de que la evolución histórica sea un hecho [...]. El catalanismo que ha tomado tal vez gran parte del programa federal, ya que sólo difieren en si ambos programas, en la separación de la iglesia y el estado y en la forma del gobierno, deberia unirse con el federalismo, para hacer *así un partido fuerte y potente, con probabilidades de éxito que hoy desgraciadamente no tienen ni uno ni otro*" ("La Justicia", 20-VI-1901). Cal destacar però, que aquestes reflexions se situen en una clara oposició a la política general restauracionista, com palesa la crítica de Rovira davant la coerció de l'estat a El Principio de autoridad, "La Justicia", 6-VI-1901, remarcant que "si la autoridad no pudiese ser otra cosa que lo que es en España, sin vacilar daríamos gustosos la razón a Kropotkine".

[777] Esperit que era recordat en sessions dutes a terme per la Joventut Federal, com la que va organitzar el Centre Federal el juny de 1903 ("La Justicia", 18-VI-1903).

[778] Vegeu el manifest ideològic autonomista arran de la commemoració del programa federal de Pi el 1894 ("La Justicia", 18-VI-1904).

ponència col·lectiva sobre organització municipal[779]. De moment, però, apuntar que en finalitzar el "cicle tarragoní"[780], les idees de voluntat política (de subjecte col·lectiu) i de justícia social les havia establert, si bé encara en una context regeneracionista i sense l'impuls nacional que incidirà a partir de la plataforma de Solidaritat Catalana, amb la qual se solidaritza la Joventut Federal[781]. Per tant, l'aportació de Rovira en la militància republicana federal és incidir també en un treball de síntesi envers l'articulació del catalanisme. Ara, aquesta confluència calia fer-la des del progressisme (la tradició de Valentí Almirall). Però allò a destacar era que la idealitat federal i roviriana no deixava de resultar innovadora quant a l'establiment d'una àrea d'influència ideològica que establís un nou model de societat. I aquest espai de debat, com hem vist, es basava en la socialització d'idees i de projectes que també es debatien a Europa. En aquest sentit, Rovira i el nucli de federalistes de "La Avanzada" es presentaven amb personalitat política definida i no satel·litzada envers propostes republicanes que definien un model d'organització territorial des de l'estat i no pas des de les nacions i regions.

Amb tot, aquests dos factors de fons (activats per la recepció del debat socialista europeu) seran el que marcaran -més que no pas la redacció d'articles en llengua pròpia- les directrius teòriques a l'època de "El Poble Català": entre el Centre Nacionalista Republicà, el congrés constitutiu de la Joventut Republicana i l'organització de la Unió Federal Nacionalista Republicana. Una trajectòria que tindrà conjuntures centrals com la intervenció de Rovira en la divulgació de la llei d'Administració Local del govern Maura el 1907 o el debat al voltant del vot corporatiu, inserit en aquesta llei de reforma de les estructures municipals de l'estat. Ens trobarem, doncs, amb un Rovira partidari de les doctrines liberals i d'esquerra de Gabriel Alomar, que troba reforçades per cultures polítiques reformistes entre liberal-laboralistes (Anglaterra) i d'esquerra radical (França), de les quals es fa ressò en els comentaris de "política estrangera" a "El Poble...". En definitiva, l'etapa al si dels nacionalistes republicans suposa per a Rovira integrar i desenvolupar la doctrina federal de Pi i Margall que havia

---

[779] La ponència sobre organització o llei municipal era a càrrec de David Ferrer, Rovira i Virgili, Danyans, Roig i Armengol i Marial. Les altres eren sobre el sistema tributari de l'Estat català, higiene social i política sanitària, reformes socials, reformes del codi civil. ("La Justicia", 10-VI-1904).

[780] Rovira i Virgili i Claudi Ametlla s'havien donat de baixa del cens federal de Tarragona el maig de 1905 a *Remitido importante* ("la Justicia", 18-V-1905). D'altra banda cal destacar que "La Justicia" en l'etapa dels inicis de "El Poble Català" es feia ressò de conferència de Martí i Julià sobre el nacionalisme. Aquest fet pot suposar una lenta obertura d'aquet òrgan dels republicans unitaris cap a la síntesi entre nacionalisme i federalisme. De fet al número del 16-VIII-1905, "La Justicia" en un editorial, *Al Poble Català*, indicava una possibilitat d'entesa, amb els nacionalistes republicans barcelonins: "Estará ["La Justicia"] ab els autonomistas, peró exigirá d'ells que á títol de tals admetin la primera y mes suprema de las autonomias, la del individuu, base y assiento de totas y no lavulguin posar als peus de poders históríchs". En aquest marc d'assumpció autonomista aquest diari l'abril de 1906 passa a dir-se de "Diario Republicano" a "Diario Republicano Autonomista".

[781] La Joventut s'adhereix a l'homenatge als parlamentaris de solidaritat que s'oposaren a la Llei de Jurisdiccons "El Poble Català", 17-V-1906

assumit a l'etapa de Tarragona, en una estratègia que oferís una alternativa a teories que com la de Prat de la Riba a *La Nacionalitat Catalana* donava per closa l'etapa de nacionalització interna del país per abocar-se a la intervenció en la política espanyola[782]. Davant aquesta concepció, Rovira es decideix a proposar un nou catalanisme superador de la base historicista que incorpora el dret a la determinació dels col·lectius i persones. I, de fet, com veurem, vehicula aquest pensament mitjançant una pràctica divulgadora a través de la xarxa de centres de treball polític i de formació del Centre Nacionalista Republicà. La trajectòria federal tarragonina havia posat les bases de la vinculació indestriable entre democràcia i república. I aquest doble vincle serà el que caracteritzarà la intervenció roviariana a "El Poble Català"[783].

1.2. De Solidaritat Catalana a la Joventut Republicana: *El Poble Català* (1905-1908).

"[...] Quan alsanse potenta y enérgica l'apiració nacional de Catalunya, comprengué en Pi, qu'en els catalanistes hi tenia els seus naturals aliats; y vegem en els seus escrits dels últims temps, cap allà als primers anys del nou segle, que recomana y aprova l'unió de catalanistes y federals; y entengui's bé, qu'encara no habíen exposat llur criteri social y religiós els quatre primers diputats catalanistes qu'anaven al Congrés [candidatura dels quatre presidents de les eleccions de 1901]" ["El Federal. Setmanari Republicà" (Sabadell, 27-III-1909)].

Aquesta etapa de Rovira va estar condicionada per la formació de Solidaritat Catalana i la formació de l'aliança entre les joventuts republicanes. Era una conjuntura especialment significaticativa pel que tingué d'incorporació de nous sectors socials urbans, -entre els quals els intel·lectuals-[polítics]- al projecte de nacionalitació cultural i política del país[784]. Fent un cert balanç del que havia estat la tasca de l'esquerra catalana d'ençà de la

---

[782] Per al catalanisme com a moviment reformador/modernitzador de les estructures polítiques espanyoles i, en concret, per a la concepció ideològica intervencionista concretada en *La Nacionalitat Catalana*, vegeu Agustí COLOMINES I COMPANYS: *El Catalanisme i L'Estat*, PAM. Barcelona, 1993, p. 46.

[783] Amadeu HURTADO: *Quarantа anys d'advocat. Història del meu temps.* Vol.I, Xàloc, Mèxic, 1956, pp. 234 i ss.

[784] L'imaginari polític de la Solidaritat Catalana és projectat per Rovira en el context d'arovació de l'Estatut Interior. Però allò que destaca l'intel·lectual és l'aportació de la manifestació del 20 de maig de 1906 a la unitat nacional catalana, que calia activar en temps republicans: "Aquella gran convergència no féu desaparèixer les classes ni els partits, ni les idees diferents. Però revelà als catalans -i als altres també- l'existència d'una comunitat espiritual profunda, d'un llaç de germanor col·lectiva, que venia de molt endins de la terra i de molt enllà d ela història [...]. És la forma allò que no es repeteix en la història en la història. Però sota formes noves, i a despit de la lluita dels partits i de la guerra de classes, la unitat nacional de Catalunya serà cada vegada més forta i vivent". Cf.: *La Solidaritat Catalana. El 20 de maig/* A. ROVIRA I VIRGILI, "La Humanitat", 20-V-1933. Pel que fa a l'emergència d'un npou impuls nacional, àngel Duarte s'ha referit a l'emergència d'una "nova cultura política" que servirà d'alçaprem i d'imaginari polític, vint-i-cin anys després, a la constitució d'Esquerra Republicana de Catalunya. Vegeu: Àngel DUARTE: '1906. L'albada d'una nova cultura política' dins "Jerarquies i representativitat. Cultures polítiques i socials a Catalunya"a *Història de la Cultura...El Modernisme (1890-1906)*, Ed. 62, Barcelona, 1996, pp. 269-275. Per al vincle del model solidari smb l'hegemonia de l'Esquerra el 1931: Pere GABRIEL: "Los Nacionalismos en la España contemporánea: El nacionalismo catalán" dins *Pueblos, naciones y estados en la història*, Universidad de Salamanca, Salamanca, 1994, p. 162.

constitució de la Solidaritat Catalana[785], Pous i Pagès refermava el sentit d'aquest moviment, destacant que "l'aparició de l'esquerra, ab l'eloqüencia dels fets, ha vingut a demostrar que'ls ideals nacionalistes no sols no són incompatibles ab els ideals de llibertat, sinó que constitueixen llur complement necessari". Aquest esperit és el que cerca de concretar Rovira al si de la redacció de "El Poble Català" en el camí de l'estructura d'aquesta esquerra catalana[786].

Posteriorment a la intervenció més que circumstancial[787] en la constitució del federalisme tarragoní del qual incorporarà la concepció socialitzant amb què Rovira interpretarà la qüestió social que, segons Pous i Pagès, posava als redactors d'"El Poble...", "en pugna amb la part de menstralia, liberal d'esperit, però conservadora econòmicament"[788]; l'etapa entre 1905-1908, transcorre orgànicament entre la incorporació a "El Poble..." i a la vice-presidència de la secció d'estudis i propaganda del Centre Nacionalista Republicà -nucli intel·lectual i renovador del republicanisme de la futura Unió Federal[789]- de Barcelona entre juliol de 1908-1909[790], i de la intervenció en el procés organitzatiu de la Joventut Republicana

---

[785] La formació d'aquesta plataforma, com a unitat de tradicions catalanistes, va ser qualificat de "revolucionària", car "*no era de secta, ni de partido, ni de clase, sino de un pueblo entero en el que la razón es mucha, la obcecación no poca,la fuerza enorme, la pasión centelleante y el sentimentalismo predominante y avasallador*" a Angel OSSORIO: *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República francesa (1793-1795)*, Oliva Impresor, Madrid, 1913, p.IX. Per a l'aportació de Solidaritat catalana a la unitat política de resposta envers l'estat espanyol continua essent imprescindible: Joaquim de CAMPS I ARBOIX: *Història de la Solidaritat Catalana*, Ed. Destino, Barcelona, 1970, pp. 255 i ss. D'altra banda, implicitament, Camps es fa ressò de la concepció roviriana sobre la plataforma solidària pel que fa a l'aprofundiment del catalanisme en "l'ànima dels homes", p. 263.

[786] Una visió global de la redacció vida del diari, esmentant la tasca periodística de Rovira en l'àmbit de política internacional, quan ja havia publicat la *Història dels Moviments* Nacionalistes a Vicenç BERNADES: *La vida d'un dari. El Poble Català*, "Serra d'Or", novembre de 1975, pp.31-33. David MARTÍNEZ FIOL ja contextualitzava l'aportació de l'esquerra catalana., entre 1909 i 1914, com un procés de "renovació ideològica i organitzativa del republicanisme català", amb la concreció d'un prohjecte "catalanista socialista", malgrat que existís -i això es palesarà en l'esccisió arran del Pacte de Sant Gervasi d'abril de 1914- una "dualitat" entre la base (joventut republicana) i la direcció de la UFNR. Aut cit.: "L'actitud francòfila del Republicanisme català durant la primera guerra mundial (1914-1918): una herencia de la Revolució francesa. L'exemple de Màrius Aguilar" a *Col·loqui Internacional "Revolució i Socialisme"*, UAB, Barcelona, 1989, pp. 203-217. (esp.pp.: 205-207)

Per a l'articulació d'aquesta esquerra catalana, vegeu *L'Esquerra nacionalista*, "El Poble Català", 2-IV-1907. També Gabriel Alomar, en el context d'aplicació de la Llei de Jurisdiccions, concebia el fet nacional com un fet de "llibertat civil, [de] drets de l'home sospesos en territori catalá" com a una "intervenció de la nació contra l'estat". Així "el conflicte esdevé conflicte universal", a *Universalisació del problema espanyol*, "El Poble...", 6-IX-1908.

[787] En canvi David MARTINEZ FIOL entén que Rovira es "foguejava" en aquest tipus de premsa local, a *Daniel Domingo Montserrat (1900-1968). Entre el marxisme i el nacionalisme radical*, Treball de 9 crèdits (UAB), 1999, p. 21.

[788] Josep POUS I PAGÈS: *Pere Coromines i el seu temps*, ed. 62, Barcelona, 1969, p. 38.

[789] A. ROVIRA I VIRGILI, *Els polítics catalans...*, p. 139.

[790] Eulàlia GOULA GOULA: *El Centre Nacionalista Republicà de Barcelona (1907-1910)*, Tesina de llicenciatura, UB, setembre de 1975, p. 274. En la nova reconstitució oficial d'aquesta entitat, es concebia l'evolució del "Nacionalisme lliberal de Catalunya", " El Poble...", 15-IX-1908, p. 2. Per al caràcter del Centre Nacionalista Republicà quant a base que aportava idees i la posició d'hegemonia entre els republicans

l'abril de 1908, una base política que durà a la constitució de la UFNR, i que servirà d'exponent a la crítica a la tàctica intervencionista de la Lliga[791]. Per Rovira, doncs, el pas del Camp de Tarragona[792] a Barcelona vindrà marcat per la pràctica ideològica al si del nacionalisme republicà, orientat a la superació d'un programa historicista-conservador per a basar una nova proposta en un nacionalisme de tipus liberal que fos evolutiu i que articulés la demanda d'autogovern a partir de la justícia social. Ara, la difusió d'ideologia nacional, l'anava construint a través de les cròniques o conferències divulgatives[793] de política internacional, estatal i nacional que concretessin aspectes sobre dos àmbits constants en la

---

catalanistes, Joaquim de CAMPS I ARBOIX: *Història de la Solidaritat Catalana*, Ed. Destino, Barcelona, 1970, p.119.

[791] Jordi CASASSAS i YMBERT: *Jaume Bofill...*, p. 85.

[792] Les relacions polítiques de Rovira amb comarques del Camp continuaren un cop establert a Barcelona. En el context de la reproducció del moldel nacionalista republicà. En fou un exemple la participació que va tenir en la fundació la societat Foment Nacionalista Republicà el 1906. Vegeu Xavier FERRÉ i TRILL: "Rovira i Virgili, divulgador nacionalista a les comarques tarragonines" a *Rovira i Virgili 50 anys després*, Cossetània edicions, Tarragona, 2000, p. 98. Anteriorment Rovira i Claudi Ametlla assistiren a la inauguració del "local" del Centre Federal i Joventut Federal a Reus ("La Justicia", 29-VII-1904). El relleu del nacionalisme republicà reusenc, amb el qual Rovira remandrà vinculat també als anys vint i trenta era palesat tot i críticament pel vendrellenc Jaume Carner en carta a Pere Coromines setmanas abans de les eleccions genenals espanyoles del 8 de maig de 1910 (12. IV.1910): "Per poca confiança que inspirin els N[acionalistes] de Reus és l'unich nucli organisat de la circumscripció [Reus-Tarragona-Falset], doncs la Unió Demòcrata Regionalista [Nacionalista]és una barreja de dreta y esquerra". D'altra banda aquest procés expansiu del teixit associatiu republicà nacionalista més enllà de Barcelona va ser interpretat positivimanent per CAMPS I ARBOIX, car reconegué que "aquesta acció proselitista de catalanització fou de capital importància pel doble motiu de clarificar la política interna catalana i pels considerables al·luvions amb que n'eixamplà la base", *Op. cit.*, p.226.

Pel que fa als articles de Rovira i Virgili que l'òrgan de la UFNR reusenca, "Foment", va reproduir d'"El Poble Català" entre 1911 i 1914 (mesos abans de la signatura del Pacte de Sant Gervasi): "Lo Nacionalisme y'ls partits d'esquerra" (17-II-1911) [" El Poble Català", 16-II], "L'Expansió del Catalanisme" (18-X-1911), "Lo teatre basch" (1-III-1912) [EPC, 28-I-1912], "Espanya" (5-III-1912) ["La Campana de Gracia", 2-III-1912], "Lo sistema de Lacierva" (28-III-1912), "La gran vaga negra" (11-IV-1912) [EPC, 9-IV i "La Campana...", 2-III], "Les patries" (22-V-1912) [EPC, 21-V], Les mentides convencionals (4-VII-1912), Socialistes y Sindicalistes (7-IX- 1912) [EPC, 28-VIII], "Pel Sufragi Universal" (26-IX-1912) [EPC, 22-IX], "La Primera gran víctima" (27-X-1912), "Un debat interessant al Parlament anglès: La llengua i la nacionalitat" (1-IX-1912) [EPC, 30-X], "Lo nou mapa dels Balkans" (5-XI-1912) [EPC, 2-XI], "Als Estats Units" (8-XI-1912) [EPC, 7-XI], "L'Home Rule irlandès" (24-XI-1912) [EPC, 17-XI], "Política francesa: La Presidència de la República" (26-XII-1912) [EPC, 24-XII], "Les orientacions de L'UFNR" (9-I-1913) [EPC, 6-I-], "La vitalitat nacional de Catalunya" (15-I-1913), "Política francesa: M. Briand" (22-I-1913), "Política francesa: L'Home Rule irlandès" (23-I-1913)[21-I-1913], "La revolució turca" (29-I-1913) [EPC, 26-I-1913], "La tragèdia de Mèxic" (1-III-1913) [EPC, 28-II], "Crònica estrangera: l'incident de Nancy" (19-IV-1913), "Per la llibertat política. La gran vaga belga" (23-IV-1913) [EPC, 12-IV], "L'escandol Krupp" (24-IV-1913), "Després de l'incident de Nancy" (25-IV-1913) [EPC, 18-IV], "La fi de la vaga belga" (26-IV-1913), "Política anglesa" (16-V-1913), "El sentiment nacional" (5-VII-1913), "Els nostres homes" (30-VIII-1913) [reproduït de "Gent Nova", portantveu de la Unió Catalanista de Badalona i EPC, 20-VIII] "La solució de la crisi francesa" (13-XII-1913) [EPC, 11-XII-1913], "El militarisme alemany" (16-I-1914) [EPC, 13-I], "Dues figures" (27-I-1914) [EPC, 25-I], "El mapa d'Europa" (7-II-1914) [reproducció de "Renaixement" i EPC, 31-I], "La qüestió del Home Rule irlandès" (15-II-1914) [EPC, 14-II].

[793] A "El Poble Català", Rovira va redactar 770 articles. Un exemple d'aquestes conferències de Rovira en enclavaments amb una certa implantació del nacionalisme republicà va ser a Sabadell (acte organitzat pel CNR local) i a Lleida (organitzada per la Joventut Republicana), "El Poble...", 10-X-1908. O en actes electorals, com la intervenció en les eleccions parcials a Barcelona en suport de la plataforma solidària i en oposició al partit republicà radical lerrouxista representada per Jaume Cruells, Francesc Layret, Francesc Sunyer i Capdevila i Ramon Albó. Cfr: *Propaganda elctoral*, "El Poble...", 6-XII-1908. Rovira equiparava aquest partit no a una oposició antisolidària, sinó que "lluita com a anticatalà".

seva trajectòria: programa nacional català i programa social[794]. Des de l'àmbit cultural aquest articulisme periodístic és deutor directe del modernisme i, de la literatura i estètica, entès com a actor de canvi social, dirigit per intel·lectuals[795]. Aquest programa, continuador de les tesis de Pi i Margall[796], com ha sabut projectar Antoni Jutglar, tindria,doncs una vàlua intrínseca, quant a establiment d'uns conceptes i directrius ideològiques, malgrat que el procés de socialització fos clos en àmbits d'intel·lectuals-professionals o capes mitjanes urbanes, en una conjuntura hegemonitzada des del republicanisme pel Partit Republicà Radical[797].

La primera intervenció a "El Poble..." era la constatació de la ideologia de Pi i Margall. quant a l'exercici de la voluntat política en tractar el tema de la independència de Noruega, que cobrava especial determinació arran de l'ofensiva anticatalana per l'incendi de les redaccions del "Cu-Cut" i "La Veu de Catalunya", com per la identificació que feia la premsa espanyola entre republicanisme i espanyolitat (en identificar republicanisme amb els republicans radicals)[798]. Rovira, per contra, hi constatava que l'assoliment de l'autogovern vindria donada per la unitat entre les forces republicanes i les autonomistes, car "La nostra Catalunya, progressiva y lliure, ha d'ésser generada per la convergència de les dues grans corrents de l'opnió catalana [...]. La equivocada orientació del republicanisme ha convertit les nutrides legions populars de la nostra terra en el més ferm obstacle per l'assoliment de les reivindicacions autonòmiques. Y aquesta circonstancia ha retardat l'adveniment de la democracia, de la democracia veritable y renovadora". "Veritable i renovadora", perquè per Rovira els ideals de la "Revolució francesa" (heretats de l'etapa anterior) era una base de transformació social i política de la vida política aplicables a Catalunya que "avensarà

---

[794] Rovira legitima el programa nacional català a partir de la política internacional: "Els polítics y escriptors que per combatre'l moviment nacionalista catalá feien relluir sovint l'argument de la suposada tendencia mondial a l'unitat, no veuen pas confirmada pels fets la seva afirmació. Els nacionalistes d'Europa, la solució satisfactoria de les quals, sols pot trobarse en un criteri d'expansió autonomistas y lliberal",a *L'autonomia a Islàndia*, "El Poble...", 17-V-1908.

[795] Per exemple la intervenció de Rovira, seguint les idees regeneradores d'Anatole France, a l'homenatge a Ignasi Iglésias, quan conceptuava la tasca redemporista de l'artista: "Els artistes han de constituir una aristarquia social, una aristocracia de mentalitat y de sentimentalitat. Peró la llur acció y les llurs obres, lluny de recloure's en els cenacles intelectuals, han d'extendre's pels amples camps populars. L'Art ha de nàixer de les aristarquies y ha d'anar a parar a les democracies. Aquest carácter de l'Art l'encarna meravellosament el nostre Iglésias".

[796] Rovira rememora la tasca de Pi i Margall en projecció al segle XX: "Profetisá en Pi y Margall que així com al segle XIX fou el segle de la llibertat, el segle XX seria'l de la igualtat", a *Les feministes angleses*, "El Poble...", 25-VI-1908. D'altra banda, Rovira s'adherirà a la subscripció col·lectiva organitzada pel Centre Nacionalista Republicà i "El Poble Català" per a editar els articles de Pi i Margall de "El Nuevo Régimen", "El Poble...", 30-X-1908.

[797] Per a la connexió entre les idees federalistes de Pi i la recepció al si del nacionalisme republicà, que acabarà qualiant en la UFNR: Antoni JUTGLAR: *Op. Cit.*, p.794. Per a limitació de la base social quant al projecte de síntesi entre catalanisme i federalisme, David MARTINTEZ FIOL: *Entre el marxisme...*, pp. 23-24.

[798] El diari republicà de Madrid "El País" va ser model de crítica per part de Rovira quant a la polèmica entre republicanisme i nacionalisme.

orientada vers les modernes solucions sociològiques". Aquesta legitimitat va venir refrendada per Noruega. La lliçó per a Rovira era que el fet d'assolir la sobirania era conseqüència de "la voluntat sobirana dels ciutadans, servint d'únic fonament al dret polític! ¡La voluntat sobirana dels pobles com a fonament de la formació de la nacionalitat¡ ¡És el bell somni den Pi y Margall que comensa a realisarse!"[799]. La línia traçada per la Joventut Federal es reproduïa: vinculació de catalanisme i federalisme o la cerca del federalisme de base nacional.

En tot el que es refereix a la idealitat, Rovira estructura el federalisme de Pi i Margall en un nou procés de conscienciació nacional, un cop superada del tot la polèmica de definició envers el republicanisme unitari de l'etapa de Tarragona entorn de la presidència de Julià Nougués. Es tracta d'un federalisme definit en la trajectòria d'una esquerra catalana representada ideològicament per la Unió Federal, que maldava per donar contingut polític al programa futurista de Gabriel Alomar, com Rovira estableix en *La visió de l'avenir*[800], un article programàtic que indica la seva concepció al si del nacionalisme republicà: "Pren forsa entre nosaltres una saludable corren evolutiva. Els nostres escriptors y artistes comensen a distreure la vista del passat de Catalunya, que ha sigut durant llarg temps el llur exclusiu tema y l'unic obgecte dels lliurs amors. Els nostres poetes joves no demanen a tothora inspiració a les muses tristes y estèrils de les elegies y'ls planys nostálgics; en hores de profética clarividencia canten les magnifiques realitats del demá ab aceents de confiansa enfortidors [...]. Se ressegueix menys les fulles de l'Historia y s'adressa més sovint la mirada a les enigmátiques pàgines blanques del futur, ont els vidents hi endevinen glorioses epopeies [...]. La mentalitat catalana ha entrevist l'avenir de Catalunya. Ha sigut una visió espléndida. Y ha sigut també una visió reveladora. Per efecte d'ella s'ha colocat en terme secondari el record y l'elogi del ahir y s'ha comprès de sobte la necessitat imperiosa, ineludible, de preparar

---

[799] Rovira redacta aquests articles en la crida de "El Poble... a fi de "despertar en el jovent nacionalista l'activitat y l'emulació", per a "adressar encara més el seu talent a la defensa de les nostres idees desde'l gran motor polític que en els temps actuals constitueix la premsa", "El Poble...", 11-XI-1905. *Notes Polítiques. Premi del Primer "Petit Conscurs" de "El Poble Català"*. Lema AUTONOMIA [Rovira i Virgili], "El Poble Català", 25-XI-1905. No exactament coincident amb una idea lineal de Xosé-Manuel NUÑEZ SEIXAS quan explicita que "*el ejemplo noruego será igualmente el que lleve p. ej. a un Rovira i Virgili desde el federalismo hasta el catalanismo*", *Tes. Doc.*, p. 797.Aquest article va ser reproduït a "La Justicia" el 28 i 30-XI-1905. El procés de catalanització de Rovira provenia dels rengles de la Joventut Federal de Tarragona sense ignorar que l'exemple de Noruega contemplava la viabilitat de la voluntat política. Aquesta idea de pacte federal, que ja tenia assolida des de la militància federal tarragonina, provenia encara de Pi i Margall,.

[800] "El Poble Català", 21-IV-1906. Un retrat de Gabriel Alomar a càrrec de Rovira en contestació a Marcel·lí Domingo, des dels rengles d'Acció Catalana, destacant les afinitat ideològiques d'ambdós a *Gabriel Alomar*, "La Publicitat", 29-I-1927. "L'esquerrisme radical de Gabriel Alomar no és compartit per una part de la nostra gent [...]. I consti que no ho diem per nosaltres mateixos, que no fa gaire rebíem del nostre antic company, en mig d'una amical correspondència, una lletra on deia: "Entre vos i jo no hi cap desacord essencial". I encara que entre nosaltres dos hi hagués avui o hi pogués haver demà un essencial desacord, sempre voldríem que la nostra amistat persistís entre Barcelona i Palma de mallorca hi ha lligams que no s'han de trencar mai". Aquesta correspondència resta explicitada en una lletra de Rovira de l'11-II-1927: "[...] Veig clarament, estimat Alomar, que entre nosaltres dos existeix, a part de la coincidència ideològica en moltes qüestions, una coincidència profunda en els sentiments. La vostra amistat -podeu estar-ne segur- és una de les coses que estimo més".

l'adveniment de les grans jornades que han de consolidar l'Autonomia. Això no extingirá pas la veneració amorosa que causa l'explectacle de les belles coses desaparescudes, peró encarregará un amor més excels y fecond: l'amor al pervindre de la nostra terra, que será deu vegades més gloriós que el séu passat. La séva gloria radicará en les empreses d'avens, en les reformes encaminades a la justicia social, en la tasca civilisadora, a la qual dedicarà profitosament ses energies el poder autonómic a Catalunya. La paraula den Gabriel Alomar ha fet la crida desvetlladora [*Futurisme*], y al seu entorn s'hi agrupará aviat la joventut catalana [...]. Convé afavorirla [la idea de Gabriel Alomar: justícia social i autonomia] y apresarla aquesta corrent, quals primers resultats son ben esperansadors [organització de la plataforma de Solidaritat Catalana]. Convé portarla desde els cenacles intelectuals als amples camps de la conciencia popular. Pot crear un invencible estat d'opinió. Pot produir una alta presió dels ideals, capassa de obrir camí ab ímpetu incontratable"[801].

Aquesta idealitat s'activava a través de l'organització de la protesta per l'aprovació de la Llei de Jurisdiccions el 23-III-1906[802] i la formació de la Solidaritat Catalana. El futurisme alomarià se sintetitzava en un nou corrent catalanista que, segons Rovira" no podia ser aturat, car recolzava en un eix bàsic "la realitat nacional de Catalunya" que "és un fet positiu", "Y quan els fets tene existencia obgectiva res hi valen pera destruirlos els sofismes fills de la malvolensa ni la forsa del poder públic. Se'ls pot desconeixer, se'ls pot negar cegament; peró no se'ls pot anular. Existeixen y persisteixen sortosament per nosaltres, aquesta convicció s'apodera de la conciencia dels nostres conciutdans. La fe en les propies energies y la esperança de la definitiva victoria, fan que Catalunya s'atreveixi a mirar ab esguart tranquil la feina inepte dels seus adversaris perfidiosos[803]". Els nacionalistes republicans, doncs, es constituïen en impulsors de la vinculació de la nacionalització del país -via auotomia política- però vinculant aquesta fita a una política social, basada en concepcions reformistes, com destaca Rovira mateix:

"Els somnis d'engrandiment que motivaren el primitiu impuls de la renaixensa de Catalunya [...] van despullantse gradualment de la indeterminació ab que comensaren a manifestarse y van prenent formes vives y concretes [...]. Afirmada la personalitat nacional de Catalunya, no podia el nacionalisme deturarse en aquest principi elemental [l'autonomia]. Devia pensar cóm pot ésser, com serà, la Catalunya deslliurada [...]. Declarem ab franquesa que a nosaltres no'ns es possible separar la causa nacional de Catalunya dels problemes universals que preocupen a tots els pobles. Volem a Catalunya mestressa de la seva vida, peró volem vincular aquesta en les institucions democràtiques, volem que entri en la era de les reformes justicieres y lliberadores, volem que sigui lluminosa de alegra claror de llibertat. És aixís com se'ns presenta als nostres ulls la esplèndida visió de l'avenir de Catalunya. És aixís com té les nostres simpaties y el nostre esfors desinteressat [...] Per nosaltres el triomf de

[801] Aquest article va ser reproduït a "La Justicia", 25-IV-1906. En la mateixa línia futurista, *Festes de Primavera*, "El Poble...", 16-III-1907.

[802] Joan GARRIGA MASSÓ: *Memòries d'un liberal catalanista (1871-1939)*, Ed. 62, Barcelona, 1987, p. 156.

[803] *Les alegres jornades*, "El Poble...", 6-V-1906.

la autonomia catalana significa molt més que la consagració solemnial de la pàtria en mig de les cridòries joioses y del onejar victoriós de les banderes. Significa el triomf de la justicia y de la llibertat, el reconeixement dels drets imprescriptibles dels homes y de las colectivitats naturals que'ls homes formen en la varietat de les terres dilatades dels continents. Significa la creació d'un poder autònom que esmersará les seves energies en la tasca gloriosa de la emancipació humana. Significa la incorporació de la nostra rassa, de tradició lliberal, a la corrent renovadora que guanya terreny en les nacions modernes y fa fructificar les llavors escampades pels pensadors de la escola posivitista" [...].[804]

La incorporació d'un projecte liberal i alhora social, reformista, era concretat, segons Rovira, en trajectòries personalitzades en la concepció "humanista liberal" de Joan Jaurès[805], o en el seguiment de les polítiques socials franceses, continuadores -segons ell mateix afirmava- dels ideals reformistes il·lustrats del segle XVIII[806], de Charles Malato[807] i de la tradició obrerista anglesa, com les "Trade-Unions" i el Partit Laborista com a model polític socialista no marxista, car "les teories de Marx no poden pas considerar-se com un dogma indiscutible"[808]. També tenia en compte les reflexions despreses de la crisi del tsarisme rus,

---

[804] *La Autonomia Catalana,* "El Poble...", 2-VI-1906.

[805] Per a la concepció humanista i liberal de l'occità Jaurès: G.D.H. COLE: *Historia del pensamiento socialista. III. La segunda internacional 1889-1914*, FCE, Mèxic, 1975, p. 350-351. La primera al·lusió de Rovira al polític socialista occità Jaurès és a *Un discurs de Jaurès*, "El Poble Català...", 17-VI-1906. Aquesta referència roviriana es concreta remarcant una certa comunitat d'idees entre els nacionalistes republicans i el socialisme parlamentari quant a la "indemnisació als propietaris desposseits y la de que desitja que s'arribi al triomf dels ideals colectivistes mitjansant la lluita pacifica, la propaganda de les doctrines y'l sufragi universal". Rovira contemplava el procés de reformes socials sota el govern de Clemenceau a *França: Clemenceau i Jaurès*, "El Poble...", 22-VI-1906. Les referències en el terreny de contrastació de programes a la política francesa, a *La lluita entre Jaurès y en Clemenceau*, per Jaume BROSSA a "El Poble...", 24-VI-1906. Jaurès hi era definit com a "poeta de la renovació social".

[806] *La llei de socors a Fransa,* "El Poble...", 2-VIII-1906

[807] *Rússia- La Duma,* "El Poble...", 20-V-1906. La referència a Malato prové de l'assaig *L'homme Nouveau*, en el marc de la lluita conra el tsarisme, en fer al·lusió als demòcrates russos com a "germans de renovació". La crítica de Rovira al model autocràtic tsarista era continua i a favor "de tots els cors que bateguen al impuls del sentiment d'humanitat" en al·ludir a la política antijueva a Bielostok, a *El "progrom" de Bielostok*, "El Poble...", 19-VI-1906.

[808] *El partit obrer anglès,* "El Poble...", 12-VII-1906. El seguiment de la política obrerista anglesa era una constant en aquesta etapa orgànica constituent dels nacionalistes republicans, car oferia una resposta assumible pel futur partit republicà d'esquerra liberal, com fou la UFNR. D'altra banda, aquest model social serà integrat posteriorment al programa d'Acció Republicana a partir del gener de 1930. Cfr. *Política extrangera. Les "Trade-Unions" y el socialisme*, "El Poble...", 26-I-1908: "cal dir que'l mot "socialisme" no s'ha de prendre com a sinònim de "marxisme", partidari d'un model de societat que "establint el règim de treball sobre'ls principis comunistes, no exigeix la constitució d'una societat organisada com a un immens quarter. Aquest socialisme és el de la propietat comú dels *medis de producció y de cambi*, suficient per si sol pera enderrocar el règim capitalista actual basat en la separació del capital y del treball". També, en l'aprofundiment de l'explicació de l'estratègia del sindicalisme minaire anglès en donar suport al projecte de llei de vuit hores del Partit Laborista. El tema de fons, però, seguia essent l'opció per un model distint del socialisme de Marx per part dels obrers anglesos, ja que Rovira observava una "tendència del proletariat cap al socialisme. Però no precisament cap a un socialisme dogmàtic rígid sistemàtic, fill legítim de Karl Marx, sinó cap a un socialisme expansiu, ample, flexible, que a l'establir la justícia social no caigui en el colectivisme xorc de les casernes, en l'absolutisme d'un Estat automàtic que mati la necessària llibertat de la vida indivisual", a *El "Labour Party" anglès*, "El Poble...", 11-VI-1908. En el sentit de la construcció d'un bloc liberal anglès, *Lleis obreres a Anglaterra*, o *El Bloc obrer lliberal a Anglaterra*, "El Poble..." 9 i 25-VII-1908. Pel que fa al ressò de la lleis contra l'atur, *La crisi obrera a Anglaterra*, "El Poble...", 15-IX-1908. D'altres informacions que mostraven que Rovira era amatent a les polítiques socialistes-reformistes mundials a *El socialisme al Japó*, "El Poble...", 8-III-1907.

que recollia la lluita entre "socialistes demòcrates i socialistes revolucionaris" [per] les mesures de "reformes radicals i progressives dels constucionaldemòcrates"[809]. Aquests esdeveniments eren els que caracteritzaven les cròniques internacionals de Rovira a "El Poble...", que, amb tot, cercaven extreure conclusions generals d'aplicació política per al moviment de l'esquerra catalana, com es desprèn del procés constitucional a Pèrsia, car "hem fet remarcar en diverses ocasions el caràcter universal que prenen les corrents lliberals contemporanies. Aqueixa creixenta universalisació de les idees democràtriques és un sintoma clarissim de la futura victoria completa que s'apropa. La formació de grans estats d'opinió mondial, dona avui una forsa incontrastable a les doctrines emancipadores [...]. La solidaritat dels homes en profit dels comuns ideals es una beneïda esperansa que lentament devé realitat subterràniament [...]. Es per això que han guanyat importancia innegable tots els progressos que'ls ideals moderns realisen"[810]. Aquest principi genèric s'emmarcarà, tanmateix, com a constant programàtica, en la síntesi entre socialisme i nacionalisme (de la qual Rovira serà un referent en l'organització de la Joventut Republicana) en el marc de recerca d'una base sociològica obrera per al nacionalisme republicà. Aquesta fita, Rovira, l'exemplificà en el debat al si del socialisme francès, entre internacionalistes, com Gustav Hervé, contraris al posicionament dels drets nacionals i a la tendència que reconeixia el principi nacionalista, encapçalada per Joan Jaurès i Jules Guesde[811]. La conclusió de Rovira, polaritzada cap a aquesta darrera tendència, era que "no hi ha doncs incompatibilitat de cap manera entre les generoses aspiracions de fraternitat entre tots els homes de la terra y'ls principis particularistes o nacionalistes que defensen el regoneixement de la personalitat de les nacions

---

[809] *Crisi de Rússia*, "El Poble...", 12-VIII-1906. Vegeu la sèrie d'articles: *Els partits russos* [I, II, III i IV], "El Poble...", 25, 26, 29, 31 de maig de 1906. Rovira en el quart lliurament destaca la semblança d'ideari entre el partit radical rus i el programa federal del juny de 1894. També, *La situació de Rússia*, "El Poble...", 12-VI-1906 (pel que fa a la qüestió agrària i el procés revolucionari rus) i 8-IX-1908. Aquest article és d'especial interès perquè remarca implícitament un acostament cap al procés de revolució democràtica russa unificada a través del bloc revolucionari obrer i els intel·lectuals: "El ferment de les noves idees traballa ara en la conciencia del poble rus ab més forsa y ab més eficàcia que mai [...]. Aquells poble tant atrassat y embrutit, la massa rural especialment, adquireix un grau superior de relativa cultura [...]. Potencialment el poble rus és ara més revolucionari que abans [...]. Els revolucionaris russos estan adquirint actualment la forsa espiritual que'ls faltava en conjunt, car al costat dels seus intelectuals, homes admirables, hi havia una plebs miserable y irredempta".

[810] *El Règim Constitucional a Pèrsia*, "El Poble...", 14-VIII-1906.

[811] *El Congrés Socialista a Toulouse*, "El Poble...", 21-X-1908. El posicionament de Rovira era apostar per un bloc radicalsocialista que es proposés "reformes socials" que repercutissin en interessos dels obrers. Era un reflex de síntesi dels posicionaments parlamentaristes i humanistes de Jaurès i Guesde: "malgrat la lluita de classes, existeix al món una suprema solidaritat humana, que aplega en determinades qüestions a tots els homes que lluiten per la civilisació y la cultura, siguin de la classe que siguin". Com a conseqüència d'aquest Congrés, vegeu la ratificació de la unitat socialista a *Les esquerres franceses*, "El Poble...", 25-X-1908. La mateixa reflexió de Rovira a favor de la vinculació entre estratègia socialista i gradualisme en el socialisme francès a *Obrerisme i Democràcia* "La Campana de Gràcia" (7-Xi-1908) i *Les dues tàctiques: Jaurès i Pataud*, "La Campana..." (18-XII-1909) a Antoni ROVIRA i VIRGILI: *Notes obreres. Edició a cura de Jaume Sobrequés i Callicó*, Ed. La Magrana, barcelona, 1986, pp. 69-71 i 123-125.

naturals"[812]. És a dir, una tendència liberal d'esquerres calia que es territorialitzés. Havia d'esdevenir un principi liberal nacional. És per aquesta raó que, en el context d'aplegament orgànic dels solidaris, Rovira insistia a mostrar com la idea nacional que hom defensava era legitimada per corrents sociològics internacionals que també contrastaven l'oposició entre nació i estat, entre polítiques nacionalitzadores i polítiques imperialistes. Aquest va ser el cas de la traducció d'articles de sociòlegs com Novicow, que derivaven per Rovira en el fet que "Les nacions naturals, fonamentades en la naturalesa, resisteixen l'acció uniformista de l'unitarisme y arriben a anunciarla. Els homes dèspotes y'ls pobles opressors no poden fer altra cosa que confeccionar barroerament les artificioses cartes geogràfiques. Sota les mentideres clapes de color pintades per les mans odioses del centralisme, hi ha la realitat de la vida, hi ha les llevors que produiran una nova floració crònica de la llibertat y de justícia [...]. Totes les lluites sangnantes que han degut sostenirse pera construir els actuals Estats d'Europa, resumides per en Pi y Margall en *Las Nacionalidades*, no han conseguit la mort de l'ànima dels pobles"[813].

La insistència de Rovira a destacar aquesta "ànima dels pobles", equivalent al concepte romàntic d'"esperit de poble", s'ha de materialtzar políticament a través de l'exercici de la libertat individual i col·lectiva, ja que "sabem que només triomfen els pobles que tenen voluntat. Y sabem també que solament poden tenir voluntat els pobles que tenen fe en el seu avenir". Aquest cicle entre demandes d'alliberament-voluntat-nacionalització serà una constant al llarg de la seva reflexió. I, de fet, en aquest context de contestació a la política jurídica espanyola, era imprescindible, segons Rovira, que s'avancés en l'aspecte polític, però basant-se sempre en una conscienciació prèvia. D'aquí que en aquesta conjuntura mostrés la seva preocupació al "poc ajut a la causa de l'autonomia"[814], davant l'oposició frontal de l'Estat espanyol a qualsevol alternativa a l'organització territorial en el que pertocava a la convocatòria de recepció als parlamentaris solidaris que s'oposaren a la Llei de Jurisdiccions. Com reconeixia Rovira, aquesta oposició denotava *L'odi a la Solidaritat*, congriat per "l'oligarquia dinàstica", "l'aniquilament" de la qual havia de ser un dels principals objectius de Solidaritat, que expandia el seu ideari fins a la ciutat de València amb l'oberta oposició

---

[812] *El socialisme y la pàtria*, "El Poble...", 9-XI-1906.

[813] *Un article de Novicow*, "El Poble...", 21-IX-1906. Era un article extret per Rovira de "Le Courrier Européen" i titulat: *La inutilité des conquêtes*. La recepció d'articles que reforçaven la idea del principi de les nacionalitats era freqüent a la redacció de "El Poble...". Un exemple, la traducció d'un article de Boleslau Limanovski al voltant de la diferenciació entre estat i nació. (21-XI-1906).

[814] Totes dues citacions provenen d'*Absurdes temenses*, "El Poble...", 7-VII-1906. Val a dir que a la ressenya de *La nacionalitat Catalana* de Prat de la Riba hom retreia la fase imperialista ibèrica perquè encara no s'havia assolit -en la línia d'opinió de Rovira- la consciència de país prèvia a l'acció exterior ([P.S] a "El Poble"...7-VIII-1906).

dels basquistes[815]. Aquesta denúncia era una nota comuna des del diari (que es va veure complementada amb el procés constituent del Centre Nacionalista Republicà)[816] on, fins i tot comparant polítiques de devolució com la que tenia lloc a Irlanda[817], Rovira s'explaià molt significativament en un seguit de cròniques de política parlamentària des de Madrid, no sense interpel·lació amb Francesc Macià, més central que la que hauria de sostenir amb Josep Pla vint-i-dos anys més tard[818]. Aquestes cròniques constituïen un seguiment del debat al

---

[815] *L'odi...* "El Poble...", 23-X-1906. Pel que fa a la relació entre la Solidaritat del Principat amb nuclis solidaris valencianistes, Rovira es desplaça a València per a lliurar quatre cròniques descriptives (3. 4, 5 i 6-VII-1907) sobre aquest viatge la darrera setmana de juny de 1907, on destacava relacions amb els sorianistes i amb Màrius Aguilar, redactor d'*El Radical* i posterior col·laborador d'"El Poble...". Rovira constatava que els valencianistes "són catalanistes valencians. Sentimentalment, no'ls manca pas l'ànima a la terra valenciana. Més políticament, no tenen, per ara la concepció de la nacionalitat valentina, gran y forta. No fereix els seus ulls la visió de la València nació. La visió de la Catalunya *mater iberorum* els enlluerna y'ls captiva. És un cas d'hegemonia espiritual, de aquella hegemonia espiritual de Catalunya que en Diego Ruíz, un catalanista andalús, predica i defensa" (*València-Catalunya*, "El Poble...", 5-VII-1907). En el darrer lliurament, Rovira subratlla la importancia de la construcció del moviment polític valencià (com a inductor d'una posterior consciència nacional), previ a la "consciència nacionalista" que "hi manca en absolut. Però existeix allí en canbi, el sentiment de la Solidaritat. Els catalans han sigut primer regionalistes literaris, després regionalistes polítics, més tard nacionalistes, últimament solidaris. Els valencians comensen per la Solidaritat. Vindran després el regionalisme y el nacionalisme. Els termes del procés nacional de Catalunya estan a València invertits". (*València-...*, "El Poble...", 6-VII-1907). Remarco aquesta apreciació perquè Rovira manté que una estratègia política orienta i cohesiona una consciència cultural. Una crònica sobre el viage dels solidaris a València, a Joan GARRIGA MASSÓ: *Op, cit*, Eds. 62, Barcelona, 1987, pp. 167-168.

[816] El procés constituent del CNR té lloc, segons "El Poble...", el 22-XII-1906.

[817] Com ho exemplifica la constatació de la política caciquista, hegemònica, "fora de Catalunya", a la qual tendències liberals com la de Canalejas oposaven una representació parlamentària "migrada", a *Carta de Madrid*, "El Poble...", 5-III-1907. Pel que fa a la comparació entre Irlanda i Catalunya, Rovira aprofita l'avinentesa per assenyalar que "de la descentralització a la autonomia hi ha una distancia immensa" a *La Qüestió d'Irlanda*, "El Poble...", 12-III-1907.

[818] Aquestes cròniques suscitaran una certa polèmica arran d'un telegrama el missatge del qual va ser adjudicat erròniament a Rovira; s'hi destacava l'entesa entre Maura i Cambó i s'hi palesava l'oposició a la Llei únicament des dels rengles, per part de l'esquerra solidària. Josep PLA qualifica el conjunt d'articles de Rovira d'"insidiosos" i atribueix el contingut del telegrama a Rovira a *Francesc Cambó. Materials per una història d'aquests últims anys*. Vol. II, Llibreria Catalònia, 1929, pp. 185-187. Cambó mateix però, recull implícitament aquest episodi qualificat com unes "intrigues i xafarderies de. Madrid estant" pel que feia a les trameses d'articles per a "El Poble Català". També destaca de Rovira que era l'oponent més "constant i aferrissat, però el més documentat, i, a voltes, el més sincer, dels meus enemics polítics": Francesc CAMBÓ: *Memòries (1876-1936)*, Vol. I, Ed. Alpha, Barcelona, 1981, pp. 142-143. Per al fet del telegrama en un context d'inici de conflictes al si de la coal·lició solidària enfront de la tàctica a seguir davant la Llei d'Administració local: Jesús PABÓN: *Cambó (1876-1918)*, Vol. I. Ed. Alpha, Barcelona, 1952, pp. 341-342. També Artur BLADÉ destaca que el telegrama de Rovira va ser mal interpretat en la transcripció, que volia destacar la disconformitat de la Lliga amb el debat de la Llei d'Administració del govern Maura: *Antoni Rovira I Virgili i el seu temps*, FSVC, Barcelona, 1984, p. 64.

Pel que fa a la polèmica amb Francesc Macià, es va produir arran de la publicació d'*Els Politics Catalans. Enric Prat de la Riba-Ildefons Sunyol-Jaume Carner-Joaquim Lluhi i Rissech-Francesc Cambó*, Tipografia Occitana, Barcelona, 1929. Macià, en una lletra mecanoscrita, retreia a Rovira que l'hagués identificat en el comentari del seguiment de les intervencions parlamentàries espanyoles de Cambó com a seguidor del líder regionalista. En efecte, Rovira esmenta que "Francesc Macià era un admirador fervent i un seguidor incondiconal de Francesc Cambó" (p.178). En canvi Macià escriu a Rovira aclarint que introduint: "[...] Ja no cal dir que, tot i no recordant el fet [el parlament de Cambó a la "Maison Dorée de Madrid amb assistència de Macià el 1907], només de veure'l esmentat per vós, el dono per absolutament autèntic. I estic molt content que sigueu vos precisament qui me'l recordi. Això fa que m'expliqui una cosa, que en més d'una ocasió m'havia intrigat de debò. Me refereixo a un cert to que sempre heu posat en les crítiques que sempre heu fet contra les coses en les qual jo hagi pogut intervenir directament o indirecta, i que mentiria si us digués que no em ferien. Veritat que em ferien més que pel que atenyien als ideals de Catalunya, que sempre he defensat i seguiré defensant amb tota la

parlament espanyol que els representants solidaris mantingueren sobre la llei d'administració local, sota el govern de Maura[819]. L'aportació de Rovira -especificant les intervencions de

---

meva ànima. Allò que no m'explicava, ara, m'ho explico perfectament. Vint i tres anys no han estat prou per esborrar la gran ofensa que us vaig fer amb la meva descortesia [Macià advertí públicament a Cambó de la presència de Rovira en el parlament esmentat i, implícitament, Rovira engloba Macià en el rengle de la Lliga Regionalista en "hostilitat" amb el Centre Nacionalista Republicà. Rovira va interpretar aquell fet com a "descortés" pp. 178-179]. Heu's aquí un aspecte ben interessant de la vostra psicologia que jo ignorava, [i que, el dia de demà, podria esser ben orientadora per al qui faci amb vos el que, ara, feu vós amb els polítics de Catalunya. Aquest fragment entre claudàtors apareix tatxat]. En aixo no heu estat fidel del tot a la teoria que preconitzeu en el pròleg de l'esmentat llible [*Els politics...*] per evitar tots aquells elements que podrien "enterbolir el nostre judici". Fet aquest emmarcament de l'explicació, Macià estableix el context del nivell de coneixement de polítics provenint de l'exèrcit espanyol com a matís de crítica de relleu i l'avaluació de la política de la Lliga i de Cambó:

"En dir jo a Cambó que hi havia qui l'escoltava, em referia no al Rovira i Virgili que, llavors, jo no coneixia, sino al periodista. En veure-us us devia prendre per un periodista i, no coneixent-vos, en vaig pervindre en Cambó. I si avui em faria un pecat de coneixe-us personalment, llavors, en mi era més excusable, sobre tot si penseu de la manera com jo vaig entrar a la política catalana, passant d'un salt de l'exercit espanyol a diputat per Catalunya. Res extraordinari, doncs, que jo no conegués encara els seus homes polítics i intel·lectuals.- Com voleu, si jo us hagués conegut, sabent el que vos representaveu, que hagués sospitat ni un sol moment de vos? O i més quan es tractava d'un projecte en la realització del qual havien d'intervenir els que llavors eren els vostres *chefs politicament? I, si personalment us haguessiu us haguessiu pogut ofendre, mai com a periodista. Vos sabeu* millor que quan sovint els periodistes son evitats i els son amagades certes noves de les quals els van més en recerca generalment, sense que se'n ofenguin.- Donada aquesta explicació, deixeu que us digui, amic Rovira, que sou injust a tot ser-ho, per no dir un xic insidiós en afirmar que jo era un admirador fervent i un seguidor incondicional de Cambó. Ja haurieu fet millor començant per estalviarvos els qualificatius de fervent i d'incondicional. Si el primer el podés acceptar per a un cert temps, el segon el rebutjo en absolut. Incondicional seguidor no en he estat mai de Cambó ni en seré de ningú. Si més no sempre n'exigiré una de condició: la dels meus principis basats en la fe que tinc en la llibertat de Catalunya. Aquesta norma és la que us podria explicar també no sols deixo de ser admirador d'En Cambó sinó que el combato i tot. Deixo d'admirar En Cambó en el moment que me'n adono que el camí que ell segueix no és la de la llibertat de Catalunya.- El que m'afecta més de la vostra afirmació és aquest insinuant i mal dissimulat to que hi poseu en el sentit de presentar-me com home més aviat de dreta que d'esquerres. No, amic, Rovira, no. Això no s' val. Entre els prohoms del vostre partit de llavors [CNR] n'hi ha com l'amic Jaume Carner, per no citar-ne d'altres, que us ho podrien dir. A ells sempre em lligà una franca, plena i cordial amistat i cap a ells em decantava al sentir-me allunyat de la Lliga i dels seus procediments que cada dia veia acostar-se més a aquesta política de col·laboracionisme, que tan nefasta ha estat per Catalunya i els seus homes. I us he citat l'amic J. Carner per qui vaig lluitar en unes eleccions, molt abans de la data que fixeu en aquest parentesi, on habilment hi heu fet entrar aquell "emsembla", cosa que no vai fer per ningú de la Lliga i que ell m'agraí, manifestant-me que altres que hi estaven obligats no feien el que jo feia per ell. També us ho podrien dir els caps de l'obrerisme espanyol. Pero, per qué acudirieu al testimoniatge d'altri, quan vos en aquestes coses sou home d'una documentació tan admirable. Estudieu sense passió la meva actuació sense apassionament de cap classe i veureu com tot i procedint d'un camp ben menys esquerrà i nacionalista que el vostre, fidel a la veu del meu poble, deixant l'exercit espanyol, vaig avantçant en el camí de les aspiracions de Catalunya no donant ni un sol pas enrera sino mes aviat radicalitzant-me sempre en les meves idees polítiques i socials.- En això darrer potser també hi trobareux l'explicació de perquè mentre molts homes que en aquells temps que us referiu eren de més avançada que jo, en el moment de la prova d'aquesta dictadura que ens denigra a tots plegats, puguin haver-se tranquil·lament quedat a Catalunya, mentre jo he de viure a l'exili. No creuria sincer si no us digués abans de finir que la lectura del vostre llinre m'ha convençut mé s encara del que jo crec de vós que sou un dels primers periodistes i escriptors de Catalunya i que es una gran llàstima que homes com vós no es donguin [d'una manera absoluta, sense el més petit sentit acomodatici i de resignació a la causa netament separatista del nostre poble. Frase ratllada] ni militin en les nostres files separatistes. Em sabeu vostre per Catalunya" [Fons Francesc Macià. ANC. Sg. 06.01.192 [octubre-novembre de 1929?]].

[819] Rovira trameté aquestes cròniques parlamentàries a la redacció d'"El Poble..." els dies 17-20, 22, 23, 25, 26, 28, 29, 31 d'octubre i 1-3, 6 i 9 de novembre de 1907. Joaquim de CAMPS I ARBOIX, basat en les cròniques citades de Rovira, aprofundeix en la controvèrsia sorgida arran de les consideracions de Rovira sobre si la llei era suficient perquè els diputats solidaris republicans es posessin al costat de Cambó, i el fet de palesar "una manca d'orientació" dels diputats solidaris republicans enfront de "la preparació de Cambó", *Op.cit*, pp.136-138i 213.Per al context del debat entre reformistes liberals i catalanistes, vegeu Agustí COLOMINES I COMPANYS: *El Catalanisme i L'estat*, PAM, Barcelona, 1993, p. 179.

Vallès i Ribot, Ildefons Sunyol i Cambó- fou destacar que el debat era polític i no tècnic, tot exemplificant la dimensió del fet nacional, que abastava una estratègia d'una certa entesa nacional en destacar la consideració de Cambó en la defensa de l'autonomia local[820], que calia no identificar-lo amb propostes econòmiques. Rovira defensava que el cicle reivindicatiu de 1906-1907 tenia una tradició de revolta a la Catalunya Moderna entre la Guerra dels Segadors i la defensa del país contra Felip Vè. És així com aquestes cròniques esdevenen un lloc comú en Rovira: cercar una relació present-passat per a legitimar reivindicacions coetànies:

"[...] Si durant molts anys han viscut els politicaires espanyols en mitg d'un[a] frívola indiferencia, desconeixent la qüestió[catalana] y entossudintse en negar la seva existencia objectiva, ara ja no poden estarhi més temps en l'engany de les seves inepcies y de les seves ignorancies. Ells deien que aqueix problema catalá era una creació febrosa de la fantasia, un fenomen de subjectivisme malaltís, un *espejismo lamentable* [...]. Per fi s'han hagut de rendir a la evidencia, per fi han palpat, tot extremintse, la carn y els ossos de lo que ells creien un fantasma de fum [...]. La present discussió del projecte d'Administració local ha convertit en únic tema polític el del moviment nacionalista de la nostra terra [...]. Ja no som perla gent d'aquí, aquells quatre boigs de deu anys endarrera, ni quatre aquells separatistes llengua-llargs y covards d'ara fa dos anys, ni els mercaders avars y egoistes pera'ls quals no més hi ha'ls aranzels y els llibres de caixa, ni els somniadors utopistes y megalomaniacs de l'imperialisme català. No; ja s'han adonat de que'l problema es trascendental, fondíssim, de la mena dels que no's resolen ab untures de bones paraules, y menys ab manxiules y ab flagells. Veuen que'l remei no està en promulgar lleis draconianes com la de Jurisdiccions, ni en facturar a Barcelona al senyor Ossorio y Gallardo pera que fassi de bon governador... El desengany arriba y els ulls se obren poc a poc a la llum de l'evidencia. Ja n'estan convensuts de que'l problema de Catalunya no es precisament un problema de bona o mala administració. Ja no s'ho creuen que'l moviment català es un espantall que utilisen els industrial pera obtenir concessions y aventatges aranzelaries [...]. Veien [els polítics espanyols] ab dolor immensa y ab creixenta alarma com l'unitat espanyola s'anava fonent de mica en mica per l'acció corrossiva de les àcides doctrines regionalistes. Veien com la carta geográfica de la Espanya, tant deplorablement rosegada per tots els cantons, estava a punt de caure a trossos. Veien com els llassos lligats pels reis catòlics, reforsats pels reis austries y convertits en sogues pels reis borbons, s'afluixaven considerablement en aquests primers anys noucentistes. De tal manera s'afluixaven, que'l dia menys pensat podeien deslligarse del tot. Venia de la banda de Catalunya la ventada tempestuosa de les idees disolvents. La Catalunya rediviva de 1640 y de 1714 tornaba a enarborar el penó de les revoltes [...] "[821].

La política espanyola havia de tenir, des de l'òptica de Rovira, una correspondència amb la forma de constitució de l'esquerra catalana. En una conferència al Centre Nacionalista Republicà constata que Solidaritat Catalana no és suficient per a bastir una cultura política alternativa, que cal anar cap a un partit d'esquerra amb una projecció socialdemòcrata que assumeixi indistintament el fet nacional i el fet de la llibertat. Aquesta conferència es titulava significativament: *Acció de les forses polítiques catalanes, independentment de l'acció*

[820] En la concepció d'unitat de Solidaritat Cambó era vist per Rovira des de les seves dues vies: "Hi ha dues ànimes den Cambó: una ànima que camina arran de la realitat y una altra que li vola enlaire, cap a les regions lluminoses de la fantasia. Y, per dessota de la seva epidermia de conservador, s'hi sent bategar l'impuls d'un temperament revolucionari". (*Cròniques*....,"El Poble...", 29-X-1907. Per a la crítica a la identificació entre "Pàtria" i "Estat" per part de la política espanyola: *Cròniques*..., "El Poble...", 1-XI-1907.

[821] *De Madrid estant: Cròniques parlamentàries,* "El Poble...", 31-X , 3-XI- i 9-XI-1907. L'esperit reivindicatiu català contra l'assimilacionisme espanyol en el context del mateix sentit de Rovira en recórrer a l'època moderna felipista, a CAMPS I ARBOIX: *OP. cit.*, 97.

solidària[822]. És, de fet, el primer pronunciament de Rovira sobre una estratègia política que acumula críticament l'etapa tarragonina del partit federal, que "com forsa positiva, no té avui, aquell partit [federal], raó de viure", però concep la formulació d'una proposta que hereti les distintes tradicions republicanes en un moment de transformació pel que fa als àmbits de decisió de la política catalana: "La nostra política, espanyola fins abans d'aquesta transformació, ha passat a esser catalana y en lloc de rebre les irradiacions de fóra Catalunya, avui la política nostra es la que irradia més enllà dels límits de la nostra terra [...]. Hem de tenir present que a la nostra terra encara no ha tingut lloc el fenomen universal de l'adveniment dels obrers organisats a la lluita política, encara no ha aparegut aquí la social-democracia. Per llei històrica y sociològica, la social-democracia catalana apareixerà, y si aleshores no sent en el camp del nacionalisme català veus de respecte, de simpatia, d'atracció, que surtin d'un partit radical reformista, aquesta forsa obrera serà pera'l nacionalisme una forsa perduda y potser contraria".

De les intervencions dels polítics solidaris a Madrid, Rovira en va extreure unes conseqüències d'actuació política, que definien la transició de Solidaritat cap a partit: "Crec que la Solidaritat no es tant com això [un partit]; que no es més que la convergència de tots els catalans en un sentiment comú. Però jamai un partit ni una organisació [...]. Cada partit, ademés d el'acció que ha de tenir com a solidari, ve obligat a realisar paralelament, una altra acció que li imposen els seus propis principis. Perquè, fòra del radi d'aquesta Solidaritat, y fins del nacionalisme, hi ha d'altres problemes mondials, humans, que tenen una viventa realitat a Catalunya". Rovira es defineix bàsicament com a ideòleg d'esquerres. I un cop assumit el que comporta aquest subjecte d'acció, l'aplica a tots els àmbits de la realitat social, que són els que marcaran el contingut nacionalista: "Hem de fer que les paraules de llibertat, de democracia y de republica, que tenim escrites en el frontispici del nostre casal, siguin quelcom més que paraules y conceptes teórics [...]. Nosaltres, esquerra nacionalista, esquerra catalana, que hem obert les portes del nostre esperit a les idees modernes, que hem fet declaració pública y solemnial de la nostra fe lliberal, demòcratica y republicana, estem obligats a desenrotllar, al costat de l'acció solidària, que es en essencia la qüestió autonomista, una acció republicana, democràtica y lliberal [...] Si el nostre moviment català té una resultant, antireformista, de resistencia a la transformació econòmica y social, succeirà aquí lo

[822] Totes les citacions provenen d'aquesta conferència: "El Poble...", 24-XI-1907. El mateix posicionament, en el balanç de l'estat d'organització de l'esquerra catalana a *La Realitat. De política catalana*, "El Poble...", 1-X-1908. Rovira insistia que calia "una forta acció d'esquerra a Catalunya". Al·ludia, tanmateix, a resistències de "vells partits en regonèixer la pròpia decadencia, la propia mort, la propia descomposició inevitable". Aquests vells partits eren el catalanisme conservador i el republicanisme unitari. El context era, doncs, de formació d'un nou sistema polític català: "¿Y cóm iniciar la magna obra mentres els homes d'esquerra y el poble d'esquerra no tinguin una organisació, una orientació y una tasca senyalada?".

mateix que ha succeit a Boemia, ont el nacionalisme fou derrotat pels socialistes a les darreres eleccions".

El nexe bàsic, doncs, és llibertat-democràcia-República, l'òrbita, segons Rovira, on s'ha de desenvolupar tota l'estratègia nacional reformista: "Al davant dels conservadors catalans, els reformistes catalans hem d'aixecar la nostra bandera". Finalment, l'aportació roviriana aposta per un nou bloc republicà, conseqüència de l'evolució de les forces republicanes: "Els homes procedents d'aquest partits lliberals espanyols, els procedents de l'Unió Republicana y el partit federal conjuntament ab aquestes noves forses del nacionalisme republicà, són doncs, els que al meu entendre han d'integrar l'esquerra catalana". Rovira intervenia a la base dels nacionalistes republicans com a orientador del que havia de ser la nova esquerra catalana si no volia esdevenir un projecte clos en àmbits estrictament intel·lectuals. El model de programa per al CNR era el del partit radical francès, basat en l'"aplicació del dret comú a les associacions religioses y als actes culturals, la separació de les Iglesies de l'Estat, l'impost sobre la renda y els passaments als obrers vells". Aquest era el programa bàsic que havia de dur a terme l'esquera catalana[823].

Aquesta iniciativa, la continuarà en una enquesta a dirigents nacionalistes d'esquerres al voltant de la manera com s'hauria de configurar aquesta esquerra en un marc nacional català, que segons Rovira, estava mancat del nou impuls que requeria una nova lectura del catalanisme i del republicanisme. Aquesta intervenció havia de concretar "l'organisació del conjunt poderós de les forses lliberals y democràtiques de la nostra terra [...]. Neix una nova forsa. Neix la veritable esquerra catalana, la qual ha d'esser la energia directriu de la Catalunya futura"[824]. En una altra reflexió insisteix a construir aquest espai social i polític perquè existeix el perill que altres forces radicals alienes a l'esquerra catalana hegemonitzin la vindicació de la llibertat social. Rovira entenia com a qüestió prioritària la tasca de sensibilització dels solidaris, encara que remarcava al mateix temps que aquesta plataforma d'organitzacions estava arribant al límit i calia elaborar un programa propi. Si existia una dreta que assumia una catatalanitat, calia també una força que en fos l'alternativa, però d'àmbit nacional: "[...] Si és cert que aquesta dreta està al costra nostre en la lluita per l'autonomia catalana, és cert també que en les altres lluites polítiques y socials que somouen almón modern, està al nostre davant, està contra els ideals d'esquerra [...]. Hem de constituir

[823] "El Poble...", 24-XI-1907. França seria definida per Rovira com a "patria espiritual" ("El Poble...", 9-I-1909).

[824] *L'esquerra catalana. Informacions d"El Poble Català"*, "El Poble...", 9-XII-1907. Sabem que aquesta enquesta va ser formulada per Rovira, com a redactor del diari, segons el que va confirmar a la contestació, Emili Junoy ("El Poble...",14-XIII-1907). Aquest sondatge va ser contestat (entre el 9 i el 28 de desembre) a més de Junoy per: Rossell i Vilà, Lluhí i Rissech, Roca i Roca, Gabriel Alomar, Amàdeu Hurtado, Cases-Carbó i A. Sunyol.

l'esquerra catalana. Si no la constituïm, els radicals de la Solidaritat, uns altres, fora de la Solidaritat, la constituiran. Hem de constituirla, més que per la propaganda teòrica, per la propaganda de l'acció". Era conscient, tanmateix, que "ens falten els homes de voluntat, d'acció". El Centre Nacionalista, per tant, davant els nous problemes socials internacionals, hauria de superar un front comú per a definir amb independència una via orgànica de la construcció nacional: "Si algú a Catalunya, s'ha fet l'il·lusió ingènua de que l'autonomia y la Solidaritat podran esser un recurs pera desentendres de tots els problemes locals y universals, aqueix algú s'erra llastimosament. Els nostres temps no els temps llegendaris de les Sagrades Escriptures, y no hi ha avui cap Josué que fassi el miracle de deturar al sol en el seu camí [...]"[825].

Aquesta proposta era reforçada, a més, per la recepció de corrents internacionals nacionalistes que reforçaven la relació entre "La Democracia y el Nacionalisme", extretes de *Le Courrier Européen*. Rovira, mantenia l'existència de dos tipus de nacionalisme: el regressiu i el progressiu. Partia de la següent reflexió: "el nacionalisme polític, en teoria, no és una doctrina reaccionaria, sino tot lo contrari. En la pràctica, això si, pot succeir molt bé que sota'l moviment nacionalista d'un pais hi hagi afanys de regressió, qüestions de classe o religiosa. Y aleshores se dona'l cas de que'l nacionalisme d'aquell país tingui una resultants reaccionaria y antiprogressiva". Per nacionalisme regressiu proposava els casos d'Irlanda, País Basc i Bohèmia; com a progressiu: Finlàndia[826], Polònia i Croàcia. En el cas de l'anàlisi del nacionalisme polonès, Rovira exposava la concepció favorable a l'alliberament dels pobles i a la democràcia que assentava les bases de la llibertat individual: "Per damunt de les fronteres artificials de les cartes geogràfiques, s'alsa, potent, el crit de la rassa, la veu de la sang. Perquè no regonèixer el dret d'un poble a no ésser dominant per un altre? Perquè no completar el règim democràtic; de llibertat individual y ciutadana ab la llibertat colectiva dels pobles? Mentre això no's fassi, el nacionalisme, com a fet ètnic y social, pertorbará l'evolució dels moderns estats"[827].

No n'hi havia prou a mantenir formalment l'estratègia nacionalista, calia donar-li contingut social, com en el cas català: "És doncs una gran obra patriòtica el marcar dins del

---

[825] Totes les citacions provenen de *L'esquerra catalana. La necessitat d'acció*, "El Poble...", 20-XII-1907.

[826] Rovira, en fer el balanç dels tres anys de la independència finlandesa , posava en relleu que era el país que "té predilectament les meves simpaties" en vincular l'"autonomia nacional" i l'"autonomia popular" i destacar que aquest cas exemplificava "no solament un problema nacional" sinó també un "problema humà" pel fet de primar les politiques de reformes socials, a *Finlàndia*, "El Poble...", 28-X-1908.

[827] Polònia, doncs, era inclosa en el marc d'anàlisi dels poble eslaus, segons el que es desprèn de l'article rovirià *El Congrés neo-slavista*, exemplificador de la no identificació entre fronteres nacionals i estatals: ("El Poble...", 18-VII-1908).

nacionalisme català la nota lliberal y democràtica, y el constituir una forsa d'esquerra que actúi poderosament. La realitat social del món sencer així ens ho demana"[828].

L'assumpció de la llibertat i la democràcia fou impulsada per Rovira a través de la direcció de "La Revolta", un intent del tot efímer de constitució de premsa pròpia amb caràcter agitador, més enllà de la tasca de redactor d'"El Poble Català". "La Revolta. Setmanari Nacionalista Republicà"[829] va comptar en el seu primer número amb un editorial a càrrec del mateix Rovira que sintetitzava de nou aquells ideals de democràcia i república establerts al si de la Joventut Federal, ara amb una orientació nacionalista d'esquerres que cercava el suport obrerista enmig de la difusió de premsa i de l'associacionisme lerrouxista en el marc de "consolidació del lerrouxisme com a partit local després de la victòria de Solidaritat [Catalana]"[830]: "[...] Som democrates, som nacionalistes, som republicans. Volem la llibertat dels pobles y la llibertat dels homes. Volem que siguin autónomes les patries y que siguin lliures dintre d'elles els seus ciutadans. No acceptem tiranies forasteres ni internes tiranies. El nostre amor primer, el nostre amor més gran es el de la llibertat individual, puix sense ella totes les demés llibertats són una mentida grollera y un cinic escarni. Creiem que'ls drets de l'home són inseparables dels drets dels pobles. Y nosaltres regoneixem íntegrament aquells immortals drets de l'home que la Revolució francesa va proclamar gloriosament damunt les runes de les tiranies históriques. Però dabem que la llibertat política es ben poca cosa, si no l'acompanya la justícia social. Y per això som partidaris convensuts de les reivindicacions obreres y de la transformació radicalíssima de la societat actual. Els obrers sempre'ns tindran, desinteressadament, al seu costat en la lluita fadigosa pel millorament de la seva situació. Perquè som catalans, lliberals y autonomistes, som nacionalistes de Catalunya. Volem rica y plena a la nostra nació; y entenem que la seva riquesa y la seva plenitut han de donarli les modernes idees d'emancipació y progrés. Volem que l'arbre centenari de la patria tingui clavades, ben fondes, les seves arrels en la terra catalana. Però volem, a l'ensemps, que

---

[828] *Política Extrangera. La Democracia y el nacionalisme*, "El Poble...", 1-I-1908.

[829] El primer número va sortir el 4-I-1908. L'editorial de presentació es titulava *Els nostres ideals* i duia un encapçalament de Gabriel Alomar. El tiratge del primer número va ser d'uns 20.000 exemplars, que foren segrestats abans de sortir ("El Poble...", 5-I-1908). Des de Tarragona es concebia com un "nou periodic radactat per volguts amics y correligionaris nostres", bo i rebre mostres de solidaritat des de nuclis federalistes. "Senyera Federal felicita èxit *Revolta*. Denúncies encoratgen sempre.Endavant sempre, bons companys" ("Senyera Federal", 12-I-1908). Pocs dies després Rovira va ser detingut com a conseqüencia del segrest del primer número; però fou posat en llibertat per mediació d'Ildefons Sunyol ("Senyera...", 26-I-1908). "El Poble...", 18-X-1908 a *Florilegi*, es va fer ressò de la repressió sobre "Revolta", "per ultratges a la nació", a l'ocasió de la vinguda del rei espanyol a Barcelona, Alfons XIII. Sobre la tasca de direcció de Rovira i subratllant la repressió sobre aquest setmanari, Joan TORRENT/ Rafael TASIS: *Història de la Premsa Catalana*, Vol. I, Ed. Bruguera, 1966, p. 369.

[830] Joan B. CULLA: *El Republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Curial Edicions, Barcelona, 1986, p. 182 i ss.

l'oregin tots els aires sanitosos del món modern y que visqui y creixi sota un cel lluminós de llibertat humana[...]".

El programa social i transformador que es desprenia de "Revolta" va continuar des d'actes divulgatius sobre la funció i la tasca del socialisme europeu, censurats, tanmateix, en aplicació de la Llei de Jurisdiccions[831]. En un altre ordre de coses, on es mostrava un vincle més explícit respecte a la vinculació entre nacionalisme i democràcia fou en la campanya que Rovira va dedicar al sufragi universal, immergida en una activació més general des del CNR[832] i fonamentada en processos electorals que lluny d'implantar el sistema sufragista proporcional, partia del sufragi corporatiu. Aquest darrer no era representatiu en termes reals de les forces socials obreres pel fet de beneficiar la representació parlamentària de la burgesia, tal com es va demostrar en el cas de les eleccions prussianes, utilitzades per Rovira com a exemple en la contestació de Rovira a Prat de la Riba, que sí que concebia aquestes eleccions com a aplicació del sufragi universal[833]. A la base existia, doncs, una concepció oposada d'aquest tipus de representació entre Lliga Regionalista i Centre Nacionalista, com bé mostra Rovira en tractar el tema dels "obrers i el sufragi", en oposició a les consideracions que sobre la qüestió mantenia Francesc Cambó, basat en el model hongarès i defensor del fet que el sufragi corporatiu defensés els obrers. Ben altrament, Rovira destaca que aquest model no recollia les aspiracions dels socialistes ni dels nacionalistes croates i concloïa: "El Regne d'Hongria es avui un model de règim de classe, un model de tirania contra els homes y contra'ls pobles [...]. La coalició magyar ha fet de l'autonomia D'Hongria un instrument d'opressió colectiva e individual, en mans d'una burgesia hostil a les solucions d'efectiva llibertat"[834]. L'aposta de Rovira, doncs, és contemplar el sufragi universal com a mecanisme de democratització de la vida política en el marc de referència de les polítiques de representació socialdemòcrates car "[...] el sufragi universal obre als obrers les portes del poder pera'l dia que'l sentiment dels propis interessos y de l'alt interès de l'humanitat els fassi conscients, y siguin, en conseqüencia, una majoria organisada. Aleshores tindran el poder. El

---

[831] Es tracta de la conferència que Rovira dictà a l'Ateneu Enciclopèdic Popular: *L'Acció del socialisme a Europa*, on "incidentalment parlá de Catalunya, sense anomenar tan sols a Espanya pera res, ni en bé ni en mal" . Per aquesta raó Rovira va ser dut a judici i alliberat posteriorment. *La llei de Jurisdiccions*, "El Poble...", 29-I i 30-X-1908.

[832] La campanya a favor del sufragi universal va ser iniciada el 5-I-1908 en apostar per la substitució de "l'oligarquia a les Diputacions i Municipis de Catalunya, *Pel sufragi universal*, "El Poble...", 5-I-1908. *La Campanya del sufragi/* Jaume CARNER, "El Poble...", 15-I-1908. Per Camps i Arboix el debat sobre el sufragi universal i la representació municipal fou un inici d'"esquerdes" entre el solidaris republicans i els de la Lliga, *Op. cit.* p. 152 i ss.

[833] *El sufragi universal a Prússia*, "El Poble...", 15-I-1908. Aquest exemple va ser ampliat en l'anàlisi de les eleccions a Saxònia, en relació a Hongria, com a reproducció de les "oligarquies feudals y burocrátiques", a *La vida barcelonina (Balanç semanal)*, "El Poble...", 25-I-1909.

[834] *L'exemple d'Hongria*, "El Poble...", 14-I-1908.

sufragi coroporatiu, al contrari, concedeix als obrers, desseguida una representació parcial y limitada en els organismes de l'Estat; però a canvi d'aquesta representació, d'aquesta minoria, els impedeix que mai, mai puguin esser majoria"[835]. Ara bé, calia contextualitzar aquesta reivindicació en un procés d'extensió dels ideals de Solidaritat Catalana on encara no tenia base organitzada, com s'esdevenia a Tarragona[836] i a partir de la universalització de les lluites per la "civilisació de les idees", que es concretaven a través de "l'acció parcial" (propostes graduals) que tenia lloc a Suïssa, França o Dinamarca: "Hi ha avui, innegablement, certa unitat entre'ls fets y les doctrines que en les diferentes nacions del món se manifesten. Per damunt de les fronteres artificioses dels Estats y per damunt també de les fronteres naturals de les patries veritables, les lluites y els anhels d'un pais s'enllassen ab les lluites y els anhels dels altres países arribantse a una internacionalització efectiva, a una solidaritat humana, cada dia creixenta y cada dia més esperansadora. Aquesta universalisació's manifesta especialment en les reivindicacions obreres, en les orientacions sociológiques y culturals y en els grans combats polítics. Les qüestions nacionals devenen qüestions universals [...]. L'acció parcial es necessaria y imprecindible, per la diversitat de condicions y de circumstancies en que's troben els nuclis socials [...]. Així, doncs, la universalisació de que parlem no suposa l'absurda igualtat absoluta de les lluites y de les institucions polítiques; sinó la existencia, cada dia més clara y lluminosa, d'una unitat superior d'ideal, d'una orientació definitiva, d'una solidaritat humana en tots els ordes de la vida de la moderna societat. Aquesta unitat, aquesta universalisació se tradueix en les mutuals influencies y en les relacions de similitut que s'observen en els fenòmens socials dels nostres dies"[837].

Amb aquesta incorporació de concepcions que apel·laven a l'activació de mecanismes de canvi social i polític, té lloc el 18-20 d'abril de 1908 el primer congrés d'unificació de les tradicions republicanes representades per les joventuts del CNR, Partit Federal i de la Unió

---

[835] *Els obrers y el sufragi*, "El Poble...", 16-I-1908.

[836] La implantació de la Solidaritat a Tarragona va ser duta a terme per la Unió Democràtica Nacionalista (UDN). Per a la trajectòria d'aquest partit: Mercè COSTRAFEDA: Op. Cit. Per al discurs de Rovira -"Política solidària a Tarragona"- en la constitució de la plataforma: Xavier FERRÉ i TRILL, *art. Cit.*, p. 99. D'altra banda, a redós de la Solidaritat, però amb un contingut republicà d'esquerres, cal emplaçar el viatge de Gabriel Alomar a Tarragona el novembre de 1908. El parlament de Rovira a la seu de la UDN, "enaltí la tasca feconda d'aquest [Alomar] en l'evolució del moviment lliberal de la nostra terra, dient que l'Alomar ha obert les portes d'aquest moviment a tots els catalans, per radicals y avensades que siguin les seves idees". Rovira, d'altra banda, destacava que l'aportació de Gabriel Alomar era "reivindicar la Fransa, tant calumniada y ultratjada en la nostra terra. En essencia els nostres problemes són els problemes de la Fransa moderna, la nostra ànima és llatina, y quan l'acció dels lliberals catalans comensi a realisarse, s'hauran de seguir aquí totes les etapes successives de la Fransa contemporania", segons ressenya d'"El Poble...", 11-XI-1908. Per a l'acte i el discurs original de Rovira: Xavier FERRÉ i TRILL: *art. Cit.*, p. 99.

[837] *Politica extrangera. El sufragi universal a Europa*, "El Poble...", 7-II-1908.

Republicana[838]. Rovira planteja de nou la idea que una democràcia ha d'estar a l'alçada dels temps, que ha d'aportar solucions a les contradiccions socials i que "les lluites modernes son *lluites d'organisació, són lluites d'actuació*", *perquè "aquells que no s'organisen, aquells que* no actuen, son pes mort en la vida colectiva, y la seva influència social o es nula, o lo que's pitjor, nociva"[839]. Impulsava, a través de la joventut republicana, una concepció del nacionalisme en la modernitat que fos una òrbita estratègica apta per a integrar la qüestió social, "la resolució de la qual és la que marca la vigència de les idees"[840]. Així, el congrés ratifica les idees marc de la ponència de Rovira: "Estudi crític del moviment obrer contemporani", al·ludint a la incorporació del "proletariat català" al "moviment autonomista"[841]. Aquesta ponència esdevé una síntesi del pensament polític de Rovira en aquesta conjuntura de progressiva organització del nacionalisme republicà. És a dir, manté: 1) que totes les tendències socials (hi incorpora l'anarquisme) s'han d'integrar al moviment socialista; 2) que si bé el socialisme és el principi general, les propostes es concreten en el bloc compost per les capes mitjanes i el proletariat, i que aleshores el partit que concretava aquests principis era l'esquerra radical; 3) calia que el moviment obrer s'incorporés al moviment nacionalista, per oferir una alternativa, tant a "l'unitarisme espanyol" com al catalanisme conservador, fonamentada en l'assumpció majoritària dels posicionaments socialistes (d'acord amb les tesis de Jaurès) per part del moviment nacionalista, que calia dinamitzar per a la participació en la vida municipal: "perque vindra'l dia de la aparició impetuosa de la Socialdemocracia catalana, y si aleshores no ha pres vida robusta l'esquerra catalana, el proletariat será hostil a les forses autonomistes [...] Els autonomistes catalans els partits de l'esquerra tenen un camp magnífic d'acció en els municipis de Catalunya. Desde aquest camp poden desenrotllar una acció fondament reformista, impedint que la dreta conservadora s'apoderi de la nostra vida política y social. La tasca positiva de reformes municipals que la democracia catalana realisés, no solament tindria un gran valor intrinsec y conseqüències favorabilíssimes, sino que donaria lloc a la colaboració lleal y honrada de l'esquerra catalana y dels nostres obrers, fent que aquests fossin una forsa útil a Catalunya y

---

[838] Aquest esperit d'unitat republicana va ser saludat per "La Publicidad". Vegeu *A las juventudes republicana de Cataluña* (18-IV-1908). Per a una projecció a la col·laboració "suprapartidista", Santiago ALBERTÍ: *El Republicanisme català i la Restauració Monàrquica*, Albertí Editor, Barcelona, 1973, p. 256.

[839] Per al procés d'unitat de les Joventuts Republicanes en una voluntat de desmarcació de la "dreta solidària", Joan B. CULLA: *Les joventuts...*, 121.

[840] *La Jove Catalunya*, "El Poble...", 18-IV-1908. Aquest esperit es veu reflectit en la crida de la Joventut a constituir un "proper Congrés Obrer Català". Aquesta inciativa va ser recolzada per Dídac Ruiz, Claudi Ametlla, Rovira i Virgili i Vilalta i Comes. Cfr.: "La Publicidad", 21-IV-1908.

[841] *Conclusions a alguns temes...al tema"Estudi crític del moviment obrer contemporani. Ponent, Don Antoni Rovira y Virgili*, "El Poble...", 18 i 20-IV-1908.

evitant el perill de l'hostilitat dels treballadors contra l'ideal autonomista y nacionalista de la patria catalana"[842].

Una conjuntura on Rovira aposta per l'articulació/ intervenció d'un "bloc liberal" de l'esquerra catalana -contràriament a les tesis de parlamentaris solidaris que no preveien encara l'oportunitat d'aquest bloc[843]- és la de l'aprovació del Pressupost de Cultura municipal de Barcelona. Aquest projecte mostrà dues concepcions oposades, la republicana catalanista i la regionalista. Efectivament, Rovira contesta el posicionament de Narcís Pla i Deniel en la seva defensa de la no competència municipal en matèria d'ensenyament i de cultura. Demostrava que constitucions federals com la suïssa preveien aquesta intervenció per a mantenir la laïcitat de l'ensenyament i concloïa que els partidaris de la supressió de la base cinquena referent a la separació de l'ensenyament quant a l'obligatorietat de ser religiós, demostrava que "els que defensen aquest acte de l'arcalde, del rei poden ésser catòlics, ultramontants o caciquistes. Però autonomistes, catalanistes o nacionalistes,no"[844]. Aquesta proposta d'inciativa davant aquest Pressupost, remarcava el procés organitzatiu d'una nova força emergent, el nacionalisme republicà, que "ha estat la convergencia de dues corrents: l'autonomista y la lliberal. Ha portat al camp de la llibertat y de la República a una fracció important del catalanisme y ha portat cap al catalanisme a una bona colla d'homes que estaven una mica neguitosos en els vells casals republicans, no prou oberts al vent renovador de Catalunya [...]. El nacionalisme republicà ha vingut a desfer la vella tradició catalanista, aixecant tres fermes columnes armóniques: autonomisme, democracia, república. Aquestes columnes seran les que sostindran el nou casal de la democracia catalana, que està acabantse de bastir y on se congregaran fraternalment els grupus fins ara dispersos"[845]. El model de democràcia era, per tant, social i nacional. No ha d'estranyar que "El Poble..." inclogués una "plana social"a partir de 1909. Rovira hi intervé amb *L'acció política del proletariat*, exposant el plantejament d'un bloc de les esquerres i de la burgesia avançada, plantejant "el fet innegable de que la

---

[842] *Congrés de la Joventut Republicana*, "El Poble...", 19-IV-1908. Pel que fa a la confluència entre socialisme i "esquerra republicana", Rovira parteix del fet que "hi ha moments històrics en els quals els obrers y els no obrers tenen interessos y ideals comuns, que per alguna cosa són tots homes y ciutadans, y en aqueixos moments la colaboració, l'acció comú, s'imposa. L'exemple recurrent és França on els socialistes de Jaurès donaren suport al projecte de separació entre església i estat del ministre radical Émile Combes.

[843] Vegeu el que contava Rovira del futur de l'esquerra catalana a partir de la intervenció en el Pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona a *El bloc liberal. Pera en Pous i Pagès*, "El Poble...", 15-V-1908: "El Pressupost de Cultura haurà obrat el miracle de fer sorgir, batalladora, l'esquerra catalana", car aquest "Pressupost de Cultura representa un aspecte de la qüestió ciutadana; y es necessari portar l'empenta d'acció a tots els ordres de la vida municipal.

[844] *La veritable autonomia. Pera'l senyor Plá y Deniel*, "El Poble...", 30-V-1908.

[845] *La vida barcelonina (Balanç semanal)*, "El Poble...", 11-I-1909. Una estratègia política que coincidia en l'àmbit intel·lectual amb la publicació de *La Vida Austera*, de Pere Coromines, definida, per Rovira, com l'exponent de la "moral de l'avenir" o "nova moral", a *La vida barcelonina (Balanç semanal)*, "El Poble...", 4-I-1909.

transformació de l'actual règim social ha de produir-se per una sèrie de modificacions progressives, per una sèrie de sòlids avenços graduals, és obvi que'l socialisme té un interès *efectiu en procurar l'implantació d'aquestes successives modificacions a reformes que són* fetes del camí que s'ha de recórrer fins a l'adveniment triomfal del nou règim"[846]. Tres anys més tard concretarà que un subjecte històrc determinant d'aquest canvi gradual serà "l'acció del proletariat" perquè "es solidària de l'obra ascensional y integral del progrés humà"[847].

1.3. Programa: "Liberal-laboralisme" i nació (1908-1913)

"Tinc el socialisme per compatible, o almenys per conciliable, amb el liberalisme. Però sempre que calgui triar entre el criteri de la igualtat i el de la llibertat, trio decididament aquest últim". "No crec en el triomf complet del socialisme col·lectivista. Tinc més fe en l'orientació mutualista i cooperatista que respecti, dintre de certs límits, la propietat individual, tot anant l'absorció de l'element capital per l'element treball" [Resposta de Rovira i Virgili a "L'Opinió", 27-X-1928].- "[des del darrer terç de segle] ja es dibuixava la tàctica que calia seguir, que era l'aliança lleial dels partits obrers amb els partits burgesos de sentit ample i d'idealisme generós" [*Les extremes esquerres*, "La Nau, 20-XII-1928].

La historiografia sobre el republicanisme atorga una centralitat innovadora al nou liberalisme en l'àmbit de la restauració borbònica. Es tractava de cercar la confluència entre "el radicalisme burgès i el reformisme socialista"[848]. Doncs bé, aquest model que aconduïa reformes socials i crítica política és el propi del republicanisme rovirià en el marc de la política conjuntural. Una estratègia que inaugurava un "sistema de partits nacional" i que vinculava la Unió Federal amb la tradició desenvolupada d'ençà dels nuclis federals catalanistes de 1883. És a dir, segons el pensament de Rovira, des de Valentí Almirall, Tona i Xiberta i Emili Guanyavents[849]. Les idees motrius al si de la Unió Federal seran la relació entre obrerisme i socialisme per via de les reformes de l'esquerra radical, i la vinculació entre fet social i fet nacional. Pel que fa al primer aspecte, Rovira es mostra partidari de la transformació social però endegada a través del partit radical, ja que el proletariat encara no es trobar en una situació hegemònica: "Aquesta transformació, políticament, l'han d'anar fent els partits radicals, ja que el proletariat, com a partit de classe, avui no està en condicions per a fer-ho per si mateix [...]. Comprenem la seva raó d'existir [= proletariat], però, sostenim que dintre de la democràcia pot contribuir-se a l'evolutiva transformació de la societat"[850]. Aquest

---

[846] "El Poble...", 1-II-1909.

[847] *La crisi del sindicalisme*, "El Poble...", 15-IX-1912.

[848] Salvador FORNER MUÑOZ: "La crisis del liberalismo en Europa y en España: Canalejas en la encrucijada de la Restauración" a Manuel SUÁREZ CORTINA [ed.]: *La Restauración entre el liberalismo y la democracia*, Alianza Universidad , Madrid, 1997, p.p. 212-213.

[849] *Els partits a Catalunya*, "La Humanitat", 28-IV-1935.

[850] "Obrerisme i Democràcia" ["La Campana de Gràcia", 7-XI-1908] a *Notes Obreres...*, p. 70.

posicionament, tanmateix, també esdevé antitètic del partit conservador, perquè mentre aquest és "un recurs per contrarrestar la potència de la força protestatària dels treballadors, [aquests] segueixen amb les reformes obreres el camí legal de la transformació inevitable de la societat present"[851].

Quant a la vinculació entre socialisme i nacionalisme, Rovira mantenia les conseqüències favorables que per al proletariat havia de tenir l'autonomia federativa davant l'"Espanya unitària": "La desaparició del problema nacionalista només pot aconseguir-se resolent-lo. I només pot ésser resolt per la consecució de l'autonomia"[852]. La concepció de Rovira es fonamentava en la idea que únicament amb l'organització d'una socialdemocràcia/ esquerra catalana, el proletariat es pot incorporar a les reivindicacions nacionals. I, alhora, aquesta base política socialitzant serviria per a combatre un internacionalisme "teòric i buit". Rovira partia, amb tot, d'un axioma: "Avui és cosa acceptada categòricament pel socialisme el fet de la nacionalitat, el dret a la seva autonomia"[853]. I per a defensar aquest posicionament, es feia ressò dels posicionaments de socialistes com August Bebel, favorable a la no confusió entre nacionalisme i internacionalisme, perquè "tot poble que té llengua, costums i civilització pròpies, i una història seva, té el dret de desenvolupar-se com un tot orgànic i governar-se a si mateix"[854].

En el marc concret, l'acció de l'esquerra catalana a l'ajuntament arran de l'aprovació del Pressupost de cultura havia activat un programa de socialització del que havia de ser un nou catalanisme, en el marc de les limitacions d'unitat política de la plataforma solidària, intensificada -segons Garriga i Massó- per la manca de força de la "unitat espiritual catalana" en el procés de debat de la llei d'Autonomia local[855] i de les municipals del 12-XII-1909[856]. Rovira participà en aquestes eleccions mostrant una tercera via republicana nacionalista, entre regionalistes i lerrouxistes, en palesar l'esgotament de Solidaritat Catalana -un "sentimentalisme patriòtic" que plantejaria una alternativa als radicals i els "anarquitzants"- i apostar per "una nova solidaritat", "reflexió de catalanisme lliberal"[857]. Les imitacions -des

---

[851] "Les Reformes Socials" ["La Campana de Gràcia", 17-VII-1909] a *Notes Obreres...*, p.118.

[852] "Els Obrers Catalans i L'Autonomia de Catalunya" ["La Campana de Gràcia", 21-XI-1908] a *Notes Obreres...*, pp. 71-72.

[853] "L'obrerisme i la qüestió catalana" ["La Campana de Gràcia", 6-II-1909] a *Notes Obreres...*, p.86.

[854] "Paraules d'en Bebel" ["La Campana..., 26-VI-1909] a *Notes Obreres...*, p.115.

[855] GARRIGA MASSÓ, Joan: *Op, Cit.*171

[856] Rovira remarcà en referir-se al manifest que va presentar l'esquerra catalana que la tàctica no era "una arenga sinó un programa", "El Poble...", 4-XII-1909.

[857] Crisi que s'accentuarà en les eleccions municipals de desembre de 1909 amb la victòria dels republicans radicals i la davallada de la Lliga. Per a l'actitud crítica envers la Lliga des de l'esquerra catalana, vegeu: Pere COROMINES: *De la solidaritat al catorze d'abril*, Curial edicons, Barcelona, 1974, pp. 111-115. També Joan B. CULLA: *El republicanisme...*, pp. 223-226. Vegeu. J[oan]- B[aptista] C[ulla]: 'Unió Federal

d'una via d'esquerra catalana- de la via de Soldidaritat aconduirà l'articulació de la Unió Federal Nacionalista Republicana com a partit unificat republicà d'esquerra reformista[858]. D'altra banda, aquesta nova organització política partia d'un programa intel·lectual, en el qual s'inserien les propostes de Rovira pel que feia a la crítica envers l'esteticisme i la voluntat d'establir que "l'entusisme és vida quan en ell està encarnada una forta acció i una concepció de vindicació de la llibertat social, tal com ho definiria Gabriel Alomar[859].

El model programàtic de catalanisme republicà, l'exposà Rovira en un col·loqui al Centre Nacionalista de Gràcia, *tasca actualisadora de l'esquerra catalana* plantejà tres accions per constituir l'esquerra catalana. 1) fent-se ressò de la doctrina alomariana, defensà l'actitud de "rectificar el sentit històric del catalanisme", revisant críticament "l'historia de Catalunya, una revisió que l'espurgui de tergiversacions y ens mostri'l veritable se ntit de la Catalunya del passat, ab l'objecte de que aqueixa no influeixi perniciosament en l'evolució de la Catalunya dels nostres dies", 2) revisar també la doctrina del catalanisme[860], obrint "de bat a bat les portes de casa nostra a totes les corrents modernes que provinguin d'altres pobles". Rovira significava que no es podia seguir, com a exemple, la teoria tradicionalista de Torras i Bages, perquè el nacionalisme català s'equipararia al basc o irlandès. Per a evitar aquest retrocés proposava la idealitat modernista: "devem preocuparnos d'esser forts intelectualment y espiritualment, que aquesta es la veritable forsa dels moviments moderns dels pobles". La prospecció de Rovira es basava en la idea que, si no s'adoptés aquesta visió, "d'aquí a 50 anys, els nacionalistes que no hagin triomfat, ja no triomfaran, perque altres moviments més poderosos, com el moviment obrer, s'imposaran y preocuparan principalment als homes", 3) la conseqüència política d'aquesta proposta era essencialment intervenir en la política

---

Nacionalista Republicana' a Isidre Molas [ed.]: *Diccionari dels Partits Polítics de Catalunya. Segle XX*, p. 325-326. Per la ideologia d'esquerra reformista i l'adscripció social entre capes de petita burgesia urbana: Xosé-Manoel NÚÑEZ SEIXAS: *Los nacionalismos en la España contemporánea (siglos XIX y XX)*, Hipòtesi, Barcelona, 1999, p.55 i p. 59. Rovira i Virgili mateix exposaria que "La Solidaritat ha deixxat d'existir per mort natural": *Catalunya y Barcelona*,"L'Esquella...", 18-III-1910, p.162.

Quant als mots de Rovira, vegeu el míting a la Bohèmia Modernista ("El Poble...", 8 -XII-1909). Rovira també intervé en un acte organitzat pel Cinematògraf Popular ("El Poble...", 9-XII-1909). També hi prengueren part: Manuel Serrat, Pere Coromines, Ignasi Iglésias, Enric Maynés, Joan Tauler, Nogués i Bizet, Roig i Pruna i Jaume Carner.També prengué part al col·loqui del Centre Autonomista Republicà de la Dreta de L'Eixample ("El Poble...", 11-XII-1909), insistint en la decisió del vot radical entre espanyolistes i anarquitzants. Pel que fa a la crítica del partit radical envers una aliança electoral entre l'esquerra catalana i el partit radical a causa de la seva anticatalanitat, Jaume SOBREQUÉS: *Barcelona i Catalunya. Progrés i Ruralisme en el pensamnet de Rovira i Virgili*, "L'Avenç", 102, març de 1987, pp. 23-25.

[858] Santiago ALBERTÍ: *Op. Cit.*, p. 265 i ss. Jesús PABÓN: *Op. Cit.*, p. 367-368.

[859] Manuel de MONTOLIU: *La nostra joventut*, "El Poble...", 20-III-1910 i Gabriel ALOMAR: *L'Unió*, "El Poble...",12-IV-1910.

[860] En la mateixa direcció, Gabriel ALOMAR en l'article *Atacant*, "El Poble...", 3-VI-1909: "La Solidaritat, incorporant al catalanisme de l'escola història un catalanisme revolucionari, havia d'acabar ab tota aqueixa velluria, darrera expressió de les forses retrogades catalanes".

municipal, per a contrarestar els republicans radicals, "que volen anar al Municipi ab un programa que de tan aparentment radical, serà irrealisable. Nosaltres devem anar al Municipi a fer obra pràctica y per això no deurà limitarse l'esquerra catalana en combatir les utopies desbaratades dels lerrouxistes. Nosaltres hem de presentar projectes tant radicals com els seus, però completament realisables"[861]. Aquesta política municipal era la que havia de definir el "partit únic" de l'esquerra. Alhora, però, aquesta pràctica havia de retroalimentar-se d'una base teòrica nacional que superés la lectura naturalista/ historicista de nació. Rovira socialitza un procés de renovació doctrinal del nacionalisme que sistematitzarà el 1912; és significatiu, tanmateix, que el plantegés a les bases nacionalistes republicanes, nuclis de pràctica política.

Calia, doncs, apostar per un concepte nacional no pas estàtic/ passatista (afirmació de característiques objectives), sinó dinàmic/ progressiu i actor dels canvis socials o de "donar an aqueix poble plena autonomia pera organisar lliurement la seva vida interior, podent esmenar o destruir en lo que calgui, les pròpies característiques y la tradició. Aquest és el meu nacionalisme [...]. Volem l'autonomia intergral de Catalunya, no ja pera dictar lo que en podréim dir "llei catalana", sinó pera ferla y desferla sobradament". Aquest era l'objectiu en la conferència que donà al Centre Nacionalista Republicà "Fivaller", *concepte de nacionalisme* (19-VI-1909), organitzada per la Joventut Republicana:

"[...] D'ençà que les teories nacionalistes comensaren a sistematisarse, s'havia fonamentat el fet de la nacionalitat en un conjunt de característiques naturals, providencials y indestructibles, que fan que una colectivitat humana existeixi com a tal nacionalitat. La nacionalitat era presentada com una conseqüència fatal y ineludible de la naturalesa. Per la llengua, per la historia, per l'etnografia y per la geografia's determinava l'existencia dels nuclis nacionals com una mena de dret diví [...]. Però aquestes característiques són insuficients per si soles per determinar el fet positiu de la nacionalitat y són, no inmutables y ni indestructibles, sinó subjectes a cambis y fins exposades a la desnaturalisació y a la desaparició [...]. Y es que per damunt de les característiques de llengua, de etnografia, de geografia y d'historia, hi ha d'haver una energia interna y d'irradiació que doni a la nacionalitat una forsa vital. Pera fer triomfar una causa nacionalista, pera passar de "nacionalitat" a "nació", no n'hi ha prou de l'historia, de la geografia, de la rassa y de l'idioma. Es precis, per damunt de tot, posseir la forsa d'una civilisació potent. Doneu a la nacionalitat natural aquesta forsa y devindrà nació, devindrá colectivitat autònoma"[862].

Aquesta concepció anava en la direcció del que Gabriel Alomar conceptuava com *L'herencia catalanista.* Alomar definia tres modalitats de catalanisme. La primera, definida per l'esperit renaixentista ("tot o res"), la possibilista, a través de "La Veu" ("tot lo que's pugui") i la tercera, la situada en "la llibertat de Catalunya", pròpia del nacionalisme republicà i "qui vol fer de Catalunya un tros d'Europa, sustraientla al temps d'Espanya [...]. La nació de Catalunya per a Europa"[863]. Amb tot, no solament es tractava d'una concepció nacional formal, fet que es palesa en la denúncia de la intervenció de l'exèrcit espanyol al Marroc, a

[861] "El Poble...", 13-VI-1909.

[862] "El Poble...", 21-VI-1909.

[863] " El Poble Català...", 27-II-1910.

les envistes del fets de la darrera setmana de juliol de 1909[864] o en la difusió sobre la vàlua del referèndum. En aquest punt, Rovira, aporta un criteri de racionalitat en la representació proporcional de les minories en el marc del sufragi universal dins el procés organitzatiu l'abril de 1910 de la Unió Federal Nacionalista Republicana. I continuà amb aquestes mateixes idees en la campanya que endegà el gener-febrer de 1908 sobre la necessitat del sufragi universal. La idea era que "el vot corporatiu amenaça amb pertorbar greument les societats obreres de debò", ja que aquestes societats haurien d'integrar-se en les votacions amb les societats catòliques, "atacant-se així els fonaments mateixos de l'acció societària o sindicalista"[865].

El que planteja Rovira a l'opuscle *La Representació proporcional en el sufragi universal*, -lliurat prèviament com una sèrie d'articles[866]-, editat per la Secció d'Estudis i Propaganda del CNR (en el context d'una campanya organitzada simultàniament per aquest Centre i la Joventut Nacionalista de la Lliga), és la defensa de la representació de les minories parlamentàries en el marc del referèndum, *sistema darrer* per a solucionar àmbits decisoris que afecten una col·lectivitat. La proposta de Rovira, tanmateix, és proposar polítiques de modernització dels mecanismes representatius que afecten la vida política, superadores de la representació corporativa. Aquesta mesura era al mateix temps una solució a l'aposta pel col·legi únic en allò que afectava els afers de política estatal i catalana, ja que, a desgrat que fos aplicable a afers de política municipal, topava "ab dificultats gravíssimes insuperables quan s'aplica a tota una nació". El rerafons del debat significava assegurar "l'imperi de la voluntat popular" i els interessos generals en una situació de lluita per les idees i de partits d'opinió[867]. Rovira reprenia el debat envers sectors (regionalistes) que defensaven el vot corporatiu en substitució d'aquest referèndum. Era, doncs, una reflexió per canalitzar la representació al municipi, àmbit polític que havia de ser central en la governabilitat de l'esquerra catalana: "Remei? No'n sé veure d'altre que'l "referendum" o plebiscit. Les qüestions capdals y també algunes qüestions especials de la vida nacional y municipal han de

---

[864] Rovira realitza una conferència sobre el tema amb el títol: *Els diferents aspectes de la qüestió del Marroc* a L'Avenç Nacionalista Republicà, "El Poble...", 14-VII-1909.

[865] "El vot corporatiu i els obrers" ["La Campana de Gràcia", 30-I-1909] a *Notes Obreres...*, p.85.

[866] *Una qüestió interessant: la representació proporcional en el sufragi universal* [sèrie de sis articles per a "El Poble...", a pareguts el 15, 17, 19, 21, 22 i 24-III i 2-IV de 1910]. La distribució de l'opuscle s'anuncia per al dia 21 d'abril, segons "El Poble...", 20-IV-1910.

[867] *A Proposit del la R*[epresentació] *P*[roporcional]. *Pel referendum*, "El Poble...", 16-IV-1910. Una síntesi de la representació proporcional com a sistema idoni per a majories i minories; però, sobretot, per a establir que "*ya no son los hombres los que luchan, sino partidos; no ya intereses particulares, sino altos intereses generales, altas ideas*" i que aquesta representació "*obliga a los ciudadanos á definir su pensamiento político, y sirve de poderoso estímulo a la formación de grandes partidos de opinión*", a *La representación proporcional y la democracia* "La Cataluña", 16-VII-1910. Val a dir que aquestes opinions de Rovira són fetes poc mesos després de la fundació de la Unió Federal i en un portantveu pròxim a la Joventut Nacionalista de la Lliga.

sotmetres al "referendum" de la nació y del municipi respectivament. El "referendum" resol además la dificultat que's suscita quan dintre de la representació dels partits les opinions estan divididas. Quina fracció representa aleshores l'opinió de l'opinió de la majoria d'electors dels partits? La introducció del "referendum" en el règim polític: heusaquí una salutífera y feconda reforma [...]. En el sistema proporcionalista no hi veig més que una simple modalitat del procediment electoral. L'essencia del règim representatiu està en el govern de les majories, acompanyat del control de minories [...]. Aplicat a la vida municipal barcelonina, el referendum hauria pogut resoldre qüestions com la del Pressupost de Cultura. En lo futur quan se plantegi el magne problema de la municipalisació dels serveis, quan se vagi a la transformació del sistema tributari, el referendum permetria saber exactament la voluntat del poble de Barcelona [...]"[868].

Rovira emfasitza la idea que la política que cal seguir en la Unió Federal, d"orientació liberal"[869], ha d'estar vinculada a tres factors: estatisme, laïcització de l'estat i transformació de la propietat. De fet, era una idea ja formulada anteriorment, provinent de la influència que havia rebut de la política francesa, anglesa o finlandesa en la qüestió social. Així, en una conferència al Centre Democràtic Republicà de Rubí, *Les novíssimes orientacions de la democràcia*, exposa que les polítiques socials espanyoles són pròpies del període 1868-1873 i no s'adonen de les polítiques de progrés europees que van en la direcció de la intervenció de l'estat en àmbits de decisió econòmica mitjançant el factor treball i capital, l'aprofundiment en l'aplicació de la política d'escola laica i el fet de "donar un concepte més humà, més just a la propietat", car "tots els homes tenen dret a participar dels beneficis que pugui donar el treball en tots els seus aspectes [...]. No es sols del burgès el guany de les seves fàbriques o de les seves terres. També hi té dret l'obrer"[870]. La centralitat, doncs, de la qüestió social a l'hora d'articular la síntesi entre nacionalisme i republicanisme esdevenia determinant per Rovira, com mostra el seguiment que feia de canvis polítics progressistes[871], polítiques de benestar

---

[868] A. ROVIRA Y VIRGILI: *La Representació proporcional en el sufragi universal*, Llibreria Espanyola, Barcelona, 1910, pp. 26 i 37.

[869] Una interpretació positiva sobre l'aportació de la UNFR al fet d'incorporar sectors republicans històrics que fins aleshores no contemplaven el fet nacional, com era el cas de la Unió Republicana, CAMPS I ARBOIX: *Op. cit.* p. 226.

[870] *Conferencia den Rovira y Virgili*, "El Poble...", 20-VI-1910. Per a l'adscripció d'aquest centre a la UFNR, Ramon BATALLA GALIMANY: *Els casinos republicans: política, cultura i esbarjo. El casino de Rubí (1884-1939)*, PAM, Barcelona, 1999, p. 98.

[871] *La manifestació de demà. Per la pàtria espiritual*, "El Poble...", 5-II-1910. Es tracta de fer una crida a les capes populars perquè assisteixin a la manifestació convocada per l'esquerra catalana per a donar suport al nou govern anglès liberal-laboralista encapçalat per Lloyd George, ja que "fentho així actuarem com a homes d'Europa, com a lliures ciutadans de la gran patria de l'esperit".

per als treballadors des del govern francès[872] i la cerca de referents internacionals pel que fa a la concepció socialista que era susceptible de ser aplicada a la Unió Federal. Aquest darrer punt es desprèn del seguiment que féu del Congrés socialista de Copenhaguen, al costat de l'aposta per una via socialreformista: "[...] A mesura que és més nombrós y més fort, el partit socialista accentua la tendencia pràctica positivista. Els reformistes, els que volen anar al nou règim per un gradual camí de reformes, s'imposen als revolucionaris, als que aspiren romànticament a capgirar tot d'una la societat humana"[873]. Simultàniament, la síntesi entre socialisme i fet nacional, en la tradició socialitzant de la Unió Catalanista de Martí i Julià[874], serà una constant en la divulgació de la doctrina que cerca en la pràctica una incorporació de les capes populars a l'impuls d'un nacionalisme progressiu, pràcticament un any després de la constitució de la Unió en Assemblea de la Unió Federal i del debat sobre el perfil de la UFNR. Segons Rovira, Pere Corominas (a qui concebia com un nou líder del projecte nacionalista republicà) formí l'ideari d'aquest partit en ple clima d'incertesa de la trajectòria de l'esquerra catalana[875] per la incorporació o pacte amb la Conjunció Republicanosocialista espanyola.

---

[872] Com exemplifica la conferència de Rovira al Centre Nacionalista Republicà de Gràcia: *La llei de passaments obrers per a la vellesa recentment aprovada a França*, "El Poble...", 23-IV-1910.

[873] La sèrie d'articles de Rovira sobre aquest congrés: *El Congrés socialista de Copenhague: Les cooperatives i el partit socialista.- La unitat sindical i les qüestions nacionalistes; __: L'acord sobre les cooperatives.-La qüestio de la manca de feina.- El desarmament i l'acció contra la guerra; __: La vaga general i la guerra.- La legislació obrera.- Qüestions diverses.- Comentari*; respectivament "El Poble...", 3, 7 i 10-IX-1910. La cita és de l'article del dia 10-IX.

[874] Aquesta tradició endegada pel Dr. Martí Julià i Rovira i Virgili no fou anecdòtica i reflectí contradiccions. Pel que fa a "la nova síntesi social-nacionalista", influí en activistes polítics comunistes com Domingo i Montserrat. Cfr: David MARTÍNEZ FIOL: *Daniel Domingo...*, p. 26. En el que pertoca a les contradiccions entre Rovira o Martí i Julià, Rovira mantenia, comentant una conferència del líder de la Unió Catalanista: *Estat actual de la política catalana. Orientacions a seguir*: a) el fet que Martí i Julià reconegués el conflicte de classes, "per primera vegada" com a dimensió de la "racionalitat"; b) el qüestionament de l'aliança entre dreta i esquerra per fer front al lerrouxisme en el camí d'una limitada "solidaritat nacionalista". Finalment, Rovira mostra una concepció política enllà dels comicis, car "les eleccions representen un aspecte, y no pas el més interessant del problema de Catalunya". Cfr: *La vida barcelonina*, "El Poble...", 13-VI-1910. Aquesta notícia va ser reproduïda a "La Cataluña", 18-VI-1910.

Però això no vol dir que Rovira no es referís a les polítiques a favor de la normalitat lingüística de llengües minoritzades que portaven a terme socialistes europeus com Bebel, Hyndman, Jaurès, Bjorson, per a legitimar la demanda que el català s'establís en règim de doble oficialitat amb l'espanyol a la Diputació de Barcelona per iniciativa de Manuel Folguera i Duran: *L'imposició de la llengua*, "El Poble...", 30-I-1910. També, Pere COROMINES: *De la solidaritat...*, pp. 131-133.

[875] Rovira sintetitza el decurs de constitució de l'Esquerra Catalana, o del que serà la Unió Federal, arran del discurs programàtic de Pere Coromines el març de 1910. El teòric tarragoní pensava el Partit d'Unitat Federal (sinònim identificatiu a l'època de la UFNR) com el continuador de Solidaritat Catalana i emfasitzava la necessitat de definició estratègica del nou partit: "En aquests darrers temps, desencantat dolorosament davant del fracàs innegable de la Solidaritat catalana, el noste poble havia perdut l'entusiasme, el coratge, el sà dalit de l'acció, l'esma dels seus passos. Els elements directius de les agrupacions diverses restaven indecisos y desorientats davant de l'enfonzament d'aquella gran obra sentimental que'ls cors catalans aixecaren, y que semblava haver brollat miraculosament de les entranyes fecondes de la nostra terra [...]" Alhora, definia quin era el paper fins el moment de l'esquerra catalanista: "[...] Y els partits republicans que entraren a la Solidaritat, què feien? Estaven com entemorits y no sabien cap a quina banda tirar [...]. El mal de l'Esquerra, accentuat després de la fallida de la Solidaritat y de les violentes sotragades revolucionaries del mes de Juliol [de 1909], ha sigut

Pel que fa a l'Assemblea, Rovira planteja tres aspectes definitoris. Primer, anàlisi de les causes de la crisi del nacionalisme català, segon, el caràcter de classe de la UFNR i, tercer, la postura envers la Conjunció Republicanosocialista. Quant al fet de la crisi nacionalitària, Rovira es demana per què "estan refredats els entusiasmes que aixacà aquell formidable esclat passional de la Solidaritat Catalana". La resposta no la troba en la divisió entre dretes i esquerres sinó en "el sentiment nacional" que "és molt dèbil entre'ls catalans". Rovira planteja que la constitució de la Solidaritat Catalana va ser una fugida endavant que va portar una certa eufòria, en el context de la crisi del 98 espanyola, i que obrí fins i tot la via imperialista pratiana cap a la intervenció en la política espanyola: "La creixença del catalanisme després de la desfeta colonial d'Espanya y la formació de Solidaritat després del 25 de novembre [1905], enganyaren a molta gent, que cregué ja en el seu ple el moviment nacional de Catalunya. Fins hi hagué qui, convensut de la plenitut y de la fortalesa del nostre nacionalisme, vegé arribada l'hora de l'etapa imperialista [en al·lusió a l'estratègia d'intervenció política peninsular de Prat de la Riba] [...]". En canvi, "el nacionalisme català se troba avui en l'edat, no dirém de l'infantesa, però si de l'adolescencia. La desnacionalisació de la vida catalana és molt mes forta de lo que molts se pensen". Així, la UFNR "ha de cercar la seva fortalesa y la de Catalunya en el desenrotllament d'aquest esperit y d'aquest sentiment [nacional]. Ha de contribuir a la creació d'institucións catalanisadores y ha d'escampar per totes les encontrades de la patria les seves propagandes d'entusiasmes y de fe"[876]. Però la catalanització havia de tenir un suport social. Per aquesta raó, Rovira plantejà en l'assemblea el caràcter social del partit: "no moderat, de menestralades, sinó un partit avensat, notablement radical". Un partit "d'orientació socialista, entenent aquesta paraula no en el sentit de comunisme o col·lectivisme, sinó com a representatiu d'aquella concepció, diguis intervencionista, estatista o socialista que ha invadit ja quasi tots els partits dels nostres dies, fins an alguns partits conservadors, y que representen a Anglaterra el ministre Asquith y a França el ministre Briand. Y això ens es mes precís, per quan es innegable que existeix una prevenció sinó veritable òdi entre les nostres classes obreres contra'l nostre nacionalisme, contra la causa de l'autonomia de Catalunya". Calia, doncs, "donar fort matís radical al nostre

---

aquest: *indefinició*. Els esquerrans, a causa de vaguetats mentals, d'indecisions porugues y de diferencies de matís, no han sabut trobar les fortes paraules categòriques que expressin, a la plena llum del dia [...] lo que volen. El carácter, el pensament y l'acció de les forses esquerranes no han acabat de sortir d'entre les boires" [...]. Corominas, per tant, representava "[...] el polític d'acció que recull aquesta llevor [teòrica de Gabriel Alomar i de Laureà Miró] y la fa germinar en el camp de la conciencia popular. L'originalitat es en el pensador una qualitat principal. En el polític, es la feconditat de la seva acció": [WIFRED] *La veu d'en Corominas*, "L'Esquella...", 11-III-1910, p. 146. Pel que fa a un retrat polític de Pere Coromines, destacant la conjuntura de creació d'un partit d'esquerres catalanista, però alhora destacant les insuficiències de l'aliança de les families republicanes que confluïren en la UFNR: "Pere Coromines" a *Siluetes de Catalans*, Proa, Barcelona, 1999, pp. 136-139.

[876] *La crisi nacionalista: les causes de depressió en la política catalana (Full extraordinari)*, "El Poble...", 6-I-1911.

partit, pera que les masses obreres catalanes puguin compendre que l'autonomia de Catalunya fou pera ells un guany"[877]. Però la dimensió social del fet nacional no havia de ser dependent de cap plataforma espanyola. Rovira, davant el posicionament de l'aliança de la UFNR amb la Conjunció Republicanosocialista, s'avança a la postura posterior del Pacte de Sant Gervasi entre nacionalistes republicans i republicans radicals, car no en serà partidari: "*Esta* [l'aliança de la UFNR amb la CRS] *acabará probablemente con un fracaso igual ó mayor que el de la Solidaridad Catalana, y no era prudente ni oportuno que los federales nacionalistas de Cataluña entrasen en una sociedad amenazada de quiebra*"[878]. Aquesta opinió seria premonitòria del pensament dels polítics liberals espanyols (des del diari "El País") sobre la la dimensió nacional de la Unió Federal Nacionalista; Rovira en desvetllà els interessos amagats tot contrastant aquesta crítica amb l'actitud favorable als drets nacionals dels partits d'esquerra i liberals europeus. També oposà un nacionalisme alliberador de l'estratègia xauvinista i unificà trajectòries nacionals des de l'assumpció de les teories de voluntat política, del plebiscit de Rénan[879].

Aquesta concepció del partit d'unitat federal nacionalista, Rovira la concreta en el marc de divulgació de la dimensió progressista dels moviments nacionalitaris. Així, en una conferència organitzada per la Secció d'Estudis Socials de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, disserta sobre "Socialisme i Nacionalisme", indicant quina era "l'actitut del socialisme internacional davant el aspecte interior de la qüestió de les nacionalitats". L'aportació de Rovira va ser triple.. Primer, contextualitzar la dimensió contemporània dels moviments

---

[877] "El Poble...", 9-I-1911.

[878] *La Asamblea de la UFNR*, "La Cataluña", 4-II-1911.

[879] Vegeu *El nacionalisme y els partits d'esquerra*, "El Poble...", 16-II-1911: "Existeix a Espanya una arreladíssima prenvenció contra'l nacionalisme. Té aquesta paraula la virtut de concitar totes les hostilitats, totes les malvolences, tots els odis encesos. A molta gent els fa més por que les paraules "socialisme", "comunisme" i "anarquisme". Hi ha hagut intents repetits de llançar fòra de la legalitat les idees i els partits nacionalistes. I -simptoma revelador d'una vera inferioritat ètnica- els homes i els partits espanyols que més intransigentment s'oposen a les solucions descentralitzadores, autonomistes i nacionalistes, són amb excepcions més honroses que nombroses, els que es diuen liberals avançats, radicals, republicans". Quant a la definició de nacionalisme, Rovira n'estableix dues tipologies: "l'una significa el moviment autonomista de les nacionalitats dominades; l'altra significa l'exacerbació del sentiment patriòtic [...]. El darre nacionalisme és el qui va a la posta i del qual s'allunyen cada dia més els partits d'esquerra".

El segon article de contestació de Rovira als liberals espanyols es titulava: *El concepte de nacionalisme. Replicant a "El Pais"*, "El Poble...", 22-II-1911. L'aportació de Rovira partia de tres fets. 1) partir de les reivindicacions -com a mínims- del programa solidari del Tívoli; i assolir -com a màxims- el programa de les Bases de Manresa, "documents en el fons idèntics per lo que's refereix a la determinació de les facultats respectives de l'Estat central y de Catalunya". 2) Distinció entre el fet regional i el fet nacional: "La regió té una existencia principalment material. La nació és un grau més alt de personalitat colectiva; una nació és, com ha dit, l'Ernest Rénan, un principi espiritual, una ànima". 3) concepció del nacionalisme (català) a partir de la consciència política: "Jo, nacionalista català, estic forsa lluny de sostenir la càndida y impracticable teoria política de les nacionalitats naturals. No crec pas que calgui esser nacionalitat, pera reivindicar el dret a l'autonomia. N'hi ha prou amb que hi hagi un poble -dieuli provincia, regió o nació, que, tenint consciencia de la seva personalitat, vulgui l'autonomia y ne sigui digne". Ambdós articles foren recollits a *Debats Sobre'l Catalanisme*, SCd'E, Barcelona, 1915. (Les citacions són les de "El Poble...".).

nacionalistes, precisament perquè vinculava el fet nacional a un fet polític amb suport en partits polítics nacionals. Al mateix temps, però, aquesta contemporaneïtat es desprenia d'un doble principi: l'il·lustrat, propi dels principis de llibertat de la Revolució francesa i el dret dels pobles, després de les revolucions romàntiques del 1848. Segonament, concreta la relació entre fet nacional i aquesta assumpció en partits socialistes que territorialitzen les seves estratègies transformadores. Aquestes organitzacions són, segons Rovira, partits com el polonès, el rus, el finlandès, el socialista alemany, que defensava "l'autonomia de l'"Alsacia-Lorena", els socialistes txecs o bohemis, que són "més que autonomistes, separatistes", o els partits socialistes d'Àustria-Hongria, on "els socialistes de les deu nacionalitats que integren aquell imperi estan organisats en altres tants partits nacionals". És a dir, Rovira mostrava com, a més de la "frontera horitzontal" de classe, existia una "frontera vertical" d'àmbit territorial. En tercer lloc, traslladar aquest debat al si dels socialistes catalans i espanyols en les qüestions de reconeixement de la territorialitat lingüística i, al capdavall, de la realitat nacional: "És indubtable que una de les manifestacions més vives y més interessants del nacionalisme és la qüestió de les llengües. En la lluita de llengües se troba sovint tota la lluita de les nacionalitats. Aquí son molts que califiquen de patrioterisme y de ridicules la tendencia restauradora de la llengua catalana, no faltant qui afirma que aquesta tendència es contraria a la cultura. Davant d'aquest problema de les llengües [...], que fan els socialistes? [...] Jo us demano socialistes, obrers catalans y espanyols, que reflexioneu sobre aquestes qüestions [polítiques territorials nacionalitàries], que vegeu si, efectivament, heu de rectificar el vostre criteri y la vostra actitut. Perqué l'acullir hostilment el nacionalisme català y el no fer l'honor degut a la llengua catalana, podrá ésser una cosa molt adequada a l'ambient d'Espanya, peró es una cosa perfectament antieuropea"[880]. Però si la dimensió internacional del dret nacional era exponent de tendències a tenir en compte en la Unió Federal, la política interior del partit i la vinculació al seu avenç serà la segona centralitat (determinant) en la ideologia nacional roviriana. A desgrat de tot, aquesta integració del socialisme en l'òrbita nacional no excloïa la constant d'associar la nació a l"arbitri humà"[881].

La proposta doctrinal central de Rovira, en l'àmbit intel·lectual d'"El Poble Català" i de la UFNR[882], està constituïda pel seguit d'articles sobre la "renovació doctrinal del

[880] *Una conferencia den Rovira y Virgili. Socialisme y Nacionalisme*, "El Poble...", 18 i 19-III-1911.

[881] Rovira fa una conferència organitzada en un cicle del CNR titulada: "Insuficiencia dels factors naturals y históricos pera la determinació de les nacionalitats. Necessitat de la convenció y de l'arbitri humà" ("El Poble...",13-V-1911).

[882] Així ho defineixen Joan TORRENT i Rafael TASIS, *Op. Cit*: Vol. I. P.510.

Nacionalisme" de 1912 publicats a la "Revista de Catalunya", que ell mateix fundà i dirigí[883]. Es tracta d'un nucli ideològic que reprendrà sota forma de teoria entre 1916 i 1917 amb la síntesi entre nacionalisme i federalisme. Per tant, cal remarcar que en aquests articles s'introdueixen els elements que articularan la concepció de nació política de Rovira basada en la capacitat de lliure determinació del col·lectiu o en l'aplicació del concepte de la voluntat política. Com veurem, el cicle entre 1912 i 1917 defineix el pas de nació cultural a nació política. És a dir, se substitueix una ideologia nacional objectivista per una estratègia basada en l'orientació/ activació dels factors nacionals objectius (cultura) a partir de la determinació política. Així, doncs, aquest període d'establiment de referents polítics nacionalitaris convergia amb la tasca de divulgació de compendis "ètics" que representaven el món de vida de la protesta social dels nacionalistes elaborat prèviament a la Unió Federal; però amb una finalitat utòpica superadora d'una situació revolucionària[884]. Rovira no obviava les contínues

---

[883] Els articles de Rovira són: *La renovació docrtrinal del nacionalisme: La reconstitució dels Estats.- En Pi i Margall, l'Almirall i en Prat de la Riba.- La fórmula "cada nació un estat és inaplicable"; La renovació* [...]*: La superstició de la "naturalesa".- Insuficiència biològica dels elements naturals per a determinar les nacionalitats; La renovació* [...]*: La veritable realitat.- Els mosaics ètnics.- Un llibre del professor Niederle; La Renovació* [...]*: El Nacionalisme i el Federalisme.- La fórmula pràctica del Nacionalisme federatiu; La renovació* [...]*: El dret a l'autonomia no ha de fer-se derivar directament i necessàriament del fet de la nacionalitat.- El problema ibèric; La renovació* [...]*:La voluntat i la naturalesa en la constitució de les nacionalitats.- Com s'enllacen els dos elements*; a "Revista de Catalunya" respectivament: 10-IV-1912, pp. 20-21; 17-IV-1912, pp. 35-36; 15-V-1912, pp. 97-98; 22-V-1912, pp. 115-116; 19-VI-1912, pp. 177-179. D'ara endavant cito per la reedició dels articles a Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Nacionalisme i Federalisme* [Isidre MOLAS, cur.], Ed. 62 i "La Caixa", Barcelona, 1982.

A més d'aquesta sèrie d'articles, Rovira hi va intervenir amb: *La llengua catalana en el Rosselló: l'absorció del català pel francès.- El moviment literari rossellonès.-L'ensenyament de la història local.- L'esdevenidor* (3-IV); *Presentació del Bill del "Home Rule" irlandès.- Alemanya, Itàlia i Turquia:- Diverses notes* (3-IV); *El triomf financer de Lloyd George:- La qüestió de Creta.- Croàcia contra Hongria* (10-IV); *Projecte d'autonomia per Irlanda* (17-IV); *El "bill" del "Home Rule" irlandès: Detallada relació del projecte presentat per Mr. Asquith* (24-IV); *La veritable realitat.- Els jesuïtes, el Govern de Baviera i l'Imperi alemany* (1-V); *Les eleccions municipals a França* (8-V); *el debat sobre el "Home Rule" a la Cambra dels Comuns.- El parlamentarisme a l'Alemanya* (15-V); *El problema ibèric* (22-V); *La Croàcia* (29-V); *Conferència internacional europea.- L'elecció de M. Deschanel* (29-V); *Els sentiments actuals dels alsacians-lorenesos* (12-VI) i *L'amor als llibres* (26-VI).

Pel que fa a la relació de la "Revista de Catalunya", breument a: A. BLADÉ: *op. Cit.*, p. 105 i Jaume SOBREQUÉS: *Gent Nostra.*.p. 13, al·ludiex "que visqué poc mesos"; però sense aprofundir en la rellevància doctrinal dels articles sobre ideologia nacional de Rovira.

[884] Es tracta de l'aplec de narracions socials de Rovira, *Episodis*. Tipografia "L'Avenç", Barcelona, 1909. Rovira hi extableix temes com la justícia, la repressió o el que representava el primer de maig: "No, no hi ha justícia al món [...]. Per culpa del món els bons se tornen dolents y la virtut es vençuda pel vici. El món destrueix la felicitat de les ànimes. Y tot és perquè no regna l'amor a la terra. Oh! Si triomfés l'amor, si regnés l'amor" (p. 86). "Les explicacions d'aquell infeliç revelaren an en Poc l'existència d'uns horribles baixos fons socials que ell ignorava per complet. Sota les belles apariencies ciutadanes de luxe, d'esplendor y de plaers, una humanitat avilida amagava les misèries y les infàmies d'una vida d'embrutiment. Ovirà vagament tot un món podrit, degenerat, fet d'escorrialles humanes, d'excrecències socials, dissimulant com les clavegueres que oculten les aigües fangoses y putrides dessota de la ciutat" (p.111). "[...] El proletariat universal celebra'l seu dia, que es un dia de lluita actual y de pau pera l'avenir. L'obrer abandona les eines, companyes seves de tot l'any, y aixeca l'estandart vermell de les seves reivindicacions... En els carrers de les ciutats mondials les masses treballadores, imposants y beliques, formulen les llurs demandes categoriques. La qüestió social... És aquesta la gran qüestió del nostre sigle, d'aquest sigle XX que realisará l'emancipació economica dels homes, tal com el

mobilitzacions obreres (el que conceptuava com"una ona que creix", dins els esquemes igualitaristes de Pi i Margall)[885], sinó que continuadament vinculava la idea del socialisme a través de les condicions de possiblitat dels partits esquerristes. Es tactava de la victòria de Jaurès contra Bebel: "En l'hora present, sols pot assenyalar-se una tendència general del socialisme: i és la que el porta a la col·laboració amb els partits d'esquerra"[886]. Socialisme i republicanisme anaven junts. I aquesta era una raó bàsica -a banda de la manca de lideratge- per la qual, segons Rovira, el socialisme no havia pouat a Catalunya:"Aquí les ideologies socialistes es trobaren sempre barrejades amb el republicanisme"[887]. I nivell d'organització social, les cooperatives de consum oferien una alterniva a la societat d'intercanvi capitalista. Aquesta era una altra via d'organització resistencial al capitalisme: "D'latra banda, les cooperatives, posades al servei del proletariat, augmenten d'una manera considerable la força de lluita i de resistència d'aquest"[888].

Aquesta estratègia revertia políticament en síntesis programàtiques a favor de la representació proporcional com a contestació a la representació corporativa; debats referents a la dimensió nacional i estratègies d'interiorització o expansió del catalanisme en el si de la formació de la Conjunció Republicanosocialista, amb intel·lectuals com Gabriel Alomar que, per bé que adscrits a la UFNR, se situaven en una opció de més radicalitat socialista que la de Rovira i Virgili[889]. També es volia reiterar la complementarietat entre socialisme i drets dels

---

segle XIX realisá la llur emancipació política. En el camp social tindran lloc les vinentes batalles de l'humanitat [...]".

La idealitat d'un agermanament social futur que vindrá coma conseqüència d'una nova fraternitat: "Tots sofrim avui les imperfeccions de la societat present. Tots gaudirem demá les millores possibles de la societat futura. No hi ha veritables culpes personals en els dolors de l'humanitat misteriosa. Pobres y rics tenen la *mateixa ànima, el mateix cor, les mateixes passions, els mateixos egoismes, les mateixes virtuts. Són els* mateixos. En el dia potser encara llunyà en que quedará construida la Ciutat Nova, el Primer de Maig, que es ara la festa dels obrers, será la gran festa de la Humanitat" (p. 245).

[885] "L'ona que creix" ["La Campana de Gràcia", 13-IX-1913], p.242. També, "La Força futura del proletariat" ["La Campana de Gràcia", 15-XI-1913], a *Notes Obreres...*, pp .249-250.

[886] "Les orientacions actuals del proletariat" ["La Campana de Gràcia", 27-IX-1913] a *Notes Obreres...*, p.243.

[887] "Del Socialisme a Catalunya" ["La Campana de Gràcia", 11-X-1913], a *Notes Obreres*, p. 246.

[888] "Les Cooperatives i el Moviment Obrer" ["La Campana de Gràcia", 20-XII-1913] a *Notes Obreres...*, p. 252.

[889] Es tracta de la polèmica que sostingueren Alomar i Rovira sobre el caràcter del nacionalisme republicà. Alomar partí del fet que el catalanisme, que definia com a "força actuant", era "més intens [inerioritzat] que extens [projectiu en aliança envers una suposada nova consciència nacional espanyola]". L'estratègia alomariana passava per "una nova solidaritat entre les dues ciutadanies espanyoles [...] que voldria veure establirse en bé del catalanisme y en bé de l'espanyolisme nou". Vegeu: Gabriel ALOMAR: *El Catalanisme vist desde fora*, "El Poble...", 10-VI-1911. La contestació de Rovira vers aquest article es basava en la idea que calia una prèvia nacionalització de la societat catalana: "[...] No està, al meu entendre, en la manca d'extensió sinó tot just en la manca d'intensitat, la feblesa del catalanisme [...]. Jo ["nosaltres" en l'edició de *Debats...*] sostinc, amb convicció fortíssima, la necessitat d'emprendre urgentment a Catalunya una gran obra de concepció nacional, d'enfortiment y desplegament d'energies pròpies". Cfr: *El nacionalisme catalá. Les possibilitats y les condicions del seu triomf*, "El Poble...", 17-VI-1911. La contestació d'Alomar, a *Les*

pobles[890], debat que era alternatiu a les estratègies obreristes internacionals sobre la dependència (Gustave Hervé) o l'autonomia (Joan Jaurès) del model sindicalista envers el socialisme[891]. I, alhora, calia reflexionar sobre el sentit de l'establiment de bases de reivindicació d'una Diputació General que hauria de ser la futura Mancomunitat en el marc de la identificació amb el fet nacional[892]. Aquesta trajectòria de definició dels paràmetres polítics

---

esperances de victòria pera'l catalanisme (An en Rovira y Virgili) "El Poble...", 19-VI-1911. Alomar hi proposa una estratègia per a "excitar el catalanisme somort", partint de la "defensa continua de les llibertats: "feu entrar el catalanisme en les reivindicacions lliberals de l'intelectualisme (que es naturalment avensat), y aleshores la nostra victòria vindrá per l'imperi del temps [...]. Encara queda un nucli fortíssim de catalanistes capassos de cruere que la llibertat de Catalunya vol dir un "brevet" d'excepció pera instaurar a Catalunya una oligarquia plutocrática y clerical qui ens exceptui l'irradiació revolucionària y laica. De manera que si hi ha una part de joventut castellana qui ignora el concepte que an el socialisme y an el radicalisme cosmopolistes mereix el problema nacionalista, també hi ha una gran part de joventut catalana que ignora l'evolució soferta pels nacionalistes "regionalistes" d'un temps, aliats avui amb les causes obreres y amb les politiques radicals". Per contra, Rovira li responia que "per l'extensió espiritual del catalanisme, per l'intercanvi d'idees que vós, amic Alomar, preconitzeu, per una aliança semblant a la dels irlandesos amb els lliberals i els laboristes britànics, hi ha la dificultat que no existeixen a Espanya veritables partits d'esquerra on bategui l'esperit del temps, ni una intelectualitat prou nombrosa que dugui el rellotge de les seves idees a l'hora d'Europa. Són pseudo-esquerres, les titulades esquerres espanyoles" a *El catalanisme y les esquerres espanyoles (An en Gabriel Alomar)* , "El Poble..." 21-VI-1911. Finalment, Rovira (*Pera rectificar. Resposta a en Gabriel Alomar*, "El Poble...", 28-VI-1911) aclareix que la concepció de Gabriel Alomar (aprofundiment del liberalisme en l'estat espanyol) i la seva actitud d'"anar a la victòria per un enfortiment del sentit nacional i de la conciencia de la propia personalitat en la nacionalitat dominada" no eren excloents, car "si fossin fondament nacionalistes els catalans i fondament lliberals els espanyols, el triomf de la causa de Catalunya fóra cosa feta. Totes dugues condicions -el nacionalisme nostre i el lliberalisme dels altres espanyols- són, innegablement, d'alta importància. Més la primera és la essencial, la fonamental, i depèn exclusivament dels catalans. Quan el sentiment nacional no existeix, quan un poble no té conciencia de la propia personalitat, el liberalisme no ve obligat a concedir-li institucions autonòmiques. Així la condició primordial de la victòria de tot nacionalisme està en la possessió d'un fort esperit de pàtria" (*Debats...*, p. 156). Amb tot Rovira , com a cap de redacció, sol·licitava la col·laboració d'Alomar per a "El Poble...": "I ara una altra cosa. Hem posat un bon pedàs al *Poble*. Econòmicament hem resolt la cosa per una bona estona. Viurem en condicions molts modestes però sense vergonya y sense misèria. Així, doncs, puc proposarvos la combinació que ja'm ballava pel cap temps enrera y que l'incertitud de l'avenir del diari va ferme desistir d'explicarvos. Se tracta d'una cosa senzilla. Nosaltres volem la vostra firma al diari. Crear altre cop la vostra plana, no ho permet el presupost, per ara. Doncs bé: escriviu articles solts, de tant en tant, segons sigui el vostre lleure. Us els pagarem a 15 pts. Feuho com un sacrifici. Es un preu per dessota de la vostra firma, y casi m'avergonyeixo de proposarvosel, com ja'm va passar el escriureus per a R[evista] de C[atalunya]. Peró vos ja us fareu càrrec dels problemes dolorosos que'ns crea la penuria económica. Els mateixos redactors d'*El Poble* tenim tots sous mesquins y feina llarga. Us prometo completa reserva sobre aquix preu [...]. Si accepteu això, els companys d'*El Poble* farem festa major de la vostra tornada. Us enyorem. I si hi hagués temps, us demanaria un treball per l'extraordinari que'l dia 1er de maig publicarà *El Poble*" (25[?]-IV-1912).

[890] Vegeu, com exemple de dimensió de sensibilització cultural, la introducció de Rovira i Virgili a la traducció que fa d'un article de Joan Jaurès: *Les llengües romàniques*: "No creu M. Jaurès que'l llenguadocià y el provensal arribin a ésser llengües de cultura. El cas d'aquestes és diferent cas del català, però les tracta amb respecte amorós y preconisa el llur estudi y el llur ennobliment". "El Poble...", 2-IX-1911. Pel que fa a la vinculació entre socialisme i qüestió nacional a partir de la distinció entre nació oficial (identificada amb l'estat) i nació natural (identificada amb la nació històrica, cultural): *El proletariat y el nacionalisme*/ A. ROVIRA VIRGILI, "Gent Nova", 560, 15-8-1912, pp.: 3-4.

[891] *Socialistes y sindicalistes*, "El Poble...", 28-VIII-1912; *Les idees de Gustave Hervé*, "El Poble...", 2-IX-1912; *La crisi del...*, "El Poble...", 15-IX-1912; *Les orientacions del proletariat*, "El Poble...", 25-IX-1912.

[892] Vegeu l'article de Rovira *Per la Diputació general catalana: Tres informes: El d'El Poble Català, per la Redacció d'El Poble Català* ("El Poble...", 16-VIII-1911). Rovira prefereix el mot "Generalitat" a "Mancomunitat". La futura Mancomunitat ha d'establir-se a partir del següent plantejament: "aqueixos nous organismes [entre la Diputació General i els Municipis] que podrien substituir les actuals Diputacions provincials, haurien d'estar constituïts, principalment, sobre la base territorial de les comarques històriques [car] no pot separarse la qüestió de la Diputació general de la qüestió catalana. Y desde'l punt de vista de la qüestió catalana, no tindria cap valor, cap trascendència política el futur organisme, en el cas que se'l volgués considerar

i socials del nacionalisme de Rovira fou conceptuada com "una verdadera renovació doctrinal del nacionalisme, y que pot ser la base ferma y indestructible de futures posicions del nacionalisme catalá"[893].

Tot amb tot, a la base, el problema de la Unió Federal significava una progressiva crisi d'unitat interna (accentuada, com he dit, arran de la incorporació a la Conjunció Republicano-socialista) que Rovira exposà en resposta a tesis que mantenien que la davallada del partit tenia com a causa el fet de no explicitar prou l'orientació d'esquerres i abocar-se en la qüestió nacional. Per Rovira, el problema raïa, ben altrament, en "la manca d'una veritable, forta comunitat d'ideals. Y la qüestió catalana es evidentment, un dels principals motius de divergencia". El clima de manca d'unitat es palesaria en una divisió interna (que el 1914 abocaria a l'aliança amb el Partit Radical): entre els que "no [hi] senten l'espanyolisme, no estimen l'Espanya d'avui", i "s'hi troben espiritualment estrangers, a pesar de no ser separatistes". I "els altres" que "són espanyolistes y, no senten el nostre fervent nacionalisme, fins al punt que aquest mot els fa nosa y procuren tréuresel del damunt". El debat, doncs, era recurrent, i per Rovira l'accentuació del vessant nacional no havia de ser incompatible amb l'estratègia d'esquerres, car aprofundir en la consciència de pertinença era també aprofundir en el vessant liberal i progressista. N'era una manifestació que el diferenciava de la dreta regionalista: "Emperò, aquesta accentuació de la nota esquerrista no ha d'oposársela a la necessaria a la necessaria accentuació de la nota nacionalista. Són prejudicis funestos -y que vene de lluny- el de creure alguns republicans que'l contingut libreal minva quan el contingut nacionalista creix y el de creure alguns catalanistes que, al pujar el termómetre del lliberalisme, baixa el nacionalisme. Quan nosaltres parlem de la necessitat de intensificar el sentiment nacional del nostre poble, ho diem referirnos concretament a la crisi que aquest sentiment sofreix avui. Aixó no ha d'entrevancar la nostra acció d'esquerra. Per alguna cosa som, a l'ensems, nacionalistes y republicans. L'intensificació de la nostra acció nacionalista la creiem avui més necessaria que mai. Avui en efecte, la UFNR és [...] l'únic partit polític integralment nacionalista de Catalunya. Y si no la tenim nosaltres, en l'aspecte polític que'ns pertoca, la feina catalanitzadora, es evident que no la faria ningú". La conclusió de Rovira és premonitòria pel que fa a la seva sortida de la Unió dos anys més tard i reflecteix l'ambient de tensions entre catalanistes i espanyolistes: "Lo greu de la crisi no está en les incompatibilitats

---

com una cosa definitiva [...]. La solució del problema català no pot estar més que en el triomf de la plena autonomia [...]. El nou organisme ha d'estar mogut per un esperit francament autonomista; que ha d'anar desplegant, amb tant de seny com coratge, el seu camp d'acció, les seves facultatas, y a l'unir y refer el cos de la pàtria, li ha de donar l'ànim de la pàtria". També, des del debat amb les actituds espanyoliestes del socialisme a Catalunya: "Els obrers catalans, la Mancomunitat i el company Reoyo" ["La Campana de Gràcia", 31-X-1913] a *Notes Obreres...*, pp. 247-249.

[893] "El Gall", 21-XII-1912, p. 4.

personals, que en tots els partits d'aquí y de fora d'aquí existeixen. Está en la manca d'una veritable, d'una forta comunitat d'ideals. Y la qüestió catalana es, evidentment, un dels principals motius de divergencia. Els uns -[...]- no senten l'espanyolisme, no estimen l'Espanya d'avui, s'hi troben espiritualment estrangers, a pesar de no ser separatistes. Els altres són espanyolistes y no senten el nostre fervent nacionalisme, fins al punt que aquest mot els fa nosa y procuren tréuresel del damunt [...]. Unitat no'n tenim gaire; punts de contacte en tenim molts. Podriem fer vida d'amics, si no'n podem fer de germans [...]. Al nostre entendre, l'accentuació del nacionalisme no perjudica en res el sentit liberal, radical, esquerrá del nostre partit. Com l'accentuació del seu republicanisme y del seu lliberalisme no perjudica el seu sentit nacionalista [...]. Per la part que ens toca, podem dir que'l nostre diari ["El Poble Català"] barcelonins de l'UFNR, es també el que representa un matís més esquerrá [...]. L'intensificació de la nostra acció nacionalista la creiem avui més necessaria que mai. Avui, en efecte, la UFNR, es -tenint en compte la transformació de que molt aviat será objecte l'Unió Catalanista- l'únic partit polític integralment nacionalista de Catalunya"[894].

El posicionament de Rovira es manté després de l'Assemblea del partit el desembre de 1912[895], una reunió amb la qual es mostrarà crític i que el durà a reprendre l'acusació que la Unió no té una concepció prou d'esquerres. Rovira per a explicar aquest posicionament planteja una divisió al si del partit entre el sector republicà històric i el nacionalista republicà; mentre que el primer seria partidari de potenciar l'aliança amb els republicans i socialistes espanyols, els nacionalistes republicans "portaven en la seva ànima un fort sentiment patriòtic y en els seus ulls la visió d'una creixent civilització catalana", amb tot "les dugues tendencies, les dugues posicions [...] no s'ha lograt reduirles [...]. Hi ha correligionaris que's planyen [de *no haver incrementat] una major colaboració amb els republicans espanyols* [...]". Aquesta estratègia proposava: "nosaltres [tendència catalanista republicana] podríem formular queixes en sentit oposat [...]. Quan s'ens acusa sense raó de no contribuir a l'obra comuna del republicanisme espanyol, podríem dir la tristesa que'ns causa el veure que la major part dels periòdics queixosos que pertànyen a l'Unió Federal ["El Diluvio" i "La Publicidad"], malgrat tenir casi tots un públic purament català, apareixen -oh! Ironia- escrits en llengua castellana. Els estimats correligionaris que'ls redacten entenen ben estranyament el seu deure de nacionalistes"[896].

---

[894] *Politica catalana. La veritable causa de la crisi de l'UFNR. Nacionalisme y Esquerrisme*, "El Poble...", 17-III-1912.

[895] *La Democracia catalana. Assamblea Nacional de la UFNR*, "El Poble...", 23-XII-1912.

[896] *Les orientacions de l'UFNR*, "El Poble...", 6-I-1913.

La via de Rovira consistia a possibilitar el ressorgiment de la Unió Federal rendibilitzant el capital polític de Solidaritat Catalana. En aquest sentit s'havia de fer èmfasi en un doble aspecte: en pimer lloc, la necessària incorporació del proletariat urbà al moviment de construcció nacional, amb el consegüent pas per una etapa de conscienciació lingüística[897]. Aquest plantejament significaria l'eixida de l'atzucac de l'esquerra catalana a partir de la inhibició pròpia. L'altre aspecte que calia impulsar era la síntesi entre llibertat social i llibertat nacional, única proposta original envers els republicans espanyols. Per aconseguir aquest objectiu calia activar les bases de la Unió, que eren un projecte de futur. Aquest era el sentit de la conferència que Rovira va impartir el 13-XII-1913 amb el títol "Nacionalitat i Proletariat". La finalitat era mostrar la complementarietat entre nacionalisme i socialisme, una baula d'unió dels quals era la vinculació entre consciència de classe i consciència nacional: "el Nacionalisme és als pobles lo que'l socialisme és als homes! Si el Nacionalisme representa en el camp polític nacional la mateixa cosa que'l socialisme representa en el camp econòmic! [...]. Prefereixo que'ls obrers, des del seu terreny de lluita de classe, catalanisin la seva acció, que contribueixin des del seu camp a la total reconstrucció de la personalitat catalana, sense qual reconstrucció ells mateixos seràn sempre uns obrers de segona categoria. L'obrer té pàtria, encara que la senti d'una manera diferent, com diferentment la senten un nacionalista de dreta o un nacionalista d'esquerra"[898].

Existí, doncs, la voluntat -frustrada- per part de Rovira de dotar de continuïtat el projecte de la UFNR quan aquest partit féu l'aliança amb els republicans radicals de Lerroux, provocant l'eixida de la redacció d'"El Poble Català" i constituint dues plataformes de transició: "La Bandera" i "La Pàtria"[899], la trajectòria de les quals es concretaria en "La Nació" (1914). Calia, en aquesta situació, tenir present la visió crítica que seguidors de la política posterior de la Unió mantingueren sobre l'evolució del partit, com Ignasi Ribera i Rovira[900] o la premonitòria de Gabriel Alomar, que situava entre noves causes de la crisi del

---

[897] *El deure dels nacionalistes* i *Per als obrers catalans*, "El Poble...", 8 i 14-IX-1913.

[898] Joventut Federal Nacionalista Republicana de Barcelona: *Nacionalitat i Proletariat/* A. ROVIRA i VIRGILI, Joaquim Horta, Barcelona, 1913, pp. 8-9. Una idèntica reflexió, mantringuda després del Pacte de Sant gervasi i orientada possiblement a noves bases per al nou partit Esquerra Catalanista a "Socialisme i Nacionalisme" ["La Campana de Gràcia", 31-X-1914] a *Notes Obreres...*, pp. 286-287. La idea de superació de l'home econòmic hi és fobamental: "Hi ha un home integral, que té necessitats econòmiques. Hi ha un home que pertany a determinada nacionalitat. La classe social coexisteix amb la unitat de raça, amb la comunitat d ellengua, amb la solidaritat nacional", p. 287.

[899] Vegeu *supra* "Els Fets..."

[900] D'altres continuadors en la direcció d'El Poble Català, com Ribera i Rovira, feien una avaluació posterior del que havia suposat la UFNR: "Malauradament el partit UFNR era sols una ficció. El Pacte de S. Gervasi el va ferir mortalment. L'aliança injustificada -després del frustrat intent d'aliança amb la Lliga -amb Lerroux, va descontentar i llençar al retraiment a casi tots els nacionalistes republicans, als federals i als millors elements de l'antiga Unió Republicana. Quedaven els incondicionals d'alguns capitostos -en Carner, en Coromines i meus [?]- i un estol d'ambiciosos amb infules regidorils que mantenien la botigueta oberta -un

republicanisme l'emergència del socialisme i, al capdavall, exposava les mancances del liberalisme progressiu (=socialisme reformista) defensat per Rovira i propugnava la reciprocitat entre republicanisme i socialisme[901].

Aquest context recull la proposta "(ètico)política" de Rovira envers els fets socials i polítics que maldaven per la "continuïtat" limitada de l'esquerra catalana i l'elaboració del model ideològic de construcció nacional que hauria de caracteritzar la seva trajectòria posterior: una ideologia nacional superadora del fet positiu de Prat de la Riba i que aposta per

---

centre o altre de vida migrada desaprofitosa- per veure de pescar acta en tèrboles aigües de la desfeta de l'UFNR" (pp. 4-5). Pel que fa al lideratge posterior al Pacte dissenyava i explicitava: "I els pocs afiliats a l'UFNR havien perdut la fè en els ideals i la confiança amb els directors. En Carner i en Coromines, no tenien cap ascendent sobre la nostra gent [...]. Era veu corrent entre els nostre correligionaris que l'aliança amb en Lerroux, era obra d'en Corominas i en Carner exclusivament, que demanarian auxili al partit radical per a salvar les seves actes de diputat sèriament amenaçades. Tot feia creure que així fos. En efecte: mai s'ha dut a terme una coalició electoral com aquella: sense preparació, sense propaganda, sense un interès suprem democràtic, o partidari, sense justificació i sense consulta prèvia als organismes directius d'un partit" (pp. 6-7). Però per a Ribera i Rovira el problema de la UNFR era estructural i naixia del mateix moment de l'escissió, pel que interpreta innecessària, de la Lliga per part del Centre Nacionalista Republicà: "Es que l'UFNR era una extranya mescolança d'elements sobrevinguts, molts dels quals no tenien cap afinitat amb el ver nacionalisme i el ver republicanisme. Nascuda d'una dissidència de la Lliga, promoguda per [Ildefons] Suñol i en [Jaume] Carner, i els qui'ls seguien, el mal d'origen va matar-lo. Es que mai ha triomfat definitivament en política cap dissidència nascuda de l'enveja o de la vanitat. Els dissidents de la Lliga podien haver realitzat una positiva missió lliberal dintre la mateixa Lliga, si la seva intervenció en la vida política del Regionalisme hagués sigut contínua, lleal i eficaç. Però, homes abúlics dins la Lliga, arrossegaren la seva abúlia crònica dintre el flamant partit nacionalista republicà i no saberen o no pogueren dominar els complexes elements ajuntats sota l'UFNR portant-los, gràcies a una intel·ligent i ferma direcció, cap a l'estadi del Nacionalisme. Ademés, ja el nom del nou partit fou una equivocació: UFNR representa en el seu iniciament una renuncia, una concessió mútua, més pròpia d'una coalició electoral que d'un partit novell. El nacionalisme republicà devia atraure i batejar a tots els nuclis petits o grans que'l federalisme i el republicanisme, i el catalanisme lliberal disconformes amb l'actuació monàrquica i ultra conservadora de la Lliga. No fer-ho així, volía dir mantenir eternament la discòrdia intestina que a la curta o a la llarga havia de matar el novell partit, qu'és lo que va ocorrer. Per esmenar el mal dels partits d'esquerra espanyols -el mal del seu atomisme i anarquia- la UFNR va néixer consagrant precisament aquesta disgragació i acceptant-la com una mesura crònica. Però almenys, durant l'efimera vida de l'UFNR els elements netament nacionalistes republicans s'haguessin apressat a soldar o a fondre en un comú denominador, el Nacionalisme, els grupus integrants. Al contrari, o no feien res -qu'era lo més comú- o mantenien encesa la lluita intestina amb concessions i paliatius que ensoperbien a uns i disgustaven als altres, donant sempre per infalible resultat alguna baixa sensible en el cens del partit. L'un dia se'ns enfadaven els federals; altre dia els nacionalistes; els de la vella Unió Republicana... Mai eixia una decisió ferma rectilínia, demostrant l'existencia d'una autoritat i d'un criteri polític. Val a dir que'ls organismes directius no's reunien mai o molt rarament. Era una dictadura mansa de dos o tres. Jo, en tres anys de pertanyer al Consell Nacional, no recordo haver sigut convocat cap vegada a reunió. Durant tres anys, el CN del partit no's va reunir un sol cop" (pp.12-16): RIBERA I ROVIRA, I.: *UFNR. Anècdotes polítiques.* Mecanoscrit (s/l.s/d).

[901] Gabriel ALOMAR: *La crisis del republicanismo*, "El Dia Gráfico", 14-II-1914. Les nou causes eren 1) la conversió dels partits en agrupaments defensors d'interessos i castes, 2) la mobilitat de la petita burgesia cap a burgesia, 3) un creixent predomini de la ideologia reaccionària, 4) la mancança d'educació pular i deteniment de la formació a mans de la classe dirigent, 5) la manca d'alternativa del republicanisme envers el socialisme i el restauracionisme, 6)la concepció de la política com a pragmatisme, 7) la reacció de l'església, 8) la manca de connexió entre els ideòlegs republicans i la 'psicologia general del pais'. I 9) la substitució dels pronunciaments per part dels processos revolucionaris que, amb el socialisme, construeixen un nou subjecte històric, 'el poble'. Alomar, doncs, reconeixia una causa significativa que marcava les insuficiències del liberalisme que en els anys vint i trenta defensarà Rovira (AC, AR i PCR): "*¿Porvenir del partido* [republicà-UFNR]*? Sencillamente: la marcha de las sociedades y de los políticos hacia la izquierda*", que és "*una ley irresistible* [...] *hay dos fórmulas que luchan: autoritarismo y liberalismo. A ésta se le añade hoy un nuevo principio que es una nueva fuerza, el socialismo. De cada dia irán fundiéndose más los dos principios, porque el principio nuevo, el socialismo, comprenderá mejor, de cada dia, que para su plena implantación es un momento previo y necesario la implantación del viejo principio, la república; y que sin plena soberania política, esto es, sin república, no puede haber plena soberanía social, esto es socialismo*".

una base d'activació política: el "nacionalisme federatiu". Aquest nacionalisme federatiu prosseguirà en la trajectòria de Rovira amb la voluntat de nacionalització del país i amb la lectura nacionalitària de la Primera Gran Guerra:1914-1918[902].

1.4. *La Nacionalització de Catalunya* i l'Esquerra Catalanista (1914-1915)

"La diferencia entre Estat Federal y Federació d'Estats, se fa més palpable quan se estudia en ells l'exercici de la sobirania. En la Federació d'Estats, la sobirania radica ó s'exerceix per los elements components de la Federació, que continuan, com ja hem dit, ab independencia y sustantivitat propia y radica en ells encare que la exerceixin units en lo referent á interessos que'ls hi son comuns. En l'Estat Federal, pel contrari, la sobirania es exercida per lo nou Estat, per l'Estat central, per lo conjunt que naix independent dels Estats que'l constitueixen; y la participació que aqueixos tenen en l'exercici d'aytal sobirania es sols en lo concepte d'organisme, ó medis del poder central" ("Joventut. Periodich nacionalista", Sabadell, 16-XII-1905).

En l'etapa prèvia a la consciència política calia fornir la societat nacional d'una identificació cultural. Rovira mantenia la idea que abans de passar a una etapa d'imperialisme de Catalunya envers la Península, com proposava Prat de la Riba, s'havia d'aprofundir en les bases del sentiment nacional dels connacionals. L'aposta pel que s'entenia com 'nacionalització de Catalunya' no era altra cosa que la construcció d'un marc nacional autoreferenciat cap al conjunt del col·lectiu, fonamentat primer en el retrobament interior (connectant amb els orígens del romanticisme basat en el nexe introspecció-acció exterior, és a dir, l'"Endintre", que proposa Rovira) de les característiques nacionals de la societat. Aquesta instrospecció és a la base de qualsevol moviment polític; però és central en els moviments nacionalistes: "Per dessota els grans moviments socials i polítics hi ha sempre una força obscura i formidable qu'els fa sorgir, i els serva, empeny i enlaira. Es la força de la terra, o de la raça, o de les necessitats econòmiques, o dels ideals humans. Concentra en ella les immenses energies de la vida, i el seu poder és prodigiós. Obra en un sentit determinat, ineludiblement, irresistiblement, com el foc interior que trontolla i bada la crosta de la terra. En pocs moviments com en el Nacionalisme és tan visible e impetuosa l'acció d'aqueixa força. Per una tendencia biològica, els pobles treballen per a conservar i desplegar les llurs característiques nacionals, la llur personalitat"[903].

Aquest principi interioritzador portarà Rovira, abans de la formalització de *La nacionalització de Catalunya*[904], i en els rengles de la Unió Federal Nacionalista Republicana,

---

[902] Vegeu *infra* l'epígraf: D'*El Nacionalisme* a *Nacionalisme i Federalisme*

[903] A. ROVIRA I VIRGILI: *La Nacionalització de Catalunya* [1ª edició 1914], Altafulla, Barcelona, 1979, p. 7.

[904] Aquest assaig polític de Rovira és una autocrítica al període del catalanisme polític transcorregut des de la crisi finisecular espanyola amb la pèrdua de les colònies fins a la tasca de la Unió Federal Nacionalista Republicana. El llibre de Rovira és una anàlisi de política interior catalana tot destacant conjuntures de notòria sensibilització de país amb l'organització de Solidaritat Catalana; però malgrat aquesta plataforma patriòtica,

a constatar, criticant aquell imperialisme pratià, que "el sentiment nacional del nostre poble és encara poch pregón u póch extés [i que] no s'ha de confondre l'esperit dels cenacles patriótichs ab l'esperit general dels catalans, ni'ls esclats passionals ab l'interna fortalesa de les conviccions"[905]. Però aquest projecte catalanitzador el durà a la pràctica amb la fundació -com a president- de "L'Esquerra Catalanista", i de l'edició del portantveu "La Nació"[906]. Aquesta organització es volia continuadora de la Unió Federal d'abans del Pacte de Sant

---

Rovira veia que mancava prèviament tota una infrastructura de conscienciació nacional-cultural. és per això que parla de "depressió política", en no copsar elements socialitzadors -premsa i, sobretot, escolarització- de la catalanitat:

"La creixença del catalanisme després de la desfeta colonial d'Espanya i la formació de la Solidaritat després del 25 de novembre [de 1905], enganyaren a molta gent, que cregué que ja arribat al seu ple el moviment nacional de Catalunya. Fins hi hagué qui, convençut de la plenitut i de la fortalesa del nostre nacionalisme, vegé arribada l'hora de l'etapa imperialista. Això ha constituït una gran errada. El nacionalisme català se troba avui en l'edat, no dierem de l'infantesa, però sí de l'adolescència. La desnacionalització de la vida catalana és més forta del que molts se pensen. En aquest aspecte, hi ha una immensa tasca a fer. Per a triomfar en una lluita cal tenir la fè, l'entusiasme, l'abnegació i l'esperit de sacrifici que donen als lluitadors vigor i empenta, i que asseguren la persistència de l'esforç malgrat els contratemps momentanis i els obstacles que's troben pel camí.

Perquè no són aquí prou fondes les arrels del sentiment nacional, perquè no hi ha entre nosaltres la fè i l'abnegació que altres pobles demostren, s'ha produit la depressió d'aquests darrers temps. S'havia confiat imprudentment en immediates victòries, s'havia cregut que després de passejar les ensenyes sota'l sol del 20 de maig [de 1906], de fer voleiar els mocadors en l'Aplec de la Protesta, d'assistir a una dotzena de mítings i de portar tres o quatre vegades una papereta a l'urna electoral, ja tindríem l'autonomia. Que poc valdria l'autonomia si tant poc costés d'obtenir!

La nostra gent se va fer l'il.usió que'ls quaranta diputats solidaris guanyarien la batalla en una sola legislatura. Com que no la guanyaren, la decepció fou general, i els electors del 21 d'abril de 1907 cridaren que s'els havia enganyat. I en les eleccions vinentes, molts ja no volgueren votar [...]. No direm pas que l'obra dels diputats solidaris fos lloable. Però els irlandesos venen enviant al Parlament anglès, no quaranta diputats, sinó més de vuitanta, i no per una legislatura, sinó durant trenta anys. I no han aconseguit fins avui l'autonomia. Oh! els nostres electors nos'haurien deixat enganyar d'aquesta manera.

Si, com nosaltres creiem, la causa fonamental de la feblesa del catalanisme està en la poca intensitat del sentiment nacional a Catalunya i en la manca d'esperit d'abnegació en la nostra gent, ha de cercar-se la seva fortalesa en l'intensificació d' aquest esperit i d'aquest sentiment . S'ha d'anar a la creació de totes les necessàries institucions catalanitzadores i s'ha d'escampar per totes les encontrades de la patria les propagandes d'entusiasme i de fe". A. ROVIRA I VIRGILI: *La Nacionalització* ..., Alta Fulla, Barcelona, 1979, pp. 54-56.

[905] *L'expansió del catalanisme*, "Gent Nova", 15-VIII-1911, p.2.

[906] A l'editorial del primer número (17-VI-1914) *Paraules de començament* [Rovira i Virgili] destacava que el nou partit es proclamava catalanista, liberal i republicà; però, és clar, oposant-se al republicanisme lerrouxista: "Som lliberals i republicans, i en aquest segon aspecte ens sentim germans de tots els homes de llibertat. Però fem més cas dels fets que de les etiquetes i no podem confondre el nostre catalanisme amb el de tots els qui es diuen catalanistes, ni el nostre republicanisme amb el de tots els qui s'anomenen republicans [...]. No els coneixem ni els volem conèixer als titulats catalanistes que abaten vergonyosament la bandera catalana davant dels representants de l'Estat dominador, ni als que la posen sacrílegament als peus dels homes que l'han agraviada amb cínica contumàcia. No els coneixem ni els volem conèixer als titulats republicans que neguen la llibertat de Catalunya i que odíen els catalans per un atàvic esperit de raça [...]. Proclamem orgullosament el nostre ideal de Nacionalisme i llibertat, doble en la seva forma, únic en la seva immortal i pura essència". El mitjà d'aquest ideal era "l'acció nacionalista", "base indispensable i sòlida de totes les nostres idees polítiques i socials. No podem concebir una Catalunya lliberal i republicana sense que la nostra patria existeixi plenament com a nació i com a Estat autònom. Els principis de llibertat, les aspiracions de progrés, les reformes de justícia, ¿on les aplicaríem si no tinguéssim la realitat de la pàtria nostra, de la pàtria viva? A construir la pàtria nostra, la pàtria viva -que serà democràtica i republicana perquè el nostre poble voldrà que ho sigui- dirigirem els nostres esforços [...]. La reconstrucció espiritual catalana està en sos començaments, i avança amb perillosa lentitut". La direcció del portantveu "La Nació" per part de Rovira va ser breu, ja que al número set d'aquest setmanari s'anunciava que en deixava la direcció en haver estat nomenat "per a un càrrec en un organisme públic [oficial de premsa de la Mancomunitat]". "La Nació", 7, 28-VII-1914, p.1.

Gervasi amb els republicans de Lerroux, i s'identificava amb la tasca nacionalitzadora de la Unió Catalanista. El discurs fundacional -reflex en gran part de *La Nacionalització...*[907]- recollia la centralitat del projecte de construcció d'una nació cultural a través d'una catalanització conscient; la continuïtat amb el nacionalisme republicà de la UFNR; i la crítica a l'imperialisme de Prat, sense que abans no existís la dita construcció nacional com a crítica a la política intervencionista de la Lliga vers l'Estat espanyol. El projecte d'aquesta Esquerra, doncs, havia de ser una via nacional alternativa al republicanisme de Lerroux (amb el suport de la "nova" UFNR arran del pacte de Sant Gervasi) i al conservadorisme de la Lliga Regionalista, tenint com a punt de partença el reconeixement, segons Rovira, de "la feblesa del sentiment nacional a Catalunya": "Mentre no hi hagi a Catalunya un fort sentiment nacional català, els partits polítics seran aqui construccions passatgeres, coses embastades, situacions interines; és precís que hi hagi la saba del sentiment nacional per a que floreixin els partits catalanistes i puguin realitzar dins Catalunya i davant d'Espanya l'acció veritable que els pertoca [...]. Estudiant els moviments nacionalistes [HMN] , jo [Rovira] he tingut ocasió de veure la diferència immensa que hi ha entre la l'intensitat del sentiment nacional dels pobles que a Europa lluiten per la consagració de la seva personalitat, i la poca intensitat del sentiment patriòtic català, la poca intensitat del sentiment nacional del nostre poble"[908].

I tot palesant la seva proximitat amb la Unió Catalanista: ni Unió Federal ni Lliga Regionalista: "En aquest moment, per a fer-nos companyia en la nostra tasca patriòtica, no veiem altre element que l'"Unió Catalanista"'. La crítica a l'aliança entre lerrouxistes i republicans nacionalistes portava la nova agrupació a reafirmar la seva adscripció a la classe mitjana, base social "natural" de l'Esquerra Catalana. Era una disputa de base social entre les dues formacions[UFNR-lerrouxistes, Lliga]; però alhora era una concreció de l'adscripció social hegemònica del republicanisme catalanista al llarg dels anys vint i trenta. És a dir, la configuració d'un bloc social orientador, al voltant del qual confluirien sectors obreristes, a través del binomi liberalisme i democràcia:

"Som lliberals, som demòcrates, som republicans; tenim un sentit sanament i honradament radical; ningú ha de creure que nosaltres, ni en Catalanisme ni en República, representem el sentit moderat. Lo que hi ha és que la classe mitja, que és, -i no cal negar-ho- el nucli de les forces catalanistes, s'espanta davant de certes desviacions i de certs moviments que's diuen republicans; però jo tinc la completa convicció que la classe mitja catalana no s'espanta de les idees democràtiques, no l'espanten els principis lliberals i radicals; l'espanta, sí, l'esperit de desordre i de pertorbació que substitueix a les veritables idees. La classe mitja catalana té una honrada tradició de democràcia i llibertat i si nosaltres no podéssim aplegar l'esforç d'aquesta classe mitja per a

---

[907] De fet, *La Nacionalització de Catalunya* era a la base de la ideologia nacional de "La Nació. Portaveu de l'"Esquerra Catalanista". Així, aquest portantveu en difongué diversos paràgrafs: L'Escola Catalana (1-VII-1914, p. 3), La depressió política (19-VIII-1914), Catalunya i Barcelona (26-VIII-1914), El proselitisme de Catalunya (30-IX-1914), Els medis materials (14-X-1914).

[908] *Discurs presidencial pronunciat per Don Antoni Rovira i Virgili en l'acte inaugural de l'Esquerra Catalanista celebrat la nit del 18 de juny de 1914*, "La Nació...", 24-VI-1914.

portar-lo a l'obra de la nostra política, aleshores fariem un dany immens a Catalunya i a la llibertat, perquè llençaríem aquesta classe mitja en mans dels partits de dreta; i això ho hem d'evitar, i ho evitarem.

Als qui vulguin suposar que la classe mitja catalana, i principalment barcelonina, no pot ésser un factor de l'avenç polític, a aquests els haig de recordar que les grans reformes de l'història, que les grans reformes socials fins ara realitzades s'han fet amb l'assentiment, amb el concurs de la classe mitja. S'ha donat el cas que un home d'idees radicals ha tingut prou força, ha inspirat prou confiança per a poder fer admetre a la classe mitja del seu país una serie de reformes essencialment radicals. Tenim, per exemple, el cas de Lloyd George a Anglaterra, qui amb el concurs de la classe mitja, ha realitzat reformes més audaces que les de la República francesa.

Doncs bé; si entre nosaltres hi hagués aquests homes lliberals que inspiressin confiança a la classe mitja, veuríem com la menestralia de Barcelona estaria al seu costat per a realitzar les reformes socials necessaries per al progrés del nostre poble".

L'objectiu final de Rovira, doncs, era representar la recuperació dels principis ideològics del republicanisme nacionalista de la UFNR, tot i fer una crítica de la dependència del nacionalisme, arran del Pacte de Sant Gervasi, envers el republicanisme espanyol. Encara que aquest posicionament alternava amb l'inseriment institucional mancomunitari, hegemonitzat per la Lliga. En aquest context, Rovira esdevenia reprsentant d'un republicanisme nacional sense partit abocat a la nacionalització de Catalunya. Esdevenina, per tant, un exemple del que hom ha definit com a "republicanisme noucentista"[909].

D'altra banda, la crítica de Rovira era alhora una oposició al que entenia com a retorn a una interpretació unitarista de l'Estat espanyol a través d'una recuperació del republicanisme que no concebia federació de nacions sinó de regions. Per aquesta raó formulava amb aquests mots el model d'esquerra catalanista que defensava: "Volem que tots els qui se sentin corpresos per les idees de pàtria i llibertat, de Nacionalisme i República, vinguin amb nosaltres". Les motivacions de fundació d'un nou partit semblaven clares:

"[...] Ens hem separat d'un partit; de lo que no'ns hem separat és de les idees fonamentals que són la regla de la nostra vida. [...] Nosaltres no som dissidents; mantenim aquelles mateixes idees de sempre; nosaltres no passarem mai perquè la paraula gloriosa de "nacionalisme" vingui a ésser al cap-d'avall un adjectiu del partit i el substantiu de la República.

Perquè lo que passa al "C[entre] N[acionalista] R[epublicà] [=UFNR]" és que entra en el camí vell del republicanisme espanyol. Tenim ara republicans radicals, republicans de Conjunció, republicans nacionalistes, i la paraula "nacionalista" ve a ésser un adjectiu. Per a nosaltres, ara i sempre, lo substantiu és el nacionalisme.

En això estem de complet acord amb en Pi i Margall, que sempre digué que davant de les llibertats municipals i regionals, la República, en si mateixa, era un simple adjectiu.

Considero com una veritable desgracia, i ho veig amb pena sincera, que al cap de deu anys de haver-se creat el moviment nacionalista republicà, quan va fundar-se, representava una renovació, un rejoveniment del criteri vell dels republicans.

En realitat, els republicans a la vella manera són lo més vell que hi ha a Espanya. Davant d'aquests, el nacionalisme portava una saba nova, un halè de joventut, un ressò de nova vida, i ara resulta, al cap de deu anys, que per conveniencies electorals, en comptes de portar als republicans el sentit nacionalista, és el sentit nacionalista que's passa al vell sentit republicà"[910].

---

[909] Jordi CASASSAS i YMBERT: "L'arrencada del segle XX" dins *Història. Política...*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1995 pp. 32-33 [Vol. VIII]. Per a l'inseriment de la tradició provinent del modernisme polític -Rovira- a la col·laboració amb el projecte institucional de La Mancomunitat, i, doncs, de La Lliga: Alferd-Pérez BASTARDAS: "Les relacions entre republicanisme i socialisme. Del republicanisme modernista al socialisme polític" dins Àngel DUARTE i Alfred...: *Republicanisme i Socialisme. V Jornades Història del Socialisme*, Fundació Rafael Campalans, Barcelona, 1992, p.42.

[910] *Discurs presidencial...*, "La Nació...", pp. 1-2.

Però aquesta estratègia no era distant de la Unió Catalanista, plataforma patriòtica que anà adoptant els postulats d'un socialisme fabianista de la mà del Dr. Martí i Julià. De fet, Rovira vincula l'"Esquerra Catalanista" a la "Unió" a fi de disputar, arran del Pacte de Sant Gervasi, l'hegemonia del nacionalisme a la Lliga[911]. Aquest marc venia aconduït per una progressiva radicalitat política nacional que havia de dur a una plataforma organitzativa de sectors de la intel·lectualitat per a cercar noves estructures de poder del país, una nova Solidaritat Catalana: "Junta d'Afirmació Catalana. I aquesta trajectòria es concretarà vuit anys més tard en l'organització d'Acció Catalana[912]. La tasca intervencionista d' intel·lectuals com a sector que havia de potenciar una "mobilització crítica" era fonamental, i s'havia reflectit aleshores en postures crítiques de polítics com Macià en abandonar el Parlament espanyol. I Rovira hi aportà la reflexió sobre l'activació dels ressort nacionalitaris[913].

La intervenció en els portantveus de la Unió Catalanista "Renaixement"[914] i "La Nació" (1915-1916), mostra un bloc d'interessos amb els sectors nacionals, no regionalistes del país que cerquen una via nacional pròpia i favorable a l'activació de la pràctica nacionalitzadora com a conseqüencia de l'assumpció de la teoria nacional; així es desprèn de l'article *Idees i acció:* "Les idees ja les tenim, belles i bones. Elles són la nostra senyera. Senyera que no hem de tenir desada en les sales dels nostres casals, sinó que hem de portar a l'aire, a la llum i a l'estrèpit de les lluites contemporànies. Es senyera de combat la nostra i no senyera de caserna [...]. Fins avui, una gran part del nostre poble ni tant sols ha escoltat les prèdiques del catalanisme. Nosaltres tenim la convicció profonda que, aconseguint que se'ns escolti, haurem donat el pas més important per a la victòria de les nostres idees. Davant el catalanisme moltíssims s'han mostrat distrets. I homes distrets no seran mai atrets [...].Creiem que el catalanisme -[...]- ha d'augmentar la seva pressió espiritual damunt del poble de Catalunya. Se n'ha de parlar més del problema nacional català; s'ha de parlar de tots sos

---

[911] Les relacions entre Esquerra Catalanista i Unió Catalanista i l'ascendent "ideològicomoral" -síntesi entre socialisme i nacionalisme- del Dr. Martí i Julià sobre Rovira i Virgili o Serra i Moret, en el conjunt de "forjador de tota una generació", a Jaume COLOMER: *El doctor Domènec Martí i Julià (1861-1917). Un esboç de biografia política,* "L'Avenç", 4, juliol-agost 1977, pp. 13 i 16, i *La Unió Catalanista i la formació del nacionalisme radical (1895-1917) (L'Obra del Doctor Martí i Julià)*, Tesi Doctoral, UB, 1984. Citacions, respectivament: pp. 479, 569 i 573.

[912] Per a la finalitat d'aquesta nova Solidaritat proposada per la Junta d'Afirmació Catalana: Jordi CASASSAS I YMBERT: *La "Junta d'Afirmació Catalana (1914-1917)*, "L'Avenç", 39, juny, 1981, p. 60.

[913] Pel que fa al marc on es produeix l'abandonament de Macià, aquest escriu a Pere Coromines (17-XII-1915) que "procureu, amic Corominas, que no'ns en manqui d'energia en les hores de gran perill per la Patria; procurem reanimar-la del seu estat de postració present, fent, si cal, l'esforç de rompre amb tots los motllos" [Fons Pere Coromines. "Correspondència"]. El posicionament de Macià era un reflex d'una radicalitat nacional davant l'esgotament de la política regionalista i la presa d'estatègia política de la Unió Catalanista. Per al context d'aquesta radicalització nacional, Jordi CASASSAS: *La radicalització del catalanisme*, "L'Avenç", 69, març, 1984, p. 60. I *aut. cit.*: *La "Junta...*, p. 59.

[914] Vegeu nota núm 109, p. 44.

aspectes; se n'ha de parlar a tothom i per tot arreu; s'ha de saturar de catalanisme l'atmosfera nostra. No pot ésser això de que hi hagi catalans que, per dir-ho així, encara no s'ha enterat *que existeixi el catalanisme*"[915]. *Aquesta idea és exposada pedagògicament en un "Diàleg dels* catalans", quan un interlocutor [Jordi] recrimina a un altre [Martí] la hipòtesi que no estableix una identitat necessària entre el fet de ser 'català' i el catalanisme i alhora estableix una definició de nació basada sobre el fet de la independència espiritual i no pas la concepció de Catalunya com a atribut tècnic o administratiu. La nació, doncs, com a cerca d'una idealitat, un fet de consciència: "Doncs jo et diré que aquell qui no és catalanista no és plenament, verament català [...] La personalitat catalana exigeix el atribut de la seva independència espiritual. I la independència espiritual porta tard o d'hora a la independència o a l'autonomia política. Quan un poble té una llengua pròpia, un dret seu, una literatura, una història gloriosa, és espiritualment independent, perquè el propi esperit és seu, i no dels altres, i és seu col·lectivament. La llengua el dret, la història, no són pas la llengua, el dret i la història d'una turba multa, d'una deslligada successió de gents, sinó que són d'un poble, d'un ésser col·lectiu, d'una unitat espiritual. Ésser catalanista és voler la independència espiritual de Catalunya, és voler que dins el casal de l'esperit humà hi hagi un lloc per a Catalunya. Tu ets partidari d'una Catalunya de geografia, d'uns catalans diferenciats a tall de varietat zoològica. Jo vull una Catalunya que sigui una veu viva en el concert dels pobles, un far en la il·luminació universal de la cultura"[916].

Allò prioritari, doncs, era el procés de consciència nacional-cultural del país, car sense aquesta etapa prèvia no era possible legitimar la reivindicació política. D'aquí la preocupació constant per qüestions com la conscienciació historicolingüística[917] i per la vindicació de

---

[915] "La Nació", 17-VII-1915, p. 2. Aquesta concepció, la divulga en el Centre Republicà "Sang Nova" *(juntament amb parlaments de dirigents* de la Unió Catalanista com Pere Manén, Xavier Casals i Briz, Rodergas Calmell i Martí Julià) tot especificant que la tasca dels nacionalistes és "cercar el germen de la catalanitat que tots posseïm, que quan aquest esclati donarà la conciencia de la seva raça. Per damunt de la Catalunya desnacionalitzada n'hi ha una de profunda que amb la nostra acció tenim de fer sortir a flor de terra", en el marc de la lluita entre aliadòfils contra germanòfils, ja que "l'hora actual és de les més solemnes. Totes les nacions treballen per la defensa de l'ideal; treballem procurant fer-nos sentir, car, quan triomfantes les nacionalitats que avui lluiten invitin a les encara no redimides per fer acte de presencia, que tot Catalunya pugui dir: Present!".

Altres articles de Rovira i Virgili a "La Nació": *El jou espiritual, L'obrer invàlid* [dins un número extraordinari sobre "La vida obrera"] i *El llibre groc francès* [extret de *La Guerra de les nacions*] (respectivament: 14-IX, 2-X-1915 i 9-XII-1916". El portantveu d'Unió Catalanista també divulgà un manifest (en el número de nou de desembre) -entre les signatures del qual hi havia Rovira i Virgili- sobre *L'amorosiment del calvari lituanià* .

[916] *Diàleg dels catalans: de la independència espiritual de Catalunya*, "Renaixement", 16-X-1913. Posteriorment, aquest va ser va ser reproduït -probablement en el marc dels principis nacionalitaris de Wilson i de la reivindicació de l'Estatut d'Autonomia del 1919- per "Ressorgiment", setembre 1918, núm.26.

[917] *Corpus de 1640*; *El català a Catalunya*, "Renaixement", 22-V-1913; 16-X-1913 i 28-XI-1915.

mecanismes de socialització d'una cultura pròpia com les escoles[918]. En aquest sentit Rovira es mostra partidari del traspàs de la gestió de l'escolarització a la Diputació de Barcelona davant la negativa de l'estat espanyol. Rovira argumenta aquesta negativitat perquè l'estat veu precisament en el programa pedagògic un instrument -i estratègia- de "castellanització": "Es vol evitar, pel que veiem, que les generacions infantils catalanes aprenguin gramaticalment la llengua catalana, que sàpiguin la historia de Catalunya, que coneguin la seva vera pàtria i l'estimin amb plenitut d'amor. No es pot fer política a l'escola! -criden. Però mentrestant, a l'escola es donen uns llibrets de geografia i d'història, que no parlen de geografia ni d'història catalanes; es llegeixen uns llibres de lectura amb prosistes i poetes que no son els nostres, i es canta en himnes de ritme estrany un patriotisme postiç i exòtic". Les seves conclusions duen no pas un ús partidista de l'escola, sinó a un ensenyament amb continguts nacionals catalans: "[...] Som prou agosarats per a alçar-nos contra el caràcter actual de l'ensenyament a Catalunya. Ens referim a tot l'ensenyament, i al primari sobre tot. Volem convertir l'escola, no pas en un instrument de la política catalanística, però si en un instrument de la cultura catalanesca"[919]. La reivindicació d'un programa cultural, durà, en aquest sentit, Rovira a destacar la importància d'eines d'alfabetització en el terreny pedagògic o a intervenir en campanyes per a l'ús de la llengua: "Usar la llengua pròpia és una qüestió no solament de llibertat, sinó de dignitat. La llengua és la més pura riquesa espiritual de l'home. I aquells homes que s'avenen a usar, emmantllevada o imposada, la llengua d'altri fan declaració de inferioritat, abdiquen d'una de les més excelses prerogatives de la personalitat humana"[920].

---

[918] El nexe entre consciència nacional i escolarització -primària i superior- és una constant en el nucli de argumental de *La Nacionalització*... en vincular l'ensenyament amb l'alfabetització en la llengua pròpia i en el coneixement cultural del país. Aquest procés nacionalitzador, però, és especialment crític en l'estat de l'ensenyament universitari: "Un temps hi va haver, no pas gaire llunyà, en què l'Universitat barcelonesa era un fogar de catalanisme. Avui no ho és [...]. Si la consciència nacional de la nostra joventut universitaria estés desperta, sentiria la nosa de l'imposició espiritual i lingüística, sentiria la punyida dels agravis fets i del menyspreu demostrat a la seva llengua materna, com succeeix en els altres pobles que per la llibertat nacional batallen", p. 35.

[919] *L'escola*, "Gent Nova", 15-VIII-1915. Un any més tard Rovira torna a insistir en la funció nacionalitzadora de l'escola a *L'Escola, instrument de nacionalització* ("Gent Nova", 14-VIII-1916): "La mancança d'un ensenyament nacional abastament estès, no pot ésser comparada per cap altre mitjà. Per això veiem com, dins cada moviment nacionalista, el problema de l'escola constitueix una preocupació constant [...]. La gran flama del nacionalisme necessita, per a perdurar, el combustible espiritual de les novelles [sic] negres, la convicció i l'entusiasme del jovent [...]. L'escola és per al nacionalisme, una poderosa, una insubstituïble alçaprem. Obrant sobre ella, l'esforç que es fa en el camp patriòtic dóna un rendiment esplèndid [...]".

[920] La citació prové de "Foment", 2-XII-1915. Quant a les campanyes de Rovira, em refereixo a la signatura per part de "Renaixement", a través de Rovira i Virgili, entre d'altres entitats nacionalistes, del manifest sobre la *Diada de la Llengua Catalana* ("Gent Nova", 18-XII-1915). "Gent Nova" publicà un monogràfic, amb motiu de la celebració de la diada reivindicativa de la llengua, on es reproduïa un fragment al·lusiu a la consciència lingüística de *La Nacionalització de Catalunya*, fet que defineix el ressò civicopolític del text de Rovira. Posteriorment a la celebració de la Diada es constituí el "Comitè pro-Llengua Catalana", en el qual Rovira prengué part representant la Unió Catalanista ("Gent...), 11-III-1916, p. 6. La resta de signants foren: Josep Puig i Esteve (CADCI), Josep Puig de la Bellacasa (Lliga Regionalista), Pere Coromines (UFNR), Francesc Layret (Bloc Autonomista Republicà) i Carles Costa Alvarez .

Aquesta defensa d'un programa nacionalitzador, Rovira la dugué a terme amb la vinculació entre el partit ("Esquerra Catalanista") i una plataforma de socialització de la consciència nacional ("Unió Catalanista"). Però aquest aspecte bàsic de la nacionalització interior (que va comportar la militància de Rovira a la Unió com a Secretari d'Acció Cultural[921] i soci de la Joventut Nacionalita de la Unió Catalanista) abastava una segona contant en el pensament rovirià: la dimensió internacional del fet nacional, que explicita des de l'esquerra catalanista a través d'informacions sobre conjuntura política europea destacant les conseqüències de la neutralitat en el context bèl·lic i de casos polítics com l'irlandès[922]. Però també cal dir que aquesta dimensió es veié reforçada per la influència ideològica al si del nucli emergent de l'esquerra catalanista de les tres sèries sobre la *Història dels Moviments Nacionalistes* en tot allò que feia referència al context de la primera guerra mundial: "És aquella obra una aplastant acusació contra la tirania dels grans estats europeus artificiosament delimitats; un capítol inacabable de càrrecs contra l'imperi de la força entronitzat a Europa per a mantenir sotmesos a un règim comú i arbitrari pobles i races diferents; una defensa irrefutable del dret que tenen totes les agrupacions humanes amb característiques nacionals a governar-se lliurement i a gaudir amb tota la plenitut de les prerrogatives indispensables al desenrotllo de llur personalitat política". A desgrat de tot, el que es destacava, tanmateix, era la legitimitat del nacionalisme (contrari a un fenomen inventat pels intel·lectuals): "Hi ha qui creu [...], que això del nacionalisme és una elucubració del cervell d'una quants al·lucinats, i encara son més el que, enamorats sempre dels que manen i com més manen millor, consideren cosa ridícola i despreciable la déria d'emancipació que informa el patriotisme dels ciutadans en els pobles dominats pels grans Estats"[923].

Aquest context orgànic que cercava de recuperar els principis dels nacionalistes republicans el dugué a divulgar la plena complementarietat entre política nacional i

---

[921] Exercirà aquest càrrec en el Consell Ordinari de Representants entre el 17-X-1915 i el 29-X-1916 ("La Nació", 23-X-1915 i 4-XI-1916). També Jaume COLOMER: *Tes. cit.* p. 503-504. Rovira va ser elegit a la Junta Permanet per 116 vots.

[922] Sobre **conjuntura política** europea, vegeu la secció *Revista Estrangera* de "La Nació. Portaveu...", 22-IV(*Àustria-Hongria: les relacions austro-sèrbies*), 24-VI, 8-VII(*Anglaterra. La mort de Chamberlain*), 29-VII (*La guerra* [sobre els orígens de la conflagració europea arran de la guerra entre Austro-Hongria i Sèrbia]) i 23-XII-1914 (*Ideari de la guerra. L'Alemanya, Estat ferreny*). D'aquestes cròniques, però, cal destacar la definició de la primera guerra mundial com a "guerra de nacions" i una "guerra d'idees" (*Ideari de la guerra. La fórmula ideal de la guerra europea*), 4-XI-1914 i l'antinòmia de valors ideals entre Alemanya -representant de la "força"- i els països aliats encapçalats per França i Anglaterra -representants de la "Gràcia" (*Ideari de la guerra. Els bel·ligerants espirituals*), 25-XI-1914. Val a dir que aquesta dimensió de pugna d'ideals és una línia que acondueix les seves reflexions sobre la IGM (*Les valors ideals de la guerra*). Sobre la crítica al principi de la **neutralitat** (*Revista Extrangera. La guerra* i *Espanya i la guerra. La famosa neutralitat*), 5-VIII-1914. Quant a la divulgació de la **política nacional irlandesa en el plet sobre l'autonomia**, cal destacar l'estat de l'evolució dels partits nacionalistes irlandesos en els segles XIX i XX (*Revista Estrangera. L'autonomia d'Irlanda. Historia del Home Rule Bill*), 17-VI-1914 i *Revista... Anglaterra. La guerra civil a Irlanda*, 18-VII-1914.

[923] *Les causes de la guerra*, "La Nació", 16, 30-IX-1914, p.1.

internacional. Així, intervingué en dues conferències que tenien per tema central la proposta que Catalunya tingués una pròpia política internacional i que, d'altra banda, mostrés el seu posicionament en el naixent conflicte bèl·lic. És a dir, Rovira partia del fet que el nacionalisme era la qüestió determinant del moment en política internacional. Aquesta circumstància duia a un pronunciament rupturista amb la política neutral i, en canvi, posicionava el país al costat de França, Anglaterra i Rússia, contràries a "mirar la guerra provincianament". Era una posició contrària al neutralisme espanyol i favorable als principis liberals de la Revolució francesa. Perquè precisament el periodista entenia que els orígens del nacionalisme eren revolucionaris i hereus dels principis revolucionaris francesos. En ambdues intervencions no es feia altra cosa que calibrar el principi de nacionalització intern amb la internacionalització del fet nacional (català), bo i prenent com a referència l'historiador positivista francès Seignobos quan concretava que la lluita dels pobles roman inconeguda si no té cap projecció externa: "Jo crec que per al triomf d'un moviment nacionalista calen dugues condicions indispensables: fortitut interna del sentiment patriòtic, i presitigi i simpatia en l'exterior. La fortitut interna és la manifestació de la pròpia vida nacional; la simpatia exterior és l'ambient que envolta a una nacionalitat que li permet respirar i viure. El nacionalisme és un gran forgar intern. Però ha d'irradiar enfòra. Si no fos així acabaria per ofegar-se ell mateix. Nacionalisme és concentració d'energies, no reclosió ni limitació. Per la salut mateixa del nacionalisme, per a que l'amor sant a les propies coses no's tradueix en un egoisme antipolític cal que l'acció del nacionalisme dirigeix[i] els seus radis cap al camp internacional del nacionalisme, fa d'un poble una potencia en son viure intern"[924].

En aquest context, Rovira aprofundeix en la divulgació de les qüestions internacionals dins la conjuntura bèl·lica de la Primera Gran Guerra, en la qüestió austrohongaresa, en l'autonomia polonesa davant Alemanya, en el compromís necessari amb la Quàdruple Aliança i en la tasca dels voluntaris catalans com a internacionalitzadors de la realitat nacional catalana. Remarcà aquests temes a *Els problemes nacionalistes des dels estats bel·ligerants*[925],

---

[924] Ambdues conferències foren pronunciades al CADCI ("escola de patriotes", segons Rovira). La primera tenia per títol "Necessitat de que tot Nacionalisme tingui una política inernacional [15-X-1914]", una reproducció significativa de la qual va ser publicada a "La Nació", 19, 21-X-1914, p. 2. La segona aportació es titulava "Posició de Catalunya davant del problema europeu" [22-X-1914]", ("La Nació", 21, 4-XI-1914). Per a la reproducció d'ambdues reflexions: *El Catalanisme i la Guerra Gran...*, pp. 79-86 i 86-95. Vegeu també la ressenya d'aquesta conferència a *Acció Catalanista. Posició...*, "Renaixement", 205, 5-XI-1914. Cal destacar que aquesta ressenya posava en relleu que "Nosaltres nacionalistes hem d'estar al costat de les demés nacionalitats oprimides tenint present que'l triomf d'Alemania fóra la derrota més grossa del Nacionalisme".

Pel que fa a l'historiador Charles Seignobos (1854-1942) i la tasca de de la funció social de la història, Andre BURGUIÈRE: *Diccionario de Ciencias Históricas*, Ed. Akal, Madrid, 1991, pp. 639-640. I Alberto de BERNARDI/ Scipione GUARRACINO: *Dizionario di Storiografia*, Bruno Mondadori, Milà, 1996, p. 950.

[925] La tasca de divulgació de reflexions sobre la Primera Guerra Mundial en òrgans territorials de la Unió Catalanista com "Gent Nova" de Badalona, es concretava en la reproducció de manifestos aliadòfils com el *Manifest dels Catalans*, *Manifest Pro-Lituània* i els articles: *El mapa d'Europa*, *El pseudo-federalisme alemany*

on va relacionar els drets de les nacionalitats -des de Catalunya- amb el triomf dels països de l'Entesa: "Jo crec que Catalunya no pot permanèixer indiferent davant d'aquestes hores solemnes que no tornaran a passar: La Quàdruple Intel·ligència entranya el triomf dels principis nacionalistes". I posà en relleu, pel que feia a la intervenció dels voluntaris catalans en el conflicte bèl·lic, que "aqueixos cinc-mil voluntaris han fet més per internacionalitzar el nostre ple que si nosaltres, en aquestes hores de sang, havéssim adreçat exposicions i manifests"[926].

Per tant, el camí cap a la formulació del 'federalisme nacional' es configura, com veiem, a través d'un bloc polític republicà i nacionalista com a resposta al pacte entre nacionalistes de la UFNR i els lerrouxistes. Aquest bloc, ideologicopolític i socialitzador d'una consciència nacional-cultural, es configura doctrinalment des de *La Nacionalització de Catalunya* i *Debats sobre'l catalanisme*, i, pel que fa a l'opinió pública, amb "La Nació" i els òrgans de la Unió Catalanista (a partir de "Renaixement", "Gent Nova" i "La Nació"). També, a través de la relació entre reivindicació nacional (envers fets com la llengua o l'escola) i difusió de política internacional -en el marc de la Primera Gran Guerra-, tot destacant la insuficiència del federalisme alemany i, vinculant, al capdavall, el plet nacionalitari a la derrota de l'expansionisme germànic. La tasca de la 'renacionalització de la Catalunya contemporània'[927] ha estat l'epicentre de de la definició de l'Esquerra Catalanista. Rovira treballa, doncs, en un pla interior-exterior alternant la seva intervenció a "La Veu de Catalunya" -a partir del vint-i-u de gener de 1916- amb un fil polític republicà. A "La Veu" però, iniciarà la seva col·laboració amb una sèrie de col·laboracions doctrinals -"la solució federativa dels problemes nacionalistes"- que seran una síntesi del que es desprèn d'*El Nacionalisme* i *Nacionalisme i Federalisme*.

---

o paràgrafs inèdits d'edicions -"del llibre pròxim a aparèixer *Les Valors Ideals de la guerra*- com "l'Alemanya i el Nacionalisme" (a "Gent Nova", respectivament, 3-IV-1915, p, 3, 2-XII-1916, 7-II-1914,27-V-1916 i 23-XII-1916, pp. 1-2).

El ressò de la conferència citada, organitzada per la Societat de Geografia Comercial, fou prou semblant al de "La Veu de Catalunya" (20-V-1916) i al de l'òrgan republicà "El Diluvio" (19-V-1916), encara que en aquest darrer portantveu republicà es definia Rovira: "*De todos nuestros escritores políticos digamos también de todos nuestros políticos, nadie como Rovira y Virgili tiene autoridad para desentrañar la enredada madeja de las cuestiones nacionalistas europeas. De su gran documentación y de su curiosidad enorme y persistente nació un libro: Historia de los movimentos nacionalistas de Europa*". Aquesta darrera publicació destacava la vinculació de Rovira amb la lluita nacionalista del poble irlandès i comentava el carès que podria prendre la conflagració a nivell mundial: "[...] *yo, nacionalista, ante una insurrección irlandesa en tiempo normal, mis simpatías serían para Irlanda; pero ahora no se trata de un problema singular y concreto, sino europeo y decisivo. Se trata de saber qué orientación regirá el mundo: si una imperialista y unitaria u otra democrática y nacionalista, y no se puede atacar a ésta bajo pena de que nuestros ideales sufran*[...]".

[926] "La Nació", 27-V-1916, p.5.

[927] Expressió que manllevo de Josep FONTANA: "La societat catalana contemporània" a *Miscel·lània...*, p.144.

2. Projecció del fet nacional

2.1. Divulgació del catalanisme i programa polític

En aquest apartat tracto de la difusió del fet nacional i d'aspectes de la conjuntura política que Rovira estructurava en un doble "front". Una primera línia de treball consistia en l'explicació de les característiques nacionalitàries a nuclis intel·lectuals-polítics espanyols. En segon lloc, Rovira també dugué a terme una divulgació, que cal no desvincular de les relacions polítiques, en nuclis catalanòfils i de catalanistes exiliats. En aquest darrer cas les experiències a través de les revistes "La Nova Catalunya" (Cuba) i "Oc" (Tolosa de Llenguadoc) exemplifiquen aquesta voluntat d'internacionalitzar la cultura política del país. És a dir, la intervenció de Rovira en mitjans de reflexió i d'opinió internacionals és un exemple del que la historiografia sobre Rovira ha conceptuat com a preocupació constant per l'organització de la cultura i de la reflexió política. Encara que, com es pot constatar tot seguit, aquesta característica superi l'òrbita de la lluita contra la Dictadura de Primo de Rivera[928].

2.1.1. "España" (1916)

En el context d'un mitjà d'opinió regeneracionista, que cerca vies de diàleg entre les nacionalistats peninsulars[929], Rovira emprèn una tasca de pedagogia del que és el *desenvolupament històric del nacionalisme*, a les envistes de l'Assemblea de Parlamentaris i en un ambient de reivindicació autonomista (1917), des de sectors liberals progressistes com era la revista "España" el 1916[930].

Entre 1916 i 1933 Rovira desenvolupa una activitat intermitent de pedagogia sobre la realitat nacional i l'activitat política nacionalista del Principat vers l'Estat espanyol. Dic 'intermitent' perquè la densitat de divulgació vindrà donada al llarg de la conjuntura de la

---

[928] Anna Sallés situa bé aquesta vinculació entre política i cultura pel que fa a Rovira. Però potser cal no enquadrar aquesta característica, que crec exemplificada al llarg de la seva trajectòria general, tan sols en "el combat contra la Dictadura". Cf.: Anna SALLÉS: Tesi Doctoral Cit., p. 471.

[929] David MARTÍNEZ FIOL: *Els "Voluntaris catalans" a la gran guerra (1914-1918): la falsa oportunitat mancada*, TL, UAB, 1987, p 235 i ss.

[930] Cap de les biografies sobre Rovira i Virgili no ha tractat els posicionaments de Rovira en aquest monogràfic, que veurem a l'apartat següent. Vegeu: Carles SOLDEVILA, *Op. Cit.; Morts a l'Exili Vivents en la Història*, p.c.c.p: 'Rovira i Virgili o la Història', pp. 35-59, Artur BLADÉ, *Op. Cit*, pp. 143 i ss. Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ no el tracta en l'apartat dedicat al 'pensament nacionalista' i a 'Rovira i el federalisme', *Op. Cit.* pp.16 i ss.

república espanyola amb les col·laboracions a "El Sol" i "Crisol". Cal destacar aquesta estratègia en un primer moment, l'any 1916, a la revista "España", òrgan de concentració liberal dirigit a partir de 1916 per Luis Araquistain, que dedicà un monogràfic sobre Catalunya en el número de juny sota el títol genèric de *¿Qué es el catalanismo?*[931]. Aquest monogràfic -elaborat en la seva major part (llevat del cas de Marcel·lí Domingo, del Bloc Republicà Autonomista) per intel·lectuals-professionals incorporats a la tasca de la Mancomunitat- no constituïa només un diàleg intel·lectual entre nuclis culturals coetanis generacionalment (generació espanyola de 1914 i un nucli d'opinió format a redós de l'obra de la Mancomunitat), sinó que aparegué en un moment de "redefinició" per "bastir Catalunya com un país modern i administrat autònomament"[932] a partir de l'hegemonia política de la Lliga arran de les eleccions legislatives del 9 d'abril de 1916 i de la culminació a Barcelona amb la "Festa de la Unitat Catalana" el 21 de maig, amb un discurs de Cambó clarament europeista[933]. D'altra banda és amb l'obra estatista de la Mancomunitat i, doncs, del catalanisme com a model polític amb una obra de planificació regional al si de la institució mancomunada, quan s'elabora aquest monogràfic que es proposava comprendre el sentit del catalanisme en les seves manifestacions culturals o polítiques[934]. Calia, per tant, una doble unitat: la política, despresa de la tasca de la Lliga, i la 'intel·lectual-moral', que fou la perseguida amb aquest monogràfic respecte del rerafons historicopolític de la reivindicació nacional. Implícitament, el monogràfic d'"*España*", "*dio a este problema* [català] *una mayor claridad y, sobre todo, vigorizó la convicción patriótica del nacionalismo catalán, preparando así nuevas campañas fructíferas y nuevos avances de nuestro ideal*"[935].

---

[931] En aquest número, datat el 22-VI-1916 hi col·laboraren, a més de Rovira i Virgili: Francesc Cambó, en una reproducció d'un seu discurs al Congrés espanyol sota el títol *El catalanismo en el congreso*; *La Nación*, E[nric] Prat de la Riba; *El hecho catalán*, Josep Carner; *Espíritu y orientaciones económicas*, Félix Escalas; *El sentimiento jurídico*, R[amon] Coll i Rodés; *Las Fundaciones de cultura moderna* [sense autor]; *El arte*, Joaquim Folch y Torres; *La lengua*, Pompeu Fabra; *La literatura clásica*, L[luís] Nicolau D'Olwer; *El canto de los hispanos*, Joan Maragall; *La política picaresca y el capitalismo*, [Joan] Ventosa [i Calvell]; *¿Qué es España y qué es Cataluña?*, Marcel·lí Domingo; *Renacimiento literario*, Alexandre Plana.

[932] Agustí COLOMINES I COMPANYS: *El Catalanisme i L'Estat. La lluita parlamentària per l'autonomia (1898-1917)*, PAM, Barcelona, 1993, pp. 78 i ss.

[933] A. ROVIRA I VIRGILI: *El Nacionalismo catalán. Su aspecto político, los hechos, las ideas y los hombres*, Ed. Minerva, Barcelona, [1917], pp. 191 i ss.

[934] "*Pero unos dicen que en el fondo el catalanismo sólo es un bajo chalaneo económico; otros, que un movimiento separatista; otros que el maurismo traducido al catalán; otros, que el conjunto de ambiciones que mueven a un minucioso grupo de políticos y escritores despechados; otros, que no tiene realidad alguna en Cataluña ni por la lengua, ni por las costumbres ni por el espíritu político de ese grupo étnico. Sin embargo, hay un dato elocuente: todos los diputados catalanes [...], lo mismo que los de la Liga, que los republicanos, que los afiliados a los partidos dinásticos, tienen un denominador común de catalanismo. ¿Cómo explicarse esto si no hubiese un estrato social bastante fuerte para engendrar una representación política tan homogénea en lo íntimo?*". "España. Semanario de la vida nacional", 22-VI-1916, p.9.

[935] A. ROVIRA I VIRGILI: *Op. Cit.*, p. 199.

En aquest marc, l'article de Rovira tracta sobre nacionalisme: *El nacionalismo*[936]. És, de fet, un resum d'història cultural i política del Principat a través de l'evolució d'aquesta ideologia nacional. Així, parteix d'una legitimació de la nació catalana, base de la reivindicació nacionalista, a partir d'un interrogant: "*Esta nacionalidad catalana que hoy formula sus demandas, apremiantes y escuetas, ante el Parlamento español ¿será quizá una facción fabricada por un grupo de políticos catalanes? ¿Será algo nuevo, reciente, creado por los poetas y los pensadores de nuestra tierra? ¿Será -oh, caballero Unamuno! Una palabra pomposa y bella con la cual los catalanes, mediterráneos, manifestamos nuestro sentido estético de la política?*. A partir d'aquest plantejament, demanant-se si la nació (catalana) era una invenció, proposa una trajectòria a través de Catalunya com a legitimació de la ideologia i del programa nacionalistes. Destaca un apartat genèric a "*La tradición Nacional de Cataluña.*", reflex de les etapes principals de formació d'una consciència nacional, que Rovira delimitava des dels orígens altmedievals fins als segles XVIII i XIX, i que posa en relleu el "*sentido nacional*" del comte-rei, la importància d'aquest esperit nacional en la literatura medieval, el concepte geogràfic del mot 'Espanya', que abastava "*las tierras centrales y meridionales de la Península*", i la crisi d'aquest sentiment nacional a l'època moderna i contemporània que "*acentuaron la desnacionalización de Cataluña, consumaron la ruina de sus instituciones propias y el hundimiento de su alma*". El període vuitcentista, pel que fa a síntesi de la revolució francesa i del romanticisme, aportà "*un ambiente propicio a la resurrección del carácter nacional*", per bé que, segons Rovira, el desvetllament nacionalitari operava contradiccions en la persistència d'una ideologia provincianista -"*coexisten las tendencias de carácter comarcal, o mejor aún, provincial, con las tendencias regionalistas y más tarde con las nacionalistas*"- contrastada per un esperit de progressiva consciència lingüística.

Tot amb tot, Rovira destaca en l'època vuitcentista les aportacions a la formulació i desenvolupament d'"*un pensamiento catalán*". Un pensament que és essencialment polític i que recull, quant a la formació del catalanisme, les tradicions "tradiconalista o històrica" i la "federalista o filosòfica". Destaca primerament la darrera escola citada en les trajectòries de Pi Margall, Valentí Almirall. El tradicionalisme ve representat per Torras i Bages; mentre que Prat de la Riba hi és singularitzat per "*la plenitud del ideal nacionalista*". Pel que fa a la tasca de Pi i Margall, l'aportació de Rovira -continuadora de la reivindicació que en féu tant des de la Joventut Federal tarragonina com des del Centre Nacionalista Republicà-Unió Federal Nacionalista Republicana- consistia a destacar que Pi, encara que provenia d'una tradició

[936] "España [...]", pp. 11-13.

hegeliana-idealista, a partir de la redacció de *Las Nacionalidades* esdevé un ideòleg-polític "estudiós dels fets" que s'incorpora al moviment catalanista: "*tenemos por seguro que si Pi y Margall no se hubiera alejado de Cataluña desde su primera juventud, habría tenido una parte principal en el movimiento catalanista*". Ara bé, on Rovira troba que el sentiment inicial catalanista federal de Pi es fon amb una fundació explícita del federalisme catalanista és en Valentí Almirall, l'ideal del qual era "*la constitució federativa de la península ibérica* [...]. *Valentín Almirall representa la unión perfecta y fecunda del catalanismo y federalismo. En la doctrina de Pi y Margall, el sentido catalán es algo que corre por debajo, que vivifica las raíces del sistema. En la doctrina de Almirall, ese mismo sentido catalán aparece impetuosament en el superficie*". Pi i Margall com a exponent d'una primera assumpció general del fet nacional en un programa d'oposició transformadora a la Restauració borbònica, i Almirall com a formulador d'un programa transformador explicitat formalment en el catalanisme, dins una tradició positivista. Malgrat ésser aquest corrent el que Rovira entroncarà amb Prat de la Riba, la seva aportació d'una visió no-sectària i unitària de les diverses escoles catalanistes envers la política nacionalitzadora del país i envers el projecte unionista de l'Estat espanyol aconduït aleshores pel Govern del Comte de Romanones[937], el duu a posar en relleu la tasca de *La Tradició Catalana* de Torras i Bages com una incorporació del pensament catòlic al catalanisme que supera l'esperit reaccionari: "*el pensamiento religioso de Cataluña se integra en el conjunto de matices del alma nacional. Es, no una transformación o un retroceso del catalanismo, sino el acrecentamiento de este por la adición de otro sector espiritual. Torras y Bages halla el fundamento del catalanismo en la tradición catalana* [i] *demuestra que el pensamiento religioso de Cataluña, para ser tradicional, para ser substancialmente el mismo de antes, debe estar penetrado de nuestro ideal patriótico*". Obrint, doncs, un "parèntesi" (des de l'òptica ideològica de Rovira) amb Torras i Bages, l'ideòleg cerca en Prat de la Riba l'establiment, en ell mateix, del sentit dels conceptes 'nacionalitat' i 'nacionalisme'. Rovira clou aquest informe traçant una evolució que abastaria des d'una externalitat quant a la definició de nació -concentrada en factors organitzatius-formals de Catalunya a través del catalanisme com a programa- fins al fet en-si de la concepció nacionalitària representada pel romanticimse-idealisme germànic de Herder: "*es el primero, no sólo en pronunciar las palabras, sino en definir los conceptos. En su nacionalismo el sentido doctrinal y el historicista se funden en una doctrina esencialment biológica. Prat, en* La Nacionalidad Catalana, *aporta a nuestro movimento el caudal del idealismo nacionalista alemán a partir de Herder* [...]. *Prat de la Riba ha dado cima al*

[937] D'aquest informe de Rovira es desprendria la idea que existeixen tants 'catalanismes' com manifestacions polítiques de la realitat social.

trabajo de reconstrucción de las columnas nacionales de Cataluña, hundidas en los tiempos de desnacionalización".

Fins aquí les aportacions doctrinals; però allò que a l'últim donava sentit a l'article era la idea de Rovira -elaborada en aquella conjuntura de 1916-1917- basada en la teoria de la base política de la nació, concretada en l'exercici de la voluntat de decisió. Així, la vinculació entre Prat (concepció idealista de nació) i el federalisme (lliure pacte) es realitza a través d'aquest projecte d'afirmació política, legitimador de la la nació cultural: "*Por qué hemos de debatir interminablemente si constituye Cataluña una nación, una región o una provincia?* [...]. *Y si ya no estuviera en la historia, en la tierra, en la sangre, en la doctrina, estaría en nuestra voluntad. Que este es, en último término, el título jurídico de la libertad de los pueblos: la nacionalidad por la voluntad. Y como los nacionalistas catalanes no amamos ni la reclusión espiritual, ni el aislamiento político, ni el humilde vivir de los pueblos desvalidos, nuestra fórmula de hermandad y de amplitud es ésta: la Federación*". Amb aquest objectiu federatiu (que amb Acció Catalana es concretarà en forma de confederació), Rovira propugnava que tota tradició històrica en el terreny de les idees polítiques hauria de tenir un àmbit obert, un relleu generacional per continuar en la vindicació política. Aquesta nova generació, de la qual formava part Rovira, provinent d'un sector del nacionalisme republicà, apostava, d'una banda, per la tasca de l'obra institucional de la Mancomunitat i, de l'altra, per socialitzar un programa ètic i polític sobre la realitat nacional, car, en definitiva, aquella obra de govern de l'estat-regional mancomunat tindria poc sentit sense una acció de base política.

I aquesta socialització sobre el fet polític de la nació (catalana) adquiria nou relleu en el debat sobre un nou marc polític del país en el govern espanyol de Maura. Aquest debat recollia de fons la pròpia actualització de Catalunya com a nació. Aquesta divulgació, doncs, donava sentit al programa d'autogovern proposat unitàriament per la Lliga Regionalista i els intel·lectuals-professionals en un clima de forta oposició espanyola envers tot allò que feia referència al programa catalanista[938].

2.1.2. "La Nova Catalunya" (1919-1920)

"Rovira i Virgili, però va conquistar merescudíssim renom entre les generacions coetànies, i a ben segur serà objecte de reconeixement i d'admiració perdurable a Catalunya, tant per les qualitats literàries [...], com per les excel·lències del seu lluminós talent, per les seves activitats patriòtiques i per les virtuts catalanistes del seu caràcter, unes i altres al servei lleial, generós, entusiasta dels principis liberals, republicans i democràtics [...] [i] la passió apostòlica de tota la seva vida en ares dels drets, de les llibertats i del renaixement nacional del poble català" (J[osep] CONANGLA I FONTANILLES: "La Nova Catalunya", desembre de 1949).

[938] Tal com destaca Agustí COLOMINES quan contextualitza la recepció de reivindicacions autonomistes catalanistes com a "acusació permanent d'egoisme i mesquinesa", *Op. Cit.*, p.73.

La tasca d'internacionalització del fet català per part de Rovira es va relacionar amb "La Nova Catalunya" de Cuba, a través de col·laboracions especials per a la revista amb la intervenció de Joan Estelrich, quan aquest havia iniciat la tasca de propaganda de la nació catalana: "El retol d'aquesta lletra -escriu Estelrich a Rovira i Virgili el 15- X-1919- us assabentarà que he començat l'obra d'internacionalització catalana que un dia us anunciava. Em cal que facem llarga sentada tots dos, sols, per a tractar una pila de punts relacionats amb la propaganda catalana a l'estranger"[939]. Per aquesta raó, Estelrich havia d'estar assabentat de la tasca de difusió d'intel·lectuals com Rovira[940], a qui prenia com a referent en temes de política nacional (ista) i internacional: "Des que escrivíeu -escriu Estelrich a Rovira el 18-XI-1919- en El Poble Català, he sigut admirador vostre, els anys passats en llunyania, no han fet altra que augmentar mon admirament davant la tasca quotidiana que haveu realitzat, els coneixements que de les qüestions nacionalistes teniu i la crítica serena que de la política internacional feu, diu prou clarament la intensa dedicació, l'estudi acurat, les hores esmersades en la recerca de noves dades, nous matissos, sembla talment que pulseu l'ànima de la terra tota"[941].

---

[939] En un sentit semblant Xose-Manoel NUÑEZ SEIXAS: *El problema de las nacionalidades en la Europa de entreguerras. El Congreso de Nacionalidades Europeas (1925-1938).* TD. Florencia, 1992: "[Estelrich] *recogía la necesidad expresada desde tiempo atrás por la intelectualidad catalanista, y especialmente por los modernistas, de conseguir una suerte de europeización de la cultura catalana que pasase por su independización de facto de la hegemónica cultura castellana*", p. 608.

[940] En una lletra del 22-X-1919, Estelrich avisa Rovira que el fes coneixedor: "[A] de les vostres coneixences a l'extranger, amb indicació precisa d'adreça i preferències personals. B.- Indicació bibliogràfica de les tres o quatre obres millors i més recents sobre teoria filosòfica del nacionalisme. C.- Catàleg breument resumit de la vostra biblioteca sobre nacionalitats. Això per ara. Després, mensualment, més de deu còpies de les vostres informacions a "La Nova Catalunya"". Arxiu Joan Estelrich. Joan ESTELRICH a *Per la valoració internacional de Catalunya* (Ed. Catalana, Barcelona, 1920, p. 14 i ss) recorda la conferència de Rovira el 1915 al CADCI sobre la necessitat que Catalunya tingués la seva pròpia política internacional.

La relació entre Rovira i Estelrich s'inicià com a mínim quan Rovira treballava a la Mancomunitat i quan publicà a l'Editorial Catalana (ideada i dirigida per Joan Estelrich) *La Crisi del Règim*, llibre que li tramet amb *Nacionalisme i Federalisme* i el *Diccionari Català-Castellà*, segurament per a la tasca en preparació d'Expansió Catalana (lletra de Rovira a Joan Estelrich, [Barcelona], 26-4-1918). Arxiu Joan Estelrich. Posteriorment, Estelrich trametrà a escriptors (Narcís Oller, Santiago Russinyol, Joaquim Ruyra, Prudenci Bertrana, Pere Coromines...) i a crítics, entre els quals hi havia Rovira i Virgili, Josep Maria de Segarra, Josep Maria Junoy, Melcior Font, Domènec Guansé, Diez Canedo, Carles Rahola, Gabriel Alomar, Allison Peers, Joan Torrendell, N.J. Entwistle etc, el volum d'Albert SCHNEEBERGER editat per la Societat d'Edicions "Raymond Lulle": *Conteurs Catalans .Choix de nouvelles et contes des écrivains modernes de la Catalogne, précédés de notes bio-bliographiques*, Paris, 1926 (lletra de Joan Estelrich al President de l'Associó Protectora de l'Ensenyança Catalana, Barcelona, 21-IV-1926). Arxiu Jordi Verrié. Per a la constitució de la "Raymond Lulle", Josep Maria ROIG I ROSICH: *La Dictadura de Primo de Rivera...*, pp. 311-316. El llibre de Shneeberger fou ressenyat per Domenec GUANSÉ a "Revista de Catalunya", juny de 1926, p. 668.

[941] Aquesta lletra d'Estelrich continuava comentant un article de Rovira a "La Publicidad" [En el Senado norteamericano: el aborto de la Liga de las Naciones, 18-XI-1919]: "[...] jo haguera desitjat uns lleus comentaris, sobre'l motiu qu'impulsava a molts dels Senadors que votaren les reseves al Tractat de Pau, n'hi havia si, que ho feren per amor propi, per molestar al President Wilson, però n'hi havia d'altres, i no eren pocs, com en Panrose, que llurs simpaties per l'independencia d'Irlanda era lo que motivava llur oposició. Mon humil opinió, és que per als nacionalistes de Catalunya, és mil voltes preferible la conducta de Penrose i companys, a la dels Lexington i

Les intervencions de Rovira a "La Nova..." abasten els anys 1919 i 1920, mentre també col·laborava a "La Publicidad", "La Veu de Catalunya", "D'Ací D'Allà" (1918-1920), "La Revista", i, sobretot, actuava com a Cap de Premsa de la Mancomunitat, amb la qual cosa les seves participacions, més enllà de qualsevol concepció orgànica, contemplaven una interpretació política institucionàl adreçada a salvaguardar la reivindicació autonomista sota la representació de Puig i Cadafalch. El nucli de les activitats polítiques de Rovira està constituït per la crítica a la concepció nacionalista de l'Estat espanyol, a la base dels conflictes socials catalans[942]. L'article *La Crisi social de Catalunya* denunciava la manca de projecte regeneracionista del govern espanyol envers la "qüestió social", car "no van saber compendre [el cap del govern Sánchez de Toca, governació i el govern civil] que després d'afluixar certs lligams, de restablir drets i llibertats obreres, calia empendre tot seguit una obra constructiva, de reformes, de creació d'institucions, d'encarrilament legal de les forces que, quan no troben la via a punt, van a perill de llensar-se cegament cap a la violencia. La política del Govern ha estat, en resum, aquesta: deixar fer, i no fer res. I calia que, tot deixant fer, tot respectant l'exercici dels drets de cadascú, fes ell mateix l'obra legal, jurídica que pot, si no resoldre, atenuar almenys els sotracts de la lluita social".

La idea de Rovira no era nova, sinó un exemple de la concepció liberal que mantingué en la conjuntura de la primera postguerra mundial, a desgrat que aquest posicionament davant la política espanyola pogués aparèixer com a propi d'una esquerra radical. De fet, però, la lectura de les accions en el moment de conflicte social sorgit l'agost de 1917 no permet preveure a Rovira l'esgotament de la vindicació de la realitat catalana, ja que per a ell es tracta d'un projecte alternatiu tant a la lluita de classes, que per Rovira era un fet extern a la societat catalana, com a la política espanyola:

"Quina inconsciència i quina intel·ligéncia la dels que veuen en la present crisi social el fracás del catalanisme, la desaparició de la qüestió catalana! Perquè hi ha vagues i *locks-outs* i l'interès de la lluita de classes no deixa temporalment sinó un petit lloc als altres problemes, els enemics del Catalanisme ja tornen a donar-lo per mort [...]. Els fets, plens de realitat, afirmen la vitalitat del nostre moviment i del nostre ideal a travers les vicissituts, els trontolls i les convulsions. No solament l'agitació social d'ara no ha destruit el moviment nacional catalá, sino que aqueixa agitació constitueix una prova viva, tangible, evident, de la necessitat de la llibertat catalana [...]. Els conservadors madrilenys perdonarien als sindicalistes la destrucció de

---

bisbe de Bristol en 1713. Es hora de que'n el camí dels diplomàtics, s'aixequi qui impedeixi el jugar amb la llibertat dels pobles, enc que's diguin Irlanda". Arxiu Estelrich.

[942] "La Nova Catalunya" (setembre de 1919) dóna compte de l'inici de la col·laboració de Rovira, amb el pseudònim de Pere Claresvalls. La secció fixa per a Rovira era la de "Barcelona Estant". La sèrie d'articles que he localitzat són: *La lluita social.- L'obra nefasta del centralisme madrileny* (octubre de 1919), pp, 26-28, *Olot, nova capital de Catalunya.- Els sindicalistes catalans a Madrid.- Les festes de Perpinyà* (novembre de 1919), pp. 20-22, *La crisi social de Catalunya.- La Paralisis Económica de Catalunya* (desembre de 1919), pp. 31-35, *Els temps tèrbols* (gener-febrer, 1920), pp. 28-29, *La Qüestio militar* (abril de 1920), pp. 25-27, *La visita del Mariscal Joffre* (juliol de 1920), pp. 24-26, *"Quatre llibres nous d'En Conangla". Un prolec d'En Rovira i Virgili* (novembre de 1920), pp. 28-30. A partir de la col·laboració de desembre de 1919 s'especifica "Especial per a La Nova Catalunya".

Barcelona, si entre les runes quedés colgat el Catalanisme. Peró el Catalanisme és l'ideal que sobreviurà, fort, al xoc dels materialismes d'avui".

A l'article *Per la llibertat de Catalunya* remarca la perdurabilitat del conflicte nacionalitari vinculat a la solució del conflicte social: "És impossible que puguin solucionar bé el problema social els governs llunyans, precaris i interins, ni els governadors passavolants [...]. La gent de Madrid, amb ses sancions i ses omissions, amb els braços plegats o bracejant atropelladament, no fa altra cosa sinó tirar llenya al foc, abrandant els calius perillosos [Rovira es refereix als sindicalistes] que hi ha a la gran ciutat de Barcelona". Rovira concebia, doncs, que el moviment sindicalista era atiat des del govern espanyol i que, malgrat aquesta tàctica ["per destruir el formidable moviment català en pro de l'autonomia integral, des de Madrid, provocaren la tempestat sindicalista"], "Catalunya, que té el cós sá i l'ànima forta, es guarirá d'aquest mal".

Un sentit reivindicatiu semblant té la interpretació que féu dels fets esdevinguts arran de la vinguda a Barcelona del mariscal nord-català Joffre a l'ocasió dels Jocs Florals de 1920, que acabà amb el crits de Visca Catalunya!, Mori Espanya! i amb una càrrega policial:

"Fou allò una manifestació sorollosa de la permanent voluntat del poble catalá d'arribar al reconeixement de la seva personalitat col·lectiva. Era el nacionalisme que tornava a alsar el cap. Això és el que esferei els enemics. Peró amb això no n'hi havia prou per a provocar a la resta de Espanya una nova ventada de males passions contra la nostra terra. I per a aconseguir que aquesta ventada s'alcés, acudiren al recurs de falsejar els fets succeits a Barcelona, presentant com a manifestacions antiespanyoles allò que eren simplement manifestacions vigoroses de catalanitat [...]. Que els catalans aclamin la llibertat de la pàtria i que en cridar *Visca Catalunya* hi afegeixin aquell adjectiu de lliberació que usaren els cubans, no pot estranyar a ningú. Un crit de llibertat és sempre lícit davant la conciéncia moral dels homes [...]. El crit *mori Espanya* voldria dir exactament el que segueix: "que visqui Espanya i que deixi viure a Catalunya". I dient "que deixi viure a Catalunya", ja s'entén que l'ha de deixar viure amb tots els atributs de llibertat i de sobirania".

Ultra l'activitat d'articulista, Rovira va prologar un llibre del dirigent del Centre Català de l'Havana, el nacionalista montblanquí Josep Conangla i Fontanilles (1875-1965), que no aparegué finalment: *Catalanisme a Cuba*[943]. El fet que el prologués es pot explicar per la relació política de joventut amb Conangla al si dels nuclis republicans federalistes tarragonins a través de "La Justicia", com destaca Hipòlit Nadal i Malloll: "Fou Rovira qui va iniciar Conangla en la política, ambdós atrets per les doctrines de Pi i Margall"[944]. El pròleg de

[943] En lletra des de L'Havana del 12-X-1921, Conangla demana a Josep Pugés, de l'Editorial Catalana "en quin estat se trova l'impressió de mon llibre "Catalanisme a Cuba", quin original, amb un proleg d'En Rovira Virgili, vaig deixar en poder de vostè al Setembre de l'any darrer". Per al context de l'assaig, vegeu Joaquim ROY: "La divulgació de la cultura catalana" a *La Constitució De L'Havana i altres escrits*, Ed. La Magrana/ Diputació de Barcelona, Barcelona, 1986, pp: XVI-XVII i *Josep Conangla i Fontanilles. Patriarca del Nacionalisme Català a Cuba*, Ed. El Mèdol, Tarragona, 1999, p. 87.

[944] "Ressorgiment", agost 1965, pp. 9443-9444. Des de l'exili, el que va ser director de "La Justicia" federalista de Tarragona, Francesc Corbella, també recordava aquella època d'iniciació a la política en ocasió d'haver comentat des de Perpinyà, amb Rovira i Virgili, la publicació del llibre Conangla *Cuba y Pi i Margall* [ed. Lex, 1947], segons explica Corbella a Conangla en lletra (Perpinyà, 8-IX-1949): "Mereixeu, amic, CONANGLA, una calurosa felicitació i un profond agraïment, particular, d'aquells com jo, que des de la nostra primera jovenesa hem militat sempre en el camp federal, i que avui malgrat els meus setanta un anys, considero les doctrines del Mestre amb igual força i valor humà, que quan ell mateix les predicava, per la ploma i per la

Rovira, *En Josep Conangla Fontanilles*, va aparèixer al número de novembre de 1920 de "La Nova...". Era una rememoració entre personal i política de la trajectòria d'ambdós catalanistes: "[...] Em recorda -escriu Rovira- els temps de la meva adolescència, quan, vingut per primera vegada a la ciutat de Barcelona, l'amic em fa lloc a la taula de la seva llar [...]. Em recorda els dies d'idealisme jovenívol, dedicats a l'apologia del federalisme pimargallià. Em recorda les primeres espurnes del sentiment nacional catalá eixides de la meva ánima. Em recorda aquells anys en que, tou l'esperit com l'argila primitiva, pren la forma que ha de persistir essencialment a la vida de l'home [...]. Una de les meves joies més íntimes ha estat el comprovar, en els escrits d'en Conangla, radicat a Cuba, una revolució exactament igual a la que han seguit els meus sentiments i les meves idees. Educats tots dos en els llibres i en els articles d'En pi i Margall, sentírem ben aviat el crit de la nostra sang catalana[945]. I el nostre federalisme jovensá ha esdevingut un pregón i madur nacionalisme. Aquell primer mestratge d'En Pi ha deixat en el nostre nacionalisme catalá el perfum d'un ample idealisme humanista i una preferencia estética per la prosa clara i la breu concisió de l'estil [...].En Conangla i Fontanilles ha esdevingut a Cuba, la seva estimada segona pàtria, un constant defensor de la causa catalana [...]. Interessantíssim és aquest llibre pel seu contingut i pel seu autor. Els fets

---

paraula.- Han pasat, és cert, moltes coses des d'aquella època en què a Tarragona, sigui des de "LA JUSTICIA" que vareig tenir el honor de dirigir, tant Vós com en ROVIRA junt amb altres companys (per dissort avui casi tots desaparescuts) possavem [sic] tot el nostre afany jovenívol d'amor humà i de fraternitat al servei del poble i de la llibertat. Han passat tantes coses, que fins molts a la nostra vellesa ens trobem exiliats de la Pàtria; però siguin les que siguin aquestes vicissituds, i per doloroses que a vegades puguin resultar, l'ànima nostra, no serà mai vençuda, perquè amarada de la grandesa de la doctrina federal, és més forta, pel que aquesta té de justa i humana, que totes les vicisituds de l'història i dels homes, simples episodis dins la continuïtat de la vida.- Jo sé, que Vós, com l'amic ROVIRA V[irgili], sou també d'aquesta pasta, i per això la ploma us escriu portada pel sentiment que mou el meu cor, comú al de tots aquells que pel federalisme ens hem batut sempre [...]". També Josep Maria Poblet comentava l'edició del llibre de Conangla quan estava en relació amb Rovira i Virgili "Vaig saber del seu llibre per Rovira i Virgili. Ell i jo aquest hivern passat gairebé érem els únics concorrents a la Biblioteca Catalana de París (Fundació Cambó). Ens hi trobàvem algunes tardes quan jo tenia lliures, ell enderiat en una biografia de Guimerà i jo en una història del Teatre Català [...]. Amb Rovira varem parlar de tots vosaltres. Està molt fort físicament i no cal dir que ideològicament és el mateix de sempre. Jo poso el seu nom com el primer de la prosa catalana; tant em plau i tant l'estimo! És quelcom de modèlic, de definitiu. És clar que per Rovira ha estat una sort viure en l'actual generació i no pas en la de Verdaguer o de Maragall on tot o gairebé tot, estava per fer en matèria de la nostra llengua. És sota el tal aspecte que per mi condensa tot el millor de l'actual generació" [Carta de Josep Maria Poblet a Josep Conangla, Roma, 26-IV-1948]. Fons Josep Conangla [arxivador correspondencia lletra "P"] ANC.

[945] L'influx de les idees de Pi i Margall sobre Conangla és palès quan aquest assabenta Joan Estelrich (en lletra des de L'Havana del 18-XI-1919) de la preparació d'un estudi [Pi i Margall i la Independència Cubana] per a la revista "Cuba Contemporánea": "no sols per la devoció antiga que sento pel gran Mestre, sinó pel propòsit que m'he fet de presentar als ulls de les noves generacións cubanes, l'evocació venerable del gran catalá, acompanyada de les defenses qu'en Pi va fer de la causa cubana, en plena guerra separatista.

Els intelectuals cubans saben qu'en Pi i Margall va posar-se públicament al costat de Cuba, en plena ebullició espanyolista, pero desconeixen aquelles defenses memorables o tot lo mes tenen esment d'alguna d'elles i de manera fragmentaria. I jo crec que la reunió dels principals articles de "El Nuevo Régimen" en defensa dels cubans, seria de gran conveniencia per a fer més perdurable la memoria de Pi i Margall a Cuba, com també d'interés patriótic per a refermar la recíproca identificació entre'ls sentiments nacionalistes de Cuba i Catalunya" [...] Crec que amb aqueix treball a "Cuba Contemporánea" [...] podem prestar un nou i bon servici al Catalanisme, doncs ja'm cuidaré de relacionar-hi, com cal, les aspiracions de Catalunya".

esdevinguts en la vida catalana durant les dues darreres dècades passen perles planes del volum, comentades per un catalá que té la seva pàtria lluny dels ulls i prop del cor. Altes les idees, nobles els sentiments, fluid l'estil, els escrits d'En Conangla conserven, aplegats, un interés superior al de l'actualitat passatgera [...]"[946].

La tasca de Rovira i Virgili a "La Nova Catalunya" consistí a mantenir l'exteriorització de la política catalana en un nucli catalanista significatiu com era el Casal Català de Cuba dins el context d'impuls de la política internacional catalana aconduïda des d'Expansió Catalana[947] i concretada en Cuba en la figura de Claudi Mimó o Josep Conangla i Fontanilles[948]. Aquest darrer posà en relleu que Rovira "[amb la] **Història dels moviments nacionalistes**, descobrí la similitud de nostre plet secular amb altres resorgiments nacionalistes europeus; i com a corolari de tan educatives campanyes, revelá internacionalment ço que podría dir-s'en la

---

[946] Aquesta semblança sobre Conangla es va reproduir a "La Nova Conca. Setmanari de la Conca de Barbarà", 12-II-1921. La relació entre Rovira i Conangla i Fontanilles es perllongà fins als darrers anys de vida del periodista tarragoní, quan aquest li va enviar una lletra des de Perpinyà [22-VI-1948], i reproduïda a "La Nova..." del desembre de 1949, on a més de tractar d'aspectes personals i literaris, tractava sobre la biografia que Conangla féu sobre Pi i Margall.: "Avui que s'escau la Festa del Programa [del programa federal de juny de 1892 establert per Pi i Margall] em poso a contestar la teva benvolguda carta del 20 de maig passat. [...]. Els qui escrivim en català no rebem gaire sovint aquests beneficis morals; i els altres, els materials, encara menys. Però l'amor a la idea ens ho compensa tot, i d'ací ve l'obra de cadascú [...]. El teu llibre m'ha plagut molt. He llegit i rellegit la biografia del nostre comú i inoblidable Mestre, ampliació de la que vas publicar a *Cuba Contemporania.* M'he rejovenit llegint els articles de Pi i Margall que a la fi del segle passat llegia en *El Nuevo Régimen,* del qual el meu-pare era subscriptor. Per a mi, Pi va ésser el primer mestre d'idees i d'estil. El seu estil era català amb mots castellans, més català que el de molts catalanistes del Vuitcents que escrivien en un estil castellà amb paraules catalanes i castellanes alhora".

També hi tractava de les tasques polítiques futures i intel·lectuals que no veurà acomplertes: " [...] Veuràs Catalunya alliberada? Tal com la voldríem tu i jo, probablement ni tu ni jo la veurem. Però no sóc pesseimista. La nostra pàtria és també la nostra *filia*, com deia Gabriel Alomar. Els problemes a resoldre són greus. El cop ha estat molt fort aquesta vegada i no hem de desconèixer ni subvalorar els perills. Jo diria que el senyal del nostre esdevenidor ha de ser la parla. Si ella es salva -i crec que es salvarà- es salvarà tot finalment. De política d'actualitat, més m'estimo no parlar-te'n. L'espectacle que certs politics de l'emigració donen és, en molts aspectes, lamentable. Et diré, sincerament, que en allò que espero més és en l'imprevist, gran màgic de la història. Una cosa imprevista va ésser, tal com va anar, l'abril de 1931. Des del punt de mira català, em penso que haurem de refer moltes coses, i que voler tot d'una solucions màximes, equival a renunciar a la modesta, necess'ria i fecunda feina del recomençament. Si torno a una Catalunya on hi hagi almenys un mínimun de llibertats humanes, acabaré la meva història. S'havia publicat l'any 36 el volum VIIè, que arriba fisn a la mort de Felip III d'espanya. Durant la guerra civil s'anava imprimint el VIIIe que hauria acabat amb la caiguda de Barcelona l'any 1714. El IX ha d'acabar l'obra". Et felicito -continuava Rovira, palesant la idea fixa de la solidaritat entre països a través de la praxi de l'alliberament nacional- efusivament pel teu nomenament d'acadèmic, i espero amb molt d'interés el teu estudi sobre Tomás Gener. Per als països americans no hi ha millor propaganda nostra que la de fer conèixer les figures dels catalans que prengueren part en les lluites de l'alliberament" (subratllat meu, x.f.) [Fons Conangla i Fontanilles. ANC].

[947] La divulgació de les idees de Rovira en òrgans vinculats a l'empresa d'Expansió Catalana va continuar puntualment a "Catalonia. Revista argentina de expansión cultural catalana", Buenos Aires, febrer de 1924, núm. 5. En aquest cas es tractava de la reproducció d'un fragment apel·lant a la vindicació de la nació catalana i de la forma política organitzativa en federació d'un article de la revista "España" (22-VI-1916).

[948] Per a una semblança del fundador de "La Nova Catalunya", la necrològica-editorial de "La Nau" reproduïda a *Silutes de Catalans*, [edició ampliada], Proa, Barcelona, 1999, pp. 69-70. També Joaquim ROY, Op. Cit., p. 66-67.

bel·ligerància política que pertoca a les ànsies redentores de la consciéncia catalana, davant del centralisme espanyol"[949].

2.1.3. La funció internacionalitzadora d'"Oc" (1924-1930)[950]

"Nosaltres volem trabalhar a far l'union espirituala dels Païs d'Oc".-"L'unitat de cor entre gens d'Alvernha, de Catalonha, de Gasconha e Biarn, de Lengadoc, de Lemozin, de Provensa, n'es pas a crear, mas despertar" (del primer número d"Oc", 27-I-1924).- "He rebut amb goig vostra carta del 4 d'octubre, que-m recorda els dias d'amistat de 1923-24 ont Vos [Rovira i Virgili], Soulà, Cervera i jo mateix treballàvem al Café des Américains (us recordeu?) a dibuixar les lletres O i C del primer OC?" [Lletra d'Ismaël Girard a Rovira i Virgili, Tolosa de Llenguadoc, 19-X-1949].

La divulgació del moviment polític del Principat fou una tasca que Rovira i Virgili dugué a terme en nuclis culturals i polítics de fora dels Països Catalans, com esdevingué en el seu primer exili sota la Dictadura de Primo de Rivera, en contactar amb grups polítics occitanistes, que constituïren l'hebdomadari "Oc". Era el primer exili de Rovira juntament amb Nicolau d'Olwer i Leandre Cervera[951]. L'objectiu era cercar relacions entre Occitània i

---

[949] J[osep] CONANGLA I FONTANILLES: *Esboç biogràfic de Rovira i Virgili. Conferència donada al Centre Català de L'Havana, la nit de l'onze de maig de 1950*. La lectura d'aquesta necrològica en medis d'exiliats catalans pimargal·lians comportà anàlisis com la de Francesc Corbella, company de Rovira i de Conangla, despresa de la lletra que trameté a Conangla des de Perpinyà el 2-VI-1951: "[...] No és tasca fàcil l'esboçar la robusta figura literària i política de tal malaguanyat amic nostre. Fidel enamorat, el difunt, del principi de Llibertat, en la lluita que des de l'alba de la Humanitat, sosté aqueix contra el d'Autoritat, propugnaba per la seva hegemonia, i com a conseqüència o corolari, imbuit i saturat, com estava el seu esperit, de les doctrines Prudhonianes i Pimargallianes, sostenta [sic], de que sols el lliure *consensus* pot ésser la *base* i fonament de totes les societats totals, naturals i històriques, siguin aquestes superiors o inferiors.- És a dir, fou sempre un intransigent defensor de la llibertat, tant en la esfera individual, com en la col·lectiva (federalista).- Amb quina amargura veuria, com veig jo a la meva vellesa, la tendència imperant en la actual generació de atribuir a l'Estat la prepotència en tots els ordres de la vida (jurídic, econòmic, cultural, etc.) convertint-lo per aquest sol fet en tirà, i ipsofacto, de tots els que l'integren, en esclaus. [...] Ademés, el vostre treball m'ha afalagat moltíssim, perquè en ell hi feu públic que les primeres palestres periodístiques del necrologiat, les va sostenir des de les columnes del periòdic "LA JUSTICIA" que jo vaig tenir l'honor de fundar [...]. El felicito ben cordialment per haver realitzat aquest just homenatge a tan benvolgut i eminent amic el qual, com tants altres catalans, haurà mort a l'exili per haver defensat sempre alts ideals de Llibertat i Progrés [...]". [Fons Conangla ..., capsa núm 19, carpeta "Rovira i Virgili". ANC].

[950] Una visió general sobre la història d'*Oc* a George KREMNITZ: "*Oc*, une revue régionale?" a *La littérature Regionale en Langue d'Oc et en Français à Bordeaux et dans la Gironde. Actes du colloque du CECAES (21 i 22 d'octobre de 1988)*, PU de Bordeaux, 1989, pp: 49-65. Kremnitz situa "Oc" , l'impulsor de la qual seria Ismael Girard, en el que suposava com a referent -model- Catalunya per als occitanistes de Tolosa de Llenguadoc, entre 1880-1920 i especialment en la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), pp. 52-56. També DREYFUS-ARMAND, *Tes. cit.* pp. 87-88 remarca la tasca d"OC" en les relacions catalanooccitanes.

[951] Per a una narració d'aquesta empresa: *El primer exili de Rovira i Virgili/* A. BLADÉ I DESUMVILA, "Avui", 15-VIII-1979. Sobre l'estat de la consciència cultural a Tolosa de Llenguadoc Rovira i Virgili (amb el pseudònim de Joaquim Armengol) va escriure els següents informes per a "La Publicitat" sota l'epígraf *Tolosa de Llenguadoc: impressions d'una breu estada* (10, 19, 22, 26 i 30 de gener de 1924). També, l'editorial censurat *Un lema llenguadocià*, on constata la voluntat de fer de la cultura occitana una expressió pública a través d'"OC" i de l'editorial "Occitan" ("La Publicitat", 12-I-1924): "La fundació de la col·lecció "Occitan" és un símptoma més del recomençament de la renaixença literària dels lenguatges d'oc ultrapirinencs". També, des del Principat s'activaren tasques de solidaritat cultural envers Tolosa de Llenguadoc dirigides per Leandre Cervera: "Estimat amic -escriu Ignasi Iglésies al nacionalista republicà reusenc Pere Cavallé- s'està fent un recull de llibres d'autors catalans per a ofrenar-los, en nom de Catalunya, a la ciutat de Tolosa de França. El

Catalunya i denunciar la Dictadura de Primo, com reconeix un militant coetani de la sortida de Rovira i Virgili de Tarragona cap a Sèta, Josep Fontbernat: "Rovira i Virgili creà a Tolosa el setmanari "Oc"[952]. Ell hi escriví els primers editorials. Evidentment, aquest setmanari va tornar malament, doncs, va ésser dirigit després per gent que no podien pas continuar l'esperit liberal i federal republicà de Rovira i Virgili." "Oc" havia sorgit per a fer la funció de lligam entre Occitània i Catalunya. Darrerament, abans que desaparegués [la primera època orientada per Rovira Camil Soulà i Ismael Girard, entre 1924-1929], servia per a unir certa gent d'Occitània amb certa gent de Catalunya. "Oc" fou el primer que denuncià la Dictadura del general Primo de Rivera"[953]. Camil Soulà, també recordava, en una situació de reivindicació nacional, la fundació i el continugut d"OC": "Vaig fundar aquesta publicació amb Girard, Cervera i Rovira i Virgili, amb el fi de conquistar adeptes a França, a la Catalunya d'enllà del Pirineu, del catalanisme. Aquest fou l'esperit de la primera sèrie, l'única en la qual vaig

---

doctor Alexandre [sic] Cervera, que és un dels principals recullidors m'encarrega que us demani les vostres obres per a enriquir la biblioteca en projecte". [Lletra d'Iganasi Iglésies a Pere Cavallé des de Barcelona, 30-III-1924]. Arxiu Pere Cavallé. Centre de Lectura de Reus.

[952] El context polític de l'edició d'aquesta revista era la cerca d'entesa, proposada per Estat Català, amb Macià al capdavant, d'un Front Únic Català, amb Acció Catalana. Aquest fet, tanmateix, no s'arribà a concretar per l'actitud d'Acció Catalana. Miquel Ferrer constata precisament que l'anada a Tolosa per part de Rovira i Leandre Cervera va servir per reunir-se amb Francesc Macià per "parlar de concertar una aliança o Front Únic Català. L'entrevista es va celebrar a casa del doctor Soulà. Macià estava disposat a formar un Directori del moviment separatista català de la manera que volguessin els homes d'Acció Catalana. Però els homes d'Acció Catalana no van acceptar la proposició de Macià perquè encara no consideraven que hagués arribat el moment d'emprendre l'acció armada que havien anunciat en el document a la Societat de Nacions" (*Memòries* [inèdites]), p. 231i ss. En el mateix sentit s'expressa Macià mateix quan explica aquesta trobada sense cap resultat positiu i arriba a identificar els principis ideològics nacionals d'Acció Catalana i de la Lliga com a coincidents. Cf.: *Macià la seva actuació a l'estranger* [Vol. I], Edicions Catalanes de Mèxic, 1952, pp. 46 i ss. Un darrer requeriment de Francesc Macià a la presidència d'AC va ser una circular datada el tres de juny de 1924, on es feia ressò d'un comunicat del Comitè del Casal "Llibertat" de Buenos Aires, que insistia en la necessitat de la unitat d'acció. Macià escrivia: "[...] es planyen nostres compatriotes d'Ultramar de que no s'hagi arribat encara a la constitució d'un front únic que, acoblant els esforços de tots els catalans vers un procediment d'acció, es vagi per l'únic camí possible, el de la violència, donades les circumstàncies i els fets ocorreguts i que no cal esmentar, a obtindre la llibertat de Catalunya. Entenem que cap dels compromisos de partit i dels interessos que s'han oposat fins ara a l'acció de força que preconitcem [sic], pot posar-se davant de l'interés suprem de lliurar a la Pàtria de l'esclavatje i de la vergonya. És per això que, per última vegada, i atenent aqueixa veu germana que ens arriba d'Amèrica i que tan digna és d'ésser escoltada i, sobre tot, que tan clarament assenyala el deure patriòtic en els presents moments, ens adressem a vosaltres per a demanar-vos que vulgueu ajuntar els vostres esforços als nostres per l'acció en defensa de la Pàtria trepitjada que, com no podeu ignorar, és també aspiració general del poble català. En nom, doncs, d'aquesta aspiració, que es la mateixa que va donar lloc a la constitució i actuació d'Estat català, reclamem una decissió [sic] definitiva de vostra part -i no cal dir que ens plauria que fos afirmativa- envers la proposta plantejada" [Fons Francesc Macià. ANC, Sg.: 06.01.005].

Una crítica a l'actitud d'Acció Catalana, personalitzada en l'oposició de Rovira en la trobada amb Macià a Tolosa, a Ramon XURIGUERA: *Els exiliats acusen*, Edicions Proa, Barcelona, 1930, p.163: "Rovira i Virgili s'hi oposà·[al Front Unic] al·legant que abans calia nacionalitzar Catalunya".

[953] Rovira i Virgili comenta la seva estada a Tolosa de Llenguadoc en diversos articles a "La Publicitat": *Tolosa de Llenguadoc: impressions d'una breu estada* (10, 19, 22, 26 i 30-I-1924). Josep FONTBERNAT: *La Batalla de Prats de Molló*, Edicions Proa, Barcelona, 1930, p. 40. També Robert LAFONT: *Temps tres*, Editorial El Trabucaire, Perpinyà, 1991, p. 95. Hi destaca el Dr. Ismael Girard com a fundador i Rovira i Virgili hi figura com a "interventor principal", i centra la revista com a intent de catalanització de la causa occitana, però essent només una representació del catalanisme de Prat de la Riba "molt més que de Valentí Almirall".

ocupar-me activament. Després "Oc" reprengué la seva publicació sota el guiatge del meu excel·lent amic, el doctor Ismaël Girard. Aquesta segona sèrie, apareguda quan el Directori primoriverista, fou orientada únicament en vistes a les qüestions de cultura. Cada número fou un repetit encert: és de deplorar la desaparició d'aquesta publicació"[954].

Entre 1924 i 1930, sota la dictadura de Primo de Rivera, Rovira hi inserí articles sobre la realitat catalana i occitana. Cal destacar-ne els dos primers, coincidents amb la immediata fundació de la revista. Així, al primer número tractà el tema *Le Mouvement Catalaniste*[955], un estat de la qüestió de la realitat de la política catalana amb l'objectiu de mostrar la dualitat d'estratègies de la política sobiranista. D'un costat, la constatació de la construcció nacional catalana, que va evolucionar dels nuclis estrictament culturals cap a diversos sectors socials: *"La Catalogne, vieil et glorieux pays, à travers les étapes nécessaires et si diverses des renaissences nationales a recouvré la pleine conscience de sa personalité. Dans ces dernières annés le Catalanisme a fait des progrès considérables. Le nóyau primitif des poètes, d'historiens, d'artistes a insufflé son idéal a la masse. Voilà ce qui explique la phase politique et populaire dans laquelle est entré aujord'hui ce mouvement, et c'est ce qui lui donne un exceptionnel intérêt".*

De l'altre costat, l'altra estratègia vol reflectir les diverses vies polítiques sobiranistes, partint del principi bàsic rovirià de la "voluntat política": *"Les Catalans veulent tout simplement leur liberté politique. Il ne s'agit donc pas d'un régionalisme pittoresque, folklorique. Il s'agit d'une idée nationale. C'est un mouvement du même genre que le mouvement tchèque, polonais, irlandais ou finlandais.Cette volonté catalane s'est exprimé de totes façons, par les resultats répétés des scrutins, par les referendums des Assemblées municipales, communes de Catalogne qui vot, il y a peu de temps, des déclarations formelles réclamant la liberté politique des Catalans*". Comptat i debatut aquest article evidencia que la "*totalité des anciens partis républicains ont evolué, en Catalogne, dans le sens du*

---

[954] *Un apòstol a Occitània del catalanisme. Interessants manifestacions de Camil Soula*, "La Nau", 26-VIII-1931. En realitat Soulà sempre s'està referint a la primera època de la revista, transcorreguda entre 1924 i 1930.

[955] "Oc", núm. 1, 27-I-1924. Per al context general al primer exili de Rovira i Virgili i la fundació d'"OC", Artur BLADÉ I DESUMVILA: *Antoni Rovira...*, pp. 211-212. Una referència a "Oc", amb al·lusió a Rovira i Virgili com a fundador de la revista en el marc de publicacions catalanes que cercaven internacionalitzar la denúncia contra la Dictadura de Primo, a Josep M. ROIG ROSICH: *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un Assaig de Repressió Cultural*, PAM, Barcelona, 1992, p. 474. També Joan CREXELL: *Premsa Catalana Clandestina i d'exili*, 1917-1938, El Llamp, Barcelona, 1987, pp. 176-178, tot i remarcar el context dels Jocs Florals celebrats a Tolosa el 1924 en el marc de les converses entre Estat Català i Acció Catalana per a la constitució d'un Front Únic Català contra la Dictadura de Primo de Rivera. Per a un buidatge sistemàtic de la revista, vegeu: Georges RICARD: *Tables analytiques et signalétiques de la revue "OC" (1924-1977)*, CIDOC, Béziers, 1985. Manuel ALQUÉZAR i MONTAÑÉS descriu la primera època de la revista on intervingué Rovira (tot destacant que a partir de 1927 "OC", per la tasca de Josep Carbonell conegué un nou impuls) a *La Correspondència entre Lois Alibert i Josep Carbonell Gener*, IEC, Barcelona, 1992, pp. 64-65.

nationalisme. Il va sans dire que le nationalisme dans toute cette question catalane n'a rien de commun avec l'imperialisme et le chauvinisme. Les catalans sont nationalistes en tant qu'ils revendiquent la liberté collective de la nation catalane".

El segon lliurament ressenyarà el procés fundacional i la repressió posterior contra la Mancomunitat de Catalunya, sota la Dictadura de Primo, subratllant que les competències de la institució eren molt limitades; però que a causa de la idealitat nacional irradià una estructura de poder. També posa en relleu que la Dictadura trobà ressò entre la Federació Monàrquica Autonomista i la Lliga Regionalista. L'article *Le Coup contre la Mancommunauté*[956] remarcà la funció del partit alfonsí espanyol *Unión Monárquica Nacional*, posterior al pronunciament del general Primo de Rivera:

"*Les attributions du nouvel organisme étaient très restreintes, ne dépassant pas le cadre provincial. Pour ce qui est des délégations d'État, tous les ministères espagnols sont fait la sourde oureille [...]. La Mancommunauté qui n'aurait rien value appliquée dans un territoire de l'État autre que la Catalogne, en dehors des provinces basques, fut tout dé suite de suite mise en valeur par l'esprit national des catalans. Que s'était-il passé? C'était comme un miracle. Dans le frêle vase vide entrée une âme: celle de la Catalogne, la Mancommunauté put réaliser, en dépit des entraves continuelles des gouvernements de Madrid et des autorités espagnoles, en Catalogne, une oeuvre féconde qui n'avait rien de spécifiquement catalaniste, mais tout simplement catalane*" [...].

"*La presque totalité des nouveaux députés provinciaux de Catalogne, dont l'ensemble forme l'Assemblée de la Mancommunauté catalane appartiennent au groupement de l'Union monarchique nationale, c'est-à-dire des Catalans espagnolistes et des immigrés qui travaillent contre l'idée nationale. On applique à ces Messieurs, en Catalogne, l'epithète de police indigene, par analogie a ces marocains qui sous la même désignation luttent aux côtés des Espagnols a Mélilla et Ceuta. Ils ne sont qu'une poignée de militaires vaniteux, la plupart desquels ne ressentent pas même d'amour pour l'Espagne, mais simplement de la rancune contre des compatriotes qui n'apprécient pas suffisamment leurs mérites*".

Posteriorment, "Oc" reprodueix a "La Publicitat" (8-I-1927) un article de Rovira rememoratiu de l'exili tolosenc de 1924: *Els amics de Tolosa*[957]. En el vessant historiogràfic -i en una nova etapa de renovació de la revista[958]- Rovira, a *Estudis Històrics: Occitania &*

---

[956] "Oc", núm. 2, 3-II-1924.

[957] Els amics de Tolosa, "Oc", 15-I-1927, precedit d'una nota de J[ean]-P[aul] R[égis]: Los amics de Barcelona, donant compte de l'estatda de Rovira i Leandre Cervera a Tolosa l'hivern (gener de 1924), rememorant un poema d'agermanament occitanocatalà: " 'O terra catalana! O sól lengadocian!/ An bel vos compartir las serras pirinencas:/ Brembaments del pasat, espèras avenencas/ Vos afrairan auèi tot com al temps ancian'. Un jorn, ó Rovira, nos tornarem agrumelar à Toloza [...]". "Oc", d'altra banda donava notícies o reproduïa articles de Rovira publicats a "La Nau". Al número 102 (1928), s'hi resumia un article de Rovira sobre Ignasi Iglésias. I a "Oc" (1-I-1930), núm. 125 es reprodueixen sengles editorials de Rovira a "La Nau" dels dies 12 i 13 de desembre de 1929 sobre la filiació filològica del català: Una discussió científica i Català i Provençal, i que Rovira situava per sobre de les tesis gal·lo romanes i ibero-romanes, amb un toc 'atenció d"OC" apostant per la praxi social i històrica: "Les unes écrivent l'histoire, les autres la font, la poursuivent, la prolongent. Nous aspirons, sans rougir, à cette seconde catégorie et ne désespérons pas de servir d'exemple à quelque historien de par delà les XXIIè siècle, de maintenant, pourra écrire, peut-être, qu'une volonté de redressement qui se manifesta au début du XXè siècle, à la suite de la renaissance particulière de Catalogne et de l'oeuvre de Mistral en Provence, marqua le début d'une unité relative...".

[958] Josep Carbonell escrivia una nota informativa per a cercar l'adhesió de Ramon d'Abadal assabentant de la nova època d'OC, que comptà amb el patronatge de Francesc Cambó: [...] Dos mots sobre el que cal que sigui la gaseta OC i ço que necessitem per a iniciar-se la publicació. Es tracta d'un periòdic setmanal de 16 a 20 pàgines, format del "Manchester Guardian", editat a Tolosa i de presentació tan pulcra com el que més ho sigui, on, al costat de la més completa producció cultural catalana i de valuoses col·laboracions franceses, prendrà estat formal la fins ara inconexa producció de la cultura occitana. No vaga d'exposar-vos, altrament ja les sabeu, les

Catalunya, es declara partidari de no vincular políticament Catalunya i Occitània (com va palesar Rovira mateix d'acord amb el manifest *Desviacions en el conceptes de llengua i pàtria* [1934]) partint de les conseqüencies de la Batalla de Muret de 1213, en el marc de la construcció del país d'Oil. Aquesta declaració sorgeix en esmentar els estudis dels historiadors Calmette i Vidal a *Histoire du Roussillon* i a desgrat de mostrar la rellevància del fet lingüisticocultural:

"Nosaltres opinem, com l'erudit tolosà J.Anglada, que encara que no s'hagués lliurat la batalla de Muret, o encara que Pere el Catòlic l'hagués guanyada, el Migdia hauria caigut sota el poder dels reis de França. Amb la croada contra els Albigesos [...] l'església obrí el camí que havien de fer poc temps després els reis de França. El Migdia, de cultura opulenta, no tenia prou força política i militar, i el Nord francès estava a l'aguait d'una ocasió propícia per a llançar-hi al damunt els seus ferris cavallers. [...] Per això ens sembla quimèric el pensament dels historiadors i els polítics que veuen en els fets històrics del segle XIIIè, i sobretot en la política de Pere el Catòlic i de Jaume el Conqueridor, el fracàs d'una pretesa unitat política catalano-occitana, que, segons ells diuen, s'hauria format, si no haguéssin vingut la batalla de Muret i el tractat de Corbeil.

Però és que fou verament rompuda una unitat nacional en formació quan Catalunya perdé el senyoriu o la influència damunt les terres de llengua d'Oc? Es just de dir que Jaume I consumà l'ensolcida de la "nacionalitat occitana", la qual, segons es pretén, havia anat formant-se a l'una i a l'altra banda dels Pirineus?.

Per nosaltres no és gens segur que les terres d'Oc estessin destinades a entrar dins la unitat política i nacional catalana. Si el Migdia de la Gàl·lia hagués pogut evitar l'absorció per part França, hauria format probablement, no una part integrant de Catalunya, sinó una nova i distinta unitat nacional, que ja es dibuixava, i que hauria estat, en certs moments i en certs aspectes, rival de Catalunya, com ho indica la persistent enemistat que hi hagué entre els comtes de Tolosa i els comtes de Barcelona en els segles Xiè i XIIè. Molts dels motius històrics i territorials de la rivalitat franco-catalana, haurien estat, si l'Occitània s'hagués constituït políticament, motius de la rivalitat occitano-catalana [...].

Davant aquest complex de fets, la nostra conclusió és clara: del segle VIIIè al segle XIIIè va estar en formació, a la Gàl·lia meridional -paral·lelament a la nacionalitat catalana -una nacionalitat occitana, que aleshores no arribà a madurar, i que es diferenciava ensems de França i de Catalunya.

D'aquella nacionalitat naufragada, resta avui, encara, amb vitalitat, la llengua, la clara llengua del poble, refugiada a la pagesia pairal. Resta la tradició d'una rica cultura. Resta la sang de les generacions. Resta el profund esperit. En totes aquestes coses espirituals està basada la perdurable amistat dels catalans i els occitants"[959].

Aquest va ser el cicle de Rovira amb les vinculacions de nuclis intel·lectuals occitanistes, represes literàriament a l'exili en ocasió dels "Jocs Florals de de la Llengua

---

extremoses afinitats dels dialectes occitans (en camí d'unificació) i el català. Tampoc us passarà per alt l'interés que el nostre esperit col·lectiu pot trobar en activar la renaixença cultural germana, de cinc regions galo-meridionals tres vegades més grans que les nostres. Vet-ací perquè afegirem només, que, per al llençament d'OC ens cal trobar subvencions la suma de les quals pugi a 34.000,- ptes, amb les que pagarem totes les despeses de la col·laboració catalana, per tal que els editors tolosencs d'OC i iniciadors de la represa formal de la cultura veïna es beneficiin de tot el que les subscripcions i la publicitat d'ací reportin (Calculem uns 100.000,- frs el primer any). Aquesta subvenció la demanem, només, pel període de 1929 després del qual creuen els directors del setmanari que aquest podrà viure dels seus pròpis mitjans. Els primers inscrits per a la subvenció de què parlem han estat els senyors següents: Francesc Cambó: 10.000 ptes, Rafael Patxot: 1.000"", Josep Rovira: 1.000"", Josep Puig i Cadafalch: 500"", Manuel Folguera i Duran: 500"", Josep Bertran i Musitu: 500"", Rafael Morató: 500", Guillem Brugaroles: 500"", Ramon Senesteva: 500"", Dr. J[osep] Solé i Pla: 500"", als noms dels quals ens plaurà molt d'afegir el vostre i la participació amb què vulgueu cooperar [...]" [Lletra de Josep Carbonell, Barcelona, 15-I-1929. Arxiu Ramon d'Abadal].

[959] "Oc", 7-IV-1929, núm. 112. Aquest mateix article fou reproduït a "La Nau", 10-IV-1929, p. 1. Posteriorment "Oc" (gener de 1950, p.26) reprodueix una opinió semblant de Rovira i Virgili remarcant que les llengües catalana i occitana eren diferents, "bé que les més semblants entre les neo-llatines". I quant a les "considerancions oportunistes" que influiren en la publicació del manifest català del 1934 [Desviacions...], em referia a la conveniència de marcar la nostra posició davant les orientacions d'alguns catalans (Josep Carbonell, sobretot) que consideràvem exageradas i àdhuc massa arriscades...".

Catalana" celebrats a Montpeller el 1946[960]. Aquestes relacions, d'altra banda, comptaven al llarg de la dècada dels anys vint amb el suport de diversos medis culturals polítics vinculats a *òptiques ideològiques confederals en les quals s'inseria Rovira i Virgili. Era, doncs, una* empresa que concentrava sectors intel·lectuals -com Josep Carbonell i J.V. Foix[961]- amb l'objectiu d'estendre la divulgació nacional catalana en àrees de proximitat historicocultural[962].

Com a síntesi de l'etapa que he qualificat d'"Europa de les Nacionalitats" vull fer palès que la idealitat del federalisme nacionalitari provenia -com hem vist- de la seva adscripció a la Joventut Federal tarragonina. L'elaboració de la *Història dels Moviments Nacionalistes*, en el marc de la militància en la Unió Federal Nacionalista, amplifica el projecte federalista que s'havia de concretar entre nacions i no pas entre estats. L'experiència de la Primera Guerra Mundial serà definitòria per a evidenciar la dimensió nacional del conflicte, reforçada per l'altra constant del projecte rovirià: la síntesi entre socialisme reformista i nacionalisme. Aquest debat, que es concretava en sectors marxistes preterceristes europeus i espanyols, es polaritzava o bé amb el projecte de la relació entre llibertat dels pobles i de les persones (opció de Rovira i de la resta de republicans nacionalistes), o bé amb la concepció internacionalista, que es volia oposada a lluita de classes i alliberament nacional (debat que es personalitzava al si de la Federació Catalana del PSOE entre les postures contràries al

---

[960] "Discurs Presidencial del Senyor ANTONI ROVIRA I VIRGILI" a *Jocs Florals de la Llengua Catalana. Any LXXXVIII de la seva Restauració*, Montpeller 1946. pp. 9-16. Rovira contextualitzava el seu discurs -a més del vessant historicista- dins la política solidària -amb l'alliberament de París de les tropes alemanyes- del president de la Generalitat Josep Irla en el seu missatge "Terra Lliure de França", de 1944. Definí, doncs, Montpeller com "capital moral de la Catalunya exiliada, de la Diàspora, la festa dels Jocs Floral que no es pot celebrar a Catalunya" p. 15. Una ressenya de l'acte -destacant "l'unité de la race latine dans cette vieille Occitane qui rattache le Languedoc à la Catalogne"- fou recollida a "Midi Libre", 26-V-1946, on va ressaltar que Rovira "retraça avec l'esprit de l'historien, l'évolution idéologique et linguistique de l'Occitanie". Mentre que el diari expressava que "tandis que les catalans supportent, nous l'esperons, une dernière année, ils ont tenu à souligner l'unité de la race latine".

[961] Vegeu, per exemple, el monogràfic dedicat a Occitània a "L'amic de les Arts", 21, (31-XII-1927).

[962] Com a exemple, els dos balanços que coneixem de la tasca occitanista: *Per la nostra expansió cultural al Migdia gàl·lic. Desembre 1928*, J. Puig i Mestre impressor, Sitges, 1928 i *Expansió cultural al Migdia gàl·lic. Memòria. Desembre 1929*, J. Puig i Mestre impressor, Sitges, 1929. Aquest darrer informe era un balanç de l'activitat dels nuclis occitanistes per a impulsar la reforma editorial d'"OC", a fi de recaptar fons econòmics per a impulsar la continuïtat de la revista occitana i les relacions catalanooccitanes, mentre no hi hagués cap procés d'institucionalitat catalana, com s'esdevingué arran de la Dictadura de Primo de Rivera: "El dia que el sufragi lliure dels catalans torni a mans amigues la direcció de les institucions públiques de Catalunya, els demanarem la incorporació de l'obra d'expansió cultural al Migdia gàl·lic al rengle d'iniciatives de cultura i expansió que ja havien creat i que reprendran braó novella. Més: si la intervenció del catalanisme en el govern d'Espanya assolia un cert encarrilament de la política estatal en un sentit que se'n pot dir nacional-català, també esperançaríem d'ell una centralització de Barcelona, mitjançant una institució autònoma d'estudis i d'activisme meridionals, de l'obra occitana [...]. La política peninsular i aquesta expansió que propugnem no són incompatibles, sinó complementàries. Mentrestant, però, només ens podem refiar de la iniciativa i l'esforç particulars, de la generositat de tot aquells que, com vós [el receptor de la Memòria], amen de protegir, de mantenir i acréixer per Catalunya, totes aquelles orientacions i obres de caire nacional que a tot arreu els Estats solen tenir i empènyer". El pressupost previst per al suport a "Oc" de cara a 1930 era de 28.760 pta i 50. 000 ff "per a recursos de direcció occitana". La consulta d'aquests balanços, a l'Arxiu Puig i Cadafalch.

nacionalisme de Fabra Ribas i una posició més harmonitzadora de Josep Recasens)[963]. Rovira, doncs, se situaria més a prop de la tradició socialista no adscrita a la Tercera Internacional i nacionalista (com tracto de demostrar en la visió que té Rovira del trànsit de la revolució democràtica de març de 1917 a l'hegemonia bolxevic).

En el terreny intel·lectual, Rovira i Virgili aposta per una actitud d'intervenció al costat dels països aliats, i critica el posicionament de Romain Rolland en declarar-se per sobre del conflicte europeu. Serà aquesta via intervencionista la que provocarà que Rovira contraposi el model de federalisme germànic (que entén com a federador de regions, no de nacions) a aquell federalisme que en els anys vint ja definirà clarament com a 'federalisme nacional'. Aquesta antinòmia fou una aportació de Rovira en clarificar les vies per les quals havia d'optar el projecte nacional català. Un projecte -tot just en el marc de la immediata postguerra- que havia de mantenir uns canals d'internacionalització i de relació amb d'altres països.

Els dos àmbits de difusió més destacats que he trobat (al marge de conferències o articles periodístics) en aquest projecte internacionalitzador han estat "La Nova Catalunya" i "Oc". Tot amb tot, cal veure com s'articulen aquests primers elements en un codi ideològic rovirià -la ideologia nacional- de més abast (com és l'autodeterminisme confederador) per a concretar i desenvolupar la concepció de federalisme nacionalitari.

---

[963] Fabra Ribas destacava en el context de publicació de la *Història...* de Rovira que "*El culto escritor nacionalista solo ha estudiado las teorías de Marx y la organización política y sindical de la clase trabajadora en las columnas de los periódicos burgueses* [...]. *Una cosa es el sentimiento patrio y otro muy distinto la acción, bajo una bandera nacionalista y "patriótica", de un partido político esencialmente opuesto, como burgués, al partido obrero, al partido de clase en que necesariamente ha de militar el proletariado universal. Conste pues que "políticamente" nacionalismo y socialismo son incompatibles*" ["Justicia Social", Reus, 3-I-1914].

2.1.4. "El Sol" (1a etapa: 1930-1931)[964]

La tasca de col·laboració periodística de Rovira s'estengué a Espanya al si del diari liberal i republicà de Madrid, *El Sol*[965], on assabentava els lectors -com a exercici de pedagogia política- de l'actualitat política catalana. Aquesta col·laboració es contextualitzava en la línia del periòdic, renovadora de la vida política espanyola, i en el marc de la crisi política de 1917, acceptant el 'regionalisme' per la seva capacitat de 'descentralizatció' i el 'socialisme' pel fet de ser 'antiburgès'[966]. La primera etapa de col·laboració s'estengué entre gener de 1930 i març de 1931. És a dir, quan Rovira acabava d'organitzar Acció Republicana fins la constitució del Partit Catalanista Republicà. Però el que cal ressaltar també és el pes específic dels articles rovirians. Així, la publicació republicana definia Rovira amb aquestes paraules: "[...] *ha dedicado su vida al periodismo, a la historia y a la política, en los cuales su profunda visión del mundo vence a la acción inmediata, a pesar de ser ésta muy extensa y*

---

[964] La concepció d'"El Sol" com a projecte reformador de l'estat a Mercedes CABRERA: *La industria, la prensa y la política. Nicolás Mª de Urgoiti (1869-1951)*, Alianza Editorial. Madrid, 1994, p.232. El sentit liberal i parlamentari del diari d'Urgoiti a: Eloy FERNÁNDEZ CLEMENTE: "La Dictadura de Primo de Rivera y la prensa" in *Metodología de la historia de la prensa española*, S.XXI ed., Madrid, 1982, p. 208. També J.M. DESVOIS: *La prensa en España (1900-1931)*, S.XXI, Madrid, 1977, pp. 87-96. Una visió general de l'evolució del diari a P. AUBERT/ J.M. DESVOIS: "El Sol, un grand quotidien atypique (1917-1939) a *Typologie de la presse hispanique. Actes du colloque de Rennes*, 1984. La vinculació de creació de nova premsa com "El Sol" a la irrupció de la Gran Guerra i, doncs, als corrents d'opinió europeus: Enric MARIN I OTTO: "Estabilización y novedades en la prensa diaria" a Jesús TIMOTEO ÁLVAREZ: *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Ed. Ariel, Barcelona, 1989, pp. 108-109. La definició d'"El Sol" com a "*órgano y tribuna de una política nacional de signo moderno*" a Antonio ESPINA: *El cuarto poder*, Ediciones Libertarias, Madrid, 1993, p. 251. Per a la fundació d'"El Sol" i el gir monàrquic, a partir de març de 1931, que ocasionaria la fundació de "Crisol": Maria CRUZ SEOANE/ María DOLORES SÁIZ: *Historia del periodismo en España. 3. El siglo XX: 1898-1936*, AU, Madrid, 1996, pp.335-338. En el mateix sentit: Antonio CHECA GODOY: *Prensa y partidos políticos durante la II República*, Universidad de Salamanca, 1989, p. 105.

[965] A partir de la lletra que li adreçà el director Félix Lorenzo (Madrid, 31-XII-1929): "*Se por nuestro amigo [Marià] Manent la favorable disposición de usted para colaborar en nuestro diario y con ello hemos recibido todos en esta casa una sincera alegria. Le ruego, pues, que acepte la colaboración que les ofrecemos, que de momento sería de dos artículos mensuales al precio de setenta y cinco pesetas cada uno. Nada tengo que decirle, puesto que conoce usted la ideología de nuestro diario, sobre orientación de sus trabajos. Usted escribirá libremente sobre los temas que quiera, aunque nos gustaría que generalmente fuese sobre temas de carácter universal* [...]". La sèrie d'articles de Rovira al diari va ser: *La Eva norteamericana* (19-I-1930); *La democracia moderna. Política y aritmética* (25-I-1930); *Problemas políticos. El porvenir del federalismo* (5-III-1930); *Una hora histórica. El federalismo interior* (2-V-1930); *Pueblos y reyes. La lengua Popular y la lengua real* (7-V-1930); *La resurrecion del "Affaire"* (19-V-1930); *El proceso Dreyfus. Scwarzkoppen, testigo* (21-VI-1930); *Europa 1930. La creciente inquietud* (2-VIII-1930); *Política catalana. Los republicanos de Cataluña* (6-VIII-1930); *Europa 1930. La ofensiva de los instintos* (28-X-1930); *La juventud de Pi y Margall; Pi y Margall y Leonor Oñós* (13-XII-1930) [*]; *Pi y Margall joven. Los orígenes de su heterodoxia* (19-XII-1930) [*]; *La juventud de Pi i Margall* (30-XII-1930) [*]; *Pi y Margall Escritor. El estilo literario de Pi y Margall* (2-I-1931) [*]; *La Europa de hoy. Explicación de nuestro tiempo* (3-III-1931); *Las elecciones catalanas.* Els articles marcats amb asterisc han estat reproduïts per Leandre COLOMER: *Lectura de Pi i Margall*...pp.: 19-21; 99-103; 103-106.

[966] Amb aquests qualificatius expressa Gonzalo REDONDO els orígens ideològics d'aquest diari fundat el desembre de 1917. Cf.: *Las empresas políticas de José Ortega y Gasset. "El Sol", "Crisol", "Luz" (1917-1934)*, Vol.I, Ed. Rialp, Madrid, 1970, pp. 66 i 228.

muy activa. En sus principales libros y en sus articulos brota siempre, a pesar de la limitación de los temas, una fuerza universalizadora, que le ha puesto en la primera fila de los escritores liberales de toda España"[967].

A més d'assabentar sobre l'antinòmia feixisme/ liberalisme i sobre la necessària clarificació/ afirmació ideològica del liberalisme polític d'esquerres de caire crocià[968], les intervencions de Rovira tenien un objectiu determinant: mostrar les limitacions del pacte federal si aquest era aplicat indistintament a regions o nacions. És a dir, per Rovira el federalisme era purament "transaccional" per a fixar definitivament una vinculació entre regió-Estat nacional i, ben distintament, l'organització política de les nacions polítiques. Per aquesta raó emfasitzava que els estats federals alemany, austro-hongarès o els Estats Units no fossin aplicables al fet nacional ben definit. I d'aquí que Rovira valorés la primera definició nacional de Prat de la Riba en dotar d'unitat interna una nació. Per tant, la seva opinió incidia en el fet que el concepte d'unitat era aplicable a regions que es dotaven d'ens autònoms; però que en cap cas no eren nacions. I aquesta manca de concepte analític (regió/nació) era la gran limitació dels "unitaristes, que "*consiste en no distinguir entre regiones i naciones*". En aquest sentit, Rovira, tenint present el canvi polític europeu arran de la Primera Guerra Mundial pel que feia a l'emergència de noves nacions, deduïa que "*si en el caso de las regiones históricas o geográficas las facultades que les otorga el federalismo tienden a disminuir, en el caso de las naciones estas facultades son más bien insuficientes*".

Quina era la valoració federalista, "en abstracte", que feia Rovira d'aquesta situació? Era bàsicament crítica i discriminatòria: calia pensar la seva aplicabilitat en cada context polític i centralitzant el subjecte d'imputació política (regional o nacional). Amb tot aquesta doctrina, perfectament delimitada a partir de 1917 amb *Nacionalisme i Federalisme* i

---

[967] *La Eva norteamericana*,"El Sol", 19-I-1930, p. 1

[968] Malgrat ser en proporció minoritària respecte a la seva producció, els dos articles que Rovira dedica als processos d'emergència de règims feixistes europeus i la possibilitat d'una nova guerra són significatius quant a indicar les limitacions de la política dels països vencedors de la primera postguerra: *Europa 1930. La creciente inquietud* i _____: *La ofensiva de los instintos* ("El Sol", 2-VIII-1930 i 28-X-1930). I per a qüestionar la representativitat de noves polítiques dictatorials -inclòs el procés de transició postdictatorial espanyol-, Rovira reivindica de nou (arran del debat al si de la UFNR del sufragi proporcional) la democràcia representativa, Cf: *La democracia moderna. Política y Aritmética* ("El Sol", 25-I-1930): "*No es de extrañar que para ciertos teorizantes de los conceptos de aristocracia y selección la democracia y el sufragio universal resulten cosas plebeyas y desagradables* [...]. *Entre los hombres de oficio espiritual el esnobismo ejerce preferentemente una influencia antinumérica, antidemocrática. La aritmética les parece una tiranía ciega, materialista y de baja estofa*". Pel que fa a l'afirmació de l'esperit liberal -recuperant la síntesi feta per Benedetto Croce dels principis de la Revolució francesa i de la filosofia idealista - Rovira remracava que "*ser liberal, al contrario, exige un esfuerzo, representa una victoria del hombre sobre si mismo, constituye una elevación* [...]. *Por esto el liberalismo, más que una doctrina, es un estado de espiritu: el estado de espiritu del hombre iluminado por la inteligencia y dirigido por el sentido moral*". Cf.: *La Europa de hoy. Explicación de nuestro tiempo*, "El Sol", 3-III-1931.

socialitzada en el si d'Acció Catalana, tenia un interès en el debat polític espanyol si hom té en compte el període de transició cap a un règim republicà, pocs mesos abans del Pacte de Sant Sebastià i amb una política pedagògica respecte de les vigents noves polítiques republicanes al Principat. Per aquesta raó, "El Sol" ja pressuposava una organització política territorial clàssica en que l'aplicació federal no distingís entre fet nacional i fet regional i, per tant, entengués l'atorgament de règims autonòmics que vertebressin una unitat política/nacional superior. En aquest sentit, la ideologia nacional roviriana contrastava significativament amb la política republicana partidària del federalisme clàssic/ regional vuitcentista[969]. En una segona part, més concreta al règim federal estatal i català, Rovira explicitava no tan sols el concepte de federació nacional i regional, aquesta aplicable en casos de plurinacionalitat d'una mateixa àrea nacional: "*Hay un federalismo que sirve para unir naciones. Hay otro federalismo que sirve para para organizar interiormente una nación. Al primero corresponden las amplias formas confederativas. Al segundo corresponden las formas más estrechas de la autonomía o la descentralización política. Para mejor entendernos, podríamos denominar federalismo exterior al que enlaza por fuera las naciones y federalismo interior al que organiza una nación por dentro. El primero es un federalismo nacional; el segundo es un federalismo regional*".

El cas de la federació entre Catalunya-València-Balears servia de concreció de poder polític autònom a cada regió històrica: era el federalisme regional. En canvi l'aliança entre nacions (a nivell exterior/ peninsular) no tenia altra aplicació que la federació nacional[970]. Era, de nou, distingir la doctrina de Pi i Margall, del dret polític de les nacions, ja que "*no distinguía con suficiente claridad los conceptos de Estado, nación y región* [...]. *Partia de un criterio regionalista. Prescindiendo de la unidad superior por el conjunto de las regiones de lengua catalana, colocaba separadamente Valencia, Baleares y Cataluña estricta o*

---

[969] A. ROVIRA Y VIRGILI: *Problemas políticos. El porvenir del federalismo*, "El Sol", 5-III-1930. La nota introductòria del diari era ben significativa pel que fa a la concepció federal centralitzada: "*Nuestros lectores habituales saben cuán sinceramente defiende EL SOL el resurgir de las grandes regiones históricas del país, como una realidad viva cuyo desarrollo conviene favorecer con las más amplias concesiones autonómicas, sin mengua -antes bien todo lo contrario- de la unidad nacional española. No és éste el punto de vista del Sr. Rovira y Virgili, cuyo criterio -ocioso era decirlo- no compartimos. Sin embargo, respectuosos siempre con el modo de pensar de nuestros colaboradores, a fuer de liberales, no vacilamos en acoger este trabajo del gran periodista y político catalán*".

[970] El contingut nacional-cultural de les nacions era condicionat pel recobrament de la normalitat lingüística que Rovira identificava amb la república, mentre que la substitució de llengües minoritzades era obra de la monarquia. Era un símbol que identificava la idealitat republicana amb el ressorgiment de cultures oprimides davant la fallida de la monarquia: "*Pero los nuevos tiempos han llevado, en general, a un renacimiento de las lenguas populares. El sentimiento democrático y las tendencias autonomistas y nacionalistas contrarrestan la influencia de la lengua real o estatal. El supremo timbre de nobleza de una lengua no es ya el ser hablado por un monarca, sino el ser un instrumento de cultura. Una lengua popular, al tener una cultura propia, deja de ser una lengua plebeya, inferior. Y al lograr por la cultura el mismo nivel de la lengua real, aspira a tener también las mismas prerrogativas oficiales*". Cf.: *Pueblos y Reyes. La Lengua Popular y la Lengua Real*, "El Sol", 7-VI-1930.

principado entre las demás regiones, asimismo separadas sin consideración a la superior unidad de las tierras castellanas y vascas". El pas de la regió a la nació era clar: "*Este federalismo, a mi entender, ha de ser substituído por un federalismo nacional que se encamine hacia una holgada forma confederativa*". Amb tot, la trajectòria de Pi era representativa, en el context de la transició republicana, de la ideologia d'esquerra republicana. Per aquesta raó, Rovira hi incidia en l'aportació racionalista, il·lustrada i en la tradició revolucionària heretada de l'hegelianisme d'esquerra, destacant però, que aquesta trajectòria era hereva de d'un "individualisme racionalista" català (Ramon Llull i Arnau de Vilanova)[971].

Allò que aporta Rovira en aquesta clarificació conceptual és una gradació d'institucionalització de l'Estat confederal o "confederació hispànica d'Estats federals": "*La facultad, por parte de todas las regiones (catalanas, castellanas, etc.), para constituirse en Estados autónomos sin tener que esperar la federalización total, representaría una fórmula práctica muy semejante a la de las Mancomunidades provinciales*"[972]. Aquesta proposta d'un nou federalisme adscrit a nacions era l'aportació roviriana a "El Sol"; però, a la base també calia establir quines formacions orgàniques possibilitaven aquest estat d'opinió. Hem esmentat adés el clima d'un nou sistema de partits republicans. I aquest era el factor polític de la proposta estratègica de Rovira referida a Acció Republicana i Acció Catalana: "*En estos partidos, el catalanismo no es un simple matiz. Decirse catalanista no significa para ellos una adjetivación de su republicanismo. La catalanidad es, en su ideario, una idea sustancial. Su fórmula política de enlace peninsular consiste en un federalismo muy amplio, que, con relación al clásico sistema pimargalliano, podemos denominar ultrafederalismo*". Es tractava d'una resposta a l'aliança republicana espanyola que considerava adjectiu el fet federal. Rovira, en canvi, exposava que l'únic republicanisme de futur era el que s'inscrivia dins l'assumpció política del fet nacional català. I aquest fet, sota la militància a Acció Republicana, el diferenciava notablement de Macià, que "*cuenta con una simpatía difusa*" i, sobretot, de la Lliga Regionalista, que "*es herida gravement en sus partes más vivas por los republicanos catalanistas*", sobre els quals opinava premonitòriament que "les *correspondrá el predminio democrático en el nuevo periodo político de Cataluña*"[973].

---

[971] *Pi y Margall. Los orígenes de su heterodoxia*, "El Sol", 19-XII-1930 [article reproduït a *Lectura de Pi...*, pp., 103-106.

[972] A. ROVIRA Y VIRGILI: *Una hora histórica. El federalismo interior*, "El Sol", 2-V-1930.

[973] *Política Catalana. Los Republicanos de Cataluña*, "El Sol", 6-VIII-1930. L'opinió de Rovira en aquest context d'emergència del republicanisme catalanista és exemplificat per un editorial de "El Sol", 18-VIII-1931 (*Al margen de los estatutos. La Dolorosa Realidad de Cataluña*), que obeeix al debat constitucional i que comenta unes afirmacions de Rovira davant el fet regional i nacional i davant la redacció constituent. L'opinió del diari especifica dos aspectes. Davant la implícita política ambivalent de la Lliga, "*De cuantos orientan el*

2.1.5. "Crisol" (1931)

La continuïtat ideològica pel que feia a la pedagogia republicana i liberal explicitada a "El Sol", Rovira la va continuar a "Crisol". Així, la pedagogia informativa cara a Espanya té un segona fita en el període transcorregut durant la participació de Rovira al si del Partit Catalanista Republicà en polèmica, per exemple, amb intel·lectuals espanyols com Ramon Menéndez Pidal al voltant de l'estructura històrica peninsular[974]. Es tracta de la col·laboració a "Crisol" -dirigit per l'exdirector d'"El Sol", Felix Lorenzo- òrgan republicà, sorgit com a tribuna republicana continuadora de la concepció liberal-republicana d'"El Sol", però amb una línia més definida quant a la transformació de l'estat. Aquesta situació s'esdevingué quan "El Sol" va passar a una majoria d'accionistes d'orientació monàrquica a finals de març de 1931, quan el diari publicà un llistat de col·laboradors que deixaven el rotatiu. Rovira no hi consta, però la incorporació a "Crisol" va ser automàtica[975]. La participació en aquesta publicació[976]

---

pensamiento catalán, de cuántos lo acaudillan, por no decir lo conforman, el director de "La Nau", Rovira y Virgili, es el más imperioso. El ilustre publicista puede engañarse al adoctrinar a los suyos, per detesta el engaño. No usa el Sr. Rovira y Virgili dos clases de alegaciones, una para Madrid y otra para Barcelona". D'altra banda aparegué la preocupació del rotatiu per unes possibles "reivindicacions independentistes" davant la incomprensió política espanyola davant el fet nacional català.

[974] Es tracta del debat entre Menéndez Pidal i Rovira i Virgili sobre la base nacional espanyola que ambdós intel·lectuals van mantenir respectivament des d'"El Sol" i "La Publicitat"/ "La Voz" entre l'agost i l'octubre de 1931. J[avier] T[usell]: *La cultura española y las autonomías*, "Cuenta y Razón", hivern del 1982, núm. 5, pp. 143-155. En especial vegeu la resposta de l'historiador espanyol: *Más sobre la nación española. Respuesta de don Ramón Menéndez Pidal al señor Rovira y Virgili*, "El Sol", 6-IX-1931. Davant la "*nueva estructura nacional*" que, segons Pidal, era qüestionada per Rovira i Virgili, l'historiador espanyol feia unes consideracions de les conseqüències polítiques de contemplar les aportacions catalanistes al debat constitucional republicà: "*Si esa psicología rencorosa fuese general, si el ensimismado exclusivismo del genial Prat de la Riba fuera a seguir de mucho tiempo, no habría sino inclinarse y decir tristemente adiós cuanto antes a esos hermanos que reniegan de la fraternidad. Pero todos tenemos experiencias en contra y podemos afirmar que esos sentimientos, aunque dominantes entre los luchadores del régimen antiguo* [Dictadura de Primo de Rivera], *no son generales, ni parecen ser los de las generaciones nuevas*". Però Pidal alertava que la transigència política davant les reivindicacions nacionals peninsulars podria comportar que "*la que siempre fue una nación, se convertiría en un simple Estado; compartimientos estancos, nacioncillas aisladas, cautivadoras del hecho diferencial, empeñadas en negar obcecadamente, como vemos, los lazos ideales, para quedarse sólo con los lazos materiales que convengan. Peor que un Imperio austrohungaro* [exemple que Rovira havia exposat com a no-model per a la federació entre nacions; per a sectors de la intel·lectualitat espanyola esdevenia un exemple de radicalitat!]. *No nos hagámos ilusiones. Si bajo esta psicología del resentimiento el Estado español no tiene respecto de la región una prensa de unión espiritual en la enseñanza, la generación del desamor acabará por raer, con pertinaz trabajo de zapa, todo sentimiento de unidad espiritual; la fuerza moral de la nación, la única fuerza de los pueblos, será arrancada, y la disgregación en el nuevo imperio austrohúngaro será rápida*".

[975] Maria CRUZ SEOANE/ Maria DOLORES SÁIZ: *Historia del periodismo...* pp., 413-414. Mercedes CABRERA: *op. Cit.*, p. 257, 265. El tiratge de "Crisol" oscil·lava al voltant de 80.000 exemplars, p. 264. La qüestió del domini d'"El Sol" en mans d'accionistes monàrquics, el llistat de col·laboradors que deixaven d'ésser-ho, els col·laboradors d'aquest diari i la vinculació a l'"Agrupación al Servicio de la República": Gonzalo REDONDO: *Op.* Vol.II, *cit.*: pp. 247-249 i 252-256.

[976] "Crisol. Periódico Trisemanal" va ser la tribuna on Rovira continuà divulgant el programa catalanista liberal i republicà, després d'haver escrit per a "El Sol". La sèrie d'articles va ser: *Cataluña y las constituyentes* (30-IV-1931); *Cataluña en España. Por la amplitud de la autonomía* (15-VII-1931); *Problemas constitucionales. El Presidente de la República* (28-VIII-1931); *El liberalismo radical* (3-IX-1931); *La Cuestión de Cataluña. Combate contra fantamas* (11-IX-1931); *La custión catalana. Cataluña no es bilingüe* (13-X-

continuarà amb l'objectiu iniciat a "El Sol" d'informar sobre la vida política catalana. Aquesta col·laboració, mantinguda entre l'abril i el desembre de 1931, s'emplaçava en el debat constituent espanyol, que havia de definir el marc d'organització territorial en relació a un model de federalisme nacional concretat. I per a Rovira també consistia a debatre el model polític federal estatal i el model de societat democraticorepublicà liberal. És clar que ambdues propostes eren característiques del Partit Catalanista Republicà i del portantveu "La Nau" i "La Publicitat"[977]. Per tant, les idees que Rovira aporta a "Crisol" són derivades de la mateixa evolució intel·lectual-política dels republicans catalanistes.

El principi general de què parteix la doctrina de Rovira és la concepció que denomina liberalisme radical i que exposa a "Crisol" sota el títol *El liberalismo radical.* Es tracta de palesar la diferenciació -en el marc d'enriquir també el debat polític amb idees i no amb tacticismes[978]- entre el liberalisme conservador i el liberalisme radical partidari de la 'revolució evolutiva', que suposaria una alternativa tant al feixisme (italià) com al sovietisme stalinià: "*Hay un liberalismo conservador, estático, escéptico contemplativo, que tiene, sin duda, sus virtudes en el orden individual, pero que es recusable en el orden social y político desde el momento que representa la inhibición y la neutralidad ante las grandes luchas que afectan a la multitud de los hombres. Hay otro liberalismo, el liberalismo radical, inspirado por un anhelo revolucionario, innovador y justiciero, que siente las pasiones humanas, a las cuales quiere encauzar por medio de la inteligencia. Así el liberalismo no es la barbarie destructora ni la negación de los altos valores del espíritu; es al contrario una prolongación del sentido liberal, una mayor humanización de este sentido*". Aquesta concepció política tenia aplicació en la política cultural: "*La revolución aplicada en el plano de la cultura, es decir, de la inteligencia y la educación individual y colectiva, tiende a evitar los movimientos bruscos y convulsivos de la revolución violenta, tan expuesta a hollar los derechos del hombre y los valores culturales*". Amb quin espai doncs, s'identificava aquesta radicalitat

---

1931); *La República española. Ni Federal ni federalizable* (19-X-1931); *Para alusiones. El porvenir de las lenguas* (12-XI-1931); *Doctrina y política* (30-XII-1931).

[977] Existeix un cert paral·lelisme entre els articles de "La Publicitat" i els temes tractats a "Crisol" sobre la concepció de l'organització politicoterritorial. En són mostra: *Textos constitucionals, Les constitucions federals, l'estatut d'autonomia, Catalunya autònoma, Catalunya i la Constitució espanyola, La Constitució d'Espanya i l'Estatut de Catalunya, La igualtat de les regions, El federalisme a Bèlgica* i *La Comunitat Britànica de Nacions* (1, 7, 23, 28-V, 4-VI, 3,12-VII, 18-IX, 27-XI i 10-XII-1931).

[978] Com va exposar Rovira, examinant el debat d'aprovació de la Constitució republicana, en l'article *Doctrina y política* (30-XII-1931): "*La democracia necesita una doctrina con mayor motivo que la dictadura; la República puede prescindir menos que la Monarquía de una infraestructura doctrinal. Si recapitulamos hoy los debates de las Cortes Constituyentes de la segunda República española, comprobaremos en seguida la poquísima densidad de doctrina en las diversas posiciones que se han exteriorizado* [...]. *La doctrina no es precisamente un haz de fórmulas solemnes y librescas, sino algo más profundo y más vivo: la explicaión mental de las cosas y de los hechos, la aplicación de la inteligencia culta a la vida del hombre y del mundo. Sin esta interpretación básica, el mundo y el hombre, la vida y la historia, no pasan de una serie de fenómenos aislados y sin sentido*".

liberal? Amb la "*izquierda política libre de jacobinismo*". Jacobinisme que Rovira troba tant en el feixisme com en el comunisme, ja que suposen un "*radicalismo*" que prescindeix "*del sistema liberal*". I aquest radicalisme és identificat amb una certa manca de racionalitat: "*el impulso sin contrapeso, la pasión que salta por encima de la inteligencia, la táctica convulsionaria en lugar de la verdadera táctica revolucionaria*". Què era, doncs, el liberalisme?: "*es la paz civil, el debate de las ideas, el diálogo ordenado de todas las voces. Y cuando del simple liberalismo se pasa al liberalismo radical, que es dinámico, que es acción y creación, las más amplias posibilidades aparecen realizables con los instrumentos de la ley y de la cultura. El más fatal error de las clases conservadoras y de los partidos de derecha es haber opuesto a la política radical una resistencia 'retardataria'*". El model liberal defensat per Rovira (i pel Partit Catalanista Republicà) era una opció que se situava entre "*el evidente fracaso de la reacción anidemocrática y de la revolución antiliberal*" i que obria camins "*de porvenir a la izquierda política, destinada por su liberalismo a asegurar el orden, y por su radicalismo, a transformar el régimen social*".

Sota aquest model ideològic social, les aportacions de Rovira a "Crisol" plantejaven l'estructura política de Catalunya en el marc sorgit del debat constitucional espanyol, immediatament instaurada la Generalitat republicana. La síntesi de la seva doctrina basada no en la federalització regional, sinó nacional i en la delimitació de les atribucions polítiques exclusives marcades per l'Estatut envers la Constitució republicana de 1931, queda establerta en el primer article, *Cataluña y las Constituyentes*[979]. Per a Rovira la Generalitat pactada el 17 d'abril de 1931 recuperava la tradició de la "*República Catalana*" de Macià del 14 d'abril, l'"*Estado Catalán*", ja que "*son expresiones verbalmente distintas de un anhelo único y unánime de todos los catalanes: la autonomía federativa*". Allò prioritari era, doncs, establir, envers els polítics espanyols, el procés mateix que seguiria la Generalitat, en un context de transició preestatutari: "[...] *a la Generalidad corresponden las facultades de las Diputaciones provinciales, las de la disuelta Mancomunidad y las que le delegue el Gobierno Central. Este régimen transitorio cesará al establecer la nueva estructura del Estado español, según las leyes fundamentales que elaboran las Constituyentes*". I quin model d'organització política s'havia d'establir, per a concretar la "*fraternidad hispánica*", que, segons Rovira, ha aportat l'"*impetu avasallador del ideal republicano*"? Era un model republicà que "*separándose de la política unitaria y asimilista de la monarquía, reconocerá la autonomía integral de Cataluña -administrativa, económica, jurídica, política, cultural y lingüística- por medio de un engranaje federativo. Cualquiera decepción en este punto produciría en el pueblo catalán*

[979] Per a la datació de tots els articles citats remeto a la nota número 976

una dolorosa reacción sentimental de gravísimas consecuencias". Però el model de Rovira era el sorgit de la voluntat plebiscitària de la societat catalana que s'atorgaria un Estatut que legitimaria la condició nacional del país. Per tant, Rovira era contrari a una federació territorial organitzada des de l'Estat espanyol, i en canvi apostava per una delegació voluntària de poders cap a l'estat, no pas a l'inrevés. En efecte, en aquestes col·laboracions defensava el federalisme nacional, no pas el regional: "*De dos modos puede legarse a la implantación de la autonomía catalana: por el establecimiento de una Constitución federal española, y por un Estatuto particular de Cataluña*". Rovira aposta per la segona via, tot aclarint que "*La Federalización total, inmediata, simultánea y uniforme de España ofrece a mi entender, una serie de inconvenientes y peligros, sobre todo en los comienzos del nuevo régimen.* [I que] *El Estatuto que Cataluña debe presentar a la deliberación de las Cortes Constituyentes es el Estatuto que delimite las funciones del poder central y las del poder autónomo y organice la convivencia y las relaciones de estos poderes. No se debe someter a las Cortes españolas el Estatuto interior de Cataluña, o sea la Constitución catalana. Esta debe ser libremente establecida por los catalanes, dentro de la esfera de las atribuciones del poder catalán, el cual tendría los limites que señalase explícitamente el Estatuto aprobado por las Cortes o en su caso la Constitución federal, si federal fuese la organización del conjunto del Estado español*". Prèviament, tanmateix, cal considerar els mecanismes polítics no pas de manera uniforme sinó en funció de la voluntat de determinació de cada territori: "*Cataluña, al reivindicar su autonomía, no ha de pedir el establecimiento de una República federal con múltiples Estados particulares previamente creados. Reivindica para sí las facultades inherentes a la autonomía federal, y considera que la determinación del régimen de los demás pueblos hispánicos corresponde a cada uno de éstos, según sus anhelos y sus necesidades*".

Aquest seria el model neofederal que estructuraria la plenitud de competències de Catalunya i que reforçaria la relació entre nacions i territoris peninsulars. Amb tot, aquest aspecte adquiriria una perspectiva contrària si la Constitució i el debat sobre l'Estatut a les Corts constituents convertissin l'autonomia federativa en simple descentralització, en prospectiva del debat estatutari, allò que hom ha definit com a "*demonización de Cataluña*" ("*Por la Amplitud de la Autonomia*")[980]. De fet, Rovira aposta pel neofederalisme o federalisme nacional, tenint en compte les converses prèvies que Acció Republicana i Acció

[980] Aquestes reflexions de Rovira tingueren lloc quan la premsa espanyola es començà a ocupar de debatre l'avantprojecte d'Estatut d'Autonomia a partir del 2 de juliol de 1931. Sobre la demonització catalana en el posterior debat estatutari: Pere ANGUERA: "La cuestión catalana en la Segunda República" a *Terceras Jornadas Niceto Alcalá-Zamora y su época*, Diputación de Córdoba, 1998 (esp. pp. 71-77). Sobre la concepció de l'Estat espanyol republicà: Manuel GERPE LANDÍN: *L'Estatut d'Autonomia de Catalunya i L'Estat integral*, Ed. 62, Barcelona, 1977, p. 133.

Catalana havien mantingut a Madrid el febrer de 1931 amb integrants d'*Acción Republicana*, amb Marcel·lí Domingo i amb Niceto Alcalá Zamora[981]. En l'article *Ni federal ni federalizable* va exposar el projecte republicà catalanista i el projecte constitucional espanyol[982]. Es tracta d'un recorregut per l'aplicació del model confederal rovirià. La República tindria un caràcter federal partint de les dinàmiques nacionals i d'altres territoris. Rovira, per tant, a la pràctica, volia cercar una línia que contemplés drets polítics nacionals i drets polítics regionals però establerta processualment, no pas des de la pròpia llei: "*los diferentes pueblos vivos del Estado español*" podien obtenir "*constitucionalmente su autonomía, una verdadera autonomía equivalente a la que tienen los Estados particulares o Estados miembros de una Federación. Este procedimiento análogo al adoptado años atrás por las Mancomunidades provinciales, hacía posible constituir por etapas sucesivas una Federación peninsular formada por tantos Estados autónomos como pueblos con voluntad propia y conciencia despierta hay en la Península*".

Aquest model territorial-en-construcció, per tant potencial, és el que Rovira havia establert en aquestes converses amb polítics republicans espanyols i que va definir com a República federalitzable, model, doncs, alternatiu al model clàssic de federació regional establert per Pi i Margall: "*En cambio aparecía más abierto el camino de la República federalizable, uno de cuyos primeros Estados autónomos sería Cataluña. El neofederalismo, como podríamos llamarle, ganó rápidamente terreno en Cataluña, y a esta especial concepción responden el plan y el mecanismo del Estatuto elaborado por la Generalidad*". Es tractava de legitimar un estatut nacional d'autonomia i no regional[983]. L'aportació de Rovira, però, era constatar a la base una diversitat de criteris per a allò que els republicans espanyols i els catalans entenien per procés de federalització: "*Nosotros* [Rovira, Macià Mallol, Josep Barbey i Bofill i Mates que anaren a Madrid en representació d'AR i d' AC per a establir uns críteris d'acord envers una "nova estructura [real]" política que contemplés el principi de la "humana llibertat" de decisió, en l'òrbita d'una comunitat ideològica espiritual republicana][984]

---

[981] Alcalá Zamora es refereix en aquesta entrevista al principi d'acord sobre el model autonòmic a desenvolupar entre ambdues parts tenint en compte el model polític i de solidaritat "*efusiva y esperanzada*": Niceto ALCALÁ-ZAMORA: *Memorias*, Ed. Planeta, Barcelona, [1977(1998)], p. 182.

[982] L'objectiu del catalanisme republicà entre el Pacte de Sant Sebastià i la constitució republicana espanyola era establir el projecte federalitzable, que es basava en l'"amplitud de l'assoliment federal de l'Estat particular de Catalunya", a Jaume BOFILL, *Una política...* p. 73.

[983] Contràriament als posicionaments exposats per Rovira en l'article citat a "Crisol", d'altres enfocaments conceben l'assoliment d'una "República federalitzable" com alternativa a la via conservadora de Cambó ("Concòrdia") i a la de Rovira ("separatista"). Cf.: Shlomo BEN AMI: *Op. Cit.*, p.31. I tampoc no resta clar fins a quin punt es va assolir un determinat "*mútuo desarme sentimental*" per part de l'Estat espanyol, si per aquest "*desarme*" cal entendre l'absència del nacionalisme espanyol liberal.

[984] *Entrevistas importantes. Los representantes de Acció Catalana y Acció Republicana, en Madrid* "El Sol", 14-II-1931.

nos referíamos a la autonomía de caracterísitcas esencialmente federalistas: bilateralidad contractual y soberanía en el ejercicio de las facultades autónomas. Nuestros amigos madrileños, o algunos de ellos, se referían a la autonomía que no es más que una descentralización, puesto que parte del Estado central como única fuente de poder y es cabalmente una delegación de facultades y, por lo tanto, una autonomía otorgada a precario y sometida a una voluntad unilateral". La perspectiva de Rovira no era errònia: en la redacció del Títol I de la Constitució republicana espanyola l'organització politicoterritorial es definia, com a "*Estado integral, o sea un Estado unitario descentralizable*", i, per tant no era concebible cercar-hi tendències federatives ni tampoc la federació entre àmbits nacionalitaris de la mateixa cultura.

L'oposició a la federació interior va ser explicitada per Rovira en l'editorial de "La Nau" del dia tretze d'agost de 1931, *Regions i nacions*, dotze dies després de l'aprovació de l'Estatut de Núria, establint que si en quella conjuntura Rovira mateix no preveia aquest tipus de federació regional no volia dir que en un futur no es pogués materialitzar: "Nosaltres no demanem ara mateix la instauració, d'unn Estat autònom pancatalà, o sigui format per les terres catalanes del Principat de Catalunya, de Catalunya, de València i de les Illes. Prou sabem que no totes les terres de llengua i història catalanes estan avui prou assaonades per a la realització de l'ideal pancatalà. Però si no demanem que es constitueixi en el moment històric la Catalunya total i nacional, tampoc podem consentir que aquesta Catalunya quedi al marge de les possibilitats de demà".

En definitiva, aquesta concepció constitucional en la redacció del títol I evidenciava un cert 'confusionisme ideològic' en el debat federal, remarcat per teòrics del Dret[985]. Així s'explica que Rovira constatés que les teories centralitzadores prussianes envers Alemanya del jurista Hugo Preuss prevalguessin sobre els posicionaments descentralitzadors i federatius del teòric del dret austroamericà Hans Kelsen[986]. Però allò que remarcava Rovira era la base de

---

[985] És el cas de José ACOSTA SÁNCHEZ , que destaca aquest confusionisme sobre el federalisme; però en canvi no figura Rovira com a teòric del pensament confederal: "Desarrollo político y tratamiento constitucional del problema de la organización territorial del Estado Español en el primer tercio del siglo XX" in *Terceras Jornadas Niceto* ...p. 160.

[986] Hugo Preuss (1860-1925), jurista que fou el principal autor de la redacció de la Constitució de Weimar (1919) favorable a l'administració territorial centralitzada. El 1906 va escriure el tractat *El desenvolupament de l'organització i constitució de les ciutats alemanyes.* Hans Kelsen (1881-1973), jurista, teoritzador de la concepció pura del dret; va tractar sobre l'articulació entre Estat comú, Estat federal i estats federats. El 1925 va ser autor de la *Teoria general de l'estat.* Per a la referència a Preuss: Juan BENEYTO: *Las Autonomías. El poder regional en España*, S.XXI, Madrid, 1980, p. 58. I, a més, per a la teoria de Kelsen, vegeu Pablo LUCAS VERDÚ: 'Estado Federal' dins Carlos E. MASCAREÑAS [Dir.]: *Nueva Enciclopedia jurídica*, F. Seix, Barcelona, 1982, pp. 34 i 36. Per a la concepció de la federació en els estadis de Kelsen: Jaume VERNET: *El sistema federal austriaco*, Generalitat de Catalunya, EAP, Marcial Pons, Madrid, 1997, p. 32. És clar que Rovira volia cridar l'atenció, en el cas de Preuss, entre el paral·lelisme Prússia-Alemanya i Castella/Espanya. També és útil per a la situació de Hans Kelsen: Dusan SIDJANSKI: 'féderalisme (et neo-féderalisme)' a Denis de ROUGEMONT: *Dictionnaire international du féderalisme*, Bruylant, Bruxelles, 1994, p. 72.

les dificultats per a Galícia, Euskadi i Catalunya, exponents de un "*problema biológico, histórico y espritual a la vez. Y este problema, que podría ser fácil y satisfactoriamente resuelto por un largo período a base de autonomía federativa, es de solución difícil y áspera dentro de los moldes angostos e inadecuados de esa seudo autonomía tutelada que el Estado unitario puede ofrecer*".

Aquest programa però, tenia el seu suport en la doctrina política roviriana, basada en la superació de la concepció positivista de nació i en l'establiment de la centralitat en la condició política. En l'article *Combate contra fantasmas*, exposa clarament la seva ideologia nacional. Segons Rovira, la interpretació política espanyola continuava emfasitzant aquesta elaboració cíclica i historicista de Prat de la Riba i de Lluís Duran i Ventosa. Entre les raons d'aquesta persistència, Rovira reconeix la manca de pedagogia vers Espanya del fet nacional català: "*los catalanes tenemos en esto nuestra parte de culpa, puesto que hemos hecho muy poco para llevar a las tierras de lengua castellana nuestra bibliografía histórica y política*". Dit això, situa la seva teoria liberal i política sobre aquesta realitat nacional: "*Al afirmar nuestra nacionalidad y nuestro derecho, no los fundamentamos en la naturaleza. No los fundamentamos en la raza, ni en la historia, ni en la lengua. Para nosotros, el criterio de la nacionalidad y la base del derecho a la autonomía están en la voluntad humana, en la voluntad colectiva, democráticamente manifestada*". En aquest projecte liberal de la nació els factors objectius com la llengua[987] o la història legitimen i omplen de contingut la reivindicació del dret a dir lliurement: "*ellos* [els factors objectius] *dan la materia a la cultura y a la conciencia nacia nacional, que son hechos espirituales y contribuyen poderosamente a determinar la voluntad, o sea el hecho jurídico que por modo inmediato establece el derecho a la libertad colectiva de un pueblo*". En efecte, Rovira no feia més que exposar la consciència col·lectiva, fonamentada en un projecte de cultura, aconduïda a través de l'aplicació política. El pas de nació cultural a nació política a través de la voluntat de decisió: "*Creemos que la voluntad democrática es el factor político que establece jurídicamente el derecho a la autonomía. Pero creemos también que esta voluntad no nace por capricho o por cálculo de los hombres, sino que tiene sus causas más frecuentes en la historia nacional, que en su aspecto espiritualista está formada principlamente por la lengua y por la cultura*[...] *la voluntad política explicita y clara de un pueblo debe ser respetada y reconocida, cualquiera*

[987] Pel que fa al plantejament lingüístic Rovira escriu dos articles a "Crisol": *Cataluña no es bilingüe*" (13-X-1931) [reproduït a *Antoni Rovira i Virgili i la qüestió nacional. Textos polítics, 1913-1947*, pp. 249-253] i *El porvenir de las lenguas* (12-XI-1931). El nexe comú de tots articles (en respectiva resposta a Luis de Zulueta i Sánchez Albornoz) es exposar el principi de sobirania, l' oficialitat territorial del català, sense qüestionar el model multingüe de molts estats europeus. El concepte que empra Rovira és el de llengua natural o històrica. Així exposava a *El porvenir...* "*¿Por qué se nos ha de disputar a los catalanes la soberanía de la lengua materna en su reducida área territorial?* [...] *¿Es demasiado, es mucho que Cataluña quiera asegurar el señorío de su lengua prócer en el solar de su historia de mil años?*".

que sean las reservas y las objeciones doctrinales y científicas que en ciertos casos quepa formular".

Rovira, doncs, no fa altra cosa que fer seva una definició de l'historiador Lavisse sobre la nació que explicita la idea nacional roviriana: una nació és una obra de la història ratificada per la voluntat dels homes. Una voluntat que Rovira expressava a través de dos models: independència o autonomia federativa. Però allò més remarcable és que l'oposició al dret de determinar un futur polític no és ja antinacionalista sinó que s'oposa a la cultura política liberal. Aquests sectors d'oposició són: "*antiliberales y antidemócratas, o por lo menos actúan como tales en esta cuestión concreta*". El sentit d'aquesta reflexió adquiria especial relleu després del plebiscit de l'Estatut de Núria d'agost de 1931. Rovira exposava, divulgava el que havia caracteritzat la tradició republicana o el "*voluntarismo nacional*" d'ençà de Pi i Margall i que tenia el seu suport en Mancini, Ernest Rénan i en l'historiador renovador francès Ernest Lavisse (1842-1922). A més de destacar l'aplicació de la voluntat nacional en casos com l'aprovació del projecte de l'Estatut d'Autonomia de 1918.

2.1.6. "El Sol" (2a etapa: 1932-1933)[988].

La fixació de la posició que Rovira defensa en el context d'implantació de les institucions republicanes s'amplificà en qüestions que va tractar al seu retorn a "El Sol"[989], on comenta, com a tema monogràfic, aspectes de política catalana. En un primer bloc, aquests articles proposaven continguts centrals de les orientacions del país envers les eleccions al Parlament. Així ho exposava a *El Doble carácter de la lucha*: "*El Parlamento de la Cataluña*

---

[988] Els articles de Rovira en la represa a "El Sol" van ser: *El Doble carácter de la lucha* (25-X-1932); *Política catalana. Los partidos en Cataluña* (1-XI-1932); *Política catalana. Barcelona y Cataluña* (8-XI-1932); *Política catalana. El Presidente de la Generalidad* (16-XI-1932); *Política catalana. El resultado de las elecciones* (26-XI-1932); *Política catalana. La labor inical del primer parlamento* (1-XII-1932); *Política catalana. El presidente Macià* (22-XII-1932); *Política catalana. Cataluña sin provincias* (26-XII-1932); *Política catalana. Examen del golpe anarcosindicalista* (13-I-1933); *Política catalana. El régimen interior de Cataluña* (20-I-1933); *Política catalana. Las causas del cambio de Gobierno* (28-I-1933); *Política catalana. A propósito de unos incidentes lingüísticos* (5-II-1933); *Política catalana. La Fachada de la Lliga* (12-II-1933); *Política catalana, El Estatuto Interior de Cataluña* (22-II-1933); *Política Catalana. La responsabilidad ante el Parlamento* (1-III-1933); *Política catalana. El catalanismo que triunfa* (27-III-1933); *Política catalana. El problema de la policia* (29-III-1933); *Política Catalana. En la Muerte de Bofill y Matas* (7-IV-1933); *La República en Cataluña* (14-IV-1933); *Política Catalana. Cataluña en el aniversario de la República* (18-IV-1933); *Política Catalana. El Parlamento, según el Estatuto interior* (29-IV-1933); *Política Catalana. Idilio Lerroux-Liga* (10-V-1933); *Política Catalana. Las facultades del presidente de la Generalidad* (18-V-1933); *Política Catalana. El problema del campo* (2-VI-1933); *Política catalana. Conmemoraciones historicas* (22-VI-1933); *Política Catalana. Cataluña y el Gobierno Azaña* (1-VII-1933).

[989] "El Sol" del 24 d'octubre de 1932 comenta aixi el retorn de Rovira a la redacció del diari liberal: "[Rovira i Virgili] *es una de la fuertes personalidades intelectuales de este momento histórico de España. Enjuicia no sólo los problemas de Cataluña sino los que interesan a toda la nación, con excepcional talento y con un extraordinario vigor polémico*".

autónoma ¿ha de tener o no una marcada tendencia izquierdista? [...] *la política interior catalana ¿ha de ser o no obra de los partidos exclusivamente catalanes?*, assabentant de les opcions ideològiques de la Lliga i de l'esquerra: "*La Lliga Regionalista continua siendo lo que ha sido siempre: una derecha, no una extrema derecha. Es una derecha comparable al partido católico belga, al partido conservador inglés y al "Zentrum" católico alemán. En ciertos momentos ha tenido contactos con las izquierdas y ha adquirido una apariencia de centro. Etiquetas aparte, el centrismo de los regionalistas ha sido una fugaz ilusión. El Sr. Cambó, personalmente, podría hacer una política de centro*". Aquesta anàlisi abastava fins els comentaris que dedicaria al canvi de nom: Lliga Catalana, i a les relacions entre Lerroux i aquest partit regionalista a les envistes del primer govern Lerroux el juny de 1933. Per Rovira, doncs, el canvi de nom no suposava cap canvi estructural: "*No hay cambio de frente, ni siquiera cambio de postura. No hay más que precauciones y preparativos. Nunca la la Lliga ha sentido amor al lastre doctrinal e ideològico. Es un partido de tropas ligeras, apto para las maniobras y las marchas rápidas en la dirección del Poder. Su mayor impedimenta era la historia de sus treinta años, y ahora quiere, si no prescindir de esa historia, por lo menos archivarla*". Aquesta definició no s'oposava, per tant, a una possible entesa amb el partit radical de Lerroux: "*La evolución innegable del señor Lerroux, sobre todo a partir del 14 de abril de 1931, ha acortado muchísimo las distancias entre el caudillo radical y los hombres del catalanismo derechista. La Liga ha sido siempre una derecha dispuesta a moverse hacia el centro cuando las circusntancias lo aconsejasen* [...]. *Por otra parte, la concepción que de la República tiene hoy el Sr. Lerroux es muy semjante a la que tiene la Liga. Ideológicamente hay, pues, una base objetiva para la aproximación y para la colaboración* [...]. *Si el jefe del partido radical llegase al Poder, de cualquier manera que fuese, el connubio sería muy probable. La Liga sólo se une a los vencedores. Mientras tanto, sus hombres maniobran, reservados y cautos. Con todo se acentúa su enemiga a don Manuel Azaña y su despego por la República*"[990].

Quant a l'esquerra, Rovira en sintetitzava la trajectòria dels darrers deu anys: "*La "Esquerra" de hoy, como la vieja "Esquerra" de veinte años atrás* [=UFNR] *y como la "Acción Catalana" de 1922, ha arrebatado la bandera catalana a la "Lliga"*". L'exposició del panorama electoral i de la trajectòria d'ambdós blocs polítics delimitava el tipus de República defensada per cadascun "*Sus adeptos* [de la Lliga], *que son esencialmente conservadores, se resignarían a una República moderada; pero no se resignarían jamás a una República*

[990] *Política Catalana. La Fachada de la Lliga*, "El Sol", 12-II-1933; _____. *Idilio Lerroux-Liga*, "El Sol", 10.V-1933.

radical, izquierdista, laica y socializante"[991]. Amb tot, Rovira volia destacar que la confrontació electoral s'establia arran d'un sistema de partits catalans, construït a partir del catalanisme polític que "*ha sostenido siempre que la política catalana debe ser obra de los partidos que tienen exclusivamente en Cataluña su base territorial, su organización y su dirección. La existencia en Cataluña de ramificaciones de los partidos españoles es considerada por los catalanistas como una consecuencia y como una prueba de la subrodinación política y espiritual de nuestro pueblo*"[992]. Aquesta centralitat de partits nacionals catalans és una característica bàsica que extreu del resultat de les eleccions parlamentàries del 20 de novembre de 1932, a partir de la derrota de les candidatures radicalsocialista de Marcel·lí Domingo a Tarragona i radical-lerrouxista a Barcelona, fet que indica que "*ha llegado la hora de dar por terminada en Cataluña la situación de los partidos que tienen su dirección y sus jefes fuera del territorio catalán*". Aquesta situació demostra que existeix políticament una ciutadania catalana: "*porque en Cataluña la autonomía no es solamente de orden administrativo y político, sino también, y principalmente, de orden espiritual*"[993].

Un segon bloc d'articles s'adreçava a fixar la tasca del Parlament, que Rovira situava en quatre àmbits: la Constitució Interior, l'Ordenació Territorial, la Llei Municipal i l'Organització de la Justícia, partint de la legitimació històrica medieval de la cambra: "*Tuvo Constitución en el siglo XI: los Usajes. Tuvo Cortes en el siglo XIII. Su constitucionalismo y su parlamentarismo florecieron en el periodo nacional presidido por la dinastía barcelonesa; se marchitaron en el periodo menguante de la dinastía de Trastamara introducida por D. Fernando de Antequera; agonizaron lentamente en el periodo de la dinastía austriaca, murieron violentamente a manos del primer rey de la dinastía borbónica*"[994]. Pel que fa a l'enllestiment dels treballs de la Ponència de la divisió territorial, Rovira exposava, després de fixar la divisió del territori en comarques i supercomarques o vegueries, que l'esperit darrer era lluitar contra la provincianització del país: "[...] *Los veguerios* [...] *serán, pues, agrupaciones de comarcas vecinas y afines, con un promedio de unos 200.000 habitantes. En su extensión y en su población se asemejarán a los departamentos franceses; pero se alejarán mucho de éstos por su organización politicoadministrativa. Hay el pensamiento de fundar principalmente sobre los veguerios un régimen de amplia descentralización* [...]. *El catalanismo ha mirado siempre con antipatía y con hostilidad la división en provincias, que*

---

[991] "El Sol", 25-X-1932.

[992] *Política Catalana. Los partidos en Cataluña*, "El Sol", 1-XI-1932.

[993] *Política catalana. El resultado de las elecciones*, "El Sol", 26-XI-1932.

[994] *Política catalana. La labor inical del primer Parlamento*, "El Sol", 1-XII-1932.

representaba el desgarramiento de la unidad catalana y la sumisión al centralismo. Sólo en su viejo sentido era tolerado el vocablo "província"; es decir, cuando se refería a las grandes províncias antiguas o regiones, y ni aun en este sentido se toleró después"[995]. L'èmfasi de Rovira en l'anàlisi del règim interior -en el context de definició de l'Estat integral republicà- fou un aspecte essencial dels seus comentaris sobre la tasca parlamentària.

L'Estatut interior tenia la funció d'estructurar internament el règim autònomic partint de l'espai de decisió que permetia la Constitució republicana i l'Estat aprovat el setembre de 1932[996]. Però calia definir l'estructura organitzativa que prefigurava l'estat republicà: un règim intermedi entre el federal i l'unitari[997]. Era el factor definitori de l'Estat integral, categoria proposada pel constitucionalista prussià Hugo Preuss. Rovira també el definiria com a 'federalisme racionalitzat': "*Nosotros creemos que el Estado integral del profesor prusiano* [Preuss] *es un estado unitario con descentralización administrativa, puesto que está basado en una soberanía única, pero compatible con la autonomía de los núcleos inferiores*". A partir d'aquest marge de poder, Rovira defineix què és la Constitució Interior: "*Es una Constitución de base limitada y su objeto consiste en dar estructuración al régimen interior de Cataluña, precisamente en aquella zona que le dejan libre la Constitución de la República española y el Estatuto aprobado por las Cortes Constituyentes*"[998]. Per a Rovira aquesta Constitució, encara en projecte, reflectia una capacitat de sobirania basada en la personalitat nacional de Catalunya, arbitrada per l'organització del Parlament i del President de la Generalitat, que marca "*las directrices generales de la política del Gobierno*"[999].

Un darrer bloc d'informacions té com a objectiu rememorar perfils de polítics i esdeveniments. Són col·laboracions que vinculen l'historiador amb el context republicà. Per tant, no es tracta de fer historicisme sinó de divulgar aspectes històrics que tinguin a veure

---

[995] *Política catalana. Cataluña sin provincias*, "El Sol", 26-XII-1932.

[996] Aquesta concepció era la que Rovira exposava a *El Valor de l'Estatut interior*, "L'Opinió", 20-I-1933: "Una llei que constitueix políticament el nostre poble en tota l'àmplia zona de competència que li queda lliure". També, "L'Opinió", 4-IV-1933, p. 7, quan aquest setmanari recorda, tot comentant *La Constitució interior de Catalunya*, de Rovira, el fet de "l'estructuració de Catalunya segons la seva constitució interna".

[997] Per a una proposta de continuïtat entre el model del sexenni revolucionari espanyol i el model republicà: P. AUBERT: "Los intelectuales en el poder (1931-1933). Del constitucionalismo a la Constitución", p. 230. Cf.: José-Luís GARCIA DELGADO: *La II República española. El primer bienio*, S. XXI, Madrid, 1987, p. 230. Per a la tradició legislativa hereva de la política de Wueimar (Kelsen i Preuss, Scmitt i Herman Keller), que servi de referent a la proposta de l'estat integral: Francisco TOMÁS Y VALIENTE: "El "estado integral". Nacimiento y virtualidad de una fórmula poco estudiada": Jose´Luís GARCIA DELGADO [ed.]: *La II...*, p. 384 i 389.

[998] *Política Catalana. El régimen interior de Cataluña*, "El Sol", 20-I-1933.

[999] *Política Catalana. El Estatuto interior de Cataluña*, "El Sol", 22-II-1933. _____. *El Parlamento, según el Estatuto interior*, "El Sol", 29-IV-1933. Un comentari sobre les atribucions del President de la Generalitat, després de l'aoprovació del text: _____. *Las facultades del presidente de la Generalitat*, "El Sol", 18-V-1933.

amb la conjuntura: Una història coetània[1000]. Així, el traspàs de Jaume Bofill i Matas és vinculat al viatge que feren ambdós a la Presó Model de Madrid el febrer de 1931, quan es van entrevistar amb Alcalá Zamora i Fernando de los Rios, i també a una síntesi biogràfica despresa de la militància a Acció Catalana i al Partit Catalanista Republicà. Rovira adscriu Bofill a la tradició dels intel·lectuals que intervenen en la política del país als anys vint: "*Bofill y Matas pertenecía a la generación política y literaria de Cataluña que entró en la vida pública a principios de siglo, y que podría ser denominada "novecentista" si ese náufrago pareiente Eugenio d'Ors no hubiese estropeado el vocablo lamentablement. Fue la generación de los intelectuales con vocación política. Escritores poetas, hombres de arte o de ciencia, aquellos catalanes llevaban el sello de la intelectualidad. Espíritus cultivados, temperamentos de selección, un poco desdeñosos ante todas las vulgaridades, ejercieron de contrapeso a las tendencias un poco plebeyas y un poco rústicas del catalanismo ochocentista*". Però aquest referent tenia efectes projectius per a la vida republicana: "*Esta riqueza de personalidades singulares en Cataluña prueba que la matriz nacional conserva toda su fecundidad y justifica las mejores esperanzas para los días venideros*"[1001]. Pel que fa a la commemoració del segon aniversari de la República, Rovira singularitza la vinculació dels catalanistes d'esquerra republicans a l'adhesió republicana, en contrast amb la tasca opositora de la Lliga, tot destacant la figura de Macià i un balanç sobre l'estat de l'aplicació del règim autonòmic: "*La generación catalana del primer cuarto de siglo había trabajado por dos grandes ideales: la República y la autonomía. El movimiento republicano y el movimiento catalanista, que al principio aparecían como divergentes, acabaron por converger en la dirección del sistema federativo. Esta convergencia, que progresivamente se iba acentuando, fue precipatada por la dictadura del general Primo de Rivera y llegó a su*

[1000] Rovira era partidari d'aquesta concepció contemporània de la història, seguint Benedetto Croce; així ho palesà en ocasió de la commemoració del Corpus de Sang. A l'article *Política Catalana. Conmemoraciones históricas*, "El Sol", 22-VI-1933 constatava la funció actualitzadora i crítica de la historia pel que fa a la configuració d'un imaginari col·lectiu popular: "[...] *las conmemoraciones, los recuerdos y las alusiones históricas responden aquí exclusivamente a estímulos de hoy, a sentimientos y a problemas de nuestros días. Cataluña mira, contempla y estudia su pasado para encontrar en él las páginas profundas de su vida actual, la explicación de su propia alma perenne y la justificación de sus anhelos para el porvenir* [...]. *'He aquí un pueblo que recobra su espiritu nacional y espera un grandeza nueva'* [...]. *El campo de la Historia está lleno de esas semillas centenarias y milenarias que conservan su milagroso poder germinativo. Cuando un pueblo que durante largo tiempo ha vivido olvidado de si mismo siente la atracción de su pasado, se puede prever que está próximo a formular sus reivindicaciones para el futuro. Y basta advertir el carácter de los hechos conmemorados para adivinar la dirección del momento reivindicatorio. La Historia constituye, en verdad, una de las ramas de la política. Mucho más que la maestra d ela vida, según la frase clásica, es una impulsora de la vida. Los pueblos que no han tenido colapsos en su desarrollo pueden prescindir externamente de la Historia, porque la llevan ya en el ritmo constante de su vida. Pero los pueblos que han sufrido un colapso secular, como Cataluña, necesitan el impulso de la Historia para restablecer su ritmo propio. La abundancia de las conmemoraciones viene a suplir el olvido anterior. Y se da el prodigio de que el agua pasada vuelve a mover el molino*".

[1001] *Política Catalana. En la muerte de Bofill y Matas*, "El Sol", 7-IV-1933.

momento culminante y triunfal en la jornada histórica del 14 de abril de 1931 [...]. *El mayor mérito de Macià es el de sobreponer, cuando ello es necesario, su sentido político a su impulso heroico. Un héroe cumple luchando y muriendo; un político, para cumplir, ha de asegurar o facilitar el éxito final* [...]. *El Estatuto presentado a las Constituyentes españolas salió de ellas con alguna tardanza y con algunas mermas, pero sin lesiones irreparables. Al cabó de dos años de República tienen los catalanes su Parlamento y su Gobierno; ven su idioma reintegrado a las prerrogativas de la oficialidad; ven su bandera ondear libremente* [...]. *Ya no se trata de hacer estallar barrenos de protesta en la cantera informe del régimen monárquico y unitario, sino de labrar los sillares del régimen republicano y autonomista*"[1002]. Fou, segons Rovira, una commemoració que serví per a fer un retrat sociològic -destacant les "*clases democráticas*"- dels partidaris de la República, fet que demostrà l'especial èmfasi amb què la reberen les capes camperoles, sobre les quals s'estava debatent al Parlament la llei de Contractes de Conreu: "*La payesía, que fue la primera que consiguó siglos ha su redención del feudalismo, constituye hoy una de las más poderosas fuerzas sostenedoras de la autonomía y de la República izquierdistas. El trabajador del campo en Cataluña no es casi nunca un jornalero; es un pequeño propietario rural, o un arrendatario, o un aparcero. Siente el amor de la tierra que cultiva un amor fecundo y abnegado y celoso como el que se tiene a la esposa. La tierra es de quién la trabaja, suele decirse. Mejor sería decir: la tierra es de quien la ama. Estos labriegos nuestros aman la tierra: tierra de cultivo y tierra de la patria. Aman la autonomía y la República. Por ese triple amor merecen la triple victoria*"[1003].

Aquesta segona etapa de la col·laboració serà limitada fins al juliol de 1933, arran d'un canvi en el consell de direcció del diari i del començament d'una nova direcció exercida a partir del quinze de juliol per Fernando Vela, quan diversos col·laboradors del periòdic n'abandonaren la redacció[1004]. Amb tot, el retorn de José Ortega i Gasset[1005] i la crisi del

---

[1002] *La República en Cataluña*, [número monogràfic sobre el segon aniversari de la proclamació de la República]"El Sol", 14-IV-1933.

[1003] *Política Catalana. Cataluña en el aniversario de la República*, "El Sol", 18-IV-1933. Per a una crítica de la concepció de la Lliga sobre la llei de Contractes de Conreu: *Política catalana. El Problema del Campo*, "El Sol", 2-VI-1933. Rovira empra significativament l'episodi de la guerra dels segadors per a relacionar la política regionalista i de les corporacions de propietaris agraris davant la llei: "*En pro de los intereses de las clases poseedoras desarrolla la Liga sus actividades máximas*[...]. *Los hombres de la Liga echaron mano a las armas en el año de 1919. Salieron a la calle con las flamantes carabinas del Somatén barcelonés. Desde el Sr. Cambó a los fabricantes vulgares montaron la guardia en las esquinas. Contemplando aquel espectáculo insólito, nosotros imaginábamos que un patriota catalán de los tiempos de Pablo Claris y de los segadores rebeldes se presentaba, resucitado, ante aquellos catalanistas de armas al hombro, y les preguntaba: "¿Os habéis alzado por la patria?" Los interpelados contestaban: "Oh, no es por la patria: es por el patrimonio". Una huelga general los había movilizado* [...]. *Creyéndose perjudicados en sus intereses por el proyecto de ley que el Paralemento catalán discute, los elementos directores de las Asociaciones de propietarios agrícolas han emprendido una campaña protestaria de agitación y de violencias verbales, que constituye una explosión de instintos anárquicos. Y estos elementos directores pertenecen en su mayor parte a la Liga*".

[1004] Manuel AZAÑA: *Diarios, 1932-1933. "Los cuadernos robados"*, Crítica, Barcelona, 1997, p.399.

Govern Azaña, entre juny i setembre del mateix any, que acabaria amb la instauració d'un primer govern presidit per Lerroux el dotze setembre[1006], reorientaren una política editorial de reagrupament republicà que dugué a la unitat després de l'aparició de "Crisol". Tanmateix, es probable que allò que forcés la sortida de Rovira del diari, a més de la col·laboració que havia encetat a "La Humanitat" i la seva tasca de parlamentari, fos un article -el darrer- que va publicar al periòdic fundat per l'empresari Nicolás Urgoiti l'u de juliol. Sota el títol de *Cataluña y el gobierno Azaña*, Rovira mostrava una actitud crítica davant la manca d'aplicació de l'Estatut aprovat el setembre de 1932, i, a més, davant una possible dretanització de la política espanyola. En aquest sentit, defensava la política azanyista, perquè el fet de no donar-li continuïtat suposava una marxa enrera envers la qüestió catalana: "*El problema catalán subsiste y subsistirá durante mucho tiempo. Lo que cabe hacer y lo que debe hacerse es orientarlo por las sendas legales y tratarlo por aquellos procedimientos de justicia y comprensión que atenúen su aspereza y reduzcan gradualmente su volumen. El Sr. Azaña ha entrado resueltamente en este camino y avanza, a despecho de los obstáculos naturales y de las dificultades suscitadas, por la sorda hostilidad de algunos elementos del mecanismo oficial y burocrático. Bastaría un intento de marcha atrás o un patinaje un poco prolongado para ver una recaida en los estados pasionales y una rápida agravación del problema* [...]. *El Gobierno catalán de izquierda reconocería sin vacilación las facultades del Gobierno español derechista o centrista. Pero se opondría a toda limitación o enmienda de su política izquierdista en el campo de las facultades del Gobierno español derechista o centrista. Pero se opondría a toda limitación o enmienda de su política izquierdista en el campo de las facultades autonómicas y al acercamiento o al escamoteo de los derechos y libertades consignados en el Estatuto que votaron las Cortes de la República. Y no es necesario ser muy suspicaz ni muy pesimista para pensar que un Gobierno español de derecha o inclinado a ella sentiría el impulso de contrariar el desenvolvimiento de la autonomía catalana y su carácter izquierdista*". I Rovira estenia aquest clima al balanç i perspectives polítiques amb un govern espanyol conservador: "*El hecho es que, gobernando la República un Gobierno bien dispuesto para nuestras cosas, han pasado ya nueve meses desde la promulgación del Estatuto de Cataluña y no ha sido traspasada todavía ni una sola de las cuatro facultades realmente importantes que aquella ley española reconoce a*

[1005] Per al nou consell d'administració, per al canvi de director i el retorn d'Ortega, vegeu respectivament: "El Sol", 6, 15 i 21-VII-1933, p. 1.

[1006] Gonzalo REDONDO: *Op. Cit.*, Vol.II, pp. 534-548. M. TUÑÓN DE LARA: *La España del siglo XX. De la Segunda República a la Guerra Civil (1931/1936)*, Editorial Laia, Barcelona, 1978, p.356. El suport al govern d'Azaña per part d'"El Sol" va ser clar entre març i juny de 1933. Antonio CHUECA GODOY: *Op. Cit.*, p. 114.

Cataluña: Justicia, orden público, obras públicas y Hacienda [...]. *Y la gente en Cataluña se hace con inquietud creciente esta reflexión: Si con un Gobierno Azaña estamos así, ¿qué nos pasaría en el caso de venir cualquier día un Gobierno Lerroux, o un Gobierno Sánchez Román, y no digamos ya un Gobierno Maura? ¿Qué pasaría? Pues pasaria que desde el primer momento sería menor la confianza de los catalanes en la buena voluntad del Gobierno de la República, y que el recelo mutuo aumentaría fuertemente las dificultades del traspaso. Pero la peor eventualidad estaría en la iniciación de una política ceentral que se propusiera detener y coartar el ejercicio de las primeras libertades autonómicas. De realizarse esa eventualidad siniestra, los de aquí y los de ahí deberían prepararse a graves acontecimientos. Una Cataluña que acaba de empezar el recobro de sus libertades y que reedifica el derruído edificio de su personalidad política según la doble arquitectura nacional y democrática que corresponde a la vez a su vieja historia y a los tiempos nuevos, no permitiría el atropello de sus derechos ni renunciaría a las dilatadas esperanzas que se han hecho invencibles en su alma*".

2.1.7. "Mundo Gráfico" (1932)

El monogràfic que va dedicar "Mundo Gráfico" el desembre de 1932[1007] a la vida política i cultural del Principat, en l'òrbita de l'aprovació de l'estatut d'autonomia el setembre de 1932 i de la constitució del Parlament, reculi una panoràmica històrica del catalanisme a càrrec de Rovira i Virgili, incorporat a ERC la tardor de 1932. L'aportació de Rovira rau a emmarcar internacionalment el sorgiment dels moviments nacionalitaris al segle XIX i a

---

[1007] A. ROVIRA Y VIRGILI: *Reseña del renacimiento catalán. Un año de Catalanismo:* "Mundo Gráfico. Número especial dedicado a Cataluña", desembre de 1932, s/p. En aquest número també hi col·laboraren: VALLS y TABERNER. F: *Trayectoria histórica de Cataluña*; SOLDEVILA, F: *La Generalidad de Cataluña*; ROMANO, J: *Un diálogo de fuerte perfil histórico entre Alcalá Zamora y Maciá*; GAYA PICÓN, J: *Las elecciones para el Parlamento de Cataluña*; MADRID, F: *Parlamento de Cataluña. Algo de lo que fue. Algo de lo que será*; BOSCH GIMPERA, P: *La arqueologia y la prehistoria en Cataluña*; [s/s]: *Los tres perfiles de don Francisco Cambó*; VIVES, A: *Música y musicos*; MATONS, A: *La agricultura catalana*; ESPLUGUES, MIQUEL D', P: *Anhelos y realidades*; SACS, J: *El arte catalán moderno*; SOLDEVILA, C: *La Mancomunidad. Su obra. Sus presidentes*; ARMENGOU, I: *El Turismo en Cataluña. Su nueva organización*; CUITO, F: *La industria catalana*; [s/s]: *La más completa organización cinematográfica española*; CAPMANY, A: *Costumbres y folklore de Cataluña*; RAVENTÓS, M: *Las luchas sociales en Cataluña*; PRAT GABALLÍ, P: *Los albores de una técnica. La publicidad en Cataluña*; PI SUÑER, J.M: *Municipios catalanes*; Pi SUÑER, A: *La medicina en Cataluña*; SERT, J. L: *Orientaciones urbanisticas de Barcelona. Programa del GATEPAC. Grupo Este*; PLANAS, J.M: *El dia del Presidente*; LÓPEZ LLAUSAS, A: *El libro y la edicion catalana*; PLA, J: *El periodismo barcelonés*; GÜELL, Conde de: *La Beneficiencia en Barcelona*; SAGARRA, J Mª De: *Barcelona*; RUBIO, J: *Las Bibliotecas de Cataluña*; ESCLASANS, A: *Galerias de poetas catalanes modernos*; CAPDEVILA, C: *Las luchas políticas en Cataluña*; TALLADA, J. M: *Cataluña y la poítica económica española*; MASERAS, A: *Los poetas del siglo XIX. Restauradores de la personalidad catalana*; ESTELRICH, J: *La organización y la expansión cultural catalana*; FOLCH y TORRES, J: *El arte antiguo catalan y los museos de Cataluña*; GUANSÉ, D: *El teatro catalán moderno*; BUIGAS, C: *Barcelona, Ciudad de exposiciones.*

situar els orígens de la consciència cultural catalana al primer terç del vuitcents emfasitzant la tasca de Rubió i Ors per sobre de l'"Oda a la Pàtria" d'Aribau", com a constatació de la vindicació de la independència cultural: "*El movimiento romántico y las ideas revolucionarias hicieron germinar en la Europa del siglo pasado las reivindicaciones nacionalistas. Generalmente éstas comenzaron por la etapa lingüística y literaria. Así acaeció en Cataluña. En la década de 1830-1840 aparecieron aquí los primeros síntomas claros del resurgir de la lengua catalana, que había descendido a la condición de plebeya. Aunque se acostumbra a fijar convencionalmente en el año 1833; con la Oda a la Patria, de Aribau, el momento inicial del renacimiento literario, la verdad es que el primer impulso consciente e intencional lo dio, unos años más tarde, Rubió y Ors con las composiciones, poéticamente mediocres, de Lo Gayter de Llobregat*". Pel que fa a l'aspecte polític, l'autor situa els orígens de la trajectòria catalanista com a síntesi dels moviments carlí i republicà, centrant l'aportació nacionalitzadora en Valentí Almirall i el sorgiment polític del catalanisme, després de l'intent frustrat de la proclamació de l'Estat Català el 1873: "*En el aspecto político, las primeras aspiraciones de la libertad catalana se manifestaron en los partidos extremos: el carlista y republicano. Defendían los carlistas, además de la causa dinástica del Pretendiente, el retorno a la tradición de los fueros y libertades regionales. Pedían los republicanos el establecimiento del sistema federativo. Es conocida la influencia predominante que en esta tendencia del republicanismo ejerció un catalán eminente, un barcelonés preclaro: Francisco Pi y Margall. Valentín Almirall, propagandista, escritor formado principlamente en la cultura anglosajona, dio al federalismo un matiz catalán y fue el verdadero creador del catalanismo político* [...]. *La aparición del catalanismo político organizado se produjo en el período de la restauración borbónica*". Però el més essencial, per a Rovira, és el pas de la consciència regional a la consciència nacional, que convergeix en el moment de la crisi restauracionista dels partits de torn amb la canditatura dels quatre presidents i el sorgiment del catalanisme de la Unió Federal: "*En los últimos años del siglo pasado se inició el paso del catalanismo, hasta entonces regionalista, a la concepción nacionalista. El promotor de esta tendencia fue Prat de la Riba* [...]. *A partir de 1901, la política catalana adquirió un gran vigor; hízose frecuentemente febril y dramática. El nuevo siglo ha visto en Cataluña la contienda enconada entre republicanos y catalanistas; la salida de la Lliga del grupo izquierdista capitaneado por Carner y Suñol, que constituyó el Centre Catalanista Republicà y tuvo el diario El Poble català por órgano* [...]". L'informe de Rovira acaba amb una recapitulació de la política als anys trenta: "*Vitalidad siempre, confusión y desorientación a veces; devoción profunda y tenaz a los ideales de libertad: tal es la síntesis de los últimos treinta años de vida catalana. Hoy al cabo de un siglo, todas las*

manifestaciones del resurgimiento catalán -literatura, arte, política, ciencia- convergen en la idea nacional catalana, cuya fuente viva es el idioma. La convivencia de Cataluña en la España Republicana será satisfactoria y fecunda si, como es de esperar, nuestro pueblo halla en el régimen estatutario el instrumento para desarrollar y multiplicar sus iniciativas noblemente ambiciosas y sus anhelos de gobierno propio".

C. DE LA NACIÓ CULTURAL A LA NACIÓ POLÍTICA

3. Model: "Renovació doctrinal del Nacionalisme".

"L'estudi dels problemes nacionals vivents ens ha convençut temps ha de que cal donar una major flexibilitat a la doctrina sostinguda pels teoritzadors del nacionalisme en la nostra terra. Tal com aqueixa doctrina ha estat formulada, resulta sovint inaplicable a la realitat. El "naturalisme" [Prat de la Riba] excessiu i la negació dels principis del pacte [Pi i Margall] són les tares principals de la doctrina a què al·ludim. Per això nosaltres, davant la realitat objectiva del problema de les nacionalitats, hem fet dugues afirmacions: *la de la insuficiència dels elements naturals per la determinació i la constitució de les nacions, i la necessitat d'admetre, en sa essencia, la de la teoria del pacte, és a dir, l'element de la voluntat humana.* Aquestes esmenes no desnaturalitzen el principi de les nacionalitats: el completen. Lluny d'arreconar-lo, el fan entrar dins els moderns corrents ideològics i científics". Rovira i Virgili ["El Poble..., 8-X-1913. Subratllat meu].- "També jo crec que el dret neix del fet; però a través de la consciència i de la voluntat" [*Els polítics catalans*, p. 62]. - "El Catalanisme [com a "nom de combat"], en la seva plenitud, és la presa de consciència nacional dels catalans amb totes les conseqüències lingüístiques, polítiques, econòmiques, socials i espirituals" ["La Humanitat", abril, 1948].

L'objectiu dels articles publicats a la "Revista de Catalunya" entre abril i juny de 1912 era vincular la doctrina liberal d'esquerres amb la crítica del que Rovira definia com a "nacionalisme naturalista", o sigui, contrari a la "teoria nacionalista pura"[1008]. L'objecte de la proposta consistia a establir un criteri d'unitat per a legitimar políticament la nació. Aquest criteri era el de superar una situació d'opressió nacional: "Per a tot intent de reconstitució de les nacions que respongui a un criteri d'autonomia cal comptar amb els sentiments, amb l'estat d'esperit, amb la voluntat dels pobles. L'essencial és que desaparegui l'opressió de l'unitarisme, el règim de dominadors i dominats [...]. Els qui defensen el criteri de la realitat natural per a la reconstitució de les nacions cauen en l'errada de prescindir massa de la voluntat humana; aquesta és també un element, un importantíssim element de la realitat social, i no ha de prescindir-se'n"[1009]. Rovira, doncs, cercava una relació entre fets històrics -

---

[1008] La totalitat dels articles de Rovira a la "Revista..." fou: *La llengua catalana en el Rosselló: l'absorció del català pel francès.- El moviment literari rossellonès.- L'ensenyament de la història local.- L'esdevenidor* (3-IV-1912), *Presentació del Bill del "Home Rule" irlandès.- Alemanya, Itàlia i Turquia.- Diverses notes* (3-IV-...); *La renovació doctrinal del nacionalisme. La reconstrucció dels estats.- En Pi i Margall, l'Almirall i en Prat de la Riba.- La fórmula "a cada nació un Estat" és inaplicable* (10-IV...), *El triomf financer de Lloy George.- La qüestió de Creta.- Croàcia contra Hongria* (10-IV...); *El cas d'Anglaterra-Irlanda i el cas Espanya -Catalunya* [ARV?] (17-IV...), *La renovació*[...]. *La superstició de la "naturalesa".- Insuficiència biológica dels elements naturals per determinar les nacionalitats. Política extrangera. Nota breu* (17-IV...); *El "bill" del "Home Rule" irlandès* (24-IV...); *La renovació doctrinal* [...].- *La veritable realitat.- Els mosaics ètnics.-Un llibre del profressor Niederle, Política extrangera.- Els jesuïtes, el govern de Baviera i l'Imperi alemany* (1-V...); *Política extrangera. La nova fase de la guerra itali-turca.- Les eleccions municipals a França* (8-V...); *La renovació doctrinal* [...].- *El Nacionalisme i el Federalisme.- La fórmula pràctica del nacionalisme federatiu. Política extrangera. El debat sobre'l* Home Rule *a la Cambra dels comuns.- El Parlamentarisme a l'Alemanya* (15-V...); *La renovació doctrinal* [...]. *El dret a l'autonomia no ha de fer-se devirar i necessariament del fet de la nacionalitat.- El problema ibèric* (22-V...); *La Croacia, Política extrangera. Conferencia internacional europea?.- L'elecció de M. Deschanel* (29-V...); *Els sentiments actuals dels alsacians-lorenesos* (12-VI...); *La renovació doctrinal* [...]. *La voluntat i la naturalesa en la constitució de les nacionalitats.- Com s'enllacen els dos elements. El nacionalisme a Bèlgica. El nacionalisme flamingant.- Conquesta de la igualtat de drets per a la llengua flamenca* [ARV?] (19-VI...).

[1009] A *Op. Cit.*, pp. 35, 30 i 31.

com a factor objectiu de punt de partença[1010]- i voluntat política, que la "Revista" exemplificava comparativament amb el nacionalisme irlandès[1011]. Amb tot, el que Rovira establia era que quan no existia convergència entre ambdós factors, la voluntat democràtica era la que definia la condició nacional. La reflexió de Rovira tenia un doble objectiu: legitimar el sentit de la doctrina federal de Pi i Margall envers el federalisme unitari espanyol i superar la lectura unidireccional del catalanisme conservador que, d'una banda, determinava la nació dels fets naturals-històrics i de l'altra, criticava el federalisme de Pi -tot basant-se en l'opció entre 'regionalisme' i 'federalisme' feta per Lluís Duran i Ventosa a *Regionalisme i Federalisme*- pel fet de ser exclusivament filosòfic. És a dir, feia un estudi de les teories de Prat de la Riba despreses de *La nacionalitat catalana,* basades, segons Rovira, en la proposta d'una definició de nació a partir de la hipòtesi que "la naturalesa ja ens dóna fetes les nacionalitats" o definida a partir del determinisme dels elements racials i lingüístics, més que no pas històrics i culturals[1012], tot i reconèixer que "la naturalesa ens dóna elements per a fer la dita nació; però no pas tots els elements"[1013]. Per Rovira el dèficit de la concepció naturalista raïa a decidir quan una nacionalitat era distinta o no, partint d'una unitat de base històrica i, també, la seva "delimitació geogràfica"[1014]. Aquesta limitació sorgia en l'aplicació de la concepció naturalista en l'Europa central i en els pobles eslaus, car: "un cop d'ull al mapa etnogràfic ja fa trontollar els doctrinarismes i les fórmules ideològiques i pràctiques del vell nacionalisme català. Aqueix mapa, en efecte, ofereix a la vista [...] el mosaic complicadíssim dels pobles del centre i de l'est d'Europa. Les races i les nacionalitats estan barrejades; llurs límits geogràfics són incerts i borrosos; grans i petites clapes d'unes races i

[1010] El factor històric era rellevant com a via pedagògica, de consciència, en regions d'una nació cultural amb poca identificació entre societat i territori, com palesa Rovira a *La llengua catalana en el Rosselló* [...]: "L'història de Catalunya i la pròpia història local del Rosselló són casi bé desconegudes dels rossellonesos. Aquests saben generalment que la llur terra visqué sota la dominació dels visigots i dels alarbs [...]. Però no tenen d'aquests fets una noció clara; no són capaços de fixar el temps aproximat d'un període històric ni de precisar una data. L'història del país és molt menys coneguda en el Rosselló que en la nostra Catalunya; i això que aquí ho és ben poc" , "Revista...", p. 5.

[1011] Vegeu l'editorial, redactada per Rovira i Virgili, -en comparació entre la intensitat de l'estratègia nacional irlandesa i catalana i la llei autonòmica irlandesa i el debat sobre la Mancomunitat- *El cas Anglaterra-Irlanda i el cas Espanya-Catalunya,* "Revista de Catalunya", 17-IV-1912, núm. 3, p. 1: "[...] Al primer cop d'ull, veiem que la tàctica victoriosa dels irlandesos ha estat la del *tot o res* . Vol dir això que la mateixa tàctica, aplicada pels catalanistes, és la que cal seguir a Espanya? [...]. El *tot o res* és bo per els pobles patriòticament forts, pera'ls pobles que tenen un sentiment nacional intens i arrelat, com ara Irlanda. Però aqueixa fortesa patriòtica, aqueixa intensitat i aqueix arrelament dels sentiment nacional, aquí, per desgràcia, no'ls tenim. Som febles. I la tàctica dels febles no pot ésser la mateixa dels forts. Si'l nacionalisme catalá, en quant a potencia, fos igual o aproximat a l'irlandès, l'actual projecte de Mancomunitat catalana seria una errada formidable. Catalunya hauria d'exigir toçudament la seva autonomia integral [...]. I és en aquest regateig que cal tenir present la lliçó d'Irlanda. És amb relació al projecte de Mancomunitat que cal que'ns mostrem els catalans intransigents".

[1012] A *Op. Cit.*, pp. 33 i 34.

[1013] A *Op. Cit.*, p. 33.

[1014] A *Op. Cit.*, p..35.

nacionalitats envaeixen i trenquen el territori de les altres"[1015]. És a dir, la nació en ella mateixa, definida geogràficament, no és cap garant de legitimitat política. Per a Rovira cal una base empírica que justifiqui una identitat entre nació i estat, aspecte que no sempre s'acompleix: "Així jo tinc l'absoluta convicció que tot aquell que estudiï i examini els problemes nacionalistes en llurs múltiples aspectes haurà de proclamar, com faig jo [...], la inconsistència de les doctrines del nacionalisme naturalista i la insuficiència evident, indiscutible, dels elements dits naturals per a determinar les nacionalitats i per a organitzar-les en Estats [...]. Ara digueu, davant d'això, que la naturalesa ja ens dóna fetes -com sortides d'un motlle les nacionalitats. I digueu, després, que hi ha d'haver un Estat distint, exclusiu, per a cada nació natural [...]"[1016].

Allò que cal, doncs, és un subjecte polític extern per a explicitar la nació, fer-la evolucionar de la categoria a la realitat. Una evolució que comporta no pas construir una nació des de l'estat sinó des de la pròpia evolució històrica de cada entitat nacional. Aquest extrem era el tipus de federalisme que el diferenciava respecte dels federals unitaris i li feia valorar l'aportació -"nacionalista"- del federalisme de Pi i Margall. Per tant, allò que concreta Rovira és una estratègia política d'organització de la nació cultural a través d'un federalisme de tipus nacional: "[...] ¿Vol dir que li hagi [al federalisme] d'ésser igual que els Estats de la federació siguin nacionalitats, o trossos de nacionalitats, o regions, o comarques, o provincies burocràtiques, o quadrícules geogràfiques, o agrupaments capriciosos? Això no. El federalisme abstracte és una teoria neulida i eixorca. Agafar un territori i tallar-lo de qualsevol manera, aplegant ciutadans i municipis sense altre criteri que el d'un pacte purament arbitrari, esquinçant i trossejant les entitats vives que hi hagi, és un procediment absurd, estúpid.És prescindir no ja de la realitat, sinó de la raó. S'ha de dir que el federalisme espanyol ha pecat d'abstracte. Més s'ha de dir també que en Pi i Margall és, dels federals d'Espanya, qui menys pecà en aqueix sentit. Molts federals, sobretot en els primers tamps del federalisme, veien llur sistema únicament com una teoria filosòfica, i no s'adonaven que calia casar-la amb la viva realitat de les diferenciacions ètniques hispàniques. [...] El federalisme de Pi i Margall, que no prescindeix de les realitats naturals, és essencialment nacionalista. El gran català defensà sempre, vigorosament, la llibertat de les nacionalitats oprimides"[1017].

Quina és, doncs, la fórmula política central per Rovira? Establir un acord de sobirania que contempli les realitats nacionals per sobre del concepte arbitrari dels estats-nació i que la

---

[1015] A *Op. Cit.*, p. 37.

[1016] A *Op. Cit.*, p. 38. Per a Rovira i Virgili un punt de referència teòric per a criticar el principi "a cada nació natural un Estat" és el llibre *La Race Slave*, de l'antropòleg txec Lubor NIEDERLE (1865-1944).

[1017] A *Op. Cit..*, p. 40

voluntat sobirana sigui l'evidència de la voluntat de lliure pacte: "A la impracticable fórmula 'a cada nació un Estat' del *nacionalisme naturalista*, cal oposar-hi la fórmula següent: 'Cada nacionalitat, o cada fragment distint d'una nacionalitat, o *cada poble amb voluntat d'esser lliure* (sigui o no una nacionalitat perfectament classificada com a tal), té el dret a constituir un Estat, podent aplegar-se amb altres en la forma que li plagui o que convingui en cada cas" [...] Quin mal hi ha, en efecte, que els alemanys, els francesos i els italians de la Suïssa, en comptes de formar part d'Alemanya, de França o d'Itàlia, constitueixin tots plegats una Confederació on la nacionalitat i els drets de cadascú són respectats? Al cap i a l'últim, la comunitat de sentiments i d'amors que pugui haver-hi entre homes d'una mateixa pàtria nacional o ètnica, també salta per damunt de les ratlles dels Estats [...] Tot això sense perjudici que els Estats separats entrin temps a venir, dintre noves i amples agrupacions".[1018]

Per tant, Rovira volia contraposar un tipus de "nacionalisme integral" al "nacionalisme federatiu" aplicat al fet peninsular i basat en una síntesi entre el federalisme regionalista de Pi i Margall, que és "principalment històric" i el federalisme de Valentí Almirall, que és "principament ètnic i s'acosta molt més al nacionalisme". És a dir, mentre el primer tipus de nacionalisme prescindia de la voluntat política de decisió, el segon depassava la tipologia de la naturalesa per bastir una concepció política i dinàmica (evolutiva) de la nació, car "les coses vives sovint no s'avenen prou a les exigències de classificació. Les classificacions no ens les dóna fetes la naturalesa: ens dóna, això sí, elements per a fer-les. És el que passa amb les classificacions de les ciències naturals [...], per a les quals els elements de la realitat no basten, i s'ha d'acudir en part al convencional i a l'arbitri humà [...]. La voluntat popular i la força de determinades circumstàncies socials demana un ample marge de llibertat i d'arbitri en l'aplicació de les teories". I Rovira, partint del principi arbitrista, proposa models com els Estats Unitats o la "Confederació germànica" i conclou: "per què no podem aplicar-los, en la federació espanyola o en la ibèrica, a les diverses nacionalitats peninsulars"[1019]. Aquest era també el programa dels nacionalistes de la Unió Federal.

El que Rovira posa en relleu és que la natura i la voluntat no són excloents, ans són complementàries: "la naturalesa i la voluntat s'enllacen en una relació de causa i efecte. Separar l'element humà de l'element natural per a marcar amb ells la diferenciació entre dues menes de federalisme, un d'abstracte i un de positiu, és una errada que cal rectificar. En la determinació de les nacionalitats, i sobretot en l'organització d'aquestes en Estats, hi ha d'entrar els dos elements, l'humà i el natural. La voluntat sense la naturalesa ens portaria a solucions ridícules, desgavellades, insostenibles, folles. I la naturalesa sense la voluntat ens

[1018] A *Op. Cit.*., p. 41.

[1019] A *Op. Cit.*.,pp. 45-46

portaria al fatalisme, a la coacció, a la violència [...]; la qüestió de les nacionalitats hauria de plantejar-se no políticament, sinó científicament. Seria horrible!"[1020]. Amb tot, el que determina la condició de realitat nacional és la voluntat política, cosa que, segons Rovira, dimensiona aquesta idealitat nacional en la concepció liberal de nacionalitat. En efecte, si existeix una 'nació-en-si', amb les característiques objectives de cultura i història, no és suficient per a determinar-ne l'existència, car mancaria una consciència nacional, definidora de l'exercici de la lliure determinació. Per aquesta raó, l'esperit nacional és fonamental prèviament per a la concepció de nació política i "es concreta (es transforma) en la consciència i la voluntat racional (no suposada, ni espontània) dels ciutadans"[1021]: "Pot succeir, no obstant això, que la voluntat es manifesti en un sentit innegablement contrari a les raons ètniques, lingüístiques, històriques, etc. Ah!, és que el tal poble no tindrà consciència de la seva personalitat i de la seva veritable natura, o bé altres raons poderoses el portaran a prescindir-ne. En aquest cas de conflicte entre la naturalesa i la voluntat, el nostre federalisme, el nostre nacionalisme, i, sobretot, el *nostre liberalisme*, ens posen sense vacil·lacions al costat de la voluntat humana. Aquesta és la bona doctrina, la doctrina liberal [...]. I això no ataca pas el principi nacionalista. Poble que no sent la seva personalitat, que no té l'anhel de reivindicar-la, que té apagada la flama de l'ideal nacional, és, per al nacionalisme, un cos sense vida. El nacionalisme afirma el dret dels pobles vius i desperts, i deixa de banda els pobles morts o catalèptics"[1022].

Per aquesta raó, la tasca definitòria més rellevant de Rovira fou sintetitzar l'elaboració d'una teoria nacionalitària i la divulgació del procés de nacionalització catalana des de la comparació amb processos polítics internacionals i amb la pròpia trajectòria històrica organitzada a través de la decisió política[1023]. I quant a l'estudi "més seriós"[1024] efectuat fins al moment d'aquests processos nacionalitaris cal destacar, és clar, la *Història dels Moviments Nacionalistes.*

[1020] *Op. Cit.*, p. 50.

[1021] "Pròleg" d'Isidre MOLAS a *Op. Cit.*, p. 17.

[1022] A *Op. Cit.*, pp. 51-52.

[1023] En aquest sentit, Rovira empra com a referents del dret polític internacional teòrics com Eduard Cimbali i la seva obra *Della necessità di un nuovo Diritto internazionale conforme allo spirito dei nuovi tempi e della vera civilità* [1904], de la qual posava en relleu que "L'únic mode legítim de constituir-se els Estats és la voluntat dels pobles que els composen. Si la voluntat i la nacionalitat concorden, perfectament; si no, ha de prevaler la voluntat" *Op. Cit.*, p. 53.

[1024] Horst HINA: *Castilla y Catalunya en el debate cultural(1714-1939). Historia de las relaciones ideológicas catalano-cestellanas*, Ediciones Península, Barcelona, 1986, p. 27.

3.1. Interpretació de Pi i Margall

" "Què pot significar avui l'herència ideològica d'En Pi i Margall" [*Una conferència sobre Pi i Margall* [de Rovira] "La Veu de Catalunya", 4-VIII-1928]. "A la doctrina històrico-biològica defensada per Prat de la Riba, de tirar dretista, oposàrem nosaltres aleshores la doctrina liberal i democràtica" [*La doctrina de Prat de la Riba*/ ARV, "La Ciutat", 23-XI-1934].

La renovació doctrinal del catalanisme fou concretada per Rovira en la recuperació de l'ideari de Pi i Margall pel que feia al vessant de racionalització de la voluntat política o "principi racional de la voluntat humana". Va exposar clarament aquesta doctrina en la polèmica amb la Lliga el 1928. Del debat s'extreia la catalanitat o no catalanitat de Pi en funció de l'aplicació real de la definició de nació. Ultra l'argumentació pimargal·liana, Rovira plantejà quin era el fil conductor de la nació entesa com exercici de racionalitat. Considera la nació com un conjunt de fets objectius (llengua, esperit...) que mai no poden estar al marge del fet ordenador/ articulador darrer: la voluntat política. I aquest exercici de decisió lliure, que és possibilitat, és l'essència del pacte federatiu. Aquest principi és al centre de la vindicació de Pi i del pas de la nació cultural (estructura historicocultural) a la nació política (subjecte d'imputació/ de sobirania): "la raó humana no crea els fets de la naturalesa; però aquests fets no entren en l'estadi polític fins que són clarificats i interpretats per la raó de l'home". No és estrany, doncs, que en aquest principi federatiu -des de cada nació- Rovira copsés un potencial "germen de nacionalisme". Per tant, la suposada "ortodòxia" pimargal·liana de Rovira no és acrítica, sinó que és aplicada en funció precisa de l'evolució de la consciència nacional. Què és, doncs, allò central de Pi que reprèn i actualitza Rovira?: el principi de la llibertat humana aplicat al dret dels pobles -impulsat amb la primera guerra mundial- que parteix de l'evolució del dret natural al principi de l'autodeterminació, basat en la voluntat política[1025]. Per Rovira, doncs, la nació és la síntesi de la personalitat col·lectiva definida per factors externs i vehiculada per la voluntat política de la població: "El fet de la

[1025] Per al context del debat de l'agost de 1928 vegeu *supra* "Evolució ideològica i política" Cf. 0.1.3. El concepte de "racionalització de la voluntat política", no era una expressió nova. Des dels primers moments "El Poble Català" va fer seva la tradició més pròxima als drets dels pobles. Era una concepció que partia de l'etapa de 1850, quan Pi ja reflectia en els seus estudis que "els pobles y els homes [apareixien] com lliures de tot vincle històric, com aptes per una vida conscient y progressiva". Amb tot es concebia una evolució posterior en la mateixa doctrina de Pi, més propera als principis dels nacionalistes republicans: "Talment com l'apartá de bell antuvi de la concepció unitària de l'organisació dels pobles, va portarlo successivament pel camí de l'observació, de l'enllaç de les generacions y les idees, del coneixement de les arrels históriques de tot procés social y de tota vida humana, individual o colectiva". Cf.: *En Pi i Maragall*/ Lluhí RISSECH, "El Poble....", 4, 3-XII-1904. Pel que fa al concepte "principi racional de la voluntat humana" i a la vinculació indestriable amb els factors objectius definitoris de la nació: A. ROVIRA I VIRGILI: *El pacte en els nostres dies*, "La Publicitat", 9-VIII-1928, dins *Lectura de Pi*.... La citació, p. 91. La voluntat com a factor de l'estadi polític de la nació: *Les teories i els fets*, "La Publicitat" 24-VIII-1928, dins *Lectura de Pi*..., p. 96. La vinculació entre pacte federatiu com a dret legitimador a la base de l'origen del nacionalisme: A. ROVIRA I VIRGILI: *Pi i Margall i Proudhon*, Norma, 1936 [es tracta de l'article *El federalisme racial d'en Pi*, publicat amb anterioritat a "La Publicidad", 5-IV-1920] dins *Lectura de Pi*..., pp. 127. La definició de Rovira com a màxim exponent de l'ortodòxia pimargal·liana, en el context posterior de fundació d'Acció Republicana" a Josep PLA: *Obra Completa*, Vol. 40, p. 211. Per a la llibertat humana aplicada a les nacions: A. ROVIRA I VIRGILI: *Les doctrines de Pi i Margall*, "La Publicitat", 8-VIII-1928, dins *Lectura de Pi*..., p.89.

personalitat col.lectiva no dóna al dret estat polític -[...]- fins que es manifesta a través de la consciència i de la voluntat. Políticament, les persones sense consciència i sense voluntat apareixen mortes, inoperants. Què són les "renaixences" modernes sinó la manifestació d ela consciència i de la voluntat dels pobles"?[1026] I, és clar, aquesta voluntat és un reflex de la consciència o nacionalització interna del cos social. I en aquesta capacitat de decisió rau l'oposició entre la doctrina liberal (republicanisme) i la conservadora (regionalisme). Aquesta vindicació de Pi tingué un acord de legitimació central dins el nacionalisme republicà amb l'obra *La qüestió de Catalunya.* Quin n'era el descabdellament bàsic?

La centralitat del referent ideològic de Pi i Margall en el catalanisme republicà, entesa com un factor nacional que amb la tradició catalanista liberal hauria d'articular una legitimació de la Unió Federal, va ser exemplificada per la secció d'estudis del CNR, el 1908, amb una selecció d'articles sobre Pi duta a terme per Rovira. Gabriel Alomar hi adjuntà un pròleg on remarcava l'aportació al canvi social i intel·lectual de Pi i Margall en el marc polític del Principat del vuitcents [1027]. Rovira, amb el recull de textos de Pi i Margall a *La Qüestió de Catalunya*[1028], es plantejà una ampliació temàtica de l'edició d'Alomar pel que feia a

---

[1026] *Lectura de Pi...*, p.94.

[1027] Es tracta del recull F. PI I MARGALL: *Articles. Proleg den Gabriel Alomar*, Tip. L'Anuari, Barcelona, 1908. Pel que fa a la tria de textos per part de Rovira, vegeu "Sabadell Federal", 8-XI-1908: "S'ha encarregat de fer la tria dels articles del mestre, que han de formar el volum editat per subscripció a Antoni Rovira i Virgili. [...] Recordém que un dia en Rovira Virgili pera ponderar el amor que tenia al federalisme digué que ell comprenia que hi hagués piistes perquè també s'hi sentia".

[1028] F. PI I MARGALL: *La qüestió de Catalunya*, SCd'E, Barcelona, 1913. La mateixa obra va ser reeditada el 1936 amb un títol més concís i vinculat a l'hegemonia del republicanisme d'esquerres: *La Qüestió de Catalunya davant el federalisme*, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1936. En el "pròleg" Rovira estén el procés d'unitat entre nacionalisme i federalisme a Esquerra Republicana de Catalunya, que reprèn la tasca de la UNFR, cridada a "fixar les grans línies de l'arquitectura política de la Catalunya futura, de la pàtria nova dels catalans", pp. 43-44. També en aquesta edició són suprimits els articles de Pi (que figuraven a l'edició de 1913): "Els successos de l'Havana" i "El motí de Cuba". En canvi, hi són inclosos dos nous discursos de Pi: el "Discurs pronunciat en la vetllada del Circ Eqüestre de Barcelona, el dia 19 de setembre de 1888" (pp. 152-156) i "Discurs pronunciat al Congrés, el dia 28 de juliol de 1899, en el debat sobre els fets a què donà lloc a Barcelona la visita de l'esquadra francesa" (pp.156-162). La inclusió d'ambdós discursos pren una rellevància projectiva en un cicle de substitució del regionalisme per la cultura política d'esquerra, després de l'abolició de l'autonomia política arran de la repressió del fets d'octubre de 1934. Així, els mots de Pi sobre la diferenciació entre regionalisme i federalisme tornen a centrar el debat al voltant de la superació de tradició per la voluntat política, l'abolició de les estructures d'antic règim, com la monarquia, i la lluita per la llibertat individual i social: "Nosaltres no recusem l'ajuda de la tradició, però no la prenem per base i fonament de les nostres doctrines. Les derivem de la raó, que ens presentat ingènita la llibertat en l'home i ens diu que si lliure és l'home-individu, lliure ha d'ésser l'home col·lectiu, i per conseqüència els municipis i les regions. Nosaltres sense l'home lliure, no encertem a concebre lliures les societats; i per això hem començat sempre per afirmar l'autonomia individual i donar-li per escut fins els mateixos poders federals" (pp.154-155). Quant al segon discurs es tracta igualment d'una projecció d'una nova organització de l'Estat a partir del desenvolupament de les estructures polítiques de cada nació o regió. (Recordem que, en aquest sentit, el 1932 Rovira estudià aquesta via en *La Constitució Interior de Catalunya*).

Una altra reedició, la va portar a terme Antoni JUTGLAR el novembre de 1978 per a l'editorial Altafulla amb un prefaci, "A manera de presentació" [s/p]. En aquest pròleg, Jutglar fa un recorregut per les interpretacions historiogràfiques -Jesús Pabón, Jaume Vicens, Montserrat Llorens- sobre la vinculació de Pi i Margall al catalanisme i sobre el seu valor com a teòric central del nacionalisme republicà, tot contraposant aquesta imbricació de Pi al catalanisme amb el panorama cultural i ideològic espanyol vuicentista. La darrera

l'assumpció del fet nacional, tot destacant que en els escrits i discursos de Pi, "l'esperit catalanesc batega"[1029], i que la relació amb el Principat va comportar la desaparició gradual "de les magnífiques ampulositats de l'idioma castellà, i l'ànima catalana d'en Pi va afirmar-se en definitiva. Les influències racials poden en ell més que'l medi. Pot més la sang que'l verb"[1030]. Aquests condicionants formals situen l'aportació de Rovira en la reflexió sobre la unificació de les vies de Valentí Almirall i de Pi i Margall, constatant, així, la dicotomia establerta entre una concepció realista (Almirall) i una concepció provinent de Proudhon i que poua en Pi i Margall (via idealista).

Rovira, en canvi, emfasitza la complementarietat d'ambdues trajectòries destacant la superació del catalanisme historicista/ naturalista envers el catalanisme basat en la convenció del pacte. Per a Rovira aquesta dualitat de tradicions es palesava amb la separació de Valentí Almirall de Pi i Margall el 1880. El que fa notar Rovira i Virgili és l'assumpció del fet nacional català en Pi com a procés, com a aproximació constant: "Sempre havia seguit en Pi i Margall amb simpatia el moviment catalanista. A l'accentuar-se aquest després de la desfeta [colonial espanyola envers Cuba], va concedir-li tot seguit l'importancia que's mereixia i que tanta gent li negava, així a Madrid com a Barcelona. Iniciada una corrent d'aproximació entre federals i catalanistes, en Pi la va apoiar decididament"[1031]. Aquesta evolució, segons Rovira, l'ideòleg federal la portà a terme en adonar-se que abans d'una teoria de l'organització política calia una base cultural pròpia:

"Quan, cap allà a l'any 1880, en Valentí Almirall se separà d'en Pi, manifestant la seva disconformitat amb les doctrines pactistes, la raó, al nostre entendre, la tenia, doctrinalment, teòricament, l'autor de *Les Nacionalitats*. Rebutjant la teoria del pacte i contraposant el criteri de la naturalesa al de la voluntat en la formació dels Estats, el catalanisme, de l'Almirall ençà, ha anat per un fals camí [...]. Més si Pi tenia raó en l'aspecte teòric del problema de les nacionalitats, ¿qui pot negar que en l'Almirall hi havia en aquells dies un major esperit català, un sentit més viu de la realitat catalana? En Pi i Margall era per damunt de tot un federalista. L'Almirall, un català. En el primer hi havia més doctrina, més *veritat doctrinal;* en el segon, més vida, més *veritat real*. El federalisme d'en Pi era, principalment, una idea, un sistema; el particularisme de l'Almirall, malgrat la seva aplitud generalitzadora, era una expressió del problema viu i concret de Catalunya. En Pi i Margall no havia tingut encara la visió del gran fet català. [...]. Aplicades a la qüestió catalana, totes les fórmules van ésser fredes i xorques fins que'l sentiment dela nacionalitat, la presa de conciencia nacional, la *psiche*, les van animar amb llur calor vital i van convertir l'autòmata enginyós dels sistemes en còs humà viu. Gran vident, en Pi va adornar-se d'aqueix fenomen i va comprendre tot seguit la seva significança i les seves conseqüències. Va comprendre, sobre tot, que aquell era un fenomen previ necessari per al triomf del federalisme a Espanya. Sols per virtut d'ell adquiriria ànima l'aparell del sistema federal. Per això el veiem acollir i comentar amb simpatia el catalanisme, quan tothom, al seu entorn, l'escometia amb fúria i el calumniava amb rabia [...]. A mesura que'l catalanisme creix i agafa força, en Pi sovinteja i accentua els séus comentaris favorables"[1032].

---

reedició del "Pròleg" i de la "Biografia" de Pi a càrrec de Rovira la devem a Leandre COLOMER: *Lectura de Pi...*: "Aspectes del Pensament: Catalanitat i Federalisme de Pi i Margall", pp. 44-70 i "Biografia de Pi i Margall": pp. 9-26. Una síntesi del "Pròleg" de Rovira sobre Pi a "Introducció", *aut.cit., Op. Cit.*, pp. XIV-XVI.

[1029] "Pròleg" d'A[ntoni] ROVIRA I VIRGILI a F. PI i MARGALL: *La qüestió de Catalunya...*, p. VII.

[1030] "Pròleg"...p. VIII.

[1031] [ARV]: "Biografia d'en Pi i Margall" a *La qüestió...*, p.145.

[1032] "Pròleg", p.p. XI-XII. De fet, la concepció de Rovira no era nova. El republicà federal Francesc Pi i Sunyer també palesava que "*cuando Almirall abadona el catalanisme, el partido federal en Cataluña, guiado*

Per a Rovira, Pi i Margall simbolitza al mateix temps una crítica a la política oficial espanyola pel que feia a l'actitud envers la independència colonial, en el cas cubà, concretada en l'actitud dels partits republicans: "Tota l'obra política i periodística d'en Pi és una continuada i dura condemnació de la política espanyola, de la mentalitat espanyola, del caràcter espanyol [...]. Donant un sentit espiritual al mot, podem dir que en Pi i Margall és *el gran anti-espanyol* [...]. En aquella tragica ocasió [independència cubana i conflicte amb els EUA] [...], va poder comprovar en Pi i Margall que les esquerres espanyoles són en realitat, pseudo-esquerres. Cada vegada que els esdeveniments les han posades a prova, han caigut escandalosament en la renunciació i en la desqualificació"[1033]. Per a Rovira, doncs, aquest context de manca d'idealitat real entre les esquerres espanyoles va incidir en l'apropament de Pi a Catalunya, on "estudià el catalanisme", i "d'aquest estudi va treure la conclusió que, en quant a l'organització de l'Estat el federalisme i el catalanisme o regionalisme coincideixen plenament. Un i altre senyalen a l'Estat central i als Estats regionals, substancialment, les mateixes facultats. Les Bases de Manresa són, potser, el punt més distant del programa d'en Pi que hi ha en el catalanisme"[1034]. Aquesta voluntat de síntesi, altrament, era excepcional, ja que Rovira plantejava quina era l'actitud dels sistema de partits polítics espanyols, pel que feia al fet nacional català, en acusar-ne una concepció reaccionària:

"Més tothom, en l'Espanya castellana, pensava [en temps de Pi i Margall], d'oposada manera. Tant els homes de dreta, com els d'esquerra, com els neutres, consideraven que'l catalanisme era un moviment separatista, un crim contra la patria, una malura afrosa que calia extirpar pel foc i pel ferro. Per als lliberals i per als republicans, era, ademés, un moviment reaccionari, clerical, carlí. Les titulades esquerres eren encara més hostils que les dretes al catalanisme. En Pi regoneix que'ls liberals són més unitaris que'ls conservadors. Ni la boira dels prejudicis, ni la polsaguera de les passions, enterboliren l'opinió justa que ell [Pi] s'havia format del catalanisme. Sabia que contribuia a aqueixa hostilitat la concepció política, brutalment unitaria, dels partits espanyols. Però sabia també que en el fons hi havia l'orgull dels dominadors, la llur voluntat d'hegemonia i d'absorció [...]. L'acusació de reaccionarisme contra'l moviment català, sortida de les pseudo-esquerres espanyoles, ha estat sempre una covarda escusa per a ferir amb traidoria el moviment nacional del nostre poble, suscitant-li l'oposició de les masses obreres i democràtiques. Els qui's diuen lliberals, republicans, avançats, radicals [...] el combaten [el catalanisme] perquè, davant l'afirmació catalana, se senten espanyols castellanistes, homes de raça dominadora, i no pas perquè se sentin homes de llibertat. Invoquen, contra'l catalanisme, la fraternitat universal, la necessitat d'esborrar fronteres i d'apartar l'il·lusori destorb que creen a la civilització les petites pàtries. Emperò, les fronteres que volen esborrar -fronteres de la terra i fronteres de l'esperit- són les de Catalunya; les d'Espanya, no. La petita pàtria que volen fer desparèixer és la pàtria catalana; la pàtria espanyola, la pàtria castellana, no"[1035].

Aquesta denúncia de l'expansionisme castellanoespanyol servia, a l'últim Rovira, per vindicar la teoria del consentiment o del pacte, defensada per Pi i Margall. En efecte, davant

---

por el consejo y la propaganda de Pi i Margall, acentua su benevolencia al catalanismo, procurando hacer conjunta la acción de una y otra fuerzas politicas". F. PI Y SUÑER: *El problema catalán,* Imprenta de Pau, Torrijos y Compañía, València, 1906, p. 32.

[1033] "Pròleg"...,p. XVII.

[1034] "Pròleg"..., p. XVIII.

[1035] "Proleg"..., pp. XXI-XXII.

la crítica que els pobles "petits" no tenien dret a revindicar els drets nacionals, Rovira se serveix de casos de política internacional (Finlàndia, Irlanda, Eslovàquia, Croàcia, Eslovènia i Lituània) per a mostrar que la dimensió geogràfica és independent en la determinació de la voluntat política d'alliberament; com també ho són les polítiques de dominació despreses de victòries militars, ja que assumir-les, seria legitimar "la teoria dels fets consumats, contraria als més elementals principis de justícia". De nou, Rovira troba en causes estructurals aquesta actitud de dominació que no té res a veure amb el principi democràtic de lliure determinació per a pactar en situacions d'igualtat política defensat per Pi: "L'Espanya ha estat tradicionalment, en casi tota la durada de la seva història de l'unitat ençà, potència de reacció, fogar del fanatisme catòlic, fortalesa de l'Església, recó d'incultura, extrem simètric, damunt el mapa geogràfic i cultural d'Europa de l'imperi turc. Perquè això no'ls ha inspirat contra el patriotisme espanyol la violenta hostilitat que han guardat per al catalanisme? Embestir els catalanistes per reaccionaris mentre s'ostenta i s'aclama i es declara sagrat el patriotisme espanyolista, no és propi de cap home de llibertat ni de cap partit d'esquerra"[1036]. Aquesta crítica s'estenia als federals espanyols que entenien el fet català com a factor "purament nominal". És a dir, tant al partit federal històric com al progressista i centrista el fet nacional era ignorat. Per a Rovira hi havia, en canvi, federalistes que constituïen una excepció: Vallès i Ribot, dirigent del Consell Regional Federalista de Catalunya, i Pi i Arsuaga, fill de Pi i Margall. La resta explica que fossin -seguint les experiències de Rovira com a delegat a l'Assemblea Federal de Madrid el 1902- "casi tots anticatalanistes"[1037]. Tanmateix, Rovira dedica un comentari a la crítica d'un sector catalanista que interpreta la doctrina de Pi allunyada de la realitat, fixada, predeterminada, en un sistema filosòfic que mancaria de concreció i allunyada de la tradició i del principi natural en detriment de la voluntat[1038]. D'aquí es derivaria la idea que el federalisme de Pi era abstracte i inaplicable a l'explicació de la realitat nacional. Ultra això, amplifica aquesta crítica fins a enderrocar el tòpic que afirma que les idees d'aquest federalista provenen de l'obra de Proudhon el *Principi federatiu* . Rovira manté, ben a l'inrevés, que a l'obra *La Reacció i la Revolució* (1854), Pi ja es mostrava "federal i pactista": "No, en Pi no era un traductor doctrinal de les idees proudhonianes. No aprengué d'en Proudhon les teories federals, sinó que coincidí amb ell en algunes qüestions, cosa explicada perfectament pel llur comú hegelianisme. No va esdevenir federal per la lectura de l'obra d'en Proudhon. Va esdevenir-ho perquè la federació corresponia al seu

[1036] "Pròleg"...,pp.XXIII-XXIV.

[1037] "Pròleg"...,p.XXXI.

[1038] Rovira es basa en l'estudi d'Ernest MOLINÉ I BRASÉS *Resum sintètic de l'història del catalanisme* (1907).

principi fonamental de reduir al mínim la força del poder, dividint-lo, i perquè la trobava avinguda amb les lliçons de la història. Si haguessim de senyalar un mestre polític a en Pi, potser fóra més just presentar com a tal a Montesquieu que a Proudhon"[1039].

Quina és, doncs, la significació de Pi i Margall per al nacionalisme republicà? Segons Rovira, exposar les condicions de possibilitat de la unificació del catalanisme d'esquerres i el federalisme, les idees del qual cal formalitzar segons la formació històrica de cada nació[1040]. Rovira, doncs, continuant la tradició federalista de de "L'Avançada" de Tarragona, basteix una tradició de pensament polític(en una conjuntura avançada pel que feia a l'elaboració de la teoria de la voluntat política i reforçada per les anàlisis de les nacions subalternes europees i per la unificació de les tradicions republicanes nacionals) que doti de legitimitat la Unió Federal Nacionalista Republicana, que, al capdavall, ha de ser la resultant del federalisme no legitimador del nacionalisme d'estat (Pi i Margall) i de la tradició republicana catalanista:

"L'unió o aliança entre federals i catalanistes que va demanar en Pi, havia de vindre més tard, quan el nacionalisme català, obeint a una llei de ascensional evolució, se bifurqués en dreta i esquerra. L'"Unió Federal Nacionalista Republicana", pactada l'any 1910, fou la realització de l'anhel d'en Pi. En el nou partit se van fonent les dugues tendències, mentre se auto-eliminen els elements no assimilables que li deturaven la creixença i li amenaçaven la vida. Si d'aqueixa crisi l'esquerra catalana en surt salva [no en sortiria amb el Pacte de Sant Gervasi, com el mateix Rovira concretaria amb la seva trajectòria posterior en una Esquerra Catalana: 1914], aviat s'enrobustirà i s'enfortirà, canviant o no la bastida de sa organització de partit. L'anhel d'en Pi haurà tingut feconda realitat, i Catalunya posseirà un dels més moderns i més ben orientats partits nacionalistes d'Europa, cridat a fixar en ses grans línies l'arquitectura política de la Catalunya futura, de la pàtria nova dels catalans"[1041].

Tot amb tot, aquesta recepció del pensament de Pi i Margall no es produïa aïlladament del context internacional ni gaire lluny de la valoració de la doctrina de Prat de la Riba per part de Rovira a la seva secció de periodisme internacional a "La Veu de Catalunya", ni al marge del programa institucional nacionalitari a càrrrec de La Mancomunitat. Per aquesta raó, cal no separar la reflexió de Rovira sobre la consecució d'un partit nacionalista -vuit anys després del Pacte de Sant Gervasi- que construís nacionalment Catalunya de les reflexions sobre les condicions de possibilitats de la sobirania del país. I aquest aspecte es vincula a les consideracions sobre la relació entre nació historicocultural i voluntat política. Aquest darrer serà el vincle que permetrà de relacionar Prat de la Riba amb Pi i Margall. Vegem-ho.

3.2. "La sobirania de Catalunya"

"No hi ha res més nociu, per a una nacionalitat, que el vincular l'esperit nacional a classes i a institucions polítiques determinades. L'existència dins un poble de sectors socials desnacionalitzats o de

---

[1039] "Pròleg"..., p. XLIV.

[1040] Cfr. A. ROVIRA I VIRGILI *La catalanitat de Pi i Margall*, "La Publicidad", 30-X-1919: Pi "donà al catalanisme la forma federalista".

[1041] "Pròleg"..., p. XLV.

nacionalització poc accentuada, crea una amenaça permanent i anguniosa per a l'esdevenidor nacional. Per tant, una nacionalitat forta, perfectament penetrada de l'ideal propi, no ha de témer res de la limitació de la seva autonomia en el terreny de la forma de govern i de les llibertats polítiques" (Rovira i Virgili, "La Veu de Catalunya", 23-VII-1916).

El juny de 1916, paral·lelament a la publicació d'*El Nacionalisme*, Rovira va publicar a "La Veu de Catalunya" una sèrie d'articles sobre "la solució federativa dels problemes nacionalistes" en el marc d'una reacció espanyola davant la reivindicació política d'autonomia contra el discurs de Francesc Cambó el 21 de maig al Palau de la Música Catalana[1042]. Aquests articles tenen una significació orientadora comuna a tot el moviment nacionalista i van ser elaborats en el moment de l'èxit electoral de la Lliga -davant la refundació del republicanisme nacionalista amb la participació del Bloc Republicà Autonomista- en les eleccions legislatives espanyoles del 9 d'abril de 1916 davant l'objectiu de Santiago Alba d'anul·lar les reivindicacions nacionals del Principat amb aliança amb els republicans en l'anomenat *Pacto de la Castellana*[1043]. En aquest sentit, el principi cambonià que es desprèn del parlament del Palau de la Música consisteix a cercar punts d'acord reivindicatius amb sectors de l'Esquerra Catalanista i estratègics davant la política espanyola: "Quan es constituí la Esquerra catalana i durant la seva actuació, les responsabilitats del moviment català estaven repartides entre ells i nosaltres [amb la UFNR]. Avui l'Esquerra ha desaparegut i sols en queda una ombra lleugera; els directors es retiren [en al·lusió a Rovira i Virgili?], els soldats se'n van a casa; però cal tenir en compte que els que s'aplegaren sota la bandera de l'Esquerra, portats per un veritable sentiment catalanista, aquests, avui, confien en nosaltres [...]. En el Parlament [espanyol], podem nosaltres parlar del nostre plet, anar pura i simplement a defensar la doctrina regionalista, a demanar organismes regionals, a defensar, en fi, les teories regionalistes. O bé hi podem anar, no precisament a plantejar doctrines, sinó a plantejar el fet de la nostra nacionalitat [Cambó opta per aquesta segona via] [I que] preferim que's limiti el nostre camp d'acció a que's limiti la nostra sobirania. Que's precisin, que's concretin les

---

[1042] Aquesta sèrie d'articles, encapçalada amb el títol "La solució federativa dels problemes nacionalistes", era formada per *La sobirania de Catalunya*; *Els dos tipus de federació*; *L'Estat nacional dins la federació*; *Institucions autònomes*; *Facultats autònomes*; *Extensió i intensitat de la sobirania*; *Facultats essencials de l'Estat particular*; *La qüestió del llenguatge*; *La pluralitat de llengües als Parlaments*; *La qüestió de l'ensenyament*; *La llengua a l'escola*; *La llei del "Home Rule" irlandès*; *Facultats de la Irlanda autònoma*; *El futur règim de Polònia: conclusió* (3, 9 i 23-VI; 23, 26, 31-VII; 6, 15, 22, 29-VIII; 2-IX; 5, 12 i 14-X-1916). "La Veu de Catalunya", encapçalà la sèrie de col·laboracions, "honorant-se", "amb la publicació d'una sèrie d'estudis sobre la constitució política dels països federatius, i els projectes per la nova organització de la Polònia i la Irlanda, deguts a l'il·lustre escriptor nacionalista Antoni Rovira i Virgili, autoritat en aquests temes candentíssims".

[1043] Isidre MOLAS: *La Lliga Catalana. Un estudi estasiològic*, Vol.I, Ed. 62, Barcelona, 1972, pp. 106-108.

funcions, però que un cop en execució, no pugui entorpir-les l'acció de l'Estat"[1044]. Rovira i Virgili accepta aprofundir al màxim l'àmbit de sobirania catalana. Per aquesta raó aquests articles tenen un sentit de cobertura doctrinària de l'acte de la Unitat Catalana organitzat per la Lliga a fi de commemorar la victòria electoral. També, a l'ensems, transcendeixen una organització política i esdevenen marc de referència del principi federalista nacional, aspecte que col·lisionava amb el federalisme orgànic o d'estat de la política espanyola.

Aquest clima advers dels sectors intel·lectuals i polítics espanyols era exposat per Rovira en mostrar la confusió del concepte federal des del republicanisme espanyol (en una actitud també d'unitat política catalanista davant el nacionalisme espanyol): "A Espanya, després de mig segle de propaganda federalista [referint-se a Pi i Margall i a *Les Nacionalitats*], després d'haver passat un pòderós i hombrós partit federal per la governació de l'Estat, avui la gent s'espaordeix en escoltar que es parla de la sobirania de Catalunya. I se n'espaordeix, per exemple, àdhuc un home com en Robert Castrovido, el director d'"El País", antic federal piista, qui serva una fidelitat sentimental i externa a les doctrines del mestre. ¿Què en resta, doncs, dels llibres, dels articles, del Programa d'En Pi i Margall -aqueix programa tan retret i tan poc capit-? A fóra de Catalunya -i en certs inrets de Catalunya- no en resta sinó un nom, un ròtul despintat, caigut en mans de gent decantades a l'arruixament fàcil d'una demagogia de bona fe". Rovira, doncs, tractava de refer el sentit de la doctrina de Pi en un context que unificava sectors socials envers la demanda del que ell mateix entenia com la qüestió de la sobirania. Efectivament, la concepció doctrinal que es desprèn d'aquest seguit d'articles resta a la base d'ambdós textos programàtics. El que es proposa l'intel·lectual-polític és fixar la doctrina federativa, basada en la distinció entre l'extensió d'atribucions (criteri quantitatiu: nombre de competències) i la seva intensitat (independència sobre aquests àmbits de sobirania)[1045]; establir-ne una doble tipologia en aplicació a regions o a nacions (='federalisme regional' i 'federalisme nacional') i explicitar-la amb l'aplicació a països amb tradició federalista[1046]. Amb tot, el rerafons consistia a desmarcar la vindicació sobiranista d'un mer tràmit tècnic i recuperar-ne la dimensió d'idealitat:

[1044] El parlament de Francesc Cambó a *La magna Festa de la Unitat. Catalunya ungida per la sobirania* "La Veu...", 21-V-1916. En aquest parlament el líder de la Lliga feia un balanç de la política d'aquest partit entre 1901 i 1916, i de la tasca de la Solidaritat. Cambó deia en el discurs que calia un gir sobiranista envers la reivindicació de competències. Calia que aquestes no fossin pas una mera delegació de l'Estat Espanyol, sinó que el país en fos el governant.

[1045] *La solució federativa dels problemes nacionalistes: Extensió i intensitat de la sobirania*, "La Veu...", 31-VII-1916: "Per tant -remarca Rovira- quan una Nació reivindica la seva sobirania, pot transigir en certs punts pel que toca a l'extensió d'aquesta -o sigui la quantitat. Però no pot transigir pel que toca a la intensitat- o sigui la "qualitat" de la sobirania".

[1046] *La solució federativa...: La llei del "Home Rule" irlandès, Facultats de la Irlanda autòma i El futur règim de Polònia*, "La Veu...", 5-X, 12-X i 14-X-1916.

"La qüestió de la sobirania serà, per a certs elements, un tema doctrinal, que tractaran amb esperit i amb cultura d'estudiant mediocre que es prepara per als exàmens, i que servirà, tot el més, per demostrar la penúria intel·lectual dels polítics i dels escriptors espanyols.

Per als patriotes catalans, la sobirania de Catalunya, és un ideal concret i precís. Vol dir Catalunya mestressa de casa seva, amb Constitució pròpia [*La Constitució Interior de Catalunya* que Rovira establirà entre 1932 i 1933], amb poders legislatiu, executiu i judicial propis, amb el català com a llengua oficial. Aquesta és la voluntat dels catalans. Aquest és el problema real de Catalunya. I serà debades que vulguin defugir-lo els sofistes i els retòrics, portant a l'atmosfera tèrbola del Parlament aqueixa fantasma fonediça, que és la idea abstracta de sobirania.

Més si els debats teorètics i abstractes no poden fer sinó moure a la bona intel·ligència del nostre problema magne, en canvi considerem utilíssim demostrar el bon dret dels catalans i la orientació europea i hodierna del nostre pensament polític, *mitjançant l'examen de les solucions pràctiques que ofereix el Dret constitucional federatiu i dels projectes actuals adreçats a resoldre els problemes nacionalistes existents dins diversos Estats*"[1047].

El debat ideològic i polític (entre les distintes concepcions federalistes espanyoles i els sectors republicans nacionalistes) es trobava, tanmateix, determinat per l'anàlisi dels dos tipus de federació: regional i nacional, tot partint de l'aportació del constitucionalisme federal dels Estats Units, ja que "poble sense història, sense ahir, capàs d'adaptar-se fàcilment als motlles sistemàtics, el Nort-Americà va esdevenir el model de la Federació democràtica [amb la doctrina despresa de Hamilton]".

Per federació regional "entenem aquella en la qual els Estats federals no són unitats nacionals, sinó fragments de nacionalitat. A aquests fragments nosaltres els donarem el nom de regions [...]. El tipus regional de la Federació és el tipus clàssic. Les lligues gregues, les Lligues i Confederacions medievals, els Estats federals contemporanis, pertanyen quasi tots a aquest tipus. De primer la regió és natura urbana, després de natura feudal, més endavant de natura político-geogràfica". En aquesta classe de federalisme Rovira hi encabia el model helvètic i el germànic, car "el caràcter comú que uneix aqueixos regiments federatius és que els Estats que els constituexen no són nacions, sinó fragments de nacions". Val a dir que aquest tipus federatiu seria el que, segons Rovira, imperaria en el desenllaç del conflicte de la Primera Guerra. En canvi a la federació nacional "els Estats que la constitueixen són unitats nacionals, són nacions". Entre els exemples, Rovira destacava les relacions entre Suècia, Noruega i Dinamarca, formant la "Federació escandinava"; la "Federació Ibèrica", "entre Portugal, Castella, Catalunya i potser Bascònia"; la "Federació llatina", "més extensa"; la "Federació balcànica" i la "Federació bàltica", amb "Polònia, Lituània, Livonia i Curlàndia".

Amb tot, Rovira no preveia una fi ni una contradicció entre ambdós tipus de federacions quan una nació és formada per territoris federats d'un mateix àmbit cultural: "La Federació de les nacions no prejutja el regiment interior dels Estats nacionals. Una nació, una unitat nacional, pot entrar perfectament dintre un agrupament federatiu, tot i formant ella una

---

[1047] *La solució federativa dels problemes nacionalistes: La sobirania de Catalunya*, "La Veu...", 3-VI-1916.

Federació de tipus regional. Raons polítiques, geogràfiques, històriques, econòmiques, poden aconsellar la organització federativa regional d'una nació. És molt probable que l'Estat nacional català de l'avenir, membre d'una Confederació -ibèrica, llatina, occidental o europea- sigui per dins una Federació de regions: la Catalunya del Principat, València i Mallorca"[1048].

A partir de la delimitació dels tipus de federacions (basada en la dimensió nacional de les figures a federar), Rovira ressaltava que des de la concepció nacionalfederativa "el sistema federatiu, fill de la coexistència de diverses sobiranies, reconeix als Estats que formen la Federació la sobirania plena, total, per a establir les atribucions dels poders que es formin. Són els Estats que es federen els qui, recaptant llurs funcions pròpies, marquen l'esfera d'acció i les condicions de funcionament del poder comú, el qual no intervé en l'exercici de les facultats d'aquells Estats". L'objectiu de Rovira era destacar les limitacions d'un "federalisme orgànic", uniformista i objectivar quina era l'essència del federalisme nacionalitari i els seus àmbits de sobirania:

"Aquest federalisme purament nominal, posant l'Estat central per damunt dels Estats particulars, i controlant la llur autonomia, no podria oferir a l'ideal nacionalista la fórmula política que li és necessària. Seria només una descentralització, més o menys ample ¿Ens trobarem, potser, amb que una gran part dels federals espanyols d'avui, prestigis d'un partit extinct, són "orgànics" sense saber-ho? I ells que trenta o quaranta anys enrera van lliurar la gran batalla dels "pactistes" contra els orgànics!" L'essència de la Federació no està, per cert, en el mer formulisme del pacte extern, litúrgic. No està en el ritualisme del seu procediment, com els vells "pactistes" han cregut. En Pi i Margall mateix va allunyar-se de la concepció formulària del pacte [...]. I en el programa del 22 de juny [1894] [...], el pacte, aquell pacte formal i ritual -[...]- no apareix enlloc. I és que l'essència de la Federació està, no en la passatgera bastida que serveix per a edificar-la, sinó en la natura de l'edifici i en el funcionament de la màquina política que s'hi instal·la. El principi federatiu exigeix el reconeixement de la sobirania dels Estats particulars en tot el cercle dels seus poders en què els Estats federats no estiguin sotmesos, dins d'aquest cercle, al senyoratge o al control de l'Estat central. En un mot: dins la Federació, els Estats federals, quan es mouen dins el cercle de les pròpies atribucions, són tan lliures com els Estats independents. D'altra banda, l'Estat central no té altres atribucions sinó les que en la Constitució li són reconegudes. Les atribucions que no li han estat expressament i explícitament conferides, resten fora del seu cercle propi, i tota modificació constitucional esdevé impossible sense el consentiment dels Estats particulars[1049]. Tot el que no sigui això, no és federalisme, ni ho pot ser mai [...]. L'Estat nacional cap, com hem dit, dins el motlle del sistema federalista. Les facultats sobiranes que avui demana Catalunya, com tant altres pobles, es troben contingudes dins el cercle d'atribucions dels Estats particulars de la Federació".

La proposta de Rovira, doncs, superava el federalisme clàssic que entenia les atribucions administratives des de l'estat a les "regions". En canvi, el sistema de lliure decisió, de pròpia determinació de les atribucions internes, corresponia exclusivament a cada nació:

[1048] *La solució federativa...: Els dos tipus de Federació*, "La Veu...", 9-VI-1916.

[1049] Les atribucions dels Estats particulars són, segons Rovira: "Serveis administratius interiors (obres públiques, comunicacions, beneficiència, serveis tècnics...), hisenda i règim tributari, garantia de la llibertat i defensa de l'ordre a l'interior, judici i resolució de les qüestions entre municipis de l'Estat particular, legislació civil, penal i de procediments, nomenament de funcionaris i empleats dels organismes propis, organització dels tribunals, ensenyament i institucions de cultura, llenguatge". Competències que resten legitimades en l'aplicació de les constitucions dels EUA, "Estats alemanys, a la Finlàndia autònoma i als dos membres de la unió austrohongaresa". Vegeu: La solució federativa...: Facultats essencials de l'Estat particular, "La Veu...", 6-VIII-1916. Per a la justificació, en una estratègia progressiva de règim federatiu, de llibertat autonòmica -en oposició a un règim descentralitzat- sense federació, "La solució federativa...": *Institucions autònomes i La solució federativa...Facultats autònomes*, "La Veu...", 23 i 26-VII-1916.

"Reconeguda i garantida pel sistema federatiu la sobirania de l'Estat particular, és evident que, quan aquest estat sigui una nacionalitat, trobarà dins el sistema tota la llibertat política que és necessària al desplegament lliure de la seva personalitat nacional"[1050].

Entre els àmbits de sobirania de les federacions nacionals, Rovira es fixa amb un especial interès en l'estatus de la llengua. I pel que fa als usos lingüístics, en posa en relleu la centralitat en el règim federatiu. Pren com a referència les constitucions nord-americana, suïssa, austrohongaresa i finlandesa; al seu torn, entén que el model negatiu és l'alemany, en ser un règim que no reconeixa el plurilingüisme. I es basa en el factor primordial de les federacions nacionals: "Per això la primera cosa que cal exigir al règim federatiu, des del punt de mira de les necessitats del nacionalisme, és l'ampla i total llibertat d'usar l'idioma propi, tant en l'esfera pública com en la privada. Totes les institucions i totes les facultats polítiques serien vanes i enganyoses, si la Nació, membre d'una Federació, no tingués reconeguts els drets del seu llenguatge i si aquest no imperés en tots els ordres de la vida nacional. Així la qüestió del llenguatge, que en certes federacions de tipus regional és inexistent i que en altres del mateix tipus té una importància secundària, ha d'ocupar un preeminent lloc en les Federacions de tipus nacional"[1051]. Però Rovira -ultra la preocupació per un ensenyament nacionalitzat, exposada a *La Nacionalització de Catalunya*- centra la concreció de la normalitat lingüística, vinculada a la competència de l'ensenyament[1052], en l'àmbit de l'escolarització, que en les reivindicacions nacionalitàries s'enfoca des d'una doble via: la socialització lingüística en l'àmbit escolar privat -com a xarxa paral·lela- i la seva extensió -veritable vindicació política- a l'àmbit públic: "I és tan urgent el problema escolar per a les nacionalitats que no han fet triomfar encara llur causa, que no poden esperar que es resolgui el dit problema escolar per a l'ensenyament públic. Mentre treballen per a dur la llengua materna a les Escoles de l'Estat, han d'establir un ample sistema que disputi els alumnes a l'ensenyament públic anti-nacional. Cada escola oficial en llengua aliena és una fortalesa enemiga en territori propi. I és necessari contrarrestar la seva acció bastint fortaleses de l'ensenyament nacional"[1053]. Aquesta situació era, segons Rovira, la que tenia el Principat i la que es proposava normalitzar la Mancomunitat. En el mateix sentit, a nivell polític, Rovira es preguntava (prenent com a referència dotze casos d'ús de llengües en Parlaments estatals)

[1050] *La solució federativa...: L'Estat nacional dins la Federació*, "La Veu...", 23-VI-1916.

[1051] *La solució federativa...: La qüestió del llenguatge*, "La Veu...", 15-VIII-1916.

[1052] *La solució federativa...: La qüestió de l'ensenyament*, "La Veu...", 29-VIII-1916.

[1053] *La solució federativa...: La llengua a l'escola*, "La Veu...", 2-IX-1916.

"¿Que passaria al Congrés i al Senat, si els nacionalistes catalans demanessin la llibertat de parlar en llengua catalana en les sessions de les dites Cambres?"[1054].

Rovira acabava la sèrie de les reflexions a "La Veu de Catalunya" parlant del model polític reunificat de Polònia i les actituds del govern rus i alemany. Amb tot, plantejava un nou horitzó internacional obert a partir del règim federatiu: "[...] la situació d'una nacionalitat respecte d'un Estat, només admet tres posicions: la subjecció unitària, l'autonomia federativa i la independència. Quan es vol anar a un règim de llibertat i de respecte sense anar a la solució extrema separatista, la solució federativa s'imposa naturalment. I com que, dada l'evolució política i social del món, l'Estat uninacional independent no representa sinó una solució transitòria, l'esdevenidor polític del nacionalisme està en el règim federatiu, el qual té una flexibilitat suficient per a adaptar-se a la varietat dels casos concrets. Ço que resta en extrem insegur és la forma que prendran les futures constitucions federatives. Estaran principlament constituïdes per Estats nacionals. Però aquests podran ésser agrupats segons una multitud de combinacions [...]. Els Estats [seguint les tesis de Sidney Webb] formaran en l'esdevenidor agrupaments parcials i simultanis, per a satisfer les llurs necessitats d'ordre intel·lectual, polític, econòmic, social, de manera que un mateix Estat podria pertànyer a diferents lligues de finalitat limitada"[1055]. La limitació del poder de l'Estat uniformista amb la compartimentació de la sobirania en els aspectes confederatiu i internacional constituïa el caire organitzatiu de la "sobirania de Catalunya"; però ideològicament calia cercar uns referents interns, aplicables a la pròpia societat del Principat. Aquest era l'objecte dels estudis *El Nacionalisme* i *Nacionalisme i Federalisme* entre 1916 i 1917.

[1054] *La solució federativa...: La Pluralitat de llengües als Parlaments*, "La Veu...", 22-IX-1916. Els onze referents eren: el Parlament d'Àustria, la Dieta d'Hongria (doble oficialitat de l'hongarès i el croata), Dieta de Galizia (doble oficialitat del polonès i el ruteni), Dieta de Bohèmia (txec i alemany), Dieta del Tirol (alemany i italià), Dietes adriàtiques d'Àustria (alemany, italià, serbi, croat i eslovè), Parlament de Bèlgica (francès i flamenc), Dieta de Finlàndia (finès i suec. "El president de la Cambra ha de contestar a cada orador en l'idioma d'aquest"), Parlament italià (francès per als representants de la Vall d'Aosta), Parlament de Suïssa, Parlament canadenc (francès i anglès) i parlament Sud-africà (anglès i neerlandès).

[1055] *La solució federativa...: El futur règim de Polònia*, "La Veu...", 14-X-1916.

3. 2.1. D'*El Nacionalisme* a *Nacionalisme i Federalisme*[1056].

"La via feta pel nostre ideal restaurador i constructiu permet ja la publicació d'obres doctrinals de nacionalisme, el contingut de les quals sia ja una serena universal afirmació i no un al·legat més en pro de la qüestió, que envisatjada des de molts diversos punts, s'és anomenada qüestió catalana" (ressenya de Martí Esteve de *Nacionalisme*, "La Revista", gener de 1917).

Els dos assaigs citats se situen en la conceptualització del que Rovira i Virgili anomenava 'Nacionalisme Contemporani' (les bases del qual establia entre la Revolució francesa i la primera meitat del vuitcents)[1057], en un context bèl·lic i de contraposació entre models territorials expansionistes i models nacionals subalterns[1058]. L'aportació que fa Rovira és precisar que els fenòmens nacionalitaris -els moviments nacionalistes- "constitueixen un ideal contemporani, que els veritables moviments nacionalistes no començaren fins després de la Revolució francesa". Hom distingia, doncs, una etapa prepolítica i un cicle polític on es definien els processos de nacionalització i alliberament, basant aquest pas en el fet de la legitimació dels factors naturals o "biològics" en clau de "dret humà" La nacionalitat, com a exponent d'"elements etnogràfics", esdevé entitat política quan el nacionalisme li atorga cohesió o li "infon vida"[1059]. "Abans, el Nacionalisme era un pur fenomen biològic; no era una afirmació racional dels drets dels pobles". Per Rovira 'nacionalisme' no era sinònim d'historicisme sinó d'historicitat basada en el dret polític, que vehicularia i donaria sentit al 'fet biològic' (Prat de la Riba):

"L'home d'una nació, en les èpoques anteriorrs a la contemporània, lluitava per la seva patria mogut per un instint, pel lligam fatalista que l'unia als seus coterranis, perquè li era naturalment grat guanyar i no perdre en les confuses pugnes d'aquells temps, perquè *ell* i *els seus* havien nascut per a guerrejar i combatre contra els *altres* [...]. Les espontànies energies nacionals, el Nacionalisme purament biològic, ens porta a aquest dilema d'ésser mall o enclusa, d'ésser dominadors o dominats. Tota la historia de l'Edat mitjana i de l'Edat moderna es pot resumir en el desesperat i continu debatre's dels pobles, l'aspiració a que no hi hagi Nacions-malls ni Nacions-encluses, sinó un mutual respecte de cada Nació als drets de totes les altres. De la llur causa nacional, els grecs ne diuen la *Idea*. El mateix nom pot ésser aplicat a totes les causes nacionals dels nostres abans. Persisteix la llei de la Natura, però limitada i encarrilada per la Raó. La Biologia és corretgida i interpretada pel Dret [...] En rigor, no hi ha drets *naturals*; tots els drets són *racionals*. En la Natura hi ha fets; només en la raó hi ha drets. El mateix principi de la justicia és inexistent dins la Natura [...] tota aquesta elaboració ideal del Nacionalisme és cosa contemporània. El Nacionalisme no és, doncs, una prolongació històrica de les lluites

---

[1056] Encara que aquestes dues aportacions teòriques siguin les màximes definitòries quant a doctrina nacionalitària i es produeixin en el marc d'hegemonia cultural del noucentisme, la reproducció de la idealitat -voluntat política conductora de la consciència històricocultural- en el si d'Acció Catalana i al llarg dels anys trenta amb "La Nau" com a exponent de difusió ideologicopolítica fa que aquestes idees superin la idealitat nocucentista. És a dir, el Noucentisme seria una causa necessària però no suficient per a explicar la continuïtat de les idees nacionalitàries de Rovira. Una introducció-marc general del programa nacionalista-noucentista, marcant un 'abans' i un 'després' de la política del noucents (extrem que no compartiria Rovira i Virgili) pel que fa a la fixació d'una "revolta catalanista" que va aconseguir la "reconstrucció d'una nacionalitat", incorporant "valors noves i l'esperit dels nous temps a les energies seculars d'una raça", tot vinculant la idea de 'pàtria' a la de 'Ciutat', a *Les dues posicions del catalanisme*/ Martí ESTEVE, "La Revista"", 31-VII-1916.

[1057] *Les renaixences nacionals*, "La Revista", 15-VI-1916. Hi destaca el pas de l'"instint" biològic a una "justificació en el principi racional del dret dels pobles" i estableix un principi general del nacionalisme contemporani basat en la "Convicció de justicia i orgull de patria".

[1058] Vegeu *infra* "Rovira i Virgili i "Iberia" (1915-1919).

[1059] Hans KOHN: *Historia del nacionalismo*, FCE, México, [1944], 1984, p. 27.

passades, dels vells anhels. No és un crit ancestral; és una paraula nova. No surt de les subsconcients forces racials; surt de les més altes i clares regions de l'Esperit. Dels moviments nacionals en diem *renaixences*; mes qui sab si fora més exacte dir-ne *naixences*. El llur germe és antiquíssim; la llur saba és novella... El Nacionalisme, doncs, entra de ple dins el quadre de les idees i els sentiments dels nostres dies. Té antecedents històrics, és fill de la Història -aquesta és sa mare, son pare és el Dret; però no és esclau de la Història. Més que dels lligams del passat, sent l'atracció creixent de l'esdevenidor [...]. Un nacionalista no és un home d'ahir, no és un catalèptic moral; és un home dels nostres temps, que viu sota la influència de les idees d'ara. Un nacionalista català, un catalanista, no és un home deturat en el 1640 o el 1714, sinó un home que camina amb pas segur per les vies del Noucents"[1060].

Martí Esteve, posteriorment militant d'Acció Catalana, també assenyalaria que al costat dels "elements naturals", "els elements de voluntat, ens privèn de considerar les nacions com alguna caosa d'estàtic; l'element pròpiament humà, lliure, de creació constant, es converteix així en valor no menys determinant"[1061]. No era errada aquesta centralitat en la voluntat política, perquè de cara a la fi de la I Guerra Mundial es concreta l'esclat nacionalitari a l'Europa Central i Oriental, basat en aquest factor de suport polític. Rovira es demanava quina era la lògica comuna a tots els processos d'alliberament nacional europeu entre finals del XVIII i la primera meitat del XIX. És a dir, entre la Revolució francesa i l'eclosió de les revolucions burgeses, amb la cosmovisió transformadora de l'home romàntic, que cobraria una doble dimensió: el subjecte col·lectiu dels pobles i la construcció d'una classe social transformadora: les classes subalternes. En aquest marc, existia un fet històric propi de cada poble; però el que fonamentava la causa general era "la noció del dret", que "va donar una altíssima volada als moviments nacionals. Els patriotes van adonar-se que els llurs anhels tenien la justificació santa dels principis de justícia immanent aplicats al règim dels pobles. L'ambient polític d'Europa, filosòfic, saturat de teories del dret, de motius justiciers, afavoria l'eclosió i la creixença dels ideals nacionals. Aleshores la lluita per la llibertat nacional va aparèixer, no solament com un dret sagrat i imprescindible, sinó com un deure estricte i imperiós dels pobles sotmesos"[1062]. Val a dir que aquest "ambient" era fonamentat, en opinió de Rovira, en una idealitat romàntica que "va donar un ambient propici a l'acció dels patriotes, tota desinteressada, tota lluminosa d'idealisme, tota plena de passions heroiques".

El Nacionalisme (1916) és una teorització que acumula categories generals extretes dels casos d'anàlisi de política internacional i estatal. No és, doncs, un estudi nou, car, com suara he citat, els posicionaments van restar establerts a partir de l'elaboració de la *Història*

[1060] Totes les cites corresponen a *El Nacionalisme Contemporani*, "La Revista", 15-VII-1916, pp. 1-2.

[1061] El sentit de la voluntat política és, doncs, un acte de voluntat humana, que, al seu torn, serà el factor essencial de la constitució política de les nacions a partir dels factors objectius definitoris de les col·lectivitats nacionals. Per aquesta raó, cal no desvincular aquest assaig de Rovira de textos com *La Nacionalització de Catalunya* [1914], que emfasitzava la rellevància de la consciència cultural com a factor de legitimació de la reivindicació política. L'assumpció d'aquesta consciència elevada a nivell de reivindicació política serà allò que doni consistència al dret nacional, el qual no restarà deslligat, doncs, de l'activitat nacionalista de la societat. Societat i nació formen un binomi en la proposta de Rovira i Virgili

[1062] *Les Renaixences nacionals*, "La Revista", 15-VI-1916, p. 2.

dels Moviments Nacionalistes i explicitats als llarg d'articles a "Iberia" i "La Veu de Catalunya"o "La Revista" (quant a la rellevància del factor de la voluntat política com a darrer factor de construcció nacional)[1063]. El que hi estableix Rovira és un marc metodològic que proposa la superació dels 'elements naturals' com a pressupòsit suficient per a conceptuar una nació. Estableix, doncs, que una comunitat nacional és la resultant de l'assumpció d'uns factors definitoris objectius: territori llengua, història, raça, cultura i comunitat de dret i costums (='consciència de la nacionalitat') i de la capacitat d'afirmació nacional (=voluntat):

"La natura i la voluntat s'enllacen en una relació de causa i efecte. Separar l'element subjectiu, la voluntat, de l'element natural, per a marcar la diferenciació entre dos sistemes, és una errada que cal rectificar.En la determinació de les nacionalitats, i sobretot en l'organització d'aquestes en Estats, hi han d'entrar els dos elements, el polític i el natural. La voluntat sense la natura ens portaria a solucions ridícoles, desgavellades, insostenibles, folles. I la natura sense la voluntat ens portaría al fatalisme, a la coacció, a la violencia, i ens llançaria conttra una muntanya de dificultats, de dubtes, d'antinomies i de problemes caòtics; la qüestió de les nacionalitats hauria de plantejar-se, no políticament, sinó científicament. I això és inadmissible [...]. En cas de conflicte entre la natura i la voluntat, el nostre nacionalisme, i, sobre tot, el nostre liberalisme, ens posen, sense vacil·lacions, al costat de la voluntat humana"[1064].

Aquesta base porta Rovira a criticar el principi de les nacionalitats en ell mateix, car comportaria un retrocés cap a la concepció nacional naturalista i, encara, forneix dos fets que projecten la resolució dels fets nacionals. D'una banda, la complementarietat d'estat i nació, anant enllà del plantejament historicista que avantposava la nació a l'estat perquè aquest era artificial. I, de l'altra, l'"arbitri", que és un pacte entre estats i nacions en conflicte, suplementari al principi de les nacionalitats:

"La diferencia fonamental consisteix en què l'Estat és una forma i la Nació és una substancia. L'Estat és molt més feble i trencadiç que la Nació. No té les arrels ni la vigoria d'aquesta. Les modificacions d'una Nació són lentes i llargues. Les de l'Estat poden ésser ràpides i àdhuc sobtades. La nació penetra dins l'ànima dels *homes i els pobles. L'Estat és una organització externa, molt forta de vegades, sobre tot en els temps quiets*, normals, però sense fonaments pregons i exposat a esfondraments totals i parcials, sobretot en els períodes tempestuosos de la historia[...]. Cal remarcar que l'arbitri humà en la determinació de les nacions i en la constitució d'aquestes en Estats, ha de tenir un caràcter principalment suplementari. És a dir ha de resoldre aquells detalls, aquelles dificultats, aquells dubtes, que deixa en peu l'aplicació genèrica del principi de les nacionalitats. L'arbitri no ha de substituir el dit principi; només l'ha de suplir en tot allò que aquest no arribi a resoldre"[1065].

L'assaig es clou fent una crítica a l'uniformisme que, segons Rovira, és antinòmic a la unitat internacional, reconeixent que en aquest procés d'internacionalització no tan sols

---

[1063] "La meva formulació del principi de les nacionalitats fou precedida per un estudi històric dels casos concrets: la *Història dels moviments nacionalistes* [posteriorment], vaig escriure un esquema ordenat i clar de la teoria nacional que jo havia tret, més que de la lectura dels tractadistes, del propi estudi réflexiu de les realitats històriques. L'armadura d'aquesta teoria apareix entera en l'estudi esquemàtic de la col·lecció de "La Revista". Poc després, alguns dels aspectes ràpidament tractats en aquell opuscle, foren descabdellats i estudiats amb un criteri analític a [...] *Nacionalisme i Federalisme* [1917]", *El principi de les nacionalitats*, Ed. Barcino, Barcelona, 1932, pp. 6-7.

[1064] *El Nacionalisme*, Ed. El Cotal, Barcelona, 1978, pp. 105-106 i 109. Per a vindicar la preeminència de la voluntat política, Rovira pren com a referent teòric el jurista italià Eduard Cimbali (1862), autor de *Il nacionalismo ed il nuovo dirito internazionale* (1912). En la mateixa línia de cerca de referents no historicistes un altre autor bàsic és el filòsof pragmatista italià Prezzolini.

[1065] *Ibid.* pp. 122-123 i 128.

existeixen nacions sinó també col·lectivitats autònomes; s'assoleix, així, l'articulació entre internacionalisme i federació de nacions, superadors de la anacionalitat i l'antinacionalisme: "El món va cap a la unitat, es diu. Cap a la unitat espiritual, sí; cap a la unitat d'organització també, anc que més poc a poc. Però no pas cap a l'unitarisme o centralisme. Quan es parla d'un Estat europeu o mundial, tothom parla de la Federació europea; quan es parla d'unir els països llatins, es parla de la Federació llatina [...]. Nosaltres ens decantem a creure que, després d'un període, encara llarg, d'avançament i descabdellament de la tendencia universalista, aquesta s'aturarà o poc menys, i entre els elements universalistes i els nacionalistes s'establirà una mena d'equilibri estable i d'harmonia. Així, la unitat internacional, mundial, assolida en major o menor perfecció, coexistirà amb les unitats nacionals. L'internacionalisme ver és supernacional, però no pas antinacional"[1066].

Amb tot, el marc d'*El Nacionalisme* posa en evidència una altra característica que he adjudicat al treball de Rovira a "La Revista" (i des de la tradició republicana nacionalista): la complementarietat entre la tradició sorgida de la Revolució Francesa i el Romanticisme. Així, veiem com situa els moviments nacionalitaris en la contemporaneïtat a partir de dos vectors: la reivindicació de la llibertat i de la igualtat, que arrencarien des del segle XVIII, i l'adscripció a la historicitat dels col·lectius, aportada pels romàntics. D'aquí es dedueix que el nacionalisme, segons Rovira, reflecteix una trajectòria liberal (llibertat individual)[1067] però adscrita a un marc nacional. En conclusió: la voluntat política provindria del doble vessant revolucionari individual (revolució francesa) i col·lectiu, en clau de consciència historiconacional (romanticisme): "[...] aqueixa elaboració del nacionalisme va ésser afavorida i enormement apressada per un gran esdeveniment de la Història humana: la Revolució francesa, proclamadora de la llibertat dels homes i dels pobles. A més, d'aquell trasbals pregon va sortir, en l'art, en la política i en la literatura, el Romanticisme; i aquest va contribuir d'una manera fortíssima a l'arrelament dels sentiments i de les idees nacionalistes, que el bruit de la Revolució havia desvetllat [...]. El nacionalisme apar així, com una idea lliberal i revolucionaria. El nacionalisme, entès com a tendència a la consagració dels fets passats i de les realitats socials -tendència fàcilment desviable en el sentit d'un moviment de reclusió i conservatisme- fou un producte posterior de l'escola històrica, marcadament alemanya. Hem fet remarcar que el principi de la llibertat nacional ha estat concebut com una expressió lògica del principi de la llibertat individual. La proclamació dels Drets de l'home

[1066] *Ibid.* pp. 138 i 142.

[1067] En la reedició, *El principi...* indicava que "la meva personal obra de redreç dels fonaments doctrinals del nacionalisme català, començada fa un quart de segle, s'encaminava a posar-los al dia i a enllaçar-los íntimament amb els principis liberals i democràtics. La ideologia nacional i humana que he defensat i defenso és una ideologia europea i hodierna [...]", p. 6.

portava a la proclamació dels Drets de la nacionalitat. I així, en la Declaració famosa, es proclama el dret dels pobles a disposar d'ells mateixos [...] El Romanticisme va fer girar l'esguard al passat dels pobles, els va fer descobrir i estimar els tresors literaris i lingüístics mig-soterrats pels segles; els va fer presents, amb noves lluïssors, les velles glories oblidades; els va donar l'orgull d'una avior i els va fer enyorar les institucions propies a l'ombra de les quals visqueren lliures un dia".

Metodològicament, doncs, l'aportació de Rovira rau a mostrar la insuficiència d'una certa tradició positivista-historicista que arrencaria d'Hipòlit Taine per apostar per una subjectivitat nacionalitària:

"Mes, perque una nació pugui esdevenir subjecte actiu de llibertat, no basten totes aqueixes característiques [factors objectius]. Cal, indispensablement, que tingui conciencia de la seva personalitat. Sense la conciencia no hi ha verament personalitat. Sense la conciencia nacional, la terra és un païsatge, la história és una fantasma, el Dret una rutina, la llengua una varietat fònica [...]. La Nació existeix quan té conciencia de la personalitat propia. Però el fet de conciencia és intern. Perquè la nació s'afirmi, cal un factor extern, transcendent: i aquest és la voluntat. La conciencia de la personalitat nacional pot no anar acompanyada de la voluntat d'afirmar-la, de fer-la respectar. Podem concebre un poble conscient de la seva nacionalitat, que renuncia a afirmar aquesta per mancança d'estímul, per peresa d'esperit, per trobar-se bé en la seva situació subordinada. Aquest cas, però, és rar. Generalment, la conciencia de la nacionalitat crea la voluntat ferma d'imposar-la"[1068].

Nacionalisme i Federalisme no es un text nou. Es tracta d'unes idees elaborades en una mateixa conjuntura -1916- a "La Revista" i a "La Veu de Catalunya" [1069]. L'aportació que hi fa és vincular la substancialitat del federalisme al principi de les nacionalitats i mostrar la historicitat de l'uniformisme espanyol anterior a la Revolució francesa, desvinculant els principis revolucionaris de 1789 del nacionalisme d'estat. És a dir, Rovira no separa un principi d'organització política d'un principi de dret polític inherent a les nacionalitats: "Així i tot, hi ha un federalisme nacionalista i un federalisme que prescindeix totalment o parcialment de les nacionalitats. I aquí torna a plantejar-se la qüestió nacionalista. En realitat, el federalisme no ha superat el nacionalisme; el duu viu dins ses entranyes. El federalisme ha superat la forma de l'Estat simple independent. I d'això fa segles. Però el federalisme solament pot resoldre políticament -i no pas superar- els problemes nacionalistes amb la condició que el principi de les nacionalitats sigui reconegut"[1070].

Pel que fa a la historicitat de l'uniformisme espanyol, Rovira destaca que "les tendències unificadores, a Espanya, són ben anteriors al predomini del principi unitari dins el

---

[1068] *Ibid.* pp. 81-83.

[1069] Es tracta dels capítols "Les renaixences nacionals", "El nacionalisme contemporani, "El contingut espiritual del Nacionalisme, ["La Revista"], "La sobirania dins el règim federal", "El dos tipus de federació", "L'Estat nacional dins la federació, "Extensió i intensitat de la sobirania", "Institucions autònomes", "Facultats autònomes", "Facultats essencials de l'Estat particular", "La qüestió del llenguatge", "La qüestió de l'ensenyament", "La llengua a l'escola", La llei del *Home Rule* irlandès", "L'aplicació del principi nacionalista", "Els tres problemes magnes" ["La Veu de Catalunya"]. Vegeu l'apartat "La sobirania de Catalunya" .

[1070] *Nacionalisme i federalisme*, MOLC, Ed. 62, Barcelona, 1982, p. 170.

règim de la França. La viva i vera rel d'aqueixes tendències està en el caràcter absorbent i dominador que va prendre des de bon principi l'Estat castellà. El procés destructor de les llibertats nacionals dels diferents pobles d'Ibèria va començar abans d'ésser proclamada la França "una i indivisible", abans de pujar al tron d'Espanya els Borbons francesos, abans i tot de la dinastia de la Casa d'Àustria. I durant aquests períodes, el procés va anar desplegant-se i avançant, unes vegades mitjançant cruentes violències i guerres i tot. La història de la centralització espanyola no comença en les declaracions rotundes dels ingenus constitucionals de les Corts de Cadis. Ve de més lluny i de més endins. A Espanya, l'unitarisme és un fet intern, no una influència externa. És expressió íntima de l'ànima de la raça central peninsular, no una moda exòtica. Si a Espanya han anat adoptant-se les innovacions centralistes procedents de la França, és perquè aqueixes innovacions responien plenament a l'esperit dels que han vingut exercint l'hegemonia dins l'Estat espanyol"[1071]. Aquest raonament però té un context polític més general que és el que Rovira defineix com a "la batallada de les dues polítiques" en el marc de la "crisi del règim" a causa del conjunt de mobilitzacions de corporacions econòmiques, militars renovadores i polítiques (Assemblea de Parlamentaris). I el relleu potencial dels dos assaigs esmentats és que legitimen a nivell de reivindicació nacional un clima de "normalització del moviments col·lectius del poble català". Així, doncs, entre 1916 i 1917 Rovira efectua una proposta de clarificació federalista encara però en l'àmbit d'un cert regeneracionisme polític en mostrar un acord amb la política crítica envers l'estructura assimilista de l'Estat espanyol. Calia, doncs, generar una "política d'opinió" general que, hegemonitzada per la força modernitzadora del nacionalisme ("Barcelona, Capital espiritual d'Espanya"), emfasistzés un recobrament de nacionalització interior que,segons Rovira, anava "vessant-se damunt el poble, i s'ha inflitrat en per les seves capes més permeables". El rerefons del debat era la lluita entre dos ideals: el centralista i el marcat per l'"idealisme catalanesc" que anava d'acord amb el seguit de reformes europees i revolucionàries democràtics (Rússia). "Nacionalisme", com a idealitat i "Federalisme" com a concreció de la voluntat política que delimitava una associació interior i una confederació externa -concretada en la conjuntura esmentada per les relacions entre nacionalistes bascos i valencians i regionalistes aragonesos- eren a la base de la crítica política a la crisi de l'estat restauracionista, accentuada encara més pel refús al moviment autonomista de novembre 1918[1072].

[1071] *Op. Cit.*, 176.

[1072] A. ROVIRA I VIRGILI: *La Crisi del Règim*, Editorial Catalana, Barcelona, 1918, pp. 15-20 i 157-160. Per a les relacions exteriors amb nacionalistes peninsulars i dels Països Catalans, pp. 22-29. Una primera síntesi dels fets analitzas a l'assaig, en el marc d'una primera història del catalanisme a [ROVIRA I VIRGILI]: *Història del Catalanisme* [cap. VIII], "Anuari dels Catalans", Edicions Pàtria, pp.78-89.

El context d'elaboració d'ambdós assaigs és el de la contesa bèl·lica i, per tant, Rovira hi té present un cert esperit prospectiu sobre les nacionalitats, amb el triomf de les polítiques contràries a l'expansionisme germànic, cosa que aportaria la crisi del proteccionisme polític espanyol respecte d'Europa i la vinculació de polítiques socials associades a la pèrdua de pes polític dels estats dits nacionals. Per aquesta raó *Nacionalisme...* es clou amb la secció "El Món Nou", car "si l'Estat espanyol esdevé un Estat Europeu, obert als vents i a les influències d'Europa, haurà de canviar tot els sistema de la seva constitució política i reconèixer una ampla autonomia federativa a Catalunya i Bascònia, nacionalitats redivives, i a totes les regions peninsulars que sentin la fretura del governament propi [...]". I afegeix: "Així, el concepte unitari de l'Estat rep un cop mortal. Però junt amb l'unitarisme morirà el centralisme. Noti's que, malgrat d'una confusió vulgar, unitarisme i centralisme no són la mateixa cosa, encara que coexisteixin sovint. L'unitarisme és la imposició al conjunt d'un Estat plurinacional del govern i de l'esperit d'una nació hegemònica, dominadora, assimilista. El centralisme és l'absorció i la concentració del poder en els òrgans centrals de l'Estat. Dins els Estats uninacionals no existeix el problema de l'unitarisme. Però pot existir el del centralisme. Un Estat uninacional pot estar organitzat segons un sistema centralista o segons un sistema centralitzador. No hi haurà dins ell problemes nacionalistes, en el sentit de lluita entre nacionalitats diferents. Però hi pot haver problemes regionalistes. I això és el que succeeix a diversos Estats europeus, com Itàlia, de formació ètnica relativament homogènia, o com França i la Gran Bretanya, on la unificació espiritual s'ha sobreposat a la vella heterogeneïtat ètnica i lingüística.[...] paral·lelament a aqueixa descentralització o autonomia per països o regions, es produirà en els Estats un gran corrent de descentralització per serveis". Les conseqüències pràctiques (el principi de subsidiarietat és automàtic) consistiran en el fet que "seran socialitzats un gran nombre de serveis públics i de funcions tècniques, molts dels quals ha socialitzat ja interinament la guerra. Però l'Estat, en la gran majoria dels casos, no exercirà aqueixes funcions ni prestarà aqueixos serveis directament, sinó que els traspassarà, reservant-se l'alt control, a organismes autònoms especialitzats. La pròxima pau, doncs, veurà la mort del vell centralisme". Per Rovira existeix, per tant, una associació entre fet nacional i fet social, que no s'adscriu a l'estratègia marxista sinó dins el nacionalisme partidari d'un liberalisme progressista: "En l'ordre social, les conseqüències de la guerra seran tanscendentals. L'evolució social que treballava la humanitat dels nostres dies es farà extraordinàriament ràpida. La qüestió obrera s'orientarà cap a les solucions socialistes, que no és el mateix que dir solucions marxistes. La situació del proletariat, especialment del proletariat agrícola, serà fortament millorada per lleis noves. El dret social, el règim de la propietat i de la indústria seran radicalment transformats. El reconeixement dels drets polítics

de la dona es fara general. Veurem establert en un gran nombre d'Estats el sufragi femení, en son doble aspecte actiu i passiu, esdevenint les dones electores i elegibles [...]. Mai cap guerra no haurà estat tan sagnant i tan devastadora com la gran guerra de les nacions. En canvi, mai cap guerra no haurà estat tampoc tan rica en fruits de llibertat humana. Per damunt de les runes i les tombes, un més pur esperit regnarà al món"[1073].

L'aportació de Rovira i Virgili a la ideologia nacional en ambdós textos ve donada pel fet que, mentre a *Nacionalisme* centralitza l'explicació en el factor de la consciència i de la voluntat política, a *Nacionalisme i Federalisme* accentua l'aplicació de la voluntat política en la construcció nacional, entenent que aquella no és estàtica sinó que es formula amb dependència dels processos de nacionalització, cosa que estableix una provisionalitat dels pactes federatius (en concordança amb el principi de l'arbitratge exposat a *El Nacionalisme*)[1074]: "El procés de nacionalització va avançant lentament en els pobles renaixents. Agafeu aquests pobles en un moment endarrerit d'aqueixa evolució, quan no han recobrat encara l'ànima pròpia, quan pateixen encara l'esclavatge espiritual de la desnacionalització, i aleshores la llur voluntat -aparença de voluntat, ombra de voluntat- serà contrària a la pròpia ànima, traïdora al propi destí, contradictora de la futura voluntat plena, viva, vera, aponcellada encara sota els plecs de l'evolució social [...]. El moment en què un poble digui davant el món i davant la història la seva paraula pot ésser triat a l'atzar ¿I del foll atzar de la tria d'un moment n'haurem d'alçar, inderrocable, un edifici estatal que pot representar l'avortament dels ideals pregons de la nació, sovint patrimoni d'una selecció no seguida encara o seguida insuficientment per la multitud? [...]. Per això nosaltres creiem que convé trobar un procediment que, tot evitant la contínua insegurat de la constitució dels Estats, permeti, en casos, la revisió i la rectificació de les decisions dels pobles [...]. Potser sigui un mitjà el donar als pactes federatius el caràcter de convencions renovables a llargs termes, de manera que, al moment de la renovació, una o algunes de les parts contractants poguessin, si ho creuen convenient per poderosos motius, retirar-se de la unió, o bé demanar la modificació de les bases del pacte"[1075]. El que hi estableix, doncs no és, per tant, cercar una limitació federalista abstracta, sinó situar la condició de possiblitat de l'alliberament nacional a partir de la representació de la historicitat de la nació a través del fet de la consciència nacional: de la voluntat de construcció nacional. És així com el conjunt de reflexions sobre el principi de les nacionalitats aplegats en aquest volum resta unificat per

---

[1073] Totes les citacions del paràgraf són de *Nacionalisme*... pp. 228-231.

[1074] No és cap casualitat que l'avenç editorial que oferia "La Revista" [16-XII-1917] del llibre recollís el fragment del capítol IV on es parla d'aquest punt: "Els canvis de la Voluntat", pp. 434-435.

[1075] *Nacionalisme i Federalisme*, pp. 147-148.

mostrar l'articulació de la trajectòria del catalanisme historicista/ biològic a través del catalanisme *polític*[1076].

El que conclou Rovira és que no existeix cap possibilitat de projecció de qualsevol nació sense la relació entre 'fet natural' i 'fet subjectiu'. És així com en l'intel·lectual tarragoní cobra un nou sentit el fet de la voluntat política, en no trencar els romàntics polítics amb la tradició racionalista. S'oposa, tanmateix, a la unilateralitat de "la concepció romàntica naturalista" posant èmfasi en la idea del "plet d'un poble a resoldre davant de tots els pobles", centrant "la nostra voluntat adherint-se a ço que és mèdula de les nacions"[1077]. En qualsevol cas, el que afirma l'autor d'*El Nacionalisme* [1916] és que el fet nacional neix del dret a partir de la consciència i de la voluntat. Així se supera la ahistoricitat del determinisme històric, car el fet de voler ser depèn en tot moment de la voluntat del col·lectiu. En aquest sentit Rovira acumula, d'una banda, la tradició federalista de Pi i Margall quant a l'assumpció de la teoria de lliure determinació (lliure pacte entre iguals) i, de l'altra, la concreció d'aquesta autodeterminació en fets concrets (nacions), cosa que comporta assumir la tradició republicana federal[1078] i la tasca del que, segons Rovira, és un exemple de lliure assumpció política sota la Mancomunitat de Catalunya.

Aquest enfocament racionalitzador del fet nacional significa, per tant, una integració en el programa republicà de Rovira de la 'nació natural' de Prat de la Riba. I no és en va que Rovira qualifiqués Prat com a "força de consciència" i "primer "filsòfof del nacionalisme català". El que realment destacava Rovira era que Prat era a la base de la definició de nació catalana, ja que "ha alçat les noves columnes de la nacionalitat catalana restaurada. Ell ha fet el miracle de la resurrecció nacional del nostre poble. Ell ha tornat la plena consciència de la personalitat nacional. En Prat de la Riba era el centre del moviment català. Sense ell, ens trobarem bona estona vacil·lants, insegurs"[1079]. Segons Rovira, doncs, la definició bàsica de

---

[1076] Dit d'una altra manera, la connexió (noucentista) entre ciutat i territori: "Perquè el catalanisme dels periòdics, els llibres, les revistes, els centres, els mítings i les institucions de cultura, necessita el contacte de la terra, del "país". Aquest contacte és enfortidor. Hom veu la pàtria present, tangible com a una vida bategant, arrelada dins el decurs dels segles, lleument daurada per una claror d'esdevenir [...]. La terra no és el paisatge quiet, aturat, sinó la gran força de la vida, que no s'atura, que mou els homes i els pobles i fa la història, i les nacions, i els Estats [...]. *La ciutat ha de sentir-se voltada com a part d'ella mateixa, de la terra vivificant, d'on puja la saba de la raça, la gent de la terra ha de sentir la companyia i el guiatge de la ciutat, d'on ve l'esperit que fa alta la vida. Ciutat i terra han de dur el ver escut nobiliari de l'avior, que dona als pobles la personalitat, la conciència i el daler d'un digne futur*". Vegeu: *Terra i Pàtria davant Poblet*, "La Veu...", 30-IX-1917.[s.n.].

[1077] Ressenya de Martí ESTEVE d'*El Nacionalisme*, "La Revista", 31-I-1917.

[1078] Tradició concretada per Rovira en Valentí Almirall, que "representa la unió perfecta i fecunda del catalanisme i el federalisme. En la doctrina de Pi i Margall, el sentit català és quelcom que corre per sota, que vivifica les arrels del sistema. En la doctrina d'Almirall, aquest sentit català sorgeix impetuosament a la superficie" , "Catalunya" (Buenos Aires), desembre de 1931.

[1079] FULMEN [pseud. de Rovira i Virgili]: *En Prat de la Riba*, "La Campana de Gràcia", 4-VIII-1917, p. 2. Aquesta centralitat de Prat com a definidor de la nació catalana com a àmbit d'identificació nacional i no regional era clar quan seseogons Rovira. "abas d'ell [Prat], no es passava del regionalisme d'En Valentí Almirall,

l'àmbit de pertinença en clau nacional catalana, la clara definició del concepte de plurinacionalitat o "polinacionalisme" i la delimitació radical del principi d'afirmació nacional, com a fet de consciència, és el conjunt d'idees que va aportar per primera vegada el president de la Mancomunitat en la trajectòria d'un catalanisme que fins aleshores confonia el regionalisme amb un patriotisme (concepte material) que hauria d'evolucionar cap al nacionalisme (principi espiritual o d'idealitat). Rovira, doncs, efectuava una lectura de base positiva de l'aportació doctrinària pratiana en un context mancomunitari quan col·laborava a "La Veu de Catalunya". Les tesis de Prat però, no s'havien d'interpretar com a plenament autònomes. Rovira complementa l'enfocament federalista pactista amb la tradició de pensament que ratifica una nació natural o cultural. Els camins pratians i piïstes conflueixen en Rovira. I Prat actua com a model d'una consciència nacional que cal divulgar a les properes generacions:

"Per a l'educació catalana de les nostres generacions, res millor que els textos d'En Prat de la Riba. Vibra en sa prosa la dignitat catalana, aquest íntim orgull nacional, sense el qual els homes i els pobles són éssers subordinats, de categoria inferior. Un poble pot perdre la puixança i la llibertat sense caure en baixesa. Però si perd el noble orgull nacional, si s'avesa a considerar-se inferior a un altre poble, cau en l'abjecció [...]. Ell [Prat] és el català redreçat, orgullos, coratjós, que afirma la seva convicció catalana, segur de si mateix, convençut de la seva pròpia raó. Heu's aquí la seva força, una força de consciència, Aquesta força és molt superior als planys i als plors del romanticisme, a les amenaces pueríls del Jocs Florals, a la posició criticista de N'Almirall. En el període prenacionalista del catalanisme, els patriotes catalans per a sentir-se radicals, havien

---

ric de saba catalana, però políticament empeltat d'espanyolisme". Cf.: *Les idees polítiques*, "La Publicitat", 1-VIII-1923 [dins *Prat de la Riba*, Ed. 62, Barcelona, 1968, p. 99]. Prat com a definidor nacional, "amb el seu propi nom", "la personalitat de Catalunya", també, va ser exposat també a *Prat de la Riba*, "Quaderns d'Estudis polítics, econòmics i socials", 21, nov-des., 1946, p.6 [Aquest epígraf no és recollit a la reproducció d'aquest article a *Prat...*, pp. 114-127].La reivindicació de l'elaboració ideològica de Prat comprèn diverses èpoques. Per exemple, sota la Dictadura de Primo de Rivera i, sota la presidència de Puig i Cadafalch en la presidència de la Mancomunitat, Rovira reivindicava la funció institucionalitzadora de la cultura nacional en l'article-editorial *La Cultura Catalana*, "La Publicitat", 3-IX-1924: "Ell fou qui, empenyent l'evolució massa lenta de la renaixença intel·lectual i anticipant-se una mica a la maturitat del fruit, dotà la nova cultura catalana encara adolescent, dels instruments de treball i de les institucions populoses que havien de donar-li el caràcter orgànic i la força de cohesió". Però també en valorava l'estil literari. Rovira deia de Prat que era "home de passió continguda" (*Prat de la Riba*, "La Publicitat", 1-VIII-1925). Ara, la valoració de Prat també era matisada per Rovira en el marc de transició cap a la formació de les bases programàtiques de l'Acció Republicana i poc abans d'abandonar Acció Catalana" i "La Publicitat". Així en l'editorial *Almirall i Prat de la Riba* ("La Publicitat", 16-VIII-1928), Rovira especificava que mentre Prat valorava la dimensió regionalista de la doctrina almiralliana deduïda de *Lo Catalanisme*, Rovira en valorava la primera part.

Però aquesta matisació no minimitzava l'aportació pratiana en un context de conflicte bèl·lic i polític. En el marc republicà en lluita contra el feixisme, Rovira incidí en la figura de Prat com a "primer definidor del modern nacionalisme català". Així, en l'article *Què pensaria Prat de la Riba* ("La Humanitat", 2-VIII-1938), Rovira contextualitzava aquesta observació genèrica davant la funció regionalista i col·laboracionista del nucli dirigent de la Lliga en una doble dimensió: la Generalitat republicana i el conjunt dels partits republicans, que "són els patriotes que lluiten contra els invasors de la nostra terra [...]. Som nosaltres els catalanistes d'esquerra els qui mantenim en la qüestió nacional el pensament de Prat de la Riba". Aques posicionament servia a Rovira per a contrarestar la derivació ultraconservadora de la Lliga en el context de la guerra i de la revolució, i en canvi, desmarcar d'aquests viaranys l'evolució ideològica de Prat que adoptà una postura d'"amor a la llibertat catalana" i de "demòcrata tolerant", com a conseqüència de la teorització sobre la condició nacional deCcatalunya. És a dir, per Rovira, Prat esdevenia també un referent no tan sols nacionalista sinó nacional, en el sentit que en tant que [Prat] "té el cabdal mèrit d'haver restituït a Catalunya l'alta categoria espeiritual de nació, és avui comprès en aquest aspecte per les nostres multituds i les nostres seleccions [per part] d'"esquerristes, revolucionaris, socialistes i anarquistes" a *Aspectes ideològics de Prat de la Riba*, "Meridià", 31, 12-VIII-1938, p. 2 [Fragment no reproduït a *Prat de la Riba.*], pp. 111-113.

d'indignar-se. Un catalanista, quan maleïa Castella i els castellans, era un home que estava indignat. El radicalisme catalanista d'En Prat de la Riba no està fet de desfogaments del gènit, ni d'arruixaments passionals, ni d'exaltats sentimentalismes. És un radicalisme serè i constant. És un radicalisme filosòfic. En Prat de la Riba ha estat el filòsof del nacionalisme català"[1080].

Ara bé, Rovira sempre insisteix que aquesta determinació natural, biològica (consciència en si), és una variable dependent del fet d'*apropiació* de la realitat nacional (consciència per a si)[1081]. Per aquesta raó cal destacar la inserció del principi de les nacionalitats en la realitat social. Tot depèn, doncs, de la relació entre llibertat individual i col·lectiva. I, és clar que la tradició de Rovira en aquest sentit parteix de la Il·lustració, de la Revolució Francesa, que troba en Pi i Margall (*Les Nacionalitats*) la formalització racional a l'hora d'organitzar un país: "Per les campanyes d'en Rovira i Virgili -escriu Nicolau D'Olwer a "La Revista" el juny de 1918- el nacionalisme català s'ha vist enfortit amb la ideologia democràtica. L'home és el subjecte de tota llibertat. Aquell que senti damunt d'ell el pes d'un poble senyor, el que per exemple sigui obligat en certs actes de la vida pública a usar una llengua que no és la seva, aquell que per més que gaudeixi de sufragi universal, es vegi privat de llibertat d'impremta, no serà pas un ciutadà, sinó un súbdit". Dic organitzar perquè el que sembla reflectir Rovira en aquest aplec de textos és un *criteri* a partir del qual cal definir una categoria nacional. Sembla que Rovira volgués fer un balanç del 'catalanisme doctrinal' de Prat de la Riba per a proposar una "ideologia nacional i humana" que reprengués la relació entre nació i realitats socials.

Dessota, doncs, de la pertinença a una àrea nacionalitària apareix el que Rovira concep com a *consciència de nacionalitat*, conceptuada amb mots de Giuseppe Manzini: "la pàtria és primer de tot, la *consciència* de la pàtria. Perquè la terra damunt la qual movem els nostres passos, i els límits que la Natura va posar entre la vostra terra i la dels altres, i la dolça parla que us sona per dins, només són la *forma* visible de la pàtria; però si l'ànima de la pàtria no

---

[1080] *Nacionalisme/* Enric PRAT DE LA RIBA [a cura de ROVIRA I VIRGILI], Editorial Catalana, Barcelona, 1918, pp. 14-15. Val a dir que "La Veu de Catalunya" (1-VIII-1918, p. 9), per a recordar el primer aniversari del traspàs de Prat de la Riba va reproduir part del pròleg de Rovira d'*El Nacionalisme*. L'encapçalament recollia explícitament el sentit de la commemoració: "En Prat de la Riba i l'esperit nacional. Fragment del pròleg "nacionalisme". Tant l'exposició de la complementarietat entre el "criteri de la naturalesa" [Prat] i el de la "voluntat [element racional]", com la constatació que "La superació parcial de Prat sobre Pi resideix, doncs, no pas en la doctrina general, sinó en la consciència de la veritable, i plena personalitat de Catalunya", a "Prat de la Riba", *in* A. ROVIRA i VIRGILI: *Els Polítics catalans*, Tipografia Occitània, Barcelona, 1929, pp. 62-63. Aquesta retrat va ser elaborat a partir d'editorials ["La Publicitat", 1-VII-1920, 1-VIII-1926, 31-VII-1927, 1-VIII-1928, "Pròleg" a *El Nacionalisme*, "La Nau", 1-VIII-1928]. La valoració de Rovira sobre les aportacions de Prat representava la continuïtat d'una altra semblança del polític a l'exili quant a la definició de la doctrina nacional i de l'obra institucional de la cultura nacional [Mancomunitat]. Amb tot, Rovira hi exposava una crítica adreçada a la pràctica política i a la doctrina social, que "són molt discutibles": A. ROVIRA I VIRGILI: *Els Grans Catalans. Enric Prat de la Riba*, "El Poble Català", 10-XI-1939, p.5. Una seblança general a _____: *Siluetes de Catalans*, Ed. Proa, Barcelona, 1999, pp. 140-145.

[1081] Empro 'consciència en si' per a identificar un sentiment implícit sense afirmació política. 'Consciència per a si' és la concreció de la construcció política nacional. El primer concepte, doncs, és cultural i el segon és polític.

batega en aquell santuari de la nostra vida que s'anomena consciència, aquella forma resta semblant a un cadàver, sense moviment ni alè de creació, i vosaltres sou turba sense nom, no nació; *gent,* no poble"[1082].

Així les coses, la tradició cultural cobra sentit amb aquest sentiment de país, que no n'és previ o separat d'un imaginari col·lectiu (recordem que Rovira defineix a *El principi de les Nacionalitats* sinònimament nacionalitat i nació com a "poble amb caràcter nacional, tant si està constituït en Estat com si no, tant si es té reconeguda com no la seva plena personalitat"). Cal, doncs, una base 'sentimental' prèvia activadora de la voluntat política: "la col·lectivitat -escriu a "L'Esperit..."- no és res per defora dels individus, però és una especial relació de les individualitats. [...] L'esperit nacional és l'esperit comú, coincident, de les individualitats en quant se refereix al sentiment de nació. Però no està tot en cada individualitat, no surt d'ella mateixa, sinó que es forma dins l'individu per la tradició, l'herència, la convivència, les múltiples influències socials". Per tant, consciència històrica (apel·latiu a la tradició) i consciència política (activació del passat a partir del present) s'interconnecten. Heus ací com la dimensió teòrica pren sentit a través de la tasca de socialització cultural duta fins "al profund coneixement del caràcter català [i] en la penetració psicològica amb què són captades [per Rovira] les grans figures històriques"[1083].

El que proposa Rovira -i tot el catalanisme sobiranista de preguerra- és el pas de nació cultural a nació política, car no resta assegurat l'esdevenidor d'una nació sense estat si els connacionals no s'hi identifiquen. És a dir, si no en són partícips, la nació jurídica, l'oficialitzada des de l'Estat-nació, esdevindrà el real àmbit de pertinença, en aquest cas, dels catalans. Per això Rovira i Virgili atorgava tanta rellevància a la difusió de la història i de la cultura al si de la societat, ja que és una tasca de base que permetrà, amb el suport del treball polític, activar la consciència de pertinença: "també nosaltres creiem que el dret [estatus polític] neix del fet, però a través de la consciència i de la voluntat", aquest és el principi que, en paraules de Rovira, distingiria el nacionalisme biologista del nacionalisme liberal[1084].

[1082] *L'Esperit Nacional,* "La Revista", 1r d'octubre de 1918. La idea d'esperit [*geist*] correspon a l'associació amb un fet polític. Cf.: Hans KOHN: *Historia del nacionalismo*, FCE, México, [1944], 1984, p. 29, n. 16.

[1083] Segons Domènec GUANSÉ a *Actualització d'A. Rovira i Virgili*, "Avui", 28-XI-1976.

[1084] La divulgació dels fets de Corpus de Sang en el marc de la primera contesa bèl·lica no era causalitat si es té en compte la vinculació Rovira establia entre llibertat nacional i context internacional. Aquest marc internacional servia d'orientació per a impulsar una nova política de reivindicació nacional autonomista: "allò va ésser, principalment un xoc de pobles, un conflicte polític entre dues nacions, a propòsit de la defensa de la personalitat i els drets de Catalunya [...]. Però hem de treballar encara per a imposar el respecte a la llibertat i a la dignitat del nostre poble; per a reconquerir els drets de la nostra llengua catalana, ànima nostra". Vegeu: *El Corpus de Sang*, "La Veu...", 29-V-1918.

Fins aquí la teoria. Però, com havia estat 'llegit' *Nacionalisme i Federalisme*? Francesc Macià, pròxim a fundar la Federació Democràtica Nacionalista, prengué notes i féu reflexions sobre els aspectes més destacats de l'assaig de Rovira des del vessant de la fixació d'idees centrals i des del plantejament de qüestions que se'n desprenien. Així, la primera atenció, Macià la centra en disposicions sobre una vinculació entre el subjecte ('patriotes') i l'alliberament dels pobles: "Els patriotes van trobar que era just que els pobles fossin lliures, i no ja solament que això era bo i que els plaïa i els convenia..."[1085]. També anota que "hi ha que fixar-se bé en el criteri que té en Pi i Margall respecte el dissentiment de una part, o de les dues, del pacte de federació" i es fa ressò de les opinions de Rovira sobre 'el pensament' de l'historiador alemany Meinecke: "Nacionalitat, és a dir, Estat plurinacional amb un poble dirigent i absorbent'. Nacionalisme, és a dir, dret de sobirania política i espiritual per als diversos elements nacionals -això no", entenent, segons Macià, que Rovira "nega que el nacionalisme hagi estat superat per l'Estat pluri-nacional. Diu que en teoria la superació l'ha assolida temps ha el federalisme [i que] sembla deduirse de lo que diu En R[ovira] i V[irgili] que el cas d'una Catalunya independent (*com estat simple independent*) seria superat per una federació que reconegués el principi de les nacionalitats".

D'altra banda, Macià també destaca una observació constant al llarg de l'asssaig de Rovira: "que el federalisme alemany és molt més oposat al principi de les nacionalitats que l'unitarisme francès", dins la tipologia de nacionalitats que constata l'autor: "Senta que la realitat ens mostra no un tipus de nacionalitat unic i invariable, sinó dos tipus de nacionalitat diferents. L'un és el tipus de nacionalitat de base ètnica i llingüística que es presenta principalment al centre i a l'Est d'Europa; l'altre es el tipus de nacionalitat de base espiritual, que trobem sobretot a l'occident europeu". Però una primera paràfrasi més global de Macià es produeix als comentaris de Rovira sobre el model confederal suís en comparació a un hipotètic Estat Federal Ibèric: "Sembla impossible qu'en R[ovira] i V[irgili] plantegi el problema tan simplement i tan concretament de que, per nosaltres la sobirania es plantejar el problema catalá en el terreny federalista. De manera que segons ell, i perque si s'ha de separar de la nostra la categoria d'organització en Estat propi independent ¿Perqué? Recordis lo que ha dit del Estat federal alemany, de la Confederació suïssa, i no tenim que parlar ja del Estat Austro-Hongarés. Es que tots els incovenients que ha trobat al de la Confederació Suïssa no serien igual, encara més agrupats en un Estat Federal Ibèric? Perquè no planteja el problema i tracta de resoldrel d'una manera clara. Hi ha dos solucions: ¿perquè la del separatisme no es

[1085] Totes les cites són dels apunts (incomplets, car Macià resumeix el llibre fins la pàgina 139 i el text original de Rovira arriba fins a la 187) *Nacionalisme i Federalisme- Rovira i Virgili.* [Fons Francesc Macià, inv. 264. Caixa 49 Ss: 09.04.01]ANC.

pot acceptar? Es perqué el nacionalisme ha trobat en la segona solució, com ell, diu, una fórmula legal i PACIFICA del seu triomf? Si es per la raó de que aquesta solució sigui PACIFICA devem desitjar qu'ens digui què devem fer els *nacionalistes* si el govern central's nega rodonament a donar.nos satisfacció i pacíficament no podem arribar al Estat federal qu'ell preconitza. I per ara no diu res mes sobre sa *extensió o intensitat* [...]".

Pel que fa als polítics espanyols, Macià comenta respecte al pensament rovirià: "s'estranya de que considerin que la reivindicació de la sobirania per a Catalunya sigui acollida com a prova irrecusable i definitiva de separatisme, i diu que parlar de la sobirania de Catalunya és, simplement, plantejar el problema catalá en el terreny federalista. Considera que en la concepció federalista del Estat el nacionalisme ha trobat una fórmula legal i pacífica del seu triomf [...], S'empenya en demostrar que la fórmula constitucional del nacionalisme es, pel que toca a Catalunya *exactament* la mateixa que la del federalisme". Ara, Macià es planteja l'estatuts polític de les nacionalitats en aquell futur Estat ibèric, car Rovira "regoneix que els Estats federats son tan lliures com els Estats independents tan sols quan es mouen dintre el cercle de les *propies atribucions*. Pero, es que els Estats federats forçosament han de tindre *totes* les atribucions dels Estats independents? Es que la federació no porta ja en el si mateix una pèrdua de sobirania qu'es la que concedeix al govern federal? Es que forçosament una Federació concedeix a les nacionalitats tota la extensió de les seves atribucions? Lo que tindria de dir.nos i demostrar.nos es el perqué una federació que posa limitacions a la sobirania de les nacions que la forman i que pot reduir molt la sobirania política de les mateixes es superior a la constitució d'una entitat completament sobirana sense limitacions de cap mena en els seus atributs".

Aquesta apreciació es diferencia del que Macià destaca del llibre de Rovira quant a règim federatiu: "Diu [Rovira] que els Estats federats, quan es mouen dins el cercle *de les propies atribucions*, son tan lliures com els Estats independents. Regoneix que sense lesió del principi federatiu, es possible introduir modificacions en l'enumeració de les facultats de l'Estat regional [i que] és demostra d'una manera clara que a En R[ovira] i V[irgili] no dona gran importancia al nombre d'atribucions que donguin a les nacionalitats dintre del Estat federal; "*la sobirania admet diferents graus*" que lo que l'interessa es que diguin les que tinguin les atribucions que tingui l'Estat particular que no tingui altre poder damunt seu. Segons l'opinió d'En R[ovira] i V[irgili] no hi pot haver estats lliures e independents [...] Quasi, quasi, resulta que un poble lliure e independent no exerceix la sobirania. Veiem després que algunes de les disposicions de les Constitucions federals, que son, dintre les que avui existeixen, un model, limiten la sobirania dels Estats particulars *més o menys extensa* segons sigui major o menor el nombre d'atribucions que aquell tingui. Hem d'entendre per

intensitat de la sobirania la força amb que tenen les seves resolucions. *En extensió, la sobirania admet diferents graus.* En intensitat només n'admet un: el de la plenitud. Diu [...] que el sistema federatiu reconeix als Estats particulars la sobirania originària. Pero a constinuació diu 'creiem possible l'existencia de llibertats autonòmiques i federatives i àdhuc de la sobirania dels Estats particulars, encara que no sigui la bella sobirania originaria'. Diu després: 'el poder central d'un Estat, renunciant a un conjunt de facultats en benefici d'una o més colectivitats dins ell contingudes, pot fer.les autònomes".- Però ¿serà això descentralització o autonomia? Y aleshores diu que sera descentralització si l'Estat es reserva el control, la sanció de les facultats otorgades i que será autonomia si les otorga ampliament, renunciant a intervenir en el llur exercici. Enumera després les facultats que les constitucions dels paissos federatius atribueixen als Estats particulars i fixa les que son essencials. Pero se li ha de preguntar, i si un Estat federal no les dongués totes? Desde el punt qu'ell accepta que un Estat renunciant a un conjunt de facultats en benefici de Estats particulars con tal de que no es reservi el control es pot dir (i ell ho acepta) que aquets Estats particulars frueixen de una Autonomia, hem de considerar qu'En R[ovira] I V[irgili] es contentaria en que li donessin a Catalunya tan sols algunes d'aquelles facultats. De manera que arriba fins a aceptar la sobirania migrada...[aquí interromp Macià el manuscrit]". La recepció de *Nacionalisme i Federalisme* per part de Macià denota que no existia acord envers la fórmula federativa nacional o confederativa. En qualsevol cas, Macià entenia aquest assaig com a punt de partença però no com a punt d'arribada, sobretot envers les consideracions de les atribucions polítiques de l'Estat espanyol.

Aquesta disconformitat es concretà -com veurem- orgànicament sota la Dictadura de Primo de Rivera, quan Macià i Estat Català proposaren a Rovira i Virgili i a Acció Catalana la fórmula d'un Front Únic per combatre el directori i endegar un procés de construcció política nacional[1086]. L'estratègia d'Estat Català era que Acció Catalana no podia representar totes les funcions polítiques arran de la Conferència Nacional Catalana. És a dir, no es podia configurar com a única organització catalanista i sobiranista. La negativa d'Acció Catalana al Front Únic comportà que Estat Català definís aquesta organització en la mesura que feia seva "l'obra cultural de la Lliga". Per a Estat Català, doncs, Acció Catalana tenia una funció clarament delimitada: "educar el poble en el catalanisme intel·lectual"[1087].

[1086] Vegeu els articles sobre la divisió del treball polític entre Estat Català i Acció Catalana a *En què quedem?*, "L'Estat Català", núm.4, 2-I-1923; *Sobre la unió de tots els patriotes*, "L'Estat...", núm.5, 15-I-1923 i *El front únic*, "L'Estat...", núm. 6, 1-II-1923.

[1087] *Separatisme a mitges*, "L'Estat Català", núm. 10 (1-IV-1923), p. 6. La definició de la funció educadora és feta per Ramon ARRUFAT i ARRUFAT a *Les tres gràcies. Francesc Cambó*, "Estat Català", 5-III-1932, núm. 6, p. 3. Aquest article constitueix una anàlisi del procés nacional sota l'hegemonia de la Lliga i el

3.3. Context: Europa de les nacionalitats

3.3.1. Europa de les Nacionalitats: polítiques i valors

"L'examen serè reflexiu, dels problemes de la guerra i de la pau, ens mostra amb claretat plena que la "pau blanca", només pot ésser feta a despeses del principi de les nacionalitats, en dany gravíssim de la gran majoria dels pobles que reivindiquen la llur llibertat nacional. Un nacionalista, un ver i conscient nacionalista, ha d'ésser lògicament el més gran enemic de la "pau blanca" (*Els mots*, "Iberia", 13-X-1917).

"Cada nacionalitat ben definida haurà de veure realitzades les seves aspiracions en allò possible i de tal manera que suprimeixi les causes antigues o noves de discòrdia i antagonisme, de la qual cosa resultarien per a l'avenir mers perills per a la pau d'Europa i del món" (4t punt del programa del president Wilson: 11-II-1918).

L'aportació central de Rovira i Virgili a la història dels moviments d'alliberament nacional és doble. Primerament, analitza les vinculacions existents entre les diverses dinàmiques nacionals i la política internacional. Les variacions d'estratègia en funció de conjuntures comporten que les reivindicacions culturals i polítiques tinguin diferents dimensions[1088]. Els exemples que Rovira reitera en l'evolució de la política de les nacionalitats es veuen determinats pel nou cicle que va significar la transformació política, en el marc de la Primera Guerra Mundial, despresa de la victòria de l'entesa davant la política expansionista germànica i austrohongaresa. Analitza, doncs, la dinàmica de reivindicació nacional de pobles sense estat davant aquesta doble política expansionista (germanoaustríaca) des de la concepció de propostes ideològiques i d'actituds concretes com la tasca dels intel·lectuals neutralistes davant la contesa. En una crítica a Romain Rolland, Rovira concreta què és una pàtria en relació al moment polític: "*La patria es un realidad. Se le puede desconocer en los tiempos quietos. Pero en las horas graves de los pueblos la patria se hace presente en el alma de los hombres. Y la patria, la verdadera patria, es la misma humana libertad*"[1089].

En un altre ordre de coses, comenta la lectura que els partits socialistes -amb el canvi polític després de la revolució bolxevic- dugueren a terme del fet nacional, transcorregut entre 1914 i 1918, un aspecte definitori dels plantejaments de Rovira davant doctrines com el

---

viratge que pren la construcció nacional després del "fracàs" de la reivindicació de l'Estatut d'Autonomia de 1919.

[1088] L'exemple de la reivindicació belga com a conseqüència de la voluntat política estatal (més que les parts i en el marc de la reivindicació del Consell de Flandes per a unir-se a Alemanya) és significatiu en mostrar com una nació depèn del grau d'afirmació: "Bèlgica no és una nació, en el sentit espiritual que els nacionalistes donen a aquest mot. Però reconeixen que la comuna sort, i més encara la comuna dissort de la guerra present, poden haver creat i enfortit una solidaritat flamenco-valona. Podrà haver-hi, avui, una pàtria belga, comuna a flamencs ia valons. No creiem que hi hagi una nació belga [...]. Tenim, doncs, per justa i legítima la subsistència de l'Estat belga, precisament en virtut del principi -eix de la pau política- segons el qual els pobles tenen dret a disposar de si mateixos". Cf. *Els llibres i la guerra*: *La question flamande et l'Allemagne* per Ferran Passelecq; Berger-Lévrault, editors, Paris, *1917*, "La Veu...", 8-II-1918.

[1089] Per a una contraposició amb les tesis neutralistes, vegeu la signatura col·lectiva dels intel·lectuals catalans, entre els quals hi havia Rovira i Virgili, a *La guerra europea. Manifest dels catalans*, "L'Esquella de la Torratxa", 26-III-1915, p. 194. Vegeu la síntesi que fa Rovira sobre el contrast entre el compromís a la intervenció en la guerra de sectors socialistes i la tesi neutralista de Romain Rolland a *La patria es una relidad*, "Iberia", 6-IV-1918, p. 10.

federalisme alemany, del qual fou un crític permanent. Per Rovira la intervenció de les nacions sense estat - que podien servir de model al cas dels Països Catalans[1090]- en la guerra era sinònim de lluita per la llibertat. D'altra banda, l'aposta per la internacionalització vindrà emmarcada pel principi wilsonià autodeterminista i es concretarà en les vinculacions de Rovira amb Expansió Catalana i amb nuclis occitanistes.

En segon lloc, l'aprofundiment de la teoria nacionalitària culminarà en la proposta roviriana del 'federalisme nacional' com a superació del plantejament cíclic (orígens-renaixença-capvespre) de l'evolució de les nacions. Ara, cal tenir en compte, que tot aquest procés de divulgació del fet català relacionat amb la dinàmica política internacional parteix en aquesta etapa bèl·lica de l'evolució de la definició de nació cultural a nació política, establerta, com hem observat, en el període nacionalista republicà de la UFNR, el 1912, des de la primera etapa de la "Revista de Catalunya". Per tant, cal entendre les consideracions de Rovira sobre el fet nacional i la seva dinàmica en les nacions dependents d'imperis com l'austrohongarès o de l'expansionisme germànic, des d'aquesta prèvia concepció política de nació, que recorre a l'argument de l'afirmació nacional com acte de voluntat lliurement assumida.

Rovira, un cop més, analitzarà el fet nacional des de la divisòria entre les teories provinents del centre-nord d'Europa, caracteritzades per una legitimació de la nació a partir d'elements primordialistes: llengua i història. Ben altrament, ell mateix se situarà en la tradició nacionalitària que recupera el llegat revolucionari liberal a partir del segle XVIII i que culmina en la Revolució Francesa. Així, veurem com des de la revista "Iberia" reivindica constantment França (com a part de l'estratègia de solidaritat amb els països aliats) com a símbol dels valors morals de la societat (contraposats als valors autoritaris germànics) i, alhora, com a punt de partença per a integrar la vindicació nacional en la perspectiva superadora del naturalisme/ positivisme. La nació -dirà Rovira- és un element espiritual que es fonamenta en l'esperit democràtic de llibertat[1091]. França s'entén, doncs, com a imaginari dialèctic amb l'imaginari alemany: un estat fort versus un estat basat en la força.

Amb valor d'exposició sistematitzada en clau política i de pensament, Rovira glossà els valors morals i polítics que aconduïen la Gran Guerra en els articles, prèviament publicats a "Iberia" entre 1915 i 1916, que aplegà al llibre *Les valors ideals de la guerra* (SCDE,

---

[1090] Vegeu la comparació amb la federació txecoslovaca d'aleshores: "*Entre los checos y eslovacos hay una relación parecida a la de los catalanes del Principado, los valencianos, los mallorquines y los roselloneses*", "Iberia", 3-VIII-1918 .

[1091] Jaume Brossa ho metaforitzarà culturalment: "Tornen els temps homèrics en els quals els poemes neixien dels moviments d'ànimes" ("Iberia", 24-III-1917).

1916)[1092]. En efecte, l'autor era conscient que en aquella contesa "un gros nombre de valors morals i polítiques estàn afectades per la lluita"[1093]. Aquest assaig -"nostra veu catalana en el terreny de les idees"[1094]- serà el que articularà tota la idealitat dels principis francòfils suara al·ludits i relacionats amb el dret de les nacionalitats. Es tractava, tanmateix, d'uns drets nacionalitaris que calia identificar amb una ètica o model polític liberal i que havia de contraposar-se a una ètica de l'imperatiu. Aquest projecte, Rovira el trobava legitimat en líders que han esdevingut símbols -"Formen la host invisible del passat que acut a la defensa dels ideals i dels amors dels llurs pobles"[1095]-: el polític anglès defensor de l'autonomia irlandesa, Gladstone i el teòric liberal de la nació definida com a fet de la voluntat política, Mazzini[1096]. En un altre sentit, s'oposa a l'actitud de l'Imperi Turc contra els pobles del sud d'Europa[1097] i s'identifica amb referents teòrics com Ettori Ponti i *La guerre des peuples et la future confederation europeenne;* Humbert Lagardelle; l'intel·lectual i crític literari italià Giuseppe Borgese, amb l'obra *La Nuova Germania* (1909)[1098] i el filòsof modernista italià Prezzolini, amb *La Francia e i francese nel secolo XX*[1099].

El que estableix Rovira i Virgili és un codi ideològic que, al capdavall, subjeia en la contesa. Així, una nova organització territorial europea, amb la qual s'havia identificar un nacionalisme català progressista, havia de combatre el model imperial germànic que, per Rovira, intel·lectualment era representat pel pensador romàntic conservador Treitschke: "[...] Del resultat de la lluita depèn que durant tota una època històrica l'organització política dels Estats prengui una forma o en prengui una altra. Aquesta qüestió afecta, en ses mateixes rels, el principi de les nacionalitats. Per això nosaltres, catalanistes, nacionalistes catalans, tenim un interès directe i de primer ordre en el desenllaç del màxim conflicte que han vist els homes [...]. l'Alemanya s'ha adonat que el triomf del principi nacionalista seria irremeiablement fatal als seus somnis de domini i d'hegemonia mundial. El periode del Nacionalisme vindria en un

---

[1092] Una interpretació -com la de Rovira- dels factors àtics a tenir en compte sota la guerra ha estat inclosa, com a "compendi de tots els dogmes del catalanisme petit burgès amb la gran guerra", a Josep MURGADES: *Repercussions de la guerra en la cultura"*, "L'Avenç", 69, març 1984, p. 76. Cal demanar-se, amb tot, si la categoria 'petit burgès' era identificativa del bloc republicà nacionalista.

[1093] "Al llegidor" a *Les valors...*, p.7.

[1094] *Ibid.* p. 8.

[1095] *Les ombres*, "Iberia", 9 i 16-X- 1915, i també reproduït a *Les valors...* pp. 185.

[1096] Per a la idealitat nacionalitat de Mazzini, com predecessor de les idees de Rénan, a Federico CHABOD: *La idea de nación*, FCE, México, 1987, pp. 93-99.

[1097] *Les ombres*, ... pp. 186-195.

[1098] Aquest humanista italià formava part dels referents culturals noucentistes perquè vinculava l'esperit cristià i el principi de les nacionalitats a l'dealisme de Gentile i Benedetto Croce. Una perspectiva a J.M. LÓPEZ PICÓ: *G. A. Borgese*, "La Revista", 31-I-1917, p. 64.

[1099] Aquests referents teòrics eren constants en la defensa de pobles com el serbi: *De la Serbia*, "Iberia", 22-I-1916; a *Les valors ideals...*, pp. 148-151.

temps per al qual Hegel havia anunciat el període apoteòsic de la universal preponderancia teutònica. En el principi de les nacionalitats hi ha, doncs, el més temible enemic de les vastíssimes ambicions de Germania. El principi de la germanització mundial i el principi nacionalista s'exclueixen mutuament [...]. Podem dir que dins les obres del famós professor [Treitschke] hi ha tota l'ànima de la raça germànica d'avui [...]. Treitschke és enemic, irreconciliable enemic, del principi nacionalista [...]. Sa afirmació central és que la cultura alemanya és superior a totes les altres cultures passades i presents, i, per tant, atribueix a l'Estat alemany el dret i el deure d'imposar la cultura del seu poble als altres pobles, mitjançant la guerra, la qual és per a ell la força política per excel·lencia"[1100]. Es tractava, doncs, d'una oposició bèl·lica que cristal·litzava per dessota l'expansionisme -i el model de cultura alemany- envers la defensa d'un model de societat i de cultura basat en la trajectòria liberal. És per això que l'autor se situa en la línia de defensa de França, car, segons Rovira, com veurem, representava el triomf d'uns valors espirituals que combatien l'expansionisme-autoritarisme del model kaiserià germànic: "És la civilitat, i no la simple urbanitat que fa atractívola, encisadora, la França. El seu secret està en la Gracia, en la deixa gloriosa del geni grec. Ella, la Gracia, és la gran encisera. La victoria (en el món d'avui més que en el d'ahir) l'assoleixen els pobles que junten la Gracia amb la Força, en una síntesi imperial. De cop, la gran guerra present s'és presentada com una guerra de la Força contra la Gracia. Ara la Gracia va agermanant-se amb la Força"[1101]. La defensa de les nacions minoritzades es legitimava, per tant, a través de la vindicació d'una cultura política fonamentada en la tradició liberal provinent del pensament de Kant[1102]. Per Rovira, emprant un model de civilitat noucentista, "l'historia, la filosofia, l'art i la literatura de l'Alemanya estan plenes de desproporció, d'*extralimitació* [...]. Per a nosaltres, gent del Mig-dia europeu, la mesura és el senyal de la civilitat. L'home de natura és el qui no obira les fites del límit. El límit fa social l'home; és la condició indispensable de la convivencia. La natura de l'home no és verament humana fins que és limitada, fins que coneix la mesura, que es proporció, respecte, seny, harmonia, bellesa i justícia. Deu et salvi, doncs, Mesura, dolça Mesura, regina nostra! A Catalunya et podem reverenciar sota una mena d'apel·lació local, dient-te amb fervor: Nostra Dóna del Seny!"[1103].

[1100] *Les valors ideals...*, pp. 130-131.

[1101] *De la mesura*, "Iberia", 13-V-1916. Article reproduït a *Les valors...*, pp. 54-57.

[1102] Vid. *infra*, nota 60, p. 20.

[1103] *De la mesura*, ...

3.3.2. Referents internacionals de la catalanitat: *Història dels Moviments Nacionalistes* (1912-1914)[1104].

" [....] de l'"Història dels moviments nacionalistes en farem el nostre breviari de republicans nacionalistes catalans ["Tarragona Federal" [J.B.F] a *Banquet an en Rovira i Virgili*, "El Poble Català", 4-II-1913] .- "Ell ha demostrat com el Nacionalisme Català no era un moviment retrògrade apartat del progrés universal, sinó que un dels tants moviments deslliuradors que se desenrotllen en el cor d'Europa. Ademés d'això la tasca den Rovira ha estat de fermesa republicana, de purificació en tots sentits i en tots els ordes, combatent sempre les covardies dels aficionats a la política de transigencies amb la monarquia, i amb els enemics de Catalunya" [*Banquet an...*, "El Poble...", 11-II-1913]. -L'"Historia ...", no quedarà com una obra efimera, perquè el [Rovira] l'ha dictada amb tota l'ànima, perquè marcarà una fita en l'historia dels pobles que lluiten per la seva lliberació". Xavier GAMBÚS ["El Poble..., 14-II-1913]. - "Hi haureu trobat [*Història...*] ben patent el caràcter distintiu i divers de cada problema nacionalista. La tasca més feconda que podem fer els nacionalistes catalans és intensificar el nostre moviment abastant tots els problemes de la vida moderna. Pensem que la nostra Catalunya és la Catalunya del segle XX [...]. Així al nacionalisme li pertoca el desenrotllo d'una doble tasca. La interna o cultural i l'externa o política. Amb la primera enfortirem la nostra ànima col·lectiva i amb la segona reivindicarem els nostres drets" [*Conferència de F. Layret*, "Foment", 27-V-1913].

La *Historia dels Moviments Nacionalistes* demostra la dimensió real -en clau d'història cultural i política- del fet nacional a l'Europa balcànica, centreoriental, septentrional i occidental en un context de conflictes entre pobles i estats[1105]. Com Rovira mateix comentà, el seu propòsit era explicar fets concrets més que no pas establir teories mentre els estats estaven fent fallida (per l'esclat de les guerres balcàniques)[1106]. En aquesta obra Rovira i Virgili explicità a bastament la unió entre una necessària vindicació biologista de la nació i una estratègia basada en la voluntat política: "ha estat més una obra biològica que de voluntat". Aquest fet, contraposat als casos estudiats, dugué Rovira a proposar la vigència de les nacionalitats quan "el període dels grans s'acaba. Es una nova època la que s'obre: la del triomf dels oprimits, però d'aquells pobles que tinguin voluntat per a triomfar, com triomfarem nosaltres, si sabem posar l'esforç tan alt com és el dret. A Europa hi ha un clam nacionalista. Si a Espanya no l'han sentit, es que espiritualment, Espanya està lluny de nostra Europa. Y aquest clam és el que he volgut portar a Catalunya amb el meu llibre"[1107]. El

---

[1104] La *Història...* va ser llegida i comentada prèviament a l'edició definitiva en institucions societàries com l'Ateneu de la UFNR del districte III de Barcelona, segons "El Poble...", 21-IV-1911. També va ser llegida en medis republicans badalonins afins a la Unió Catalanista tot palesant que "aquesta historia de les nacionalitats oprimides será un dels primers llibres de la renaixença política de Catalunya. I un ideal de germanor entre aqueixes nacionalitats farà ovirar més segura i més pròxima llur deslliurança", "Gent Nova", 8-III-1913, p. 7. Per a la recepció de l'obra en les organitzacions nacionalistes republicanes del Camp de Tarragona, Xavier FERRÉ, *art. cit.*, p. 99 n. 19. Una anàlisi sobre l'inseriment de Catalunya en el movimient nacionalitari europeu en aquesta obre de Rovira a Eva SERRA: "Rovira i Virgili, historiador" a *Rovira i Virgili...*, pp. 145-146.

[1105] Cf. L'adhesió es troba a la primera sèrie de l'obra de Rovira. Des de l'òrgan nacionalista republicà reusenc "Foment" (31-I-1913) hom impulsà el reconeixement del seu vessant d'"abnegat defensor de les nacionalitats opreses".

[1106] Com havia tractat prèviament a la publicació de la *Història...* en panoràmiques generals que incloïen nacions sense estat que es desenvoluparien en l'obra, llevat del cas de Gal·les que, segons que Rovira, es mostrava del tot solidària amb la reivindicació autonomista irlandesa: *A L'extranger. Crónica nacionalista/* A.R.V., "El Poble...", 14-IV i 1-V-1911. Per a la concepció empírica de la *Història*, "Paraules preliminars", pp. XXIII-XXIV.

[1107] [Parlament de Rovira i Virgili] a *Festa Nacionalista. El Banquet...*, "El Poble...", 14-II-1913.

missatge polític subjacent a l'obra era, doncs, mostrar la viabilitat de l'autonomia federativa, que contemplava unes relacions igualitàries entre nacions i estat. Al mateix temps demostra que la via dita "separatista" era conseqüència precisament del no reconeixement de les llibertats col·lectives: "La fórmula federal ha fet compatible la llibertat de les nacionalitats sotmeses amb llur permanència dintre l'Estat oficial, amb l'unitat territorial dels Estats contemporanis"[1108].

Es tracta d'una obra sistemàtica que, segons Pere Coromines, havia d'induir a una "renovació doctrinal del catalanisme", "situant el fet de la nacionalitat catalana entre'l resurgiment general de les nacionalitats d'Europa", en el context de reconeixement dels drets nacionals un cop reconeguts els drets de l'home[1109]. I aquesta contextualització, Coromines la justificava amb una definició de nació ben concordant amb la de Rovira quan contraposava la realitat col·lectiva al fals cosmopolitisme: "un orgue colectiu del pensament humà [car] quan se parla d'Humanitat no's fa mai referencia a un orgue universal del pensament, perquè fins avui el món humà no té altre verb que la *nació*. Els que volen oposar lo universal a lo català, a lo francès, a lo alemany, no atinen en que lo universal, lo internacional propiament dit, no existeix; lo que sí hi ha es, com ara, un concepte anglès, o francès, o català de lo universal o internacional"[1110]. L'objectiu de la recerca, doncs, era "incloure-hi només els problemes integralment nacionalistes, és a dir, aquells que's refereixen a nacionalitats amb plena personalitat material i espiritual, que lluiten per una reforma constitucional destinada a satisfer els llurs anhels patriòtics"[1111]. Però també cal ressaltar que aquesta sèrie de reivindicacions nacionals serveix per a contrastar o refermar els plantejaments d'esquerra i liberals de Rovira,[1112] com també la vigència del principi de les nacionalitats, concretat en el principi federatiu i en l'autonomia federativa. Coromines era clar en la superació d'orientació de l'obra

---

[1108] *Nacionalisme y separatisme*, "El Poble...", 26-VI-1912.

[1109] "Pròleg"/ Pere COROMINES, pp. XI i XVII.La primera sèrie de la *Història*... servi d'informació a Pere Cromines pel que feia a un probable viatge a París i Brussel·les. La lletra que li escriu Rovira és sense datar però es pot situar cap al juny de 1912: "[...] A Bèlgica, entre'ls *flamigants* o nacionalistes flamencs més caracteritzats hi ha Franck (diputat lliberal). Huysmans (diputat socialista). També és molt interessant veure an en Vandervelde; el pare d'aquest era flamenc y la mare francesa ; de trobar, doncs, en una situació ben *neutral* pera judicar el problema de Flandes y Walònia. El domicili de l'*Office des Nacionalités* a París, organitzador del Congrés de les Nacionalitats es *rue Taitbout*, 3. Crec que és tocant al boulevard des Italiens. Allí hi ha el secretari general, M. Jéan Pélissier, y un associat seu en aquesta obra, el lituanès J. Gabrys. Ara penso que a Bruxeles hi ha M. Wilmotte, que es autor d'una obra molt interessant sobre Bèlgica, en la qual tracta del moviment flamigant. A París fora molt curiós conèixer un organisme de divulgació y propaganda que hi tenen els polonesos. Se titula *Agence de Presse*, y publica follets y llibres y enuncia informacions a la prempsa [...]" [Fons Pere Coromines. Biblioteca de Catalunya].

[1110] "Pròleg...", p. XX.

[1111] *Historia*...[tercera sèrie], p.227.

[1112] "El Poble Català" (22-XII-1912) va reproduir fragments del pròleg de Pere Coromines a l'obra de Rovira: "els pocs que a hores d'ara coneixen el llibre, ne fan calorosos elogis y preveuen que exercirà una gran influencia sobre'l moviment nacionalista de Catalunya".

en allò que es referia al pensament catalanista en contraposar el pensament rovirià a la ideologia de Torres i Bages o de Prat de la Riba, quan "el catalanisme se mogué en un ambient de tradició, de reacció [...]. Doncs la nova obra den Rovira, per mi, ve a descentrar, a cambiar aquest centre de gravetat del catalanisme per a durlo a un sentit de llibertat"[1113].

Els casos que estudia Rovira són models de referència que s'aproximen o allunyen del Principat, però que en qualsevol cas serveixen a l'esquerra catalana per a legitimar internacionalment una estructura de poder per a Catalunya[1114]. Així Martí i Julià, des de la Unió Catalanista[1115], destaca l'interès de l'estudi rovirià: "El nacionalisme és incompatible amb la política conservadora; els conservadors no han sigut, no són, ni seran nacionalistes. I es aixis perquè el conservadurisme és un procediment, jamai una idealitat". I pel que fa a la importància dels estudis sobre realitats nacionals: "en el moment actual, pel nostre renaixement nacionalista" [...] "és una obra trascendent per la valua que enclou, fent conèixer

---

[1113] Parlament de Pere Coromines al banquet d'homentage a Rovira per la publicació de la primera sèrie de la *Història*... En aquest homenatge intervingueren: Cavallé Franquet [Tarragona], Xavier Gambús [Foment Nacionalista Republicà de Reus], Màrius Aguilar ["El Poble..."], Dídac Ruiz, Rodergas Calmell [Unió Catalanista] i Rovira mateix, *Festa nacionalista. El banquet an en Rovira i Virgili*, "El Poble...", 14-II-1913. També Artur BLADÉ I DESUMVILA: *Op. cit.*, pp. 195-106.

[1114] En el procés d'enllestiment de la primera sèrie de l'obra (desembre de 1912) es va organitzar el juny del mateix any, per part de l'"Oficina Central de les Nacionalitats", el "Primer Congrés Universal de Nacionalitats", el corresponsal català del qual era Rovira i Virgili. El marc de la convocatòria se centrava en la vinculació solidària dels pobles i nacions sense estat perquè "en tots els països d'Europa y també d'América, la nostra idea d'una cooperativa de les nacionalitats per a la defensa mutual de llurs drets ha rebut una aprovació entusiasta. De tots els pobles del món, ens arriben importants i afectuoses promeses de colaboració pera la realització d'aquesta gran obra d'utilitat pública universal". I, el que era més notori era que aquesta convenció se celebrava a França, símbol dels drets polítics: "[hom] reunirá en la capital de la Fransa la selecció moral y intelectual de l'Humanitat", "El Poble...", 12-IV-1912.

Algunes de les qüestions a debatre eren coincidents amb els plantejaments metodològics rovirians de la *Història*...: "Causes del despertar de les nacionalitats en el segle XIX y conseqüencies d'aquest despertar" [ponència a càrrec de l'historiador, referent intel·lectual de Rovira, Charles Seignobos]; "El moviment històric autonomista" o, des de la política social i econòmica, "l'organització de la cooperativa de les nacionalitats per la defensa mutual de llurs drets". L'organització d'aquest congrés va fer arribar a Rovira un qüestionari per a assabentar-se del moviment nacionalitari català, inclòs en la ponència "El moviment històric autonomista": "Qui són els principals treballs històrics publicats sobre la vostra nació? I. En llengua nacional; en llengua estrangera [amb el significatiu afegitó: "indicar si són favorables o hostils a la causa nacional]. II. Quines són les obres históriques en llengua nacional que han sigut traduïdes a un altra llengua? III. Quin és el valor científic d'aqueixes obres? IV. Quins són els grans periodes de la vostra història que han sigut més ben estudiats i perquè? V. Quins són els periodes menys coneguts y perquè? VI. Ont se conserven les fons de vostra historia nacional? Els diposits d'arxius que les contenen són accessibles? Aquestes fonts han estat inventariades? Han estat publicades? VII. L'historia nacional és ensenyada en les vostres escoles? Posseiu manuals escolars d'historia nacional? VIII. El moviment històric és antic? En quina mesura coincideix amb el desvetllament nacional? IX. Quins són els mestres y els models dels vostres historiadors? X . Quina ha sigut y quina es encara la influencia de les idees franceses sobre la vostra civilisació nacional? La història de França es coneguda y ensenyada en el vostre pais?". "El Poble...", 10 i 20-III-1912.

[1115] Martí i Julià va trametre una lletra a l'homenatge de Rovira en l'ocasió de l'edició de la *Història*... on exposava una concepció alliberadora del nacionalisme com a "moviment transformador i revolucionari", coincident amb la funció conscienciadora de la recerca roviriana: "el Nacionalisme és l'afirmació de la llibertat integral de l'home, i la fraternitat universal no més pot venir de l'efectivitat d'aqueixa llibertat integral. Per Catalunya els vostres estudis Nacionalistes seràn un gran bé, perque a molts ensenyaràn el que es el Nacionalisme que, defensat per nosaltres els purs nacionalistes, no volien acceptar" [i] "ve, además la vostra

el que'ls moviments nacionalistes signifiquen a l'hora d'ara de la civilització europea". Alhora singularitza la necessitat d'obres que estudiïn el nacionalisme des de "l'expressió científica"[1116] i "les ensenyances de les ciencies biològiques i socials i la experiencia viventa que'ns donen tots aqueixos pobles d'Europa". Per Julià aquesta obra de Rovira s'havia de constituir en model per no abdicar del "pur sentiment patriòtic", que és "normal impulsor de vida que empeny sempre pels millors viaranys, tan als homes com als pobles"; i afegeix: "[...] l'actuació dels Estats contra els moviments de reivindicació nacional, és tan dura, tan violenta, tan inhumna, tan crudel, que costa explicar-se, com tots els pobles que lluiten per deslliurar-se, al començament, elements polítics i socials que s'anomenen liberalísisims, han pogut posar-se de banda de l'Estat"[1117].

L'antítesi entre liberalisme polític i qüestió nacional era característica en l'informe del líder de la Unió Catalanista, alhora que destacava el paràmetre lingüístic -segons el codi romàntic- com a finalitat bàsica dels moviments nacionalitaris. Però també, com Rovira, n'emmarcava l'hegemonia des de la "consciència col·lectiva de la nacionalitat, que té perfecte coneixement del problema, dels seus antecedents, de les solucions que puguin donar-se-li [...], i que aquest element conscient, actúa en tots de director, de promovedor, d'ordenador del moviment nacionalista i per xò que malgrat diferencies nacionals que tinguin qualcun d'aquests pobles, tota l'acció inconscient de la nacionalitat apareix regulada i ordenada perque hi ha el medi conscient que és el veritable esperit normal de la vida de les nacionalitats"[1118]. Aquest fet demostratiu de l'existència de grups ètnics i nacions va dur a l'acceptació de l'estudi de Rovira per part d'intel·lectuals científics com Ramon Turró, que cercaven els orígens naturals, fisiològics del sentiment de nacionalitat, encara que allunyats parcialment de Rovira pel que fa a l'acceptació de les tesis subjectives[1119]. Aquests conflictes nacionalitaris, segons

---

obra, en un instant d'oportunitat, que millor no podia [el debat sobre l'aprovació de la Mancomunitat]". *Del banquet an en Rovira y Virgili. L'acte abans d'ahir*, "El Poble...", 15-II-1913.

[1116] Per al reconeixement de la innovació sistemàtica de la doctrina del nacionalisme, Artur BLADÉ I DESUMVILA: *op. cit.*, pp. 107-108.

[1117] D[omènec] MARTÍ i JULIÀ: *Tot llegint la "Història dels Moviments Nacionalistes"*, [suplement al núm. 142 de] "Renaixement", pp. I-IV.

[1118] D[omènec] MARTÍ I JULIÀ: *Tot llegint...*, p. VIII.

[1119] "El problema que implicitament queda plantejat en l'obra den Rovira i Virgili ni és una tesis doctrinal ni es una tesis política: és un problema biològic [...]". Cercant doncs la preocupació per "les fonts fisiològiques d'ont ix el sentiment col·lectiu de la propia existencia d'un poble adaptat a un terrer", Turró conclou que "un poble no es tal pels milions d'homes de que's compòn en un temps donat", car "un poble no es una generació; lo que fa a un poble es la llevor dont ve, car la llavor, es una síntesis o un resum ontogenèsic de tots els nostres avantpassats". I admet una tipologia comuna a les teories de Torras i Bages-Prat de la Riba i Rovira: "aqueix fet que l'observació posa davant dels ulls de qui'l vol veure, per la seva universalitat, per la seva persistència, per les condicions que'l determinen o les arrels d'ont ix, es un fenomen biològc producte de joc d'accions naturals i quants legislin contra ell legislen 'contra natura'"; *L'obra d'en Rovira i Virgili. Una crítica del Dr. Turró.*"El Poble Català", 25-VII-1913.

Rovira, permetia d'dentificar l"Europa Real" amb la "vitalitat exuberant del nacionalisme", precisament davant una situació de crítica en sectors de la societat catalana que perseguien "atenuar porugament" la reivindicació nacional: "[...] es mostren catalanitzats, però no pas catalanistes [...]. estàn persuadits que les lluites nacionalistes representen una etapa anterior del gran combat humà, un moment ja passat de l'evolució dels pobles. Els moviments nacionals han esdevingut una inútil i llastimosa protesta d'alguns pobles inferiors, endarrerits en el camí del progrés". I aquesta era una actitud que convergia amb la qüestió de la nacionalització del país. L'obra, doncs, havia de ser un element de conscienciació nacional que innovava la comprensió dels fenòmens nacionalitaris europeus cap als rengles catalanistes, la comprensió dels quals era caracteritzada per tòpics i reduccionismes. I suposava, d'altra banda, un qüestionament de l'Europa dels estats. Alfons Maseras ho reflectia prou clarament: "[...] Era inútil cercar en les escoles i fins en les universitats altra noció que la d'una Europa intangible i inamovible sense altre nombre de pobles que'l que senyalen les fronteres dels grans estats actualment constituïts".

La relació fet català-fet internacional era allò predominant en tota l'obra de Rovira. Segons Alfons Maseras, aquest estudi dels moviments nacionalistes havia "de contribuir poderosament a l'educació del nostre poble" i tindria "la virtut d'afermar el sentiment nacional dels catalans, i sobre tot, que'ls fará veure quant per damunt està nostra patria de moltes d'aquestes nacionalitats que amb tanta passió reclamen sos drets; i per lo tant lo avergonyits que'ns hem de sentir de no estar tant avançats com algunes d'elles en el camí de les nostres reivindicacions, més llegítimes, moltes vegades, que les llurs"[1120]. En un sentit semblant, Pérez-Jorba apuntava aquesta vindicació del dret nacional dels pobles: "[...] aqueixa obra cerca el seu fi en ella mateixa, en la seva idea, no en una convergència, ambició de personal glòria, car aquesta glòria, en tot cas, s'involucra en la llibertat de Catalunya i aspira al dret de les nacions. L'autor el té per imprescriptible, aquest dret [...]. És una obra, no solament de cultura patriòtica la que ha complert en Rovira i Virgili, sinó de fonamentació que té per base la vida dels pobles, per manera que'l "dret nacional" ve a esser lo mateix que'l 'dret natural'". A més de clarificar els mitjans d'afirmació del poble català: "[...] Per medi de l'educació del caràcter i de la seva preparació per a la lluita, per a la moderna lluita, al profit de la qual han de posar-se tots els elements de cultura, no com a principals, no com a fins, sinó com a eventual auxili i instrument de que'l caràcter s'hagi de valer. Cap problema és més gran per a

[1120] Alfons MASERAS adreçava a Rovira des de París el 30-VIII-1912, una *Carta oberta*, "El Poble Català", 8-IX-1913.

la psicologia, i fins per a l'humanitat, que aqueixa transformació del caràcter en pro del seu millorament i de la seva major fortalesa"[1121].

En aquest context crític de l'obra, Rovira defensava que "A Europa, a l'Europa de veritat, el problema nacionalista és realment obsessionant"[1122]. Per a mostrar aquest estat de coses, mantenint la constant identitat entre "principi patriòtic" i "principi liberal", cerca una distinció que es basa conceptualment en una premissa que recull del 'nacionalisme naturalista': la distinció entre "pàtria" i "estat". "Patria", es defineix no pas com una "unitat política", sinó com una "unitat social i espiritual", ja que aquest concepte "deixà d'aplicar-se als grans Estats no unificats espiritualment, per aplicar-se a les agrupacions naturals amb unitat espiritual forta i manifesta"[1123]. Aquesta dicotomia servia per a legitimar els moviments nacionals en defensa de llurs drets polítics, car, segons Rovira, allò que podia fer comparables els fets català o irlandès o polonès no eren el fet cultural, religiós, o el nivell assolit d'estat de dret, sinó "la mutilació o la destrucció dels drets col·lectius especials d'aquelles nacionalitats [...] ¿qui pot negar la llur semblança, el fons comú que les agermana? [...]. Totes elles se troben lesionades en llurs drets col·lectius i aspiren a obtenir sigui l'autonomia, sigui l'ampliació de l'autonomia de [...] tots aquells pobles que estàn sota'l jou més o menys feixuc d'un Estat dominador"[1124]. Però no era tan sols una cerca de característiques comunes enfront dels estat-nació. L'àmbit d'edició d'aquesta *Història* continuava tenint el fonament en la vinculació dels drets socials i nacionals. En aquest cas, com hem repetit, la constant era estudiar l'actitud dels partits socialistes europeus per a contestar la simplificació dels partits d'esquerra i liberals espanyols pel que feia a la realitat nacional. Així, Rovira planteja, en estudiar el socialisme i el nacionalisme en el cas austrohongarès: "El proletariat txec, en comptes d'evolucionar en sentit internacional, ha evolucionat en sentit nacionalista. Ni els obrers ni els burgesos de l'Àustria s'han desnacionalitzat en raó directa de llur desenrotllament [contràriament a una determinada concepció socialista que] prescindint de les diferències ètniques, pretenia substituir les fronteres nacionals entre'ls diversos pobles de l'Imperi per les modernes fronteres socials, creant una solidaritat general proletària y una altra solidaritat general dels interessos burgesos

---

[1121] J. PEREZ-JORBA: *Volvorejant pels llibres*, "El Poble Català", 13-II-1913

[1122] *La vitalitat del nacionalisme"*, "El Poble...", 16-VIII-1912. Rovira va redactar aquest article com a contesta a les reflexions crítiques sobre el passatisme del nacionalisme d'Ernest Vendrell en l'assaig *Escrits* i arran de la lectura de la sèrie d'articles publicats pel sindicalista Humbert Lagardelle a "L'Humanité": *De Vienne à Constantinople*, destacant que aquest teòric sindicalista constata la vigència del nacionalisme.

[1123] *Les patries*, "El Poble...", 21-V-1912, cito de *Debats...*, p. 159. El concepte d'unitat espiritual és associable al "fenomen social de la personalitat política, literària i espiritual de Catalunya: "La personalitat de Catalunya" [1912], *Debats...*,p. 165. I "La qüestió de les llengües" [1919], *Debats...*, p. 171-174. Aquest article era una contestació a un altre d'"El Diluvio" que sostenia la impossibilitat de comparació del fet català amb d'altres moviments internacionals, car no eren comparables la religió, l'expoliació territorial ni l'estat de dret.

[1124] "Catalunya i els nacionalismes europeus"[1912], *Debats...*, pp. 178-179.

[...]. El conjunt del partit socialista austríac no és avui altra cosa que la reunió dels representants dels partits socialistes nacionals. Els socialistes alemanys de l'Àustria accepten el federalisme com un "continent". Ah! Però no passen perque se l'ompli amb el "contingut nacionalista, que és precisament substancia viva"[1125].

La conclusió metodològica a la qual arribava Rovira en estudiar dinàmiques polítiques internacionals era que reforçaven la idea de la lluita per l'autonomia federativa, via que adoptava el catalanisme republicà partint de la proposta de Pi i Margall estesa a una "federació ibèrica, no ja espanyola": "Acceptem, en sa totalitat, l'atribució de funcions que en Pi i Margall feia a l'Estat central, a l'Estat regional i a l'Estat municipal [...]. En el federalisme està la solució pràctica i lliberal del complicadíssim problema de les nacionalitats". Ara bé, Rovira, malgrat declarar que aquesta estratègia no era "separatista", en deixava la responsabilitat darrera, a la repressió dels moviments nacionalistes i a l'estat: "Aquí com a tot arreu, el perill del separatisme sols pot produir-se com a conseqüència de la persecució del moviment patriòtic i de les negatives oposades a les demandes de reforma autonomistes. En els nostres temps, que un moviment nacionalista sigui o no separatista, depèn, més que d'ell mateix, de la conducta de l'Estat dominador"[1126].I aquest programa federatiu, l'autor el va comparar internacionalment amb processos nacionalitaris que podien unificar l'oposició entre estat i nació i alhora l'opressió -"paradoxal"-entre nacions[1127]. El fil conductor de les tres sèries que formen l'assaig exposa l'evolució de les nacions culturals minoritzades partint del fet de la consciència nacional reflectida en el binomi nacionalització cultural-voluntat política. I cerca, d'altra banda, processos de substitució cultural i lingüística -de desnacionalització- en capes socials com la noblesa, o la vinculació entre religió i nacionalisme en casos com el de Polònia[1128].

La primera sèrie[1129], dedicada a l'estudi de Finlàndia[1130], Polònia, Lituània, Ucraïna, Eslesvig, Alsàcia-Lorena i Flandes, permet a l'autor agrupar els cinc primers països en un

---

[1125] *Proletariat i nacionalitat*, "El Poble...", 19-VIII-1912. La mateixa concepció a *Els obrers davant de les reivindicacions nacionalistes. El cas d'Àustria*, "El Poble...", 21-VIII-1912.

[1126] *Nacionalisme y separatisme*, "El Poble.." a *Debats*...pp.183, 189, 191-192.

[1127] El qualificatiu de paradoxal és de Martí i Julià quan per extensió aclareix que "me refereixo a que mentres alguns d'aquests nuclis nacionals actúen fermament per a obtenir la llur llibertat, ells realitzen a l'ensems l'opressió envers altres nuclis nacionals que així mateix reivindiquen la llur existencia com a nacions". *Tot Llegint...*, p. X.

[1128] *Història dels Moviments Nacionalistes* [Primera sèrie], Societat Catalana d'Edicions, pp. 58 i 88.

[1129] L'òrgan republicà nacionalista badaloní "Acció" (11-I-1913) assabenta de la primera sèrie de la *Història...*, : "aquesta curiosa recopilació és deguda a l'experta ploma del nostre amic [ARV]". Aquest setmanari (8-II-1913), p. 7 també s'adhereix a l'homenatge de Rovira i Virgili per la *Història...*, "mereixedor de sobra per el seu talent de tots reconegut, que ha posat abnegada i incansablement al servei dels nostres ideals patriòtics".

[1130] Finlàndia -des de la joventut de Rovira- va suposar un fet nacional motor per a la redacció de la seva obra: "No oblidarem mai, personalment, l'emoció pura que va produir-nos, en la nostra joventut, la

procés de consciència cultural a partir de la primera meitat del segle XIX[1131]. La centralitat del vuitcens, doncs, és un factor a la base del ressorgiment d'aquestes anàlisis. Així, en el cas d'Ucraïna: "fins al segle XIX no adquiriren el rutenis [ucraïnesos] la consciència de la llur individualitat nacional"[1132]. Mentre que en l'estudi del domini de l'Alsàcia-Lorena sota Prússia, arran de la guerra amb França del 1870, un fet destacat per Rovira és la unitat nacional envers la dominació germànica per part dels obrers lorenesos entre 1890-1892 (la "importància del treball de formació interior" que remet al "patriotisme alsaciano-lorenès"[1133]) prèviament a 65l'adscripció nacional alsaciano-lorenesa del partit socialista, amb la reivindicació d'autonomia per a la regió i la vinculació de la resolució del plet germanofranc a la victòria de la democràcia alemanya[1134]. L'orientació nacional de forces sindicals, com el representant Huysmans, i partits socialistes (Émile Vandervelde) és una característica del clas flamenc com també ho són dos altres fets: l'ús del francès per part de la burgesia flamenca, mentre que la "massa del poble", "no entén [francès] i no parla més que'l flamenc" i la vindicació del principi federatiu, basat en la "separació administrativa" de la regió walona i flamenca. Aquesta és una aplicació, segons Rovira, del que ha de ser l'autonomia federativa[1135].

A la segona sèrie (Bohèmia, Eslovàquia, Eslovènia, Trieste/ Trentí, Croàcia, Hongria i Transilvània) Rovira observa de nou l'impuls que la renaixença literària va donar al nacionalisme en el cas bohemi: "Ben aviat la renaixença literària provocà'l moviment nacionalista polític". Un moviment que tenia el seu suport en la formació d'"una classe lliberal", "guia e interpret de la nació [txeca], s'ha constituït"[1136]. Bohèmia, doncs, servia de referents per a mostrar les limitacions de les lleis sociològiques, per deterministes, quan les organitzacions socialistes txeques i el proletariat, tenien una estratègia clarament nacional. Era un qüestionament d'un "socialisme", que "teòricament coloca en lloc secundari la nacionalitat i la raça" i "se vantava de tenir en la seva mà la solució dels conflictes nacionals de l'Austria-Hongria. Prescindint de les diferències ètniques, pretenia substituir a les fronteres nacionals

---

coneixença de la història de Finlàndia i sobretot la del seu renaixement nacional contemporani". Aquesta rememoració era feta quan la Unió Soviètica en reclamava la regió de Viborg, *La Finlàdia Heroica/* Per A. ROVIRA I VIRGILI, "Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana", febrer de 1940, p. 4.

[1131] Així ho constata per al cas de Finlàndia, i en data "l'avenç del nacionalisme" a partir de 1863; en el cas polonès "després" de 1863; Lituània, en el cicle 1875-1883 i per a la Dinamarca del sud, sota domini prussià, entre 1865-1888, *Història...*, respectivament, pp. 14, 94-95, 106-111.

[1132] *Història...*, p. 119. Per a la polonització lingüística escolar dels rutenis, *Història...*, p. 127.

[1133] *Història...*, pp. 156-157

[1134] *Història...*, pp.165-171.

[1135] *Història...*, Pel que fa a l'ús de la llengua i a la divisió en classes, p. 197. Quant a les forces polítiques i l'aplicació del principi federatiu, pp. 196 i 201-202.

[1136] *Història...* [segona sèrie], p.18 i p.32.

entre'ls diversos paisos de l'imperi, les modernes fronteres socials, creant una solidaritat general proletaria, paralela a la solidaritat general dels interessos burgesos"[1137]. Aquesta idea nacionalitària des del socialisme era defensada per Rovira en els debats de política interior. D'altra banda, defensava la centralitat del "federalisme més deslligat, de bases més amplement nacionals". La concepció era establir en realitats plurinacionals com el cas de Bohèmia, sota la corona dual austrohongaresa, la "federació de nacionalitats"[1138]. Amb tot, s'evidenciava que l'opressió entre nacions dins Austro-Hongria era palesa. És el cas de la lluita de Croàcia contra Hongria pel que fa a la imposició de l'hongarès sobre el croat[1139]. El context austrohongarès, d'altra banda, és inestable, segons Rovira, pel que fa a Serbo-Croàcia: "A nosaltres ens sembla molt aleatori el futur dels serbo-croates, des del moment que en el problema de l'Austria-Hongria hi entren, no sols les lluites de les nacionalitats que l'integren, sinó també, i ben principalment, les rivalitats entre les grans potències d'Europa. I no pot preveure's avui quina solució tindrà aquest trascendental problema europeu"[1140]. Una altra característica general de l'estudi és la vinculació dels principis de la Revolució francesa als processos de conscienciació política de les nacions minoritzades. Explícitament ho defensa Rovira en el fet nacional hongarès quant a la vinculació entre construcció nacional i política: "A l'impuls de les idees de la revolució francesa, una gran renaixença patriòtica se produí en el primer terç de la dinovena centúria. Els magiars sentiren la dignitat de la raça, l'amor de la llengua, a la qual poetes i novelistes eminents honoraren amb obres mestres"[1141]. Les contradiccions de pertinença a la regió balcànica es reprodueïen en tractar la realitat de Macedònia: "la península balkánica ofereix un ample camp per a estudiar la qüestió del nacionalisme i de l'imperialisme. En cada un dels pobles balcànics -Serbia, Bulgaria, Grecia i Rumania- hi ha alhora un ideal nacionalista i un ideal imperialista. Els dos ideals se manifesten sovint barrejats, confosos"[1142]. Aquesta sèrie va emfasitzar la lluita de les nacions contra l'imperialisme dels estats en reflectir la "lluita per la vida de les nacionalitats": "[...] Recorrent les pàgines de la seva "Història" es veu clarament com les "grans potencies" compleixen una missió tiránica envers les petites nacionalitats, els drets de les quals [a]solen amb tot i que'ns trobem en una època en que han sigut declarats com a imprescriptibles els furs dels homes, com a sagrats. La barbre llei del més fort és la qui domina entre les nacions

[1137] *Història...* [segona...], p. 39.

[1138] *Història...*pp. 43-46.

[1139] *Història...*, p. 137. Quant a un règim obert de llibertats nacionals entre Croàcia, Eslovàquia i Transilvània, p.191.

[1140] *Història...*, p. 155.

[1141] *Història...*, p. 166.

[1142] *Història...* [tercera sèrie], p. 80.

com el capital domina al treball entre'ls homens". El marc internacional establert per Rovira servia "per les realitats que del nostre infortuni exposen als nostres ulls no per a desencoratjar-nos-en, sinó per a més animar-nos en vencer-les amb la força de la intel·ligencia o amb la força de la lluita"[1143].

Amb tot, dels casos examinats a la tercera sèrie (Albània, Èpir, Creta, Macedònia, Vella Sèrbia, Armènia, Irlanda, Bascònia i Catalunya), cal destacar l'irlandès, partint de l'eclosió de la protesta política arran de la gran fam entre 1840-1848, l'organització d'associacions com la Jove Irlanda i la Lliga Gaèl·lica, fundada el 1893. Segons Rovira, entre 1840 i 1901 s'observà un procés de naixent conscienciació cultural i social que va abastar els terrenys lingüístics[1144] i econòmics[1145]. Així, en funció d'aquesta base d'organització, el procés de reivindicació autonomista amb la *Home Rule* fou aprovat pel cap de govern liberal Asquith el 1912, en el futur de "l'instauració del règim federal a Anglaterra [...]. La federació ampliaria i consolidaria les llibertats irlandeses i podria ésser la solució definitiva d'un tràgic plet multisecular"[1146]. Aquest plet sobre les vinculacions d'Irlanda del Nord amb la resta d'Irlanda duu Rovira a identificar la solució de la reivindicació autonomista amb l'aliança d'un govern liberal-laborista i nacionalista irlandès per aconseguir no tan sols una autonomia irlandesa sinó per estructurar Gran Bretanya en un règim d'autonomia federativa: "En aquest cas, ja no's parlará solament de concedir l"home rule" a Irlanda, sinó de concedirlo també a Escocia y al Pais de Gales, venint a formar el Regne Unit quatre Estats autònoms: Anglaterra, Escòcia,

---

[1143] J. PÉREZ- JORBA, *Plana Literària. Història dels Moviments Nacionalistes*, "El Poble...", 31-VIII-1913. La Unió Catalanista també es va adherir a la publicació de la sergona sèrie de l'obra, que alhora volia ser un reconeixement a la intenció de la recerca roviriana quant a l'aportació a l"alta cultura social i d'enfortiment nacionalista; doble acció tant necessària a la nostra Catalunya, que per dissort de la nostra vida nacional tant mancada es troba de coneixements i sentiments sense'ls que no poden viure dignament els pobles [...]. Vós, com excelent patrici, haveu volgut contribuir a normalitzar la nostra consciencia nacional amb el fi de coadjuvar a la nostra lliberació patria, amarant de veritat i de noble empenta, per lo propi, la nostra vida catalana". Unió Catalanista valorava l'obra per la vàlua que tenia "per als pobles l'esdevenir conscient de la pròpia vida i per tant dels propis drets integrals": "Foment" (Reus, 24-XII-1913).

[1144] En el context de la defensa del Home Rule, Rovira va traduir un article del "Daily News", òrgan de la fracció liberal-radical de Lloyd George, *La llengua i la nacionalitat* ("El Poble....", 30-X- 1912 i reproduït a "Foment", de Reus l'1-XI-1912). L'objecte d'aquesta traducció era demostrar la centralitat de la llengua com a factor central de la nació: "Les nacions no viuen solament de pa y que'l comers y l'industria son impulsats per la forsa espiritual d'una nació. Una nació aspira, tant com a menjar, a expressar la seva pròpia ànima, a portar la seva contribució individual al pensament y a l'art mondials. Y cap nació pod aconseguir això si no és per virtut de la seva pròpia llengua".

[1145] *Història* [tercera...], ...p.122. Rovira fa una síntesi del procés de construcció nacional a través de la tasca de la Lliga Gaèl·lica a *La Renaixensa d'Irlanda*, "El Poble...", 30-VI-1911: "Y la renaixensa no's limita pas a la llengua. Renaixen les arts, renaix l'espiritualitat d'aquell poble. Es tot un moviment de "receltisació". L'anima céltica dels irlandesos se devetlla [...]. És, doncs, general la millora de les condicions de vida a Irlanda. Aquell poble endarrerit, paupérrim, oprés, que havia perdut el propi idioma y que per l'emigració a l'América perdia per moments els seus fills; aquell poble sense cultura, sense ánims, sense sang, sense vigor, sense esperansa, que ja estava a les acaballes, reviu. En totes les manifestacions de la seva vida se veuen les senyals venturoses de la revifalla".

[1146] *Història*... [tercera...], pp. 134 i 158.

Gales y Irlanda"[1147]. I aquesta hegemonia política hauria d'enfrontar-se als "enemics de la pàtria irlandesa": "els conservadors britànics i els orangistes de l'Ulster"[1148]. El camí de la solució, "que no pot ésser resolt per l'aplicació pura dels principis de les nacionalitats [per al cas del nord d'Irlanda atesa la majoria protestant]", cal trobar-lo en una via arbitrista i no en l'aplicació del principi de les nacionalitats: "El cas de l'Ulster és tant difícil i complexe, que no pot ésser resolt ni per l'aplicació pura del principi de les nacionalitats, ni pel mateix principi del pacte [...]. En primer lloc s'haurà d'adoptar un criteri de justícia, el qual fa decantar-nos per la tesi irlandesa, malgrat els elements que la perjudiquen. En segón lloc, fent concessións i donant garanties als protestants"[1149]. Però l'aportació fonamental de Rovira era desmarcar el fet irlandès d'una manifestació de religió. Reblà aquest aspecte central quan va sortir elegit pel comtat de Derry un representant protestant en defensa de l'autonomia irlandesa: "En el nacionalisme irlandès hi ha alhora católics, protestants i lliurepensadors. Per a ells la reivindicació política essencial es a llibertat de la patria. La religió és un afer de conciencia per a cadascú"[1150].

I Rovira va comparar les conseqüències, aplicades al Principat, de la dialèctica entre orangistes i nacionalistes. Féu el paral·lelisme amb el debat sobre la institució de la Mancomunitat i les obstaculitzacions del govern i la premsa [comentant opinions d'"El Imparcial"] espanyols, fent notar que "també Espanya té la seva Irlanda, que és Catalunya, i també Catalunya té el seu Ulster, que és la colla d'anticatalans"[1151]. Pel que fa al cas basc[1152] l'aportació més destaçada de Rovira és la clara distinció entre fuerisme i nacionalisme: "[...] El fuerisme carlí estava lluny de representar el sentit nacional basc. No era més que un espanyolisme provincialista negador, en el fons, dels principis essencials de la nacionalitat euskérica. Va ésser Sabí d'Arana qui va fundar el nacionalisme, alçant bandera enfront dels carlins. Arana publicà un treball, "El partit carlí i els furs basco-nabarres", que marcà la línia divisòria entre el carlisme i el nacionalisme". Aquesta oposició de base, Rovira la

---

[1147] *Política anglesa. La qüestió del "home rule"*, i *Revista Estrangera. L'autonomia d'Irlanda.- La carta de Lord Loreburn/* A. R.V., "El Poble...", 20-VII-1910 i 16-VIII-1913.

[1148] *L'Autonomia d'Irlanda. El gran miting de Belfast a favor del "Home Rule". Els orangistes s'oposen a la celebració. Hábil iniciativa de Mr. Churchill; L'autonomia d'Irlanda* [...]; *L'autonomia d'Irlanda. El gran miting de Belfast* [...], a "El Poble...", 29-I, 31-I, 11-II-1912. En aquest darrer lliurament novament s'explicita l'opinió favorable al bloc dels nacionalistes irlandesos ["veritables patriotes"] i liberals anglesos ["veritables lliberals"]; *Revista... El darrer assalt dels enemics d'Irlanda/* A.R.V., "El Poble...", 19-IX-1913. La mateixa conclusió federativa a *Història* [tercera sèrie]... p.158.

[1149] *Revista... La qüestió d'Ulster des del punt de vista doctrinal/* A.R.V., "El Poble...", 8-X-1913.

[1150] *Revista Estrangera. La resposta d'Irlanda/* A.R.V., "El Poble...", 4-II-1913.

[1151] *Revista... Irlanda i Catalunya/* A.R.V., "El Poble...", 6-X-1913.

[1152] Des de l'articulisme a "El Poble Català" (*El teatre basc*, 28-II-1912. Aquest article va ser reproduït a "Foment", Reus, 1-III-1912), Rovira ja havia caracteritzat el patriotes bascos "que no son tan nombrosos com los catalans; pero son més abnegats y més entusiastes que nosaltres".

complementarà amb l'organització del nacionalisme republicà contraposant-lo a la conservadora Lliga Foral. Així, el "partit republicà nacionalista", "va aparèixer amb caràcter plenament nacional"[1153]. Finalment, l'anàlisi de Catalunya mostrava l'evolució històrica del país amb una síntesi de l'estructuració de la catalanitat entre l'època medieval i moderna, passant per la constitució del sistema de partits i plataformes catalans -el procés de gestació de la Lliga des del Tancament de Caixes i la Solidaritat Catalana- fins a la constitució de la Mancomunitat[1154]. També explicita la vinculació del període de la decadència, arran del conflicte polític del compromís de Casp i l'hegemonia de la dinastia castellana dels Trastàmara, amb la monaquia unitarista de Felip IV i la caiguda de Barcelona a mans de Felip V. Rovira concebia la crisi nacional com un problema de llarg termini: "A la ruïna econòmica de Catalunya, va ajuntar-se la seva ruïna política. Feta l'unitat espanyola, la monarquia va tendir a l'absolutisme, i les llibertats de Catalunya van quedar socavades [...]. Des del segle XV, els catalans s'havien anat desnacionalitzant, havien anat fent renuncia de les nobles característiques de la llur individualitat nacional. La lluïçor enganyadora de l'efímera i externa grandesa castellana els encegà, i tot el llur esforç va dirigir-se a assimilar-se a la terra que amb esplendor lluïa. Els nobles catalans anaven a viure a Madrid i es posaven al servei dels reis d'Espanya"[1155]. Aquesta crisi nacionalitzadora va revertir en un procés d'avenç cultural amb la renaixença del vuitcents, també conseqüència del clima d'idees liberals desenvolupat amb la Revolució Francesa. En aquest punt Rovira secunda les apreciacions de Valentí Almirall i del seu biògraf intel·lectual, Alexandre Plana, i dissenteix de les interpretacions sobre la Renaixença de Prat de la Riba en tot allò que fa referència a la localització del nucli de la intervenció pagesa en la vida pública des del segle XVII[1156]. També es mostra en desacord amb les idees del polític conservador espanyol Ossorio i Gallardo i Miquel dels Sants Oliver, quan palesava que aquesta Renaixença era ocasionada per l'enfrontament de la societat catalana a la França de la Convenció revolucionària entre 1793 i 1795[1157].

[1153] *Historia...* [tercera sèrie], pp. 168 i 171.

[1154] Es tracta d'un estudi que va servir de base a la redacció del primer capítol d'*El Nacionalismo Catalán. Su aspecto político. Los hechos, las ideas y los Hombres* [1917], pp. 17-209.

[1155] *Historia...* [tercera...], p. 186

[1156] "Aquesta explicació històrica de Prat de la Riba, certament molt notable, no és, al nostre entendre, satisfactòria. Els fets que esmenta l'il·lustre teoritzador del nacionalisme són fets que preparen el terreny a la renaixença catalana, que la fan possible per a més endavant, però que en veritat no la comencen", *Historia...* [tercera ...], p. 189.

[1157] *Historia...*[tercera...], pp. 190 i 191. La crítica a les posicions contrarevolucionàries franceses d'Ossorio i Gallardo [expressades a *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República francesa (1793-1795)* [1913]], van ser exposades per Rovira en una sèrie d'articles: *Catalans de la Decadència*, "El Poble...", 14, 15, 17 i 18-VIII-1913. Rovira partia de l'anàlisi de les causes de la constitució de la Solidaritat,exposant que una Catalunya-regional no n'hauria estat capaç i que en canvi sí que ho va ser l'encalç de l'esperit nacional. Aquesta interpretació de la Catalunya nacional de Rovira contraposada a la Catalunya regional d'Ossorio i Gallardo remet a la valoració de la França de la Convenció revolucionària, els principis de la

Les bases intel·lectuals del recobrament català, seguint Rubió i Lluch[1158], provenien d'un ideari polític i d'un ideari cultural sorgits del romanticisme de base anglosaxona i desenvolupats a partir del primer terç del vuicents amb l'empremta de Manzoni, Walter Scott i els germànics Schlegel i Schiller[1159]. La correspondència política d'aquest impuls cultural era, de fet, el sistema federal de Valentí Almirall, "incompatible amb l'esperit dels federals espanyols, i àdhuc dels catalans, per als quals la federació era una fórmula buida que no'ls privava de mirar amb hostilitat les tendencies autonomistes"[1160]. A banda d'aquesta perspectiva de l'impuls cultural vuicentista, Rovira insistia en la constant de la manca de correspondència[1161] entre catalanitat cultural i política a inicis del segle XX, a causa de "la feblesa del sentiment nacional català [...]". I afegia: "Se va confiar [des de la crisi colonial espanyola a la forma de la Solidaritat] en una catalanització per la política, essent així que en tots els pobles la nacionalització és l'efecte d'un gran treball cultural i social. La nacionalització d'un poble és una obra gradual i relativament lenta. Però cal regonèixer que la lentitut amb què es realitza el despertar de la conciencia catalana, no és normal, i això prova que hi ha alguna tara greu en el procés del nostre moviment nacionalista. No hi ha hagut prou virtut d'esforç i de sacrifici en els patriotes, amb tot i les excel·lents condicions biològiques en què es troba Catalunya per a un ràpid i total procés de renacionalització". Aquesta situació repercutia en l'ús de la llengua:" La reculada del català en aquestes centúries ha estat, no territorial, sinó social [...]. El manteniment de l'integritat del domini lingüístic català és una

---

qual eren oposats a l'ideari d'Ossorio: "Perquè el senyor Ossorio estima la Catalunya-regió, exalça l'actitut i el pensament dels catalans en el temps de la guerra contra la França revolucionària. Perquè nosaltres no som regionalistes, sinó nacionalistes, veiem en aquella actitut i aquell pensament una dolorosa mostra de la situació de decadència en què la Catalunya d'aquella època es trobava [...]. No pot ésser més clara l'intenció dels constitucionals francesos. Se proposaven agullonar alhora el sentiment nacional i el sentiment lliberal dels catalans, els oferien una mena d'aliança. No cobejaven la conquesta de territoris; sols aspiraven a resguardar el séu de les agressions exteriors. Llançaven per damunt les fronteres; no exèrcits, sino idees. Heus aquí el bon imperialisme, el millor, el més digne de la França". ["El Poble...", 14 i 17-VIII-1913]. La crítica de Rovira als posicionaments de Miquel dels Sants Oliver, fonamentada en la distinció de l'esperit regionalista (i vinculació amb l'esperit unitarista), l'esperit nacionalista i el procés de desnacionalització català al segle XVIII, a *De Cultura*, "El Poble...", 14-XII-1913.

[1158] "Introducció" ... pp. 21 i 45

[1159] *Historia*...[tercera...], p.192.

[1160] Rovira reconeix l'equívoc de l'oposició de Valentí Almirall envers el sistema de pacte federatiu de Pi i Margall. Però l'apreciació de Rovira anava en la línia de crítica envers el pensament federalista espanyol, "hostil al catalanisme", *Historia*...[tercera...], pp. 197 i 198.

[1161] Rovira mantenia que "Els catalans poca cosa hem fet pel triomf de la nostra pàtria. Tot lo que s'ha fet se deu a les condicions en que ha viscut el nostre moviment, peró no a l'obra personal dels nacionalistes. *Ha estat més una obra biològica que de voluntat*". Així remarca que "El período dels grans Estats s'acaba. Es una nova època la que s'obre: la del triomf dels pobles oprimits, pero d'aquells pobles que tinguin voluntat per a triomfar, com triomfarem nosaltres, si sabem posar l'esforç tant alt com és el dret. A Europa hi ha un clam nacionalista. Si a Espanya no l'han sentit, es que espiritualment, Espanya està lluny de nostra Europa. Y aquest clam és el que he volgut portar a Catalunya amb el meu llibre" [subratllat meu]. [Parlament de Rovira i Virgili a] *Festa nacionalista. El banquet*...

venturosa obra biològica de la natura, altament afavoridora de la nacionalitat"[1162]. Les opinions de Rovira sobre la desnacionalització també eren recolzades per Martí i Julià quan concloïa que a Catalunya no hi havia un "nucli conscient ordenador i director del renaixement nacional".

Segons Rovira, en el cas català, hom havia marginat la tasca recíproca de nacionalització-projecció internacional. Així, doncs, no se'n podia comparar la via política amb les altres reivindicacions nacionals analitzades per Rovira, que eren fonamentades sobre la tasca de resistència política. El decalatge als Països Catalans provenia del fet que tan sols s'havia combatut la desnacionalització amb el catalanisme literari, "ideologia" que substituïa el treball real d'aconseguir la construcció nacional en tots els àmbits: "i així s'ha enganyat i s'enganya la gent fent veure que la llengua, que la nostra modalitat psicològica nacional, que la nostra actuació en les diverses manifestacions socials compleixen amb el deure de Catalunya mostrant aquesta lleu i molt lleu manifestació catalanista que se'ns encobreix: el diletantisme literari de Catalunya". La conclusió final de Martí i Julià, era coincident amb la diagnosi roviriana que establia en el conjunt de l'obra: "volem que tot catalanitzant-nos ens internacionalitzem aportant a la nostra vida social els elements de tots ordres que normalitzin la nostra vida col·lectiva i no la mantinguin desequilibrada de la que ara ja és normal a tota la humanitat civilitzada"[1163]. Aquesta darrera conclusió coincidia amb la concepció nacionalista republicana, que remarcava el factor de la voluntat política, identificada amb el principi de les nacionalitats, en el procés de construcció nacional entès comparativament amb Irlanda del Nord[1164]. I una conjuntura òptima per a demostrar els vincles internacionals del nacionalisme republicà era l'esclat de la Primera Gran Guerra. Els principis polítics sobre les nacionalitats sorgits d'ençà de la Revolució francesa es concretaren amb l'oposició a l'expansionisme germànic.

[1162] *Historia...*[tercera...], pp. 222 i 224.

[1163] *Tot llegint...*p.XIV.

[1164] "A les raons objectives de l'historia, els costums, la geografia, el dret, la llengua, hi afegeix la suprema raó subjectiva de la voluntat. L'aplicació del principi de la voluntat humana a la constitució de les nacionalitats en Estats, té además un aventatge d'alta importància pràctica, i és el de resoldre les antinòmies històriques, geogràfiques, lingüístiques, ètniques, polítiques, etc, que sovint entrebanquen la realització del principi nacionalista. I aquest és el cas de l'Ulster. Serà la voluntat popular, manifestada en "referendum", lo que decidirá si cada un dels comtats o districtes d'aquella provincia han de formar part de l'Irlanda autònoma. Essenciament, en això hi ha el principi del pacte, com hi és també en la Mancomunitat. Els esdeveniments socials i polítics fan triomfar, en sa part substancial, les idees d'En Proudhon i d'En Pi i Margall" (*"El Principi de les Nacionalitats,* "El Poble Català", 15-III-1914).

3.3.3. Rovira i Virgili i "Iberia" (1915-1919)[1165]

"Allí on hi ha un plet nacionalista aquest es converteix en una qüestió prèvia" (Rovira i Virgili a "Messidor", 2, 15-I-1918). -"Com una força pregona, misteriosa i formidable, va entrant en les ànimes catalanes la consciència nacional i alhora la consciència universal" (Rovira i Virgili).

Amb anterioritat al començament de la guerra, en un article a "Renaixement", Rovira comentava la situació de recomposició territorial europea respecte a regions d'una unitat cultural homogènia tot qüestionant els posicionaments que consideraven finits els moviments nacionals federalistes (prenent com a referent el teòric Rosny)[1166]: "Aquells polítics i aquells sociòlegs se van ben equivocar. El temps ha venjat el nacionalisme i el federalisme de l'hostilitat despectiva amb què en parlaven. El temps, aiximateix, ha mostrat, l'interna feblesa dels grans Estats unitaris i la força prodigiosa dels petits nuclis ètnics moguts pel sentiment nacional. No és la bancarrota dels principis nacionalistes i federalistes lo que avui veiem, sinó la bancarrota vergonyosa, definitiva, total, del principi unitari".

Rovira volia copsar premonitòriament "la influència que la guerra europea exercirà sobre els diversos pobles nacionalistes europeus". La perspectiva dels "moviments nacionalistes" depenia del "desenllaç" de la guerra. Un conflicte que, al capdavall, estava condicionat, per al futur del conflicte nacionalitari, a la victòria de la "Triple Intel·ligència" sobre Alemanya-Àustria, perquè contràriament: "Un triomf de l'Alemenya i d'Austria produiria en tot el món una furiosa reacció imperialista. Els pobles opresos serien més nombrosos que ara, i l'opressió seria més dura que mai"[1167]. En la mateixa direcció, en un qüestionari que "La Revista" (agost de 1915) plantejà, entre d'altres intel·lectuals, a Rovira i Virgili sobre la tasca de Catalunya en el context de la Primera Guerra Mundial, el periodista centrava el fet nacional -en una dimensió autònoma més enllà de l'ideologisme i de

---

[1165] Val a dir que alguns dels articles publicats a "Iberia" van tenir difusió comarcal, com va esdevenir amb l'òrgan republicà i nacionalista "Bages Ciutat". Aquest setmanari va difondre, per exemple, al llarg de 1915 els següents articles: "L'angoixa" (16-IX-1915); "L'imperi anglès" (4-X-1915); "La Welt politik" (11-X-1915); "Les ombres: Bismark" (19-XI-1915); "Les ombres: Stambulof" (23-XI-1915); "L'Alsàcia: ¿és gal·la o és germànica? (26-XI-1915); "L'hora dels pobles" (2-VI-1915); "La fi de l'imperialisme" (19-VI-1915); "El gigantisme alemany" (30-VI-1915), "La jove França" (20-VII-1915); "La Flama" (25-VIII-1915).

[1166] *El mapa d'Europa*, "Renaixement", 29-I-1914, pp. 63-64. Aquest article va ser reproduït a "El Poble Català", 31-I-1914. En el mateix sentit aliadòfil, en vincular la victòria de la Quàdruple Aliança al reeiximent nacionalitari, a l'article *La Guerra i El Nacionalisme* ("Gent Nova", Badalona, 15-VIII-1914): "Entre els múltiples aspectes d'aquesta lluita, n'hi ha un que ha d'interessar especialment als patriotes catalans. És el de l'influencia que la guerra europea exercirà sobre els diversos problemes nacionalistes europeus. [...]. L'esdevenidor dels moviments nacionals, en sa quasi totalitat, depén del desenllaç d'aquest drama terrible. [...]. Però un examen dels fets que vagi més enllà de la superficie dels mateixos [fets], qu'els aprofondeixi abastament, ens farà veure amb clara llum que l'interès del nacionalisme està en què triomfi la Triple Intel·ligència".

La resta d'articles que Rovira publicà a "Renaixement" en relació al conflicte bèl·lic i nacionalitari són: *La preparació* (13-V-1915), *Els Imperis centrals contra el nacionalisme* (18-VII-1915), *Finlàndia i la guerra* (19-IX-1915), *L'esdevenidor de Sèrbia* (17-IX-1915), *Portugal i Catalunya* (18-III-1916) [on mostrava la solidaritat de Catalunya vers Portugal en cas de confrontació entre aquest estat i Espanya, en "comunicació espiritual i fraternal amb el poble portuguès"] i L a revolta irlandesa (18-V-1916).

[1167] A. ROVIRA I VIRGILI: *La guerra europea i el nacionalisme*, "Gent Nova", 15-VIII-1914, p. IV.

l'economicisme- com a determinant en l'evolució de la contesa en situacions concretes: "Té aquesta, naturalment, son aspecte ideològic i son aspecte econòmic; però predominantment, fonamentalment, és una guerra política, la més política de totes les guerres del món.[...]. El principi de les nacionalitats hi té una participació essencial. És la qüestió de les nacionalitats ço que ha mantingut encès durant una centúria el fogar d'agitació de la península balcànica, d'on ha saltat l'espurna que ha produït el foc espaventable d'avui [...]. Cal tenir en compte però, que difícilment trobem dins la realitat el principi nacionalista ideològicament pur. Representació del criteri de justícia dins l'organització dels Estats, és negat o adulterat sovint pels egoismes i les ambicions nacionals i estatals". D'altra banda -a més de mostrar un posicionament clarament aliadòfil envers el treball de França i Anglaterra en contrast amb "l'Espanya castellana"- Rovira destacà la necessitat que Catalunya tingués una política internacional pròpia en un nou marc que s'albirava: "La victòria dels Imperis centrals constituiria la desfeta del principi nacionalista, puix agreujaria la situació de les nacionalitats opremudes i augmentaria el nombre d'aquestes [...]. Entenc que hauria estat un gran bé per a la nostra patria [Catalunya] donar, davant Espanya i davant Europa, l'impressió que aquí som francs partidaris del grup anglofrancès. El contrast amb l'Espanya castellana hauria estat tan visible, que la nostra personalitat diferenciada, la nostra ànima nacional, s'hauria mostrat als ulls de tothom [...]. La principal lliçó que hem de treure de la guerra els patriotes catalans, és que ens cal tenir una política internacional, per dir-ho així, i desplegar una intensa acció exterior, com fan totes les altres nacionalitats"[1168]. Aquestes concepcions significaven que el debat rovirià volia destacar la dimensió predominant del principi de les nacionalitats en el context bèl·lic (amb crítiques explícites al germanisme dels regionalistes):

"Aquesta és la guerra de les nacionalitats. El gran problema de l'hora actual és el de la reconstitució dels Estats d'Europa segons els principis del nacionalisme, l'imperi del qual es fa més fort i més ineludible a mesura que es lluita, es complica i s'allarga [...]. Les qüestions econòmiques tenen una gran importància, sens dubte, en la guerra present [I GM], i la tindran aiximateix en la pau futura. Però, per damunt de tot, les qüestions nacionalistes s'imposen. Són el pern de la guerra i de la pau [...]. Els nacionalistes catalans -que som nacionalistes per a Catalunya i per als altres pobles- tenim el dret de retreure als petit homes de l'unitarisme espanyol aquelles afirmacions seves, segons les quals el nacionalisme és una cosa antieuropea, una ensenyança arqueològica, una causa extinta. Avui el nacionalisme, força vital, veu de la natura i exigència del dret, ha entrat [...] a les sales de les cancilleries. I al lloc de les artificials combinacions de la diplomàcia, hi ha posat els fets vius de la realitat humana"[1169].

En aquesta vinculació de la vindicació de Catalunya al plet internacional, la tasca de Rovira i Virgili com a periodista en el període de guerra és rellevant perquè permet copsar la seva evolució ideològica. Evolució -dins el projecte de cerca de referents internacionals per

[1168] *Catalunya davant la guerra europea*, "La Revista", 4, 15-VIII- 1915, p. 9-10.

[1169] *La guerra de les Nacionalitats*, "La Veu de Catalunya", 30-V-1917.

part del republicans nacionalistes[1170], on teoritzarà sobre els seus posicionaments polítics en el plet nacionalitari: el principi de les nacionalitats, alhora que era llegit en el mateix front de guerra entre els voluntaris catalans[1171]. El moment en què Rovira intervé a "Iberia" (1915-1919) -baula per a entendre el context de la seva teoria nacional- es caracteritza per una accentuació regionalista i regressiva de la política de la Lliga Regionalista. Tanmateix, a la base, la tasca de les Joventuts Nacionalistes contestarà amb una propaganda favorable als drets nacionals dels pobles en el context de la contesa bèl·lica, amb Rovira com a orientador en conferències de divulgació internacionalitzadora del plet català com *Catalunya i la reconstrucció d'Europa*[1172]. Alhora, Rovira basteix la seva constel·lació cívica per blocs ideològics, articulant una sèries d'intervencions nacionalistes en inciatives culturals de diversos partits polítics[1173]. El període 1914-1918 és fonamental, doncs, per a entendre com Rovira va creant el corpus teòric menat en un doble sentit: nacionalització de Catalunya i interdependència del fet català amb la resta d'Europa, a partir de l'autonomia federativa o la separació. En aquest sentit proposa a *L'Estat dins la Federació* ("La Veu de Catalunya", 22-VI-1916): "Reconeguda i garantida pel sistema federatiu la sobirania de l'Estat particular, és evident que, quan aquest estat sigui una nacionalitat, trobarà dins del sistema tota la llibertat política que és necessària al desplegament lliure de la seva personalitat nacional".

L'estat autònom seria un punt de de partença per a una federació que hauria de reconèixer els drets de les nacionalitats, radicalment oposats a les regions, integrades en el

---

[1170] Un referent comparatiu per part de Rovira -com a exemple de negació de llibertat nacional- va ser el cas d'Irlanda. Vegeu, per exemple -en contrast emb la política espanyola i anglesa envers el reconeixement de l'autonomia- *Inglaterra e Irlanda*, "Iberia", 8-II-1919: "*Pero es evidente que, con relación al principio de las nacionalidades, resulta muy diferente la posición del estado que niega a nación la autonomía política, de la posición del estado que, negándose a reconocerle la independencia, le ofrece en cambio una autonomia amplísima*". Vegeu també *Els irlandesos i els catalans*, "La Veu de Catalunya", 1-II-1919.

[1171] El Dr. Solé i Pla assabenta el 10-VI-1916 de la tramesa al front d'un volum de la *Història dels Moviments Nacionalistes*. Vegeu Fons Solé i Pla, sèrie Documents de Guerra (s/p) [St: 03.04.13.04.02]. Arxiu Nacional de Catalunya.

[1172] Conferència inaugural de la campanya "Afirmació nacionalista davant d'Europa" ("La Veu de Catalunya", 11-V-1917, p.3) on Rovira vinculava la reivindicació catalana a un marc internacional en plena contesa bèl·lica: "No demanem intervencions perquè fora candidesa. Sols volem guanyar simpaties a l'estranger formant un esperit que exerceixi pressió legítima sobre els que neguen les nostres llibertats. Davant l'Europa nova que es forma, que posarà nous colors als mapes de les escoles, no podran restar indiferents els catalans. Hem de notar la pròpia presència, perquè no hi ha pobles petits si es miren sols les dimensions territorials. No som Irlanda ni Polònia, però l'estat d'opressió és aquí el mateix. Si a Catalunya no hi ha hagut pressions violentes, ha estat, més que per res, pel pacifisme dels nacionalistes catalans [...]. Els pobles no els maten, en tot cas se suïciden. Encara que sembli una paradoxa, els moviments nacionalistes són més internacionals que els polítics i socials. En 1640 i en 1714, la qüestió de Catalunya era qüestió internacional [...]. El principi nacionalista sortirà triomfant d'aquesta guerra i Catalunya s'ha de preparar per aquest dia seguint una política internacional. Les pròpies forces no basten i l'esforç espiritual de fora ha de venir. El concepte que a Europa es té d'un poble, és el resultant dels seus actes. Les corrents universalistes i nacionalistes són compatibles com mai".

[1173] Al voltant de la plataforma ideològica de "La Veu de Catalunya", Rovira publicarà a Enciclopèdia de Catalunya, dirigida per Joan Estelrich, *La Crisi del Règim*. Tancarà un primer cicle republicà entre "La Publicidad", "Iberia", i l'òrgan de la Unió Catalanista, "Renaixement" i "La Nació".

mateix estat objecte de federació. Rovira superava el federalisme tècnic i apostava per un federalisme nacional. El període de Guerra reforçava aquest posicionament en criticar la política annexionista dels imperis centrals, legitimats amb la tàctica neutralista d'Espanya. La posició de Rovira a favor dels països aliats és una premissa central de la defensa dels drets nacionals dels pobles sense estat. Concreta aquest objectiu amb la crítica a l'expansionisme germànic, que, segons Rovira, és un obstacle a la democratització de Rússia: "L'Alemanya feudal i militaritzada sempre ha vist un perill per a ella en tot propòsit de lliberalització de l'Estat rus, i per això ha afavorit la continuació de l'autocratisme moscovita"[1174]. Rovira emprenia una crítica cap als Imperis Centrals europeus, aconduïts per Alemanya i Hongria, car eren la representació de la lluita contrària al principi de les nacionalitats: "Els austro-alemanys treballen per a forçar violentament el curs de l'història i impedir l'adveniment del període d'organització nacionalista que l'evolució dels pobles ve preparant d'una centúria ençà [...]. L'Alemanya s'ha adonat que el trimf del principi nacionalista seria irremeiablement fatal als seus somnis de domini i d'hegemonia mundial. El període del Nacionalisme vindria en un temps per al qual Hegel havia anunciat el període apoteòsic de l'universal preponderància teutònica".

La raó d'estat era una antítesi de la raó social i de les nacions que Rovira veia simbolitzada en la ruptura envers el feudalisme i els valors del nou règim republicà francès d'ençà de la seva Revolució. L'antimodel d'aquests principis era el pensador germànic -representant d'aquesta raó d'estat expansionista- Treitschke, teoritzador d'un paradigma de civilització i de cultura -"Kultur"- que "ha de fer alemanys els súbdits que no ho siguin". Per tant, l'hegemonia alemanya -centrada en Prússia- "es proposa convertir el món en un Estat germànic, unificat per la cultura germànica, i organitzat i governat per alemanys. Si sortís amb la seva, moririen totes les llibertats nacionals. Més encara, moririen les ànimes nacionals"[1175].

La defensa dels drets nacionals era assumida, doncs, des d'un liberalisme republicà que vinculava el procés de democratització a un sentiment solidari de francofília[1176] i que criticava tant l'apologia del nacionalisme -imperialisme d'estat germànic- com les postures "maximalistes" que, segons Rovira, adoptaven els internacionalistes socialistes i marxistes

---

[1174] *La Rússia i l'Alemanya*, "Iberia", 28-VIII-1915.

[1175] *Els Imperis centrals contra el Nacionalisme*, "Renaixement", 18-VII-1915. Rovira reitera per al cas germànic l'oposició entre cultura, com a sinònim de civilització, i natura, com a sinònim d'instint: *Els alemanys, homes de natura*, "Iberia", 21-VIII-1915. Una exposició de la identificació entre Alemanya i l'esperit militar prussià a *Prussia*, "Iberia", 16-VI-1917. D'altra banda, Sèrbia seria per a Rovira un model constant de lluita política contra aquest tipus d'expansionisme, que alhora suposava un exemple de defensa nacional a partir de factors de consciència política, i.e: *L'ànima de Sèrbia*, *De la Sèrbia*, *El príncep de la Sèrbia*, a "Iberia", 15,22-I i 1-IV-1916. Aquests dos darrers articles van ser reproduïts a *Les Valors Ideals de la Guerra*, SCDE, Barcelona, 1916, pp. 148-159.

[1176] David MARTÍNEZ FIOL: "L'actitud...", *passim*.

oposats a la continuació de la guerra, ja que aquesta suposaria la fi de la concepció annexionista germànica[1177].

3.3.4. "Iberia" i el Principi de les Nacionalitats[1178].

La Primera Guerra Mundial constituí un marc divulgador de les polítiques nacionalitàries de les nacions sense estat, com a legitimació de les qüestions nacionals europees[1179]. En un qüestionari titulat *España y la Sociedad de Naciones*[1180] Rovira assumia un futur polític internacional en clau d'una federació universal que, com a projecte, havia d'articular una "organització internacional del món". Aquest objectiu era explícit en les anàlisis dels fets polítics nacionalitaris a la revista "Iberia"[1181]."Iberia" (1915-1919) és un exemple significatiu de la internacionalització del fet català i d'una actitud a favor de la causa de l'Entesa (França, Anglaterra i Itàlia) vers la Quàdruple Aliança, comanada per Alemanya i Àustria-Hongria (aquesta darrera defensada com a model d'organització etnoterritorial per la Lliga)[1182]. Però, a més, Rovira hi va mostrar contínuament un doble lligam indestriable: la

---

[1177] Una crítica a la política no intervencionista de determinats socialistes italians com Claudio Treves a *Proletariat i neutralitat*, "Iberia", 22-V-1915. Un exemple d'aquesta concepció oposada al neutralisme i vinculada a una politica de canvi social identificada amb l'hegemonia dels països aliats, a la conferència que Rovira va pronunciar per a la Joventut Federal Nacionalista Republicana del Vendrell sota el títol *La guerra europea i la transformació del règim social*, "El Baix Penadès. Setmanari autonomista", 22-V-1915.

[1178] Per a una vinculació entre la ideologia nacional roviriana, com a factor "més rellevant d'un cert nacionalisme radical d'esquerra" (p. 15), i la connexió amb la perspectiva d'aplicació del "principi de les nacionalitats" (p. 20), vegeu "Rovira i Virgili i el lloc del catalanisme a una Europa que marxa a la guerra: l'afirmació d'un sentiment pro-entesa" a David MARTÍNEZ FIOL: *Els "Voluntaris Catalans" a la Gran Guerra (1914-1918): la falsa oportunitat mancada*, TL, UAB, 1987. Per a una contextualització d"Iberia" com a resposta a la revista "España" i al Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa, vegeu *Ibid.*, pp.104-109.

[1179] Xosé M. NUÑEZ SEIXAS: *Movimientos Nacionalistas en Europa. Siglo XX*, Editorial Síntesis, Madrid, 1998, pp. 59-63.

[1180] "La Revista quincenal", 35, 10-VI-1918, p.LV.

[1181] La primera recerca de conjunt sobre "Iberia", sense fer especial esment a les intervencions de Rovira, a Montserrat NEBOT: *Estudi de la Revista Iberia (1915-1919)*, TL. Escola de Periodisme de l'Església, 1973.

[1182] El primer article de Rovira i Virgili a "La Veu de Catalunya", *El conflicte europeu: El Principi de les nacionalitats a Àustria-Hongria*, "La Veu ...", 21-I-1916; el diari avantposava: "Per la nostra banda entenem que hem de fer constar que amb tot i les seves diferències i imperfeccions, l'imperi austro-hongarès ofereix amb la seva organització exemples de respecte als principis nacionalistes de que n'han d'apendre quasi tots els estats d'Europa". El context de l'article era comentat per Claudi Ametlla, quan deia que ""La Veu de Catalunya", *tuvo la debilidad de recoger con fruición un artículo del "ABC", exaltando la variedad nacionalista de Austria [es tracta d'un article resumit a "La Veu" el 14-I-1916, i que serà el motiu del primer article de Rovira], enfrente de un supuesto centralismo de las naciones aliadas. Nuestro compañero Rovira Virgili, la única autoridad que tenemos en doctrinas e historias nacionalistas europeas, ha replicado en "La Veu", la que ha insertado su respuesta, prolongándola con una nota llena de remilgos germanófilos rebozados en eclecticismos nacionalistas"* ("Iberia", 22-I-1916). L'opinió de Rovira quant al model territorial de l'imperi dual era força més crítica: "Les províncies austríaques tenen llurs drets particulars, a les quals ha estat atorgades certes facultats. Però ni la divisió de les províncies austríaques correspon al territori de les nacionalitats (el territori nacional dels

idea nacional i la idea democràtica: "El dret dels pobles i el dret dels homes avancen ràpidament"[1183]. La revista va ser un portantveu de la causa francòfila, dirigida per Claudi Ametlla[1184]. Rovira destacava l'aliadofília de la revista com a marc de defensa de les llibertats europees, representades pel model cultural i polític francès: "Nosaltres som aliadòfils, perquè els aliats tenen raó, perquè defensen una causa noble, i perquè representen les forces internacionals de llibertat, a Europa i al món. I per més que avui la França no fos una República, nosaltres seríem igualment aliadòfils i francòfils. I això ho diem sincerament nosaltres, que som republicans liberals, homes d'esquerra"[1185]. "L'imperialisme de l'esperit: heus aquí l'imperialisme de la França. L'influencia universal de la ideologia, de la cultura i de la política francesa, és ço que dóna a la República la seva més alta valor i la seva més resplendent glòria. En aquest sentit la França és la pàtria de tots els homes. Tots som ciutadans de França. Quan els francesos lluiten en el camp de la ciencia, en el del pensament, o en el del art, o en el de la política, tots estem interessats en la lluita perquè el resultat d'aquesta afecta, no solament la França territorial, sinó el vast món. Les qüestions franceses, fora de la França, n[o] són qüestions exteriors; són qüestions interiors de cada país [...]. La Revolució francesa és el fet més universal de l'Historia moderna. Van realitzar els francesos la

---

txecs, per exemple, està esbocinat en tres províncies: Bohèmia, Moràvia i Silèsia austríaca), ni l'autonomia de què gaudeixen arriba, de bon tros, al grau que el nacionalisme i el federalisme exigeixen. És allò una mena de descentralització administrativa, bastant extensa, però res més". Una opinió semblant de Rovira sobre el centralisme austro-hongarès a *Les tendències centralistes a Austria-Hongria*, "Iberia", 5-II-1916. Aquesta idea que es basava en una descentralització va ser reiterada per Rovira en el decurs del conflicte bèl·lic. Per exemple, el qüestionament de la via federal perquè, finalment, l'imperi "no seria una federació de nacionalitats, sinó que seria, en gran part, una federació de trossos de nacionalitats. I això no respon pas al principi nacionalista" (*L'Àustria-Hongria i la solució federal*, "La Veu...", 10-X-1918). I aquesta voluntat de domini sobre nacionalitats dins l'imperi porta Rovira a interpretar-ne la davallada: "L'Àustro-Hongria mor perquè, malgrat del seu règim descentralitzador, s'havia posat en pugna amb els ideals nacionalistes dels pobles que tenia sotmesos. En aquest sentit, l'annexió de les terres sèrbies de la Bosnia-Herzegovina, realitzada l'any 1908, va ferir de mort l'Austria-Hongria. Amb l'afany d'atuir el nacionalisme serbi; els governants de Viena i de Budapest van emprendre, d'aleshores ençà, una política agressiva. Aquesta política va ser una de les causes principals de l'orientació independentista presa en els darrers anys pels pobles eslaus de la monarquia. El vell estat danubià va voler ofegar el nacionalisme; i ara aquesta gran força, que és l'esperit nacional, fa caure tot l'edifici del que fou l'Estat poderós. La mort de l'Àustria-Hongria és el triomf de la nació contra l'Estat". Vegeu: *Les darreries de l'Austro-Hongria*, "La Veu...", 29-X-1918.

[1183] "Iberia", 1-IX-1917.

[1184] Per al significat de les intervencions de Rovira i Virgili en relació als moviments nacionals, a "Iberia", Claudi AMETLLA: *Memòries Polítiques, 1890-1917*, Pòrtic, Barcelona, 1963, p. 350: "Rovira hi seguia explanant ["Iberia"] els moviments nacionalistes d'Europa, molts dels quals triomfaren després de la conflagració, mentre altres s'enverinaren".

[1185] *França*, "Iberia", 21-XI-1916. Rovira també emprava el cas francès com a contramodel de l'unitarisme espanyol, ja que aquest seria anterior davant el posicionament de sectors catalanistes que criticaven el nacionalisme francès: "Aquells catalanistes que encara veuen en el centralisme francès la causa de totes les desgràcies nostres, obliden el prolongat procés de l'unificació espanyola [...]. El mal vent que ha ensorrat les institucions de Catalunya, és vent de ponent i no de tramontana".

Revolució; però van realitzar-la, no solament per al poble francés, sinó per a tots els pobles [...]. La França no és un tros de terra damunt d'Europa. És un esperit damunt del món [...]"[1186].

Aquesta concepció en el terreny nacionalitari es vinculava a una visió acumulativa (=tradició) i projectiva, fonamentada en la voluntat legitimadora dels orígens històrics[1187]. A més, el binomi espai-terra és el factor objectiu de l'espai nacional, configurador del que Rovira definia com a raça històrica i no pas antropològica: "Solidaritat de les gèneres és això. I la solidaritat de les gèneres és la suprema, la vera unitat nacional. Els homes d'un poble, en un moment determinat, no són la nació. Un poble en plena consciencia s'ha de sentir, tot alhora, fruit del passat, vida actual, llevor prometedora. En l'hora de les grans decisions ha de cridar a concili les veus d'ahir i les veus de demà. Veus que se li faran sonores si els sentits interns de la seva ànima són desperts i aguts. Espai i temps, terra i història, raça i voluntat, tombes i breçols. I per damunt de tot l'Esperit. Això és la nació"[1188]. I la nació i la llengua, restaven condicionades al triomf dels països aliats: "[...] el principi de les nacionalitats, que els Goberns de la Aliança alliberadora acaben de proclamar explícitament com a propi, afavorirà els moviments de renaixença, de vigorització i de dignificació de les parles que l'unitarisme i l'imperialisme opressor havien malmès o enfonçat en els passats segles. Passada la guerra, cobraràn vigor nou i dignitat més alta la llengua polonesa, la serbia, la lituana, la txeca, la irlandesa, i tantes altres. I en cobrará també la llengua nostra, aquesta gloriosa, noble i forta llengua catalana, parlada avui per més de quatre milions de persones"[1189].

"Iberia" tingué una difusió d'uns vuit mil exemplars, sempre amb un posicionament de suport a favor dels països que combatien l'expansionisme germànic i a favor de les nacions sense estat[1190], dominades, sobretot, per l'imperi austro-hongarès. En el seu primer número es posicionava amb "*Francia y por Inglaterra, contra Alemania, pero sin hacer dejación de su alma*"[1191]. En aquest marc, Rovira i Virgili, amb un estol d'intel·lectuals que defensaven una

---

[1186] *La França Imperial*, "Iberia", 15-VII-1916.

[1187] Orígens històrics que en l'anàlisi de l'evolució del combat nacionalitari vinculava a fets de psicologia col·lectiva i a la defensa dels drets civils (oposició a la imposició del servei militar per part d'Anglaterra a Irlanda). Per al cas irlandès, a la fi de la contesa bèl·lica de 1914-1918, Rovira i Virgili exposa el lligam entre el procés històric de reivindicació nacional (autonomia que deixava les portes obertes a la separació) i les característiques ètniques (d'Irlanda), *La cuestión de Irlanda*, "La Revista Quincenal"... pp. 137-150 (esp. "unión, separación y autonomía", pp. 137-140).

[1188] *La Nació i la Guerra*, "Iberia", 9-XII-1916.

[1189] *Les llengües i la guerra*, "Iberia", 13-I-1917.

[1190] Amb tot, Rovira palesa la impossibilitat de dur a terme una política mundial alemanya a *La "Weltpolitik"*, "Iberia", 2-X-1915. D'altra banda, utilitzo 'nacions sense estat' com a sinònim de la denominació a l'ús en l'època: 'nacionalitats'.

[1191] " *IBERIA se abandera por Francia y por Inglaterra, contra Alemania, pero sin hacer dejación de su alma. Una nación de halcones ha salido a la caza de pueblos. Romain Rolland dice -negando con su acción su palabra- que quien toca a un pueblo humilde es el enemigo de todos. Estamos, pues, en los días justos para llenarnos de nosotros mismos y echar en la actual exaltación de pueblos, nuestra personalidad, la de estos tres*

posició de compromís intel·lectual cap a la causa aliada, com Alfons Maseras o Prudenci Bertrana[1192], evidencià una actitud liberal i progressista concretada en la defensa de les nacionalitats que es debatien a la recerca de la sobirania i la crítica envers els posicionaments neutralistes *Au dessus de la Mêlée*, representats per les tesis de l'intel·lectual Romain Rolland i mantinguts en celebracions culturals i literàries[1193]. Per part dels intel·lectuals compromesos amb l'hegemonia aliada no era comprensible el no-compromís dels *hommes des lettres*. La crítica (com en el cas de Benedetto Croce) a la neutralitat era un imperatiu, ja que "aquells ideòlegs que defugen el parlar de la guerra, que amaguen la llur opinió, que guaiten vagament la pugna formidable, tot conservant els llavis silenciosos, el cor en calma, són en el fons, homes petits, ànimes inferiors"[1194].

Rovira es trobava, a més, en una conjuntura d'establiment de les teories nacionalitàries en els seus llibres *El Nacionalisme* (1916) i *Nacionalisme i Federalisme* (1917), dins un marc reivindicatiu[1195]. Efectivament, la vindicació de la voluntat política, basada en una existència d"ànima" o unitat espiritual[1196], cohesionadora de la tradició històrica dels pobles, era definitòria per a reclamar el dret a la lliure determinació. Aquesta concepció, tanmateix, era recollida a "Iberia" en comentaris que realitzava sobre assaigs que mantenien una orientació ideològica semblant[1197].

Aquesta actitud es traduí a "Iberia" sota la forma de defensa de les nacionalitats junyides a l'imperi austro-hongarès i al Reich alemany. Les postures aliadòfiles de Rovira foren una estratègia per apostar a favor de l'alliberament dels pobles. Per tant, el fet de concebre una nació en l'aspecte polític, més que no pas identificar les col·lectivitats nacionals

---

núcleos espirituales que tienen en el catalán, el castellano y el portugués su expresión, evocando el viejo y ardiente nombre de Iberia", "Iberia", 10-IV-1915.

[1192] Vegeu Montserrat CORRETGER: *Vida i obra d'Alfons Maseras*, TD, (3 Vols.), URV, 1993. Per a les iniciatives aliadòfiles de Maseras esp. pp. 257-282 (Vol. I). El relleu de l'aliadofilia de Prudenci Bertrana en el marc d'"Iberia" a Aurora BERTRANA: *Memòries fins al 1935*, Pòrtic, Barcelona, 1973, pp. 263 i ss.

[1193] Vegeu Joan CAPDEVILA ROVIRA: *Els catalans hem d'ésser neutralistes perquè cap bandol de països bel·ligerants estima les nacionalitats històriques. (Premi xviii)*, Societat "La Alianza", Jocs Florals, Poble Nou, 8-IX-1917 (pp.113-129).

[1194] *Els ideòlegs*, "Iberia", 26-V-1917. En la mateixa posició, ara, en crítica oberta envers sectors nacionalistes catalans neutralistes, influïts -segons Rovira- per les "prèdiques de Romain Rolland", a *Les Nacionalitats*, "Iberia", 13-X-1917. Crítica, d'altra banda, que Rovira metaforitzà en un article-reconeixement a Joaquim Folguera quan esmentava que "ell sabia que l'acció és moviment espiritual i sobretot eficàcia; i sabia també que el silenci actiu és sovint fermança de fecunditat". Vegeu: *Intel·lecte i acció*, "La Revista", maig de 1919, p. 104.

[1195] Per al context més ampli centreeuropeu del moviment nacionalitari i per a la significació del "liberalisme nacionalitari" de Rovira i Virgili, vegeu: Xosé-Manoel Nuñez Seixas, TD. *cit*, p. 797.

[1196] Vegeu la crítica al suposat model suís per manca d'aquesta cohesió espiritual, en fonamentar-se, segons Rovira, en una cultura francogermànicoitaliana, *Suïça*, "Iberia", 11-IX-1915.

[1197] És el cas de la nota de [Francesc] [C] ARBONELL comentant l'edició de l'assaig de l'escriptor francès Enric HAUSER: *Le principes de nationalités* : "Iberia", 16-IX-1916, p. 4.

a través del determinisme de l'evolució cultural, condicionà la concepció de Rovira en el marc de la reivindicació nacional a "Iberia". Així s'esdevingué en el cas, tan reiterat per ell mateix, d'Alsàcia-Lorena: "No podem admetre que la nació sigui un pur resultat, un fatalisme ineludible, un fenomen d'inercia social. No tot és necessari en la formació de la nació -afirma Rovira-: hi ha molt de voluntari. La necessitat -la necessitat absoluta- és una tirania, anc que sigui una tirania de la natura. Tota institució verament humana ha de deixar, en formant-se, un marge de voluntat, de llibertat, d'elecció. [La història] ens diu més ço que ha estat que ço que havia d'ésser; ens mostra més ço que és, que ço que hauria d'ésser. L'historia és un conjunt de fets bons i dolents, legítims i il·legítims. No podem admetre'ls en bloc [...] seria un error profund el creure que allí on no hi ha unitat ètnica, lingüística i jurídica, no hi pot haver una nacionalitat i sí solament un conjunt de nacionalitats lligades per l'organització de l'Estat oficial. Pobre ideal nacionalista si de l'historia hagués de refiar-se! Dins l'historia, impera el fet. I és el dret ço que dóna força i base al nacionalisme"[1198].

La característica bàsica dels articles de Rovira a "Iberia" és la voluntat enèrgica de demostració de les contradiccions polítiques entre els estats constituïts i les nacions que hi estan sotmeses, partint dels elements constitutius nacionalitaris. Així, la traducció del principi de les nacionalitats al cas català, fou una constant en Rovira: trobar elements de relació entre els països bel·ligerants i aquells moments històrics en què hi hagué una relació amb Catalunya[1199].

[1198] *Els elements naturals de la nacionalitat*, "Iberia", 11-XII-1915, p. 14 i *França, Nació*, "Iberia", 15-V-1915. També *La Voluntat dels pobles*, "Iberia", 17-II-1917: "Els que donen massa importància al nomenat dret històric, o al criteri ètnic, o als accidents geogràfics, obliden el dret humà i el criteri liberal que han de servir de base sòlida a la solució satisfactòria dels problemes nacionalistes. Molts pensen en la vida d'un poble, la història, la raça, la llengua i la geografia; però no pas fins al punt que li llevin l'ús de la pròpia voluntat i li imposin fatalment una direcció determinada. Historia, raça, llengua i geografia contribueixen poderosament, decisivament moltes vegades, a formar la voluntat d'un poble. Però si a desgrat dels drets dels dits elements, la voluntat se decideix en un altre sentit, aquells no poden ofegar-la ni deturar-la, és la voluntat dels homes, i no la natura, la qui s'ha d'imposar [...]. La raça, la història, la llengua i la geografia tenen valor en quant contribueixen a determinar llur voluntat. Aquest és el punt final del procés de formació nacional. En la manifestació de la voluntat hi ha el fonament jurídic de la solució dels problemes nacionalistes. Totes les altres coses són antecedents que, per si sols, no tenen força de decisió, políticament". Pel que fa a l'anàlisi del conflicte identitari a Alsàcia-Lorena a la Gran Guerra vegeu: *L'Alsàcia és gala o és germànica?, Els orígens d'Alsàcia, La primitiva Alsàcia celta, La raça i el francesisme de l'Alsàcia*, a "Iberia" (20, 27-XI, 4, 18, 25-XII de 1915). Rovira l'analitza a partir d'aquest factor polític de voluntat de pertinença. Per al ressò de la defensa socialista de la pertinença francesa d'Alsàcia-Lorena i la celebreció del referèndum: *Alsacia-Lorena y los socialistas*, "Iberia", 2-III-1918. En el mateix sentit de la posició favorable al plebiscit: *El plebiscito de Alsacia y Lorena*, "Iberia", 28-XII-1918.

[1199] En el marc de la internacionalització del fet català, la revista "Les Annales des Nationalités. Bulletin de l'Union des Nationatilés" núms. 6-8, juliol de 1916,va dedicar un monogràfic sobre Catalunya: *Étude sur la Nation Catalane*, que "marque le début d'une nouvelle série d'études sur les nationalités distinctes pour compléter notre documentation, ayant pour but d'appuyer les justes revendications des Nationalités au moment des pourparlers de la paix". Rovira i Virgili hi és pres com a referent a través de la *Història dels moviments nacionalistes*. En referir-se a l'apartat *Le mouvement nationaliste catalan dans ces dernières années* comenta: "M. Rovira i Virgili s'est spécialisé dans l'étude des mouvements nationalistes européens: aussi son autorité est un gage de la justesse des appréciations que l'on trovera au cours de cet exposé". pp. 154 i ss.

Un altre factor teòric definitori proposat en el marc de la contesa bèl·lica fou el federalisme nacional. Per a Rovira existia una possibilitat de relació igualitària (no-dependència) entre pobles amb característiques nacionals: la federació. Aquest pacte entre pobles era lliure i entès sempre com a conseqüència del fet que cada poble federat hagués accedit a un poder polític propi. Doncs bé, Rovira es posicionà a favor d'una desannexió de l'imperi austrohongarès envers l'imperi germànic convertit en Estat Federal: "Per més que, a l'estranger, el mot "autonomia" és usat sovint com a equivalent al d"independència", el context dels respectius paràgrafs de Mr. Lloyd George i Mr. Wilson sobre l'Àustria-Hongria, demostra que acceptarien els aliats l'autonomia federativa. En aquest cas, ja no es tractaria de la dissolució de l'Imperi dels Habsburgs, sinó de la transformació d'aquest en un Estat federal"[1200]. Calia que cada entitat nacional es constituís en Estat autònom o bé que fos reunificada al país que havia estat objecte d'agressió militar (ocupació política). Des d'aquesta òptica, Rovira qüestionava el model federal alemany tot comparant-lo amb el cas espanyol: "El federalisme alemany és molt més oposat al principi de les nacionalitats que l'unitarisme francès [...]. Suposem que Espanya és organitzada federativament i que constitueixen la federació els Estats de Murcia, Andalusia, Extremadura, Lleó, Castella la Vella, Castella la Nova, Aragó Astúries i Canàries. Seguim suposant que les terres nacionalment diverses (Catalunya, València, Mallorca, Basconia, Galicia) són incorporades a les altres regions, sense autonomia de cap mena. Suposem finalment, que Catalunya forma part del reialme autònom d'Aragó i que els aragonesos emprenen una ferotge campanya de desnacionalització i de persecució contra'ls catalans. Qui seria capaç de demanar als nacionalistes que admiressin aqueix revoltant federalisme? Doncs no és altre, en essencia, el federalisme alemany. Ço que el principi de les nacionalitats exigeix és la reconstitució de pàtries esqueixades per l'espasa punxeguda dels Hohenzollern, o almenys l'autonomia de les terres no germàniques que la Prússia ha conquerit. Això és el que interessa als nacionalistes, i no pas el federalisme a la menuda que otorga l'autonomia a Lippe, Reuss Macklemburg-Schwerin [...]"[1201].

Ultra això, l'exemple alemany servirà a Rovira per a recórrer a teòrics catalanistes com Prat de la Riba, Pi i Margall i Valentí Almirall, i així mostrar el caràcter assimilista d'Alemanya, allunyada, doncs, de qualsevol aspiració federal: "El fet de dividir-se una nació en diversos Estats particulars de la mateixa raça, de la mateixa llengua i de la mateixa cultura no interessa al nacionalisme [...]. Així ho comprèn En Prat de la Riba en *La nacionalitat Catalana*, quan declara que les organitzacions federatives de l'Alemanya i els Estats Units són

[1200] *El missatge de Wilson*, "La Veu de Catalunya", 12-I-1918, p. 4.

[1201] *El federalisme alemany*, "Iberia", 1-V-1915, pp. 8 i 9. En un sentit anàleg però emprant el paral·lelisme entre selecció natural i política a *El "Gigantisme" alemany*, "Iberia", 5-VI-1915. (Reproduït a "Sabadell Federal. Setmanari porta-veu del Partit Federal", Sabadell [3-VII-1915]).

una bastida per a construir l'Estat unificat nacional de demà. Si aquests dos Estats federals d'avui deixessin d'esser-ho, el nacionalisme no hi perdria res. I és que el nacionalisme exigeix la constitució de les nacionalitats i de ses faccions desganxades, en Estats independents o autònoms; però no exigeix la mateixa cosa per a les regions, provincies, comarques o fragments d'una nacionalitat constituïda en Estat. Per tant, el bon nacionalista es mostra indiferent davant l'organització federalista de l'Imperi germànic [car] l'Alemanya té un poder central fortíssim, absorbent, sota el qual els Estats particulars quasi no tenen altres atribucions que les humils i casolanes. L'Estat central té atribucions importantíssimes, fonamentals, que tots els tractadistes de Dret polític conceptuen pertanyents als Estats particulars". Alemanya, doncs, és un "Estat de força" més que un "Estat fort"[1202]. En el mateix sentit, adoptà una postura crítica cap al federalisme suís en no concretar una "comunitat espiritual" i ser un estat germanitzat per la llengua i la cultura. Amb aquests dos elements ideològics, les posicions rovirianes es vinculaven a les elaboracions de més abast i als articles periodístics[1203], car Rovira remarcà en el període de Guerra i de crisi política a Espanya, una constant: la utilització del periodisme ideològic com a eina reivindicadora dels drets col·lectius des del republicanisme confederatiu i d'esquerra liberal.

El context polític que calia tenir en compte es traduïa en els aspectes internacional i nacional. Rovira veu com a partir de 1918 és possible un nou cicle per a la solució del conflicte bèl·lic i nacionalitari a Europa. En l'àmbit internacional, les posicions favorables als drets dels pobles, despreses dels catorze punts del president nord-americà Wilson del 8 de gener de 1918[1204], suposaven des del seu punt de vista un impuls dels posicionaments sobiranistes de

---

[1202] *El pseudo-federalisme alemany,* "Iberia", 22-IV-1916, pp. 5-6 (reproduït a "Sabadell Federal..., Sabadell [3-VI-1916]). Per a la caracterització de les dues formes d'estat legitimades per l'expansionisme o pel dret, *Estats forts i Estats de força*, "Iberia", 3-VI-1916.

[1203] No en va Antoni Rovira representa el tipus d'ideòleg que malda per democratitzar/ socialitzar la consciència nacional: cal "estendre-la" a través dels mitjans culturals existents. És així que, a més de les col·laboracions a "Iberia", escriurà articles aliadòfils -conjunturals- a "La Veu de Catalunya", òrgan de la Lliga Regionalista, que es mostrarà favorable a allò criticat per Rovira: el model de poder dual entre Àustria i Hongria. Poc abans dels anys vint, Rovira tindrà el seu cos ideològic estructurat i difós en obres com *Les valors ideals de la guerra*, breviari de les posicions mantingudes a "Iberia". Aquest assaig recull el missatge polític referent a les nacionalitats que es desprenia de l'enfrontament bèl·lic entre 1914 i 1918. Aquest missatge, Rovira l'entendrà en clau d'una àmplia autonomia federativa, més que no pas per la via independentista, encara que sí que tenia com a referents les evolucions del moviment independentista irlandès Sinn Fein. L'aportació, doncs, de Rovira a "Iberia" és l'aposta per una innovació teòrica i estratègica en la tradició catalanista: reivindicar un estatus nacionalitari a partir del qual organitzar un futur polític propi. Per a les intervencions de Rovira i Virgili en el marc de la Primera Guerra Mundial, Artur BLADÉ I DESUMVILA: *Antoni Rovira*...pp. 146-149.

[1204] Wilson concretà un més mes tard el suport a les nacionalitats: "cada nacionalitat ben definida -afirmarà l'11-II-1918- haurà de veure realitzades les seves aspiracions en la mesura possible perquè hom suprimeixi les causes antigues o noves de discòrdia i antagonisme, les quals resultarien nous perills per a l'esdevenidor de la pau d'Europa i del món". Rovira, doncs, serà partidari de la proposta de Wilson i no pas de les postures de Lenin, car aquestes, segons Rovira, s'oposaven a una continuació de la guerra entre Rússia i Alemanya. Per a la recepció de les tesis de Wilson en el cas català, Enric UCELAY DA CAL: *Wilson i no Lenin*, "L'Avenç", 9, octubre del 1978, pp. 53-59.

Catalunya. Rovira mateix se'n féu ressò, sobretot, arran de la crítica a un pretès neutralisme dels estats (Espanya) o de sectors intel·lectuals -com el francès Romain Rolland- i a una nova configuració territorial europea amb l'emergència de nacions com la Sèrbia. Aquesta emergència nacionalitària evidenciava una doble opció: la independència o l'autonomia federativa. Rovira proposava, en casos de plurinacionalitat sotmesa a un imperi, la via de la federació, que hauria de reconèixer "*la plena libertad de las nacionalidades en su vida interior*"[1205]. Segons Rovira, doncs, el context de solució d'una nova organització politicoterritorial partia de la concepció wilsoniana: "L'essència del pensament wilsonià està continuguda en dos principis bòrics: el de la democràcia i el de les nacionalitats. Mr. Wilson vol que imperin damunt el món la llibertat dels homes i la llibertat dels pobles. I seguint les noves tendències de la ideologia demòcrata identifica les dues llibertats, la individual i la col·lectiva, en una sola llibertat humana. La seva fórmula famosa del dret dels pobles a disposar de si mateixos, conté alhora en efecte, el principi democràtic i el principi de les nacionalitats. Hi ha en Mr. Wilson la fe d'un apòstol i la generositat d'un idealista"[1206].

El panorama internacional constituïa en el moment una defensa d'un nou tipus de socialisme -neosocialisme, en dirà Rovira-, caracteritzat no tan sols per una actitud favorable a la causa aliada, sinó també per una comprensió del fet nacional. Des d'"Iberia" Rovira criticà un socialisme que considerava determinat per l'emancipació econòmica, més que no pas per l'emancipació política dels pobles[1207]. "*Los que, pretendiendo ser ultra-avanzados, hablan*

[1205] La crítica de Rovira i Virgili vers Romain Rolland -model d'intel·lectual que optava per l'abstenció en l'opció per alguna de les parts en conflicte- a *L'error de Romain Rolland*, o *La contradicció de Romain Rolland*, "Iberia", 1 i 8-I-1916. (Ambdós articles aplegats posteriorment en llibre per Rovira: *Les valors ideals de la guerra*, SCDE, Barcelona, 1916, pp. 61-71). Més globalment, Rovira classificava els intel·lectuals en literats i polítics. Els ideòlegs ("soldats de la guerra dels esperits"), hauran de fer una confluència entre literatura i política, ja que la literatura sense política era un "joc verbal, sovint agradable, de vegades deliciós però en el qual les afirmacions i les teories careixen de trascendència i de valor. Rovira incloïa Romain Rolland entre els ideòlegs sense sentit polític, car no existia una "pau blanca". Segons Rovira, els intel·lectuals calia que se situessin en el bàndol aliadòfil, fet que el portarà a criticar intel·lectuals de la Lliga Regionalista (germanòfila) com Manuel de Montoliu, favorable al model territorial austrohongarès. Rovira el contestà: "cultural y espiritualment, l'Austro-Hongria està molt menys unificada que Espanya. No hi ha unitat de cultura, sinó una pluralitat de cultures nacionals més o menys perfectes", a *Els autodidactes*, "Iberia", 30-VI-1917. Per a la projecció de les tesis wilsonistes a les nacions subalternes, exemplificades en el cas serbi i com a demostració de l'artificialitat de la dualitat nacional austrohongaresa : "*Lo esencial es la plena libertad de las nacionalidades en su vida interior. Y si las nacionalidades del imperio austro-hungaro aceptaran la solución federativa, esta solución resultaria justa y satisfactoria*", *La Serbia de mañana*, "Iberia", 9-II-1918.

[1206] *Mr. Wilson, president de l'Entente*, "La Veu de Catalunya", 31-VII-1918. Aquest article, cal situar-lo en la decisió d'intervenció de la guerra dels EUA. Rovira a *El milagro americano* ("Iberia", 1-VI-1918), remarcava que "la intervención de los Estados Unidos es integral, plena". La intervenció nord-americana era vista com "una mena de síntesi ètnica de les nacionalitats diverses, foses dins el motlle d'una vella cultura europea i d'un nou patriotisme americà" *La unitat del món*, "Iberia", 7-VII-1917. També Rovira situa en el context wilsonià la intervenció en la guerra europea dels obrers americans: *El idealismo americano*, "Iberia", 18-V-1918.

[1207] Per exemple, en comentar el cas italià, a *Socialistes conservadors*, Rovira posa en relleu que"davant l'estat, opressor d'obrers, es senten amb una injusta indulgència" ("Iberia", 19-V-1917). El neosocialisme rovirià

con despego o con indiferencia de la libertad nacional de los pueblos y de las reivindicaciones nacionalistas, mutilan el amplio concepto de la libertad del hombre. Los demócratas que solo ven el aspecto de la libertad política y los socialistas que sólo ven, el aspecto de la emancipación económica, tienen, de los derechos del hombre una visión parcial, mezquina y falsa. Es la supervivencia del concepto del hombre abstracto, ciudadano u obrero, que imperó en las primeras escuelas democráticas y económicas del siglo XVIII y de comienzos del siglo XIX. [...]. El neo-socialismo -escriurà a l'article *Las transacciones de los intransigentes* del 9-III-1918- *que se está formando y que vendrá a liquidar la gran parte de la doctrina marxista que se ha derrumbado, colocará el principio de la libertad nacional entre los más altos principios de su ideario*". I, doncs, valorarà la memòria d'aquells militants obrers -contraris al socialisme oficialista- amb voluntat de compromís davant la seva nació, com era el cas del sindicalista Filippo Corridoni: "Filippo Corridoni era un sindicalista revolucionari, un socialista situat en la regió extrema que afronta amb l'anarquisme [...] No va retreure les tristes excuses del pretès caràcter capitalista i burgès de la guerra; no va atrinxerar-se darrera el mur d'incomprensió del pacifisme, car comprenia que el pacifisme es per als temps de pau i que es grotesc invocarlo quan ha esclatat la guerra. El socialisme era en ell un amor, un ideal de justicia, i no una pura fórmula. Si les fórmules poden romandre indiferents i quietes davant la guerra gran, els amors i els ideals s'encenen i duen cap a l'acció [...]. Davant el cos caigut del revolucionari, del socialista anarquitzant, del sindicalista violent, posem l'afirmació que totes les causes justes són solidàries, i que totes les llibertats [...] son una sola i ample llibertat humana"[1208]. Per tant, casos com el de Corridoni o el del socialista

---

tenia en compte l'opressió dels pobles, com exposava referint-se a militants socialistes italians com Bissolati: "Per damunt les nacions i les pàtries, la solidaritat de novelles necessitats humanes s'accentua. Són unes unitats que no destrueixen les veritables valors nacionals i patriòtiques, ans bé les vigoritzen i enriqueixen amb un pregon i generós sentit humà". D'altra banda, els articles de Rovira que comentaven críticament les decisions dels partits socialistes europeus envers l'estratègia nacionalitària eren punt de referència per als nuclis intel·lectuals del rerepaís, com per exemple s'esdevingué a la revista "Cenacle" de Manresa, que en els números de novembre i desembre de 1917, reproduïren un article de Rovira editat a "La Publicidad" -La pau socialista- destacant que "En aquest temps de desvetllament de totes les nacionalitats, creiem de interès conèixer la situació del partit socialista enfront del problema nacionalista, per això, contra la nostra costum, avui reproduïm de "La Publicidad" el present treball, degut a un eminent escriptor, col·laborador de 'Cenacle'", p. 194.

[1208] *En la mort de Filippo Corridoni*, "Iberia", 6-XI-1915, p. 12 (Article recollit a *Les Valors ideals...*, pp. 118-122). En aquest mateix número Rovira s'adhereix a una subscripció per a condecorar un voluntari català empordanès, Farriol Palé, per les seves fites a la I Gran Guerra, p. 11. Rovira també s'adhereix al Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans del Dr. Solé i Pla. Vegeu el llistat de solidaritat del mes de febrer de 1918, on hi apareix amb un donatiu de 2 pta, amb intel·lectuals com Pompeu Fabra, Joaquim Horta i Lluís Millet. Vegeu també "Documents de Guerra 1914-1918. Comitè de Germanor. Comptes rebuts (I)"; Rovira apareix en un llistat entre els mesos de març de 1917 i febrer i juliol de 1918 amb una donació de 2 pta a Fons Solé i Pla ANC [St. 5.1.2 i 0.3.09 13.04.02]. Vegeu també la solidaritat econòmica de Rovira amb d'altres intel·lectuals vers els voluntaris catalans com Alfons Maseras, Joaquim Borralleres, Claudi Ametlla, Joaquim Montaner o Nicolau D'Olwer, en la donació de 250 a *Por los voluntarios catalanes*, "Iberia", 11-III-1916.

italià Cesare Battisti[1209] legitimaran Rovira per a proposar una superació del socialisme estatista. Aquesta vinculació entre socialisme i nació també la concretarà en el marc català en una conjuntura de situació revolucionària i en el marc del debat amb els internacionalistes, oposant reivindicació nacional a interessos de la classe burgesa:

"Per a l'obrer català el sentiment patriòtic és un guany. Sols comprenent la pàtria pot un hom comprendre l'universalisme. Sols pel camí de la nació pot un hom arribar a l'internacionalisme. En son concepte més alt, el socialisme no és una lluita entre els interessos de classes per a aconseguir aventatges materials i fisiològics, sinó una ascensió espiritual a la dignitat humana. I no hi pot haver dignitat plena en l'home quan aquest, tot reivindicant el seu dret a la vida, oblida i llança el ric tresor, la força creadora i ennoblidora del sentiment patriòtic, bella flamarada en el cor dels homes [...]. [Així cal allunyar el catalanisme del] "sentit intransigent, autoritari i repressiu d'una facció de la burgesia catalana, fracció que és la menys idealista de la nostra terra. I quan vinguin dies de tempesta social, s'ha d'evitar que cap branca del catalanisme aparegui com a una força burgesa i menys encara com a una gendarmeria patronal [en al·lusió al pistolerisme contra els sindicats obrers]"[1210].

En l'àmbit nacional, el clima polític català, sobretot en cercles nacionalistes, experimentà també canvis significatius. Davant la postura germanòfila de la Lliga Regionalista de Francesc Cambó es concretava un relleu d'hegemonia inicialment més rellevant en l'aspecte intel·lectual que no pas polític. Era un canvi polític encetat amb la crisi social d'agost de 1917 (que "Iberia" percebé per la censura a què fou sotmesa setmanalment), accentuat amb la reivindicació nacionalitària i caracteritzat per la internacionalització del conflicte nacional amb Espanya. En aquesta línia, Rovira i Virgili reclamà una pròpia política internacional solidària amb el catalanisme[1211]. També, l'abocament català cap a Europa li serví per emfasitzar l'aïllament espanyol vers la causa aliada, en adoptar sistemàticament el neutralisme. Com a exemple comparatiu entre els dos pobles, Rovira escrivia: "Una cosa ens aconorta. I és que dins l'estat espanyol -al qual s'ha anomenat "presó de nacions"- la Catalunya nostra és una excepció nobilíssima. Una excepció lluminosa de l'excepció fosca. I per això esdevé lligada a la regla general dels llatins [...]. L'Espanya castellana, en aquesta hora decisiva, deserta el seu lloc en el món llatí: I és que sent les profondes veus ancestrals de la seva raça, que l'obliguen a desertar"[1212]. Era un reflex de la crítica (extensiva a tots els

---

[1209] *Cesare Battisti*, "Iberia", 5-VIII-1916 (Article recollit a *Les Valors ideals*..., pp. 122-125). Rovira hi destaca que "Battisti va comprendre clarament que l'actitud d'indiferencia (i de vegades d'hostilitat) respecte a les reivindicacions nacionalistes, lluny d'ésser una actitud avançada i esquerrista, és una actitud conservadora y gobernamental". Reiteradament, Rovira comentava de manera crítica les actituds del sector socialista que, davant el fet nacional, adoptava una actitud conservadora en no contemplar els drets de les nacions sota el jou d'Alemanya. Cf: *El conservatisme dels revolucionaris*, "Iberia", 14-IV-1917.

[1210] *Proletariat i Catalanitat*, "La Revista", octubre de 1919, pp. 305-308.

[1211] La solidaritat de Catalunya envers els països aliats a la Primera Gran Guerra va ser reflectida per Rovira a *Soldats de Catalunya*, "Iberia" 15-IV-1916 (reproduït a *Les valors*..., pp. 203-207). Per a una selecció de textos sobre els catalanistes davant la Primera Guerra Mundial, vegeu David MARTÍNEZ FIOL: *El Catalanisme i la Gran Guerra (1914-1918)*, Ed. La Magrana/Diputació de Barcelona, Barcelona, 1988 (esp. pp. XI-XV).

[1212] *La Unió Llatina*, "Iberia", 7-IV-1917, p. 16.

casos de conflicte nacional) de Rovira vers la política nacionalitària a l'Espanya de la Restauració, símbol d'aquella "presó de pobles" roviriana i alhora una avaluació de l'impuls del moviment catalanista, situat, tanmateix, encara en un autonomisme polític. Era un marc condicionat per les vies de sortida postbèl·lica (arran del tractat de pau de novembre de 1918) i per la pròpia política espanyola, les crítiques a la qual haurien de portar a la fundació d'Acció Catalana el 1922. D'aquí que aquesta via gradualista de Rovira evolucionés des de "1918" fins a l'aposta per l'autodeterminació confederativa. En efecte, es tractava d'una via despresa de la conseqüència de la uniformització territorial de la nació estat: "Succeeix, però, en molts casos, que la tendència dels moviments nacionalistes cap a la solució separatista, té per causa principal, no pas la voluntària tria d'aquesta solució pels patriotes, sinó la política unitarista i persecutòria del Govern Central. Molts pobles hi ha que preferirien, o almenys acceptarien, la solució autonomista, i que es veuen llançats cap al separatisme per la resistència de l'Estat dominador a concedir-los la integral autonomia. En aquest sentit, podem dir que hi ha un "separatisme per força"[...]. L'autonomia fa perfectament compatible la llibertat nacional dels pobles amb llur permanència dins un Estat compost, Així, la causa de molts separatismes no està en les reivindicacions nacionals, legítimes, sinó en la política unitària que ha fet impossible l'armònica (sic) solució autonomista"[1213].

Les aportacions de Rovira a "Iberia" es poden valorar, doncs, des d'un sentit doctrinal i estrategicopolític, visible en els primers articles a la revista[1214] on reivindica idees com la discontinuïtat entre el paper de l'Imperi romà i Alemanya quant a la tasca culturitzadora; la identificació -des de la tradició espiritual o idealista i com a crítica a l'expansionisme germànic interior contra les cultures que es contraposen a la primera tasca dels romàntics com Fichte- entre nació i comunitat i lleialtat lingüística[1215]; la no identificació entre federalisme alemany i llibertat interna de les nacions (s'hi federen regions, no pas nacions, digué Rovira);

[1213] *Les causes del separatisme*, "La Veu de Catalunya", 13-I-1918.

[1214] *Germània i Roma, Germània i Esparta, La Pàtria i la llengua, El federalisme alemany, l'unitarisme francès, França, nació, Proletaria i neutralitat, L'hora dels pobles*, publicats consecutivament als núms 1-8, del 1-IV al 29-V-1915.Aquests articles foren reproduïts posteriorment a *Les Valors ideals...*, pp.11-26.

[1215] *La Pàtria i la llengua*, "Iberia", 24-IV-1915: "Si la consciencia moral fós més robusta en els homes, aquesta amorosíssima veneració a la parla pròpia imposaria a cadascú un respecte sagrat a la parla d'altri. Cadascú comprendria que atentar contra una llengua és atentar contra un poble; i no contra el còs, sinó contra l'ànima d'aqueix poble [...]. I l'Alemany moderna ha estat la gran negadora dels drets nacionals dels altres pobles, i sobretot del dret excels del lliure ús i de la plenitud de l'imperi de cada idioma en sos terrer. La Germania conqueridora ha volgut, no solament dominar, sinó destruir els pobles conquerits, adreçant especialment contra els llenguatges la seva encarniçada, metòdica i freda perseverancia. Ha intenta fer predre les llengües dels poble sotmesos perquè així feia perdre llurs ànimes i peruqè en imposar-los". La llengua alemanya podia proclamar triomfalment que també aquelles terres eren la pàtria de l'alemany". Nosaltres no coneixem rès que iguali en maldat els procediments de desnacionalització lingüística empleats pels alemanys a Polonia, Litiuania, a Bohemia, a l'Eslesvig i a l'Alsacia-Lorena". Per tant quan Rovira apel·la a la 'consciència moral' no és altra cosa que refermar un compromís contra l'expansionisme germànic. La voluntat nacional esdevenia també voluntat d'oposició contra l'eix germànic a la Gran Guerra.

la vindicació de la unitat espiritual francesa, seguint Ernest Rénan[1216], i la crítica a un cert cosmopolitisme de les organitzacions obreres enfront de l'embranzida de la Quàdruple aliança, liderada per Alemanya: "*La desviación antipatriótica, o por lo menos apatriótica de ciertos sectores del obrerismo, representa un obstáculo para el desarrollo de los partidos proletarios y para la más pronta consecución de sus objetivos de clase*"[1217].

Des del vessant estratègic i polític va treballar per les reivindicacions nacionals -amb un caire més ideològic que no pas cultural- i situà Catalunya en el mapa del concert nacionalitari europeu, fet que va reforçar amb la crítica de la *Kultur* germànica, i a favor d'una civilitat occidental aliada (suposadament liberal i favorable a la lliure determinació)[1218]. Aquesta vinculació del país enmig del concert de les nacions europees va ser destacat pel diari republicà "La Publicidad"el 26-III-1917: "*Rovira y Virgli, ha sido el primer tratadista de nuestra tierra que ha dado al nacionalismo catalán un carácter internacionalista*". També va ser exposat -enmig del ressò d'*El Nacionalismo Catalán*- en una conferència organitzada per les Joventuts Nacionalistes a l'Ateneu barcelonès en el cicle Afirmació nacionalista davant Europa", quan Rovira tractà *Sobre Catalunya i la reconstrucció d'Europa*: "*Es indispensable y urgente que Cataluña plantee su problema nacional ante Europa. Hoy la causa catalana es poco conocida, la personalidad de Cataluña desdibujada, obscura. Precisa darle luz viva de nacionalidad*"[1219].

Amb tot, Rovira situava aquesta doble aportació en un nou context polític de postguerra favorable a la realitat nacional des d'una dimensió de compromís ètic i projectiu amb Europa: "La post-guerra serà tota consagrada als grans combats de l'Esperit i a la realització ardida de la justícia social [...]. En l'activitat espiritual del món nou, la joventut

---

[1216] La politització dels factors nacionalment objectivables provenen més de la tradició de la Revolució Francesa que no pas de la tradició historicista alemanya, com es desprèn de *França, nació* ("Iberia", 15-V-1915), on Rovira contraposa la tradició ètnico-lingüística, pròpia del Centre i Est d'Europa i la tradició de base espiritual, pròpia de l'Europa Occidental, amb Rénan al capdavant reproduint una definició de Què és una nació?: "un principi espiritual". Per Rovira allò que caracteritza una nació és una unitat espiritual, altra cosa seria, el problema regional. Això França constitueix una nació, "oposada això sí, al principi de l'organització local autonomista. Mes aquest és un problema d'un altre ordre . Per això no hi ha avui a França, cap qüestió nacionalista interior. Hi ha només una qüestió de regionalisme i d'organització administrativa".

[1217] *El proletariado Inglés*, "Iberia", 25-I-1919.

[1218] Un dels referents de Rovira i Virgili per a reivindicar una ètica alliberadora -una raó autònoma i pràctica - davant la raó d'estat en el projecte de la civilitat que hauria de sorgir de la postguerra és el filòsof Immanuel Kant, l'esperit del qual era antitètic a la política germanica: "El nostre pensament veu els conceptes, d'una vaguetat lluminosa, motllos ideals de les accions humanes. Però la nostra voluntat, assaltada per les forces i els instints contraris, arriben ben poques vegades a adaptar-s'hi. Les qüestions nacionals, socials i morals son tractades, en general, pels autors francesos i anglesos des del punt de vista dels principis de dret, de llibertat, de justícia [...]. La filosofia moral alemanya, al contrari, parteix d'un postulat oposat. L'esperit del Kant metafísic pot ésser viu a l'Alemanya d'avui; el del Kant eticista és ben mort. El postulat moral de què parteixen els alemanys és que l'estat de necessitat ho justifica tot" a l'article, reproduït a *Les valors*...pp 49-51, *Paraules buides*, "Iberia", 29-I-1916. Un fet més ample a estudiar, doncs, és la dimensió kantiana de la ideologia nacional catalana que estaria basada en una ètica alliberadora.

catalana ha ocupat son lloc [...]. Estem presenciant l'adveniment d'una Europa rejovenida, d'una Europa jove que sorgeix entre les vellúries caigudes [..]. Ara és l'hora de realitzar audaçment els ideals llargament estimats pels pobles. L'Europa Jove té una fluïdesa que facilita la remodelació de les organitzacions polítiques i de les institucions socials"[1220]. Així, reconeixia el dret dels pobles a accedir a estructures polítiques nacionals per assolir l'Europa dels pobles: "*El principio de las nacionalidades* ,-establí a l'article *El nuevo mapa de Europa*, 21-XII-1918- *concebido según la fórmula democrática del derecho de los pueblos a disponer de si mismos, ha ganado la guerra* [...]. *Va a terminar la contradicción entre los mapas y la realidad de las naciones. El mapa de Europa, que con todos sus detalles saldrá de la próxima Conferencia de Paz, será el mapa el mapa de las naciones europeas*". I una extensió dels principis democràtics exercits en aquests nous estats es reflecteix en el resultat de l'aplicació del principi de les nacionalitats -assimilable hipotèticament a Catalunya-, que en el marc del Tractat de Versalles Rovira comparà amb la incipient autonomia irlandesa[1221] i amb el nou panorama dels pobles subalterns. El principi de Rovira reconeixent la lliure determinació d'Irlanda era un reconeixement a la base qualitativa del fet nacional: "Un poble està políticament oprimit quan la seva voluntat no és reconeguda, quan està regit per institucions

---

[1219] "La Publicidad", 11-V-1917, p. 4.

[1220] *L'Endemà de la Guerra* i *L'Europa Jove* (respectivament "Almanac de 'La Revista'", anys 1918 i 1919, pp. 161-163 i p. 173. En el context de la constitució de nous estats en el tram final de la guerra, els articles de Rovira que hi feien referència eren divulgats a través de la premsa on nuclis catalanistes tenien implantació. A Terrassa, l'òrgan proper a la Lliga Regionalista "Patria. Periodic nacionalista", va reproduir els articles de Rovira, publicats a "La Veu de Catalunya" [9 i 14-I-1918]: *Un nou estat: La Finlàndia lliure i Un altre nou estat: la Ucrània lliure*, 22-I-1918, pp- 4-5. L'òrgan terrassenc en va encapçalar la reproducció amb *Dos Nous Estats. Nacionalitats que triomfen.I La Finlàndia lliure. II La Ucrania lliure* (22-I-1918), pp. 4-6. L'interès de la reflexió de Rovira sobre el fet ucraïnià rau en la socialització de la consciència nacional quan els socialistes fan seu el fet nacional, encara que es tractés d'un procés en construcció. De nou, la consciència política com a orientadora i definidora del fet nacional: "Durant molt de temps el sentiment nacional a Ucrània sols ha estat patrimoni dels literats i els intel·lectuals. El despertar d'aquest sentiment en la massa del poble és recentíssim. L'haver acceptat els socialistes ucranis els principis del nacionalisme, ha contribuït decisivament a aquest despertar [...]. En certs aspectes, i sobretot en l'espiritual l'Ucrània, és més que una nacionalitat formada, una nacionalitat en formació. La guerra ha vingut a apressar enormement l'evolució d'aquell poble, el qual arriba avui a la independència política sense haver arribat encara a la maturitat espiritual".

[1221] Rovira acostumava de mostrar paral·lelismes entre aplicacions dels drets nacionalitaris de països que havien encetat una reivindicació política com Irlanda amb la situació del Principat. En la immediata postguerra Rovira féu una comparació entre la política del polític liberal anglès Lloyd George envers la demanda autonòmica irlandesa,encara que limitada al sud de l'illa, i l'estratègia antiautonomista del govern espanyol cap a Catalunya. Vegeu els següents articles de de Rovira a "La Veu de Ctalunya": *Els fets políticsla convenció irelandesa; Els aspectes de la guerra. El separatisme a Irlanda* (19-VI i 26-X-1917); *Aspectes de la guerra. Els fets polítics. La solució del problema irlandès; Els aspectes* [...]. *La qüestió irlandesa; El problema d'Irlanda* (26-I, 5-V, 23-VI-1918); *Nacionalistes irlandesos i laboristes britànics* (9-XII-1919); *El fracès dels intents de conciliació anglo-irlandesa* (11-XII-1920); *El Govern d'Irlanda, Els perills de la situació irlandesa, Belfast i Dublin, Les oscil·lacions irlandeses, La batalla de Dublin* (18-I, 23-III, 31-V, 7-VI, 1-VII-1922). Pel que fa a una selecció de les visions generals més representatives -amb concepcions idèntiques a les mantigudes a "La Veu"- des de "La Publicidad": *Obrerismo y nacionalismo. El "Labour Party inglés y la cuestión de Irlanda* (21-XI-1920); *Inglaterra e Irlanda. El nuevo régimen irlandés; Inglaterra e Irlanda. La tesis irlandesa;* _____. *La Conferencia de Londres* (11-V, 8-IX, 2-X-1921); *A Irlanda el nou Govern* (16-IX-1922). Pel que fa a la referència: *Irlanda i Catalunya*, "La Campana de Gràcia", 31-VII-1920, p.2.

que no són les que ell vol, quan no gaudeix la llibertat de governar-se per si mateix [...]. Encara que Catalunya no pogués retreure a l'Estat espanyol violències materials i abusos de [censurat] tindria igualment raó per a reclamar el respecte a la seva voluntat i el reconeixement de la seva sobirania"[1222]. Aquesta idealitat contrastava amb les opinions d'intel·lectuals conservadors que, com Manuel de Montoliu, preveien una balcanització d'Europa davant el reconeixement del dret de les nacions: "[...] *El mapa viejo era el de los Estados que la fuerza creó y mantuvo. El mapa nuevo es el mapa de las Naciones* [...]. *Van a salir de la guerra Estados nuevos cuyas banderas flotan ya en los campos de batalla, llenas de la luz de las grandes esperanzas. El nombre trágico de "naciones oprimidas" desaparecerá pronto. Lo que fueron naciones oprimidas serán Estados libres o federados, según las especiales circunstancias de cada problema. Y aun los problemas nacionalistas que no han sido afectados directamente por la guerra como el de Cataluña, recibirán nuevo impulso por efecto de la orientación nacionalista que está triunfando* [...] *Triunfan los pueblos que se vieron sometidos a la servidumbre política y espiritual. Triunfan las naciones oprimidas*"[1223].

Es tracta de l'aplicació d'un principi en què calia tenir presents marcs polítics concrets. El marc de postguerra i d'acord per al sorgiment d'aquests nous estats significava per Rovira una translació al context espanyol, representat encara per la reproducció de l'esperit prussià: "Tota l'Europa, tot el món, són avui alliberats de l'esperit de l'esperit de dominació i d'unitarisme. Però cal fer una excepció: Espanya. Com si res no hagés passat, a l'Espanya castellana persisteix aqueix esperit: Davant el problema de Catalunya, l'ànima despòtica i unitària de la vella Espanya s'afirma, i es resisteix a l'atorgament de l'autonomia integral de Catalunya. I la posició espiritual de l'Estat espanyol és, en el fons, la mateixa que havia adoptat l'Estat prussià. Podríem dir que els darrers prussians s'han refugiat a Madrid. Caldrà, doncs, que Catalunya vagi a la batalla. Ara comença la nostra guerra. Catalunya ha d'anar a la conquesta de la llibertat, vencent l'esperit prussià dels homes de l'Espanya unitarista"[1224]

Relacionar, finalment, ideologia nacional i alliberament dels pobles sotmesos a la política imperial germànica, i trobar paral·lelismes amb la situació de Catalunya[1225] fou la

---

[1222] *Els irlandesos i els catalans*, "La Veu de Catalunya" (2-II-1919).

[1223] *Los Nuevos Estados*, "Iberia", 2-XI-1918. Dues setmanes més tard "La Veu de Catalunya" (20-XI-1918) publicava aquest mateix article traduït amb el títol: *Els Estats novells: L'Alemany del demà.*

[1224] *Els prussians a Madrid*, "Patria i Treball", 15-I-1919, p. 14. En una idea paral·lela es va referir a l'article *Els darrers unitaris*, "La Campana de Gràcia", 24-VII-1920, quan destacava que "les hores de la llibertat nacional de cada poble van sonant en el rellotge de la política mundial. Només el rellotge de l'Estat espanyol segueix atrassat enormement, amb les agulles deturades en els temps passats", p. 2. En aquesta crònica Rovira reduïa la permanència dels plets polítics a "Irlanda, Flandes, Bascònia i Catalunya".

[1225] És un exemple el manifest-programa a favor de l'autonomia nacional: *Vers l'autonomie catalane integrale*, "Tribune libre des Nationalités", núms. 1-2, 20-I-1919, pp. 5-16.

dimensió liberal d'esquerres que va aportar a "Iberia" en el context de tractats de pau de la postguerra. El principi indestriable entre defensa de les llibertats nacionals i democràcia política era la relació que activava una política social alliberadora d'una societat d'antic règim. Així, segons Rovira, el nacionalisme anava en contra dels interessos conservadors i bescantava l'apreciació del vell republicanisme quan identificava principi de les nacionalitats i ideologia reaccionària: " [...] *Nosotros hemos pensado siempre que, desde el punto de vista de los intereses de partido y de clases, los hombres de la derecha tienen muchos más motivos que los hombres de la izquierda para temer el triumfo del nacionalismo. La orientación política y social de los nuevos Estados nacionales que van surgiendo en Europa nos afirma en nuestra creencia* [Rovira posava com a exemple el seguit de reformes socials que s'emprenien en el naixent estat txeco-eslovac pel que feia a l'adopció de regulacions en el règim del treball, com l'establiment de la llei de les vuit hores setmanals o l'abolició dels títols de la noblesa]. *Más aún: creemos que por efecto del nacionalismo, los partidos de derecha y las clases conservadoras están sufriendo un hondo proceso de transformación en sentido liberal y democrático*"[1226]. Aquesta radicalidat democràtica, doncs, tenia una trajectòria revolucionària, i ser liberal en la postguerra implicava aplicar una concepció alliberadora del nacionalisme: "*El principio de las nacionalidades, por si mismo es liberal. Es hijo de la Revolución Francesa. Y si hay hombres conservadores y derechistas dentro de los movimientos nacionalistas, es porque éstos abarcan todos los sectores del pueblo* [...]. *La República checoeslovaca se adelantó a los Estados que han subscrito el pacto de la Sociedad de las Naciones en el establecimiento de la jornada máxima de ocho horas*" [...] *Las luchas por las nacionalidades van unidas a las luchas por la libertad. Es antiliberal el unitarismo, no el nacionalismo. Y para ser liberal y demócrata* [...], *es preciso ser al mismo tiempo nacionalista. Cuando hay entre los grandes nacionalistas los nombres de Luis Kossuth, de Mazzini, de Gladstone, de Parnell y de Wilson no es lícito negar el sentido esencialmente liberal de la idealidad nacionalista*"[1227].

Però aquestes idees nacionalitàries de Rovira es produïen en una conjuntura de transformació social i política en marcs europeus monàrquics, amb la pràctica d'estratègies revolucionàries socialistes com Rússia. La concepció social roviriana entre la fi de la guerra i el desenvolupament de la revolució russa (en la seva etapa no-bolxevic) s'orientava, tot just, cap al model democraticorepublicà. És a dir, no estratègia del sindicalisme revolucionari (Sorel) ni "antidemocratisme"(Maurras). Aquest programa, derivat d'una interpretació de la conjuntura política francesa, el durà a apostar per una neodemocràcia -alternativa a les

[1226] *Nacionalismo y democracia*, "La Publicidad", 21-XI-1918.

[1227] *Nacionalismo y liberalismo*, "La Publicidad", 1-V-1919.

polítiques del vuitcents- "renovada i altificada"[1228]. Ara, el model que orientarà la crítica roviriana serà el procés revolucionari bolxevic.

L'experiència sovietista serà un punt ideològic central en el tractament dels articles de política internacional a "La Veu de Catalunya" i a "La Publicidad" entre 1916 i 1923. Aquesta centralitat raurà en Rovira a tractar quina via és alternativa al socialisme, en situacions concretes, i distinta de la bolxevic en la seva concepció genèrica de la defensa d'un socialisme gradualista i no revolucionari. Quina era, doncs, en el model democraticorepublicà, la visió roviriana de la Rússia sovietista? Avanço que era una posició de defensa de la revolució democràtica que dugué al poder Kerenskij amb la revolució de març, ja que suposava un canvi social evolutiu respecte de la situació de l'autocràcia tsarista i posava les bases d'una entesa amb Occident en el marc de la lluita contra l'expansionisme bèl·lic germànic[1229]. També mostrà una actitud contrària a l'hegemonia comunista en la revolució russa. Rovira feia una lectura en positu del cicle revolucionari transcorregut entre 1905 i 1917; però en canvi plantejava una crítica al socialisme estatalitzat. Així, en plena aplicació del comunisme de guerra -tot fent-se ressò dels mots del socialista italià, director d"Avanti" Serrati, es preguntava: "*¿Sabría el proletariado ruso encontrar en si mismo, en su propia energía y en sus propias virtudes, la capacidad de producir en su interés colectivo, lo que producía antes en beneficio de sus explotadores?*"[1230].

3.3.4.1. Nació i socialisme

El debat en el marc de la guerra i la postguerra s'estenia, doncs, fins a la vinculació de drets nacionals i drets socials, una doble relació constant en la tradició de l'esquerra catalana, que mantenia una polèmica teòrica i estratègica amb el socialisme espanyol. De fet, Rovira, fent-se'n hipotèticament manera ressò, en el marc de la celebració de l'XI Congrés del PSOE el novembre de 1918, intervingué especialment en aquest debat, que posicionava socialistes estatistes i socialistes nacionalitaris, a "Renovació. Setmanari Nacionalista Republicà", òrgan de la Joventut i de la Unió Nacionalista Republicana de Tarragona, amb la qual va entrar en contacte a partir del febrer de 1914. La UNR es constituïa com a continuadora de la primera

[1228] *Els corrents ideològics de la política francesa*, "La Revista", 23-I-1917.

[1229] *La Revolución Rusa*, "La Revista Quincenal", 6, 25-III-1917. pp. 481-491. Vegeu també: *Los maximalistas rusos*, "Iberia", 16-II-1918.

[1230] *La situación interior de Rusia: un artículo de Serrati*, "La Publicidad", 11-VIII-1920.

Joventut Federal[1231]. Aquesta col·laboració consisteix en la reproducció d'articles editats prèviament a "Iberia"[1232] i articles inèdits aliadòfils[1233]; però també en la divulgació d'orientacions ideològiques. Així, cal destacar el treball *Nacionalisme i Socialisme*[1234] i les reflexions de Rovira sobre les perspectives de Catalanya en el nou context sorgit de la victòria dels països aliats.

La rellevància ideològica -teoricohistòrica- d'aquesta elaboració és la sistematització del posicionament dels nacionalistes republicans cap a la síntesi entre alliberament nacional i alliberament social (tesi central al llarg de la seva trajectòria ideològica a UFNR, a "Iberia" i "La Publicidad"), rectificadora de l'antítesi a l'ús en sectors del socialisme català [Fabra Ribas] -contraris al posicionament favorable al principi de les nacionalitats de socialistes europeus com Albert Thomas[1235]- entre llibertat col·lectiva i social[1236]. El treball es divideix

---

[1231] Llevat de les biografies citades de Virgili Sanromà i del cicle autobiogràfic de Claudi Ametlla, cal encara precisar els perfils i trajectòries d'aquells nacionalistes republicanes tarragonins que es van vincular a "Renovació". Un exemple d'una d'aquestes trajectòries, la del republicà Macià Mallol i Bosch, vinculat a "Renovació" i a la dècada dels anys vint a la tasca de catalanització del "Diario de Tarragona", a Macià MALLOL i SOLER: *Macià Mallol i Bosch (1876-1960)*, "Kesse", 29, agost, 1999, pp.20-25.

[1232] Són els següents: *Els orígens de l'Alsàcia* ("Renovació, 5-XII-1915; "Iberia", 27-X-1915), *La primitiva Alsacia Celta* ("Renovació", 12-XII-1915; "Iberia", 4-XII-1915), *Els elements de la nacionalitat* ("Renovació", 19-XII-1915; "Iberia", 11-XII-1915), *La raça* ("Renovació", 25-XII-1915; "Iberia", 18-XII-1915), *Romania* ("Renovació", 19-III-1916; "Iberia", 4-III-1916), *Portugal i Catalunya* ("Renovació", 26-III-1916; "Renaixement", 18-III-1916), *Intel·lectuals incompetents* ("Renovació", 9-IV-1916; "Iberia", 25-III-1916), *Lituania* ("Renovació", 7-V-1916; "Iberia", 29-IV-1916).

D'altra banda, per carta de Rovira a Miquel Utrillo (12-IX-1915) sabem de la difusió regular d"Iberia" i de "Renaixement" com també del seu esperit aliadòfil: "En quant a la guerra no us espanteu. Els russos han afluixat molt. Però si, com sembla, se refàn, tornaràn a l'ofensiva i seguiràn matant alemanys i austríacs. Ells també perden molta gent, però no'ls vé d'aquí. Si poguessin convertir els homes en obusos! D'altra part, sembla que d'un moment a l'altre començarà als Dardanels una acció decisiva; i si esbotzen els estrets, Alemanya és a terra"[...].

[1233] *Homenatge als països aliadòfils i als voluntaris catalans*, "Renovació. Setmanari Nacionalista Republicà", 5-XI-1916. La col·laboració de Rovira, "França", p. 11: "[...] Nosaltres som aliadòfils perquè els aliats tenen raó, perquè defensen una causa noble, i perquè representen les foces internacionals de llibertat, a Europa i al món. I per més que avui la França no fós una República, nosaltres seriem igualment aliadòfils i francòfils. I això ho diem sincerament nosaltres, que som republicans, lliberals, homes d'esquerra. Que encara que no ho fos pel seu Govern, la França seria, pel seu pensament i pel seu esperit, l'etern fogar de la llibertat humana".

[1234] "Renovació", 28- IV, 30-VI i 21-VII-1918. El treball de Rovira va ser premiat en la secció "Premi de la U[nió] N[acionalista] R[epublicana] i Renovació" que portava com a emblema "Compatibilitat del nacionalisme català amb el socialisme" del Certamen de la reusenca Agrupació Horaci, amb un jurat constituït per Prudenci Bertrana, Jaume Sardà i Ferran, Pere Cavallé i Llagostera, Josep Recasens i Mercadé, Esteve Massagué, Àngel Pallejà i Salvador Torrell i Eulàlia. Per al context i debat entre socialisme i assumpció del fet nacional i de l'organització confederal esstatal en el sid el socialisme espanyol, Cf.: Jesús Mª RODÉS: *La Unió Socialista de Catalunya*, TD [UAB], [s7d],[Vol. I], pp. 33, 83-110 i 225-243

[1235] *Cronica extrangera. Un articulo de Albert Thomas!* A. Rovira y Virgili, "La Publicidad", 2-VII-1918. Rovira hi compara Thomas amb Jules Jaurès. Però el que destaca Rovira és el fet que Thomas es mostra obert partidari del principi de les nacionalitats, centrades en la nació txecoeslovoca en relació amb Austro-Hongria.

[1236] En el cas d'Anton Fabra Ribas la polèmica que sostingué amb Rovira venia de l'edició de la *Història dels Moviments Nacionalistes*. Aquest socialista reusenc sostenia que "*el culto escritor nacionalista solo ha estudiado las teorias de Marx y la organización política y sindical de la clase trabajadora en las columnas de los periódicos burgueses*, ja que, *una cosa es el sentimiento patrio político esencialmente opuesto,*

en tres parts: a) 'una aclaració prèvia el sentit del mot "nacionalisme"', b) 'el dret a la vida dels homes i dels pobles' c) 'actitud del socialisme davant el nacionalisme' i d) 'El nacionalisme català davant el socialisme'.

L'aportació de Rovira en aquest cas és palesar l'antinòmia produïda entre el nacionalisme d'alliberament i el nacionalisme expansionista; la unificació sota el concepte de libertat individual, de la llibertat social i la nacional, superant la primera interpretació del marxisme (a *El Manisfest Comunista*) pel que feia a la significació de l'internacionalisme amb les aportacions de Joan Jaurès[1237] i, en l'àmbit català, l'actitud d'una tradició socialista que no comprenia el fet nacional:

"**[concepció del nacionalisme].** [...] *Primera accepció.* Nacionalisme és el principi segons el qual tota nació, o sigui tot poble amb personalitat pròpia, té el dret d'organitzar-se en Estat i de regir lliurement la seva vida interna. Aquesta accepció del mot nacionalisme, la més correcta, és la mateixa cosa que'l principi de les nacionalitats. *Segona accepció.* Nacionalisme és l'exaltació del sentiment patriòtic, el qual pren sovint un caràcter agressiu envers els altres pobles i porta a la política imperialista. En la primera accepció són nacionalistes tots els patriotes de les nacionalitats oprimides o dominades: els polonesos, els txecs, els irlandesos, els bascs, els catalans. En la segona accepció són nacionalistes els reialistes que adoctrina M. Charles Maurras [...]; els absolutistes del partit "vers" russos, els pangermanistes alemanys i austríacs, els italians, que tenen per orgue el periòdic *L'idea Nazionale,* els anglesos de l.'escola de Joan Chamberlain [...]. El major enemic del nacionalisme que sostè el principi de les nacionalitats és el nacionalisme que proclama la necessitat i la licitud de la política d'exaltament patriòtic, d'imperialisme i de domini [...]. És el nacionalisme-imperialisme el que porta l'exaltament patriòtic fins als extrems de l'odi als altres pobles i de l'orgullós egoisme nacional [...]".

"[la vida dels pobles i l'actitud del socialisme]. [...] Si el socialisme és el dret a la vida plena de l'individu, el nacionalisme és el dret a la vida plena dels pobles. I en veritat, la llibertat dels homes i la llibertat dels pobles, són una mateixa i única llibertat, en dos diferents aspectes. Al capdavall només hi ha un subjecte de llibertat dels polonesos, dels txecs o bohemis, dels irlandesos, dels catalans, en llur aspecte col·lectiu, nacional.Voler la llibertat nacional de Catalunya no és voler la llibertat de la terra, de les muntanyes, dels rius; sinó que és voler la llibertat dels homes de Catalunya, dels catalans vius i presents. La llibertat del llenguatege, per exemple, és tan íntima, tan humana, tan individual, com la llibertat mateixa de la consciència [...]". [L']orientació [en una primera concepció socialista] verament reaccionària, que confonia les pàtries oficials i artificials amb les pàtries naturals i vives, que posava el fet de l'Estat per damunt del dret de la Nacionalitat, va ésser rectificada després. [...] En tots els Estats de l'Europa, els partits socialistes i obreristes han sostingut i sostenen les reivindicacions autonomistes, i en certs casos les separatistes i tot dels pobles que lluiten per llur llibertat nacional. En la qüestió de les llengües, així mateix, els socialistes sostenen per tot arreu el dret a l'ús oficial i privat de la llengua pròpia. Ells mateixos empleen en sa organització i en les seves propagandes, l'idioma del país [...]".

"**[nacionalisme català i socialisme].** [...]Catalunya és una nacionalitat -és a dir, un poble amb personalitat pròpia, amb llengua, dret, costums, història i esperit propi- i li escau el doble dret de reivindicar la seva llibertat, la qual té com a fórmula política l'atonomia federativa. I el fet qie el nacionalisme català sigui

---

como burgués, al partido obrero, al partido de clase en que necesariamente ha de militar el proletariado universal. Conste pues que "políticamente" nacionalismo y socialismo son incompatibles" ("La Justicia Social", 3-I-1914). La relació entre pacifisme socialista i patriotisme espanyol, com a sinònim de recerca de la no-vinculació d'Espanya a Alemanya en la I Guerra Mundial, a Fabra RIBAS: *El Socialismo y el conflicto europeo,* Ed. Prometeo, València [1916], pp. 241-242. Vegeu també *Socialimo y nacionalismo,* "La Publicidad", 9-VI-1918. Rovira manté -comentant les idees del socialista Jules Destrée, que reconeixia la legitimitat dels drets nacionals del pobles-, contràriament a la tesi constant de Fabra sobre el reaccionarisme del nacionalisme, que "*el problema nacional de Cataluña es fundamentalmente el mismo que el de todos los pueblos que luchan por poseer un Estado propio, federal o libre, y por afirmar su personalidad*".

[1237] L'adscripció nacional occitana de Jaurès, com exemple de la vinculació entre socialisme i fet nacional, va ser projectada en l'imaginari intel·lectual republicà. Vegeu l'editorial de "La Humanitat" (8-VI-1933): *Un monument a Albi. Jaurès, occità.*

federalista, destrueix l'equívoc dels qui tot dient que són federals i autonomistes, combaten el nacionalisme català. Aquest, avui, no demana res, res, que no vagi contingut dins el sistema federatiu. [...] Hi ha partits nacionalistes reaccionaris i conservadors. Però el seu reaccionarisme o el seu convertarisme es refereixen a llurs principis socials, religiosos o polítics, no pas al principi nacional o autonomista, que és per essència un principi lliberal, nascut de les idees noves i no de la història vella. [...] Tenim la convicció profunda que si la nació catalana hagués conservat la seva llibertat, avui l'evolució social i política del nostre poble estaria molt més avançada, i l'obrer català gaudiria de major benestar material i espiritual. Dissortadament, els socialistes espanyols i fins molts de catalans, constitueixen una excepció. La majoria miren amb hostilitat el nacionalisme català i tracten amb menyspreu la llengua catalana, fent-se inconscientment còmplissos de l'obra realment reaccionària de la centralització espanyola, que és producte de l'imperialisme castellà. [Però també existeix un] nou corrent, dins el socialisme castellà, N'Òscar Pérez Solis, que tan generoses i brillants defenses ha fet del nostre nacionalisme. I hi ha a Catalunya alguns militants de l'obrerisme i un lluït grup d'intel·lectuals socialistes, que es situen en el terreny del nacionalisme català. Aquesta tendencia, que agermana la llibertat nacional dels catalans amb la seva llibertat com a homes i la seva emancipació com a obrers, és la que en l'esdevenidor triomfarà, perquè té a son favor la lògica de les idees i la saba vital de la realitat".

En definitiva, el text mostra un significatiu coneixement dels teòrics internacionals que, des del socialisme, reivindicaven l'assumpció de la llibertat nacional (August Bebel, Gustave Hervé o el mateix Jaurès), pel que feia a la identitat entre socialisme i internacionalisme amb una estretègia no antinacional. Es tractava d'un corrent de pensament socialista, doncs, que partia del reconeixement cultural i polític dels àmbits nacionals i no pas de la valoració des de la política d'Estat-nació. Amb aquesta idealitat, Rovira, continuava la tradició de Martí i Julià que des de la Unió Catalanista apostava per l'estratègia d'atreure els sectors obreristes al reconeixement de la realitat nacional en situar el fet nacional com a factor de canvi social[1238]. Així, restava completat el binomi transformació social i transformació nacional. Finalment, cal afegir el reconeixement de Rovira per part d'un sector del socialisme espanyol, com Òscar Pérez Solís[1239] -favorable a la política de les nacionalitats-, i, sobretot, posar en relleu l'existència d'una tradició socialista catalana receptora dels corrents socialistes internacionals nacionalitaris: Serra i Moret, Andreu Nin o Francesc Layret. Així, un cop fixada la concepció de les nacionalitats en el context d'una hipotètica Europa de les nacionalitats posterior a la I gran Guerra, la segona fita era situar Catalunya en un nou espai europeu de sobirania de noves nacionalitats en el marc dels tractats territorials de la Primera Postguerra Mundial i en una etapa d'impuls de la reivindicació autonomista.

En aquest marc, la conferència pronunciada per "l'il·lustrat periodista tarragoní" Rovira i Virgili, *L'Europa Nova i Catalunya*, venia condicionada per l'aprovació a l'Ajuntament de la ciutat d'un manifest, un cop acabada la guerra a favor dels drets de les nacionalitats que es desprenien de la doctrina del president Wilson i de la tasca favorable de la

---

[1238] Domènec MARTÍ I JULIÀ: "Les orientacions de la Unió Catalanista" [13-VI-1915] dins *Per Catalunya*, La Magrana/Diputació de Barcelona, Barcelona, 1984, pp.233 i 237-238.

[1239] "Renovació[...]", 8-XII-1918, reproduïa un article d' "El Sol" de Perez Solís -*La farsa castellanista*- en el sentit de la comprensió del nacionalisme català contraposat al moviment caciquista castellà.

Societat de Nacions[1240] i, també, pel reconeixement de la tasca de Rovira com a periodista polític a favor dels drets dels pobles i com a historiador de les nacionalitats (reflexions "que ens ensenyen ja la trama de les nacionalitats quasi ressuscitades") que cristal·litzà en aqueixa conferència[1241]. El parlament constituïa una presentació del nou panorama internacional -emmarcat en el context de construcció del moviment nacionalista a Tarragona: l'acte fou presentat per Pere Lloret, dirigent de la UNR local- que, segons Rovira, sorgia amb la postguerra, pel que feia a l'emergència de les nacionalitats -la crisi de l'imperi austrohongarès i el cas irlandès-, contraposat a la política espanyola, situada als antípodes de la modernitat política[1242]. En aquest sentit il·lustrà la conferència amb una defensa del proteccionisme català envers el lliurecanvisme espanyol. Per tant, la significació d'aquest acte vindria donada per una síntesi entre la política nacional i la internacional: uns referents per a impulsar el nacionalisme de la Unió Republicana Nacionalista:

"Els pobles no han de buscar la seva prosperitat en el apoi del centralisme, sino en les seves propies forces. El centralisme sols dona a les capitals aquets quatre edificis que s'observen esquerdats [...] amenaçant ruina, com el poder que representen [...]. La guerra ha fet triomfar els principis nacionalistes [i] les argumentacions dels que deien que al defensar el principi nacionalista volien retrocedir a la Edat mitja, han caigut per el seu propi pes; tots els problemes nacionalistes d'Europa es trovan ja resoltos o en vies de ser-ho per l'independencia o per l'autonomia, més encara per la primera que per la segona. No es diga que Catalunya no és un poble oprés; un poble plora politicament baix l'opresió quan no té la llibertat necessària per a governar-se a si mateix i d'aquesta llibertat no gosa Catalunya. Els pobles d'Austria-Hongria disfrutaven de més llibertat que Catalunya, i a pesar d'això s'han aixecat per a reclamar la seva nacionalitat. No es sols en Espanya on es discuteix si Catalunya és o no és nació; lo mateix ocurreix als altres països, amb problemes semblants, però l'essencial és que ens concedeixin l'autonomia com a nació o com a regió, com vulgan.

El mal d'Espanya és el no estar enterada de lo que passa en el món, i amb un poble aixís és molt difícil entendre's. En Irlanda existeix una Universitat nacional pagada per Inglaterra. En Irlanda no és parlaba més que l' inglés; uns quants patriotes varen iniciar el renaixement del idioma irlandés i el Govern de Londres el protegí i subvencioná; el Govern de Madrid l'haguera perseguit. Espanya continua vivint fora de la realitat, però el mapa de la nacionalitat s'imposa. [...] Si l'Espanya castellana no vol donar-se per enterada de lo que passa al món, nosaltres els catalans, debem enterar-nos. De l'europa Nova ha de venir la Catalunya Nova[...]. Estem en vigílies de tindre que exclamar ¡Adéu, monarquia! I si s'empenyen a Madrid tal volta de repetir el crit d'en Maragall, ¡Adéu, Espanya! El mapa d'Europa es transforma: nous colors apareixen i alguns pobles com Itàlia i França aixamplen llurs fronteres. Convé que'l mapa d'Espanya es renovi interiorment, perque si no, podria donar-se'l cas de que es renovés internacionalment [...]. Els que parlen del boycot contra Catalunya, no han llegit estadístiques; els nostres productes tenen exportació; la nostra riquesa no és deguda a les Aduane, ni a les tarifes, sinó al

---

[1240] L'Ajuntament de Tarragona devant la victòria de les nacions que simbolitzan la raó i la justícia. Proposicións aprovades en la sessió última a "Renovació. Setmanari Nacionalista Republicà", 17-XI-1918. pp. 2-3.

[1241] *Petit Homenatge a l'Antoni Rovira i Virgili* a "Renovació", 24-XI-1918, p. 2. La comissió d'aquest homentage era formada per companys de militància en temps de la Joventut Federal: A. Ribas Llagostera, Homesdes Mundo, Pere Lloret, Josep Floresví, Eduard Oliva, Macià Mallol i Bernabé Martí. L'acceptació de la conferència a *En Rovira i Virgili, conferenciant,* "Renovació [...]", 1-XII-1918, on se subratllava que "la competència den Rovira i Virgili en qüestions internacionals, de les que des de molts anys ne té un estudi tan acabat[*Història dels...*] que en moltes ocasions li ha valgut cordials felicitacions li ha valgut cordials felicitacions de varies personalitats, fa que'l nosre il·lustre amic siga una vertadera autoritat en aquests assumptes, i la seva llarga vida política defençant amb tot l'entusiasme la llibertat dels pobles, i d'un modo ben remarcable, de la nostra Catalunya, com a bon català, permet suposar i aixís mateix ens atrevim a afirmar-ho nosaltres per endavant, que la conferència de l'amic Rovira i Virgili serà tota ella un èxit gros [...]".

[1242] Vegeu la campanya proautonomista a Tarragona a *Gran Mitin Pro-Autonomia,* "Renovació [...]" 19-I-1919, p. 1. També, la reproducció de la intervenció de Francesc Macià a les Corts espanyoles, en representació de la Federació Democràtico Nacionalista, a "Renovació [...]", 9-III-1919, pp. 2-3.

trevall. Si no fossin els arancels ¿a on portarien els seus blats i les carns els castellans? Parleu-los –hi als amics d'Alba de que es volen treure els arancels als blats. ¿Per qué no implanten a la Manxa les fàbtriques de Terrassa? [...]¡Saludo a l'autonomia! !Saludo a la República Federal¡ Saludo a Catalunya, pàtria gloriosa dels catalans"[1243].

De fet, Rovira, amb els factors constituents nacionalitaris plantejats (nació, república federal i democràtica i justícia social), no proposava altra cosa que una síntesi de la nacionalització del país i de la política internacional. Aquest doble vessant el saberen activar els nacionalistes republicans de Reus i Tarragona, amb la qual cosa es confirmava que la tasca de periodisme polític acomplia les funcions de socialització política. No en va aquesta divulgació es concretava en actes formatius que cercaven la síntesi entre República i Nacionalisme. La funció de divulgació nacional de Rovira actuava, doncs, com a referent de tota una constel·lació cultural-política d'una esquerra catalana o nacional[1244].

3.3.5.Concepció liberal i nacional sobre la "Rússia Sovietista" (1917-1923)

"Avui l'idea socialista està forjant [una] societat nova. Però l'idea socialista no és el partit socialista. Malgrat els intents de renovació, aquest partit resta envellit i ròneg" (*Socialisme i Socialistes*, " Iberia", 17-III-1917).-"[...] *Lenin, con los maximalistas rusos, y con los maximalistas que no son rusos, no representan más que la antigua concepción caida* [...]. *No nos interesan más que los valores espirituales y culturales. Valores que, por cierto, destruiría el triunfo de la concepción maximalista* [tendència marxista-bolxevic], *si este triunfo fuese posible*" (*La guerra i la revolución social*, "Iberia", 22-XII-1917).-"La Rússia ja no tornarà a ésser mai més la Rússia. I el millor que pot succeir és que d'aquesta enfonsada enorme en surtin vives i fortes les nacionalitats contingudes dins el caigut estat rus" (Rovira, 24-XI-1917). "Els èxits [...] del socialisme moderat de la Segona Internacional, tindran en el descabdellament històric del segle XX una transcendència més positiva, més profunda i més duradora que l'imperi dels comunistes de la Tercera Internacional" [*La Força del Socialisme*, "la Publicitat", 21-V-1924].

Rússia esdevé un tema recurrent en la trajectòria política internacional roviriana un cop definit en el marc de la psicologia col·lectiva del poble rus[1245]. El fil conductor -establert

---

[1243] "Renovació[...]", 22-XII-1918. La iniciativa de la conferència parteix de Bru Ferrer i el motiu era homenatjar Rovira, tant per la *Història dels Moviments..*, com per l'interès per la política internacional "molt avans d'esclatar la més gran tragèdia que ha presenciat la humanitat" ("Renovació", 24-XI-1918). La conferència tingué ressò en tots els ambients catalanistes, "La Veu de Tarragona. Setmanari Regionalista", 15-XI-1918, destacava que Rovira era "gran coneixedor dels problemes que tenen plantejats els pobles irredents del món sencer [...], publicava sos conciençuts articles parlant de la guerra que acaba amb relació a la vida dels pobles que reneixen mercès a la catàstrofe de l'imperialisme tudesc" i "nosaltres els tarragonins buscàvem amb fruïció, ràpidament la firma seva, segurs de que fariem coneixença per sa presentació, amb un home, tal vegada amb un poble, qual pensament, quals aspiracions eren idèntiques a les nostres, o que menys de que ens assabentaríem de coses interessants i no poques voltes insospitades". Un resum extens l'oferí aquest setmanari regionalista en el número del 22-XII-1918. Els federals marcel·linistes de "Tarragona Federal" li dedicaren un espai els dies 14 i 21 de desembre, tot i remarcar de Rovira la "competència en els delicats probles internacionals, demostrada en articles brillants i en llibres publicats".

[1244] Vegeu la conferència de Francesc Layret al local de la Unió Nacionalista Republicana, *República i Nacionalisme* a "Renovació", 25-VI-1916. Un exemple de la divulgació dels articles de Rovira en el marc de la postguerra, a "El Baix Penadés. Setmanari autonomista"(6-III-1920) amb *L'Europa Jove* de Rovira i Virgili com a editorial i *Proletariat i nacionalitat*, extret de "La Veu de Catalunya" i reproduït a "El Baix...", 28-VIII-1920.

[1245] Vegeu *El drama de Rússia*, "La Veu de Catalunya", 2-II-1918. Mesos després de la revolució d'octubre, Rovira identifica la revolució soviètica en un context cultural més general: "El cas del maximalisme rus és el d'un ideal apriorístic, estranya barreja de doctrines marxistes, anarquistes i sindicalistes, pastades amb el

des del nacionalisme republicà a "El Poble Català"- de la idealitat republicana era l'observació d'un procés de revolució democràtica que establís la substitució del règim tsarista per un règim democràtic parlamentari[1246]. Alhora, aquesta definició política articulava la concepció nacional de Rovira en el marc de la primera (post)guerra, a través de reflexions que publicà a "La Veu de Catalunya"[1247] i a "la Publicidad" entre 1916 i 1923, i apostava per una ideologia societària vinculada a l'esquerra liberal[1248]. Com a contrast, a l'Europa dels anys vint, l'experiència soviètica -des de març de 1917 aconduïda per Kerenskij fins a la constitució de la Unió Soviètica (1923)- serví a Rovira i Virgili per a reflectir la proposta d'una organització social que contemplés una alternativa, tant al capitalisme com a l'economia planificada de la Rússia sovietista. Era una proposta -un programa- que entenia el socialisme sense assumir la dictadura del proletariat. Un socialisme -un "neosocialisme" com deia Rovira- que tingués en compte un règim constituent on la igualitat econòmica no substituís la llibertat política[1249]. Amb tot, el tema 'URSS' reapareix en el temps de la guerra i la revolució i en l'exili. Lluny d'una postura oposada al sistema soviètic, Rovira, dins la ideologia liberal progressista, en reconeixerà -com veurem- els assoliments socials, destacant que no era possible 'traslladar' la

---

misticisme eslau". Cal constatar també que la historiografia ha identificat les interpretacions sobre la Rússia bolxevic com a tema recurrent als anys vint i, en concret, sota la dictadura primoriverista, com destaca Genoveva GARCIA QUEIPO DE LLANO: *Los Intelectuales y la dictadura de Primo de Rivera*, Alianza Editorial, Madrid, 1988, pp. 517-525.

[1246] *La situació a Rússia!* [ARV], "El Poble Català", 8-IX-1908.

[1247] Rovira -secretari d'acció cultural i social de la Unió Catalanista d'ençà d'octubre de 1915 fins al 1916- explicava a Domènec Martí i Julià en carta del 8 de juliol (?) de 1916 l'ingrés a "La Veu...": [...] pocs dies abans de marxar a Madrid, en Josep Carner, qui ocupa ara un lloc important a La Veu, va proposar-me que hi col·laborés, començant amb una sèrie d'estudis sobre la solució dels pobles nacionalistes. El primer que va dir-me és que jo sols devia parlar d'aquells temes on pogués lliurement exposar el meu pensament, és a dir, que jo no havia de fer cap violència sobre les meves conviccions. Tenint en compte el que en Carner va dir-me vaig creure que devia acceptar el seu oferiment./ Ara bé, el fet de la meva col·laboració -integrament nacionalista- a La Veu, pot crear-me davant l'Unió Catalanista, una situació equívoca (sobretot formant part de la permanent). I com que jo sempre vull procedir amb lleialtat, me crec en el deure de dimitir el meu càrrec d ela Permanent i d'ésser baixa com a soci de l'Unió./ Pels antecedents que li exposo, ja compendrà vostè que la meva decisió té un caràcter purament personal i que no és deguda a cap discrepància política. He d'afegir-li que el compliment d'aquesta decisió me dol de veritat, puix els companys de l'Unió no he trobat més que amics afectuosos i patriotes abnegats [...]".

[1248] Les reflexions de Rovira es donen en una conjuntura de transició pel que fa a militància. D'ençà d'abril de 1914, en què cessa la incorporació a la UFNR, i llevat del breu període 1915-1916, en què forma part de l'Esquerra Catalana i la Unió Catalanista, Rovira no tornarà a vincular-se políticament fins al juny de 1922, amb Acció Catalana.

[1249] De la lectura dels articles periodístics entre 1917 i 1923 (des de l'evolució bèl·lica fins als primers anys del règim soviètic, passant per la guerra civil (comunisme de guerra entre 1918 i 1921) i la Nova Política Econòmica crec, doncs, que el "neosocialisme" rovirià estaria més pròxim al socialisme de la II Internacional. pel que fa a la relació entre el règim soviètic i la política internacional. Continua la preocupació pels efectes postbèl·lics de les aliances de la Triple Entesa amb Rússia per a evitar de nou l'hegemonia dels alemanys. En aquest sentit a l'article *El cas de Rússia*, "La Veu de Catalunya", 10-IX-1917, Rovira es demana per la tasca dels països aliats sobre Rússia, que hauria de ser favorable al Govern provisional de Kerenskij ("la situació d'aquell és força insostenible"). Rovira, doncs, era conscient que Kerenskij "ha de combatre alhora en tres fronts: el d'Alemanya i sota els aliats, el de la dreta política i el de l'extrema esquerra".

via demoliberal occidental a la Unió Soviètica, car el procés revolucionari soviètic s'aconduïa per una 'psicologia' pròpia.

En el decurs de la Primera Guerra Mundial Rovira diagnosticà els tres problemes centrals de la conjuntura: la qüestió social, el problema moral i el fet nacional (com a prioritari). Però aquesta proposta depenia prèviament del fet nacional: "[...] Per a emprendre la gran obra de la reforma social, cal tenir resolt el problema de les nacionalitats. És una condició prèvia que la realitat imposa. Allí on les lluites nacionals perdurin, els legisladors no podran donar-se lliurement la feina de donar bases novelles al règim de les societats. La no resolució del problema nacional en aquestes hores, retrassaria mitja centúria la resolució del problema social [...]. Sense la prèvia solució del problema nacional, no pot ésser resolt el problema social, així com sense la solució del problema social, la del problema moral no és possible"[1250]. A partir d'aquests tres factors les reflexions de Rovira se centren en una crítica envers allò que entenia com a règim dictatorial soviètic, i amb la necessitat que després de Kerenskij -amb qui s'identifica en el procés revolucionari de març de 1917[1251]- es continués amb la formació d'una Assemblea Constituent (un certa continuïtat de la Duma): "[La revolució de febrer de 1917] "*se trata de una protesta obrera* -escriurà a "La Publicidad", 16-III-1917- *movida por la momentánea escasez de víveres[...] contra el Gobierno actual*". Rovira defensa el cap dels cadets Miliukoff "*partidario de continuar enérgicamente la guerra hasta la victoria final y general de los aliados*". Afegeix que es tracta de "*la lucha entre la vieja Rusia clerical y* burocrática", contra "*la nueva Rusia popular y liberal*". Aquesta lectura es produïa davant perspectives de continuïtat en la guerra contra Alemanya, "*si como, parece seguro, no va unida una lucha civil*"[1252]. Juntament amb aquesta organització institucional, els referents continuats de socialistes que Rovira entenia com a no-marxistes eren predominants quan volia contraposar elements ideològics constituents d'un procés de reformes socials -o de "democràcia social" (Rovira)- envers la situació d'estatització soviètica. I aquests referents foren Joan Jaurès (i "L'Humanité" d'abans de la formació del Partit Comunista Francès el 1921), Emili Vandervelde o el Partit Laborista anglès. Així, Rovira observa, per exemple, davant el Congrés dels socialistes belgues l'emergència de les tesis no-bolxevics, ja que:

[1250] *Les nacionalitats i la guerra: els tres problemes magnes*, "La Veu de Catalunya", 25-XI-1917, p. 5.

[1251] Rovira continuarà afirmant als anys trenta, al si d'Acció Republicana, que "per comprendre bé el cas de Rússia hem d'evitar de confondre en una sola revolució les dues revolucions que hi hagué. Al nostre entendre, la revolució bona, per les idees, i pels procediments, fou la del mes de març de 1917, de la qual és Kerenski la figura més representativa, i no pas la del mes d'octubre del mateix any, personificada per Lenin i Trostki" [reproducció d'un editorial de "La Publicitat": *Tsarisme i bolxevisme*]: *Contradiccions cambonianes*, "La Nau", 31-XII-1930.

[1252] *Los Hechos*, "La Publicidad", 17-III-1917.

"*El principio de la lucha de clases, en su interpretación marxista, ha conducido al movimiento obrero, de medio siglo acá, por una falsa vía. El error capital del dogma marxista, pretencioso y pseudo-científico, consiste en encerrar todos los problemas humanos en el problema social, en reducir a fórmulas económicas los complejos fenómenos de la sociedad y de la historia, en hacer de la lucha de clases un principio absoluto que destruye todo vínculo de humana solidaridad entre las clases opuestas*"[1253].

La vindicació de Jaurès era també representativa del model socialista rovirià: "*Jean Jaurès, era en efecto, fundamentalmente demócrata. Su socialismo no era sino una consecuencia lógica de sus ideas democráticas. Y por encima, muy por encima de la lucha de clases, él veia en el socialismo una idealidad moral. Este valor moral, esta base ética es lo que falta en las tendencias que podríamos llamar post-socialistas. El sindicalismo, y sobre todo el bolcheviquismo, han prescindido de los factores morales del problema social.* [...] *Al prescindirse de la necesidad de la solidaridad social, se lleva a las clases sociales por el camino de una permanente guerra civil*"[1254].

La concepció social (ista) de Rovira era oberta en un marc de transició que no abocava cap a l'hegemonia bolxevic i definitòria del model societari de l'esquerra republicana. Així, es demanava per "*las consecuencias económicas del establecimiento súbito del régimen socialista*". I una definició del que entenia per socialisme: "*El socialismo que no es una tabla de dogmas, sino un principio de orientación social y económica, triunfará sin duda. Pero el tránsito de la sociedad capitalista a la sociedad socialista no es susceptible de realizarse bruscamente y todo de una vez, ni aun con la intervención de revoluciones y catástrofes*"[1255]. Socialisme reformista -no revolucionari- era la tesi constant de Rovira, que el portava a alinear-se amb les qüestions socials i polítiques internacionals de crítica a la via marxista revolucionària que contemplaven reformes econòmiques de progrés social: "*Si en la actualidad fuesen un hecho todas* [les] *reformas, la agitación social que conmueve al mundo no ofrecería tanta gravedad ni tantos peligros. Ahora las reformas sociales se realizan apresuradamente, bajo la presión apremiante de las masas proletarias. Y no siempre la actuación de estas, ni su programa práctico, corresponden a la finalidad esencial que se proponen, esto es, al mejoramiento radical de la vida del obrero. El gran escollo de la transformación económica* -continua a "La Publicidad", 22-III-1919- *está en el peligro de quebrantar hondamente la riqueza social y la capacidad de producción. Si no llegase a evitarse este escollo, todas las mejoras económicas y todas las conquistas políticas del proletariado serían una ilusión fatal*"[1256]. Aquesta concepció era adversa a la "transformació

[1253] *El Congreso Socialista Belga*, "La Publicidad", 7-XII-1919.

[1254] *Democracia y lucha social: la sombra de Jaurès*, "La Publicidad", 2-XII-1919.

[1255] *El Socialismo ante la realidad*, "La Publicidad", 1-VIII-1917.

[1256] Rovira veia en el procés revolucionari soviètic la inexistència d'una classe mitjana que pogués encapçalar una política progressiva: "Pero el atraso de la evolución social de Rusia, ésta no cuenta con una clase

mundial de la societat humana": "*Lo que conseguirán los extremistas, a trueque de algunos éxitos aparentes y efímeros, es el advenimiento de una violenta reacción internacional que causará un retraso de un cuarto de siglo en la transformación mundial de la sociedad humana*"[1257]

La traducció d'aquesta política social en termes estratègics féu que l'actitud favorable envers la lluita contra la germanofília predisposés Rovira a mostrar desacord amb els intents de pau per separat que els russos -abans de la revolució de març de 1917 i amb l'hegemonia bolxevic- volien establir amb l'imperi alemany. El context social i polític anaven units.

La defensa del dret a l'autodeterminació de Polònia i la preocupació pel fet que els comunistes russos expandissin la doctrina a Alemanya eren arguments rovirians contra la pau per separat. Pel que feia al cas polonès, Rovira n'explicitava el dret a l'autogovern: "*Polonia pide que Rusia renuncie a los territorios situados al Oeste de la frontera polaco-rusa 1772, es decir anterior a los inicuos repartos del territorio polaco*". Rovira, doncs, impulsava que es reconegués a aquestes comarques el dret "*a decidir su propia suerte*"[1258]. Calia aturar l'expansió del sovietisme a Europa Central, però també calia defensar els drets de les nacions russes[1259].

Durant la Primera Guerra Mundial i la postguerra, amb les negociacions entre els delegats bolxevics com Krassin i Londres -per mitjà de Lloyd George, present el 1922 a la Conferència de Gènova-, es fixa la geopolítica roviriana. Tot aquest ambient estratègic fou exposat a la *Guerra de les Nacions*, quan Rovira mostrava preocupació per la signatura d'una probable pau per separat entre Alemanya i Rússia:

"Els alemanys, veient que la descomposició militar i política de Rússia podia canviar la situació general en favor d'ells; s'havien dedicat a una vasta obra de foment de tots els germes de descomposició. Des de mitjans d'abril [1917] era a Rússia, Lenin qui, junt amb Trotski i d'altres elements bolxevics o maximalistes, realitzava una forta propaganda en sentit pacifista, preconitzant la pau separada amb els imperials i afirmant que el proletariat rus no havia de donar més la seva sang per la causa de l'"imperialisme franco-anglés". Per a aquesta propaganda, Lenin i Trotski van comptar amb la poderosa cooperació de l'Alemanya, cooperació que va revestir diverses formes, entre elles la de l'auxili pecuniari. Llançant la Rússia a l'anarquia, l'Alemanya suprimia pràcticament un dels seus adversaris i obtenia la possibilitat de concentrar les seves forces al front occidental, per a donar allí un cop decisiu que acabés la guerra en son favor. La propaganda germano-maximalista trobava el terreny propici. Amb el seu criteri de *pa i pau*, parlava als instints de la massa dels soldats, dels obrers i dels pagesos. El poble i l'exèrcit rus estaven cada dia més poc disposats a fer els esforços que la prossecució de la guerra exigia"[1260].

---

media numerosa y poderosa, capaz de oponerse a la política primitiva de los Soviets", *El problema de Rusia: una nueva oferta de Paz*, "La Publicidad", 17-XII-1919.

[1257] *Dictadura y democracia:un programa socialista*, "La Publicidad", 26-II-1920.

[1258] "La Publicidad", 1-IV-1920

[1259] Posteriorment al cicle que tracto, però indestriablement lligat al procés revolucionari bolxevic, poc després de la mort de Lenin, Rovira criticava els posicionaments pannacionalistes de Moscou sobre Ucraïna i Geòrgia. Cf.: *Jocs de mans allà a Moscou*, "La Publicitat, 9-X-1924.

[1260] Captain Morley [= Rovira i Virgili]: *La Guerra de les Nacions*, Societat Catalana d'Edicions, Barcelona, 1919,Vol. IV, pp. 153-154. D'altra banda, tot aquest pensament, Rovira el desenvolupà a "Iberia", "La Veu de Catalunya" i "La Publicidad" (1916-1922). I a *Les Valors Ideals de la Guerra*, Societat Catalana

La preocupació de pau per separat era doble. D'una banda, les possibilitats hegemonistes d'Alemanya. I de l'altra, la victòria dels bolxevics sobre Kerenskij. Rovira no era partidari d'extrapolar la pau per separat entre alemanys i soviètics, entre espartaquistes i l'Entesa, és a dir, de la idea de no intervencionisme obrer en el conflicte postbèl·lic: "*Los alemanes intentarán de nuevo dominar el mundo por la fuerza de la armas y por el terror militar*"[1261]. La tesi de Rovira, doncs, era mantenir una cohesió social amb conseqüències de domini territorial sobre el país que representava una situació de no-llibertat: Alemanya. Per aquesta raó, defensava el fet que el socialisme hagués pres una dimensió nacional en la contesa, com destacava a l'article *El Socialismo y la Nación*[1262], quan apel·lava al "*carácter nacional del socialismo*" tot fent seves unes paraules del socialista Lededour: "*El Socialismo es internacional, pero no antinacional*".

Amb tot, per a Rovira allò determinant continuava essent el destí de Rússia, en ple procés revolucionari bolxevic, en relació a les necessitats geoestratègiques dels països aliats en la lluita contra Alemanya per a evitar la pau per separat, car, segons Rovira i Virgili -vinculant el procés rus i els condicionaments internacionals- amb el suport de l'Entesa arribaria la llibertat nacional: "El millor seria sens dubte, que fossin els mateixos russos, primers i directes víctimes de la tirania bolxevista, els qui enderroquessin el Govern dels titulats Comissaris del Poble i es donessin les institucions que la majoria dels ciutadans volguessin"[1263]. I amb referència a la geopolítica de la Triple Entesa, Rovira proposa una política clarament intervencionista a Rússia: "L'Entesa i la futura Societat de les Nacions necessiten que els pobles de l'ex-Rússia s'organitzin i entrin dins la novella societat internacional. Si no succeís així, els alemanys podrien concebre per al dia de demà plans de revenja. La desaparició de Rússia com a força internacional augmentaria la força d'Alemanya, dins l'Europa, malgrat la dissolució de l'Austro-Hongria i la derrota dels imperials en la gran

---

d'Edicions, Barcelona, 1916. pp. 179-182, Rovira i Virgili es plantejava com era possible que els aliats volguessin el triomf de Rússia sobre Alemanya. La resposta de Rovira era clara: per a evitar que el totalitarisme autocràtic rus -amb l'avinentesa i el suport de l'autocràcia alemanya- continués imperant. Per aquesta raó, Rússia s'arrenglerava al costat de l'Entesa, alhora que Rovira apuntava que les idees sobre la guerra venien d'Occident encara que el front de guerra es resolgués a l'Orient. Rere el triomf dels aliats, les autocràcies es veurien enderrocades. Aquest plantejament, el remarcava a l'article d"Iberia"(28-VIII-1915. p. 10), *La Rússia i L'Alemanya*: "L'Alemanya feudal i militaritzada sempre ha vist un perill per a ella en tot propòsit de lliberalització de l'estat rus; i per això ha afavorit la continuació de l'autocratisme moscovita". I en el mateix sentit conclou a Les Valors...: "Oh, la Rússia despòtica! Oh, el terrible Zarismus! Mirant a contra-claror, en el despotisme rus hi veurem el despotisme prussià, i en el Zarisme, el Kaiserisme" (p. 181). Val a dir que l'antigermanisme de Rovira recolzava en un posicionament crític del que entenia com a "pseudofederalisme", car segons Rovira, el model d'organització territorial alemany no permetia la reunificació de nacions. Cfr. *El pseudo-federalisme* ...

[1261] *Del momento: Bolcheviques y espartaquistas*, "Iberia", 11-I-1919.

[1262] "La Publicidad", 14-VIII-1916.

[1263] *La intervenció aliada a Rússia*, "La Veu de Catalunya", 3-I-1918.

guerra [...]. La presencia dels exèrcits aliats permetrà als elements de l'ex-Rússia contraris al bolxevisme l'organitzar la Rússia de demà. L'Entente sostindrà la causa de la llibertat de les nacions que formaven part del caigut imperi, tot aconsellant la llur unió en un Estat federatiu"[1264].

El periodista tarragoní vinculava, doncs, el procés de negociació de pau a Versalles a la no continuïtat de l'hegemonia del "bolxevisme"[1265]. Però, com concebia Rovira l'arribada al poder dels bolxevics, i com interpretava un règim de justícia social sense entrar en el que entenia com a règim dictatorial? Ho deixa clar en dos articles de "La Veu...": *Lenin i el Terrorisme* (13-II-1920) i *Comunisme i esclavatge* (7-IX-1920). En el primer, apunta que la República dels Soviets "va sortir d'un cop d'Estat contra l'Assemblea Constituent [etapa de Kerenskij] russa, lliurement elegida per sufragi universal". I que l'Exèrcit Roig era un "instrument de força" adreçat a mantenir l'ordre intern i que dictava la "seva voluntat" a la classe obrera. En el segon article planteja que és possible la socialització de sectors de l'economia com la indústria i el comerç: "Hom pot concebre -escrivia a *Comunisme*...- l'apropiació col·lectiva dels instruments de treball i de canvi. Això darrer és el socialisme econòmic. La cosa que costa de concebre, en el món d'avui, és el règim comunista [tot el procés d'estatificació]". La dinàmica revolucionària, tanmateix, a partir de 1918 havia entrat en una nova fase: defensa de les propostes bolxevics enmig de la intervenció internacional. Rovira sembla que lamina aquest context i avantposa el seu ideal de manteniment de llibertat política, talment com succeí en la seva defensa de la revolució de març de 1917, en comprendre que aleshores s'establia una lluita pel poder entre les capes polítiques democràtiques (entre les quals Rovira incloïa des de Kerenskij als socialistes revolucionaris) i l'autocràcia tsarista. El que ja no compartia era l'evolució cap a un règim monopolític. A més, la crítica a la política bolxevic es concretava en la constatació de la manca d'infraestructures: "el govern sovietista [en el marc de l'aplicació de la Nova Política Econòmica] ha desorganitzat l'economia russa. Es mostra incapaç de proveir les ciutats de les subsistències indispensables"[1266]. I rebla la necessitat de canvi de política econòmica, amb entrada d'un marge de capitalització privada[1267]. Rovira, doncs, en aquesta nova situació soviètica, accentuà les crítiques, com es demostra novament en la manifestació de les mancances de les necessitats bàsiques dels russos, en el període d'aplicació de la NEP: "Els fets -escriu a *La*

[1264] *La Rússia dels aliats*, "La Veu de Catalunya", 26-XI-1918.

[1265] *La derrota del bolxevisme: Munic i Budapest*, "La Veu de Catalunya", 6-V-1919.

[1266] *L'agonia de la indústria a Rússia*, "La Veu...", 15-III-1921.

[1267] *Sovietisme i Capitalisme*, "La Veu...", 6-IV-1921.

Rússia famolenca, "La Veu...", 7-VIII-1921- mostren la raó d'aquells qui, sense abdicar de llurs idees de transformació social, han condemnat els procediments primitius i asiàtics del bolxevisme rus. En aquesta conjuntura es començaren a apreciar les mancances pràctiques del bolxevics; aquesta situació serví per a donar compte dels viratges de concepció ideològica superadors del marxisme soviètic i el decantament cap a postures socialdemòcrates[1268], fet que fonamentava les opinions de líders socialistes en visites de reconeixement a Rússia, com s'esdevingué en el cas del dirigent socialista belga Vandervelde. Rovira en recollia l'opinió i escrivia que l'Estat de Rússia d'aleshores era, segons Vandervelde: "fam,opressió, espionatge, venjança, ofegament de tota llibertat intel·lectual"[1269]. Cal dir, amb tot, que aquesta concepció sobre Rússia, a "La Veu de Catalunya", Rovira l'exposà anteriorment, en un programa editorial vinculat a la Lliga Regionalista, *Editorial Catalana*, a *Història de Rússia. Dès dels temps primitius als temps actuals*(1919)[1270].

Les intervencions de Rovira i Virgili a "La Publicidad" entre 1916 i 1923 sobre els esdeveniments bèl·lics i l'evolució de la política russa, connecten més ideològicament (en tractar-se d'un diari de filiació republicana i sota la voluntat innovadora del seu director, Romà Jori[1271]) amb "Iberia", però amb un fil conductor intern idèntic a l'exposat a "La Veu de Catalunya" en el mateix període. Primer, la contesa bèl·lica i, posteriorment, els fets revolucionaris amb els trets de la política exterior soviètica caracteritzaran els trets dels articles de Rovira i Virgili. Vegem-ho tot seguit.

[1268] *Els obrers francesos i el bolxevisme*; "La Veu...", 1-IX.1920.

[1269] *El procés de Moscou*, "La Veu...", 1-VII-1922.

[1270] Es tracta d'un compendi sobre l'evolució històrica del poble rus. La part que ens interessa és la dedicada a l'estudi del procés revolucionari (1917-1919) [cap. XXIV.XXV pp.318-339]. Rovira hi constata que, tant en el règim intern sota Kerenskij com en els primers temps de revolució bolxevic, es comproven dos fets. A) que per manca d'un lideratge fort no es va poder evitar el triomf bolxevic (p. 334) i B) l'existència de la "psicologia col·lectiva" russa. Què era el bolxevisme per a Rovira i Virgili?: "un fenomen essencialment rus i les adaptacions que hom pogués fer-ne en altres països pendrien un aspecte i un curs ben diferents" (p. 338). Un article de Rovira on es recull la concepció psicologista sobre la societat russa és *El drama de Rússia*, "La Veu..." 2-II-1918, on destaca que a Rússia era impossible dur una "revolució àcrato-socialista", per raons "humanes, psicològiques i socials". I que el "maximalisme rus" és una "barreja de doctrines marxistes, anarquistes i sindicalistes, pastades amb el misticisme rus". Una crítica favorable al llibre de Rovira, a Ferran SOLDEVILA: *A propòsit de la "Historia de Rússia"*... L'historiador en destaca la "trascendència" del volum, que "és precis que poguem conèixer la història del món feta des d'un punt de vista català, sense perjudici de conèixer-la des de punts de vista estrangers [...]. Les característiques de vigoria i l'istil i claredat en l'exposició pròpies d'En Rovira planen sobre tot el llibre, especialment en els capítols destinats a tractar dels Temps Moderns i de l'Època Contemporània, on hi ha pègines tan perfectes com les relatives als moviments nacionalistes de Polònia i Finàndia i als preliminars de la Gran Guerra". D'altra banda, Soldevila troba adient que Rovira es deturi en arribar a la valoració del "règim sovietista": "Ens sembla oportú el punt final. El periodista, el polític, el sociòleg, parlin-ne apassionadament, i judinquin-la. Per a l'historiador roman encara el terreny vedat, per la raó senzilla que no ha passat encara a la Història".

[1271] El mes de juliol de 1916 s'efectua el canvi de director de "La Publicidad" amb el pas de Marcel·lí Domingo a Romà Jori-Amadeu Hurtado a "Gent Nova", 29-VII-1916.

Existeixen uns paràmetres de continuïtat en les intervencions anteriors de Rovira a la premsa al voltant de Rússia. D'ençà de les seves mostres favorables a una democratització del règim rus en el decurs de la contesa bèl·lica -en el si del context de l'Entesa aliada-, arriba a la situació de crítica dels esdeveniments interns soviètics. En aquest sentit, a *El problema interior de Rússia* ("La Publicidad", 12-VIII-1916), observa que "*La Rússia que se bate es la Rusia popular, es la Rusia democràtica. La victoria de los aliados producirá la caida del militarismo alemán y el advenimiento de la democracia en Rusia*". Rovira confia, doncs, que el lligam dels esdeveniments en el context aliat acabi amb l'autocràcia tsarista, fet que l'evidencia com a partidari de la revolució de març de 1917 a *Rusia y la paz separada: "La Revolución rusa fué obra de dos fuerzas unidas contra el régimen zarista: la burguesía liberal y el proletariado socialista*" [1272]. Opta per fer una lectura nacional de la revolució democràtica, car, segons la seva opinió, potenciaria la participació de Rússia a la guerra. El seguiment d'aquest procés revolucionari el duu a pensar, a *La situación de Rusia*[1273], si es qüestionarà no tan sols per part de l'extrema dreta,"*sino de la extrema izquierda*", i es demana a l'article esmentat: "*¿Y van a ser los socialistas rusos los que dificulten la gran obra de la reorganización democrática de las naciones sólo posible por medio de la victoria de los aliados*?". L'aliança que calia establir a Rússia passava per solidificar el bloc socialista no bolxevic, amb demòcrates, demòcrates radicals i el Partit del Treball, car "*los problemas que urgentemente debe resolver Rusia no son problemas específicamente socialistas, sino problemas de libertad y de patria*"[1274]. Tot l'èmfasi de Rovira passa pel manteniment al poder de Kerenskij, amb qui s'identifica ideològicament per les seves postures de centre, i així veure favorablement l'intent de cop militar de Korniloff a fi d'assegurar el seu poder. El veritable problema seran, doncs, els "maximalistes", no pas el general Korniloff "[...] *De todos los hombres de la extrema izquierda obrera rusa, és Kerenski el menos culpable de la desviación del nuevo régimen y el que mayores esfuerzos ha llevado a cabo para sacar a Rusia del estado caótico a que la halló ya la revolución de marzo* [...]. *Dentro del régimen provisional post-revolucionario ha venido dominando el proletariado. El golpe de Korniloff tiende a entronizar el Gobierno de la burguesía liberal a través de una dictadura militar*"[1275]. Però la manca de capacitat de Kerenskij, segons Rovira, portarà al poder els bolxevics[1276], els quals establiran uns acords de pau per separat que estaran d'acord amb els interessos germànics: "*El*

[1272] "La Publicidad", 13-IV-1917.

[1273] "La Publicidad", 16- V-1917.

[1274] *La crisis rusa* ,"La Publicidad", 9-VIII-1917.

[1275] *Kornilof contra Kerenski*, "La Publicidad", 13-IX-1917. [Aquest article va ser reproduït al diari republicà de Lleida "El ideal", 15-IX-1917].

[1276] *El ocaso de Kerenski*, "La Publicidad", 30-IX-1917.

pacifismo leninista, así en Petrogrado como en Zurich, es el disfraz rojo de la germanofilia remunerada"[1277]. Era, amb tot, la intuïció liberal de Rovira abans de produir-se el comentari a la nova situació d'hegemonia soviètica de novembre: "*Estamos presenciando en estos tiempos la coalición monstruosa del anarquismo y del socialismo anarquizante con el Kaiserismo. Ciertos furibundos partidarios de la renovación total, de la humanidad nueva y de la sociedad libre estan trabajando por el triumfo del imperialismo centro-europeo sobre los Estados democráticos occidentales [...]. Los "bolcheviki" habrán contribuído decisivamente al hundimiento trágico. Pero lo que no podrán hundir con su traición, es el bloqueo de los Estador occidentales. La causa de las naciones esclavas, la libertad del mundo y el porvenir de la humanidad, no puede estar en manos del aventurero Lenin*" [1278].

Però les crítiques a Lenin i al règim soviètic no reponien sols a la política internacional. Rovira comenta a l'article *La Sociedad y el Proletariado* l'oposició entre una concepció "*solidarista de la democracia*" i "*la fórmula de la guerra de clases*", "*que es la guerra civil más honda*". L'axioma a establir era que "*el principio de libertat humana, que es el de la democracia, está por encima del principio de la lucha de clases. Y precisamente la justícia fundamental de la reivindicaciones obreras está, no en el hecho de que responden a los intereses de una clase, sino en el hecho de que responden a los grandes postulados de la libertad y de la dignidad del hombre*"[1279]. De nou, doncs, situava el context de victòria aliada -en reivindicar una cohesió social reformista- en el decurs de la guerra civil ocasionada per l'aïllament de països de l'entesa. Quina era la idea de Rovira davant aquesta "guerra de classes"? Doncs la no-identificació de socialisme amb marxisme, desenvolupada en el context de la postguerra i que tingui en compte, és clar, "*la vasta obra transformadora del régimen social*", d'acord amb la "*conservación de los valores legítimos de la cultura humana*". Aquesta impressió, Rovira la fonamenta en estratègies del socialisme europeu proper a la II Internacional, segons el que mantenien Kautski i Bernstein a la Conferència Socialista de Berna[1280]. El programa de Rovira, doncs, passava per la tradició històrica, tant de la Revolució francesa (que va posar les bases dels drets de l'home) com de les revolucions liberals del vuitcents (Mazzini, Kossuth). Calia relacionar llibertat política amb un programa republicà i socialitzant: "*El socialismo no es el marxismo, aunque sostengan lo contrario algunos socialistas de alma dogmática. Un nuevo socialismo, el socialismo de la postguerra,*

[1277] *Los pacifistas de Zurich*, "La Publicidad", 21-XI-1917.

[1278] *El golpe de los "bolcheviki"*, "La Publicidad", 24-XI-1917.

[1279] "La Publicidad", 31-VIII-1918.

[1280] *El Proceso del Bolchevismo*, "La Publicidad", 28-II-1919. Rovira hi aclaria els factors pels quals era contrari a l'hegemonia dels bolxevics: "la tiranía política del nuevo régimen ruso, su conducta ante la magna cuestión internacional y sus orientaciones económicas fundamentalmente equivocadas".

deberá comenzar tan pronto como la desmovilización de los ejércitos se realice, la vasta transformación del régimen social", observant en tot moment la "*conservación de los valores legítimos de la cultura humana*"[1281]. Aquest panorama no es donava a Rússia i això feia que líders anarquistes com Kropotkin en critiquessin l'evolució revolucionària[1282] o que el procés d'aïllament contra els soviets per part de les potències occidentals (i interiors a Rússia: l'exèrcit blanc) forcés a cercar un règim per part del poble[1283]. L'estat de l'economia portaria al propi enderrocament dels soviets; però abans calia fer-ne un balanç[1284], tot presentant el bolxevisme com quelcom extern a la història del poble rus. En aquest sentit les crítiques anirien en la direcció del restabliment de l'Assemblea Constituent, una reivindicació comuna del liberalisme[1285].

Esdeveniments com la diferenciació dels partits en esquerra i dreta -en funció tant del règim social com del règim polític- i la caracterització dels bolxevics duran Rovira a escriure *El Bolchevismo como derecha: "En el terreno social, el bolchevismo es indudablemente una izquierda, aunque en este terreno no ha traspasado los límites de la doctrina socialista. Ni los ha traspasado, ni ha llegado siquiera a ellos. Pero en el terreno político, el bolchevismo es una derecha. Sus procedimientos de lucha y defensa y su mecanismo gubernamental coinciden con las concepciones derechistas*"[1286]. Aquesta concepció el portà a reivindicar la vinculació entre socialisme i democràcia, com s'esdevingué amb Joan Jaurès, el socialisme del qual "*no era sino una consecuencia lógica de sus ideas democráticas. Y por encima, muy por encima de la lucha de clases, él veía en el socialismo una idealidad moral*"[1287]. Bolxevisme i qüestió moral no eren idèntics segons Rovira ("*han prescindido de los factores morales del problema social*"). Per arranjar aquesta situació calia que la solució -a més del factor dels aliats- vingués de la pròpia societat russa, que necessitaria en aquest sentit una nova formació social. En aquest punt, Rovira errà de model. Com era possible pensar en termes de societat

---

[1281] *El peligro social*, "La Publicidad", 9-XI-1918.

[1282] *Kropotkin contra el bolchevismo*, "La Publicidad", 15-X-1919.

[1283] *El estrechamiento del bloqueo de Rusia*, "La Publicidad", 21-X-1919.

[1284] Vegeu aquest balanç a *La evolución hacia moldes conservadores del bolchevismo* i *El fracaso de la organización industrial bolchevique* (respectivament, "La Publicidad", 29-X-1919 i 30-X-1919). Rovira hi fa un estat de la situació agrària i industrial en funció de les mentalitats tradicionals del camperol i de l'obrer rus: "La revolución rusa -dirà en el primer dels articles-, hecha necesaria por los siglos de esclavitud anteriores es un formidable movimiento de campesionos contra el régimen feudal, dirigidas por jefes, el objetivo, la mentalidad y la doctrina de los cuales, no tiene nada de común con las aspiraciones de la masa rural".

[1285] *La transformación del bolchevismo*, "La Publicidad", 2-III-1920.

[1286] "La Publicidad", 7-III-1920. On destaca una frase de Trotskij: "*No ignoramos que hemos atentado contra los principios de la Democracia. Pero nosotros ponemos por encima de los principios de la Democracia, los principios de la Revolución Social*". Aquesta concepció del revolucionari soviètic serveix contràriament a Rovira per a reivindicar l'estat democràtic.

[1287] *Democracia y lucha social: la sombra de Jaurès*, "La Publicidad", 2-XII-1920.

occidental capitalista en una situació revolucionària amb hegemonia d'una societat agrària? Rovira i Virgili argumenta en aquests termes: "*Pero el atraso de la evolución social de Rusia*" rau en el fet que "*ésta no cuenta con una clase media numerosa y poderosa, capaz de oponerse a la política primitiva de los Soviets*"[1288]. Creia, altrament, que el règim soviètic anava al fracàs a causa del desenvolupament d'una "*burocracia sovietista*"[1289].

La situació interna russa va ser la part final de les cròniques a "La Publicidad". Entre 1920 i 1923, la constitució de l'Exèrcit Roig, les incursions d'aquest a Polònia i la Conferència de Gènova, amb la cerca de suport econòmic per part del règim soviètic, foren les notes dominants de les intervencions rovirianes. Aquests aspectes es complementen amb l'acceptació per part de Rovira i Virgili dels posicionaments de socialistes italians que havien visitat Rússia i que expressaven els dubtes, com fou el viatge de Serrati, director del portantveu socialista i probolxevic "Avanti", qui plantejava si "*el proletariado ruso sabrá encontrar en si mismo, en su propia energía y en sus propias virtudes, la capacidad de producir, en su interés colectivo, lo que producía antes en beneficio de sus explotadores*"[1290].

Quant al posicionament davant la Conferència de Gènova, Rovira mostrà un criteri més obert amb els soviètics, precisament quan ja s'havia posat en pràctica la NEP. Efectivament, l'historiador i polític trobava excessives les condicions dels aliats davant els comunistes russos per obtenir reforços comercials i econòmics. I concloïa: "*No puede negarse que esas condiciones son duras. Nos parece dudosa su autenticidad. Si fueran auténticas, no habría manera que la República de los Soviets estuviera representada en Génova*". Calia incorporar els russos a la Conferencia "*para trabajar solidariamente en el renacimiento económico universal*"[1291]. Malgrat tot però, la lectura global de Rovira no era en cap cas favorable al règim dels soviets: "*El régimen soviético, que ha fracasado en sus ensayos económicos, hase sostenido gracias a contar con un ejército al servicio de las presentes instituciones y de los hombres que mandan en Moscú. El procedimiento político de los bolcheviki es el mismo que el de los generales de Méjico* [a la revolució mexicana]"[1292]. Les idees socials de Rovira eren, doncs, reformistes i no preveien un enduriment dels posicionaments de la burgesia, com reconeixia després del traspàs de Lenin: "Posant el problema obrer en l'exclusiu terreny de la força, hi ha la possibilitat que la burgesia, reforçada

---

[1288] *El problema de Rusia: una nueva oferta de paz*, "La Publicidad", 17-XII-1917.

[1289] *El régimen sovietista: la situación de Rusia*, "La Publicidad", 18-VII-1920.

[1290] *La situación interior de Rusia: un artículo de Serrati*, "La Publicidad", 11-VIII-1920.

[1291] Les mesures dels països aliats anaven des del reconeixement del deute rus d'abans de la guerra fins a la desarticulació de l'exèrcit roig, la creació de ports lliures al Bàltic i la interposició de l'Entesa al comerç russoalemany.

[1292] "La Publicidad", 21-III-1922.

per elements tècnics i intel·lectuals, sigui molt més forta que la massa obrera comunista, almenys durant molt de temps [...].¿No es més lògic i més pràctic omplir els anys que manquen per a la transformació total [...] en la millora de la societat present i en l'aplicació d'un conjunt de reformes que corrigeixin les més flagrants insistències del règim capitalista?"[1293]

És per aquest motiu que l'horitzó ideològic de Rovira i Virgili en el vessant internacional es basa en la reivindicació d'aquells teòrics que, com Jaurès, contemplaven una situació de democràcia participativa i proposaven una transició no revolucionària. Rovira entenia el socialisme com "*un principio de orientación social*"[1294].

Deia Eugeni Xammar que, des de la seva formació, la Unió Soviètica pertanyia a un altre món[1295]. Possiblement Rovira no havia tingut present la pròpia evolució russa, tant la política com la social i econòmica. De les seves opinions caldria destacar dos nivells. D'una banda, una interpretació ideològica sobre el que considerava què era socialisme. De l'altra, l'extrapolació del que s'esdevenia a Rússia, lligat al que succeïa a la Primera Guerra Mundial, d'acord amb els interessos de la Triple Entesa. Pel que fa al primer aspecte, per a Rovira era indestriable un règim de llibertat política d'una política reformista. Així s'expressava el 1928 des de "La Nau": "Hi ha més distància entre un comunista de la III Internacional i un socialista, que no pas entre aquest i un liberal-radical [...]. El socialisme és avui un reformisme social tendencialment col·lectivista, que es descabdella dins el marc democràtic. El comunisme és un estatisme obrer de base dictatorial"[1296]. Poc després, amb Acció Republicana, es referia a Emili Vandervelde com un possible model ideològic socialista: "situat en el camp de la política de classe i manté l'ideari bàsic del socialisme col·lectivista; però no té com a dogmes els principis formulats per Marx, ni prescindeix dels problemes humans que s'estenen per damunt de les fronteres de classe i estaments.Vandervelde és tan demòcrata com socialista"[1297] . Rovira, per tant, no havia canviat de posicionament ideològic respecte de la Primera Gran Guerra en no identificar socialisme i marxisme[1298]. En tractar, doncs, el procés revolucionari rus cal tenir presents les dues esferes sobre les quals havia de construir-se un nou model social amb un socialisme no centralitzat: l'econòmica i la humana.

[1293] Fulmen [pseud. de Rovira i Virgili]: *Els èxits dels comunistes*, "La Campana de Gràcia", 27-XII-1924.

[1294] *El socialismo ante la realidad*, "La Publicidad", 1-VIII-1917.

[1295] Eugeni XAMMAR: *Seixanta anys d'anar pel món*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1974. p. 294.

[1296] *Socialistes i Comunistes*, "La Nau", 26-VII-1928.

[1297] *La Situació a Rússia*, "La Nau", 3-XII-1930.

[1298] *La Posta del marxisme*, "La Nau", 27-VII-1928.

Rovira no entenia l'una sense l'altra. Però també cal dir que les interpretacions sobre la revolució soviètica estaven en relació als contextos polítics del país[1299].

[1299] Rovira efectua, en aquest sentit una projecció de la Rússia sovietista entre 1938 i 1947. El canvi de marc polític en la Catalunya de la guerra i de la revolució (1936-1939) el posicionà en una defensa del referent soviètic com a baluard de la lluita antifeixista en l'àmbit peninsular i com a mur de contenció de l'hegemonia annexionista del nazisme a l' Europa Centreoriental, en el cas dels sudets a Txecoslovàquia, el *Viatge a la URSS*. Rovira exposava aquest panorama prebèl·lic nazi a *Impressions d'un viatge a la URSS*, "Revista de Catalunya" 1940, article reeditat per Joaquim MOLAS a *Viatge a la URSS*, Ed.62, Barcelona, 1968, p. 63. Utilitzo aquesta reedició per a les cròniques a "La Humanitat" i "Meridià"]. Per al context cultural i literari en suport al compromís antifeixista, i del Rovira com a representat de l'Aliança dels Intel·lectuals en Defensa de la Cultura, Maria CAMPILLO: *Escriptors Catalans i Compromís Antifeixista (1936-1939)*, PAM, Barcelona, 1994, p. 349. La mateixa valoració a Josep M. ROIG I ROSICH: *'La Guerra que han provocat'. Selecció d'articles sobre la guerra civil espanyola*, PAM, Barcelona, 1998, pp.12-13. D'altra banda, Andreu Mayayo, a més de situar el viatge en el marc de reconeixement de la URSS per part del Front d'Esquerres, destaca que la concepció de Rovira "ha estat objecte d'una certa manipulació, ja que s'ha volgut subratllar més les seves crítiques que els seus elogis [...]. Rovira, és clar, no fou mai comunista, però tampoc un anticomunista" a "El mite de l'URSS en el moviment nacionalista català: revolució i autodeterminació (1917-1989)" a *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, PAM, Barcelona, 1991, p. 345 n.4. Com he intentat de mostrar, efectivament, la crítica al règim bolxevic al llarg dels anys vint, no era indicativa d'un posicionament anticomunista. Una versió coetània de l'expedició a la URSS per part de Rovira, a *Un viatge a la URSS/* Emili VILANOVA, "Nous Horitzons", 4 quart trimestre de 1964, p.37. Vilanova destacava les conseqüencies d'aquell viatge en Rovira: "Català combatent pels drets del seu poble, demòcrata fins al moll dels ossos, Rovira i Virgili estudiava curosament i elogiava la solució que la Revolució Socialista d'Octubre havia donat al problema nacional. Recordo haver-li sentit dir, en una conversa en el tren de Moscú a Leningrad que "amb una estructura com la de la URSS, els pobles hispànics coneixerien un desenrotllament pacífic i florent". Aquest viatge que Rovira emprèn és concretat en articles per a "La Humanitat" entre el 25-XI-1938 i el 15-I-1939 i a "Meridià" entre el 31-XII-1938 i el 14-I-1939. Aquestes reflexions són una mostra de les preocupacions socials i d'organització territorial de Rovira. És el cas de la crònica 'El benestar públic', com a culminació del període revolucionari obert el 1917: "Del 1917 ençà, el poble soviètic ha passat per períodes. Hi ha hagut anys d'escassetat i de fam. Ara ja fa temps que la reconstrucció econòmica, a través de reformes i plans famosos [quinquennals], ha aconseguit d'obrir un període de prosperitat ascendent. El nivell mitjà de vida, abans inferior al dels països occidentals, l'ha igualat, i àdhuc superat en alguns casos [...]. El benestar públic que ha començat a regnar a la URSS, com a resultat, principalment, de l'èxit dels plans econòmics, representa pel costat polític, un puixant factor de consolidació, contra el qual no tenen eficàcia pràctica les reserves de doctrina i de procediment. La millor propaganda soviètica és el fet innegable de la present prosperitat". Pel que fa a organització territorial, Rovira concebia com l'aplicació federal de la Unió Soviètica era un model reeixit d'estat multinacional i remarcava el tipus de federació regional de Rússia (amb paral·lelisme amb les regions espanyoles?). Com escriu a 'Un fort estat multinacional' ("La Humanitat", 11-XII-1938): "[...] La consolidació estatal és ací una cosa visible, que salta als ulls. I Stalin ha pogut declarar que la Unió Soviètica és un Estat multinacional que per la seva cohesió interna pot fer enveja a qualsevol Estat nacional del món [...]. L'exemple de la URSS prova, doncs, que es factible de donar als Estats una unitat autèntica, resistent i duradora, sense apel·lar als procediments d'absorció i de dominació que caracteritzen l'unitarisme. A la Unió Soviètica, millor encara que als Estats Units de Nord-Amèrica i que a Suïssa, pot apreciar-se la realització pràctica de la fórmula federativa: la unitat dins la varietat. Una varietat que és de nacions, i no ja de simples regions, i per tant més difícil d'harmonitzar-la amb la unitat del conjunt estatal [...]La Gran Rússia, nucli i ciutadella de la Unió, no sent, sota el règim soviètic, cap afany d'imposició idiomàtica ni cap vel·leïtat d'imperialisme cultural damunt les altres nacions. Ella mateixa forma, per dintre, una complexa Federació regional. Un Estat d'Estats, una Federació de Federacions, un poble de pobles. això és la URSS. I és Stalin mateix qui, ben lluny de parlar de nació russa referint-se a la Unió, o de nació soviètica -fórmules que serien falses i perilloses- proclama el cràcter multinacional de l'Estat soviètic i remarca que aquesta multiplicitat no el priva de tenir una unitat tan forta, almenys, com la de l'Estat uninacional que en tingui més".

La mateixa significació -conceptuant el model soviètic com a 'neofederal' en diferenciar-se del federalisme clàssic i del model de Pi i Maragall pel reconeixement al dret de la separació- a *Tornant de la URSS*, "Meridià", 14-I-1939: "[...] el federalisme soviètic estreny molt els llaços unitaris. Però reconeix en tot moment a cada República federada la llibertat d'anar-se'n de la Unió, si la permanència en aquesta li deixa de plaure". Aquesta visió feta des del liberalisme d'esquerres comportà projectivament la comprensió des de rengles de l'esquerra: "Quan, a les acaballes de la nostra guerra, anà a la URSS, no es declarà comunista ni ho trobà tot excel·lent, però digué amb l'honradesa de sempre allò que pensava, admirà les solucions nacionals que eren la vivent realització dels millors somnis dels catalans com ell i no reclogué en actitud hostil davant les noves realitats socials que, vulguem o no, informen el món futur" (*A. Rovira i Virgili/* Granier-BARRERA, "Ressorgiment", gener de 1950, núm. 402, p.6514).

3.4. Programa (I): Federalisme Nacional

"La veritable cultura catalana no comença sinó ara en els joves de 1922" [Josep M. de Casacuberta, *Quadern núm.10*, 10-IV-1922]. -"Cal canviar els homes encara, cal acabar, catalans, amb aquesta oratòria de meeting de fins ara -míting electoral o cultural- cal una oratòria alta de sentit romà o bé de Convenció. I cal catalans altra cosa encara: una decisió. Us trobo estacionats, verament encantats, badocs de coses ja passades com a procediment" [Josep..., *Quadern, núm. 13* [4-VI-1922]].- "És evident que la Lliga no té homes ni esperit per a continuar l'obra de Prat de la Riba" [*Punts de Seny. La futura actuació política de Catalunya*, "Mirador", 8-V- 1930].

El que fou director de l'òrgan federal tarragoní "La Justicia", Francesc Corbella escrivia a Josep Conangla i Fontanilles el 1951 que no podia "conceptuar que cap federal, cap que sostingui el nostre ideari, pugui transigir amb el totalitarisme, o sia l'esclavatge: la negació de la llibertat"[1300]. Més enllà de l'extrapolació temporal, la tesi de Corbella és contrastable amb el programa ideològic rovirià de federalisme nacional (en el marc de la vinculació entre intel·lectuals i polítics)[1301], és a dir, d'un lliure pacte entre nacions per a bastir una organització política confederativa des del reconeixement de la plurinacionalitat. Aquesta proposta reflecteix, a la base, un estat de consciència i de to polític oposat entre Catalunya i Espanya. En efecte, en una valoració de la vida política catalana i espanyola, Rovira centrava

---

El 1940, Rovira destacava -en l'inici de l'expansionisme nazi d'Europa Oriental a l'Occidental- els avenços cap a una "progressiva democràcia social" soviètica mantenint críticament, però, el projecte de les democràcies liberals que en una aplicació mecànica a la URSS "no marxarien pas bé", car "a despit del rètol marxista, el règim soviètic es basa en la realitat peculiar de les nacions i territoris damunt els quals impera. [...] Tot el fenomen de la Revolució soviètica és preponderantment rus. No adonar-se d'això és no comprendre gens aquest fenomen [...]"."Impressions d'un viatge a la URSS" a *Viatge a la* ..., 70-71. Rovira es mostrava contrari a una aplicació mecànica del model democràtic occidental a la URSS, cosa que, d'altra banda, no n'implicava una aplicació automàtica: "Amb tot, hem dubtat sempre una mica -[...]- de les possibilitats d'una fórmula que respon essencialment, en l'actual període històric, a l'evolució social, a l'estructura econòmica i a la mentalitat tradicional dels pobles capdavanters de l'Occident. No hem vist com la implantació de les institucions democràtiques -sufragi universal, Parlament, llibertats públiques- no ha estat, en gran nombre de països altra cosa sinó una ficció?" p. 70.

El 1948, des de Perpinyà, Rovira continuava mantenint un esperit crític envers una forma de liberalisme que no havia reeixit en la defensa del binomi 'llibertat-igualtat' i, en canvi, dins el marc de l'esquerra liberal, sabia comprendre la realitat social del règim Soviètic en un context de creixent polarització Occident-Orient: "[...] El problema social és el més espinós de tots els que la humanitat ha anat plantejant, i els règims que han anat anat establint-se en els diversos pobles durant el curs de la història han deixat viva la lluita d'interessos i de sentiments; contra això no han pogut fer gran cosa ni la religió, ni la política, ni la filosofia. L'intent d'apel·lar al misticisme revolucionari, falla també. I si el règim soviètic s'aguanta és perquè el sentit realista hi té una part important. Avui aquell règim és molt més estalinista que no pas leninista o pròpiament marxista. Per mi, el secret de l'èxit material del bolxevisme consisteix en la profunda coneixença que tenen els seus directors de la psicologia dels pobles orientals, del rus especialment. Un Estat compost i recompost de l'amplada de la URSS no s'aguanta trenta anys per l'atzar o pel miracle, entre foc i ferro, guerres i fams. ¿Us imagineu com hauria anat una organització d'aquells pobles muntada per Bakunin o per Kropotkin o tan sols per Tolstoi, si aquest hagués tingut vocació política? Ens plagui o no, hem de reconèixer que hi ha elements forts en la construcció soviètica. Tan forts, que de vegades arribo a creure que, si una nova guerra no la desfà, sobreviurà llargament al règim occidental, que porta el corc a la mateixa medul·la. Francament: el règim econòmic occidental no em mereix gaire respecte, i si en vegés la seva fi, no el ploraria sinó en la mesura que la seva desfeta perjudiqués la llibertat de l'home, la de l'esperit [...]". Carta de Rovira i Virgili a Amadeu Hurtado (Perpinya, 11-VIII-1948) a *A. Hurtado i Antoni Rovira i Virgili. Correspondència inèdita (1947-1949)*, "Recerques, 7" (Barcelona, 1977), p. 175.

[1300] Carta citada parcialment a l'epígraf "Rovira i Virgili a "La Nova Catalunya" (Perpinyà, 2-VI-1951).

[1301] *Intelectuales y políticos*, "La Publicidad", 7-XI-1921.

el context polític en una dicotonomia insalvable. Mentre que Catalunya representava una projecció de "joventut", Espanya representava la "caducitat". Efectivament, Catalunya havia passat de "regió a nació" com a reflex de "l'existència a casa nostra d'un ideal col·lectiu que fa fecunda i alta la vida catalana". En canvi, el panorama espanyol n'era antinòmic: "Els darrers vint anys de l'Espanya unitària, donen al contrari, la prova trista de l'eixorquia d'un règim i de la greu malaltia de la vella ànima espanyola [...]. La nació catalana no és ja per a nosaltres un concepte, sinó una realitat viva [...]. La Catalunya-nació, no surt de l'emfarfec dels debats teorètics, sovint tèrbols i enervants. Surt de la realitat biològica del viure català, que ha produït el magne fet de la consciència patriòtica [...]. Perquè la Catalunya-nació no és ombra i fum, sinó cos i ànima de la pàtria"[1302].

Tot aquest marc històric -que no és altra cosa que la crisi de l'estat borbònic restauracionista- és el que va induir Rovira a proposar la fallida de l'intervencionisme en la vida política espanyola des de la pròpia base de la Lliga[1303]. Políticament, el sorgiment d'una crítica a l'orientació de la Lliga gestà el que més tard hauria de ser la Conferència Nacional Catalana, reflex, com mantenia l'opinió periodística, d'una nova estratègia nacional que suposaria una "*renovación general de las orientaciones catalanas*"[1304]. Al seu torn, el criteri periodístic també entenia aquesta nova estratègia com el resultat d'una crisi sorgida a partir de 1917-1919 amb "*las colaboraciones prestadas por los elementos dirigentes del catalanismo a la labor de los Gobiernos* [...]". I és que, per a Rovira, *La Conferencia Nacional Catalana, en síntesis y de momento, no és otra cosa que un examen de consciencia, que una junta magna de acreedores donde se pretende iniciar la quiebra moral de la Lliga Regionalista*"[1305]. Què és proposa, per tant, aquesta Conferència? Rovira concreta que "era un moviment molt més ample que una simple organització política, molt més ambiciós que una simple organització política, molt més ambiciós que una simple actuació de partit: tingué, de bon principi, una

---

[1302] *Els darrers vint anys a Catalunya i Espanya*, "La Veu...", 1-I-1919.

[1303] Per a l'evolució políticament en davallada de la Lliga en el període 1917-1922, propi de la gestació del programa sobiranista rovirià, Francesc VILANOVA: *Raimon d'Abadal i Calderó*, Ed. Labor, Barcelona, 1992, p.43. D'altra banda, Víctor Hurtado escrivia des de París (28-X-1970) unes reflexions arran de la biografia de Ferran Valls i Taberner de Parpal/ Lladó, constatant el viratge de la política catalana des de 1917 i vinculant políticament els esdeveniments al traspàs de Prat de la Riba i al procés contituent d'Acció Catalana, "filla de la Lliga de Prat", Cf.: *Epistolari de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, PPU, Barcelona, 1991. Pel que fa a la mateixa lectura de separació des de la base de la Lliga per a representar "altres forces i alternatives nacionalistes" i, a més, per a cercar un sector ampli de la classe mitjana, David MARTÍNEZ FIOL: *TL, cit.*, pp.2 i 102.

[1304] *Crónica. La conferencia nacional catalana* [ARV], "La Publicidad", 10-IV-1922.

[1305] *Desde Barcelona. La Conferencia Nacional Catalana/* i *Crónicas de Barcelona. La Conferencia Nacional Catalana* [II] Joaquin Montaner, "El Sol", 7-VI-1922. El segon article recull el comentari de l'article de contestació de "La Veu de Catalunya (28-V-1922) als plantejaments de la Conferència. No he sabut localitzar documentació que detalli la relació entre Rovira i Joaquim Montaner, si bé el primer dedica un exemplar d'*El Nacionalismo Catalán* [Biblioteca Arús].

finalitat verament nacional: la catalanització de les diverses manifestacions socials del nostre poble, de tota la nostra vida col·lectiva"[1306]. Calia, doncs, desmarcar-se de la crítica del "tot o res" que podia afectar el procés d'organització de la Conferència i, en canvi, impulsar una nova acció política que contestés la regressió nacionalitària per part de l'Estat espanyol[1307]. Era per tot això que cobrava sentit precisament un nou 'examen de consciència' nacionalitari. És a dir, un replantejament de la ideologia nacional per a una nova acció política, que havia de palesar les limitacions del "nacionalisme evolutiu" del Comitè d'Acció Política de la Lliga"[1308].

La vinculació entre consciència cultural i política fou la base a través de la qual Rovira formulà la proposta de federalisme nacional o establiment d'una estructura política de relació igualitària entre les quatre nacions que formen la Península Ibèrica: Galícia-Portugal-País Basc-Navarra, Castella i els Països Catalans. Però el règim confederatiu (=federalisme nacional) no seria real si el moviment de socialització nacional no fos efectiu. Per aquesta raó Rovira emfasitza a a través de *La Nacionalització de Catalunya* la necessitat de dotar el Principat d'uns referents civicoculturals que actuïn com articuladors des de la base social d'una nació cultural, sense la qual no serà possible la legitimació d'una cultura política republicana confederal. Aquest moviment sociocultural impulsava -segons Rovira- organitzacions polítiques que d'ençà del Pacte de Sant Gervasi establirien un marc d'activació de la nacionalització cultural i que anirien des de l'Esquerra Catalanista-Unió Catalanista (1914-1916)[1309] fins a Acció Catalana.

Serà en aquest marc de transició cap a Acció Catalana que Rovira impulsarà la necessitat de consciència nacional-cultural. Seran sis anys (1916-1922), en els quals Rovira i

---

[1306] *1922-1932...*, p. 1.

[1307] *Crónica. Ni todo, ni nada*, "La Publicidad", 25-III-1922.

[1308] La contestació de la Lliga a l'organització de la Conferència Nacional, on constata que l'ideal intervencionista de Prat de la Riba féu que el catalanisme passés de la situació emocional a la política, ratifica la unitat i l'encert del gradualisme polític, conceptua la radicalitat de la Joventut Nacionalista d'Irritació radical" i l'alternativa al catalanisme evolutiu és concebuda de "catalanistes radicals" i "pessimisme revolucionari" a *La Conferencia Nacional Catalana. Declaració de la Comissió d'Acció Política de la Lliga Regionalista*, "La Veu de Catalunya", 26-V-1922. I *Evocació escaient*, "La Veu de Catalunya", 27-V-1922, p. 9. En aquest cas el Comitè d'Acció Política remarcava les suspicàcies davant la Conferència: "Davant aquesta realitat, davant aquest fet, que tots hem viscut [crida de la Conferència], és natural que el Comitè [...], els capdavanters del nacionalisme evolutiu, en arribar un moment que veus amigues els exciten a deixar el camí de la intervenció, que és el més difícil, però que és el que fins ara ha produït els únics resultats tangibles (la constitució de la Mancomunitat n'és una prova definitiva), per a empendre un altre camí, que no pot ésser sinó el de la protesta revolucionària amb totes les seves conseqüències, pensin que no fóra prudent ni lògic abandonar els procediments que han produït les úniques victòries aconseguides en vint anys [d'ençà de la fundació de la Lliga el 1901], per adoptar-ne d'altres, d'eficàcia dubtosa, i que l'única vegada que la Lliga els seguí culminaren en el fracàs les conseqüències polítiques del qual estem ara liquidant". Val a dir que aquest editorial és ratificat per la historiografia que concreta la definició ideològica de la Lliga entre 1902-1907. Cf.: Jordi CASASSAS i YMBERT: "Societat i projecte nacionalitzador a la Catalunya de la Restauració" a DD.AA.: *Catalunya i la Restauració (1875-1923)*, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 1992, p. 267.

Virgili serà una republicà confederal sense partit, però amb un objectiu constant (aprofitant, com hem vist, el marc de la Primera Guerra Mundial per a vincular les reivindicacions polítiques autonomistes catalanes amb plets nacionalitaris com Irlanda): bastir la legitimitat de construcció d'una nació cultural, base de les reivindicacions polítiques. Per aquesta raó el 1921 -en un context de radicalitat de la Joventut Nacionalista de la Lliga Regionalista envers la tàctica intervencionista de la pròpia Lliga[1310]- emfasitza que "en tot moviment nacionalista, l'aspecte essencial el constitueix l'enfortiment de la personalitat nacional. Guanyar eleccions, i fer campanyes parlamentàries, i obtenir tal o qual llei o decret favorable, és cosa sens dubte important [referint-se a l'estratègia de la Lliga Regionalista d'intervenció reformista de l'estat espanyol]. Però ho és molt més, moltíssim més, el fomentar els sentiments patriòtics, l'estendre l'ús i la coneixença de l'idioma, el fer cada dia més catalana la vida dels fills de Catalunya. Si avui les circumstàncies no són favorables a l'èxit de l'acció política i parlamentària del catalanisme, queda l'amplíssim camp interior de la renacionalització de Catalunya. En aquest camp hi ha encara extensíssims erms. Tothom qui vulgui treballar-hi té feina llarga. I la feina més profitosa, ara per ara, és la d'empènyer el moviment ascensional de la joventut nostra, per a equipar espiritualment la nova generació, la qual està cridada a resoldre, plenament i satisfactòriament, el problema de la nostra pàtria"[1311].

Aquest text palesa una idea que presideix la reivindicació que va fer Rovira de la mort del batlle de Cork el setembre de 1920, Macswiney, un referent polític en el procés fundacional d'Acció Catalana. La via irlandesa era un model que servia de paral·lelisme a la política de l'espanyolisme de la *Unión Monárquica Nacional*[1312] i, alhora, legitimava una via alternativa a la tàctica intervencionsita de la Lliga regionalista[1313].

[1309] Joan B. CULLA: "La Joventut...", p. 122.

[1310] Les intervencions de Rovira al "Butlletí de Les Joventuts Nacionalistes de Catalunya" daten del 1920. És a dir, quan Rovira intervenia a "La Veu de Catalunya", però alhora mantenia una posició ideològica republicana nacionalista. Les seves dues intervencions van consistir en la glossa de les perspectives de l'Europa de postguerra (en la línia de les cròniques de política internacional que feia a "La Veu" i a "La Publicidad") quant a dos àmbits. El primer era articular les contradiccions de classe dins la cohesió nacional: optar per una crítica a l'obrerisme que ignorava les nacions sense estat i alhora apostar per una via socialista reformista pel que feia a la representació real-territorial de l'Estat: "No es tracta pas d'alçar la pàtria contra la classe dins la solidaritat de la pàtria, que és la superior forma biològica de la societat humana. [...]. Sols el sentiment de pàtria pot donar a l'Estat i a la societat la força solidarista necessària per a no sucumbir davant el sentiment de classe, massa nodrit d'instints primaris ante-socials i anti-socials" [*La força solidarista del sentiment de pàtria*, "Butlletí de les Joventuts Nacionalistes de Catalunya", 1, novembre]. La segona reflexió roviriana va tractar de les conseqüècies del no acompliment del Tractat de Versalles pel que feia a aixecaments socials. I davant aquesta possibilitat Rovira comentava: "mai no haurà estat més necessari en el món l'acció de les forces nobles de l'ànima humana [...]. La veritat és que sense idealisme no hi ha vera revolució" [*Europa, 1921*, 3, "Butlletí...", Nadal 1920]. Per al context de la radicalitat de la Joventut, Claudi AMETLLA: *Memòries polítiques*, Vol.II, Distribucions Catalònia, Barcelona, 1979, pp. 39 i ss.

[1311] *La joventut catalana*, "La Campana de Gràcia", 13-VIII-1921, p. 1.

[1312] Rovira situa el context català en funció comparativa amb la situació d'Irlanda del Nord quant a l'opisició d'un espanyolisme interior: "Catalunya té avui dos Ulsters: Un Ulster de classe, que és la fracció

El batlle de Cork afirmava que "en el camp polític i social, el nacionalisme és avui la única flama d'ideal que llueix en la foscor d'una nova barbàrie. El nacionalisme és l'últim idealisme que en aquest camp existeix"[1314]. Alhora que la lluita irlandesa destacava: "[...] l'aspecte alliçonador del sacrifici de l'alcalde de Cork no és l'episodi tràgic de la seva mort per inanició voluntària. És la força del patriotisme, la profunditat del sentiment nacional. Que aquesta força i aquest sentiment prenguin una o altra forma, això és cosa que depèn del temperament de cadascú i de les circumstàncies de cada país. La vera lliçó que la Irlanda d'avui ofereix heroicament és, no tan la dels actes heroics isolats, que poc valdrien per si mateixos, com la de la unitat i la solidaritat del poble en el daler de la llibertat nacional. La gran força d'Irlanda està en la intensitat i la difusió extremes de la convicció patriòtica. L'ambient irlandès està saturat de nacionalisme radical. I diem radical en el ver sentit, és a dir, en el sentit que ateny la rel mateixa de la vida col·lectiva. Aquesta saturació nacionalista, si no és encara la victòria de l'ideal, és almenys la seva condició necessària, si és que no es confia vagament en l'atzar de les circumstàcies favorables. Aprenguem, doncs, de la Irlanda heroica d'avui, la lliçó del fortíssim, general i pregon patriotisme. Sense la intensificació i la difusió prèvies del sentiment nacionalista, els sacrificis, individuals o col·lectius, serien estèrils"[1315]. No en va la proposta estratègica que es deriva de l'homenatge a Macswiney era l'assoliment d'un "Estat lliure"[1316].

I aquest raonament -tenint en compte un context de creixent conscienciació nacionalitària internacional de postguerra[1317]- es contraposava al cas dels drets de catalans i bascos: "Així, Espanya ocupa el darrer lloc en la llista dels Estats. Viu, espiritualment, fora

---

anticatalana del sindicalisme, i un Ulster polític, que és la "Unión Monárquica Nacional". Tinguin compte els senyors d'aquesta -ja que els altres no els importa gaire- que les aigües del nostre nacionalisme, deturades per l'embús, no canviïn també de camí". I, per Rovira, aquest nacionalisme va canviar de camí el 1922. Cf.: *Irlanda i Ulster*, "La Veu de Catalunya", 19-III-1920, p. 8.

[1313] *L'exemple d'Irlanda*, "la Veu de Catalunya", 9-VII-1922, p.9: "El problema d'Irlanda, com el problema de Catalunya, és un plet de llibertat col·lectiva, i aquesta la condició essencial que identifica tots els plets nacionalistes, malgrat totes les altres altres diferencies, en certs aspectes fundamentals". Per al context polític general, Xosé- M. NÚÑEZ SEIXAS: *El mito del nacionalismo irlandés...*, pp. 43-46.

[1314] *Crònica estrangera*, "D'Ací D'Allà", setembre 1920, p. 891.

[1315] "Introducció"/A. ROVIRA I VIRGILI a *Irlanda. El batlle de Cork i Catalunya*, Barcelona, Atenes, 1921. Més que dubtosa és la interpretació que "*Rovira i Virgili dirigió una táctica simfeiner*", Xosé-Manuel NUÑEZ SEIXAS: *Tes. Doc.*, p. 814. Un dubte que sembla que persisteix en la correcta interpretació del suport de Rovira a l'estratègia laborista a la qüestió irlandesa, *Tes. cit.*, p. 815.

[1316] "Catalunya" a *Irlanda. El batlle...*, s/p.

[1317] Rovira constatava que "*el sentimiento nacional continúa siendo, y es hoy más que nunca, una de las grandes fuerzas profundas que mueven a la Humanidad. El internacionalismo y el cosmopolitismo retroceden ante la nueva explosión de las fuerzas nacionales* [...]. *El mundo marcha hacia la unidad, se decía; los elementos nacionales, particularistas, locales, van cediendo gradualmente el terreno a los elementos internacionales, generales, cosmopolitas. Los que tal decían, se equivocaron. Y esa cantinela sólo la repiten hoy algunos intelectuales adormecidos y algunos políticos y periodistas de Madrid*". Cf.: *En la Post-guerra. El avance del sentimiento nacional*, "La Publicidad", 10-V-1921.

d'Europa i en un període històric endarrerit d'alguns segles. Ni les lliçons duríssimes de la pròpia història, ni els magnes exemples exteriors, commouen la tossuderia unitarista de la gent espanyola. Així, Catalunya i Bascònia tenen la immensa desgràcia d'haver de debatre el seu plet amb un Estat fòssil". En efecte, aquest context servia a Rovira per a remarcar la manca de solució "moral" que aportava el catalanisme intervencionista: "D'altra part, una branca del nacionalisme [Lliga Regionalista] s'esforça amb la seva col·laboració en l'obra del Govern d'Espanya, a esvaïr els recels tradicionals i a facilitar una solució de concòrdia. Si els esforços de Catalunya per a aconseguir la seva autonomia fracassen, no és pas per culpa dels catalans. És que no sentirà Espanya, o almenys els homes més intel·ligents i més europeus d'Espanya, l'afront de veure que l'Estat espanyol ocupa el darrer lloc dels Estats?"[1318].

En aquest context polític de trànsit a la formació d'Acció Catalana des de sectors de la Joventut Nacionalista de la Lliga Regionalista i republicans d'esquerra com Rovira[1319], cal comprendre la perspectiva del nou partit: "Reculem fins a trobar el camí fressat d'En Prat de la Riba. Tornem a seure i a meditar, per un moment, sobre l'herba familiar que serva l'emprempta del seu dinàmic repòs". Acció Catalana representava una fase superior de l'esperit pratià (definit essencialment des de quadres intel.lectuals, les limitacions polítiques combatives dels quals eren clares per a sectors polítcs situats més a l'esquerra independentista)[1320]. O, com establia Rovira, un "moviment de reacció nacional". Es tractava de reprendre la tasca allà on Prat l'havia establert[1321]. Per això, hom concebia com antitètica la

---

[1318] *El darrer lloc*, "Pàtria i Treball", 33 (Sant Feliu de Llobregat, 25-XII-1921), p.10.

[1319] Per a aquest procés de convergència: Anna SALLÉS: "Antoni..." a *Resum...*, p. Xi i p. 128. Per a la sessió de la Junta Directiva de la Joventut Nacionalista de la Lliga on s'acorda la separació d'un sector -presidit per Pelai Vidal de Llobatera- per a incorporar-se a Acció Catalana, amb un total de 125 vots a favor i 105 vots en contra: *La Joventut Nacionalista de la Lliga*, "La Veu de Catalunya", 29-VI-1922, p. 8.Una crisi de legitimitat "*moral sobre los jóvenes*" envers la política de Cambó segons José M. FRANCÉS: *Op. Cit.*, p. 498. Per al procés de radicalitat de la Joventut Nacionalista de la Lliga en el marc de la creació d'Acció Catalana, Jordi CASASSAS: "Joventuts i crisi política d'entreguerres. A la recerca d'un nou nacionalisme" a *La joventut...*, p. 110. I Jordi CASASSAS: *Els quadres del regionalisme. L'evolució de la Joventut Nacionalista de la Lliga fins el 1914*, "Recerques", 14, Curial, Barcelona, 1983, p. 21. Amb tot, cal constatar que la separació entre Conferència Nacional Catalana/ Acció Catalana i Lliga Regionalista va ser definida per sectors del nou partit com una pura divisió del treball polític (nacionalització/ intervenció). Eren, doncs incompatibles però complementàries. Així Raimon d'Abadal escrivia a Ramon d'Abadal i Vinyals el 26-V-1922: "aquesta nit debatem la incompatibilitat de les dos tendències i, al mateix temps, la necessitat d'existència de les dues". Cf.: Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ *et alii*: *Epistolari de Raimon d'Abadal i Calderó amb Ramon d'Abadal i de Vinyals amb Ferran Valls i Taberner*, PPU, Barcelona, 1992, p. 95 i ss.

[1320] La limitació plític d'aquests quadres intel.lectuals a PELAYO MELENDEZ Y SOLA [=Ramon ARRUFAT I ARRUFAT]: *La Unidad hispánica. España y Cataluña (1892-1936)*, Barcelona, 1946, p.83

[1321] Antonia ROVIRA I VIRGILI: *Resum...*, p.127. Des de l'exili, Rovira interpretà el marc hegemònic i de crisi de la Lliga centrat en la trajectòria de Cambó entre 1901 i 1923: "la Joventut Nacionalista de La Lliga acabà per reovoltar-se. I la convocatòria de la Conferència Nacional Catalana del 1922 -document redactat per Bofill i Mates- blasmava la tàctica camboniana [...]. Si Prat de la Riba reeixí més, va ésser en la política de Catalunya endins, mentre que en la de Catalunya enfora, a part de la Mancomunitat [...], tampoc no va aconseguir res [...]". La qüestió, doncs, raïa a la necessitat de fer una política adreçada a Catalunya. "Ell [Cambó] representà una gran riquesa per al nostre poble. Però un esmerçament defectuós de les seves qualitats

projecció espanyola de la política i, per contra, es proposa la complementarietat de la projecció catalana exterior i la nacionalització interior: "l'acció exterior de fer conèixer el nostre problema, internacionalitzant-lo; i l'acció interior de laborar Catalunya endins, més que per mitjà de les nostres corporacions públiques, que ens trobarem que responen a una tònica més general, acudint de dret al nostre poble, per tal que arribi a assolir una sificient densitat i passió nacionalistes [...]. La nostra catalanitat, el nostre nacionalisme, malgrat de la depuració de l'una i de l'abrivada de l'altre, són encara més aviat superficials. Ens cal una catalanitat substantiva, ens cal un nacionalisme passional; cal que en participin munió de catalans de tota contrada, condició i escola". El partit era una organització d'ideals més que no pas politicista: un "mosaic de tendències", "més que un partit era un moviment patriòtic"[1322]. I aquesta funció d'idealitat era servada a les bases joves: "El nostre poble té fam d'ideals, però sap dejunar de política. Les joventuts catalanes han de complir el ministeri d'aportar-li pensament i fervor; han d'aplegar les activitats disperses, revisar l'ideari que ha de menar-les i planejar les normes de llur actuació popular"[1323]. És a dir: "els homes d'Acció Catalana venen a desplegar una bandera d'idealisme patriòtic sense concessions a la vella política, sense els vicis dels passats períodes de transició. Per això han renunciat a l'enganyós i perillós aprofitament de les restes d'organitzacions velles i han decidit bastir, de dalt a baix, l'organització nacional que demanen els temps nous del catalanisme"[1324]. I aquest nou horitzó és el que Rovira interpreta quan fa balanç de la política de sis anys de la Lliga: "S'han perdut sis anys, ha fracassat tota una política. L'autonomia que ens diuen que arribava encara no és aquí ni es veu que vingui"[1325]. Aquesta crítica correspon a la concepció roviriana d'irradiació de la consciència nacional en l'aspecte territorial i d'organització política dins la confederació entre nacions peninsulars desenvolupada a la conferència "El problema de les Nacions Ibèriques".

---

va fer minvar el seu rendiment. Això que diem de Cambó pot dir-se d'altres catalans assenyalats de la nostra època. Esforcem-nos, d'ací endavant, a obtenir tot el rendiment possible dels nostres homes. Catalunya, per a refer-se i triomfar, els necessita tots". Cf.: *En la mort de Cambó!* A. ROVIRA i VIRGILI, "La Humanitat", 68, 22-V-1947.

[1322] Ramon Peypoch esmenta com a partidaris de la transformació d'Acció Catalana en un moviment patriòtic: Bofill i Mates, Nicolau d'Olwer, Raimon d'Abadal, Vila Abadal i Manuel Raventós. En canvi la "gran majoria" volia que Acció fos un partit articulat a través d'un catalanisme liberal que "superaria les inevitables diferències suscitades pels fets concrets, gràcies a l'esperit de tolerància que tots es proposaven de mantenir, i que Bofill i Mates definí com a tolerància activa". Vegeu "Notes al Pròleg"/ Ramon Peypoch [sd/sp].

[1323] Es tracta de la proclama de la *Conferència Nacional Catalana* inclosa -com a exemple d'irradiació territorial on existia una determinada tradició nacionalista i republicana- a "Foment. Diari Nacionalista Republicà", 117, 20-V-1922].

[1324] *Els acords d'Acció Catalana* [editorial], "La Publicitat", 7-I-1923.

[1325] Paraules de Rovira al míting del teatre Bosc, "La Publicitat", 24-IV-1923.

3.4.1. Construcció nacional: "El Problema de les Nacions Ibèriques" (1922)

"La mancança d'esperit civil, de ciutadania ampla i oberta, és una de les característiques tradicionals de l'Espanya castellana. La nostra tradició és una altra, així com el nostre esperit és diferent. Ells [els lerrouxistes] a llur Espanya li ho perdonen tot: l'esperit intolerant, el pretorianisme, la corrupció política i la desmoralització econòmica [...]. Espanya no ha d'ensenyar res de bo a Catalunya. No ens ha de guardar de cap perill, ni ens ha de garantir cap dret cívic, que prou feina té per ella" [*Espanya tal com és!* (ARV), "La Publicidad", 15-X-1922]. "Allò que hi ha de més caduc en la doctrina de Pi és el regionalisme" [*La Campanya que esperàvem!* ARV, "La Nau", 8-IX-1928].

Quan Rovira analitzava retrospectivament la identificació del programa de Prat amb l'orientació liberal, no feia altra cosa que compendiar el sentit de les etapes del catalanisme, que havien evolucionat des d'un sentit lingüístic i cultural fins a un programa polític i espiritual[1326]. Un programa que, en una fase d"agitació", significava una certa ruputura amb els plantejaments regeneracionistes de la Lliga. Aquesta nova escissió era anàloga a la dels republicans de la Lliga del 1904[1327]. Així, les aportacions teòriques de Rovira al si d'Acció Catalana[1328] suposen una crítica a les limitacions de la col·laboració ministerial espanyola de la Lliga que, des de la historiografia s'ha interpretat com una "renovació del nacionalisme" cap a l'orientació d'esquerra[1329]. La proposta de Rovira era la d'accedir a nous sectors mitjançant la divulgació i la propaganda[1330]. Aquesta socialització a partir de la difusió dels programes era pròpia dels països que havien assolit la normalitat nacional; però calia incidir en el procés de construcció nacional: "*Si existiera en Cataluña, como existe o ha existido en*

[1326] *Evolució del Catalanisme* [Conferència de Rovira i Virgili a l'Avenç Democràtic Republicà de Sant Andreu], "La Nau", 10-X-1930. Per a l'assumpció actualitzada de les idees pratianes en un nou context sobiranista, Jordi CASASSAS: *Jaume Bofill...*, p.263.

[1327] El qualificatiu d'"agitació" a Amadeu HURTADO: *Quaranta...*, Vol. II, pp. 125-126. Per a l'escenari retrospectiu de la separació de 1904, *Op. cit.*, p. 126.

[1328] Cal dir que Rovira no identificava el programa d'Acció Catalana amb el d'Acció Francesa. Aquesta era una oposició que va establir a partir de la doctrina nacionalista del definidor de l'aliança gal·la Charles Maurras: "Aquí el mot nacionalisme [Acció Francesa] està pres en un sentit diferent del que té quan es refereix a les reivindicacions patriòtiques dels pobles opresos i al principi de les nacionalitats. Precisament Charles Maurras i els seus companys d'idees són enemics declarats d'aquests principis". Vegeu: *L'afer Daudet-Malvy i la campanya de Leon Daudet; la carta a Poincaré: l'acusació: debat parlamentari: El parer de Clemenceau davant el jutge*, "La Veu...", 10-X-1917, p. 7. Una interpretació sobre la composició interclassista del nou partit i amb especial èmfasi sobre les capes intel·lectuals: Enric UCELAY DA CAL: *El nacionalisme català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931)*, TD, UAB, 1983, pp. 573 i ss.

[1329] J. A. GONZALEZ CASANOVA: *Op. Cit.*, pp. 255-259; Albert BALCELLS: *Història...*, p. 100, i Horst HINA: *Op. Cit.*, pp. 353-354. Encara que aquest historiador sembla contraposar massa radicalment la concepció de Prat i la de Pi i Margall en el orígens del nou partit. És prou evident l'editorial de "La Publicitat" (23-XI-1922) quan manifesta -en frases reproduïdes de "La Veu"- que "la realitat és que la Lliga proclama la conveniència d'una solució harmònica" [i] "que hi ha un nombre cada vegada més gran de catalanistes que ja no creuen possible una solució harmònica del plet català". I "La Publicitat", a més d'assegurar que les ratlles de "La Veu" són certes, aprofundeix que "s'accentua a Catalunya un poderós corrent que porta el nostre poble a la reivindicació entera de la llibertat nacional. Nosaltres creiem que Catalunya, fins en el cas de rebre de Madrid l'afalac d'una autonomia curta, arribaria fatalment, al capdavall, a la conclusió d'integral nacionalisme [...]. Ara la col·laboració dels enemics [la Lliga] apressa els esdeveniments, ajuda la nostra acció i prepara l'hora en què tots els catalans coincideixin a declarar fracassat tot intent de solució parcial". Cf.: *La col·laboració dels enemics* [ARV], "La Publicitat", 23-XI-1922.

[1330] Jordi CASASSAS: *Jaume Bofill*..p, 261.

otros paises, una organización nacional de conjunto, especie de superestructura que unifica los esfuerzos en aquello que es común a todas las ramas políticas [...], *la labor de propaganda de propaganda general iría a cargo de ese organismo. A falta de él, son los grupos y los partidos quienes están en la obligación de realizarla sistemáticamente, con medios adecuados y con la intensidad y la extensión indispensables* [...]. *Es necesario que la propaganda llegue a la saturación para que surta los efectos apetecidos. La propaganda poco intensa, o poco persistente, no puede obtener resultados rápidos o importantes*"[1331]. Calia avançar cap a l'"exigència nacionalista", que no era altra cosa que impulsar la superació d'un complex d'inferioritat i de subordinació envers Espanya: "A mesura que la reinstauració de l'idioma propi en els llocs que li corresponen s'afirma i avença, cal augmentar, en aquest punt capital, la nostra exigència nacionalista. Les posicions reconquistades ens han de fer pensar més en les que encara no ho estan.[...]. Els catalans -[....]- han de rompre els lligams que encara tenen, dintre d'ells i a llur entorn, amb la dita Catalunya castellanitzada"[1332]. Es tractava, segons Rovira, d'explicitar que amb la fundació d'Acció Catalana s'havia accedir a una nova etapa del catalanisme, "superior, en intensitat i en puresa, a tots els que havem vist durant el curs de la renaixença catalana [...]. Avui el moviment és profund, arriba a la mateixa rel de l'ànima nacional. I això no solament li dóna una major potència, sinó que li assegura un caràcter definitiu [...]. Aquesta força popular que esclata a Catalunya, sota la pressió de l'ideal de la pàtria, fa més gran la responsabilitat dels homes que hagin d'encarrilar l'acció futura"[1333]. Ara bé, aquesta intensitat en la consciència de pertinença calia no confondre-la amb l'imperialisme. Acció Catalana era nacionalista, no imperialista, ja que aquesta estratègia, "és la desviació en sentit agressiu i egoista del sentiment de nació i de l'amor a la pàtria"[1334].

Aquests mecanismes en la incidència de la consciència de país provocaven l'aprofundiment de la doctrina nacional pratiana com a crítica de la satel·lització de la política catalana envers l'espanyola[1335]. Acció Catalana, suposava una recuperació del polític

---

[1331] *Comentarios. La propaganda*, "La Publicidad", 18-VII-1922. La via de divulgació nacional abastava la premsa juvenil com l'edició d'"El Picarol". Aquesta revista féu proclamar a Rovira que "L'esperit de Catalunya está en marxa, i va reconquistant les posicions que han d'assegurar la seva victòria definitiva. Ni la resistència dels adversaris, ni els defalliments d'alguns sectors del nostres exército poden tórcer el curs dels fets. Encara estem voltats de posicions no reconquistades. Encara sentim a cada pas la rotunda sonoritat de l'idioma estrany que usurpa els llocs que pertoquen a l'idioma propi. Peró no sentim també, cada vegada més abundants, els riures subtils del picarol irònic?". Cf.: "La Publicidad", 11-VIII-1922.

[1332] *L'exigència nacionalista!* A. ROVIRA I VIRGILI, "La Publicidad", 12-VIII-1922.

[1333] *El nou periode del catalanisme*,"La Publicitat", 4-X-1922.

[1334] *Nacionalisme i imperialisme* [ARV], "La Publicitat", 23-IV-1924.

[1335] En canvi, Shlomo BEN AMI, *Op. Cit.*, p. 243, insisteix que el catalanisme practicat per Acció Catalana es caracteritzava -a través de l'estratègia de "Catalunya endins"- per ser "excloent", contràriament al catalanisme de la Lliga. Aquest extrem de radicalització no tenia cap fonament perquè *"no podían negarse todos los siglos de unión histórica y geográfica con España, como los había negado Rovira i Virgili"*. I aquesta negació, no era practicada per la Lliga.

constructiu que organitzà la Mancomunitat en contra de l'"oportunisme esgarriador" de la Lliga. Es cloïa una etapa -1917-1922- que evidencià una crisi de la política ministerial espanyola de la Lliga. I aquesta crisi va esdevenir essencialment a causa de la substitució de la concepció geocèntrica o de la política de Catalunya endins[1336]. En aquest context, Rovira exposava una via de diversificació del catalanisme, l'hegemonia del qual el partit de Cambó havia perdut[1337]. Rovira definia la relació entre Catalunya i l'estat espanyol de "situació de guerra"[1338]. Per tant, la via a assolir era la del gradualisme pel que feia a quotes de sobirania, si se sabia emprar adequadament l'obstrucció sistemàtica davant la política espanyola. Els polítics catalans farien una mera funció tècnica, d"agents", dins l'estat. Aquest posicionament, tanmateix, no alterava la tesi sobre la manca de catalanització del conjunt de la societat i, doncs, la validesa de la persistència d'un programa nacionalitzador començant per l'escola: "*El verdadero alzamiento que corre prisa es el de las escuelas catalanas. En Barcelona se leen diariamente centenares de diarios escritos en castellano, y uno tan solo que se publica redactado en catalán* ["La Veu de Catalunya"] *es leído por unos cuantos miles de catalanes*". El balanç de Rovira, doncs, era doble: assumir una via política exterior no vinculada a la col·laboració regionalista i reforçar la vindicació de poder polític partint de l'articulació del programa sobiranista en la societat. Rovira volia construir una relació política basada en la igualtat de sobirania entre Catalunya i Espanya per a superar tot tipus de reticències[1339].

Aquesta va ser l'orientació política general roviriana defensada en l'acte constituent d'Acció Catalana sota el títol "l'Actuació del nacionalisme envers i dins l'Estat espanyol".

[1336] L'editorial suposadament de Rovira *Tres polítiques*, "La Publicitat", 4-I-1932, és una síntesi del període polític transcorregut des de la convocatòria de l'Assemblea de Parlamentaris al traspàs de Prat de la Riba, que quallà en tres estratègies: Acció Catalana ("rigorosament pràctic"), Estat Català ("revolucionari sense programa") i la pròpia Lliga (oportunisme conservador). Un plantejament de l'esgotament del programa de la Lliga i de la formació d'Acció Catalana com a formació que optava per concentrar el sector més nacionalista de la Lliga, a *Acció Catalana a la Mancomunitat de Catalunya. Parlament del diputat Jaume Bofill i Matas*, "La Publicidad", 1-IX-1922. El sentit de crítica a l'absència d'estratègia de la Lliga restava clarament exposat per Bofill: "Ultra una madrinyelització social i política notem una madrinyelització en parcel·les tan profundes i delicades com la consciència i el gust català. Hi ha importats recentment a casa nostra deixos d'estrangeria".

[1337] Manuel RISQUES (dir.)/ Àngel DUARTE, Borja de RIQUER, Josep M. ROIG ROSICH: *Història de la Catalunya Contemporània*, Pòrtic, Barcelona, 1999, pp. 261-263.

[1338] Era un tema recurrent per Rovira. Vegeu els articles *L'odi a Espanya* i *Estat de guerra moral* ("La Publicitat", 27-VII i 5-IX-1923 a *Catalunya i Espanya...*, pp. 400-2 i 408-10.

[1339] Aquestes reticències de la societat catalana envers Espanya eren interpretades per Rovira a partir de la denúncia dels reduccionismes interpretatius dels polítics espanyols: "Els falsos demòcrates, els republicans anquilosats i els pseudo-internacionalistes que presenten l'odi del Catalanisme a Espanya com un cas de reaccionarisme i d'esperit tancat, haurien de comprendre que la rancúnia a què al·ludeix [Sabí d'Arana] és, en el fons, el natural ressentiment de tot home digne i de tot poble viu contra aquells que detenen les llibertats individuals i col·lectives. No odiem Espanya com a tal Espanya. Odiem els cops que ens ha donat i que dóna contra els drets dels catalans. I encara, de tots els nacionalismes peninsulars, és el nacionalisme català el que manifesta aquests sentiments amb més moderació [...]. La moderació, que pot ésser una virtut quan hi ha dins els homes la plenitud de la consciència i el viu sentiment de la dignitat, pot convertir-se en un estigma quan respon a la humiliació de les ànimes ajupides". Cf.: *L'odi a Espanya*, "La Publicitat", 27-VII-1923. *Apud.* Fèlix CUCURULL: *Panoràmica...*[IV], p. 250.

Aquesta ponència destacava el dret a decidir el propi futur del país i qüestionava l'intervencionisme en la política espanyola, car "la participació responsable d'un Nacionalisme en l'obra comuna -i, més que més en l'obra de govern- contradiu essencialment el sentit de la causa nacional, esborra el necessari sentiment d'oposició i desmoralitza l'esperit patriòtic"[1340]. I, aquest programa, el desenvolupà a través de la vigència de les idees racionalitzadores de Pi i Margall, tot desenvolupant la concepció de nació política partint de la confederació -o federalisme nacional- de nacions[1341]. I quina era, per tant, la definició de nació? Doncs el pas del fet biològ al fet espiritual o polític. Els fets responen a la "força", mentre que els drets corresponen a la raó política: "en el camp biològic el fet estableix el dret". I la cultura, com a concreció d'aquesta racionalitat normativa (política), és la nació. Així, existeixen segons Rovira, tres etapes constitutives del fet nacional: 1)historicisme-"etnicitat"; 2) racionalització ètnica-cultura i 3) consciència nacional/política-nació[1342].

El posicionament rovirià establia una racionalitat de criteris sobiranistes que res tenien a veure amb el republicanisme que articulava el federalisme clàssic espanyol[1343] ni amb l'intervencionsime regionalista de la Lliga. Però, a més, insistia en els sectors socials que esdevenien contraforts oposats a la catalanitat (*Unión Monárquica*) i es posicionava contra el criticisme de la insurgència armada en cas necessari (simultàniament en la constitució d'Estat Català)[1344].

Què proposava Rovira? La independència d'estatut polític respecte de les conjuntures governamentals espanyoles i la clarificació dels conceptes 'federalisme regional' i federalisme nacional'. En aquest sentit, Rovira defensava que existia un únic camí de vertebració, el de l'articulació de diverses regions històriques en una àrea nacional comuna (federalisme

---

[1340] Per a la impressió positiva de la intervenció de Rovira, pel que fa a "la plenitud ideològica i patriòtica". Cf.: lletra de López-Picó a Carles Riba (5-VI-1922) a *Epistolari...*, p. 141. *Crònica de la Conferència Nacional Catalana*, 3, 18-V-1922, p. 3. Ramon Peypoch, en el mateix sentit, i establint el republicanisme de militants integrants de la Joventut de la Lliga, destacava que "els partidaris de la 'Catalunya endins' [Acció Catalana], discrepaven dels altres [Lliga Regionalista] perquè sabien que cada participació en el govern de Madrid representava més un retrocés que un avenç en la satisfacció de les demandes catalanes d'autonomia. Essent, doncs, encara dins de la Lliga es declaraven tàcitament republicans" a *Homes...*, p. 13.

[1341] Per al desenvolupament de l'assemblea constituent d'Acció Catalana: *En l'Orfeó gracienc. La Conferencia Nacional Catalana*, "La Publicidad", 6-VI-1922. Per al procés fundacional i programàtic d'Acció Catalana: Montserrat BARAS: *Acció Catalana (1922-1936)*, Curial, Barcelona, 1984, pp. 11-29.

[1342] Rovira exemplifica bé el pas d'una formació històrica (Gàl·lia) a una formació Nacional (França) a partir dels elements objectius/subjectius a *Camille Julian i la història de la Gàl.lia*, "La Publicitat", 11-IV-1924.

[1343] Rovira sostenia que en el marc d'un nou catalanisme, com era el d'Acció Catalana, totes les organitzacions republicanes havien de tenir els centres de decisió a Catalunya. Aquesta era la condició que Rovira proposava per a una aliança entre nacionalistes i republicans arreu del territori, però amb la condició que els republicans tinguin "espiritualment" el "centre polític dins Catalunya". Cf.: *El míting de Tarragona* [ARV], "La Publicitat", 15-XI-1922.

[1344] Aquesta era la intenció de La Societat d'Estudis Militars [SEM]: Entic UCELAY DA CAL: "La temptació del terrorisme (I): Acció Catalana i el SEM" a *El Nacionalisme català...*, pp. 577-589.

regional). En canvi (com sostindrà a la conferència *Més enllà del federalisme*), no veu possible la federació de nacions i regions en el cas de la vinculació de Catalunya a Espanya. El binomi era, per tant, regionalisme-federalisme i no nacionalisme-federalisme. Aquesta proposta no el feia desdir del posicionament de l'assaig *Nacionalisme i Federalisme* (1917), ja que es mantenia el mateix principi federador intern. Es federen regions en una nació, no es federen nacions: "el règim federal és propici per unir regions, i no per unir nacions; i és que mentre l'eliminació del federalisme exterior en la formació de l'Europa nova no ha produït cap conflicte, puix que els Estats novells es descabdellen normalment amb independència total, l'eliminació del federalisme interior ha produït sengles conflictes en els Estats constituïts per nacions d'estructura regional"[1345].

I la constatació d'aquesta impossibilitat -"la federació dels fantasmes", com establia Rovira- és el que possibilita la superació del model organitzatiu vuitcentista. Calia explicitar dos fets: "l'audàcia del pensament nacionalista, que arriba ja a la màxima afirmació del dret incondicionat de Catalunya a la seva llibertat, independentment dels postulats iberista i federatiu", i "la intensificació de la feina interna catalana, amb el fi d'accelerar el procés de la nostra reconquesta nacional, que és, fins ara, el més lent de tots els processos iguals que van esclatar a Europa en el moment universal de la resurrecció de les nacionalitats"[1346]. A la base,

---

[1345] *Les aplicacions del federalisme* [ARV], "La Publicitat", 13-IV-1924.

[1346] Aquest era el sentit general de la conferència de Rovira a l'Ateneu Barcelonès el 14-IX-1922, *Els camins de la llibertat de Catalunya*, Barcelona, "La Publicitat", 1922, pp. 20 i ss. La conferència va ser reproduïda íntegrament a "La Publicidad", 15 i 16-IX-1922. La versió resumida del dia quinze en sintetitzava les característiques més destacades: "La seva crítica del cooperacionisme ministerial, la negació del federalisme com a solució de plets verament nacionalistes, així com la reivindicació del dret a la violència, "última ratio" dels pobles sotmesos, restaran com a fites lluminoses en el recobrament de la nostra consciència política". Pel que fa als comentaris periodístics, "La Noticias", 19-IX-1922. Aquest diari destacava que l'assistència a la conferència (a més de fer-ne una exhaustiva ressenya) va comptar amb una nombrosa assistència de públic. Altres comentaris periodístics més breus: *En el Ateneo.Conferencia del Sr. Rovira y Virgili*, "El Liberal", 15-IX-1922. Aquest diari destacava que "*alli*[Ateneu] *estaba todo el elemento joven del catalanismo barcelonés que se agrupa en "Acció Catalana*"". També se'n feren ressò "Diari de Sabadell", 16-IX-1922 i "La Tribuna", 15-IX-1922". Però el comentari més significatiu venia de "La Veu de Catalunya" (15-IX-1922). Les crítiques de Rovira a la política intervencionista de la Lliga eren contestades des d'una hipotètica reunificació; es defensava primerament Cambó, al qual s'atribuïen "actituds hipotètiques", "al cabdill del nacionalisme organitzat". El comentari gradualista final, possiblement amb la finalitat de reconduir la radicalitat de l'escissió del partit, feia: "No és tasca de LA VEU DE CATALUNYA enfondir diferències entre els nacionalistes, encara que ens fóra cosa facilíssima demostrar la injustícia notòria de certs atacs i de certes actituds. Nosaltres creiem que tots els camins honestament seguits poden conduir al cim que evocava ahir N'Antoni Rovira i Virgili. Estem segurs que tots ens hi trobarem i que nosaltres hi arribarem abans" [carpeta "Rovira i Virgili". AMTM]. La resposta a la versió de la Lliga la trobem en l'editorial de "La Publicidad", 19-IX-1922, en remarcar que calia equilibrar la tasca de la nacionalització cultural i política i la participació electoral. L'esperit d'aquesta conferència però té continuïtat a l'exili. En conversa amb Bladé i Desumvila [30-IX-1942], Rovira reprèn les impressions de l'estratègia política del 1922 quant a l'assoliment del de la "solució federalista [estrictament regional, interior als Països Catalans , i no tant amb les nacions ibèriques], la "solució de tipus internacional" i "el camí de la força". Esclaria, doncs, la possibilitat real d'aplicació del federalisme si s'accepta prèviament l'autodeterminació, mentre que "els altres dos camins depenen d eles contingències internacionals. Però no n'hem de rebutjar-ne cap a priori". Per Rovira, doncs, vint anys després de 1922 la idea d'una Catalunya sobirana ("Catalunya sola per als catalans sols") continuava vigent en el cas que es dugués a terme "una nova organització d'Europa", "basada en *la voluntat dels pobles que la integren*". Vegeu: *El meu Rovira*...p. 155 [el subratlat és meu. xf].

Rovira volia ratificar les possiblitats independents econòmiques catalanes (en contraposició a Cambó i la Lliga) i la necessària projeccció internacional del fet nacional del país, atès que els principis nacionalitaris de les nacions sense estat s'estaven debatent aleshores a la Societat de Nacions[1347]. Aquesta conferència era un projecte de treball que socialitzà més tard en conferències i polèmiques amb la Lliga Regionalista. Rovira era partidari de deixar obertes les possibilitats polítiques de Catalunya després d'avaluar els processos internacionals d'alliberament entre el període de la *Història dels Moviments Nacionalistes* i la postguerra, a redòs de la doctrina autodeterminista wilsoniana.

Quan Rovira definí Acció Catalana com "la nova organització nacionalista d'avensada en la tasca patriòtica de la qual tant obiradores esperances hi ha posades"[1348], es referia, també, a la difusió de la consciència nacional arreu del territori[1349]. Es tractava, a l'ensems, d'una socialització de la ideologia que vindicava el federalisme nacional com a proposta d'unes estructures polítiques per a la nació[1350]. Però aquest extrem no va suposar una contradicció amb l'adscripció federativa de Pi i Margall. Així, la premsa republicana i federal comarcal destacava de Rovira que "de procedencia fedèral com ells [Ignasi Dalmau, Elies Rogent, Salvador Millet i Ventura Gassol], comprova amb satisfacció que l'essencia, la base dels sentiments de tots els bons republicans de Catalunya era evidentment l'esperit nacional, ben contrariament que els de terres espanyoles, que havian vingut a predicar federalisme, amb

---

A la dècada dels anys vuitanta el text de Rovira va ser reeditat, en un context de nova reivindicació del dret a l'autodeterminació, tot destacant que la seva intervenció anava en direcció de la crítica i l'oposició a l'intervencionisme en la política espanyola per part de la Lliga. Situa, a l'ensems, aquest posicionament en el context de postguerra i del pronunciament del president nord-americà Wilson a favor del drets del pobles. Vegeu "Presentació"/ Joan CREXELL a *Els Camins...*, Convenció per la Independència Nacional , Barcelona, 1987, pp. 3-5.

[1347] Pel que fa als drets lingüístics de les nacions minoritzades: *L'Assemblea de Ginebra. Els drets de les minories nacionals*, "La Publicidad", 17-IX-1922.

[1348] "Foment. Diari nacionalista republicà", Reus, 16-XI-1922, p. 5.

[1349] Un exemple significatiu és el parlament que Rovira fa a Valls per a l'Associació Catalanista i la delegació territorial d'Acció Catalana. La reflexió roviriana va definir "les quatre columnes de la reconstrucció nacional": "La terra", "La Raça", "La llengua", "La història". Vegeu: *En Rovira i Virgili a Valls*, "Pàtria". Setmanari Nacionalista", 561, Valls, 19-VII-1923. Una orientació paral·lela pel que fa a la divulgació dels factors que defineixen una nació, Rovira la va incloure en un article per a "El Francolí" (30-VII-1923): *La pàtria i la llengua*. Rovira hi destacava el condicionament de la consciència lingüística com a via de normalitat cultural: "Sofrim encara els catalans la invasió d'una llengua forastera, i en la imposició de la llengua hi ha la més trista baixesa espiritual. L'amor a la nostra llengua, sense el qual no hi pot haver amor a la nostra Pàtria, exigeix l'alta sobirania del català a Catalunya. Cada rètol oficial o particular, cada substitució d'un periòdic escrit en espanyol per un altra escrit en la nostra parla, cada fill de la nostra terra que adopta en els seus escrits l'idioma matern, és un pas ferm cap a la llibertat plena i final de la nostra nació".

[1350] Aquesta socialització era duta a terme per "La Publicitat" i la revista "Monitor", d'ençà de gener de 1923; però també pel Butlletí "Acció Catalana. Publicació Setmanal", el comitè de redacció del qual era format per J.V. Foix, com a redactor en cap i Antoni Rovira i Virgili, Carles Soldevila, Ventura Gassol i Joan Draper. Cf.: Ramon PEYPOCH: *Notes...*, f.11 i ss.

el qual no feien sinó disfreçar un rabiós unitarisme"[1351]. De nou, doncs, l'antinòmia entre el federalisme que reconeixia el fet nacional i el federalisme propi d'una nació estat. En aquest sentit, el període transcorregut entre 1922 i 1923 es va caracteritzar per l'ideal d'aliança lliure entre nacions. Es va caracteritzar per una continuïtat, pel que feia a adscripció, de l'ideari de Pi i Margall (autonomia federativa), però associant el lliure pacte a la composició nacionalitària: "El federalisme pactista d'En Pi i Margall posa a la unió federativa la base del consentiment dels pobles que s'uneixen. No creia en Pi i Margall que els pobles haguessin d'acceptar per força, com a condició ineludible, la federació amb els poble restants. Ell deixava aquest punt al pacte. Si els pobles de la península volen unir-se i s'avenen en les condicions de la unió, aquesta neix lliurement. Però en el cas que un o més pobles peninsulars no creguessin convenient la unió o no s'avinguessin amb els altres pel que fa a les condicions d'aquesta, queden en llibertat plena per a mantenir la independència". La derivació de lliure assumpció del pacte entre iguals era allò que sostenia Rovira: "Un veritable federal només pot voler la unió federativa de Catalunya a Espanya, si aquesta unió té el consentiment lliure de la majoria dels catalans"[1352].

L'etapa d'Acció Catalana suposa en aquest sentit un desenvolupament del federalisme entre nacions com a oposició a les tesis cambonianes: "L'acceptació de la fórmula federalista per part dels patriotes catalans pot obeir a dues raons: al convenciment d'una necessitat real, per part de Catalunya, de mantenir l'unitat hispànica (tesi d'En Cambó), i la consideració que amb aquesta fórmula Catalunya obtindria les seves llibertats essencials sense haver de passar pel període tempestuós d'una guerra per la independència (tesi nostra)". La idea de Rovira era establir un pacte entre iguals -una inter-independència-: "La fórmula federalista pressuposa la voluntat favorable dels pobles peninsulars. El separatisme és obra de la voluntat d'un sol [el que oposava Acció Catalana a Estat Català]. El federalisme exigeix la voluntat de dos o més [federalisme nacional]. Per això és *bilateral*, encara que alguns ignorants presumits se n'hagin rigut del mot". El federalisme -confederació entre pobles- esdevé una via pròpia d'accés a la

---

[1351] Aquesta presentació de Rovira va tenir lloc en l'anunci del "Míting d'afirmació nacionalista" al Vendrell. Vegeu *Acció Catalana i els actes del diumenge*, "La Publicidad", 3-X-1922. També, "Renaixement. Setmanari Republicà Autonomista", 27, 7-X-1922, p. 2.

[1352] Vegeu l'oposició entre el federalisme lerrouxista i el federalisme que es construeix des de la lliure determinació o voluntat de pacte lliure entre nacions a *Els telèfons i el Federalisme* ("La Veu de Catalunya", 27-IV-1922) i, sobretot, *Editorial. El federalisme lerrouxista*, "La Publicidad", 22-IX-1922: "El federalisme pimargallià no imposa "a priori" la unió. Parteix del principi de la voluntat del poble, que té el pacte com a expressió jurídica. Si un poble cregués que no ha de pactar, la doctrina pimargalliana respecta en absolut aquesta decisió [...]. La voluntat dels catalans haurà de resoldre el plet en el seu dia. Aquesta és la nostra tesi cabdal, plena alhora de saba nacionalista i d'idealisme democràtic". Existia una certa continuïtat/oposició entre la ideologia de "Fraternidad Republicana" i els posicionaments lerrouxistes i el credo federalista pimarga.lià de la Joventut Federal de Tarragona. Per a la citació del text central, En *Pi i Margall i la llibertat de Catalunya*, "La Campana de Gràcia", 2782, 14-X-1922, p. 2. Una reproducció del text a: Leandre COLOMER i CALSINA [cur.]: *Lectura...*, pp. 167-168.

sobirania sense optar al separatisme. Però: "no mostrant-se propicis els altres pobles peninsulars a una solució federativa, el nacionalisme català esdevé naturalment independentista". La independència, per Rovira, és una conseqüència de la força impositiva, de la no assumpció de la lliure determinació entre iguals: "Si la llibertat de Catalunya ha de venir pel procediment de la força, és sobrer parlar de solució federalista hispànica. Aquesta és una solució a les bones. Si havem d'anar per l'altra camí, el xoc violent trencaria tots els llaços federatius teòricament possibles"[1353]. Però aquest dret polític es basava també en una certa recuperació del principi pratià-herderià d'identitat entre l'individu i la terra (la nació), d'un costat, i la llengua i la memòria històrica (o la història com a simbologia nacional), de l'altre. Aquesta recuperació era l'evidència d'"una ressurreció interior" intergeneracional del vuitcents al noucents, com a conseqüència d'una correcta aplicació de la idea del seny com a principi ordenador dels "impulsos sentimentals de l'home". La memòria, la consciència i la tendència a la harmonia en el moviment (polític) eren baules noucentistes que Rovira reivindicava perquè, en el cas contrari, "l'home i el poble que han deixat caure llur passat en l'oblit no es coneixen bé ells mateixos, no senten la plenitud de la pròpia personalitat. Són com hemiplèxics de l'ànima". El nacionalisme d'Acció Catalana era un humanisme[1354].

[1353] *Federalisme i separatisme*, "La Campana...", 5-VIII-1922, 2772, p. 2.

[1354] La citació a *La resurrecció interior*/ Antoni ROVIRA I VIRGILI a "Anuari dels Catalans"[1926], López Llausàs, Barcelona, 1926, p. 22. Per a la relació entre seny i consciència: *Els grans catalans del vuitcents*, "Anuari...[1924-1925]", pp 20 i ss. La vinculació entre consciència històrica i consciència nacional va ser recurrent en les conferències de Rovira. Com exemple vegeu el parlament de Rovira a l'Aplec comarcal de Balaguer que va tenir lloc el 29-X-1922 en la commemoració de la caiguda de la ciutat a mans del rei de la Corona de Castella Ferran d'Antequera: "Hi ha encara qui combat el nostre ideal dient que una Catalunya lliure fóra reaccionària. Qui pot dir-hi això? Catalunya, precisament, ha estat un model de pobles lliures durant tota la seva història. Catalunya vermelleja al costat negre d'Espanya. Tampoc no hi ha contradicció entre el sentit modern del nacionalisme i el record de la Història. Els pobles formen una unitat en l'espai i en el temps. L'esperit és jove i etern. Quan honorem el comte Jofre no remenem una cosa morta , renovem una fe i un jurament. La Catalunya morta és la desnacionalitzada. La del segle xviii és molt més decrèpita i envellida que la dels segles *xiii i xiv. Per què havem de refusar de reconèixer la grandesa de la Catalunya passada? Els morts no han de* governar-nos però reviuen entre els vius [...]. Els catalans comencem de cansar-nos de l'opressió. Podem, de vegades concebre el predomini d'un poble superior. Però, ni com a catalans ni com a hòmens, no podem admetre que un poble com Castella ens governi [...], "Llibertat per a Catalunya! Llibertat per als catalans!"; "Acció Catalana. Publicació setmanal", 14, 2-XI-1922, p.115. Una síntesi de la jornada a *Aplec comarcal d'"Acció Catalana" a Balaguer*, "La Publicitat", 31-X-1922.

Una intervenció de Rovira que incidí en la valoració social de la història com a reflexió política nacionalitària va ser reiterada en un acte commemoratiu de l'ocupació de Cambrils i de la figura de Jacint Vilossa a *Les festes de Cap d'any* català, "Renovació. Setmanari Nacionalista Republicà", 6-I-1923. El sentit de la funció de l'historiador en el projecte de construcció nacional el sabé sintetitzar Martí Esteve quan situava la *Història Nacional de Catalunya* de Rovira en el contxt de l'esperit públic del moment: "Aquesta obra [la de la història] no és pas solament d'erudits i d'historiadors. Aquells que tenen en les seves mans el govern de la república poden donar impuls i ordenar els estudis històrics i vetllarlos com un dels preciosos tresors espirituals posats sota la seva cura [...]. *Només els qui senten viu el nacionalisme i volen donar-li fortitud, enllaçant-lo amb una vida nacional plurisecular, tot projectant la voluntat vers l'esdevenidor, poden comprendre la necessitat de dotar Catalunya d'una escola d'historiadors* [...]". Vegeu: *Els Estudis Històrics*, "La Publicitat", 1-IV-1923, p.1 [el subratllat és nostre].

Pel que fa als referents col·lectius, Rovira socialitzava esdeveniments representatius de l'oposició a la manca de política -en el passat i el present del país- respecte als símbols que metaforitzen els orígens nacionals de Catalunya. Amb referència al primer aspecte, reivindicà la figura de Pau Claris per a constatar la manca de polítics; una mancança que explicaria el fet que "Catalunya no s'hagi aprofitat en moments oportuns per assolir la llibertat". Però allò més remarcable és la valoració del personatge en el context de l'època moderna: "s'ha volgut menysprear l'època de la decadència de Catalunya i en canvi s'han cantat molt les proeses de l'època imperial. Crec que això és injust, perquè si examinem bé els homes dels segles XVII i XVIII, veurem que pagaren les culpes dels temps imperials. Els fets de 1640 i 1714, eren actes heroics per a treure les claudicacions tràgiques dels temps de la degeneració. Els pagesos en 1640, i els menestrals de Barcelona en 1714, pagaren amb l'exemple de catalanitat les culpes dels homes de finals de seglex XV, aquells que seguien al comte d'Urgell i no van saber evitar el compromís de Casp. Foren aquells catalans els que empararen al rei Ferran el Catòlic, el rei que ha fet més mal a Catalunya, puix fou el que va introduir l'hegemonia castellana"[1355].

I aquesta referència a la consciència del col·lectiu va ser l'objectiu, com a programa intel·lectual i social, de l'esforç de divulgació d'episodis de la Història de Catalunya, que concretaven a nivell popular l'esperit de la "introducció" a la *Història Nacional de Catalunya*[1356]. Així, en paral·lel al programa polític de sobirania nacional confederal, Rovira establí uns criteris i un balanç pel que feia a les síntesis historiogràfiques vuitcentistes i coetànies, des de la perspectiva de l'objectivitat i des d'una concepció historiogràfica que afirma que la història es refà constantment[1357]. Per a Rovira l'"historicisme romàntic", malgrat popularitzar la història, no era pas suficient per a depurar-la[1358]. Però la seva aportació més

---

[1355] *Homenatge a En Pau Claris*, "La Veu de Catalunya", 19-VI-1922, p. 7. Una ressenya remarcant la projecció nacionalista de Pau Claris per part de Rovira a "La Publicidad", 16-VI-1922.

[1356] No és casualitat que la mateixa editorial de la *Història Nacional*... edités el primer volum de l'"Anuari dels Catalans" [1923], dirigit també per Rovira. La revista era un compendi dels fets polítics més rellevants del 1922, sempre interpretats des d'Acció Catalana. Un exemple de l'esforç divulgador d'aquesta revista és la publicació, en el número de 1924-1925, d'un "Esbós de la Història de Catalunya" (pp. 34-65) a càrrec de Ferran Soldevila. Es tracta d'una síntesi actualitzada que anava des d'"els primers pobladors" fins als Borbons, amb una nota final sobre el sentit de retrobament de la Renaixença. Era propablement un efecte demostració de la publicació del primer volum de la *Història*... de Rovira.

[1357] La vinculació entre programa de síntesi historiogràfica i vinculació a una reivindicació republicana i nacional, a Eva SERRA: *art. cit.* in *Rovira i Virgili*..., p.149. El context de la història de la historiografia i la tasca de Rovira i Virgili després del programa del primer volum de la *Història*..., a Enric PUJOL I CASADEMONT: "Ferran Soldevila i la Historiografia Catalana del seu temps (1894-1971)" a *Butlleti de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (XII), IEC, Barcelona, 2001, p.204. Per a la definició de Vicens de la *Història*...com a "*suma de recortes de un corto número de fuentes literarias*" a _____: *Obra dispersa. Catalunya ahir i avui*, Vicens-Vives, Barcelona, 1967,Vol. I, p. 77 i n. 8.

[1358] Antoni ROVIRA I VIRGILI: "Introducció" a *Història Nacional de Catalunya*, I, Edicions Pàtria, Barcelona, 1922, pp. 19, 33 i 44.

significativa és la contextualització de l'esperit nacional com a conseqüència de la tradició cultural i històrica de la nació: "L'esperit nacional és la flama creadora, vivificadora, que resplendeix en la nacionalitat. Il·lumina els diferents sectors del pensament i de la vida del poble; però es contreu al fet de la nacionalitat, a la seva existència"[1359]. La idealitat romàntica del *Volkgeist* herderià és corregida per la base temporal, política: com a "força social"[1360]. Aquesta interpretació significa que acceptant el deute intel·lectual amb Prat de la Riba, Rovira entenia que la consciència històrica era una resultant de la consciència nacional: "l'esperit nacional és aquell nex ideal i cordial de comunitat que uneix els pobles en el sentiment de pàtria. No constitueix un element apart, substancialment distint, sinó que surt, s'exhala, diguem-ho així, dels altres elements comuns [...]. L'esperit nacional és l'esperit comú, coincident, de les individualitats en quant es refereix al sentiment i a la consciència de la nació"[1361]. És a dir, efectuava una correcció dels factors nacionals explicatius de l'historiador de referència, Xenopol[1362], quant a "la raça", "el caràcter històric" i "la continuïtat intel·lectual".

L'interès de Rovira era mostrar que aquests tres factors estructurals de la nació eren dinàmics. Pel que fa al fet racial indica que cal observar la insuficiència de la determinació antropològica i que, estructuralment, depèn del 'caràcter històric'. És a dir, de l'estructura que possibilita la manifestació de les actituds: "La raça representa el el fons ètnic, fix, invariable i el caràcter històric representa una aportació posterior successiva. Per això, tot tenint aquest en l'ànima dels pobles. rels pregones i multiseculars, és susceptible de successives modificacions". La raça, en termes culturals, era històrica, no pas natural[1363]. Per Rovira, doncs, la tradició intel·lectual depenia de l'evolució històrica; no era una superestructura aïllada del fet social. La dita "tradició nacional" havia de ser "històrica": "s'ha de trobar al fons de les institucions i dels corrents intel·lectuals de tots els períodes històrics. Al fons, no pas a la forma. És perfectament compatible la persistència de la tradició amb la reforma i el

---

[1359] "Introducció...", pp. 14-15.

[1360] "Introducció"..., p.17.

[1361] "Introducció"..., p.15. I "Pòrtic"/ J. PUIG I CADAFALCH. Aquest polític fa esment de la "consciència del propi ésser" i del fet que "la generació actual, educada en el coneixement de la pàtria" ha de ser portadora de futur. Una definició des de la historiografia marxiana que identifica, en el cas de Rovira, subjectivitat historiogràfica amb personalització (Catalunya) nacional. Cf.: Pierre VILAR: *Estat, nació i socialisme. Estudis sobre el cas espanyol*, Curial edicions, Barcelona, 1982, p. 37.

[1362] Historiador i metodòleg (Iassi, 1847- Bucarest, 1920). Va ser l'autor de la primera síntesi històrica romanesa i autor dels *Principis fonamentals de la història* (1899). La seva aportació fou distingir entre ciències de la repetició (ciències naturals) i ciències històriques o acumulatives. Cf. Alberto de BERNARDI/ Scipione GUARRACINO [dir.]: *Dizionario...*, Mondadori, 1996.

[1363] "Introducció"... pp. 5-6.

canvi de les institucions i els corrents"[1364]. Ara, socialment, aquesta tradició específicament catalana havia de trobar la realització en un marc d'equilibri. Era la proposta de la idealitat liberal aplicada a la metodologia historiogràfica. Una idealitat que entrava en contradicció amb el principi de transformació-"caràcter nacional". Una prova que duia Rovira a superar una lectura passatista de la història, i en canvi, a contemplar el factor del canvi social[1365]. En aquest sentit, el concepte d'"unitat de la nació' o cohesió nacional no revertia en una definició atemporal del col·lectiu nacional, "que no pressuposa l'homogeneïtat dels seus elements ètnics i socials". L'esperit nacional o "unitat psicològica de la nació" és concret i pot reduir-se a nuclis determinats. Pot no ser una categoria genèrica. Però aquest fet és suficient per qüestionar el fet nacional -"la unitat catalana".

Aquest programa de recerca i síntesi tenia un vessant cívic i polític. Un exemple de la contextualització cultural de la nació va ser el parlament de Rovira al míting d'Acció Catalana a Ripoll: "La terra, en fer diversos els homes, dóna a cadascun la seva llengua, que és el que els fa forts. Quan un poble dominador imposa a una terra dominada un exèrcit i unes lleis, i no aconsegueix exterminar la llengua del país, cal que vigili perquè de vegades una paraula en la parla materna fa el miracle. Aquest és el cas de Catalunya. Havem conservat, en mig de totes les subjeccions, la llengua i ha bastat un mon encastat en una pedra vella per produir la resurrecció. El poble que no dóna a la seva llengua el valor que té aquest si que és un poble sotmès i sense esperança". I la base de la història serveix per a contextualitzar l'impuls de noves nacions: "vosaltres, els homes de la pagesia, sou també els que millor podeu comprendre el profund sentit de la Història. S'ha dit que és un museu tancat, però d'aquests museus en surten les nacions vives [...]. La nació passa, eterna, per damunt del temps. Així haurem vist que, quan tothom creia definitiu el mapa d'Europa que sortí en la Conferència de Viena, apareixien sota els pàl·lids colors de les falses nacions els vius tints de les nacionalitats autèntiques"[1366]. La tasca de Rovira al si d'Acció Catalana era, doncs, impulsar la consciència de pertinença a través de la consciència de nació cultural/consciència històrica. De, nou,

---

[1364] *Ibid.*, p.8.

[1365] *Ibid.*, p. 9

[1366] Parlament de Rovira a l'aplec de Ripoll [3-IX-1922] "Acció Catalana. Publicació setmanal", 7, 14-IX-1922, p. 56. La reproducció *in extenso* del parlament de Rovira a *l'aplec comarcal d'Acció Catalana a Ripoll*, "La Publicidad", 5-IX-1922. Aquest acte va ser pensat prèviament a la celebració a partir de l'exposició de qüestions concretes com la impugnació del servei militar espanyol per part dels catalans. Aquest era una aspecte -després de la crisi d'Espanya al Marroc- que atenyia les capes populars rurals i urbanes que eren, cal no oblidar-ho, la base social principal del nou partit. En aquest sentit, Ramon d'Abadal projecta que l'acte a Ripoll ha de partir de la denúncia del militarisme espanyol davant dels interessos d'aquests sectors socials esmentats: "Res pesa tan avui als nostres pagesos, treballadors i classe mitjana com aquesta carga, que nosaltres podem presentar amb justícia, com a filla d ela nostra servitut envers la gent de parla espanyola. Es el punt dolorós, cal expremel [...]" [Lletra de Ramon D'Abadal a Nicolau d'Olwer, num. 80. Fons Nicolau D'Olwer. Arxiu de Montserrat]. Una reproducció pràcticament completa a Francesc VILANOVA: *Ramon D'Abadal...*, p. 169.

doncs, el coneixement de la pròpia historicitat era via determinant per a fer front a l'esperit de decadència: "El que cal primerament és recobrar el nostre ideal, les nostres ambicions, el noble orgull de la nostra història gloriosa"[1367]. Explicità de nou aquesta fita a l'aplec del partit a Poblet: "afortunadament, ja ha passat la época de la destrucció [Felip IV i Felip Vè] i ens trovem els catalans en plena època de reconstrucció. Peró cal que aquesta reconstrucció es realitzi lo abans possible; cal apressar el nostre ritme; per això jo et diria avui, català, aquella paraula emprada en aquestes comarques tarragonines "mou-te" [...]. Ens cal reinstaurar primerament en totes les nostres coses, la llengua catalana, que és tan bella i tan noble i tan rica com les altres, que és per a nosaltres catalans la millor perquè és la nostra"[1368]. Però el que valoraven catalanistes coetanis (situats a l'esquerra d'Acció Catalana) d'aquest aplec era la base ideologicoprogramàtica del nacionalisme polític en què Rovira havia basat el principi de la lliure determinació: "I Rovira i Virgili, va acabar d'arrodonir-me la seva tesi sobre consciència i voluntat, sobre el reconeixement de la personalitat nacional i la voluntat del poble. Perquè no n'hi havia prou d etenir consciència de la pròpia nacionalitat, ni reivindicar el dret a l'autodeterminació; calia tenir també la voluntat d'assolir el nostre ideal sense defallences. Una consciència nacional sense voluntat de poder i d'independència ens serviria de ben poca cosa. A partir d'aquell moment vaig donar una gran importància al desvetllament de la consciència nacional del nostre poble, a la formació d'activistes al servei de la llibertat i independència de Catalunya i, com a conseqüència, a la necessitat d'inculcar la voluntat de poder i de plena sobirania catalana a la gran majoria del nostre país"[1369].

Rovira i Virgili va desenvolupar aquest posicionament confederatiu en la conferència -interpretada com a continuació o aplicació interna del parlament *Els camins de la llibertat de la Catalunya*[1370]- organitzada per la Joventut Nacionalista Republicana de Reus[1371] en el marc

---

[1367] Preocupació que es traslladava, un cop més, a la consciència dels catalans davant del que Rovira definí com "l'estat de guerra moral entre Catalunya i l'Estat espanyol". Aquesta situació es destacava també en el suport de la ciutadania a la premsa espanyola, "avantguarda de l'enemic a dins de casa". Rovira, doncs, proposa que "la primera preocupació del patriota català ha d'ésser la premsa descaradament o dissimuladament contrària a l'interès nacional. Tots els procediments emprats per anorrear-la seran lícits. Tot ajut directe o indirecte que se li atorgarà sera un crim de lesa catalanitat". Aquest editorial del Butlletí "Acció Catalana. Publicació setmanal", 7, sense signar, és atribuït a Rovira i Virgili per part de Ramon PEYPOCH a *Notes*...f. 12. La citació a *Les causes de la decadència històrica*...

[1368] *L'Aplec Nacionalista de Poblet*, "Renovació. Setmanari Nacionalista Republicà", Tarragona, 8-X-1922. Els òrgans adscrits a Acció Catalana remarcaren que Rovira "Advocà per una tasca ofensiva, i tan com una Catalunya enllà, una de Catalunya endins que'ns recatalanitzi per a fer-nos dignes de reconstruir i proclamar la llibertat de la Nació [...]" a *Aplèc de Poblet*, "La Nova Conca" (Montblanch, 7-X-1922), p. 5.

[1369] Miquel FERRER: *Memòries* [exemplar mecanografiat] [Vol.I], p. 158.

[1370] "Foment. Diari Nacionalista Republicà", 18-XI-1922, p.3

[1371] Els apartats de la conferència eren: "Els noms d'Ibèria i d'Espanya a través de la història", "L'evolució de les quatre nacionalitats de la Península Ibèrica: castellana, galaico-portuguesa, catalana i basca", "Les fórmules de convivència: unitarisme, federació, independència nacional", "la constitució interior i la relació exterior de la futura Catalunya", "Acció Catalana. Publicació setmanal", 16, 16-XI-1922, p. 132.

de la crisi de legitimitat de l'estat espanyol prèvia a la dictadura primoriverista i en la conjuntura, dirigida per Acció Catalana, d'una expansió nacionalista de les organitzacions republicanes territorials[1372]. Rovira tenia l'objectiu de legitimar, d'acord amb el context de reivindicació nacional, el pensament de Pi i Margall en el si d'Acció Catalana: "[...] si en Pi i Margall visqués en els nostres dies i entre nosaltres, al seva posició davant del problema català fóra la mateixa posició nostra". Perquè de Pi i Margall, més que conservar-ne una reproducció mecànica del programa se'n conservava "l'esperit". L'orientació era pensar -superant el localisme entre Reus i Tarragona en el marc de l'estratègia d'irradicació territorial de l'ideari nacionalitzador[1373]- en clau de "comunitat nacional de catalans". L'objectiu de la reflexió roviriana era distingir el concepte d"Ibèria" (geogràfic) del d"Espanya" (polític). Però l'aportació, precisament, era circumscriure 'Espanya', com a nació política identificada estrictament amb Castella: "No existeix el fons ibèric comú de què han parlat el portuguès Oliveira Martins, el català Maragall i el basc Unamuno. El nom Ibèria només el podem admetre com una denominació geogràfica, aplicada a la totalitat de la península [...]. Respecte al nom Espanya no tenim cap inconvenient a deixar-lo als castellans, tot posant al costat d'una nació espanyola una Catalunya definida i única encara que pertanyi avui a un Estat que no és el propi. De la mateixa manera que hi havia una Polònia definida i única quan els polonesos estaven repartits entre els Estats de Rússia, de Prússia i d'Àustria, i conservaven llur esperit nacional a despit del trossejament triple". L'objecte de la conferència era superar tant la federació entre estats -Espanya i Portugal- com la federació entre regions (posicionament de Pi i Margall). I aquesta reflexió no era exempta de paral·lelismes de confederació internacional, com l'exemple entre Txèquia i Eslovàquia[1374].

[1372] La dimensió de Rovira com a impulsor de "la recatalanització dels catalans" a *Un aconteixement. La conferència d'En Rovira i Virgili*, "Foment. Diari Nacionalista Republicà", 262, Reus, 14-XI-1922. Per a una expansió de la consciència nacional a nivell territorial del Principat, *L'evolució del republicanisme català*, "La Publicitat" [editorial], 12-XII-1922, p. 1

[1373] "[...] Tot moviment social o polític, tota feina de proselitisme, necessita, per a avançar amb la desitjable rapidesa, el mecanisme d'una vasta organització [es refereix a Acció Catalana], ni massa simple, ni massa complicada. I quan es tracta d'un moviment nacionalista, un dels rodatges més importants i de funcionament indispensable, és el de l'organització de les comarques, millor dit, del territori d'extracapital. Convé un lligam estret i viu entre la capital de la Nació i les seves terres [...], cal ara que les ciutats, les viles i els vilatges de Catalunya, esdevinguin per l'esperit, carrers de la gran ciutat on es concentra la vida espiritual catalana. [...] L'ampla organització comarcal del nacionalisme català ha d'ésser, no pas una "absorció", ans bé una "expansió". Ha de consistir en l'unió, per mitjà d'una gran xarxa de comunicacions morals i ideals, del cap de Catalunya amb tota l'escampadissa territorial dels seus membres i orgues". Sovint sentim els planys dels grups de patriotes, isolats en mig de les comarques, oblidats per les organitzacions polítiques i patriòtiques barcelonines [...].Una unió estreta i una intercomunicació constant entre la capital i les comarques multiplicarà el guany del proselitisme patriòtic. Ha succeït de vegades, en el curs de la història del nostre poble, àdhuc en moments decisius, que la capital i les comarques, o una part d'aquestes, han adoptat actituds contràries i han seguit camins divergents: Preparem des d'ara, els ànims de tots, a fi que les ocasions vinents, incertes en la data, segures en el fet, provin la unanimitat nacional de la gent catalana" *(L'organització comarcal/*ARV, "La Publicidad", (18-VIII-1922).

[1374] *El nacionalisme eslovac/* A. ROVIRA I VIRGILI, "La Publicitat", 8-XI-1922.

Des d'aquest posicionament confederatiu cal valorar la legitimació crítica de la posició federalista de *Las Nacionalidades*. Segons Rovira, calia projectar la base de lliure pacte de les nacions a través del principi de sobirania (federació entre nacions encara) encara que aquestes comunitats no tinguessin estat: "Quan ell, [Pi] aplicant la fórmula federativa, defensava la federació espanyola o ibèrica, partia del principi que els pobles peninsulars volien aquesta federació. Però si ell s'hagués convençut que un poble volia la independència, hauria defensat per aquest poble, no ja l'autonomia federativa, sinó la independència total". Així, Rovira, prenia com a referència el model de l'Estat lliure d'Irlanda per a constatar que hom anava més enllà de l'"autonomia federalista". Per aquesta raó tractava de 'Les quatre nacionalitats ibèriques'; car es tractaca d'establir unes relacions polítiques des de la igualtat partint de les quatre nacions ibèriques. Així, l'eixida roviriana arrencava del "reconeixement de la sobirania nacional" (dret a l'autodeterminació). En aquest sentit, Rovira establia el marc de la nació política -causa de la vindicació de la sobirania política- com a base legitimadora de la formació nacional. I, aplicant aquest principi, Catalunya podia entendre el principi de federalisme interior com a integració de València i les Illes: "Som federals de Catalunya". A la base de tota aquesta reflexió però, existia un doble fet. Primer, que Rovira extreia aquesta determinació nacional, no des de la pròpia història de Catalunya, sinó "pel camí de la història dels moviments nacionalistes europeus". Segon, centralitzar el factor polític com a determinant d'una nació: "l'aspiració a la sobirania plena i la persistència d'un moviment [de nacionalització cultural], proven que un poble és realment una nació". Sota quin factor calia, doncs, identificar el "problema" de les nacions ibèriques? Més enllà de l'adscripció cultural calia destacar el principi d'afirmació -voluntat- política que qüestionava l'organització politicoterritorial espanyola: "Diguem-li a Espanya que si el règim d'imposició no deixa a Catalunya, Catalunya deixarà aquest règim"[1375]. Aquestes orientacions va ser interpretades per la premsa republicana reusenca en el sentit de la recuperació de la idealitat federalista de Pi, "puix hi ha qui es diu federal d'En Pi i Margall, i desconeix per complert les doctrines del

[1375] Totes les citacions corresponen a *El Problema de les nacions ibèriques (text integre de la conferència donada a Reus, el 16 novembre 1922)*, "Acció Catalana...", 17, 1-XII-1922, pp. 135-138. Aquesta conferència va ser referent en medis nacionals catalans exiliats. La reflexió de Rovira va constituir la base per a clarificar el contingut i el significat del mot "Ibèria": "[...] Entre els catalans, sobretot, predomina aquest criteri de l'adjectivació confusa: entre els catalans espanyolistes, s'entén; entre aquells qui, malgrat llur nacionalisme labial quan es troben entre veritables nacionalistes o quan han d'actuar en certs actes o commemoracions nostres, no saben desprendre's del tot del llast foraster que en ha carregat una dominació estrangera de segles. Ja no parlem d'aquells que l'empren, com els mateixos espanyols, en un sentit polític interessat a fi de mantenir l'equilibri entre Catalunya i l'Estat dominador, amb mires a un esdevenidor que reposi el règim anterior a Franco. Per tal de desfer equívocs i contribuir a l'expansió de la bona doctrina transcrivim avui un text de Rovira i Virgili [dels apartats de la conferència referents a "El mot 'Ibèria'", "El Mot 'Espanya'"], el màxim definidor d'aquests problemes nacionalistes, home de profundes idees liberals i democràtiques [...]". Cf.: *Ibèrics? Espanyols? Catalans!*, "Ressorgiment", 294, gener 1941, pp. 4753-4. Una altra recepció de la conferència de Rovira amb la reproducció del mateix fragment i amb l'encapçalament *Iberia? Espanya? Catalunya!*, "El Poble Català", 14-15 (Mèxic, desembre-gener, 1943).

mestre [...]. En Rovira i Virgili, que és provinent de l'esquerra, que encara en conserva i conservarà les seves essències, que és l'únic que és pot salvar del naufragi universal de les velles ideologies; coneix tot l'abast de la doctrina d'En Pi, sap de federalisme i de nacionalisme com el millor dels tractadistes no ja catalans sinó europeus. De les seves ensenyances, les nostres joventuts en poden sortir ennoblides i edificades llensant el lastre d'un passat caduc en ordre als principis i a la dinàmica polítiques"[1376].

Rovira va projectar aquesta actualització del pensament de Pi i Margall entre sectors universitaris com a visió de futur de l'ideari d'Acció Catalana. I va concretar aquest ideari en l'extensió de la consciència lingüística i en la contextualització en les circumstàncies polítiques de nacions com la Irlandesa i en vinculacions -amb la continuïtat del programa socialista de Jaurès- entre fet nacional i qüestió social. Aquest objectiu era encara llunyà en tant que obstaculitzat per la identitat entre internacionalisme-cosmopolitisme-nacionalisme d'estat: "Nosaltres esperem l'adhesió dels obrers al nostre ideal. Aquesta adhesió no ve i ens temem que trigarà molt. Això no és universalisme: és espanyolisme simplement. Jo m'explicaria que contra les quatre barres algú alcés la bandera vermella, però posar una nació contra una altra, no és pas obrerisme. Els obrers que a casa nostra usen una llengua estranya, són còmplices del magistrat, del policia, del bisbe que ens persegueix. Són agents de l'assimilació castellana"[1377]. La qüestió, doncs, era determinar el principi orientador d'Acció Catalana, que Rovira definí a partir de dos paràmetres que arrencaven de les conseqüències de l'adscripció nacional. D'una banda, el reconeixement de "la nostra plena sobirania" i, de l'altra, que "l'estructura política de la llibertat no ha de fer-nos perdre mai de vista la finalitat primordial"[1378].

Aquesta idealitat es traduïa en socialització (territorial). Així, en l'Aplec de Tarragona (com a resposta a una campanya del diari espanyol "Abc", comentant una suposada renúncia a les reivindicacions catalanes formulades en un míting preelectoral a la Barceloneta per Cambó el set de gener del 1923)[1379], Rovira va evidenciar el caràcter desigual de les relacions entre Catalunya i Castella i, doncs, donà per superada la idea de l'Espanya Gran: "Quan parlem de les relacions entre Castella i Catalunya ens planyem dels agravis passats [...]. Jo veig

---

[1376] *La conferència de demá al Foment R*[epublicà] *N*[acionalista], "Foment", 15-XI-1922, p. 3.

[1377] *Conferència de Rovira als estudiants* ["La imposició de la llengua en l'ensenyament"], "La Publicitat", 8-XII-1922. Aquesta activitat va ser organitzada per l'Associació Catalana d'Estudiants i realitzada al saló d'actes de l'Ateneu Empordanès [Volant signat pel president de l'entitat, Octavi Saltor. Arxiu Ateneu Barcelonès]. La valoració positiva d'aquesta conferència a Lletra de López-Picó a Carles Riba (8-XII-1922) a *Epistolari...*, p. 222.

[1378] *L'essència del nostre ideal*; "La Publicitat", 3-I-1923.

[1379] Per a la conferència de Cambó a la Barceloneta: *En Cambó defineix les modalitats característiques de la Lliga*, "La Veu de Catalunya", 7-I-1923, pp. 6-7. Albert BALCELLS/ Enric PUJOL/ Jordi SABATER: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, IEC, Barcelona, 1996, p.209.

l'Espanya com un bloc que ens [ve a] caure al damunt d'un moment a l'altre; mentre no siguem fora del perill de què ens aixafi no podem a engrandir aquest bloc. L'aspiració de l'Espanya Gran no és una cosa inventada d'En Cambó: és la fórmula de la "Nacionalitat Catalana", l'estructuració política de la Ibèria concebuda per en Prat de la Riba. Però ell ho veia diferent [a Cambó]; ell deia que Catalunya en seria el cap i casal. Avui això no fora possible. Ell mateix ho confessaria. La realitat ens diu que la fórmula de l'Espanya Gran ha fracassat [...] les dues Espanyes és un sofisme. Com pot ser que durant segles i segles els Governs hagin representat sempre l'Espanya oficial i no la veritable? [...]. Volem una Catalunya relacionada amb el món; volem una Catalunya dintre d'Europa [...]". Aquest acte va esdevenir una manifestació d'afirmació nacional, segons Bofill i Mates: "el dia que tinguem els catalans plenitud de consciència nacional, aquell dia, de fet tindrem la llibertat"[1380]. Aquesta era la resposta al que "La Veu" concebia com "l'exorquia dels extremistes", quan distingia entre el procediment evolutiu i el procediment revolucionari com a suport a les afirmacions de Cambó en el susdit míting, quan apel·lava a una concòrdia entre els pobles peninsulars en el camí d'un "Estat compost", i definia la formació d'Acció Catalana com un efecte de "sentiment" i "no" de "convicció". El parlament de Cambó era, doncs, una reposta als posicionaments de Rovira des de la conferència *Els camins de la llibertat de Catalunya* i establia un espai d'hegemonia en les eleccions provincials d'abril de 1923[1381].

En aquest context de crisi de legitimitat de l'Estat espanyol, en l'article "On és la federació?", Rovira marcava la diferència entre intervenció política al govern espanyol i alternativa federal nacional: "Però l'alternativa no és avui a Espanya altra cosa que un article de programa polític, o un parer d'escriptor, o un paràgraf oratori. I això no té res que veure amb l'oferiment del règim federatiu a la nostra terra. En Cambó, que sap perfectament les possibilitats que dóna de si l'hora actual de la política espanyola, redueix les seves aspiracions a aquell míser projecte de la Comissió extraparlamentària, que ara fa quatre anys va ésser rebut a Catalunya, fins per la "Lliga" i tot, gairebé a bastonades". L'alternativa, doncs, corresponia als republicans: "En aquesta marxa a la conquesta de la llibertat omplen un lloc d'honor els republicans de Catalunya"[1382]. Però el contrast més evident entre les tesis de Cambó/Lliga i Rovira/Acció va ser -en un àmbit preelectoral (properes les eleccions legislatives espanyoles del 29-IV-1923)- la resposta d'aquest en el míting de Vilafranca (14-I-

[1380] *Quart Aplec Comarcal d'Acció Catalana a Tarragona*, "La Publicitat", 8-I-1923, pp. 3-4.

[1381] *L'eixorquia dels extremismes* [ed.], "La Veu de Catalunya", 12-I-1923, p. 8

[1382] *On és la federació?*, "La Campana ...", 2795, 13-I-1923, p. 2.

1923)[1383] al discurs de Cambó de la Barceloneta. Rovira hi va plantejar les limitacions nacionals que Cambó havia explicitat en el terreny de la història, de les relacions econòmiques i de la geografia. L'orientació del discurs de Rovira era la demostració que "independència no és isolament". I afegia: "La fórmula federativa que és apropiada per a una veritable regió, és estreta per a una nació. I aquest és el nostre cas. Podríem trobar una convivència pacificadora que respectant els interessos comuns i els fets geogràfics assegurés la nostra llibertat política. Sense això no hi haurà solució"[1384]. Aquesta era la síntesi dels comentaris de Rovira a la crítica de Cambó, a la política del "tot o res"; però també al manteniment de la monarquia alfonsina: "els homes que són monàrquics de la Monarquia dels altres no poden dir-se pròpiament nacionalistes"[1385].

Tot amb tot, aquesta estratègia tenia en compte la connexió entre decurs històric de Catalunya i projecte polític per a recórrer la història social i política del país a fi de detallar-ne les crisis internes a l'època medieval i moderna (El Compromís de Casp)[1386]. Aquest exemple servia a Rovira, de nou, per explicitar la claudicació nacional de les capes dirigents, fet que allargà fins a la coetaneïtat, ja que en el balanç polític dels darrers cins anys (1918-1923) s'explicitava un "fracàs dins Espanya de les fórmules d'autonomia catalana". A partir d'aquí

[1383] La crítica al discurs de Cambó -en la línia posterior desenvolupada per Rovira al míting- va ser objecte de l'editorial (sense signar) del propi Rovira *El discurs de Cambó*, "La Publicitat", 7-I-1923. Per al seguiment del Míting, "La Publicitat", 16 i 17-I-1923. Hi van prendre part, a més de Rovira, Isern Dalmau, Ventura Gassol, Riera i Puntí i Francesc Macià. Val a dir que Francesc Macià hi defensà la possibilitat d'un Front Únic de concentració nacional. És a dir, la proposta d'Estat Català que ja havia estat defensada a la Conferència Nacional Catalana. Una darrera observació sobre l'estratègia macianista va ser l'editorial de "La Publicitat" (20-I-1923), *El Front Únic*. La idea era de deixar llibertat d'acció política i refermar l'oposició al Directori defensat per Macià. Per tant, hom pot plantejar que el míting de Vilafranca també suposa una clarificació d'actuació del doble plantejament sobiranista: Acció Catalana i Estat Català.

[1384] "La Publicitat", 18-I-1923 (p. 5) reproduïa unes declaracions de Rovira sobre el míting de Vilafranca pel periodista d'"El Liberal", 17-I-1923, p. 1, Gracia Olivares. El periodista destacava que "en Rovira i Virgili representa avui el nervi, el cervell d'aqueixa avançada del nacionalisme extrem que lluita amb coratge i entusiasme per la independència política de Catalunya". Però la introducció a la reproducció d'un fragment del míting de Vilafranca a més de remarcar la incomprensió espanyola pel "*pleito catalanista*", notava que les crítiques als posicionaments cambonians al míting de la Barcelona era fet des de sectors que "*una gran masa que sustenta en el fondo las mismas doctrinas que Cambó y que coincide plenamente con la ideología de los hombres de la Lliga, se horroriza ante el discurso del ministro de Fomento y les proclama el más significado de los españolistas. Este es el caso de Acción Catalana, partido integrado por elementos de un radicalismo catalanista extremado y que hasta hace poco ha figurado en la filas del partido regionalista*".

[1385] Una síntesi del discurs a "Lluitem. Periòdic republicà i autonomista", 682, Vilafranca del Penedès, 13-I-1923. S'hi destacava que la intervenció de Rovira era una crítica dels arguments "antiindependentistes" de Cambó. Aquest acte va suposar que aquest òrgan nacionalista local en l'edició del 20-I-1923, li dediqués l'editorial: *El nacionalisme en marxa. El míting...*, "La Publicitat", 17-I-1923. I no per casualitat l'editorial del mateix dia -*La reconquesta de Catalunya*- incidia en la dicotomia de l'acció política sobre Espanya i l'interrogant determinant: la nacionalització de la societat catalana. Aquesta antinòmia representava que "el fracàs pertany concretament a la política col·laboracionista [camboniana/ Lliga]".

[1386] La vinculació entre història i consciència nacional com a vector polític a Enric PUJOL CASADEMONT: *Ferran Soldevila i la historiografia del seu temps (1894-1971)*, TD, Universitat Autònoma, 2000, p. 371.

Rovira defensà la proposta de superació del federalisme a través de les regions (per això parlava d'anar més enllà *d'aquell* federalisme regionalitzador). És a dir, considerava que a Espanya existia una "manca" de sentit regional que portava a qüestionar aquelles "catorze esteles federals" de Pi i Margall: "He vist que la federació serveix per unir les regions d'una mateixa nacionalitat, però no és el llaç convenient per unir nacions diverses perquè obliga a aquestes a cedir al poder federal facultats que no són essencials per a una regió, però que ho són per a una nació". La finalitat era defensar la federació de "les tres estrelles de la Catalunya Gran". Rovira, per tant, evidenciava la limitació federalitzadora de la Lliga si no tenia en compte aquesta asincronia entre fet regional i fet nacional en apostar per la característica central de la ideologia nacional roviriana/Acció: la lliure determinació -o relació- entre nacions.

I aquesta estratègia tornava a plantejar la necessitat d'una pròpia política exterior per al catalanisme. Era una reflexió qie Rovira reprenia d'ençà del bienni 1914-1915: "El tenir una política exterior, no vol significar que calgui intervenir en guerres, ni calgui pendre posició en tots els plets i conflictes diplomàtics. Vol significar, simplement, que cal seguir amb atenció els fets externs i adoptar una orientació definida que permeti utilitzar la força immensa que té al nostre temps l'assistència de l'opinió mundial i la simpatia dels pobles que més poden influir en les desconegudes contingències de l'esdevenidor de Catalunya. El catalanisme no ha tingut mai cap política exterior. Els homes capdavanters del nostre moviment han adoptat, o bé diverses actituds successives i contradictòries, reveladores d'una íntima mancança d'orientació, o han deixat de banda aquest problema per considerar-lo d'escàs interès nacional. Aquesta posició del catalanisme no solament ha causat un dany considerable a la causa catalana, sinó que ha fet palesa la limitació pagesívola de molts dels nostres polítics". Per contra, les noves generacions, segons Rovira, donen un major relleu a la política exterior i "cada dia són més nombrosos els comentaris que l'actualitat estrangera suggereix als patriotes"[1387].

Aquest marc determinava que Rovira -en contesta al polític regionalista de la Lliga Duran i Ventosa- emfasitzés el concepte de federalisme nacional, superés el vessant clàssic de federalisme regional en tractar de la distinció entre nació i federació (regional) i qüestionés la federació com a finalitat[1388]. Únicament el reconeixement de la dimensió nacional -en oposició al plantejament regional de la Lliga- comporta l'acceptació de l'estratègia federativa:

[1387] *La política exterior del catalanisme*, "Gent d'ara", Granollers, 2-VI-1923, p.2.

[1388] Una aplicació de la diferenciació entre federacions regionals i nacionals, tenint en compte el rerefons de l'aprovació de la Constitució de la nova URSS: "I fóra de Rússia [federació de regions] han quedat els pobles pertanyents a l'antic Imperi tsarista que tenen més accentuat llur caràcter nacional. Tal és el cas de Finlàndia, de Letònia i d'Estònia". Cf.: *Nació i Federació*, "La Publicitat", 18-I-1923.

"Si s'admet que tot pacte internacional és una federació, aleshores diríem que també som federals [model de la conferència sobre el problema peninsular a Reus]". Rovira, doncs, "es mostrà partidari de resoldre els problemes comuns a la península ibèrica i d'enllaçar les seves diverses parts mitjançant pactes o tractats que parteixin de la nostra sobirania nacional [...]". Quina és, doncs, la crítica a l'òptica federativa espanyola? "El sistema federatiu clàssic, el tipus que ens dóna a Espanya el programa federalista, reconeix als Estats regionals importantíssimes facultats, d'una vàlua considerable per al descabdellament material i espiritual de la nació catalana. Tanmateix no arribaria a resoldre el problema nacionalista; i això no solament per la pròpia insuficiència intrínseca, sinó pel caràcter i per la mentalitat del poble que avui exerceix l'hegemonia dins l'estat espanyol. Si un dia s'establís a Espanya el règim federal, vindrien aviat xocs i conflictes, especialment amb Catalunya, tal com succeí des del moment en què les dues grans corones peninsulars van unir-se políticament". Quina era, doncs, la via política alternativa que proposava Rovira? De nou, l'"Estat lliure d'Irlanda" amb els següents paral·lelismes: "Accepten que Catalunya no pogués ésser portada a una guerra sense l'acord del Parlament català? Accepten que no hi hagi a Catalunya tropes espanyoles? Accepten que a Catalunya només pugui ésser hissada la bandera catalana com a bandera nacional? Accepten que el futur Estat català tingui representació pròpia a l'estranger? Totes aquestes llibertats corresponen al règim de l'Estat lliure d'Irlanda"[1389]. Aquest era el model polític de Rovira: plena llibertat d'acord polític en tots els factors que pertoquessin directament a la vida nacional.

Es tractava de mostrar àmpliament que en el context de la primera postguerra mundial i de la intervenció espanyola al Marroc calia cercar una solució nacionalitària: "La federació nacional és aquella en virtut de la qual s'uneixen grans nacions i formen un Estat polinacional [...]. Seria un error immens creure que la federació soluciona el problema de Catalunya [...]. Jo tinc la convicció que Catalunya, federada amb Espanya, lluny de viure en perfecta harmonia, tindria més conflictes que ara mateix". L'aposta de Rovira -com alternativa a la Lliga - era optar per una lliure associació que no qüestionés l'orientació política de la nació catalana: "Jo crec que hi pot haver unions o associacions que no signifiquin dependència i aquestes són perfectament compatibles amb la independència de Catalunya". El debat que establia era "la fallida del règim federal o autonomista", que "no es redueix al cas de Catalunya". En efecte, Rovira es feia ressò de les circumstàncies sorgides de la primera postguerra mundial: "Agafem el mapa d'Europa de fant cent anys i el d'avui i veurem que una gran part dels estats s'han fet a trossos, i que els trossos són les nacions: no hi pot prevaler l'Imperi". Quin era el posicionament darrer? Doncs, establir de nou una federació entre

[1389] *El contingut de la federació* [ed.], "La Publicitat", 21-I-1923.

nacions i aprofundir en el concepte de federació interior pel que feia als Països Catalans com a concreció d'una unió de pobles: "Jo sóc federal dintre de Catalunya, dintre de la terra catalana, que té regions diverses, federal de les terres on es parla la nostra llengua i que se senten catalanes. Federació catalana sí, però espanyola de fet, ibèrica, europea o mundial, no. Perquè la federació porta lligams estrets, representa la dependència d'un poble respecte a un altre poble. Catalunya federada amb Espanya tindria àmplies facultats, però en alguns problemes transcendentals, ens trobaríem com ara. Per això el dia que Catalunya fos mestressa dels seus destins, la seva llibertat fóra compatible amb una unió o associació, mai amb una federació". Aquesta eixida reflectia l'escepticisme de pensar en una federació regional dins Espanya i, per tant, aprofundir en el concepte de federació nacional: "la federació nacional és aquella en virtut de la qual s'uneixen grans nacions i formen un Estat polinacional". I és la impossibiltat de construir un estat plurinacional allò que deixa a Rovira les opcions de la lliure determinació.

La crítica, doncs, s'encaminava a posar fi a la federació regional i a l'autonomia federativa i escollir una solució oberta que superés el federalisme des de l'Estat: "jo crec que una solució intermèdia [federalisme regional i independència], que no impliqués dependència, podria ésser acceptada, i cap patriota no ha de refusar-la per endavant"[1390]. O, més específicament, Rovira insistia en la vinculació entre nacionalisme i federalisme per a clarificar el component federatiu. Calia establir la concepció dels estats federals que "llueixen regions i no pas nacions", amb la qual cosa el "contingut constitucional de la federació és insuficient per a la plena llibertat nacional"[1391]. Aquesta definició política de noves relacions entre pobles peninsulars anava vinculada -com a constant en la vinculació política interna/ projecció exterior- amb la política internacional, ja que, seguint la tradició establerta a la *Història dels Moviments Nacionalistes*, caldria un "serè examen de la realitat mundial en les seves relacions amb el problema de Catalunya"[1392].

Aquest model d'estatut polític comportava intrínsecament redefinir els conceptes de "centrífug" i "centrípet" pel que feia a l'articulació d'una capitalitat territorial si es tractava d'una regió o d'una nació. Mentre que el regionalisme era "centrífug", "perquè tendeix a

---

[1390] Per a una síntesi de la conferència en què es destacava la superació del federalisme nacional, "La Publicitat", 19-IV-1923. Totes les citacions corresponen a la conferència "Més enllà del federalisme" ["La Publicitat", 24-IV-1923] dins *Antoni Rovira i Virgili i la qüestió nacional (1923-1947)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1994, pp. 109-121.

[1391] *Nacionalisme i federalisme*, "La Publicitat", 24-I-1923. Aquestes reflexions també es contrastaven, no tant envers les doctrines federatives sinó en polèmica amb concepcions socialistes que identificaven el fet nacional amb la burgesia i que incidien a reduir el poder polític d'una nació al mateix tipus de federació regional. Un exemple d'aquest enfocament va ser Antoni Fabra Ribas amb la conferència (26-I-1923) *El nacionalisme i el problema català*. Vegeu l'editorial de "La Publicitat" (1-II-1923), *Les conferències de Madrid*.

[1392] *Política exterior del catalanisme!* [ARV], "La Publicitat", 30-I-1923.

allunyar o a deslligar les regions de llur centre nacional"; el nacionalisme d'Acció Catalana era centrípet perquè es podia establir a partir de la definició dels paràmetres que van dirigits a "fer gravitar la vida d'un poble sobre la pròpia ànima". Rovira, en aquest sentit, creu que la finalitat cabdal del nacionalisme català consisteix a aconseguir que el centre de la vida catalana sigui Catalunya. És, doncs, un moviment centrípet, de concentració espiritual". En conseqüència, la concepció roviriana insistia en la reiteració de la nacionalització com a conscienciació interior (=desprovincianització) per a obtenir una estratègia projectiva: "L'allunyament del centre aliè és la conseqüència de l'acostament al centre propi".

I com a derivació general sorgeix el nacionalisme com a estratègia unificadora d'aquest procés de recobrament interior. Era el que es definia com "la Catalunya silenciosa", com a fet de protesta nacional i de retrobament. Rovira conceptua aquest procés amb els següents mots: "la força que batega sota el nacionalisme català és la mateixa que batega sota tots els nacionalismes d'Europa, sota tots els nacionalismes de fora de la península Ibèrica, que han vist ja el triomf de l'ideal"[1393].

Totes aquestes reflexions esdevenien, al capdavall, un model explicatiu de crítica envers el programa intervencionista de la Lliga previ a les eleccions legislatives espanyoles del vint-i-nou d'abril de 1923, que, segons Rovira, evidenciava un esgotament de la política regionalista/ intervencionista de la Lliga en un balanç polític de sis anys. És a dir, d'ençà del traspàs de Prat fins a la col·laboració ministerial espanyola de la Lliga: "El domini del regionalisme oportunista, en els darrers anys, ja només s'aguantava perquè no hi havia una força política que el pogués substituir. Avui les circumstàncies han canviat. I si es vol continuar actuant sense tenir en compte els sentiments populars, els que això facin s'exposen a cruels desenganys"[1394]. La proposta de Rovira en aquesta contesa electoral palesava un doble plantejament de la conjuntura: "Hi ha dues menes de paciència. Una d'exterior, de fets externs, que els catalans l'havem de tenir mentre no poguem fer altra cosa. I n'hi ha una altra d'interior, d'ànima, que vol dir conformitat i resignació; i aquesta paciència, els catalans havem d'acabar-la. Dins del cor, els patriotes d'Acció Catalana ja l'hem acabada del tot. En el clos de la nostra consciència, on no arriben les lleis, ni els Governs, ni els tribunals, ni la policia, l'ideal de Catalunya impera ja com a rei i senyor"[1395].

[1393] Cf.: *Catalunya silenciosa*, "La Publicitat", 13-XII-1922 i [Antoni ROVIRA i VIRGILI:] *Centrífugs i centrípets* (ed.), "La Publicitat", 2-II-1923.

[1394] *El menyspreu al poble* [ARV], "La Publicitat", 19-V-1923.

[1395] *El miting d'Acció Catalana al Teatre del Bosc*, "La Publicitat", 24-IV-1923. Per als resultats i les campanyes de "La Veu de Catalunya" i "El Progreso" adverses a la candidatura de Rovira: *La Campanya electoral* i *El triomf d'Acció Catalana. En Rovira i Virgili és diputat*, "La Publicitat", 29-IV i 1-V-1923. La clarificació de les maniobres electorals de la Lliga contra la victòria Rovira al districte III de Barcelona a *El miting d'acció Catalana al teatre Espanya*. Hi prengueren part: Manuel Carrasco i Formiguera, Jaume

Amb tot, cal destacar que, a la base de la construcció política de la nació, Rovira hi continuava situant la síntesi del fonament doctrinal de Prat de la Riba i de Pi i Margall. La tradició pratiana, pel que feia a la recuperació introspectiva de la nació cultural[1396]. El federalisme de Pi, d'altra banda, dotava el projecte rovirià de projecció política, fent evolucionar el contingut regionalista cap a les lliures aliances nacionals: "El pacte és un acte de voluntat, determinat per raons i per sentiments històrics, ètnics econòmics i geogràfics. L'essència de les idees pimargallianes està en el respecte a la voluntat, manifestada no solament en un sentit, sinó en tots els sentits possibles"[1397]. Es tractava d'establir un pacte nacionalitari, no regionalitzador i clarament abocat a la forma de govern republicana: "Acció Catalana -segons Rovira- davant les formes de govern de la futura Catalunya, sent preferència per la República"[1398].

La projecció continuada de la ideologia nacional roviriana al si d'Acció Catalana seria una constant en el marc del nou context republicà. En efecte, un exemple de l'extensió de la matriu nacional d'Acció Catalana en Acció Republicana, el tenim en la conferència que Rovira va pronunciar a la Joventut Republicana de Lleida sota el significatiu títol: "La catalanització de la política a Catalunya"[1399]. Es tractava de vincular la política nacional al nou marc creat després del Pacte de Sant Sebastià; però destacant, és clar, que la política catalana no havia de dependre de centrals foràneis: "*El sentimiento de catalanidad que domina ya en nuestra lengua, en nuestro arte todo, en nuestra ciencia, es preciso que se extienda a la política, porque es necesario que en Cataluña la política sea única y exclusivamente política catalana [...]. Ningún catalan debe formar parte de partidos de fuera de Cataluña con los que no tiene arraigo; dentro de Cataluña puede recorrer hoy una rica gama de matices políticos que satisfacen todos los ideales. Los partidos de fuera de Cataluña, llámense como se llamen, al querer penetrar en nuestra tierra incurren en un extravagante*

Broquetes, Martí Esteve, Rovira i Virgili, Vidal de Llobatera. Cf.: "La Publicitat", 10-VI-1923. La intervenció de Rovira anava en la direcció de combatre la idea de la Lliga que Acció Catalana va ser una "dissidència" de la Lliga: "Acció ha estat més que una dissidència, una convergència, perquè a l'ideari de la Conferència [Nacional Catalana] s'han unit els nacionalistes provinents dels sectors més diversos [..]. Catalans del districte III: feu triomfar íntegrament la candidatura d'Acció Catalana. Que es vegi que mentre al nostre voltant tantes coses podrides cauen, hi ha aquí un poble decidit a alçar, heroicament si cal, l'edifici de la llibertat nacional de Catalunya". El plebiscit s'interpretava en clau clarament nacional catalana o espanyola. Per a la contextualització de les conseqüències ideològiques i polítiques dels resultats electorals en el marc de la crisi de la Lliga Regionalista: Isidre MOLAS: *Lliga Catalana*... [I], pp. 140-141.

[1396] En aquest sentit vegeu la proposta, per part de Rovira, de continuar la lluita des de la base social per assolir un estatus de nacionalització. Cf.: *La Pàtria de cada dia* [ARV], "La Publicitat", 8-V-1923.

[1397] *El federal enternit*, "La Publicitat"[editorial], 14-VI-1924.

[1398] Paraules de Rovira a *El míting d'Acció Catalana al teatre del Bosc*, "La Publicitat", 30-V-1923.

[1399] *Conferencia de Rovira Virgili*, "El País" (Lleida, 22-IX-1930). La projecció de la tasca nacionalitzadora d'Acció Catalana té continuïtat en Acció Republicana, com afirma Anna SALLÉS: *Tesi Doc. Cit.*, p.18.

anacronismo [...]. Hemos de ir y afirmar la unidad catalana, de tal modo que Cataluña no sea provincia, pero no sea tampoco una serie de cantones [...]. *Lo que los catalanes hemos de tener de común es el sentimiento de nacionalidad".* Aquesta conferència, a més, centrava puntualment una altra constant en el pensament rovirià: el marc internacional de postguerra que veia favorable a les nacions: "*Lo más interesante es el resucitamiento de naciones. Los viejos imperios plurinacionales se disgregan; aumentan las Repúblicas y disminuyen las monarquías. Nacionalismo y República és, pues el gran principio que informa los tiempos actuales".*

Les bases ideològiques nacionals del Rovira republicà a Acció Catalana possibilitaren, doncs, la vinculació indestriable entre naciona(lisme) i república (model territorial i social)[1400]: "la fórmula federalista pressuposa la voluntat favorable dels pobles peninsulars"[1401]. Era una altra manera de mostrar la voluntat política de Catalunya davant d'"Espanya" que "vol ésser una excepció dintre d'Europa mantenint la imposició damunt els pobles diferents que ha sotmès". I "Catalunya no vol ésser una excepció entre les nacionalitats triomfants"[1402]. Aquest model nacionalitari es fonamentava, tanmateix, en un projecte liberal o democraticorepublicà. Era una concepció social que no identificava el liberalisme polític amb l'econòmic. L'ideal liberal, com tot seguit veurem, "ha perdut, d'una banda, el seu sentit individualista en l'aspecte econòmic i social i religiós" i és identificat per Rovira com a "socialisme reformista". És clara, doncs, la identificació roviriana entre liberalisme i democràcia, com a règim de partença que possibilita "la lluita oberta de totes les idees en el camp teòric"[1403]. El liberalisme és, segons Rovira, el principi articulador de tota societat que aspiri al progrés. I aquest règim evolutiu troba en la burgesia "més oberta" el centre polític que delimita el que són els dos extremismes: el feixisme i "l'extremisme obrerista"[1404]. Tot

---

[1400] La trajectòria de la Conferència Nacional Catalana i el nucli d'esquerra dins d'Acció Catalana, ("plasmació d'una sèrie d'anhels esquerrans i catalanistes d'acció que no podien cabre a la Lliga") en el qual cal situar Rovira, van ser interpretats com a un punt de partença del plantejament ideològic i nacionalitari que al març de 1931 desembocà en la fundació de l'Esquerra Republicana. La tasca d'Acció Catalana, doncs, va ser significativa fins a la crisi de la Dictadura de Primo. Un cop endegada la transició republicana les aportacions nacionals de sectors progressistes i d'esquerres que fundaren també Acció Republicana i el PCR, confluïren en Esquerra Republicana. Cf.: *Després de les eleccions. L'esdevenidor dels partits*, "Mirador", 126, 2-VII-1931, p. 3. Per al context de vinculació entre intel·lectuals i política republicana, enllà de l'accidentalisme/ objectivisme: Jean BÉCARAUD/ Evelyne LÓPEZ CASTILLO: *Los intelectuales españoles durante la II República*, S. XXI, Madrid, 1978, p.35.

[1401] *Avisos/ per Rovira i Virgili*, "Germanor", 357; març, 1930, p.8.

[1402] *La Voluntat de Catalunya* [ARV], "La Publicitat", 22-X-1922.

[1403] *El mot "lliberalisme"* [ARV], "La Publicitat", 14-V-1924.

[1404] Aquestes reflexions són fetes després del triomf dels conservadors britànics en les eleccions d'octubre de 1924. El comentari de Rovira destacava aquesta victòria envers els treballadors; però també remarcava que els conservadors britànics, que representaven el ver liberalisme, poc tenien a veure amb els

això comporta que el liberalisme polític superi el socialisme: aquest és conjuntural, mentre que el primer informa la democràcia: és estructural. El liberalisme per Rovira -i reprenent Benedetto Croce- era el partit de la cultura. És a dir, una idealitat que no cercava tan sols una reforma econòmica, sinó la política, entesa com idealisme al servei de l'home. En aquest sentit es pot dir que liberalisme era sinònim de radicalitat[1405].

3.5. Programa (II): Un projecte democraticorepublicà

"[...] *Nuestra causa es de soberanía, y no de administración; nuestra causa no es solamente de derecho, sino sentimental! Nosotros queremos la soberanía plena con objeto de federarnos después con todo lo vivo del Estado español, que son las diversas nacionalidades que le integran, pero con un sentimiento de amor y de fraternidad, y para preparar luego la federación ibérica, haciendo que pueda entrar Portugal en esa federación, en la cual no entrará nunca mientras exista el régimen que hoy tenemos, porque Portugal no querrá nunca entrar en una federación con el Estado español, sabiendo que oprime, que es tiránico con las nacionalidades que lo integran* [...]. *Se trata de un pleito de libertad y de soberanía* [...]" [Francesc Macià a les Corts espanyoles en pro del pacte confederatiu. Reproducció del parlament a "Renovació. Setmanari Nacionalista Republicà, 9-III-1919"]. -"La doctrina de Pi i Margall, que és essencialment la nostra, no és pas la de Marx i menys encara la de Lenin. Els qui barregen les tres doctrines fan una idea confusionària que, si tingués conseqüències, serien accentuadament desfavorables per al descabdellament de les nostres forces socials i polítiques" [*Esquerrisme i socialisme*, "La Nau", 5-IX-1928]. -"Des de 1931, el catalanisme deixà d'ésser el símbol de les dretes catalanes i passà a ésser un moviment totalment, íntegrament, nacional en el qual es mouen tots els ideals polítics i tots els interessos socials de Catalunya" [Domènec de BELLMUNT: *Lluís Companys (La seva vida, la seva obra, la seva mort gloriosa)*, Ed. "Foc Nou", Tolosa de Llenguadoc, 1945, p. 155].- "La nostra revolució té per objecte restaurar la nostra tradició. Les innovacions pròpies de l'època contemporània no desfan la identitat essencial que presenten a Catalunya l'heretatge tradicional i l'afany revolucionari" [*La tradició republicana de Catalunya*, "La Humanitat", 28-IV-1947].

Rovira i Virgili escrigué a l'exili un article, *El catalanisme liberal*[1406], que volia ser una resposta a la interpretació historiogràfica i política que presentava com a oposats catalanisme i liberalisme, en referir-se a Torras i Bages (*La Tradició catalana*) i Carles Cardó (*Història espiritual de les Espanyes*). Però també mostrava la trajectòria de nuclis liberals-moderats vinculats a la defensa d'una certa catalanitat partint de l'escola vuitcentista vinculada a la Renaixença ("Aribau, Rubió i Ors i Milà i Fontanals"). La tradició continuava en el pensament positivista de Joaquim Bartrina, Frederic Soler, Eudald Canibell, Conrad Roure i Valentí Almirall. L'objectiu era mostrar un doble aspecte. D'un costat, que "catalanitat i liberalisme no eren excloents per nosaltres, catalans d'esquerra, no sols aquests ideals són compatibles, ans encara són germans. No sols podem ajuntar-los, sinó que no els podem separar. La llibertat dels homes i la dels pobles formen una sola i única llibertat. La llibertat

---

conservadors de la resta d'Europa, car l'exemple anglosaxó serveix per il·lustrar la identificació entre liberalisme conservador i manteniment de les conquestes democràtiques bàsiques. Cf.: *La Paradoxa social* [ARV], "La Publicitat", 31-X-1924.

[1405] A. ROVIRA I VIRGILI, *Defensa de la democràcia*, Fundació Valentí Almirall, Barcelona 1930, pp. 14-83 i 147.

[1406] "La Humanitat", 15-XI-1948.

col·lectiva de Catalunya és una part de la llibertat individual dels catalans. No ens considerarem plenament lliures si no ho som alhora com a catalans i com a homes". I de l'altre costat, que l'aportació dels catalans liberals era tan remarcable com la dels catalans conservadors, no tan sols en l'aspecte nacional sinó en la "cultura catalana": "Qualsevol propòsit d'excloure un estament o una tendència d'aquesta unitat de sang i d'esperit afaiçonada pels segles, és una ferida greu a la causa de tots els catalans, a la causa que per tots ha d'ésser constantment i solidàriament mantinguda. El sol fet de la convivència i del treball patriòtic en comú per part dels catalans, és ja un fet de liberalisme".

Malgrat el context de cerca d'unitat política a l'exili, l'esperit de no limitar a una sola tendència política el fet nacional (el catalanisme conservador), remarcar la unitat entre fet nacional i organització política i vincular la llibertat social i nacional com a via d'aportació a la interpretació de la realitat, eren tres aspectes que anaven intrínsecament units a la cultura política dels republicans nacionalistes, dels quals Rovira i Virgili fou un teoritzador i divulgador central: "Nosaltres seguim en el terreny de la plena catalanitat. Però també volem actuar en el terreny del ple esquerrisme. Els qui, tot essent catalans i sentint-se demòcrates, no passen d'una oposició de centre -centre-dreta ò centre-esquerra- també tenen una feina a fer, i poden contribuir al triomf dels ideals comuns. Però aquells qui, de més a més, se senten esquerristes, han de proclamar-ho francament i han d'actuar com a tals en organitzacions adequades"[1407].

Tenint en compte la identitat entre llibertats col·lectives i individuals, l'aportació del catalanisme republicà al pensament polític contemporani ha estat establir una concepció de catalanitat al voltant de la lliure determinació del col·lectiu nacional[1408]. Lliure determinació que superava una idea unitarista del federalisme i, per contra, emfasitzava l'estratègia de confederació entre les nacions peninsulars. En aquest sentit, Leandre Cervera, fundador

---

[1407] Per exemple, aquesta unitat de pensament la trobem en conferències que Rovira realitzà per a divulgar l'ideari d'Acció Republicana. Cf.: *Catalunya a l'hora actual* [Centre Republicà Federal de Mataró], *Evolució del Catalanisme...*, *Justificació de l'esquerrisme català* [Conferència a l'Esquerra Catalana d'Igualada], *Història de la llengua catalana* [Conferència a l'Orfeó de Sans], La Nau", 6-X, 10-X, 13-X i 18-X1930. Per a la citació *Catalanitat i esquerrisme/* A. ROVIRA I VIRGILI, "La Nau", 13-II-1930.

[1408] Ara, la tasca de Rovira i Virgili -com la del conjunt del nacionalista republicà- prové de la tradició del republicanisme federal del XIX, que no es redueix únicament a Valentí Almirall, en el context de fundació del partit democràtic federal: "L'existència del catalanisme federal fou una peça clau que explica la importància (i de nou l'alta complexitat) del nacionalisme republicà del segle XX que anirà a desembocar en l'Esquerra Republicana de Catalunya dels trenta [...]. En qualsevol cas, és clar que les teoritzacions de Gabriel Alomar o Rovira i Virgili [...] tenen molts deutes envers aquell catalanisme federal. En el benentès que les definicions sobre la nació catalana d'aquest corrent posaven l'accent no ja en una hipotètica caracterització essencial i permanent d'arrel genèrica i ètnica sinó en la voluntat conscient dels catalans per a construir Catalunya des de paràmetres democràtics i populars", a Pere GABRIEL: "Nació i Nacionalismes del Republicanisme popular català. El Catalanisme federal del vuitcents", dins *Le Discours sur la nation en Catalogne aux XIXè et XXè Siècles. Hommage à Antoni M. Badia i Margarit, Actes du Colloque international, 19-20-21 octobre 1995*, Paris, 1995, p. 257. Una interpretació prèvia de la tasca del federalisme quant a la dimensió política del catalanisme, a Josep CONANGLA I FONTANILLES: *Cataluña y su voluntad*, Cuba Contemporánea, La Habana, 1919, p.86.

d'Acció Catalana i d'Acció Republicana, remarcava: "som nacionalistes esquerristes, perquè recollim la tradició liberal del nostre poble. El nostre nacionalisme, no es basa sols en la història, malaurats els pobles que viuen de records. El nostre nacionalisme pot tenir defensa en els fets històrics, racials, lingüístics, en la cultura, en el dret i els costums, però sobretot en la voluntat i en la consciència nacionals"[1409]. I aquest model cerca una democratització dels beneficis de la producció encara que sense optar per una concepció planificada de l'economia o per una idealitat basada en la lluita de classes[1410]. Per això, els catalanistes republicans (homologables a un socialisme de tipus fabià anglès, o al partit laborista i les esquerres franceses)[1411] tenien com a referent -i és clar en el cas de Rovira i Virgili- Jean Jaurès[1412], Proudhon, o Pi i Margall[1413].

Aquesta proposta es recollia als objectius-manifest d'Acció Republicana quan afirmava: "sostenim els principis de Liberalisme, Democràcia i República [...]. Volem representar, a la nostra Catalunya, la tendència d'esquerrisme polític i d'ample reformisme social que representa Pi i Margall[1414] i que representen avui els partits radicals d'Europa [...].

[1409] Vegeu la conferència de Leandre Cervera a Terrassa, *Evolució del nostre nacionalisme*, "La Nau", 17-X-1930.

[1410] Vegeu, per exemple, l'editorial del setmanari de la Unió Federal Nacionalista Republicana "Acció", "Contingent social del Nacionalisme Republicà a "Acció"" (Badalona, 9-V-1914), quan afirma que el nacionalisme republicà "ha d'integrar tots aquells homes d'idealitat i de sentiment lliberal, que volen una política de realitats progressives que condueixin al poble de Catalunya cap a un major grau de benestar, de cultura i d'armonia social; i sobre la llibertat dels catalans hi aixequin la llibertat de la patria catalana". Per a una reflexió sobre una certa actualitat de les idees de Rovira i Virgili, Josep MURGADES: *art. cit*, observa un teixit sociològic susceptible de ser receptor de la ideologia del republicanisme rovirià, des d"una burgesia amb pretensions reformistes" fins a "les inquietuds i els plantejaments d'unes classes mitjanes i populars en vies d'afirmació col·lectiva" (p.105). Més aviat el centre d'influència seria aquesta darrera franja social de petita burgesia urbana i sectors de classes populars.

[1411] En la polèmica sobre les vies revolucionàries de la qual va ser portantveu "L'Opinió" [1928], Rovira comentava que l'única via possible a Catalunya -posterior a la defensa per mitjà de la via republicana de les llibertats individuals- era la socialista-laboralista: "Nosaltres ens decantem a pensar que, dins el socialisme, la modalitat laboralista és la més adequada a les circumstàncies en què es planteja el problema obrer en la nostra contrada, a *El proletariat català*, "La Nau", 22-IX-1928. En el mateix sentit d'identificació republicanisme amb una esquerra treballista i no pas socialista: A. ROVIRA I VIRGILI: *Socialisme*, "La Nau", 24-XII-1929. Per al model de les esquerres franceses, formades per l'equerra radical, en certa contraposició a les esquerres alemanyes molt més hegemonitzades de les esquerres obreres. Cf.: l'editorial de Rovira *Les esquerres a Alemanya i a França*, "La Nau", 23-V-1928.

[1412] Vegeu la traducció de Rovira i Virgili de l'opuscle de Jean Jaurès, *Discurs a la Joventut*, Barcelona, Biblioteca de la "Revista de Catalunya", 1912. També l'editorial que li dedica a "La Publicitat" del 4-VIII-1928 arran de l'aniversari de l'assassinat de Jean Jaurès.

[1413] Per a una valoració crítica de la influència de Pi i Margall sobre Rovira i Virgili des de l'independentisme dels anys trenta, vegeu R[amon] ARRUFAT i ARRUFAT, *Catalunya, Pi i Margall i el Catalanisme*, Llibreria Catalònia, Barcelona, MCMXXXV. pàg. 19. De tota manera, la figura de Rovira i Virgili ha estat valorada d'una manera unànime des d'aquests partits independentistes. És el cas del recordatori cap al polític tarragoní com a "Eminent historiador de Catalunya i Gran forjador d'història de Catalunya" a "Estat Català. Òrgan del Partit. Pàtria, Llibertat i Justícia". Núm. 11, març del 1956.

[1414] La constitució d'una societat que contemplés igualment una nova organització política federal al míting de Rovira [amb Tomès i Piera i Nicolau Batestini]a *El míting d'Acció Republicana al Centre català del districte segon*, "La Nau", 12-IX-1930.

Aspirem a la transformació profunda de l'injust règim social del capitalisme en el sentit de la igualtat i de la dignitat humanes. Creiem que els interessos econòmics de les persones i les classes privilegiades han d'ésser sotmesos a l'interès superior de la col·lectivitat. Aspirem a una societat nova en què els instruments de la producció estiguin a l'abast dels productors en què el capital sigui u mitjà posat al servei dels qui treballen i no pas, com ara, un privilegi de classe i una eina pressió i de dominació. Cal transformar el treball que esclavitza i embruteix en el treball que allibera i dignifica". La finalitat del programa era establir una societat del benestar: "cal cooperar eficaçment a l'ascensió de la classe obrera envers el benestar i la cultura"[1415].

El posicionament de Rovira es configurava a partir de la idea que les teories de Marx que pronosticaven la concentració industrial s'havien acomplert i que allò que no s'havia donat era l'empobriment del proletariat: "El fet real és que l'obrer no s'ha empobrit dels temps de Marx ençà: més aviat s'ha enriquit. Els salaris són superiors i han aparegut classes intermèdies que no són burgeses ni proletàries: els alts empleats i tècnics". La lectura dels fets de Rovira no era tan sols econòmica; constituïa un model integrat on fet social i econòmic es complementaven amb consciència intel·lectual i nacional. És a dir, calia defensar la república perquè era, precisament, el règim que posava les condicions de possiblitat d'aquesta organització social. I de nou el cercle es tanca, perquè, per Rovira, cal cercar-ne els orígens en el binomi liberalisme i democràcia: "hi ha un fet de caràcter sentimental que fa que el proletariat senti una simpatia per la República [...]. La idea republicana és filla del moviment liberal i democràtic. Les Repúbliques coetànies són filles de la llibertat. I ha estat el moviment democràtic d'Europa el que ha fet possible la creixença intel·lectual del proletariat. Seria possible organitzar avui un moviment de caràcter proletari si prèviament no haguéssim lluitat per la llibertat humana?". La defensa de la revolució democràtica[1416] i el context polític internacional de l'emergent nazisme i feixisme feien de la idea republicana un principi bàsic liberal. I aquesta situació entre política i econòmica és el que explica la reproducció de la llibertat en el terreny social: "El feixisme i el bolxevisme estan impregnats d'aquesta submissió a les forces orbes i amorals que actuen en la vida individual i col.lectiva de la

[1415] *Acció Republicana al poble català*, "La Nau", 15-III-1930.

[1416] La idea de la defensa de Kerenskij [vegeu l'apartat sobre la "Rússia Sovietista"] és constant. També en el context de transició republicana. Rovira tenia aquest referent per identificar crisi de l'Antic Règim monàrquic (espanyol/rus) amb la proclamació de la revolució democràtica que "proclamà una República en la qual els socialistes tenien intensa intervenció". Cf.: *El problema social dins la República* [conferència de Rovira a l'Ateneu Republicà de Gràcia], "La Nau", 24-X-1930. Una idea semblant a *Història dels trenta...* Aquest posicionament de Rovira, reiterat de nou a l'editorial de "La Publicitat", 2-IV-1931, *Democràcia i classes socials*, va ser contestat -amb títol homònim a l'editorial de Rovira ["Solidaridad Obrera", 18-IV-1931]- per Joan Peiró en sentit contrari. És a dir que la formació de la societat capitalista és consubstacial a la formació -seguint Marx i Henry George de la polarització de les classes socials. Cf.: J. PEIRÓ: *Escrits: 1917-1939* / Pere GABRIEL [cur.], Ed. 62, Barcelona, 1975, pp. 298-301.

humanitat"[1417]. Rovira explicava aquest posicionament superador de l'esperit de classe quan concretava que "l'obrer no ha d'ésser esclau de la feina de les mans. No solament no ha d'establir-se aquesta esclavitud per mitjà del salari, ans encara ha d'evitar-se que les reivindicacions de caràcter econòmic inspirin i dirigeixin tota l'acció del proletariat. És just que l'obrer lluiti per una millor situació econòmica, i per aconseguir-ho ha de recórrer a l'associació. Però el millorament, no ja sols econòmic, sinó plenament humà, no ha de venir de l'esperit corporatiu de classe, sinó del conreu de les qualitats individuals"[1418].

Aquest programa reformista i socialitzant defensat pels republicans era una conseqüència de l'assumpció d'un humanisme polític: "Ultra l'evolució de cada poble, hi ha en el món una evolució humana"[1419]. I Com mantingué el polític tarragoní, aquesta proposta "humanista", que estava frontalment oposada al corporativisme i a l'alienació que comportava la societat industrial i la mecanització, havia de recuperar la dimensió de ciutadania, única dimensió personalitzadora que recupera la defensa dels interessos de grup, per comptes del "divisionisme professional". Aquesta reflexió, d'altra banda, cobrava especial relleu no tan sols en el context de les democràrices autoritàries i moviments reaccionaris europeus d'entreguerres, sinó davant de la implantació de la burocratització organitzativa de l'organització científica del treball, car: "el professionalisme, el gremialisme i el corporatisme són la presó de l'individu humà"[1420]. L'altenativa, el model a seguir als anys vint i trenta,

---

[1417] *La República i els obrers* [Conferència de Rovira i Virgili al Centre Republicà Democràtic Federalista de Poble Nou], "La Nau", 5-V-1930. Per al context internacional d'emergència feixista i, per tant, per a la legitimació del liberalisme republicà: *Evolució del...* Aquesta ideologia deriva en comentari historiogràfic. Pel que fa a la crítica del mètode historiogràfic que, segons Rovira, atorgava una determinació als fets econòmics, que ocultaven en la totalitat la comprensió del fet nacional: Cf.: *El llibre de Maurin* [a propòsit del comentari *Los Hombres de la Dictadura*], "La Nau", 27 i 28-XI-1930. La citació a A. ROVIRA I VIRGILI: *Defensa del liberalisme*, "Revista de Catalunya"48, juny de 1928, p. 572.

[1418] *L'esperit corporatiu i els obrers*/ A. ROVIRA I VIRGILI, "La Nau", 4-III-1930.

[1419] *Defensa del...*, p. 503.

[1420] *Democràcia i corporatisme*, "Revista de Catalunya", 58, setembre de 1929, pp187 i ss. Rovira expressava en l'editorial *Les Classes socials* que el marxisme feia dependre "la qualitat humana dels individus a llur condició econòmica"; però també palsesa una aliança de classe determinant en el seu pensament, que era exponent del nou partit Acció Republicana: Rovira proposa l'aliança entre "obrers revolucionaris", base del "socialisme" i "homes radicals de les professions liberals i de la burgesia", representants de la "democràcia" ("La Nau", 5-I-1929). Un exemple del model social de Rovira i Virgili el tenim a l'editorial de "La Nau" [amb un títol homònim i amb un sentit idèntic editat a "La Publicitat", 19-VIII-1924] (26-III-1929), *Més enllà del capitalisme*: "Però -diu Rovira- hi ha altres posicions a adoptar [superant la lluita de classes]: la que té per base l'interès dels alts valors humans que formen la civilització, i la que es fonamenta en el problema de l'eficàcia econòmica dels sistemes d'organització social". Aquesta proposta s'institucionalitzarà amb la Fundació Valentí Almirall, avantsala del partit que encapçalarà ell mateix, Acció Republicana, quan exposarà amb precisió -a les acaballes de la dictadura primoriverista- un programa de ruptura democràtica basat en llibertat individual i col·lectiva, pensament laic (escolar i separació església-estat), societat "més igualitària i justa", forma de govern republicana i "lliure federació dels pobles" (Vegeu "La Nau", 6.VIII.1929). Aquesta proposta, per tant, superava, segons Rovira, una identificació entre canvi polític i marxisme, car un fet eren les teories marxistes i un altre les necessitats socials del proletariat. En aquest sentit remarca que cal no identificar socialisme i marxisme a l'editorial de "La Nau" del 21 de gener de 1930, on afirma que "no es pot dir que la massa del socialisme internacional sigui marxista". I que "són marxistes, únicament una part dels qui dirigeixen aquesta massa". Aquest interclassisme que no apuntava cap hegemonia política de classe fou clarament qüestionat per sectors que

estava situada entre referents com el laborisme britànic de Macdonald als anys vint: "Les nostres preferències personals respecte el camí de la transformació de la societat se'n va cap a les idees de Proudhon. Més que en la supressió de la propietat privada i del captital, creiem en l'absorció del capital pel treball, en la creació del capital-obrer, en el desplegament del cooperativisme. Som més proudhonians que marxistes. En el mateix cas es trobava Pi i Margall. En el programa federal es marca també la tendència a resoldre el problema social per la difusió del tipus d'obrer capitalista"[1421]. Idèntica orientació es concretava respecte del socialisme en l'editorial homònim (24-XII-1929) en què s'identificava amb aquest moviment

---

contemplaven una relació molt més explícita entre republicanisme i socialisme, com fou el cas del nucli que editava l'òrgan "L'Opinió", confluència intel·lectual de tendències marxistes, socialistes i anarcosindicalistes, que proposaven una conducció d'aquella revolució democràtica a mans del proletariat. En articles com el de Jordi Arquer *L'orientació social d'en Rovira i Virgili* ("L'Opinió", 12-IV-1928, p. 8) es criticava l'eclecticisme de classe de Rovira i se'l considerava ("L'Opinió", 15-IX-1928) com a probable líder d'un "partit radical burgès". L'observació era encertada. Rovira i Virgili se situava en l'òrbita cultural i política dels reformistes radicals francesos (vegeu aquesta observació a Anna SALLÉS, *Antoni Rovira i Virgili: El Fracàs d'una vocació hegemònica* a "L'Avenç", 36, març de 1981 pàg. 30). D'altra banda, en un editorial a "La Nau" (5-IX-1928) Rovira se situa políticament en la "tendència liberal o radical". I afegeix que "la doctrina de Pi i Margall, que és essencialment la nostra, no és pas la de Marx i menys encara la de Lenin. Els qui barregen les tres droctines [en al·lusió probablement al nucli de "L'Opinió" i als nuclis comunistes del Bloc Obrer i Camperol] fan una feina confusionària que, si tingués conseqüències, serien accentuadament desfavorables al descabdellament de les nostre forces socials i polítiques". I aquest partit, Acció Republicana, que amb Acció Catalana formà el març de 1931 la coalició electoral, Partit Catalanista Republicà, fou un exemple d'una estratègia d'esquerra -Rovira es proclamava esquerrista- no col·lectivista: però ho fou fracassadament. En efecte, el programa proposat per Rovira -resultat de l'aliança d'intel·lectuals i professionals d'esquerres del seu antic partit Acció Catalana (1922)- no reeixí en les eleccions constituents del juny de 1931, fet que el portà a ingressar finalment (octubre de 1932) als rengles d'Esquerra Republicana. Heus ací la principal limitació política de Rovira: sobrevalorar les funcions polítiques d'un diari ("La Nau") i sectorialitzar excessivament esforços polítics que tan sols un any després haurien d'acabar a l'organització que encapçalava precisament el mateix programa que havia pensat Rovira i Virgili amb un líder carismàtic: Francesc Macià. Acció Catalana Republicana -com Acció Catalana- no resolgué les dues tendències que contenia: una de més conservadora (amb Jaume Bofill i Mates al capdavant) i la que se sumà -fent pròpia la tradició republicana liberal d'esquerres-, a Esquerra Republicana. Per a una síntesi de la ideologia del catalanisme liberal, en el qual s'identificava el Rovira i Virgili d'Acció Catalana Republicana, vegeu Àngel DUARTE, "Catalanisme i liberalisme (c. 1900-c.1939)", a ANGUERA, P. et alia: *El Catalanisme d'Esquerres*,; Ed. del Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Girona, 1997, pàgs. 129-173. Duarte indica les limitacions polítiques del model de centreesquerra del republicanisme catalanista [provinent del Partit Catalanista Republicà]; però també d'Esquerra Republicana de Catalunya en tant que el conflicte social s'estenia en el bienni conservador espanyol (1933-1935): "En els anys 1930, quan semblava que el liberalisme catalanista, en tota la seva pluralitat, es podia beneficiar de l'èxit (caiguda de la Monarquia, instauració de la República, obtenció de l'Autonomia) resultà que, a l'empara d'aquesta empresa triomfant, s'escolaren nous conflictes, noves polaritats i noves utopies [conflictes esdevinguts al llarg del període republicà i que tingueren un moment de màxima lluita política en els fets d'octubre de 1934]" pàg. 172. Rovira mateix -assumint aqueixa ideologia liberal- dirà que "sense un ample i ver esperit de llibertat, no hi ha convivència social possible" ("Lluita", 17-I-1931).

[1421] *Davant la qüestió social*, "La Nau", 9-X-1929. El republicà Humbert Torres (*De socialisme*, "Lleida", 104, 25-IX-1929, p. 7) comentant aquest editorial de Rovira, sintetitzava correctament la idealitat social de Rovira i Virgili: "Rovira i Virgili declara no ésser específicament socialista ni col·lectivista, en l'accepció marxista del mot. Tot i reconeixent legítima i raonable la posició dels partidaris de la lluita de classes, ell no hi aspira. Però tampoc és un devot del règim capitalista actual, la injustícia i la immoralitat del qual proclama, i vol la transformació profunda d'aquest règim en un sentit més igualitari i més just, sempre que no s'ataqui, ans es respecti, la llibertat humana. Més que en la supressió absoluta de la propietat privada i del capital, creu, d'acord amb Pr[o]udhon -i amb Pi i Margall afegim nosaltres- "en l'absorció del capital pel treball, en la creació del capitalista obrer i en el desplegament del cooperatisme [...]".

polític si "s'empra en el seu sentit ample de la transformació del règim social encaminada a una major justícia"; deixant clar, tanmateix, que no eren socialistes en el sentit del "socialisme col·lectivista de Karl Marx". Aquest vessant humanista, d'altra banda, Rovira també el matindria en referir-se a la realitat de les nacions. L'objectiu darrer del polític i historiador era incorporar els obrers a la construcció de la democràcia republicana: "la nostra ambició és fer del nostre poble un mirall de democràcia, i de reformes socials, com ha esdevingut a Txecoslovàquia [amb Massaryk]".

Aquesta via era conseqüència del fracàs del socialisme marxià i també, simultàniament, de l'hegemonia de l'esperit llibertari al si de la classe obrera del país. Només es tractava de derivar aquesta concepció a la defensa de la llibertat republicana: "Per això els nostres obrers, tot anant tan enllà com vulguin en les seves reivindicacions socials, tot lluitant per la justícia, han de mantenir el principi de la democràcia i de la llibertat. No una democràcia que giri l'esquena al cas social, no la llibertat de morir-se de fam, sinó una llibertat que asseguri als homes el dret a la vida. No hi ha cap millora social que pugui indemnitzar els homes de la pèrdua de la llibertat [com a crítica a la revolució bolxevic]". Quin era, doncs, el model democraticorepublicà?: aquell que cohesionava llibertats polítiques i socials: "El sentiment nacional català, el republicanisme democràtic i el sentiment de la igualtat social fan una força triple contra la qual no hi ha cap obstacle prou potent"[1422].

Aquesta concepció, pròpia del liberalisme radical -"separada de les organitzacions polítiques de classe",com era definida per Rovira mateix[1423]- és la mateixa que defensarà en la presentació del Partit Catalanista Republicà, juntament amb Carrasco i Formiguera, Pere Lloret i Jaume Bofill. Per Rovira aquest partit no havia de ser de classe [obrera]: "El Partit Catalanista Republicà no és un partit de classe obrera, si bé els obrers tenen ben obertes les portes. Però som encara menys un partit de la classe capitalista. Als capitalistes, als fabricants i als comerciants, en allò que sigui egoisme, interessos exclusius de classe, no els defensarem, ni amb monopolis de favor ni amb els carrabiners del Sometent"[1424]. I en el marc de

---

[1422] *El moment actual de la política catalana* [Conferència de Rovira al Centre Catalanista Republicà de Mollet del Vallès], "La Nau", 14-XI-1930.

[1423] Cf.: *Proletariat i burgesia*, "La Nau", 18-IX-1928. Vegeu *supra* l'apartat dedicat a "Crisol", en la conjuntura del Partit Catalanista Republicà. Prèvia la constitució del PCR, és il·lustratiu l'editorial de Rovira a "La Nau", 26-I-1931, *Els partits catalans*. Hi destaca que cal construir un sistema de partits polítics propi en funció de la delimitació de projectes socials envers la campanya electoral municipal del dotze d'abril: "Els socialistes partidaris de la política de classe, i els comunistes partidaris de la dictadura del proletariat, no han de conviure políticament amb els catalanistes que parteixen del nostre fet nacional ni amb els republicans que parteixen de la solidaritat humana de totes les classes socials dins el règim democràtic. Cada dia és més arrelada la nostra convicció que una de les coses més necessàries per al normal funcionament de la política catalana és el traçar netament la línia divisòria entre les forces republicanes liberals i democràtiques i les forces d'extrema esquerra obrerista i especialment comunista".

[1424] *Constitució del Partit Catalanista Republicà*, "La Publicitat", 24-III-1931, p. 2.

divulgació inicial del programa del partit, Rovira aclaria encara més aquesta ideologia que volia superar la dialèctica de classes: "En lloc d'aquesta estructuració dual de la societat [proletariat/burgesia], ha vingut la multiplicació i l'accentuació de les classes intermèdies [...]. Són doncs, els partits d'idees i no les categories d'interessos els elements que han de concretar la voluntat del poble i l'estructura de la nació. A mesura que la democràcia es perfeccionarà, i que el sentiment de solidaritat humana lligarà més fortament els homes i els grups socials, el règim polític serà menys influït per les classes, i aquestes es dissoldran progressivament dins un nou règim econòmic més just, les característiques del qual depenen molt més del fets de demà que de les teories i les profecies de l'avenir"[1425]. És una proposta que va fer extensiva a la qüestió obrera posant com a nucli l'evolució social europea: "La igualtat social -que no impica per força l'anivellament ni el col·lectivisme absolut- serà l'obra magna del nostre segle. La Rússia soviètica ha volgut anar a una igualtat sense llibertat. L'Europa pròpiament dita sabrà trobar una igualtat social que no sacrifiqui la llibertat humana, que respecti els valors de la cultura [...], que mostri que en els homes la màxima qualitat és la pròpia essència humana i no la condició econòmica [...]. La gran obra del segle XX ha d'ésser la de descompondre novament la qüestió social, que ha esdevingut massa presonera dels fets econòmics, en el seu conjunt d'aspectes polítics, jurídics, econòmics i morals, per a anar a fer una lliure societat basada en la igualitària qualitat d'homes més que en la condició accidental de productors"[1426].

Rovira centralitzava aquest objectiu en l'estratègia d'un bloc interclassista popular evolutiu que impulsés una política d'igualtat i de cohesió social (sense procés revolucionari). Aquest bloc, més que integrar-se al pensament marxià, hauria de ser receptiu al proudhonisme: "Les classes socials, atenuació de les antigues castes, han de desaparèixer en tot allò que representa una distinció de categories i una diferència de condicions. L'existència de classes diferenciades i desiguals porta a la lluita de classes. I aquesta lluita, que en alguns dels seus aspectes és un flagell del temps modern, només pot desaparèixer per l'acostament incessant cap a la igualtat dels homes. Igualtat dins la llibertat. Per això rebutgem alhora el liberalisme [econòmic] clàssic, que vol fer ciutadans lliures amb homes desiguals, i el col·lectivisme dictatorial [per Rovira tant el feixisme com el comunisme], que pretén fer homes iguals sense ciutadania lliure [...]. L'aspiració a una millor societat no pot ésser un dogma tancat, com el de Karl Marx. Ha d'ésser una tendència oberta, com la de Proudhon. El socialisme proudhonià, que és un socialisme tendencial, no dóna fórmules fixes, no estableix principis erts, ans bé deixa a la força cradora de la vida un marge prou ample per a adaptar

---

[1425] *Democràcia i classes socials*, "La Publicitat", 2-IV-1931.

[1426] *El sentit dels mots "dreta" i "esquerra"*, *Sermó perdut*, "La Publicitat", 19-I i 21-VIII-1928, i *El problema obrer*, "La Publicitat", 23-IV-1931.

l'ideal a les trajectòries futures -en gran part imprevisibles- de la societat, del pensament i de la ciència [...]. El bon camí del'obrerisme, allí on existeix el règim liberal i democràtic, només pot ésser un: el d'eixamplar i assegurar les llibertats polítiques, que tenen un gran valor per si mateixes, i utilitzar-les per a l'acceleració del moviment col·lectiu que porta a la igualtat social"[1427].

Ara bé, allò que exposa la trajectòria de Rovira i Virgili és tot un moviment polític i cultural que va abastir el catalanisme d'una base ideològica nacionalitària que hauria de ser comuna, almenys en els seus elements genèrics, a tota l'esquerra marxista dels anys vint i trenta i al conjunt del catalanisme que partia de la reivindicació autodeterminista. Des de l'assumpció de la realitat nacionalitària existia una comunitat d'interessos significativa entre republicans d'esquerra i de centreesquerra; el debat -com passà amb l'autor de *La Nacionalització de Catalunya*- s'establiria, sobretot, en situacions revolucionàries com la de "1930", a l'hora de cercar una nova hegemonia de classe desplaçada cap al socialisme i el comunisme (com s'esdevenia, per exemple, en l'assaig de Jordi Arquer, *De Pi i Margall al Comunisme*, crítica a les tesis policlassistes de Rovira i Virgili)[1428]. Amb tot, vull insistir en la convergència pel que fa a *definició* del model polític d'organització nacional des de la pluralitat de les 'esquerres republicanes'.

Els orígens d'aquesta nova idealitat catalana, cal cercar-los, *orgànicament*, en el cas de Rovira, en l'evolució dels nuclis federalistes tarragonins amb "La Justicia i "La Avanzada"[1429] envers el nucli nacionalista i republicà, el 1905, d'"El Poble Català". Rovira i Virgili, doncs, parteix del republicanisme i federalisme de Pi i Margall aportant una base nacionalitària, alhora que el catalanisme republicà integra Pi i Margall, com a alternativa al nacionalisme espanyol[1430]. No és estrany que el 1928 Rovira defensés l'ideari de l'autor de *Las*

[1427] *L'obrerisme*/A. ROVIRA I VIRGILI, "La Ciutat", 7-XII-1934, p.1.

[1428] Jordi ARQUER: *De Pi i Margall al Comunisme*, Edicions "L'Hora", Barcelona, 1931. Arquer féu aquest opuscle per a criticar que Rovira acabés amb el projecte d'Acció Republicana i "tornar-se'n amb els centristes d'"Acció Catalana" i fundar el Partit Catalista Republicà, el programa del qual era "d'un democratisme burgès, pompós, buit de contingut socialitzant, exactament el contrari de les doctrines progressistes de Pi i Margall" [pàg. 2]. La recepció dels idearis de Pi i Margall estava en funció del bloc social i polític que els hegemonitzés: burgesia (conservadorisme autonomista), petita burgesia urbana (republicanisme nacionalista) o proletariat (comunisme, con en el cas de Jordi Arquer).

[1429] Vegeu *supra* l'apartat 1900-1905 sobre la proposta federal de Rovira en el si de la Joventut Federal tarragonina. La concepció dels republicans federals tarragonins no contemplava el moviment de reivindicació nacional com a progressista, sinó que el "tendeixen a identificar a un corrent conservador i clerical i, per tant, mantenen una actitud d'oposició. Encara que en el seu programa figuri l'assoliment de l'autonomia, aquesta forma part d'un conjunt de reivindicacions que no necessàriament comporten una afirmació nacional". En aquest context "Antoni Rovira i Virgili contribuí indiscutiblement a [llur]esforç de catalanització", segons Mercè COSTAFREDA I FELIP: *Orígens del catalanisme a Tarragona 1900-1914*, Diputació de Tarragona, 1988. pàgs. 129 i 80, respectivament.

[1430] Aquesta interpretació ha estat comentada críticament per Andrés de BLAS GUERRERO des d'una voluntat de recuperació del nacionalisme liberal espanyol, previ, segons l'autor, al nacionalisme català a *Tradición Republicana y nacionalismo español*, Tecnos, Madrid, 1991. Aquest politòleg indica que Rovira i

Nacionalidades de les crítiques de Josep Pla a la biografia que aquest darrer féu sobre Cambó[1431]. La reivindicació parteix del comú denominador de tot el republicanisme catalanista: la llibertat de decisió de les nacions[1432]. Per tant, quan Rovira ingressa a Barcelona als rengles de la Unió Federal Nacionalista Republicana, el portantveu de la qual era "El Poble Català"[1433], duia assumida una 'idea' que hauria de configurar un element constant del debat sobre l'esquerra catalana, per bé que en un context social i polític molt més manifest -com era la conjuntura de formació de la Solidaritat Catalana- (aquella 'herència de les idees' de la joventut republicana tarragonina).

L'historiador i polític es proposà d'organitzar l'esquerra: primer, amb la fundació, el 1930, d'Acció Republicana (situda a l'esquerra d'Acció Catalana), que hauria de comptar amb un òrgan de premsa fundat l'octubre de 1927 pel mateix Rovira, "La Nau", i més tard, el 1931, amb la fusió -sense prou suport electoral per competir amb l'Esquerra Republicana a les eleccions de juny d'aquell any- amb Acció Catalana, que hauria d'originar el Partit Catalanista

---

Virgili -comentant el pròleg de *La qüestió de Catalunya*-, representa "*La agresividad de un nacionalismo cultural en fase de afirmación y* [que] *el tono apasionado de la soflama política resultan al fin poco eficaces para la demostración de una tesis con muy débil fundamento*" [es refereix a la coincidència de base dels principis de Pi amb el desenvolupament del catalanisme republicà ideat per Rovira], pp. 98-99. A més d'uns comentaris politicomorals a redós de la idealitat de Rovira com a excusa: "*mientras que, poco a poco, la democracia española se irá abriendo al reconocimiento de unas realidades nacionales de signo cultural diferenciadas de un hecho nacional de preferente signo político, el paso del tiempo no registrará sino el endurecimiento de unos nacionalismos periféricos convencidos de que sus aspiraciones nacionalistas pasaban por la radical inversión de un modo secular de ver el problema y por la voluntarista negación de una realidad nacional española en provecho de una lectura estrictamente estatal de España*", p. 100.

[1431] La polèmica abastà pràcticament les planes de la premsa catalanista de comarques. Un exemple el constitueix l'òrgan republicà d'esquerres "Lleida. Revista d'informacions i estudis", (10-VIII-1928) amb l'editorial "Els llibres de Pi i Margall": "Josep Pla, en el seu llibre llastimós sobre Cambó i la Lliga, ha escrit uns conceptes tan torpement injustos per la noble personalitat de Pi i Margall, que apart l'enfrondament definitiu d'en Pla com a home i escriptor de valor moral, han servit encara per auriolar novament amb més respectes, admiracions i entusiasmes, l'augusta figura del preclar català més preeminent dels temps moderns". Des del republicanisme reusenc identificat amb Acció Catalana, l'òrgan liberal i catalanista reusenc *Las Circunstancias* es féu ressò del llibre de Pla en diverses editorials: 1-VIII-1928 ("¡Pobre José Plá!"), 10-VIII-1928 ("Un elogio de Pi i Margall"), 14-VIII-1928 ("L'ofensiva contra Pi i Margall"), 23-VIII-1928 (editorial al voltant de la conferència de Rovira i Virgili a l'Ateneu Barcelonès, "La glòria de Pi i Margall"), 5-IX-1928 (recull d'un fragment sobre Pi i Margall que "La Nau" recollí després que Rovira deixés la direcció de "La Publicitat"), 18-IX-1928 ("Una lliçó", sobre la resposta republicana en defensa de la doctrina de Pi i Margall al llibre de Pla). Vegeu, *Lectura de Pi i Margall*/ per Leandre Colomer i Calsina, Ed. La Magrana, Barcelona, 1988, quan situa l'aportació central de Rovira: "per una banda, una correcció del federalisme pimargallià i, per una altra, una correcció del positivisme biològic de Prat de la Riba", p. XVII.

[1432] Rovira deia que "la doctrina fonamental de Pi i Margall és la de la llibertat humana". I que "el federalisme pimargallià és una conseqüència d'aquesta llibertat". Però el més significatiu és allò que acondueix tot el pensament polític rovirià: "ell [Pi i Margall] ho fundava tot sobre el principi de la voluntat dels homes i dels pobles". Alhora, Rovira mostrava algunes distàncies de les idees de Pi respecte dels contextos polítics d'aplicació: "allò que hi ha de més caduc en el federalisme pimargallià és tot just el regionalisme", *Les doctrines de Pi i Margall*, a "La Publicitat", 8-VIII-1928.

[1433] El diari nacionalista i republicà, junt amb d'altres setmanaris com "Metralla", eren mitjans de conscienciació nacional, tal com ho vivien militants d'esquerra com Josep M. Francés, quan esmenta que la lectura d'aquests diaris el feien sentir-se "*cada día más catalán y menos español*". Cf: J M. FRANCÉS: *Memorias...*, pàg. 209.

Republicà fins al seu ingrés al partit liderat per Macià arran de la Crida de Lleida. El cicle polític de Rovira acabà a l'Esquerra Republicana[1434].

La vinculació amb el partit macianista no féu altra cosa que ratificar la ideologia social de Rovira, per exemple, en el debat parlamentari sobre l'Estatut Interior de Catalunya i des d'una doble consideració: la definició evolutiva del capitalisme a partir de "freqüents 'craks'" arran del ressò de la crisi d'acumulació del 1929 i la seva concepció dels principis socials -basats en el cooperativisme com a regulació econòmica gradual- del republicanisme trentista: "L'Esquerra Republicana de Catalunya és un partit de radicalisme social, és un partit que creu injustes les actuals institucions de la propietat i aspira a reformar-les. Creiem en la força de l'evolució humana, creiem que la vida social i individual té força pròpia que moltes vegades opera i contradiu les fórmules socials [...]. Em sembla que hi ha en l'actual període social una tendència a l'equilibri entre els factors individuals de la producció i els factors socials. [...]

[1434] Des de posicionaments marcel·linistes es féu una crítica al nacionalisme, que s'hauria d'avantposar al republicanisme de la nova formació, una amalgama de formacions republicanes que vindrien a "traïr" aquest ideal a favor del "separatisme", segons lletra de Manuel Galés -director de l'òrgan marcel·linista tarragoní "Tarragona Federal"- a Marcel·lí Domingo [Tarragona, febrer de 1931]: "El Partit Republicà Català [en lloc de Partit Catalanista Republicà], qual composició coneixeu més, junt amb federals de Vilanova, Mataró, Girona, etc. I els escamots dispersos de l'antiga UFNR són els que han de trobar-se. S'havia començat dient que les converses podrian portar, tot, al màxim, a una relació o super-estructura d'organitzacions. I ara es parla de refundir partits [...]. Però en aquest tripijoc de politiquets de tercera fila que fruïm a Catalunya el no pensar en totes les contingències i el no procurar preveure les malvestats que s'originen de les tàctiques errades imposades per incapaços sergents fora una ingenuïtat i potser una còmode deserció del deure polític. En Torres [Humbert] ha pugnat per imbuir l'idea de que els republicans que vagin a la Conferència [contitutiva d'Esquerra Republicana] han de començar per a sentar posicions de nacionalisme irreductible. A primera vista aquesta actitud sembla una proposició absurda. Una reunió de republicans, la lògica més elemental diu que ha d'ésser, primer que res, en profit de la República. Però el fet i el fet perillós, al meu entendre, existeix. El fet és que els anomenats republicans catalanistes han trobat la manera de fer-se amb un balanci que els permet presentar-se al poble com homes d'ideals redemptors i en realitat inhibir-se, potser fins a la covardia, d'intervenir activament en la resolució dels plets de llibertat que hi ha plantejats per tots els homes d'Espanya. El seu nacionalisme de despatx no té altre sentit que el de defugir amb una excusa teòrica la lluita per la República. Tenen por de la República, per modesta i moderada que's presenti i s'envolcallen les seves suficients e importants persones amb la bandera del separatisme. Peró ni aquesta paraula tenen bemolls de pronunciar clarament. Conreuen l'ambigüetat i aixi defugen les dures esperant les madures. Si un instant teniu de lleure voldria saber si us preocupareu amb els vostres amics de Barcelona d'unes maniobres que en definitiva no tenen altre virtut que descarrerar les joventuts sentimentals, de patriotisme primitiu i sense prou sentit polític. El cas és que convindria una ample intel·ligència republicana i no encerto a endevinar la fórmula per aplegar-nos a totes les esquerres polítiques. Som federals, radicals socialistes i, naturalment, catalans. Però no separatistes mentre hi hagi l'esperança d'una Espanya republicana [...]". De fet, poc més tard d'un any de la formació del Partit Catalanista Republicà, i des de rengles independentistes, Ramon ARRUFAT feia un paral·lelisme entre les trajectòries de Marcel·lí Domingo (relacionada amb la de Pi i Margall) i Rovira i Virgili (relacionada amb Valentí Almirall): "[...] En Domingo és un home d'una activitat extraordinària i és l'home que davant del plet entre Catalunya i Espanya serveix més bé els interessos dels espanyols que cap altre polític; per tant, és un bon amic que no ens convé, tot i semblar el contrari. El cas de Domingo-Rovira-Virgili el podríem comparar com el cas Pi i Margall, al seu temps. Mentre Pi propugnava el Federalisme, tota la seva gran obra literària i política era amb una llengua i ànima castellana; per tant, la solució ens la donava de fora de Catalunya. Dons l'Almirall, tot propugnant la *concòrdia*, assenyalava la diferència entre els dos pobles i no oblidava mai de dir que Espanya era una cosa i Catalunya n'era una altra, i tota la seva producció política-literària-econòmica era feta amb llengua i ànima ben catalana; per tant, la solució l'assenyalava de comú acord entre dos pobles, i així la cosa ja canvia. Cal vigilar molt l'activitat extraordinària d'en Domingo, si a Catalunya volem fer un partit de força nacional [...]". Cf: *El perill assimilista!* R[amon] ARRUFAT i ARRUFAT, "Estat català. Setmanari adherit al "Partit Nacionalista Català", 28-V-1932, núm. 17.

Estem en temps de transició; anem a una altra societat que no veiem prou bé com serà, i aquesta obra cooperativista i mutualista pot ajudar a fer el camí sense catastròfiques sotragades [...]. Jo crec que l'enemic veritable del petit comerciant, del petit industrial, no és pas aquest cooperativisme, no; és més aviat la gran empresa, la gran anònima que monopolitza i aturdeix moltes d'aquestes activitats". I la força social que ha d'activar aquest evolucionisme social és la petita burgesia: "[...] que en diem també classe mitjana i que a Catalunya té una força vinculada al propi esperit i a la pròpia història, és un dipòsit de virtuts socials; que moltes de les virtuts de la classe obrera també les té aquesta menestralia, ja que en aquest aspecte són gent que treballa, que produeix, digne d'encoratjament i de lloança"[1435]. Una concepció de cohesió social que Rovira trobava legitimada en la història moderna[1436].

L'estratègia d'un evolucionisme polític d'esquerres o "evolucionisme col·lectiu" era una constant entre les organitzacions republicanes que sota el pronunciament de Primo vinculaven el compromís intel·lectual a la transformació política. Aquesta idealitat era comuna a la Península pel que feia a l'articulació d'una "nova esquerra"[1437]. La doctrina política de Rovira a Acció Republicana i al Partit Catalanista Republicà posava la base de la incorporació a Esquerra Republicana. Amb tot, pel que fa a la realitat nacional, era una continuïtat de la idealitat d'Acció Catalana[1438]: "*nuestra Esquerra Republicana no era una*

[1435] Totes les citacions a *Parlament de Catalunya. Diari de Sessions*, 7-III-1933 Vol. I, pp. 515 i 519. L'Estatut Interior, segons Rovira, comportava en línies general una concepció democràtica i liberal, representada amb la supressió del vot corporatiu. Aquesta òptica el va portar a dir: "Veig amb gust que una part del catalanisme històric girat d'esquena al passat, desconegut d'Europa, representat per les Bases de Manresa, és una cosa ja caiguda i esborrada". El catalanisme republicà era hegemònic sobre el catalanisme històric. *Parlament de Catalunya*. .6,16, 21-III-1933, pp. 672 i ss i p.721. Per a la citació, p. 672. Les orientacions ideològiques que es reflectien al voltant d'aquest debat estatutari aclarien tradicions ideològiques. Per exemple, Joan Casanoves, d'Esquerra Republicana, *en polèmica amb el diputat de la Lliga Catalana Duran i Ventosa reflectia la mateixa* concepció ideològica de Rovira envers la caducitat de les Bases de Manresa: "Vós [Casanoves a L. Duran] voldríeu una Catalunya inhibida del moviment de l'Enciclopèdia i del Renaixement. Això ho predicaven els catalans de les Bases de Manresa que s'havia de fer guerra als principis revolucionaris i a l'Enciclopèdia i a tot el que no representés la vinculació del catalanisme a una confessió: el catolicisme", *Parlament de Catalunya*..., 1-III-1933, p. 448.

[1436] Rovira va proposar la commemoració del cinquè aniversari de la mort del darrer Comte d'Urgell, Jaume. "Aquells que lluitaven al costat del Comte d'Urgell [al si del procés del Compromís de Casp i contra Ferran D'Antequera] eren els menstrals, la pagesia i la baixa clerecia, la petita noblesa. I en canvi lluitaven en contra del Comte Jaume d'Urgell, l'alta noblesa, l'alta clerecia i la granburgesia de Barcelona". *Parlament de Catalunya*..., 19-V-1933, Vol.II, p. 1496. Aquesta vinculació de la conjuntura present amb la història era una constant en Rovira. En la situació d'aquest debat, Rovira va afirmar: "Jo no crec que el present sigui una realitat sense la part viva del passat. El passat és allò que queda viu en el nostre Govern [...]. Així és la història, que d'enllà dels temps i del profund de la terra ve a influir en el governar la Catalunya d'avui". *Parlament de Catalunya*.., Vol.I. 28-II-1933, p. 429.

[1437] Genoveva GARCIA QUEIPO DE LLANO: *Los intelectuales*..., pp. 484-545. Una nova esquerra que Rovira va establir prèviament a l'articulació d'Acció Republicana: "El poble obrer de Catalunya està avui ben preparat per a donar el seu concurs a la creació d'una gran força liberal i radical" (ressenya de la conferència de Rovira al Circol Republicà de Sabadell: *La joventut de Pi i Margall*, "La Nau", 30-XI-1928).

[1438] Jaume Bofill escrivia a Nicolau-Maria Rubió i Tudurí quant a la projecció de la doctrina d'Acció Catalana "en un sentit de modernitat d'ençà de 1922 [...]. Només que ara els temps permeten de precisar-lo i d'accentuar-lo més que aleshores. És d'aquesta manera que els tòpics de l'espanyolisme assimilista queden

creación artificiosa, sino una expresión real del sentimiento individualista popular y democrático de los catalanes, exponente de inmensas masas de pequeños burgueses y campesinos"[1439]. Què hem d'entendre, doncs, per model democraticorepublicà?: les orientacions que proclamaven els nacionalistes republicans reusencs ("Foment", 23-V-1912), pròpies de Rovira i Virgili: "Lo deure nostre consisteix essencialment en la divulgació dels ideals de llibertat individual y colectiva; en l'exercici dels drets del nostre poble fills de la naturalesa y de la vida; en nacionalitzar y lliberalitzar tot l'esforç creador difús en lo cos catalá, en remoure los obstacles que s'oposen a la millora de les condicions d'existència de la multitud treballadora". Així, doncs, l'home progressista, 'avançat', era l''essencialment liberal", que entenia que calia evolucionar, en clau liberal, des del l'indiviadualisme econòmic i social al "socialisme reformista". Aquesta fórmula reformadora era l''unica que a parer de Rovira podia unificar un model de societat que "representés la lluita de la raó i de la consciència moral", contra "la brutalitat dels impulsos biològics i la rigidesa dels fenòmens econòmics i naturals". Aquest base ètica del model de democràcia rpublicana era, doncs, el que permetia vincular llibertat humana (com a universal) i llibertat del pobles (com a principi concret)[1440].

---

dissolts per superació" [Lletra de Jaume Bofill, Barcelona, 7-V-1932. Arxiu Bofill i Mates. Sg. T. 2.2.16. BC]. L'anàlisi del context polític previ a la proclamació de la República Catalana, coincident amb la crisi del Partit Catalanista Republicà (mancat de base sociològica), possibilitarà, segons Casals i Arrufat, la incorporació a Esquerra Republicana per part de sectors intel·lectuals: "El seu centrisme [republicanisme, liberalisme i catalanisme] no tenia un significat suficientment mobilitzador en un ambient polític marcat per la intervenció de les masses. A partir d'aquest moment, el Partit Catalanista Republicà presenciarà una progressiva marxa de molts dels seus homes més representatius i la seva destrucció com a alternativa de govern. Moltes personalitats del partit marxaren cap a l'Esquerra i allí hi exerciren posicions dirigents i allò hi aportaren la seva eficàcia, la seva moderació i la seva representació social de caràcter més conservador [...]. El cert és que no varen tenir una visió clara del moment" a CASALS, J. i ARRUFAT, R: *Catalunya poble dissortat*, p. 195.

[1439] Jose M. FRANCÉS: *Op. Cit.*, p. 680.

[1440] *Defensa del liberalisme*...pp. 572-575 i 563.

D. CONCLUSIÓ

"¿Pot afirmar ningú que'l carácter antilliberal de certes reivindicacions patriótiques neixi precisament del idea de llibertat nacional? Lo que hi ha es que en passats els sigles, al extendres triomfalment pel mon els principis de renovació [...] volgueren combatrel's alsant la bandera polsosa de les tradicions [...]. [es tractava] "d'una lluyta entre velles y les noves idees" [*El Nacionalisme...*].

"Anys enrera el que menys m'interessava dels catalans era la seva catalanitat. Ara tampoc m'interessa com a cosa efectiva. Ara, m'esperona com a problema psicològic -o sia com a possibilitat d'humanisme nou" [J.M. CASACUBERTA, "quadern de maig de 1926. BC].- "De les raons justificadores de les reivindicacions de Catalunya" ["El Autonomista", 8-IV-1930].

El republicanisme nacional contemporani[1441] ha tingut bàsicament dos centres d'interès: la pràctica política de la sobirania nacional -aspecte que el diferencia del republicanisme espanyol i, en canvi, constitueix un factor renovador als anys vint i trenta a Catalunya[1442]- i l'articulació d'un programa d'organització social. Cal establir en aquest sentit una correspondència entre nació i organització de la societat. Gabriel Alomar -amb un plantejament socialista- emfasitzava una concepció de ciutadania nacional projectada envers la regeneració de l'estat espanyol (nacionalisme extensiu més que intensiu, com hem pogut comprovar en el debat mantingut el 1912 amb Rovira a *El Poble Català*); i Carles Pi i Sunyer amb *Aptitud Econòmica de Catalunya* (1929) establia els paràmetres d'una pròpia trajectòria econòmica (=estructura d'organització), és a dir, basava la concepció de nació a través dels fluxos d'intercanvi.

Si Pere Coromines establí una síntesi interpretativa sobre actituds polítiques i intel·lectuals del segle XIX i Marcel·lí Domingo vincula el projecte republicà a la projecció política espanyola ("per a ell, la nació és Espanya")[1443], Rovira i Virgili destacà -en contrast amb l'entrisme d'esquerra radical regeneracionista de Marcel·lí Domingo- en la clarificació

[1441] La trajectòria del republicanisme com a referent històric vinculat a la història nacional, a *La tradició Republicana de Catalunya*, "La Humanitat", 28-IV-1947: "La revolució és tradicionalista perquè troba en el passat del nostre poble el mirall i l'estímul de les nóves institucions lliures. I la tradició és revolucionària perquè tot restabliment veritable de l'esperit català porta cap a les solucions igualitàries i democràtiques. La Catalunya profunda i perenne és nacional i liberal [...]. La revolució catalana i la tradició catalana son una mateixa cosa. Per a ésser republicans, als catalans no ens cal adoptar teories noves o forasteres. Portem la República a la sang i a l'ànima. Veu del passat i ideal del esdevenidor, la República és per a nosaltres l'expressió de la nostra natura permanent".

[1442] La renovació del republicanisme espanyol en el context dels anys vint i trenta com a innovació programàtica en el marc contemporani, a Shlomo BEN AMI: *Op. Cit.*, p. 15. Però cal plantejar potser si aquesta "renovació", en el marc de la crisi de legitimitat de la monarquia autoritària alfonsina, contemplava igualment el dret a la lliure determinació de les nacions.

[1443] *Les Conferències de Madrid*, "La Publicitat" (1-II-1923). També sectors independentistes contraposaven la trajectòria de Domingo envers la de Rovira: "Mentre en Domingo, amb aquella amabilitat i simpatia vers nosaltres, ens diu que ens estima, tota la seva obra espiritual és feta amb ànima forastera. I mentre Rovira i Virgili ha estat oblidat i bandejat inconscientment per molts catalans i fins i tot per molts que es diuen catalanistes, tota la seva obra, la seva gran obra, obra d'arxiu i de laboratori, és feta amb esperit i ànima ben nostra [...]". Cf.: *El perill assimilista*/ R. ARRUFAT, "Estat Català", 28-V-1932. Per contra, Marcel·lí Domingo tenia en compte la possibilitat d'una entesa conjunta del federalisme espanyol que havia de quallar en un "partit federal hispànic". Aquest era el desacord bàsic amb Rovira I Virgili, a desgrat que ambdós coincidien a reconèixer la superació definitiva del federalisme vuitcentista. Cf.: Marcelí Domingo, *On va Catalunya?*, Llibreria Catalònia, Barcelona s/d [1927-1928?], p. 224.

ideològica del concepte de nació política (com a categoria que legitima, conté, i no contradiu, la nació cívicocultural)[1444] i d'autodeterminació confederativa. Rovira és un teòric del nacionalisme que fonamenta la reflexió sobre la nació en la relació entre nació cultural i nació política a través del concepte de voluntat política[1445]. Una concepció nacional que supera la identificació amb el sentiment -"per convertir [la nació] en voluntat"- i contextualitza qualsevol projecte de construcció nacional no pas en funció del passat sinó del futur. La nació "deixa de ser pur record històric per a transformar-se en norma de vida per a l'esdevenidor"[1446]. I precisament la manca d'aquesta vinculació entre comunitat cultural-comunitat política seria una limitació social envers la cohesió nacional, ja que, segons Foix, "allò que escasseja [dins el catalanisme] són els activistes. La idea de comunitat la tenen ben pocs; i l'adhesió aaquesta idea la practiquen menys encara". El poeta, doncs, plantejava a priori, la necessitat de la consciència política que havia d'*interpretar* la nació cultural, la llengua[1447]. Amb tot, la globalitat d'aquests plantejaments és deutora de la tradició romàntica liberal que la historiografia posterior ha definit com a populista a partir de la identificació de la política com a ideal. Tanmateix, com he intentat d'exposar, aquesta tradició romàntica, que implicava un estadi d'introspecció o de conscienciació prèvia/ interior, no era antitètica de la tradició de la primera revolució democràtica contemporània: la Revolució francesa. Aquesta tradició també permet de qüestionar la definició de Rovira com a "regionalista d'esquerres". Justament, la superació de l'àmbit nacional estricte (que abasta tota l'àrea de cultura nacional) i la proposta d'una base autodeterminista sembla que replantegen aquesta darrera hipòtesi[1448].

[1444] 'Nació política' entesa com a àmbit màxim de fidelitat/ lleialitat d'identificació a través del poder polític. Fins a quin punt es pot desvincular aquest concepte de la nació cultural/cívica? Cf. Joan-Francesc MIRA: *Crítica de la nació pura*, Tres i Quatre, València, 1984. Per contra, moldels analítics des del nacionalisme espanyol (=Andrés de Blas Guerrero), en contraposen les orientacions, identifcant la nació política amb el model nacional de l'estat i la nació cultural amb el projecte estrictament cultural-historicista). Vegeu també la concepció de nació política, aplicada a la trajectòria roviriana, a Josep-Lluís CAROD-ROVIRA: "Antoni Rovira i Virgili" a Ramon SENTMARTÍ (ed.): *Clàssics del nacionalisme*, Pòrtic/UOC, Barcelona 2001, p.303.

[1445] Com apunta Xavier ARBÓS, Rovira és un dels pocs teòrics del catalanisme que depassa l'acció de les conjuntures. Cf.: *Poques teories generals en el pensament catalanista*, "El País ["Quadern de Cultura"]", 102, 9-IX-1984, p. 1.

[1446] Federico CHABOD: *La idea...*, p.80.

[1447] "Pompeu Fabra. 22-III-1911" dins J.V.FOIX: *Catalans de 1918*, Ed. 62, p.14.

[1448] Enric UCELAY DA CAL: *Op,. Cit.*, pp. 19-20. També, Josep M. COLOMER: *Espanyolisme i catalanisme. La idea de nació en el pensament polític català (1939-1979)*, L'Avenç, Barcelona, 1984, pp.72 i ss. Val a dir que la identificació de romanticisme i 'ànima nacional' pot reduir la capacitat explicativa de romanticisme com a relació de consciència interioritzada/ projecció. Per a la definició de regionalisme d'esquerres en el cas de Rovira: Enric UCELAY DA CAL: "*El Mirall de Catalunya*": *models internacionals en el desenvolupament del nacionalisme i del separatisme català, 1875-1923* dins "Estudios de Historia Social", 28-29, gener-juliol, 1984, p. 217

L'objectiu d'aquesta recerca ha estat mostrar argumentadament i documentalment la configuració ideològica nacional de Rovira i Virgili. I he concretat aquesta trajectòria en la gestació del pensament polític entre la militància al si de la Joventut Republicana Federal de Tarragona (1900) i la reflexió nacional a través de la plataforma d'Acció Catalana (1923). D'aquest procés, cal destacar l'inicial posicionament/identificació amb el marc de referència teòric de Pi i Margall. És a dir, la base, el punt de partença, tant nacionalitari com societari és el plantejament de canvi social federal de l'autor de *Les Nacionalitats*. En aquest sentit, el fonament de la ruptura amb l'estructura política de l'estat de la Restauració és present en el plantejament de canvi social i de nova lectura de la constitució territorial catalana.

Pel que fa al primer punt, la concepció d'una proposta àmplia de canvi social ja és patent en l'etapa de col·laboració a *La Justicia* i a *La Avançada* (i en l'obra de teatre *Nova Vida*). En el marc d'un modernisme ideològic, favorable a les opcions de transformació social i modernitat cultural, crítica amb els models d'antic règim restauracionistes, Rovira opta per la divulgació de la qüestió social, que oposava les classes populars a les oligarquies. I en aquest sentit, hem vist com la premsa és la baula essencial de la nova intel·lectualitat republicana. Així, El Rovira "societari" és, doncs, més rellevant que el Rovira "nacionalitari". És a dir la cultura política republicana federal de la qual Roviriana esdeveinia socialitzador esdevenia un referent bàsic per a les classes populars[1449]. I ho és perquè a la identificació amb la matriu federal de Pi i Margall -per bé que Rovira la vinculi a la tradició catalanista de les Bases de Manresa (autogovern per a totes les atribucions pròpies d'una nacionalitat)- la projecció confederativa encara no hi és present. Rovira, efectivament, proposa una autonomia federativa; però no evoluciona cap al principi autodeterminista. Amb tot, aquesta primera etapa federal constitueix la formació de l'imaginari intel·lectual i polític que desenvoluparà al si de la Unió Federal Nacionalista Republicana entre 1907 (Centre Nacionalista Republicà) i 1914 (Pacte de Sant Gervasi).

La intervenció de Rovira i Virgili en aquesta etapa suposa una consolidació del projecte federal de l'etapa anterior. I aquest desenvolupament és dut a terme en un triple nivell. Primer, Rovira situa Catalunya en el panorama internacional. Aquest fet, el concreta no tan sols en la divulgació de fets polític i culturals europeus a través de la premsa (*El*

[1449] La trajectòria del modernisme ideològic, que acaba aticulant el republicanisme d'esquerres ha estat ben analitzat per Alferd-Pérez BASTARDES: "Les relacions...", pp. 29-34. La vinculació mdernitzadora de la cultura federallista a la cultura polittica transformador a la Catalunya del vuitcents: Pere GABRIEL: "Insurrección y política. El republicanismo ochocentista en Cataluña dins: Nigel TOWNSON [ed.].: *ElRepublicanismo...*, p. 371. La funció crítica envers el restauracionisme de l'elit del nou republicanisme no és únicament catalana. Per a una comparació amb els quadres intel·lectuals del republicanisme krausista, vegeu: Manuel SUÁREZ CORTINA: *El gorro frigio. Liberalismo en la Restauración*, Biblioteca Nueva, Sociedad Menéndez y Pelayo, Madrid, 2000, pp.83-85.

Poble Català), sinó que teoritza el marc internacional del fet nacional català a *Història dels Moviments Nacionalistes*. Aquesta obra suposa una legitimació de l'estratègia nacional en una anàlisi comparativa, poc comuna en el context català d'aleshores (exceptuant la tasca de l'etapa política de la Unió Catalanista amb el lideratge de Martí i Julià), que fa referència a d'altres processos d'alliberament nacional. Segonament, el federalisme -o autonomia federativa- és socialitzat a través d'un programa adscrit a l'imaginari socialista no marxià. És a dir, és a l'etapa nacionalista republicana quan Rovira identifica un projecte socialista amb l'estratègia del socialista occità Joan Jaurès, del liberal laboralista anglès Lloyd George i amb la defensa de la primera fase de la revolució democraticoburgesa russa. No en va en tradueix el *Discurs a la joventut*. Aquest aspecte esdevindrà central en el període d'Acció Catalana, com una de les causes explicatives de la seva separació del partit i de *La Publicitat*. I, alhora, serà la base que continuarà essent present en l'etapa d'Acció Republicana i del diari *La Nau*. Aquesta relació entre ideologia i premsa concreta reiteradament la vinculació entre l'intel·lectual polític i la premsa d'opinió. Rovira és, doncs, un exemple significatiu de divulgació pedagògica de doctrina política a través de mitjans de comunicació que, alhora, formen part del model democraticorepublicà. I en tercer lloc, la intervenció roviriana al si de la Unió Federal suposa un punt de partida en una constant fonamental de la funció intel·lectual i cívica: la nacionalització de la societat catalana. Aquesta nacionalització es concretava en el principi de la nació cultural: cercar les bases del treball polític per a impulsar ressorts de lleialtat respecte als factors objectius nacionalitaris: llengua i memòria històrica (el passat com a ressort mobilitzador). Aquest projecte esdevé central amb l'assaig *La Nacionalització de Catalunya*, amb la fundació testimonial de l'esquerra catalana, amb la intervenció en plataformes com La Nostra Parla i en les campanyes a favor de la defensa de la llengua i de la seva extensió a l'ensenyament (1916).

Ultra això, cal no deslligar aquesta idealitat, institucionalment, de la tasca de Rovira al si de la Mancomunitat. La vinculació a l'obra inicial d'estat regional de Prat de la Riba representa per a Rovira la intervenció en l'òrgan de la Lliga Regionalista *La Veu de Catalunya*. Tot amb tot, més enllà d'aquesta col·laboració significada en l'opinió política internacional (aspecte que simultàniament realitza a la republicana *La Publicidad*), Rovira sintetitza el pensament federalista de Pi amb la recuperació -en el si del programa republicà d'esquerres- de la doctrina nacional de Prat de la Riba. Aquesta síntesi pratiana es concreta en la vinculació de la qüestió cultural i històrica a l'estructura del factor de la voluntat política[1450]. L'antologia d'articles *Nacionalisme* no és estranya a la recuperació del concepte de nació cultural en un context progressiu d'intervencionisme polític cambonià a la política

[1450] Xosé NUÑEZ SEIXAS: *Movimientos Nacionalistas...*, p. 58.

espanyola. Per tant, Rovira no exclou la racionalitat (objectiva) federal de Pi i Margall, de la qual extreu el concepte 'voluntat política' -d'altra banda estructurat a *Nacionalisme i Federalisme*-, de la trajectòria noucentista pel que fa a la vertebració territorial a través del binomi (complementari) Barcelona-rerepaís. En conseqüència, la reflexió essencial sobre el fet nacional com a fet polític i el concepte de nació com a lliure determinació que articula una cultura nacional s'estableixen per part de Rovira en el període 1912-1917. Serà el que conceptua com a *Renovació doctrinal del Nacionalisme* o la superació d'una estratègia exclusivament historicista/ culturalista.

Amb tot, la reivindicació de Prat és complementària a la polèmica que l'agost de 1928 -a través de *La Publicitat* i *La Nau*- mantingué amb l'opinió de Josep Pla -en la biografia sobre Cambó- pel que fa a la minorització del pensament federalista de Pi i Margall. També, en la ideologia nacional roviriana, Valentí Almirall significa la racionalitat de Pi aplicada a la nació concreta. Per tant, hom conclou que la ideologia nacional de Rovira és una conseqüència de la recepció del principi de la voluntat política pròpia del federalisme clàssic: de l'aplicació d'aquest principi de racionalitat objectiva al fet nacional concret: "La nació existeix plenament -[explicita Rovira a *El Principi de les Nacionalitats*]- quan té consciència de la personalitat pròpia. Però el fet de consciència és intern. Perquè la nació s'afirmi, cal un factor transcendent, susceptible de manifestació exterior; i aquest és la voluntat"[1451]. En aquest sentit, Prat representa l'adscripció cultural i històrica, i Valentí Almirall[1452], l'aplicació territorial del marc teòric i polític de Pi i Margall (que Rovirà vinculà a la cultura política nacional a *La Qüestió de Catalunya*) a la pròpia nació cultural[1453]. Així, Rovira significa la síntesi de la trajectòria il·lustrada hereva de la Revolució francesa (la intervenció aliadòfila a *Iberia*)[1454] i la tradició del pensament romàntic pel que fa a la vinculació consciència nacional-projecció política. Rovira també entén el fet se ser liberal com un aspecte de l'humanisme polític, en ser "*más que una doctrina*", ja que "*es un estado*

[1451] Josep-Lluís CAROD ROVIRA: "Antoni Rovira ...", p. 310. Per a la centralitat de la voluntat política i de la consciència nacional en contrast amb la concepció iusnaturalista (=nació i ahistoricitat), Miquel CAMINAL: "Les relacions del nacionalisme català amb l'Estat Espanyol" a Josep TERMES i Jordi CASASSAS (dirs.): *El nacionalisme com a ideologia. Materials de treball i estudi*, Proa, Barcelona, 1995, p. 162.

[1452] La importància de Valentí Almirall quant al fet de ser un referent bàsic del catalanisme d'esquerra i conservador, la diversitat d'orientació (positivista) quant a Pi i Margall (abstracta) i la tasca de projecció de catalanitat universal, a A. ROVIRA I VIRGILI: *Valentí Almirall*, Editorial Barcino, Barcelona, 1936, pp. 6, 25-26, 61-62.

[1453] A. ROVIRA I VIRGILI: *Resum d'Història del Catalanisme*, Editorial Barcino, Barcelona, 1936, pp. 61[adscripció nacional de *Lo Catalanisme*] i 112 [clarificació del concepte 'regió' i 'nació' en Prat]. Per al contrast entre el model d'abstracció de Pi i la concepció catalana federal d'Almirall, que "fa de Catalunya el centre de la seva activitat", A. ROVIRA I VIRGILI: *Els corrents ideològics de la Renaixença catalana* [1947-1948], Editorial Barcino, Barcelona, 1966, p. 47.

[1454] Josep TERMES: *Història del Catalanisme fins al 1923*, Pòrtic, Barcelona, 2000, p. 588.

de espíritu: el estado de espíritu del hombre iluminado por la inteligencia y dirigido por el sentido moral"[1455].

Aquest principi ideològic general va acompanyat de la vinculació entre liberalisme polític (no pas econòmic) i memòria històrica nacional. Efectivament, la divulgació historiogràfica de Rovira té com a funció -a partir del projecte de nacionalització cultural de la societat- legitimar i socialitzar la construcció d'un propi imaginari en clau d'història nacional que explica els condicionants del present i que té com a referents més destacats els historiadors Rubió i Lluch, Botet, Sisó i Seignobos i Benedetto Croce[1456]. Així, "*A través de la muerte, el presente está unido al pasado por lazos que no pueden romperse; y si se rompieran las generaciones actuales convertiríanse en una masa amorfa, sin conciencia colectiva, desparramada por el mundo* [...]. *De ahí que el conocimiento de la historia complete la conciencia nacional de los pueblos.Los hombres que trabajan en el estudio de los hechos pretéritos realizan una labor fundamental en el renacimiento de la nación*"[1457]. D'ací, que calgui remarcar l'esforç "positivista" per reconstruir i divulgar una *Història Nacional de Catalunya* (Principat-Rosselló-València-Illes)[1458] i situar el lector davant la comprensió de fets com la revolució russa a partir de la història i la mentalitat d'aquesta

---

[1455] A. ROVIRA Y VIRGILI: *La Europa de Hoy. Explicación de nuestro tiempo*, "El Sol", 3-III-1931. Les mateixes concepcions les tenim en les declaracions de Rovira en un míting d'afirmació laica organitzat pel Partit Republicà Federalista Nacional i la Unió Republicana en el qual van intervenir Joan Casanovas, Rovira i Virgili, Miquel Santaló i Lluís Companys. Rovira va concretar: "Els pobles no són grans per la seva extensió territorial, sinó per les seves virtuts col·lectives". Cf.: "L'Autonomista", 9351, 18-IV-1933. Una interpretació prou coincident l'estableix Eduard RIU-BARRERA: *Antoni Rovira i Virgili, l'ètica d'una societat*, "L'Avenç", 256, març 2001, p.9

[1456] Per a la legitimació d'un moviment de construcció nacional a partir de les històries nacionals: Miroslav HROCH: *La naturalesa...*, pp. 126-127.La vinculació entre socialització dels episodis de la història i consciència nacional "plena i feconda", a A. RUBIÓ I LLUCH: *Els tres puntals de l'avenir*, "Renaixement", 197, 10-IX-1914, p. 473. Per a la preocupació roviriana quant a l'estat d'investigació historiogràfica, connectada però a la projecció cap al present cultural i polític en el mateix sentit crocià de la contemporaneïtat de la història: A. ROVIRA I VIRGILI: *La gran pietat de la nostra història*, "Revista de Catalunya", desembre de 1924 p. 546. Una contesta parcial pel que fa a la consideració puntual de la tasca de Pau Claris, però que en cap cas desconsidera la reflexió general de Rovira, "un article càlid, massís, ben intencionat", P. Miquel ESPLUGUES D': "La gran pietat de la nostra història (Replicant al Sr. Rovira i Virgili), "Estudis Franciscans", 209, gener-febrer de 1925, pp. 5-13.

[1457] A. ROVIRA Y VIRGILI: *La Cultura Medioeval Catalana*, "La Publicidad", 18-VII-1922. Per a una relació entre investigació i identita històrica: Josep FONTANA: *Antoni Rovira i Virgili, historiador*, "Revista de Catalunya", 144, octubre de 1999, p.10.Des de l'exili -a tall de refosa de la introducció a la *Història Nacional de Catalunya*- Rovira mantingué aquest posicionament quan vinculava críticament l'ofici de l'historiador "com a estudi, coneixença i evocació del passat"; però també la relació de la investigació al marc sociopolític: "Encara té la historiografia nostra, l'avantatge d'una embranzida cordial filla d'un patriotisme en estat moralment militant, que és l'estat propi de les renaixences nacionals. Això li dona vibració, flamareig, ànima, volada. I quan l'historiador català, ajunta al seu patriotisme profund la probitat mentalm, l'esperit de justícia i de clarividència, aleshores defuig sense gaire esforç, l'apassionament d ela parcialitat i l'excés d'apologia de les coses i dels homes". [..]. La coneixença de la història no és una simple curiositat, ni un luxe. És una necessitat i un deure, i més encara per als pobles que, com el nostre, reivindiquen la llibertat nacional". Rigorositat i funció cívica anaven íntimament vinculades. Cf.: *La "Història de Catalunya" de F. Soldevila i P. Bosch Gimpera*, "Quaderns...", 17, pp. 16 i 20.

[1458] A. ROVIRA I VIRGILI: *València Nostra*, "Revista de Catalunya", 90, setembre, 1938, pp. 3-6.

societat (*Història de Rússia*). Els 'fets' en el Rovira historiador eren un punt de partida per a bastir tota una categorització de la realitat nacional i política com a manifestació ètica (aprofundir en les causes estructurals de la manca de nacionalització o de la substitució de referents nacionals per part de la nació-estat). La història esdevenia humanitzada en tant que "la terra del pàtria no és solament la terra dels terrossos, ni és solament la visió superficial i fugissera. La terra de la pàtria és inseparable de l'home [...]. La coneixença dela terra i la conceixença dela història ens donen la coneixença sintètica de la pròpia nació"[1459].

Aquesta concepció historiogràfica tenia una traducció cívica en el sentit del procés de nacionalització. O, el que és el mateix, definir un projecte de construcció nacional no tant com a conjuntura pròpia de les eleccions sinó com un 'cicle llarg' que calia establir en qualitat de reflex d'una democràcia representativa i d'un programa social identificat, entre d'altres, amb l'esquerra radical francesa d'Herriot. Aquesta concepció de la nació com a imperatiu, la concretà a través d'Acció Catalana, del seu procés fundacional i de la pròpia participació de Rovira en les eleccions estatals del 29 d'abril de 1923. Tot amb tot, ultra el fet electoral, allò que centra la proposta de Rovira -davant la vinculació de la Lliga Regionalista a la política espanyola- és el principi de les nacionalitats (explicitat en el període 1914-1919). Els exemples de les nacions que sorgeixen arran de la fi de la Primera Guerra Mundial són un punt de suport ideològic per a impulsar la reivindicació quadrinacional de la península ibèrica i les seves realitats -culturals i històriques- nacionals objectives. La base cultural, doncs, és el principi de legitimitat que ha de ser orientat i articulat per una estratègia política que es fonamenti, segons Rovira, en el principi d'igualtat entre nacions. I aquest és el concepte d'autodeterminació que parteix de la lliure associació (internacional) entre nacions. És a dir, l'aportació de Rovira al pensament sobre la nació és la recuperació del principi de les nacionalitats concretat en el lliure pacte entre parts iguals. No es tracta que l'estat organitzi una distribució de funcions polítiques territorials (federalisme unitari, recuperat en la fórmula d'estat integral republicà espanyol el 1931), sinó que les nacions optin per organitzar lliurement una estructura política de decisió. Així, el període 1922-1923 serà transcendental pel que fa a l'establiment d'aquest principi de decisió pròpia des de la base de

[1459] A. ROVIRA I VIRGILI: *L'escenari de la història*, "Arxiu del Centre Excursionista de Terrassa", maig-juny de 1932, pp. 34-35. Aquesta reflexió va ser feta en el marc de la divulgació d'un *Curset D'Història Nacional de Catalunya* al si del Centre Excursionista de Terrassa [11, 18 i 25-III; 1 i 8-IV de 1932]. La finalitat, seguint el programa culturtal rovirià de divulgació històrica era abastar fins a la coetaneïtat. Així, va estructurar el curs: a) "Formació ètnica" (fins al segle VIII), "Formació nacional" (ss. IX a XIII), "Expansió" (segle XIV), "Decadència" (ss. XV a XVIII) i "Renaixença" (ss. XIX a XX). En aquest darrer punt Rovira tractà. "Les guerres napoleòniques i la Constitució liberal d'Espanya.- El romanticisme literari.- La literatura catalana.- Els moviments econòmics i socials.- Els moviments politics.- El regionalisme.- El nacionalisme.- Les primeres realitzacions de l'ideal català" [fulletó a la Bibliote Soler i Palet. R. 17.985]. He tractat més extensament la tasca de la socialització de la ideologia nacional de Rovira a Terrassa a Xavier FERRÉ: *Rovira i Virgili i el federalisme nacional: Terrassa. Terrassa, 1908-1932*, "Terme", 12, novembre de 1997, pp. 68-73.

cada nació (peninsular). O el que Rovira conceptua com a independència. Una independència que interpretava com a no-dependència de la nació-estat. I per aquesta raó l'exemple de lliure associació entre Irlanda/ Irlanda del Nord serà reiteratiu en l'opinió periodística de Rovira)[1460].

L'opció confederativa (associació lliure entre independències nacionals) suposava el qüestionament d'exemples internacionals com l'Imperi dual austrohongarès o el model -regions o *Länder*- alemany. La reflexió de Rovira era prou clara: ambdós casos tractaven de la descentralització des de l'estat. I en el cas alemany aquesta atribució delegada de funcions es basava no pas en nacions sinó en regions que integraven l'entitat superior nacional alemanya. Aquests exemples servirien de base (accentuadament el 1931) per a contestar la legislació regional republicana espanyola i, com a corol·lari, demostrar l'antítesi entre un federalisme organitzat des de la nació-estat (federalisme clàssic) i el doble principi federal (regional/ nacional) que és el que caracteritza la proposta roviriana de nació/ voluntat política. Aquest doble principi federal és una conseqüència de l'alternativa a l'autonomia nacional o federativa roviriana. Pretén que una nació que sigui formada per regions històriques estableixi nexes organitzatius interiors (federalisme regional). Aquest fonament és prou clar quan Rovira es refereix al marc nacional dels Països Catalans i a la proposta d'Unió federal europea a partir de les nacions i no dels estats, perquè "hi ha estats que són presons de pobles"[1461].

Amb tot, Rovira també proposa que aquesta nació cultural estigui formada per realitats polítiques amb un divers grau de pertinença nacional, cosa que cal tenir en compte per a concretar l'estatut polític del procés de federalització interior. Federalisme nacional, d'altra banda, no és altra cosa que la vinculació -lliure- entre entitats nacionals (= el projecte de la Triple Aliança endegat per Acció Catalana el setembre de 1923). L'aportació de Rovira al pensament nacionalitari consisteix, en aquest sentit, a mostrar la centralitat del sentit de la voluntat política en un procés de construcció nacional. I aquesta voluntat política és la que vertebra des de la base la nacionalització lingüística i cultural (=conformadora de la nació cultural). També cal dir, com he exposat en l'apartat dels fets polítics dels anys 1945-1947, que la referència a la plurinacionalitat i a la proposta d'Estat Català com a concreció política

[1460] Un exemple del ressò del fet irlandès (per la càrrega simbòlica) en el context de vinculació de les Joventuts de la Lliga en el procés de fundació d'Acció Catalana és la tramesa que Rovira féu d'un emprèstit de propaganda de 100 lires amb la signatura del president irlandès De Valera a Nicolau D'Olwer el 18-VII-1921 [lletra núm. 4/2. Fons...].

[1461] La idea de Rovira era respectar pel que feia a Europa "la federació", que "serà de nacions". I ha de ser "marcada per les fronteres de la voluntat dels pobles". Es tractava, doncs, d'aplicar el principi de Pi i Margall-Renan en l'aspecte de l'organització política dels pobles. Cf.: *Acció republicana...*, "La Nau", 9-X-1930.

en aquesta etapa Rovira no fa altra cosa que reiterar els principis de democràcia econòmica, definida, tanmateix, fora dels paràmetres de la lluita de classes. Fonamentalment, el seu projecte -propi de tota l'esquerra republicana no marxista[1462]- és adreçat a les capes populars urbanes (serveis, intel·lectuals, petita burgesia) que constitueixen un espai de centralitat política. Va exposar aquesta ideologia interclassista en una conferència pel novembre de 1935: "La lluita de classes a través de la història de Catalunya". Per Rovira, reproduint l'esperit pratià, la base social àmplia era formada pels "pagesos del camp i els menestrals de la ciutat". Calia bastir, per tant, una correspondència -cada nació té la seva pròpia estructura social històrica- entre la "llibertat de Catalunya i la seva organització interna"[1463]

De fet, però, aquest missatge -insisteixo- no és nou, ja que en el marc internacional caracteritzat per la primera etapa de la revolució sovietista (1917-1923) Rovira esdevé un defensor d'aquest projecte d'esquerra liberal. Aquest plantejament mostra, com dic, la clara superació de la seva estratègia social davant noves forces polítiques i nuclis emergents a l'esquerra del republicanisme, que emfasitzen la poca especificitat de classe del missatge de Rovira. Tanmateix, al marge del fet que aquesta concreció de classe no és pròpia de la tradició política roviriana, tant el fracàs d'Acció Republicana com el posterior del Partit Catalanista Republicà (1931) duen Rovira al convenciment de la unitat política en un nou partit republicà -Esquerra Republicana de Catalunya- que, mantenint una base ideològica pròxima als seus postulats nacionals i socials, pot aconduir el primer moment d'una revolució democràtica al país en clau de missatge nacional articulador del territori: "Els qui volem fer una política plenament nacional i plenament esquerrista, trobem que l'únic partit fort, que l'únic de massa popular és l'Esquerra Republicana de Catalunya", la qual duu a terme una "acció fecunda". I una d'aquestes tasques rau a explicitar que "Barcelona [...] ha recobrat l'esperit nacional [i] no sent l'amor propi municipal; [sinó que] sent més el catalanisme que el barcelonisme"[1464]. Un partit, doncs, que també exercia de model d'articulació territorial contra el provincianisme i l'esperit metropolità aïllat del rerapaís. I aquest aspecte de vertebració del país també és comú a l'hora de reconstruir l'evolució de la UFNR a l'Esquerra Republicana com a procés amb

---

[1462] El projecte polític de l'esquerra catalana d'abast de "classes mitjanes", a Josep TERMES: *Op. Cit.*, p. 537.

[1463] *La Lluita de classes a través de la història de Catalunya*, "La Humanitat", 26-XI-1935. Una concepció pròpia del conjunt dels intel·lectuals-polítics del catalanisme republicà que s'adscriu al Partit Catalanista Republicà com a "nucli unitari de la classe mitjana". Vegeu Jordi CASASSAS I IMBERT: *La configuració...*, p. 131.

[1464] Per a la citació, A. ROVIRA i VIRGILI: *Una gran hora de Catalunya*, Teatre Principal de Tarragona, 12-XI-1932, Ed. Fulletó Imp. Foment de Reus [AB]. Vegeu també, Anna SALLÉS: "L'Esquerra Republicana de Catalunya" a *Catalanisme. Història, Política i Cultura*, "L'Avenç", Barcelona, 1986, pp. 173-174.

identitats ideològiques entre ambdues organitzacions[1465]. Perquè, si es pot adscriure Rovira a algun "cicle" històric de canvi social aquest és el del procés de revolució democràtica republicana, del qual fa una versió "centrista i liberal", majoritària en el catalanisme d'esquerres no revolucionari[1466]. Així, tota la doctrina nacional és rebuda, per exemple, en el projecte de República Catalana de Francesc Macià, com a model de confederació dels pobles ibèrics.Allò que vincula al Principat amb els pobles i nacions peninsulars únicament és la defensa de la República[1467]. El contingut de lliure determinació confederatiu amb les nacions peninsulars es correspon, de fet, amb la permanència teòrica dels principis que Rovira formulà sobre els pobles peninsulars (1922) en el procés d'emergència d'Acció Catalana.

I, encara, què resta de la vigència del pensament polític de Rovira i Virgili? Sense obviar el risc de caure en un historicisme presentista, es pot establir una doble hipòtesi de treball. Primerament, com hom ha reconegut a través del sentit del conjunt de la seva obra, és una permanència d'unitat d'estudi i de compromís cívic que ha romàs fins avui en sectors intel·lectuals que malden per impulsar un procés de construcció nacional[1468]. En segon lloc, l'actualitat de Rovira es pot concretar a partir del fet que la definició de nació a través de l'estatus polític assenta les bases de la continuïtat històrica d'una comunitat nacional. Aquest principi no cau en una atemporalitat, ni en un cicle -orígens-esplendor/ expansió-decadència-renaixença-, sinó que és obert i contradictori, en funció del plebiscit quotidià no tan sols d'afirmació, sinó d'acord amb les fites de l'alliberament nacional (autonomia federativa, confederació o independència)[1469]. Amb tot, la identitat entre drets individuals i drets col·lectius és una màxima del catalanisme republicà que basteix el sentit de cohesió nacional en una crítica frontal a l'ideal cosmopolita: "Precisament és el liberalisme allò que inspira la nostra concepció dels problemes minoritaris [sic] en general. El principi de les minories, en la

---

[1465] J. GONZALEZ CASANOVA: *Op. Cit.*, p. 289.

[1466] Isidre MOLAS: "Los nacionalismos..." a Justo. G. BERAMENDI/ Ramon Máiz [comp.]: *Op. Cit.*, p. 21. Una síntesi quant a la vinculació del catalanisme a les classes populars en funció del procés de la revolució democràtica, a Josep TERMES: "Les arrels Populars del Catalanisme", a *Catalanisme...*, pp. 18-19. Implícitament i fent una projecció a través de l'eix Prat de la Riba, Macià/ Rovira i Virgili i Jordi Pujol a Miquel CAMINAL: "Els partits nacionals i la sobirania política de Catalunya", a Enric FOSSAS (dir.): *Les transformacions de la sobirania i el futur polític de Catalunya*, Proa, Barcelona, 2000, p. 364.

[1467] La recepció de la teoria confederativa roviriana per part de Macià, a Pere MAS i PERERA: *Un gran català nacional: Rovira i Virgili*, "Xaloc", 73, setembre-octubre, 1974, p.70.

[1468] Pere ANGUERA I NOLLA: "Actualitat bibliogràfica de Rovira i Virgili" a *Rovira i Virgili...*, pp. 157-165.

[1469] Isidre MOLAS: "El concepte de sobirania en el catalanisme polític" a Enric FOSSAS (dir).: *Les transformacions...*, pp. 182-183. Una contradicció explicativa d'aquest plebiscit amb una definició de "nació essencialista", a Enric UCELAY DA CAL: "L"Esquerra Nacionalista" Catalana, 1900-1931: Unes reflexions" a *Catalanisme...*, L'Avenç, Barcelona, 1986, p. 137. José Antonio GONZALEZ CASANOVA: "Consideraciones sobre el proceso autonómico catalán durante la Segunda República Española" a José-Luis GARCIA DELGADO: *La Segunda República española: el primer bienio*, S. XXI, Madrid, 1987, p. 398.

seva aplicació recta, ve a ésser la correcció liberal del principi de les nacionalitats"[1470]. "[...] Alguns homes liberals sostenen que en aquesta qüestió [del dret de les nacions] cal partir de la *llei personal, i no pas de la llei territorial* [..]; *és a dir, que cada home, essent lliure de* considerar-se d'una nacionalitat determinada, té en qualsevol territori on habita, la plenitud dels drets lingüístics i culturals, i que l'Estat no ha de donar preferència ni avantatge als ciutadans de cap de les nacionalitats diverses [...]. La completa substitució de la llei territorial per la lei personal en aquesta esfera, aniria a perill d'establir en el món un unitarisme espiritual que faria minvar la qualitat dels homes. Per a destruir les nacions, aquest principi seria una més fatal metzina que la violència assimilista i que l'antipatriotisme de certes escoles socials"[1471].

L'independentisme moral rovirià[1472] rau a la base de la trajectòria del catalanisme sobiranista pel que fa a la capacitat d'establir uns punts mínims d'articulació. En aquest sentit, la vigència de les propostes rovirianes -avançades a les propostes comunitaristes- contrasta amb el debat actual que un sector de la ciència política ha establert sobre la superació efectiva del federalisme clàssic o d'estat[1473]. Aquesta superació, que és conceptuada a partir del 'federalisme asimètric', significa una certa recepció historiogràfica de la proposta confederativa roviriana. En efecte, el debat que va sorgir en el decurs de la redacció de la Constitució republicana espanyola de 1931 en clau d'hegemonia d'un nacionalisme liberal espanyol azanyista a la cerca d'una legitimació social de l'estat, o el que historiadors han concebut com a projecte de "*política nacional*"[1474] sembla orientar -via els drets polítics de Catalunya continguts en el principi "autonomia política regional"- els principis essencials d'organització territorial de la Constitució espanyola de 1978 en els aspectes d'organització/ legitimació de la nació des de l'estat (l'estat construeix/ legitima la nació) i, per contra, separa el principi de nació cultural ("nacionalitat") del de nació política en el cas de les nacions sense

---

[1470] *Nacionalisme i liberalisme*, "La Nau", 19-I-1931.

[1471] *Defensa de la terra*, "La Nau", 24-I-1931.

[1472] Per extensió als acords de la Conferència Nacional Catalana i a l'estratègia de Bofill i Mates quant a l'actuació de "separació moral", Cf.: Jordi CASASSAS: "La història del terme "nacionalisme" en la política catalana", a Josep TERMES i Jordi CASASSAS (dirs.): *El nacionalisme com a ideologia...*, p. 75

[1473] Segons Enric FOSSAS/ Ferran REQUEJO (Eds.): *Asimetría federal y estado plurinacional. El debate sobre la acomodación de la diversidad en Canadá, Bélgica y España*, Editorial Trotta, Madrid, 1999.

[1474] Com he introduït a l'epígraf "Divulgació del catalanisme i programa polític" en analitzar els diaris espanyols "El Sol" i "Crisol". Pel que fa al tema del nacionalisme liberal i el constitucionalisme, Andrés de BLAS GUERRERO: "Azaña y la cuestión nacional-regional", a Alicia ALTED, Ángeles EGIDO i Maria FERNANDA MANCEBO: *Manuel Azaña: Pensamiento y acción*, Alianza Editorial, Madrid, 1995, p.164. Un exemple d'aquesta "política nacional" espanyola republicana és palesa en la crítica a al projecte de Rovira de federació dels Països Catalans. Vegeu Melchor FERNÁNDEZ ALMAGRO: *Catalanismo y República Española*, Espasa-Calpe, Bilbao-Madrid-Barcelona, 1932, p. 187. L'esment al projecte federador de Rovira p. 190.

estat. La correspondència en aquest cas és definida com a "*pretensión*"[1475]. Per aquest motiu la hipotètica orientació federal d'aquesta carta pot derivar cap a la recuperació del federalisme clàssic pel que fa a l'atorgament d'atribucions polítiques regionals sense discriminació si l'ens és exactament nació o regió[1476]. O bé, la proposta federal discrimina en funció de si l'ens receptor és regió o nació. En aquest darrer sentit sí que es pot establir una connexió amb els principis de quadrinacionalitat peninsular rovirians i els lliures pactes oberts entre nacions, mai entre regions.

A més, la dimensió comparada del debat sobre federalisme entre models com Alemanya i Catalunya continua obviant una distinció clara respecte al "pseudofederalisme alemany", que Rovira definí centralment en el decurs de la Primera Guerra Mundial. Rovira establia que Alemanya era formada per regions i no pas per nacions, i que, per tant, aquest cas és de federalització regional, no pas nacional. I fins a quin punt no es poden establir punts d'enllaç entre la reivindicació de la lliure determinació del Quebec respecte de Canadà[1477] i la de Catalunya respecte d'Espanya? La categoria que defensava Rovira per a Irlanda del Nord - Estat Lliure associat- no recupera vigència envers el debat entorn de la descentralització/ sobirania política? En conseqüència, el fil de continuïtat conceptual -no de context històric- és susceptible de revisar el debat politològic pel que fa a la historicitat del pensament polític. Un plantejament estructural que suposa la vigència del model democraticorepublicà rovirià. Aquesta proposta resta vinculada al projecte nacional. És a dir, Rovira no desvincula les llibertats individuals de les llibertats col·lectives. El projecte de liberalisme radical no s'aïlla de la comunitat nacional. Societat i nació són principis complementaris[1478]. La projecció de la ideologia nacional roviriana abasta, doncs, un plantejament nou de les condicions de possibilitat de la revolució democràtica o revolució republicana, més enllà d'un

---

[1475] Per al concepte "autonomia política regional": Cesáreo R. AGUILERA DE PRAT: "El catalanismo político ante la II República: entre el pragmatismo y el mito" a Justo. G. BERAMENDI/ Ramon MÁIZ [comp.]: *Op. Cit.*, p. 342. Per al qualificatiu citat, Andrés de BLAS GUERRERO: *Sobre el nacionalismo español*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1989, p.14. L'anàlisi se situa en una diferenciació entre nacionalisme cultural i nació política pel que fa a les nacions sense estat. En canvi, la suposada nació política legitimada per l'estat compta amb un passat que en legitima el procés històric. Per una banda, doncs, cultura sense política; de l'altra la política configura i organitza una nació cultural/ històrica "comuna" i socialitzada a les nacions sense estat. Tot el contrari a les anàlisis rovirianes. Per a l'esperit descentralitzador de la Contitució espanyola de 1978, definit com a "maniobra tàctica", Guy HERMET: *Histoire des nations et du nationalisme*, Éditions du Seuil, Paris, 1996, 265.

[1476] Ferran REQUEJO: 'La acomodación "federal" de la plurinacionalidad. Democracia liberal y federalismo plural en España' a *Op. Cit.*, pp. 303-345.

[1477] Un exemple del "caràcter dinàmic del federalisme" en aplicació al procés de construcció nacional del Quebec a Montserrat GUIBERNAU: "Nacions sense Estat: escenaris polítics diversos" a Montserrat GUIBERNAU (ed.): *Nacionalisme. Debats i dilemes per a un nou mil·lenni*, Proa, Barcelona, 1999, p. 164.

[1478] Un exemple d'identitat entre llibertat individual i llibertat nacional a Will KYMLICKA: "Del Cosmopolitisme il·lustrat al nacionalisme liberal" a Montserrat GUIBERNAU (ed.)..., pp. 28-29.

"regeneracionisme romàntic"[1479], si associem la categoria 'romàntic' a una conscienciació projectiva i participativa de les llibertats humanes com a universals: "Concebem la llibertat catalana com una forma de llibertat humana. Per la mateixa raó que volem que sigui lliure el nostre poble, volem que siguin lliures els altres pobles. Nació entre nacions. Cultura entre cultures. Llibertat entre llibertats. Aquesta és la concepció catalana. El catalanisme de la nostra renaixença no ha estat un egoisme ni un instint. Ha estat un ideal [...]. Així el catalanisme és també una moral. No es limita a voler la llibertat de Catalunya, ans bé aspira a una organització del món basada en la coexistència i la convivència de les nacions lliures. No lliga la llibertat pròpia amb l'esclavatge aliè"[1480].

La interpretació doctrinal de Rovira es fonamentava en el fet que el federalisme constituïa un punt de partença cap a l'alliberament de les nacions, i que aquesta tradició era pròpia de l'esperit català. Es tractava de concebre'l com a concepte dinàmic, no pas fixat al federalisme dels estats o, en termes rovirians, clàssic. La idea bàsica d'on sorgeix la clarificació intel·lectual del significat 'federal' era que es tractava d'una categoria-cruïlla que podia evolucionar cap a la unitat nacional, si es tractava de federació de regions; i, en canvi, podia evolucionar cap a la independència, si es tractava de nacions. L'aportació, doncs, raïa a legitimar el federalisme nacional com un tipus d'"ultrafederalisme" i "una posició intermèdia entre el federalisme i la independència"[1481]. Així, la pròpia interpretació política de la doctrina federal en funció de les nacions reals i no dels estats va ser l'aportació central de la idealitat de Rovira: "Som federals, no solament pel fred sistema de les autonomies que va de l'individu al municipi. I segueix per la comarca, la regió, la Nació i l'Estat; ho som per una força més profunda: la força de l'esperit català"[1482]. Dret de les nacions (=principi de les nacionalitats) i pacte des de la pròpia sobirania duien a la via que podia construir un pacte entre nacions lliurement assumit. Però aquest dret a l'autodeterminació, que constitueix el nucli de la pràctica de la construcció nacional és duu a terme des la racionalitat: "La raó humana no crea

[1479] Per a l'hegemonia i esperit alliberador social de la revolució republicana: Àngel DUARTE: "La esperanza Republicana" dins Rafael CRUZ i Manuel PÉREZ LEDESMA [eds.]: *Cultura y movilización en la España contemporánea*, Alianaza Universidad, madrid, 1997, pp. 189-190 i 198. El concepe de 'regeneracionisme romàntic' a Ricard VINYES I RIBES: *La Catalunya Internacional. El frontpopulisme en l'exemple català*, Curial, Barcelona, 1983, p.182.

[1480] *L'esdevenidor...*

[1481] Vegeu l'excle.lent síntesi conceptual quant a la definició "oberta" de federalisme, recolzada en estudis empírics (Alemanya i Estats Units com a federalisme d'unitat nacional a partir de regions), a Antoni ROVIRA I VIRGILI: *La davallada del federalisme regionalista*, "Revista de Catalunya", 77, abril, 1934, pp.5-19. La citació, p. 8. I, també, *L'evolució del federalisme*, "Revista...", 88, juliol, 1938 pp. 458-460.

[1482] *El republicanisme d'esquerra...*

els fets de la naturalesa; però aquest fets no entren en l'estadi polític fins que són clarificats i interpretats per la raó de l'home"[1483].

[1483] La citació a *Lectura de Pi*...p. 96.Des d'una altra tradició política, més conciliadora entre l'eperit de Prat de la Riba i de Rovira i Virgili, l'apreciació de Josep-Vicent FOIX era coincident amb Rovira quant a la valoració del sentit de la federació, sempre com a conseqüència de l'exercici de "la llibertat nacional". Cf.: *D'on s'ha isolat el catalanisme?*, "Monitor", 3-III-1921 dins Josep-Vicent FOIX. *Articles i assaigs polítcs*, *OC*, 3, Ed. 62, Barcelona, 1985, p. 373.

BIBLIOGRAFIA INÈDITA [citada a la tesi] d'ANTONI ROVIRA I VIRGILI

En aquesta bibliografia tan sols esmento les referències inèdites que apareixen a la tesi. Per al conjunt de la bibliografia de Rovira i Virgili: [Teresa ROVIRA]: *Bibliografia essencial* a *Antoni Rovira i Virgili (1882-1949)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999, pp. 39-52. Vegeu també, Josep M. ROIG I ROSICH i Teresa ROVIRA: *Cronologia biobibliogràfica de Rovira i Virgili*, "Revista de Catalunya", 143, setembre de 1999

Història de les antigues institucions catalanes [1a part: llibres 1r i 2n. Traducció francesa a càrrec de Pierre Louis Berthaud] [1941] Ms. 4025

Història de les antigues..... [Manuscrit autògraf i inèdit. Caps. I-VIII] [1942] Ms. 4029

Ce qu'il faut savoir de la question catalane [1943]

Descripció de Catalunya . Els factors de la col·lectivitat catalana: la terra, la raça, la història, l'economia, l'estructura social, la llengua, l'ànima [1944]

Quadern de notes [1944-1945]

Le peuplement protohistorique et historique de la Catalogne [1945]

Discurs d'A. ROVIRA I VIRGILI [Juny de 1945]

L'Estat Català. Estudi de Dret Públic [1947]

Bref resumé de l'Histoire de la Catalogne [(1941) 1948]

BIBLIOGRAFIA SOBRE ANTONI ROVIRA I VIRGILI

ABELLÓ I GÜELL, Teresa: "La crisi del tombant de segle (1898-1917). Polèmica entre Tarragona Federal i el grup de Rovira i Virgili" dins Enric OLIVÉ (ed.): *Història del Camp de Tarragona*, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1989

ALBERTÍ, Santiago: 'Rovira i Virgili', Antoni a *Diccionari Biogràfic IV Q-Z i Apèndix*, Albertí, Editor, Barcelona, 1970

AMETLLA, Claudi: *Memòries Polítiques* I i II, Pòrtic/ Distribucions Catalònia, Barcelona, 1963

AMIGÓ, Leandre: "Rovira i Virgili, Gran Prosista" dins *La frontera de l'oblit*, Ed. Selecta, 1983

AMIGÓ, Leandre: *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, "Ateneu", 3r trimestre 1987[publicat posteriorment a *Semblances. Testimonis d'una cultura*, Columna, Barcelona, 1990]

ANGUERA I NOLLA, Pere: "Actualitat bibliogràfica de Rovira i Virgili" a *Rovira i Virgili. 50 anys després*, Cossetània Edicions, Valls, 2000

ANGUERA, Pere: [ressenya sobre *Catalunya i Espanya*] per Jaume SOBREQUÉS], "Recerques", 22, Curial Edicions, 1989

Antoni Rovira i Virgili, és mort, "Butlletí del Partit d'Estat Català", 1-III-1950

ARQUER, Jordi: *De Pi i Margall al Comunisme*, Edicions "L'Hora", Barcelona, 1931

ARRUFAT i ARRUFAT, R[amon]: *Catalunya, Pi i Margall i el Catalanisme*, Llibreria Catalònia, Barcelona, MCMXXXV

ARRUFAT, Ramon: *Notes Autobiogràfiques* [s/l; s/d]

B. DE LLORENÇ, Gràcia: *Un record perenne*, "Ressorgiment", 408, juliol de 1950

BAIXERAS Josep-A.: *Carnet Tarragoni (1963-1975)*, IET, Tarragona, 1983

[BARAS i GÓMEZ, Montserrat]: "Rovira i Virgili, Antoni" a DD.AA: *Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans*, Ed.62, Barcelona, 1979

BARAS, Monteserrat: *Acció Catalana, 1922-1936*, Curial Edicions, Barcelona, 1984

[BARAS, Montserrat]: 'Acció catalana Republicana' dins Isidre MOLAS [ed.]: *Diccionari dels Partits polítics de Catalunya. Segle XX*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2000.

BARRERA, Heribert: *La Setmana d'Estudis Catalans a Prada dels estudiants catalans exiliats*, "Revista de Catalunya", 123, novembre de 1997

BASTARDAS, Alferd-Pérez: *Els Republicans Nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardas i Sampere (1871-1944)*, Ed. 62, Barcelona, 1987 [2 Vols.]

BELLMUNT, Domènec de [=PALLEROLA, Domènec]: "Antoni Rovira i Virgili" ["La Rambla", 5-VIII-1933] dins *Figures de Catalunya*, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1933

BERNADES, Vicenç: *La vida d'un dari. El Poble Català*, "Serra d'Or", novembre de 1975

BLADÉ DESUMVILA, A.: *A l'ocasió del 25 aniversari de la mort d'un gran tarragoní: Rovira i Virgili*, "Revista del Centre de Lectura", Reus, setembre de 1974

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *Viure a Tarragona (Fulls d'un dietari 1975-1976)*, IET, Tarragona, 1991

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *Una controvèrsia entre Rovira i Virgili i Josep Pla*, "Avui", 13-V-1979

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, FSVC, Barcelona, 1984

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *El "testament polític" de Rovira i Virgili*, "Avui", 20-III-1980

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *El meu Rovira i Virgili*, "Serra d'Or", gener de 1975

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *El meu Rovira i Virgili*, Teide, Barcelona, 1981

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *El primer crit català a favor dels pobles oprimits*, "Avui", 26-V-1989

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *El primer exili de Rovira i Virgili*, "Avui", 15-VIII-1979

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *Fragments d'una biografia de Rovira i Virgili*, "Taula de Canvi", 19, gener de 1980

BLADE I DESUMVILA, A.: *'L'Estat Català'*, "Avui", 29-XII-1982

BLADE I DESUMVILA, A.: *Rovira, teòric del nacionalisme*, "Avui", 6-IX-1979

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *Viure a Tarragona (Fulls d'un Dietari 1966-1967)*, IET, Tarragona, 1984

BLADÉ I DESUMVILA, A.: *Viure a Tarragona (fulls d'un Dietari 1970-1971)*, IET, Tarragona, 1986

BLADÉ I DESUMVILA, A: *L'Any Rovira i Virgili*, "La Humanitat", Barcelona, 1-III-1979

BUXEDA I SERRA, Miquel: *El centenari d'un desconegut*, "Punt Diari", 21-I-1983, p. 7

CADENA, J. M.: *Antoni Rovira i Virgili, periodista*, "Diario de Barcelona", 2-VIII-70

CALVET i COSTA, Felip/ ROIG I ROSICH, Josep M: *Josep Irla president de la Generalitat de Catalunya*, FSVC, Barcelona, 1983

CALVET, Felip; ROVIRA, Teresa: *Bibliografia d'Antoni Rovira i Virgili*, Barcelona, 1970 [3 Vols]

CAMBÓ, Francesc: *Memòries (1876-1936)*, Ed. Alpha, Barcelona, 1981 [Vol.I]

CAMPILLO, Maria: *Escriptors catalans antifeixistes (1936-1939)*, PAM/Curial Edicions, Barcelona, 1994

CANELA I BARRABEIG, Maria-Dolors: *Antoni Rovira i Virgili, divulgador de la causa nacional de Catalunya*, "L'Espiai", 2-9 febrer 1980

CAPDEVILA, Lluís: *Homes i dones d'ahir (memòries inèdites)*. [Vol.II]

CAPDEVILA, Maria: "El Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat (França, 1944-1945) dins: *Congrés Internacional sobre l'exili als Països Catalans (1939-1978)*, CEHI-UB-FCCC-FJB, Barcelona, 4-11 d'octubre de 1989

CAPMANY, Maria-Aurèlia: *Antoni Rovira i Virgili*, "Mundo Diario", 5-XII-1979

CAROD ROVIRA , Josep-Lluís [cur.]: *Antoni Rovira i Virgili i la qüestió nacional. Textos polítics, 1913-1947*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1994

CAROD-ROVIRA, Josep-Lluís: "Antoni Rovira i Virgili" dins Ramon SENTMARTÍ [ed.]: *Clàssics del nacionalisme*, Pòrtic/UOC, Barcelona 2001

CAROD-ROVIRA, Josep-Lluís: "Antoni Rovira i Virgili. Poeta, periodista, escriptor, historiador i polític" a *La Nostra Gent. Història de Catalunya*, Vol. IV, Plaza & Janés, Esplugues de Llobregat, 1988

CASASSAS, Jordi: *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Curial Edicions, Barcelona, 1980

CASASÚS, J.M [ed.]: *Periodisme català que ha fet història*, Proa, Barcelona, 1996

CASASÚS, J.M.: *Ser y cultura*, "La Vanguardia", maig de 1991

CIRICI, A.: *Nen, no t'enfilis*, El Dofi, Barcelona, 1972

COLOMER, Leandre: "Aspectes del Pensament: Catalanitat i Federalisme de Pi i Margall", dins *Lectura dePi...*

COLOMER, Leandre: "Pròleg" dins Antoni ROVIRA i VIRGILI: *Lectures de Pi i Margall*, La Magrana/Diputació de Barcelona, Barcelona, 1990

COLOMER, Leandre: *Catalunya i el Federalisme*, Eumo Editorial, Vic, 1991

COLOMER, Leandre: *El Nacionalisme català és federalista* ,"La Vanguardia",13-I-1985

COMAS I ANDREU, Maria-Dolors: *Bio-Bibliografia de Rovira i Virgili*, Tesina de Llicenciatura de l'Escola de Bibliotecàries, Barcelona [1970-1973]

CONANGLA I FONTANILLES, J[osep]: *Esbog biogràfic de Rovira i Virgili. Conferència donada al Centre Català de L'Havana, la nit de l'onze de maig de 1950*

COROMINES, Pere: *De la Solidaritat al catorze d'abril*, Vol.II, Curial, Barcelona, 1974

Correspondència entre Lluís Nicolau d'OLwer i Jaume Bofill i Mates [a cura de Montserrat VILÀ i BAYERRI i Joan MOLAR i NAVARRA], PAM Barcelona, 1999

COSTAFREDA, Mercè: *Orígens del Catalanisme a Tarragona* (1900-1914), Diputació de Tarragona, 1988

CREXELL, Joan: "Presentació" dins A. ROVIRA I VIRGILI: *Els Camins de la Llibertat de Catalunya*, Convenció per la Independència Nacional, Barcelona, 1987

CUCURULL, Fèlix: *Panoràmica del Nacionalisme Català*, Edicions Catalanes de Paris, 1975 [Vols: IV, V, VI]

CUCURULL, Fèlix: *Rovira i Virgili, escriptor polític*, "Avui", 15-XI-1979 [versió augmentada a "Taula de Canvi", gener de 1980]

CULLA, Joan B.: *Creador de partits i sembrador d'idees*, "El País", 7-XI-1982

[DALFÓ, Xavier]: *L'any Rovira i Virgili, inici d'una reflexió*, "Canigó", 15-XII-1979

DD. AA: *Any Rovira i Virgili*, "El Balcó. Revista cultural del Tarragonès", juny de 1980

FERRAN DE POL, [Lluís]: *Antoni Rovira i Virgili*, "El Maresme", 7-XII-1982

FERRÉ, Xavier: "Epíleg" a Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Darrers dies de la Catalunya Republicana*, Ed. Proa, Barcelona, 1999

FERRER, Miquel: *El nostre Antoni Rovira i Virgili*, "Canigó", 6-X-1979

FERRER, Miquel: *En el desè aniversari de la mort de Rovira i Virgili*, "Ressorgiment", desembre de 1959

FERRER, Miquel: *Memòries* [exemplar mecanografiat] [Vol.I]

FOLGUERA I DURAN, Manuel: *Una Flama de la Meva Vida*, Nova Biblioteca Sabadellenca, Sabadell, 1996

FOLGUERA, Joaquim: *Articles*, Ed. de "La Revista", Barcelona, 1929

FONTANA, Josep: *Antoni Rovira i Virgili, historiador*, "Revista de Catalunya", 144, octubre de 1999

FONTBERNAT, Josep: *La Batalla de Prats de Molló*, Edicions Proa, Barcelona, 1930

FRANCÉS, José M.: *Antoni, Rovira i Virgili. L'home, l'amic, el mestre*, "El Poble Català. Portantveu de la Comunitat Catalana de Mèxic", 31-I-50

FRANCÉS, José M.: *Memorias de un cero a la izquierda*, Ed. Olimpo, México, 1962

FRANCISCO BOSCH, Juan: *Fantasmones Rojos. Antonio Rovira y Virgili* "Solidaridad Nacional", 13-X-1939

GARCIA VENERO, Maximiano : *Vida de Cambó*, Aedos, Barcelona, 1952

GARCIA VENERO, Maximiano: *Historia del nacionalismo catalán*, Editora Nacional, Madrid, 1967.

GOULA GOULA, Eulàlia: "Antoni Rovira i Virgili, director [d'"El Poble Català] dins *El Centre Nacionalista Republicà de Barcelona*, TL, UB, setembre de 1975

Granier-BARRERA,[Emili]: *A. Rovira i Virgili*, "Ressorgiment", gener de 1950, 402

GRAÑA I ZAPATA, Isabel: *L'Acció pancatalana i la llengua: Nostra parla (1916-1924)*, PAM, Barcelona, 1995

GUANSÉ, Domènec: *Abans d'ara. 30 retrats literaris*, Aymà, Barcelona, 1966

GUANSÉ, Domènec: *Actualització d'A. Rovira i Virgili*, "Avui", 28-XI-1976

GUANSÉ, Domènec: "Antoni Rovira i Virgili" dins ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Siluetes de Catalans*, Barcino, Barcelona, 1969 [Vol.I]

GUANSÉ, Domènec: *Antoni Rovira i Virgili*, "Germanor. Revista dels Catalans de Xile", 452, desembre, 1950

GUANSÉ, Domènec: *La vida i l'obra d'A.. Rovira i Virgili* ,"Germanor", gener-febrer de 1950

GUARDIOLA, Carles-Jordi: *Carles de Carles Riba. I: 1910-1938*, Edicions de La Magrana, Barcelona, 1990
Ha mort Rovira i Virgili, "Ressorgiment", 401, desembre de 1949

HENESSY, C.A.M.: *La República federal en España. Pi y Margall y el movimiento republicano federal 1868-1874*, Aguilar, 1966

HURTADO Amadeu-ROVIRA I VIRGILI, Antoni(1947-1949)/ Correspondència inèdita, "Recerques",7, Curial, Barcelona, 1978

HURTADO, Amadeu: a *Quaranta anys d'advocat*, Xaloc, Mèxic, 1958-1967[Vol. I i III]

IBAÑEZ ESCOFET, Manuel: *La Revista de Catalunya*, "La Vanguardia", 16-XI-1982

IVERN I SALVÀ, M. Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, PAM, Barcelona, 1988-1989 [2vols]

IZQUIERDO, Santiago: *Pere Coromines (1870-1939)*, Editorial Afers, Catarroja-Barcelona, 2001

JORDI-GRAELLS, Guillem: *Tres lletres de Rovira i Virgili*, "Serra d'Or", gener de 1975

JUTGLAR, Antoni: *Les derivacions federals en el republicanisme català: El cas d'Antoni Rovira i Virgili*, "Quaderns d'Estudis Socials", núm. 7, Barcelona, 1986

La mort de Rovira i Virgili, "La Nostra Revista", 31-XII-1949

LÓPEZ-PICÓ, Josep-Maria: *Moralitats i Pretextos [1912-1917]*, Ed. de La Revista, Barcelona,1917

M. MUÑOZ I LLORET, Josep: *Jaume Vicens i Vives. Una biografia intel·lectual*, Ed. 62, Barcelona, 1997

M. ROIG I ROSICH, Josep *Una aproximació al Pensament* polític *d'Antoni Rovira i Virgili*, "Serra d'Or", gener de 1996

MANENT, Albert [ed.]: *Pompeu Fabra, 31 cartes*, Barcanova, Barcelona, 1990

MANENT, Albert: *Rovira i Virgili. Promotor d'editorials, revistes i diaris*, "Revista de Catalunya", núm., 75, juny de 1993

MANUEL NOGUERAS, Adelina: *El Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera*, TD, juny de 1987, FF i CCEE, Tarragona

MARTÍ i JULIÀ D[omènec]: *Tot llegint la "Història dels Moviments Nacionalistes"* [suplement al núm. 142 de] "Renaixement"

MARTÍNEZ FIOL, David: "L'actitud francòfila del Republicanisme català durant la primera guerra mundial (1914-1918): una herencia de la Revolució francesa. L'exemple de Màrius Aguilar" a *Col·loqui Internacional "Revolució i Socialisme"*, UAB, Barcelona, 1989

MAS i PERERA, Pere: *Un gran català nacional: Rovira i Virgili*, "Xaloc", 73, setembre-octubre del 1974

MASCARELL, Ferran: *Antoni Rovira i Virgili: una teoria de la nación*, "La Vanguardia", 16-XI-1982

MOLAS, Isidre [ressenya de *Corrents ideològics de la Renaixença catalana*], "Serra d'Or", desembre de 1966

MOLAS, Isidre: "Antoni Rovira i Virgili: nacionalisme català i federalisme a Albert BALCELLS [dir.]: *El Pensament Polític català. Del segle XVIII a Mitjan Segle XX*. Ed. 62, Barcelona, 1988

MOLAS, Isidre: "Pròleg" dins Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Nacionalisme i Federalisme*, Ed. 62, Barcelona, 1982

MOLAS, Isidre: "Pròleg" dins Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Prat de la Riba*, Ed. 62, Barcelona, 1968

MOLAS, Isidre: *Lliga Catalana. Un estudi estasiològic*, Ed. 62, Barcelona, 1972-1973 [2Vols.]

MOLAS, Joaquim: *Ensems sentia la vocació literària*, "Avui", 28-XI-1982

MOLINS Joaquim M.: *Elecciones y partidos politicos en la Provincia de Tarragona*, Publicacions de la Diputació Provincial de Tarragona, 1985 [Vol.II]

MUIÑOS VILLAVERDE, Maria-Jesús: *Ideologia i societat durant la Restauració: La precària configuració d'un ventall polític a Tarragona (1890-1914)*, TD, UB, 1990 [2Vols]

MUIÑOS VILLAVERDE, Maria-Jesús: *Tarragona 1923: crisi econòmica i postures ideològiques davant el cop d'estat*, Ajuntament de Tarragona, 1987

MURGADES, Josep: *De la indefugible vigència, encara, de Rovira i Virgili*, "Revista de Catalunya", 97, juny de 1995

OLIVÉ SERRET, Enric: "Rovira i Virgili: la perspectiva de futur", dins *El Moviment Anarquista català i l'obrerisme (1900-1909)*, TD, UAB, juny de 1977. Vol.II

OLIVERAS I SAMITIER, Josep: *Antoni Rovira i Virgili i la Divisió territorial*, "Revista de Catalunya", 144, octubre de 1999

OLIVERAS I SAMITIER, Josep: "Rovira i Virgili i la creació de les vegueries", dins *Rovira i Virgili 50 anys després*, Cossetània edicions, Tarragona, 2000

PASSARELL, Jaume: *"La Publicitat"*, *Diari Català*, Pòrtic, Barcelona,1971

PEYPOCH, Ramon: *Homes d'Acció Catalana i de la seva època. Esboços biogràfics* [exemplar mecanografiat]

PEYRÍ, Antoni: *Morts a l'exili, vivents en la història*, "Pont Blau" 121, febrer, 1963

PI I SUNYER: *La República y la guerra. Memorias de un político catalán*, Oasis, México, 1975

PI I SUNYER, Carles: *Memòries de l'exili. El Govern de la Generalitat. París 1945-1948*, Curial, Barcelona, 1979 [2 Vols]

POBLET, Josep Mª: *Memòries d'un rodamón*, Pòrtic, Barcelona, 1976.

PLA, Josep: *Francesc Cambó. Materials per una història d'aquests últims anys.* Vol. II, Llibreria Catalònia, 1929

PLA, Josep: *Homenots.* Vol. XXVII, Ed. Selecta, Barcelona, 1961

PLA, Josep: *Retrats de Passaport*, Destino, Barcelona, 1992

POUS I PAGÈS, J.: *Pere Coromines i el seu temps*, ed. 62, Barcelona

PUJOL, Enric: *Ferran Soldevila i els fonaments de la historiografia catalana contemporània*, editorial Afers, Catarroja-Barcelona, 1995

PUJOL, Enric:*Els historiadors republicans d'Esquerra*, "El Contemporani", 18, maig-agost, 1999

PUJOLS Francesc: *Concepte general de la Ciència Catalana*, Antoni López, Barcelona, 1918

PUJOLS, Francesc: *La Solució Cambó. Interviu política*, Llibreria Catalònia, Barcelona, 1931

[RAHOLA, Carles]: "Rovira Virgili (Antonio)" a *Enciclopedia Universal Ilustrada*, Madrid, [c.1924]. Vol 52è.

RAHOLA, Carles: *Antologia de prosistes i poetes catalans*, Dalmau Carles, Girona, 1933

RIBERA I ROVIRA, I.: *UFNR. Anècdotes polítiques.* Mecanoscrit (s/l.s/d)

RIBERA I ROVIRA, I: *Siluetes* [Memòries inèdites] [1914, s/l]

RIU-BARRERA, Eduard: *Antoni Rovira i Virgili, l'ètica d'una societat*, "L'Avenç", 256, març de 2001

ROIG I ROSICH, J, M.: *'La guerra que han provocat'*, " Serra D'or", maig de 1986

ROIG I ROSICH, J.M: *"La Guerra que han provocat". Selecció d'articles sobre la guerra civil espanyola*, PAM, Barcelona, 1998

ROURE-TORENT, J[osep]: *Rovira i Virgili, gran intel·lectual i patriota*, "La Nostra Revista", 31-XII-1949, núm., 48

ROVIRA, Teresa: *Records de l'exili*, "Revista de Catalunya", 35, novembre de 1989

RUBIÓ i LOIS, Jordi: "Nota preliminar" a A. ROVIRA I VIRGILI: *Història de Catalunya (Tria d'episodis)*, Editorial Teide, Barcelona, 1978

SALLÉS BONASTRE, Anna: *La formació de l'Esquerra Republicana de Catalunya i la lluita per l'autonomia*, TD, UAB, juny de 1981[Vol.I]

SALLÉS, A.: "Antoni Rovira i Virgili: Teoria i Pràctica de Catalunya" dins Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Resum d'Història del Catalanisme*, La Magrana/ Diputació de Barcelona, Barcelona, 1983

SALLÉS, Anna: "Antoni Rovira i Virgili", dins J. ANTON/ M. CAMINAL[ed.]: *Pensamiento político en la España Contemporánea*,Teide, Barcelona, 1992

SALLÉS, Anna: "Rovira i Virgili, Antoni" dins BLAS GUERRERO, Andrés de: [Dir.]: *Enciclopedia del Nacionalismo*, Tecnos, Madrid, 1997

SALLÉS, Anna: *Antoni Rovira i Virgili: el fracàs d'una vocació hegemònica*, "L'Avenç", 36, març 1981

SALLÉS, Anna: *Quan Catalunya era d'Esquerra*, Ed. 62, Barcelona, 1986

SALRACH I MARÉS, Josep. M.: *Rovira i Virgili entre el catalanisme liberal i el catalanisme polític*, "Canigó", 7-XII-1974

SERRA RÀFOLS, Elies: *Viatge a l'URSS*, "Serra d'Or", maig de 1969

SERRA, Eva: "Rovira i Virgili, historiador" dins *Rovira i Virgili...*

SERRA, Eva: *Una aproximació a la Historiografia catalana: El nostre segle*, "Revista de Catalunya", 27, febrer de 1989

SOBREQUÉS, Jaume: "Catalunya i Espanya en el periodisme polític de Rovira i Virgili" dins Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Catalunya i Espanya*, La Magrana/ Diputació de Barcelona, Barcelona, 1988

SOBREQUÉS, Jaume: "Federalisme i Nacionalisme en el pensament de Rovira i Virgili" a DD.AA, *Federalisme i Estat de les Autonomies*, Ed. 62, Barcelona, 1988

SOBREQUÉS, Jaume: "Introducció", dins Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Notes Obreres*, La Magrana, Barcelona, 1986

SOBREQUÉS, Jaume: "Pròleg", a Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Història de Catalunya*. Vol. I. Editorial "La Gran Enciclopèdia Vasca", Bilbao, 1972

SOBREQUÉS, Jaume: *Rovira i Virgili* [col·lecció "Gent Nostra"], Barcelona, 1990

SOBREQUÉS, Jaume: *La història al servei de Catalunya* ,"Avui", 28-XI-1982

SOBREQUÉS, Jaume: *Rovira i Virgili, historiador i teòric del nacionalisme*, "Annals". UCE, 1, 1983

SOBREQUÉS: *Barcelona i Catalunya. Progrés i Ruralisme en el pensament de Rovira i Virgili*, "L'Avenç", 102, març de 1987

SOLDEVILA, Carles [AMETLLA, Claudi]: *A. Rovira i Virgili*, Llibreria Catalònia, Barcelona [1925]

SOLDEVILA, Ferran: *Al llarg de la meva vida. I. 195-1939*, Edicions 62, 1970

SOLDEVILA, Ferran: *Dietaris de l'exili i el retorn. I L'exili*, Eliseu Climent, Editor, València, 1995

SUNYER, Magí: "L'estètica del jove Rovira i Virgili" a Xavier FERRÉ [ed.]: *Àlbum Antoni Rovira i Virgili*, Ed. Centre de Lectura-Ajuntament de Reus, Reus, 2000

SUNYER, Magí: *Antoni Rovira i Virgili, dramaturg ibsenià*, "Revista de Catalunya", 143, setembre de 1999

T[usell], J[avier]: *La cultura española y las autonomías*, "Cuenta y Razón", 5, hivern del 1982,

TASIS I MARCA, Rafael [ed.]: "A. Rovira i Virgili" dins *Morts a l'exili vivents en la història*, PCCP, Ginebra, 1962

TASIS, Rafael: *La literatura catalana moderna*, Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1937

TERMES, Josep: *Antoni Rovira i Virgili: intel·lectual i polític*, "Avui", 7-III-1993

TERMES, Josep: *Història del Catalanisme fins al 1923*, Pòrtic, Barcelona, 2000

TOMASA, Eudald: *Cenacle, Ciutat i Bages. tres plataformes culturals a la Manresa del segle XX*, Fundació Caixa de Manresa, Manresa, 1995

TONA I NADALMAI, Abelard: *Ha mort Rovira i Virgili*, "La Nostra Revista", 31-XII-1949, núm. 48

UCELAY DA CAL, Enric: *Ideòleg del catalanisme liberal i progressista*, "El Pais", 7-XI-1982

UCELAY DA CAL, Enric: *La Catalunya Populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, La Magrana, Barcelona, 1982

UDINA, Ernest: *El Catalanismo busca el aval de sus padres*, "La Vanguardia", 3-XI-1995

Una figura il·lustre que desapareix. Trets biogràfics d'Antoni Rovira i Virgili, "Ressorgiment", gener de 1950, núm. 402

VENTALLÓ, Joaquim: *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, "Recull de Blanes",1482, 13-IV-1985

VENTALLÓ, Joaquim: *Rovira i Virgili, director de "La Publicitat"*, "La Vanguardia", 28-XII-1982

VILÀ i CARRERA, Xavier: "El naufragi de *La Nau*", 107 pp. Mecanografiades

VILÀ i CARRERA, Xavier: "El naufragi de *La Nau*", al *III Congrés d'Història de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 1993

VILANOVA, Francesc: *Ramon D'Abadal: Entre la Història i La Política*, Pagès Editors, Lleida, 1996

VILLALON, Josep: *Memòries d'un catalanista de tota la vida* [Tolosa d'Occitània, juliol de 1971], text mecanografiat

VIRGILI I SANROMÀ, Josep: *Notes per a un diccionari tarragoni*, Vol. XXXIII [Rev-Rui] [s/d]

XURIGUERA, Ramon: *Els exiliats acusen*, Edicions Proa, Barcelona, 1930

BIBLIOGRAFIA GENERAL

ACOSTA SÁNCHEZ, José: Desarrollo político y tratamiento constitucional del problema de la organización territorial del Estado Español en el primer tercio del siglo XX" dins *Terceras Jornadas Niceto Alcalá-Zamora y su época*, Diputación de Córdoba, 1998

AGUILERA DE PRAT: "El catalanismo político ante la II República: entre el pragmatismo y el mito", dins Justo G. BERAMENDI/ Ramon MÁIZ [comp.]: dins Justo G. BERAMENDI/ Ramón MÁIZ [comp.]: *Los Nacionalismos en la España de la II República* , S.XXI Ed/ Consello da Cultura Galega, Madrid, 1991

ALAVEDRA, Joan: *Francesc Macià, el camí cap a la presidència de la Generalitat, 1859-1926* , Ed. Curial, Barcelona, 1993

ALBERTÍ, Santiago: *El Republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*, Alberti, Editor, Barcelona, 1972

ALCALÁ-ZAMORA, Niceto: *Memorias*, Ed. Planeta, Barcelona, [1977(1998)]

ALOMAR, Gabriel: La Política idealista. Proyecciones y reflejos del alma, Ed. Minerva, Barcelona, s/d

ALQUÉZAR i MONTAÑÉS, Manuel: *La Correspondència entre Loïs Alibert i Josep Carbonell Gener*, IEC, Barcelona, 1992

ÁLVAREZ JUNCO: "Los "Amantes de la libertad": La cultura republicana española a principios del siglo XX" a Nigel TOWNSON [ed.]: *El republicanismo en España (1830-1977)* Alianza Universidad, Madrid, 1994

ANDREU ABELLÓ, Josep : *L'Obra Legislativa del Parlament*, "L'Avenç", 23, gener de 1980

ANGUERA, Pere: "La cuestión catalana en la Segunda República" dins *Terceras Jornadas Niceto...*

ANGUERA, Pere: *L'Ombra de l'Estel Blanc. Estudis sobre el Catalanisme polític*, AER, Reus, 1989

ANGUERA, Pere; GAVALDÀ, Antoni; PUJADES, Xavier: *La premsa a la Província de Tarragona durant la Segona República (1931-1936)*, Diputació de Tarragona, 1996.

ANGUERA, Pere: *El catalanisme en la historiografia catalana*, "Recerques", 29, Barcelona, 1994

ARAGÓ Narcís-Jordi/ CLARA, Josep: *Els epistolaris de Carles Rahola. Antologia de cartes de cent corresponsals (1901-1939)*, PAM, Barcelona, 1998

ARBÓS, Xavier: *Poques teories generals en el pensament catalanista*, "El País ["Quadern de Cultura"]", 102, 9-IX-1984

AUBERT P.; DESVOIS, J.M.: "El Sol, un grand quotidien atypique (1917-1939) à *Typologie de la presse hispanique. Actes du colloque de Rennes*, 1984

AUBERT, Paul: "Los intelectuales en el poder (1931-1933) del constitucionalismo a la constitución" dins José-Luis GARCIA DELGADO [ed.]: *La Segunda República española. El primer bienio*, S. XXI, Madrid, 1987.

AYMAMÍ BAUDINA, L.: *Memòries/* BURGUET, Francesc [cur.], Col·legi de Periodistes, Barcelona, 1997

AZAÑA, Manuel: *Diarios, 1932-1933. "Los cuadernos robados"*, Crítica, Barcelona, 1997

B. CULLA, Joan: *El Republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Curial Edicions, Barcelona, 1986

BADOSA, Cristina: *Josep Pla. El difícil equilibri entre la literatura i la política 1927-1939*, Curial, Barcelona, 1994

BALCELLS, Albert: *Història del Nacionalisme Català. Dels orígens als nostres temps*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1992

BALCELLS, Albert; MIR, Conxita i CULLA, Joan B: *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923*, Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1982

BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric i SABATER, Jordi: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, IEC, Barcelona, 1996

BARAS GÓMEZ, Montserrat: *El Partit Catalanista Republicà: aspectos ideológicos del centro político en Cataluña durante el periodo de formación de la II República* TD (UAB) [1980]

BARRERA, Heribert: "Dues vies per a la recuperació nacional de Catalunya: les polítiques de Carles Pi i Sunyer i Josep Tarradellas (1939-1945) dins *Quaranta anys d'exili (1939-1975). Memòria i història*, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 1993

BATALLA GALIMANY, Ramon: *Els casinos republicans: política, cultura i esbarjo. El casino de Rubí (1884-1939)*, PAM, Barcelona, 1999

BÉCARUD, Jean/ LÓPEZ CAMPILLO, Evelyne: *Los intelectuales españoles durante la 1a República*, S. XXI, Madrid, 1978

BELLMUNT, Domènec de: *Cinquanta anys de periodisme català (1923-1975)*, Edicions Mirador del Pirineu, Andorra la Vella, 1975

BEN AMI, Shlomo: *Los orígenes de la Segunda República Española. Anatomía de una transición*, Alianza Universidad, Madrid, 1990

BENEYTO, Juan: *Las Autonomías. El poder regional en España*, S.XXI, Madrid, 1980

BERAMENDI, Justo: "Identidad nacional e identidad regional en España entre la guerra del francés y la guera civil" a *Los 98 ibéricos y el mar. El estado y la política.* Vol. III,Fundación Tabacalera, Salamanca, 1998

BERAMENDI, Justo: *Republicanismo y nacionalismos subestatales en España (1875-1923)*, "Ayer", 39, 2000

BERNARDI, Alberto de; GUARRACINO, Scipione: *Dizionario di Storiografia*, Bruno Mondadori, Milà, 1996

BERTRANA, Aurora: *Memòries fins al 1935*, Pòrtic, Barcelona, 1973

BILBENY, Norbert: *La Ideologia Nacionalista a Catalunya*, Editorial Laia, Barcelona, 1988

BLAS GUERRERO, Andrés de: "Aznar y la cuestión nacional-regional", a Alicia ALTED, Ángeles EGIDO i Maria FERNANDA MANCEBO: *Manuel Azaña: Pensamiento y acción*, Alianza Editorial, Madrid, 1995

BLAS GUERRERO, Andres de: *El debate doctrinal sobre la autonomía en las Constituyentes de la I República*, dins"1931. Una Constitución y un sistema político", "Historia Contemporánea", EHU/UPV, 6, 1991

BLAS GUERRERO, Andrés de: *Nacionalismos y naciones en Europa*, AU, Madrid, 1994

BLAS GUERRERO, Andrés de: *Sobre el nacionalismo español*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1989

BLAS GUERRERO, Andrés de: *Tradición Republicana y nacionalismo español*, Tecnos, Madrid, 1991

BLASI I VALLESPINOSA Francesc: *Viatge a Rússia passant per Escandinàvia*, Llibreria Casulleras, Barcelona, 1929

BOFILL, Jaume: *Una política catalanista*, Llibreria Catalonia, Barcelona 1933

BOSCH, M. Àngels: *Antiindustrialisme i valors* gentry, "El Contemporani", 16, setembre-desembre, 1998

BOSCH, M. Àngels: *J. Pous i Pagès. Vida i obra*, Institut d'Estudis Empordanesos, 1997

BURGUIÈRE, André: *Diccionario de Ciencias Históricas*, Ed. Akal, Madrid, 1991

CABRERA, Mercedes: *La industria, la prensa y la política. Nicolás Mª de Urgoiti (1869-1951)*, Alianza Editorial. Madrid, 1994

CALVET, Agustí: *Un estudiant a Paris*. Ed,. Selecta, Barcelona, 1968

CAMINAL, Miquel: "El Nacionalisme" a *Manual de Ciència política*, UB-UAB, Tecnos, Barcelona, 1998

CAMINAL, Miquel: *Nacionalisme i Partits Nacionals a Catalunya*, Ed. Empúries, 1998

CAMINAL,Miquel: "Les relacions del nacionalisme català amb l'Estat Espanyol" a Josep TERMES i Jordi CASASSAS (dirs.): *El nacionalisme com a ideologia. Materials de treball i estudi*. Proa, Barcelona, 1995

CAMPS i ARBOIX, Joaquim de: *El Parlament de Catalunya (1932-1936)*, Ed. 62, Barcelona, 1976

CAMPS I ARBOIX, Joaquim de: *Història de la Solidaritat Catalana*, Ed. Destino, Barcelona, 1970

CAPDEVILA ROVIRA, Joan: *Els catalans hem d'ésser neutralistes perquè cap bandol de països bel·ligerants estima les nacionalitats històriques. (Premi xviii)*, Societat "La Alianza", Jocs Florals, Poble Nou, 8-IX-1917

CAPDEVILA, Lluís: *De la Rambla a la presó*, Edicions de La Paraula Viva, Barcelona, 1975

CARDONA, Osvald [cur.]: *EpistolariJ.M. López-Picó- Carles Riba*, Editorial Barcino, Barcelona, 1976

CARDÚS i ROS, Salvador "Sobre algunes dificultats en l'anàlisi teòrica del nacionalisme" dins *Nacionalisme i Ciències Socials. Col·loqui internacional,* Barcelona 7,8 i 9-Novembre 1996, Fundació Jaume Bofill-Càtedra Lluís Companys, Barcelona, 1997

CARNER-RIBALTA, Josep: *Francesc Macià,* Arc de Barà, Barcelona, 1931

CARRASCO I FORMIGUERA, MANUEL: *El pacte de Sant Sebastià,* Arc de Barà, Barcelona 1931

CARRETERO GIMÉNEZ, A.: *Las nacionalidades españolas,* Hispamérica, 1977

CASALS, J. i ARRUFAT, R: *Catalunya poble dissortat,* J. Vila, Barcelona, 1933

CASÁS FERNANDEZ, Manuel: *Proceso del catalanismo. El problema regional en la Segunda República Española: Estatuto Catalán,* Ciap, Madrid/Barcelona/Buenos Aires, 1932

CASASSAS i YMBERT, Jordi: "Societat i projecte nacionalitzador a la Catalunya de la Restauració" dins, *Catalunya i la Restauració (1875-1923),* Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 1992

CASASSAS i YMBERT, Jordi: *Espacio cultural y cambio político. Los intelectuales catalanes y el catalanismo* in "Espacio, Tiempo y Forma", sèrie V. Vol. VI, Madrid, 1993

CASASSAS, Jordi: "Joventuts i crisi política d'entreguerres. A la recerca d'un nou nacionalisme" a *La joventut a Catalunya al segle XX,* Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987 [Vol. I]

CASASSAS, Jordi: "La història del terme 'nacionalisme' en la política catalana" a *El nacionalisme com a ideologia,* Proa, Barcelona, 1995

CASASSAS, Jordi: "L'arrencada del segle XX" dins *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans,* Vol. VIIIè, (1900-1930) Ed.62, Barcelona, 1995

CASASSAS, Jordi: *La "Junta d'Afirmació Catalana (1914-1917),* "L'Avenç", 39, juny, 1981

CASASSAS, Jordi: *La configuració del sector "intel·lectual-professional" a la Catalunya de la Restauració (a propòsit de Jaume Bofill i Mates),* "Recerques", 8, Curial, Barcelona, 1978

CASASSAS, Jordi: *La radicalització del catalanisme,* "L'Avenç", 69, març de 1984

CASASSAS: *Els quadres del regionalisme. L'evolució de la Joventut Nacionalista de la Lliga fins el 1914,* "Recerques", 14, Curial, Barcelona, 1983

CASASÚS, J.M.: *L'obra de Josep Pla i la seva vinculació amb la història dels gèneres i de les doctrines periodístiques a Catalunya.* Tesi Doctoral, Facultat CCII, Barcelona, 1985

CASTELLANOS, Jordi: *El Noucentisme: una proposta de Cultura*", "L'Avenç", 194, juliol-agost, 1995

CASTRO ALFIN, Demetrio: *La Historia de les Ideas Políticas. Contenidos y Métodos,* WP, 168, ICPS, UAB, Barcelona, 1999

Catalogne et sa lutte pour la liberté nationale, La [29-VII-1924], Les Documents Européens, Paris, 1924

CHABOD, Federico: *La idea de nación,* FCE, México, 1987

CIIECA GODOY, Antonio: *Prensa y partidos políticos durante la II República,* Universidad de Salamanca, 1989

COLE, G.D.H.: *Historia del pensamiento socialista. III. La segunda internacional 1889-1914,* FCE, Mèxic, 1975

COLOMER I POUS, Jaume: *La Unió Catalanista i la formació del Nacionalisme radical (1895-1917),* TD, Facultat de Geaografia i Història, UB, 1984

COLOMER, Jaume: *El doctor Domènec Martí i Julià (1861-1917). Un esboç de biografia política,* "L'Avenç", 4, juliol-agost 1977

COLOMER, Josep M.: *Espanyolisme i catalanisme. La idea de nació en el pensament polític català (1939-1979)*, L'Avenç, Barcelona, 1984

COLOMINES I COMPANYS, Agustí: *El Catalanisme i L'Estat*, PAM. Barcelona, 1993

CONANGLA I FONTANILLES, Josep: *Cataluña y su voluntad*, Cuba Contemporánea, La Habana, 1919

CORRETGER, M.: *Alfons Maseras: intel·lectual d'acció i literat (biografia, obra periodística)*, PAM/Curial Edicions, Barcelona, 1995

CORRETGER, Montserrat: *Vida i obra d'Alfons Maseras*, TD, URV, 1993 [Vol.I]

COSTA I SOLER, F.: *La premsa a Mataró 1820-1980*

COSTAFREDA, Mercè: *Pere Lloret i el Catalanisme a Tarragona* , "Lligalls. Revista d'Història", 2, desembre de 1990

CREXELL, Joan: *Premsa Catalana Clandestina i d'exili*, 1917-1938, El Llamp, Barcelona, 1987

CUADRAT, Francisco Javier: *Socialismo y nacionalismo en Cataluña*, TD, UCM, Madrid, 1974 [2 Vols].

CRUZ SEOANE, Maria; SAIZ, Maria DOLORES: *Historia del periodismo en España. 3. El siglo XX: 1898-1936*, AU, Madrid, 1996

CUCURULL, Fèlix: *Catalunya, Nació Somesa*, Nova Terra, Barcelona, 1981

CUCURULL, Fèlix:*Catalunya, República i autonomia (1931-1936)*, La Magrana/ Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1984

CULLA, J.B; DUARTE, Àngel: *La Premsa Republicana* Col·legi de Periodistes de Catalunya/Diputació de Barcelona, 1990

CULLA, Joan B.: *El catalanisme d'Esquerra (1928-1936)*, Curial, Barcelona, 1977

DESVOIS, J.M.: *La prensa en España (1900-1931)*, S.XXI, Madrid, 1977

DÍAZ ESCULIES, Daniel: *El Catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*, La Magrana, Barcelona, 1991

DIEZ ESCULIES, Daniel: *La Generalitat de Catalunya a l'Exili (1939-1977)*, "L'Avenç", 183, juliol-agost, 1994

DREYFUS-ARMAND, Geneviève: *L'émigration politique espagnole en France au travers de sa presse, 1939-1975*, Tèse d'histoire, IEP, Paris, 1994

DUARTE, Àngel / GABRIEL, Pere: "*¿Una sola cultura política republicana ochocentista en España?*", "Ayer", 39, 2000

DUARTE, Àngel: "Catalanisme i liberalisme (c. 1900-c.1939)", dins ANGUERA, P. et alii: *El Catalanisme d'Esquerres*, Ed. del Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Girona, 1997

DUARTE, Àngel: *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Eumo Editorial, Vic, 1987

DUARTE, Àngel: *El Republicanismo decimonónico (1868-1910)*, "Historia social", 1, 1988

DUARTE, Àngel: "A l'esquerra del sistema: demòcrates i republicans" dins *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1996 [Vol. VII]

DUARTE, Àngel: "Jerarquies i representativa. Cultures polítiques i socials a Catalunya" dins *Història de la Cultura Catalana. El modernisme (1890-1906)*, Ed. 62, Barcelona, 1996 [Vol. VI]

DUARTE, Àngel: "La esperanza republicana" dins rafael CRUZ/ Manuel PÉREZ LEDESMA [eds.]: *Cultura y movilización en la España Contemporánea*, Alianza Universidad, Madrid, 1997

DURAN, Lluís: *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de L'Ensenyança Catalana*, Afers, Catarroja-Barcelona, 1997

ELAZAR, D.J.: *Exploración del Federalismo*, Ed. Hacer, Barcelona, 1987

ESPINA, Antonio: *El cuarto poder*, Ediciones Libertarias, Madrid, 1993

ESTASÉN, Pere: *El Problema de las Nacionalidades*, Establecimiento Tipográfico de los Sucesores de N. Ramírez y Cª, Barcelona, 1882

ESTELRICH , Joan: *Per la valoració internacional de Catalunya*, Ed. Catalana, Barcelona, 1920

ESTELRICH, Joan: *Catalunya Endins. Un exament de consciència col·lectiva en temps tèrbols. Llibre per a tots i contra ningú*, Llibreria Catalònia, 1930

ESTEVEZ: *El nacionalismo vasco en el concierto de los nacionalismos peninsulares*, Caja Laboral Popular, Jakin, Donostia, 1985

Étude sur la nation catalane [monogràfic], "Les Annales des Nationalités", 6-8 [juliol-agost], 1916

FABRA RIBAS, A.: *El Socialismo y el conflicto europeo*, Ed. Prometeo, València [1916]

FERNÁNDEZ ALMAGRO, Melchor: *Catalanismo y República española*, Espasa Calpe, Bilbao-Madrid-Barcelona, 1932

FERNÁNDEZ CLEMENTE, Eloy: "La Dictadura de Primo de Rivera y la prensa" dins *Metodología de la historia de la prensa española*, S.XXI ed., Madrid, 1982

FERRER I SANXIS, Miquel: *L'evolució del pensament polític català*, El Llamp, Barcelona, 1982

FERRER MALLOL, Joaquim/SANABRA I FRANCH, Oleguer: *FNC. La teoria de la nació*, [s/d]

FERRER, Miquel: *La Generalitat de Catalunya a l'exili*, Aymà, Barcelona, 1977

FIGUERES, Josep M : "Josep M. Xicota" dins: *ibid. 12 periodistes dels anys trenta*, Col·legi de Periodistes, Barcelona, 1994

FOIX, J.V: *Catalans de 1918*, Ed. 62, Barcelona, 1986.

FONTANA, Josep: "La societat catalana contemporània" a *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, PAM, Barcelona, 1991

FORNER MUÑOZ, Salvador: "La crisis del liberalismo en Europa y en España: Canalejas en la encrucijada de la Restauración" a Manuel SUÁREZ CORTINA [ed.]: *La Restauración entre el liberalismo y la democracia*, Alianza Universidad , Madrid, 1997

FOSSAS, Enric [dir.]: *Les transformacions de la sobirania i el futur polític de Catalunya*, Proa, Barcelona, 2000

FOSSAS, Enric; REQUEJO, Ferran [Eds.]: *Asimetría federal y estado plurinacional. El debate sobre la acomodación de la diversidad en Canadá, Bélgica y España*, Editorial Trotta, Madrid, 1999

FRANCÉS, J.M.: *Focs de Bengala. 1ª sèrie (1931-1932)*, Tipografia Cosmos, Barcelona, 1935

FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: "Centralismo y localismo: la formación del Estado Español" a G. GORTÁZAR. Ed: *Nación y Estado en la España Liberal*, Ed. Noesis, Madrid, 1994

G. BERAMENDI, Justo: "El Partido Galleguista y Poco más. Organización e ideologías del nacionalismo gallego en la II República" dins Justo G. BERAMENDI/ Ramón MÁIZ [comp.]: *Los Nacionalismos...*

G. BERAMENDI, Justo: *La Historiografía de los Nacionalismos en España*, "Historia Contemporánea", 7, EHU, 1992

GABRIEL, Pere: "Socialisme, lliurepensament i cientifisme" dins *Història de la Cultura Catalana. Naturalisme, positivisme i catalanisme (1860-1890)*, Ed. 62, Barcelona, 1994 [Vol. V]

GABRIEL, Pere: "Los Nacionalismos en la España contemporánea: el nacionalismo catalán" dins *Pueblos, naciones y estados en la historia*, Universidad de Salamanca, 1994

GABRIEL, Pere: "Insurrección y política. El republicanismo ochocentista en Catalunya" dins Nigel TWONSON [ed.]: *El republicanismo...*

GABRIEL, Pere: "Nació i Nacionalismes del Republicanisme popular català. El Catalanisme federal del vuitcents", dins *Le Discours sur la nation en Catalogne aux XIXè et XXè Siècles. Hommage à Antoni M. Badia i Margarit, Actes du Colloque international, 19-20-21 octobre 1995*, París, 1995

GALÍ, Alexandre: "Biblioteques populars i moviment literari" dins *Història de les Institucions i Del Moviment Cultural a Catalunya 1900-1936*. Llibre XI, Barcelona, 1984

GALÍ, Alexandre: *Història*...Llibre XV. *Serveis Tècnico-administratius*, Barcelona, 1985

GARCIA QUEIPO DE LLANO, Genoveva: *Los intelectuales y la dictadura de Primo de Rivera*, Alianza Editorial, Madrid, 1988

GARRIGA MASSÓ, Joan: *Memòries d'un liberal catalanista (1871-1939)*, Ed. 62, Barcelona, 1987

GERPE LANDÍN, Manuel: *L'Estatut d'Autonomia de Catalunya i L'Estat integral*, Ed. 62, Barcelona, 1977

GÓMEZ MOMPART, Josep-Lluís: *La Gènesi de la Premsa de Masses a Catalunya (1902-1923)*, Pòrtic, Barcelona, 1992

GONZALEZ BERAMENDI, Justo: *El nacionalismo gallego en el primer tercio del siglo XX*, Universidad de Santiago de Compostela. Facultad de Geografia e Historia, 1987

GONZALEZ CASANOVA, José Antonio: "Consideraciones sobre el proceso autonómico catalán durante la Segunda República Española" a José-Luis GARCIA DELGADO: *La Segunda República española: el primer bienio*, S. XXI, Madrid, 1987

GONZÁLEZ CASANOVA, J. A.: *Federalisme i Autonomia a Catalunya (1868-1939)*, Curial, Barcelona, 1974

GRAELLS, Guillem-Jordi: *Josep M. Pi i Sunyer i la Fundació d'Acció Catalana*, "Serra d'Or", novembre, 1972

GRAU, Pierre: "L'aide de Félibres aux intellectuels catalans" dins Jean SAGNES et Sylvie CAUCANAS: *Les Français et la guerre d'Espagne*, CREPF,[s/d] Universitat de Perpinyà

GUIBERNAU, Montserrat: "Nacions sense Estat: escenaris polítics diversos" a Montserrat GUIBERNAU [ed.]: *Nacionalisme. Debats i dilemes per a un nou mil·lenni*, Proa, Barcelona, 1999

GUILLAMET, Jaume: *L'URSS des de Catalunya*, "El Pais", 5-IX-1991

GUZMÁN, Eduardo de : *1930 Historia política de un año decisivo*, Ed. Tebas. Madrid 1973

HASTINGS, Adrian: *La construcción de las nacionalidades*, CUP, Madrid, 2000

HERMET, Guy: *Histoire des nations et du nationalisme*, Éditions du Seuil, Paris, 1996

HINA, Horst: *Castilla y Catalunya en el debate cultural(1714-1939). Historia de las relaciones ideológicas catalano-castellanas*, Ediciones Península, Barcelona, 1986

Història de la Ciutat de Manresa.[Vol.III], Caixa de Manresa, 1991

HROCH, Miroslav: *La construcció de la identidad nacional: del grupo étnico a la nación moderna*, "Revista de Occidente", 161,octubre, 1994

HROCH, Miroslav: *La naturalesa de la nació*, Afers/ Universitat de València, 2001

HUGUET I BIOSCA, Josep: *Per L'Estat lliure de Catalunya*, "Avui", 18-IV-1999

JARDÍ, Enric: *Francesc Macià. El camí de la Llibertat (1905-1931)*, Aymà, Barcelona, 1977

JAUREGUI, Gurutz: *La nación y el estado nacional en el umbral del nuevo siglo*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1990

JUTGLAR, Antoni: *Pi y Margall y el federalismo español*, Taurus, Madrid, 1976 [Vol.II]

KOHN, Hans: *Historia del nacionalismo*, FCE, México, [1944], 1984

KREMNITZ, George: "*Oc*, une revue régionale?" a *La littérature Regionale en Langue d'Oc et en Français à Bordeaux et dans la Gironde. Actes du colloque du CECAES (21 i 22 d'octobre de 1988)*, PU de Bordeaux, 1989

KYMLICKA, Will: "Del Cosmopolitisme il·lustrat al nacionalisme liberal" a Montserrat GUIBERNAU [ed.]...

La Cultura Catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'ecriptors, intel·lectuals i científics/ MariaCAMPILLO-Francesc VILANOVA [cur.], Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona, 2000

LAFONT, Robert: *Temps tres*, Editorial El Trabucaire, Perpinyà, 1991

LESAFRE, Jean: *Le problème national de la Catalogne et sa solutions par le Statut de 1932*, Montpeller, Imprimerie Mari-Larit, 1934

LOPEZ BURNIOL, Juan-José: *La otra tradición*, "La Vanguardia", 12-VII-1998

LUCAS VERDÚ, Pablo: 'Estado Federal' dins Carlos E. MASCAREÑAS [Dir.]: *Nueva Enciclopedia jurídica*, F. Seix, Barcelona, 1982

MALUQUER I VILADOT, Joan: *Una mica d'història. La catalanitat de la darrera Diputació Provincial de Barcelona*, Luis Gili, Barcelona, 1934

MANENT, Albert: *Escriptors i Editors del Nou-Cents*, Curial Edicions, Barcelona, 1984

MARGALIT, Avishai: *Recordar, Oblidar, Perdonar*, "El Contemporani", gener-abril, 1999

MARIN I OTTO, Enric: "Estabilización y novedades en la prensa diaria" dins Jesús TIMOTEO ÁLVAREZ: *Historia de los medios de comunicación en España. Periodismo, imagen y publicidad (1900-1990)*, Ed. Ariel, Barcelona, 1989

MARQUINA, Rafael: *Catalogne. Le nationalisme catalan*, "La Revue de Genève", 51, setembre, 1924

MARTÍNEZ FIOL David: *Daniel Domingo Montserrat (1900-1968). Entre el marxisme i el nacionalisme radical*, Treball de 9 crèdits (UAB), 1999

MARTÍNEZ FIOL, David: *El Catalanisme i la Gran Guerra (1914-1918)*, Ed. La Magrana/Diputació de Barcelona, Barcelona, 1988

MARTÍNEZ FIOL, David: *Els "Voluntaris catalans" a la gran guerra (1914-1918): la falsa oportunitat mancada*, TL, UAB, 1987

MASSOT I MUNTANER, Josep: *Antoni M. Sbert. Agitador, polític i promotor cultural*, PAM. Barcelona, 2000

MAYAYO ARTAL, Andreu: *El Catalanisme a la Conca de Barberà*", Lligalls. Revista d'Història", 2, desembre de 1990

MAYAYO, Andreu: "El mite de l'URSS en el moviment nacionalista català: revolució i autodeterminació (1917-1989)" dins *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, PAM, Barcelona, 1991

MEIËNDEZ Y SOLÁ, Pelayo [=ARRUFAT i ARRUFAT, Ramon]: *La Unidad Hispánica. España y Cataluña (1892-1939)*Barcelona, 1946

MIR CURCÓ, Conxita: *Resultats electorals: confirmació del bipartidisme*, "L'Avenç", 23, gener de 1980

MIRA, Joan-Francesc: *Crítica de la nació pura*, Tres i Quatre, València, 1984

MOLAS, Isidre: "El concepte de sobirania en el catalanisme polític" dins Enric FOSSAS (dir).: *Les transformacions...*

MOLAS, Isidre: "Los nacionalismos durante la II República. Una perspectiva comparada" a Justo. G. BERAMENDI/ Ramón MAIZ[comp.]: *Los Nacionalismos...*

MOLAS, Isidre: *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)*, Ed. 62, Barcelona, 1972

MORENO, Luís: *La federalización de España*, S.XXI, Madrid, 1997

MURGADES, Josep: *Repercussions de la guerra en la cultura"*, "L'Avenç", 69, març de 1984

MURIÀ, Josep Maria: *Vivències d'un Separatista*, El Llamp, Barcelona, 1985

NAGEL, Klaus-Jürgen: *El movimiento nacional y la clase obrera en Barcelona (1898-1923)*, Ed. Documentos de Trabajo, desembre, 1983

NAVARRO, EMILIO: *Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-1914)*, Barcelona, 1915

NEBOT, Montserrat: *Estudi de la Revista Iberia (1915-1919)*, TL. Escola de Periodisme de l'Església, 1973

NEL·LO, Oriol: "L'evolució del concepte regió en el debat de la divisió territorial de Catalunya" dins *Les futures regions de Catalunya*, Societat Catalana d'Ordenació Territorial, IEC, Barcelona, 1989

NÚÑEZ SEIXAS, Xosé M.: *El mito del nacionalismo irlandés y su influencia en los nacionalismos gallego, vasco y catalán (1880-1936)*, "Spagna Contemporanea", 2, 1992

NÚÑEZ SEIXAS, Xosé M.: *Historiographical Approaches to Nationalism in Spain*, Saarbrücken, Germany, 1993

NÚÑEZ SEIXAS, Xosé M.: *Nacionalismo y política exterior: España y la política de minorías de la societat de las Naciones (1919-1936)*, "Hispania", 189, gener-abril de 1995

NÚÑEZ SEIXAS, Xosé M.:*El problema de las nacionalidades en la Europa de entreguerras. El Congreso de Nacionalidades Europeas (1925-1938)*, Ph. D. Dissertation, European University Institute, Florence, 1992

NÚÑEZ SEIXAS, Xosé-Manoel: *Los nacionalismos en la España contemporánea (siglos XIX y XX)*, Hipòtesi, Barcelona, 1999

OBRAS DEL PUERTO DE TARRAGONA, Junta de: Memoria que manifiesta el estado y progreso de sus obras. Datos estadísticos de su tráfico y relación de ingresos y gastos durante el año 1922-1923, (s/p), Tarragona, 1923

ORY, Pascal/ SIRINELLI, J.François: *Les intellectuels en France de l'Affaire Dreyfus à nos jours*, Armand Colin, 1992

OSSORIO, Àngel: *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República francesa (1793-1795)*, Oliva Impresos, Madrid, 1913

PABÓN, Jesús: *Cambó (1876-1918)*, Vol. I. Ed. Alpha, Barcelona, 1952

PETTIT, Philip: *Republicanismo. Una teoría sobre la libertad y el gobierno*, Paidós, Barcelona, 1999

PEYPOCH, Ramon: *Notes i retalls de premsa per a la Història d'Acció Catalana* [s/d]

PEYPOCH, Ramon: *Notes sense data per a la història d'Acció Catalana* [1977/1978]

PI I SUNYER, Carles: *La República y la guerra. Memorias de un político catalán*, Oasis, México, 1975.

PI Y SUÑER, F.: *El problema catalán*, Imprenta de Pau, Torrijos y Compañía, València, 1906

PITARCH, Ismael: *Parlament de Catalunya. L'Obra legislativa 1932-1939*, Publicacions del Parlament de Catalunya, Barcelona, 1981

PLA, Josep: *Homenots. Primera Sèrie, Obra Completa*, Ed. Destino, Barcelona, 1969 [Vol. 11]

PLA, Josep: *Obra Completa*, Destinio, Barcelona [Vol 16]

POBLET, J.M.: *Memòries d'un rodamón*, Pòrtic, Barcelona, 1976

POBLET, Josep Maria: *Jaume Aiguader. "Una vida" amb Catalunya i per Catalunya*, Teide, Barcelona, 1977

PUJALS I VALLVÉ, Joan-Maria: *L'Ateneu Pi i Margall en el seu cinquantè aniversari (1929-1979)*, Vila-Seca, 1979

PUJOL CASADEMONT, Enric: *Ferran Soldevila i la historiografia del seu temps (1894-1971)*, TD, Universitat Autònoma, 2000

PUJOL I CASADEMONT, Enric: "Ferran Soldevila i la Historiografia Catalana del seu temps (1894-1971)" a *Butlleti de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (XII), IEC, Barcelona, 2001

PUJOL, Enric: "La Historiografia a les primeres dècades del segle XX" dins *Història de la Cultura Catalana*, VII, Ed. 62, Barcelona, 1996

QUINTÀ, Alfons: *Temps de repensar el catalanisme*, "Avui", 24-IV-1996

REDONDO, Gonzalo: *Las empresas políticas de José Ortega y Gasset. "El Sol", "Crisol", "Luz" (1917-1934)*, Ed. Rialp, Madrid, 1970 [Vol.I]

REQUEJO, Ferran: 'La acomodación "federal" de la plurinacionalidad. Democracia liberal y federalismo plural en España' dins Enric FOSSAS (dir).: *Les transformacions...*

RIBÉ, Maria Carme: *"La Revista" (1915-1936). La seva estructura. El seu contingut*, Editorial Barcino, Barcelona, 1983

RICARD, Georges: *Tables analytiques et signalétiques de la revue "OC" (1924-1977)*, CIDOC, Béziers, 1985

RIQUER I PERMANYER, Borja de: *Apogeo y estancamiento de la historiografía contemporánea catalana*, "Historia Contemporánea", 7, EHU, 1992

RIQUER I PERMANYER, Borja de: *El sistema de partidos políticos en Cataluña durante el primer bienio republicano (1931-1933)*, dins "1931. Una Constitución y un sistema político", "Historia Contemporánea", EHU/UPV, 6, 1991

RIQUER, Borja de: "Introducció" a *Història de la Diputació*, Diputació de Barcelona, 1987 [Vol. I]

RISCO, Antonio: "Las Revistas culturales y literarias de los exiliados españoles en Francia" dins Jose-Luis ABELLÁN: *El exilio español de 1939. Revistas, pensamiento, educación*, Ed. Taurus, Madrid, 1976 [Vol.III]

RISQUES, Manuel [dir.]; DUARTE,Àngel; RIQUER, Borja de; ROIG ROSICH, Josep M.: *Història de la Catalunya Contemporània*, Pòrtic, Barcelona, 1999

ROCA GUIBERNAU, Teresa: *La Unión Federal Nacionalista Republicana o el Fracaso de una política*, Tesina de Llicenciatura, UB, juny de 1973

ROCAMORA, José Antonio: *El nacionalismo Ibérico*, Universidad de Valladolid, 1994

RODÉS, Jesús Mª: *La Unió Socialista de Catalunya*, TD [UAB, [s/d], [Vol. I].

RODÉS, Jesús M.: *Antologia de manifestos electorals*, "L'Avenç", 23, gener de 1980

ROIG ROSICH, Josep M: *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, PAM, Barcelona, 1992

ROIG ROSICH, Josep Maria: "Normalització lingüística, premsa i activitats editorials" dins *Història de la Cultura Catalana (1918-1930)*, VIII, Barcelona, 1997

ROUGEMONT, Denis de : *Dictionnaire internationales du fédéralisme*, Bruylant, Bruxelles, 1994

ROY, Joaquim: "La divulgació de la cultura catalana" dins *La Constitució De L'Havana i altres escrits*, Ed. La Magrana/ Diputació de Barcelona, Barcelona, 1986

ROY, Joaquim: *Josep Conangla i Fontanilles. Patriarca del Nacionalisme Català a Cuba*, Ed. El Mèdol, Tarragona, 1999

RUBIÓ I LLUCH, A.: *Els tres puntals de l'avenir*, "Renaixement", 197, 10-IX-1914

RUIZ RODRIGUEZ, Segundo: *La teoria del derecho de autodeterminación de los pueblos*, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 1998

SALLÉS, Anna: "L'Esquerra Republicana de Catalunya" a *Catalanisme. Història, Política i Cultura*, "L'Avenç", Barcelona, 1986

SAURET, Joan: *L'Exili Polític Català*, Aymà/ Proa, Barcelona, 1979

SECO [SERRANO], Carlos: *Del federalismo y las esencias*, "El País", 13-X-1987

SIDJANSKI: 'Féderalisme (et neo-féderalisme)' dins Denis de ROUGEMONT: *Dictionnaire international du féderalisme*, Bruylant, Bruxelles, 1994

SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume *et alii*: *Epistolari de Raimon d'Abadal i Calderó amb Ramon d'Abadal i de Vinyals amb Ferran Valls i Taberner*, PPU, Barcelona, 1992

SOBREQUÉS i CALLICÓ,J; PELÁEZ I ALBENDEA, J; VLANOVA I VILA-ABADAL, F.; SORIANO i MARIN, M.: *Epistolari de Lluís Nicolau d'Olwer amb Ramon d'Abadal i de Vinyals amb Ferran Valls i Taberner. 1905-1933*, PPU, Barcelona, 1989

SOLÉ-TURA, Jordi i VALLVERDÚ, Francesc: "Les Doctrines Politiques" dins Ferran SOLDEVILA [Dir]: *Un Segle de Vida Catalana*, (Vol.II), Barcelona, Editorial Alcides, 1961

SOLÉ-TURA, Jordi: *Un desarrollo federal del sistema de autonomías*, "El País", 29-VIII-1987

SUÁREZ CORTINA, M.:"Republicanos y reformistas ante la crisis de la monarquísa de Alfonso XIII" a J. L. GARCIA DELGADO [ed.]: *La crisis de la Restauración. España, entre la primera guerra mundial y la II República*, S. XXI, Madrid, 1986

SUÁREZ CORTINA, Manuel: "La quiebra del republicanismo histórico, 1898-1931" dins Nigel TOWSON [ed.]: *El republicanismo en España...*

SUÁREZ CORTINA, Manuel: *El gorro frigio. Liberalismo en la Restauración*, Biblioteca Nueva, Sociedad Menéndez y Pelayo, Madrid, 2000

SUÁREZ CORTINA: *El reformismo en España. Republicanos y reformistas bajo la Monarquía de Alfonso XIII*, S.XXI, Madrid, 1986

TERMES, Josep: *El Catalanisme i les classes populars en la història*, "L'Opinió Socialista", 3, 1986

TOMÁS Y VALIENTE, Francisco: "El 'Estado integral'. Nacimiento i virtualidad de una fórmula poco estudiada" dins José-Luís GARCIA DELGADO: *La II República...*

TORRENT, Joan; TASIS, Rafael: *Història de la Premsa Catalana*, Bruguera, Barcelona, 1966 [Vol.II]

TORRES, Victor: *Memòries polítiques i familiars*, Pagès Edicions, Lleida, 1994

TOUS I VALLVÉ, Jordi: *Orígens i vertebració del Catalanisme reusenc*, "Lligalls. Revista d'Història", 2, desembre de 1990

TOWSON, Nigel [ed.]: *El republicanismo en España (1830-1977)*, Alianza Editorial, Madrid, 1994

TUÑÓN DE LARA, M.: *La España del siglo XX. De la Segunda República a la Guerra Civil (1931/1936)*, Editorial Laia, Barcelona, 1978

TUSELL GÓMEZ, Silvia: *Los nacionalistas republicanos de 1904 a 1914 (Centre Nacionalista Republicà y Unió Federal Nacionalista Republicana)*, TL, UB, juny de 1984

UCELAY DA CAL, Enric: "L"Esquerra Nacionalista" Catalana, 1900-1931: Unes reflexions" dins *Catalanisme...*, L'Avenç, Barcelona, 1986

UCELAY DA CAL, Enric: "La Diputació i La Mancomunitat: 1914-1923" dins *Història de la Diputació de Barcelona*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987 [Vol. II]

UCELAY DA CAL, Enric: *El nacionalisme català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931)*, TD, UAB, 1983

UCELAY DA CAL, Enric: *Wilson i no Lenin*, "L'Avenç", 9, octubre del 1978

UCELAY DA CAL: "*El Mirall de Catalunya*": *models internacionals en el desenvolupament del nacionalisme i del separatisme català, 1875-1923*, dins "Estudios de Historia Social", 28-29, gener-juliol, 1984

VALLÉS I RIBOT: "Pròleg" dins Francesc PUJULÀ Y VALLÉS: *Francisco Pi y Margall*, Barcelona, 1902

VALLVERDÚ, Francesc: *L'evolució de l'edició catalana de 1923 a 1930*, "Els Marges", 9, Barcelona, 1977

VARELA, Javier: *La novela de España. Los intelectuales y el problema español*, Taurus, Madrid, 1999

VERNET, Jaume: *El sistema federal austriaco*, Generalitat de Catalunya, EAP, Marcial Pons, Madrid, 1997

VILANOVA, Emili: *Un viatge a l'URSS*, "Nous Horitzons", 4, 4rt trimestre de 1964

VILANOVA, Francesc: *Raimon d'Abadal i Calderó*, Ed. Labor, Barcelona, 1992

VILAR, Pierre: "Ferran Soldevila, historiador" a *Per conèixer Ferran Soldevila*, PAM, Barcelona, 1994

VILLACORTA BAÑOS, Francisco: *Burguesía y cultura. Los intelectuales españoles en la sociedad liberal, 1808-1931*, Ed. S. XXI, Madrid, 1980

VINYES I RIBES, Ricard: *La Catalunya Internacional. El frontpopulisme en l'exemple català*, Curial, Barcelona, 1983

VIRGILI I SANROMÀ, J-P.: *Tarragona i la seva premsa*, Caixa de Tarragona, Tarragona, 1980 [Vol. I]

VIRGILI SANROMÀ, Josep-Pau: *La Tarragona de L'alcalde Pere Lloret i Ordeix* [s/d]

XAMMAR, Eugeni: *Seixanta anys d'anar pel món*, Ed. Pòrtic, Barcelona, 1974.